ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ

Հրատարակութիւն

ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԿՈՉՆԱԿ ՏՊԱՐԱՆ
ՆԻՒ ԵՈՐՔ
1929

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/khrimernhayriki0000patr

«Ո՛վ Հին Տարի, անգո՛ւթ տարի,
Աչէդ կուրնա՛յ, լուսդ մարի՛։
Դուն ցաւցուցիր մեզի այնքա՛ն,
Ահիր տարիր մեր ՀԱՅՐԻԿ ՁԱՆ։»

ԿՐՊՏ. ԿԻՒԼՊԻՆԿԵԱՆ

1908

ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ

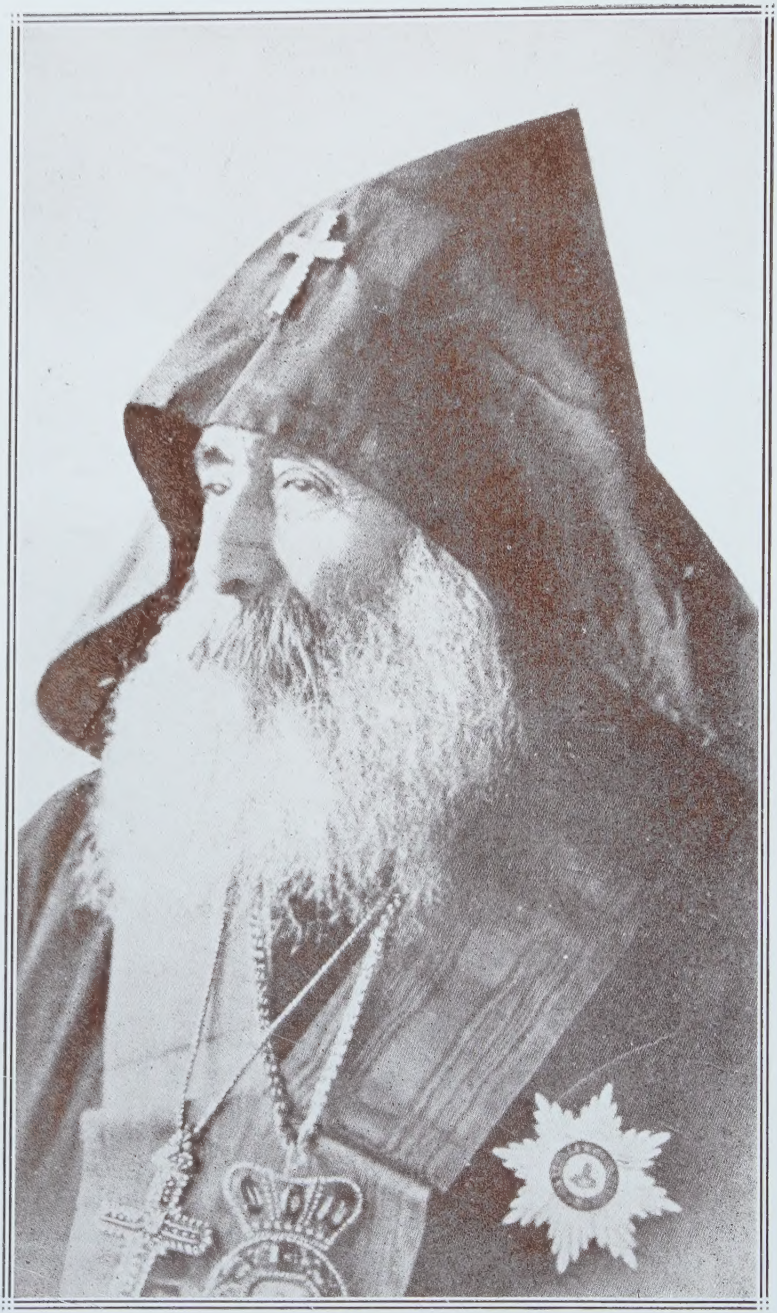

ՎԵՀ· Տ· Տ· ՄԿՐՏԻՉ Ա·
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
Ապրիլ 4, 1821 — Նոյ· 11 (Հոկտ· 29) 1907

ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ

Ի Լոյս Ընծայեալ
Բարեբար Ջեռնտուքեամբ

ՊԱՏՐԻԿ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆԻ

Հրատարակութիւն

ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

Կոչեակ Տպարան
ՆԻՒ ԵՈՐՔ
1929

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

———«o»———

Մերազնէից ազգային՝ բարոյական եւ հոգեւոր բարձր ձգտումներուն որպէս ներշնչարան մը, անմոռաց եւ դեղեցիկ, ի լոյս կ'ընծայուի ներկայ հատորիկը, ուր ամփոփուած են Հայոց Հայրիկի առանձնապէս հրատարակուած՝ բայց այժմ սպառած՝ ամբողջ երկերը։

Առնցմէ դուրս կը մնան հարկաւ Արծուի վասպուրական՝ Արծուիկ Տարօնոյ եւ Էջմիածնայ Արարատ հանդէսներուն, եւ 1849–ի Բազմավէպին մէջ, Ս. Հեղինակի հրատարակած ուրիշ չատ մը գրուածները, ինչպէս նաեւ՝ Պատրիարքական եւ Հայրապետական կոնդակները, որոնք առանձինն հատորի մը ատաղձ կը կազմեն ինքնին։

Սակայն այսքանն ալ վստահաբար սիրով պիտի ողջունուի համօրէն ազգիս կողմէ, եւ անոր ընթերցումով «Մէկը անոր (Հայրիկի) վրայ պիտի ճանչնայ իր երազին մատուիպարին առջեւ ունայնացած Տէրվիշը, միւսը՝ Աստուածաչունչի ներգործութեամբ առլցուն եւ տեսիլքէ տեսիլք յափշտակուող Մարգարէն, ոմանք՝ պատուական Ուսուցիչը, ուրիշներ՝ հայրենանուէր Գործիչը եւ անառիկ Գաղափարի մը անկեղծ Առաքեալը, ու ամէնքը՝ դուքի՝ սիրոյ՝ բարութեան եւ խանգաղատանքի մարմնացեալ Անհատականութիւնը, որ միակ անուն մը ունեցաւ, Ազգին Ծոցէն, ժողովուրդին սրտէն փրթած բառ մը — ՀԱՅՐԻԿ։»(*)

ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

(*) ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ — Թորգոմ Եպս. Գուշակեան։

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ ԵՐԿԵՐՆ ԻՐԵՆՑ ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐՈՎ

———o———

ՈՒՂԵՐՁ ԱՌ Հ. ԱՐՍԷՆ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ. Ոտանաւոր գրաբար. 1849ի Բազմավէպին մէջ տպուած (էջ 308):

ՀՐԱՒԻՐԱԿ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ. 1850, Կ. Պոլիս. Տպագր. Ցովհ. Միւհէնթիսեան. գրաբար. հայկական չափաւ: Բ. տիպ. 1876, Պոլիս. Ե. Մ. Տնտեսեան տպագր.: Այս տպագրութիւնը նախորդին վրայ աւելի ունի Հինգերորդ Նուագը, Տարօնոյ աշխարհին վրայ: Ա. տպագրութենէն վերջը Հայրիկ Առաջնորդ եղաւ Տարօնոյ, եւ այդ միջոցին ունեցաւ այդ «Նուագ»ին ներշնչումը:

ՀՐԱՒԻՐԱԿ ԵՐԿՐԻՆ ԱՒԵՏԵԱՑ. 1851, Կ. Պոլիս, տպագր. Ցովհ. Միւհէնթիսեան. գրաբար. հայկական չափաւ: Բ. տիպ. 1892, Երուսաղէմ, տպագր. Ս. Ցակովբեանց:

ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՆԻՑ. 1866, Կ. Պոլիս, տպագր. Արամեան: Բ. տիպ. 1876, հաւանաբար Կ. Պոլիս: Գ. տիպ. 1887, Կ. Պոլիս. տպագր. Զարդարեան: Դ. տիպ. 1864, Էջմիածին. տպագր. Մայր Աթոռոյ:

ԽԱՉԻ ՃԱՌ. 1876, Կ. Պոլիս. տպագր. Ցարութիւն Պարոնեան: Բ. տիպ. 1887, Կ. Պոլիս. տպագր. Գ. Զարդարեան: Գ. տիպ. 1894, Վաղարշապատ. տպագր. Մայր Աթոռոյ:

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ. 1876, Կ. Պոլիս. տպագր. Ե. Մ. Տնտեսեան: Բ. տիպ. 1895, Թիֆլիս. տպագր. Մ. Շարակէ: Գ. տիպ. 1909, Կ. Պոլիս. տպագր. Պալենց – Արզուման:

ՎԱՆԳՈՑԺ. 1877, Կ. Պոլիս. տպագր. Արամեան: Բ. տիպ. 1908, Կ. Պոլիս. Ց. Աստուրեան:

ՀԱՑԳՈՑԺ. 1877, Կ. Պոլիս. տպագր. Ե. Մ. Տնտեսեան: Բ. տիպ. 1908, Կ. Պոլիս. Ց. Աստուրեան:

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ. 1876, Կ. Պոլիս. տպագր. Զարդարեան: Բ. տիպ. 1878, Կ. Պոլիս. տպագր. Զարդարեան: Գ. տիպ. Թիֆլիս. տպագր. Ռօտինեանց: Դ. տիպ. 1893, Թիֆլիս. Հայ Հրատ. Ընկ.:

ՍԻՐԱՓ ԵՒ ՍԱՄՈՒԷԼ. 1878, Կ. Պոլիս. տպագր. Ս. Ղ. Պարտիզպանեան եւ Ընկ. Բ. տիպ 1887, Կ. Պոլիս. Նշան Կ. Պէրպէրեան: Գ. տիպ. 1892. Թիֆլիս. տպագր. Մ. Ռոտինեանց: Դ. Տիպ. 1893, Թիֆլիս. Հայ Հրատ. Ընկ.:

ՊԱՊԻԿ ԵՒ ԹՈՒՆԻԿ. 1894, Էջմիածին. տպագր. Մայր Աթոռոյ:

ԹԱԳԱՒՈՐԱՑ ԺՈՂՈՎ. 1900, Լոնտոն. հրատ. Տօնապետեան. Անգլիերէն թարգմանութեամբ միասին:

ՎԵՐՋԱԼՈՑՍԻ ՁԱՅՆԵՐ. 1901, Գահիրէ. տպագր. Ե. Թոռոսեան. հրատ. Մառի Պէյլէրեանի: (Կը պարունակէ Հայրապետութեան միջոցին եւ աւելի կանուխ գրած կարդ մը քերթուածներ):

ՈՂԲԱՑՈՂ ԽՈՐԵՆԱՑԻՆ. 1902, Վաղարշապատ. տպարան Մ. Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի:

ԲԱՐԵՆՈՐՈՑՄԱՆՑ ԾՐԱԳԻՐ. Ուր գրած է Տարօնոյ Առաջնորդութեան միջոցին, 1909-ին կը հրատարակուի Կ. Պոլիս:

———o———

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՐՈՒԱԳԻԾ ՀԱՅՐԻԿԻ ԿԵԱՆՔԻՆ (*)

———o———

1821 *Ապրիլ 4, Ծնունդ Վան:*
1847 *Ուսուցիչ ի Կ. Պոլիս:*
1849 *Նամակ առ Բազրատունի:*
1850 *Հրաւիրակ Արարատեանը կը հրատարակուի:*
1850 *Ուխտաւոր յԵրուսաղէմ:*
1851 *Հրաւիրակ Երկրին Աւետեացը կը հրատարակուի:*
1852 *Կ'այցելէ Կիլիկիա:*
1853 *Կը վերադառնայ Վան:*
1854 *Վարդապետ կը ձեռնադրուի Աղթամարի մէջ:*
1855 *Դարձեալ Կ. Պոլիս կ'անցնի:*
1855 *Կը հրատարակէ Կ. Պոլսոյ մէջ Արծուի Վաստպուրականը:*
1856 *Վան կը դառնայ, իբր վանահայր Վարագայ:*
1858 *Վարագայ մէջ կը հրատարակէ Արծուի Վաստպուրականը:*
1860 *Կ'այցելէ Կովկաս:*
1862 *Առաջնորդ կ'ընտրուի Տարօնոյ:*
1863 *Մշոյ մէջ կը հրատարակէ Արծուիկ Տարօնոյ:*
1866 *Կը ճամբորդէ Կ. Պոլիս եւ նոյն տարին կը դառնայ Մուշ:*
1867 *Կը հրատարակուի Մարգարիտ Արքայութեան Երկնից:*
1868 *Գէորգ Դ.ի կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս:*
1869 *Կ'ընտրուի պատրիարք Կ. Պոլսոյ:*
1873 *Պատրիարքութենէ կը հրաժարի:*
1874 *Քարոզիչ Դուդկունճուքի:*
1875 *Բ. տպագրութիւն Հրաւիրակ Արարատեանի:*
1876 *Գրի կ'առնէ Բարենորոգմանց ծրագիրը, կը հրատարակէ Խաչի Ճառը եւ Ժամանակ եւ Ժորհուրդ Իւրը:*
1877 *Կը հրատարակէ Վանդոյժը եւ Հայգոյժը:*

(*) Քաղուած Թորգոմ եպս. Գուշակեանի ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ գրքէն:

1878 *Կը հրատարակէ Դրախտի Ընտանիքը. նոյն տարին Պերլինի Վեհաժողովին կ'երթայ։*

1879 *Կը հրատարակէ Սիրաք եւ Սամուէլը։*

1879 *Կ'ընտրուի առաջնորդ Վանի, ուր կ'երթայ։*

1885 *Կը վերադառնայ Կ. Պոլիս։*

1886—88 *Ատենապետ Կրօն. Ժողովոյ։*

1890 *Երուսաղէմ կ'աքսորուի։*

1892 *Մայիս 5 Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս կ'ընտրուի։*

1893 *Սեպտ. 26 Կ'օծուի։*

1894 *Կը հրատարակէ Պապիկ եւ Թոռնիկը։*

1895 *Բեթրսպուրկ կ'երթայ։*

1898 *Կ'այցելէ Պաքու։*

1900 *Կը հրատարակէ Թագաւորաց Ժողովը։*

1901 *Կը հրատարակուի Վերջալոյսի Ջայները։*

1903 *Կը հրամայէ չը գործադրել եկեղեցական կալուածներուն գրաւման մասին ձարական հրովարտակը եւ կը մերժէ յանձնել էջմիածնի վանքին գանձարանն ու դրամարկղը։*

1904 *Պատուիրակութեան մը պաշտօն կը յանձնէ դիմել Եւրոպայի եւ Միացեալ Նահանգներու արքունիքներուն։*

1907 *Պատուիրակութիւն մը կը ղրկէ Լա Հէյ Խաղաղութեան Ժողովին եւ նամակ մը կ'ուղղէ Անգլիոյ Թագաւորին։*

1907 *Նոյեմբեր 11 (Հոկտ. 29) կը վախճանի։*

1909 *Կը հրատարակուի Բարեկորոգմանց Ծրագիրը։*

———o———

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Վաղամեռիկ Սիրելի Թոռնիկին

ԿԱՆԳՆԷ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆՍ

Իւր Վշտացեալ Մեծ Հայրիկը

ՊԱՏՐԻԿ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

ՊՕՂՈՍԻԿ Ն. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ
Սեպտ. 1913—Դեկտ. 9, 1927

Անցեալի Մխիթարեաններ եւ Ապագայի Յոյսս
ՄԵՆՔ ՀԱՅԲԵՐՆ

ԱՄԵՆ· Տ· ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ
Պատրիարք Առաք· Ա· Աթոռոյն Երուսաղիմայ

Մեծայարգ
Տիար Տ. Ա. Տիխինեան
Քարտուղար Հայ Կրթական
Հիմնարկութեան,
Նիւ Եորք

Ձեր Ազնուութեան մասնաւոր մէկ նամակէն տեղեկանալով որ Ամերիկեան Հայ Կրթական Հիմնարկութիւնը մտադրած է «ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ»ի ամբողջ գործերը հրատարակել հոյակապ հատորի մը մէջ, մեծ եղաւ մեր ուրախութիւնը:

Այդ հաւաքածոն, ինչպէս կը գրէք, պիտի նուիրուի Կիլպէնկեան վաղամեռիկ Պօղոսիկի յիշատակին, որուն տարաժամ կորուստը կ'ողբան որչափ իր պատուական հայրը նոյնչափ եւ իր պատկառելի մեծ Հայրիկը:

Հ. Կ. Հիմնարկութեան այդ կարեւոր ձեռնարկով զոր ամէն գնահատումէ վեր կը համարինք՝ կը հաւատանք թէ «ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ»ին ցիր ու ցան հատորներով լոյս տեսած գործերը միութեան մը վերածելով՝ Հայ հանճարի մը ճառագայթումը մշտնջենաւորելու նուիրական պարտականութիւնը կը կատարուի, անկորուստ պահպանելու այդ գրական թանկագին նշխարները, եւ անոնցմով վերապրեցնելու համար մեծ Հովիւը իր ժողովուրդին մէջ:

Գուցէ ոմանք տակաւին կանուխ նկատեն «ԽՐԻՄԵԱՆ»ը վերապրեցնելու պէտքը, քանի որ անոր հասարակաց հմայքը դեռ չէ ջնջուած այն կուրծքերէն՝ որ անոր շունչովը բաբախեցին. ու դեռ ապրող սերունդ մը կայ մեր մէջ, որ անոր կեանքն ու գործերը կը պատուէ կենդանի պաշտամունքով մը. դեռ վարագաթեւ Արծիւին թռիչքը կը յածի մեր մթնոլորտին մէջ, իր լուսաւոր ստուերը դեռ բաժնուած չէ մեր արեւէն, դեռ իր ձայնն ու հառաչիները, իր երգերն ու պատգամները չեն մարած, չե՛ն մոռցուած:

Սակայն ժամանակը՝ Ամերիկահայ գաղութին մէջ մանաւանդ՝ գուցէ օր մը աւելի առաջ անտեսել տայ մեր իրականութիւնը կենագործող ամենէն արդիւնալից կեանքերն անգամ ևս այլուր, ցորչափ ընկլուզիչ բաղաձակրբութեան մը պահանջները հետզհետէ բռնանան Հայ ճակատագրին, Յեղին ու Լեզուին, Պատմութեան ու Հաւատքին վրայ: Այս լուռ սպառնալիքին դէմ ի՛նչ աւելի զօրեղ, ի՛նչ աւելի փրկարար դեր մը կրնայ սահմանել Հ. Կ. Հիմնարկութիւնը՝ ևս այն նուիրումը՝ որով իր շուրջը շնչող նոր սերունդին եւ յետնորդներուն համար բարոյապէս կը զօտեպնդուի, որպէսզի անոնք չմոռնան իրենց մայրենի լեզուն, չմոռնալու համար Սահակէն մինչեւ Խրիմեան, Վարդանէն մինչեւ Անդրանիկ խորաձանձակ դրոշմուած տոհմային պատմութեան կարկառուն էջերը: Այս չճնշող նախահոգութեան տենչանքը, որով զգածուած է Հ. Կ. Հիմնարկութիւնը, մեր համոզումին ու հաւանութեան բոլոր ուժովը կը դրուատենք, ու կը հրաւիրենք ամէն Հայ անհատ՝ որ իրաւունք կը համարի ազգին մեծ մարդերովը պարծելու, կը հրաւիրենք, այո՛, որ կարդայ մեր կեանքի տեսաբանութեան նոր Սամուէլը, մեր խմաստութեան Սիրաքը, մեր ողբերուն Երեմիան, մեր ընտանեկան դրախտին աւետարանիչը, մեր հայ թոռնիկներուն մեծահասատ Պապիկը, ազդուելու համար անոր հրահանգիչ եւ հայրենանուէր խօսքերէն:

Հայրիկի գրուածները՝ թէեւ գրական արուեստի հրապոյրը չունին, սակայն չենք կրնար ուրանալ թէ անոնք իրենց պարզ բայց խորունկ արտայայտութիւններուն մէջ կը պահեն բնական ու սրտառուչ գեղեցկութիւն մը: Մանաւանդ որ մեր ամօթխած եւ հայրենաբաղձ բարբերուն նկարագիրը զոր հայրական ջերմ զգացումներով ու կիրք փորձառութեամբ կ'աւանդէ մեզի, դասեր են որոնք չեն կրնար իբրեւ զօղանջիւն բախել մեր ականջները, ա՛յնհան հնչուն է եւ թրթռուն Հայրիկի Սրտին վրդովեցուցիչ զանգակին պղինձը: Մեր կեանքին գիրքը պիտի կարդանք իրմով, իր մէջ ծրարուած անցեալ մը վերյիշելու համար ի պատիւ մեր ցեղին:

Կա՞յ արդեօք Նոր Աշխարհի մէջ մարդ մը որ արհամարհանքով նայի Հին Աշխարհի այն Նահապետներուն՝ որոնց ա՛յնքան գուրգուրանքով կը պատմէ Ս. Գիրքը հաւատքն ու յարատեւը. Բարձրագոյն քաղաքակրթութիւնը ե՞րբ հրաժարած է երբեք զմայլելէ այդ անուշակ կենցաղի դրուագներուն վրայ. դէպի հինը դարձը՝ շա՛տ անգամ բարոյական դիւցազնութիւնն է եղած մեծ հոգիներուն: Բրուտի մը զաւակն էր Ագաթոկլէս՝

որ ամբողջ Սիկիլիոյ տիրեց· բայց ան իր սեղանին վրայ ոսկի բաժակներով պատուելէ յետոյ իր հրաւիրեալները, ամօթ չէր համարեր նոյն սեղանին տակէն դուրս բերելու այն կաւէ ամանները՝ որոնք իր խոնարհ ծագումը կը յիշեցնէին: Ահա այդ հիազօր ոգին է որ պիտի պահել տայ մեզի ինչ որ մերն է, եւ պիտի չթողու որ մոռնանք մերինը՝ ուր որ ալ ըլլանք: Ագաթոկլէսներ չեն պակսիր մեր մէջ, որոնք կարօտով պիտի խմեն իրենց հայրենի տան կենդանութեան գինին՝ կաւեղէն փարչերու անուշութեան մէջէն·— Զմայլեցուցիչ պիտի մնայ մեզի համար «ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ»ին հրաւիրուած հին գինին՝ ո՛րքան ալ նոր ըլլան մեր տիկերը:

Հ. Կ. Հիմնարկութիւնը այդ գերազանց պատուէրը պիտի տայ գործադրել Ամերիկահայ Գաղութի նոր ու հետագայ սերունդներուն առհասարակ, ու այդ է որ կը բռնադատէ զիս խանդավառ յուզումով մը շնորհաւորելու իր վեհ նպատակը՝ որ սուրբ է միանգամայն:

Խրիմեանի անմահացումին նուիրուած այդ գլական մեծարանիւով, որուն յօժարակամ կը բերէ իր մասնակցութիւնը Ազգային Բարերարներէն Տիար Պատրիկ Կիւլպէնկեան, կ'ուզուի որ Հայոց Հայրիկն ու Պօղոսիկը իրարու մօտ ըլլան հոգիներու աշխարհին մէջ ալ: Պօղոսիկ պիտի ճանչնայ զայն իբրեւ իրենց Գերդաստանին հին բարեկամը, որ շատ անգամներով լացած է իրենց երբեմնի կորուստներուն վրայ, սփոփելով հանդերձ սգաւոր սիրտերը, եւ Հայրիկը հառաչանիով մը պիտի համբուրէ զայն: Իսկ մենք պիտի դիտենք հոս կանգնուած Ցիշատակարանի հայելիին մէջ՝ հսկայ հասկը, որ իր գլուխը կը խոնարհեցնէ իրեն մօտ ծլած գողտրիկ այդ ծաղիկին, սիւրի մը հովին ու սուգի մը խոռվին տակ:

Ընդունեցէք իմ սիրալիր ողջոյններն ու հայրական ջերմագին Օրհնութիւններս եւ ի բոլոր սրտէ մաղթանքներս վասն յաջողութեան յամենայն իրս բարիս:

Աղօթարար

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՐՈՒՍԱղԷՄԻ

ՀՐԱՀԻՐԱԿ
ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

Ի ՅԱԻԵՐԺԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿ

ՍԻՐԵՑԵԼՈՑ ՈՐԴԻՈՑՆ ՎԱՂԱՄԵՒԻ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՄԱՆԿԱՆ

ԿԱՆԳՆԷ

ԶԱՑՍ ՄԱՀԱՐՁԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂԱ ԿԵՍԱՐԱՑԻ

ԱՅՎԱՍԵԱՆՑ

ՀՐԱԽԻՐԱԿ
ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ՅՕՐԻՆԵԱԼ Ի ՁԱՓՍ ՀԱՅԿԱԿԱՆՍ

Ի ՄԿՐՏԻՉԷ ԽՐԸՄԵԱՆ ՎԱՆԵՑԻՈՑ

Ի ԽՆԴՐՈՑ ԵՒ ՅԱՐԴԵԱՆՑ

ՄԵԾԱՐՈՒ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂԱՑԻ
ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՑՎԱՏԵԱՆՑ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Տ· Տ· ՆԵՐՍԻՍԻ ԱՍՏՈՒԱԾԸՆՏԻՐ ԵՒ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՑՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Տ· ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ
ԱՌԱՔԵԼԱՇՆՈՐՀ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՀՐԱՄԱՆԱՒ Տ· ՅԱԿՈԲԱՑ ԱՐՃԱՆԸՆՏԻՐ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՒ
ԱԶԳԱՍԷՐ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՑ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ

1850 — ՌՄՂԹ

Ա. Ր.

ՄԵԾԱՐԳՈՅ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ԲԱՐԵՐԱՐՆ

ՅՈԳԻ վեհ Բագրատունւոյն վառեալ այղպէս, ո՛վ Մեկենաս,
Նա զդիւցազանցըն Հայոց հայցեալ ՚ի Մովսիսէն.
Դու ՚ի տրուպ աշակերտէս երգել զվայրացըն հայրենի:
Սիրասուն զորդւոցըդ ֆո եւ զԹորգոմեան հաւուր մանկտւոյն
Կալար ըզձեռանէ միոյ՝ նոցին սիլռողապէս
Զմիւսն ետուր ինձ եւ այնպէս ելեր ընդիս ՚ի յԱյրարատ.
Ի Մասեաց եւ ՚ի դրախտին վայրս ըզնոսին ճեմեցուցեալ
Ետուր ֆաղել իմ ձեռօֆ անդ ըզծաղկունս հայրենահոտ
Նազելի զորդւոյդ շիլմաւ զայս անթառամ հիւսել պըսակ.
Որ անշուշտ ֆան զմահարձանս եւ զհոյակապ կըճեայ տաճարս
Կանգնեցեր զգըլխով նորին անմահական յիշատակ:
Ինձ այսպէս քախտ մեծ եհաս ֆեւ անդրանիկ զերկոյս պըտուղ
Ի ծառոյս աճեալ ՚ի ջուր եւ հող երկրին վասպուրական
Նըւիրել մանկտւոյն Հայոց առ այս նաշակ ալսորժողացն:
Այսպէս եւ դու երջանիկ եղեր անանց յիշատակաւս
Կենդանի եւ ՚ի մահուն մընալ ոգւով երգոյս անմահ:

ՀԵՂԻՆԱԿԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ի դժուարին գործս՝ որ միայն հանճարաւորացն եւ ճարտարագունից պահի, արդարեւ յանդգնութիւն է յոյժ տակաւին ՚ի բանս եւ անվարժելոյն յարուեստս, որ չճանաչելով զոյժ եւ զկար իւրում մտաց եւ առ ոտն զարուեստին օրէնս տապացեալ՝ ձեռնամուխ լինի:

Բայց սակայն զօրութիւն սիրոյ առաւելագունի՝ բազում անգամ զեղեցիկ յանդգնութիւն ուսուցանէ այնպիսի տկարեցելոյն, որ չէ անծանօթ զանձնէն, եւ քաջալերս տայ նմա լինել անվեհեր միջամուխ ՚ի յայնս: Եւ եթէ ընդ այս յորդոր սիրոյն եւ ձեռն վերին սատարեսցէ՝ առաւել եւս զօրութիւն զգենու յայնժամ տկարացելոյն ոյժ եւ հաստատուն յուսով: Այո՛ վկայեն առ այս, որ ըստ հոգւոյն խօսին. զի տկար եւ անիմաստ ոգւոյն հնար է առնել գործ ինչ փոքր համեմատ ինքեան, եթէ չլինիցի յանձնապատան ՚ի զօրութիւն մտաց իւրոց յուսացեալ. եւ թէ առնիցէ ինչ, որչափ օժանդակեաց նմա վերին զօրութիւն՝ չպարծիցի նա յայնժամ իբրեւ անձին զօրութեամբ արարող նմին, այս է զաւեալն յայմէ զօրութենէ գլանալով՝ իւրում հանճարոյ գիւտ համարիցի զոչ զործեցեալն յիւրմէ: Հապա սրտիւ եւ բերանով խոստովան լինիցի ըստ առաքելոյն զգնալն կաղին վերնային զօրութեան տալ եւ ոչ իւրում անձին: Եւ այս խոստովանութիւն ոչ նմա եւ եթ պարտ է այլ եւ ամենայն մարդոյ, եւս եւ զօրաւորագունին ՚ի բանս: Է՞ր վասն: Զի մարդկային զօրութիւն մուրացիկ է եւ ապիկար եւ կարօտ յամենայնի արարողին զօրութեան, եւ ըստ իմաստնոյն ՚ի ձեռին նորա եմք եւ մեք եւ բանք մեր եւ ամենայն հանճար եւ գործոց խելամտութիւն:

Ընդ այս ձեռնտուութիւն՝ երեք ինչ չարժաւիթք եղեն մեզ առ այս. Սէր հայրենեաց, յորդոր եւ երախտիք Բարերարին, եւ օրինակ Մեծահանճար Քերթողին Բագրատունի:

Զօրութիւն սիրոյ հայրենեաց այնչափ բռնացաւ յիմ վերայ, մինչեւ հան եւ յափշտակեաց յինէն ՚ի պանդխտելոյս զոգիս իմ եւ սիրտ եւ տարաւ այսպիսեօք ՚ի հայրենին, եւ անդ ՚ի ցանկալի վայրս նորին ճեմեցուցեալ՝ զիս չատ լացոյց. եւ ՚ի տեղիսն, յորում արտասուեցին իմ աչք եւ քոյդ արտասուեալոց են, ո՛վ ընթերցող, եթէ եւ դու իբրեւ զիս ըմբռնեցիս նոյն կապանօք սիրոյ հայրենեացն եւ քո սիրտ եւ ոգին ՚ի քէն ելցեն եւ ընդ իմոյն գնայցեն անդր: Բայց ես ազաչեցի զսէրն այն զիս միայնակ չվարել. այլ եւ ընդիս գհամօրէն մանկունս Աբարատեան աշխարհին, որ զատեալք ՚ի մայրենի ծոցոյն՝ ցան եւ ցիր կան ընդ քառանկիւն կողմունս տիեզերաց եւ կա-

բոտ են իրրեւ պիս եւ ՝ի քէն պիտոյ հայրենուն: Ա՛ս որս, ինձ այնպէս թուի թէ անդուստ գիս հրաւիրակ առաքեաց հայրենեացն անուշակ սէր ձայն տալ եւ ժողովել այսպէս եւ լինել նոցա Սուրբն1) իմն, ոչ հանդո՞ն նմին զորդւոց գձեռանէ եւ եթ, այլ եւ զհամօրէն հայկեան մանկտւոյն գմտաց եւ սրտին գձեռանէ կալեալ չբջկցուցանել ընդ բնակութիւնս նախնեաց մերոյ եւ ցուցանել դաւերակս մեծամեծ քաղաքացն, որ չէնք էին երբեմն եւ մարդաշատք. գտեղիսն ասպարիսաց, յորում անկան վեհ քաջագունդք մեր վասն մախանաց եւ ոմանց անմիտ չհամներդրութեան եւ արտաուսախառն հեծեծանօք պատմել նոցա դվրիպանն, որոց վասն անկաւ ազգն մեր յայնժամ ՝ի ծառայութեանն թշուառութիւն: Իդէ՞, զի եւ նոքին առցեն այսու դանձկութիւն սրտից իւրեանց եւ կամ իբրեւ աչօք ՝ի մօտոյ դիտեալ զոգորմելի պատկեր հայրենեաց՝ ճմլեսցին սրտիւք եւ լայցեն բնկիս եւ գութ չարժիցի նոցին ՝ի սիրտ այցել այնպիսում տառապելոյ: Զկամիմ չատաբանել գուժգին սիրոյն, որով վարեցաք մեք ՝ի սմին եւ զի գդաս դու գայն յանձինդ, եթէ սիրով եւ ոգւով իմ ընթեռնուցուս զայս:

Իսկ երախաիք եւ յորդոր Բարերարին իմոյ՝ այն եղեւ մեզ: զի ժողովեաց զօտարս առ չքով իւրում թևոց եւ այնչափ սիրեաց եւ գիւրութիւն եա, մինչեւ մոռանալ պանդխտելոյս գնժգնհութեանն թշուառութիւն եւ բանալ զիւր վշտաբ լռեցեալ լեզուն ՝ի յերդ եւ երգել գայս գօրէն թռչնոյ նատեալ ՝ի վերայ հանդուցիչ նորին ոստոց: Այսպիսում բարերարի եւ պաշտպանողի, զի՞նչ փոխարէն վայել էր հատուցանել, ասացէք, որ ճանաչել վաստկաբ գերախտագիտութիւն, եթէ ոչ գայս մեզն, ՝ի պահել եւ հիւսել գնորին անուն բնդ այլ Մեկենասացն գաս եւ յուցանել գնորա ոգւոյն հայրենասիրութեան չափ, որ լինել ոչ միայն զորդեական գաստիարակել կամեցաւ. այլ եւ այսու գբոլոր մանկտիս Թորգոմեան ՝ի հայրենասիրութիւն գաստել: Ասկ կայ արդ առաջի մեր եւ գօրինակն Բազրատունւոյ քերթողարան Հօրն:

Որպէս ցուցաք վերագոյն թէ հայրենեացն սէր վարեաց զմեզ բնդ մանկտւոյն լինքն. սակայն պիտոյ եղեւ մեզ անգամ նոր այնպիսի գնաց իմն առ ՝ի հարկանել գայն բնդ ձեմէն մեր ՝ի հայրենեացն վայրս, որոյ ձայն քարդր եւ անուշ լսէր անդ հանդուցեալ ուխանջաց քերթողահարցն մերոց Սահակայ, Մեսրովբայ եւ Մովսիսէ:

Եւ ա՛ս այս, նախաչափիկ ընկճացուլ եղեւ առաջի մեր նոյն հայկական տաղաչափութեան հմուտ եւ սիրող ոգին, եւ ու-

---

1) Էր սա ոմն հայազգի իշխան առ ժամանակօք մարզպանացն Պարսից բնակեալ ՝ի Հայաստան. առ որ գրեաց գայսպիսի թուղթ իմն նորին բարեկամ Բազարատ անուն յԱթենայ կալնուլ գձեռանէ որդւոց եւ չրջեցուցանել բնդ բնակութիւնս նախնեացն. զի այնու ՝ի հայրենասիրութիւն եւ յարիւթիւն կրթեսցին:

սոյն գայ քնար ընտրել, եւ առնուլ ընդ մեզ· զոր արդարեւ ընդ հնչեցուցանելն անդ՝ անոյշ թուեցաւ նոցին ականջաց՝ ճանաչելով զինտանի եւ զհամբոյր ձայն լռեցեալ երգոցն իւրեանց եւ ցնծագին իսկ ոգւով՝ ի վերկինս եւ պատկս հիւսեալ առաքել անդուստ նոր պնդողին զագիս թուլացելոյ նոցին նուագարանացն: Եւ մեք, որ ոգւով չափ սիրող գոտաք աննախանձաբար նորին իրաւացի ընտրողութեան՝ կամեցաք ընդ նմին օժանդակել առ՝ի պնդել զայն հաստատուն եւ տկար մատամբ մերով ընդ զօրաւորագունին· զի մի այլ եւս թուլացի մինչեւ՝ի յաւիտեան· եւ ոչ միայն բանիւ վկայ լինել առ այս, այլ եւ զուգնաքեայ այսու արդեամբք ծանուցանել ամենայն Հայասեռ բանասիրաց գլարդ եւ զպնդուականութիւն հնագունի տաղաչափութեանն և մանկտւոյն զմաց մատուցանել փոքրիկ ճաշակաւս զքաղցրութիւն եւ զանուշութիւն նորա ընդ առաջնոյ մատուցանողին մեծագոյն եւ լի ճաշակին:

Մնայ մեզ արդ պատասխանել ասողիկ, որ գուցէ յանկատարչս պկատարեալգոյնն պահանջել կամիցին եւ բերանով իսկ խոստովանել զթերութիւն անարուեստ յօրինուածոյս· զի թերեւս ապատ կացուցանէ զմեզ ներողամտութեամբ կամաք համագոյն քննարանից: Անչուշտ խորագոյն փափագ հայրենասիրին ստիպէն զնա ասել ցմեզ, թէ բարւոք եւ լաւագոյն եւս լինէր, եթէ ընդ ամենայն աշխարհ Հայաստանեայց յայն բոլոր տեղիս չրջիլ այսպիսեօք· որ արժանի էին երգոց եւ մանաւանդ գսիրտ եւ գյօժարութիւն մանկտւոյն՝ի հայրենասիրութիւն գարթուցանելոյ:

Սո այդ, զինչ՞ զեզ պատասխան ասացից սիրարար, ո՛վ հայրենափափագ ոգի, եւ մթէ դու գգոյդ Մովսիսին լինել՝ի տկարչս պահանջել կամիս· քանզի նորա որաթնիչ մատց էր միայն եւ թեւոց այդպիսեաւ ըստ հայցուածոց քում հասանել անցանել ընդ մեր լայնածաւալ աշխարհն, որ քերթողն էր եւ ամենիմաստ արուեստիւն եւ կատարելագոյն յարմարութեամբ պերճացեալ, որ հայրենի տեղեացն եւ վայրեացն գիտող էր ճշդիւթ եւ քաջ տեղեկագոյն· եւ յընդարձակ միտս իւր մխիթարել ունէր զայն ամենայն նեղեալս, որ միանգամ պիտոյ լինէր՝ի յօրինել զայդ· դոր հայցես դուն լինէն:

Ուստի եւ քաջ ճանաչելով զչափ հատուածոյ մեր ապատաւիղ մատց՝ յայսչափ տեղիս միայն կարզագոյն ձեռնէ, որ մեզ եւ մանկտւոյն ընտանի եւ ծանօթագոյն էին· եւ այն՝ ոչ այնչափ, որչափ արժան էր եւ օրէն, այլ հարեւանցիկ տեսութեամբ միայն: Բայց թէ կամ լցէ ուշադունիկ՝ նորէ եւ սակաւս՝ի մտացեանն ճեռնել, այնինքն աւելագոյն Ինն գագաքին եւ գայլ աւերակեալ գաղաքս դնուել· գանգիւ նոյն սպրդ նորին յարմարի եւ՝ի դիմաց ամենայն աւերակուցն:

Այլ երանի էր մեզ, եթէ այսու անկատարութեան յանցանօք պրծեալ լինէաք յատնել քննողաց եւ չյաւելուլ ընդ այս գայլ խմն եւս, որ է անցանել թէ ոչ բաղմօք՝ գուցէ փոքք քիչ

գծանը օրինօք արուեստին քերթողական:

Բայց մինչ անարուեստիս բանից թերութիւն իբրեւ քերթողի՞ դատիցի. եւ կամ ընդ յօրինելն գայսոսիկ՝ հանճար մըտա՞ց եղեւ ինձ առաջնորդ, եթէ սիրտն եւ սէր. գայս դու ինքնին կարես որոշել ի վերծանելդ քո: Եւ ընդէ՞ր այս: Քանզի յիս ցամաք եւ անջուր գոլով ակն աղբեր մտաց բանածնունդ. եւ յորդագոյն յոյժ սիրոյն եւ սրտին. վասն այնորիկ եւ ի նոցունց ականէ կամեցայ յաւէտ բղխեցուցանել զայս: Ուստի եւ ուժգնութիւն բնագունիցս այսոցիկ ի բաց վտարեաց յինէն զմտաց առաջնորդութիւն եւ վարեալ զիս թափով յընթացս սորին՝ ետ հարկաւ անցանել զարուեստին օրինօք. եւ զի բուռըն է սիրոյ եւ սրտին զօրութիւն եւ չկամի բազում անգամ հպատակել օրինաց մտաց:

Այլ թէպէտ յայսոցիկ կատարելութեանց թերացեալ զտանիմք յերկասիրութեանս այսմիկ, սակայն ոչ ի լի հայրենասիրութենէ. զոր գրեթէ իբր գկենդանի պատկեր տպաւորեալ եմք ի սմին ընդ որ հայել ուրուք եւ յանձին չզգալ ինչ, յիրաւի չէ նա ի կարգի հայրենասիրացն:

Ընդ այս եւ գհայկական ոգւոյն համեստութիւն եւ զգեղեցիկ զպրութեան չնորհ ոչ երբէք մոռացեալ եմք. զոր թողուլ եւ մոռանալ՝ արդարեւ արտաքոյ մնամք յաշակերտութենէ նախնեացն եւ դատապարտիմք իրաւամբք յանցանէ, որ նահանձաւորքն են:

Եւ առաւել քան զսոսին գուն գործեցաք, ոչ այնչափ ի հայրենեացն սէր, որչափ ի կրօնասիրութիւն եւ յառաքինի վարս վառել զմանկտիս. զի առանց այսոցիկ չկարէ ոք լինել ճշմարիտ հայրենասէր: Վասն որոյ առ ի ոչ սուուերօք, այլ ճշգրիտ կերպարանօք բանից զնոսին ի հայրենասիրութիւն յորդորելոյ՝ մտադիւր յօժարութեամբ խառնել ջանացի միշտ յանմահութիւն սորին զանուշաբեր եւ զհամեմատիչ աղն. զի մի խոտան ճաշակելեաց կրօնասէր ոգւոյն թուխքի եւ զզուիցին յայսմանէ եւ մեք երեւեսցուք յայնժամ չաղփաղփ եւ չաղակերատ:

Եւ թէպէտ ի բազում ուրեք զեզերեալ եմք գնիւթովք զուարճալի, զայն ի սիրոյ մանկտւոյն ստիպեցաք առնել խաղալով ընդ նոսին եւ կամ իբրեւ զփափկիկ կերակուր չամբեալ. զի ըստ մանկական քնքուշ բարուց ախորժիցին տակաւ տակաւ եւ զմերձ եղեալ հաստատուն կերակուր խրատու եւ համեստութեան ճաշակել: Եւ այնպիսի սեղան իմն յամենայն սրտէ վաստակեցայ կազմել զայս, յորում երկու հասակացն եւս, այսինքն զուարճասիրացն եւ համեստ բանից փափագողացն՝ խորտիկ անուշահամ ըստ քմաց գտանիցի. առ որս ախորժաւնօք բերիցին եւ վայելեսցեն սրտիւ չնորհակալու եւ գոհ լիցին ոչ յինէն ի յանարժան սպասաւորէս այսմ սեղանոյ, այլ ի պարզեւողէն կերակրոցն, որոյ է ամենայն ինչ՝ կերակուրն եւ սպասաւորն:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ՎԵՐԱՑ ՆՈՐՈԳԵԱԼ ՏԱՂԱՉԱՓՈՒԹԵԱՆ

ՆԱԽՆԵԱՑՆ

ՈՐ հանդիպեալ էցեն Վիրգիլեայ Մշակականաց թարգմանութեանն՝ բարւոք եւ լիովին համաձեալ են իսկ ՚ի յառաջաբանի նորուն այսմ հնագունի տաղաչափութեան նախնեացն. յորում հանճարեղ թարգմանիչն զօրաւոր եւ արդարացի բանիւք ընդ երկար ցուցանէ զհնոյն վայելչութեան չնորհ ընդ նորոյն համեմատեալ: Ոչ միայն բանիւք, այլ եւ արդեամբք իսկ յիւրում ճչգրիտ եւ ճարտարահիւս թարգմանութեան. առ որս չկարէ ոք յիմաստախոհ եւ յուղղադատ քննողաց երկբայիլ եւ կամ դիմադրութիւն ինչ նոցին ընդդէմ բերել:

Այլ երանի՛ թէ ամենայն բանասէրք մերազնէից պատահեալ լինէին այնմ եւ չտային մեզ կրկին աստանօր ՚ի գուր աչխատիլ: Ուստի եւ մեք թէպէտ յօժարեցաք աստ հակիրճ եւ պարզ կերպիւ գրել ինչ զհին չափական տաղիցն. սակայն ոչ իբրեւ ՚ի մէնջ աւելի այլ ինչ խօսելով զնմանէ, որ ՚ի վեր է քան զմեր կար եւ նմա միայնոյ անկ, որ բազմահմուտն է եւ լեզուագէտ եւ քաջ գիտէ կշռել զտաղս անցնելոյ աղագս ընդ միմեանս բաղդատեալ եւ ճանաչել զնոցին չնորհս եւ ընտրողութիւնս առնել ճչգրիտ հասողութեամբ մտաց. այլ իբրեւ ՚ի յառաջաբանէ նորին քաղեալ եւ հանեալ, զի թերեւս փութալոյն բանասէրն, որ չեւ դիպեալ էցէ աղբիւր ականն՝ դիպեսցի այսմ վտակիս եւ ըղձակերտ լեալ յօժարեսցի յաղբիւրն դիմել, որ յորդագոյն է եւ յատակ:

Երեք ինչ ունիմք միայն ծանուցանել զհնագոյն տաղիցն. նախ զսկզբնաւորութենէն եւ զդադարմանէն, երկրորդ՝ զկազմութենէն, եւ երրորդ՝ զանհամեմատ սքանչելի գեղեցկութենէն առ նորովն:

Զսկզբնաւորութիւն սորին քաջ ծանուցանէ մեզ Շարական, ըստ որում ինքն է միայն բովանդակիչ հնագոյն տաղիցն եւ ՚ի նմա տեսանեմք իսկ ականերեւ զայս հրաշահիւս չափաբանութիւն անդուստ ՚ի Սահակայ Պարթեւէն մերոյ սկսեալ եւ իջեալ մինչեւ ՚ի Շնորհալին: Իսկ թէ ո՛րպէս զադարեցաւ առ յետինսն եւ տիրեաց ՚ի տեղի նորա վանկաչափ ոտանաւորն. հաւանական կարծիք է ոմանց թէ յարչաւելն հազարացւոցն ՚ի Հայաստան՝ եմուտ յայնժամ տակաւ եւ նոցին գալրութիւն ՚ի Հայս. եւ ըստ որում հայր ճանաչին տաճիկք կամ արաբացիք ձայնայանգ ոտանաւորաց, թերեւս իբրեւ նոր ինչ գուարճալի եւ հեչտալուր ականջաց նմանաձայնութեամբն՝ ընկալան ՚ի նոցունց եւ երգաբանքն մեր եղեալ յայնմ ժամանակի: Զկնի ապա Շնորհալին չափ եւ կշիռ եդեալ՝ ծաղկեցուցիչ գտաւ

այնմ եւ սահմանեաց դիւրաքանչիւր տոդս նոյնաթիւ վանգօք եւ ձայնական յանդիւք աւարտել, որպէս երեւի այս ՚ի Յիսուս որդի կոչեցեալ մատեանն եւ յայլ բազում նորին եկեղեցական երգս: Եւ ապա յայնմհետէ սիրեաց սա հասարակ ՚ի քերթողս մեր այն ազգ ոտանաւորաց եւ անհետացան հետզհետէ քնաւին հրաշալի եւ չքնաղ կերպարանք առաջնոյն եւ հանել դնա յերեան ոչ դառաւ ոք մինչեւ յայսմ դարու: Առաջուք արդ եւ դկազմութենէ հնագունին: Ամենայն ուշիմ ընթերցող կարէ ինքնին հասկանալ եւ որոշել եթէ այս ազգ մեծաչափ ոտանաւորաց, որ դիւցազնական եւս կոչի, իւրաքանչիւր տողքն՝ ոչ ճիշդ նոյնաթիւ վանգօք եւ նմանաձայն վերջաւորութեամբ յօրինեալ են. այլ յարդարուն եւ համեմատ անդամովք եւ՝ մէն մի տողքն՝ քառեակ անդամովք եղերին: Բայց զարմանալին այս է, դի անդամքն անցնիւր տողիցն չունին յինքեանս դխաչափ վանգս նոյն թուով. սակայն այնչափ զուգաւորմամբ վերչուչ չարակցութեամբ դան ՚ի մի միաբանութիւն դաչնակցութեան ընդ միմեանս, մինչեւ պակասութիւն ինչ վանգից չերեւի բնաւ ՚ի նոսին եւ կամ արդելիչ լինի ուղիղ ընթերցանութեան: Եւ այսմ փորձ կարէ առնել, որ զաւագանութեան օրէնս քոչ դիտէ ամենայն չափական բանից: Իսկ օրէնք քառեակ անդամոցն ՚ի տողս, որ երեւին ՚ի մեծաչափ տողս նախնեացն՝ այսոքիկ են:

Առաջին անդամ տողին պատ է դնել ՚ի մերոյ մինչեւ ՚ի չորս վանկս. երկրորդ անդամն քառավանկ, բայց եռավանկ եւս դնի եթէ առաջին անդամ չիցէ մերավանկ. վասն դի մին ընդ յաջորդ եռավանկ անդամոցն իրրեւ քառավանկ կարծեցեալ ընթերցողին եւ ՚ի մի խառնեալ՝ կորնչի քառանդամութիւն տողին, զոր միշտ պահելի է. ապա թէ ոչ՝ խանգարին պայմանք չափոց այս ազգ դիւցազնական տաղից: Երրորդ եւ չորրորդ անդամքն յաճախ եւ սովորաբար քառավանկ գնին, առ ՚ի լինել ձանր եւ մեծավայելուչ յանդուամն տողից, եւ մանաւանդ իրրեւ կէտ եւ սահման կատարեալ չափոցն եւ քնական առոգանութեան ձայնի եւ ոտիցն՝ անարգել դադարումն: Սակայն պատ է տողաչափն երբեմն ՚ի սակաւ տեղիս դչորրորդ անդամն եռավանկ գնել, մանաւանդ եթէ երկրորդն եւս չիցէ եռավանկ կամ առաջինն մերավանկ. դի այնպիսի տողք՝ կամ ոչ դաչնակաւոր ձայնակցին ընդ այլ տողս եւ կամ յերկուս հաւասարս հատանէ՝ մի տուն իրրեւ երկու իմանի յինքեանսն. քան որում նախնիքն եւս ՚ի դուն ուրիք եղեալ են զչորրորդն եռավանկ: Վասն որոյ դիմի վանդիցն ՚ի տողս իւրաքանչիւր չէ պարտ պակաս գնել քան զերեքտասան եւ ոչ աւելի քան զվեցտասան:

Ահա ընդ այլ պարզ օրինօք նկատին տասն կերպ յեղանակք կամ փոփոխութիւնք այս ազգ տաղից՝ յաճախ վարեալք իւրեանց ընդ ժխտեանս ՚ի նախնեացն, այսինքն յառաջին հոգենուաղ երգահանացն մերոց Սահակայ եւ Մովսէսեանցն եւ

յայլ աշակերտաց Նոցին. ոյք ծնող եւ հիմունք համարին բարբառոյ մերում եւ քաջ հմուտ դաշնակութեան չափական բանից ազգային, մանաւանդ բարւոք ճանաչողք եւ դիւրազգացք ի յոգիս՝ բնաւորութեան եւ ախորժակաց բնիկ հայկական ոգւոյն: Վասն այս իսկ յընտրելագոյն երգս իւրեանց եկեղեցական՝ այսու եղանակօք յաւէտ վարեալ են: Եւ Շնորհալին եւս, որ կրասերն է նախնեաց օրինօք վարեալ է. զոր թէ ընդ այլ բազում ձայնայանգ ոտանաւորս նորին համեմատեսցես՝ կարես դու ինքնին մտօքդ չափել եւ կշռել գծանրութիւն առաւելութեան հնոյն յօրինեալ տաղիցն. որք իբրեւ զակն ինչ պատուական Լբւին ի մէջ ոսկւոցն. եւ արձակեն յինքեանց ցոլմունս նչուլից պայծառ վսեմաբանութեան. զոր ի տորեւ ունիս տեսանել ի Նորահրաչն օրհնութիւն Վարդանանց եւ յայլ տաղս երգեալք ի նորին շնորհալից ոգւոյ: Ոսկի ասացի զայլ վանկաչափ ոտանաւորացն Շնորհալւոյն սակս մաքուր պարզութեան եւ քաղցրութեան եւ բուն հայկական ոճով յօրինուածոյն: Մանաւանդ եկեղեցական երգք նորուն, յորս ընդ քաղցրութիւն բանիցն՝ եւ վսեմութեան փայլի շնորհ. որով համարին նոքին գերազանց յոյժ քան զարդիւ տաղաչափիցն յօրինուածս եւ ոչ այնչափ տորին քան զանդամաչափսն:

Դնեմք աստանօր զայդ տասն վոփոխութեանց կանոնս օրինակօք հանդերձ. յորում երեւին յայտնի թիւք վանգից ի քառեակ անդամսն ի մէջ տողին:

Գլուխ սուրբ հաւատոյ եւ փայտ կենաց մարդկան յայտնեալ:
Վարդան էջ նահատակ որ վանեցեր ըզթշնամին:
Ահաւոր ես թագաւոր էրովբէական ձայնիւ օրհնեալ:
Որ յանէից գոյացուցեր զէո զարարածս խսկըզբանէ:
Որ արարեր զօրութեամբ զիմանալեաց աշխարհ վերին:
Մեծահարաշ այս խորհուրդ աւանդութեամբ առ մեզ հասեալ:
ի գիւտ մոլորեալ եւ կորուսեալ անառակին:
Որ զտիլրականըդ կերպարան ըզգեցուցեր ծառային:
Առաքի հրեշտակապետն առ սերովբէն հողեղէն:
ի գեղ ըսբանչելի աստուածատուր կուսանացն:

Աբրահոյ յայդ տասն յեղանակաց, թէպէտ գոն եւ այլ ազատութիւնք գործածութեանց ի նախնեացն տաղս. սակայն ի նոցունց պղտոին մխայն ընկալեալ ի բնաւորութիւն նախանձաւոր նորոգչին. ոյք յաւէտ վայելուչք են եւ դաշնակաւոր եւ անթերի լընուն ղչափս երկայն դիւրագնդական քառանդամ տաղից, եւ այդօրինք վարեալ ի իսկ ի թարգմանութեանն իւրում. ուստի եւ մեք հատանող եւ հետեւող լեալ նմին՝ զայլն կանոնօք վարեցաք ի դիւրս այս: Բայց չէ հարկ, զի յամենայն քերթուածս, մանաւանդ ի մանունս հարկաւ դասա-

նիցին ՝ի մխսին այդ տան զանազանութիւնք փոփոխութեանց. քանզի տեսանեմք խակ ՝ի Շարականին, որ չերեւին դոքա բոլոր ՝ի մի յերդ. թէպէտ յերկայն քերթուածի մարթ է գտանիլ եւ թէ պակասիցին եւս ոմանք ՝ի դոցանէ ՝ի նմին՝ չէ քերթուածին ինչ թերութիւն: Եւ քանզի այդոքիկ թէպէտ բոլորն եւս միապէս բարեյարմար դաշնակութեամբ նուագածուր են. սակայն են ՝ի դոցունց, որ յաճախ սովորական են, եւ են՝ որ թէպէտ չեն սովորական եւ ՝ի դուն ուրեք վարելի, բայց թէ բան տեղւոյն ՝ի կիր արկցին՝ յոյժ վսեմ եւ ազդողական կազմեն զտողն: Դիմաւորութիւն տաղաչափութեանս այսմիկ յայդոսիկ է միայն եւ այդոքիւք երեւի հանճար եւ ճարտարութիւն տաղաչափին. զի գիտիցէ քաջ ըստ իմաստիցն պահանջման եւ յարմարութեան վայելչօրէն պատշաճեցուցանել զայդոսիկ: Եւ առ այս ինձ այնպէս թուի թէ ոչ այնքան միտք պիտին, որքան եռանդուն աչխուժութիւնք սրտի. եւ մանաւանդ եթէ եղանակաւոր առոգանութեամբ ստէպ կարդասցէ յօրինողն ՝ի յօրինելն՝ զօրաւոր քան զհանճար խանդավառ առոգանութիւն քաջ ուսուցանէ նմա տալ իւրաքանչիւր իմաստից եւ կրից բանին զտանելոյն զայդ զանազանութիւնդ: Մնայ արդ ցուցանել սակաւուք զառաւելութիւն գեղեցկութեան այս հնագոյն տաղից ՝ի վերայ նորոյն:

Ոչ միայն տաղաչափն, այլ եւ արձակաբան մատենագիրն ամենայն զօրութեամբ ձիգն թափէ խորչիլ ըստ կարի յամենայն ձանձրութեանց. եւ զի՞նչ են ձանձրութիւնք ՝ի գիրս, եթէ ոչ կրկնութիւնք իմաստից եւ նմանաձայն բառից առաւել քան զչափն, որ տաղտուկ բերեն ախորժակաց եւ բախեն միչտ նոյն հնչմամբ զականջս ընթերցողին: Եւ այս յաւէտ ՝ի չափեալ բանս պատահին քան յարձակ. որոց խնամոտ վութով զարմանն տարեալ նախնի քաջ երգահանացն մերոց՝ աղատ կացուցեալ են յայսմանէ եւ յանտանելի ձանձրութենէ սորին զտաղս իւրեանց: Եւ այսու ազատութեամբ թէ քանի՞ դիւրութիւն տուեալ են տաղաչափիցն մերոց. որ միանգամ քաջ հասու լինել այսմ կամի՝ պարտի բնդ փորձ մատչիլ յերկոսին եւս, յօրինելով ինչ հնովս եւ նորովն. կարէ բարւոք ճանաչել յայնժամ զանվաստակ աչխատութիւն միոյն՝ ազատութեամբն եւ զանտանելի տաղնապեցուցիչ կապ միւսոյն՝ ծառայութեամբն: Տեսանէ, զի հինս առանց ստիպելոյ ազատութիւն տայ ինքեան փոփոխել զկերպարանս տողին որպէս եւ կամիցի եւ ընտրել զբառն, որ զրկէ եւ համբուրէ զիմաստ բանիցն եւ ճշգրիտ կերպարանօք երեւեցուցանէ զրնկալուր պատկեր առաջի եղեալ նկարչին եւ զգրնալն ՝ի տողին՝ ոչ այնչափ հարկաւանդ ջնջել վնասուին դնուածեամբն: Իսկ նորն անհնարին տաղնապաւ խուճապէ զմիտս իւր. որով չուտարեալ բազում անգամ թողու զգրիչն ՝ի ձեռաց եւ սկսանի յածեցուցանել զմիտս իւր ՝ի մէջ անթիւ բառից եւ թէ զկպ լինիցի ըմբռնել զմին, որ սիրելին է նմանաձայնութեամբն՝ վաչ կարդալով

կապէ զնա ՝ի վերջ տողին. չհայի զառաջինն ընդ ճչգրիտ նը-
չանակութիւն եւ յարմարութիւն նորին առ իմաստն. չատ է
նմա, զի միայն զուգավանկ եւ ձայնայանդ լինիցի. եւ յորժամ
միւս անգամ վերաղննէ զեզեալ բառն՝ տրտմութեամբ անդրէն
լուծանէ զկապեալն ՝ի տեղւոջէն եւ այլում լինի խնդիր: Եւ
թէպէտ ըստ Որատեայ խրատուն բառքն ինքնակամ գան զհետ
իրին նիւթելոյ, սակայն ցաւալին այս է, զի զինքնակամ եկ-
եալն՝ հինն սիրով ընդունի. իսկ նորն ընդ անմանութիւն
ձայնին նայեցեալ մերժէ: Ոչ միայն ընդունի. այլ եւ ՝ի չարս
տողին յայն տեղ ուսուցանէ դնելզբառն, զոր սիրէ ինքն վասն
սեպհական գոլոյն, ուր նորն ընդ հակառակն ՝ի բուն տեղւո-
ջէն հանեալ կարօտելով ձայնին նմանութեանն՝ յանվայելուչ
տեղին կացուցանէ. որով խանգարի ոճ լեզուին մերոյ եւ
տգեղանայ պարզ եւ գեղեցիկ կերպարան նորին: Եւ այսու
իսկ առաւել եւս գովելի է հնադունին ազնուականութիւն, զի
զվայելուչ յօրինուած չարահիւսութեան անդամոց կամ բառից
ընդ միմեանս եւ զեղանակ ասացուածոց, որ սեպհական է
բարբառոյ մերում՝ անարատ եւ ամբողջ պահէ: Բայց այսմ,
ոչ այնքան ինքն կայ պատկառ, որքան ազատ կամք յօրինո-
ղին. որ եթէ կամիցի՝ կարէ եւ հնովս աղաւաղել զոճն, եւ ոչ
միայն ՝ի չափեալ բանս, այլ առաւել եւս յարձակ:

Գովելի է նա եւ հնագունին ուիչտ խնայութիւն, որ չը-
թողու զանգիւտ ժամանակն տարապարտ աշխատութեամբ
վատնել. քանզի զբազմամեայ գործ նորոյն՝ ինքն ՝ի սուղ ժա-
մանակի կարէ լրացուցանել: Ի՞ւ եւ ո՛րպէս: Այնպէս կարծեմ
եթէ հինս այս հարազատ զաւակ է եւ ծնունդ հայկական ոգ-
ւոյն եւ նախնին անդրանիկ նախամեծար քան զմիւսն. վասն
այն յոյժ սիրեալ զսա զճոխագոյն հարստութեան գանձարան
դպրութեան իւրում՝ բանայ աննախանձաբար ընդ առաջ անդ-
բանկին. որով հարստացեալ եւ առատապարգեւ լեալ ՝ի նմա-
նէ՝ ՝ի փոքու ժամանակի գլխաւորէ զգործն: Իսկ առ նորն իբ-
րեւ առ խորթ եւ եկամուտ՝ ուիչտ է յոյժ եւ փակէ ընդ դէմ
նորա զդուռն գանձարանին. վասն զի ընդունայն վատնէ զնո-
սին եւ ոչ այնպէս ՝ի գործ արկանէ որպէս ինքն կամի: Ուստի
աղքատօրէն վաստակեալ նորոյն ՝ի յօրինելն ինչ՝ հեռանայ
յիւրմէն եւ երկայնաձգի լրումն գործոյն:

Են եւ այլ բազում կատարելութիւնք բուն վաղեմի տաղա-
չափութեանս այսմիկ, որ յանդիմանեն բազմօք զնորոյն թե-
րութիւնս. այլ ես երկնչիմ անաչառութեամբ խօսել ՝ի մէջ
երկուցն. քանզի զոր բանիւ գովեցի զհնոյս պատուականու-
թիւն աստանօր, զնոյն չկարացի արդեամբք ցուցանել անդ ՝ի
տեղւոջն. որով ճշմարիտ եւ հաստատուն եւս լինէր ասացե-
լոցս ջատագովութիւն:

Արձակ էի ՝ի ծառայութեան կապանաց նորոյն փոփոխել
զկերպարան բանիցն եւ զանցառնել զկրկնութեամբքն. բայց
յաւելի զայնս բազմօք ՝ի բազում տեղիս եւ առաւել քան զպայ-

մանն, եւ թէ ճշմարտութեամբ խոստովանեցայց՝ անցի այսու մասամբ քան զնոսին. որ ծառայեցուցիչ կապանօք օրինացն՝ ազատ կացեալ են յայսմանէ: Եւ այս յանցանք, եթէ որո՞յ իցէ առաւել, նիւթոյն եւ հարկի՞ն, եթէ տկարութեանն եւ կամ վառեալ սրտին, որ դյաւէտ սիրեալ բան իւր յեղյեղել կամի, ոչ գիտեմ ես եւ ներողամիտ քննողաց թողում գայն: Այլ զոր գիտեմ ասացից անաչառ, այս է զի յամենայնի յանդիմանի տկարութիւնն: Վասն որոյ մի ոք կարծես՝ ի ներքս արկանիցէ, եթէ մեք այսոքիւք կամեցաք ստգիւտ ինչ ածել նորովն վարեցեալ քերթողաց մերոց, այլ քերթուածք ամենայն հանճարով եւ ճարտարութեամբ չափեալ են եւ կապն ծառայութեան ոչ կարացեալ է այնչափ կաչկանդել զնոսին. եւ զի յաղթող է յամենայնի գրիչն ճարտար: Սակայն խոստովանելի է եթէ ճարտարքն այնոքիկ հնոմս վարէին՝ չվաստակէին այնչափ երկայնաւուրքք եւ անչուչտ առաւել եւս վայելչանային նոցին մատեանք:

Զկամիմք նա եւ իսպառ զձայնական յանգս մերժել՝ի հայկական դպրութենէս մերմէ. քանզի ոչ սակաւ տեսանեմք զնոսին եւ՝ի նախնեացն տաղս՝ խառն վարեալք յաւարտ տողին եւ՝ի մէջն: Եւ աստի կարծեն ոմանք լինել սկիզբն վանկաչափ ձայնայանդից, որ հաւանական եւս թուի քան զկարծիսն, զոր վերագոյն ցուցաք. վասն այն եւ մեք՝ի բազում տեղիս պատահման այնպէս յօրինեցաք:

Ի վերայ այսր ամենայնի եթէ հինն եւ եթէ նորն՝ անարուեստ երեւին եւ ոչ բնաւ քաղցրանան լսելեաց եթէ չիցէ մերձ աչխոյժ եւ ուղիղ առոգանութեան լեզուն. զի ըստ որում անդամք եւ տողք չափից նման են նուագարանաց պնդեալ եւ յարմարեալ լարից, զոր թէ անարուեստ ոք՝ի ձեռս առնուցու, դնոսագաւոր ձայնակցութիւն նոցին որ ընդ միմեանս՝ խառնէ եւ խանգարէ. որով խոպատ կորուսանին դաշնակութիւնք չափոցն եւ վոխին յարձակ բան: Ուստի չէ ինչ ամօթ այնոցիկ, որ ոչ գիտեն զճարտար ընթերցումն չափական բանից՝ ուսանիլ՝ի քաջ ընթերցողացն եւ այնպէս չյանթեւանուլ: ապա թէ ոչ՝ չղան ինչ զգօրութիւն եւ զանուխիւն տաղիցն եւ ոչ հեչատանան ականջաց իւրեանց նոցին քաղցրալուր նուագք:

Կարեւոր համարիմք հատակաւոր կարգել տառանօք զտողս. ինչ կամ դադրոյ տունս յամենայն օրինակաց Շարականին եւ՝ի տաղից Նարեկացւոյն եւ Շնորհալւոյն՝ի գլխուխիւն ընթերցասիրացն, կամ իբր ճաշակ ինչ առհասատեսչ այնոցիկ. այլ թերեւս չունին պատրաստ՝ի ձեռս լրբանց զՇարական. եւ կամ թէ ունիցին՝ ոչ այնպէս ընթեռնուն, որպէս կարդեմք առ. ըստ որում՝ի Շարականին ոչ՝ի մի տող չարեալ են քառեակ անդամքն կարգաւ. այլ լրբով զարձակ քան միահետ գրեալ:

ՇԱՐԱԿԱՆՔ

———o———

Որ յանէից գոյացուցեր զքո զարարածս խակըզբանէ.
Ի պատկեր աստուածութեանդ քո ստեղծեր մարդ ՝ի հողոյ...
Իսկ պատրանօք բանսարկուին ՝ի դրախտէն արտաքս անկեալ.
Ի յաւէժ կենդանութեանէն մահաւոր պըղտով մեռեալ:..
Ահաւոր ես թագաւոր քրովբէական ձայնիւ օրհնեալ.
Ի յերկինս ՝ի յերկրի եւ յամենայն ժամանակի:—
Ի գիշերին յորում մատնէր վիրակիչն մեր ՝ի մահ խաչի:
Իսկ անօրէն աչակերտին թողեալ ըզգուէթ սիրոյ նորա:
Ժողովեալ հըրէիցըն կըշռեցին արծաթ բազում
Առեալ տարան առ Պիղատոս ասեն ՝ի խաչ հան ՝ի խաչ:

Սուրբ Սահակ Պարթեւ

Որ գօրինակ Մարիամու, հոգիդ, ցուցեր մարգարէին.
Այսօր գաւակ Յովակիմայ եառուր ըզլեառն վիմածին:—
Այսօր ցընծան երկնայինքն եւ պար առեալ ՝ի բարձունս
Երգեն գերգս հոգեւորս յաւուր ծննդեան Սըրբուհւոյն:—
Նահապետացն Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակովբայ
Պարգեւեցար ՝ի յԱստուծոյ, կոյս Մարիամ, դուստրը նոցին:—
Ուրախացիր Աստուածածին վերօրհնեալդ ՝ի սրովբէից:
Ծագելով ՝ի քէն մեզ լոյս՝ մայր եղեր վերածգողին:—
Որ անտես եւ անքննին քաոսակերպիցըն վեհագոյն,
Ի փորկել ըմմեզ եկեալ անմահից թագաւորն:—
Խորհուրդ մեծ եւ աքանչելի, որ յայսմ աւուր յայտնեցաւ.
Հովիւքն երգեն ընդ հրեշտակս, տան աւետիս աշխարհի:

Խորենացի:

Անձինք նըւիրեալըք սիրոյն Քրիստոսի,
Երկնաւոր նահատակք եւ կուսանք իմաստունք.
Ի պարծանըս ձեր բարձրացեալ տօնէ
Մայր սիոն ղբաստերօքըն իւրովք:
Բարբառք երկնաւորըք լըցին զերկիր,
Քանզի հոտ անուշից բուրեցայք ՝ի Քրիստոս.
Ողջակէզք բանաւորք եւ զոհք փըրկութեան,
Եւ որոջք անարատք ընծայեալք Աստուծոյ:
Դեղեցկութիւնըք մարմնաւոր պայծառութեան ձերոյ
Ցիմարեցոյց ըզմտազաւորն եւ պակեան հեթանոսք.
Ի զեղ ըսքանչելի աստուածատուր կուսանացն
Տարփացեալ զըւարթունք ընդ մարդկան տօնեցին:
Հոխիսիմէ մեծ խորհուրդ եւ անուն ցանկալի,
Ընարեալ ՝ի յերկրի եւ դասեալ ընդ հրեշտակս.
Եղեր օրինակ սըրբութեան կուսանայ,
Վարդապետութիւն արանց արդարոց:

Տէր Կոմիտաս:

Անըսկիզբըն բանն Աստուած որ վասն մեր համբեր մահու,
Բառնալով ըզդատակնիք անիծիցն առ ՚ի մէնջ.
Գերապանծ մաքրութեամբ ըզմարդիկ վերադրեաց,
Աչակից իւր եւ վրկայք կամաւոր մահուամբ իւրեանց:
Դիմամարտ գոլով սըրբոցն ընդ կռապարիչս պաշտամունան,
Երջանիկ ճակատամարտ յայտնեցան անպարտելիք.
Զի զԱստուած բոլորից տիրաբար սիրեցին,
Էակցին հօր հետեւեալ ստացան ըզթագըն պարծանաց:
Լըլկանօօք եւ քերանօք գարեան վըտակըս հոսեցին,
Խորհըրդոցն ոչ խոտորումն եւ ոչ փոխա՛դրութիւն բարուց.
Ծաղիկըքն նիւթեղէնք յաննիւթ ծաղիկըն յօդեցան,
Կատարեալըք քաջութեամբ գչարին մուրհակըս կապտեցին:
Հրով հոգւոյն գինու վառեալ ըզհալածիչըս վանեցին,
Զօնեցին զենմա՛մբ սրոյ ՚ի բանաւոր ողջակիզումն.
Ղամբարմամբ լուսոյ կենաց պխաւար մեղաց հալածեցին,
Ճոխարար հետեւեցան լուսաչուիղ ընդ պողոտայն:

Յօհան Մանդակունիւն. կամ Օձնեցին:

Ի սուրգանելն Աղամայ ՚ի կենագործ ՚ի դրախտին
Խարմամբ պատրանօք վայտին ծառոյն գիտութեան.
Օձաչամբ պատրանօքըն ճաչակեալ ՚ի պըտղոյն,
Ապաւինե՛ցաք ՚ի խաչ քո արարիչ յաւիտենից,
Որ եառեր մեզ պահապան յաղթող ընդ դէմ թըշնամւոյն.
Աղաչեմք սովաւ փըրկիչ պահպանեա զանձինըս մեր:—
Յաղթող եւ գնոր օրհնութիւն միշտ ՚ի բարձունս երգեսցուք
Թագաւորին Քրիստոսի, հաւատացեալ ժողովուրդք:

Սուրբ Խաչիկ Զորափորեցին:

Ես ասացի տէր ողորմեա հոգւոյ իմոյ բազմամեղի,
Որ բնակեալը ես ՚ի յերկինս եւ յանմարմնոց փառաբանիս:—
Հայեցայ ՚ի բարձունս առ քեզ կարող յամենայնի.
Ընկալ զիս ՚յարկս արդարոց ամրածածուկ աչովըդ քո:—
Գայ զօրութեանց թագաւորն ՚ի նորոգել զարարածս
Ի ձայն ահեղ բարբառոյ գարթուցանէ գննչեցեալսն:—
Արարիչ եւ մարդասէր անոխակալ եւ բարեգութ,
Որ գովիսդ ՚ի սրովբէից, տէր զառաւոր արդարութեան...

Պետրոս Գետադարձ:

Մեծահրաչ այս խորհուրդ աւանդութեամբ առ մեզ հասեալ,
Զոր հոգւոց լուսատուն ՚ի պաշտպանէն իւրմէ լըւեալ,
Եթէ տօն մեծ է այսօր իմոյ զաստուն որ ՚ի յերկինս:—
Այսօր ցընծայ եկեղեցի երկրաւորաց եւ երկնայնոց,
Բանզի մեկնեալն ՚ի միմեանց ըստ նախահօրըն յանցանաց
Միաւորի վերըստին արարչական խոնարհութեամբն:
Որ ՚ի լրումն բոլորի տնօրինական մեծ խորհըրդոյն
Առեցելովն առ ՚ի մէնջ փառօք առ հայր վերհամբարձաւ:
Զոր տեսեալ ամովսածնին ՚ի հիացման ըզվերինան,

Բարբառելով առ մխիթանս, եթէ այս ո՛վ եկեալ յերկրէ,
Կարմրացեալ հանդերձիւ ՚ի տիգախոց բըզդխեալ կողէն։
Ուստի լըւեալ ՚ի նմանէ զարժանահաս պատասխանին,
Եթէ զգերեալ ազգ մարդկան ՚ի գերողէն արեամբ գնեցի.
Յորմէ օրհնո՛ւթիւնք նըմա ՚ի փըրկելոցս արեամբ նորա։
Որ զտիրականըդ կերպարան ըզգեցուցեր ծառային։
Որ ճաշակմամբ պտըղոյն մահու յանմահից կենաց մեռաք,
Իսկ զալստեամբ քո վերըսաին փակեալ դրախտին դուռըն
[բացաւ։
Որ արարեր զօրութեամբ դիմանալեաց աչխարհ վերին,
Եւ ՚ի նմա հաստատեցեր տընտես ըզպետրս հրեղինաց։—
Աղբիւր կենաց բաչխող չնորհաց հոգիդ իջեալ ՚ի բարձանց,
Զանապական պարգեւըս քո բաժանեցեր յառաքեալսն։—
Այսօր աղբիւր գիտութեան բըզդխեալ ՚ի սուրբ վերնատունն,
Յորմէ լըցան տիեզերք գնացիւք գետոց ոռոգմամբ։
Այսօր իջեալ ՚ի յերկիր Հոր աւետիքն ՚ի բարձանց,
Տալ աւետիս Ադամայ դառնալ յեղեմ վերըսաին։—
Այսօր որ էն ՚ի յերկինս բան եւ ծընունդ Հոր մխածին
Ըզծածկեալն ՚ի յէից խորհուրդ յայտնեաց աչակերտաց,
Ծառայի զկերպարանըն ծածկելով աստուածութեամբն։—
Այսօր ցուցեր ՚ի թափօր զանտանելի լուսոյդ փայլումն.
Ծագեցար աչխարհի արդարութեան արեգակն
Յայտնելով աչակերտացն ըզպարագրեալ աստուածութիւնդ։—
Յաղթող եւ սուրբ Հայրապետ նըման մեծին Մովսիսի.
Բարձող խաչին պարծանաց ընդդիմամարտ հանդիսիս...
Այլ մեք ձայնիւ ցընծութեամբ ասենմք զքո սուրբ դիւչատակս։
Պատուեալ վըկայ Քրիստոսի սուրբ Հայրապետդ Յակոբ։
Նորահրաչ պըսակաւոր եւ զօրագլուխ առաքինեաց,
Վառեցար զինու հոգւոյն արիաբար ընդ դէմ մահու.
Վարդան քաջ նահատակ, որ վաննեցեր ըզթըչնամին,
Վարդագոյն արեամբդ քո պըսակեցեր զեկեղեցի։
Երկնաւոր թագաւորին զինու յաղթեալ պատերազմին,
Յոհական իմաստութեամբ խոհեմացեալ անճառապէս.
Յորէն խորհըրդական եւ ծանուցեալ անուն բարի,
Յաչելոյն վըկայ եղեալ հեղմամբ արեան պըսակեցաւ։
Բենական լուսով լըցեալ արիացեալըն քաջն Արտակ,
Թաթաւեալ ՚ի կարմրութիւն բոսորային բըզխեալ աղբերն.
Զփըրկականն ըմպեալ գրաժակ եւ մ՚կըրտեալ արեամբն իւրով։
Դասակցեալ ընդ անմարմնոցն Երրորդութեանն երգել ըզփառս։
Սըրբափայլ զգեստուք պըճնեալ ՚ի յերկնաւոր հանդիսարդին,
Երրորդութեամբըն զօրացեալ վանեալ զամուրըս բանսարկուին.
Հըմայեակ Հոր ընծայեալ որդւոյ գոլով չարչարակից,
Հոգւովն յաղթեալ պատերազմին եւ չարասէր թագաւորին։
Էական բարւոյն դիմամբ ընդ դէմ մեղացըն վառեցաւ,
Տարաղնաց ելիւք յերկինըս պարակցեալ ընդ անմարմնոցն.
Տաճատ զարմանալի տաճար եղեալ Երրորդութեանն,

Տէրունեան սուրբ խորհըրդոյն տուն եւ տեղի արժանացեալ։
Ստացեալ ըղհաւատոյ վահան յուսոյն զրահիւք ծածկեալ,
Զվըրկականըն սաղաւարտ ՚ի գլուխ եդեալ դնչեան խաչին։
Վահան վեհ երեւեալն որ մանկութեամբ նահատակեալ,
Ախչելոյն վըկայ եղեալ պըսակեցաւ արեամբն իւրով։
Ի հոտ անոյշ ողջակիզեալ մատուցանէր զինքըն նըւէր
Աբրէնըն ցանկալի արդարութեամբըրն ճոխացեալ,
Իմաստութեամբ պայծառացեալ յօթնափեան չնորհաց հոգւոյն։
Երկոքումբք հարապատով ընտրելագոյն նահատակօք
Յառաջեալ յամենեցունց գլուխ եւ աւարտ մարտիրոսաց։
Նախաշաւիղ գոլով բարեաց յառաջադէմըն Գարեգին
Ընկալեալ ըզբարիւնըն յաղթանակ նահատակացն։
Բամկական խումբ հազարաց եւ երեսնից թիւ ընդ վեցից,
Որք ընդ նոսին նահատակեալ արիաբար պատերազմաւ։
Եւ հեղին զարիւնս իւրեանց ՚ի նորոգումն եկեղեցւոյ
Ընդ նոսին պըսակելով ՚ի յերկինաւոր հանդիսադրէն։
Դոհութեամբ փառաւորութիւն երրորդութեանըդ նըւագեմք
Բազմութեամբ պըսակելոցս ըզմեօք մաձեալ առաքինեացս։
Եկեղեցիք Հայաստանեայց պայծառապէս զարդարեցան
Ունելով միշտ բարեխօս ըղձըդնութիւն մարտի սոցա։

Շնորհալին։

Վարդապոյն վառեալ ծաղիկ ՚ի նորատունկ բուրաստանի
Լուսաղարդեալ երեւեցար, ո՛վ երանեալ սուրբ Կիրակոս։
Աղաւնի քաղցրաբարբառ հեղաբանեալ ըզտէր Յիսուս.
Վըտակահոս արեամբ ներկեալ ոսկեզարդոյ գեռաբուսիկ։
Բաբունոյ վարդապետին համեղ ողկոյզ արեամբ ճմլեալ
Պըսակեցար ՚ի Քրիստոսէ ընդ երջանիկ մարտիրոսացն։
Դու պարծանք սուրբ հաւատոյ լուսոյ պըսակ եկեղեցւոյ.
Մայր որդւով բերկրեալ այսօր, ո՛վ երանեալ սուրբ Յուղիտա.
Ըզյիշատակ վըկայիցն սըրբոյն մեծին Մինասայ
Երմոգենեայ, Գրաբոսի յուսով եկայք տօնեսցուք։
Ո՛վ սուրբ վրկայ Քրիստոսի քաղցրաբարբառըդ Մինաս.
Աղաշեսոս օգնական յուսով ըզգեղ խընդրողացս։

* * *

ՏԱՂ

Սեաւ եմ գեղեցիկ դուստր Եւայի Երուսաղէմ.
Ահա նա հարան իմ ցանկալի սիրով կապեալ ընդ վիսացին։
Նման է նարօրդոյին իմ այնմանց որթուց նզանց.
Ահա նա ձայն նարօրդոյն խանդագաղատեալ սիրով լսցեալ։
Աչք իւր ագռնոյ, թեւ իւր կարմիր մանեակ ոսկւոյ.
Ահա նա լեառըն կընդրկիկ, հոտ նարդոսի եւ զմրոսի։

Գեղ էր գովելի մանուկ անհաս անժամանակ.
Ահա նա լեառնէն գիտարան չուչան հովտաց ծաղիկ գաչտաց:
Աւետիս մեծ խորհըրդոյ, խորհուրդ ծածկեալ մեզ յայտնե-
[ցաւ.
Աւետիս, լոյս հօր ծագեալ 'ի ծոցածին յիւթենէ.
Աւետիս, յայտնեալ Աստուած 'ի հողեղէն գոյացութիւնս:
Աւետիս առաքեցաւ հրեշտակապետէն Գաբրիէլ,
Աւետիս տայր սըրբուհւոյն ղըսաեր Դաւթի թագաւորին:
Աւետիս քեզ տիրամայր բերկրեալդ ուրախ լեր, տէր ընդ քեզ:
Նարեկացին:

Նոր թագաւորին անժամանակ Հօր Միածնին
Եկայք երկիրպագցուք, եւ ընդ մոգուցն ընծայեսցուք:
Համեալ դհոգի գմարմին զմիաբս տացուք երբեակ անճէն:
Սիրով մեռեալըն վասն մեր յարոյց ընդ իւր զանկեալ բնութիս
ի սիրտս զրգուեսցուք որպէս 'ի գիրկս Սիմէօն
Ստասցուք տիպ օրինակ զանարատ կոյսն ըզՄարիամ:
Շնորհօք սրբոյ հոգւոյն լրցեալ եղեն սուրբ մարգարէքն,
Շարժեալ 'ի նմին ժամու մեծ գոհութիւն մատուցանեն.
Որ ընդ հօր ես յիւթեան եւ 'ի յաթոռ փառաց նըստիս,
Որ իջեր գմեզ փըրկեցեր արարչական քո գըթութեամբ.
Զիւմէին հայել 'ի քեզ հոյլք երամիցըն սրովբէից,
Զարաչար նախատանօք լըցեալ եղեր 'ի յատենի:
Նոր ծաղիկ պայծառ ցուցաւ այսօր ի' նոր գերեզմանէն.
Երկնազարդ հոգւոցըն տունկք կանաչացան կենդանութեամբ.
Բենաիան լուսոյ սաղարթք 'ի հոգեւոր զարնան վըրթեալք:
Սիրով մեռեալըզկ վասն մեր յարոյց ընդ իւր զանկեալ բնութիս
Երեւեալ լոյս յարութեան 'ի խաւարի ստուերաց մահու:
Բանիւ աւետաւոր բարառնաբար բարբառեսցուք
Առ քեզ եկեղեցի զուսաբը վերինըն սիոնի:
Աստեղս անթիւ ծընար գերապայծառ եւ երկնաճեմս,
Զազս աղա'ւնակերպս բերեալ թաթաւելով արեամբն իւրեանց:
Սիրով անճառ կապիս 'ի սէր անմահ քո փեսային,
Եւ զորդիս քո ընդգըրկես խանդակաթօտ սուրբ Համբուրիւք:
Նորոգ նորափետուր լուսապայծառ յորժամ ծագիս,
Արե'գական նըման յարքայութեան ըստ Հրամանին,
Ի մի յարմարութիւն գոգիս ընտրեալ քոց անդրանկաց
Ժողովեալ բարեխօսեա' ընդ կենդանեացս փըրկութեան:
Նոյնաբար որպէս ծընար լուսազարդեալ աւազանաւն,
Վերըստին գմեզ նորոգել 'ի հնութենէ մեզազ մերոց:
Առաքեալք Աստուածորդւոյն 'ի ծոցոյ Հօր առաքելոյն,
Բանաւոր հօտից հովիւք բանաւորաց պայծառ քարոզք:
Գեղեցիկ ոտք ընթացեալ աւետաւորք խաղաղութեան.
Դաստաւորք Իսրայէլի աթոռակիցք Հօր անդրանկին:
Խորհըրդոյն աստուածայնոց աստատաբաչիս Հաղորդակեալք
Ծընողք սըրբոյ աւազանաւն գորըմս մարդկան յորդիս լուսոյ:
Կըրկնաստեամբ կամն սրբուցիք տպալոցիսըն աս 'ի Քրիստոս.

Հայիւ կենաց յերկնից իջեալ կերակրեցէք ըզկարօտեալս։
Զայնեցէք առ յիմարեալսըն բարձրագոչ ձայնիւ մեծաւ,
Ղամբարմամբ լուսոյ բանին զալ ՚ի յարբումն լիմաստութեան։
Ճշմարիտ որթոյն ստեղունք եւ բարունակք ողկուզաբերք,
Մըչակին երկնաւորի յօտմամբ խնամոց պըտղաբերեալք։
Ցորղահոս գետոց գնացիւք քառավըտակ ՚ի յԱդինայ
Նորակերտ քաղաքըն սուրբ առոգելով ուրախանայ։
Աստուածային խորոցն անճառ խորհըրդակից սբ. մարգարէք.
Բանին պատմողք յառաջագոյն ապագայիցն եղելութեան.
Գաղտնի գործոց Աստուածորդւոյն անօրինական սբ.
[*խորհըրդոցն*

Դաւանողք ամենեքեան բաղմապատիկ օրինակօք։—
Երեւեալ ՚ի ջրոյն Մովսէս, զաւազանաւ զջուրսըն հերձող
Ըզծնունդ եաես ըզկուսական ՚ի մորենին անկիզական։

6 կէս — Հայրիկ

Խոհեմին արքայ Դաւիթ հայր ըստ մարմնոյ Հօր մխածնին,
Ըզգօղ հոսեալ վերայ գեղման տըպաւորեալ որդւոյ իջման։
Յանկալին Գաբրիէլի հրաչից տեսողըն Դանիէլ.
Իւսեալ նորին վարուց մանկունք, յորոց եւ հուրըն պատ—
[*կառեաց.*

Անմարմնոցըն հրեղինաց մարմնով հաղորդ սբ. Յովհաննէս.
Բանին Հօր բանիւ քարոզ մեծի լուսոյն նախատեսող.
Գարնան գուշակ երկրի մերում քաղցրախօսիկ ձայն տատրակի։
Դրախտին հոգւոց աստուածատունկ առոգանող ջուր մաք—
[*բութեան.*

Երկնաւորին ճանապարհի յառաջընթաց աւետաւոր
Զօրական թագաւորին նախամարտիկ յաստպարիսին։
Երեւմամբ Գաբրիէլի Զաքարիաս ՚ի տաճարին
Ընկալաւ ծնունդ աւետաց անուանադրեալ ՚ի տախտակի։
Թափեցելոյն յանճառ փառաց պարագրելոյն յարգանդ Կուսին
Ժամանեցեր յողջոյն կենաց յամուլ ծերոյն յորովայնէ։
Երջանիկ հոգեհարաչ կոյսըն մաքուր սուրբ Հռիփսիմէ
Լոյս ծագեցաւ ՚ի Լատինէ Հայոց մեծաց յարեւմըտէ։
Կուսական փողըն գոչէր, տայր աւետիս սուրբ Գրիգորի.
Փութա եւ ՚ի վերապէդ լուսաւորիչ Հայաստանի։
Ծովայինն չուչան ծաղիկ բուսեալ ՚ի տանըս Թորգոմի,
Առոգեալ արեամբ սըբոցըն Պետրոսի եւ Պօղոսի։
Սրբիք եղէք ՚ի Հոմ քաղաք տուք աւետիս առաքելոցն.
Հարսանիք են ինձ այսօր եկայք տեսէք զիս հարսնացեալ։
Փող հարէք, յօրինեցէք, կարմիր արեամբ պըսակեցէք.
Ի յառագաստ սուրբ հարսանեացն զիս տօնելով յուղարկեցէք։
Շնորհալիի։

Այդչափ եւ այդպիսի են, ո՛վ ուշիմ ընթերցող, հնագու—
նիդ պատուականութեան չնորհ, զոր ընթերցեալ ծանեար իսկ
թէ իրրե՞ւ պիւ չքնաղ եւ բոլոր մասամբք վայելչացեալ գտանին.

զիա՛րդ զեղայարմար եւ եւ զուգախառն համբուրիւ անդամքն զմիմեանս գրկեալ են. եւ քանի՛ գաչնակաւոր եւ քաղցրանուագ լսին նոցին ձայնակցութիւնքն. եւ ո՛րքան պայծառ փայլի յայդոսիկ հայկական ոճոյն վսեմութեան լոյսն. զոր որչափ ի–ցէ ոք ճարտարագոյն չկարէ այդչափ փայլեցուցանել նորովն: Ա՛ղէ բեր դու այժմ մերձ առ դոսին եւ զվանկաչափ յօրինուա–ծըս՝ համեմատեա դիտողութեամբ քոյին եւ թէ չգտանիցես գմեծ զանազանութիւնս ՚ի մէջ երկուցն՝ չունիս ուրեմն ճաչա–կառու քիմս այդպիսի ախորժակաց եւ ոչ նա եւ քալ առոգա–նութիւն, զոր ՚ի քէն պահանջեն այդ մեծավայելուչ եւ ծան–րաքայլ ճեմք չափոցն ոտից: Լեր ուրեմն ոչ միայն սիրող եւ հաւանող, այլ մանաւանդ հետեւող եւս գոյնպիսի պերճ եւ աքանչելի չափոց նախնական տաղից. եւ եթէ ըղձալի են քեզ վաղեմի իմաստուն հարցն ոսկեղէն դարուն արձակ չարագիրք՝ առաւել եւս այդոքիկ լիցին. որ իրրեւ գայնս հարազատ եւ անդրանիկ ծնունդք են նոցին ազնուական ոգւոց եւ գիւտք ա–մենահարուստ եւ հանճարաւոր մտաց:

ՀՐԱԽՐԱԿ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ՆՈՒԱԳ

ԱՈՒԱՋԻՆ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՆՈՒԱԳԻՆ

———o———

ՅԱՌԱՋԻՆ մասին այսմիկ՝ հրաւիրէ զմանկտիսն նախ ի դրախտն եւ անդուստ հանեալ շրջեցուցանէ զվայրօք պանդխտութեան նախաստեղծիցն եւ որդւոց նոցին Կայենի եւ Աբէլի. ածէ ապա յԱյրարատ եւ առ եզեր երասխայ գետոյն եեմեցուցեալ սակաւ ինչ՝ դարձուցանէ ի դաշտս եւ յանմշակ արտորայս եւ ի դաշտախիլ այգիս եւ բուրաստանս ծաղկոցաց. հանէ ապա ի լերինս Այրարատու. եւ տանի յետոյ ի Մասեաց ոտս. յորում եւ նկարագրութիւն շարժմամբ կործանելոյ Ակոռոյ գեղջն եւ դրուատ ոսկեղէն դարուն Նոյի:

ՆՈՒԱԳ

ԱՌԱՋԻՆ

———o———

Առ քեզ արեւելեան առ պերճ աշխարհդ Հայաստան
Հրաւիրեմ ըզքոյդ մանկտիս որ արդ 'ի քէն կան հեռացեալ.
Ոյց, գիտեմ, յոյժ կարօտիս որպէս ըզմայր որդեկորոյս
Նազելի դիմաց նոցին մնացեալ կարօտ քո ընդ երկար:
Առաւել եւ քան ըզմայրդ քեզ կարօտին եւ քո մանկունք.
Ոյք ահա թէ ոչ ոտիւք գէթ անձկայրեաց սըրտին սիրով
Գալ ճեմել 'ի հայրենւոյդ վայր տարփատենչ եւ վայելուչ
Իբր 'ի վարձու գիս գրաւեցին լինել նոցա ինձ առաջնորդ:
Այլ գիա'րդ 'ի հեռուստ ես կարացից դիտել ըզքեզ,
Որ յիմոյս աւասիկ ծածկիս աչացս անտեսութեամբ.
Կամ գի՛ հնար է ճեմել ինձ 'ի ցանկալի վայրըդ համայն
Մինչ եւ ես իբրու զնոսին 'ի քո ծոցոյդ զատեալ կամ այժմ:
Հընչեցէք ապա հողմունք որպէս Նոյեան անդ 'ի դարուն,
Զիս 'ի թեւս առեալ տարայք 'ի յԱյրարատ իմ հայրենին.
Եւ ընդէս թեւօք սըրտից թռուցեալ եկայք, հայկեան մանկունք,
Եկայք դուք տան Թորգոմայ, ո՛վ տարագոյն զարմք եւ զա—
[*ւակդ,*
Որ ընդ ոլորտս աշխարհի կայք տարածեալ դըժբախտաբար:
Ահա ըզձեզ հրաւիրեալ տանիմ այսու 'ի հայրենին.
Ուր ըզձեր ըզձեռանէ կալեալ սիրով ճեմեցուցից
'ի հեռուստ իբր 'ի մօտոյ դիտել զաշխարհըն հայրենի,
1 *Ում սըրտիւ կարօտագոյն տարփայք յաւէտ դուք 'ի*
[*բացուստ:*

Կամիմ ըզձեզ, նախ, մանկունք, ածել 'ի վայրըն հրաշաբեր
'ի դրախտն աղենական զոր տընկեցին արարչին ձեռք
Մարդոյն առաջնաստեղծ չնորհեալ վիճակ ամենազուարճ:
Դուք արդ մըտէք համարձակ դրախտիս ընդ դուռն անպա—
[*հապան*

Ճեմեցէք նախարքային 'ի յարքունիս արարչակերտ,
Ուր 'ի գահ գերամբարձ 'ի բազմէր Աղամ չըքեղակերպ,
Ուր ճեմէր ճոխ փառաւոր ընդ ըզչխոյին ամենագեղ:
Զի՞նչ հըրճուանս կրէին, 'ի սիրտ մինչ նոր չըքնաղ էր վայր
[*սորին*

Երկոքին սիրահարուստ աստուածազոյդ պըսակաւորք.

Ընդ ծառովք տիրատունկ եւ աղբերօք հեզահոսան.
Նագելի կերպիւ ճեմեալ զուարճանային փոփոխ սիրով:
Դարձընթաց առ նորօք հոյլք անապանց միչտ անփախուստ.
եւ գազանք ամեհիք համբուրասէր էին բնութեամբ
եւ հուպ եկեալ քընդնէին ընտանեբար նոցին գոտիք:
Ոչ եղջերուն սրընթաց խընդրէր տեղի դրարձունս լերանց.
Ոչ երկչոտըն նապաստակ զընայր թաքչէր 'ի սորս վիմաց.
Ոչ 'ի թռիչս խուճապէին եւ օդապար երամք հաւուց:
Ե՞րբ էր այս, յայնժամ, մանկունք, մինչ ըզվեհին պատուի–
[բանօք

Զեւ էին անցեալ նոքին մերձեալ 'ի ծառըն մահածու.
Իսկ յորժամ անցին օձիւն, անցին անդէն եւ անասունքն,
Որ իբրեւ դգատն էին հեզ, եղեն անսաստ եւ անողոք:
Եւ ընդ նոցին մերկանալն 'ի լուսանիւթ պատմուճանէն
Մերկացաւ ընդ նոսին չոյտ եւ դրախտ նոցուն այս հրաչա–
[տունկ.

Զի ոյդ վասն էր զարդարեալ նոքին յիւրմէն վըտարեցան:
Սակայն ո՛չ կորոյս խաչատ զիւր առաջին վայելչութիւնն.
Այսր են այժմ քառավըտակ մըշտահոսան գետք յորդաբուխ
Եփրատ, Տիգրիս, Փիսոն, Գեհոն, որ գնան 'ի մէջ Հայաս–
[տանեայցի.

Այտ բլխին բիւրակնեան այն բարեհամ եւ սառն աղբիւրք,
Ընդ մարմանդ մարգագետինս խաղան գընան մանուածաւալ.
Այտ եւ ծաղկունք բիւրագան բանին գեղով գունակ գունակ,
Զհոտ բուրեալ անմահութեան տան ըզմայլիլ ճեմողին այսր:
Զմայլեցարուք եւ դուք եւս որ աստ ճեմիք սըրտին ոտիւք,
Եւ քաղեալ փունջ կապեցէք 'ի գուարթ ծաղկանցս անուշահոտ.
Երբ դառնայք 'ի ձեր աշխարհ ընծայ տարջիք դըրախտիս
[պարգեւ:

Նա ցըրտին եւ քաղցրահոս յաղբերակացդ առեալ ըզջուր
Ըմպեցէք փափագանօք ձեր գովասցի սըրտից պատուք.
Ծրծեցէք սիք անուշակ զոր ձեզ չընչէն հայոց լերինք.
Ցերակունըս խաղայցեն թեթեւ օդոցըն քաղցրութիւնք.
2 *Որով զէթ 'ի սիրտս ձեր դիւր ըզգայցէք գհայրենւոյն*
[սէր:

Ցաղենեան դարաստանէս ելէք, մանկունք, եւ արտաքոյ
Առ դրախտիւըս ճեմեացուք 'ի վայր պանդուխտ նախա–
[ստեղծիցն.

Ուր յանմահ կենաց վարեալ վըտարեցան սրով բոցեղէն,
Ընդ տեղւոյն երանալի զվիճակ կալան թըշուառուութեան:
Որպիսի՛ ոլորմ կերպիւ այսըր նորեկ պըտակաւորքն
Ձեռըն միոյն 'ի ծնօտին միւսոյն 'ի ծոց ողորմագին
Առընթեր նըստեալք միմեանց հանդէպ դրախտիս վահկեալ
[դրան

Լայինն հառաչելով դեղուոյն կորուստ երջանկաւէտ։
Ի յաչաց, որ ոչ երբէք լացեալ էին յանտրտում վայրն,
Հոսանք աղի արտասուաց իջանէին հոդոյս վերայ։
Ա՛հ, անդրանիկ արտասուք առհաւատչեայ արտասուելոցս
Սկիզբն առին յաչաց նոցուն ցօղել յերկիր անիծաբեր։
Եւ երկիր, որ ի յամպոց ըմպէր անձրեւ գուարթացուցիչ
Եւ չգիտէր յինքն ընդունել զդառըն վիժանս աչաց աղբեր
Ուսանէր այնուհետեւ եւ զայն ըմպել իբրեւ ըզջուր։
Զոր ըզկնի եւ տըրտմածին զաւակք նոցունց թըշուառական
Թափելոց էին աստէն պէս պէս վըշտօք տաժանացեալ։
Այս երկիր է, ո՛վ մանկունք, դոր մըշակեալ պանդխտելոյն
Ըզպարէն հայթայթէին վաստակաբեկ աշխատանօք։
Ոչ դոյր աստ արօր եւ խոփ երկրագործին դիւրութեան պէտ.
Վասն այն լալով ձեռօք, ո՛հ, բրէին զերկիր տատասկաբեր
Ցառնելով ըզքրտունս ընդ արտասուս որ առ յանցմանն։
Այսըը երկունքն անիծից ըմբըռնեցին ըզնախամայրն,
Եւ ծընաւ նա զանդրանիկն ի մահ կըրսեր հարազատին
Նախանձաբեկն ըզկայէն նախկին լացողն ի խանձարուրս։
Աստ են նորին արիւնոտ այն անդաստանք յորս վաստակէր.
Եւ լերինք, ուր ըզխաչինս իւր արածէր հովիւն Աբէլ։
Մին յերկրին իւրոյ պըղտոց հանէր նըւէր տեառն Աստուծոյ,
Այլ անհամոյ զըտանէր զի ոչ ուղիղ բաժանէր մասն.
Միւսն արդար պատարագիչն անարատ զոհ նըւիրելով
Համոյանայր ընդունողին եւ առելի լինէր եղբօրն։
Եւ այնու ի մախանաց նենգախոչոչ հարապատին
Ըսպանեալ ի դաշտի աստ անպարտ արիւն հեղոյր յերկիր.
Արիւն՝ որ զգետնոյն հող քըսաըմնեցոյց անդ զառաջինն։
Քանի՛ յայնժամ կոծ եւ կըսկիծ նոր յաւելոյր ծնողացն ի սիրտ
Ընդ լինել դիահան սիրեցելոյ որդւոյն անմեղ.
Որ անկեալ կայր անշըշունչ արիւնըռուչտ մըշակին յանդ,
Եւ խաչինքըն հովուասէր, ա՛հ, անտերունչ մնացեալ այնպէս
Ջայլէին բառաչելով ըզբոլորիւք հովուին իւրեանց
Ողբակից լեալ Ադամայ եւ Եւային եղերամայր։
Ա՛յ անիրաւ երկրագործ, զպասուք երկրիդ ծարաւելոյ
Յանմեղուկ եղբօրդ արիւն դու չիջուցեր ոռոգելով.
Քեզ մի՞թէ ո՞չ էր չատ այս յորդագոյն դրախտիս վըտակք,
Շատ էր երկրիդ, այլ ոչ ոք զնախանձ սըրտիդ չիջուցանել։
Ի միտ առէք աստ, մանկունք, թէ զի՞ բուռն է նախանձուն
[կիրք.
Կայէնին ի սիրտ մըտեալ չետ խրնայել ի համարիւնն.
Երկերուք երկերուք դուք ի նմանէ իբրեւ յօձէ.
Եւ զդուշացէք փակել միշտ ընդդէմ նորին զդուռըն սըրտից.
Եւ պահպան դիք դուք նմին զակըն սիրոյն աննիրհելի
Ընդ եղբօրն եւ ըզնոդին ի ներքս անդէն ըսպանեալ։

Պատրաստեալ եմք յուղի արդ եւանեմք ի յԱյրարատ

Եւ ՚ի վիճակ սեպհական Աբշակունեան վեհ արքայից։
Դէտ ակն ՚ի վեր ամբարձէք հա՛ երեւի Մասեաց դաշթի,
Եւ զըմբէթ կաթուղիկէ եկեղեցւոյն երկնահանգէտ։
Մխոյն ՚ի գլուխ հանդչի տապանն ապրեցուցիչ արդար դարմին,
Իսկ մխոյն ոտրունեան խաչն եւ ՚ի վերայ խաչելն Աստուած.
Մին եհան ՚ի գլուխ լերին անդրէն հած յաչխարհ թըշուառ,
Մխոն ՚ի սուրբ լեառըն երկնից յարքայութիւն երանուէտ.
Ըզմխով չընչեն օդոց փըչմունք սաստիկ սառեցուցիչք,
Ըզմխոովըն հրացուցիչ հողմունք հոգւոյն քաղցրահոսան։
Ինճ աստանօր չէ ՚ի դէպ զտապանն եւ զվեհ կաթուղիկէն
Այսպէսեաւ համեմատեան գերագունին յաւելուլ փառս։
3 Ցայրարատ հասիք ահա մի՛ մնայք մանուկք հրաւիրողիս,
Դուք ձեզէն ճեմեցարուք ՚ի վայր սորին չընաչխարհիկ,
Որ պարծի քան զայլ գաւառս զոլ գեղեցիկ ՚ի Հայաստան,
Դիւր դաշտօք լայնատարած լերամբք պատեալ գեղեցկանիստ
Որպէս այգի վայելուչ ցանկափակեալ չուրջանակի։
Ի լերանց աղբիւրաբուխ յորդ վըտակունք յամէն կողմանց
Իջանեն յիւր դաշտորայս արբուցանեն ըզգալարիս.
Թողում ըզգետըն Երասխ որ գնայ ընդ մէջ ծովածաւալ
Մեծամեծ բաշխեալ զառուս ջրասուն առնէ մըշակեալ վայրս
Զայգիս եւ զբուրաստանս անդս եւ ածուս բըրընճաբեր,
Որ սիրէ զաճումն ՚ի ջուրս իբրու զեղէգըն ճահճասէր։
Նա եւ չատ բամբակենիս որ գովելին է յերկրին բերս.
Ոչ միայն հայոց մանկուտյն բաւեալ ՚ի զգեստըս փափկանիւթ,
Այլ եւ այլում աչխարհաց գոր բառնալով ուղտերամօք
4 Ի վաճառ տանէին զճոխ բեր երկրիս Աբարատեան։
Զայսպիսի քաջաբերուն եւ արգաւանդ գերկիր թողուլ
Հառաչէր ցաւագին եւ լայր Աբշակն յորժամ մեկնէր,
Եւ թողոյր այլում եւ գնայր ըզբնիկ ժառանգ իւրում
[նախնեացն։

Առ եզերօք Երասխայ ճեմեալ մանկունք յուչիկ յուչիկ
Տեսէք պէսպէս ձըկունս համեղութեամբք գանազանեալ,
Որ կայտիռ ածեալ խաղան ոչ ըմբռնէ գնոսին ուրկան.
Զի ցանցորդք ուրկանաւորք, ո՛հ, սուգ առին եւ յԱյրարատ
Որպիսեօք ՚ի Հրէաստան ըստ նախաձայն գուշակողին։
Տեսէք եւ ջրասուզակ մամռախընդիր ըզմեծ թըռչունս
Ըզկարապն անուշաձայն, սագ եւ ըզթանձրըն պարարուն
Եւ պէս պէս եւ զայլ հաւուց հոյլըս չնորհեալ մարդկան ՚ի կեր,
Որ ՚ի լուզ խաղան ՚ի ջուրս, ա՛հ, որսականք պակասեցան։
Ո՛վ դուք թըռչունք, ՚ի խաղ գետոյս ՚ի մէջ խուռն եղեգանց
Աճէիք ըզճուս բազում հանել ըզճագս եւ բազմանալ.
Գեղջուկ մայրըն մանկասէր գայր ժողովէր տանէր ըզճուս,
Եւ ձըւագեղ դիւրեփիլ չոյտ պատրաստէր մանրիկ մանկտեաց։
Այլ այժմիկ ածէք ածէք եւ համարձակ հանէք ըզճագս.
Աւանիկ ոչ գեղանք ոչ չինականք են չուրջ ըզճօք

Եւ ոչ մայր մանկան 'ի տաճ արդ ելանէ խընդրել զգաւս։
Զի նոքին առ հասարակ սրով թըշնամւոյն ըսպառեցան,
Փոխանակ զի ոչ գնային ըստ հրամանի տեառն Աստուծոյ,
Որով արդ իբրեւ զգձեզ որ բազմանայք ձագըս հանեալ
Եւ նոքա մանկունս ծընեալ բազմանային տեառն օրհնութեամբ։

Ցափանց զետոյս, ո՛վ մանկունք, զարձէք այժմիկ 'ի [դաշտորայս,
Ի մէջ խոտոց ուռճացարդ ճէմ առէք դուք զուարճանալով.
Տեսէք զի՞ դեղ դալարօք եւ այլ բուսովք ամենազան
Զարդարեալ են գեղեցիկ երեսք դաշտաց Այրարատայ։
Աստանօր բուսանին արմատք բուսոց եղեգնասէր,
Ցոյց ազնիւ կարմիր Որդան ծնանին որդունք մանրատեսակ,
Մի՛ այնուամ զաւառիս այս ձեր սեպհական արարչատուր՝
Պարգեւեալ մանկտւոյն հայոց զարդ ըզգեստուց կարմրա– [տեսիլ։
Տեսանէ՞ք եւ ըզբանջարս մատաղագոյն եւ մեղրահամ,
Զոր եկեալ երամ գեղջուկ կուսանքըն դաշտասէր
Ժողովեալ կեր կամ՝էին չուտամարսիկ ու առողջարար.
Սիրելի հիւանդին եւ ժուժկալող ոգւոյն 'ի պահս։
Անդէնորդ երամակօք ցընծայր 'ի մարգս այս խոտաբուղխ.
Ի՛ուռնախիտ ըզդալարիս ճեղքեալ ճեմէր պաճարաց խումբ,
Արածէր լիաբերան պըտկունս կախեալ առատ կաթամբ
Ցերեկուն ծանրաքայլիկ բառաչելով դառնայր 'ի տուն,
Եւ զեղոյր փըրփըրադէզ ըզտանտիկնոջ ագահ կըթոց.
Սեր մածուն թող ուտէր յայնժամ որչափ կամէր մանկտին։
Այսօրիկ, աւա՛ղ, մանկունք, զարդիս եւ ոչ մի տեսանին,
Ոչ աղջկունք բանջարաքաղ ոչ անդէնորդք եւ երամակք.
Այդ բոլոր դաշտք 'ի սոցունց կան աւասիկ թափուրացեալ.
Կարօտին ժողովի այդ քաղցրահամ դալար բանջարք,
Եւ պաճարաց բերանոյ պարարտարօտ մարգագետինք։
Դարձարուք 'ի դաշտաց եւ յարտորայս Այրարատու
Ցորս յաւէտ բերկրէր 'ի սիրտ յարդիւնս արդար հողավաս– [տակն։
Ցայդ անդեայս բեղմնաբեր մինչ արկանէր մըշակն ըզսերմն
Ցուսալից էր ընդ միոյն զհարիւրապատիկն ժողովել.
Ափսո՛ս, այդպէս այժմիկ խոպանացեալ կան բընաւին,
Հասկաթուռ ընդ ցորենոյն փուշք մոլախոտք են արդ բուսեալ
Ցայս երկիր պարարտահող ոչ եղնամոլք ձըղնի զարօր.
Ոչ 'ի հերկ սերմանահան զբուռըն լընու յուսով 'ի ցան.
Ոչ հընձողն ըզգերանդին առեալ ուրախ գայ յանդաստան,
Եւ ոչ սայլքըն որայիւք բարձեալ գընան ճըռընչելով.
Կամ օրանք 'ի կալատեղս դէզ հարկանին բըլրատեսակ.
Կամ ատոք ցորենոյն թեզ չեղջակուտի լեռնահանդէստ.
Եւ լըցեալ 'ի չեմարան ցընծայ մըշակն 'ի ամերայնի։

Եւ զի հունձք եւ հողաշխարհք յերկրէն յանթիւ պակասեցան.
Որ չունէր թիզ մի տեղի ընտանի երբեմն անմրչակալ,
Այսօր համայն իւր գեհին կայ կորզացեալ եւ անարօր.
Զի կորոյս հայոց աչխարհ զմեծ Արտաչէսն մրչակող.
Զայս թողեալ լացից եւ արդ ըզպարտիցս պերճապարզեւ
Եւ զայգեացըն զինէբուխս, զբուրաստանացն եւ ծաղկաբեր,
Որ հուպ չինիցըս մնացելոց եւ ընդ հզով ծածկելոց այժմ
Քաղաքաց եւ աւանաց եւ չէն գիւղից, զերդաստանաց
Ախտ ընդ խիտ առ միմեանս տրնկեալ էին զրախտանըման,
Եւ ոսկիք հասակաբարձ ըզբոլորիւք նոցին ի պար:
Անկարօտ էին բընաւք ջուրց ոռոգման գուարթացուցիչ
Զի չատ ընդ մէջ գալարուն վըտականիք գետոյն Երասխ
Ընթացեալ յամարայնի ջուր բաչխէին նոցին առատ.
Որով բազմաբեղուն պըտուղ տային ճոխ զարաստանքն
Եւ այգիքն անոյշ գինեօքըն լընուին ըզկարասունս,
Զոր յաւէժ ի խրախճանի արբեալ հըրճուէր մանկտին հայոց:
Ո՛ւր սոքին, աւերեցան, արդ ոչ պարտէզք ոչ ծաղկանոցք:
Զորացեալ ագռաւեցան, ա՛հ, ըստ երգոյն Եղիշէի.
Դաշտախիլ եղեն խոպան եւ որթք այգեացըն գինէբերը,
Եւ տեղիքն աղարտեալ այնչափ մինչ ոչ երեւին հետք:
Առ հովտիւք ծաղկաբոյս եւ ընդ մարմանդըս հովաչունչ
Ձեմ առնալ եկէք մանկունք արդ ի լերինս Այրարատոյ.
Յորս հովուացն երջանիկ քաղցր էր ճեմել երբեմն հօտիւք
Ի վերայ նորաբացիկ պէսպէս ծաղկանցդ անուշաբոյր,
Որ ի վերուստ գիշերի ցօղ ընդունին ի գլուխս իւրեանց.
Եւ ընդ այդ մինչ արեւուն ցայտի զդէօք չառագոյն չող
Ի թերթիցըն չողանիստ վայլք հարկանին ոսկեճաճանչ:
Վա՛չ, յայնժամ քանի՛ ախորժ արօտ հօտին զալարասէր,
Զոր ճարակէր չաղախառն եւ որոճայր կակուղ կակուղ.
Եւ հովուին խաչնասէր որչա՞փ հեչտանք կրէին ի սիրտ,
Մինչ ըզհօտին տեսանէր խայտալ խաղալ ի զալարիս.
Ինքն անդին առնոյր յայնժամ լղհովուական փող ի ձեռին
Եւ նըստեալ առ աղբերօք ընդ թաւաթուխս ինչ հովանեաւ
Մեղմաձայն հընչէր անոյշ եւ տայր հրաման հօտին իւրոյ
Արածել ուր եւ կամին ի մէջ հովտաց զալարաբոյս:
5 Եւ պահ կրթոյն երբ լինէր առեալ բերէր ի պէրճառեղն:
Կաւժ ի յատս գնային յայնժամ զեղատատանձայց կանայքըն մեր
Եւ կըթնէր մէն մի գիւր հօտ լըցեալ գամանս մաքնաց կաթամբ,
Տարեալ ի տուն խընդալից եւ ի պանիր մակարդելով
Տային առն ածել վաճառ ի ճոխ քաղաքս հայկազանց.
Եւ այնու գինչ պէտ լինէր անդուստ գընեել բերել ի գեղ:
Տեսէք եւ այժմ, ո՛վ մանկունք, զի՞ կան դատարկ լերինք եւ
[բլուրք,
Զորս խաչանց հօտք բիւրաւոր իբրու զմարախ ծածկէին,
Եւ նոցին անոյշ բընչիւն ըզխոնաճորս լընոյր լերանց.
Ո՛հ, աւաւիկ լրտեցին ընդ հօտին ձայն եւ փողք հովուացն:

Այս դալարիք ծաղկախառն քընքուշ գառանց փափկիկ արօտ
Այսպէս ոչ ճարակեալ՝ վայր թօթափին թառամելով.
Այս աղբիւրք ականակիտ արդ ոչ ըմպին ՝ի խաչանց.
Այս լերանց մարմանդավայրք ու ամարային մակաղատեղք
Ի հօտից գատարկացեալ լեալ են տեղիք էրէվայրից:
Ոչ եւս հովիւն՝ կենսաւէտ յայդ վըտակունս յըստակջուր
Լըւանայ գհօտն ասրաբեր փայլիլ գեղման ձիւնակերպիկ.
Կամ խաչին տէրն ՝ի կըտուրս գայ ՝ի խուզել ըզգեղմնաբարձս,
Եւ կանանց ոստանագործ նիւթ ընծայել ասրեղինաց.
Ոյց մատանց ճարտարութիւնք ցարդ տեսանին ՝ի Հայաստան
Նարօտ նարօտ հիւսուածք ՝ի գորգս եւ ՝ի պէս պէս գործըս
[*մատանց:*

Այլ զի՞ քեզ, ա՛յ ողբերգու, զդոցունց ողբալ թողեալ ըզմեծն:
Ըզլերինս հայոց թափուր յորսականաց տեսանես դու,
Այն չէ քեզ ցաւ եւ կըսկիծ ըզմէ՞ ոչ լաս զայն առաւել,
Ո՛ւր են արդ մանր այն մանկունք նախարարուցն եւ ազատացն
Բազէիւ ելեալք ՝ի յորս որսալ այնու զմանրիկ թըռչունս:
Ո՛վ սիրողք ՝ի ձմերանի առապարացն արեգլեր
Կարկչաձայն կարմրակըտուց մանրաքայլիկ, ա՛յլ կաքաւունք.
Եւ դուք եւս մացառազող եւ թըփամուտ պարարտ աքարք,
Ելէք ՝ի դուրս աներկիւղ եւ ճեմեցէք կարկաչելով.
Այլ ոչ եւս պընդին գհետ ձեր այն որսատենչ նոր պատանիք:
Իջէք եւ դուք ՝ի բարձանց, ո՛վ լեռնասուն երէվայրիք,
Ի մէջ լերանցս անմարդի արձակ արձակ չըրջեցարուք.
Արդ ոչ այն կորովաձիգ ոուսերաւոր երիտասարդք
Զիախրոխտ յարձակմամբ հարեալ գլորեն ըզձեզ ՝ի վայր:
Արի օ՛ն, որպէս յայնժամ ՝ի մէջ քարուստ լերանց Մոկաց
Շըրջէիր, եւ անդ առ այս ճառագրէիր արտասուալից:
Եկ եւ չըրջեաց այսր ընդիս ես ողբակից լինիմ քեզ արդ,
Եւ նըստեալ առցուք ՝ի յողբ զողջ ըզլերինս Այրարատոյ.
Զի սպառեցան որսականքն արբունեբամ եւ ամճասէր,
Եւ խըցեալ կուրացան եւ արչաւանքըն որսորդաց:

Ժամ է արդէն անցանել գփոքրիկ լերամբք երիտասարդ.
Ելանել ՝ի մեծապարծ հրաչակելին աւագ Մասիս.
Այր ՝ի գլուխ վեհաւէտ նըստի նոյեան մեծ լասափայտն
Ակնարկութեամբըն վեհին, որ զկըրկնակի մարդկան աճումն
Կամեցաւ եւ յերկրորդումս լինել ՝ի մէջ Հայաստանեայց:
Զի՞նչ այսու, յայտնել մարդկան զտեղի դրախտին կորուսելոյ,
Եթէ չէ յաչխարհի աստ յանկիւն ուրեք վայր անծանօթ,
Այլ ՝ի բարձր եւ լայնածիր վայելչավայր Հայոց աշխարհ.
Զոր իբրեւ գեղեցիկ մասն ՝ի մէջ հանուր տիեզերաց
Ընտրեաց եւ ետ ժառանգ գոյզ նաղելեացըն նորաստեղծ:
Դադարեցէք աստ, մանկունք, հասաք ահա յոտըն Մասեաց,
Ցորում Նոյ գերդաստանօքն ՝ի տապանէն մինչ ել ՝ի դուրս

Էջ այսր ողջոյն երկրիս եւ դառաջինն ուրախութեամբ:
Եւ սեղան չինեալ ասա հան պատարագ հաճոյական
Երկնաւոր նաւապետին տեառն Աստուծոյ ամենախնամ,
Որ ըղնա զոյզըն լասաիւ 'ի ցասմանէ ջուրցն ապատեաց:
Յողջակիզէ արդարոյն հոտ անուշից բուրեալ 'ի վեր
Հոտոտէր Տէրն 'ի բարձանց եւ խոնարհէր 'ի գլուխ յերինս
Ըզնոր պատգամ սիրաբուն խօսէր անդուստ առ սիրելին:
Եւ արիւին ընդ երկուն մինչ յարեւմուտս մօտէր 'ի մայրն
Եւ նըշոյլս 'ի յարեւելս չողէր 'ի յամպս անձրեւածին,
Երեւէր նորաքանչ եօթնագունեան աղեղն 'ի յօդս
Ի վերայ Այրարատու կամար ածեալ կարակնաձեւ
Նըշան ուխտին հաչտութեան տեառըն ցուցեալ ցանկալի հօրն:
Աստանօր նոր անդրանիկ հոդոյն տըւեալ զանձն 'ի վաստակ
Արդարաչահ այգեպանն յերկիր արկեալ որթոյն գուտիկ,
Ոչ յամով յեօթներորդումն, այլ չոյտ աճեալ բերէր զխաղող.
Եւ 'ի յուժեղ նոր գինւոյն արբեալ նընջէր մերկ 'ի մարմին:
Աստ Քանան, որ դմերկութեամբ հօրըն իւրոյ քրքջիլ էած,
Ցօրհնութենէն մերկացեալ զգեցաւ զանձամբ իւրով անէծս:
Իսկ եղբայրքըն երկոքին Սէմ եւ Յաբեթ առաքինիք
Զմերկութիւն մարմնոյն պարկեշտ, որ միշտ պահէր ըզկու–
[սութիւն,
Ծածկեցին չութաւթելով տըւեալ պատիւ պատկառելոյն.
Այսու նոքին զօրհնութիւն հօրն ըզգեցան իբրու զհանդերձ
Ժառանգեալ զերկիր բարի բնակեալ սիրով ընդ առ միմեանս:
Այլ անպատկառ ապատ Քամ ծառայ եկաց հարադատիցն,
Եւ յաւիտեան անիծից կըրեաց զանուն յիւր նախատինս:
Ուսարուք աստի, մանկտիք, ձեզ օրինակ լիցին սոքա.
Տեառն ըզպատուէր յուշ բերեալ միշտ պատուեցէք ըզհարըս
[ձեր:
Մի գուցէ ըստ Քանանուն լինիք անմաան յօրհնութենէն,
Այլ ըստ որդւոյն օրհնելոյ դուք զօրհնութիւն ժառանգիցէք:
Սակայն յինէն աստանօր հարցէք, մանկունք, եթէ ո՛ւր է
Ակոսի հին գերդաստան որ կայր չինեալ յոտրն լերինս,
Ցոր կային վանք եւ տաճար հայրապետին սքանչելագործ
Եւ առ ընթեր բարեհամ աղբիւր բըղխեալ չնորհիւ նորին:
Քանզի որ իսկ աչօք 'ի տեսանել զփայտ փրկութեանն
Ի Մըծբին մեծ քաղաքէն դիմեաց եւ ել 'ի յԱյրարատ.
Եւ խոնջեալ երանելւոյն ընդ զառ 'ի վեր ըղժուարին ելս
Վայրիկ մի առ այս գիւղիւ նըստաւ դիւրել զվաստակ ոտիցն.
Եւ ըզգլուխն առ չրքով եղեալ վիմի գերզ ուղեւոր.
Եւ այն ինչ անոյշ թմբիր առնոյն ծըծեալ զպարզ օդ Մասեաց
Զաչօք պատէր քուն քաղցրիկ կաղդուրէին խոնջեալ անդամքն:
Եւ տեսեալ տէրըն սիրով զփափաղ սրբոյն վաստակելոյն
Ի ձեռըն հրեշտակին չնորհէր ըզմասն 'ի տապանէն.
Զոր առեալ խրնդալից գառնայր անդէն 'ի միջագետս
6 Անհաւատիցըն ցուցեալ յանդիմանէր զնոցին կարծիս:

Այլ զայլս ձեր զարձուցեալ՝ չուրջ ըզձեօք այժմ նայեցարուք
Զեզ ցուցից զԱկոռի թէ եւ չժուժայք ՚ի տեսանել։
Ահա մերձ, որ երեւի ահագին վիհ եւ փլատակեալ
Այն է իսկ, ո՛չ,, ես ցաւիմ պատմել ըզդէպ նորին անցից։
Զի զբաժակ սրբամատութեան տեառն՝ լըցեալ լի ծըծըմբով,
Զոր նախ երբեմն արբ Սոդոմ տանջեալ բոցովն երկնատեղացդ,
Զնոյն եւ Ակոռի յաւուրըս մեր լի զառնութեամբ.
Ոչ յերկնուստ այլ ՚ի յերկրէ անօրինակ պատուհասիւք։
Եւ զի մինչ ինքն ՚ի յորդիս իւր բնակաւոր խընդայր յաւէտ
Ահագին որոտագոչ ձայնիւ գոռաց ներքուստ Մասիս,
Թընդացին բոլոր լերինք ղըղըրդեցան վէմքն ՚ի տեղեացն։
Եւ զի՛նչ անդէն լայնավիհ բաց ըզբերան իբրու դիւիչապ,
Ուստ ՚ի վեր ՚ի յանդընդոց ժայթքեաց անբաւ նիւթ հրաբոր–
[*բոք.*
Ուխօրէն եւ մըրրախառն վերուստ ՚ի վայր չառաչելով
Զանարդիլ վէմըս լերին թաւալգըլոր վայրաբերեալ
Եւ բախեալ սաստիկ թափով զԱկոռի գիւղըդ տապալեաց.
Եւ հրային ջրով ներսուզեալ անյայտացոյց համայն չինուածս։
Որ ՚ի բարձր այդ հովասուն մարմանդ տեղւոջ բնակէր երբեմն,
Այսպիսեաւ դառն ազիտիւք եղեւ յանկարծ անդընդաբնակ։
Զեզեն իւր զաւակաց մարմինք չիրմաց արժանաւոր,
Ոչ անուանքն ՚ի մահարձանս անմահացան յիշատակօք.
Այլ մէն մի ընդ իւր յարկաւ հեղձամըղձուկ տըղմաթաւալ
7 *Ողորմ կերպիւ վախճանեալ եւ թաղեցան անարգաբար։*
Զայս ՚ի խրատ մեզ, մանկունք, տէրունեան բան յուշ առնէ
[*իսկ*
Առ կրելոյ նոցին զայս դառն անցս անպայման եւ ղըժընդակ
Այսքըմ պատժոյ պարտաւոր ոչ համարել զնոսին մխայն։
Տէրն այսու խրատէ եւ զմեզ փութալ սըրտիւ յապաշաւանս.
Եթէ ոչ, ասէ, դուք եւս անչուշտ ըզնոյն կորընչիցիք։

Ի տեղւոյս փոխեսցուք, եւ ըզբոլոր ստիւք Մասեաց
Շըրջեսցուք պարառաքար հօրըն Նոյի ըզվիճակօք.
Ցոյց ոչ երբէք զատեաւ նա մնացեալ զարմօք իւր նագելի։
Ոչ սիրեաց յարեւելից գնալ յարեւմուտս ընդ խաղացեալսն,
Եւ կամ հաղորդ եւ հաւան գրտաւ չինման ամբարտակին։
Սիրեաց ըզՄասիս եւ ՚ի սմանէ եկաց անբաժ,
Ըզկողքիւք սորին մարմանդ հար ըզվըրան եւ բնակեցաւ
Եւ եղեւ սըմա յաւէժ բուն բնակաւոր ժողովուրդ։
Սիրեաց ողկուզաւէտ գորթ նորատունկ այգւոյն իւրոյ,
Ի սեղան քաղցր ըզգինին անոյշ անոյշ արբեալ զըւարթ
Հին աւուրց մարմին զառամ նոր մանկութեամբ մատաղանայր։
Սիրեաց զամոլս եզանց եւ մաճակալ եղեւ յօժար,
Մըշակեաց զայգ երկիր արդիւնաբար ու արգասաւոր,
Ի սմանէ կերակրեցաւ մինչեւ ՚ի կէտ կենաց իւրոց։
Ոչ թաքեաւ յաչացս երբէք ալեւորեալ գլուխ Մասիսին

Մինչեւ ալիք իւր ծերութեան հանդոյն նըմին սպիտակափառ
Զիւնացաւ, եւ ծաղկեցաւ ինքըն գործովք արդարութեան։
Սիրեցին որպէս ըզնա եւ իւր թոռունքըն հաւասէր
Այնոքիկ, որ 'ի նմանէ եւ 'ի ծոցոյ հայրենական
Ոչ կամեցան բաժանիլ զմայրենի գիրկ մոռանալով.
Ցոր սընան ամենեքին եւ աճեցան կաթնապարար։
Ինձ առ այս, աղնիւ մանկունք, յոյժ սիրելի է նըւագել
Զոր վարէր յայնժամ աստէն Նոյ ընդ թոռին իւր Թորգոմայ։
Աստանօր խաղաղիկ եւ զոսկեղէն գարըն Նոյեան,
Վա՛չ, քանի՞ քաղցր էր նոցին կենցաղ երկրիս Այրարատու.
Ցորժամ ոչ էր բըռնաւոր եւ հարկահան անագորոյն,
Ոչ կըռփումն անաւագին եւ աղաղակ զըրկեցելոյն,
Ոչ իչխան ոչ իչխեցեալ կամ թագաւոր եւ ժողովուրդ,
Ոչ զօր ոչ պատերազմ եւ խազմարար աչխարհաւեր։
Ոչ 'ի սուր ճուլէր երկաթ այլ 'ի մանգաղ եւ գերանդի
Լոկ 'ի պէտս երկրագործին եւ ոչ մարդոյն մարդախոշոչ։
Չէր սահման լարաբաժնին ոչ այգեստանք ցանկապատեալ.
Ոչ պաճարաց կամ խաչանց վերայ գրոչմէր նըշան տաղին.
Զի բարբառ գըժոխալուր չէւ էր լըսեալ աստ՝ իմ եւ քոյ։
Ոչ ըգգըրտանց վաստակ ուրումն յափըշտակէր ոմն անիրաւ,
Կամ զըրկէր ոք զիւր ընկեր եւ կամ խըլէր գըժնեայ բարուք,
Կամ 'ի գործ իւր առանձին վարէր բըռնի տարապարհակ։
Այլ համայնք համակարիք աչխատակից էին 'ի գործս,
Եւ մէն մի յիւր ճակատուն թափեալ քըրտանցն ուտէր ըզհաց։
Ոչ 'ի գահոյս բազմէր ոմն 'ի յապարանս փադփիւնափայլ,
Ոմն 'ի գաչտ արեւակէզ մինչ ցերեկուն խարչէր քըրտամբք։
Զայգիս եւ զարտորայս 'ի դէպ էր առըն մըշակել,
Եւ նոցին տոհմականօք լընուլ ըզտուն իւր լիուլի
Ցյոլով ամս գերդաստանին 'ի վայելումն առատ առատ։
Այլ կընոջն ըզմերկութեանց լեալ հոգատար իւր զաւակաց
Ճարտարէր 'ի հիւս մատին զգեստ ասրեզէն մերկիկ մարմնոցն,
Եւ առ տնին իւր վիճակեալ եւ գայլ պաչտօն տանէր 'ի ժիր։
Այսպէս սիրով լըծակցեալ գոյգ մըտերմացըն ժըրագլուխ
Հաւասար ընթանալով ըստ սարասու եղնամոլից
Հոգային զմարմնոյն կարիս եւ անտըրտունջ էին զմիմեանց։
Բաց կային դրունք հանապազ մուտ համարճակ անցաւորաց,
Սիրով գուարթառատ հրաւիրէին զամենեսին
Ի սեղան պարզ անպաճոյճ, այլ ըստ սիրոյն բազմախորհրդիկ։
Որ փոխ տայր կարօտելոյն անդրէն չառնոյր նա ըզկըշիռն,
Զի միոյն պակասութիւն լընոյր սիրով միւսըն փարթամ.
Ի մէջի էր ամենայն իբր ըստացուած հասարակաց,
Ոմ պիտոյ լինէր առնոյր ոչ դըժուարէր որ վաստակեացն։
Անինչ անփառասէր սակաւապէտ միչտ 'ի վայելս,
Ոչ լըւեալ զտէրունեան բան անհոգացող էին գկենաց.
Ոչ 'ի հոգ խուճապէին թէ ի՞ւ գըտցեն զվաղուեան պարէն.
Զի երկիր այս աննախանձ ազգի ազգի տոհմական բերս

Ցիւր ծոցոյն առատաբուղխ չնորհէր պարէն դիւրապատրաստ.
Ոչ գոյր աստ յայնժամ ոսկի կամ ընդ երկրաւ գանձ թաղեցեալ.
Զի դեռ մարդոյն 'ի սրտի չեւ էր բունեալ ագահութիւն:
Ինքնագիւտ էր գանձ նոցին եւ անըսպառ 'ի յաւիտեան
Այրարատու աչխարհիս արդիւնաչատ հողոյն պարգեւ,
Ակաղճուն կարմրըրահատ լեռնակուտակ ցորենոյն թեզ,
Այդեաց եւ պարտիզաց համեղ գինիք եւ անոյշ միրգք:
Գանձ էին նոցա զարձեալ ամոլք եզանց վաստակաւոր,
Հերկեալ զերկիր այնոքիւք եւ ցորենոյն թաղեալ ըզգանձ
Ընդ ոսկւոյն անբուսաբեր հընձէին հասկ ոսկեբողբոջ.
Որոց ոչ բազմատար համբարանոց բաւէր տեղի:
Մ'թէ գանձ էի՞ն նոցա ու աճուն պարգեւք նախապատրաստ.
Բազմահոյլ կովուց նախիրք եւ բիւրաւոր հօտք ոչխարաց
8 *Զոյս բարւոք դարմանելով՝ դաչտըս խնամեալ ըստ*
[*խըրատուն*
Իւղասուն կաթնապարար գիրանայր տունըն Թորգոմայ:
Թողում աստանօր զերկվայրիսըն լեռնասուն,
Զոր որսացեալ 'ի լերանց փափկանայ՛ն նոցուն ամճովք:
Այսպէս ահա, ո՛վ մանկունք, դիւր եւ թեթեւ կեանս
[*վարէին.*
Զի վայելք գեխուրեանց չեւ տակաւին տիրէին աստ:
Ի սեղան ոչ գիտէին հանել խորտիկըս համեմեալ
Կամ մարմնոյն 'ի պատըսպար պահուճալի զարդըս խընդրել:
Ոչ չըռայլեալ ցանկութեամբ չէն հոյակապ յօրինէին
Վայելել ուրախանալ 'ի փափկութիւն անցաւորիս,
Թէ եւ լի էին յուսով կենաց իւրեանց երկարագոյն:
Կէսք թէպէտ չինէին տունս այլ յոյժ անչուք զերդ քարանձաւ,
Կէսք ընտրեալ կեանս հովասուն վրանաբընակ աստանդէին
Ի հովիտս հովանուտ եւ խոտաբուխ դաչտագետինս
Առ գըլխով յորդավըտակ ցուրտ աղբերաց հարեալ գխորան
Ուր առ 'ի պէտս անդեայց խաչանց առատ էին ջուր եւ ճարակ:
Աւա՛ղ որ, այս երջանիկ քաղցըր կենցաղ նորոյ ծնընդոցն
Տեղի ետ տակաւ տակաւ յորժամ ածեալ բազմացան յոյժ.
Եւ երբ մեռաւ կենդանի քարոզն միոյ վեհ արարչին,
Օր աւուր նորագիւտ չարեօք 'ի մեղս յաճախելով
Կռապարիչտ եղեն ողջոյն մոռանալով զԱստուած Նոյի:

Ըղճալի է ձեզ, մանկտիք, եւ յայլ լերինս գեղեցկանուն
Ցարագած եւ 'ի Նըպատ հանել այսպէս եւ չուրջ ածել.
Նա եւ ինձ հրաւիրողիս քանի՛ բերկրանք լինէր սըրտի
Թէ դայդ փափագ ձեր ազնիւ ես ածէի այդպէս 'ի լրումն:
Սակայն, ո՛հ, սիրոյ թեւոյս ոչ սատարէ եւ թեւ մըտացս,
Զի քաջ թեւեալ երկօքումբք վերանայի սարէ 'ի սար,
Եւ ընդիս տարեալ ըղձեզ 'ի գլուխս նոցին ամպածածուկ
Առ հովանեօք ցօղագին ամպոց նըստեալ նըւագէի:
Վասն որոյ չատ լիցի այս Այրարատու գլերանց դաչտաց,

Օ՛ն առեալ եւ ՚ի նորին ՚ի պերճ քաղաքս աւերակեալ
Եթէ ոչ յամենեսեան, գէթ ՚ի սակաւըս ճեմեսցուք
Յայնըս միայն յորս վայելէր պանծալի թագըն վեհապանց։

ՀՐԱՀԻՐԱԿ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

———o———

ՆՈՒԱԳ

ԵՐԿՐՈՐԴ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐՈՐ ԴՆՈՒԱԳԻՆ

———o———

ՅԵՐԿՐՈՐԴ մասինս այս՝ հրաւիրէ ի բաղաքն Վաղարշապատ· ուր եւ բանիբ ինչ հրաւիրակին առ մանկտիսն քէ վասն Է՞ր անշքացաւ այն մայրաքաղաքն Այրարատայ· եւ հանեալ անտի ածէ յԱնի բաղաքն· Անդ ողբերգակն տայ բաղաքին պատմել ոճով զիւր առաջին բարեվայելչութիւն եւ զվերջին անշքութիւն երկար ողբովք· յուսադրական բաջալերութիւնիբ մանկտւոյն առ բաղաքն· պատասխանիբ բաղաքին առ նոցին բանս եւ վերջ:

ՆՈՒԱԳ

ԵՐԿՐՈՐԴ

———o———

Մինչեւ ցարդ ՝ի տեսարանս դաշտաց լերանց եւ աղբերաց
Շուրջ եկեալ գուարճացայք թէպէտ եւ մերթ տըրտմեցարուք։
Բայց արդ եւս ածեմ ըզձեզ ՝ի տեսարանս ամենատխուր,
Ուր յաւէտ տըրտմեսջիք եւ ճըմլեսցին սիրտք ձեր քընքուշ,
Եւ զայըս ձեր զրաւեսցեն զառն արտասուք աղիողորմ։

Ցայժըմ ճեմլեալ դուք այսչափ զվայրօք չեղէք չըրջահայ–
[*եաց,*
Ոչ հարցէք յինէն, մանկունք, թէ ո՛ւր են արդ մեր պերճ
[*քաղաքք*
Արտաշատ, Վաղարշապատ, Անի քաղաք բազմաժողով։
Եւ ո՛ւր, որ ըզնորօք ազատազգեաց այն մեծ զաւառք
Գարեղեանք եւ Աբեղեանք, Արշարունիք եւ Հաւնունիք,
Գառնի եւ Բագրեւանդ, Ծաղկոտն, Ոստան, Շիրակ, Վանանդ.
Եւ ՝ի մէջ նոցին անթիւ գեղանք աւանք եւ դաստակերտք
Հուպ առ միմեանըս չինեալք ՝ի ծոց երկրիս մեծատարած.
Ոյք լըցեալ էին բոլոր աղատանեօք, սոսկականօք։
Գուշակն անդուստ տայր պատուէր Արարատեան արքայու–
[*թեանց*
Եւ զընդդին Աւքանազեան ՝ի խումբ կազմիլ զրօշու զրօշու
Ելանել ՝ի Բաբիլոն եւ նետակալս կանգնել գնովաւ
Սըրտմըտելոյն եւ ըզվրէժ խընդրել նեռիւք առ ՝ի նմանէ։
Ո՞ւր, է հրաւիրակ, ո՛ւր են այս փառք Արարատեան։

Այդոքիկ այո՛, մանկունք, երեւէին ճըրեմն ՝ի սմա,
Այլ յաչնժամ մինչ Պարթեւաց ՝ի գլուխ փայլէր պանծալի
[*թագն.*
Որ իբրեւ զակն արեւ ու գլոյս իւր սըփռէր զԱյրարատու
Առ այս լուսով երեւէր այդ ճոխութիւն չիջեալ փառաց։
Իսկ յորժամ ՝ի մայրըն մուտ ճառագայթեալ թագին արեւն
Ընդ նըմին եւ այդոքիկ նըսեմացան տակաւ տակաւ։
Աւասիկ տանիմ ըզձեզ անդր ուր էր այն քաջարի թագն
Ի վեհ արքունեաչէն ՝ի պանծալին Վաղարշապատ
Աբգարէից Աբշակունեան ՝ի գահըն պերճ կայսերափառ։
Այլ, աւա՛ղ, ոչ տեսանէք ըստ առաջնոյն նորին ըզկերպ
Հոյակապ եւ փառաւոր կանգնեալ հանդէպ լերին Մասեաց.

Հապա գեղջիկ իմն անչուք, յոր չերեւին ինչ նրշմարանք,
Թէ երբեմն իցէ լեալ այս մայրաքաղաք Հայաստանեայց.
Ուր ՝ի գահոյս Գերակայ փայլէր Տըրդատ կայսերակերպն
Զիւրեւ չուրջ աւագանիս ըղնախարարս եւ զոստանիկս
Զչորեքհարիւր պետս աչխարհաց եւ կուսակալս պար ունելով
Ինքն ՝ի մէջ րգվեհայինն գլուխն ամբարձեալ հանդոյն Մասեաց
Առ ոտիւք հազարաւոր լերինք եւ բլուրք խոնարհագոյն.
Կամ զերդ լուսին լըրացեալ ՝ի կամարին աստեղազարդ,
Որ գիւրեւ բակ բոլորէ զբոյլս աստեղաց ճաճանչաւոր:
Ցայնժամ էր տեսանել աստ մեծ ատեան հիապատում.
Նախարարքն արքայաչուք երբ զարդարեալ կարդ ըստ կարգի՝
Կապելով բղպատուաւորան եւ զոսկեղէն խոյրն ՝ի վերայ
Եւ ածեալ ընդ մէջ կամար ոսկիակուռ ականակապ
Ըղթիկամբ արկեալ սամոյրս եւ գումարտակս ՝ի պարանոցս
Ասպէս փառօք եւ չըքով մըտանէին ՝ի յայս քաղաք
Ի սպասու կալ հրամանին պերճացելոյն իշխանասաստ:
Հարցանէ՞ք, որ ՝ի գընին կայք աստանօր, ուշեղ մանկունք,
Թէ առ ի՞նչ երբեմն սա էր պանծալի բոլոր մասամբք,
Աւասիկ մերկացեալ կայ ՝ի համայն վայելչութեանցն:
Սիրով տամ ձեզ պատասխան, որ զայդ յինէն հարցանէք այժմ,
Անաչառ եւ ճըշմարիտ եւ ոչ բանիւ սուտակասպաս:
Ցորժամ Վէս վաղարշապատ զոճիր ահեղ մըտաբերեաց,
Տիրանենդ եւ դաւաճան զըտաւ յարքայն իւր Տըրդատէս,
Զյահրն չիջոյց գերալոյս մահու ըզդեղ մատրոտակեալ.
Ցայնժամ եւ գիւրեւ այս օրինակ պատեաց խաւար:
Ոչ գիտաց ուչակորոյան թէ իւր փառաց չուք համօրէն
Ընդ լուսով նորին վայլէր իբրու զաչխարհ առ արեւով.
Եւ թեւոյն պարթեւական, որ պարփակեալ պաչտպանէր զինքն,
Լարեալ զաղեղ նենդութեան՝ նետ դիպեցոյց եւ խոցոտեաց.
Չհովանին գրլխոյն իւրում արհամարհեաց ողորմելին
Այսպէս խարչեալ ՝ի տապոյ Թօթափեցան փառաց ծաղիկք,
Այլ ընդ այս ես չատ լացից երբ ըզչիրիմ սըրբոյն գրկեմ:
Ոչ առ սա եւ եթ գըտաւ ապահատաւոր Վաղարշապատ,
Նա եւ ՝ի սուրբն Աստուածոյ զոյն օրինակ յանդըգնեցաւ:
Արդարոյն անիրաւեաց յոյր օրհնութիւն բարձրանայր ինքն,
Արժանի օրհնից նորուն չեղեւ զործովք իւր անարժան.
Այլ անէծից որ այսպէս խոնարհեցաւ ՝ի բարձրութեանցն:
Եւ զի տէրն առ այս ոճիր արագ զարթեաւ յերկնուստ ՝ի վրէժ,
Զայրարատ իւր քաղաքօք մատնեաց ՝ի ձեռս թըշնամեաց.
Որ բիւրովք հրոսակօք ելին զիմել ՝ի Հայաստան.
Զայն եառն, այլ ոչ զարթեաւ քաջ մարդադիրն եւ ախոյեանն,
Ոչ մըրընչեաց ահեղ ձայնիւ առիւծազօր Աբչակունին.
Ո՞չ, ՝ի Թորգան ընդ չիրմաւ նա զքուն մահու նընջէր յայնժամ,
Ոչ ՝ի գլուխ Նըպատ լերին թեւատարած կայր եւ Ներսէսն,
Հայոց գընդին զօրավիգ կալ աղօթիւքըն սըրտագոչ:
Ցոյժ տրրտում եւ տըխուր ոգիք սոցուն ելին յերկինս,

Ոչ եւ անդուստ կամեցան քաղցրը հայել ՚ի նոյ հայոց աչխարհ,
Կամ մինչեւ որ ազերսարկու եղէն անդէն առ վրէժ խրնդիրն
Լինել վերակացու ըստ քաղաքին Երուսաղէմ,
Եւ այգւոյն Այրարատայ չքանդել զցանկըն նորաչէն
Ի կոխումն անցաւորաց ու անտառասուն խոզեբամիցն։
Իբրեւ յերկնուստ եւ յերկրէ թողաւ լրքաւ անօգնական
Գունդազունդ զումարտակեալ զօրք թըշնամեաց զօրէն ամպոց
Ելին յայնժամ եւ խաղացին ահագնադոչ որոտալով
Զպայծառ եւ պարզ օդ սորին լրցին հողմով մրրրրկալից.
Եւ չանթիս թօթափելով ՚ի ծառատունկըս Թորգոմեան
Լեխեցին վերուստ ՚ի վայր ըզգեղուղէչ ոստս նոցին.
Եւ ըզկարկուտ ազգի ազգի վրիժառութեան թափեալ սաստիկ
Տապալեալ աւերեցին զամուր աչխարհըս մեր համայն։
Ոչ միայն արտաքին սուր թըշնամեաց եւ արհաւիրք
Եկին յայնժամ եւ այսպէս հասին վերայ Հայոց երկրիս.
Այլ եւ մարտք ՚ի ներքուստ գրրգըռեցան ՚ի նախարարսն,
Կատաղաբար մոլեգնեալ տոհմ ընդ տոհմի հարան ՚ի մարտ,
Եւ խսպառ ջընջեալ զիրեարս թափուր կացին ՚ի սերընդոց։
Այսպէս ՚ի ներքուստ ընտանի սուր մըսեալ ոխով
Անդրադոյն քան զարտաքինն գառաւ սատակիչ տանս Աբրամեան։
Անդ ոչ էր ՚ի միջի վեհ իմաստունըն Տըրդատէս,
Որ ՚ի հրաման ահացուցիչ եւ կամ բանիւն ամենիմաստ
Դաչնադիր սիրոյն առնէր ըզգըժտութիւն նախարարեանն։
Զիմացան ոգիք պանդոյր ըզյարգ յօդին չաղկապողի
Որ ըզնոսին գամս վաթսուն կապեաց ՚ի սէր անխըզելի։
Ո՛հ, ՚ի բաց ջանացին կըտրել զայն կապ միացուցիչ,
Որով անդէն ՚ի միմեանց քակտեալ ւինքեանք բաժանեցան,
Եւ փոխան սիրոյն քաղցրիկ սուր ՚ի միմեանց կոտմս մրսեցին։
Զայս ըզփոխարէնս առ ընկալան վաղվաղակի
Ընդ մահարբոյց բաժակացն որ արդարոցն մատուցին։
Եղկելիք ոչ իմացան եթէ կենաց իւրեանց առիթ
Իբրեւ հոգիք էին նոքա բնակեալ սիրով յանձինս իւրեանց.
Կարծեցին եթէ կարեն չարժիլ զընալ առանց հոգւոյ,
Ըզնոսին ՚ի յանձանց վասն այն ՚ի բաց վըտարեցին։
Իսկ յորժամ ըզխարհ առին ծանեան անդէն նոցին ըզյարդ,
Եւ ընտրել յօժարեցան զպատիւ որդւոցն անարատից.
Բայց, աւա՛ղ, այլ ոչ գարձան, որ ՚ի նոցունց ելին ցաւով։
Այս ոգիք կենդանատու Տըրդատ, Ներսէս էին նոցա,
Զորս արտալած արարին գաղտնածածուկ խարդաւանօք.
Թողում զԱրխատակէս, Ցուսիկ եւ գծերըն Դանիէլ,
Զոյս յայտնի սրոյն սխալեան զոհ արարին յանդիմանեալքն։
Ցուցի ահեղ ձեզ, մանկունք, եւ քաջ հասու եղէք ուշով,
Եթէ յի՞նչ այս մեծ քաղաք փոքրրկացեալ գեղջիկ գարձաւ։
Այլ մի զուք այնպէս կարծէք թէ արդ խսպառ վաղարշապատ
Թափեալ յիւր փառաց եւ է բնաւին անխառնունակ.
Ասաղիկ առ ինքն ունի դանկողոպուտ չուքն եւ պարծանք

Զվեհագոյն երկնանըման կաթուղիկէ Եկեղեցին,
Ոյր անխախտ եդին հիմունս ձեռք Տըրդատայ եւ Գրիգորին
Ցաւիտեան անդըրդուելի կալ ՚ի հողմոցըն սաստկաշունչ
Ցոր ըզկնի եկեսցուք ճեմել եւ անդր ՚ի հոգեւորսն:

Արդ ըզլար իմ քնարիս եւրս պընդեալ ՚ի ձայն ողբոց
Վերառեալ ըզձեզ աստի տարեալ դընեմ յԱնի քաղաք.
Ուր նըստիմ ես ՚ի վերայ աւերակացըն հողալըւոր,
Անդէն գինեւ ողբանուէր ձեռն ՚ի ծնօտի եդեալ եւ դուք.
Անձանձրոյթ իբր աղաւնի ըզկիզըն առնում հանել մըրմունջ
Զլալ հարկանիմ դառնապէս եւ դուք ընդիս չարժեալ ՚ի լաց
Թափեսցուք արտասուս ՚ի նըշխարեալ յԱնի քաղաքն:
Ինձ սակայն դըժուար է այս քոյդ առաջին ըզպերճ փառացդ
Եւ զվերջին դըժբաղդութեանցդ երգել յինէն ճահողապէս.
Քեզ, քաղաքդ անչուք, Թողում պատմել ըզքէն կարզաւ,
Դու՝ որ նախ արբեր զբաղցըր բաժակըն բերկրալից,
Ի վերջնում այդպէս ապա դղաւրն մըրուր այդ կործանման,
Դիտես ինքնըդ լաւագոյն զհամ կըրկնակի քոյդ բաժակաց.
Աստ մեզ արդ լալագին մեք լուռ կացեալ լուիցուք աստ,
Եւ լացցուք ըզքեզ յաւէտ զքեզ որ այդչափ անչըքացար:

Ո՞վ յոգի հայրենասէր վառեաց ըզքեզ, ա՛յ ողբերգու,
Զի այդպէս ՚ի վաղուստ մեկնեալ զմանկտիսդ իմ սիրասուն
Ածեր այսրէն ՚ի հեռուստ յայցելութիւն տառապեալ մօրս,
Եւ լալ գիս ՚ի մեծ լալիւն զլացեալըս միշտ ՚ի բիւր աչաց.
Ահա քեզ եւ մանկտուդ զիմ առաջին չնաչխարհիկ չուք
Եւ զվերջին անչըքութեանցս ողբով պատմեմ մեծահառաչ:

Ես քաղաք հրաշակերտ ՚ի Շիրակայ ճոխ գաւառիս
Առ Ախուրեան գետոյդ եզերք եւ հուպ ձորոյդ ծաղկոցաց
Ցարգաւանդ եւ բարեբուղխ գաշտի չինեալ վայելչապէս:
Լայնանիստ յարմարադիր զարմանալի յօրինուածովք,
Դրամբք աչխարհամուտ եւ մեծամեծ ապարանօք,
Պարըսպօք ընտիր ընտիր աչտարակօք բարձրադիտակ,
Ես ՚ի մէջ աներկեղուտ ոչ սարսէի յիմ թըշնամեաց.
Եւ քանի՛ բիւրաւոր եւ բնաչխարհիկ ժողովըրդօք
Լըցեալ հարըստացեալ քան զհամօրէն հայոց քաղաքս:
Արքունիք արքայանման չինեալ էին յիս փառաւոր,
Ի նոսին Բագրատունեան գահըն կազմեալ չըքեղաճոխ,
Ցոր բազմէին ծիրանեօք Աչոտ, Սըմբատ եւ Շահրնչահ:
Նախարարք, աւագանիք եւ իմ իշխանք ազատատոհմ
Ի հրապարակս այդ խըցեալ նըստեալք ՚ի կառըս քառաձի
Ելումուտ առնէին միշտ յիմ արքունիս փառազարդեալ:
Պըսակաւորն իմ ընդ այգւոյն մինչ ելանէր դրանէս ՚ի դուրս
Պաղպաջուն ըզեստուք պճնեալ եւ թագ ՚ի գլուխ մարգար–

[տախտուն

Զօրէն նոր փեսայի որ ելանէ յառագաստէն.
Առաջի ընթանային կարգ ըստ կարգի ազատագունդք,
Եւ նըժոյք ոսկեսարեան թեթեւ թաթուլ ճոխճեմելով.
Ուռուրն ժողով քաղաքիս խըռնէր յայնժամ ՚ի հրապարակս
Տեսանել ըզհանդէս Բագրատունի թագաւորացն.
Հանգոյն արեգական յառաւօտուն ճաճանչելոյ,
Որ ծիրանի լուսոյն ՚ի գեղ դրաւէ հանուր ըզտիեզերս,
Զաչըս ողջոյն եւ նոքին ՚ի տես պայծառ դիմաց իւրեանց:
Զի՛նչ ասացից եւ զարկ զօրականացըս բիւրախումբ
Զըսպայից ահեղազօր զքաջամարտիկ նահատակացս.
Ոյք ՚ի գէն վառեալ ՚ի կուռ գունդ գունդ մէն մի ընդ իւր ըզօչու
Ի դրանէս ելանէին փողով մարտի խրախուսելով.
Ոյք չեւ մըտեալ յասպարէզ ահն ընթանայր ընդ առաջոյ.
Զանարի գունդ թըշնամեաց ահաբեկեալ լըքուցանէր.
Եւ զահանդեալ զէնըն կէց ըչտապէին առ ՚ի փախուստ
Յերեսաց անդիմահար իմոյս քաջաց չահատակող:
Որ ՚ի հոգի միասիրտ յօժար ՚ի մարտ ընթանային,
Սիրելի զոլով միասիրտ զմահ գեղեցիկ առ հայրենեացս
Մեռանել, զի զէթ յաւէրժ ես մընայի փառօք անմահ.
Իսկ ըզրօլոր ժողովըրդոցս որո՞վ ողբով պատմեցից արդ,
Որ կենօք երկրաւորին փարթամ էին եւ ընչաւէտ,
Կալուածովք եւ անդովք, այգեստանեօք, բուրաստանօք,
Յորենով եւ գինւոյ լըցեալ պըտղովք լիապատար,
Եւ հօտիւք խաչանց անթիւ եւ պաճարաց երամակօք:
Որովք ըզկեանս անկարօտ քան զամենայն հայաստանեայս
Վարէին բնակիչք իմ գերաբաստիկ եւ երջանիկ
Գըրգեալք ամենեքին ճոխ վայելիւք մարմնապարար:
Եւ մանկունք իմ նորատիք եւ կուսագեղ դիրդ օրիորդք
Զգեստուք պըճնեալ ըզհասակս նոճիանման գեղաչիտակ
Առ ՚ի զբօս ելանէին առ Ախուրեան Գետոյդ ափամբք.
Ուր չատ այգիք եւ պարտէզք տընկեալ էին ղրախտանման,
Որոց բեր բաւ էր բիւրուց մանրիկ մանկտուցս մըրգասէր:
Զի՛ եւ ընդէ՞ր մոռանամ ասել զանթիւ գեղօրէից,
Որ գինեւ չուրջ մօտ ՚ի մօտ ՚ի ջրաւէտ վայրս չէնեալ էին
Շինականք չահաւոր զարդք վայելուչ դաշտացք լերանց,
Այլ վաստակ արդիւնաբեր լընոյր զամբարըս Շիրակայ
Բաւ եւ առատ առ ՚ի պէտս իմ քաղաքիս բազմամարդիկ:
Այսչափ եւ այսպիսի գեղուն բարեօք առաւելեալ
Ուտէին եւ ըմպէին յառատութեանցըն յափրացեալ:
Ցիս հընչէր անդադար ձայն գուսանաց եւ երգեցին,
Զայն հարսին եւ փեսային եւ կաքաւող պարաւորաց,
Եւ սեղանոյն խրախճանաց ՚ի գուարթ խընճոյս պարապելոց:

Թողեալ անցից զայսոքիւք որ ըստ մարմնոյն էին բարիք
Յաննախանձ պարգեւատուէն չնորհեալ նոցին առատապէս.
Արդ հեծելով յոգւոց հանից եւ ըզփառաց իմ հոգեւոր

Հաղար եւ մի գեկեղեցեաց, որ յիս երբեմն վայելուչ
Կառուցան կամարաչէն յիմ էչխանաց բարեբարիչա
Ի նոցունց, որ ըզկոյթ զաստուածայնոցըն տանէին։
Ոյք լըցեալ էին բազում քահանայիւք վարդապետօք,
Զարդարեալք վայելչօրէն իբրեւ զտաճարն այն որ իր հնումն.
Ջահիւք, աշտանակօք եւ կանթեղօք արծաթաձուռ,
Եւ այլովք գարմանագան հանդերձանօք սըրբանըւէր։
Սպասաւորք եւ պաշտօնեայք եկեղեցեացըս համբօրէն
Մինչ ըգեսաւք սըրբափայլ զարդարէին կարզ ըստ կարգի,
Եւ մանկունք քաղցրանըւագ ղերդս օրհնութեան եղանակեալ
Ջսէրունեան հանդէս տօնից պայծառապէս զարդարէին.
Որ 'ի գընին՝ հիանայր հանդիսականըն տօնասէր։
Չիս այսպէս երբեմն տէր որպէս ըզհարան 'ի յառագաստ
Զարդարեաց քոզազարդ պըսակազգեաց վայելչութեամբ։
Որով եղէ ցանկալի գեղով երկնից սուրբ փեսային,
Որ սիրով հաճեցաւ բնակիլ ընդիս 'ի յաւիտեան։
Այլ ինձ վա՛յ, գի վաղ յինէն զատեաւ փեսայն սըրբասէր
Ցորժամ ոչ ըզպատմուճան ես կարացի պահել մաքուր։
Լըռեցին ձայնք ցրնծութեան յառագաստէ հարսնարանիս
Զի՛նդ փեսային հեռանայն ու երգող մանկունքս ելեալ գնացին.
Ես մենացեալ մնացի, ո՛հ, լըքեալ թողեալ գերդ գայրի կին,
Դառնացեալ անձամբ այսպէս լամ եւ ողբամ լըմենացեալս։
Այլ թէ հի՞մ զատեաւ այսպէս փեսայն եւ է՞ր գիպաց ինձ այս
[*աղէտ,*
Աղնի ամանիւտոյդ իմոյ զայս արդ խօսեցայց իբաւապէս։

Քանզի ես ըստ Եսայեայ այգի եղէ սիրելեցւոյն
Այրարատու յերկրիս մեծ տընկեալ տեղւոջ պարարտութեան.
Ցանդով ամբափակեալ եւ զարդարեալ հողաբարձ,
Աչտարակ, գուբ եւ հընձան չինեալ փորեալ յիս գեղեցիկ,
Եւ բոլոր պիտոյիւք առ 'ի տեառնէ խնամակալեալ։
Իսկ յորժամ որթքըն սորեկ ընդ խաղողոյն բերին բչփուչ
Դբժուարացաւ տէրն ընդ այս, որ խաղողոյն մընայը յուսով,
Ինրամատեաց լոցանկ այգւոյս ես անխրնամ եղէ խոպատ
Եւ յիս մրտեալ թըչնամեաց, ո՛հ, արարարին գիս ճըռաքաղ։
Զեզ, ո՛վ իմ մանկունք, ասեմ բանիւ ըսատուգութեան,
Թէ այգւոյս որթ ժողովուրդ խաղող բերէր մըշակողին,
Դարմանէր ապաքէն գեւս 'ի նմանէ ցանկապատեալ,
Ի հօրէն ուռքըն սըրբեալ եւս առաւել տայր ըզպտուղ.
Եւ ոչ այսպէս անխընայ կոխան եղեալ անցաւորաց
Դաշտանայր տեղի այգւոյս, յիս արածէր երէվայրէ։
Աբե՛կ ասա, երեմիա, եւ ողրակից լեր դու մանկտւոյս,
Լաց եւ գիս որպէս յայնժամ գայրիացեալն Երուսաղէմ.
Չի եւ ես արբի գբաժակըն զառնութեան եւ կործանման,
Եւ այսպէս նըման նըմին գառեալ նըստայ մխայնացեալ,
Ես քաղաք բազմօրդի այրիացայ յի սըրտմութեամբ։

Ձեզ ասեմ ձեզ ասեմ, ո՛վ անցաւորք ճանապարհաց.
Ցիս դարձեալ նայեցարուք տեսէք զանբաւ ցաւս աղէտից
Ոյք հասին խուճապաւ ՚ի վերայ իմ պերճացելոյս:
Վասն այն եւ ես աւասիկ յողբ եւ ՚ի լաց մատուցեալ եմ.
Ոչ ըզտիւ եւ գիշեր դադար եւ դուլ տամ արտասուացս.
Ես որ, ո՛հ, երբեմն էի մինչեւ յերկինըս բարձրացեալ
Արդ խոնարհեալ մինչ յերկիր եղէ գետնոյն հարթ հաւասար.
Եւ ընդ հողով իմ ամենայն փառք թաղեցան որպէս մեռեալ:
Այս եղեւ, գի ակն խեթիւ յիս հայեցաւ տիգօք աչաց,
Եւ զարձոյց յինէն գերեսս այլ ոչ հայել քաղցր իւր ակամբ:
Տեսին զայս թըշնամիք թեթեւացան իբրեւ զարծուիս,
Ի լերանց բարձանց ճախրեալ չոյտ եկին գիս պաշարեցին:
9 Ցայնժամ մեռեալ էր վանողն եւ մարտադիր քաջքն
[Վահրամ,
10 Եւ Գագիկ հզօր առիւծն ՚ի գառագիրն ՚ի Ցունաստան
Մըրընչէր վասն իմ ցաւոք, ա՛հ, տիրադրուժքն արարին զայն:
Եւ պարիսպք ահաւոր չեղեն պաշտպան պաշարելոյս,
Ոչ եւ դրունք մայրագերան երկաթապատ բեւեռապինդ
Կարացին ընդդէմ ունել գոռ եւ խըրոխտ բըռնաւորաց:
Զի զաջն ամրածածուկ, որ պահպանէր գիս ՚ի նոցունց
Տէրն ՚ի վերուստ ամփոփեաց ես մընացի անպատըսպար.
Զի՞ յայնժամ դրունք եւ պարիսպք մարդոյ հընարք խորտա–
[կելիք
կարէին պաշտպանել գիս ՚ի ձեռաց պաշարողաց:
Եւ ՚ի նանիր տըքնեցան իմ պահապանքն եւ ընդունայն
Ցորժամ ինձ պահպանիչ չեկաց յերկնից արթուն պահպան:
Հեռի եղեն եւ յինէն իմ արդարոց սուրբ օրհնութիւնք,
Փոխանակ գի ես քըրքիջ միշտ ածէի գնոցին խրատովք
Որով գիս յուղիղ շաւիղ յորդորէին գընալ սիրով:
Եւ մինչ այսպէս յամենուստ լըքայ թողայ անզօրավիդ,
Զի՛նչ այնուհետեւ արձակ արձակ յիս թըշնամիք
Մըտին զաղանաբար՝ գինէգինեալ իբրեւ ըզփիղս
Եւ առաթուր ճմլեցին ըզմեծ այգիս ողկուզալի.
Ցորմէ գետ յորդեալ արեան լըցեալ զընայր ՚ի հրապարակս
Մինչ ըզմանկունս գիեցիկ, որ մարցն ՚ի գիրկըս խաղաղեալ,
Թաւալգլոր առեալ տանէր թափէր ի վտակն Ախուրեանին:
Ո՛վ անագորոյն գազանացեալ որդւոյն անգութ,
Այսչափ արիւն մարդոյ առ որ սոսկայ սիրտ մարդկային
Ոչ կարաց նորա սըրտին չիջուցանել ըզրոց վրիժուն.
Մինչեւ եւըս գըժընդակ գայլ իմն ըզվրէժ մրտարեբեաց,
Զոր թէ պատմեմ՝ սաբսըռեալ քըմծին ոսկեբք ձեր, ո՛վ
[մանկունք,
Այլ պատմեմ, գի գիտեցէք եւ գիս լայցէք դուք առաւել:
Ցիս այն մարգախանձին եւ ծարաւին մարդոյ արեան
Աւազան, այլ ոչ թէ ջրոյ անդէն գործել եւս ծառայիցն
Ջենուլ անդ գիրգ եւ գեղեցիկ գերիսասարդս իմ ջինմարիւն

Եւ լընել զայն ապաժոյժ կարմիր ջըրով ցըմարդաչափ
Առ ի՞նչ այս... մըտանել անդր իրրեւ ՝ի մէջ լոգարանի
11 Լըւանիլ, զի զէթ սըրտին սաստիկ գայրոյթ զովանայցէ:
Զայս լըւեալ, ո՛ մանկունք, լայեք լայեք կականալիր,
Թէ քանի՛ այսպիսում արիւնախանձ լափէիդ ընճուց
Մանկաւոյս իմոյ արիւն անոյշ թուեցաւ լափեալ այսպէս:
Եւ քանի՞ցս իմ յանդաստան ազգ Նետողաց գերանդագէն
Մըտեալ այսպէս հընձեցին գհասկահասուն Հայոց մանկտիս.
Բարդ ՝ի բարդ ՝ի մէջ արտոյս տապաստ արկին իրրու զորայս:
Գեղեցիկ էին եւ իմ ցուրտ դիակունք արիւնաղանց
Ի վազոցս անկեալ ՝ի սրոյ մի ըզմիով մածեալ արեամբ.
Որոց չէր ոք դիաթաղ, Թըռչնոյ երկնից կուր եղեն, ա՛հ:
Այս գըժնեայ գաւազանօք ըզվըէժ լուծի սըրտմըտելոյն
Զորս առ ՝ի ձեռն արտաքուստ նորօք տանջեաց գապերասանս,
Սակայն ոչ եւ այսու գիջաւ նորին սըրտմըտութիւն:
Եւ զի ոչ ժողովուրդք իմ խրատեալ այսչափ սրով Թըշնամոյն
Տակաւին գարձան սըրտիւք հեղլով զանձինս իրրեւ ըզՁուր
Աւազի տեառն Աստուծոյ զոր ՝ի ցասումն չարժեցին
Անհաճոյ վարուք իւրեանց գորոց ասել չկարեմ մի մի:
Վասն որոյ նոր պատուհաս ինձ պատրաստեաց արդարավրէժն
Ի ներքուստ հոգմով չարժման տատանելով գիս խոր հիմամբքս
12 Դողըրդեալ վըրդովեցոյց ամուր չինուածըս վեր ՝ի վայր:
Անկեալ կործանեցան յայնժամ պարիսպք ու աշտարակեայք,
Ցամօթ եղեն յուսացեալքն, որ ոչ զանձինս պարըսպեցին
Գործով առաքինի, զոր կործանել չկարեն հոգմունք:
Տապալեալ աւերեցան եւ ապարանք արքայաբնակ,
Մերկացան ՝ի ծիրանեաց պայծառ գահոյք Բագրատունեան:
Իջին յատակեցան այն պաղպաջուն բարձր չինուածոյ:
Փոխանակ դի ոչ երկնից ըդչինուածոյն անձեռագործ
Առնէին ինչ ուշ երբեք չենել գործով արդարութեան
Բընակիչք իմ երկրապիչք անխորհեցողք միշտ ըզվերնոյն:
Խըցեալ կուրացան լայնալողոք եւ հրապարակք,
Ցորս նըստէին ծերքն աւետոյթ գոլ գանցելոց միշտ հնապատում
Ընդ առաջ նոցին ՝ի զբօս խաղուց՝ մանկտիք զուարճանային.
Այլ ոչ ողբամ ես այնչափ գկորուստ փառացըս մարմնաւոր,
Այլ ողբամ գհոգեւորաց հազար եւ մի գեկեղեցեաց,
Այլ ողբամ գերկինանման խորանաչէն վեց տաճարացն.
Զորս եւ նոյն չարժն ահագին վըլուզեալ ՝ի վայր խոնարհեցոյց:
Սիրոյն մանկունք մօտ եկայք ձեզ ցուցանեմ ես արդ մատամբ,
Ահա որ անդ երեւի յաւերակս իմ դեռ ՝ի կանգուն,
Այն է մայր կաթուղիկէ եկեղեցին զարմանակերտ.
Զոր հիմնեցաց արքայն Սըմբատ մինչ Թագ ՝ի գլուխ վայելը
[՝ի գահ,
Եւ լրումն հան կատարեաց Կատրամիդէ մեծ Թագուհին:
Ել այսր, ողբերգակ, ելէք մանկունք եւ մօտ գնացէք,
Եւ քաջիկ դիտեցէք գհիացուցիչ կերտուած նորին

Ցոր տեսանի դեռ ճչգրիտ հրաշարուեստին ճարտարութիւն
13 Տըրդատայ առն անուանի, որ էր դորին ճարտարապետ.
Որ այնչափ ըսքանչելի եւ զեղազան հրեշակերտաց:
Մինչ միակ փայլէր 'ի մէջ հաղարաւոր եկեղեցեաց:
Եւ զարդիւնք վայելչութեան զեր անցանէր զամենքումք.
Ըզգեստովք անկուածոյ ծաղկէնրկար եւ ոսկեհուռն,
Անօթիւք արծաթեղէն եւ կանթեղօք մեծապայծառ:
Թողում ըզբիւրեղէն ջահն եւ ըզմեծ խաչն արծաթի.
Գործ անգիւտ եւ չնաշխարհիկ զրտեալ միայն յԱնի քաղաք:
Այսոքիւք նըման երկնից լայն կամարին արփաճաճանչ
Ջահանայր այդ վեհ տաճար հիանալին տեսանողաց:
Ի դա զաչըս զարձուցեալ հայեցարուք մանկտիք եւ այժմ,
Տեսէք զի՞ այլակերպեալ տեսիլ դորին աղարտեցաւ:
Այդ խորանք կամարակապ փլուղեալ 'ի վայր խոնարհեցան,
Եւ կըճեայ սիւնքդ 'ի կանգուն կացին այդպէս անվերնայարկ:
Այդ սեղան սըրբութեան եւ գենարան անմահ գահինն
Քանդեալ եւ թանձրախուռն հողով ծածկեալ անյայտացաւ:
Այդ գաւիթ մակաղատեղ, ուր փարախէր բանաւոր հօտն,
Փոչւովք լըցեալ կուրացաւ, կազդ եղեւ արդ զայանաց:
Զի հովիւըն երկնաւոր անիոյթ արար զհօտէն իւրոյ,
Երբ հօտ նորուն քաղցըր ձայնին ոչ լսելով թափառեցաւ:
Դոյնպէս եւ միւս հազար եկեղեցիք յաւեր զարձան.
Լըռեցին երգոց մըրմունջք որ 'ի նոսին լսակր անոյշ,
Լըռեցին փողք բարձրագոչ զուչակողացն լզիբհատոսէն,
Լըռեցին նորոյ կտակին եւ աւետաց հեչատուր ձայնք:
Սուգ առին ճանապարհք եկեղեցեաց, վանորէից,
Ո՛հ, ոչ գոյր երթ եւ եկ բնաւ հանդէս ուրեք ուրեկանաց,
Եւ ոչ իսկ 'ի նոսին տօնակատար ըսպասաւոր:
Մանկտիքս օրհներգու զինեալ եղեն առ սեղանովք,
Յարեանց նոցին հեղմանէ լըցան հիմունք սուրբ տաճարաց:
Քահանայք եւ պաշտօնեայք զերի զնացին կտակարանօք,
Եւ տարեալ՝ առ գետեզերք 'ի յայլ ուռեացըն կախեցին:
Եւ ոչ օրպէս Իսրայէլ զարձան առ իս այցելութեամբ,
Այլ անդէն զարեալ մնացին մոռանալով զիս եղկելիս.
Եւ զնուազ օրհնութեան հընչէն այժմիկ յերկիր օտար,
Զոր հընչել ոչ կամէր մինչ ըստիպէր անդ Իսրայէլ:
Մինչեւ յե՛րբ մոռանաս տէր զիս խըպառ 'ի յաւիտեան,
Մինչեւ յե՛րբ ըսպասեցից այսպէս քոյոյ այցելութեան.
Աւասիկ ոչ եթէ եօթանասուն ամք 'ի վերայ,
Այլ ամաց հարիւրաւոր գինեւ անցին արդ չըրջանակք,
Այսպէս տակաւին ես մընացի անայցելու:
Տէր ինձ ե՞րբ զու առաքես Ջօրաբարել նորոգիչ,
Եւ ե՛րբ ժողովուրդք իմ զառնան առիս զան ցընծալից.
Որ չինէն զատեալ յայնժամ լալով զնացին 'ի տարաչխարհս
Ցերեսաց սըրամըտելոյն ահիւ սաստիկ խոնճապելով.
Գէթ այնու անցանելոյ օր բարկութեան արագահաս,

Որ գյեաին բաժակ պատժոյն արբոյց չարժմամբն ահագնադը–
[ղորդ.

Ըստիպիմ ատ՝ի ցաւոյս ձեզ, ո՛վ մանկունք ողբանրւէը,
Յաւալի բանիւ պատմել դժաղթականաց գերաչխարհումն.
Զոր առնէին աստանօր մինչ հայրենի գերկիը թողեալ
Ողորմիկ լալոտ աչօք ելեալ յինէն բաժանեցան:
Յայնժամ էր այոր տեսանել զնոցին լալիւն աչխարհահեծ,
Եւ լսկերպ անձընիւը թրչուառագոյն ուղեւորացն:
Ծնեքն՝ի ձեռս դաւադան առեալ ելին դողդոջագայլ,
Որ բազմէին՝ի յաթոռս գօսէպաչտեալ՝ի ծառայից:
Իչխանքըն վատաւոր, որ յերիվարս պալարակապ
Նրատեին չրթեղապես եւ չըրջէին՝ի հրապարակս,
Անդէն գնային հեծելոտս քղանցք ըզգեաւորն փոչոտեալ:
Տրնաչէն կանայքն ըզոտունս եւ ըզմատանս թողեալ՝ի յի
Ելին բղխաւունս՝ի գլուխս առեալ միով ձեռամբ
Եւ մեսոյն ըզձեռանէ մանկանց կալեալ յուչիկագայլ
Եսկանի գնացին լալով ընդ ճանապարհս տաժանալից.
Ո՛հ, քընքուչ զոտըս մանկանց պատառոտէր ըզժուար գետին:
Ելին յատապատիս հարսունքն անքող փեսայատուրկ
Զի փեսայքըն նոցին զենան՝ի սուր գերչացն անգութ:
Ելին եւ նորատպակ փեսայք զըրկեալ՝ի նոր հարսանցն.
Զի հարսունք պըսակասէր գերկ գնացին՝ի խուժ աստան:
Ելին այն պատկառոտ կոյս օրիորդք չըքնաղագեղ
Հերթական հոլանի գնացին՝ի մէջ կարաւանին:
Ելին հովիւքն՝ի դաչտացն Շերակայ մնացեալ հօտիւք,
Նորածին գառինք ըսկնի մարդ երթային բառաչելով:
Ընդ հովիւան եւ հողագործքն յակօս հերկին թողեալ գարօր
Եւ գեղին առեալ ելին այդ ոչ գոյր արտ յօտար երկիր:
Այգստանաի գառըն կոծով ելին յինէն իմ ժողովուրդք.
Թողին գամենազատուղ պարտէզս ու այգիսըն գինէբուխս.
Թողին ըզդաչտարայս եւ զանդաստանս ցորենաբեր,
Եւ լառմատար մեծ ամբարս լի ցորենով առաքաճեմ:
Ընդ ատեն գինքս եւ ըզդանձս մեծուքեան թողեալ՝ի յիս
Անհնչ եւ հայցատուրկ՝ի վայր օտար պանդխտեցան.
Ուր կարօտ բերեալ հացի տատապէին թրչուառագոյս:
Ոչ պայր նոցա բնաւին անդ ասի մի հողիկ սերմանելոյ,
Այդ արտոց չէր սահման՝ի Շերակայ դաշտ լայնատարած.
Ոչ տալի եւ գինէբեր, ոչ գարտատան եւ մըրգաւէտ,
Ոչ բիւրատոր խաչանդ հօտ կամ պատարաց խոտոն եղամակք.
Ոլով անդ եւ այնտքիւք փափկանային՝ի՞ճոխ վայելս:
Վասն այն չուչ բերեալ նոցա գլի բարուքիւն երկրիս իմոյ
Գատնատէս հատաչէին գօր ամենայն արտատուելով:
Բա՞ զկ պի՛նչ ձայն ողորմուկ ածեալ մանկան կարօտելոյ
Ա՛ւ ծընողն ապքատիկ, լայր եւ ասէր հեկեկալով.
Ո՛ւր են մեր ոչխարք եւ իմ սիրուն քընքուչ գառինք,

Որոց անոյշ կաթամբ դուք բուծանէիք զիս անդանօր։
Ո՛ւր կովուց իւղ գուարթարար որ զիս առնէր փափուկ կայտառ։
Ո՛ւր այն Շիրակայ գարնանադեղ մարգագետինք
Ուր ՚ի վերայ զալարեաց ես խայտայի ընդ գառնուկիս։
Ո՛ւր հովիտք եւ խաղացք յորգաւահ ջուրցըն խոխոջիւն,
Առ որովք յամարան կեանս վարէաք մեք հովաստն։
Ո՛ւր է ձորն այն ծաղկոցաց ուր ընդ ընկերս իմ դընայի,
Ժողովեալ յագնիւ ծաղկանց եւ փունջ կապեալ բերէի ձեզ։
Ո՛ւր, աւա՛ղ, պարտիզիկն իմ, որ Ախուրեան գետոյն յեզերս,
Զոր հայրիկդ իմ տընկեաց ձեռօք, ես ջուր եառ մատաղ
[տրնկոցն։
Եւ ո՛ւր այգեաց բարունակք յորոց ողկոյզքըն կախէին.
Եւ կըթեալ ես ուտէի, ա՛հ, մեծապտուղ սեւ սեւ ողկոյզք։
Ո՛վ հայր իմ եւ դու մայրիկ ես մեռանիմ ՚ի կարօտոյ
Հայրենեաւն, թէ ոչ ատի զիս տարջիք դուք ՚ի հայրենին։
Այսպէս կարօտէին եւ ընդ մանկան ծնողքն անճարակ,
Որպիսեօք Ադամ, Եւայ յորժամ ելին յեդեմ դրախտէն
Միշտ ՚ի մրտի անմոռաց ըղփափկութեան վայրն ունելով։
Քանզի դրախտ էի եւ ես ամենագիւտ եւ չահեկան,
Ըզնոսին յիս որ տէրն եղ պարարէի առատ բարեօք։
Բայց յորժամ ստուգանեցին նոքա բանիցն աստուածայնոյ
Ոչ կացեալ յուխտի նորա եւ ոչ գնացեալ ըստ իրաւանցն,
Տէրն եհան ՚ի փափկութենացս եւ վըտարեաց յօտարութիւն,
Եւ զնոսա յինէն խապատ եւ ՚ի նոցունց զիս բաժանեաց,
Զետ անգամ նոցա տեղի գոն է բնակիլ դրախտիս ՚ի մօտ.
Որով ոչ ես ՚ի նոսա եւ նոքա յիս մնայաք կարօտ։

Այլ ես արդ ձայն արկանեմ առ ձեզ որդիք իմ անջատեալ
ի գըրկաց տածողիս ըզձեզ երբեմըն մայրաբար,
Մի մոռանայք դուք խապատ գողորմելի Անի քաղաքս։
Փութացէք փութացէք յայց նըշխարաց այդ մնացելոց.
Որ ահա տակաւ տակաւ վայր իջանեն բարձրակամարդ,
Եւ ընդ երկրաւ դերդ մեռեալ ծածկին բնաւին անյայտանան.
Ո՛հ, եկեալ յայնժամ առիս ոչ դըտանիք նըշխարիկ մի։
Ո՛վ երկին, անձրեւահար եւ ձիւնածեծ զիս մի առնիր,
Եւ հողմոյնք սաստկիչ յիս մի բախէք ՚ի հիւսիսոյ.
Մի նոր նոր այլ զիս քանդէք եւ դուք, ո՛վ ձեռք աւերածողք.
Թող մնացցեն անկորուստ իմ այս նըշխարք առ ՚ի նըշան
Առաջին իմոյս վտառաց, որ յինէն խոյս եւ եւ փախեաւ։
Եւ ոգին աչխարհադէտ որ չուրջ յածէ զտիեզերօք,
Ցիս եկեալ ինեւ դՀայոց պարծանս նա քաջ նըշմարեսցէ.
Եւ զոյգն ինչ մնացուածովքս ի մէտ առցէ գանցելոց չուքն։
Նա յաւէտ, որ այժմ եկեալ էք դուք մանկունք իմ հարազատ,
Նայեցա՞յք աւազ աչօք յիմ այս տեսիլ աչխարելի,
Իցէ՛ թէ դուք չարժիցի մանկաւոյդ ՚ի սիրտ զիւրազորով
Մնացելոյս այս խնայել եւ նորոգել զիս վերըստին.

Եւ ՚ի ծոց այրուցս կըրկին ձեզ բընակիլ ուրախազուարճ,
Վա՛չ յայնժամ տառապեալս լինի ոգւով ուրախամիտ
Ուսաերովք եւ դըսաերովք բերկրեալ իբրու զմայր եօթնածին.
Եւ փառօք ըստ առաջնոյն բարգաւաճեալ ամենայնիւ:

Այդպէս եղիցի քեզ, դու ո՛վ քաղաք անգաւակեալ.
Տուր այժմիկ դուլ եւ դադար ողբոյդ այդմիկ գառնահառաչ,
Ժամ է արդէն եւ որդւոցս առ քեզ ըղձայն յուսադրական
Արձակել ուրախալիր ծանրաթաթախիդ լինել սփոփիչ.
Եւ նոր ՚ի քեզ աւետիս հընչել ձայնիւ գուշակաւոր:
Զի ահա եկեալ եհաս դար ոսկեղէն բարենըշան,
Որ ըզքեզ ըստ առաջին նոր նորոգէ դարձեալ ՚ի փառս:
Հաչտութեան նըշան ուխտին արդ երեւի դքեւ ՚ի կամար,
Ջաղցրութեան յամպոյն անձրեւ ցօղի մանրիկ ՚ի քո վերայ:
Եւ ընդ քեզ, ո՛վ տառապեալ, սըրտմըտելոյն հաչտեցաւ սիրտ,
Եւ երկնու նա յաւիտեան այլ ոչ ըզքեզ մերժել այդպէս:
Որ ըզքեզ այրութեամբ տառապեցոյց այդչափ երկար,
Նոյն եւ արդէն ողորմել հանդերձեալ է սիրովն անչափ
Ոչ մերժեալ յաւիտեան, թէպէտ եհար այլ բըժըշկէ.
Ցետ այդքան երկար ձմերանդ նա քեզ բերէ նորեկ գարուն:
Որ այժմիկ հողաբըլուր թանձըր ձիւնովք թաղեալ հեծես,
Դու զօրէն գարնայնոյ գգեզ վայելուչ զարդարիցիս:
Հընչեսցի հարաւն ՚ի քեզ եւ հալեսցին ձիւնքըդ դիզեալ,
Եւ ՚ի հողոյդ քաջաբոյս ծըլին ծաղկունք նորափըթիթ.
Բուրեսցին անոյշ հոտով եւ զմայլիցիս դու ՚ի նոսին:
Առաւօտ նոր արեւով ծագեսցի քեզ լուսանորոգ,
Մերժեսցէ զքիչերդ ՚ի քէն եւ գուարճասցիս դու առ լուսով.
Ի խաւար երկրէդ ելեալ ՚նդ երկինից արփւով երեւեսցիս,
Եւ յայդչափ խոնարհելոյդ ՚ի վեր կըրկին բարձրանայցես:
Շինեսցին քո աւերակք եւ կանգնեսցին վայելչապանծ,
Ընդարձակ ըստ առաջնոյն յօրինեսցին եւ հրապարակդ,
Հարկեւոր եւ պատուական ծերք ՚ի յաթոռս բազմեսցին անդ,
Ժուռներամ գնասցեն մարդիկ եւ խաղայցեն ՚ի նմա մանկունք.
Զարմասցին որ դայս տեսցեն ըզնորոգումըն լըքելոյդ:
Մահարձանքըդ կիսաթաղ յոտըս կացցեն հըսկայաբարձ,
Որ ՚ի նմա հողածածուկ քաջաց անուանքըն կարդասցին:
Համբարուք յուշկապարիկք մերժեալ ՚ի քէն հեռանայցեն,
Ոզնիք աղուէսք մի այլ եւս եկեալ ՚ի քեզ դընիցեն բոյն:
Եւ գքայլոց վոհմակն ՚ի քէն հալածեսցէ հովիւըն քաջ.
Եւ ըզհօտ իւր սիրեցեալ անդրէն ՚ի քեզ արածեսցէ:
Այդ փըլեալ եկեղեցիքդ կանգնին դարձեալ վայելչագոյն,
Եւ խորանքըդ խոնարհեալ վեր բարձրասցին կամարազարդ.
Ընդ հողով ծածկեալ սեղանքդ անդրէն սըրբեալ յարդարեսցին.
15 Եւ ՚ի հրոյն թաքուցելոյ, զոր եւ ՚ի քեզ ցարդ պահէ տէրն,
Լուցցին նոր վառ ՚ի վառ ճրագունքդ եւ ջահքըդ խաւարեալ.
Յայնժամ երկին արփաւոր ՚ի մէջ երկրի երեւեսցիս:

Դու յորժամ այսգունակ զարդարիցիս հարսին 'ի գեղ,
Դարձ առնու փեսայն անդրէն, որ ելն 'ի քէն մեկուսացաւ,
Ցառագաստ քոյին առ հարսնըդ քօղագարդ նորապըճնեալ.
Որ խանդակաթ ես 'ի սէր քո անձկալուդ հեռացելոյ:
Եւ ապա զհարսնարանին երդ ցընծալից նործին մանկունքդ
Հընչեսցեն եւ դու հարսն ընդ փեսայիդ քո հրճուեսցիս:
Այսպէս ուրախամիտ որպէս ըզմայր որդւովք բերկրեալ
Լինիցիս, դու՝ որ այժմիկ յայրուդ վերայ սուգ ըզգենուս:
Այլ եւ քո յանդս անմըլչակ ելցեն յայնժամ հողաւաստակք,
Հասկաթուռ ցորենով խարտիչասցին ողջ արտորայքդ.
Եւ այգիք քո դաչտախիլ սորեկ որթով նոր տընկեսցին,
Եւ նոցին տոհմականօք լընանիցիս դու պատարուն.
Սիրելիքն 'ի խընճոյից սեղան ակումբ առցեն զըւարճ,
Լըսիցին եւ նոր 'ի քեզ ձայն դուսանաց եւ երգեցկին:
Ջո լերինք եւ դաչտորայք լըցեալ հօտիւք ու երամակօք,
Այն անոյշ նոցին բըչիւն անդ 'ի նոսա հընչեսցի քաղցր.
Եւ զըստինս ուռուցիկ բարձեալ բերցեն 'ի տուն կաթամբ,
Մանկունքդ քո նորածին վայելեսցեն ուրախ ուրախ:
Օ՛չ քեզ յայնժամ ասասցեն, զի այդ բաժակ լի դառնութեան
Փոխարկեալ 'ի քաղցրութիւն անուշանայ քո բերանոյդ.
Եւ արբցես ախորժօրէն եւ հեչտասցիս յաւէտ 'ի նոյն,
Զօրէն զաւակածին կընոջն որ ճիչ բառնայ յերկունս,
Եւ յորժամ ծնանի ողջամբ չոյտ մոռանայ զերկանցն ըզցաւ:
Եւ որ ա՛յդքան վըշտօք 'ի քեզ կրեցեր զերկունս ցաւոց,
Գայ ժամ եւ հասեալ է զի մոռասցիս զայն ամենայն,
16 *Հերիք ապա լաս այդպէս, այլ ցընծասջիր յուսապատար:*

Որպէ՛ս զի քաղցր են այդ բանք դառնացելոյ անձինս դիւրիչ.
Ո՞վ զձեզ աւետատու տըրտմեցելոյս յըղեաց, մանկունք,
Զի այդչափ յուսալից բանիւ եղէք ինձ մըխիթար
Եւ սփոփիչ վըշտագին մօրըս ձերոյ երկար երկանցս:
Երանի՛ թ՚այդոցիկ լրումըն բանից գայր հասանէր,
Զայցելու ձեռն 'ի վերուստ յիս կարկառեալ տեսանէի,
Որ 'ի գեղն առաջին զիս նորոգէր վայելչօրէն.
Վա՛չ, յայնժամ ըզձայն ողբոյս փոխարկէի յուրախութեանն,
Եւ խըցեալ զակն աղբեր աչացս այլ ոչ տայի բըխել ջուր դառն:
Եւ զորդեակսըդ մայրասէր դըրդուեալ 'ի գիրկըս փափկասուն
Տածէի որպէս յայնժամ 'ի կաթնաբուխ ստեանց Շիրակայ.
Սիրով անձուկ եւ ըղձօք խանդաղատեալ փայփայէի:
Այլ խիթամ, զի մի գուցէ ըստ առաջնոյն նոր ժողովուրդքս
Ապաչնորհ օրինազանց առ այցելուն գըտանիցին.
Ներման Իսրայիլի սիրեալ ազգին ուխտադըրուժ.
Որ զայնչափ բարութիւնս 'ի ձեռանէ տեառն ընկալան
Ի յերկիր բարի բնակեալ 'ի կաթն եւ մեղրը պարարեալ
Մոռացան տակաւին զպարգեւատուն եւ բարերարն:
Որով նա զուխտին պայման 'ի գլուխ ածեալ վաղվաղակի

Ըզնոսին սրով լսպառէր, եւ՝ի բարի յերկրէն հանեալ
Զերուսաղէմ եւ ըզտաճար մատնէր՝ի ձեռըս Թըչնամեաց.
Ոյք ասէին քակեցէք ղդա մինչ՝ի հիմըն հասուցեալ:
Մի՛ եւ զայս ընդիս արասցէ տէրն իրաւադատ,
կրկնակի տացէ լմպել սըրտմտութեան լուրոյ ղբաժակ,
Մինչ՝ի նոյն խոտոր չաւիղ ընթանայցեն իմ ժողովուրդք.
Եղո՛ւկ ինձ եւ վայ յայնժամ, դի դառնագոյն եւս է վերջինն:
Գնացէք ապա օ՛ն առ այժմ, մանկունք, ինձ մօրըս մրխիթարք.
Արասցէ Թող եւ որպէս տէրըն կամի նախատեսող:
Դու եւս արդ, ողբերկու, փոխես ըղձայն քնարիդ ողբոց,
Շատ եղեւ մանկտւոյդ իմոյ կալ տըրտմաւոիթ յայս տեսարան.
Ու՝ի սեւաթոյր քող պատեալ մօրս ըզգըլխով անկանէլով
Ի սիրուն յաչաց այդչափ աղի վրտակըս կայլակել
Յայդ նըշխարաց՝ի վերայ եւ թաւալեալ մահարձանացդ:
Ոչ կարեմ այլ հանդուրժել եւ չունիմ յիս տեղ արտասուաց.
Զի լըցաւ ծոցըս ողջոյն՝ի գերարտօսր աչաց գետոց.
Ո՞հ, ո՛վ տէր, գիս արտասուաց ամա՞ն եղեր Հայոց մանկտ–
[ւոյն:
Ա՛ռ յինէն, ողբերգակ, դի դիւրեցայց գէթ՝ի ցաւոցս
Եւ դոքին՝ի հոսմանէ դառնավիժան լալեաց աղբեր.
Ա՛ռ եւ տար այժմ ըզդոսին՝ի տեսարան ինչ հոգեզուարճ,
Որ սփոփէ ըզսուգ սըրտի եւ սըրբէ զաչս արտասուեցեալ:

ՀՐԱՒԻՐԱԿ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

———o———

ՆՈՒԱԳ

ԵՐԲՈՐԴ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՆՈՒԱԳԻՆ

———o———

Ի յերրորդ մասին այսմիկ՝ հրաւիրէ ՚ի սուրբ եւ մայր կաթուղիկէ եկեղեցին էջմիածնի եւ ՚ի տաճարն վկայուհւոյն Հռիփսիմեայ· անտի յԱրտաշատ ՚ի խոր վիրապն, ուր արկաւ Լուսաւորն մեր Գրիգորիոս· քերէ անտի յԵփրատ եւ անդուստ հանէ ՚ի լեառն Սեպուհ· յորում տայ հրաւիրակն զմանկտիսն Պլուզ Յովհաննէս վարդապետին երգնկացւոյ շրջեցուցանել ըզնոսին անդր· եւ իջուցեալ ածէ յՕշական գիւղն ՚ի տապան սրբոյն Մեսրովպայ· աւետիս հրաւիրակին առ նա· խրատ Երանելոյն առ մանկտիսն· եւ տանի ապա յԱւարայրի դաշտն, ուր թախանձանօք հրաւիրակին իջանէ Եղիշէ վարդապետն եւ նեմեցուցանէ զմանկտիսն ՚ի տեղի նահատակութեան Բաջին Վարդանայ եւ նորին նիզակակցացն· խրատ նոքա առ մանկտիսն· բանք հրաւիրակին եւ վերջ:

ՆՈՒԱԳ

ԵՐՐՈՐԴ

———o———

Ա.ՀՍ. դոր անդ խոստացայ աստ կատարեմ սիրողապէս,
Այեաւ ըղձեզ, ո՛վ մանկտիք, տանիմ անդրէն՝ վաղարշապատ
ի տաճարն աստուածակերտ՝ ի մայրըն մեր ամենածին
ի վեհ եւ գերապանծ աթոռ Հայոց Լուսաւորչին:
Աստանօր ցուցաւ ահա տեսիլն այն մեծ զարմանապանչ
Հրսկոդին զիշերաժամ առ վիրգինեան գերեայն ողոյս,
Բացումն խորանաչէն երկնից յարկին հաստատութեանն,
Իջանել լուսաւոր առն ուրն՝ ի ձեռին ոսկեձօղ.
Որ բախեալ դյատակ երկրիս հընչեաց թընդիւն՝ ի խոր ան–
[դունդս
Զտաճարիս վեհական՝ դհիմըն կատոյց անխախտելի
Այն վերին ճարտարապետն առ՝ ի հօրէն միածին բանն:
Այդրիւր վերնահոսան ջրոյն կենդանի չնորհաց հոգւոյն
Բղխեցաւ եւ աստանօր որպէս երբեմն յերուսաղէմ,
Ծաւալեալ՝ ի յԱյրարատ լեալ աւազան մկրտութեանն.
Կապուտակ եւ երկնագոյն՝ ի ծով զարձան երեսք պաշտաց.
Ցոր իջեալ հօտ սեւաթոյր ազգըն Հայոց խաւարադէպ
Մրկըրտեալ սպիտակացան փայլեալք՝ ի գեղմըն լուսակիզն.
Եւ այնպէս մաքրագարդեալք արժանացան վերին կենաց:
Մըտէք, մանկունք, երկիւղիւ երկրպագցուք տեղւոյն իջ–
[մանն,
Ուր ներբանք աստուածային կացին որպէս՝ ի Սինայ լեառն.
Անդ հրաշիւք տրպաւորէր տիպ տպիւտոյ չաղիւդապայլ,
Զոր Մովսէս, Յեսու եւ ծերք նրշմարէին զարմանալեօք.
Սակայն աստ ոչ իջեւոյն ոտից նըշմարք մնացին եւ եթ,
Հապա նոյն հայրածին բան եկաց՝ ի սմին ողջամբ յաւէժ:
Զի սա է լեառն ընդ որում Տեառըն համեալ յերկնուստ անտի
Իջ բոլոր աստուածութեամբն եւ բնակեցաւ՝ ի սմա խոպատ
Մոստացաւ այլ եւս ասէն ոչ բաժանիլ՝ ի յաւիտեան:
Այս տուն վեհինաճեմ պայծառապարծ եւ մեծահրաչ
Ոչ իրրեւ Սողոմոնեան ըստ տաճարին այն գերաշուք
Կերտեցաւ՝ ի նիւթոյ քարանց լերանց կոփեալ մըրճօք.
Այլ՝ ի վիմաց մարմնեղէն կոփեալ՝ ի մուրճ խաչին՝ ի վիշտս
Ցայն ընտիր ընտիր քարանց հիմնագարդեալ յօրինեցաւ:

Զտաճարաւս կան պարաւոր եւ կուսանաց վըկայարանք,

Եւ հընձանք արեան գինւոյն ուր ճմլեցան խաչին ոգկոյզք
Հոխփսիմէ, Գայիանէ սուրբ ընկերօք ընտրեալազոյն:
Որ ՚ի ծայրից արեւմտեան դիմեալ հասին խուճապելով
Յարեւելս՚ի յԱյրարատ փեսաւէրին լինել սատար,
Ընդ արեան Գրիգորին եւ կուսական հեղուլ զարիւն.
Զի այնու գհեռացեալ հարան Եկեղեցին Հայաստանեայց
Փեսային երկնաւորի մուծանիցեն ՚ի յառագաստ:
Իմաստուն սուրբ կուսանք եւ հրաւիրեալքն ՚ի հարսանիքն
Զոգնիւ հանդերձ հարսանեաց կարմիր նիւթով կազմեցին աստ,
Ըզգեցեալ զարդարացան արիւնազգեստ վայելչութեամբ.
Եւ լուցեալ ըղյաղտերս իւղով պարկեշտ մաքուր վարուց
Փութացան ջահապետեալ ՚ի մուտ երկնից հարսնարանին:
Սեղան խաչին կանգնեցաւ աստ հաճոյական պատարագաց,
Ցոյր վերայ ելին ՚ի զոհ ողջակիզաց ամբիծ որոջք,
Ցորոց անոյչ հոտ բուրեալ հոտոտեցաւ հայրն ՚ի վերուստ.
Ընդ խախտեալ եւ տառապեալ Եկեղեցւոյն Հայաստանեայց
Հաշտեցաւ սիրովն անչափ ՚ի հաչտարար ընծայ սոցին:
Աւասիկ ՚ի կարկեհան եւ չափիւղայ ագնիւ քարանց
Հայաստան եկեղեցւոյն եւ ըզհիմունս անդրդուելի:
Մրտէք օ՛ն եւ ՚ի տաճար օրհորդին Հըռիփսիմեայ
Ներին այնքան քրիստոսակիր մաքուր մասանց տալ ըզհամբոյր.
Որ փախեաւ յառագաստէն եւ պըսակէն եղծանելի,
Որ սիրեաց ոչ երկրաւոր թագաւորին լինել սիկին
Տարփացեալ երկնաւորին եւ անթառամ սուրբ պըսակին:
Ընդ այս քարինս նիւթական բարձրակամար մեծ խորանիս
Հայեցեալ զարմացարուք ընդ այժ սաստիկ անպարտելւոյն,
Զնորին ասեմ որ եղեւ առ ՚ի մանուկ կուսէն պարտեալ.
Որ ինքնին ՚ի Մասեաց ուխ մեծամեծ գայս յաղթ արձանս
Բարձ ՚ի յուս հուժկու բազկաւն ած ՚ի տաճար վըկայուհւոյս:
Որ յայնժամ ըզմարմնեղէն չինուած քակեաց հրաչագեղոյն,
Նա ընդ այն գիտխարչէնն հատոյց յետոյ ջերմըն սիրով
Բարձրագոյն գայս գեղեցիկ տաճար կանգնեալ նորին յանուն
Առ ՚ի լինել սրբասնունդ խաչաչարչար մարմնոյն հանգիստ:

Հանեալ ըղձեզ արդ, մանկունք, հարսնացելոյն ՚ի սենեկէս
Յարտաչատ փեսաւորին ՚ի խոր սենեակրն մուծանեմ
ի վիրապն անդընդային դատապարտիցըն պատժարան.
Ուր արկաւ մեղապարտ յազգէն Գրիգորն անդատապարտ
Կապեալ ոտիւք եւ ձեռօք ՚ի մէջ օձիցըն դառնաչունչ.
Որպիսեօք երեմիան այն որ յազգէն իւր ՚ապաչնորհ
Ընկեցաւ ՚ի գուբն անջուր ՚ի մէջ տըղմին դանդաղամած:
Սըրտիւ ՚ի վայր խոնարհեալ իջէք մինչեւ յատակ խորոյս
Եւ յերկիր եղեալ զերեսս մաճուսցուք զտեղեօքըն սուրբ,
Որ պատուանդան եւ կայան եղեւ ոտից Երանելոյն.
Եւ ուր զամս հընդհատեան տակաց ոգւով համբերատար
Աղօթիւք մըշտամըռունչ հըսկեալ ըզտիւ եւ ըզգիշեր.

Զայն մինչեւ հընչեաց վերուստ, արի՛ որ կաս ՚ի դբիդ նիւրք–
[նում
Ե՛կ ՚ի դուրս, Գրիգորիւ, եկ լուսատու խաւարելոց,
Իմ ծառայիդ չատ եղեւ յայդ վայր ժուժել խաւարաբնակ։
Զինչ յայնժամ աստուստ ՚ի վեր ծագեալ արփւոյն գերա–
[պայծառ
Զմուխրն մերժէր նըշոդիւքն ՚ի մեծ տանէս Թորգոմական.
Դիւազգեաց մոլեգնելոց լինէր անդէն զգաստացուցիչ,
Եւ գարքայն վարազակերպ փոխէր ՚ի տիպ նոր եւ չըքնաղ։
Որպէս ոչ Դանիէլին քաղց առիւծունքըն դէչազէչ.
Քանզի տէրն իւր ըզծառայն չեթող երբէք ՚ի ձեռանէ,
Այլ ընդ նըմա էջ ՚ի որպէս ՚ի գուբ վաճառելոյն,
17 Եւ պաշտպան յըղեաց նըմա ՚ի հրեշտակաց չորրորդ
[դասէն.
Որ եւ գայս ՚ի պաշտպանէն տեղեկանայր մարմնով հրեշտակն
Ի տօնի համբառնալոյն խաչադըրօչ յաղթանակին
Յեղումայ ՚ի յերկրէն ղիմեալ յերկինս արիւնաձորձ։
Յո՛ւշ այսր, ո՛ մանկունք, յուշ լիցին ձեզ մեծ երախիք
Գրիգորի չարչարելոյն յորդիս լուսոյ զմեզ ծընողին.
Որ յետ այնչափ կըտտանաց էջ եւ յայս գուբ ղրժոխըմբեր,
Եւ ըզմեզ, որ կենդանւոյն իջեալ էաք ՚ի բանն անել,
Զարչարանօքըն մարմնոյն ապատելով եհան ՚ի վեր.
Եւ երկնից արքայութեան նոր ժողովուրդ կազմեալ մաքուր
Յօսեցաւ Քրիստոսին գմեզ իբրու գկոյս մի անարատ.
Եւ տարեալ յանդիման կացոյց յերկնից հարսնարանին։

Հրաւիրէ անդուստ ըզմեզ, մանկունք, Եփրատ գրդըչալով
Յորդանան ադինարուխ, որ զգնայ ընդ մէջ Հայաստանեայց,
Երթալ եւ անդ նըւագել զմըկըրտութիւն նորածնելոցն
Թորգոմեան ազին ողջոյն յաւազանին իւր նորաքանչ
Ի յանուն հօր եւ որդւոյ եւ վերածնող հոգւոյն սըրբոյ։
Հիացումն եւ նոր տեսարան աչխարհախումբ էր աստանօր,
Նորընծայ սուրբ հայրապետ Նոր Յովհաննէս Գրիգորիոս
Պըճնեալ պայծառագգեստ պատմուճանաւն Ահարօնեան
Իջանէր ՚ի մէջ գետոյս հաւատացեալ թագաւորաւն.
Որ հեզանայր զերդ ըզգառն եւ ըզգլուխ իւր ընդ առ աջովն
Խոնարհէր, եւ ՚ի նմանէ զմըկըրտութիւն հայցէր սիրով։
Բազմաբիւր ընդ արքային եւ զօրք նորուն նորահաւատ
Մերկացեալ զրտանէին յարգանդ ծնողիս նոր ընդունակ։
Նըշան հրաշալուր որպէս անդէն ՚ի Յորդանան
Երեւէր եւ աստանօր յերկնուստ, յերկրէ զարմանալեօք.
Զի գտեղի առեալ Եփրատ բանայր ըզծոցն եւ ծովանայր,
Ընդ բոլոր դաշտիս երես հարթածաւալ տարածանէր,
Այնպէս առինքն ընդունէր զազգըն ողջոյն Հայաստանեայց։
Եւ ալիքն յաղինակոյս վէտ վէտ յակունըս զառնային
Ընթանալ պատգամաւոր լինել դրախտին տըրտմեցելոյ

Նոր աւետիս ցընծութեան մատուցանել խոխոջելովն.
Դու խընդա՛ զուարճացեալ, ո՛վ դարաստան նախամարդոյն,
Մի այլ եւս այսուհետեւ ողբար գնորին զըրկումն ՚ի քէն.
Ահա ծնունդք որ ՚ի նմանէ բնակեալ յաւէժ ըզբոլորիւքդ,
Առիս եկեալ մըկըրտին եւ զօրանան զինու հոգւոյն
ի ջարդել եւ ջախջախել զգլուխ վիշապին սողեալ ՚ի քեզ:
Եւ փայլին փառօք որպէս յայնժամ Ադամ քոյդ Թագաւորն,
Ելանեն վերճեմեալ երկնից ՚ի դրախտըն լուսագուարճ,
Նոքա ոչ այլ կարօտին երկրաւորիդ եւ եղծելոյդ:
Զի՞ ապա զարմանաց նըշան յայտնէր եւ ՚ի յերկնուստ,
Երկին ցելոյր ՚ի վերոյ գուարթունք յերկիր իջանէին,
Ընդ նոսին լուսոյ ցընցուղ հոսէր զգեստովս ծիրանափայլ,
Երեւէր եւ տէրունեան նըշան խաչին լուսաճաճանչ
ի վերայ օդոյն կացեալ վըրկայ լինէր խաչեցելոյն,
Եւ ՚ի ջուր մըկըրտելոյն ՚ի պահապան եւ զօրավիդ:
Հայրապետըն խաչակիր մինչ արկանէր գիւղն օծութեան
Զանձամբ երախայից եւ ՚ի Քրիստոս տղայացելոց,
Կաթ իւղոյն ծաւալանայր ընդ բովանդակ ջրոյն ՚ի յերես
ի կապոյտ ՚ի ծիրանի եւ գոյն կանաչ ծածանելով.
Եւ չըրջան առեալ խաղայր զմէն մի մարմնովք մերկեալ ան-
[ճանցն

Զնոսին այնպէս իւրովի նոր քրիստոնեայս կընքէր ողջոյն:
Եւ գուարթունքն, որ ըզխաչիւն յօդոյն վերայ սաւառնէին,
Առ նոսա հընչէին զճայն աւետեաց ուրախաւէտ.
Դուք, ո՛վ մըկըրտեալք, այսօր զգեցայք դուք ըզքրիստոս,
Հարազատ որդիք եղէք եւ երկնաւոր հօրըն ձերոյ,
Եւ եղբարք Յիսուսի եւ իսկ նորուն ժառանգակիցք:
Այսպէս ելին ՚ի լոյս ազգըն Հայոց խաւարասնունդ.
Նորահրաչ եղանակաւս մըկըրտելով ՚ի Գրիգորէն
Զգոյն այծից սեւութեան ՚ի մաքրութիւն ձեան փոխարկեալ
Լուսազգեաց եղեն ողջոյն հոգւոյն ծնընդեամբըն կըրկնակի:

Սիրելի է ձեզ, մանկունք, անդըր որ հուպ է Եփրատիս,
ի Սեպուհ ամենազով լեառըն հանել Դարանաղեաց.
Որ տենչալի զաղար եղեւ փախուցելոյն ՚ի յաշխարհէ,
Եւ քըրտնաջան մըշակին հանգըստարան ՚ի վաստակոցն:
Այլ ասա իմ տըկարաճայն թող լըռեսցէ այժմիկ քընար,
Հընչեսցէ Պլուզ Յովհաննուն. որ քաղցրաճայն է եւ անոյշ:
Ե՛կ ապա, հասիր ուրեմն եւ զքոյդ հար դու ճարտար մատամբդ
Սքանչելի Սեպուհ լերինըս զովասան ճահոդապէս.
Ե՛կ, ժըտեմ, ես զիւր առից, դու զճեռանէ կալ ըզմանկտուցս,
ի տեղին, յոր Գրիգորին կոխեցին ոտքըն երկնաճեմ,
Շուրջ ածեալ պատմեա զոցա զխորին խորհուրդ բարձու լե-
[րինս:

Տարփացեալ այդչափ, մանկունք, լուսատուին հօր ոգւոց
[ձերում։
Մինչեւ ՚ի սէր նորին այժմ բարձրանոլով ՚ի գլուխ լերինս
Յանկալուին ՚ի տուն սիրեալ եւ ճեմարան ճեմել կամիք.
Ես յօժար եւ անձանձրոյթ ածեալ ըզձեզ չուրջ արդ ՚ի սմին
Զբարձրագոյն խորհուրդ սորա խուն ինչ բանիւ արկից ՚ի ճառ
Երանելոյն ՚ի պարծանս եւ ձեր նորին որդեացդ ՚ի սէր։

Բարձր է սա քան ըզՄասիս գերագանցիկ փառօք Սեպուհ,
Զ՚ ՚ի նմա հանգեաւ տապանն ՚ի փայտեղէն կազմեալ Նիւթոց,
Որ փըրկիչ ուխտից անձանցն եւ եթ գըտաւ ՚ի հեղձմանէն։
Այլ ՚ի սմա Գրիգորիոս նոր հրաշակերտ տապան հոգւոյն,
Որ զհանուր Հայաստանեայս զերծ ՚ի ծովէն կռապաշտութեան,
Նաւարկեալ յերկրէ յերկինս հան ՚ի վերին նաւահանգիստն։
Երեւի սա գերագոյն եւ քան ըզլեառն Ամօրհացւոց,
Ցոր ի զոհ ըզսիրելին սիրոյն հանէր աստուածակոչն,
Եւ վոխան նըմին ըզխոյն անդ ընդունէր ՚ի Սաբեկայն։
Իսկ ՚ի սա Գրիգորիոս գերաբուն անձն աստուածագգեաց
Զբանեղէն ոգւոյն ծընունդս եւ զաղօթից անոյչ բուրմունս
Ըզմասունս ընտիր վարուց եւ զճըգնութիւնս մարմնոյն
[ժուժկալ
Ընծայէր տեառն Աստուծոյ նըւէր հաճոյ քան զպատարագս.
Եւ վոխան սոցին առնոյր զազգ մի ողջոյն հաւատացեալ։
Սիրով քաղցր է եւ Սեպուհ քան զկարմելոսըն խըստագոյն,
Ուր ելեալ աղօթէր նախանձաւորն աստուածային
Առ ՚ի ոչ տեղալ ամպոց յայդի անբեր Խորայէլեան.
Եւ զինդրոյս ինքեան մատնէր հրոյն ՚ի լուցկիս երկնատեղաց։
Բայց ՚ի սա հայրըն խնամոտ ճըշգրիտ պատկեր սիրաբուն հօրն
Աղօթեալ զանձրեւ չնորհաց իջուցանէր յորդ ՚ի վերուստ
Ի վերայ նորատունկ այգւոյն իւրում Աբարատեան.
Զոր տընկեաց չարչարանօքն եւ ածեցոյց սուրբ աղօթիւքն։
Անդանօր Եղիսէ տիպարն իւրոյ վարդապետին
Տեսանէր առ ինքն իջեալ ըզհոգեղէն զօրաց բանակս.
Եւ պատանւոյն անտեսող բանայր անդէն զաչս աղօթիւք,
Որ զլեառն ետես լըցեալ հրեղէն կառօք եւ հեծելօք։
Աստանօր ըզԳրիգորիս եւ սէրարփի վեհ Սրոբէիւն
Իջեալ կային ՚ի յերկինսստ հոյլք սրովբէից պարառաջարի
Կալ ՚ի դէտ հանդիսի ժուժկալատար ճըգնաւորին.
Եւ զարմացմամբ սաւառնեալ պատգամաւոր գոլ ՚ի յերկինս
Զօրս վերին ՚ի տեսարան զարմանալւոյն՝ փութացեալ։
Թողում եւ ՚նդ այլ լերանց վեհագունից համեմատել
Ցաւէտ ըզփառս եւ պարծանս առաւելուլ իմոյ լերինս,
Զոր սիրեալ՝ ես յայլ նըւագ ներբողեցի բազմապատիկ։
18 *Աչեցելոյն ըզխորհուրդ, որ երեւի հրաչիւ ՚ի սմա,*
Ցօժարիմ արդ պատմել, զի լըսելով զարմանայցէք։
Ոչ ժուժեալ ընդ անբարի գնացըս իւրոց նախաբարացն՝

Զթագն ընկէց արքայական նախանձաւորըն Տըրդատէս,
Զոգաւ եւ ընթացաւ կամաւն ըդհետ երկնաւորին
Եւ ընդ իւրում լուսաւորին սիրեաց լինել լեռնակեցիկ:
Ասա յայնժամ արտասուեալ զապրստամբիցըն գանգատէր
Հեռագէտ հովուին 'ի լուր որ կանխապէս գիտէր հոգւովն.
Եւ սըրբոյն բազում ինչ ասա խօսեալ նըմա զապագայիցն
Առնոյր գարքայական ըդգէն նորին կայսերաձիր,
Եւ օծեալ խաչանըման հրաչիւք արնկէր յօդոյն վերայ:
Այսպէս խաչին փոխանակ ձօնեալ գործի զայն ըսպանմանն.
Որ եւ իմ աչացս երբեմն երեւեցաւ յայտնաւոտիսիլ
Ի լեառն այս հրաշանուն զոր 'ի գովել յորդորեցայ:

19 Տանիմ այժմ ըզձեզ, մանկունք, 'ի մեծարան Մանի
[կուսին,
Որ զայլ իմն ընտրեալ ըզվարս այլով խաչիւ հանդիսանայր:
Ոչ արեամբ իբրեւ զընկերս նըւէր ձօնէր զինքն անձկալուն,
Այլ անարիւն հանապազ հոգւովն 'ի սիրտ ողջակիզեալ
Պատարագ բոլորանուէր ընծայէր զանձըն փեսային.
Եւ այսու վիհ եւս կրօնիւք նա փայլեցաւ 'ի խաչակիրսն:
Ի լեառն այս աղօթէր մինչ եւ զուարթուն Գրիգորիոս
Պատահէր յաւուր միում Մանի կուսին 'ի յայրիս այս.
Եւ կուսին տեսեալ աստուստ աղերս ածէր առ նա ձայնիւ,
Մի առ իս եկեսջիր, ասէր, այժմիկ զի մերկ եմ, հայր,
Պատկառիմ ես աղախինս պատկառելի քոյդ յերեսաց,
Երթ եւ յետ երից աւուրց ապա ել դու յայց աղախնոյս:
Եւ սուրբ հօրն ըսպասելով եկըն գարձեալ ըստ պայմանին
Զհարսըն եգիտ հրաւիրեալ յայրէս երկնից 'ի հարսնարան
Առ ցանկալին իւր Յիսուս որում եղեւ մայր կուսութեամբ:
Եւ գնորա մարմին մաքուր ամփոփելով յիւր ճրագնարան
Փեսաէրն այնուհետեւ զհարսին սենեակըն ժառանգէր.
Մինչեւ հաս եւ նորա յայրէս այսմիկ փոխիլ յերկինս,
Ընդ հարսին նախահրաւէր 'ի լուսաճեմ առագաստին
Յաւէրժ պարել զուարճանալ առ տարփալին փեսայն Յիսուս:
Այլ հըսկող հովուին մարմնոյ հովիւք եղեն ըսպասաւոր,
Զի վայել էր իսկ նոցին՝ ասէ պատմիչըն Մորենեան,
Որ փըրկչին մերոյ ծնրնդեան եղեն անդէն խորհըրդածուք,
Աչակերտին յուղարկման լինել աստէն եւ սպասաւոր:
Հուպ այրիս առ նըշխարօք նորին բըղխի լուսոյ աղբիւրն,
Այր չնորհիւ ընդ լըւանալ կուրին՝ բացան աչքըն հրաշիւք:
Կայ եւ մի այլ աղբիւր ջուր բարեհամ վերաճայնեալ,
Որ անդուստ խակըղբանէ դառն էր իբրու զջուր Մեռային.
Իսկ խաչակնիք նըշանաւ դրոշմեալ յաջոյն իմ Գրիգորի,
Ցաղտաղտուկ 'ի քնուքենէն յանուշակ ջուր փոխարկեցաւ:
Իջուցից արդ ըզձեզ եւ 'ի ծործորս Դարանաղեաց,
Ուրանօր զնոցին ազնիւ սեպհական ձիր զարմանալի
Պատմեցից, որ չէ այլում լերանց չնորհեալ այն մեծ պարգեւ:
Գարնանի ջերին օդովք մինչ զօրանայ տապ արեւուն

Զիւնք այդ լերանց բարձրաբերձ եւ պընդութիւնք սառնամանի-
[եաց
Լուծանին, եւ կաթիլով դիպեալ լընուն ՚ի քարանձաւս,
Եւ պաղեալ ոչ գիտեմ դի՞՝ դառնան սառոյց բիւրեղափայլ:
Ամերանի եւ երբ սառին ջուրցըն բնութիւնք լուծական,
Ըսկուսնուն այն սառոյցք հալիլ ծորիլ յայնժամ յանձաւս.
Ցոյց եկեալ տանէին միչտ երբեմն ՚ի պէտս մեր արքայից,
Զոր արբեալ զօրանային ՚ստ առողջային ջրոյն զօրութեանց:
Նա եւ լերանցս ՚ի խոր ձորս ՚ի ծոպ հողոյն ընդ առ երկրաւ
Դարանեալ կան բազմագոյն աղբիւրք աղի սպիտակ ազնիւ,
Զոր արեւուն ջերմութիւն հանէ ՚ի վեր ՚ի խորութեանցն,
Եւ ծրծեալ հրոյն զօրութեամբ գիսառնեալ մասունս խոնաւու-
[թեան,
Ցըստակեալ պարզի յայնժամ պատուական աղն անուշարար.
Ցայսմանէ առեալ գանուն՝ կոչին լերինք Դարանաղեաց:
Այսոքիկ են ահա իմանալի եւ ըզգալի
Սըխթալի Սեպուհ լերինս փառք սեպհական եւ տիրաձիր.
Զորոց ոչ ես համօրէն այլ համառօտս պատմեցի.
Պերճագունին թէ ցանկայք ՚ի նուազ նախկին լսձեզ ա-
[ռաքեմ,
Ուր յաւէտ անդանօր դրուատեցի առ սէր սըրբոյն:
Ա՛ռ հապա, ո՛ հրաւիրակ, առ ըզմանկտիս տար, ուր կամին.
Զքոյդ հայցուած հեչտալուր ահա սիրով կատարեցի:

Ո՛ւր տարայց, ոչ գիտեմ, առեալ ըզձեզ այժմիկ աստուստ,
Ի Թորգա՞ն թէ յՕշական գիւղն առ չիրիմ երանելոյն
Մեսրովպայ լուսաւորչին խաւար մըտաց Հայկեան ման-
[կաւոյդ:
Անդ այո՛, գիտեմ կամիք երթալ անդէն հատուցանել
Զարդանին ըզպարտս մեր այնպիսում հօր երախտամիտ
Վարժողին ՚ դըպրութիւն զմեզ ՚ի տարին իւր հրաչագիւտ,
Ու ՚ի տաճարն իմաստութեան զգասըս մանկուտյդ մուծանո-
[ղին:

Հասաք, ըզտապանաւ սրբոյն ակումբ բոյորեցէք,
Ես նորին խոովեալ ոսկերց նոր աւետեաց հրնչեցից լուր.
Որ անդէն սիրեցելոյ աշակերտին յողբերգութիւն
Հեծեցին ցաւօք նեղքուստ ընդ անպատուելն իմաստութեանն,
Թող այսօր ընդ մեծ պատիւ նորուն զարձեալ ուրախասցին:
Ա՛խ, մանկունք, այսըր երբեմն եկեալ նըստէր երգող լեզուն,
Որ յուսայր երագելովն առագաստին զերզ նուագել
Այսրէն հասեալ փոխէր, ո՛հ, սըրտին զայն յոյս ՚ի խոր սեւ
[առագ:
Լայր եւ ձայն ածէր առ փեսաւէրսն երկնահրաւէր.
Որք մանկուտյն չեւ հարսանեաց դերզ յօրինեալ պարագըւարճ
Փութացան զայն ՚ի զուարթնոց երկնից լսել Սահակ, Մես-
[րովպ:

Վասն որոյ հեղձամըղձուկ լեալ Մովսիսի յանձուկ սրբոյն
Հեղոյր լալիս յայս տապան եւ ձայն ուժգին հընչէր յերկինս.
Ո՞վ, ասէր, այսուհետեւ զմերս յարգեսցէ զուսումն աղնիւ,
Եւ ո՞վ ուրախասցի ընդ աչակերտս յառաջադէմ:
Ոչ լըսէր զայս Այրարատ, լըսէր սակայն Մեսրովպ յերկնից,
Այլ ո՞ նըմա տայր անդուստ այսր իջանել կըրկին յայնժամ.
Ցանկա՛րծ այն բազմատըխուր սրբոյն բերել զուրախութիւն,
Ցանկա՛րծ այն աչաց կարօտ զդէմս իւր ծագել ժըպիտ գըւարթ.
Այր՝ի տես վուխտայր անձկով՝ի քաղաքէն Բիւզանդիոյ:
Այլ ես տրուպ քո աչակերտ ու աչակերտիդ քերթողահօր,
Եւ նըման նըմին այսպէս առ քո չիրման նըստեալ այսօր
Ոչ նորին գիանչիւն ողբոց, այլ զաւետեաց քեզ արդ հընչեմ,
Ո՛վ ղըպիր չնորհազրուատ, ո՛վ հոգեհրաչ բաբուն Մեսրովպ:
Ահա քո այն ոսկեգար կըրկին զարձաւ՝ի Հայաստան,
Որ քեզ եւ քոյն Մովսիսի նոր գովեստից հիւսէ պըսակ
Եւ չատ ընդ իւր առեալ բերէ Արամանման հայրենասէրս,
Եւ չատ եւս քոյդ ղըպրութեան նոր աչակերտս անճնանըչէր:
Գոյինաչէն այն ղըպրոցք, որ ըղկնի քո գարձան յաւեր,
Նոյնք նորոգ ըստ առաջնոյն կառուցանին վայելչօրէն.
Որոց՝ի ծոց վուխթալով դիմեն մանկտիք վարժիլ յուսումն:
Նոր յայնժամ քերթողդ Մովսէս եւ Ղազարիկըդ ճարտասան,
Եղնիկ, Յովհան, Կորիւն, Մամբէ, Դաւիթ անյաղթ՝ի Հելլե-
[նաց,
Երեւեսցին Այրարատ եւ ոսկեգիր ելցեն մատեանք:
Հապա դու ցընծասչիր յերկինս ոգւով՝նդ այս աւետիս,
Եւ ոսկերգդ՝ի ծոց հողոյս թող չունչ առցեն կենդանութեան:
Մի լըսեր մի լըսեր զՄովսիսիդ ձայն դառնաբողոք:
Որ դուցէ եկեալ եւ այդը ըղնոյն կըրկնէ քեզ՝ի մօտուստ:
Յանտըրտում յայդ վայր երկնից քեզ սըրտմտութեան լինել ա-
[ռիթ:
Զի ոչ այլ եւս մեք ըղդա թողումք այնպէս թափառական
Պարկաբարձ անընդունակ չըրջիլ՝ի մէջ Հայաստանեայց.
Լուռումուռ անմըխիթար գալ եւ թաքչիլ յանկիւն գեղջիս
Անծանօթ մնալ այնպէս յանսիրողաց խմաստութեան.
Առ տապանաւ եւ սըրբոյդ ողբալ կոծով գՀայոց աչխարհ:
Ծանուցաւ մեզ աւասիկ դա եւ դորին խմաստութիւն,
Եւ եկեալ են արդ մանկտիք յանչուք գեղջէս հանել փառօք,
Տանել ըղդա եւ՝ի գահն Արչակունեան նըստուցանել,
Եւ՝ի գլուխ խմաստութեան դընել ըղթագըն դիւցազանցն,
Եւ կառավար սանձարկու կացուցանել ըղնա միայն:
Հա՛յր, այդ խոնարհ քո Մովսէս վեր բարձրացաւ քան ըզՄա-
[սիս,
Եւ չկարէ այսուհետեւ ծածկիլ երբէք յաչաց մերոց.
Ի պատուել ըզդա մեք տուն եւ օթանոց պատրաստեալ եմք,
Առաքեա դու այժմ յերկնից ընդառաջեմք՝ի յողջունել,
Եւ սիրով ասպընջական լինել ծերոյդ ծանրաթախիծ.

Ոչ ՝ի տուն այլ ՝ի յոգի եւ սիրտ ըզդա հանգուցանել
21 *Թող դիւր առցէ եւ մի եւս բառնայցէ զմէնջ տըրտունջն-*
[ըզն գայն։
Վասն որոյ դու՛նդ պատուհան երկնից յերկիր կարկառիր արդ,
Եւ աչովդ հայրականաւ օրհնեալ զողջոյն մանկտիս Հայոց.
Առ որըս քոյդ յորդոր սէր զիս հրաւիրակ յԱյրարատայ
Առաքեաց ՝ի հրաւիրել ձայնիւ քնարիդ քո լըռեցեալ.
Ոյք ՝ի լըսել զայն հեռուստ ելին այսպէս եկին սիրով,
Եւ ճեմեալ ՝ի հայրենին հասին ՝ի դիր սուրբ նըշխարացդ
Ընդ օրհնութեանդ չնորհարեր առնուլ եւ խրատ հայրենատուր։
Բարբառեա ուրեմն այսի քո յորդորիչ լեզուաւդ անոյշ,
Որպիսեօք յերկրի գնոսին չըրջեալ յայնժամ յորդորէիր։

Այդպէս վուխտագոյն, ո՛վ հարագատ իմ աչակերտք,
Ի ծագաց երկրի լըսեալ հրաւիրակիդ այդ սիրակոչ
Եւ ի սէր հայրենւոյն յորդեալ՝ դիմեալ ելէք առ նա,
Եւ սըրտիւ հայրակարօտ սիրեցիք եւ յիմ տապան
Տըրամեցելոյս ՝ի յերկինս ուրախութիւն լինել յերկրէ։
Զի յօրէ, յորմէ ղալոյն լըսայ ձայն ես որը Մովսիսին
Ի վերայ Այրարատայ սուգ առնէի մինչեւ ցայսօր.
Որ չեղեւ նաւահանգիստ այն չահարեր նաւուն իւրոյ
Բարձելոյ ՝ի յԱթենայ զվաճառ անպին իմաստութեան
Զաղքատիկ նորա մանկտիս առնել վարձամ ընչիւք անհատ։
Իսկ այսօր, զայդ աւետիս, որում կայի յուսով յերկնուստ,
Ի ձէնջ լըսայ երբ յանկարծ, վա՛չ, բերկրեցայ հոգիս իմ յոյժ,
Եւ հատաւ մըշտականչիւն ողբալի ձայն աչակերտիս
Զի բերկրեցայ եւ նորա ոգին ընդ իմ նոր աւետաւքս։
Զի՞նչ ՝ի ձեզ այդ նոր վախազ առ գիտութիւն, աղնիւ ման-
[կունք,
Զմարգարիտն անգին ու անգիւտ, զոր ՝ի գընել չելին յայնժամ,
Այժըմ զուք յօժար փութայք վաճառելով զամենայն ինչ
Ի գընել ըզնա միայն որ պատուական ՚ք քան զոսկի։
Գիտեալով անթիւ բարիս գալ ընդ նըմին ըստ իմաստնոյն։
Գան այո՛, եւ ես առ այդ յերկինից լինիմ երաչխաւոր,
Թէ զգուշաւ չուրջ փակելով գերկաս արկանէք սըրտի մըտաք,
Դա ըզձեզ առնէ անչուտ կենաք յաւայ գերարատուիկ։
Այլ իմ խրատ հայրապատուէր այս է զոր ձեզ սիրով տամ
[արդ,
Դուք որդեակք հօրըս խրատու մատուցէք ունկըն մըտադիւր։
Մի լիցի ձեզ միայնոյ լոկ գիտութեան լինել սիրող,
Ըզզործոց առաքինի եւ գանարատ վարուց անփոյթ։
Ոչ կարէ յերկրէ թըռչուն վերանալ միով թեւով,
Սապէս ոչ եւ գիտութիւն առանց թեւոյն ընտիր վարուց։
Առաքինւոյն չեն պիտոյ լինել սատար երկուքն ինքեան,

Զի կարէ նաեւ մխովն վերապատնալ զեր ՚ի վերոյ·
Զեզ առ այս օրինակ լիցին Անտօն ու Արխատոտէլ։
Պատուիրեմ եւ զայս յաւէտ որում անսալ սիրով՝ ժրաեմ,
Հայրենի կրօնից չաւղաց եւ աւանդից փոյթ լիցի ձեզ
Հետեւեալ նախնի սուրբ հարց ուղիղ հետոց լուսաչաւիղ·
Զոր նոքին ձեր ընդ առաջ հորդեալ բացին խրատու հոգւոյն
Ընթանալ անխոտոր ընդ այն չաւիղ ձեզ ՚ի յերկինս,
Առաւել եւ ընդ սոսին յեսին պատուէր՝ այս է իմ ձեզ,
Քա՛ւ, եւ մի երբէք լիցի զտադ իմ թողուլ սիրապարգեւ,
Եւ ըզպերճ Հայկեան բարբառ նախամեծարն եւ անդրանիկն,
Եւ ձերում լեալ անհըմուտ ախորժիցէք այլում լեզուի։
Ցուչ լիցին ձեզ անմոռաց այնչափ ճըգունք իմ եւ վաստակք,
Զոր ՚ի սակըս ձեր յայնժամ սիրով կրեցի առ գիւտ տառիդ·
Բացէք զայդ իմ տապան հանգիստ մարմնոյս վաստակաւոր,
Վըկայ լիցին թող առ այս մասունք ոսկերցըդ մաչեցեալ։
Այսչափ են խրատու բանք իմ ձեզ ՚ի սիրող հօրէս բաչխեալ,
Ույց յօժար թէ լըւիջիք եւ կամակար կատարիցէք
Օրհնեալ յերկինաւոր հօր աջոյն լիջիք դուք չնորհաբաչխ։
Պաշտպան ձեզ ՚ի երկինս լինիմ եւ ես պաղատելով
Առ այն որ զյօղ չնորհաց անձրեւեսցէ ՚ի վերայ ձեր
Բողբոջիլ եւ նոր ծաղկիլ եւ քաղցրունակ բերել պըտուղ,
Իմ քաղցեալդ Այրարատայ բաց բերանոյ ճաչակ անոյշ։

Լըւարուք ահա, մանկտիք, ցանկալի գհօր բարի պատգամս,
Զոր եթէ պահեսջիք երանելիս առնէ ըզձեզ
Ի երկրի աստ եւ յերկինս ՚ի մէջ մարդկան եւ հրեչտակաց։
Մեկնեալ արդ դնամք աստէն, այլ կարօտով սուրբ նըշխարացդ·
Առցուք սակայն զայս գոնէ մէն մի մասանց տըւեալ համբոյր։
Նախ գբլխոյդ աստուածազարդ խոնարհելոյ առ մեր յաղօթս,
Եւ աչացըդ նըւաղեալ կալովն անքուն եւ գոփս եւ գիշեր·
Բերանոյդ չնորհաբուղխ դաղարելոյ յընթերցմանէն,
Եւ լեզուիդ քաղցրախօսակ լըռեցելոյ յորդորմանէն·
Մատանցըդ հրաչարուեստ թարգման տառիցն աստուածայնոյ,
Եւ ոտիցըդ մաչեցեալ ՚ի չըրջելոյ գրոյն առ ՚ի գիւտ։
Բոլորում այդ նըշխարաց ոգւով սըրտիս տուք ըզհամբոյր,
Որ վասըն մեր վաստակեցան զի մի մնասցուք մեք անիմաստ։

Վա՛չ, լըցաւ ցանկութիւն եւ խոր փափագ սըրտից մերոց
Երջանիկ Վարդապետին սուրբ ոսկերօքդ անմահահոտ։
Ելէք ՚ի վեր երթիցուք, այլ ո՛ւր եւ յո՛ր վայր, ո՛վ մանկունք,
Ի յԱրտագ յԱւարայրին, ուր Աղաւնեակ դորին մընչեաց
Ի վերայ վարդագոյն եւ ճապաղնալ արեան քաչացն։
Ուր ես զարձեալ սիրաբար ձայն արկանեմ առ նա յերկինս
Իջանել անդըր կըրկին մընչել իւրով աղու ձայնիւն·
Եւ չուրջ ածել ըզձեզ ՚ի մէջ դաչտին ծաղկեալ կարմիր
Ոռոգեալ ՚ի յարենէ աստուածավառ նահատակացն։

Էջ այտի, դու որ այժմ ծառայն կենաց վերայ հանդչէիս,
Ո՛վ ծիծառնդր քաղցրախօս եւ հեզ ոգիդ վըկայասէր։
Դըժար է, գիտեմ, թողուլ զգաչտ երկինից լուսասահման,
Եւ զոգին քոյն Վարդանայ զորով փարիս ազապատեալ,
Իջանել յայս գաչտ կըրկին ներկեալ նորուն հեղեալ արեամբ,
Եւ դիտել որպէս յայնժամ զգիւակունս Հայոց քաջացն։
Մի դառն այս յիշատակաւ քընքուչ ոգիդ քըստըմնեսցի,
Չի դաչտն արդ Աւարայրի պայծառացեալ է ծաղկալից,
Ոչ յամպոց անձրեւարեր, այլ ՚ի յօդոյ արեան քաջացն։
Եւ այն մարմինք արիւնթաթախ ոչ տարածին աչացդ առաջ,
Քանզի նոյնքն իբրեւ ցորեան ծածկեալ եղեն ՚ի ծոց երկրին,
Որ ՚ի գեղ պըճնեալ բոսոր բողբոջեացին ՚ի գալըստեանն։
Էջ հապա, մի տար այսքան սպասել մանկուտոյս քեզ աստանօր։

Այդ քո ձայն սիրահրաւէր գիս բաժանէ ՚ի սիրելոյն,
Զոր յայնժամ յԱւարայրիդ, ո՛հ, ես լալով որոնէի։
Եւ եղեալ գըտի յերկինս ՚ի Գրիգորին գիրկ հանգուցեալ,
Կալայ գնա եւ չէ հընար այլ եւս թողուլ գիմ սէրն ՚ի բաց։
Սակայն ոչ եւ անձանձիր ձայնիդ ժուժեմ, ո՛վ հրաւիրակ,
Իջից օ՛ն, թէպէտ վայրիկ մ՚ի նմանէ կացից ՚ի բաց։
Եւ զայդ սիրոյ քո հայցուած կատարեցից յօժարաբար։

Դուք ՚ի սէր Վարդանայ վառեալք այդպէս, աղնիւ մանկունք,
22 Ելիք ՚ի Շաւարշան, յորում Հայոց քաջ նահատակք
Առ հաւատոյն ճըշմարիտ եւ հայրենի կրօնին ազատ
Կամակար նահատակեալ կատարեցան սիրով փըրկչին։
Ձեմեցէք արդ ընդիս առ արիւնոտ Տըղմուտ գետովս,
Ցոր գինուորըն մանկագոյն չհատատակէր հարաղատովքն
Զոմն ՚ի դետ զոմն ՚ի յեղերս ՚ի թըշնամեացըն թօթափեալ։
Ցոյց նորախոց ՚ի վիրաց վըրտակ վըրտակ վիժեալ արեան
Ցորդելով գընայր Տըղմուտ արիւնախառն ՚ի մէջ չամբիցդ։
Եւ նոցին զգիւակունս գլորեալ տանէր թաղէր ՚ի տիղմս։
Այսր անկաւ նոյն չհատատակ յատաջադէմըն Գարեգին
Երկոքումբ հարաղատովք նախամարդիկ դիմագրաւեալ,
Երեքին սիրուն եղբարք նախընծայեալք Երրորդութեան։
Որ անդէն յատաջ անցեալ ոգւովն արի քան զնախարարան
Աներկիւղ ՚ի յատենին յանդիմանել եւ զանթառամն առնուլ պը-
[սակ։

Երթալ եւ չոյտ ՚ի յերկինս մեծ աւետիս տալ Գրիգորին,
23 Թէ գառինքըն կոտորեալ յարձակմանէ ՚ի թուխ գայլոցն
Թեւաբոյս թըռչին ահա դան ՚ի յերկինըս վիրաւորք
Վաստակեալ յարիւն քըրտանց ՚ի մէջ դաչտին Աւարայրի։
Ընդառաջեա գըրկաբաց հանգուցանել գնոսին ՚ի գոգդ։
Այսպէս նա մանուկ տիօք նախաչաւիղ եղեւ ծերոցն
Մանկացելոյն Յիսուսի ընծայելով գիւր մանկութիւն։

Անցէք աստի յասպարէզ, յորում անկաւ մեծն ախոյեան
Մամգունի քաջ չառաւիղն ընտրելագոյն նիզակակցօքն։
Եղո՛ւկ գիս, ՚ի գիշերին մինչ միայնակ ՚ի մէջ դաշտիս
Երբ լըսէր դառըն մըընչիւն եւ մըընչիւն վիրաւորացն
Եւ ձայն լալոյ ծերունւոյս, ես անճկալուոյն էի խընդիր
Սիրողին գիս Վարդանայ, ա՛հ, որ թող գիս չոգաւ յերկին։
Եւ գըտի գնոյն ինք սէր ոչ, այլ ըղմարմինըն մահաքուն
Թաթաւեալ ՚ի կարմրութիւն ՚ի մէջ արեան իւր վարդագոյն.
Նորահրաչ փառօք փայլէր գեղ երեսացըն երկնադէմ
Մինչ ոգին ըղյաղթութեանն առնոյր պըսակ ՚ի Քրիստոսէն։
Ոչ երբէք տեսեալ էր իմ գէմըս նորին ծաղկեալ այնպէս
Երբ գառնայր յաղթանակաւ եւ պըսակէր յերկրաւորէն։
Որպէ՛ս ես նորին սէր գմարմնով անկեալ իմ սիրելոյն
Ի վերայ Վահ ճակատուն եւ այն բացեալ լայնալանջացն
Թափէի արտասուս եւ ատէպ ըստէպ տայի համբոյր
Պատուական գըլխոյն այնմիկ պատուեալ յաւէտ ՚ի կայսերաց,
Եւ աչացըն սիրային, յորմէ կաթէր սէր հայրենեաց.
Շըրթանցըն կափուցեալ որ տայր խրախոյս Հայոց քաջացն.
Եւ բաղկացըն կորովի յաղթող ազանց հիւսիսայնոց։
Ա՛հ, մանկտիք, չըրթունք սիրոյս յարիւն մածնոյր ընդ համ–
[բուրելն,
Եւ սիրտ իմ ՚ի ներքուստ աղէխարշեալ ճըմլէր ցաւօք,
Մինչ տեսի գմնացեալ նըշոյլն Արարատեան չիջեալ այնպէս։

Ձաչս ՚ի վեր առի դիտել եւ ըզնորուն նիզակակիցս,
Տեսի գոմն հըսկայակերպ հուպ Վարդանայ գետնատարած,
Եւ առ ոտիւք թօթափեալ գքաջս ՚ի յԱրեաց գընդէն մատեան.
Գնացեալ մօտ նըշմարեցի գգէմըս քաջին երկնահայեաց,
Ծանեայ զի էր կորովի հայկագն Խորէն Խորխոռունեան։

Կից նըմին կային երկու այլ նորատիք երիտասարդք,
Ի մահուն քան թէ յիւրեանց կենդանութեան վայլեալք ըզ–
[ւարթ.
Անկեալք՝ այլ ոչ ՚ի բաց թողեալ բընաւ գքաջութեան զէնս,
Միոյն ՚ի ձեռին էր վահան, միւսոյն նիզակ խաչադրօշեալ,
Պատուին արին Արտակ զարմանալին եւ Տաճատ։

Ոչ հեռի կայր ՚ի սոցունց ոմըն տիօք սոսասարաս,
Գոգ թէ նոր տապարահատ յերկիր անկեալ ճըղակոտոր,
Քայքայեալ այն գեղանի չինուած մարմնոյն վայելչատիպ,
Առ ՚ի նոր չըքնաղ չինել ՚ի Քրիստոսի գալըստեանն,
Ներսեհըն հրաշակերտ, որ ՚ի տոհմէն Քաջբերունեաց։

Առ գըլխով սորուն հանգչէր գետնոյն վերայ իբր ՚ի հան–
[գիստ,
Մեղոյշ աչկունք ընդ աչխարհ նոր կափուցեալ մահուն մըթով,

Ի դիմաց գուարթագին արդարութիւն վայելէր պայծառ,
Վրկայ լինել անարատ վարուց նորին անդ ՚ի մահուն,
Յանկալի արդարն Արսէն տեառն ընծայեալ ՚ի յԸնծայնոց։

Ի հեռուստ լոյս մի առիս ճառագայթեաց արեւանմուտ,
Գիտացի թէ անդուստ էր որ գլոյս սիրէր իմաստութեան.
Քայլ առի երթալ առնա եւ համբուրել զգտարփալին,
Տեսի զի նա գերդ ոչխար մի լուսակիղն ՚ի մէջ այծիցն
Թաւալեալ ուլն ՚ի ձիգ գեղմն ըսպիտակ ներկեալ յարիւն
Բաց աչօք հայէր ՚ի վեր ընդ երկինից դուռն բացեալ ընդ դէմ,
Ինձ թըւէր թէ նա զհանդէս դիտել կամէր հանդիսագրին,
Ժըպտէր երեսն երբ ՚ի գեղ ոգւոյն յառէր աստղապըսակ.
Իմաստունըն Հըմայեակ ազնիւ բողբոջըն Դիմաքսեան։

Հապա ո՞վ էր այն որ անդ բացէ անկեալ ծաղկանց վերայ.
Ոյր արեան չիկորակ չիթք ցայտեալ էին զցօղուստ ծաղկամբք,
Կարմրաթուչ այտիցն ընդ մէջ նետ մի տիգեալ սուրասըլաք,
Վիրօքն այնու զբելիար վիրաւորեալ մինչեւ ՚ի մահ.
Մանուկ էր զեռ հասակաւ եւ կայր ՚ի քուն նա քաղցրանինջ,
Ողջ երեսք ծաղկեալ էին կարմիր քըրտան սուրբ կայլակօք
Իբրու զկոկոն փըթթեալ վարդից չաղն ՚ի վերայ յառաւօտուն.
Մօտեցայ զարթուցանել զայն, որ զարթնու ՚ի ձայն վոդոյն.
Յանոյշ ՚ի քնոյն ոչ զարթեաւ, ա՛հ, մանկագոյն Գնունին
[*Վահան։*

Սոյնպիսի տեսարան ցոյց ինձ գիչերն այն սրգալի,
Գլուխըս լընոյր տարափով եւ թաթաւէր ոտք իմ յարիւն,
Ի լալոյն խաւարելոյս լուսին լինէր ինձ լուսատու,
Եւ նորին լուսով չըրջեալ համարէի գՀայոց մանկտիս
Նընջեալք աստէն քաղցր ՚ի քուն խրատու վարեալք Սողո–
[*մոնեան.*
Ոյց զոգիս երկինք քան զիս նախ համարեալ ետ ըզպըսակն.

Այսգունակ, ո՛վ մանկունք, ջրով ՚ի հոգւոյն նախ մը–
[*կըրտեալքն*
Ցաւագան բոսորային մրկըրտեցան կըրկին արեամբ
Զնորահրաչ մրկըրտութիւն փըրկչին մարմնով ՚ի մահ խաչին։
Բուվ սիրոյ հուրարկողին բորբոքեցաւ աստ ՚ի հոգւոյն.
Ընդ մէջ անցեալ որպէս զոսկի հրով փորձեցան հոգիք սըրբոցն,
Ի ժանգոյ մեղաց սըրբեալք եղեն մաքուրք եւ լուսափայլք.
Մեռեալք՝ բայց կենդանի մըրեին յերկինս առ Աստուած,
Թէ եւ յաչացս անըզդամացն աւազեցան իբրեւ մեռեալ։
Զդուռն եթերին ՚ի վերուստ բացին աստէն զուարթունք
[*Երկնից,*
Մարմնեղէն զուարթնոց հոգիք մըտին ընդ այն աղաւնացեալ,
Առաջի հանդիսագրին կացին փառաց յաղթանակաւ,

Եւ ըղթագըն գեղեցիկ ՚ի ձեռանէ տեառն ընկալան։
Ասա եւ հրեշտակըն չարին բացին ըզդրունըս դժոխոց։
Անդ իջին ազատացեալ հոգիք զընդին ուրացողացն։
Որ փափագեալք երկրայնոյն, առ ՚ի նմանէ եւ պըսակէն
Զըրկեցան եւ եղեն ժառանգաւորք տատապրոսին։
24 Ի դաշտիս Աւարայրի՝ արին Վարդան աւարառուն
Արար եւ կատարեաց զոր խօսեցաւ յառեան Պարսից։
Խրախուսեալ զրնկերըս իւր դիմել ՚ի մահ յօժարութեամբ,
Զոգիս նոցին աւարեալ յուրացողացըն յերամէն
Վերածեալ տարաւ յերկինս ընծայեցոյց հօր Աստուծոյ։
Եւ այսպէս յաւիտեան անուան իւրում փառաց պարծանս
Ի յերկրի եւ ՚ի յերկինս յաւէրժացոյց նա քաջութեամբն։

Դուք ըզհոգ զաշտիս, մանկունք, անկեալ զգեստովք համա-
[բուրեցէք,
Ուր կաթիլք արեան քաջին եւ երջանիկ նորա ընդին
Ցօղեցան եւ չիչուցին զբորբոքեալ հուրըն հրապաշտից։
Որով նորոգեցան եկեղեցիք Հայաստանեայց,
Եւ յարիւն նոցին ամբիծ պայծառացան վայելչապէս։

Ահա զձեզ թախանձանօք հրաւիրակիդ ձեր սիրավառ
Իջի այսր ՚ի յերկնուստ եւ ՚ի զաշտիս ճեմեցուցի
Ցանդիման ձեր կըրկնակի նըկարելով զպատկեր քաջացն։
Նըմանողք լերուք եւ զուք այնպիսում վէհ առաքինեացն
Ի նոյն սէր աստուածային եւ հայրենի ջեռեալք ոգւով։
Եւ զինու վառեալք այլ իմն՝ իմաստութեան եւ հանճարոյ
Գունդ կազմեալ մատաղերամ ելէք յԱրտաշ ՚ի յաստպարէս,
Ոչ ՚ի վանել սեաւ ըզգունդն այլ ըզխաւար տըգիտութեան
Զի ճաճանչ արփւոյն անմուտ ծաւալեսցի յերկիր Հայոց։
Եւ ՚ի լոյս նորա զնասջիք զուք անվաստակ ՚ի գիւր չափ։

Այլ եւ, որ յիմ անձկալւոյն զատեալ այսչափ եղէ ընդ ձեզ,
Թոանիմ արդ սիրասլաց երթամ յերկինս առ տենչալին,
Աւետիս խընդութեան տամ Վարդանայ եւ Վահանայ
Նորագուարճ լինել յոգի ընդ նոր ձեր այդ սէր հայրենեաց։

Ֆաղցր էր ինձ եւ ձեզ, մանկունք, ողջոյն երկրիս Այրա-
[րատայ
Եւ ՚ի յայլ տեղիս, յորում քաջքըն Հայոց հանգիստացան,
Երթալ ճեմել եւ այսպէս անդ նըւագել զՏանդէս նոցին։
Այլ անդուստ բըռնագոյն սէրն ըստիպէ բնիկ հայրենւոյս,
Զիս վարեալ յԱյրարատու ՚ի մայրածնունդն ածէ յերկիր։
Ուրանօր գիրկք մայրենի զիս գըգուեցին քաղցրասընոյց,
25 Եւ այն կակուղ մանրիկ մաղեալ հողն աճեցոյց զիմ
[մանկութիւն,

Որ քաղցրիկ իմն է մարմնոյ նախ ՚ի նմանէ գոլով ծընեալ։ Վասն որոյ անդըր փութամ ես այն հողոյն մնացեալ կարօտ, Եւ զձեզ, մանկտիք նագելի, բարձեալ յոտից լերին Մասեաց Տանիմ արդ կացուցանեմ անդ առ ոտիւք լերին Վարագ։

ՀՐԱՒԻՐԱԿ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ՆՈՒԱԳ

ՋՈՐՐՈՐԴ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՉՈՐՐՈՐԴ ՆՈՒԱԳԻՆ

———o———

Ի չորրորդ մասինս այս՝ հրաւիրէ նախ ի խաղաքն վանս, եւ շուրջ ածեալ ի հրապարակս առ ուռենովք՝ ածէ ապա յայգեստանս. եւ երգեալ զպէսպէս պտուղս նոցին նա եւ զորթատունկս՝ հանէ ի լեառն վարագ եւ ճեմեցուցեալ ի մեծաստանս որ զնովաւ՝ դարձուցանէ ի հարաւ կոյս ի խաչին եւ Կոքնկավանս, անտի յԱրտամետ ի Հայոց ձոր եւ յՈստան. ուստի հանեալ տանի ի Հոգւոց վանք ի տապան սրբոյն Տըրդատայ. ողբք հրաւիրակին եւ աղաչանք առ սուրբն. պատասխանիք նորին նախ առ նա եւ ապա առ մանկտիսն խըրատովք հանդերձ. դարձուցեալ անտի քերէ ի Նարեկայ վանս եւ անդուստ յԱղթամար. ուր պատմագիրն Թովմայ Արծրունին ցուցանէ զդիւրշուածս մեծագոյն տաճարին. հուսկ յետոյ ածէ ի Լիմ եւ ի Կտուց անապատս. Ներքոյ ի Գէորգ ճըգնաւորն. եւ հանեալ ի նոցունց յեզր ծովոյն Քաջբերունեաց՝ այնբես ածէ յինքն դարձուցեալ զդէմս բանիցն՝ կնքէ:

ՆՈՒԱԳ

ՋՈՐՐՈՐԴ

———o———

ԵԿԵԱԼ հասի այժմ առ քեզ, ո՛վ դու տեղի ծնընդեան իմոյ,
Գաւառ վասպուրրական եւ հրուչակեալ քաղաքըդ Վան:
Ըղքեզ արդ առնում ՚ի յերդ եւ զեղգեղեմ երկար նուագօք,
Գամ այսպէս, ոտիւք ոգւոյս ճեմիմ ՚ի վայրդ զեղեցիկ·
Գոնէ սակաւ լինչ այսու առիթ ՚ի քէն զանձուկ սըրտիս:
Ցոտից լերինդ, ո՛վ մանկունք, չուրջ հայեցէք ըզքաղաքաւ,
Բա՞ըէ, զի՛նչ տեսարան ձեզ երեւի զեղագուարճ
Լացելոյ ՚ի յԱյրարատ աչացըդ ձեր գուարթացուցիչ:
Ի կուսէ արեւմըտեան Ծով ծածանի զեփիւռ հողմով:
Յարեւելից՝ կան այգեստանք ւուռիք, բարտիք դիտակաբարձ,
Հարաւոյ՝ Շամիրամայ ու Արտամիտու ճոխ բուրաստանք,
26 Ի հիւսիսոյ՝ Աւանուց խիտ ծառատունկք ծովեզերեայ:
Այսպէս ըզբոլորիւք պար են առեալ այս տեսարանք,
Ի մէջի յարմարապէս հրաչակերտեալ Վան վաղաշէն:
Այս է տեղին վայելուչ, ուր անուշակ չընչէն սըղոխք,
Զոր ծըծեալ հեչտացաւ մեծ թագուհին այն Շամիրամ.
Եւ անդէն բիւրաւոր արուեստագէտ դործաւորաց
Հրամայէր առ ծովակիս կառուցանել զայս՝ փառաւոր:
Եւ երագ ընդ հրամանին գործն ահաւոր փութայր ՚ի գլուխ·
Առ որ բազում արքայից անկարանայր ոյժ միաբերան
Զօրեցին ձեռք մեծագործ եւ առնասիրտ կընոջն այնմիկ:
Ի ճահ էր ըզձեզ, մանկտիք, նախ մուծանել ՚նդ մէջ քաղա–
[քիս,
Եւ հանել անտի ապա լեռնասարաս յանուտիկ բերդն,
Անդ մի առ մի ցուցանել զարմանալիս մեծագործին.
Սակայն ոճ ՚ի նոսա գոն առաջին չուք չինուածոց
Գոլ երգոց արժանաւոր եւ գըննողացդ առ ՚ի զարմանս:
27 Թողեալ վասն այն ըզնոսին՝ հանեմ ըզձեզ ՚ի յայգես–
[տանս,
Ուր յաւէտ քաղցր է ճեմել քան ՚ի քաղաքն անծառատունկ:

Մըտէք արդ լայնափողոց ՚ի հրապարակըս հովանուտ,
Յորըս չատ յըստակայղուր գնան վըտակունք դըղըչալով,
Առուակ առուակ բաժանեալ ոռոգանեն զողջ այգեստանս:
Ի գուարթ ափունս առուոց ուռենի ծառք ուղիչասփիւռ
Շար՝իշար տընկեալ են խիտ եւ ամբարձեալ սաղարթճաճոխ,
Եւ ստէպ ու անտի չինեալ տանց եւ չինից ածեն ըզչուք:
28 Ներտարուք այսըր, մանկտիք, առ Հին եւ Նոր աղբեր
[ակամբս,
Վայրիկ մի զով առցուք մեք ընդ հովանեօքս այս ուռենեաց:

Վա՛չ, իբրեւ զի՞ զբօսուցիկ է եւ զուարթարար գլուխ այս աղ–
[բեր,

29 *Որպէ՞ս ջուրք՝ի յականէն գրւգրլալով բղխին՝ի դուրս.*
Եւ ընդ այդ առուաց ափունս պրճնեալ մանրիկ կանաչ բուսովք,
Ուռճազուարճ մըչտափրթիթ ընդ ջրրասէր ջրրոյ կարոսս,
Եւ՝ի գնացըս պարզ վտակիդ, յոր խաղ առնուն մանր աւա–
[զունք,

Նայեցեալ գմայլեցարուք, զի՞ հեչտալի են հայելեաց:
Այսբը, ո՛հ, նըստեալ երբեմն աչակերտիս աշխատութեան,
Քաղցրախօս քնարին Հայկեան ըզհարկանելն ուսանէի.
Եւ հարեալ զայն լի յուսով եւ անճանճիր զոհւ եւ գիշեր
Ուսայ ես իւրովի մատամբ հոգւոյն ամենարուեստ,
Ում գիս անդուստ միայնում ընծայեցի սըրտիւ բոլոր:
Աւա՛ղ որ, անդ յոր ուսայ չեղեւ ինձ ժամ զայս աւաչել,
Գէթ ըմպեալ զայն անոյշ ջուր եւ չունչ առեալ՝ի ջինջ օդոյն
Երգոցիս իմ ձայն պարզէր եւ քաղցրանայր Հայոց մանկաւոյն:
Մի յինէն զայսու բնբնալ՝ ՝ի բաց թողցի բանիցըս կարգ.
Երգեցիկ արդ զուռենիսդ, որ՝ի վերայ ոստոց իւրեանց
Ջերգեցիկ եւ զաչնաւոր թըռչունս երկնից հանգուցանեն
Լեալ նոցին ասպընջական եւ օթանոց խնամօք վերնոյն:
Ո՛վ, ո՞րքան զմայլի սիրտ որ ցընծայ զարարածովք,
Մինչ նոքին՝ի դաշտաց երամ երամ դան յերեկուն,
Ի ճաճան ճիւղոց վերայ թառին հանդչին՝ի գիշերի:
Եւ մերձ յայդն երբ արուսեակ բարձրը սարէն՝ի վարագայ
Ելանէ, եւ աւետիս տայ զծագմանէ մեծարփիեանոյն.
Երգեն քան զայլսն անդէն, որ են արթունք եւ երգասէր,
Ձընճըղուկք ճրուռղականք, սարեկ, ծիծառունք չուտախօսիկք,
Ճրուռըռան ձայն տան մխեանց եւ յառաջեն քան զբանաւորս.
Ցարարչէն ուսեալ երգովք տան օրհնութիւնս հօրըն վերին
Թըռչնոց անհոգացող կուտ, կերակուր պարգեւողին:
30 *՚Նդ երդ նոցուն խառնի յայն պահ եւ կոչնակին ձայն*
[փողոյն տիպ
Սահմանեալ իսկըզբանէ՝ի ջերմեռանդ սիրոյ սուրբ հարցն.
Եւ զարթնու զուարթուն ոգին, որ յառաջէ նա քան զարեւ,
Երգակից լինի թըռչնոյ, օրհնէ ըզտէրըն սաղմոսիւք,
Եւ երթայ յեկեղեցին կալ՝ի պաշտօն գիշերաժամ:

Շատ այսչափ՝ի հրապարակս ընդ ուռենովք եւ առ աղբերս.
Մըտէք արդ՝ի մէջ այգեաց եւ պարտիզացըս պրտղաբեր,
Ես՝ի նուազ առից անդէն ազգի ազգի պտղոցն պարգեւս.
Զոր կըրկին յեղանակի չնորհեն նոքին առատ՝ի պէտս:
Յամարան չոյտ գայ՝ի բեր ագնիւ ծիրան վաղահասիկ,
Զարմացայ, որ զայըս իւր ծառոյն՝ի գեղ յառեալ գիտէ,
Որ ծիրանի եւ գեղնաթոյր գունով պըճնին ճիւղըքն բոլոր:
Մինչ մեղմով չրնչէ հովմ ինչ եւ կամ եկեալ չարժէն մանկտիկ
Ճուռնօրէն՝ի վայր թափին անդէն բոլոր հասունացեալքն.

Ժողովեն հանեն պարգեն ՚ի տանեստանս դէմ արեւուն.
Ոյր ըզչէրն ՚ի կերակուրս արկեալ՝ լինի յոյժ համեմիչ:
31 *Ցետ սըմին հասունանայ չատապըտուղ եւ ալուչային,*
Դիւրաբեկ յոտոց ծառոյն կախին ՚ի վայր ողկուզօրէն:
Զի՞նչ պէս պէս եւ ընդ սոսա զամարայինսըն ոգեցից,
32 *Զչուտահան եւ ըմմեղրուկն ըզգեղին տանձըն քաղցրա–*
[*գոյն.*
33 *Ըզթըթուն, որ չատ ուտի եւ ըտըղտըզեկըն դիւրագիւտ,*
34 *Ըզխընձորըն չիկագոյն ծաղկաբերան հեչատահիլ.*
Եւ զյոլով տեսակս այլոցն, ոյց ոչ կարեմ թըւել զանուանս:
Իսկ յաչուն, մինչ մերկանան ամարային ծառքն ՚ի պըտղոց,
35 *Ձոխանայ յոյժ մեծացեալ մալաղի տանձըն բըռնալիր:*
Գան ՚ի վերջն աչնան ՚ի բեր եւ ձմեռնային միրգն ողջոյն
36 *Մալաչին պընդագոյն եւ նըռնենին նարընջաձեւ,*
37 *Եւ խընձորն երկարատոկ զոր տան առ աս պատուաս–*
[*տեալ տունկք:*
Ոչ զան յուշ իմ ասէն, ո՛հ, եւ զայն պըտղոցըս նըւագել,
Զորս անբաւ առ աչնայնով չնորհեն պարտէզք Վասպուրական.
Զի տարաւ յուշոյս իմոյ թըշուառաբեր պանդըխտութիւն:
38 *Այլ յինէն ոչ մոռանին այն գինաւէտ նորեկ այգիք.*
Բե՛ր եւ ՚ի կարզ մըրգաբերացս առից ՚ի յերզ եւ ըգնոսին:
Որ ՚ի գիւր եւ վայր պարարտ կարգաւ տընկեալ են մօտ առ
[*մօտ,*
Եւ որ ոչ ընդ ամուսնեալ նըշդարեննեօքըն պատատին,
Այլ ՚ի թումբս ակօսաձեւ ուռք տարածին գեղեցկաչար.
Եւ գողկոյզս ՚ի մայրենի հողոյն ՚ի ծոց տան ՚ի սընունդ:
Ցամարան տօթաժամու մինչ հարկանի չողն ըգնորօք
Ջեռանի մայրն ՚ի ներքոյ ջեռուցանէ գիւր ըմմանկունս.
Եւ սպիտակ նոցին մարմինք գառնան քնաւին ՚ի թոյրաթուխ:
Տէր այգւոյն հրաւէր կարգայ բարեկամացն ՚ի յայդեկութ,
Ինձ վաղ գուք արդ յօգնութիւն, եկայք ասէ, ո՛վ սիրելիք.
Զի ահա փափկիկ մանկունք այն սեւացեալ հասուն ողկոյզք
Պատառին անօսրացեալ ծորի քաղցուն հողոյն ՚ի ծոց:
Արագէ մըշակն անդէն կողովն ՚ի յուս երթայ յայգին,
Կըթէն լընուն այգեկութք տանի թափէ նա ՚ի հընձան.
Եւ ողկոյզք մխմանց վերայ դիզեալք ճմլին ծանրանալով,
Նայիս անդէն ՚ի ներքուստ ՚ի գուրս բըղխեն իբրեւ գազբիւրս
Շատ սիրուն կարմիր վըտակս որ վազս առնուն քարակ քարակ.
Եւ անցեալ ընդ խաղովակ փոյթ փոյթ կաթեն ՚ի յատգան:
Այլ ոչ ըզգուք հընձանին կարեն լընուլ կաթուածք ըսիլտ,
Մինչեւ ոչ մերկէ ըզգուրնս հընձանահարն եւ մըտանէ
Բոկանի մէջ խաղողոյն կոխէ ճըմլէ գիւրեալ ողկոյզս.
Տես յայնժամ որպէ՛ս խաղան գինւոյն աղբիւրք ՚ի հընձանին,
Եւ գօրէն ջուրց խոխոջիւն ընդ ջըրօղան թափին ՚ի գուռն.
Բաբձրանան փրրփըրադէզ մինչեւ ՚ի վեր բերան գրոյն:
Այնղ ածեալ փուքով նոր տիկ առեալ ըգնոր գինին ՚ի մէջ,
Տաբեալ ՚ի գով ներքնատուն լընուն ըգկարասըս յայնափոր,

Ցամաքան եղանակի խորեն ՚նդ հողով ցըրտապահիկ.
Այնուհետեւ ՚ի խրախճանս յար դուարճանան Վասպուրականքն:

Հերիք է այսքան, մանկունք, ըզմբըդաբերս եւ զորթատունկս
Արդ ՚ի միջոյ այգեստանեայց ելէք ՚ի վեր ընդ առապարդ,
Ինձ երգել, ձեզ ՚ի նոսին ճեմել այդպէս զըւարճացած:
Աւասիկ հանեմ աստէն ըզձեզ ՚ի լեառըն Վարագայ,
39 Ուր ՚ի վերին Վարագ նըստեալ ՚ի գլուխ աղբերըն սառ–
[նային
Ա՛հ, սըրտիւ կարօտալից երգեմ զայն լեառն ըսքանչելի:
Որ ընդ այգւոյն այգւոյն զըւարթ չընչէր կենաց իմ ամման օդ,
Որ եւ արդ եւս ՚ի հեռուստ չընչէ եւ տայ չընչել երգով,
Եւ մանկտոյն հեռացելոյ զօդ հաղորդել հայրենասէր:

Մինչ երթայ ձըմեռն, եւ զայ գարուն բնութեանցըն
[զարդարիչ,
Եւ չընչեն քաղցրաչունչ հողմք եւ մերձենան ջերմտ աւուրք,
Զիւնքըն հալին թանրախուռն ու արգանդ փակեալ բանի հո–
[ղոյն.
Ո՛վ, քանի՛ պէղ ըզգենու յայնժամ այս լեառն ամենաբոյս:
Ագբերաց ակունք բանին ջուրքըն ելեալ չըրջին ընդ մարգս,
Ձեմ առնուն կարկաջահոս եւ տան համբոյր նոր ծիլ բուսոց:
Առ եղեր ձեանց նախ ծաղկի վաղաթառամ ձիւնածաղիկ
Լեալ այլոցըն կարապետ որ ըզկնի նոր բանին զըւարթ:
40 Եւ ծաղիկն անուշահոտ ըզքենէրփիւռն ասեմ սիրուն,
Որ սիրէ կալ յարագուարճ վարձէ զվըտակ զուարթացուցիչ.
Ախօրէն ՚ի ճախճախուտ տեղիս ծաղկի կապուտափայլ,
41 Ուր առ արմովք իւր յաւէժ ջուրք ծաւալին զըղըղալով:
Իսկ չուչանըն երփնափայլ ոչ սիրելով գլեռնային վայրս
Իջանէ եւ ՚ի ցածուն ձորոց հովտաց ՚ի մէջ փըթթի:
Մանիչակ մանրաթերթիկ տիպարն անձին խոնարհասէր
Զիւր կարճիկ հասակն ՚ի մէջ բարձըր բուսոց թաքուցանէ.
Սակայն ըզհոտ իւր անոյշ բուրէ անդուստ ՚ի վեր նոցին:
Եւ յառապարս անջըրդի ծաղկի կանաչ կարմըրաթոյր,
Գեղեցիկ տեսլեամբ եւ եթ եւ ՚ի հոտոյն անմահն եւ գուրկ.
Բանաւոր մարդոյն ՚ի տիպ, որ զարդարեալ է արտաքուստ,
Եւ չունի դհոտ դիտութեան առ ՚ի ներքուստ բուրեալ յոգւոյն:
Առ նովաւ իրըր ղրացի բանի ծաղիկն եւ անթառամ,
Զոր ոչ հողմըն տապարախառն եւ ոչ արեւ թօչնեալ խամրէ.
Օրինակ հաստատուն եւ ժուժկալող ոգւոյն ՚ի վիշտս:
Այլ մի թէ հնար է աստէն ըզբիւրաղան եւ զայլ ծաղկունս
Երգել այսպէս մի առ մի, որ գարնանի գունակ գունակ
Ոմն ըսպիտակ ոմըն կարմիր ոմըն կապոյտ ոմըն դեղին
Գունովք խրեանց գեղազէշ զարդարեն դայս լեառն Վարագ:
Երջանիկ հովիւն հօտիւք խայտայ ՚ի մէջ հովտաց լերինս,
Ըզճակատն արեւակէզ պըճնէ յաւէժ ծաղկապըսակ:
Պարք մեղուացն երկասէր դիմեն յայս լեառն երամովին,

Ընդ աչալոյս երբ ծաղկունք չաղով չողին մարգարտափայլ
Ի վերայ նըստեալ նոցին գնիւթ ժողովեն քաղցըր մեղր։
Իսկ գմանկտեայց հայրենւոյս ես որպիսե՞ք նըւագեցից։
Որ այն ինչ գայ Համբարձումն եւ նոր գեղով զարդարի լեառնս,
Եւ ճանապարհ ձիւնախիտ արձակ բանի Գալիլեային,
Սիրով ընկերացեալ յուխտ ելանեն նըմա յայնժամ.
Եւ՝ի վայրըս ծաղկաբեր եւ աւազուտ՝ի յառապարս
Մի գմիով վազեալ քաղեն ըղխաւարծիլ եւ ըզծաղկունս.
Երախան երախան աղբերակաց՝ի գլուխ նըստեալ
Գոյն առ գոյն յարմարելով վըընջեալ չարեն ջրոյն՝ի յեզերս։
Եւ ապա սեղան կազմեալ ակումբ առնուն գեղաբոլոր,
Ըզթաւակ լընուն գինեաւ սառուցելոյ՝ի ցուրտ աղբեր,
Եւ սըրտիւ գուարթառատ յօժար միմեանց մատըռուակեալ
42 *Զայս լեառըն ցանկալի երգեն տաղիւ գեղգեղաձայն։*
Ո՞վ աստէն զիս, ո՛վ մանկունք, առեալ տարցի յակումբ նոցին,
Այն սիրալիր սեղանոյն գիս արասցէ ուրախակից։
43 *Ըզքեզ, ո՛ քաջըդ Վիրգիլ սէր անուշակ ընդ Պառնաս–*
[*եանն.*
Այլ գիս ո՛ւր թէ ոչ՝ի լեառըն Վարագայ յափըշտակէ.
Որ չէ տեղի դից Մուսայիցն այլ երկնաւոր սուրբ հրեշտակացն։
Զայսոսիկ Թողում ես արդ զաղբիւրս ծաղկունս երկրաւոր
[*ձիրս*
Որ չեն իսկ պարծանք յաւէժ բնութեամբ իւրեանց դիւրա–
[*թառամ.*
Զայն առնում երգել այժմիկ, որ սմա փառք են յաւէրժական,
44 *Զգալիլեայն, յորմէ փայտին կենաց նըշան պարգեւեցաւ։*
Արիք հապա, ո՛վ մանկունք, ելցուք՝ի գլուխ նորին սիրով,
Տեղեանօք տացուք համբոյր այն խաչակիր սըրբոյ վիմին,
Եւ տեղւոյն ասպընջական խաչին բեռամբ աշխատելոցն
Թագաւորմէ կուսանացն, որ՝ի թագէն Թարշամելի
Փախուցեալ եկին այսրկն դողեալ՝ի գլուխ Գալիլեայիս։
Եւ կենսատուր փայտին մասն, որ ձօն տըւեալ էր Հոխիսմեայ,
Աստ վերին ակնարկութեամբըն պահեցաւ իբրեւ յաւանդ.
Այս պարգեւ՝ի տեառնէ գոլ պահապան երկրիս Հայոց.
Այսու իսկ հանդուներ լեառն այս գըտաւ Գողգոթային
Զօրհնեալ փայտըն տէրունեան կըրեալ՝ի գլուխ պատկօրէն։
45 *Իջնալ աստի մըտցուք արդ եւ յանձուկ այր Թողիկ*
[*սուրբ հօրն,*
Որ անհատ աղօթիւք յայտնեցաւ փայտըն փըրկական
Երեւեալ՝ի գլուխ լերինս խաչանըշան լուսով պայծառ.
Ուստ՝ի վայր ցոլանալով անմահ գօրացըն նուրբ թեւօք
Եկեալ եմուտ՝ի տաճարն, յոր աղօթէր հայրըն հըսկող։
Բա՞րէ, քանի՛ բազմահոգի հանդէս լինէր այսր յայնժամ.
Իշխանք եւ ժողովուրդք՝ի քաղաքէն խուռն ընթացեալ
Ի տես հրաչից զարմացեալ սքանչանային ամենեքեան.
Եւ գուարճախառն երկիւղիւ յերկիր անկեալ համբուրէին
Ըզմայլեալք փըրկչին հոտովն, որ՝ի նմանէ բուրէր անոյշ.

Եւ լընոյր գլեառըն ողջոյն որպէս երբեմն Դաղդոթա,
Ընդ յայտնել փայտին բոլոր պատանեկին նոր յարութեամբն:
Առ այս պարզեւ գերազոյն խընդաց ողջոյն Հայոց աշխարհ,
Ցընծացին յաւէտ նոքա որ զայս տեսին աչօք իւրեանց.
Եւ անդէն ՚ի տեղիս այս, յոր հանգեալ խաչն աստուածարարճ
Նոր տաճար կառուցին խորանազարդ կամարաբերճ,
Եւ ըզնովաւ մեհեաստան, որ կոչեցաւ վերին Վարագ:
Դուք սակայն արդ, ո՛ւր տաճարն, ո՛ւր մեհեաստան, հարցէք,
[մանկունք:
Կան ահա, ո՞չ, տեսանէք, մինթէ չժուժա՞յք հայել ՚ի կերպն,
Կան ահա, ոչ ՚ի կամարն, այլ ՚ի յերկրի քարինք սըփռեալ
Ինձ ՚ի յողբ եւ ճեղ վերայ կոտորելոցըդ հառաչել:
Զայս գիտէ՞ք թէ ո՛ արար, յաջորդող դարն աչխարհասէր,
Յորում ողջ լերինք Հայոց, ո՛հ, մերկացան ՚ի միանձանցն.
46 Ցայնժամ եւ ոմն անըզգամ տեսեալ բնաւին ամայացեալ
Առ ՚ի պէտս իւր չինուածոյն քակեաց բսա ոչ երկուցեալ
Ի խաչէն, որ չոյտ նըմա ետ ըզպատիժն արժանահաս:
Ընդ երկայն եւ զառ ՚ի վայր ճեմեալ ՚ի ձորըդ ծաղկաբոյս
47 Իջեալ գնասցուք, ո՛վ մանկտիք, եւ ՚ի ստորին Վարա-
[գըն մեծ,
Որ փառաւորն է եւ պայծառ ՚ի մէջ բոլոր մենաստանաց.
Եւ պարծի զոլ հաւասար իջման տեղւոյն Այրարատայ
Լուսով աստուածեղէն պատուեալ յերկնուստ որպէս ըզնա:
Քանզի այս է տէրունի տեղին յորում երկոտասան
Լուսոյ սիւնքըն չողաձեւ երեւեցան յայանատեսիլ.
Իսկ եւ իսկ այսըր հասեալ պաշտօնասէրը իշխանաց խումբ
Հիմնեցին եւ նոր աստէն տաճարըս եօթն հրաշանորոգ
Ի յաւէժ յիշատակ մեծամեծացն աստուածայնոյ
Անդուստ խոկըզբանէ մինչ երեւեալ ՚ի Հայաստան:
Ի մէջ միում այս խորանաց չինեալ յանուն սուրբ Գէորգեայ,
Հանգուցեալ կան գետաղարձ Հայրապետին մերոյ Նըշխարք.
Որ նըշանաւըն հրաշաւոր արգել ըզդեսըն յորդաղէմ:
48 Հուպ նըմին հանդչէին ոսկերք եւ արքային Սենեքերիմ
Նորուն, որ զայս մենաստան նոր նորոգեաց վայելչապէս.
Եւ ելից բազմերամ պայծառ դասուք կրօնաւորաց:
Որ աւա՛ղ, գիտ՛րդ զարդիս նուագունք մնացին ՚ի հարիւրոցն,
Այդպէս, ո՛հ, սուգ ըզգենուն սենեակք նոցին փակեալ ըզբօք.
Եւ ՚ի ներքուստ ազօթից այլ ոչ լըսին քաղցըր մըըմունջք:
Ինայիչ եւ կարի ժլատ եղեր այդչափ, ո՛վ Հայաստան,
Ցանձնասէր զարոյս յեսին թողեր թափուր ըզմենաստանս:
Այդպէս չէիր դու երբեմն. այլ յոյժ առատ եւ զուարթամիտ,
Որոշեալ գընտիրսն ՚ի քէն պարգեւէիր նոցին յօժար.
Թողում այժմ ըզպարգեւեալդ եւ ՚ի նոցունց քարչեալ հանես
Եւ զսիրտ նոցին առ ՚ի քեզ յանգուցանես հակեալ յաչխարհ:

Ելէք արդ ՚ի Վարագայ, զըստորոտով լերինս քերեալ

49 Առ Շուչանիւ կարմըրորաւ անցեալ գնասցուք ՚ի Զո–
[րովանք
Հիմնարկեալ ՚ի Գրիգորէն ՚ի մէջ հովտին չուչանաբեր,
Մինչ չըրջեալ ինքնին անձամբ կանգնէր տաճարս ամենուրեք:
Եւ սըրբոյն՝ սիրելի երեւելով ցանկալի վայրս
Ոչ սակաւ եւ ինքն այսրէն մըննայր վարուք ճըգնողական.
Որ եւ կայ աւասիկ իւր մենարան ՚ի վեր վանիցս.
Մերձ նըմին նորուն չնորհիւն աղբիւր բըղխեալ յոյժ բարեհամ:
Տեսէք թէ գի՞ վայելուչ է վայր փոքրիկ մենաստանիս,
Ի յերկուց կողմանց լերինք հովանաւոր բարձրագագաթ,
Իսկ ընդ հարաւ եւ ընդ հիւսիս ծործոր է յոյժ երկայնաձիգ.
Եւ աստի անտի ջրաբուխ լերանց կողից վիժեալ վըտակք
Ի խոխոմըս միացեալ խուռն ընթանան կարկաջասահ,
Եւ չըփեալ թաւ ընդ քարինս պարղեալ գըտին թևթեւանան:
Տեսէ՛ք եւ գընկիւզիս եւ գայլ բազում վարսաւոր տունկս,
Ինքնաբոյս անտառապէս ըզբոլորիւք վանիցդ բուսեալք,
Եւ ընդ լերանց բարձրագոյն եւ հովանիք լեալ են նոքին:
Նա քանի՛ զուարթաբեր է այդ ճախարահոս վըտակ ձորոյդ,
Սառնասոյր եւ սառնորակ ՚ի ձիւնեղէն լերանց ԼՀեալ.
Ընդ ձայնից սահանաց ջուրց եւ սօսափիւն ծառոց խառնեալ
Չի՞ հեչտանս բերեն ունկան եւ զուարճութիւն սըրտի, ման–
[կունք,
Երանի՛ ուխտաւորացն որ ՚ի տօնի սուրբ Գրիգորին
Ի քաղաքէն եւ գիւղից Չերմըն սիրով դիմեալ գան յուխտ.
Եւ բազմին դաս առ դաս առ հովանեօքըս հեչտալի:
Ըզպատիւ սըրբոյն եւ զուխտս ոչ մոռանան համեստագոյնքն,
Անհամեստքըն մոռացեալ մարմնով եւ եթ հեչտանան աստ:

Ահա ՚ի լեառըն վարագայ եւ ՚ի նորին ՚ի մենաստանս
Շըրջեցայք, ո՛վ մանկունք, եւ զուարճալից եղէք սրտիւ:
Ժամ է զառնալ այժմ աստէն ՚ի հարաւոյ կողս քաղաքիս
50 Ի խաչին վանս, ուր անդ եւս դաղարեցան սուրբ
[Հոիփսիմեանքն,
Ոյց չնորհիւ բըժըշկութեան աղբիւր բըղխեալ կայ անտանօր.
Եւ ՚ի ջուր նորին՝ ՉերմոտԹէ լըւացի ՉերմՀաւատով՝
Իսկ եւ իսկ Թողու գնա ՉերմՆն եւ դիւր լինի տագնապելոյն:
51 Գեղեցիկ եւ կըընկավանքն է որ հանդէպ Զըւըստանայ
Բարձրագահ բըլրոյն ՚ի գլուխ ՚ի կրօնասէր հարցըն չինեալ.
Թէ գինւոյն սուրբ հրաշալուր պատմէն գիըռչնոյ ընկերասէր,
Թէ գինւոյն սուրբ խորհըրդեանն ՚ի պակասիլ յաւուր միում՝
Շըւարեալ մընայր անդէն նըւիրական պատարագիչն:
Այլ որ ՚ի ձեռն ադաւոյն հայց առաքէր Եղիայինն,
Զգիտեմ նոյն խորդոյն ՚ի կաուց ուստի՞ տըւեալ զողկոյզ մի
[սուրբ՝
Շոյտ յըղէր չըւարեցոյն սպասաւորել իւր խորհըրդեանն:
Զեւ ըզճեզ յայլ վանորայս տարեալ աստուստ՝ ինձ կամ է
[նախ

52 Տանել ՚ի յԱրտամետ յԱրտաշիսէն չինեալ աւան.
Որ ահա մօտ է մեզ եւ երեւին ծովուն յեղեր
Հուրաստանք իւր բերունակ պէս պէս տընկովք ուռճագարդ-
[եալ,
Եւ մըրգովք մեղրահամ դրախտին բերէ զնմանութիւն.
Ոյք ոտոզին յաղբերէն ակնավըճիտ եւ յորդաբուխ,
53 Զոր բերան սըրբոյն երբեմն անպատկառիցն առ ՚ի պա-
[տիժ
Անիծեալ ցամաքեցոյց, թէպէտ յետոյ ցոյց եւ ըզգուխն:
Ի մէջ պըտղոց սորին բոլոր է պատուական եւ դբօսուցիկ
Ճոխաճիր առատութեամբն եւ սեպհական աղնիւ ճըրիւքն
Հոլորշի բուրաղբւարթ ուանուչահամ կարմիր խընծորն:
Որ յորժամ զայ Վարդավառն եւ արեւուն սաստկանայ չողն՝
Շիկնին հասունացեալ դառնան բնաւին յարիւրներանգ,
Եւ ճղալից լեալ ըզծառոյն կարմիր կարմիր կախին ՚ի վայր.
Զանճրանայ պարտիզպան ՚ի թօթափել եւ ժողովել,
Գան խըռնին նաւքն ՚ի ծովու եւ կարաւանքն ՚ի ցամաքի,
Պատարուն բեռնաւորեալ ածեն վաճառ հեռաւորացն:
Ահա բերք քՀայոց երկրին արդար ազատ ՚ի ղըժրանաց,
Այսպէս ամի ամի երկրագործին չնորհեալ ՚ի պէտս:

Ելէք, մանկտիք, յԱրտամիտու ելէք հասաք ՚ի Հայոց ձոր
Յասպարէզ յաղթողական մեծ դիւցազին մերում Հայկայ
Գոռ ոգւոյն ամբարտաւան լեալ արգելիչ արշաւանացն:
Եւ տեղին յոր վառեալ սիրտ կորովոյն քաջագանգուր՝
Ծաղացոյց ընդ երակունս արիւն ջերմիկ ՚ի քաջ բազուկն.
Որ ղայնալիճըն լի քարշեալ գնեատըն սլացոյց ՚ի սիրտըն սէգ.
Ընդ ամբարտակին կործանեալ կործանեցոյց եւ ըզգըտիչն.
Եւ յաղթական իւր բազկին յաւերժանալ փառաց պարծանք
Գերդաստան նոր գեղեցիկ աստէն կանգնէր յաղթողըն Հայկ:
Դուք նորին սիրուն սերունդք նախնոյն ըզտիպ բերէք յանձինս,
Ոչ նոյնպէս յաղթել ՒՀլայ այլ գործակցին Իելիաբայ.
Եւ անժոյժ կրկից եւ կամաց, որ բըռնագոյն են քան ըզԻՀլ:
Թէ յաղթող լինիք սոցին ոչ ՚ի յերկրի ձեզ գերդաստանք,
Այլ ՚ի յերկինս կանգնին անեղծ յաղթականաց ՚հանդիսաւորքէն:
Տեսանէ՞ք թէ որպիսի՛ ջրաւէտ տեղի է Հայոց ձոր,
54 Անկըղայ գետ քաղցրաջուր եւ մեծ առուն Շամիրամայ
Լըցեալ դան դարիւ դարիւ յարբումն իւրոց դաշտորէից:
Դարնանի մինչ գայ Մայիս եւ ջուր գետոյս առատանայ
55 Ի ծովէն ձըկունքն ՚ի մէջ խուռըն խաղան երամօրէն,
Իբրեւ ՚ի զբօս ինչ ելեալ կայտիռ ածեն յանուշակ ջուր:
Եւ ՚ի կողովս, որ ՚ի կակուղ ուռեաց հիւսեն ուռկանաւորքն,
Անհանին ըսպըրդելով եւ լի ձըկամբք հանեն ՚ի դուրս.
Պարզեւ առատ Մայիսին բաւեալ մինչեւ ՚ի գլուխ տարւոյն:
Ան գետովս յայսկոյս յայնկոյս ՚ի դաշտավայրս պարարտահող
Երբեմն չատ մօտ ՚ի մօտ չինեալ էին գեղաստանեայք.
Ոյք համակ վարթամ էին եղնամոլօք եւ մըշակօք.

Դուք յայնժամ տեսանէիք զայս ջըրարբի արտոց բուսակս
Հասկագեղ եւ բարձրահաճ մինչեւ ՚ի չափ մարդահասակ։
Վա՛չ կարդայր մըշակն անձին, քաղցր էր վիժանք դառըն
[*քըրտանց,*
Ֆալաճիղ մերկաբազուկ ըղգերանղին յաչ եւ յահեակ
Հարկանէր, եւ բարդ ՚ի բարդ մխեանց վերայ դիպէր դորայս։
Զի՞ եղան, ո՛հ, ՚ի հազարաց հազիւ կան արդ քանի մի դիւղք,
Եւ այն յոյժ աղքատին տարակուսեալ անպիտոյիւք։
Կարօտ են զոյդ մի եզանց հերկել զիւրեանց կորդ արտորայս,
Կարօտ են նա եւ սերման թէ եւ բահիւ բրիցեն դոյդն ինչ։
Զովային ծիծաղածաւալ առ ծովափամբրդ ճեմելով
Երթիցուք յազատ Ոստան մայրաքաղաքն Ըռըչտունեաց
Յարքայէն Արծրունեան չինեալ ՚ի վայր բարձրադիտակ։
Ընդ որ քաղցր օդոց փըչմունք չընչեն յաւէժ յամէն կողմանց։
Լեառն Աբտոս ձիւնապատոյճ կայ ՚ի կուսէ հարաւայնոյ,
Որ զղալարիս եւ զծաղկունս ՚ի գարնանէ մինչեւ յաշուն
Նոր ՚ի նորոյ բուսուցեալ չնորհէր մերում թագաւորաց։
Ի հոդից իւր առ ձիւնովք ՚ի դուրս բըղխին առուակք հազար,
Իջանեն սահանահոս ՚ի հրապարակս Ոստանայ։
Յոտոգումն անդոց այգեաց նորին երբեմն ոչ բաւէին,
Ի զուր, ախո՛ս, այժմ այդ ջուրք անցեալ գընան թաւիին ՚ի
[*ծովն։*
Զաչս ՚ի յՈստան զարձուցեալ՝ քաջիկ ըղձա նըշմարեցէք,
Մի թէ ա՛յդ իցէ, մանկունք, այն մեծ քաղաք արքայանոխ։
Ոստան, որ շա՛տ զոստանիկս ծընեալ ՚ի ծոց իւր սնուցանէր,
Ոստան, որ է՛ր բնակաւոր տեղի սպայից ազատազունդ,
Ոստան, որ զունդըս խըմբեալ յազատ տանէ յըղէր ՚ի մարտ։
Արդ ՚ի սոցունց մերկացեալ եղեւ տեղի սոսկականաց,
Ապաշուք զարձան բոլոր եւ հոյակապ չինուածքըն իւր։
Ո՛ւր են այժմ այն մեծաշէն բարձր ապարանք ճոխապատոյճ,
Ո՛ւր որ անդ ՚ի գագաթան իւր ամրոցին ծովահայեաց
Այն տաճար եւ ճեմարան ոյր հրաշագան էր յօրինուածն։
Ըրմունք համայն ոսկեզարդ եւ պաճուճեալ պերճ նըկարով,
Դրունքն էին բարձրակամար հրաւէր տային օդոց ՚ի ներքս
Զով չընչել արքային, որ անդ ճեմէր նախարարօքն։
Լուսանցոյց չողախաղաց յարմար բացեալք ՚ի ծովըն կոյս,
Ընդ այգւոյն եւ ընդ երեկ յելս եւ ՚ի մուտ արեգական
Ծիրանի նըշոյլք լուսոյն ծովուն վերայ մինչ ծագէին,
Եւ անդուստ ՚ի լուսամտից չող տաճարին ՚ի սիրտ չողեալ
Զի՞, մանկունք, այն պեղերփնեալ նըկարք որմոց դունակ
[*գունակ*
Փայլ ՚ի վայլ չողչողելով չըրջչըրջէին ակնախըտիղ։
Այլ ո՛ւր են այժմ այսոքիկ, ո՛ւր են քո չուք, Ոստան քաղաք,
Անցին գնացին. ողբերգու, զի՞ դու չինէն հարցանես զայդ։
Ես որպէս ծաղիկ ծաղկեալ ՚ի գարնանի վայրիկ մի ժամ,
Ի գաւառս Ըռըչտունեաց երեւեցայ պայծառաչէն։
Եկըն աշուն, զի այսպէս թառամելով թօթափեցայ։

Անթարշամ էին փառօք երբ Թեւ արծուոյն հովանանայր
Ի վերայ իմ, եւ պահէր զիս ՚ի հողմոցըն տապալաթաչ:
Իսկ յորժամ յերկնից արեւն եւ ՚ի յերկրէ թըշնամեաց նետք
Չթեւս արծուոյն բարձրապարուս, որ մինչ ճախրէր հոլա–
[թեւեալ,
Հարին եւ թեւաթափ վայր ընկեցին ՚ի բարձրութեանցն.
Եղո՛ւկ զիս, յայնժամ եւ ես մնացի բնաւին անպատըսպար,
Շրնչեցին հողմունք հինից բախեալ սաստիկ բունոյ արծուոյն
Անդուստ արկին ՚ի վայր դեղեալս յաւէտ ՚ի բարձրութիւնս.
Չի չկարէ կալ հաստատուն, որ բարձրանայ յանիրաւի:
Այսպէս ահա, ողբերգակ, ծագիկ փառացն իմ թափեցաւ,
Փոխանակ ապարանիցն եւ գեղաչուք տաճարին այն
56 Այդ ցածուն խըրթին խըրճիթք յիս մընացին չինա–
[կանաց:

Արի՛ք մի յամէք յՈստան, օ՛ն ըչտապով ելէք, մանկունք,
Չի մի եւ սա ընդ երկար հեծեալ զթառանչ հանցէ ցաւոց,
Կըրկին աստ ողբանըւէր նըստչիք ՚ի լաց իբրու յԱնին:
Վասն որոյ ելէք մի մնայք եւ ՚նդ Աստուսայ անցեալ ընդ սարն
Ինչուք ՚ի Հոզւոց Վանք վաղակատոյց հին մենաստան
Հիմնեցեալ ՚ի նախուստ յառաքելոյն Բարթողիմէ
Որոյ զոն ՚ի ծործորին եւ առ Տիգրիս դրախտին դեւտովն:
Եւ ի նմա հանգուցաւ կուսին սպատեր կենդանագիր
Կուսանացն առաքինի լեալ կուսաստան այնուհետեւս:
Մըտէք նախ, մանկունք, ՚ի մէջ սուրբ տաճարիս մօրն Քհսուսի,
Պատկերին աստուածահուպ տեղիս համբոյր նըւիրեցէք:
Ելեալ ապա երթիցուք ՚ի ցած մատուռն, որ երեւի,
57 Մեկուսի եւ ՚ի բացէ չինեալ յայնկոյս առ դիտակաւն.
Ինքըն փոքր, այլ զոմըն մեծ առ ընդ իւրեւ հանգուցանէ,
Ինքն անչուք, սակայն գըլխոյն ամենաչուք՝ հովանանայ:
Այսըր յայդ իսկ եկեալ եմք թողլով անդէն ըզմերձակայսն,
Այլ ո՞ւր, ո՛ մանկունք, զայդ իւրովի դուք իմասջիք:
Ոռնարհեալ ըզգլուխըս ձեր մըտէք ՚ի ներքըս սուրբ մատրանդ,
Ո՞յր է հարցէք աւասիկ, ո՛յր է չիրիմդ հըսկայաչուք,
Եւ ո՞վ ՚ի զմա եղեալն ՚ի դիւցազանցն Այրարատայ:
Մեռեալ է, ղեռ հասակին չուքն ՚ի վերայ չիրմին փայլի,
Գլուխն եղեալ ՚ի մատրան սրունքըն ճըգեալ դրանէն ՚ի դուրս,
Չի մարմնոյն տիք ասսատիալ ոչ պարագրի յանճուկ տեղւոջ,
58 Գողգես հասակն է պերճ վեհ արքային մեր Տըրդատայ:
Հա՛, մանկունք, նորին է իսկ, չուրջ ըզդովաւ նըստարուք
[յողբ,
Սըրտիւ ես ազէկտոր կոչեմ լալով ըզլըռեցեալդ,
Մինչեւ զըմա տաց խօսել եւ զարթուցից ՚ի քնարանէդ
Զայն տալ ինձ ողբերգակիս թէ լըռեցո զքնարիդ քո ձայն:
Իսկ դուք ՚ի հող տապանիդ պինդ մածուցէք զերեսըս ձեր,
Ցօղեցէք կաթիլս յաչաց վեհին յոսկերազ աճիւնացեալ,
Գէթ սիրով այսու զնոցին մեք հատուսցուք այժմ ըզպարտիս

Գոլ որդիք այնոցիկ, որ գտան առ դա ապախտաւոր։
Մահ որո՞ւմ, բարերարին, ո՛հ, նիւթեցին տիրապրուժքն,
Ո՞ւմ դարան, սիրելոյն, բա՞րէ, Թագոյց տուն Սիսակեան,
Եւ ուստի՞ գտաւըն բաժակ, ա՛հ, յընտանի դաւաճանաց։
Զոյժ մարմնոյս այս վիմեղէն, զոր լուծանել չկարաց Պարսիկ,
Հայն՝ իւր համազգին դիւրաւ ելոյծ այսպէս ՚ի հող։
Այն բաղուկն անպարտելի զոռ Թըշնամեացն ահացուցիչ
Ի դրուժան տոհմից իւրոց, աւա՛ղ, փուլիով դարձաւ նըկուն։
Մոռացաւ Այրարատ ըզբացեալ գիրկ սիրոյ սորին.
Որով գինքն եւ զիւր մանկտիս գըգուէր գըթիով հայրանըման.
Եւ գերդ գմայր որ ՚ի գիրկ զորդեակ տածէ գորովապէս,
Նոյնպիսեօք եւ յանձանձէր ըզտուն Հայկեան մեծ Տըրդատէս։
Որոցացան դարանակալքն առիւծ հըզօր զԱրշակունիս,
Որ ըզորջն առ Մասիսիւ եղեալ մռընչէր ահեղագոչ,
Ի ձայնէն դազանք երկրի խուճապէին առ ՚ի վիսաուսա
Ցայրարատաց սահմանէն ցորչափ լըսէր ձայն առիւծոյս։
Ի ձեռն առին դաւադք հատու զտապարըն նենդուիթեան
Հարին եւ հատին զծառըս բարձրացեալ ՚ի Հայաստան,
Ոյր ՚ի ստեղունս ամրոստեան, ո՛հ, Թառէին Հայոց մանկտիք։
Վասն այս դուք լացէք լացէք աստ, ո՛վ մանկունք, մեծա–
[մըտունչ
Ձայն ոգիսն ապաչնորհ, որ այսպիսում բարերարի
Ձայս փոխարէն հատուցին, ո՞վ հատուցմանս անօրինակ։
Ո՞ սարսափելի գտան յիշատակ միչտ անմոռաց,
Մինչեւ յե՞րբ գարուց ՚ի գարըս հոլովեալ գետ մեր գայցես,
Մինչեւ յե՞րբ Հայոց ունկան բոդոք ածես քստմնելի.
Կաց անդէն, մի գար յառաջ ծածկեալ ՚ի ծոց ժամանակաց,
Կաց, ժըտեմ, մի յաւելուր բասրանս բերել մեզ յաւիտեան։

Այլ ինձ գու ձայն տուր այժմիկ ինձ որ վերջայ չիրմիդ անկ–
[եալ
Թալկանամ ուշագնաց մինչ յուշ ածեմ զվախճան վհերիդ.
Ձայն տուր ինձ արեւդ Հայոց, որ սըրտատուչ մըտիր ՚ի մայր,
Ձչառաւիղըս զո բոլոր ամփոփիւեցեր յԱյրարատայ,
Ճրագի մի չափ եւ նըշոյլ չիմոդեր ՚ի լոյս տան Թորգոմեան։
Զարթիր որ ծանրը քընով գու նինջ առնուս ՚ի քնարանիս,
Ըզհատաւիդ հըսկայակերպ մատռնս կըծկեալ այդպէս.
Ա՞յդչափ ՚ի քէն սիրեալ զո Այրարատ սիրեաց ըզքեզ,
Ձայս խոնարհ եւ նըւաստիկ մատո՞ւս չիմեաց չիրմիդ բաժին,
Ձափոդիդ նըմա գանըրաս տեղիս տիգաւորդ քաղուիթեան
Բիւրատոր ժողովրդոց նորին լինել ՚ի բնակութիւն։
Վայելէ՛ր նըմա յաւէտ ՚ի լայնածիր ծոցին իւրում
Արժանաւոյդ՝ հոյակապ եւ վիսոտաւոր կանգնել տաճար
Քանդակեալ ՚ի ճակատին զանմահ անունըդ Մասիսին։
Այլ թէ հարքըն մեր մեղան ըզսիրելիդ անկուչելով
Ցագեալ եւ պարարեալ ՚ի ձեռըն մեծ բարերարիդ.
Մեք՝ որդիք նոցին այսօր առ քո տապան դիմեալ

Ի դիմաց հարցըն մերոց ըղթողութիւն ժըռեմք լալով.
Լեր ներող նոցին եւ մեզ քոյին ոգւովըդ վեհանման:
Եւ դու, ո՛վ քրիստոսասէր հոգի մարմնոյս խաչազգեստեալ,
Տուն թէպէտ եղբօր մարմնոյդ անձուկ է յոյժ ու անփառունակ,
Քոյդ սակայն որ յերկինս անեղաչէն է եւ պայծառ.
Հաշտ այսի հայեաց առ մեզ լեր բարեխօս առ այցելուն,
Մի մոռանար մի մոռանար ըզսիրելիդ քո զԱյրարատ:
Դարձիր որ յերկնից լեառն ոչ ՚ի Սեպուհ փախեար ՚ի մէնջ,
Ցայդըր մի եւ այժմիկ դու գանգատիր Գրիգորին յունկն.
Փոխեցաք մեք յանբարի բնութեանց մերոց միչտ բարձրայօն
Ցանուշակ բնութիւն սիրոյ որ տայ սիրել զաէրըդ սըրտիւ:
Ոչ այսուհետեւ խառնեմք ըղթոյն քեզ մահառիթ.
Գիտացաք, մահուամբ դըլլոյդ մահ սըփոեցաւ ընդ ողջ
[մարմինն,
Գիտացաք, զի ՚նդ քոյդ կենաց կարճել եւ կեանք մեր կար–
[ճեցաւ:
Զայն ուրեմն այսի յերկնուստ արդ լըսեցո գներոգութեանդ,
Եւ զլըռութիւնդ թախծալից լոյծ աւասիկ հարուստ ամաց,
Ցայրարատ զարձո զերեսդ, յորմէ ծածկեալ ելեր յայնժամ:

Զի՛ ձայնիւըդ յորդորիւն գոչես յերկրէ, ա՛յ ողբերգակ,
Զի՛ չթողուս եղբօրդ իմոյ նընջել հանդիստ ՚ի տապանիդ,
Եւ զի՛ զիմ, որ յերկնից գահն ընդ Քրիստոսի թագաւորեմ,
Ըղվախճան յուշ ածեալ դու թալկանաս ուշամոռաց:
Ես յոյժ ուրախ եմ ընդ այն, որ զիս հանիք յԱյրարատայ,
Տէրն ետ ինձ փոխան նորին զգաւառն երկնից ամենատենչ,
Ուրանօր անտըրտում թագաւորեմ յաէրժաբար:
Սընդ ոչ ղոյ զաւաճան ոչ տիրադրուժ երախտամոռ,
Ոչ եւ բաժակ մահադոյժ եւ կամ աթոռ ժանտ եւ դըժրոդ.
Այլ գըւարճ անվիչտ վիճակ յաէրժակից ընդ հրեշտակացն,
Այլ անմահ երանալից փառք անպատում տիրապատրաստ:
Զի՛ եւ քեզ կըսկիծ է յոյժ առ ապաչուք չիրմիդ ՚եղբօրս,
Շատ է այդ բաժին յերկրի մարմնոյդ իմոյ հողապատեան,
Թող առայժմ հանդիցէ գա ՚ի մայրենի հողոյն ՚ի ծոց:
Գայ գարուն գամ ես յայնժամ եւ զեղբայրիկդ իմ բողբոջեալ
Առնում յանձուկ ՚ի տանիդ հանեմ յերկինս լայնատարած
Ի տուն հօրըն Քրիստոսի ուր օթեւանք բազում են յոյժ.
Արձակ արձակ ՚ի նոսին թող ճեմ առցեն սրունքըդ կըծեալ:
Ոչ պիտին տաճար զըմա որ երկնայնոյս է ցանկացող,
Այդ եւ եթ այնոցիկ, որ ՚ի ամանէ վրիպեալ են յոյժ,
Եւ ըզյոյս իւրեանց միայն լընուլ կամին երկրաւորօքդ:
Իսկ որ արդ վասն իմ հոգւոյս ուրախ լինել՝ ես ասացի
Ընդ հանել նոցին վուխով ՚ի հայրենիս այս անտըրտում.
Այլ երբ հայիմ եւ յերկնուստ յիմդ Այրարատ՝ չարժիմ ՚ի լաց,
Տեսանեմ խապտ թախուր ՚ի բիւրաւոր ժողովըրդոց,
Տեսանեմ խապտ մերկեալ յիւր ճոխ փառաց նախանձարկու:
Հնծնծեմ ՚ի վերայ վանորէից, աւերակաց,

Զորս լուսատուին Հօր ճրգունք եւ իմ կանգնեալ զարդարեցին,
Հառաչեալ յոգւոց հանեմ եւ ՚ի վերայ ճոխ գաւառացն,
Ոյց կառավար էին իշխանք չորեքհարիւր արքայաշուք:
Լամ եւ հոգիս մորմոքի զմէն մի զարմից նախարարացն,
Առաւել եւ յոյժ կարի զառհմին իմոյ Արշակունեան,
Որոց ճեառք եւ չառաւիղք համայնաջինչ ըսպառեցան,
Եւ զանուանս աշխարհալուր, ո՛հ, մոռացաւ մանկտին անգամ:
Ես վասն այն սուգ ըզգենում եւ յողբ նըստիմ՝ թէպէտ յերկինս,
Ինձ այս տեղիք ուրախաբեր զառնան տրիւր տեսարանք.
Եւ ցօղեմ յամպոց սիրոյս չաղ ՚ի վերայ երկրիդ Հայոց՝
Հեղեալ արտօսր ՚ի յերկինս առ աթոռով պետականին.
Նոր գուցէ գուարթացուցին ըզթառամեալդ իմ Հայաստան:
Բղխեսցին եւ յիւր լերանցդ ՚ի վեր աղբիւրք հայրենասէր,
Վրտակունքն եկեալ ՚ի մի յորդոր գնասցեն գետահեռեալ,
Ընթասցին իբրեւ գետիբատ, երասխ ՚ի մէջ խոնարհ դաչտացդ,
Եւ երկրիդ ծարաւեալոյ տացեն ըզջուր առատ առատ,
Ծրծեալ փըխրին եւ բերուն հողոյդ ՚ի դուրս բողբոջեսցէ
Ի ծորոյն իւրոյ զցորեան սովեցելոյ մանկտւոյդ ՚ի հաց.
Կերիցեն կըշտասլինդ եւ յաւիտեան մի քաղցիցին:

Ընդ ձեզ արդ ժամ է խօսիլ, Հայկեան բողբոջք ՚ի հող օտար,
Որ ըղձրադ լուսոյն մըտաց լուցեալ ելեալ էք ՚ի խընդիր
Գանձուն կորուսելոյ յԱրամեան տուն գիչերացեալ:
Մի կասիք մի կասիք ՚ի ստէպ ըստէպ յորոնելոյդ
Կարծելով թէ ոչ ՚ի տան կայ թաքուցեալ գանձ հայրենեաց:
Ո՛չ, ՚ի գմա խորեալ է այժմ հողով խաւար տըգիտութեան,
Թէ միայն զիւղ ՚ի ճրագիդ յաւելուցուք ըզսէրն ասեմ,
Շոյտ ըզնա հարուսա լուսով դորին կարէք դուք գըտանել:
Այլ միթէ ընդ այս գանձուն եւ զի՞ս խընդրէք լեառն ՚ի Սե–
[պուհ
Ողոքեալ նոր այդ սիրով ընդ փոխիլ ձեր բնութիւն յանոյշ.
Բայց ոչ այլ իմ լուսատուն թողու զիս՝ պինդ գըրկեալ ՚ի
[գիրկն,
Ինձ ՚ի գէմըս բերելով գհարուած նեաին եւ ըզբաժակն:
Զէ պիտոյ եւ ձեզ այլ գօրեղ բազուկս դէմ թըշնամեաց,
Բարձան այժմ ՚ի յերկրէ Շապուհ պարսիկ եւ Գելթուեհան.
Ընդ հողմոցըն բըռնաչունչ արդ չընչեն օդք խաղաղասիք.
Ցորում սէրըն երեւի Մասեաց ՚ի գլուխս գըթով իւրով
Ի Սեպուհ լեռնէն երկնից իջեալ կըրկին յայցելութիւն:
Եւ ոչ եւս պիտոյանան զէն եւ գըրեհ, վահան եւ տէգ,
Այլ հանճար, իմաստութիւն, որ տան ըզխաղըս ժառանգել:
Եւ ընդ իմ ձեզ կառավար տէրն է երկնից գիսրայէլ:
Որ առանց Սաուղայ հովուէր երբեմն գիսրայէլ:
Այս՝ Այրարատայ արժան եաես նախատեսուչն,
Որ թիւրէր զընթացըս իւր մինչ վեր առնոյր ՚ի բարձրութիւն.
Ուսցի գէթ խոնարհելովդ յանըսաեբիւր գընալ չաւիղ:
Տուր արդ լըռել, ողբերդոս, քնարիդ լեղուի աչխարանուագ,

Ել եւ առ ըղլալական մանկախօսդ քո հրաւիրեալ այդը,
Առ ի քաց դնա ի չիրմէդ մի տար ինձ չատ խօսել յերկնուստ,
Եւ ոսկերդդ իմ ի ներքոյ մահարձանիդ հեծել ոդորմ
Ծըծեալ ըմպեալ դառնապէս գիջեալ կայլակս արտասուելոցդ:

Մայրամած ղերեսըդ ձեր ի վեր առէք արդ, ո՛վ մանկունք,
Եւ յետին համբոյր տըւեալ սուրբ տապանիդ՝ ելէք յուղի.
Դարձուցեալ անդրէն ըղձեղ տանիմ կըրկին յՀրաչատունիս
59 Նարեկեան ի մենաստան չինեալ հանդէպ Աստէր կըղ-
[զոյն
Երկոքումբ խորանայարկ սուրբ տաճարօք վայելչօրէն.
Մին յանուն Աստուածածնի եւ միւս նախկին վըկայուհւոյն
Սանդըխտոյ պարկեշտ կուսին հետեւելոյն Թադէոսի,
Ուր եւ իսկ յիւր տաճարին կան հանդուցեալ մաքուր նըշխարքն:
Իսկ յետուստ խորանին ի սուրբ մատրանըն նուաստակերտ
Աւանդեալ են այն մատունք, որ դհրաշահիւս դրեցին մատեանն
Զօնեալ ողջոյն միանձանցն աշակերտեալ ի կրօնաստանս:
Այլ չնորհաց հոգւոյն, մանկունք, որ եմք նիզ եւ փափա-
[գող,
Ի տապան դիմեալ սըրբոյն առ այս կալցուք ըղնա օճան.
Եւ պատմեցից անգանօր դմին ի հրաչից երանելոյն
Առ ի փառս ներգործողին որ ըղծառայն պատուէ այնպէս:
Դըժնեայ ոմըն բարբարոս բնակեալ երբեմն ի գիւղս Նարեկ
Եւ ըղհաւ մի դրնել Թուխս կուսան կրնոջն որ էր տընտես.
60 Եւ այն ինչ հաւըն նորեկ ճեռովք ճեմէր ի բակ վանից
Ոուճապեալ ի մըրըրկէ պատըսպարէր գձագս ընդ թեւօք
Ապաւէն խընդրեալ ինքեան զերկանաքարն յետելոյ յորմ:
Ե՛ւ, չդիտեմ, չարի՞ն հնարիւք թէ իսկ վերին ակնարկու-
[թեամբն
Անկանէր քարն ապաւէն գհաւրն ճըմլէր ճեռովք հանդերձ:
Զայս տեսեալ տընտեսին տարակուսէր մեծ երկիւղիւ,
Այլ յուշ ածեալ ըղԳրիգորն, ում ծառայէր սըրտի մրտօք,
Եւ ըղնա, որ զաղանիսըն տապակեալ թըռոյց հրաչիւք.
Շոյտ անդէն լընոյր ի մաղ գնոսին տանէր ի գիր սըրբոյն:
Բա՞րէ, չետ պահու միոյ կենդանանայր հաւրն մեռեալ
Ելանէր եւ գլըրգալով գայր առ տընտեսն առեալ ըղճագոն:
Կամի՞ք զի գձեզ, ո՛վ մանկունք, հանից ի լեառն եւ քա-
[նանճաւն,
Անդ ուր իբրեւ չառագաստ հարսըն հըսկէր աղօթանուէր
Փեսային իւր անձկութեամբ մաչեալ ոգւովըն խանդակաթ,
Եւ ի սեղան սիրոյ սըրտին յիչատակաւըն ճենճերեալ.
Տես մինչեւ ըղտենչալին առ ի սէր իւր իջնեալ յերկնից:
Քանզի մինչ երանելին նդ այգւոյն բանիլ նոր դուարթաբեր
Նը իրէր իւր փեսային պարոց սըրտին սիրոյն նըւէր,
Այն ինչ պաչս ի ծովըն կոչս գարձուցանէր յԱռ տէր կըղզին,
Տեսանէր ըղնա ողջոյն լըցեալ լուսով ծիրանափայլ,
Եւ ի մէջ լուսոյն երկու արեգակունք հրաչաճաճանչ.

Ուստի ձայն քաղցրիկ լըսէր, Ե՛կ Գրիգորէ, էջ ՚ի լեռնէդ,
Մատիր եւ առ ըղձս տէր ըզտեննչալին ումմ ցանկալիր։
Ո՞վ, զի՛նչ տարփաւոր հարսին յաղճիոս կացեալ ընդ այս,
Աչքն անքըթթիթ ՚ի կըղզին սիրոյն ՚ի սէր յաւիրշատակեալ
Զաչքըն ծով ծիծաղախիտ զեղգեղելով լջանէր վայր ։
Եւ ծովուն վերայ ճեմեալ իբրու պՊետրոսն առ սիրելին
Մօտենայր եւ անկանէր ՚նդ կուսին զըւարճախառն։
Զմանկիկ Յիսուս մօրն ՚ի գըրկէն առնոյր ըղձիւ եւ համբուրէր,
Տայր անդրէն եւ դու, ասէր, առ ըղձս տէրըդ կուսածին։
Վա՛չ, լըցաւ սըրտիս փափագ, դոհ եմ ըղձէն, մայր անարատ։
Այսպէս երանելին տեսոյն եւ եթ չեղեւ արժան։
Այլ եւ չըրթամբք համբուրեաց զտիպ լուսագեղ Աստուածա-
[*որդւոյն։*
Այսպէս այրին եւս հովուաց լեալ դուզակիր փոքրիկ կըղզեակդ
Երեւեալ ՚ի դմա հրաշիւք կուսին որդւովըն մանկացեալ։

Են եւ այլ չատ վանորայք ՚ի դաւառիս Ըռըշտունեաց,
Այլ գեղով զարմանալին գիս դրաւելով քարշեալ տանի
Մենաստան Աղթամարայ հրաշագըծին ՚ի Հայաստան։
Այն է որ նդ ՚ի ծովուն դգլուխն ամբարձեալ վըսեմաբերձ
Ձեռն ՚ի նըշմար հրաւիրէ, օ՜ն երթիցուք անդրը, մանկտիք։
Բայց, եղո՛ւկ ինձ, եւ աստէն դիս ըմբըռնեն ցաւք ՚ի ներս-
[*քուստ,*
Կըրկնակի տան ՚ի սըրտիս ՚ի վեր հանել ըզհառաչուտն։
Արե՛կ այժմ որ իսկ աչօք հիացըքնաղ զչինուած սուրին
Նըկատեր եւ քոյդ ՚ի վէպ նըկարեցեր ճըշդըրտապէս։
Թէ զրաղում չէնըս նախնեաց՝ չրրջեալ տեսի յաչխարհս
[*Հայոց,*
Սակայն դիս ապշեցոյց յոյժ սըքխրտասարսըն Աղթամար։
Եկ եւ չըրջեաց դու այժմիկ տես զի՛նչ կան արդ յայնցն չին-
[*ուածոց,*
Եւ զի՛նչ անցեալ դնացին ընդ չինողին վաստացըն ձոխ։
Ո՛ւր պարիսպն ահեղակերպ հիմունքն ՚ի խորս ծովուն եղեալ
Զարդարեալ աչտարակօք եւ գեղեցիկ բոլոր բըրգօք,
Ոյց ՚ի գլուխ զահոյք էին խորանանման եւ տախտաձեւ։
Անդ ՚ի զբօս նըստէր Գագիկ ալատակոյտ զօրքն ընդովաւ,
Եւ կապուտակ ծովուն զաչս չուրջանակի կայր տեսարան,
Մեղմաշարժ ալիքն ընդդէմ ծիծաղէին ծաւալ։
Ո՛ւր քաղաքն ապաստանի պարբսպաւոր ամրակառոյց,
Եւ ՚ի նմա փարթամագոյն ազատ իշխանք Ըռըշտունեաց։
Կամ պալատն, ոյր ըզտեղին նոյն ինքն արքայն չափեաց լարիւ
Որոչեալ ՚ի նմա փողոցս եւ բուրաստանըս ծաղկոցաց։
Զոյս անթառամ պահէր միշտ վըրտակ աղբերն անհատատոս։
Եւ ո՛ւր տաճարըն վեհ չինեալ ՚ի պէտս ըզբօսանաց,
Նըկարովք զեղապատճոյճ զերազանցեալ քան զնստանին։
Ցորս երեւէր բազմեալ ՚ի գահ արքայն կերպիւ նազելագոյն,
Զիւրեւ պար իբր ՚ի սպասու զասք պատանեաց լուսատեսիկ,

Յանդիման ՝ի մարտ ելեալք հոյլք ըմբըշաց սուսերամերկ·
Անդ եւ ահեղ առիւծունք եւ այլ պէս պէս գաղանաց խումբք,
Սոսկալի տեսարան մարտից նոցուն երեւէին:
Հապա դի՞նչ եւ դերամոց հաւուցն ասեմ զունակ զունակ՝
Դեղով իւրեանց բնակաւոր ընդ երկնագոյն յորմ նըկարեալք·
Դիտես թէ ՝նդ օդ ճախրէին թեւաշարեալ կենդանատէս:
Ո՛ւր սոքին, ասա, պատմիչ, էրո՞ւմ եւ մի ոչ երեւին,
Մի միայն նոցին տեղիք արդ նըշմարին աւերակեալ:

Ա.յդոքիկ, ողբերգու, երկրաւորին էին վայելք,
Եւ մարմնոյ ունայնասէր բաժինք տըւեալ անտեւական·
Եւ դիւրեզօ աւազափուլ խախուտ չինուածք հիմունք ՝ի հող,
Շոյտ վասն այն ՝ի չընչմանէ հողմոց փլուզեալ տապալեցան:
Ի զոցուց միայնակ զարմանագործ կաթողիկէն,
Որ բաժին զոլով հոգւոյն, հիմունք յերկինըս կանդաղեալ,
Մինչեւ ցայսօր հաստատուն եկաց անշարժ միշտ ՝ի հողմոց:
Այլ մի դու չերեւելիօք մեծագործին յաւելուր փառս,
Շատ է այն պարծանք նըմին եւ յիշատակ յաւերժական:
Ա.ռ ուրեմն այսի զմանկունս տար տաճարին այն յանդիման,
Ես ցուցից անդանօր զհանճար ոգւոյն մեծագործին,
61 Եւ մատին Մանուէլի գճարտարութիւն ամենարուեստ:
Տեսէք ահա գարտաքուստ յորմոց վերայ նորին զրօչուածս
Զվէպ հընոյն եւ ըղնորոյս ճըշդիւթ ՝ի վէմըս քանդակեալ·
Գոգչիր թէ նոր յանդիման բերեն աչաց զանցելոց գործ:
Նախաստեղծք տերեւապատ առ թըզենեաւ պատրսպարին,
Արարիչն ՝ի վերոյ ծառոյն կացեալ ճայնէ զուրեսն·
Ի վերայ ելեալ կայէն ըսպանանէ զԱբէլն անմեղ·
Մասեաց ՝ի գլուխ կայ ՝ի նիստ նաւըն Նոյեան անտառազաստ,
Աղաւնին չըղաթեր ընդ պատուհան մըտանէ ներքս·
Աբրահամ սուր ՝ի ձեռին զենու զորդեակն իւր սիրելի,
Ա.ռ նուաւ խոյն յեղջերաց ՝ի Սաբեկայ ծառոյն կախեալ·
Իսահակ օրհնէ զՅակոբ զայն ՝ի վերայ գըլխոյն եղեալ·
Փախուցեալն ՝ի յեղբօրէն զքարն ՝ի սընարս եղեալ նընջէ,
Եւ Սանդուխքն առընթեր, որով մարդիկ յերկրէ յերկինս·
Յովսէփ՝ արեւ, լուսին եւ մետասան աստեղք ՝ի յոտան·
Մովսէս՝ եւ առ անթովք տախտակ քարանցն աստուածադրոշմ·
Ահարօն թագն ՝ի գլուխ եւ ՝ի ձեռին բուրվառ խընկոցս,
Քահանայքն ըղտապանակն ՝ի յուս բարձեալ ընդ Յորդանան·
Դաւիթ պարսաքարիւ Գողիաթուն կայ ՝ի ճակատ·
Ալըստամբն Աբիսողոմ գվարսիցն ՝ի կախ որով պարծէր·
Սողոմոն առիւծաղրօչ ՝ի գահ բազմեալ չըքեղակերպ,
Առաջի նորին ՝ի դատ երկու կանայքն եւ նոր մանկիկն·
Եղիա կառօքն յերկինս եւ Եղիսէ հայի ընդ երն·
Եսայի, ոյր ՝ի չըրթունս մատուցանի հուրն ունելեօք·
Դանիէլ, եւ հին աւուր ծերն ՝ի յաթոռ նըստեալ փառաց·
Հիւազարհուրն Ամբակում իրը ՝ի վիմին կացեալ պահօք,
Ընդ նոր գործ խաչեցելոյն անդուստ հայի զարմանալեօք·

Ի կիտէն կըլեալ Յօնան առ Դըդմենւոյն չըքով նըստի։
Այսպէս եւ այլ մարգարէք եւ նահապետք Իսրայէլեան
Ի մի չար չուրջանակի կան պարաւոր գեկեղեցեաւ։
Թողեալ արդ զայրոսիկ տեսէք եւ նոր կառկին ըզվէպս։
Աւետիս տայ Գաբրիէլ հաւան կուսին խօսեցելոյ։
Սքանչելի ծնունդն 'ի յայրին, հրեշտակք, հովիւք, խօսնայր
[*Յովսէփ,*
Անդ եւ մոգք աստղահրաւէր ղընծայս ձօնեն արքայ ծնելոյն։
Ընծայումն 'ի տաճարին Յիսուս 'ի գիրկըն ծերունւոյն։
Յովհաննէս չուր ածէ գլուխարհ գըլխով մըկըրտելոյն։
Տէրն իշով յԵրուսաղէմ, մանկտիք 'ի ձեռս արմաւենիս։
Փրկիչն 'ի վերնատունն յընթրիս բազմեալ ընտրեալ ղասուքն։
Ի ներքոյ լրր 'ի պարտէզն 'ի ծունըր կայ խաչապատրաստն։
Հրեշտակն վերուստ կարկառէ ղմահուն բաժակ յօժար ոգւոյն։
Մատնիչըն նենգաւոր հըպեալ 'ի հեղըն համբուրիւ։
Զեռակապ առեալ տանին գինուորքըն չար գաչըն 'ի յատեան։
Զփայտ մահուն անպարտակիրն առեալ դիմէ 'ի Գողգոթա։
Զխաչիւ որդւոյն փարեալ Մայրն, անդ սիրելին եւ Յովհաննէս։
Թաղումըն կենդանւոյն, պատէ Յովսէփ զանպարագիրն։
Յարուցեալն 'ի կոյս վիմէն եւ յաղթական ղրօշն 'ի ձեռին։
Համբառնալն 'ի վեր բանին ու աչակերտացըն կալ յակճիռս։
Առաքեալք եւ ընտրեալ սուրբ հայրապետք եկեղեցւոյ
Մէն մի իւրեանց նըշանիւք, որ առ նոսա յայտնեն ըզնորհան։
Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս, եւ Յովհաննէս արծուաթըռիչն
Խորհըրդեամբքըն կենդանեաց 'ի չորս կողմունըս քանդակեալ։
Տեսանէ՞ք եւ արքայից Արշակունի եւ Արծրունեան
Զկերպարանս ահեղատես եւ ըզհասակս հըսկայաձեւ։
Նա յաւէտ ընդ փառացի պատկեր Գագկայ նայեցարուք։
Զբոլորակ տիպ տաճարին 'ի ձեւ փոքրիկ ճըշդըրտահան
Ընծայէ ձեռօք փըրկչին որ յանդիման իւր յօրինեալ։
Ի թիկունս եկեղեցւոյդ անցեալ այտի տեսէք եւ անդ
Զորթ եւ զուռս ողկուզազարդ այգեզործովք ի' միասին,
Զլթենիս մանրապըտուղ եւ այլ պէս պէս ծառըս մըրգաց,
62 *Զի՞ մանրամասին կերպացեալ են ճիւղովք պըտղովք։*

Զարտաքին գեղեցկութիւն տեսիք ահա եւ սքանչացայք։
Արդ եւ 'ներքըս մըտեալ սըրբասահման վեհ տաճարիդ՝
Դիտեցէք եւ ըզներքին չըքեղութիւն փառաց դորա։
Թէ ողջիկ կան տակաւին ոչ կողոպտեալ 'ի թըշնամեացն։
Եղո՛ւկ եւ գիս, ողբերգու, եւ եւս ընդ քեզ ըզլալ առնում։
Քանզի ոչ որպէս յայնժամ այդ տեսանեմ ըզչուք ներքին։
Դրունքըն իւր մայրաստախտակ քերեալ գերփեալ են համայնիւ,
Որ պատեալ էին համբուն զուտ արծաթեայ փայլուն թիթե–
[*ղամբք։*

Ձերեւին 'ի յորմունս այն ծաղկաձեւ ոսկեքանդակք։
Ի պատկերս տնօրէնութեանց եւ ոչ ոսկւով յեռեալ ակունքն։
Հայիմ, ո՛հ, եւ 'ի սեղան եւ տեսանեմ մերկ 'ի զարդուցն,

Ոչ աչտանակ ոսկեճոյլ չուչանագործ բազմաճիւղեան,
Կամ սրահակ մետաքսահիւս գունեան թևլօք նարօտ նարօտ,
Կամ Ծածկոյթ բազմոցին մարգարտաչար համատակեալ:
Զայսոսիկ, աւա՛ղ, ողջոյն յաւար տարան հինից հրոսակք
Այդպէս մերկ թողին ըզդա յիւր՝ իներքին հանդերձանաց.
Զդեցուցանել վերըստին ձեզ ըսպասէ, Հայկեան մանկունք:
Ջալ ահա դիտեալ տեսիք՝ի հոյակապ այս մենաստան
Չհրաշարուեստ ճարտարութիւն եւ ըզհանճար մատին Հայոց.
Ոյր յորժամ ոյժ զօրավիգ տային բազուկքըն քաջազօր,
Եւ արիւն յամէն սըրտէ խաղայր ցամաք մատին՝ի ջիլս
Զայսպիսի զարմանալիս մատըն ողջիկ այն քանդակէր:
Ւցէ՞, դի եւ դարձեալ խաղաղ առցէ յամէն սըրտից,
Եւ մատանց մեռելութեան տացէ չարժումըն կենդանի,
Ցարիցեն եւ այսպիսեան գհանճար Հայոց հանցեն՝ի լոյս:
Ի նուագ վերջին, ո՛վ մանկունք, տանիմ ըզձեզ՝ի միւս կըզ–
[դիս
Ի Լիմ եւ Կըտուց սուրբ կրօնաստանըս մխանձանց:
Թըռիք հապաղեւածեալ գծովուն հատեալ լայն ասպարէզ
Շոյտ հասցուք անդ ուր կամիմ դիւր տալ ոտից իմ վաստակեալ
Եւ քնարիս թուլազաչնակ՝ հանդիստ վայրիկ մի լըռութեամբ:
Եկաք, վա՛չ, յիմ սիրեալ տեղ եւ խաղաղիկ նաւահանգիստն,
Ուր փուխան նաւքըն խռովեալ՝ գերծեալք յալեաց կենցաղոյս
[այս
Զխաչին բացեալ գառագաստ հողմով սիրոյ փըրկչին վարեալք.
Եւ՝ի տապան իմն մըտաք անձեռագործ եւ հողանիւթ
Ի փոքրիկ ծովակիս կազմեալ վերին ճարտարութեամբ.
Ուր պահին մաքուր երամ սուրբ աղաւնեաց մըշտամընչիւն,
Որ փախուցեալք՝ի բազէից՝ի ծոց սորին թաքչին անքոյթ:
Ասպարէզ է աստանդր խրմբից այլ խմբն մենամարտ
Դրօշու խաչին խրախուսեալք ընդդէմ չարին աներեւոյթ,
Եւ ոչ՝ի գէն այլ յաղօթս վառեալ մարմնովքըն մերկանդամ
Մարտուցեալ ընդ բեւիար զգետնեն ըզնա չնորհիւ խաչին:
Աղքատին յանձուկ խըցկունս մըտեալ, մանկունք. արդ չըր–
[չեսցուք,
Որ՝ի սոսին չինեալք են անձուկ հետոց հետեւողացն:
Չի՞, տեսէք, մուխ եւ անչուք գեղատըխուր են բընաւին,
Պատեալ որմովք դուզնաքեայ, ցած եւ խոնարհ են առաս–
[տաղքն,
Մի եւ կամ երկու լուսանցս ունին միայն՝ի յարեգդէմ,
Ցոյց չողիկ կաթեն եւ լոյս առնեն անձանցն արգելական:
Իսկ յատակք են անպատոյհ լոկ խըսրիկ մի արկեալ եւ եթ,
Զարմանամ, ի՞նր՝ի խոնաւ գետնոյն մարմինք ոչ խօթանան,
Այլ միշտ առողջ մնան եւ ժիր թէ եւ լինին հարիւրամեայ:
Սակայն ոչ ընդ այս յաւէտ այլ ընդ նոցին վարս հիանամ,
Որ այնչափ տաժանութեանց տանին ոգւով ժուժկալասէր.
Մարմնով մեկնահանդերձ կըռուին սաստիկ ցըրտոյն ընդ դէմ,
Բազմօրեայ պահօք յաղթեն անոյժ մարմնոյն ախորժակաց.

Եւ արթուն հըսկողութեամբ աչաց քընոյն ծանրացուցիչ։
են ոմանք որ երկնաւոր վարդապետին բերեն ըզտիպ
Անճանճրոյթ անյադ ճայնիւ զդիշերն ՚ի գլուխ հանեալ յաղօթս։
կէսք թէպէտ կըծկեալ մարմնով զաղաբողոն առեալ վերայ
Նընջեն այնպէս անմահիճ գօտին առանց լուծանելոյ։
Բայց անդէն վաղայարոյց լինին յերկրորդ պահ գիշերոյն
Մինչ ըստուեր պատէ զերկրաւ բնութիւնք լրուն տիեզերաց,
Եւ մարդիկ աչխարհի նիրհեն փափուկ ՚ի յանկողնոջ։
Նոյն արթունք եւ զըւարթունք ՚ի սուրբ աղօթըս կանխելով
Պաշտեն ըզտէր անդադար զուարթնոց երկնից նըմանելով։
Այլ յորժամ ճայն զանգակին կոչէ զոգիսըն տըքնաստր,
Եւ զնոսին, որ զոգ թէ նոր զաչըս տըւեալ են քնոյ անօսր։
Որպէ՞ս արագ եւ նոքին զքուն թօթափեն յարտեւանաց,
Ելանեն լուրջ եւ զըւարթ փոյթ ժողովին յեկեղեցին։
Անդ ըսկիզբն առնուն հընչել զԴաւթեան քընար սաղմոսեր—
[գուքն,
Ոմանք լուռ կացեալ նոցա նըւիրեն ունկըն մըտադիւր։
Այլք յօտից վերայ անշարժ ՚նդ երկիր հային միշտ ակընկոր
Քաղցր ՚ի ճայն երգոյն զմայլեալք հրեշտակային սուրբք օրհ—
[թեանցն,
Կէսք ըստէպ ծունըր կըրկնեալ եւ մածուցեալ զգետնով զերեսս
Ի հանդէս ժուժկալութեան ջերմ արտասուօք հայցեն ըզնորհ։
Եւ ըզճեռս, որ չէ լըցեալ արեամբ մեղաց աչխարհիս այս,
Տարածեալ միշտ պաղատին վասն աչխարհի խաղաղութեան։
Իսկ յորժամ աւարտեն զերկար պաշտօն ճաչոյ ժամուն
Ելեալ ՚ի տանէն աղօթից երթան յառաջ ՚ի ճաչատուն։
Ոմն անդէն ՚ի յամբիոն ելեալ կարդայ զվարըս հարանց,
Լուռ մընչիկ այլքն ՚ի սեղան ընդ ճաչակելն ՚ի միտ առնուն։
Զի՛նչ է սակայն զոր ճաչեն, այսըր տեսէք զօրէն պահոց,
Լոկ հացիկ ընդ բանջարոյ զոր համեմեն աղին համով,
Կամ ապուր ընդեղէն ծերոցն ՚ի պէտս եփեալ ջերմիկ։
Այսր ոչ զոն խոհակեր եւ ամճաբեր կամ ծաղարար,
Ոչ գառինք խորովեալ կամ համադամ պէս պէս խորտիկք,
Ոչ գինի եւ կամ այլ քաղցր ինչ ըմպելիք օշարակաց։
Քանզի ազատ են սեղանք նոցին փափուկ յայս վայելից։
Ցանապաճոյճ սեղանոյն ելեալ ապա զուարթ անտըրտունջ
Գոհանան զպարգեւողէն, դառնայ մէն մի յիւր մենանոց։
Վերծանեն այնուհետեւ անյագ ոգւով զհոգեմատեանս,
Որ քաղցեալ ոգւոց նոցին ճաշ է քաղցրիկ հոգեպարար։
Սիրեմ ես, բազմահամբեր ճրգնաւորին վախճանելոյ
Զեզ, մանկտիք, դոյդն լինչ տողիւք զհանդէս վարուցն երգել
[աստէն։

63 Որ ըզվարս Յոսեփովանող աչակերտին բերէր ճըշգրիտ,
Զողջ գիշեր իբրու զկանթեղ նա կայր անշէջ արթուն աչօք
Աղօթիւք անհատական ընդ Աստուծոյ խօսեալ ՚ի սիրտ։
Բացօթեայ ճրգնէր յատէտ ՚ի մէջ կըղզւոյն ուր եւ կամէր,
Եւ ղօղեալ յոլով անգամ ՚ի գարափորն իւր խորագոյն

Անճաշակ անկերակուր պահէր անդէն զեօթնեակ աւուրս։
Արդար, այլ արտասուէր իբրեւ ըզյոյժ մեղուցեալ ոք,
Եւ կըրկնէր չըրթամբք անլուռ զխոնարհ մեղայն մաքսաւորին,
Ցամենայն 'ի չաբաթոջ խոստովանէր զոչ գործեցեալսն,
Եւ ըզհացն ի՛ջեալ յերկնից միշտ ճաշակէր, ոչ յագենայր։
Ոչ միայն էր ընչատեաց, այլ եւ չխնդրէր ըզկարեւորսն,
Զըրկէր զանձն 'ի պիտոյից տայր ընկերին կարօտելոյ,
Կենդանւոյն առ աչխարհ մեռեալ էր նա բոլորովին,
Սոսկացեալ 'ի յերկրէս եւ ըզգեցեալ զերկինս հոգւովն
Ըզմարմինն 'ի խաչ հանեալ անտար վըշտօք ժուժկալութեան
Կարօտեալ կամովին նեղեալ մարմնով եւ չարչարեալ։
Այսպէս երանելին իբրեւ զարեւ 'ի բոյլս աստեղց
Փայլեցաւ 'ի մէջ եղբարց պայծառ լուսով ճըգնողական.
Եղաւ անհամեմելոց աղ համեմիչ վարուքըն խիստ,
Եւ խըթան խաչակրօնից հեղգացելոց 'ի նոյն հանդէս։

Հաս ժամ ահա, զի ելցուք եւ առ Ծովուս Քաջբերունեաց
Ըզվերջին քնար ողջունի, ո՛հ, ես հարից սըրտաճմլեալ
Ցուզարկաւոր լեալ ձեզ անդ մէն մի անդրէն յօտար աչխարհս։
Դուք՝ մանկունք, որ իսկըզբան մըտանելով զրախտին ընդ
[դուռն
Ձեմեցայք 'ի Հայաստան, աստէն եկեալ ելիք արտաքս։
Այլ ասա վայրիկ մի դուլ տուէք ձերում ոտից մի գնայք յառաջ,
Լըսարուք թէ զի՛նչ լալով ժըռէ 'ի ձէնջ ողբալի մայրն։

Ո՛վ իմ որդեակք մայրասէր, զձեզ որ առ սէր իմ հայրենւոյս
Ողբերդուդ հրաւիրեալ՝ եբեր 'ի յիս եւ ճեմեցոյց։
Արդ երթայք, այլ քա՛ւ թէ գիս դուք մոռանայք մինչեւ խպառ։
Յուշ լիցի ձեզ Այրարատ եւ Մայրըն ձեր ամենածին.
Աւազանըն եփրատայ ծնողին արգանդ յորդիս լուսոյ.
Ծոր Վիրապ եւ սիրեցեալ տուն Գրիգորին լեառն Սեպուհ.
Եւ չիրիմք երանելի հարցըն տածիչ հոգեւորաւն։
Ցուշ լիցի ձեզ եւ Մասիս, ալեւոր ծերն եւ Արագած.
Տենչալի տուն Թորգոմայ, յորմէ ելեալ տարագրեցայք.
Թեկն առ Թեկըն չարեցեալ այն ապագոյն Թօնուտ լերինք.
Ձոխաբոյս հովիտք եւ ձորք հովային մարմանդավայրքն.
Ջաղցրահոս աղբերակունքն, այն խոխոջիւն յորդոր առուոց.
Այն սիրուն բազմաբուրեան ծաղկունք, որոց առիք ըզհոտ.
Դիւր լայն պարարտ դաշտորայքն եւ այն կանաչ մարգագե–
[տինքն.
Բերբի եւ կորդ արտորայքն, որ ըսպասեն արօրագրաց։
Ցուշ, նա իմ աւերակաց տեսիլ եւ կերպն աչխարելի.
Այն հիմանց խախտեալ քարինք եւ այն նըշխարք մանրակոտոր.
Մարմարեայ սիւնք մամռապատ եւ Թաւալեալ այն մահար–
[ձանք.
Այն փըլեալ եկեղեցիք եւ տաճարաց մնացեալ կամարքն.
Այն ամայի վանորայքն եւ մոռացեալ ուխտատեղիքն։

Դուք մի՛ թէ գայոսիկ մոռանայէ՞ք ՚ի յաւիտեան,
Կամ խպատ ո՞չ յիչեցէք զքաղցր այն տեղիս քնականուն.
Կամ թողուցո՞ւք զիս այրի եւ զիմ երկիրդ անմարդաձայն:
Ցի՛ս, ո՛վ իմ մանկունք, յիս զարձ առէք նախնոյն նըման.
Ոչ ասեմ տամբք եւ զարմօք, չատ է միայն սըրտիւ սիրով.
Չհամասեռ Հայկեան սերունդս, յոր վայր իցեն թէ սիրեսջիք,
Անդ եմ ես հայրենիս եւ գայն անշուշտ ինձ վարկանիմ:
Չէ այն ոք հայրենասէր, որ կայ առիս, այլ ոչ սիրէ,
Հուպ կացեալ, բայց ոչ հայի յողորմ տեսիլ մերձաւորիս
Չաչըս յինէն ամփոփեալ զիւրեւ միայն զարձուցանէ:
Հեռացելոյ սիրոյին լերինք բարձունք չեն խոչընդոտին,
Քալ կարէ նա եւ անդուստ ըզհեռացեալըս նըչմարել.
Եւ զերդ արեւն ՚ի բացուստ չոզ արձակել մըթաղնելոյս:
Գնասջիք բարեաւ արդ, մանկունք, եւ զիս այնպէս դուք սի-
[*րեցէք:*
Ծոնարհեալ զհող հայրենւոյն համբուրեցէք փըղձկեալ սըր-
[*տիւ,*
Առացէք եւ դուք նըմա մնասջիր ողջամբ, ո՛վ Հայաստան,
Ա՛հ, մեկնեալ այժմ ՚ի նմանէ երթայք տըրտում ըզճանապարհ,
Ոմն ՚ի հիւսիս ոմն ՚ի հարաւ ոմն յարեւմուտս ՚ի տարաչխարհս:
Զքաղցր արեւըն հայրենեաց եւ զպարղութիւն թողեալ, աւա՛ղ,
Ընդ այլ արեւով չերմային եւ խառն օդով երթեալ սնանիք.
Եւ ՚ի ձեր ծածկի աչաց Մասիս եւ լեառըն Վարագայ,
Եւ ոչ եւս այլ զօդ նոցին ծըծէք որ իմ երգով չընչէր:

Այլ որ ՚ի քէն ելեալ դու սըրտիւ գնացեր ՚ի հայրենիդ.
Անդ ճեմեր, աւա՛ղ, աստէն ՚Ի իւզանդիոն հարեր ըզքնարս,
Անդ ամպեալ ցօղեր արտօսր կաթիլքն իչին յերկիր պանդուխտ.
Անդ լացեր կականալի ձայնիկըդ եւ յարեւմըտից.
Սակայն ո՛ւր ես դու, զիտե՞ս, հէք ողբերգակ Աբարատեան,
Քեզ թըւի թէ հայրենւոյդ յանուշակ ծոց հանդուցանիս,
Չի այդպէս քոյդ հրաւիրեալ մանկանց լինիս յուղարկաւոր
Չաչսըդ քո բաց, եկ ՚ի միտս, ո՛հ, եւ դու կաս յօտար աչխարհ:

ՎԱՀՃԱՆ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

———o———

1. Պատշաճ համարիմ զայս ծանուցանել նախ քանասիրացդ առ՝ ի ուղիղ որոշել զփոփոխումն զարձուածոց բանից յընթացս գրոյս. զի ըստ որում մեծ մասն երգոցս՝ երկրորդ դիմօք յարմարեալ են. որպէս թէ իմ հրաւիրակիս կացեալ՝ ի հայրենին անդ՝ մատամբ ցուցանեմ հրաւիրեալ մանկըտւոյն զտեղիսն, յոր տանիմ զնոսին: Ուստի որ ընթեռնուն՝ պարտին լինել անդ, ուր եմն եմ. թէպէտ եւ երբեմն զիս՝ ի պանդխտութեան տեսեալ՝ փոխեմ զնոյն դէմսն. զոր դիւրաւ կարեն որոշել ուշմադոյնքն:

2. Վայել էր ճոխագոյն նուագել զտեղի դրախտին եւ զբիւրակնեան լերինս եւ զաղբիւրս, որ զուարճալի նիւթ եւս ընծայեն: Սակայն ոչ համարձակեցաք եւ ոչ միայն՝ ի դրախտն, այլ եւ յամենայն տեղիս՝ փոքրիկ մակուկաւ մերով՝ ի խորս ծովուն նաւել. ուստի միայն հաբեւանցիկ առ ապամբք քերեալ անցաք. եւ զի փութամբ եւս՝ ի նպատակն մեր հասանել:

3. Զգեղեցկութիւն Արարարտեան գաւառին եւ զարդաւանդութիւն հողոյն եւ զբազմապիսի բարեաց լիութիւն՝ վայելուչ իմն ըստ ամենայն մասանցն ստորագրէ Ղազար Փարպեցին. զոր թէ քեզ ախորժելի է ընթեռնուլ, կարես դտանել՝ ի սկիզբն գրոց նորին:

4. Զայս Եղեկիէլ մարգարէն եւս յայտ առնէ բանիւս: «Եւ՝ ի տանէ Թորգոմայ ձիով եւ հեծելովք եւ ջորւովք լցին զվաճառս քո»:

5. Գիւղականքն Վասպուրական գաւառին՝ պէրատեղ անուանեն ըզտեղին, ուր՝ ի ցերեկի՝ ի ժամ կթոյն առեալ բերնէ հովիւն զխաչինս. եւ թերեւս ազաւաղն իցէ այս՝ բառիս փարախատեղ. որ նշանակէ զդոմն եւ զմակաղատեղն. յորում փարախեն՝ ի դիշերի զհօտն: Բայց՝ ի սմանէ եւ յայլ ուրեք եւս՝ ի կիր արկեալ եմք ոմանք առ ժամանակօք որբոյն Ճակովբայ՝ ի Մէջազետս որ ուրանային զքրհեղէն. զորս այսու յայտնէ եւ ճշմարիտ վկայութեամբն յանդիմանեալ սքանչելագործ հայրապետն Մծբնայ:

7. Այս յանկարծ եւ սաստիկ չարժ Ակռոյ գեղջն՝ եղեւ՝ ի 1840 թուականին. յորմէ ըստ վկայելոյ ականատեսիցն՝ չապրեցաւ ոք բաց՝ ի հովուէ միոջէ:

8. Այս խրատ Սողոմոնին է, որ ասէ՝ ի դիրս առակացն: «Մինամ կալ բանջարոյ՝ ի դաշտի եւ հնձեսցես զխոտ. . . զի եղիցին քեզ ոչխարք ձորձաբերք. դարմանեա զդաշտս, զի եղիցին քեզ դառինք»:

9. Վահրամ որդի էր Գրիգորիսի Պահլաւունւոյ՝ ի զարմէ լուսաւորչին

'ի ժամանակս Գագիկայ վերջնոյ արքային Բագրատունեան. որ քաջութեամբ արութեան եւ մանաւանդ պայծառափայլ աստուածապաշտութեամբ՝ գեթ բազանգեալ գտաւ քան զյորդանն եւ երկիցս եւ ընդ դէմ թշնամեացն 'ի պատշարման Անի քաղաքին սաստիկ հարուածովք հար զնոսա. եւ յաւիտենամեայ ծերութեան իւրում մարտուցեալ ընդդէմ Ապուսվարայ Պալասի՝ նահատակեցաւ ինքն եւ որդին իւր. զորոյ զհամօքէն առաքինութեանց վարս, զոր գրուատէ Մագիսարոս՝ կարես գտանել 'ի պատմութիւն Հայոց յերկրորդ հատոր 'ի կարգի Բագրատունեան թագաւորացն:

10· Գագիկ էր վերջին թագաւոր ցեղին Բագրատունի հզօր երեւեալ 'ի քաջարութիւնս. այլ աւա՛ղ, քանզի չարութեամբն նմանեալ Վասակայ Սիւնոյ՝ վեստ արդիս նենգաւոր դաւաճանութեամբ մատնեաց զայնպիսի տէր 'ի ձեռս կայսեր Յունաց. որով առիւծն այն հզօր, որ իբրեւ զվէհն Տրդատ սիգայր 'ի վերայ լերան Հայոց՝ 'ի մէջ աչխարհին Հոռոմոց զամս երեսուն փակեալ 'ի գառագիլ՝ ցաւագինս մռնչէր վասն հայրենի աչխարհին եւ բարձման թագաւորութեան 'ի տոհմէն իւրմէ:

11· Զայս ոճիր սոսկալի եւ զազանային վրէժխնդրութիւն՝ գործեաց Ալփասլան արքայն Պարսից ըստ պատմելոյ Վարդանայ յորժամ էառ նա զԱնի քաղաքն:

12· Վերջին կործանումն եւ ամայանալն Անի քաղաքին՝ չէ յայտ 'ի պատմագրացն թէ ե՞րբ արդեօք եղեւ. բայց այժմ պատճառ՝ Ղազար Ջահկեցին Ցովհաննու Երզնկացւոյն՝ յորմէ երկուցեալ բնակիչքն ելին եւ ցրուեցան 'ի հեռաւոր աչխարհս. եւ միայն ասէ՝ որ 'ի Լեհաստան փախեան 40 հազար տուն էին Թողլով զայլն:

13· Տրդատ էր հռչակեալ ոմն ճարտարապետ ազգաւ Հայ, որոյ ձեռամբ իսկ շինեաց Բ Սմբատ արքայն Բագրատունի զհրաշակերտ կաթուղիկէ եկեղեցին Անւոյ. եւ պատմեն եւս զամանէ եթէ 'ի վտանգիլ չարժամբ՝ գըմբէթին մեծ եկեղեցւոյն Սոփիայ, որ 'ի Կոստանդնուպոլիս, սոյն Տրդատ անդ գտանելով՝ եցոյց զհնարս դիւրաւ նորոգելոյ զայն:

14· Զայս չահ բիւրեղէն, զոր 'ի Հնդկաց տուեալ էր բերել Սմբատայ սիեզերակալի, եւ զարծաթի խաչն, որ մարգաչափ ունէր զմեծութիւն կանգնեալ 'ի գլուխ կաթուղիկէ եկեղեցւոյն Անւոյ, ընկէց ոմն 'ի զինուորաց եւ խորտակեաց, ընդ որ ցաւեաց յոյժ եւ նոյն ինքն Ալփասլան արքայն Պարսից 'ի տեսանելն զայն:

15· Ի ժամանակի յորժամ գերեցան հրէայքն 'ի Բաբիլոն, էառ երեմիայ մարգարէն զհուր ողջակիզաց սեղանոյն, որ վառ պահէր միշտ, եւ թաքոյց զայն 'ի ջրհոր մի ցամաք. եւ 'ի դառնալն վերստին 'ի գերութենէն առաջնորդութեամբն Զօրաբաբէլի եւ չինելոյ զտաճարն՝ 'ի խնդիր ելեալ գտին զայն, բայց ոչ զհուր, այլ զղուր թանձր, զոր իբրեւ հեղին 'ի վերայ ողջակիզացն եւ ընդ ծագելն արեւուն 'ի վերայ՝ իսկոյն բորբոքեալ այրեցաւ ողջակէզն տեառն զօրութեամբ:

16· Այս յուսապրական բանիւք, որ 'ի դիմաց մանկտւոյն՝ ոչ եթէ հրաշադէտ եւ ըղձապատում լինել կամիմք. այլ միայն ի լի յուսոյն եւ 'ի յաւալի բանիցն որ 'ի դիմաց քաղաքին, ատիպեցաք գրել զայնս. եւ առ այս երաչխաւորէ մեզ այս մի տող 'ի բերանոյ քաղաքին: «Արասցէ Թող եւ որպէս տէրըն կամի նախատեսող»:

17· Զայս ծանուցանէ Շարական 'ի Մեծահրաչ օրհնութիւնն երկրորդ Ծաղկազարդին 'ի տանս այս:

Իսկ ՚ի չորրորդըն դասէ պաշտպան եղեալ լուսաւորչին։
Ի դասուն իւր փութացեալ ուրախութեամբ տօնակատարութիւն.
Զոր հարցեալ ՚ի նմանէ տեղեկանալոյ մարմնով հրեչտակն։

·8· Առ այս ակնարկէ ՚ի Շարական Երգնկացին յայս տուն, որ ՚ի լե-
րինքն։ Խորհուրդ խաչելոյն գեղահրաչ տեղւոյն Գողգոթայ ծածկապէս
՚ի սմին լերին տեսանի. զէնն արքայական սպանմանն գործի կենաց ար-
քային ՚ի կենաց գործիս նուիրեալ. եւ այլն։

19· Մանի կոյս էր ընկեր սրբոց Հռիփսիմեանց. որ զատեալ ՚ի նո-
ցունց առանձնացաւ ՚ի լեառն Սեպուհ. եւ քարայրն՝ յորում բնակեցաւ
կոյսն՝ կոչեցաւ Մանեայ այրք։

20· Արդարեւ պերճագոյն է եւ գերազանց՝ դովեստ սոյն Պլուզ Ցով-
հաննէս վարդապետին առ Լուսաւորիչն եւ ՚ի յորդիս նորին եւ Թոռունս. յո-
րում ՚ի մէջ առեալ դրուատէ եւ զլեառն Սեպուհ բազմապիսի համեմատու-
թեամբք. եւ համարձակիմ ասել. եթէ մասամբ իւիք գէէ գնարեկեան ճա-
ճոյք. զոր դիտ յաւարտ Ցաճախապատում մատենին յօրինեալ ՚ի Լուսա-
ւորչէն մերոյ եւ ընթերցեալ քննեա զայն մտօքդ. տեսանես յայնժամ թէ
քանի՞ խորագոյն բաղձանօք հանճարեղ Պլուզն բոցավառեալ ՚ի սէր ցան-
կալուն ՚ի սրովբէից՝ վայելչագոյն բանիւք ներբողէ զերանելին զԲրիգոր
եւ զեղեալ յառատութենէ սիրոյ ոգւոյն զառաւելեալ սէրն իւր թափէ ՚ի
Սեպուհ։

21· Զայս ցաւագին տրտունջ եւ բողոք բառնայ Յորենացին ՚ի պատմե-
լըն անդ զմահ սրբոյն Տրդատայ՝ այսպիսի բանիւ։ Ո՞ ոք ՚ի ձէնջ Քոչակս
յաղագս մեր, ո՞վ որ յերթալս մեր բեռնարարձս, ո՞վ ոք ՚ի գալն մե-
րում՝ հանգիստ, ո՞վ ոք տուն կամ օթանոց մեզ պատրաստեաց։

22· Շաւարշան է առաջին անուն Արտազ գաւառին, առ որ հուպ է Ա-
ւարայրի դաշտն ուր եղեւ նահատակութիւն սրբոց Վարդանանցն։

23· Քանզի յառաջագոյն ցուցաւ տեսլեամբ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգո-
րի, եթէ ՚ի հօտ գառանց անտի լինելոց են ոմանք գայլք եւ յարձակելոց
են ՚ի վերայ գառանցն կոտորել զնոսին եւ հանել արեան ճապաղիս. որ
կատարեցաւ իսկ ճշգրիտ ՚ի մեծ եւ հոգեւոր պատերազմիս այսմիկ։

24· Նախաբարքն Հայոց իրրեւ արտաքուստ մատուցին երկրպագու-
թիւն հրոյ եւ արեգական՝ սկսան իւրաքանչիւր նոքին սուտակասպաս բա-
նիւ չնորհակալութիւնս մատուցանել Ցազկերտ արքային անդ ՚ի յատեան
Պարսից. եւ սուրբն Վարդան եւս իրրեւ յաղթմանէ հուպ եւս անդ-
դանօր. եւ յետ ՚ի մէջ բերելոյ զմիամիտ եւ տիրասէր ծառայութիւն իւր՝
յարէ զկնի։ Բայց արդ յայսմհետէ այսպէս կամք են, ջանամ, զի եթէ
ցայժմ գործեալ ինչ իցէ (իմ) եւ ոչ արժանի անուան կամ գովութեան
յայսմհետէ հնարիմ ամենայն զօրութեամբ եւ ուժով՝ օգնականութեամբն
Աստուծոյ գործել գործ այնպիսի, զոր ոչ միայն առաջի ձեր արեաց, այլ
եւ ՚ի կայսեր դրանն եւ յայլ աղգս պատմեսցի համբաւն այն մինչեւ յա-
ւիտեան։ Եւ զայսպիսի բանս իրրեւ լուաւ թագաւորն եւ ամենայն աւա-
դանին Պարսից գովեցին զվարդան եւ ոչ ծանեան զղօրութիւն բանիցն ա-
սացելոց, որպէս պատմէ Ղազար Փարպեցին. զոր ընթերցիր ՚ի գիրս նորա։

25· Վասն զի սովորութիւն է Հայաստանեայց, ցորչափ նորածին տը-
ղայն ՚ի յորորոցի ննջէ՝ ՚ի ներքոյ նորին զչորացեալ մանր հող ՚ի վերոյ
չորի տարածեալ զնեն։

26· Աւանց, կամ ուղղագոյն եւս աւանս կամ աւանք՝ է նահանգիսա

քաղաքին Վանայ միով ժամու հեռի ՝ի նմանէ յարեւմուտս հիւսիսակողման:

27. Այգեստանք կամ արուարձանք քաղաքիս՝ մեծատարած են յոյժ ՝ի դիւրավայր դաշտի. յորում առաւել բնակիչք գոն մերազնէից քան ՝ի քաղաքն: Այնչափ զուարճալի եւ գեղեցիկ են այս այգեստանք, պտղատու եւ անպտուղ ծառովք զարդարեալ եւ մանաւանդ յորդազնաց առուոք. որ յամենայն հրապարակս գնան առ ծառովք ուռենեաց. մինչեւ կարեմ ասել. եթէ չնաչխարհիկ են ՝ի մէջ հանուր աշխարհին:

28. Հին եւ Նոր, ըստ տաճկացն (էսկի եէնի) է յորդառատ աղբեր միոյ անուն. որոյ ակն է յընդարձակ հրապարակին, որ ուղղակի ելանէ ի քաղաքէն մինչեւ ՝ի գիւղն Սղկայ: Եզերք վտակի սորին եւ այլ աղբերաց՝ զարդարեալ են կանաչազեղ եւ մանաւանդ լախուր կամ կարօս անուանեալ բուսովք, զոր տեղացիքն՝ ջրի կարօս կոչեն եւ է տարբեր ՝ի միւս երկուց տեսակացն եւս, զորս ՝ի կերակուրս արկանեն:

29. Գլգլունք կամ գլգլումն ասի ձայն ջուրց, որ ՝ի նեղաբերան յամանոյ ինչ եւ կայ յականէ աղբիւրոյ ՝ի դուրս հոսի սաստկապէս՝ ճնշելով յօդոյն:

50. Քաղցր է եւ հոգեւոր իմն անուշութիւն եւ ազդեցութիւն ունի ձայն փայտիս այսմիկ կոչնակ անուանեալ. զոր առեալ ՝ի չորրորդ պահու գիշերոյն ժամահարն՝ ելանէ ՝ի հրապարակս եւ փողոցէ ՝ի փողոց հարեալ շրջի. յորոյ ձայնէն զարթուցեալ դնան յեկեղեցին: Եւ այս սովորութիւն ոչ պուրական գաւառին. իսկ յայլ տեղիս Հայաստանեայց, եթէ գո՞յ այս սովորութիւն, ոչ դիտեմ:

31. Ալուչայ. յայս անուն եւս կոչեն Վասպուրականքն զսալորն:

32. Շուտահաս կոչի այն ազգ տանձից, որ ընդ ծիրանոյն հասունանայ:

Մեղրուկ կամ մեղրիկ տանձ. յայտ է վասն մեղրահամ լինելոյն առեալ է զանունս:

Դեղին տանձ. մեծագոյն է սա քան զայլ ամարային տանձս եւ կարի քաղցր, զոր մասն մասն արարեալ չորացուցանեն ընդ արեւով եւ զչիրն պահեն ՝ի ձմերանի:

33. Թթու տանձ. յայտնի եթէ ուտիցէ ոք յիսուն հատ՝ չատ ոչ ասէ որովայն սակս թթուահամ եւ ջրալից լինելոյն. իսկ եթէ Շարային իցէ որկորն՝ զհազարն միանգամայն չասէ չատ:

Տըղտըղեկ տանձ. փոքր է սա եւ բոլորշի. եւ դիւրագիւտ ասացաք՝ ոտվհետեւ յաճախ գտանի յամենայն այգիս:

34. Ծաղկաբերան խնձոր. քանզի ՝ի հասունանալն եւս զծաղիկն ՝ի բերան պահէ նման վարունկի:

35. Մալաղի տանձ. հաւանական է թէ այս ազդ տանձից իցէ եւ այն, զոր Վիրգիլիոս ՝ի մշակականն բռնալիր կոչէ. ըստ որում մեծութեամբն չնու զբուռն մարդոյ:

36. Մալաչի տանձ. յարգի է սա քան զայլ ձմեռնային տանձս. զոր ըստ գուշութեամբ առեալ ՝ի ծառոյն եւ կախուան արարեալ ՝ի ներքնատունն կամ ՝ի ջերմին սենեակս կախեն յառաստաղաց. որով դիմանայ ՝ի ձմերան:

Նռնենի կամ նարընջաձեւ տանձ. յաղագս նմանելոյ ձեւոցն առեալ զայս անուն. եւ առաւել եւս տոկուն է սա քան զայլ ձմեռնային տանձան:

37. Երկարատոկ խնձոր. ՝ի մէջ ամենայն ձմեռնային մրգացն մի միայն պատուականագոյն համարեալ է սա. զորս մի մի քաղեալ ՝ի ծառոյն.

այլ եւ այլ հնարիւք պահեն, որ դիմանայ զբաղում ժամանակս. եւ զանուն սորին բնակիչքն՝ Կըլաթ խնձոր կոչեն:

38. Դեղեցիկ է յոյժ կերպ անդորձուքեան այդեացս այսոցիկ, քանզի ոչ ՚ի հարթ գետնի տնկեալ են ըստ այլ դաւառաց սովորութեան, այլ ՚ի մէջ խորագոյն առուոց եւ արմատք որթոցն յոլ եւ յահեակ թեւս բաչխեալ խաչանման՝ հանեալք են ՚ի վերայ բարձր թմբոյն, որ լայնանիստ եւ ուղղածիգ չինեալ են առ իւրաքանչիւր առուօք. եւ ուռքն արձակեալ գան խառնին ընդ մխեանս եւ զբոլոր թմբով ծածկեալ տարածանին ակօսաձեւ. վասն այն ողկոյզքն ոչ այնչափ յուռոցն կախին, որչափ ՚ի վերայ հողոյ թմբին անկեալ հասունանան. որ քաղցրագոյն եւս լինին եւ կոչին արեւահաս:

39. Սառնային կամ ռամկօրէն պաղ աղբիւր. բղխի սա առ ընթեր վերին Վարագայ հուպ խոնարհեալ տաճարին. որոյ ջուրցն արդարեւ չկարեն դիմանալ ատամունք մարդոյ:

40. Ազնիւ եւ անուշահոտ է ծաղիկս այս քան զայլ ամենայն ծաղկունս լերին Վարագայ. զորմէ ասեն ոմանք թէ չգտանի յայլ ուրեք, սակայն մարթ է գտանիլ ՚ի բիւրակնեան լերինս կամ յայլ ջրաբուխ մարմանդավայրս:

41. Չհեզասահ մեղմիկ խոխոջիւն ջուրց, որ խաղան մանուածաւալ առ արմատովքծաղկանց՝ զըղզըղալ կամ զըղզըղումն կոչեն Վասպուրականքն. եւ թուի թէ ՚ի բառիս սողոսկումն կամ սողոսկուտ՝ աղաւաղեալ ելեկ այս, վասն զի նմանագոյն է ձայնիցն հնչման:

42. Բազում սքանչելի եղանակաւոր տաղըս յօրինեալ կան ՚ի վերայ լերին Վարագայ. յորոց. ասա՛ղ, չունիմ առիս եւ ոչ զմի եւս գնել աստանօր ՚ի զուարճութիւն բանասիրացդ եւ ՚ի ցոյց տենչանաց սրբատաւառ երգողին:

43. Պառնասոս կոչէր լերինն բանաստեղծութեան յորում կային ինն Մուսայք, ոյք համարէին դասերք Արամազդայ չաստուածոյն. եւ առ աւտրոտով լերինն այնմիկ՝ կայր աղբիւր մի նուիրեալ Մուսայից, որոյ ջուրքըն քերթողս առնէին գնա, որ ըմպէր:

44. Գալիլեայ կոչի այն մասն գաւառին լերինս այսմիկ՝ որ վրայք ինչ ստորին է քան զյոյժ բարձրագոյն մասն աստղաբերդ կոչեցեալ ՚ի բնակչացն. եւ անդ իսկ թագուցաւ ՚ի Հռիփսիմեայ մասն կենաց փայտին. որով առ զանուն Գալիլեային, որ յերուսաղէմ:

45. Յոնարհեալ եկեղեցւոյն վրայք մի հեռի է Թողիկ ճգնաւորին այր, գետնափոր եւ անճուկ յոյժ որ կայ մինչեւ ցայսօր:

46. Էր սա Ճամուշչի օղլու Հալիլ աղան մի ՚ի բռնադունից Վանայ եղելոյ յայնմ ժամանակի, որ յանդգնեցաւ քակել զդմբէթ ամայացեալ եկեղեցւոյն առ ՚ի պէտս բաղանեաց չինուածեան տան իւրում. եւ յորժամ վայ առ զպատիժն ծակոտեալ մարմնով՝ զղջացաւ ակամայ չինել զայն միւս անդամ:

47. Թէպէտ ըստ պատմելոյ յայսմաւորաց՝ երկոտասան սիւնք երեւեցան աստանօր, այլ ըստ աւանդութեան բնակչացն եօթն միայն երեւեալք են, վասն այն ըստ Թուոց լուսեղէն սեանցն՝ եօթն եկեղեցիք կառուցան այսր. իսկ մնացեալքն ՚ի վերայ վերին Վարագայ եւ Ցայնկոյս ձորոյ կոչեցեալ սուրբ Աստուածածնին եկեղեցւոյն երեւեալ են, որ է յարեւելս հիւսիսակողմանն է այղեստանեայց Վանայ:

48. Սենեքերիմ արքայն Ուրծրունի Թէպէտ ՚ի Սերաստիա վախճանեցաւ.

բայց յետոյ ըզմարմին նորա եւ զարիկնոջն Ռոշոշ կոչեցեալ՝ փոխադրեցին որդիքն իւր ՚ի Վարագ. որպէս պատուիրեալ էր ինքն:

49. Շուչան կամ Չուչանց. է անուն գեղջն, որ մերձ է կարմրաւոր կոչեցեալ Վանից. եւ կայ ՚ի նմին փոքրիկ եկեղեցի մի, զոր Շուչանից սուրբ Գէորգ կոչեն:

Այս մենաստան յայն սակս կոչի կարմրաւոր սուրբ Աստուածածնին. քանզի անդ երեւեալ է Աստուածածնին ծիրանի եւ կարմրատեսիլ հանդերձիւք. որով առեալ է զայս անունս:

Զորովանք ՚ի յետին ժամանակս կոչեցաւ Սալնապատու վանք եւ ունի զերիս տաճարս կից միմեանց չինեալք յանուն Աստուածածնին, Յովհաննու մկրտչին եւ սրբոյ Լուսաւորչին:

50. Կառուցեալ է սա ՚ի վերոյ գեղջն Գուռուպաչ. որ է յարեւելս հարաւակողմանն Վանայ:

51. Ջուռատան. գիւղ է սակաւ ինչ հեռու յԱրտամիտու եւ մօտ կռնկավանից:

52. Զգեղեցկութիւն դրից Արտամիտու եւ զառաջին չինուածիսն, որովք վայելչացոյց զնա Բ Արտաշէս՝ քանզ նկարագրէ Թովմայ Արծրունին, զոր քէ քեզ փափագելի է ընթեռնուլ, քէ ոչ ՚ի գիրս նորա՝ կարես գտանել զայնս ՚ի տոհմագրութիւն Հին Հայաստանեայց Ինճիճեան Հայր Ղուկաս Հայրենասէր վարդապետին. յերես 188:

53. Ցանցանելն սրբոյն Յակովբայ առ այս ադբերաւ՝ աղջկունք գեղջն նստեալք լուանային զձորձս եւ ոչ պատկառեցան ՚ի սրբոյն եւ ծաղր եւս արարին զնա. վասն որոյ անէծ զաղբիւրն եւ առ ժամայն ցամաքեցաւ. եւ զսեաւ հերս աղջկանցն սպիտակացոյց. զայս տեսեալ բնակչացն գիւղին՝ ընթացան աղաչանօք զկնի սրբոյն եւ նորա գթացեալ կրկին բղխեցոյց զաղբիւրն. իսկ գհերս աղջկանցն եթող այնպէս ՚ի յերկիւղ անպատկառից:

54. Անկղ. է անուն միոյ գեղջ ՚ի Հայոց ձոր առ դետովս. որոյ յանուն կոչի ՚ի բնակչացն Անկղայ դետ. իսկ մեծ առուն Շամիրամայ՝ է գետոյն յայսկոյս ՚ի հիւսիսակողմն. եւ այնչափ յորդագոյն է ջուր սորին, մինչեւ բաւական լինի քառասուն ջրաղացաց, որ չինեալ են կարգաւ առ իւրեւ:

55. Զարմանայ արդարեւ ամենայն ոք վասն բազմութեան ձկանցն, որ ՚ի Մայիսին խաղան յայս գետ եւ ՚ի միւսն, որ անկանի ՚ի հիւսիսակողմն Վանայ առ գիւղիւ Մարմետ: Եւ այնչափ լինի սրսորդութիւն ձկանց յերկոսին եւս, մինչեւ բաւել ոչ միայն քաղաքին եւ շրջակայ գեղօրէից. այլ եւ հեռաւորաց, որ զան կարաւան կարաւան եւ ցամաքեցուցեալ աղիւ բարձեալ տանին:

56. Բարձր եւ զուարճալի զդիրս Ոստանայ եւ չքեղութիւն ծովահայեաց տաճարին, զոր չինեաց արքայն Գագիկ իբր ճեմարանոց զբօսանաց՝ ճոխագոյն ստորագրէ նոյն պատմագիրն, զոր գիտ ՚ի տպա «Հին Հայաս» յերես 107:

57. Գետակս այս անցանի առ հիմամբք վանից եւ երթեալ խառնի ՚ի Տիգրիս գետն:

58. Պատուական մարմին արքային մերում Տրդատայ Քէպէէտ նախ ՚ի Թորդան թաղեցաւ. բայց զկնի ժամանակաց կամ ամբողջ մարմին կամ մասն ինչ նորա՝ բերեալ եղեւ ՚ի Հոռւոց Վանք:

59. Նարեկ գիւղ հեռի է ՚ի ծովակէն Վանայ միով ժամաւ ՚ի հարաւակողմ նորին. առ որ մերձ է մենաստանս այս. որում վանահայր եղեւ

հրեշտակակրօն վարդապետն Գրիգոր Նարեկացին: Հուպ այս գիւղիս 'ի յարեւմուտս հիւսիսակողման նորին՝ գոյ լեառն մի ազատաժուռ յորում են վեց քարայրք, երեքն 'ի վերոյ եւ երեքն 'ի ստորեւ. եւ 'ի մէջ միումն չինեալ կայ սեղան. որ էր տեղի աղօթից Նարեկացւոյն եւ անդուստ իսկ 'ի ծովն հայելով եռես զկոյսն եւ զՔիսուս 'ի գրկին:

60· Զնորեկ ձագս հաւոյն՝ ճետ եւս կոչեն 'ի Հայաստան, որ 'ի գիրս արու զաւակ նշանակէ:

61· Զանուն ճարտարապետին եկեղեցւոյն Աղթամարայ՝ յիշատակէ Թովմայ Արծրունին այսպէս: «Եւ քանզի ճարտարապետ արուեստին՝ էր Մանուէլ... այր լի իմաստութեամբ եւ զօրաւոր 'ի գործս իւր. հրաշակերտէ զեկեղեցին զարմանագործ արուեստիւ. եւ այլն»:

62· Մի այնպէս կարծեսցէ ուշիմ ընթերցողն, եթէ ճիշդ այսպիսի իցեն ամենայն քանդակեալ դրօշուածք յարտաքին կողմունս տաճարիս այս, քերեալ առաւել ինչ իցեն կամ պակաս 'ի նոսին, ըստ որում չեմք ականատես. եւ թէպէտ Թովմայ Արծրունին պատմէ զնոցանէ, այլ ըստ մասին եւ եթէ: Վասն որոյ եւ մեք էր ինչ, զի ըստ պատմելոյ նորին ճիշդ նկարագրեցաք եւ էր ինչ, զի ազատութեամբ յաւելաք 'ի մէնջ: Տես զայսմանէ եւս 'ի ստորա «Հին Հայաս» յերես 173:

63· Յաստատաւանող աշակերտն՝ նոյն ինքն է Աբրահամ ընկեր Խորենայ վախճանելոյ յԱսորեստան եւ աշակերտ սրբոց Ղեւոնդեանցն, որոյ գերեզման կայ այժմ 'ի Հայոց ձոր եւ է ուխտատեղի. որովհետեւ յետ տասն ա-

Խոդքատեռ տոմ գտոտոմոշ վ, տղ գվիմի ռոքմոն ,ղղոգքշոսիգղոմժմա նոք

եղիչէին որ ներքոյղ զնորին աքանչելի վարս:

64· Սա ինքն էր Գէորգ Վարդապետն եւ խստակրօն ճգնաւորն հռչակեալն առ հեռաւորս վարուքն անզուգական. որ կրօնաւորեալ էր 'ի Լիմ անապատն. եւ վախճանեալ յառաջ քան զվեց ամ՝ թաղեցաւ առ հովանեաւ սուրբ տաճարին Գէորգայ: Արժան էր բազում դրուատիս յօրինել զառաքինի վարուց նորին, բայց անտեղեակ գոլով համօրէն ճգնողական հանդիսից, միանգամայն եւ ծննդեան եւ կրօնաւորելոյն յայս անապատ. վասն այնորիկ այսչափ միայն պատուեցաք զերանելոյն առաքինութիւն:

65· Քաջբերունի կոչի գաւառն Արճիշոյ, որ է հանդէպ Լիմ կղզոյն յարեւմուտս հիւսիսակողմանն. վասն այն եւ մեք զայն ծովուն վանայ՝ Քաջբերունեաց ծով կոչեցաք:

ՄԱՐԴԱՐԻՏ

ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԿԵՒԻՑ

ՄԱՐԳԱՐԻՏ
ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆ
ԵՐԿՆԻՑ

Խուճ վաստակ երկոց

ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԽՐԻՄԵԱՆ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

ՏԵԱՌՆ ՊՕՂՈՍԻ

ԱՌԱՔԵԼԱՊԱՇՏՕՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Նման է ԱՐՔԱՅՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՆԻՑ առն վաճառականի, որ խնդրիցէ մարգարիտս գեղեցիկս: Եւ գտեալ մի պատուական մարգարիտ, երթեալ վաճառեաց զամենայն զոր ինչ ունէր, եւ գնեաց զայն մարգարիտ:

Ա.Հատ. Մատթ. Գլ. ԺԳ. Հմ. 45

ԱՌ

ԲԱՐԹԱԻԱՃԵԱԼ ՇԱՌԱԻԻԼՍ

ՕՏԵԱՆ ԳԵՐԹԱՍՏԱՆԻ

ՈՒՂԵՐՁ

Ընդունեցէք սրտի հաճութեամբ սոյն դրօշուած տառիս մահարձան. *Մ*արմարիոնեայ ծանր քար չէ սա, միայն հողապատ գերեզմանին վրայ անշարժ կեցած տխուր եւ լռին փառ. այլ խօսուն *Ա*ետարան է, որ ընդհանուր աշխարհի ծագ իւր ձայն կը հնչէ: Այն տիրասէր կնոջ աշխարհաբարոզ յիշատակին էեւո, որ ազնիւ իւղով օծեց Քրիստոսի գլուխ, թո՛ղ յիշուի նաեւ Ձեր առաքինի հանգուցեալ Հօր Պօղոս Աղայի Օտեան պանծալի անուն, զոր երախտապարտ սրտով այս վերտառութեամբ կը պսակէ ի գլուխ Մատենիս ճժդեհ վարդապետ Հայաստանցի:

Ն Ա Խ Ա Շ Ա Ւ Ի Ղ

———o———

Ո՞րն է այն մատեան, որ առաւել մարդոյ սրտին հետ կը խօսի քան թէ մտաց. ո՛վ է այն մատենին արտաքին դպիրը, որուն լեզուէն ու չրթունքներէն չնորհք եւ սէր կը բղխին, իր խօսքեր բոլոր աշխարհ կը գրաւեն, եւ մարդոյ հոգին վարելով ի գերագոյն սէր՝ երկրէս երկինք կը հանէ. ի՞նչ է այն մեղմախօս բարբառ, որ Հրէաստանի խորէն տիեզերաց չորս կողմ հասաւ. ի՞նչ գօրաւոր լեզու էր այն, որ ընտրեալ յիմարներուն բերնով՝ աշխարհիս իմաստնոց միտքեր յաղթահարեց ու նուաճեց: Աւետարանն է այս յաւիտենական կենաց բան. զոր Յիսուս քարոզեց կտակ թողուց աշխարհի ու գնաց. Սուրբ Հոգին յիշեցոյց, Աւետարանիչներն գրեցին:

Աւետարան Յիսուսի չունչն է, որով չէ թէ միայն Բաբելոնի դաշտի մէջ ցրուած Հրէական ազգին չորցած ոսկորներ կենդանացոյց. այլ համատարած աշխարհիս երես սփռուած կենդանւոյն մեռած ընդհանուր մարդկութեան հոգիներն ի նոր կեանս վերանորոգեց:

Ինչ որ Աւետարան գործեց, կարող չեղան գործել հին եւ արդի աշխարհին մէջ՝ ոչ իշխանութեանց զէնք, ոչ իմաստասիրաց գիւտք: Աւետարանին փառք բարձրացաւ տիրեց աշխարհիս վրայ քանի մի տկար ձկնորսներու ձեռքով. Աւետարանին փառաւոր գահ՝ Բեթլեհէմի մսուր եւ աղքատներու խըրճիթ եղաւ:

Զիկայ բնաւ գիրք մի կամ մարդկային հանճար եւ իմաստութիւն, որ կարողանայ մարդոց ստահակ հոգին ուղղել, դաստիարակել եւ բարւոքել, միշտ ի չարն արձանացած՝ ի բարին վերածել, բայց միայն՝ Աւետարանն: Այս վոգբրիկ հրաշագիրը մատեան աշխարհ կարդաց ու հասկցաւ. այս մանրիկ մանանեխի սերմէն ծառ մի բուսաւ, որուն ապաստանարար ճիւղերուն վրայ աշխարհիս վաստակեալ մարդիկ թրոչունի պէս նստան ու հանգիստ առին:

Յիսուս իւր Աւետարանին պատուական մարգարիտ Հրէաստանի հրապարակին մէջ ի վաճառ հանեց, աղքատն եւ հարուստն վազեցին ի գնել. մարգարտին տէր ձրի կը բաշխէր, ոչ ինչ չէր պահանջէր, այլ միայն հաւատք. ով որ կը հաւատար, նա միայն կտանար մարգարիտն:

Աւետարանին մարգարիտ յիմարնեբու սրտին մէջ հաւատք է, իմաստնոց մտքին մէջ անհերքելի ճշմարտութիւն. մէկն առանց քննելոյ կը հաւատայ, միւսն Տէքարթի պէս քննել ուզելով՝ կ'ապշի եւ կը սքանչանայ:

Աւետարանին կերակուր անմահարար է, կաթէն աւելի անուշիչ, մեղրէն աւելի քաղցր է. Դաւիթ ճաշակեց գայն հոգւով եւ անուշութենէն զմայլելով կասէր «Որպէս՛ պի քաղցր են ի քիմս իմ բանք քո, քան զմեղր բերանոյ իմոյ:»

Այս ամենահամ սիրոյ ճաշակ Յիսուս բերաւ երկինքէն Գողգոթայի խաչին փեթակին մէջ նորաճաշակ մանանայ մի կազմեց, Աւետարանին Սուրբ օբէնքներն, կալմիր արիւնով ղրոչմեց. զոր չի կարացին եղծել եւ ոչ նչանախեց մի աշխարհս բռնաւորութեանց ձեռք: Ի՞նչ կարողացան չինել Պըղատոն, Արիստոտել, Սոկրատ իրենց իմաստասիրութեան փեթակին մէջ: Յիսուս միայն չինեց կրօնի Սուրբ մեղր. որով քաղցրացաւ հանուր մարդկութեան բերան, որ դառնացած էր Ադամայ ճաշակած պտղով:

Աւետարան Աստուածորդւոյն երեսաց արտափայլող լոյսն է. եկեղեցին մութ է, եթէ սորա լուսով չի լուսաւորի. եկեղեցին կը խոտորի, եթէ սորա լոյս չառաջնորդէ, եկեղեցին հաստատ չէ, եթէ սորա Սուրբ քարերով չը հիմնուի:

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մեր երանելի նախնիք որչա՞փ երկիւղածութեամբ պաշտեր են Աւետարան, յորոյ ոսկանք մեկնութեանց պարապելով՝ Աւետարանին գիտութիւն ժողովրդոց ընտելացուցեր են: Եթէ ապացոյց կուզես՝ դնա շրջիր Հայաստանի վանորէից, քաղաքաց եւ գիւղերու մէջ, ուր կը տեսնաս բիւրաւոր ղրչագիր Աւետարաններ եւ նոցա մեկնութիւնք մագաղաթներու վրայ վայելուչ ծաղկենկարներով զրուած: Եւ այսօր իսկ եկեղեցւոյն մէջ ամէն ընթերցուածներէն առաւել Աւետարան կը պաշտուի. վասն զի ժողովրդոց խնկելի գիրք Աւետարանն է, զոր կը համբուրէ յաճախ ամենայն ջերմեռանդութեամբ. թէ հիւանդանայ Աւետարանին կը դիմէ, թէ գլուխ ցաւի նորա տակ կը դնէ, թէ հաւատայ կատարելապէս իւր ցաւերը կը փարատին: Աւետարանին հրաշալիք մեծ է, միայն մարմնոյ ախտեր չի բժշկեր, այլ առաւել եւս հոգւոյն ախտեր կապաքինէ:

Ես տրուպս, որ իբրեւ վարդապետ եւ մատակարար պաշտօնեայ կոչուած եմ Աւետարանի սեղանոյն, աւասիկ նոյն ամենալի անապատ սեղանէն զոյգն մի ճաշակ պատրաստեցի Սիօ-

նի որդւոց համար: Մատթէոսի Աւետարանին հինգերորդ, վեցերորդ եւ եօթներորդ գլխոց վրայ մեր մտաց չափաւորութեամբ խորհրդածելով դիւրաձեռն յօրինեցի այս փոքր Մատենիկ: Այն նպատակաւ որոշեցի միայն այս երեք գլուխ վասն, զի սոցա մէջ կը պարունակին գրեթէ մեծ մասամբ Աւետարանի ճշմարտութեան բարոյական եւ փրկաւէս օրէնքներն, ուր Մովսիսին օրինաց թերութիւններն Յիսուս կատարէ գերահրաշ կատարելութեամբ:

Աւետարանին երեք գլխոց իսկական քնազիրն խորհրդով նախակարգեցի մեր խորհրդածութեանց սկիզբն, որով թերեւս լուսոյն չնորհիւ՝ լուսաւորի մեր ստուերագիր խորհրդածութեանց պատկերն: Փոքրաջան աշխատութիւնս ուրիշ նպատակ մի չունի, ուշիմ ընթերցող, բայց միայն Աւետարանի Սուրբ օրինաց գիրեր դրոշմել մեր սրտին մէջ. եւ միանգամայն համեմատել մեր արդի ատելութեան վարք Յիսուսի քարոզած սիրոյ պատուիրանին հետ, ու ճանչնալ փորձով թէ ստոյգ Աւետարանին հարազատ որդիները կոչուելու արժանի եմք, եթէ իբրեւ խորթ եւ օտար մերժուած եմք մեր երկնաւոր հօր որդեգրութենէն. որում արժանի կացոյց զմեզ Սուրբ հոգւոյն վերածնութեան չնորհք:

Առէք ընդունեցէք ուրեմն, ո՛վ եկեղեցւոյ մօր հոգեծին մանկունք, Յիսուսէն աւանդեալ արքայութեան սոյն մարգարիտ, զոր իբրեւ փոքրիկ մանեակ մի յօրինելով ձեզ կը նուիրեմ:

Սողոմոնի ձայն կը յորդորէ զձեզ, որ այս մանեակ ձեր պարանոցէն կախէք. որպէս իմաստուն վաճառական ամէն բան վաճառելով, միայն Յիսուսի մարգարիտն ստացէք, որուն հետ բնաւ հաւասարութիւն չունին բոլոր աշխարհիս թագաւորութեան գանձեր: Ի՞նչ գին կը խնդրէ հապա այս մարգարտին տէր, ուրիշ ոչինչ, սի՛րտ միայն: Տո՛ւր ուրեմն, քո սիրտ, որդեակ, ինչպէս կը խրատէ Իմաստունն, եւ ահա կատանաս մարգարիտն:

ՄԱՐԳԱՐԻՏ
ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆ
ԵՐԿՆԻՑ

———o———

Յիսուսի վարդապետութիւն ի վերայ լերինն Գալիլեացւոց. յորում բովանդակին Աւետարանին շնորհաց եւ ճշմարտութեան օրէնք. Մատթէոսի Աւետարանչին ի հինգերորդ գլխէն սկսեալ մինչեւ զեօթներորդ գլխոյն վերջ:

———o———

ԳԼՈՒԽ Ե.

Եւ տեսեալ (Յիսուսի) զժողովուրդն՝ ել ի լեառն. եւ իբրեւ նստաւ անդ՝ մատեան առ նա աշակերտքն նորա. եւ բացեալ զբերան իւր ուսուցանէր զնոսա, եւ ասէր.

Երանի աղքատաց հոգւով, զի նոցա է արքայութիւն երկնից:

Երանի սգաւորաց, զի նոքա մխիթարեսցին:

Երանի հեզոց, զի նոքա ժառանգեսցեն զերկիր:

Երանի որ քաղցեալ եւ ծարաւի իցեն արդարութեան, զի նոքա յագեսցին:

Երանի ողորմածոց, զի նոքա ողորմութիւն գտցեն:

Երանի այնոցիկ՝ որ սուրբ են սրտիւք, զի նոքա զԱստուած տեսցեն:

Երանի խաղաղարարաց, զի նոքա որդիք Աստուծոյ կոչեսցին:

Երանի որ հալածեալ իցեն վասն արդարութեան, զի նոցա է արքայութիւն երկնից:

Երանի է ձեզ՝ յորժամ նախատիցեն զձեզ եւ հալածեսցեն, եւ ասիցեն զամենայն բան չար զձէնջ սուտ՝ վասն իմ. ցնծացէք եւ ուրախ լերուք, զի վարձք ձեր բազում են յերկինս. զի այսպէս հալածեցին զմարգարէսն որ յառաջ քան զձեզ էին:

Դուք էք աղ երկրի. ապա թէ աղն անհամի՝ ի յաղիցի. ոչ իւիք ապրիցէ այնուհետեւ, բայց եթէ ընկենուլ արտաքս՝ եւ կոխան լինել ի մարդկանէ:

Դուք էք լոյս աշխարհի. ոչ կարէ քաղաք թագչել՝ որ ի վե-

բայ լերկն կայցէ. եւ ոչ լուացանեն ճրագ՝ եւ դնեն ընդ գրուա-նաւ, այլ ի վերայ աչտանակի. եւ լոյս տայ ամենեցուն՝ որ ի տանն իցեն. այնպէս լուսաւորեսցէ լոյս ձեր առաջի մարդկան, որպէս զի տեսցեն զգործս ձեր բարիս, եւ փառաւորեսցեն զհայր ձեր որ յերկինս է:

Մի՛ համարիք եթէ եկի լուծանել զօրէնս կամ զմարգարէս. ոչ եկի լուծանել՝ այլ լնուլ:

Ամէն ասեմ ձեզ՝ մինչեւ անցցեն երկինք եւ երկիր, յոտ մի՝ որ նշանախեց մի է, ոչ անցցէ յօրինացն եւ ի մարգարէից՝ մինչեւ ամենայն եղիցի:

Որ ոք լուծցէ մի ինչ պատուիրանացս յայսցանէ ի փո-քունց, եւ ուսուսցէ այնպէս զմարդիկ, փոքր կոչեսցի յար-քայութեան երկնից:

Իսկ որ արասցէ եւ ուսուսցէ, նա մեծ կոչեսցի յարքա-յութեան երկնից:

Բայց ասեմ ձեզ, զի եթէ ոչ առաւելուցու արդարութիւն ձեր աւելի քան զդպրացն եւ զփարիսեցւոց, ոչ մտանիցէք յար-քայութիւն երկնից:

Լուարուք զի ասացաւ առաջնոցն, թէ մի՛ սպանաներ. զի որ սպանանիցէ՝ պարտական լիցի դատաստանի:

Այլ ես ասեմ ձեզ, եթէ ամենայն որ բարկանայ եղբօր իւ-րում տարապարտուց՝ պարտաւոր լիցի դատաստանի. եւ որ ասիցէ ցեղբայր իւր յիմար՝ պարտաւոր լիցի ատենի. եւ որ ասիցէ ցեղբայր իւր մորոս, պարտաւոր լիցի ի գեհենն հրոյն:

Եթէ մատուցանիցես զպատարագ քո ի վերայ սեղանոյ, եւ անդ յիշեսցես՝ եթէ եղբայր քո ունիցի ինչ խէթ դքէն, թող զպատարագն քո առաջի սեղանոյն, եւ երթ նախ հաշտեաց ընդ եղբօր քում, եւ ապա եկեալ մատուսջիր զպատարագն քո:

Լեր իրաւախոհ ընդ ոսոխի քում վաղագոյն մինչդեռ իցես ընդ նմա ի ճանապարհի. գուցէ մատնիցէ զքեզ ոսոխն դատա-ւորին, եւ դատաւորն դահճի. եւ արկանիցիս ի բանտ:

Ամէն ասեմ քեզ, ոչ ելանիցես անտի՝ մինչեւ հատուցա-նիցես զյետին նաքարակիտն:

Լուարուք զի ասացաւ՝ մի՛ չնար. բայց ես ասեմ ձեզ, թէ ամենայն որ հայի ի կին մարդ առ ի ցանկանալոյ նմա, ան-դէն չնացաւ ընդ նմա ի սրտի իւրում:

Եթէ ակն քո աջ գայթակղեցուցանէ զքեզ, խլեա զնա եւ ընկեա ի քէն. զի լաւ է քեզ եթէ մի յանդամոց քո կորիցէ, եւ մի՛ ամենայն մարմինդ քո անկանիցի ի գեհեն:

Եւ եթէ ալ ձեռն քո գայթակղեցուցանէ զքեզ, հատ զնա եւ ընկեա ի քէն. զի լաւ է քեզ եթէ մի յանդամոց քոց կորիցէ, եւ մի՛ ամենայն մարմինդ քո արկանիցի ի գեհեն:

Ապաքէն ասացաւ, թէ որ արձակիցէ զկին իւր՝ տացէ նմա գարձակմանն:

Բայց ես ասեմ ձեզ, եթէ ամենայն որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, նա տայ նմա չնալ, եւ որ զարձակեալն առնէ՝ չնայ:

Դարձեալ լուարուք զի ասացաւ առաջնոցն, մի՛ երդնուցուս սուտ, բայց հատուսցես Տեառն զերդմունս քո:

Այլ ես ասեմ ձեզ՝ ամենեւին մի՛ երդնուլ, մի՛ յերկինս՝ զի աթոռ է Աստուծոյ, եւ մի՛ յերկիր՝ զի պատուհանդան է ոտից նորա, եւ մի՛ յԵրուսաղէմ՝ զի քաղաք է մեծի արքայի. եւ մի՛ ի գլուխ քո երդնուցուս, զի ոչ կարես մազ մի սպիտակ առնել կամ թուխ:

Այլ եղիցի ձեր բան, այո՝ այո, եւ ոչ՝ ոչ. զի աւելին քան զայն ի չարէն է:

Լուարուք զի ասացաւ, ակն ընդ ական, եւ ատամն ընդ ատաման:

Այլ ես ասեմ ձեզ, մի՛ կալ հակառակ չարի:

Այլ եթէ ոք ածիցէ ապտակ յայլ ծնօտ քո՝ դարձո նմա եւ զմիւսն:

Եւ որ կամիցի ոք դատել եւ առնուլ զչապկիս քո, թող ի նա եւ զբաճկոն քո:

Եւ որ տարապարհակ վարիցէ զքեզ մղոն մի, երթ ընդ նմա եւ երկուս. որում խնդրէ իքէն՝ տուր, եւ որ կամի փոխ առնուլ իքէն՝ մի՛ դարձուցաներ զերեսս:

Լուարուք ապաքէն զի ասացաւ, սիրեսցես զընկերն քո, եւ ատեսցես զթշնամին քո:

Այլ ես ասեմ ձեզ, սիրեցէք զթշնամիս ձեր, օրհնեցէք զանիծիչս ձեր, բարի արարէք ատելեաց ձերոց, եւ աղօթս ի վերայ այնոցիկ՝ որ լկենն զձեզ եւ հալածեն. զի հղիջիք որդիք հօր ձերոյ որ յերկինսն է. զի արեգակն իւր ծագէ ի վերայ չարաց եւ բարեաց, եւ անձրեւ ի վերայ արդարոց եւ մեղաւորաց:

Զի եթէ սիրիցէք զայնոսիկ որ սիրենն զձեզ՝ զի՞նչ վարձք իցեն. ո՞չ ապաքէն եւ մաքսաւորք զնոյն գործեն. եւ եթէ տայցէք միայն ողջոյն բարեկամաց ձերոց՝ զի՞նչ աւելի առնէք. ո՞չ ապաքէն մաքսաւորք եւ մեղաւորք զնոյն գործեն:

Արդ եղերուք դուք կատարեալք. որպէս եւ հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Զգոյշ լերուք ողորմութեան ձերում՝ մի՛ առնել առաջի մարդկան, որպէս թէ իցոյց ինչ նոցա. զուցէ եւ վարձս ոչ ընդունիցիք ի հօրէն ձերմէ՝ որ յերկինս է:

Այլ յորժամ առնիցես ողորմութիւն, մի՛ հարկաներ փող առաջի քո, որպէս կեղծաւորքն առնեն ի ժողովուրդս եւ ի հրապարակս, որպէս զի փառաւորեսցին ի մարդկանէ:

Ամէն ասեմ ձեզ՝ այն իսկ են վարձք նոցա:

Այլ դու յորժամ ողորմութիւն առնիցես. մի՛ գիտասցէ ձախ քո զինչ գործէ աջ քո. որպէս զի եղիցի ողորմութիւնն քո ի ծածուկ, եւ հայրն քո որ տեսանէ ի ծածուկ՝ հատուսցէ քեզ յայտնապէս:

Եւ յորժամ յաղօթս կայցես, մի՛ լինիցիս որպէս կեղծաւորքն. զի սիրեն ի ժողովուրդս եւ յանկիւնս հրապարակաց կալ յաղօթս, որպէս զի երեւեսցին մարդկան:

Ամէն ասեմ ձեզ՝ այն իսկ են վարձք նոցա:

Այլ դու յորժամ կայցես յաղօթս, մուտ ի սենեակ քո՝ եւ փակեա զդուրս քո, եւ կաց յաղօթս առ հայր քո ի ծածուկ. եւ հայրն քո որ տեսանէ ի ծածուկ, հատուսցէ քեզ յայտնապէս:

Եւ յորժամ կայցէք յաղօթս, մի՛ չատախօսք լինիք իբրեւ զհեթանոսն. զի համարին թէ ի բազում խօսից լսելի լինիցին. արդ մի՛ նմանիցէք նոցա. զի գիտէ հայրն ձեր զինչ պիտոյ է ձեզ, մինչեւ ձեր խնդրեսէ ինչ իցէ ի նմանէ:

Եւ արդ այսպէս կացէք դուք յաղօթս. Հայր մեր որ յերկինս, սուրբ եղիցի անուն քո. եկեսցէ արքայութիւն ք. եղիցինք կամք քո որպէս յերկինս եւ յերկրի. զհաց մեր հանապազորդ՝ տուր մեզ այսօր, եւ թող մեզ զպարտիս մեր, որպէս եւ մեք թողումք մերոց պարտապանաց, եւ մի՛ տանիր զմեզ ի փորձութիւն, այլ փրկեա զմեզ ի չարէն, զի քո է արքայութիւն եւ զօրութիւն եւ փառք յաւիտեանս ամէն:

Զի եթէ թողուցուք մարդկան զյանցանս նոցա, թողցէ եւ ձեզ հայրն ձեզ երկնաւոր:

Ապա թէ ոչ թողուցուք մարդկան գյանցանս նոցա, և ոչ հայրն ձեր թողցէ գյանցանս ձեր:

Եւ յորժամ պահիցէք՝ մի՛ լինիք իբրեւ գկեղծաւորսն տրտմեալք, որ ապականեն զերեսս իւրեանց, որպէս զի երեւեսցին մարդկան թէ պահիցեն:

Ամէն ասեմ ձեզ, այն իսկ վարձք նոցա:

Այլ դու, յորժամ պահիցես, օծ գգլուխ քո եւ լուա զերեսս քո, զի մի՛ երեւեսցիս մարդկան իբրեւ զպահող, այլ հօրն քումմ ի ծածուկ. եւ հայրն քո որ տեսանէ ի ծածուկ, հատուսցէ քեզ:

Մի՛ գանձէք ձեզ գանձս յերկրի, ուր ցեց եւ ուտիճ ապականեն, եւ ուր գողք ական հատանեն եւ գողանան:

Այլ գանձեցէք ձեզ գանձս յերկինս, ուր ոչ ցեց եւ ոչ ուտիճ ապականեն, եւ ոչ գողք ական հատանեն եւ գողանան. զի ուր գանձք ձեր են, անդ եւ սիրտք ձեր եղիցին:

Ճրագ մարմնոյ ակն է. եթէ ակն քո առատ է, ամենայն մարմինդ լուսաւոր եղիցի. ապա թէ ակն քո չար է՝ ամենայն մարմինդ խաւարին եղիցի:

Իսկ արդ՝ եթէ լոյսդ որ ի քեզ է՝ խաւար է, խաւարն ո՞րչափ եւս:

Ոչ ոք կարէ երկուց տերանց ծառայել. կամ զմին ատիցէ եւ զմիւսն սիրիցէ, կամ զմին մեծարիցէ եւ զմիւսն արհամարհիցէ. ոչ կարէք Աստուծոյ ծառայել եւ Մանոնայի:

Վասն այդորիկ ասեմ ձեզ. մի՛ հոգայք վասն ոգւոց ձերոց՝ զինչ ուտիցէք կամ զինչ ըմպիցէք, եւ մի՛ վասն մարմնոց ձերոց՝ թէ զինչ ազանիցիք. ո՞չ ապաքէն ոգի առաւել է քան զկերակուր՝ եւ մարմին քան զհանդերձ:

Հայեցարուք ի թռչունս երկնից՝ զի ոչ վարեն եւ ոչ հընձեն, եւ ոչ ժողովեն ի չեմարանս, եւ հայրն ձեր երկնաւոր կերակրէ զնոսա. ո՞չ ապաքէն դուք առաւել էք քան զնոսա:

Իսկ արդ ո՞ ի ձէնջ առ հոգալ իւրում՝ յաւելուլ կարիցէ ի հասակ իւր կանգուն մի:

Եւ վասն հանդերձի զի՞ հոգայք. հայեցարուք ի շուշանն վայրենի՝ որպէս աճէ. ոչ ջանայ եւ ոչ նիւթէ. ասեմ ձեզ՝ զի եւ ոչ Սողոմովն յամենայն ի փառսն իւրում զգեցաւ իբրեւ զմի ի նոցանէ:

Իսկ եթէ զխոտն ի վայրի, որ այսօր է եւ վաղիւ ի հնոց արկանի, Աստուած այնպէս զգեցուցանէ, ո՞րչափ առաւել զձեզ, թերահաւատք:

Մի՝ այսուհետեւ հոգայցէք եւ ասիցէք. զինչ կերիցուք կամ զինչ արբցուք կամ զինչ զգեցցուք. զի գայդ ամենայն հեթանոսք խնդրեն. քանզի գիտէ հայրն ձեր երկնաւոր՝ թէ պիտոյ է ձեզ այդ ամենայն:

Խնդրեցէք նախ գարքայութիւն Աստուծոյ եւ զարդարութիւն նորա, եւ այդ ամենայն յաւելցի ձեզ:

Մի՛ այսուհետեւ հոգայցէք վասն վաղուի՝ զի վաղիւն վասն իւր հոգասցի. չատ է աւուրն չար իւր:

———o———

ԳԼՈՒԽ Է.

Մի՛ դատիք՝ զի մի՛ դատիցիք. զի որով դատաստանաւ դատիք՝ դատելոց էք, եւ որով չափով չափէք՝ չափեսցի ձեզ:

Զի՞ տեսանես զչիղ յական եղբօր քոյ, եւ ի քում ական զգերանդ ոչ տեսանես. կամ զիա՞րդ ասես ցեղբայր քո, թող հանից զչիղդ յականէ քումմէ. եւ ահաւասիկ ի քում ականդ գերան կայ:

Կեղծաւոր, հան նախ զգերանդ յականէ քումմէ, եւ ապա հայեսցիս հանել զչիղն յականէ եղբօր քոյ:

Մի՛ տայք զսրբութիւն շանց, եւ մի՛ արկանէք զմարգարիտ ձեր առաջի խոզաց, զի մի՛ առ ոտն կոխիցեն զնոսա, եւ դարձեալ երգիծուցանիցեն զձեզ:

Խնդրեցէք՝ եւ տացի ձեզ, հայցեցէք՝ եւ գտջիք, բախեցէք՝ եւ բացցի նեղ, զի ամենայն որ խնդրէ՝ առնու, ե որ հայցէ՝ գտանէ, եւ որ բախէ՝ բացցի նմա:

Ո՞ իցէ ի ձէնջ մարդ՝ զոր խնդրիցէ որդի իւր հաց, միթէ քա՞ր տայցէ նմա. եւ կամ խնդրիցէ ձուկն, միթէ օձ՞ տայցէ նմա:

Արդ եթէ դուք որ չարքդ էք՝ գիտէք պարգեւս բարիս տալ որդւոց ձերոց, ո՛րչափ եւս առաւել հայրն ձեր որ յերկինս է՝ տացէ բարիս այնոցիկ որ խնդրեն զնա:

Զամենայն զոր միանգամ կամիջիք՝ թէ արասցեն ձեզ մարդիկ՝ այնպէս եւ դուք արարէք նոցա. զի այս իսկ են օրէնքն եւ մարգարէք:

Մտէք ընդ նեղ դուռն. քանի՛ ընդարձակ է դուռնն եւ համարձակ ճանապարհն՝ որ տանի ի կորուստ, եւ բազումք են որ մտանեն ընդ նա. քանի՛ անձուկ է դուռնն եւ նեղ ճանապարհն՝ որ տանի ի կեանս, եւ սակաւք են որ գտանեն զնա:

Զգոյշ լերուք ի սուտ մարգարէիցն՝ որ գան առ ձեզ հանդերձիւք ոչխարաց, եւ ի ներքոյ են գայլք յափշտակողք. ի պտղոյ նոցա ծանիջիք զնոսա:

Մի թէ քաղիցե՞ն ի փշոց խաղող կամ ի տատասկէ թո՞ւզ:

Այսպէս ամենայն ծառ բարի՞ պտուղ բարի առնէ, եւ ծառ չար՝ պտուղ չար առնէ:

Ո՛չ կարէ ծառ բարի պտուղ չար առնել, եւ ոչ ծառ չար՝ պտուղ բարի առնել:

Ամենայն ծառ՝ որ ոչ առնէ պտուղ բարի, հատանի եւ ի հուր արկանի:

Ապա ի պտղոյ նոցա ծանիջիք զնոսա:

Ոչ ամենայն որ ասէ ցիս՝ Տէր Տէր. մտցէ յարքայութիւն երկնից. այլ որ առնէ զկամս հօր իմոյ որ յերկինսն է:

Բազումք ասիցեն ցիս յաւուրն յայնմիկ. Տէր Տէր՝ ո՞չ յանուն քո մարգարէացաք, եւ յանուն քո դեւս հանաք, եւ յանուն քո զօրութիւնս բազումս արարաք. եւ յայնժամ ասացից ցնոսա՝ եթէ ոչ երբէք գիտէի զձեզ. ի բաց կացէք յինէն ամենեքեան՝ ոյք գործէիք զանօրէնութիւն:

Ամենայն որ լսէ զբանս իմ զայսոսիկ եւ առնէ զսոսա, նմանեսցէ առն իմաստնոյ՝ որ շինեաց զտուն իւր ի վերայ վիմի. իջին անձրեւք՝ եւ խաղացին գետք, չնչեցին հողմք եւ բախեցին տունն, եւ ոչ կործանեցաւ, քանզի ի վերայ վիմի հաստատեալ էր:

Եւ ամենայն որ լսէ զբանս իմ զայսոսիկ՝ եւ ոչ առնէ զսոսա, նմանեսցէ առն յիմարի, որ շինեաց զտուն իւր ի վերայ աւազոյ. իջին անձրեւք, յարեան գետք, չնչեցին հողմք՝ հարին զտունն եւ անկաւ, եւ էր կործանումն նորա մեծ յոյժ:

Եւ եղեւ իբրեւ կատարեաց Յիսուս զամենայն զբանս զայսոսիկ, զարմանային ժողովուրդքն ընդ վարդապետութիւն նորա. զի իբրեւ իշխանութեամբ ուսուցանէր, եւ ոչ որպէս դպիրքն:

———o———

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ե. ԳԼԽՈՅՆ ՎՐԱՅ

———o———

ՄՈՎՍԷՍ Քօրէբ լեռնէն յեգիպտոս կիջնայ, Յիսուս երկինքէն յաչխարհ. Մէկին ձեռք պատուհասի գաւազան կայ, Յիսուսին ձեռք խաչ եւ Աւետարան: Մովսէս՝ որ մարդ էր, իբրեւ Աստուած Փարաւոնին առաջ ահարկուքեամբ կը խօսի. Յիսուս՝ որ Աստուած էր, Պիղատոսին եւ Հերովդէսին առեան իբրեւ խուլ կը լռէ: Մովսէսին հրովարտակ պատուհասի արիւնով ներկմուած ողջ եգիպտոսի անդրանիկները կը ջարդէ. Յիսուսի Աւետարանին հրովարտակ հանուր աշխարհին ներողութիւն կը բերէ: Ի՞նչ համեմատութիւն կայ, մէկին մէջ մահ, միւսին մէջ կեանք: Մովսէս չօշափելի խաւար բերելով եգիպտացիք ահատեսիլ դիշերի մէջ անկասկ կը կաչկանդէ. Յիսուս ճշմարիտ լուսով բովանդակ աշխարհ կը լուսաւորէ եւ խաւարին կապերէն կարճակէ մարդիկ: Մովսէս կարմիր ծով պատառելով միայն Իսրայէլի ժողովուրդ յազատութիւն կը հանէ. Յիսուս ոչ Հրէայն կը խորէ, ոչ հեթանոս, այլ բոլոր մարդիկ խաւարին իշխանութեան գերութենէն կը փրկէ: Մովսէս կառաջնորդէ ղէպ ի Սինայի անջուր անապատ. Յիսուս ղէպ ի երկինք. մէկին հովուութեան մէջ քաղց, ծարաւ, միշտ տրտունջ յուսահատութիւն, պատժախառն բարերարութիւն, ապերախտութիւն, բարկութիւն Աստուծոյ, բանակին կոտորումն, եւ այլ բաղմադիմի յանցաւորութիւն ժողովրդեան եւ պատիժ յԱստուծոյ. միւսին մէջ կենաց հաց եւ ջուր, հաւատք, լի յոյս, սէր, խաղաղութիւն, չնորհք, ներողութիւն: Մովսէս տասնաբանեայ օրինաց տախտակներն բարկութեամբ կը խորտակէ. Յիսուս կը չինէ դայն Աւետարանին հեզութեան արուեստով: Մովսէս աննեղող է, հայթայթանաց կրկուտ ժողովուրդ խեղճ պատաւ խակոյն կը քարկոծէ. Յիսուս չնացեալ կիներն ներողութեամբ կարճակէ: Մովսէս ապերախտ ժողովրդոց համար ապառաժ քարէն ջուր հանելու կը զլանայ. Յիսուս առատ է, կը կանչէ, որ ծարաւին է եկեսցէ առ իս: Մովսէս Բէսէլիէլին ճարտարապետութեամբ Աստուծոյ խորան կը կանգնէ, Ահարոնեան քահանայից ձեռքով անոյն զոհեր կը

մատուցանէ միշտ յանցաւորաց քաւութեան համար. Յիսուս այս խորան Գողգոթային դլուխ կը չինէ, անուն եկեղեցի կը դնէ. նոյն ինքն է զոհ եւ քահանայ մշտնջենաւոր. ուր միանդամ կը դենանի Խաչին վրայ եւ հանուր աշխարհի փրկութիւն կը գործէ: Մովսէս ժողովրդոց ոսկորներն անապատին մէջ կը թողու, ինքն եւս Նաբաւ լեռան դլուխ Աւետեան երկրին կաթօտ մնալով կը մեռանի. Յիսուս յաղթող Յեսուն է, որ ոչ միայն երիքով կը տապալէ՝ այլ խաւարին իշխանի ամրացած բռնութիւնները կը խորտակէ, Մովսէս միայն Հրէական ժողովուրդ Սինային ահաւոր անապատին մէջ երկիւղի եւ պատժական օրինօք կը դաստիարակէր. Յիսուս նոյն ժողովուրդ Երուսաղէմի քաղաքէն, Սողոմոնի տաճարէն, դպրաց ու փարիսեցւոց նախանձոտ չարութենէն որոշելով դէպ ի Գալիլեայի լուին ու խաղաղ անապատ կը քաշէ: Փարիսեցւոց աթոռն՝ Մովսիսի բարձր աթոռն էր, Յիսուսին նստարան ապառաժ քար էր, տաճարին տեղ՝ դաշտավայրն էր:

Նոյն օրէնսդիրն Աստուած Սինայի ահաւոր բարձրութենէն կիջնայ մինչեւ Պաղեստինոյ խոնարհ դաշտագետին, ամպին մէջէն մառախուղով եւ ահաւոր ձայնով, որոտացող անմատչելին Աստուած իբրեւ ցօղ մեղմաբար կիջնայ, գետնոյն վրայ խոնարհելով կը նստի. այս տեղ ընտանեբար կը մերձենան իւր մօտ. ժողովուրդք, աշակերտք, հրեայ, հեթանոս, իսկ անդ ով որ մերձենար քարկոծ կը լինէր մարդ եւ անասուն: Երբէք նմանութիւն մի չիկայ Սինային եւ այս դաշտին մէջ. Սինայի լեռ կը ցածնայ իւր սաստերական Մովսիսի օրինօք, դաշտ կը բարձրանայ մինչեւ երկինք Յիսուսի նորահրաշ Աւետարանով: Մովսիսին երես քօղապատ էր, ժողովուրդն ահով կը մերձենար եւ կը դարհուրէր նչմարել երեսին լոյս. Յիսուսին երես բաց է. իւր հառագայթ մեղմագոյն է. արեւուն պէս չի խայթեր, իւր մօտ կանչէ եւ կը չրջապատին ամէն մարդիկ որ աչխատած են, որ բեռնաւոր են, որ քաղցած են, որ ծարաւի են: Լուէ ուրեմն ով Մովսէս. թող խօսի Յիսուս. Գալիլեայի դաշտին մէջ թող բացուի վիմին ակն. յորմէ կենդանութեան ջուր յորդելով առոդանէ այն ծարաւցած ու թալկացած մարդկային անապատ. որուն համար Եսայիաս աւետիս կուտար «Ուրախ լեր անապատ ծարաւի:» Մովսիսական աղբիւր կը ցամաքի, Յիսուսին կառուտանայ:

Երկնախօս վարդապետն կը բանայ նոր Աւետարանի փոր-

կութեան մատեան, կսկսի մի առ մի աւանդել ինն երանութեանց դասն: Երանի կուտայ նախ հոգւով աղքատներուն. որոց համար եկեր էր օծեալն Աստուծոյ. «Հոգի Տեառն ի վերայ իմ. վասն որոյ եւ է օծ իսկ զիս. Աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս. եւայլն:» Ով են հոգւով աղքատներն. նոքա են որ զօրհանապազ կը մարտնչին սատանայի ամբարտաւանութեան դէմ. որոց սրտին բաւականութիւն միայն Աստուած է. աշխարհիս բովանդակ մեծութիւն հոգւով աղքատին սիրտ կարող չէ լեցնել. զի նորա սիրտ ընչից փարթամութենէն խաղաղ ստուած է: Ի՞նչ նմանութիւն կայ Յիսուսի եւ աշխարհի տուած երանութեանց մէջ. աշխարհ երանի կուտայ բոլոր փարթամներուն. որ զօրութեամբ պերճանալով կիշխեն հասարակ ամբոխից ու բազմութեան վրայ. Յիսուսի երանին տարօրինակ է, նա երանի կուտայ նոցա միայն, որք աշխարհիս փարթամութեան տակ ճնշուած կը հեծեն եւ կը հարստահարին բազմաղիմի զրկանքներով: Յիսուս Թող կուտայ աշխարհս փարթամներուն բաժին, հոգւով աղքատներուն աւետիս կուտայ. Թէ ձեր ժառանգութիւն երկնից արքայութիւնն է: Աւետարանի երանութիւն փարթամներ չի զրկեր, այլ նոյն արքայութիւն կը խոստանայ եթէ արտաքին փարթամութեան մէջ հոգւով աղքատ լինին: Աբրահամ մեծահարուստ ստացուածոց մէջ հոգւով աղքատ էր. Յակովբ բազմավաստակ ընչից, բարգաւաճեալ որդոց եւ թոռանց մէջ՝ հոգւով աղքատ էր, Յովսէփ եգիպտոսի փառաւոր իշխանութեան մէջ՝ հոգւով աղքատ էր. Մովսէս Աստուածատուր բարձր իշխանութեան մէջ՝ հոգւով աղքատ էր. Դաւիթ թագաւորական աթոռին վրայ հոգւով աղքատ էր. եւ կը խոստովանէր «Աղքատ եւ ցաւած եմ ես, Աստուած, փրկութիւն քո ընկալցի զիս»: Հոգւով աղքատութիւն աշխարհիս աչքին առաջ արհամարհ կը թուի, այլ երկնից եւ Աստուծոյ առաջ մեծարոյ եւ պատուական է:

Յիսուս երանի կուտայ աշխարհիս սգաւորաց. ո՛վ էին սգաւորներն, անաստուածութեան ստուերին տակ նստող աղքատներն էին. խաւարին իշխանութեան տակ կապուած գերիներն էին. աշխարհիս հրապարակին մէջ անարգուած խեղճերն էին. չաստուածոց տաճարներուն առաջ անմռունչ կռոց կենդանի զաւակներ զոհող դժբախտ մայրերն էին: Յիսուսի փրկութիւն միայն սրբեց նոցա արտասուք ու մխիթարեց դիրենք. Եսային տեսաւ ու գուշակեց «Տալ սգաւորաց Սիոնի փառս,

փոխանակ մոխրոյն օծումն ուրախութեան։» Ոչ միայն Երուսաղէմին կամ մոխրոյն վրայ նստող Սիօնին որդիք այս երանութեան հաղորդ եղան. այլ իսկապէս ժառանգեց այս երանութիւն հեթանոսական տաճարներուն մէջ զոհադործող մոխրաչունչ ժողովուրդ։ Սիրտ առէք, մի վհատիք, ով դուք, որ երկնից առաջ երջանիկ էք, որ կը սգայք իւրաքանչիւր ձեր արդի մեծամեծ աղէտներու մէջ. համբերեցէք մինչեւ խոպառ. սուգ չի տիրեր յաւիտեան, կանցնի մի վայրկեան մէջ. ձեր տրամութիւն յաւէրժ ուրախութեան կը փոխուի։

Յիսուս երանի կուտայ հեզոց, ո՛վ են այս հեզերն. զորս Աստուած ի մարտ կը հանէ աշխարհիս բարկութեան դէմ. ըրբհեղեղի դարուն ամբարտաւան հսկայից դէմ՝ Նոյ արդար նահապետ. անաստուած ազգաց դէմ՝ աստուածապաշտն Աբրահամ. սպառնացող Եսաւին դէմ՝ Յակովբ հեզ. նախանձոտ եղբարց դէմ՝ փոքրիկն Յովսէփ. Փարաւոնին դէմ՝ Մովսէս. Սաուղին դէմ՝ Դաւիթ. աշխարհիս իշխանին դէմ իւր մխածին Յիսուս. բարբարոս բռնաւորութեանց դէմ՝ Յիսուսի աշակերտներն։

Հեզութիւն Աւետարանի որդւոց գէնքն է. նովաւ տիրեցին աշխարհիս, հեզութիւն երկինք եւ երկիր միանգամայն ժառանգեց. բարկութեան որդիքներն իբրեւ հուր չիջան հեզութեան ջուրին առաջ. Քրիստոնէական վարուց հեզութիւն յաղթանակեց աշխարհիս բոլոր դիմադրող բարկութեանց ամէն խստութիւն նորա առաջ իւր բնութիւն փոխեց. առիւծն զգօնացաւ եղին հետ սէր կապեց, գայլն գառն դարձաւ հօտին հետ ճարակեց։ Այսպէս Թագաւորեցին Աւետարանի հեզ որդիք զոր Դաւիթ նկատեց հոգւով «Այլ որ հեզքն են, նոքա ժառանգեսցեն զերկիր»։

Յիսուս երանի կուտայ նոցա, որ արդարութեան դէմ քաղցած ու ծարաւի են. ո՛վ են սոքա, Աբրահամու հարազատ որդիք, ակնկալող ժողովուրդ հեթանոսաց։ Ադամէն մինչեւ ի Փրկիչ վեց հազար տարուան միջոց. նոյն Ադամայ ապերջանիկ սերունդ անաստուածութեան մէջ սովալլուկ եղած երկնից արդարութեան կ՚սպասէին։ Արդարութիւն երկնից յանկարծ իջաւ Հրէաստանի դաշտին մէջ այս խօսք աւետարանեց. «Ես եմ հացն կենդանի իջեալ յերկնից». Դաւիթ եւ Եսայի միաձայն Աւետիս տալով քաղցեալ ժողովրդոց կը հրաւիրեն գիրենք ի նոյն արդարութեան սեղան, «Ձաշակեցէք եւ տեսէք

զի քաղցր է տէր, երանեալ է այր, որ յուսայ ի նա. Որ ծարաւի իցէք երթայք ի ջուրն այն. կամ կշտապինդ վայելեցէք զգալստեանէ դորա»:

Ապչին հանդէս Ցիսուսի արդարութեան լրումն է. ուր տեղ եղեն զենեց, գինին խառնեց, հրաւիրակներն ղրկեց անզգամներն կանչեց. եկէք, ով ազգ մարդկան, կերէք այս հաց, խմեցէք ուրախութեամբ այս գինին, զոր պատրաստեցի ձեզ. այսուհետեւ ի բաց թողէք կռամոլութեան անզգամութիւն, զիս խնդրեցէք, որ Աստուծոյ իմաստութիւն եւ արդարութիւն եմ. զիս ճաշակեցէք, որ այլ եւս չանօթնաք, զիս խմեցէք, որ այլ եւս չի ծարաւիք:

Ցիսուս երանի կուտայ ողորմածաց ու կը վճռէ թէ միայն ողորմածներն կարժանանան փոխադարձ ողորմութիւն գտնելու: Երկնից հօր մեծագործով որդին գթութեան օրէնք կը հաստատէ իւր եղբարց մէջ, անգթութիւն կը բառնայ աչխարհիս մեծատանց սրտէն. կը կարճէ ղրկանք եւ յափշտակութիւն մաքսաւորի ձեռքէն. աչխարհիս փչրանաց կարօտ Ղազարոսներն նոյն սեղանին վրայ բազմելով մեծատանց հետ հաւասարապէս կը ճաչակեն. փողոցի մուրացիկ աղքատներն Աչոտ ողորմածին պալատ հրաւիրելով նորա հետ սեղանակից կը բազմին, հոգւով աղքատն՝ մարմնով աղքատներուն հետ ուրախութեան բաժակներ կը խմէ. աչխարհիս հպարտներն կը մեղադրեն գինքն, հոգ չէ. Աչոտին անուն մատենագիրք ողորմած կը ղրոչմեն:

Աւետարանին գթութեան ձեռք գերիներուն չղթաներն կը քակէ, պարտատէրց մուրհակներն կը պատառէ, մերկերուն հանդերձ կուտայ, օտարներ ի տուն կը ժողովէ, կարօտելոց հաց կը կարկառէ, ծարաւելոց ջուր. մէկ խօսքով ամէն խընդրողին կուտայ, ամէն լացողին արտասուք կը սրբէ. այս գթութեան օրէնք սիրոյ աղբիւրին վտակն է, որ կը բղխի Աւետարանի ակնէն:

Այս երանին ձեզ համար չէ ուրեմն, ո՛վ աչխարհիս անգութ եւ քարասիրտ փարթամներ. դուք որ միայն Քրիստոնեայ անուն կը կրէք. դուք որ Մամոնայն եւ փառք առաւել կը պաշտէք. բաւական էր թէ միայն չողորմէիք տնանկին. այլ եւ անխնայ կը կոպէք գանաւագն, ու կը հարստահարէք գտնանկն. երկնից արդարութիւն զձեզ յաւուր չարի չպիտի փրկէ, որովհետեւ դուք ձեր մեծութեան կը յուսայք եւ աղքատին համար

բնաւ չէք խորհիր։ Ո՛վ, աշխարհիս հրապարակներու մէջ մեծատանց դռներուն առաջ դեգերող աղքատներ, տրտունջ մի հանէք, համբերեցէք սիրով, ձեր տեղն մի հանէք, համբերեցէք սիրով, ձեր տեղն Աբրահամու գոգն է. իսկ անողորմիցն ի դժոխս։ Դուք ի նոցանէ այսօր հաց կը խնդրէք. օր մի պիտի գայ. յորում նոքա սաստիկ ծարաւէն պապակելով ձեռմէ կաթ մի ջուր պիտի խնդրեն. այն ինչ դուք դրախտին գետերով կը զովանաք զուարթ զուարթ։

Յիսուս երանի կուտայ նոցա, որ սրտով սուրբ են. նոքա միայն կարող են Աստուած տեսնալ։ Աւետարանի ճշմարտութիւն սրտի կրօն է, մարմնոյ կրօն չէ. սրտի սրբութիւն առաւել կը պահանջէ իւր հաւատացեալ որդիքներէն. ի բաց կը մերժէ փարիսեցական մաքրութիւններն, երբ սիրտ զառածեալ է անմաքրութեամբ. այսինքն երբ Աստուծոյ եւ ընկերին սէր չունի սրտին մէջ, երբ սիրոյ տեղ հեռ եւ նախանձ կը կրէ. երբ պարզութեան տեղ՝ նենգութիւն եւ միամտութեան տեղ՝ խորամանկութիւն. երբ բարութեան տեղ՝ միշտ չարութեան խորհուրդ կը յղանայ։ Այսպիսի նենգոտ սիրտեր երբէք ընդունարան չեն Աւետարանի սուրբ կրօնին. ո՞ւր պիտի օթեւանին Յիսուս եւ իւր Հայր, եթէ սիրտն սրբութեամբ պատրաստուած չէ։ Մարդոյն սիրտն է միայն չարութեան եւ բարութեան անօթ. զոր պէտք է սրբենք չարաչար կրից ժանգոտութենէն։ Մարդ կարող չէ իւր սիրտ թագուցանել. վասն զի սիրտն աղբիւրին ներքին ակն է. յորմէ դառն կամ քաղցր միշտ կը բղխէն դէպ ի դուրս։ Թէ փափագիս ուրեմն զԱստուած տեսնալ, ով Քրիստոնեայ, սրտիդ բժժոտ աչք սրբէ եւ Դաւթին բերանով պաղատէ առ Աստուած «Սիրտ սուրբ հաստատեա յիս Աստուած եւ հոգի ուղիղ նորոգեա ի փորի իմում։

Յիսուս երանի կուտայ խաղաղարար մարդոց, որք Աստուծոյ որդիք պիտի կոչուին։ Աւետարանն է միայն խոովեալ աշխարհիս խաղաղութեան դաշնագիր. զոր խաչին եւ նոր ութին արիւնով կը կնքէ Յիսուս ու կը քարոզէ հանուր տիեզերաց։ Մինչդեռ աշխարհիս տիրապետող բռնութիւններն անդադար մարտ կը մղէին, երկնից թագաւորութիւն յերուսաղէմն սկսեալ հաշտութիւն կը քարոզէ։ Յիսուս եւ իւր Աւետարանն են միայն հօր Աստուծոյ կողմէն խաղաղութեան պատգամաւորք։ Մովսէս երկու Եբրայեցի եղբարց մէջ մտնալով ի

հաշտութիւն կը համոզէ ղիրենք. «Արք եղբարք էք, ընդէ՞ր գրկէք զմիմեանս». Յիսուս Գողգոթայի գլուխ խաչի բարձր բեմի վրայ կեցած ընդհանուր աշխարհիս բոլոր այլակրօն ազգաց խաղաղութիւն կաւետարանէ: Խաղաղութիւն Հրէին եւ Հեթանոսին մէջ, խաղաղութիւն Յոյնին եւ Հայուն մէջ, խաղաղութիւն խուժադուժ ազգերու մէջ. խաղաղութիւն եղին եւ առիւծին, գառին եւ գայլուն մէջ. խաղաղութիւն երկնից եւ երկրին մէջ, հրեշտակաց ու մարդոց մէջ: Այս խաղաղութիւն աշխարհս կարող չէր տալ. ոչ Աղէքսանդր, ոչ Կեսար, ոչ Օգոստոս, ոչ Կիւրոս, Քրիստոս միայն. ուստի հօր Աստուծոյ արդարութեան առաջ ինքն է միայն ճշմարիտ որդիութեան ու երանութեան ժառանգորդ: Ո՛վ եկեղեցւոյ ճարահատ որդիք, մեր անդրանիկ եղբօր Յիսուսի խաղաղարար օրինակին հետեւելով՝ նախ նորա եւ իւր խաչի սիրոյն կը յորդորէ սուրբն Պօղոս, եւ ապա իրրեւ խաղաղարար միջնորդ խոովեալ եւ անջատեալ եղբարք կապենք իրարու հետ. այս առաքինութեամբ միայն կարող եմք հօր Աստուծոյ արժանաւոր որդիք կոչուիլ: Խաղաղարարն Աստուծոյ որդի է, ո՞ւմ որդի է այն, որ կը խռովեցուցանէ, որ կը գրգռէ, որ եղբարց մէջ փոխանակ սիրոյ ատելութիւն կը սերմանէ, որ ընտանիքներ կը բաժանէ, որ մարդկային միութեան կապեր կը քակէ, որ Քրիստոսի եկեղեցւոյ յօդակապ մարմին մասն մասն կը կտրատէ. յայտ իսկ է թէ այսպիսի խաւարագործ մշակ լուսոյ հօր որդի չէ. այլ խաւարին հօր:

Յիսուս երանի կուտայ նոցա, որ արդարութեան համար կը հալածուին: Արդարութիւն նոյն ինքն, որ յերկնից երեւեցաւ. արդարութիւն լոյս էր, խաւար տեսաւ զինքն եւ սկսեց հալածել. Հերովդէս հալածեց մինչեւ յեգիպտոս, դպիրք ու փարիսեցիք հալածեցին մինչեւ ի Գողգոթայի գլուխ: Խաչին վերայ մեռնող Աստուծոյ արդարութեան համար հալածուեցան Աւետարանի ճշմարտութեան բոլոր քարոզիչներն. եւ այն ինչ հալածանք կարող չէր կարճել նոցա ազատ լեզուն՝ մահ ուամբ երկրէս բառնալ կուզէին արդարութեան կենդանի վկաներն: Անթիւ որդիք եկեղեցւոյ սիրոյ նման անմռունչ ոչխարի պէս աշխարհիս անզգամներէն ի սպանդ վարեցան: Այո՛ եկեղեցւոյ կեանք՝ հալածանք է. իւր որդւոց երջանկութիւն՝ չարչարանք: Խաչակիր սուրբն Պօղոս ալ այսպէս կուսուցանէ. «Որ կամիցին աստուածապաշտութեամբ կեալ ի Քրիստոս Յիսուս՝ ի հալածանս կայցեն:»

Յիսուս իններորդ երանին կ'ուղղէ առ իւր աշակերտ. որք հանդերձեալ էին նախնի մարդարէից նման, մանաւանդ Յիսուս վարդապետին պէս դէպ ի Գողգոթայի ճանապարհ երթալ. որոց համար նոյն խաչին ծանրագոյն վիշտ պատրաստ կար. կամակար սիրով տանել այն ամէն նախատանաց, զոր թէ ընտանի Իսրայէլի աղգէն եւ թէ կռապարիշտ հեթանոսներէն անձնուիրաբար կրել յանձնառու էին: Ոչ աղաղակել, ոչ վիճել, ոչ եւս տրտունջ բառնալ տիրոջ հեգուածեան նմանելով, Թող սպանեն զձեզ, Թող Թափի ձեր արիւն գետին, ձեր արեան երաչխաւորն ես եմ, կըսէ Յիսուս, կաթիլ մի չի կորսուիր: Աբգար Աբէլի օրէն մինչեւ Զաքարիա Աստուծոյ սիրելեաց ճանապարհ արիւնով բացուած է: Զեղմէ յառաջ մարգարէները նոյն չաւղով գնացին. ահաւասիկ եւ ես կերթամ, օ'ն եւ դուք աշակերտք իմ, եաեւէս եկէք:

«Դուք էք աղ երկրի»: Մարդկային կեանք Ադամէն մինչեւ ի Քրիստոս փտեր էր բոլորովին հնութեան եւ ապականութեան մէջ. հոգին անկրօնութեամբ վարակեր էր, մարմին հիւծական ախտով. ամէն անդամներով գլխէն մինչեւ ոտք չարաչար վէրքերով լեցուած անխնամ Թողուած էր աչխարհիս աղբիւսին վրայ, ոչ տէր ունէր, ոչ օգնական, ոչ բժիշկ ոչ այցելու: Վասն այսորիկ Դաւիթ բոլոր մարդկութեան բերնէն աղաղակ կը բառնար իւր անձին ցաւոց համար. «Նեխեցան եւ փտեցան վէրք իմ յերեսաց անզգամութեան իմոյ»: Քրիստոս իրրեւ իմաստուն բժիշկ այս կեանք վերանորոգելու համար եկաւ. որ ահա իւր աշակերտներն իրրեւ աղ կը ցանէ բոլոր աչխարհիս ապականեալ մարդկութեան վրայ. որոց կը պատուիրէ ճանչնալ իրենց կոչումն առաքելական պաշտօնին մէջ. միշտ առնելով ուսուցանել քան Թէ սոսկ բանիւ. անհամ չի գառնալ կամ հեղգութեան մէջ կամ տգիտութեան մէջ կամ անբարոյ ընթացից մէջ: Եթէ անհամ լինիք ասէ. այնուհետեւ դուք պիտանի չէք եկեղեցւոյն. դուք յանժամ ինքնին անարգուելով կոխան կը լինիք ոտից եւ խպատ կը կորսուի ձեր աղին ազդեցութիւն:

«Դուք էք լոյս աչխարհի». Յիսուս իւր սեպհական անուն կը կնքէ իւր աշակերտաց վրայ. զի ինքն իսկ էր լոյս աչխարհի.

«Ես լոյս յաչխարհեկի»: Այս լուսաբեր արեւ Հրէաստանի հորիզոնէն ծագելով իւր առաքեալք իրրեւ իւր լուսոյ ճառա-

գայթներ կը սփռէ հանուր աշխարհին վրայ: Գնացէք կըսէ, վարատեցէք հեթանոսութեան խաւարն. դուք երբ աշխարհի լոյսն էք, երբէք կարելի չէ որ ծածկուիք. բարձր լեռան վըրայ չինուած քաղաք չի թաքչիր: Ես զձեզ իբրեւ ճրագ վառելով կը դնեմ Աւետարանի քարոզութեան բարձրագոյն աչտանակին վրայ, դուք պիտի լուսաւորէք բոլոր աշխարհիս տունն: Զգոյշ եղիք, որ կեղծաւոր դպրաց ու փարիսեցւոց պէս ձեր ճրագի լոյս կուրութեան գրուանին տակ չի թագուցանէք: Առանց զձեզ նախ լուսաւորելու՝ դուք կարող չէք ուրիշներ լուսաւորել: Ձեր առաջնորդութիւն Մովսիսի առաջնորդութենէն մեծ է. նա միայն Հրէական ազգին էր, դուք բոլոր Հեթանոսաց, նորա բանակին առաջ լուսեղէն ամպ կընթանար, իսկ ձեր լոյս ձեր անձէն պիտի արտափայլի: Ի՞նչ է այս լոյս, վարուց ուղղութիւն, անարատ կեանքն, սէր՝ առելութեան դէմ, համբերութիւն՝ հալածանաց դէմ, ներողութիւն՝ յանցաւորաց դէմ, ճշմարտութիւն՝ ստութեան դէմ, հեզութիւն՝ բարկութեան դէմ, խոնարհութիւն՝ ամբարտաւանութեան դէմ, զրկանք՝ անիրաւութեան դէմ, խաղաղութիւն՝ հակառակութեան դէմ. ի վերջոյ բոլորովին լոյս՝ խաւարին դէմ, պարանոց՝ սուրին դէմ, մարմին՝ կտտանաց դէմ, կեանք՝ մահուան դէմ:

Այս է ահա ձեր առաքելութեան լուսաւոր վարք. զոր պէտք է տեսնայ աշխարհ ու փառաւորէ ձեր Հայր, որ երկինքն է:

Ողբալ պէտք է այս տեղ, ո՛վ պաշտօնակից եղբարք, Քրիստոս զմեզ լոյս կանուանէ, մեք տգիտութեամբ խաւար դարձանք. իբրեւ լոյս եւ ճրագ Տէր որոշեց զմեզ ուրիշներ լուսաւորելու— մե՛ր աղօտ լուսով նոյն իսկ մեր անձն լուսաւորելու բաւական չեմք: Քրիստոս զմեզ աղ կը կոչէ, մեք մեր ընդարձոյս եւ եկամուտ անհամութեամբ անպիտան համարուեցանք. չունիմք իրաւունք բողոքել թէ ժողովուրդն յանդգնութեամբ ոտից կոխան առնելով՝ կ'անպատուէ զմեզ հրապարակներու մէջ. այլ պէտք է ուշաբերելով մտաբերենք եւ մեղքն ինքնագատ լինելով վճռենք այս դատաստան, թէ մեր անպատուութիւն՝ մեր տգիտութեան երեսէն է:

Յիսուս իւր աշակերտաց առաքելութեան դասերն աւարտելէն գկնի՝ սկսի նոր պատուիրանաց դաս. որով հին օրինաց թերութիւն կը լեցնէ: Թերեւս կարծիք ունէին Հրեայք եւ օրինաց դպիրք, թէ Քրիստոս եկեր է հին օրինաց կապեր խզառ քակելու: Ուստի կըսէ, «Մի համարիք եթէ եկի լուծանել

զօրէնս եւ գմարգարէս եւայլն։» Նոյն օրէնսդիրն Աստուած մինչ երբեմն Մովսիսին ձեռքով օրէնքներ կուտար, ինքնին յաչխարհ գալով՝ հին օրինաց արմատին վրայ՝ նոր Աւետարանին ազատ օրինաց ճիւղեր կը պատուաստէ։ Արմատ չի խլըներ, այլ առաւել եւս կամրապնդէ Աստուածադիր օրինաց ցանկ. զոր մարդոյն ձեռք երբէք կարող չէ խրամատել զայն. մինչեւ անցնին երկինք եւ երկիր օրինաց կամ մարգարէից տառերն նշանախնդ մի չափ եղծուի։ Ո՛վ որ համարձակի այս պատուիրաններէն փոքրիկ կարծուած պատուէրը մի լուծել զանցառութեամբ եւ այնպէս ուսուցանել, այնպիսին երկնից արքայութեան մէջ փոքր եւ աննշան կը համարուի. նա իւր տիրոջ առաջ ազնիւ ծառայ չէ, այլ անհաւատարիմ հեղգամիտ մշակ. որ աւանդեալ օրինաց տաղանդ ամբողջապէս չի գործադրեր։ Այո՛, մեծ կը դրեմ ձեր անուն երկնից արքայութեան մէջ, եթէ Աւետարանիս պատուէրներն կատարելապէս ուսուցանէք։ Եւ ահաւասիկ այս տեղ այժմէն իսկ ձեր բացախօսութեամբ կ՚իմացնեմ. եթէ ձեր արդարութիւն դպրաց ու փարիսեցւոց կեղծեալ արդարութենէն չի գերազանցի ճշմարտութեամբ՝ դուք կարող չէք երկնից արքայութիւն մտնալ։ Նոքա Աստուծոյ անխառն սուրբ օրինաց հետ՝ ծերոց աւանդութիւն խառնելով կ՚ուսուցանեն. դուք պարտիք զայն ամենայն ճշմարտութեամբ հաւատարմապէս ուսուցանել, ոչ յաւելուլ ոչ հատանել։

Յիսուս իւր Աւետարանի տապարով չարութիւն արմատէն կը կտրէ. Մովսէս կը պատուիրէ չսպանանել. Յիսուս գեհենի կրակին պարտաւոր կը դատէ զայն, որ ի դուր տեղ իւր եղբօր վրայ կը բարկանայ. ձեռք յայնժամ կսպանանէ երբ մարդոյն սիրտ կը գայրանայ լի ցասմամբ։ Այս նոր պատուիրան կսպառնայ չի բարկանալ. որպէս զի ձեռք կարճի սպանութենէն եւ սուր պատեհէն չի հանէ։

Յիսուս այնչափ կը մեծարէ սիրոյ եւ հաշտութեան օրէնք. մինչեւ թողուլ կը պատուիրէ սեղանին պատարագ եւ նուէր, երթալ նախ հաշտութիւն եւ սէր կապել այն եղբօր հետ. որ խէթ ինչ կամ կասկած ունի իւր մտքին մէջ թէ իրաւ թէ անիրաւ, կարծելով թէ եղբայր զրկեր է զինքն կամ ուրիցէ պատճառով մի վիրաւորեր է նորա սիրտ։ Ուստի Աւետարանին սիրոյ օրէնքըպարտաւոր կը կացուցանէ գմեզ, եթէ զրկեր ենք եղբայր՝ վճարենք նորա փոխադարձ. իսկ եթէ ոչ՝ փարատենք իւր կասկած խօսելով համոզելով զարձեալ չինել ու կցել զին-

քըն ի սէր եղբայրութեան: Եթէ այսպէս, զուր կաչխատիս ուրեմն սեղանին առաջ երթալ եւ զԱստուած ի հաշտութիւն ողոքել պատարագով, եթէ չի հոգաս նախ խռոված եղբօրդ հետ հաշտուիլ:

Առանց այս պայմանին ոչ խունկ, ոչ մոմ, ոչ նուէրք, ոչ պատարագ, ոչ աղօթք, ընդունելի են Աստուծոյ առաջ:

Յիսուս, որ հանդերձեալ աշխարհին ահեղ դատաւորն է, որչա՞փ խնամով կ'ուսուցանէ, մինչդեռ կենցաղոյս ճանապարհին վրայ կամք՝ մեր ոսոխ ընկերին հետ իրաւախոհ լինիմք: Նեղողութեան օրէնսդիրն չուզեր երբէք, որ երկու եղբարց անհաշտ մնալով՝ դատ արդարութեան առենին մնայ. վասն զի երկուքէն որ մէկ դատապարտուի՝ նորա համար կաղէկիզի երկնաւոր հօր սիրտ. քանզի իւր որդին է եւ Յիսուսին եղբայր: Ահ, մեծ է անկանիլ է ձեռս Աստուծոյ կըսէ սուրբն Պօղոս. հանդերձեալ դատաւորին առեան՝ արդարութեան սուր մի է, Սողոմոնի դատաստանին պէս իսկոյն մէջ տեղէն կը կտրէ երբախայն. մարդկային առեան կ'ողոքի կաշառով, երկնից առեան ոչ երբէք. վասն զի Արդար է Տէր, եւ զարդարութիւն սիրէ եւ զուղղութիւն տեսանէն երեսք նորա՛:

Մովսիսեան օրէնք չնութիւն կը համարի յայնժամ մխայն՝ երբ մարդ իրօք կը չնանայ. Յիսուսին գերազանց օրէնք նոյն չնութեան արմատ սրտէն կը կտրէ. ուստի կըսէ, Ո՛վ որ ցանկանալու համար ի կին մարդ հայի, նա իւր սրտին մէջ կը չընանայ չարութե ան խորհրդով: Այո՛, ո՛րչափ մեծ է Աւետարանին այս դգուշութեան պատուէր: Աչք սրտին կարապետն է, որ կզբօսնու միշտ աշխարհիս առարկայից վրայ, բնական հակամիտութեամբ եւ մարդոյս զգայարանաց մէջ ամէնէն դիւրազգացն է: Սրտի ցանկութիւն միշտ մոխրին տակ թաղուած զաղտնի հուր մի է. աչաց հայեցուածքն է, որ զայն կը վառէ եւ կը բորբոքէ ի վատթարն: Ձչմարիտ է այս, Սուրբ Գիրք բազմազիմի օրինակներ կը հանէ մեր առաջ: Դրախտի ծառն, որ զեղեցիկ էր եւ հաճոյ աչաց հայելոյ՝ մեր նախամայր հրապուրեց ի պատուիրանազանցութիւն. Սեթայ ցեղի Աստուծոյ որդիքներն՝ կայենի դստերք տեսնալով չժուժեցին. այլ ի նոցանէ իրենց ամուսին ընտրելով՝ Աստուծոյ որդիքներն մոլորեցան որդւոց մարդկան հետ, մինչեւ համաչխարհական ջրհեղեղ ողողեց զիրենք առ հասարակ ի կորուստ: Դաւիթ մինչդեռ իւր պալատի տանիքին վրայ կը ճեմէր՝ աչքին զբօսանք

դարձաւ ի Բերսաբէն. յորմէ հետեւեցաւ կատարեալ չնութիւն եւ անտի ձեռն արկեց այն ահեղ ոճրագործութեան, որուն համար զօրհանապազ լալով իւր մահիճ կը թրջէր: Կը թողում յիշել տեղս Յակովբին դուստր Դինա, Յովսէփ գեղեցիկ, Յուդիթ եւ Շուշան. որք առ հասարակ աչքին թակարդով բռնուեցան, ու ըմբռնեցին: Ով՛ կարող է աչքի գայթակղութենէն ազատ մնալ. նա միայն, որ Աստուծոյ երկիւղ, Ցիսուսի սէրը, խաչին երախտիք յաճախ կրելով սրտին մէջ՝ միշտ յաղթիս կապատանի. «Դիր տէր պահապան բերանոյ իմոյ եւ դուռն ամուր շրթանց իմոց. զի մի խոտորեսցի սիրտ իմ բանիւ չարութեան. Տէր զբօսանս աչաց մի տար ինձ եւ զցանկութիւն դարձո՛ յինէն»:

Ցիսուս այնչափ մեծ ու կարեւոր կը դատի մեր սրտէն արմատովի խլել ցանկութեան կիրք, մինչեւ բացարձակ հրաման կընէ ի բաց կարել մեր մարմնոյ այն պիտանի անդամներն, որ մեր սրտին ու հոգւոյն գայթակղութեան առիթ կը լինին. այսինքն հանել լուսատու աչք ու կարել գործակատար ձեռք. բարի ու լաւ է անաչք եւ անձեռն մնալ, քան թէ ամբողջ մարմնով գեհենի կրակին մատնուիլ: Հոգւոյն կեանք ու բարեմասնութիւններն ամբողջ պահելու համար՝ մարմնոյ հեշտութեան զգայարանքներն զոհել կուսուցանէ Աւետարան. զի հոգի առաւել է քան զմարմին: Թող այս եթէ աչքիդ չափ պիտանի բան մի ունիս, որուն հակամիտեալ ես մոլեկան կիրքերուդ բուռն յօժարութեամբ. թող զայն, կարէ հեռացուր քեզմէ երբ գայթակղութեան առիթ է քեզ: Աչխարհիս ճանապարհի մէջ այս դարանակալ օձի որոգայթէն փախչիլ մեծ արիւթիւն է: Յովսէփ մինչդեռ մօտ էր եւ բռնուած, թող տուաւ իւր հանդերձ. փախաւ ազատեցաւ, մարմին մատնեց բանտին եւ չըզթային, հոգին ազատ մնաց վաւաչ կնոջ հրապուրանաց կապանքէն: Դաւիթ այս որոգայթէն բացակայ էր բաւական. բայց խոյս չի տալով բռնուեցաւ արագ. Ուրիա Քեթացւոց պարտիզի որսորդն զինքն իբրեւ թռչուն մի նետահար պալատի պատշգամէն վար ձգեց: Ուրեմն եթէ մօտ ես՝ խոյս տուր, եթէ հեռու ես՝ մի մօտենար. աչքիդ միշտ զգուշացիր, որ սըրտիդ մէջ վատ կիրքերու տեղի չի տաս:

Մովսէս Հրէից խստասրտութեան համար ամուսնաց միութեան կապ յականջից կտրելու սահման կը դնէ. այսինքն առելի կամ արհամարհեալ կին՝ իւր այրէն բաժանելով, ապա-

հարգանի այն է արձակման թուղթ մի տալ ձեռք: Յիսուս այս նուիրական կապ անլուծանելի կերպով կամրապնդէ, Աստուածական վճռով մի կնքելով զայն «Զոր Աստուած զուգեաց. Մարդ մի մեկնեսցէ»: Աստուած այս պսակ դրախտին մէջ կապեց. Ադամն ընդունեց զայն. ճանչցաւ այս մեծ խորհրդոյն զերազանցութիւն եւ զուրցեց այս նշանաւոր խօսք. «Թողցէ այր զ հայր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ եւայլն»: Վասն դի Ադամ իրրեւ մարգարէ մի զուշակեց թէ նորաստեղծ կինն՝ իւր մարմնոյ ոսկորներէն առնուած կողմի է՝ ճիշդ նման է ինքեան. որով ինքն եւ իւր կին մի մարմին կը կազմեն նոյն եւ համատիպ. չիկայ բնաւ մարդկային օրինաց սուր մի, որ կարենայ սոյն միացած մարմին ընդ մէջ բաժանել: Եկեղեցին Աւետարանի այս խօսքը «Առանց բանի պոռնկութեան» հիմն բռնելով՝ զուն ուրեք ներողապէս կարձակէ այն կին, որ անհաւատարիմ է սուրբ ամուսնութեան պայմանին մէջ եւ յայտնապէս պոռնիկ: Աստուծոյ այս գերագոյն օրէնք անխախտ պահելով՝ ոչ ոք կարող է Եկեղեցւոյ հրամանէն զուրս ինքնահաճոյ տնօրէնութիւն մի առնել: Խստաբարոյ Հրէայք չատ անգամ թեթեւ պատճառներու համար կատէին իրենց կիներ ու արհամարհանօք դուրս կը հանէին տնէն. Աւետարանին արգարութիւն կանանց իրաւունք պաշտպանելով՝ պոռնկութեան պատճառէն ի զատ ուրիչ պատճառ մի իրաւացի չէ համարիր ամուսնական կապին պինդ հանդոյց քակել: Սուրբն Պօղոս, որ Քրիստոսի հոգին կը կրէր մեծ պատկառանօք կը յարգէ տիրոջ օրէնք. «Այլ կանամբեացն պատուիրեմ ոչ ես, այլ Տէր, կնոջ յառնէ մի մեկնիլ, ապա թէ մեկնեսցի, անայր մնասցէ, կամ անդրէն ընդ առն իւրում հաշտեսցի եւ առն զկին իւր մի թողուլ:»

Հին օրինաց մատեան միայն սուտ երդումն կարգիլէ. իսկ նոր Աւետարան երդման խօսքերն իսպառ կը մերժէ եւ կը հրամայէ ամենեւին չերդնուլ՝ ոչ սուտ, ոչ ճշմարիտ, ոչ երկինք որ Աստուծոյ Աթոռն է, ոչ երկիր որ նորա ոտից պատուանդան է, ոչ Երուսաղէմ, որ նորա սուրբ քաղաքն է եւ ոչ եւս ի գլուխս մարդոյ, որ կարող չէ մազմի ստեղծել թուխ կամ սպիտակ: Այլ ձեր խօսքերուն ճշմարտութեան պայման այս միայն բաւական է. այո՝ այո՛ ասել եւ ոչ՝ ոչ. քան զայս աւելին սրտի խարդախութենէն է: Քրիստոնէական եղբայրութեան մէջ երբէք հարկ չիկայ երդման երբ ընկերական սիրոյ եւ հա-

ւատարմութեան պայմաններն պահուին. որ է խօսքին պարզ կերպարանք չպատրուակել ընկեր խաբելու նպատակաւ. հապա ամէն բանի մէջ անկեղծ խօսիլ ուղիղ եւ ճշմարիտ դատել: Ստախօսութիւն հին չարագիւտ հնարքն է, որ օձին բանսարկութեամբ մարդոյն ականջն ապականեց. ով որ սուտ կը խօսի, նա որդի չէ Աւետարանի ճշմարտութեան. այլ դրախտի օձին հետեւող արբանեակն է: Որչափ թեթեւ է այնպիսեաց առաջ Աւետարանին այս ահաւոր պատուէրը. որք աշխարհիս չահավաճառութեան մէջ, գատաւորական ատեաններու մէջ. սովորական խօսակցութեանց մէջ. ոչ եթէ երկինք, գետին, երուսաղէմ, գլուխ. այլ Ամենակալ Աստուծոյ մեծ անուն միշտ երդմամբ յեղյեղելով կը խօսին եւ կը խաբեն: Եթէ արարուած բաներուն պատիւ կը պահանջէ Աստուած, որչափ իւր վեհ անուան, որ նոցա արարչապետն է: Կամ փախչիլ կամ դգուշանալ պէտք է ժամանակիս պատրող ու խաբուսիկ կեղծաւորներէն. մէկ կերզնու, միւս կը հաւատայ. ճարտար լեզուն կը կեղծէ, պարզամիտ կը խաբուի. սուտ եւ կեղծաւոր քաղաքավարութիւն մեր ընկերական կեանք խսպառ խանգարեր է: Այսպիսի սուտակասպաս մարդոցմէն ազատ կենալու համար՝ Դաւթի խնդրուածներով առ Աստուած ղիմենք. «Ապրեցո՛ զիս, Տէր, զի նուաղեաց սուրբ. նուաղեցան ճշմարտութիւնք յորդւոց ի մարդկանէ. ի նանիր խօսեցաւ այր ընդ ընկերի իւրում շրթմամբք նենգաւորօք սրտէ ի սիրտ խօսեցաւ»: Համբերենք ուրեմն միշտ այս աղօթելով. Տէր վրէժխնդիր է, օր մի կը բառնայ երկրէս այն անձն. որ իւր ընկերին հետ նենգաւոր շրթունքներով կը խօսի:

Մովսիսի օրինաց գատաւճիռ ատեան աններող խստութեամբ պատուհաս կը վճռէ. Ակն ընդ ական, ատամ ընդ ատամն. այսինքն է վնասին տեղ դարձեալ վնաս փոխարինել: Ի՞նչ էր այս օրինաց գօրութիւն. աչքին տեղ աչք, ատամին տեղ ատամ միշտ վճարելով՝ մարդկային ընկերութիւն կոյր եւ ատամնաթափ կը կացուցանէր: Օրինաց խստութիւն այսպէս մարմին պատժելով՝ հետզհետէ խեղանդամ կընէր ողջ մարդիկ. պատուհասի երկիւղ թէպէտեւ չարութիւն կարճել կուզէր մարդկային ընկերութենէն. այլ վրէժխնդրութեան հոգին խսպառ կարող չէր հանել մարդոց ոխակալ սրտէն:

Ցիսուս Մովսիսին տէր՝ իւր ծառայէն աւելի հեղ է, այս վրէժառու բարկութեան կրակ կը չիջուցունէ նոր պատուիրա-

նաղրութեամբ «Այլ ես ասեմ ձեզ մի կալ հակառակ չարին»: Ով որ աջ երեսիդ ապտակ կը զարնէ՝ ձախին եւս դարձուր. ով որ շապիկդ կը հանէ, բաճկոնդ ալ թող տուր, ով որ գքեզ մղոն մի տեղ բռնաբար կը վարէ, դուն երկու մղոն գնայ. ով որ քեզմէ կը խնդրէ տուր, ով որ փոխ առնուլ կուգէ դժկամակութեամբ երեսդ մի դարձուներ: Այս է ահա Աւետարանի մըշտընջենաւոր հաշտութեան սքանչելի օրէնք, սիրոյ եւ խաղաղութեան աստուածանչան աղեղն. զոր Քրիստոս միայն բերաւ յաշխարհ. այն ինչ ինքն իրրեւ արդար Նոյին զոհ գողգոթային գլուխ զենուեցաւ՝ իւր կարմիր արեան կաթիլներու ցօղերէն նոր հաշտութեան աղեղն կամարաձեւ յօրինեց խաչին վրայ. Նոյ միայն չը տեսաւ զայն. այլ բովանդակ աշխարհ:

Չարին դէմ հակառակելով՝ կը զայրանայ չարն. չարին դէմ հեզանալով՝ կը զիջանի չարն: Մովսիսին օրէնք հուր էր, որ միշտ բարկութիւն նիւթելով՝ մարդիկ իրարու դէմ, ի վրէժխնդրութիւն կը վառէր. Յիսուսի օրէնք ջուր է, որ մարդոց սրտի բարկութեան հրդեհ իսպառ կը չիջուցանէ: Ով՛ են այս երկու դերագոյն օրէնսգիրք, մէկին ձեռք սուր՝ երեսէն բարկութեան բոց կը փայլատակէ. ներել բնաւ չի գիտեր, թշնամին եւ ատելին առ հասարակ կը սպանանէ. միւսին ձեռք խաչ եւ Աւետարան իւր ատելին իրրեւ բարեկամ կը սիրէ եւ ի սրտէ կը ներէ իւր չարանենգ թշնամուն: Մովսէս եւ Յիսուս են սոքա. մէկն նեղսիրտ, մարդ է. միւսն երկայնամիտ՝ Աստուած. չափէ այս տեղ մարդոյն և Աստուծոյն գութ, մէկին վճիռ մահ է, միւսին կեանք. Մովսէս մարդկային ընդարձակ սիրոյն պայման կամփոփէ միայն Հրէական ազգին վրայ. ուստի կը պատուիրէ օտարազգի թշնամին մահու չափ ատել եւ ընտանի ազգակից սիրել: Այսպէս չէ Յիսուսին պատուէրը, այլ բարձր եւ դերագոյն. Յիսուս մարդկային ընկերութեան անպայման սիրոյն չափ չի դներ այս կամ այն ազգի վրայ ամխովելով. հապա սէր կ'ընդարձակէ համատարած մարդկութեան վրայ. եւ կը հրամայէ առանց խորութեան սիրել այն ամենայն, որ մարդ է եւ ընկեր, չբաժանել իրարմէ բնաւ Հրէայն եւ Հեթանոս: Աւետարանի ուսման մէջ ամէն դասերէն բարձրագոյն դասն է այս, զոր աշխարհի որդիք կարող չեն սորվիլ. միայն Աւետարանի հաւատարիմ աշակերտները կը սորվին: Աւա՛ղ, նոյն իսկ Աւետարանի աշակերտաց մէջ խիստ փոքրիկ մասն են այս դասին համար մրցանակ առնողներն: Մինչդեռ աշխարհ թշնամին կ'ատէ, ո՛վ կարէ ընդունել. աշ-

խարհ լլկողաց եւ չարչարողաց համար նզովք կը կարդայ, ո՛վ կարէ հալածիչներ օրհնել կամ ատելեաց համար բարիս մաղթել: Այո՛ Յակովբ, Յովսէփ եւ Դաւիթ առանց Աւետարանի աչակերտութեան ուսան այս դաս. իսկ Մարգարէք, Առաքեալք Մարտիրոսք, Հայրապետք, այս դասին մէջ քաջավարժ հանդիսացան: Ո՛րչափ բարձր ու վսեմ է սոյն առաքինութեան նպատակ, անկատար մարդ՝ Աստուծոյ կատարելութեան կը վերածէ, աչխարհիս որդիներ՝ երկնաւոր հօր որդիներ կը դարձէ. որ իւր արեւ եւ անձրեւ բարեաց եւ չարաց, արդարոց եւ մեղաւորաց վրայ հաւասար կը բաշխէ:

Աչխարհ իւր սիրելին կը սիրէ, աչխարհ իւր բարեկամաց միայն ողջոյն կուտայ. Աւետարան իւր ընտիր գաւակներ կ'որոշէ եւ կը զատէ աչխարհիս սովորական ճանապարհէն ու կեղծաւոր վարմունքէն եւ կ'առաջնորդէ դէպ ի եւս կատարելագոյն ճանապարհ. երկնաւոր Հօր կատարելութեան նմանութիւն՝ հարազատ որդիներէն կը պահանջէ: Այո՛, մարդ մահկանացու եւ ապիկար իւր փոքրիկ անձին չափաւորութեամբ միայն կարող է առաքինանալ. Թող չի ձգտի յանդգնութեամբ Հօր Աստուծոյ անհասանելի կատարելութեան հաւասարիլ. Ի՞նչ հաւասարութիւն ունի կաթիլ մը ջուր՝ անսահման ովկիանոսին հետ, նշոյլ մի լոյս՝ արեւուն հետ, նուաստ արարած մի՝ իւր Արարչին հետ: Մարդոյն կատարելութիւն միայն իւր ուժին եւ դրուած պատուիրաններուն չափով է. երանի՛ թէ նոյն չափով բաղձայինք առաքինանալ, բաւ եւ չատ էր:

———o———

ՀՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Զ. ԳԼԽՈՑՆ ՎՐԱՑ

«ԶԳՈՑՇ լերուք ողորմութեան ձերում՝ մի առնել առաջի մարդկան. որպէս թէ ի ցոյց ինչ նոցա» եւայլն:

Ցիսուս Մովսիսի օրինաց թերի մնացած դասերն՝ իւր Աւետարանի բարձրագոյն դասերով լրացոյց. այս վեցերորդ գլխոյն մէջ կսկսի գգուշութեան նոր դասեր աւանդել. որով կը դաստիարակէ իւր նորընծայ աչակերտք ու միանգամայն բոլոր հաւատացեալներն. որպէս զի չի նմանին դպրաց ու փարիսեցւոց. որոց ամէն գործքեր արտաքին կեղծաւորութեամբ

խառնուած էին. ողորմութիւն, պահք եւ աղօթք իրենց համար միայն խաբէութեան մէջոց մի էր: Երուսաղէմի հրապարակին մէջ, բազմախուռն ժողովրդոց առաջ փող հարկանելով, աղքատներ հրաւիրելով ի տես աշխարհի ողորմութեան նուէրք կը բաշխէին: Ինչ՞ էր նոցա մտաց դաղտնի նպատակ, ուրիշ բան չէր, այլ թէ մարդիկ տեսնան եւ գովութեամբ հռչակելով փառաւորեն զիրենք: Այս մոլորամիտ կեղծաւորներն երկնաւոր Հօրէն վարձք մի չէին յուսար. բաւական կը համարէին մարդոց տուած գովութիւն եւ փառք: Դուք, կ'ասէ Յիսուս հետացէք փարիսեցւոց կեղծաւոր կերպերէն. այնչափ զգուշութեամբ ու ծածուկ տուէք ձեր ողորմութիւն կարօտեալ անձին, մինչեւ ալ ձեռքին տուած՝ ձախ ձեռք չիմանայ. վըստահ եղերուք, մի՛ կասկածիք, Աստուած հաւատարիմ է. նա երբ ծածուկ կը տեսնայ ձեր արոց նուէրք՝ յայտնապէս ի տես աշխարհի կը վճարէ վարձք. ուստի հարկ չէ, որ տեսնող մարդիկ իբրեւ վկայ կացուցանէք ձեր առաքինութեան:

Յիսուս աղօթեց պատշաճադոյն դասն՝ նոյնպէս ամենայն զգուշութեամբ կ'աւանդէ, որ կեղծաւորաց նման հրապարակներու անկիւններ չընկրկին ձայնով չաղօթենք մարդկանց առաջ իբրեւ ջերմեռանդ աստուածապաշտ երեւնալով: Փարիսեցիք ի՞նչ նկատումն ունէին այս կերպ աղօթքէն. դարձեալ նոյն փառք եւ գովութիւն որսալ մարդոցմէ. եթէ իրենք հասարակ մարդոցմէն որոշուած՝ աւելի արդար, կրօնապաշտ եւ պատուիրանապահ երկիւղած մարդիկ են: Այսպէ՞ս էին այո՛ արտաքին երեւոյթով. այլ իրենց սիրտ եւ երիկամունք բոլորովին զուրկ էր սուրբ կրօնի զգացումէն: Խաբէութեան դասերու մէջ խիստ վարժ լինելով՝ քաջ դիտէին արտաքին կերպարանքով բարեպաշտ ձեւանալ:

Յիսուս վարդապետ իւր նորավարժ աշակերտներ կը հանէ փարիսեցւոց կեղծաւորութեան դպրոցէն եւ կը մուծանէ Աւետարանին պարզութեան դպրոց. որուն դասն այս է, չաղօթել փողոցներու անկիւն ի լուր մարդկանց. այլ մտանել առանձին իւր սենեկին մէջ, կամ լաւ եւս իւր սրտի խորութեան մէջ եւ այնպէս աղօթել առ Երկնաւոր Հայրն. քանզի սրտին անձայն մրմունջ ու հառաչանք չուտ կը հասնեն երկինք՝ Հօր ականջ, քան թէ չրմունքներուն բարձր աղաղակ: Դանիէլ Բաբելոնէն երես դէպ ի Երուսաղէմի տաճար դարձուցած կաղօթէր՝ տաճարին Տէր կը լսէր. երից մանկանց օրհնութեան ձայն հնոցի շառաչող բոցոյն մէջէն մինչեւ երկինք կը հասնէր. Յովնանու

ձայն ծովու խոր անդունդէն, կէտ ձկան փորէն ալիքներ պատառելով դէպի վեր կելլէր: Սրտի ձայն արագընթաց է եւ միշտ հաճելի Աստուծոյ առջեւ:

Յիսուս ոչ միայն կը խոսէ փարիսեցական աղօթիկ ձեւերուն դէմ եւ նոր դաս մը եւս կ'ուսանդէ. որ հեթանոսներուն պէս աղօթելոյ ժամ չատախօս չլինիմք: Այս պատուէրը ուղիղ հասկցիր, ո՛վ Աւետարանի հետեւող աշակերտ, մի կարծեր բնաւ թէ Տէր կը մերժէ երկարատեւ աղօթք կամ անձանձրոյթ խնդրուածք. քա՛ւ ոչ երբէք, եթէ այսպէս, ապա ուրեմն ինքն իւր վարդապետութեան դէմ հակառակ կը գործէր. որ չատ անգամ առանձնանալով ի Գեթսեմանէ լեռ, ողջ գիշեր կաղօթէր եւ նոյն ինքն կը պատուիրէր յամենայն ժամ աղօթել ու չձանձրանալ: Ուրեմն հեթանոսաց չատախօսութիւն միայն երկարաժամ աղօթից վրայ չէր. հապա աւելի անպատշաճ բազմադիմի խընդրուածներ կը պարունակէր իրենց աղօթագրեանց մէջ, ինչ որ աշխարհիս ունայն մեծութեան կը վերաբերէր. դորօրինակ թագաւորութիւն, իշխանութիւն, ճոխութիւն, հարստութիւն, բախտի յաջողութիւն, մէկ խօսքով աշխարհիս, մարմնոյն եւ այլ պէս պէս ունայնասիրութեան վայելչութիւններ. որոց կը յօժարամտէր հեթանոսական մարմնապաշտութիւն:

Աւետարանին սուրբ գիտութիւն երբ աշխարհիս խաւարեալ որդիք լուսաւորեց, բացաւ նոցա առջեւ հանդերձեալ աշխարհին դուռն, սորվեցուց իրենց թէ ղուք որդիք մարդկան, այսուհետեւ երկնաւոր հօր ընտանեկան զաւակներն էք, ձեր մեծախնամ գործավարից հայր գիտէ թէ ինչ պէտք է ձեզ. նա աշխարհիս մահկանացու հայրերուն պէս տխմար եւ ապուշ չէ: Ահա ձեր աղօթից նոր համառօտ դասն. սորվեցէք ամենայն ուշադրութեամբ: «Հայր մեր, որ յերկինս ես»: Դրախտի հայրենի տունէն տարագրուած որդիք՝ բազմաւաստուած հեթանոսութեան մէջ մոլորուելով՝ մոռցան այն ճշմարիտ Հօր Աստուծոյ ամենակալ անուն, որ երկնից բարձրութեան մէջ կը բնակի: Յիսուս նորա միածին որդին յայտնեց մեզ Հօր անուն եւ պատուիրեց որ խնդրենք այսուհետեւ նոյն սուրբ անուն յիշուի իւր հաւատացեալ որդւոց վրայ. Թող եղծուին ու կորսուին աշխարհիս խաւարի իշխանին դրած Արամազդայ, Անահիտայ եւ Բահադի պիղծ անուններն. Թող գայ տիրէ մեր վրայ երկնից մշտնջենաւոր ազատ թագաւորութիւն. նորա ոտից պատուանդանի տակ փչրին Նաբուգոդոնոսորի բարձրագոյն արձան եւ հին աշխարհի բռնակալութեանց գահերն: Բարձրելոյն իշ-

խանութեան դէմ բոլոր տիեզերք լեցուց եւ իւր տակ ճմլեց ա-մէն բարձրացած հպարտութիւններն: Աստուած երբ տիրեց արդարութեամբ, այլ եւս տիրապետող աչխարհիս կամք չի մնաց: Աւետարանի որդիք չուտ մոռցան աչխարհ եւ աչխարհիս բազմանուն հայրեր, վաղ ու վարժ արտասանեցին Յիսուսին այս դասն «Եղիցին կամք քո որպէս յերկինս եւ յերկրի»· այսինքն ո՛վ Տէր մեր եւ Հայր, ինչ որ երկնից աստուածպետական ատենիդ մէջ կը կամիս եւ կը տնօրինես հաւատացեալ որդւոցդ համար՝ բարի են: Գիտեմք քո կամք, որ մարդոյն յաւիտենական կեանք է, ամօթապարտ դէմքով կը խոստովանիմք ատոյդ թէ աչխարհիս բռնաւոր հայրեր ի զուր զմեզ չարչարեցին ու խաբեցին· ոչ ոք ի նոցանէ յաւիտենական կեանք խոստացաւ մեզ· իրենք իրենց սնոտի յոյսերով մէկ տեղ դերեզմանին մէջ կորսուեցան:

Յիսուս մեր հոգւոյն համար կենաց հաց կը մատակարարէ, բայց մեր մարմնոյ աճման առօրեայ պարէնն եւս չի մոռնար· այլ կ'ուսուցանէ նոյն իսկ կորստական հացին համար եւս Թախանձել զՀայր· «Զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ այսօր»: Այո՛, ամէն քաղցեալներ հացի կ'սպասեն, մարդ, անասուն, թռչուն· Հոր Աստուծոյ ձեռքն է որ կը բանայ եւ կը կերակրէ զայսոսիկ: Նա չքոտի ճճին անգամ մը կը տեսնայ ու կը խնամէ, չի մոռնար· եթէ խռովելով իւր երես դարձունէ, եթէ արեւն եւ անձրեւ արդիլէ· մեր մարմնոյ կեանք եւ ուժ պակսելով՝ մեք իսկոյն ի հող կը դառնամք: Շնորհալի սուրբ Հայրապետ այս կէտ քալ կը բացատրէ· «Հաց մարմին կը բուծանէ, բան հոգին կը կեցուցանէ»: Այս երկու կարեւոր պարէն՝ որ մեր իսկական կենդանութիւն է, կարօտ ենք հանապազ խնդրել մեր երկնաւոր Հօրէն:

Յիսուս, որ իբրեւ պարտական երաչխաւոր եղեւ մարդկային անվճարելի պարտուց՝ կ'ուսուցանէ այս խօսքով միշտ աղերս մատուցանենք իւր դթած Հօր առաջ· «Թող մեզ զպարտիս մեր· որպէս եւ մեք թողումք մերոց պարտապանաց»: Ի՞նչ են մեր պարտիքները, յանցանք, որով Աստուծոյ սուրբ օրինաց դէմ համակարութեամբ մեղանչելով՝ պարտապան դտնուած ենք: Այս խնդրուածոց մէջ անհրաժեշտ պայման մի կայ· Թող, կը խնդրենք Հայր, եւ մեր պարտուց մուրհակները պատռէ· այլ ի զուր է այս խնդրուածք, ոչ կը թողու եւ ոչ կը պատռէ մուրհակներն· եթէ մեք նախ մեր ընկերոջ պարտքեր չի թողումք:

Այս տեղ հաչիւ մի տեսնալ հարկ է, ո՞րչափ է մեր պարտուց որքանութիւն առ Աստուած եւ ո՞րչափ մեր ընկերին առ մեզ: Մեր խղճին դիտակցութիւն գիտէ այս եւ կը վկայէ, թէ մեր պարտք առաւել բազմապատիկ է քան մեր ընկերին: Աւա՛ղ մեզ, մոռնալով իրաւունք եւ դատաստան, առ Աստուած եղած պարտքեր ժխտելով չենք վճարեր, խստութեամբ վարուելով մեր ընկերին հետ, բանտի չղթաներուն մատնելով զինքն կը խեղդեմք չարաչար. մինչեւ չվճարէ մեր պարտուց փոքրիկ պահանջը, ազատութիւն չունի: Երբ մեք այս դատաստանաւ կը դատեմք մեր ընկեր, մեր յոյս եւ ակնկալութիւն ի դերեւ է. ի՞նչ համարձակութեամբ կարող եմք մեր երկնաւոր Հօրէն ներողութիւն գտնել, երբ յանցաւոր որդիք չթողումք նախ ներելով մեր յանցաւոր եղբարց. վասն զի Աստուած յայնժամ կը ներէ, երբ մարդ մարդոյն ներէ:

Ցիսուս Աստուած ինքնին յաչխարհ եկաւ ու մարդկանց մէջ քնակելով փորձով իսկ տեսաւ թէ անզօր եւ ապիկար մարդիկ կարող չեն աչխարհիս բազմադիմի փորձանաց ալիքներուն դէմ դնել, ուստի կուսուցանէ ամէն ժամու մէջ երկնաւոր Հօր կազդուրիչ օժանդակութիւն դօրավիզ կանչել ու խնդրել միշտ չտալ գմեզ այն փորձանքներուն ձեռք, որուն կարող չեմք հանդուրժել կամ անսասան մնալ Յովբայ մեծ նահատակին պէս: Տէր, Հայր մեր, դու գիտես իսկ քու թշուառ զաւակներուդ անհաստատ տկարութիւն, որ իբրեւ խոխ եւ փուչի կը տարուբերին թեթեւ հողմերէն անդամ, պատսպարէ անօգնական զաւակներդ. ձեռն տուր երկինքէն ու ամէն վերահաս չարիքներէն. չիկայ աչխարհիս վրայ մարդկային ձեռք մը, որ կարենայ գիրենք փրկել. Տէր դու միայն ձեռն տուր ինչպէս Պետրոսին, մարդիկներէն յոյս չի կայ. վասն զի քո է արքայութիւն, քո է զօրութիւն, քո են երկինք, քո է երկիր, քո է երկիր, քո է մարդն, որ զքեզ կ'օրհնէ ու կը փառաւորէ յաւիտեանս յաւիտենից:

Որչա՞փ կարեւոր կը դատի ներողութեան դասն. զոր ՀԱՅՐ ՄԵՐԻՆ յետոյ դարձեալ կը կրկնէ Ցիսուս եւ իբրեւ անհրաժեշտ պայման մի դնելով կը վերջացնէ այս մեծ պատուէր: Ի՞նչ է այս անդրժելի պայման. զոր Աստուած վճռեց ու կընքեց. ահաւասիկ. «Եթէ թողուցուք մարդկան յանցանս նոցա, թողցէ եւ հայրն երկնաւոր յանցանս ձեր եւ այլն»: Այսինքն

եթէ դուք ի սրտէ թողուք ձեր եղբօր, ես ալ կը թողում ձեզ. իսկ եթէ աննեղող խստասրտութեամբ ձեր համակարիք եղբարց չէք թողուր, ատոյգ եւ ճշմարիտ այժմէն կըսեմ ձեզ. բնաւ մի ակնկալէք, մի յուսաք, թէ ձեր երկնաւոր հօրէն ներողութիւն կը գտնէք. առանց ներելոյ՝ ներողութիւն չիկայ:

Յիսուս աղօթից դասին հետ նոյն զգուշութեամբ կ'աւանդէ եւ պահեցողութեան դասն, բոլորովին տարբեր դպրաց ու փարիսեցւոց մարդահաճոյ կերպերէն. որք միայն վերին երեսով կը կեղծաւորէին մարդկանց առաջ իբրեւ խիստ պահեցող, սրբակաց, ժուժկալասէր եւ պարկեշտ:

Աստուած, որ արտաքին պահեցողութեան հետ, հոգւոյ եւ սրտի սրբութիւնն ալ ի միասին կը պահանջէ. երբեմն եսայի մարգարէին բերնով այսպէս կը կշտամբէր Յակովբայ ազգի կեղծաւորութեան տնօրէնութիւն, մինչդեռ Իսրայէլի ազգն ինքնին կը սրտմտէր թէ ինչո՞ւ համար իւր պահքն Աստուած չի տեսնար.. «Չի՞ է, դի պահեցաք մեք եւ դուք ոչ տեսեր. խոնարհեցուցաք զանձինս մեր եւ դուք ոչ գիտացեր»: Այո՛, բնաւ չուզեր Աստուած տեսնալ այնպիսի պահք, երբ մարդիկները կը տեսնան. Աստուած չի նկատեր արտաքին խոնարհութեան կեղծաւոր ձեւեր, երբ ներքուստ սիրտն ամբարտաւանութեամբ լցուած է. երբ սրտին զաղտնի պահած անիրաւութեանց կնճիռն չի քակեր. երբ վաճառաշահութեան մէջ խարդախութիւն կը գործէ ի վնաս ընկերին. երբ կը կռփէ զանաւագն եւ կը հարստահարէ. երբ աղքատին ողորմագիմ ժտանաց ձայն չի լսեր. երբ մատնուած ճարահատ տնանկն մեղաւորին ձեռքէն չի փրկեր. երբ այրին եւ որբ դատաստանի ատենէն մերժելով՝ իւր իրաւունքէն կը զրկէ. երբ իբրեւ փարիսեցի Աստուծոյ տաճարին մէջ պարծենալով կը մեծամտի իւր պահեցողութեան վրայ. երբ աղօթելոյն ժամ իւր ընկեր մաքսաւոր՝ մեղաւոր կը դատի: Այս կերպն էր ահա փարիսեցւոց կրօնապաշտութեան հանդէս. զոր խոտելով կը կշտամբէ Յիսուս՝ կեղծաւոր, կոյր եւ յիմար կոչելով զիրենք. որք բռեալ գերեզմանի նման միայն արտաքուստ սուրբ կերեւային մարդոց առաջ. իսկ իրենց ներքին սիրտ ու հոգին ապականուած էր մեռելոտի ոսկորներով որ է հնացեալ չարութեամբ:

Որո՞ն է ապա Աստուծոյ հաճելի եւ ընդունակ պահքն. այս զարձեալ նոյն մարգարէն կուսուցանէ. «Թող եւ արձակէ նեղեալներն, անիրաւութեան մուրհակները պատռէ. քաղցեալնե-

բոլն առատութեամբ բղխէ ու բաւխէ քո հացդ. անյարկ աղքատներ պատսպարէ տունիդ մէջ. մերկանդամ ընկերդ հանդերձով ծածկէ։» Ճշմարիտ պահոց եղանակին մէջ՝ Յիսուս կը պատուիրէ, քուրձ եւ մոխիր պէտք չէն Իսրայէլի որդւոց պէս. հապա օծել գլուխ, լուանալ երես, մարդկանց առաջ չմթագնել դէմք սեւ առելութեամբ. այլ պայծառ ու զուարթամիտ երեւալ սիրոյ ժպիտներով. աներեւոյթ սրտիդ սուգ եւ տրտմութիւն թող միայն Տէր տեսնայ ի ծածուկ. ու տայ քեզ յայտնապէս ինչ որ քո զղուշաւոր առաքինութեանդ վարձքն է։

Այս պարզ եւ անկեղծաւոր չափէն հեռի էր բնաւ փարիսեցւոց ճանապարհ. որք խոժոռ դէմքով, տխուր ու ծանր կերպարանքով իբրեւ խստագոյն պահեցող կը ձեւանային միամիտ ժողովրդոց առաջ. իրենց այս չինծու կերպին մէջ իսկ չէր նշմարուէր սրտի կատարեալ զղջումն. ոչ Աւետարանին ուսուցած հոգւոյ հեզութիւն եւ ոչ եւս եղբայրսիրութեան քաղցր ներողութիւն. վասն զի փարիսեցիքն առաւել դատող էին քան թէ ներող։

Յիսուս, որ երկնից մեծութեան տէր եւ միանգամայն գանձապետն էր՝ իւր Աւետարանի աշակերտաց նորալուր դաս մի կ'աւանդէ, որ բացէ ի բաց հակառակ է աշխարհիս փարթամներուն. «Մի գանձէք ձեզ գանձս յերկրի». այսինքն անապահով եւ միշտ կասկածելի երկրին վրայ գանձ չի պահել. ուր թէ ոսկի է՝ բռնակալներ կը յափշտակեն. թէ գեղեցիկ կառուած է՝ Աքաաբի եւ Յեզաբելի պէս ամբարիշտ անիրաւներն. թէ հանդերձ է կուտեն եւ կը մաշեն ցեցերն. թէ թագ է՝ կը գլորի, թէ գահ է՝ կը կործանի, թէ վայելչութիւն է՝ կանցանի. թէ կին եւ որդիք են՝ կը մեռանին։ Եթէ մեր դիպած գանձերուն աշխարհս հաւատարիմ աւանդապահ չէ. հապա ո՞ւր տեղ կայ անկասկած ապահովութիւն, որ անկորուստ կը մնայ։ Սահուն երկրիս վրայ տեղ մի որոներ. երկինքն է միայն այդ քո վնտռած ապահով տեղ. Յիսուս պատրաստեց զայն իրեւ գանձարան իւր սիրելեաց համար. որոց յոյս Աստուած եւ երկինքն է. ուր ոչ աշխարհիս բռնակալներուն ձեռք կը հասնի եւ ոչ եւս ականհատնող գողին հնարք կը զօրէ։ Մինչեւ Քրիստոս աշխարհիս բոլորեալ որդիքներն կը կարծէին թէ իրենց դիպած գանձ, մեծութիւն եւ կեանք ապահով է երկրիս վրայ, որ իբրեւ գողգողարան տեղ մի է։ Այս անկայուն եւ տաժանելի ծովուն մէջ չարաչար աշխատեցան. բոլոր իրենց վաս-

տակ եւ ճոխութիւն այն ինչ նաւերու բեռնաւորելով ապահով նաւահանգիստ մի հանել կուզէին. բայց ընդունայն էր միշտ իրենց ջանք եւ վաստակ, սկսեցին Պետրոսին պէս գանգատել. «Տէր գամենայն գիշեր աշխատեցաք եւ ոչ ինչ կալաք. Տէր ձեռն տուր մեզ ու փրկէ այս ամեհի ալիքներէն. մեր գանձին հետ, ահաւասիկ մեր անձն եւս կը կորնչի:

Ստոյգ, խաւարին հեթանոսութեան ծովուն մէջ բան մի չի կարողացան ըմբռնել Ադամայ ողորմելի՝ որդիք չարաչաստակ աշխատելով. կեանքի նաւարկութեան մէջ մինչեւ եկաւ Հոր Աստուծոյ իմաստուն որսորդն՝ սորվեցոյց մեր աշխատութեան ուղիան յաջակողմ ձգել այսինքն Քրիստ տալ աշխարհ եւ իւր ամէն երազայոյս անկայուն բարիքներ, վերին երկնից համար խորհել ինչպէս կը յորդորէ երկնաքաղաքացին Պօղոս: Ի դուր կ՚աշխատիմք, աշխարհիս ձախակողմն ունայն է, բան մի կարող չեմք ըմբռնել, ընդ վայր կը տառապիմք ուրեմն մեր կեանք մաշեցաւ, մեր մարմնոյ ուղիաններուն հիւսուած կը քայքայուի օր ըստ օրէ ծերութեամբ, բաւական է, Քրիստ տանք այս նանրավաստակ աշխատութիւն. Յիսուսի հրամանին հնազանդելով՝ այսուհետեւ մեր ուղիան միշտ յաջակողմ ձգենք. եւ ինչ որ կարող եմք ըմբռնել՝ զայն վաղվաղակի փոխադրենք երկնից գանձարանին մէջ: Զվհատինք բնաւ թէ երկինք մեր ստոր վիճակէն անհուն հեռաւորութեամբ բարձր է, ո՞վ կարող է իւր գանձ դիւրութեամբ փոխադրել անդ:

Այլ մի վարանիք, ո՛վ դուք, որ ձեր գանձ երկինք հանել կ՚ուզէք. ահա պատրաստ կան բեռնատար աղքատներ, ահա պատրաստ նստեր կսպասեն աշխարհիս մեծատանց դուռնեբուն առաջ. ամէն հրապարակներու մէջ լի են անհամար վըշտակիր Ղազարոսներ: Մի կասկածիք, Աստուծոյ հաւատարիմ մշակներն են նոքա. տուէք ձեր գանձերու բեռներն, Քրիստ տանեն երկինք. ուր անկորուստ ապահով կը յանձնեն ձեզ այն օր, յորում Տէրն՝ ձեր ողորմութեան նուէր ձեզ յուշ բերելով կը յիշատակէ մեծ գոհունակութեամբ. «Որովհետեւ արարիք միում ի փոքրկանցս յայսցանէ, ինձ արարիք»:

Նախասացեալ Աւետարանի պատուիրանաց ուղիղ ճանապարհի մէջ անխոտոր քալելու համար աչք եւ լոյս պէտք է. այս լոյս արեւուն լոյս չէ. այլ Աւետարանին, որ կը լուսաւորէ այն ամէն մարդիկ, որ յաշխարհ պիտի գան. ուստի կը խօսի Յիսուս. «Ճրագ մարմնոյ ակն է, եթէ ակն քո առատ է,

ամենայն մարմինդ լուսաւոր եղիցի եւայլն»: Այնչափ ճշմարիտ է այս օրինակն, մարդ կարող չէ ժըխտել. դուրսէն կամ հեռաւոր առարկաներէն չի բերեր. այլ նոյն իսկ մարդոյ անձէն կը ցուցնէ. ոամիկն եւ իմաստուն գիտեն փորձով թէ աչք մարմնոյ ճրագն է. երբ լոյսն առատ է՝ բոլոր մարմին լուսաւոր կը դառնայ– իսկ երբ վատատես է, թշուառ է մարդ իւր բոլոր կեանքի մէջ, խարխափելով կը չրջի եւ կը գործէ կոյր գկուրայն առանց ընտրութեան. որով կը զրկուի կատարեալ կեանքէն, զոր կը վարեն առողջակն մարդիկ: Եթէ աչխարհիս մահկանացու կեանքին համար այսքան պիտանի է մարմնոյ աչք. հապա հոգւոյ յաւիտենական կեանքին համար ո՛րչափ կարեւոր է բանին մտաւորական աչք. որ մոլեկրօնութեան խաւարին մէջ խպատ կուրացեր էր, երկինք չէր տեսնար, երկրիս վրայ մոլորեալ կը չրջէր: Տեսաւ Յիսուս ու հարցուց, ի՞նչ կը խնդրես, թշուառ կոյր: Տէ՛ր, ուրիշ ոչինչ չեմ խնդրեր, միայն լոյս կը խնդրեմ. հրաման արա թող աչքս բացուի. տեսնամ երկինք ու աչխարհ եւ պաշտեմ նոցա Արարչագործն: Յիսուս ինչպէս մարմնոյ աչք՝ նոյնպէս մեր հոգւոյ կուրութիւն նոր լուսաւորեց իւր Աւետարանին լուսով: Քրիստոսի բան ճրագ է. Դաւիթ այս ճրագին լուսով կը քալէր ու կըսէր. «Ճրագ են բանք քո ոտից իմոց եւ լոյս տան չաւղաց իմոց»: Ով որ այս լոյս չունի՝ մահուան խաւարին մէջ կը նըստի: Այս լոյս սքանչելի է, աչխարհիս արեւուն պէս միայն տիեղերք չի լուսաւորեր. այլ թափանցելով մեր ներքին մարդն՝ հոգին սիրտ եւ խիղճ առ հասարակ կը լուսաւորէ: Աստուած այս արեւ նոր արարչագործեց հոգւոյ աչխարհին համար. հաստատեց զայն եկեղեցւոյ կամարին վրայ, որուն լուսով կը չրջին ճշմարտութեան որդիքը:

Յիսուս իւր Աւետարանին հետեւող ազատագիր աչակերտաց կուսուցանէ երկու տէրանց չը ծառայել. այսինքն Աստուծոյ եւ մամոնային: Տէր աչխարհիս համայն փարթամութիւն, եւ սուտ կրօնի պաշտօն՝ մէկ բառով՝ մամոնայ կը կոչէ. որոց ծառայեցին մարդիկ իւրեանց մոլորամտութեամբ մինչեւ իջաւ երկինց Քորեքէն յաչխարհս նոր Մովսէս եւ նոր փըրկիչ. որ հին Մովսիսին պէս չէ թէ միայն փոքր ժողովուրդ մի ազատեց Փարաւոնի գերութեան մէջ տանջող կաւագործութենէն. այլ բովանդակ աչխարհ փրկեց հեթանոսութեան սուտ կրօնին ծառայեցուցիչ բռնութենէն. ինքնին առաջնորդեց տառաւ գիրենք մինչեւ երկինք: Յիսուսի այս փրկութիւն Մովսի-

սէն գերազանց է. ուստի խնամով կը պատուիրէ իւր ազատեալ նոր ժողովրդոց այլ եւս չի ծառայել հեթանոսական սուտ կռոներն, կամ աշխարհիս փարթամութեան մամոնային: Երկնից Հայրն է միայն ձեր Աստուած եւ Տէր, Թող տուէք ձեռագործներն, որ մարդկային մոլորամտութեան չարարուեստ գիւտն է. ճանչցէք ու պաշտեցէք միայն երկնից Աստուած, որ ձեր բարերար եւ ճշմարիտ Հայրն է: Ձեր սիրտն Աստուծոյ տուէք, մի նուիրէք անիրաւ մամոնային. Թողէք, բաւական է, մինչեւ ցարդ անմտութեամբ ծառայեցիք ընդունայնութեան, աշխարհի մեծութեան, աշխարհի փառաց, աշխարհի ոսկւոյն. Թողէք այսուհետեւ այդ նիւթապաշտութեան կրօն: Դուք մարդ էք, դուք Աստուծոյ պատկերն էք, ձեր սիրական հոգին վեհ է, մի նուաստացնէք ոչնչութիւն պաշտելով: Այդպիսի կեանք մարմնոյ ցանկութեան ունայնասէր հաճոյքներն են. դուք հոգի էք, հոգւոյ կեանք վայելեցէք. Թող տուէք այսուհետեւ մարմնոյ կեանք հեթանոսներուն համար է միայն, Թող պաշտեն ու ծառայեն մամոնային, ու մարմնոյն ցանկութեան:

Յիսուս այնինչ կը տեսնայ Հօր Աստուծոյ խեղճ զաւակներն, որ աշխարհիս մէջ հացի եւ հանդերձի համար չարաչար դրաղմանց եւ սրտամաշ հոծագութեան մէջ կը տառապին տիւ եւ գիշեր. կ'ուսուցանէ որ այսուհետեւ անյոյս թերահաւատութեամբ չի հոգան, ոչ հացի համար ոչ հանդերձի համար, ոչ տունի եւ ոչ չտեմարանի համար. այդ ամէն երկնաւոր Հօր սիրոյ պարագն է կը պատրաստէ ձեզ համար: Նա կը լըսէ առիւծի կորեան մըռնչիւն խոր անտառի մէջէն. նա ձկներ կը կերակրէ ծովու խորութեան մէջ, նա թռչուններ կը խնամէ իրենց բունին մէջ: Մի կարծէք թէ որսորդն, որ կը զարնէ ճընճղուկ եւ իւր ձագեր վար կը ձգէ զանխուլ է. ո՛չ, առանց Հօր Աստուծոյ գիտութեան թռչուն մի գետին չի իյնար: Ո՛վ ապուշ մարդիկ, զարմայէք ձեր Հօր նախախնամութեան վրայ. եթէ ճնճղկան ձագերու հնդին արժէք երկու դանկ է՝ Աստուած զայն չի մոռնար. մեզ կը մոռնա՞յ, ո՛վ պակասամիտ թերահաւատներ. դուք, որ թռչնոց անասնոց վրայ տիրապետող իշխան էք. Գողգոթայի նոր խորանին առջ անարատ զոհին արեան մէջ թաթաւելով յաղատութիւն թռչող նուիրական հաւն էք: Տեսէք գաշտի ինքնաբոյս ծաղիկներն. ո՛վ է, որ կը զարմանէ զայնս, ո՞ր ձեռքն է որ կարմիր, կապուտ, ծիրանի եւ դեղին գոյներով կը զարդարէ զանոնք. ո՛վ կը յօրինէ նոցա վայելչագեղ թերթերն եւ ձեւերն:

Առաւել զարմացէք չուչանին վրայ, որուն դիւրաթառամ փառքն՝ անհամեմատ է։ Թողում աշխարհի այլ եւ այլ թագաւորաց պերճութիւնները եւ ոչ իսկ Սողոմոն իւր արքայական փայլեմանութեան մէջ՝ կարողացաւ նախանձելի չուչան ծաղկի մի չափ փառք վայելել։ Ի՞նչ է չուչան, դաշտի մէջ բացուած վայրենի խոտ մի, որ այսօր գունարթ է· վաղ կը թառամի· կը ժողովեն մարդիկ ու հնոցին մէջ կը վառեն։ Եթէ այս չնչին խոտին բոյս հայր Աստուած մեծ խնամով կը զարմանէ· միթէ գձեզ կը մոռանա՞յ, ո՛վ թերահաւատ որդիք, դուք, որ Աստուծոյ նմանութեան պատկեր կը կրէք· դուք անեղծ եւ անմահ հոգի ունիք· դուք եկեղեցւոյ նոր զերդաստանին ընտիր եւ ընտանի զաւակներն էք։ Դուք հոգի էք, մարմնոյ համար մի հոգաք· ես իսկ եմ ձեր նորաճաշակ կերակուր, կենդանի հաց երկինքէն իջած։ Աստուծով յագեցէք, հոգւով Աստուած ղեցէք, կերակուր կը չքանայ, հանդերձ կը մաշի· ես յաւիտեան կը մնամ։ Ուրեմն հաւատացէք ինձ, բնաւ մարմնոյ պիտոյքներու համար չարաչար հոգածութեամբ մի տատամսիք· թող տուէք այդպիսի հոգերու ծանրաբեռն ղրաղմունք մարմնապաշտ հեթանոսներուն է միայն· որոց յոյսն աստի աշխարհն է, որոց կեանք մարմին է· որոց որովայն Աստուած է· երկնից մէջ հայր չունին, երկրիս վրայ մարմին աշխարհ փառք եւ Մամոնան կը պաշտեն։

Այլ ձեզ երանի՛, դուք երկնաւոր Հայր մի ունիք, որուն անունն ես ծանուցի ձեզ, նա դիտէ թէ ինչ պէտք է ձեր սակաւորեայ կեանքին համար։ Ամէն բանէն առելի եւ ամէն բանէն յառաջ խնդրեցէք, որ Աստուծոյ արքայութիւն եւ նորա արդարութիւն տիրէ ձեր վրայ· մարմնոյ կենաց այն ամէն պիտոյքներն չափէն առելի կը տրուին ձեզ մինչեւ ցյաղ կերբէք ու վայելեցէք կշտապինդ։ Վաղուան պարէնի համար հոգալ առելորդ է· հապա միշտ եւ առաւել հոգացէք այն անկարծելի չարիքներուն համար, զոր իւրաքանչիւր աւուր արեւ ծագելով իւր հետ կը բերէ։ Ո՛վ կարէ վչտաբեր օրերուն պատահարներ թուել· որուն տակ յարաժամ կը հեծեն աշխարհիս թշուառ որդիք։ Ահա սոյնպիսի դժուարակիր փորձանքներէն ազատ մնալու համար անդադար հոգալ եւ աղօթել պէտք է։

Աշխարհիս անյագ ցանկութենէն գինովցած խելացնոր ազահները միշտ ապագայ օրերուն բարեբախտութեան կը յուսան, միշտ երջանկութիւն կերազեն· այն անմիտ մեծատան պէս հին չտեմարանները քակելով՝ նոր մեծամեծներ չինելու

պատրաստութիւն կը տեսնան չյիշելով բնաւ թէ Աստուած է իրենց հոգիներուն եւ անձանց տէր. յանկարծ դիշերուան պահու մէջ. իւր աւանդ կը պահանջէ եւ իւր ձեռաց ահաւոր մանգաղով կը քաղէ նոցա հոգիները: Այս անմխիթարուն պատրաստած մեծութիւններն որո՞ց կը մնան. իրենցմէ առաւել անմխիթար են իւրեանց ժառանգներ եթէ կը կարծեն իրենց հօրեղբուն ազահութեան կղկղանքներ իրենց կը մնայ: Ո՛չ բնաւ, աշխարհին՝ յաշխարհ կը մնայ. մարդ կարող չէ աշխարհի ամուր ձեռքէն բան մի խլել իւր հետ տանել. ով որ այս կը խորհի՝ անիրաւ է. մեծութիւն եւ Մամոնայի աշխարհի բաժին է. իսկ մեր բաժին Աստուած եւ երկինքն է. «Բաժին իմ ես դու Տէր, կը վկայէ Դաւիթ, առաւել եւս Յիսուս. «Դուք չէք յաշխարհէ աստի»: Եթէ աշխարհէն չեմք՝ ուրեմն՝ աշխարհին՝ մեր չէ. աշխարհին՝ յաշխարհ կը մնայ, Աստուածոյն՝ առ Աստուած կերթայ: Աւետարանին իրաւունք եւ հրաման այս է. կայսերին՝ կայսերին տալ, եւ Աստուածոյն՝ Աստուծոյ:

Ապա ուրեմն դուր ջան եւ ընդունայն վաստակ են մեր ամէն հոգածութիւնները, որ մարմնոյ կեանքին համար է. առաւել եւս պէտք է հոգւոյն համար հոգանք. «Հոգին է կենդանարար. մարմին ինչ ոչ օգնէ» ինչ որ Յիսուս կը խօսի, այն է մեր հոգւոյն կեանք եւ անմահութիւն:

———o———

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Է. ԳԼԽՈՅՆ ՎՐԱՅ

ԱՍՏՈՒԱԾ Յիսուս դատաւոր արդար, հզօր ու երկայնամիտ մարմնով աշխարհիս մէջ Իւրոյ ներողութեան աթոռին վրայ նստած այս դաս կաւանդէ. «Մի դատիք, դի մի դատիցիք» եւայլն: Ինքն, որ միայն իրաւարար եւ անարատ էր երկնից եւ երկրիս առաջ եւ զոր Հայր սրբեց ու ղրկեց յաշխարհ, երբեք բուռն կամ պատժող դատաւոր չի հանդիսացաւ իբրեւ աշխարհիս աններող առեւնակալներն: Իւր կեանք՝ բոլորովին ներողութիւն էր, իւր խօսք՝ թողութիւն, իւր ոտք՝ այցելութիւն, իւր ձեռք՝ բժշկութիւն, իւր ուսումն՝ հեզութիւն: Նա չնացող կինն արձակեց մինչդեռ յատեան քաշելով դատապարտել կ'ուզէին Փարիսեցի դատաւորներն. նա մեղաւոր կնոջ թո-

զուց՝ երբ ի միտս դատելով կը դայթակղէր Սիմոն. նա մաքսաւորին ներեց. նա խաչահանուս հայհոյիչներուն համար իւր Հօրէն թողութիւն խնդրեց: Աւետարանին անվախճան թագաւորութեան Աթոռ եկեղեցւոյ ատենին մէջ՝ ոչ բանտ ունի, ոչ գինդան, ոչ գան, ոչ զանազան տանջանաց գործիքներն, այլ իւր վճիռ՝ ներողութիւն է. իւր բանտ՝ ազատութիւն. իւր կապանք՝ արձակումն, իւր պատիժ՝ բարի հատուցումն: Այս ատեան՝ աշխարհի ատեանէն տարօրինակ է. բարկութիւն, պատիժ, վրէժխնդրութիւն, առ ի մահ դատապարտութիւն, սուր, արիւն չիկայ երբէք. իւր ամէն վճիռներ ներողամիտ գթութեամբ կ՝արձանագրուին. բաւական է յանցաւորի սրտի զղջումն ու խոստովանութիւն. վասն զի այս ատենին օրէնսդիր ներող Յիսուսն է. Սողոն չէ:

Ներողութեան գերագոյն վարժապետ սոսկ խօսքով չի աւանդեր այս դաս, այլ իւր հայելի օրինակով. ով որ տեսնալ կ՝ուզէ թող ի Գողգոթա երթայ, հաչին հանդէս դիտէ: Տիեզերաց մեծ դաթաւորն այժմէն կ՝սպառնայ մեզ. եթէ խստութեամբ դատենք մեր եղբայր, եթէ առանց քննութեան դատապարտութիւն վճռենք, եթէ իբրեւ Փարիսեցի գերանակիր աչքով մեր եղբօր աչքին փոքրիկ շիւղ նկատենք, եթէ մեր համչիրակ ընկերին յանցանք չարաչար չափենք. մենք ինքնին զմեզ Աստուծոյ արդարութեան ատենին կը մատնենք. ուր տեղ պիտի երեւայ այն ահաւոր մատն Աստուծոյ տաճարին անօթներ պղծող բռնաւորին չափով պիտի չափէ մեր դատաստան, նոյն չափով, նոյն կշռով, նոյն խստութեամբ. վասն զի երկնից ատեան՝ աշխարհիս ատեան չէ. ուր ոսկին եւ կաշառ կ՝ողջէն անիրաւ դատաւորին երես, ուր անմեղին համար է գրկանք, կապանք, բանտ եւ մահ. իսկ յանցաւորին՝ ազատութիւն եւ կեանք:

Մարդ՝ երբ յանցաւոր է չքմեղս լինելով ինքնին դատաւոր կը հանդիսանայ իւր ընկերին վրայ, ոչ մխայն Յիսուսի ձայն. այլ նոյն իսկ իւր խղճի ձայն ներքուստ կը յանդիմանէ զինքն. «Դու ո՛վ խաւարամիտ կոյր դատող, վա՛չ սրատես աչքիդ. ինչպէ՞ս ատելութեան դիտակով մանր կը նչմարես եղբօրդ աչքին մէջ լինած աննշակ չղիկ. զոր ես անտեսելով կը ներեմ. իսկ քո աչքիդ ահագին գերան, որ է ամենամեծ յանցանք թող տալով՝ իբրեւ կարեկից կեղծաւորաբար կը մաուչիս եղբօրդ աչքին չիւղ չօչափել: Այդպէս չէ, ո՛վ կեղծաւոր փարիսեցի, ուղիղ դատաստան տես. դու նախ մտախոհ եղիր ներքին խըղ-

ճիդ հետ աչքիդ մեծ դերան ի բաց հանել– եւ ապա այնուհետեւ համարձակութեամբ ձեռնարկէ եղբօրն։»

Աւետարանին այս յանդիմանութեան խրատ ընդհանուր Քրիստոնէից ընկերութեան համար է.. որք առ հասարակ մէկ տիրոջ տան մէջ հաւասար ծառայակից եղբայրներ են. ծառայն մի միայն իւր տիրոջ պատասխանատու է. թէ որ դիէ կամ անկանի՝ իւր տէր կը տեսնայ եւ գիտէ, կարող է միւս անգամ ձեռքէն բռնելով՝ վեր հանել զայն։ Եթէ այսպէս, դատաստան միայն տիրոջ իրաւունքն է. թող չի համարձակի մեղապարտ ծառայն իւր ընկերակից ծառայն դատել։

Աւետարանին ներողութեան օրէնք միայն մեր չարաչար դատաստան կարդիլէ. այլ մարդկային ընկերութեան մէջ բարին ու չար որոշելու իրաւացի դատաստան երբէք չի մերժեր. որ մարդոյն ազատ մտաց անբռնադատ իրաւունքն է։ Ո՛վ կարող է որոշել չարն ու բարին. երբ մարդոյն թիւրատես աչքն չատ անգամ ուղիղն իբրեւ թիւր կը նշմարէ։ Յիսուս նչան մի ցոյց կուտայ. այն նչանով պէտք է ճանչնանք ու որոչենք. «Ի պտղոյ նոցա, ծանիջիք զնոսա։»

Յիսուս մասնաւորապէս պատուէր կուտայէ իւր հրաւիրակ աշակերտաց. որք պատրաստուած էին Աւետարանի սեղանոյն սպասաւոր լինել եւ աշխարհիս քաղցելոց՝ կենաց բանին հաց մատուցանել։ Որոց կուսուցանէ զգուշաւոր տնտեսութեամբ բաչխել. Աւետարանին սրբութեան հաց անխտրապէս չտալ չուներուն եւ ոչ ես երկնային մարգարիտ խոզերուն առաջ ձգել։

Գիտէ՞ք, չուներն եւ խոզերն ո՛վ են. Աւետարանին ճըշմարտութեան դէմ գինող, Աւետարանին փրկութիւն արհամարհող, Աւետարանին սրբութիւն անարդող աչխարհիս ամբարիչտ անզգամներն են։ Որք կապակոտոր չուներուն պէս պիտի յարձակին վազեն ձեր վրայ, հրապարակաց եւ առեւանեւրու մէջ մոմոտան զայրանան ձեր քարոզութեան դէմ. կամ աղտեղասէր խոզերու նման իմ պատուական մարգարիտ առ ոտն կոխելով անարգութեան տիղմերու մէջ ու՞ դարձեալ որպէս կատաղի գազան վրանիդ յարձակելով՝ պատառեն զձեզ։

Այսպիսի խստասիրտ անզգամաց երեսէն խոյս տուէք. ծածկեցէք ու պահեցէք Աւետարանին սրբութիւն. ձեր ուռքի փուչիներ թօթափելով մի կենաք, չուտով ելէք նոցա քաղաքէն։ Երբէք պատճառ կամ տեղի մի տաք ձեր առաքելական պաչտօ–

նին մէջ· որ իմ ու Աւետարանիս անուն արհամարհանք եւ հայհոյութիւն կրէ:

Այս տիրական պատուէր նոյն ընդհանուր Քրիստոնէից ընկերութեան եւս կը պատկանի· որպէս զի խոհական իմաստութեամբ քաղաքավարելով արտաքին հեթանոսաց հետ, առիթ չի տանք հայհոյելու սուրբ կրօնք եւ հաւատք:

Յիսուս՝ իւր Աւետարանին ճշմարտութիւն քնաւ չի հրամայեր բռնադատ կապերով ընդունիլ տալ· քանզի Աւետարան լոյս է· լոյսն ինքնին համատարած է կը ծաւալի եւ կը թափանցէ ընդունողներուն սիրտ· զոր կը պատրաստէ սուրբ հոգւոյն չնորհք: Որչա՞փ տարբեր էր այս կերպէն կրօնքով տիրապետող աշխարհիս հին բռնակալներուն իշխանական կերպն· որոց կրօնքին հաստատութիւն, սուր, գէնք, արշաւանք, պատերազմ, կոտորած, քաղաքաց կործանումն եւ այլ այսպիսի բոլոր մարդկութեան թշուառաբեր աղէտներ էին: Հին կրօնք մահաչունչ էր· կենաց տեղ՝ մահ կը բուրէր, Աւետարանին ուրախութեան տեղ՝ սուգ կը բերէր· լուսոյն տեղ՝ խաւար կածէր, երկնից տեղ դերեզման կը բանար· արքայութեան տեղ՝ դժոխք կը տանէր· մէկ խօսքով Սատուած չիկար հին կրօնքին մէջ· ուր Սատուած չիկար, այն տեղ մահ կը թագաւորէր, մարդոյն հոգւոյ ամենայն ինչ մահ էր:

Յիսուս հեզ էր, բռնակալ չէր· իւր սուրբ եւ ճշմարիտ կրօնք քանի մի Գալիլեացի անթուչակ գինուորներու ձեռքով տարածեց· որոց պատուէր կուտար ոչ երբէք գէնք այլ եւ ցուպ անգամ չառնել ճանապարհի համար: Այսպէս աննշան ձկնորսներու ձեռքով տիրեց Աւետարան· խեցեղէն ամաններու զօրութիւն՝ խորտակեց գէնքեր ու զրահներն: Աշխարհ զարմացաւ դեռ կը զարմանայ երբ Աւետարան տկարներով յաղթանակեց:

Յիսուս աղքատ էր, աշխարհիս բաներէն բան մի չունէր· այլ իբրեւ մեծահարուստ վաճառական, խանութ մի բացաւ աշխարհիս հրապարակին մէջ, ուր տեղ ի վաճառ հանեց իւր չքնաղ աշխարհիկ պատուական մօրգարիտ· այս միայն էր նորա երկինքէն բերած անգին վաճառ: Աւետարանի բարձր քարոզութեամբ հրաւիրեց աշխարհիս չորս կողմի մարդիկ· իւր տակարկութեան պայմանն այս էր, ոսկի, արծաթ, ճոխութիւն, իշխանութիւն, դանագան· Թագ եւ ոչ իսկ աշխարհիս բովանդակ մեծութիւն գին չէր ուզեր այս մարգարիտին· զի մարգարիտն անգին էր: Ի՞նչ կը պահանջէր ապա մարգարտին տէր· կատարեալ հաւատք, սէր եւ սիրտ, ամէն բան վաճառել աշխարհ

եւ ինչ որ աչխարհին է. անձն եւս ուրանալ. ահա այս է մարգարէին արժանաւոր գնահատութիւն: Դժուարի՛նա կը խնդրէ մարգարիտին Տէր. աչխարհիս սակաւաւոր մարդիկն են միայն այս վաճառ գնողներն: Այլ մի խուսափիր Աւետարանի ձայնէն. թող անհնարին չթուի քեզ, դիւրաւ կատանաս մարգարիտն. միայն հաւատա՛, խնդրէ, հայցէ, բաղխէ. վասն զի, ո՛վ որ խնդրէ այս մարգարիտ, նա միայն կառնէ՛. ո՛վ որ հայցէ՛ նա միայն կը գտնէ. ով որ բաղխէ երկնից ճանապարհին դուռն, Ցիսուս պատրաստէ, բանալին իւր ձեռքն է. ահաւասիկ բաց է մուր ներս. քանզի ինքն է դուռն, ինքն է ճանապարհ, ինքն է ճշմարտութիւն եւ ինքն է միայն նորոգատուր կեանք:

Ցիսուս կը սրտացուցանէ Աւետարանի գաւակներ, չերկմըտին բնաւ, հաւատով խնդրեն ինչ որ կը խնդրեն երկնաւոր Հօրէն, հաւատով ժտեն եւ ինչ որ կարեւոր եւ պատչաճն է զայն խնդրեն: Հացին տեղ՝ քար մի խնդրէք. եւ ոչ եւս ձուկին տեղ՝ թունաւոր օձ այսինքն աչխարհիս փարթամութեան զոյքերն եւ մամոնայն. որք ձեր ատամունքներ կը փչրեն եթէ ծամէք եւ ձեր կեանք կը թունաւորեն եթէ ուտէք: Դուք ո՛վ ապիկար չար եւ ապուշ հայրեր. դուք, որ խորագէտ չէք բաւուն եւ չարին ընտրութեան մէջ. բայց ձեր բնական գթով կուգէք բարի բաներ տալ ձեր որդւոց. ոչ հացին տեղ քար՝ եւ ոչ ձուկին տեղ օձ. թէ եւ մանուկն իւր տղայամտութեամբ խնդրէ լալով. որչա՞փ եւս առաւել ձեր երկնաւոր հայրն կատարեալ պարգեւներ առատ կը բաչխէ իւր որդւոց. որք իմաստութեամբ կը խնդրեն եւ առանց թերահաւատելոյ կսպասեն:

Ցիսուս Աստուած այն միայն հակիրճ եւ բնական օրէնք. զոր Ադամայ եւ հանուր մարդկութեան հոգւոյն եւ սրտին տախտակներու վրայ ժանտակելով անջնջելի դրոչմեր է. նոյն օրէնք կը կրկնէ իւր Աւետարանին մէջ եւ զարձեալ կը դրոչմէ մարդոց սրտին վրայ զոր եղծեր էր անաստուածութեան ամբարիչտ ձեռք. «Զամենայն, զոր միանգամ կամիջիք թէ առնուցեն ձեզ. մարդիկ, այնպէս արարէք եւ դուք նոցա:»:

Ահաւասիկ այս է միայն օրինաց բուն արմատն, որուն վրայ հաստատուած են ընդհանուր պատուիրանաց բոլոր ճիւղերն. այս է օրինակ բուն աղբիւրին ակն, յորմէ կը բղխին աստուածաշունչ պատուիրանաց զանազան վտակներն: Սոյն օրինաց սքանչելի հակիրճ բան մէկ լեզուով գրուած չէ. ամէն ազգ եւ ազինք կարող են կարդալ զայն հաւատացեալ եւ հեթանոս, Եթովպացին, Արաբացին, Ասիացին, Եւրոպացին. նաեւ

խուժդուժ Սկիւթացին: Այս օրէնք թուղթի վրայ չէ, այլ սըրտին եւ հոգւոյն մէջն է. ամէն հասակի մարդիկ գիտեն զայն, թագաւոր, իշխան, տէր, ծառայ, այր, կին, գեղացին, քաղաքացին, ռամիկ, իմաստուն, վարժապետ, աշակերտ: Մայր է այս օրէնք, որ կը ծնանի պարտք եւ իրաւունք. որով միայն կամրապնդի մարդկային ընկերութեան կապն: Այս կապն է որ կը կապէ թագաւորն՝ հպատակներու հետ, իշխան՝ ժողովուրդին հետ, տէր՝ ծառային հետ, ամուսին՝ ամուսնոյն հետ, ծնողք՝ զաւակաց հետ, հարուստն՝ աղքատին հետ, տկարն՝ զօրաւորին հետ, իմաստուն՝ ռամկին հետ, գեղացին քաղաքացւոյն հետ, ազգ՝ ազգի հետ, աշխարհ՝ աշխարհի հետ: Սրբապիղծ է այն ձեռք, որ այս կապ կը խզէ. սուրբ է այն ձեռք՝ որ զայն կամրապնդէ:

Մարդկային ընկերութեան պարտք եւ իրաւունք փոխադարձ առաքինութիւն է. ինչ չափով որ կուտայ, նոյն չափով կը պահանջէ Աւետարանին արդարութեան կչիռ: Ուրեմն, ո՛վ դու, ի՞նչ կը կամիս, որ ընկերդ քեզ ընէ. եթէ սէր՝ սիրէ դու եւս. եթէ պատիւ՝ պատուէ դու եւս. ընկերէն սէր եւ պատիւ պահանջել քո իրաւունքն է. այլ սիրել ընկեր ու պատուել քո պարտքն է. առանց այս փոխարինութեան մեծ անիրաւութիւն է ընկերէն յարգանք պահանջել: Ո՛վ է այն մարդ, որ սիրել չգիտէ՝ սիրուիլ կուզէ. որ բարերարել չգիտէ, երախտագիտութիւն կը պահանջէ, որ անողորմ է, ողորմութիւն կը խնդրէ: Այդ անփոխադարձ իրաւունք, որ միշտ առնել գիտէ առանց տալու, այդ աշխարհիս բռնակալաց ու գօրաւորաց իրաւունքն է. որք առ ոտն կոխելով Աստուծոյ եւ նոյն իսկ բնութեան օրէնք. «Եւ օրէնսդրութիւն բռնութիւն մեր եղիցի» ըսելով, առ հասարակ կը հարստահարեն աղքատն ու անզօր: Այո՛ բազէն ճնճղուկներ կը վանէ. նկուն թռչնիկներ միշտ իւր որսին են. նմանապէս ծովու մանրիկ ձուկեր՝ ղլբին ձկան: Նախախնամութիւն սոցա համար այսպէս է սահմաներ. բայց մարդկային ընկերութեան համար արդարութիւն է դրեր. արդարութիւն բնաւ իւր ընկերին վրնաս չի կամիր. արդարութիւն հաց՝ իւր ճակտին քրտինքով կուտէ. արդարութիւն ինչ որ պարտք ունի կը վճարէ ընկերին. արդարութիւն ինչքան իրաւունք ունի՝ այնքան կը պահանջէ. արդարութիւն իւր եւ ընկերին իրաւունք հաւասար կը կշռէ անիրաւ գրկանաց կողմն երբէք չի հակամիտեր: Մէկ խօսքով արդարութիւն պարտուց եւ իրաւանց դատաւորն է. ամբարիշտ

անիրաւներուն պէս ոչ թիւր խորհուրդներ կընդունի, ոչ ժանտ աթոռներու վրայ կը նստի. իւր կամք միշտ Աստուծոյ օրէնքն է. իւր վճիռ իւր խղճին ձայն է: Նա չի մոռնար, այլ կը կարդայ ամէն պահու մէջ. «Զամենայն գոր ինչ կամիցիք, թէ առնացեն ձեզ մարդիկ. այնպէս արարէք եւ դուք նոցա»: Ա՛հ, մարդիկ, եթէ չեղծէք այս օրէնք. եթէ չխեղդէք ձեր խղճին այս մշտաբարբառ ձայն, բաւ եւ չատ է Աւետարանին այս միմիայն պատուէր բոլոր մարդկային ազգ երջանիկ կեանքի մէջ պահել. ամէն գրկանք եւ թշուառութիւն բառնալ աշխարհիս երեսէն:

Այս է ահա Յիսուսին քարոզած բնական օրէնքին գօրութիւն. որուն լայնածաւալ իմաստից տառերէն փոքրիկ նշանախեց մի հազիւ նշանակեցի տեղս:

Յիսուս, որ երկնից արդարութիւն էր, երկրիս մէջ երեւցաւ, Աստուած մարդոց մէջ մտաւ՝ մինչդեռ մարդիկ մոլորուած կը թափառէին աշխարհիս բազմաստուածութեան ճանապարհին վրայ ցիր ու ցան եղած անհովիւ ոչխարներու պէս. փոխանակ երկնից հայրենիք դիմելու՝ սատանայի աքսորանաց աշխարհ կ'երթային, Յիսուս միայն դարձուց այդ մարդիկ դէպ ի երկնից ճանապարհ. որուն համար կը պաղատէր Դաւիթ «Ցոյց ինձ ճանապարհ յոր եւ գնացից»: Այս նոր ճանապարհին ուղեցոյց առաջնորդ Յիսուսն էր. ուստի կը քարոզէ. «Նեղ է դուռն եւ անձուկ ճանապարհ, որ տանի ի կեանս. որպէս զի մարդիկ չխուսափին այս դժուարին բանէն նախ ինքն մտաւ աշխարհիս անձուկ ճանապարհին դուռն: Ո՞ւր տեղէն, Բեթլէհէմի այրէն, յանբանից մսրէն մինչեւ Գողգոթային գլուխ մինչեւ դերեզմանին դուռն, երեք տարուան միջոց տաժանելի խաչակրութեամբ հորդեց բացաւ այս ուղին երկրէս մինչեւ երկինք, իսր դժոխքէն մինչեւ վերին արքայութիւն: Ինքն ի՛նչ որ կրեց այս ճանապարհին մէջ. հալածանք, վիշտ, աղքատութիւն, քաղց, ծարաւ, ապերախտութիւն, մատնութիւն, կապանք, բանտ, նախատինք, ձաղանք, թուք, ապտակ, հարուած ի վերջոյ խաչ եւ մահ:

Յիսուսին համար այս էր ահա նեղ դուռն եւ անձուկ ճանապարհ: Հապա մեր՝ ո՞րն է. մեք ո՞վ ենք, նոյն Աչակերը գօրապետին դրօշակին տակ գինուորող բանակն ենք. այս բանակին անուն Քրիստոնեայ կը կոչուի որ Քրիստոսի հետեւող կը նշանակէ: Սուրբն Պօղոս Խրախոյս կուտայ եկեղեցւոյ գինուորներուն. «Հայեցարուք ի գօրագլուխ հաւատոյ... որ փո-

խանակ մխիթարութեան, որ նման առաջի կայր՝ յանձն էառ ղխաչ, արհամարհեաց զամօթ»: Ամէն գինուոր իւր գօրապետին հրամանակատարն է. եթէ մեր Զօրագլուխն՝ խաչի և Գողգոթայի ճանապարհէն երկինք գնաց, իւր գինուորներն եւս ուխտադիր են նոյն խաչակրութեան ճանապարհէն երթալ: Աստուած անպարտ՝ մարդոյն սիրով վառեալ կամակար ոգւով կրեց խաչին անարգանք. ո՛վ է մարդ, մեղապարտ ծառայ, հող ու մոխիր, եւ որդն չնչին. միթէ իրաւո՞ւնք ունի, ամօթ կամ անարգանք համարել իւր նուաստ անձին՝ կրել աչխարհիս մէջ այն ամէն խաչեր, ինչ որ իւր Տէր կրեց: Բնաւ թող չի յուսայ մարդ, մոլորաչաւիղ աչխարհիս վրայ չկայ ուրիշ ճանապարհ մի երկինք գնալու բաց Յիսուսի բացած ճանապարհէն:

Այո՛, այս անճուկ անցքէն ի զատ կայ ուրիշ ընդարձակ պողոտայ մի աչխարհիս դէպի ձախակողմ կոյս, դոր ի սկզբանէ անտի խաւարասէր իչխան բացեր է դէպ ի կորստեան անդունդ: Ա՜ւ՛ղ, որչա՞փ բազմապատիկ են այս համարձակ ճամբուն վրայ ուղեւորներն. ահա բանակներով կը դիմեն փառասէր բռնակալներ. աղքատին վրայ տիրապետող ամբարիչտ իչխաններ. տկարին եւ անզօրին իրաւունք յափչտակող հարբուտահարիչ զրկողներ. բազմախորտիկ սեղանին վրայ միչտ յղփացող, կարօտ Ղազարոսին փշրանք ղյացող քարասիրտ մեծատուններ. ոսկին իբրեւ Աստուած պաչտող աչխարհիս ընչաքաղց ագահներ. փոքրիկ կարծուած Աստուծոյ սիրելեաց վրայ հալարտացող գոռոզներ. ընկերոջ համբաւոյն ու մեծութեան դէմ մախացող, հին եղբայրասպան Կայէնին նախանձոտ եղբայրներ. ջրհեղեղի դարուն մարդկանց պէս ուտող եւ ըմպող եւ անառակ չուայտութեամբ կեանք վարող քաղաքացիներ: Մէկ խօսքով, աչխարհիս բոլոր օրինաղանց անզգամներ, որք կամ խպատուերացան անհաւատութեամբ թէ Աստուած չիկայ. կամ ճանչցան Աստուած, ու հաւատացին նորա միածին որդւոյն, մկըրտութեան սուրբ կնքով քրիստոնեայ ղրոչմեցին իրենց անուն. տէր տէր կանչեցին, բայց տիրոջ սուրբ պատուիրաններն չի պահեցին: Քրիստոնէութեան անարատ կրօնքին մէջ՝ դարձեալ նոյն հեթանոսութեան գեղծ ու անառակ կեանք վարելով՝ մինչեւ ցվախճան մնացին անզիղջ առ երեսս Քրիստոնեայ աւնուն առին, գործքով հեթանոս մեռան:

Սոյնպիսի յիմար եւ ապերախտ որդիքներ խաչին փրկութիւն եւ Աւետարանին սիրոյ օրէնք մերժելով՝ աչխարհիս վը-

բայ ընտրեցին ու գնացին այն ճանապարհ, որուն երջանկութիւն կարծուած երկրաւոր կեանք մինչեւ դերեզմանին դուռն էր: Անհատատութիւն ու մեծութեան պատրանք պաշարեց նոցա խելացնոր միտք, չի կրցան ուղիղ տեսութեամբ համեմատել այս երկու ճանապարհաց վախճան: Այն ինչ մէկին մէջ խաչակիր ուղեւորն, որ թէպէտ ծանրութեան տակ չունչ բերան հասած պարտասելով կը հեծէր· բայց իւր վշտատար քայլեր մինչեւ դերեզմանն իջեւան կանգ կ'առնէին· այնուհետեւ մահուան մէջ նոր կեանք գտնելով՝ երկնից մշտնջենաւոր հանդիստ կը ժամանէր հոգին: Իսկ միւսին մէջ անխաչաբարձ ուղեւորն, որուն բեռն միայն աշխարհի մեծութիւն էր· մինչդեռ կառքին մէջ նստած կարշաւէր կանցնէր ընդարձակ պողոտաներէն· կը խորհէր ինչ որ իւր մարմնոյ հաճոյքն էր· չտեմարան կը պատրաստէր՝ կարծելով թէ ինքն յաւիտենական աշխարհաքաղաքացի է· եւ ահա կէս գիշերուան պահուն կառքին անիւ կը գլորուէր մահուան դուռ· այն տեղ կը բացուէր կուրցած հոգւոյն աչք, ամենայն ինչ ունայնութիւն կը տեսնար, ոչ պալատ, ոչ վառք, ոչ մեծամեծ չտեմարան, ոչ բազմապատիկ տոհմականք· անցան գնացին այս ամէն վայելքներ· նոցա տեղ թշուառագոյն վիճակ յայտորդեց գեհենին կըրակ· եւ մահուան մէջ՝ դարձեալ նոր մահ մի գտաւ:

Յիսուս այս կորստեան դուռն կը փակէ եւ Աւետարանին որդւոց դէմ կը խցէ լայն ճանապարհին անցք· այլ իրմէն յառաջ եւ յետոյ չատ անգամ սուտ մարգարէներ կը յառնէին ժողովրդոց մէջ, որոց գործն էր խորամանկութեամբ իբրեւ Աստուծոյ մարգարէ ձեւանալով՝ ճշմարտութիւն միշտ խեղաթիւրել· ինչ որ Աստուծոյ կողմէն ճշմարիտ մարգարէներ կը քարոզէին, նոքա ժողովրդոց միտք յուղղութենէն հանելով՝ ընդհակառակն կը համոզէին: Փարիսեցւոց պէս խիստ վարժ էին կեղծաւորութեան մէջ, քալ գիտէին ոչխարի մորթով արտաքուստ պատել զիրենք· իսկ ներքուստ սուր ժանիքներով ժողովուրդ պատառել: Եկեղեցւոյ պարզամիտ գառներ այսպիսի դարանամուտ գազաններէն ազատ պահելու համար՝ քալ հովիւ Յիսուս նախատեսելով ազդ կ'առնէ· «Զգոյշ լերուք ի սուտ մարգարէից· որք դան առ ձեզ հանդերձիւք ոչխարաց»: Այսպիսի գառնազգեստ գայլեր ճանչնալու համար՝ ահաւասիկ ձեզ այժմէն նշան կուտամ: Այդ ինքնակոչ մշակներ, եկեղեցւոյ դրախտին չարաբոյս ծառեր, զոր ես չեմ տնկեր· այլ սըտախօս բանսարկուն, որ իրենց հայրն է· դոքա թէպէտ ամէն

հնարքով կուզեն իրենց ստութիւն՝ ճշմարտութեան կեղեւնեբով պատրուակել. բայց անհնար է. «Ձիք ինչ ծածուկ, որ ոչ յայտնեսցի եւ գաղտնի, որ ոչ ծանիցի»: Գիտցէք, դուք, իմ Ժրագօտի մշակներ, Աւետարանի լուսոյն առաջ ամէն խաւարին խորհուրդ եւ գործ մերկապարանոց կը խայտառակին: Նոքա ի բնէ անտի չարաբմատոյ չառաւիղ են. երբէք կարող չեն իրենց դառնահամ պտուղ ծածկել ձեզմէ: Նոցա վաղուց անուղիղ ընթացքէն, նոցա օտար-ուսումն քարոզութենէն, նոցա մարդահաճոյ խօսքերէն անչուշտ պիտի ճանչնաք եւ յիշէք իմ բան, թէ չար ծառ՝ բարի պտուղ չի բերեր: Չխաբուիք ուրեմն երբ նոքա տիրոջ անունով գործել կուզեն. ու ծառայական խոնարհ ձայնով ղիս Տէր Տէր կը կանչեն: Մի հաւատաք, դոցա ձայն միայն երկու չրթանց մէջէն կը հնչի. սրտի կամ սիրոյ մաերմական ձայն չէ: Օր մի պիտի գայ եւ այն օր՝ վերջին հանդերձեալ օրն է. ուր ահաւոր հրապարակին մէջ, երբ իրենց գաղտնիքներ կը յայտնուին՝ ես կը խօսիմ նոցա հետ. իրենք պատասխան պիտի տան ամօթապարտ դէմքով: «Տէր, քո անունով մարգարէացանք, քո անունով Աւետարանդ քարոզեցինք, քո անունով բազմապատիկ զօրութիւն ու հրաշքներ գործեցինք երկրի վրայ. մարդիկ գմեզ քո Աւետարանին հաւատարիմ պաշտօնեայ ճանչցան: Այն ինչ մեք ակնկալութիւն ունիմք վարձուց, զոր դուս պատրաստեր ես քո սիրելեաց համար. եղո՛ւկ մեզ. սուրբերուդ հաղորդակցութենէն զրկելով՝ քո առելեաց հետ կը դատապարտե՞ս գմեզ»: Այլ ես պիտի կըշտամբեմ այդ ինքնընտիր սուտ առաքեալները: «Ի բաց գնացէք, ո՛վ դուք անիրաւութեան մշակներ, դուք՝ որ իմ Աւետարանս իբրեւ չահավաճառութիւն քարոզեցիք. դուք՝ որ խորամանկ հին օձի պէս եկեղեցւոյ դրախտին մէջ մտնելով՝ Աստուծոյ հրեշտակ ձեւացաք, եկեղեցւոյ միութիւն երկպառակեցիք. դուք ճշմարտութեան աղբիւր պղտորեցիք ժանտահոտ ջուրերով: Ինչ որ գործեցիք դուք, Աստուծոյ փառք չէր ձեր նպատակ. այլ ձեր չահ եւ անձնական օգուտ: Ուստի ի բաց գնացէք, դուք արժանի չէք ընդունել այն պսակ, զոր ես միայն հաւատարիմ ծառայից գլուխ կը դնեմ»:

Յիսուս այն ինչ յաւիտենական կենաց խօսքեր կ'աւարտէ՝ իբրեւ վերջաբան իւր սքանչելի ճառին, կը յայտնէ նմանագոյն օրինակով մի. թէ ով որ իմ այս պատուէրներս կը լսէ ու կը պահէ, նա կը նմանի այն խոհական մարդոյն, որ նախատես իմաստութեամբ իւր տան հիմն հաստատուն վիմին վրայ կը դնէ

եւ նորա վրայ կը բարձրացնէ չէնք, զոր ոչ աչխարհիս տեղատարափ անձրեւ, և ոչ հեղեղաբեր գետեր և ոչ եւս փոթորկալից հողմեր կարող են կործանել զայն: Իսկ նա, որ իմ խօսքերս միայն կը լսէ ու չի առներ, կը նմանի այն յիմար մարդոյն, որ իւր տան հիմն սահուն աւազի վրայ կը դնէ. երբ կ'իջնան յորդահոս անձրեւներ, կը զայրանան գետերու ջրեր եւ միանգամայն կը փչեն սաստկաչունչ հողմեր. խակոյն զարնելով տան՝ վեր ի վայր կը քանդեն. որուն կործանումն մեծ կը լինի. տեսնողներ կը զարմանան, չարախնդաց մարդիկ վաչ վաչ կը կարդան:

Այս ճշդիւթ նմանութեան օրինակ ով որ Աւետարան կը կարդայ թող բարւոք ի միտ առնէ. միայն լսելով ու հաւատալով՝ Քրիստոնէութեան չէնք կատարեալ չէ. այլ պէտք է Աւետարանի սուրբ խօսքեր լսելէն եւ հաւատալէն յետոյ՝ զայնս արդիւնաւորել նոյն պատուիրանաց համեմատ գործքերով. ահա նա է մարդ արդար, օրինապահ եւ կատարեալ: Վասն զի Քրիստոսի Առաքեալ բացարձակ կը խօսի. թէ Օրէնք լսող կամ դիտցող չի արդարանար. այլ առնող: Առնելն է միայն, որ հաւատոյ չէնքին հիմն" հաստատուն, անշարժ եւ անդրդուելի կը պահէ աչխարհի գայթակղութեան դէմ, հալածանաց հեղեղներու դէմ, բռնակալաց բարկութեան դէմ, մռնչող չըրջող մեր ոսոխ առիւծին դէմ, աչխարհի փառասիրութեան դէմ, մարմնոյ հրապուրիչ ցանկութեան դէմ, բազմապատիկ ախտերու կրից դէմ, աչխարհի տուած ամէն չարիքներուն դէմ: Մարդ կարող չէ մեռեալ հաւատքով դիմադրաւ լինել աչխարհի գօրութեան դէմ: Թէ կռուիլ ու յաղթել կուգես՝ զրահաւորէ զքեզ կենդանի հաւատքով, այսինքն արդիւնարար գործքով. դու յանժամ կը յաղթես թէ եւ լիաճոխ մեծութենէն ու սիրելի զաւակներէն զրկուած՝ մենամարտ Յովբ նահատակին պէս անարդ աղբիւսի վրայ ձգուած՝ վշտահար ցաւոցդ մէջ անօգնական մնաս: Այսքան եւ այսչափ են Յիսուսի քարոզած սիրոյ եւ բնական օրինաց սքանչելի վարդապետութեան դասեր, զորս Գալիլեայի լեռան վրայ աւանդեց ժողովրդոց. որուն վրայ՝ կը զարմանային չատ. վասն զի Յիսուս իշխանութեամբ կ'ուսուցանէր եւ ոչ թէ դպրաց կամ փարիսեցւոց նման մարդահաճոյ կեղծաւորութեամբ մարդկանց առաջ միշտ բարեմարդիկ երեւելով՝ փառք եւ դովութիւն որսալ:

Աստուած օրէնսդիր ինքնին աչխարհի մէջ իբրեւ մարդ մարդոց հետ ընտանեբար մարդոց լեզուով խօսեցաւ. իւր

դասերու մէջ բնաւ երկրաչափական խնդիրներ չիկան. բայց միանգամայն խոր են եւ դիւրին. առ որ կը զարմանար Դաւիթ. «Որպէ՛ս դի մեծ են գործք քո, Տէր, եւ յոյժ խոր են խորհուրդք քո»: Միայն աչխարհիս անգղամները ու անմխիթարն են, որ փոխանակ հաւատալու՝ Աստուծոյ անհաս խորհուրդները խելքով չափել կուզեն: Աստուծոյ մանուկ մեծագործութիւն մի գործեց տիեզերաց մէջ. աչխարհ զարմացաւ եւ դեռ կը զարմանայ: Ցիսուսի քովանդակ վարդապետութեան նպատակըն ուրիշ բան չէր. այլ միայն մարդկային ամբարհաւաճ եւ բիրտ հոգին դաստիարակել եւ նոցա թիւր գնացք ուղղել դէպի երկինք աչխարհիս խոտորեալ ճանապարհէն: Առանց Աւետարանին առաջնորդութեան՝ ուղիղ ճանապարհ չիկայ եւ ոչ եւս առանց Քրիստոսին՝ այն առաւել եւ կատարեալ կեանք, զոր ինքն միայն չնորհեց. «Ես եկի, զի կեանս ունիցիք եւ առաւել եւս ունիցիք»:

———o———

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Ա Ռ Ը Ն Թ Ե Ր Ց Ո Ղ Ս

———o———

ՅԻՍՈՒՍԻ եւ իւր սիրոյ օրինաց անեղծական տառեր մեր սրտին եւ հոգւոյն մէջ խորագոյն արձանագրելու համար՝ դարձեալ խորհրդածութեան ճառիս վերջ՝ համառօտապէս նոյն դասեր քեզ համար կը կրկնեմ, չեմ դանդաղիր: Սուրբ Պօղոս իւր մշտախօս քարոզութեան խօսքեր կը կրկնէր, որպէս զի Քրիստոս հաւատացելոց սրտին մէջ նկարելով՝ կենդանի պահէր նորա խաչին փրկութիւն: Այսպէս եւս Աւետարանին Աստուածադրչմ տառեր մեր սրտին մէջ անեղծ տպաւորելու համար՝ պէտք է բիւր անգամ կրկնենք մեր երկնաւոր Վարդապետին ճշմարտութեան դասեր:

Ուրեմն, ով դու մտադիր ընթերցող, եթէ քեզ ըղձալի են, եթէ ժառանգել կուզես Աւետարանին ինն երանութեանց մեծութիւն, կամակար յօժարամտութեամբ կատարէ այս պատուէրներն, որոց բովանդակութիւն այս է:

Հոգւով աղքատ, հեզ, արդարութեան ծարաւի, սուրբ սիրտ եւ խաղաղարար լինել. համբերել տանել ամեն հալածանաց ու նախատանաց՝ Յիսուսի անուան համար: Իբրեւ աղ՝ համ տալ անհամ ժողովրդոց, իբրեւ լոյս՝ լոյս տալ նոցա, որք անաստուածգիտութեան խաւարին մէջ կը նստին, առաւել բարի գործքով օրինակ լինել մարդկանց, քան թէ լոկ քարոզութեամբ: Տարապարտուց տեղ եղբօր վրայ չի բարկանալ եւ մորս չանուանել. առանց եղբօր հետ հաշտուելու՝ սեղանին վրայ պատարագ չի հանել. դեռ դատաւորին դիմաց չելած՝ ոսոխին հետ իրաւախոհ լինել: Առանց խնայելոյ հանել աչք, կտրել ձեռք. երբ ղէպ ի չարն եւ ի դայթակղութիւն կը տանին: Ամենեւին չերդնուլ ոչ երկինք եւ ոչ երկիր. սրտի ուղղութեամբ այոն՝ այո՛ ասել եւ ոչն՝ ոչ: Չարին հակառակ չի կենալ. չապիկ հանողին՝ բաճկոնն ալ թողուլ ով որ կը խնդրէ տալ, թշնամին սիրել, աւելոյն բարի առնել. սրտի մտօք աղօթել նոցա համար, որք կը լկեն եւ կը հալածեն: Մխայն սիրելին չի սիրել, մխայն բարեկամին ողջոյն չի տալ. այլ անխտիր մարդասիրութեամբ տալ ամենուն: Ողորմութիւն, աղօթք, պահք արտաքին ձեւերով առանց սրտի սրբութեան չի

մատուցանել՝ մարդիկներէն փառաւորուելու համար. ազօթքի մէջ չատախօս չլինել, միայն Աստուծոյ արքայութիւն եւ նորա սուրբ կամք խնդրել եւ մեր պարտեաց թողութիւն. եղբօր կամ ընկերոջ յանցանքներուն ներել ի սրտէ: Երկուց տերանց, այսինքն Աստուծոյ եւ մամոնայի չի ծառայել. կերակուրի եւ հանդերձի համար երբէք չի հոգալ. երկնից թռչուններն եւ դաշտի շուշան ծաղիկն օրինակ առնելով. հնթանոսներուն թողուլ չափազանց հոգ, վաղուան համար իսկ չի հոգալ: Եղբայր չի դատել չարաչար, իւր աչքին մեծ գերան թողլով՝ եղբօր աչքին չիւղ չի հանել. այսինքն սրբել պինքն եւ ապա դեղբայրն: Աւետարանին սրբութիւն չանց պէս անզգամներուն չտալ եւ ոչ եւս Աստուծոյ անգին մարգարիտ խոզերուն առաջ ձգել: Աներկրայ հաւատով խնդրել, հայցել եւ բաղխել, անշուշտ կը բացուի դուռն եւ կը տրուի նոցա թէ հաց եւ թէ ձուկ. ինչպէս որ կը կամին: Նեղ դռնէն մտնել, որ երկինք կը տանի, աշխարհիս լայն ճանապարհէն փախչիլ, որ ի կորուստ կ'առաջնորդէ: Սիրոյ եւ ընկերական օրէնք հաստատ պահել. ամենեւին չառնել ընկերին ինչ որ իւր անձին չար կը համարի: Սուտ մարգարէներէ և կեղծաւոր քարոզիչներէն զգուշանալ միշտ, առանց ճշմարիտ արդարագործութեան լոկ բերնով Տէր Տէր չի կանչել. աշխարհիս յիմարներուն պէս խախուտ աւազին վրայ չէնք չի շինել. իբրեւ խոհական իմաստուն՝ ճշմարիտ կրօնի բարոյական հիմն՝ հաստատուն վիմի վրայ դնել, այսինքն լսելով հաւատալ՝ Աստուծոյ Որդւոյն եւ հաւատալով գործել արդարութիւն:

Տէր, ո՛վ կարող է առանց քո ձեռնտու օժանդակութեան՝ քո պատուիրած արդարութիւններ անթերի կատարել: Տէր, դու ինքնին եկար տեսար իսկ մարդկային ապիկարութեան վիճակ ու խօսեցար. «Առանց իմ ոչ ինչ կարող էք առնել»: Ուրեմն Դաւթին պէս ժաեղով՝ քո լոյս եւ օգնութիւն կը խնդրենք.

Իմաստուն արա զիս, Տէր... եւ Առաջնորդ եղիր ինձ քո պատուիրանաց անխոտոր չաւիղներու մէջ. որոց միայն հաճեցաւ միտք ու հոգիս: Տէր, քո սիրովդ աչքերս դարձուր դէպ ի երկինք, որպէս զի չի տեսնամ աշխարհիս հրապուրիչ նանրութիւնները. որ կը հանեն զիս քո սուրբ ճանապարհէն: Ահա ցանկացայ, սիրեցի ու գրեցի Աւետարանիդ պատուիրանաց խօսքեր. Ես որ տրուպ պաշտօնեայ եմ Աւետարանիդ քարոզութեան. այս դուզնաքեայ վաստակ իբրեւ ի քէն նուէր եւ չընորհ՝ եկեղեցւոյդ որդւոց կընծայեմ:

ՅԻՍՈՒՍԻ

ՎԵՐՋԻՆ ՁԱՒԱԹ

ԵՒ

ԽԱՉԻ ՃԱՇ

ՀՈԳԵԳՐԵՑ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

ՅԻՇԱՏԱԿ

ԵՂԲՕՐՈՐԴՈՑՆ

ԱՌ ՀՕՐԵՂԲԱՅՐ ԻՒՐ

ԹԱԶԱՏՈՒՐ ՔՐԻՄԵԱՆ

ՈՐ Ի ՏՒՐ ՆՆԶԵՐ Է

ԽԱԶԻ ՁԱՒ քո յիշատակին կը նուիրեմ, ո՛վ հանգուցեալ Հոգի, զի պարտական եմ ես քեզ· յիսուն տարի կը լինի որ մեր աչխարհէն՝ յաւիտենական աչխարհ գնացեր ես· այլ քո ձնունն եւ յիշատակ մանուկ Մկրտչի հոգւոյն ու սրտին մէջ անեղծ պահեր եմ:

Զեմ մոռնար, այլ կը յիչեմ մանկութեանս գարնան քաղցր օրերը, երբ մխիթարն մանուկ Մկրտիչ քո սիրոյ ծաղիկն էր: Սորա համար ես մոռցած էի ծնողք եւ բոլոր Խրիմեան գերդաստանի մերձաւորները· զի դու էիր լինձ համար, հայր, մայր, դաստիարակ, վարժապետ, խնամածու եւ այլն: Ամուրի կեանք ընտրեցիր ու սիրեցիր· որպէս զի քո սիրեցեալ Եղբօրորդին որդեգրես քեզ:

Դու մեռար, դեռ ողջ էին ծնողքս եւ երիցագոյն եղբայրս· բայց ես յայնժամ զգացի թէ՝ սիրոյ եւ դաստիարակութեան գրկէն որբացած եմ: Ոչինչ մեծ ժառանգութիւն աչխարհիս հարստութենէն չթողիր քո հոգեհատոր մանուկ Մկրտչին· ոչ ոսկի, ոչ արծաթ· այլ մի Աստուածաչունչ եւ մեր Սուրբ նախնեաց մի քանի մատեաններ· գորս յաճախ կարդալ տալով՝ ընտանի լեզուով կը բացատրէիր լինձ:

Այլ քան զամէն աւելի գործնական օրինակովդ Աւետարանի գթասիրութեան հոգին թողիր լինձ ժառանգութիւն: Եւ բանի՛ թէ տիրապէս ժառանգէի զայն· բարեգործով մի սիրտ ունէիր եւ անխտրապէս կը գթայիր ամէն տառապեալ թչուառին վերայ: Երբ աղքատ դուռը գփէր, կը կանչէիր, Մկրտի՛չ, հաց տուր, եւ երբ մերկ լինէր աղաչաւոր թչուառ հրաման կ'անէիր որ մի քանի կանգուն կտաւ տամ:

Արթուն աչքով կը հսկէիր, եւ ոչ փոքրիկ պակասութեանս կը ներէիր դու: Կը յիշեմ որ մի օր ժամու պատկերի առջեւէն մի փոքրիկ մոմ առնելով բերի տունը. հարցուցիր եւ ես առանց ժխտելու խոստովանեցայ. հետեւեալ օր դիս տարիր եկեղեցին եւ նոյն մոմ խաչի պատկերի առաջ վառել տուիր, եւ քաղցրութեամբ խրատեցիր որ այլ եւս սեղանակապուտ չըլինիմ:

Ծանր հիւանդացայ մի նուագ, քառասուն օր ամբողջ գըլխուս վերայ կեցար, ամէն ճար եւ դարման կը հայթայթէիր, եւ մերթ եւս կ'երթայիր եկեղեցին, լալով կը պաղատէիր Աստուծոյ որ ապրի մանուկ Մկրտիչ:

Ապրեցայ քո հաւատով, եւ դեռ կ'ապրիմ Աստուծոյ նախախնամութեամբ, վաթսուն եւ վեցերորդ տարին լրացուցի: Եւ դու եւս, եթէ ճիշդ կը յիշեմ, այնչափ տարի ապրեցար ու մեռար:

Ես քո խօսուն գառնուկն էի. բայց դու մի անխօսուն գառնուկ եւս ունէիր, զոր ամբողջ եօթն տարի պահեցիր. ուր երթայիր քո ետեւէն կուգար, երբէք չէր բաժանուեր: Ո՛հ, մահուանդ օր այդ գառնուկ մորթեցին եւ հոգւոյդ համար ճաշ տուին աղքատներուն:

Այժմ մանուկ Մկրտիչ ծերացած ՀԱՅՐԻԿ եղեր է, ես էլ պիտի գամ հասնիմ քեզ. սակայն դու հոգւովդ մօտ ես կենաց աղբիւրին, աղօթէ որդեգրիդ համար, դեռ անվճար պարտք ունիմ առ Աւետարան, առ Աղգն եւ Եկեղեցին, պարտքերս վճարեմ եւ ապա մեռնիմ:

ՅՈՐԴՈՐ

ԱՌ

ԻՄ ՊԱՇՏՕՆԱԿԻՑ ԵՂԲԱՐՍ

ԵՒ

ԽԱԶԱԿԻՐ ՈՒԽՏՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԽԱԶԻՆ ՁԱՒՐ Զեզ համար գրեցի եւ Զեզ կը նուիրեմ, ո՛վ Խաչին զինուորներ, Աւետարանի պաշտօնեաներ, կենաց բան քարոզողներ եւ Քրիստոսի հօտին հովիւներ. դուք եթէ սիրով կը գրկէք Յիսուսի խաչը եւ ախորժանօք կ՚ընթեռնուք իմ Խաչին ճառը. օ՛ն ուրեմն, հոգւով հետ լինէ՛ եկէք, երթանք ելնենք Սիօնի վերնատուն. ուր Աւետարանին ուսուցիչ երկնից Վարդապետն կը խոնարհի մինչեւ աշակերտաց ոտքը, կենդանի եւ գործնական օրինակ կ՚աւանդէ մեզ եւ կ՚ասէ. «Օրինակ մի եաու ձեզ. զի եւ դուք զնոյն առնիջիք»:

Ո՛հ, քանի՞ մեղապարտ եմք այս օրինակին առաջ երբ կը բարձրամտիմք, երբ փառասիրութեան ախտով կ՚ախտանամք. թողումք Յիսուսին չափ խոնարհիլ եւ ընկերին ոտքը լուանալ՝ մեք զմեր ընկեր կ՚ոտնահարեմք եւ կը ջանամք սիրելով ստորակացուցանել Աւետարանի ազատ պաշտօնեաները:

Մտիկ արէք, ո՛վ դուք, սէր քարոզող վարդապետները, Սէրն, զսէր կ՚աւանդէ, երկնախօս վարժապետ սիրոյ դասեր կ՚ուսուցանէ. եւ քանի՞ խնամով կը կրկնէ. «Այս է պատուէրն իմ զի սիրեսջիք զմիմեանս»:

Աւա՛ղ մեզ, ուշամոռաց եղանք. հազար ութ հարիւր տարի է այս դասերն Աւետարանը մեզ կ՚աւանդէ. եւ մեք կը կարդամք ժողովուրդին. տակաւին ոչ մեք սորվեցանք՝ ոչ ժողովուրդ հասկցաւ. սիրոյ դասը թողինք՝ յատելութիւն կրթեցինք զմեզ, սիրոյ կտակը տուինք՝ բանսարկուին նախանձն առինք, սէրը կորուսինք՝ եւ գրգռիչ թշնամութիւնը գտանք: Այլ եւս ի մէնջ ո՛վ կը համարձակի սէր քարոզել ժողովուրդին. երբ սիրոյ ճառախօս վարդապետներս՝ սիրել չը գիտեմք, հետ միմեանց ատելութեամբ կը վարիմք. եւ ի՞նչ մնաց, որ Խաչն ու Աւետարանը մեր գրկէն թողումք, եւ սուր առնելով՝ միմեանց կողը մխեմք:

Միա՛ դրէք, Յիսուս խաղաղութիւն կուտայ, որ արդէն եւ բանի տուած էր խաղաղարար ոգիներուն. մեք եւս եկեղեցւոյ բեմէն, պատարագի սեղանէն այդ խաղաղութիւնն յաճախ կուտամք ժողովուրդին՝ աչով եւ խաչով տեառնադրելով հանդերձ: Այլ ի՞նչ է ապա, որ մեր խաղաղութեան ոգիյն՝ խռովութիւն կը դառնայ: Դորա պատճառն ո՛վ չգիտեր. դի խաղաղութեան պաշտօնեաներն իրարու դէմ խռոված են. միթէ կարելի՞ է, որ խռովեալ ոգիները՝ խռովելոյ խաղաղարար լինեն: Եւ մեք ինչո՞ւ համար կը խռովիմք, այդ եւս ինքնին յայտնի է. կը խռովիմք փառասիրութեան համար, պաշտօնասիրութեան համար. կը խռովիմք Մովսիսի աթոռ նստելու եւ նախաթոռ լինելու համար: Աւետարանի եւ եկեղեցւոյ խոնարհ ոգին չճանչնալով՝ այնպէս կը կարծեմք, որ մեք եւս այս աշխարհիս թագն ու գաւազան ունիմք. պաշտօն եւ պաշտիլ կը պահանջեմք, չը յիշելով մեր հեզ վարդապետին խօսքը. «Որդի մարդոյ եկն ոչ պաշտօն առնուլ. այլ պաշտել եւ տալ զանձն փոխանակ բազմաց:»

Երանի՛ թէ մեք միայն զմեզ խռովէինք եւ ժողովուրդն անխռով մնար. ո՛չ՝ մեք կը խռովիմք եւ չատ անգամ եւս անարդ միջոցներն ի գործ դնելով կը խռովեցուցանեմք. եւ մերթ եւս քանի՞ ամօթ մեզ, երբ ժողովուրդը՝ խաղաղարար կը լինի մեր մէջ, Աւետարանը մեր ձեռքէն առնելով՝ մեր պաշտօնն ի դերեւ կը հանէ:

Հապա, պաշտօնակից եղբարք իմ, սիրեմք, որ խաղաղ մընամք. առնումք մեք նախ Քրիստոսի սէրն ու խաղաղութիւն, եւ ապա ժողովուրդին տամք:

Սիօնի վերնատունէն իջնամք Գեթսեմանի ձորը. տեսէք Աստուածորդւոյն տագնապին ժամ. տեսէք թէ ի՞նչպէս քիրտն ի յարիւն կ'ալօթէ. ամենայօժար ոգւով կ'ընդունի մահուան դառնալի բաժակն, եւ կը խմէ զայն մեզասլարտ մարդոյն փրկութեան համար: Եւ մեք, որ Յիսուսի հետեւող խաչակիրներ եմք՝ արդեօք այս բաժակէն մեզ բաժին չի կա՞յ: Այո՛ ամէն խաչակիր պաշտօնեայ իւր բաժին ունի. մեք եւս գէթ մի մի կաթիլ համեմք մեր ժողովուրդին փրկութեան համար:

Ելէք ասպէ, երթանք հետ Քրիստոսին դատաւորաց առեանը, տեսէք քանի՛ հեզ է մեր վարդապետ. դատաւորներն կ'ողոքտան, կայծակներ կը թափեն. նա անխռով կեցած է. դասն դի անմեղն միչտ անխռով է. ժպիրհ ծառան ապտակ մի կը հանէ ահաւոր եւ լոյս երեսին. ընդ որ Մովսէս ծառան մի-

այն քարի ծերպէն կը դիտէր։ Հեզութիւն չի ցանուցը, այլ մեղմով կը պատասխանէ. «Եթէ չար ինչ խօսեցայ՝ վկայէ վասն չարին. իսկ մեք ոչ եթէ ապտակ, այլ միայն մի սոսկ բան լսելով անհնարին կը ցասնումք եւ կը զայրանամք. եւ մերթ եւս պատուախնդիր լինելով՝ մեր ոսոխը կը վարեմք յատենէ յատեան, որոյ օրինագիրքն Աւետարան չէ։

Ո՛վ խաչակիր գինուորք, առէք իւրաքանչիւր Ձեր խաչերը հետ Քրիստոսին երթանք ի Գողգոթա։ Ո՞հ, մեր խաչերը չատ թեթեւ են և մեք յետս կը կասիմք. Յիսուս գնաց հասաւ Բեթեղայ սարին գլուխ եւ մեք կէս ճամբուն վերայ մնացինք։ Սիմոն Կիւրենացւոյն պէս միայն պահ մի կրեցինք խաչը մեր ուխտին օրը, եւ զարձեալ զամէն խաչերը դրինք Յիսուսին յուս, եւ մեք յետս զարձանք գնացինք աչխարհին մաճ բռնել. Թողինք միանգամայն հետ խաչին՝ նաեւ կենաց բան եւ Աւետարանը։

Առէք ձեր խաչեր, մի՛ վախչիք, առէք, ո՛վ խաչաբարձ ուխտ, եթէ կը պարծիմք որ մեք Քրիստոսի գինուորեալ եկեղեցւոյն յառաջամարտ ու նահատակ գինուորներն եմք. առէք բարձրացուցէք խաչին գրօշ՝ երթամք ժողովուրդին յառաջ։ Ես գիտեմ արտունջ ունիմք եւ յառաջ կը բերէք Պօղոսին բան. «Ո՛ ոք գինուորիցի իւրով թոշակաւ»։ Այլ մեր գօրագլուխ Յիսուսը գինուորեցաւ. իւր թոշակը՝ միայն Աւետարանն էր եւ Տիբերեական ծովուն ձրիատուր ձկներն։ Պօղոս եւս նոյն օրինակ գինուորեցաւ. նա արուեստիւ վրանակար էր, եւ պարծենալով կ'ասէր ես ձեռարուեստովս պաշտեցի իմ առաքելակից ընկերս։ Թէ ամօթ է վրան կարել. ուրեմն թուղթ գրենք, գիրք չինենք, ուսման պարապինք եւ մեր թոշակով գինուորիմք։

Յիսուս խաչով ելաւ Գողգոթային գլուխ. մեք առանց խաչի ու վշաի երթամք ինչպէս դասալիք աչակերտներն, երթանք դոնէ միայն աչքով հանդիսատես լինիմք. զի մեր փրկութեան գոհարան է հոն։ Տեսէք որչա՞փ անմոռունչ է, ինչպէս որոջն իւր կարչին առաջ. իւր փրկող բազուկները՝ փայտին վերայ ինքնայօժար կը տարածէ, եւ կ'ասէ, Բարձրացուցէք զիս, որ զաչխարհ բովանդակ առ իս ձգեմ։

Այսպէս ահա ի մարդ կերպարանեալ Սէրն Աստուծոյ՝ իւր անհուն եւ մեծ սիրով զանձն իր հաւատացեալ բարեկամներուն վրայ կը դնէ, եւ կը մեռնի խաչին վերայ եւ ի մեզս մեռելոց՝ կեանք կուտայ։

Յիսուս իւր խաչով եւ սիրով հեռացեալ մարդիկ առ

ինքն կը ժողվէ եւ մեք առանց սիրոյ եւ խաչի կը ցրուեմք դայն. եւ մեզ համա՞ր խօսեցաւ նա կանխաւ. Թէ «Որ ոչ ժողվէ ընդ իս՝ ցրուէ։» Ո՛վ կարող է առանց խաչի եւ սիրոյ Քրիստոսի հետ ժողովել. դի նորա ժողովելու հեծանոցն խաչն էր միայն. ինչպէս ասաց եւ վկայեց իւր Մկրտիչն։

Արդ եթէ այնպէս կը հաւատամք ինչպէս կը բարձրաձօսէ Պօղոս, Թէ Խաչին ճառը՝ կորուսեալ անհաւատից համար յիմարութիւն է. այլ մեզ համար որ հաւատով փրկուած եմք՝ Աստուծոյ զօրութիւնն է։

Զօրանամք ուրեմն խաչի ճառի զօրութեամբ եւ զօրացուցանեմք տկարամիտներն. որոց դէմ այժմ ի կռիւ ելած են աշխարհ, մամոնայն եւ նիւթապաշտ փիլիսոփայութիւն։ Մեք Պօղոսին պէս մեր խաչով պարծինք, որով աշխարհ մեզ համար ի խաչ ելած է եւ մեք աշխարհին, եւ երանի՛ Թէ տիրապէս այսպէս լինէր եւ կարենայիք պարծել։

Խաչակրաց խմբէն բանիս դէմ առ ձեզ կը դարձնեմ եւ կ'ասարտեմ յորդորս, ո՛վ հաւատացեալ ժողովուրդ, դուք որ խաչին կը հաւատայք եւ աշխարհի խաչակրութեան մէջ կը տառապիք, այնպէս մի կարծէք Թէ խաչին պարտիքը՝ միայն կրղերական դասուն բեռն է, եւ ժողովուրդն ազատ է։ Ո՛չ, ո՛չ, խաչն՝ Քրիստոնեայ անուն կրողաց ու զինուորաց առ հասարակ անխուսափելի եւ նուիրական պարտքն է։ Դուք եւս ձեր խաչերն ունիք, զոր աշխարհիս բռնութիւնն միշտ կը պատրաստէ ձեզ համար. եւ դուք կարող չէք ձեր թիկանց վերայէն խաչին բեռն խոպառ թօթափել, զի Քրիստոս ասաց. «Ցաշխարհի աստ նեղութիւն ունիցիք»։ Թէպէտ աշխարհիս քաղաքակրթութիւն զօրհանապազ կը տգնի եւ կը ճգնի խաչն բառնալ ձեր թիկունքէն, որուն տակ կը հեծէք աղիողորմ։

Սակայն ո՛վ կը հաւատայ, որ վերցուին բռնութիւններ եւ խաչն աշխարհէս բարձուի, ժողովուրդն ազատ ու երջանիկ ապրի. հաւասարութիւն տիրէ, աղքատին խրճիթն՝ հարուստին ապարանից բարձրութեան հետ հաւասարի, փողոցի աղքատ Ղազարոս՝ բնհեզ ու ծիրանի հագնի եւ մեծատան սեղանակից նստի։

Զեմք ժխտեր սակայն եթէ ճշմարիտ քաղաքակրթութիւնն Աւետարանի ընկերսիրութեան եւ սկզբանց վերայ յառաջ կը վարէ իւր մեծամեծ ձեռնարկութիւնները. ժողովուրդին խաչն միայն կը թեթեւնայ, բայց ոչ խոպառ կը բարձուի։

Առէք ուրեմն, ո՛վ ժողովուրդ Հայոց, առէք ձեր խաչեր,

կարզացէք Խաչին ճառը, սիրով ու հաւատով տարէք ձեր ծանրակիր խաչերը, խաչով ելէք Golgothային գլուխ, խաչով մըտէք ի գերեզման, խաչով ելէք յերկինս առ Յիսուս որ կը կոչէ առ ինքն իւր ամէն կորիճ խաչակիրներն. «Եկա՛յք առ իս ամենայն աշխատեալք եւ բեռնաւորք, եւ ես հանգուցից զձեզ։»

ՍԻՕՆԻ ՎԵՐՆԱՏՈՒՆ

ԵՒ

ԶԱՏԿԱԿԱՆ ԳԱՒՌՆ

———o———

Անցանէր Յաղկապարդ եւ քո փառաց վերջին օր, ո՛վ Յիսուս, դալով դայր եւ հասանէր քո աչխարհի կենաց վերջի փրկութեան չարաթ, վերջի երեկոն, վերջի ընթրիք, եւ վերջի գատական Գառն. զոր ի վաղուց եւ յաւիտենից կը ցանկայիր ուտել քո բարեկամ աչակերտաց հետ, սեղանակից նստելով դրախտի Մարդոյն առ ընթեր, որ ցանկութեամբ ուտել կ'ուզէր կենաց ծառիդ պտուղ եւ անմահանալ:

Եւ չգիտեմք ո՛վ Տէր, ո՞ր օրէն էր քո այս անհուն տենչանք. արդեօք յայն օրէ՞ն երբ Մովսէս Իսրայէլի փրկիչ ազատութեան վերջի գատիկ տօնեց յԵգիպտոս. չէ այն օրէն երբ դու անյայտ Աստուած իբրեւ որդի մարդոյ յայտնեցար աչխարհի. Յովհաննէս քո Մկրտիչ զքեզ Գառն Աստուծոյ կոչեց եւ դու Յորդանու մկրտութենէն սկսեցիր զԱւետարանդ քարոզել. «Ես լոյս, յաչխարհ եկի»: Եւ թէ Իսրայէլի տան կորսուած ոչխարները գտնելու եկայ:

Ապիրատ երուսաղէմ զքեզ չծանեաւ, դու Յակոբայ տունը եւ առ իւրոն քո միայն հիւր եկար. նա փութացաւ մի երեկուն եւ եթ քեզ զարդարուած վերնատուն մի պատրաստել, որ չուտով ուտես զգատիկն երթաս ի խաչ: Աբրահամու ապաչնորհ որդիք, արդարոյդ յիշատակ բառնան աչխարհէս, զի դու դժպհի եղեր նոցա:

Բայմեցար, ո՛վ Յիսուս, եւ քո չուրջ ակումբ բոլորեցին այն քո վաստակաւոր քաղցած մշակները, որոց հետ երեք տարի ամբողջ Հրէաստանի քարացեալ, խստացեալ երկիրը քայլեր ոտք ակօս ակօս վարեցիր. դու մաճակալ ու սերմանահան էիր, եւ նոքա քո ժրագործ մշակներ, կենաց բանիդ սերմն լիաբուռն ցանեցիր. դու ճչմարիտ որթ Դողգոթայի գլուխ այգի տնկեցիր, եւ ահա բաժակ մի ի բերոյ որթոյ. եւ հաց մի Աւետեաց երկրէն ի ձեռս առեալ, օրհնես գոհանաս, բեկես եւ ասես, «Առէ՛ք կերէ՛ք, հաւատացէ՛ք, այդ հաց երեւոյթով հաց է միայն. այլ իսկապէս եւ ճչմարիտ մարմին իմ է, կեանք է դա,

անապատի մանանան չէ. զոր ձեր Թևրահաւատ հարք կերան ու մեռան: Իսկ դուք նոցա հաւատացեալ որդիք աներկմիտ հաւատով կերէք այս կենաց հաց եւ յաւիտեան կ'ապրիք: Արբէք նաեւ այս բաժակ լի հոգեդուարձ բերկրութեամբ. այդ իսկ իմ արիւն է, զոր հանդերձեալ եմ թափել խաչին վերայ՝ բեկելով մարմնոյս բաժակը:

Երեք տարի մշտախօս քարոզեցիր. «Ես եմ կենդանի հաց իջեալ յերկնից», Յակովբայ յամառ որդիքները չուզեցին հասկնալ զո այս խորհրդական խօսքը եւ մերթ եւս վարանամիտ եղած սրտմտելով կը քրթմնջէին «Թէ զի՞րդ կարէ սա տալ մեզ զմարմին իւր յուտել»: Եւ այսօր ահա բացերեւ կը յայտնես Հաղորդութեան ծածկեալ խորհուրդը սոսկ հաց եւ գինին օրհնելով կը սրբագործես եւ ձեռքովդ բաշխելով կ'ասես. «Ահաւասիկ, այս է մարմին իմ եւ արիւն:»

Կը հաւատամք, Տէր, կեանքդ մեր կեանքին հետը, հացին օրինակով կը հաղորդես. անմահդ մահկանացուին հետը՝ խորհրդաբար կը խառնիս, որպէս զի մարդոյն կեանքը զո կեանքով անմահանայ: Վասն այն իսկ միշտ խօսելով կը կրկնէիր դու «Ամէն ամէն ասեմ ձեզ եթէ ոչ կերիջիք զմարմին որդւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յանձինս»: Այո՛, Տէր, զո մարմինդ ճշմարիտ կերակուր է. եւ արիւնդ ճշմարիտ ըմպելի է: Երանի՛, որ հաւատով ճաշակեն:

Ընթրեաց սեղանոյդ նուագերգուք եւ հոգեխօս երգահանք Դաւիթ եւ Սողոմոն են, որոց գերեզմանին մօտ կազմեցիր զո Զատկական պատեքն: Դաւիթ գիտես Թէ հոտ առնելով իւր հազարամեայ հողի քնարանէն ձայն կուտար Սիօնի քաղցեալ որդիներուն. «Ճաշակեցէք եւ տեսէք, զի քաղցր է տէր. երանեալ է այր, որ յուսա ի նա»: Իսկ Սողոմոն իբրեւ զո հրաւիրակ բարձր քարոզութեամբ առ հասարակ կը հրաւիրէ բոլոր աշխարհիս անզգամները. որ հաւատան Աւետարանիդ եւ գան նստին զո սեղան. ուստի ասէ. «Եկայք կերայք ի հացէ իմմէ. եւ արբէք զգինի իմ զոր խառնեցի ձեզ. Թողէք զանզգամութիւն եւ կեցջիք, խնդրեցէք զիմաստութիւն, զի ապրեսջիք»:

Աւարտէ՛, Յիսուս, աւարտէ՛, զո սուրբ ընթրիս՝ աշխարհիս խնճոյից եւ գինարբուաց սեղան չէ. չուտ կապէ սփածանելին, ջուր արկ ի կոնք, նաիր ի ծունկ, չորս հաղար տարուան պարտք ունիս վճարէ այժմիկ, խոնարհիր զո չինական աշակերտաց փոչոտեալ բրտացեալ ոտքերը լուա. զոքա Աբրա-

համու հարազատ զաւակներն են. որոց հայրը՝ քո այցելու ոտքերը վազ լուաց. մինչ դու երկու հրեշտակներով Մամբրէի կաղնւոյն եւ նահապետի վրանին մօտ հիւրաբար նստար:

Տէր, ի՞նչ է քո այս անօրինակ եւ անչափ խորնարհութեանդ ցոյց: Ես չեմ արժանի քո Ընթրեաց սեղանոյն հուպ մատչիլ. այլ իբրեւ ամօթապարտ ծառայ վերնատան դրան յետուստ կացեալ կը հայիմ սարսափելով եւ կ'ապշիմ քո անհաս հեզութեան վերայ. ոչ կը զգուիս, ոչ կը վիրաս, խոպան մարդոյն տաժանացեալ զարշապարը ձեռդ առնելով կը չոչափես, կը լուանաս, եւ ղենջակաւ սրբելով կը բուժես. Ադամորզւոյն այն վիրալից ոտքը, որ քո անիծած այս երկրի փուշերը կոխելով ծակոտուած էր. եւ աչխարհիս խաւարին իչխանութիւնն զայն չղթայակապ առնելով կը վարէր եւ կը տանէր ու կը բերէր առ կուռս անմռունչս:

Ո՛վ հզօր ազատարար ձեռք, դու զայն հին չղթային փչրելով յաւիտենից կապեալ որդիներս արձակեցիր Թողիր, որ այնուհետեւ կոխեն համարձակ զօճ եւ կարիճ. ամբարհաւաճ իչխանութեան հպարտացեալ գլուխ:

Այսպէս կ'աւարտես անկչիռ խոնարհութեանդ խորհուրդ. կը յառնես եւ զարձեալ կը բազմիս տիրաբար. եւ կը հարցնես անգիտակ եւ ապչեալ աչակերտներուդ. «Գիտէ՛ք զի՞նչ արարի ձեզ»:

Մենք գիտենք, ո՛վ Տէր, այս աչխարհիս բռնակալութեան կարգ եւ օրէնքն է, որ ստրկացեալ ծառաները իրենց տիրոջ ոտքը լուանան, ոչ երբէք տեսանք ու լսեցինք ի յաւիտենից Թէ՝ տէր եւ գլուխ յանձն կ'առնու այսչափ խոնարհիլ, Թող որ Աստուածորդի ես—

Ուսարո՛ւք, ո՛վ իմ աչակերտք, ուսարուք, յիչեցէ՛ք, ինչ որ կանխաւ խօսեցայ. զի ես հեզ եմ եւ խոնարհ սրտիւ: Ես օրինակ մի ետու ձեզ. եթէ ես ձեր վարդապետ, ուսուցիչ եւ տէրն եմ, այսպէս խոնարհելով պաչտեցի զձեզ, քանի՞ առաւել ձեզ պէտք է նոյն օրինակ վարուիլ: Ամէն ամէն ասեմ ձեզ, ոչ ծառան՝ իւր տեառնէն՝ ոչ առաքեալը՝ իւր առաքողէն մեծ է: Երանելի՛ էք եթէ գիտնաք, եթէ պահէք, եթէ իսկապէս գործով եւ զանձն օրինակ տալով կատարէք զայս իմ խոնարհութեան խորհուրդը. որ Թերեւս աչխարհիս ամբարտաւանութեան առաջ ծաղր եւ կատակ համարուի:

Այո՛, Տէր, աչխարհ, աչխարհականք, որք իրենց զօրութեան եւ պերճութեան վերայ հպարտացած են. նոքա կը զար-

մանան եւ կը թերահաւատին քո անչափ եւ անպայման խոնարհութեան վերայ. երբ դու նուաստ իշով մի նոցա փառասիրութեան, տիրապետութեան գահեր եւ կառքեր կը խորտակես եւ երկնից բարձրութենէն մինչեւ մարդոյն ոտքը իջնելով՝ քեզ հաւատացող հեզ ու խոնարհ աղքատները մինչեւ երկինք կը հանես, եւ այն զոռոզացեալ հպարտ հոգիները մինչեւ յանդունդս կը գլորես. դի քո վճիռն է. «Որ բարձրացուցանէ զանձն՝ խոնարհեսցի»:

Տէր, խոնարհութեանդ դաս՝ այս աշխարհիս մարդիկ զըժուարաւ կը հասկանան. ապուշ մարդիկ՝ որ կը ծնին եւ կը մեռնին, դեռ չգիտեն թէ գերեզմանի հող են, դեռ կ'ամբարտաւանին եւ ընկեր ընկերը կը կոխոտէ. մարդիկ որ քո մեծադործ ձեռքին մէջ հողակերտ անօթ մի են, մարդիկ՝ քո ոտքին տակ սողացող որդ մի են, մարդիկ՝ քո սիրական չունչին առաջ փոշի մի են, գոր թէ ձեռքէդ ձգես՝ կը փչրի. թէ կոխես ընդ հող կը ճմլի, եւ թէ փչես՝ հողմատար կը կորնչի: Ուստի քո ծառան Դաւիթ, մարդոյն ոչնչութեան վերայ ձայնարկելով կը խօսէր. «Տէր ո՞վ է մարդ, դի յիշես դու զնա» եւ թէ՝ «Ես ասացի ի զարմանալ իմում թէ ամենայն մարդ սուտ է:»

Ընթրիք լրացաւ, քաղցեալ աշակերտներդ կենաց հացով, Ձատկական խորոված գառով կչտացուցին կերակրեցիր, անապակ գինովդ արբուցիր. սկսիր արդ՝ սէր իմ Յիսուս, վերջին սիրոյ ճառդ եւ կտակդ: Զի՞նչ է այն, զոր ատէպ ատէպ կը կրնես. «Այս է պատուէրն իմ, դի սիրեսջիք զմիմեանս. եւ թէ՝ Այսու ծանիցեն զձեզ մարդիկ թէ իմ աշակերտք էք, եթէ սիրիցէք զմիմեանս»:

Անսահման եւ անծիր, դու սիրոյ Ովկիանոսն ես, Տէր, ո՛վ կարող է լայնութիւնդ, բարձրութիւնդ եւ խորութիւնդ չափել. Սիօնի վերնատան յարկէն գետօրէն բացիր սիրոյ ակդ, գաշխարհ բովանդակ սիրոյ հեղեղովդ ողողելիր. որ իբրեւ ջուր յորդահոս կը վազէր Աստուծոյ քաղաքին հրապարակը եւ կատարելութեամբ չորցած անկրճի անապատները կ'ոռոգէր, որոց կանխաւ աւետիս կուտար Եսայի. «Ուրախ լեր, անապատ ծարաւի»:

Զիմանամք, Տէր, զի՞նչ է այս, որ հին եւ յաւիտենական սէրդ իբրեւ նոր պատուիրան եւ օրէնք կ'աւանդես. մինչ Մովսէս քո հաւատարիմ ծառան՝ Սինայի անապատին մէջ յետ Աստուծոյ բարձր սիրոյն՝ ընկերին սէր չաւանդե՞ց. արդեօք հին սիրոյդ աստուածատուր աւանդը ինքնին հնացա՞ւ, թէ մար-

դիկ զայն հնացուցին եւ դու եկար հնացեալ սէր վերանորոգել եւ երբեւ նոր պատուիրան աւանդել քո հաւատացեալ որդւոց:

Տեսաք, Տէր, նոր սիրոյդ հրաշալի հուր· զոր բերիր ձգեցիր երկիրը· զաչխարհ համայն բոցավառեց եւ զքեզ իսկ ողջակիզեց խաչի սեղանոյն վերայ: Ո՞վ է Մովսէս, որ քո սիրոյն հաւասարի: Մովսէս միայն սիրոյ պատգամ կուտար Իսրայէլի ժողովուրդին· այլ ինքն սիրոյ զոհ չեղաւ· նա կենդանիներ միայն զոհեց զԱստուած ողոքելու համար· իսկ դու ինքնանուէր մատեար ի զոհ եւ յայնժամ երկինք եւ երկիր զիրեար համբուրեցին:

Ո՞ կարէ չափել քո անհուն անհամեմատ սէրը, ո՛վ Տէր, զոր դու քառակուսի փայտով մի չափելով՝ բարձրութիւնն մինչեւ երկինք հասաւ, խորութիւնն մինչեւ յանդունդս· իսկ լայնութիւն եւ երկայնութիւն ընդ ծագս չորս կոյս աշխարհի: Եւ յայս բան բովանդակեցեր սիրոյդ մեծութիւն եւ չափ.«Մեծ քան զայս սէր ոչ գոյ, եթէ ոք զանձն դիցէ ի վերայ բարեկամին»:

Այլ ո՞վ էին քո բարեկամք այս աշխարհիս վերայ· մարդիկ՝ որ զքեզ տարապարտուց կ'ատէին· Յակովբայ որդիք, որ կերան քո հաց ու յափրացան եւ զսիրելիդ անկուշեցին· Աբրահամու խորթ զաւակներ, որ թերահաւատեցան ի քէն· այն ապիրատ եւ դառնացող ա՞զգ, որ վերջապէս զքեզ հալածելով՝ տարաւ հասոյց մինչեւ Գողգոթային գլուխ, կեանքդ զփայտէն կախեց եւ նշաւակ կացոյց աշխարհին առաջ:

Հապա ո՞վ էին քո ճշմարիտ բարեկամ, ասա՛ ո՛վ Տէր· մըտերիմ աշակերտնե՞րդ, որոց հետ ընթրիս նստած ախորժաւնօք կ'ուտես Զատկական գառն· ի դոցանէ մին սատանայ է, զոր կը տեսնաս ու չես սրտմտիր որ քո հաց կ'ուտէ, քո դանձապետն է· որ ահաւասիկ այդ կորստեան որդին ելաւ գնաց զքեզ մատնել ու դժել սիրոյ վարդապետիդ դէմը, եւ դու գիտես, կը տեսնաս ու չես սրտմտիր:

Բաբէ՛ անոխակալ եւ անյիշաչար սիրոյդ, սէրդ այս աշխարհիս կեղծաւոր մարդկանց սէր է, որ միայն սիրելիները կը սիրեն, միայն բարեկամաց ողջոյն կուտան եւ միայն ազգակիցները կը պաշտպանեն: Եւ ի՞նչ է մահկանացուին խարուսիկ սէրը, որ վասն իւր չհունն կը սիրէ ու չատ անգամ եւս յատելութիւն կը փոխի եւ վերջապէս կ'սպառի ու կը ծածկուի մարդոյն սէր իւր հետը գերեզմանի հողին տակ:

Սիրոյ ճառիդ հետը կցելով՝ խաղաղութեան կտակ կ'ա-

ւանդես, Յիսուս, «Հաղաղութիւն ձիմ տամ ձեզ հաղաղութիւն իմ թողում ձեզ. ոչ որպէս աշխարհ տայ՝ տամ ես»: Զի՞նչ է այս վերջին հաղաղութեան նշանակը. եւ միթէ քո նահատացեալ բանին հակառա՞կ կը վարդապետես. «Ոչ եկի հաղաղութիւն տալ երկրի, այլ բաժին»: Ատեն թերեւս կարծեն թիւրատես մարդիկ թէ դու սուր եւ կռիւ բերիր այս աշխարհ, որպէս զի մարդկային ընկերութեան յօդակապը կտրելով՝ զիրենք իրարմէ բաժնես:

Ֆա՛ւ քեզ, ո՛վ Տէր, որ չկամեցար իսկ մի ընտանեաց համար բաժանարար լինել, այն որ ատենպաւ կ'աղաչէր զքեզ երթալ բաժնել հայրենի ժառանգութիւնը: Աւետարանիդ ողջմտութիւնը ես կը հասկնամ. դի դու եկար միայն հաւատացեալ որդիները բաժնել այս աշխարհէն. սորա համար աշխարհ թշնամացաւ քեզ եւ կռիւ բացաւ քո որդւոց դէմ, եւ քո քաջագօտի զինուորներդ Զօրագլխիդ քաջալերութեամբ յաղթահարեցին. աշխարհ նկուն դարձաւ եւ ցասեաւ քո դէմ. կարծեց թէ դու ես այս աշխարհամարտ կռուին դրդիչ:

Գիտեմ, ով դու երկնից Հօր եւ նոր ուխտին խաղաղարար Հրեշտակ. այս վերջին խաղաղութիւնը՝ դու միայն քո հաւատացելոց կ'աւանդես. որ եկեղեցւոյդ արի որդիքը թողուն հին սխութիւնը, ջախջախեն թշնամի օձին գլուխը, խաղաղութեամբ միանան, ընկերասիրութեամբ թագաւորեն եւ հեզ քաղաքավարութեամբ ժառանգեն երկիրը:

Ո՛վ երկնատուր չնաչխարհիկ անդէն խաղաղութիւնը, զոր միայն Յիսուս բերաւ այս աշխարհ եւ մարդոցմէ ոչ ոք կրողացաւ տալ: Ոչ Մովսէս, որ պատժով եւ պատուհասով կ'ածէը միայն խաղաղութիւն խստասիրտ ժողովուրդին. ոչ Սողոմոն, որ թէպէտ Յիսուսի խաղաղութեան նախատիպար եւ նշանակ էր, այլ իւր սակաւօրեայ խաղաղութիւնն, մինչեւ ի գերեզման տեւեց եւ վերջացաւ իւր կեանքին հետ:

Եւ դուք, ո՛վ աշխարհիս աշխարհակալ տիրապետներ, դուք զԱւետարանին խաղաղութիւն ի բաց դնելով՝ դեռ սուսկալի թնդանօթները կը ձուլէք. նոր նոր հրազէնները կը ճարտարապետէք, պատերազմով, արիւնով եւ մահուամբ միայն խաղաղութիւն պահել կ'ուզէք, եւ դուք մինչեւ ցարդ անխորհուրդ մնացիք, տակաւին չիմացայք փորձով թէ պատերազմ՝ պատերազմ կը յարուցանէ եւ սուր՝ զսուր. վասն զի խօսեցաւ Յիսուս. թէ «Որ սուր առնուցու որով անկանի»:

Իսկ դու, ո՛վ երկնից եւ երկրի Աստուածոյ եւ մարդկան մէջ

ճշմարիտ խաղաղութեան միջնորդ Հրեշտակ. դու միայն կը քարոզես որ մարդիկ սուրն ի պատեան դնեն. քո սէր եւ խաղաղութիւն ընդունին. մարդիկ ողջունելով զիրար համբուրեն. քանզի եղբայր են, համարիւն ազգակից են, պարտք եւ իրաւունք հաւասարապէս ունին. թող այս՝ քո հաւատացեալ որդիքն են եւ դու այնպէս կը կամիս, որ քո հարազատ որդիները եւ եկեղեցւոյդ ընտանիք սիրով եւ խաղաղութեամբ ապրին:

Սիրոյ եւ խաղաղութեան պատուէրդ աւարտելով՝ նորանշան առակ եւ օրինակ մի յառաջ կը բերես «Ես եմ որթն ճշմարիտ, եւ հայր իմ մշակ է». զի՞նչ է այս, ո՛վ Տէր, քանի՞ պէս պէս եւ սքանչելի անուն ունիս երկրիս վերայ, մերթ սերմանահան կը կոչիս, մերթ այգեպան, մերթ լոյս աշխարհի, մերթ դառն Աստուածոյ, մերթ հովիւ, մերթ ճանապարհ եւ ճշմարտութիւն. եւ չատ ստէպ եւս որդի մարդոյ. իսկ այժմիկ ճշմարիտ որթ կ'անուանես զքեզ, եւ քո հայր՝ մշակ. որ զքեզ Գողգոթայի բլրին վերայ տնկեց, խաչն՝ քեզ խեչակ արաց, եւ անդ չինեց պատրաստեց քո մահուն հնձան, եւ ինքն որթդ հընձանահար եղար, սրունքներդ բացիր, զխաղողդ ճմլեցիր, բոսորային գեղով կարմրացար: Մարդ չգիտեր թէ դու եւ քո հայր ի՛նչ կը գործէք. ձեր գործը՝ անքննին խորախորհուրդ է:

Որթի ուռ կը կոչես աշակերտներդ եւ կարի բնական օրինակով դաս կ'աւանդես Գալիլեացի մանուկներուն, զորս քո ընտրող ձեռք Իսրայէլի անբեր այգիէն հանելով՝ պատուաստեր էր ամենաբեր որթատունկիդ վերայ:

Ո՛վ, քանի՞ խանդաղատելի է քո սիրախօս այս բան, «Կացէ՛ք յիս եւ ես ի ձեզ» ասես թէ ուռն ինքնին կարող չէ պտուղ բերել եթէ հաստատուած չլինի որթի արմատին վերայ:

Հաւատամ, Տէր, զի դու ես ես զօրութիւն եւ արմատ անմահութեան, առանց քո մշակութեան Լիբանանու մայրեր չեն բարձրանար, եւ ոչ եւս Մամբրէի կաղնին հազարաւոր տարի կ'ապրի, առանց քեզ ոչ զարուն կայ, ոչ ծաղիկ, ոչ պտղաբերութիւն: Այսպէս եւս Տիբերեական ծովու, անճառակ ձկնորսները զի՞նչ կարէին առնել առանց քեզ, որ տրտունջ բառնալով կ'ըսէին. «Տէր, զամենայն գիշեր աշխատեցաք եւ ոչ ինչ կալաք». եւ դու հրամայեցեր զուռկանն յաջակողմն եւս արկանել: Ֆո հրաման միայն Պետրոս չլսեց, ծովու ձկներն եւս արագ լսեցին. կայտռելով լեցուեցան Պետրոսին ուռկան եւ այնչափ մինչեւ պարպատէր:

Տէր, դու երբ աշխարհի մէջ երբեւ մարդ կը չըլլէիր, մարդիկ զքեզ Տէր եւ Վարդապետ կը կոչէին, եւ գուցէ կը կարծէին թէ աշակերտներդ քո սարուկ մշակ եւ ծառաներ են, եւ ոչ ազատ որդիքներդ: Ուստի վերջին երեկոյն, կը յայտնես քո տիրական ազատ իրաւունք եւ մտերիմ սէր, «Ոչ եւս կոչեմ զձեզ ծառայ... այլ բարեկամ»: Յաւել, Տէր, Առաքեալ, հաղարապետ, խորհրդական, անտես, հովիւ տեսուչ եւ դատաւոր եւս: Դու որ եկար մարդկային սարկուածին բառնալ, հաւասար եղբայրութիւն հաստատել, եւ միթէ հնա՞ր էր, որ քեզ հաւատացող երկնից արքայութեան որդիքները՝ ծառայ կոչէիր, որոց տուիր քո Աւետարանն, որ քարոզեն նոքա, «Դուք ամենեքին եղբայր էք»:

Փրկիչ իմ Յիսուս, Քեզ բարեկամ չիկար այս աշխարհիս վերայ Աբրահամու զաւակներէն, որ ծովու աւազի նման բազմաթիւ էին, միայն եօթսուն երկու պարզամիտ հոգիները հազիւ հազ գտար, եւ ընտրեցիր, որոշեցիր աշխարհէն, եւ աշխարհն ինչպէս զքեզ, զանոնք եւսատեց, եւ սորա պատճառն ի՞նչ էր:

Ասես թէ նոքա այս աշխարհէն չէին ինչպէս դու չէիր, վասն այն իսկ աշխարհ զիս եւ զնոսա ի միասին ատեց: Գիտեմ, ո՛վ Տէր, դու այս աշխարհէն չէիր, միայն Հօր կամք եւ մարդոյն սէր վարեց զքեզ յայս աշխարհ եւ մեք յանկարծ լսեցինք թէ Բեթլէհէմի մէջ մանուկ ծներ ես, թողել ես երկինքը՝ յերկիր իջեր ես. սակայն ո՛վ են այդ չինական անտոհմիկ մարդոց երկրածին որդիները, որոց համար կ'ասես թէ աշխարհէն չեն:

Այո՛, Տէր, քո այս խօսք բարձրախորհուրդ է, նոքա՝ որ քեզ հաւատացին, նոքա՝ որ քո յայտնութիւնը սիրեցին, նոքա՝ որ Աւետարանիդ բանը պահեցին, նոքա՝ որ ծանրալուծ խաչդ յօժարաբար կրեցին, վերջապէս զքեզ պաշտելով եւ խոստովանելով քո անուանդ համար մեռան, եւ քեզ նման զոհուեցան զբնելով իրենց անձը եկեղեցւոյ որդւոց ազատութեան վերայ: Սոքա՞ են արդեօք նոր Սէթիդ օրհնեալ զաւակները, որ աշխարհիս կայենադարմ մարդկանց որդիքներէն չեն:

Քանի՞ սրտառուչ եւ տրտմագին է քո յետին ողջոյն, որով հրաժեշտ կուտաս այս աշխարհէն եւ ընտրեալ ձեռնասուն խմբէդ. «Որդեակք իմ, փոքր ինչ ժամանակ ընդ ձեզ եմ... եւ թէ երթամ աւ Առաքիչն իմ եւ ոչ ոք ի ձէնջ հարցանէ թէ յո՞ երթաս»: Երթամ աւ Հայր, ինչպէս ի Հօրէն ելի եւ եկի յաշ-

խարհ. երթամ, այլ զձեզ չթողում որբ. երթամ ձեզ տեղ պատրաստել եւ դարձեալ պիտի գամ առնում զձեզ. զի ուր ձեր Վարդապետ եւ Տէրն է, արժանի է որ իմ հաւատարիմ պաշտօնեաներդ ինձ հետ լինիք: Քաջալերուեցէք, որդեակք իմ, մի վհատիք, ես զձեզ որբ չեմ թողուր:

Ընթրեաց սեղանէն, սիրական աշակերտներէդ զաչերդ եւ բանիցդ դէմը յանկարծ դէպ ի երկինք կը զարձնես եւ կը գոչես ուժգին ձայնով. «Հա՛յր, հասեալ է ժամ՝ փառաւորեա զորդի քո զի եւ որդի քո փառաւորեսցէ զքեզ:» Ասացէք ո՛վ Տէր, չգիտեմք ու չեմք հասկնար ի՞նչ է քո փառաւորութիւն եւ ի՞նչ է Հօրդ փառաւորութիւն. արդեօք երկուքն եւս մի եւ նոյն չեն, չարչարանաց բաժակ, գինուորաց կապանք, անարժանից ատեան, թուք, ապտակ, ծաղր ու ծանակ, անպարտ խաչակրութիւն. Գողգոթայի աչխարհակոծ տեսարան, ուր կեանքդ խաչէն պիտի կախուի, ապիրատ որդիները քեզ յանդիման կենալով վա՛չ վա՛չ պիտի կարդան: Քո անօրինակ փառքն ա՞յս էր. եւ քո Հայր այսպէ՞ս փառաւորեց զքեզ:

Տէր, ի՞նչ է այս քո օտար եւ նորանշան գործ. մարդիկ խաչէն խոյս կուտան, դու զէպ ի յայն կ՚երթաս, մարդիկ խաչին մահն անարգութիւն կը համարին եւ դու, փառաց Տէր, խաչը քեզ փա՞ռք կը համարիս. մարդիկ մահուան հոտէն եւ փուչէն կը սարսափին եւ կը քամմնին, իսկ դու զայն կը քաղես եւ կը հոտոտաս իբրեւ անուշահոտ վարդ:

Օ՛ն ուրեմն, Յիսուս, դու խաչին խանդակաթ ես, գիտեմ, անհուն սիրովդ արբեալ մարդոյն փրկութեան համար դէպ ի մահ կ՚երթաս. կ՚երթաս Սաբեկայ ծառէն կախուիլ, որպէս զի քո Հայր իւր վրէժխնդրութեան սուրն ի բաց դնէ. զոր վերացուցեր էր զաչխարհ հարկանել. այդ սուրը ահաւասիկ Գեթսեմանի ձորին վերայ կը չողայ: Փութա, ով Տէր, թո՛ղ Սիօնի վերնատունը՝ երթանք ձիթաստանեայց պարտէզ. հասիր չոյտ տուր քո անձն այդ սրոյն դէմը, ուր ոչ միայն Դաւթի ժողովուրդ, այլ եւ զաչխարհ բովանդակ պիտի կոտորէ երկնից պատուհասիչ հրեշտակ:

ՅԻՍՈՒՍ Ի ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ ՁՈՐ

Ծո՛ւնր դիր, ո՛վ Տէր, ծո՛ւնր դիր, երեսդ ի հող մած. թող աչքդ կայլակող կենդանատու կաթիլները հոսին ու թաթին

այս մեռեալ եւ անիծեալ երկրին վերայ: Հին մարդն ի հողէն էր՝ իբրեւ անօթ փչրեցաւ. դու դայն վերստաեղծէ՛ Տէր: Քո Հայր ղրկեսի գետն եւ ջրէն կաւ չինեց ու ստեղծեց մեր նախահայր. իսկ դու աչքիդ ցօղով գետին կը թրջես եւ նոր կաւ կազմելով անդրէն նորահրաշ կը չինես հին բեկեալ ու մանրեալ անօթն:

Շինէ՛, ո՛վ նորոգիչ ձեռք, չինէ՛ եւ խնամով նոր ճարտարապետութեամբ չինէ, այնպէս որ կրկին չփչրէ եւ չաղարտէ դայն սեւ օձին պատրանք: Գլուխ խոնարհ չինէ, որ այլ եւս չամբարտաւանի՝ Աստուած լինել: Պարանոցը կոր չինէ, որ Սատերանիդ նոր պատուիրանին քաղցր լուծը սիրով տանի: Աչքերը երկիւղածութեանդ վարագուրով պատէ եւ փակէ մարդոյն ցանկութեան դուռը: Ամփոփէ ժպիրհ մարդոյն լայն ու բաց բերանը, որ այլ եւս չհամարձակի երկնից դէմ բան խօսիլ: Սիրտն եւ հոգին թիւրեալ է, ուղղէ դէպ առ քեզ, որպէս դի ճանչնայ, հաւատայ, եւ սիրէ բարերար Փրկիչդ: Իսկ ձեռքերը որչափ հնար է կարճ չինէ, Տէր իմ, որ չհասնի արգիլեալ ծառին ճիւղը եւ չքաղէ մահացու պտուղը: Ոտքերը գօրաւոր պողպատէ չինէ, որ չսխալին իւր թշնամւոյն գլուխ եւ կոխէ անցնի երկրիս տատասկ փուշերուն վերայ:

Ո՛վ դու մարդոյն հնացեալ բնութեան կենարար եւ կարկատիչ ձեռք. քո արտասուք եւ ճակատդ հոսեալ քրտունք բաւական չեն մեռեալ մարդոյն նոր կեանք տալ. այլ պէտք է անպարտ զոհի մի արիւն. Քո Հօր անդարձ վճիռն է, այդ զոհին արիւնալի դառնագոյն բաժակ ըմպել, զոր ահա խաչիդ գուժաբեր հրեշտակը քեզ կը մատուցանէ: Առ որ հոգիդ յօժար է. միայն մարմինդ զգածեալ խոյս կուտայ մահէն. բայց ի՞նչ է մարմին, որ կարենայ անհուն սէրդ եւ հոգիդ նուաճել:

Դու Աստուած եւ Աստուածորդի, որպէս ապիկար մարդ կը վշտակրիս, յանճուկ տագնապիդ մէջ զօրավիդ կը խնդրես, մտադիւր կ'աղօթես եւ կը պաղատիս առ հայրդ, որ թէ հնար է անցնի քեզմէ այդ մահուան բաժակ: Բայց եւ դարձեալ իբրեւ կամակատար հնազանդ որդի կ'ընկրկես քո կամքը եւ Հօրդ կամաց կը թողուս, որ վայրիկ մի դիտես թէ կը մոռանայ եւ կը թողու իւր սիրելի միակ Որդեակն իւր թշնամեաց ձեռք: Վասն այսորիկ դու բարձրադոչ կ'աղաղակես Դաւիթին ձայնով «Նայեա՛ առ իս եւ ողորմեա ինձ, դի միամօր եւ աղքատ եմ ես: Նեղութիւնք սրտի իմոյ բազում եղեն յոյժ, ի վշտաց իմոց հան զիս, (Հայր):»

Ահա քեզ գօրավիգ հրեշտակ մի կ'առաքեմ, հզօր Որդեակ իմ, գօրացի՛ր յոտին կաց, կազդուրէ զքեզ, ա՛ռ ըմպէ մահուդ բաժակ, գնա՛ յօժար ի խաչ, լիովին կատարէ մարդեղութեանդ խորհուրդը. Բեթլէհէմի մսրէն մինչեւ ի գերեզմանն է քո խաչին վախճանը, եւ հոն ամէն վիշտերդ կ'աւարտին: Մարդիկ Թող այնպէս կարծեն թէ դու եւս ի կարգս մեռելոց կը համարիս: Քաւ թէ զքեզ ի զժոխս Թողում. քաւ թէ սուրբդ իմ պականութիւն տեսնայ. եւ դու ինքն չդիտե՞ս եւ չասացի՞ր թէ՝ քակեցէք մարմնոյս տաճարը եւ ես երեք օրէն յետոյ կը չինեմ:

«Ես ուխտ ունիմ ընդ քեզ, Որդեակ իմ. ի յաւիտենից մահուանդ վճռագիրը ձեռագրած եմ. բոլոր մարգարէք իրենց դուշակութեամբ վկայ կը կոչեմ այս դաշնագրին. քո մահն՝ անեղծ վճիռ է: Ե՛լ մարտադիր մանուկդ իմ, եւ գնա բարձրացիր ի խաչ. Թող ընկճի խաչիդ ոտքին տակ աշխարհի իշխան: Խաչէն ի գերեզման իջիր, յաղթահարէ մահ եւ խորտակէ դժոխքին խայթոցը: Վա՛չ, այն օր ես կը ցնծամ եւ երկնից մէջ կը տօնեմ յաղթանակիդ հանդէս. զքեզ ի մեռելոց կը հանեմ, ազատ Որդեակ իմ, եւ դու նորահրաչ յարութեամբ կը փառաւորիս յոյժ:»

Մօտեցաւ քո մատնութեան ժամն Յիսուս, խաւարին իշխանութեան զինուորները զքեզ ըմբռնել կուգան. եւ ո՛վ է նոցա առաջնորդ, քո դանճապետ Յուդան. որ ահա կը մերձի համբուրել զքեզ մատնտու կեղծաւորն. եւ դու անհատ հեզութեամբ, ոչ ցասնուս, ոչ կը սրամտիս. միայն հոգւոյ հեծութեամբ կը պատասխանես. «Յուդա՛, համբուրելո՞վ մատնես զորդի մարդոյ:»

Թո՛յլ տուր, ո՛վ դու անըմբռնելի լոյս, Թոյլ տուր որ կապեն զքեզ. դու կամաւ եկիր յայս ժամ. մինչեւ եւ այժմ ընդ մէջ անցեալ գնա՞ս ինչպէս Գալիլեայի յարտեւան լերին: Ահաւոր անուանէդ զգեանի հարան զինուորները, ձեռն տուր ի վեր հան, կազդուրէ Թող կապեն զքեզ: Կայիափա եւ Պիղատոս առեան կազմեր են եւ կ'սպասեն Արդարոյդ դատաստանը համառօտել ի մահ:

Ո՞ւր ես, անճնադիր Պետրէ, քնաթաթախ ծանրացեալ աչքով կ'աճապարես Վարդապետին պաշտպան հանդիսանալ եւ դու հին արուեստիդ ձկնորսական գուլ դանակովդ Մալքոսին ականջը կը հատանես: Ի բա՛ց կաց, ի բաց, սուրդ ի պատեան դիր. երբ դու այնչափ Վարդապետիդ սիրով վառեալ ես, զքեզ՝ հետ մինչեւ ի խաչ եւ գերեզման: Փրկչին ազատաքայլ ոտից խոչնդոտան մի՛ լինիր. ինչպէս Թափօրական լեռան տակ,

ուր սանդային թելադիր ոգւով խաչին խորհուրդ խափանել կ'ուզէիր։

Սիրական հովիւն իւր սիրելի Հօրէն զարնուեցաւ, ոչխարները ցրուեցան. որք պահ մի յառաջ Սիօնի վերնատան մէջ Հովուին չուրջ բոլորած խնճոյք կը կազմէին. բա՛րէ, խաչակիր զինուորները դասալիք եղան Գեթսեմանի ճակատամարտին մէջ, զօրապլուխ միայնակ Թողին։ Ո՞ւր ես արդեօք, Յիսուս վարդապետին սիրահար հոգի Յովհաննէս, որ գլանջօք նորա փարելով կը հարցանէիր մաերմօրէն. «Տէ՛ր, ո՞վ է, որ մատնելոց է զքեզ.» տեսա՞ր աւասիկ թէ ով մատնեց զինքն, եւ դու այժմ յուչիկ յուչիկ վարդապետիդ եռեւէն վարանելով կ'երթաս մինչեւ ի գաւիթ Քահանայապետին եւ մինչեւ Գողգոթայն գլուխ. բայց առանց խաչի։

Իսկ դու եւս անդիտաբար կը հարցանէիր, «Տէ՛ր, ոչ գիտեմք յո՛ երթաս, եւ գիա՞րդ գճանապարհն կարասցուք գիտել։» Մի՛ ապշիր Թովմաս, տես աւասիկ Յիսուս կապուած կ'երթայ խաչին ճանապարհ, կ'երթայ ձեռքեր ոտքեր եւ մի կող ծակել տալ. որպէս զի դու յետ յարութեան չօչափես նորա վէրքեր եւ չթերահաւատիս։ Ցիչէ՛ Թովմաս, գի՞նչ խրատոյս կուտայիր յայնժամ ընկերներուդ, մինչ Յիսուս անդրէն դառնալ կ'ուզէր յերուսաղէմ իւր Ղազարոս բարեկամն դերեզմանէն կանչել. եւ առ այս մինչ կը դժկամակէին աշակերտները, դու իբրեւ անձնանուէր նահատակ հրաւէր կը կարդայիր. «Ո՛ն եկա՛յք եւ մեք, գի ընդ նմա մեռցուք։»

ՅԻՍՈՒ ԱՌԱՋԻ ԴԱՏԱԻՈՐԱՑ

Միայնակ մնացիր Յիսուս, անձնանուէրներդ ամէն քեզմէ չոգան ի բաց, միայնակ ելար յատեան Քահանայապետին, որ իբրեւ անգէտ եւ չգմեղս կը հարցնէր, եւ մի՞թէ գիտնա՞լ կ'ուզէր նենդամիտն Թէ՝ ի՞նչ է քո վարդապետութիւն եւ ի՞նչ է աշակերտներուդ ուսումն։ Գալիլեայի բարձրութենէն սկսեալ մինչեւ յերուսաղէմ, բովանդակ Հրէաստանի դաւառները, Սիօնի Աւետարանչիդ ձայն տանեաց վերայ բարձրաբարբառ քարոզեցաւ։ Միայն պարզամիտ ժողովուրդ լսեց քո ձայն. քահանայապետք, դպիրք, վարիսեցիք, եւ օրինաց վարդապետք խուլ դարձան։

Դու հեզաբար կը պատասխանես, այլ կատաղի ծառան քահանայապետին զքեզ կ'ապտակէ։ Համբերէ դառնուկդ հեզ,

համբերէ, դարձուր եւ զմիւս երեսդ. դու այսպէս վարդապետեցիր եւ արդ օրինակով ցոյց տուր մեզ քո անսահման հեզութեան դասը. մի՛ չանար այդ անիրաւ առեւնէն իրաւունք պահանջել: Թող Ահարոնեան դասը զքեզ դատափետէ, Մովսիսի հաւատարիմ ժողովուրդը քեզ համար վկայ է. դու ոչ երբէք չար խօսեցար, եւ ոչ նենգութիւն գտաւ ի բերանդ:

Պատառէ՛ պատմուճանդ ո՛վ Կայիափայ, պատառէ այլ եւս պէտք չեն Ահարոնեան այդ հնոտի հանդերձ. չեն պէտք ոչ ձեր զոհ, ոչ պատարագ, ոչ քաւութիւնք. մի՛ անմեղ մեղապարտին դատաստանը. տարէք հանէք այդ կարմիր անմռունչ երինջ խաչի սեղանին վրայ. այսուհետեւ Քհսուս ինքն է միայն փրկութեան զոհ եւ պատարագ հանուր աշխարհի համար:

Անցաւ երրորդ պահ գիշերոյն. դու ո՞ւր կաս եւ զի՞նչ առնես, պարծողդ Պետրէ, ջերմ ոգիդ ի սիրոյ վարդապետին սառուցեր ես, եւ այժմ վառուած խարոյկին մօտ նստած մարմնո՞վ կը ջեռնուս: Աւարտէ երրակի ուրացութիւնդ, աւարտէ, ահա հաւիկն թեւ ի թափ կը խօսի. սթափի՛ր դու, հաւուն ձայն զքեզ ի լաց կը կոչէ. դարձի՛ր դէպ ՚ի Տէր, Պետրոս. դարձիր. Քհսուսն եւս, ո՛հ, ձեռակապ կացեալ յատենին, գաչերն առ քեզ ածելով զքեզ ի դարձ կը հրաւիրէ, ե՛լ մի՛ կենար. ե՛լ այս գաղութէն, գնա մտիր Գեթսեմանի ձոր, ուր թողիր քո սուր. եւ անդ լաց գառնապէս, ուր Տէրն աղօթեց. հոսէ արտասուք մինչեւ գետ լինի, հեղեղ գառնայ, անցնի կեդրոնի ձորէն:

Յատենէ յատեան տարին զքեզ, Տէ՛ր, այլ եւս քո գատաւորն կայիափայն չէ եւ ոչ Մովսիսին օրինադիրք. այլ Պոնտացի Պիղատոս, որ Հռովմայ կայսրութենէն գատաւոր կարգուած էր, ոչ Մովսէս կը ճանչնար ոչ նորա օրէնք: Նա հեթանոս էր. բայց խղճի գիտակցութեամբ ծանեաւ զքեզ թէ անմեղ ես, անպարտ ես. ոչ կայսեր, ոչ. աշխարհին վնաս մի չունիս գիտցաւ քաջ թէ հրէաններըը առ նախանձու մատներ են զքեզ: Սակայն ի վերջոյ կեղծաւորեցաւ, արհեան արդարութեամբ չպաշտպանեց քո գատը. ձեռք լուաց ժողովուրդին առաջ, խրեց ու կարծեց թէ քաւեցաւ արդարոյդ արենէն:

Ո՛վ խորախոհ Իմաստութիւն, հանդերձելոյն գատաւոր, եւ Աւետարանիդ ճշմարտութեան փաստաբան զպիր, մարդ կը զարմանայ քու վրադ թէ՝ ինչպէս վարուեցար դու այդ աշառող գատաւորաց առաջ. մերթ կը խօսէիր, մերթ հարցմանց պատասխան կուտայիր, եւ մերթ եւս անխօսուն էակ մի դար-

ձած այնչափ լուսթիւն կը պահէիր, իբրեւ մարդ մի որ չի լը-
սեր, չի խօսիր, եւ բերան ու լեզու չունի: Գիտեմ դու առ վըշ-
տին եւս բերանդ չբացիր. մարդիկ քեզ պէս չեն. վշտին մէջ ա-
ռաւել կ'աղաղակեն: Այո՛, Տէր իմ հեզ, ոչ ձայն կը հանես, ոչ
կը վիճիս, ոչ կ'աղաղակես, դի մի՛ ձայնիդ եւ չնչոյդ ուժգնու-
թենէն, ջախջախեալ եղէգն փչրի, եւ առկայծեալ պատրոյգն
չիջանի: Արդեօք այսչափ խոնարհութե՞նդ համար դատաս-
տանդ չուտ բարձաւ ու վերջացաւ ինչպէս դուշակեց Եսայիաս:

Անհանդուրժ վիշտերուդ դիշերուան երկրորդ պահն էր.
մինչ մարդահաճոյն այն՝ որ ինքն էր դատաւոր եւ իշխան. ո՛հ,
ղքեզ նոյն իսկ քո մատնչաց ձեռք մատնեց, իւր ատենէն ի բաց
մերժելով ասաց. «Ահա այրդ ցձեզ:» Զի՞նչ այնուհետեւ վայ-
րագ գինուորներ ու Հրէից վրիժահան խուժանն զքեզ մեկուսի
առնելով՝ դառնագոյն նախատանաց թատերդութիւն մի կա-
տարեցին քու վրադ. զքեզ յաթոռ նստուցին իբրեւ քո հօր Դաւ-
թի աթոռը. գերագոյն գլխոյդ փուշ պսակ բոլորեցին, զոր
զպրաց ու վարիսեցւոց տատասկաբեր անդաստանէն քաղեր է-
ին. մի եղեգնէ գաւազան եւս քո աջ ձեռք տուին, եւ դէմդ ան-
ցած ծունր դնելով կը կատակէին զքեզ: Մի՛ դժարիր, Տէր, զի
դու երկաթէ գաւազանով Մովսիսին ձեռքով ինչպէս բրտի ա-
նօթ ջախջախեցիր դիրենք, չիմացան պանդոյր ոգիները թէ
դու եկեր էիր Աւետարանիդ անփուչ ու դալար քաղցր գաւա-
զանովդ հովուել: Քո թագաւորութիւն այս աշխարհէն չէր,
այլ իբրեւ արքայական ծիրանի կարմիր քղամիթ հագուցին
քեզ. գլուխդ՝ զոր տիեզերք չկարէ ծածկել, ձորձով կը ծած-
կէին եւ կռուիս հանելով կը հարցնէին. «Մարգարեա՛ց, ով
էր որ եհարն զքեզ»: Դաւիթ քո այս անըմբռնելի նախատա-
նաց նախատեսողն էր. Սիօնի բարձր պալատէն քո ճաղանքնե-
րը կը դիտէր եւ կը կշտամբէր իւր անմիտ ժողովուրդը. «Ի-
մացարո՛ւք, իմացարո՛ւք, անզգամք ժողովրդոց եւ անմիտք,
մինչեւ յե՞րբ ոչ առնուք ի միտ: Որպէս զի թէ որ տնկեաց
զունկն՝ ինքն ո՞չ լուիցէ, կամ որ ստեղծ զակն՝ ինքն ո՞չ տե-
սանիցէ:»

Տէր, դիշերուան վերջին պահուն մինչ արշալոյս կը մօ-
տէր, քո այսպանաց թատերդութիւնը կը լրանար. ամէն ճա-
ղանք, հարուած ու կատակ անխնայ կատարեցին քո վրադ.
կ'անցնէր վշտիդ երկար գիշեր եւ առաւօտ քեզ նոր վիշտ կը
բերէր: Գարուն էր, ծառեր եւ ծաղիկները երկնից ցօղով
զուարթացած կը ծիծաղէին. իսկ դու ծառոց ու ծաղկանց գար-

դարիչ, թոռմած ու խամրած էիր, երեսդ այլագունած էր: Եսային քո ժժդոյն կերպարանաց ճիշդ պատկերահանն է. «Մեք, ասէ, տեսաք դնա, ղի ոչ զոյր նորա տեսիլ եւ ոչ զեղեցկութիւն. այլ տեսիլ նորա անարգ նուազեալ քան զամենայն որդւոց մանկան»:

Բոլոր անձամբ ուժաթափ եղած կը թալկանայիր, ո՛վ Տէր, դու երիքովի ճամբուն գթած Սամարացին էիր, այլ ոչ ոք գըթացաւ ու խնայեց քեզ: Ահաւասիկ խաչին ծանր հեծան եւս պատրաստեցաւ: Առաւօտ է, արեւն առագաստէն ելաւ, եւ դու լոյսդ եւ արեւդ փառաց, դու եւս իբրեւ փեսայ չարչարանաց առագաստէն ելիր: Ո՛հ, թափօրի լուսափայլ երեսդ քանի՛ ժժգունացեալ է եւ ծով ծով աչերդ նուաղեալ: Արեւն զքեզ տեսաւ, Տէր, իւր ճառագայթները չառագունեց Սիօնի լեռան վերայ եւ ցոյց կուտայ այժմէն թէ՝ ես պիտի խաւարիմ երբ հասնիմ կէսաւուր միջակէտին եւ երկնից կամարէն չեչտակի հայիմ Գողգոթայի գլուխ իմ խաչեալ Արարչին գագաթան վերայ. եւ ի՞նչպէս կարեմ լոյս տալ ապիրատ մարդոյն, երբ անստուեր Լոյսն՝ մահուան ստուերին տակ կը մթանայ:

ՅԻՍՈՒՍ Ի ՁԱՆԱՊԱՐՀՍ ԽԱՉԱԿՐՈՒԹԵԱՆ

Աչդ ի յուզ ա՛ռ, ո՛վ Յիսուս, երթանք ի Բեթեւայ սար, դու նոր Իսահակն ես, չալկածդ քո ողջակիզին փայտն է. մի՛ հարցներ թէ՝ ո՞ւր է ոչխար ողջակէզ. դու ես միայն ճշմարիտ ողջակէզ, զոր Աբրահամ զուշակեց եւ Հայրդ պատրաստեց. միայն թէ քո զոհագործն Աբրահամ չէ, այլ նորա ժպիրհ եւ անզգամ որդիքներ:

Մինչ դու վաստակաբեկ եղած, հատկլեալ չնչով կը տանէիր քո մահուդ փայտը, եւ ծունկերդ կթուցեալ այլ եւս չկարէիր ոտն յոտին փոխել ու յառաջ երթալ. դու որ զօրավիդ էիր անկեալ մարդկութեան, եւ Մարզարէին ձայնով խրախոյս կը կարդայիր. «Զօրացարո՛ւք, ձեռք լքեալք, եւ ծունկք կթուցեալք»: Քո չարամիտ խաչահանուք կարծեցին թէ՝ մի զուցէ առանց խաչի անարգութեան եւ աշխարհատես խայտառակութեան մեռնիս դու կիսաճամբուն վերայ. ուստի քեզ համար պահակ կալան Կիւրենացի Սիմոն, որ պահ մի քո խաչ կրեց մինչեւ չունչ առիր եւ դարձեալ ինքնին բարձիր քո խաչափայտն: Զի քեզ սիրելի էր քո զօրութեան գէն յուսիդ վերայ տանել պարծանօք, ինչպէս մի քաջագօտի զինուոր պատերազմին: Եւ քո

դէն պղծուածիկ սուր չէր, այլ անտաչ անարուեստ փայտ մի, որով գինաւառեալ էիր աչխարհի իշխանին զօրութիւնը խորտակել:

Ելէ՛ք եւ տեսէ՛ք, դստերք Երուսաղէմի, ելէ՛ք եւ տեսէք մեր նոր Սողոմոն արքային նորօրինակ հարսանեաց պսակը. որով յաւուր փեսայութեան իւրոյ կը պսակէ գինքն մայրն իւր Սիոն: Կուլաք, կ՝աչխարէք եւ սրտակոծ կը լինիք, տեսնելով որ փեսային մահապարտ մի խաչակիր է: Աստեն թէ անմահ Աստուածորդի է, եւ այսօր ի մահ կ՝երթայ. աստեն թէ թագաւոր է, այլ գլխոյն թագ փուշ պսակ է. աստեն թէ Սողոմոնի երգած անճկալի եղբօրորդին եւ փեսան է, իւր հարսնեւորք՝ սուսերակիր գինուորներն են. պսակադիրք՝ օրինաց վարդապետներ եւ դպիրներն են. պարահանդէս ուրախութիւնն՝ Երուսաղէմի դստերաց ողբ, կոծ ու լացն է: Եւ այսպէս կը կատարի նախագուշակին խօսք թէ. «Յաւուր յայնմիկ սաստկասցի կոծ յԵրուսաղէմ, իբրեւ կոծ նռնենեաց կոտորելոց ի դաշտի:»

ՅԻՍՈՒՍ Ի ԲԵԹԵԼԱՑ ՍԱՐ

Զոհիդ ժամ հասաւ. եւ դու հասար Բեթելայ սարին գլուխ, Յիսուս, խաչդ ի գետին դիր, ո՛վ դու խաչի մշակ, արեւակէզ ճակատիդ քիրան սրբէ, դաչերդ ի վեր ա՛ռ տե՛ս ահա կուգայ անառակ որդին, մարդկութեան թշուառ գաւակ. վեց հազար տարի է երկրիս վերայ կը թափառի, եւ այժմ խպատ չքաւորեալ անօթի քաղցած կը վերադառնայ հայրենի տունը. զքեզ Գողգոթային գլուխը գտաւ, եւ դու երկինքէն մինչեւ Բեթլհէմի մսուր եւ անտի մինչեւ այր՝ գայն կորնչիր եւ ահա գտեր: Գիրկս արկ, համբուրէ, զի դու երկնից Հօր գորովոյն բազուկներն ես. զքեզ երկնքէն մինչեւ յերկիր պարգեւ որ գրկես անառակ որդին, յուսիդ վերայ բառնաս մոլորեալ ոչխարը: Տե՛ս, Տէր, կորսուած գրամն եւս ոտքիդ տակն է, ժանգոտած եղծուած բոլորովին. կը ճանաչե՞ս արդեօք, ա՞յդ է քո տիրական պատկերն ու կնիքը:

Տէր, դու այս անգին գիւտերուդ համար գի՞նչ գին կը վճարես. արդէն գիտես Հօրդ կամք, դու նորա ի յաւիտենից պահեալ պարարակ եղն ես. նա կը հրամայէ որ անառակ որդւոյն զարձին համար զենուն զքեզ, խնճոյից սեղան կազմուի, հրեշտակներ ու մարդիկ առհասարակ հրաւիրուին, եր-

կինք եւ երկիր զիրեար գրկախառնեն, հաշտութեան աղեղն Գողգոթայի գլխէն ձգէ դէպ երկինք, եւ հանուի Աստուածպետական աթոռին առջեւ. խռոված Հայրն հաշտուի աշխարհին հետ:

Փրկութեան աւուր երրորդ ժամն եհաս. տարածիր, ցիսուս, պարզէ ամենաղօր բազուկներդ քառաթեւ սեղանին վերայ, թոյլ տուր, որ դենուն գքեզ, լուտումունջ կաց, բերանդ մի բանար, դու անխօս որոյ մի ես քո կարիչներուն առջեւ. ճիշդ այնպէս կաց ինչպէս գուշակեց Եսային:

Ջմռսեալ դինի կուտան քեզ, չգիտեմ քեզ կը կարեկցի՞ն, որպէս դի թմրիս եւ սաստկագոյն ցաւ չզգաս. թէ վասն այն կարբուցանեն քեզ, որ անագան մեռնիս, ընդ երկար ողջ մընաս խաչին վերայ. թշնամիներդ վա՛չ վա՛չ կարդան քո դէմդ եւ գքեզ աւելի եւս գկծեցուցանեն: Այսպէս վարեցան ընդ քեզ կատաղի ոխերիմներդ, չգիտնալով թէ դու մարդոյն սիրով արբեալ՝ կամաւդ անզգայեալ ես:

Առէ՛ք սուր, կարեցէք, ո՛վ սպանդարանի արեան ու մահուան պաշտօնեայներ. զոհն հեզ է, իւր վիզը կամակար կը ձգէ. բեւեռները հարէք, դժոխադէմ դահիճք, խաչակիր նահատակն իւր թեւերը կը տարածէ. պինդ հեղուսէք զԱստուածն ի փայտ. իւր խաչով հանդերձ վերացուցէք ու կանգնեցուցէք Բեթելայ սարին գագաթ, թող աշխարհ եւ երկինք տեսնայ:

Ո՛վ դուք, Մովսիսի անհաւան եւ ստահակ որդիները, տեսէ՛ք, ահաւասիկ կ՚ունիք ձեր կախեցաւ գիւցէն: Դա անապատին մէջ բարձրացած պղնձէ օձ չէ, որ միայն Իսրայէլի օձահար որդիները բուժէ. այլ բոլոր բովանդակ հեթանոսները մահաչունչ վիշապին խայթուածէն պիտի բժշկէ, եւ առ այս նշան կուտայ մարգարէն. «Եւ բժշկութիւն ի թեւս նորա»:

Դուք արդ՝ յանդիման կեցած կը նայիք նորա վէրքերուն եւ խոցերուն, ո՛վ ազգ չար եւ դառնացող. որ երբէք քո սիրտ եւ հաւատարմութիւն չուղղեցիր առ Աստուած, եւ միշտ նորա սուրբ մարգարէները սրահան եւ սղոցով գրաւեցիր: Եւ այդ նոյն իսկ մարգարէից Տէր եւ Աստուծոյ Միածին որդին կը խաչես, եւ չես ամաչեր: Ցիսուս ձեր չար ու խորամանկ միտքը բացատրեց ճիշդ իւր առակով. դուք վասն այն արտաքոյ այգւոյն հանելով կը քարկոծէք Հօր սեփհական ժառանգը. որ բոլորովին գրաւէք Ցակովբայ տունը եւ այգին, ժառանգութեան տէր լինիք, արդիւնքն ուտէք եւ բուն այգետէրը հանէք իւր արդար ժառանգութենէն:

Ահա բարձրացար, Տէ՛ր, եւ դու կասէիր թէ երբ բարձրանամ ես, զաչխարհ բոլոր առ իս կը ձգեմ: Կը զարմանամ, Տէ՛ր, այդ անլուր, անհնար հրաչքիդ. չգիտեմ ինչպէ՞ս պիտի ձգես. թեւերդ կապուած են, ոտներդ բեւեռուած եւ սակաւիկ մի եւս դու կը մեռնիս եւ կը մնաս անշարժ, եւ մարդիկ զքեզ ի գերեզման կը տանին, կարծելով թէ դու եւս մեր աչխարհի մեռեալներէն ես: Եւ մի թէ հնա՞ր է խաչէդ եւ գերեզմանէդ զաչխարհ առ քեզ ձգել:

Այլ գիտեմ եւ կը հաւկնամ, Յիսուս, քո միտք պարզ է եւ խոր, քո ամենահաս, ամենազօր ձեռքդ նոյն իսկ մահուդ մէջ կենդանի եւ զօրաւոր է. եւ դու զմարդիկ առ քեզ սրոյ բռնութեամբ չես ձգեր ինչպէս աչխարհիս տիրապետ աչխարհակալները. այլ անհուն սիրովդ կը ձգես, խաչիդ անճնանուէր զոհովդ կը ձգես, անպարտ արիւնովդ կը ձգես. քաղցր լծովդ կը ձգես. անսահման ներողամտութեամբ կը ձգես. Աւետարանիդ ազատ քարոզութեամբ կը ձգես. այս աչխարհէն՝ կենդանի հաւատացեալները կը ձգես, ի գերեզման կ'իջնաս՝ հոգէն մեռեալները կը ձգես. ի ներքին բանտն երթալով՝ կապեալ հոգիները կը ձգես. կռամոլութեան տաճարներէն՝ մոլորեալ հեթանոսները կը ձգես. եւ կը բերես կարծես եկեղեցւոյդ նորադաւթը, զամէն մի հօտ կազմելով քաջ հովուիդ դաւազանին տակը կը ժողովես:

Այսպէս, ո՛վ Տէր, աչխարհի հաւատացելոց միայն քո սէր կը յայտնես, իսկ սանդարամետական իչխանին՝ քո բուռն եւ ահաւոր զօրութիւնը: Կը վերանաս, կը բարձրանաս, ո՛վ սրաթռիչ բազէ, ինչպէս ամպէն կը խօսէիր առ քո նահատակն Յովը:

Այո՛, Տէր, բազէն քո հրամանով կը վերանայ, իսկ դու Հօրդ հրամանով կը վերանաս ի խաչ, թեւերդ ի թռիչ կը տարածես, զաչերդ յանդունդս կը սեւեռես, խաչի բարձրադիտակ գագաթէն որսական բազէի նման չեչտակի սաւառնե՛լ կուզես ի սանդարամետ, որպէս զի որսերդ կորզես ու որսաս սատան բռնաւորին ճիրանէն եւ վեր բերես կրկին ի դրախտն. ուր մարդն որս եղեւ խաբուսիկ բանսարկուին եւ մահն այս աչխարհը մտաւ.

Յողէ, ո՛վ կենաց աղբիւր, յողէ սուրբ արիւնդ, թող ի խաչէդ իջնան թափին մեր նախահօր գագաթան վերայ. զոր մահուն ոստիկան, ո՛հ, ոտնհարելով գլորեց գերեզմանին դուրը. մարդն անմահ էր, լոյս էր, Աստուծոյ անեղծ ձեռա-

գործն էր. աւա՛ղ անմահն մահացաւ, ու եղծաւ սիրական պատկերն:

Ո՛վ յառաջատես Իմաստութիւն, Թող Թերահաւատները դիպուած կարծեն. այլ ես կը հաւատամ, որ դու քո յաղթական խաչը՝ մեղուցեալ նախամարդոյն գագաթան վերայ կանգնեցիր, որպէս զի արեանդ կենսատու ցօղով՝ մեր հանգուցեալ նախահօր կեանք տաս, նոր վերաստեղծես հողէն. եւ ամբողջ ադամային հաւատացեալ սերունդը կրկին ի կենդանութիւն արարչագործես:

Տէր, դու երբեմն մինչ կենաց բան կ'աւետարանէիր. Ձիկովբայ ջրհորին գլուխ նստար ինչպէս վաստակեալ ու ծարաւած ուղեւոր մի. Սամարացի կնոջէն ջուր կը խնդրէիր. եւ այժմ ի խաչէդ անագորոյն դահիճներէն ջո՞ւր կը խնդրես: Զգիտեմ, յիրաւի ծարաւի՛ ես, թէ սիրտդ ի սիրոյ կը տոչորի, կ'ասես թէ ծարաւի եմ, մինչ Ովկիանոսը կը բաւէ՞ քո ծարաւ եւ սրտիդ հուրը չիջուցանել:

Միայն կը ծարաւիս խաչեալդ իմ Ցիսուս, քաղցեալ չէ՞ս եւ հաց չե՞ս ուզեր. եւ ի՞նչ պէտք են այլ եւս քեզ համար ապերախտ ժողովուրդին հաց եւ ջուր. պահ մի ժուժկալէ եւ կը մեռնիս, կանցնի քո ծարաւ: Բա՛րէ, ո՛վ կը հաւատայ. մինչ դու այն կենդանի ջրոյ ակն չե՞ս. որ բղխեցար Երուսաղէմի մէջ եւ կաղաղակէիր. «Որ ծարաւին իցէ եկեսցէ առ իս»:

Տէր, դու չե՞ս եւ չէի՞ր այն հրաշաբուղխ հոգեւոր վէմն, որ մշտահոս անհատ կը վազէիր Իսրայէլեան բանակին ետեւէն եւ կ'արբուցանէիր տրտնջող Թերահաւատ ժողովուրդը: Արդ կը ցամաքի՞ս, հոգիդ աւանդէ, Թող հեթանոս հարիւրապետը տիգաւ խոցէ վիմիդ կողը. տես ինչպէ՞ս կենդանի կողէդ կենսացնցուղ աղբիւր կը բղխի, ջուր եւ արիւն ի միասին: Անհաւան ադգ տեսաւ ու չը հաւատաց, այլ ես հարիւրապետին հետը կը հաւատամ եւ կը դաւանիմ թէ, «Իքէն է, Տէր, աղբիւր կենաց եւ լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս:»

Ցիսուս, որդի Կուսին, մահուան ժամդ կը մօտենայ. պահ մի դայերդ՝ առ Մայր քո դարձուր, որ խաչիդ պատուանդանին տակ ուշաթնաց անկեալ՝ ծնողական գորովով կաղէկիզի: Սէր՝ որ քան զմահ հզօրագոյն է, զքեզ եւ զմայրդ նոյնավիշտ կը տանջէ. Սիմէոնին սուրը՝ Կուսին ի սիրտ կը մխի. եւ քո վտակահոս կողը՝ Ղունկիանոսին գեղարդ: Քո անտար ցաւերդ

առօրեայ են, մահով կսպառին, եւ դու կը ննջես ի հանգիստ. այլ սգալի մօրդ տակաւ տակաւ կառաւելուն:

Եւ կարի՛ յոյժ. երբ անմահդ մահացեալ տեսնայ, երբ իբրեւ մեռեալ զքեզ պատանէ եւ միամօր որդիդ դնէ 'ի գերեզմանի. երբ Գաբրիէլին աւետիս յուշ ածէ եւ անվախճան թագիդ ու աթոռիդ տեղը՝ փուշ պսակ, եւ մահապարտից խաչը տեսնայ: Այո՛, պիտի մօրմոքի, դի մա՛յր է. այլ եւս չկայ աշխարհիս վերայ բնաւ ալուխանք մի մայրական սրտին մինչեւ տեսնայ զո վիառաւոր յարութիւն:

Տէր, որ տիեզերաց խնամակալ Աստուած ես, յանձնարարէ եւ տուր զո հրաժեշտ, ո՛վ այսուհետեւ պիտի խնամէ զո անօրդի մայրիկդ: Հայրագիրդ Յովսէփ վաղ մեռաւ, մերձաւոր մտերիմներդ ու բարեկամներդ հեռացան քեզմէ ու չկան ի միջի. միայն զո սիրելի աշակերտ Յովհաննէս կայ, այն որ զքեզ ողջագուրեց եւ ասաց. «Տէր, ո՛վ է, որ մատնելոց է զքեզ»:

Եւ դու ծնողասէր եւ հնազանդ Որդեակ, ի հոգեհանիդ ժամուն երկու բան միայն կը բարբառիս. «Ով կին, ահա՛ որդի զո. եւ Թէ՝ Ահա մայր զո»: Եւ ցոյց կուտաս այսու, մարդասէր եւ ամենախնամ Տէր, Թէ խաչիդ փրկագործութեան ծանրավիշտ հոգերուդ մէջ՝ դու ամէն բան կը մոռնաս բաց ի խաչէդ, եւ սորա ցամար քեզ հետեւող խմբին աչխարհուրաց անճնաւորութիւնը կը քարոզէր. «Որ սիրէ զհայր կամ զմայր առաւել քան զիս, չէ ինձ արժանի»: Այլ քա՛ւ Թէ կարծեմ, որ դու Աւետարանիդ այս վճռով որդիական սիրոյ պարտիքը կուրանաս, հակառակ բնական եւ Հօրդ օրինաց, որ կը պատուիրէ զհայր եւ զմայր պատուել:

———o———

ՅԻՍՈՒՍ ԱՆՕԳՆԱԿԱՆ ԹՈՂԵԱԼ

Եւ դու զմայրդ կը Թողուս, Յիսո՛ւս, որ զո սիրովդ սիրան ի խարո՛յկ կը տոչորի, մեծաձայն կաղաղակես առ հայրդ. «Աստուած իմ, Աստուած իմ, ընդէ՞ր Թողեր զիս»: Ի՞նչ կը խօսիս, ինքնազօր Տէր, իբրեւ անօգնական մա՞րդ կը պաղատիս. Աստուած ես, Աստուածորդի ես, զԱստուած քեզ օգնակա՞ն կը կանչես: Ընթրեաց երեկուն կասէիր, «Ես չեմ միայն, զի Հայր ընդիս է». եւ այժմ զքեզ Թողո՞ւց: Մարդ կը վարանի եւ կը գայթակղի երբ խաչիդ ճառը մոքով եւ եթ ըմբռնել ուզէ:

Ի՞նչ է այս քո խորին խորհուրդ, որ մեծութեան եւ նուաստութեան մէջ, գօրութեան եւ տկարութեան մէջ կը տարուբերիս: Մերթ մինչեւ Սինային գլուխ բարձրանալով՝ իբրեւ մրրկալից ամպ կայծակունս կը փայլատակես. եւ խարազան ձեռդ առնելով տաճարին դղերը կը հարուածես. մերթ եւս այնչափ կը խոնարհիս, այնչափ կը նուաստանաս, մինչեւ մարդոյն մեծամիտ ոգին այլ եւս չի հաւատար, թէ Աստուած կը խոնարհի մինչեւ մահապարտից կառափնատեղ:

Ո՛վ ես դու, որ ելեր ես բարձր վիմին վերայ, հոգւոյդ աչքով կը նայիս դէպ ի խաչին տեսարան: Ի՞նչ կը տեսնաս, Ամբակում, ի Բեթլեհէմի մսուր, եղին եւ իշոյն մէջ յայտնեալ Բանն՝ այժմ կերեւի քեզ երկու չարագործ աւազակաց մէջ մահապարտից փայտէն մերկ կախուած, փառաւորեալն Աստուած մատնեալ ի խաչ եւ յանարգութիւն, ո՛վ, կը հիանաս եւ կաղաղակես. «Տէր, գլուր քո լուայ եւ երկեայ, նայեցայ ի գործս քո եւ զարհուրեցայ:»

Դու հազար տարի յառաջ խաչին ստուերագիծ միայն տեսնալով կը զարհուրի՞ս, Մարգարէ, մարգացեալ Աստուածորդւոյն հիանալի մեծագործութիւնը այդ չէ միայն, դեռ խաչէն իջնալով ի գերեզման պիտի երթայ: Դու եւս չատ մի կենար ի վիմիդ, չուտ իջիր ի վայր, թո՛ղ խաչին տեսարանը, գնա՛ ճաշդ տար ի Բաբիլոն. քան զայդ աւելի մի ջանար խորհրդազգաց լինել, զի ճառ խաչին եւ խորհուրդը՝ մեր գիտութենէն ծածկեալ է:

Արեւն ի միջօրէի կէտը հասաւ, ո՛վ դու լոյսդ եւ արեւդ փառաց, ասա քո վերջին բան. «Ամենայն ինչ կատարեալ է», եւ աւանդէ հոգիդ. եւ ահաւասիկ արեգակն խաւարեցաւ, խոր դիշերով պատեց բովանդակ աշխարհը, ապիրատ Սաղիմ իւր երեսը դարձուց, որ չտեսնայ խաչին վերայ իւր Արարիչը՝ ի մահ դատապարտեալ:

Ինչեալդ իմ Տէր, մինչդղջ էիր դու, զարմանալոյ սքանչելեօքդ Իսրայէլի աշխարհը լցիր եւ արդ ի մահուդ եւս սքանչելի՞ս կը գործես: Դեռ ի գերեզման չդնացիր, հազարաւոր ամաց մեռեալները գերեզմաններէն յարութիւն կառնեն: Տաճարին վարագոյր վերուստ ի վայր կը ցելու, Հոգին ի տաճարէն կ'երթայ, Ահարոնեան քահանայութիւնը կը դադրի, մեծ քահանայապետիդ խաչին վերայ միանգամ մատուցեալ զոհ կը մշտնջենաւորէ. եւ զայս ամէն գործելով ցոյց կուտաս ու-

բեմն, թէ ի մահուդ՝ կենդանի Աստուած ես եւ քո մահ՝ մեռելոց համար անմահութիւն է:

Զվէմդ անարգեցին շինողք, սորա համար ահա Սիոնի լեռան ապառաժ վէմերը մեծ ճայթումով կը պատառին. անպարտ մահուդ համար քարերն անգամ չհանդուրժելով աղաղակեցին. խուլ եւ համր Յակովբայ որդիները համրացան ու չլսեցին: Կեղծաւոր ու նախանձաւոր դպիրք եւ փարիսեցիք, որ հին Տաճարին իբրեւ շինողք կը համարուէին եւ որ Մովսիսի յաթոռ կը բազմէին, նոքա զքեզ անարգելով անարգեցին. երբէք չիմացան խելակորոյս ոգիները, թէ դու ես միակ հին ու նոր Սիոնին ընտրելազոյն եւ միացուցիչ վէմն անկեան:

Սաբեկայ խաչի ծառէն կախուած, ո՛վ ճշմարիտ զոհ, քանի՞ անուշահոտ է ծուխդ որ կը ծաւալի եւ կը ծառանայ դէպ երկինքը. աչխարհ բովանդակ զոհիդ փրկութեան հոտով լըցաւ: Եւ ահա քո Հայր Աստուած Երկինքէն իջեր է Գողգոթային գլուխը, հրեշտակներ ու մարդիկ խաչիդ սանդուղքն ելեւէջ կառնեն, հաշտութեան նչան ուխտին կամար կապեր է մէկ ծայրն յԱստուած, միւսն ի մարդիկ, երկինք եւ երկիրը ի հաշտութիւն կը կապէ: Եւ այսպէս կը լրանայ եւ կատարի, Տէ՛ր, փրկաւէտ զոհիդ մեծահրաչ խորհուրդ:

———o———

ՅԻՍՈՒՍ Ի ԳԵՐԵԶՄԱՆ ՄԱՀՈՒ

Աստուածորդիդ իմ անմահ, ահա մարդիկ քո կեանք երկրէս բարձին: Եւ ո՞ պիտի պատմէ այսուհետեւ քո ազգատոհմ: Միթէ դու այս աչխարհիս վերայ անազգ անտոհմի՞կ ես, որ խաչին վերայ մեռած այնպէս մնացիր. միայն Մայրդ կայ առ խաչիդ ողբով ու կոծով նուաղեալ, եւ մի քանի եղբայր ու քոյր մտերիմներդ, որ իսպառ զքեզ սիրեցին եւ մինչեւ ի մահդ չբաժկեցին քեզմէ:

Ո՞ւր է քո վերջին հանգիստ, անթաղ անգերեզմա՞ն պիտի մնաս Տէր: Հայրենի ժառանգութիւն կալուած չունիս, անտուն անստացուած կեանք վարեցիր աչխարհիս վերայ: Յակովբայ տան պարգեւ տուիր Աւետեաց երկիրը. տեսցուք, թէ նա քո գերեզմանին համար մի կանգուն տեղ կուտա՞յ:

Արեմաթացի իչխան Յովսէփ, որ ի ծածուկ քեզ կը հաւատար ու կը պաչտէր, եւ այն որ դպրաց ու փարիսեցւոց ահէն չհամարձակեցաւ երթալ Պիղատոսի առեանը եւ քո դատը

պաշտպանել, աւաղիկ նա քո մահուանէն յետոյ կը սրտապնդի գէթ ի մահուդ՝ թաղմանդ սպասաւորել: Նա մոռացաւ ճչմարիտ բարեկամութեան սէրն ու պարտիքը, մտաբերեց ընդհանուր մարդասիրութեան պարտիքը վճարելով՝ քաւէ իւր յանցանքը: Ուստի գնաց առ Պիղատոս եւ ասաց: Տէր դատաւոր, մի պարզեւ կը խնդրեմ ի քէն, որ աչխարհիս փառք կամ պատուանչան չէ, այլ միայն մեռած մարմին մի Նազովրեցի Յիսուսին, որ տակաւին անթաղ մնացեր է Գողգոթային գլուխ: Նա աչխարհիս հրապարակին վերայ ինկած՝ անտերունչ մեռեալ մի է· բարեկամ ու պաշտպան չունի: Միայն մայրիկ մի ունի, որ խաչի պատուանդանին տակ թալկացած է իւր միակ որդւոյն սիրով: Տէր, կաղաչեմ հրաման տուր, երթամ թաղեմ Յիսուսը, գէթ սփոփեմ սուգն ու լացը՝ նորա վշտագին մօրն:

Եւ դիտե՞ս դու, ո՛վ իչխան, մեր անհաւան Հրէից ազգը առ նախանձու մատնեցին քեզ այն անմեղ եւ արդար անձն· եւ դուք ինքնին զգացիք իսկ նորա անմեղութիւնն· թերեւս սորա համար ձեռքդ ժողովուրդին առաջ լուանալով՝ անպարտ արձիւնէն զձեզ քաւել ուզեցիք: Եւ ես իսկ, որ նոյն Հրէից ժողովուրդէն եմ, քնաւ հաղորդ ու մասնակից չեմ Յիսուսի մատնութեան կամ նորա տարաբախտ մահուն:

Տէր իմ, այնպէս կը թուիս թէ անտերունչ ես, այլ դու բարեբաստիկ կը համարուիս քան զաղքատն Ղազարոս: Եւ դու տեսե՞ր զայն արդեօք· որ մեծատան դրան առաջ փողոցին մէջ մեռաւ, ոչ բարեկամ ունէր, ոչ ազգական· իւր պահապան եւ կարեկից փողոցի չուներն էին, որ լիզելով կը կազդուրէին նորա ցաւալից վէրքերը: Եւ դու մի թէ կը մոռանա՞ս եւ չես յիչեր առակիդ մէջ, թէ ո՛վ եղաւ յուղարկաւոր եւ թաղեց այդ փողոցի աղքատը:

Ո՛վ տիեզերաց Տէր եւ մեծատուն, որ աչխարհիս հրապարակներու վերայ ինկած թչուառ Ղազարոսներու համար աղքատացար ու մեռար իսկ, մի՛ հոգար թէ մարմինդ Ղազարոսի նման անթաղ կը մնայ· ահաւասիկ Հրէից երկու պատուական իչխանները քեզ յուղարկաւոր կուգան: Նիկոդիմոսն եւս կ՚ընկերանայ Արեմաթացւոյն հետը· այն որ արեւէն վախնալով գիշերուան մէջ տեսնալ կ՚ուզէր եւ որ կը հարցընէր կրկին ծննդեան խորհուրդը եւ կ՚ուսանէր քո լուսաւոր վարդապետութենէն:

Երեկոյ է եւ արեւն ի մուտս կը խոնարհի· ճեպեցէ՛ք, ո՛վ Յիսուսի թաղման սպասարկուք· ճեպեցէք մեր աչխարհի ա-

բեւեռն հեռը՝ կենաց լոյսն եւ արեւն ի հող դնել: Եւ ո՞ւր, ո՛հ, աշխարհին Տէր զերեզման չունի: Յովսէ՛փ իչխան, ասեն թէ պարտիզիդ մէջ վիմափոր զերեզման մի ունիս պատրաստ՝ ի նախնեաց քեզ ժառանգ մնացեր է, դու զա՛յն Յիսուսին ընծայէ: Պաշտող կանայք՝ թողլ պատան պատրաստեն. Նիկոդիմոս իչխան գմուռս եւ հալուէ բերէ. պատուել ու պատանել պէտք է այն խաչեալ մարմինը, որ իւր անուչ հոտով զաչխարհ լցոյց. մարդկային նեխեալ ու փտեալ մարմինը անապականութեամբ գմռսեց. որոյ վասն կ՝ողբար Դաւիթ, «Նեխեցան եւ փտեցան վէրք իմ յերեսաց անզգամութեան իմոյ:»

Ելէ՛ք Գողգոթայի գլուխ, երկիւղած իչխանք, ելէ՛ք եւ երգեցէք ՍՈՒՐԲ ՋԱՍՏՈՒԱԾՆ. խաչէն ի վայր առէք Յուդայի Առիծակորիւնն, որ ելաւ բազմեցաւ խաչի դիտակին վերայ: Սրդ իջեցուցէք թողլ հանդչի զերեզմանին մէջ, թողլ պահ մի կափուցանէ իւր ամենատես աչքը, զի սիրան արթուն է: Այսպէս մեռաւ ու ննջեց քո խաղաղութեան այրն, Դաւիթ. մինէ՞չ յաւելուցու յառնել՝ որուն լի յուսով կը հաւատայիր:

Յիսուսի թաղման երգահան ողբերգուն դո՛ւ ես, մեծդ Սահակ. քնարդ ա՛ռ, է՛կ այսր. Յովսեփայ պարտիզին մէջ հով ծառի տակ նստիր. մինչեւ Իւղաբեր կանայք պատանեն զՅիսուս՝ դու երգէ «ՁՊԱՐԳԵԻԱՏՈՒՆ»: Երգէ՛ թէ անմահն Աստուած մեռա՛ւ եւ Պիղատոսէն իբրեւ պարգեւ խնդրեց զայն Յովսէփ: Երգէ՛, որ լոյս էր եւ կը հագնէր զայն իբրեւ հանդերձ. ո՛վ, կը հաւանի եւ չի դժուարիր, կը թողու որ մահկանացու ձեռք զինքն պատանէ: Երգէ՛, յաւիտենից կենդանին՝ կը մեռնի, արթուն Բնութիւնն՝ կը ննջի, արդարութեան Արեգակն՝ զերեզմանի ստուերով կը ծածկի, Հօր փառաց ճառագայթ՝ կը նսեմանայ, կեանքը՝ կենազրաւ կը լինի, արարածոց Ցնծութիւնն՝ կ՝արտասուի իւր սգաւոր մտերիմներէն:

Երգէ՛ զերկրորդ ձայնդ, Ինն Աստուած, զերն անփակ՝ կը փակի եւ մեծ Քահանայապետն՝ կը կնքի քահանայից մատանով. կափարիչ ծանր վիմին տակ կը դրուի այն աչխարհալիր վէմն. որպէս զի անշարժ մնայ, չը խլրտի ու փչրէ աչխարհիս ամբարտաւանութեան պատկերները:

Կենարար Տէ՛ր, զեռ երէկ Ղազարոս բարեկամդ զերեզմանէն կանչեցիր, հրաման տուիր որ նորա երիզապինդ պատան քակեն եւ կապանքէն լուծելով թողուն որ երթայ. բա՛ըէ, դու այսօր մեռելի նման անչչունչ ես: Մարիամ այն թաղմանդ իւղն պահեր էր մինչեւ զո պատանաց օրը. մեղապարտ կինե-

րը որ երէկ ողջ գլուխդ եւ ոտքդ ազնիւ իւղով օծեցին, այսօր ողջ մեռած մարմինդ կ'օծեն. դու որ ի հոգւոյն Աստուծոյ ճըշմարիտ Օծեալն էիր, եւ եկար միայն աշխարհիս աղքատներուն աւետարանել:

Շուտ արէք, ո՛վ եղերամարք, չո՛ւտ արէք. Յիսուս յաւիտենական մեռեալ չէ. չատ խնամով մի՛ կարէք նորա պատանը, մի չօշափէք նորա խոցերը ու վէրքերը. առէք գլխէն փուշ պսակը, հանէ՛ք կողէն տիզին սայրասուր ծայր, ժողովեցէք արիւնոտ բեւեռները, զամէնն եւս պահեցէք իբրեւ յիշատակ. միամօր որդեակն ի գերեզման դրէք, առէք ցաւալի Մայրն ու գնացէք. բաւ է այսչափ ձեր կոծն ու լաց:

Հանգի՛ր Տէր իմ, հանգի՛ր. Թող դիւրանան խոնջեալ ոտքերդ, թող անցնի ցաւն վիշտերուդ ու վէրքերուդ. կ'սահիր թէ որդի մարդոյ գլուխ դնելու տեղ չունի, արդ գերեզմանին մէջ դիր. ապիրատ Երուսաղէմ այդպէս կամեցաւ քեզ: Պաղեստինոյ քարուտ երկրին մէջ չատ վաստակեցար, ո՛վ փերկուԹեան մշակ. գերեզման քո վերջի քրտանց գրաւն է, այլ եւս խաչակրուԹեան քայլափոխ չունիս, խաչիդ եւ տնօրէնուԹեանդ ասպարէզն այսչափ էր:

Ո՛վ մարմնացեալ ճշմարտուԹիւն, ԲէԹլէհէմի երկրէն ու մսէն բուսար, երեք տարի միայն գքեզ յայտնելով՝ Աւետարանիդ կենաց բանը քարոզեցիր. եւ արդ գերեզմանին մէջ կը Թաղամիս, ո՛վ ծաղիկդ ու գաւազանդ Յեսեայ: Ամփոփէ ձեռքըդ, Յիսուս, որով ապերախտ ժողովուրդին որդիները յարուցիր: Թող լսէ այժմ քո դառն հառաչանաց ձայն՝ որ սըրտառուչ հոգւով կը կանչէիր. «Երուսաղէ՛մ Երուսաղէ՛մ... ԵԹէ գիտէիր դու գոնէ՛ յաւուրս այսորիկ զխաղաղուԹիւն քո, բայց արդ վերացաւ ի քէն:»

Աւա՛ղ, Աբրահամու որդիք համրացան ու չը լսեցին քեզ: Դու Յակովբայ տան մշտնջենաւոր խաղաղուԹիւնն էիր. զո՛նէ այցելուԹեանդ ժամանակը գքեզ չճանչնաս, եւ այժմ դու եւս խռովելով կը վերանաս երմէն եւ կը ծածկուիս: Իսրայէլի ժողովուրդին փառք էիր, նա գքեզ ոտնահարեց. որպէսզի քեզ հաւատացող հեԹանոսաց իբրեւ լոյս յայտնուիս եւ Սիմէոնի գուշակուԹիւնն ստուգապէս կատարուի:

Յիսո՛ւս, դու Յովսէփ դեղեցի՞կն էիր, որ եղբայրներդ առ անխանձու քեզ դաւ գործեցին: Այլ քո դէպք նոյնօրինակ չէ, նա ինքն ողջ մնաց, միայն ծաղկենկար պատմուճանն ու լի արեան մէջ Թաթխելով՝ համբաւեցին Թէ գազաններ գՅովսէփ

կերան. իսկ դու կուսական մարմնոյդ անձեռագործ պատմուճանովդ հանդերձ զենեցար, եւ զքեզ ողջամբ թաթաւեցին արեան մէջ. Թող այս՝ եւ արդ մահուան ու գերեզմանին դուքն իջեցուցին: Յակովբ նահապետ Յովսեփայ արիւնաներկ պատմուճանին վերայ անմխիթար կուլար: Իսկ քո Հայր երկնքէն ապաժոյժ խաչիդ վերայ հայեցաւ, եւ այժմ եւս գերեզմանիդ վերայ կը հայի: Դիտես թէ անկարեկից է, կզբօսնու եւ կը զուարճանայ. վասն այն դու գերեզմանիդ խորէն սրտագոչ բարբառ մի կը հանես երկինքը, «Ձի՛ս հաստատեցաւ սրտմտութիւն քո (Հայր) զամենայն զբօսանս քո ածեր ի վերայ իմ»:

Ո՛վ, քանի՞ դժուարին է հասկնալ քո Հօր եւ քո անհաս խորհուրդները, ո՛վ Աստուածորդիդ մեռեալ: Ինչ որ զեզ համար խաչ, անարգութիւն, եւ մահ է, Հօրդ համար հաճոյական պաշտօն եւ զոհ է:

Մխիթ քո Հայր, մեր փրկութեան համար խա՞ղ արար ըզքեզ, խաչի տեսարան Թողուց եւ արդ գերեզմանիդ վերայ կ՝զբօսնու. ոչ ինչ փայթ չունի, կը Թողու, որ անմահդ՝ ի կարգս մեռելոց Թաղեն. լոյսդ՝ հողին հետ խառնել կուտայ, կեանքդ՝ մահուն կը մատնէ, անբաժան սէրդ՝ մինչ ի դժոխս կը մերժէ: Վասն որոյ դու ոչ միայն աշխարհի մարդոցմէ այլ նոյն իսկ քո Հօրէն Թողուած իբրեւ անծանօթ մարդ մի եղար աշխարհիս վերայ: Եւ արդ Թողիր զնացիր մեռելոց աշխարհը. տեսցուք այդ մոռացեալ երկրին մէջ ո՞վ պիտի ճանաչէ զքեզ:

Կը նեղե՞ս, կը լռե՞ս եւ գերեզմանիդ խորէն չե՞ս մռընչեր, հզօր Առիւծ. ես զքեզ տեսայ, դու երբ ի բեթանիա՝ Ղազարէ՛ կը կանչէիր, ձայնդ մինչեւ ի սանդարամետ հասաւ: Տեսցուք, ո՛վ պիտի կոչէ զքեզ, զի անձնանուէր խաչակրութեանդ մէջ մարդ մի եղար առանց օգնականի, եւ կասեն քեզ համար Թէ մեռելոց մէջ ազատ ես: Զգիտեմք, ի՞նչ է այս, մահուան ատուերին տակ եւ մեռելոց աշխարհին մէջ ազատութիւն կա՞յ:

———o———

ՅԻՍՈՒՍ Ի ՆԵՐՔԻՆ ԲԱՆՏՆ ՍԱՆԴԱՐԱՄԵՏԻՆ

Ո՛վ դու արեւդ անստուեր, որ մեր աշխարհին՝ կենաց լոյսըն էիր, զնացիր մեր մեռելոց աշխարհը: Զգիտեմ, ո՛վ բա-

ցաւ քո դէմդ այն յաւիտենական աղխեալ դուռն, որ երկաթի սողնակով եւ նիգերով ամրացեալ էր:

Այլ քո գօրութեան ո՞ ընդդէմ դառնայցէ ինչպէս կը խօսի Ցովը, զի դու դարձար ի բարկութենէ եւ իջէն սարսեցան կէտք, որք ի ներքոյ երկնից:

Դանիէլի տեսլեան փոքրիկ ու հրաշալի վէմ Ցիսուս, Բէթլէհէմի լեռնէն հատար. երեք տարի Սաղիմայ աշխարհին մէջ գլորելով գլորելով հասար մինչեւ գերեզմանին վիհը: Եւ արդ գերեզմանէն կը գլորիս մինչեւ Սանդարամետին աշխարհ, մինչեւ ի ներքին արգելական բանտն, մինչեւ գերեալ հոգիներուն երկաթէ զնդան. եւ մինչեւ անդ հասար դու՝ մեծացար լեռնացար, ինչպէս հիւսիս ձիւնակոյտ, ուժգնակի թափով դարկիր քանդեցիր հին Երիքովի դռները ու պարիսպները: Ճաւարին իչխանը սարսափեցաւ թէ ո՛վ է այս ահաւոր գունդը, որ վեց հազար տարուան չինածս, յաւիտենական ամրութիւնները քանդեց, աւերակ դարձուց:

Գեղեհոնի գարեղէն փոքրիկ նկանակն ես. Տէր, դու գայն, դիտեմ մարդեղութեամդ կազմեցիր բանդ ի մարմին փոխելով ու չարչարուելով ելար Գողգոթային գլուխ. եւ ահաւասիկ անտի աշխարհաղորդ չարժմամբ հոլովելով կը յարձակիս Մատխանացւոց բանակին վերայ. ՍՈՒՐ ՏԵԱՌՆ ԵՒ ԳԵԴԵՀՈՆԻ, գոչելով՝ կը զարնես եւ բովանդակ խաւարագունդը Մատխամու կը փշրին կը ջախջախին գօրաւոր նկանակիդ առաջ:

Ինչպէս առակով ցոյց տուիր, Ցիսուս, արդ գնացիր մբոտար հզօրին տունը, արդ կապէ նախ այդ ապստամբ հզօրն. խաչիդ կռանով փշրէ դժոխոց դարբնին կուռ չղթաները, Թող արձակուին ի լոյս գան, մահուան ծանր ստուերին տակ փակուած կալանաւոր հոգիները:

Ի լոյս ելէք ի լոյս, յազատութիւն ելէք, ո՛վ յաւիտենական կոճեղով ոտնակապեալ գերիներ. ձեր Փրկիչն եւ գերեդարձ հասաւ եւ դուք կը ճանաչէ՞ք զինքն: Նչան կուտամ ձեզ, սրունքներ դեռ կարմիր են, խաչի հնձանը նոր կոխեց եւ եկաւ, մի կողին վերայ վիրաբաց նչան ունի, ձեռքեր եւ ոտքերը համակ ծակոտուած են բեւեռներէն. իւր յաղթական դրօշակը՝ խաչանշան փայտին վերայ պարզած յարիւն թաթաւեր է: Սորա համար Մկրտիչն ասաց՝ թէ Աստուծոյ գառն է, այժմիկ քաղցած առիւծ դարձեր է եւ կը մռնչէ որսերը գըտնալու, Հօր բարկութեան կայծակն է, որ երկնքէն չեչտակի

մինչեւ ի ներքին դժոխս կ'իջնայ, որ պիտի զարնէ սատան թշնամւոյն գոռոզ գագաթէն եւ զայն տոչորէ եւ այրէ անշէջ կրակով:

Հուր էիր, Տէր, այլ Յովհաննու պէս մատր մեծ կիտին փորը՝ Դանիէլի ճարտարած խմորէ գունդն էիր, զոր քո Հայր ձգեց Բաբիլոնի մեծ վիշապին բերանը. տեսցուք, թէ կո՞ղ է զԱստուածդ կլանել, ինչպէս մեղապարտ Ադամ:

Կէս գիշեր է, Տէր իմ, հերիք է որ Լոյսդ խաւար աշխարհին մէջ մնայ, չո՛ւտ արա աւարներդ ժողովէ. եւ պինդ կապէ մահուան բռնաւոր ոստիկան, որ այլ եւս մեր աշխարհը չաւարէ: Եւ դու չտապաւ դուրս ել ի սանդարամետէն, արի՛ զարձեալ Յովսեփայ պարտէզը եւ քո գերեզմանդ եւս կենագործէ, խաչին վերայ մեռած ու թաղուած մարմինդ ա՛ռ, ո՛ւր քո հայր անապական պահեց եւ չի կրցաւ դժոխածին որդը կրծել զայն իր երկաթի ժանիքներով:

Արդ հագի՛ր վերստին անախեղծ մարմնոյդ հանդերձ, որ նոր փեսայութեանդ գեղեցիկ պատմուճանն է. ահաւասիկ լուսափայլ հրեշտակը՝ չերմիդ կափարիչ վէմը ի բաց գլորեր է, նստեր է վրան. պահապան զինուորները զարհուրապին փոուեր են գետինը: Վերջին փառաւորութեանդ ժամ հասաւ, Յիսուս, դու հնացեալ մարդոյն վերանորոգիչ ճարտարապետն ես, չինէ զարձեալ քակուած մարմնոյդ կենդանի տաճարը. երեք տիւ եւ երեք գիշերն անցաւ եւ լրացաւ քո պայմանին օրը:

———o———

ՅԻՍՈՒՍԻ ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ ԵՒ ՅԱՂԹԱՆԱԿ ԽԱՉԻՆ

Հրեշտակ դու, որ Բեթլէհէմի մսրէն Աստուածորդւոյն ծննդեան աւետիս տուիր, եւ արդ Յովսեփայ պարտիզի գերեզմանէն աւետիս տուր բոլոր աշխարհին. ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԱՐԵԱՒ Ի ՄԵՌԵԼՈՑ:

Հետ հրեշտակին դուք եւս տատրակ եւ սոխակ, որ Սողոմոնի փակեալ պարտիզին ծառաստանեայց վերայ կը ճխայք ու ճռուողէք՝ երգեցէք նորա սիրաբարբառ երգը. «Արի՛ եկ, գեղեցի՛կ իմ, աղաւնի՛ իմ, կատարեա՛լ իմ, քանզի ձմեռն է անց, անձրեւք անցին եւ գնացեալ մեկնեցան»: Այո՛, անցաւ չարչարանաց ձմեռը, եկաւ հասաւ գարուն, թգենին ընձիւղեց բոլորջը, այգիները ծաղկեհոտը բուրեցին. դի ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԱՐԵԱ՛Ւ Ի ՄԵՌԵԼՈՑ:

Որչա՞փ հրաշալի ցորենահատ մի ես, ով կենդանի հաց Քիստոս. դեռ երեկ էր, որ Քո Հայր մշակ խաչիդ ակօսով վարեց Golgothային գլուխը եւ գքեզ ցանեց Յովսեփայ քարակոփ արտին մէջ, ուր ոչ ջուր կար, ոչ հող, ոչ նիւթ: Ջուր քո կողի կրկնակի աղբիւրն էր, նիւթ եւ պարարտ սերմն քո չարչարուած մարմինն: Եւ դու ո՞րպէս վաղվաղակի բուսար բազմաճիւղ հասկերով, վեց հազար տարուան փտած մեռելոց հատիկները հետ քեզ բուսուցիր:

Մարդիկ թերահաւատ են, ո՛վ մեծագործ Տէր, միայն կը հաւատան թէ ցորենի հատիկները կը բուսնին. բայց մեռելոց մարմիններ չեն բուսնիր: Եւ ինչո՞ւ, չգիտեմ, անչունչ մարմինը կը բուսնի եւ չնչաւորը չի բուսնիր:

Այլ քո ճշմարիտ հաւատացեալներն այնպէս կը հաւատան ինչպէս կը քարոզէ Սուրբն Պօղոս. «Սերմանի մարմին չնչաւոր եւ յառնէ մարմին հոգեւոր:»

Քիչէ՛, Քի՛սուս, ընթրեաց իրիկունը, կը գոչէիր առ Հայրըդ. «Հա՛յր, փառաւորեա՛ զորդի քո. զի եւ որդի քո փառաւորեսցէ զքեզ»: Հնազանդ Մանուկ Հօր, դու քան զՀայրդ կանխեցիր, եւ խաչիդ յաղթանակով նախ դու փառաւորեցիր զՀայրդ. եւ ահաւասիկ Հայրդ առաւել եւս փառաւորեց զքեզ: Պահ մի զորդեակդ մատնեց մահուան ձեռք, այլ չմողուց քո անձն ի գժոխս. որ դու եւս մեղապարտ մարդոյն պէս ապաքանութիւն տեսնաս. զի դու սուրբ, անարատ եւ անմեղ էիր: Հոգիդ աւանդած ժամուն, աշխարհի իշխանն եկաւ խուզարկեց գքեզ եւ ոչինչ գտաւ: Եւ ո՛վ կարող եղաւ յանդիմանել զքեզ վասն մեղաց:

Սորա համար մեռելոց աշխարհին մէջ դու միայն ազատ ես. մահուան բուռն զօրութիւն ընկճեցաւ քո հզօր արդարութեան առաջ: Դու մտար 'ի գերեզման եւ ելար, գերեզման՝ անմահութիւն դարձաւ, հողին կեանք տուիր, ստուերն ի լոյս փոխեցաւ, գերեզմանի ապականիչ որդերը մեռան եւ քո պողպատէ ոտքը ջախջախեց դժոխքին խայթոցը. եւ դու մահուան սրտին վերայ կոխելով կը կանչես ուժգին. «Ո՞ւր է մահ, զօրութիւն քո, եւ ո՞ւր, դժոխք, խայթոց քո»:

Դաւիթ, գքնարդ ա՛ռ, լարերը՝ ներդաշնակ պնդէ, նուագէ քո տաճնաղի երգը. դու ցնծա՛, ես էլ հետ քեզ կը ցնծամ. «Որպէս այն որ գտանէ աւար բազում:» Մեր հզօր աւարառուն գերողէն իւր աւարները զարձուց, իւր յաղթական կամարը՝

գերեզմանին դուռն է. եւ ահա դուրս կուգայ անտի, հսկայապէս կ'ընթանայ. ուստի հնչէ՛ յաղթողական փողդ. «Զի յարեաւ Աստուած եւ ցրուեցան ամենայն թշնամիք նորա։»

Հող կերէք, դպիրք եւ փարիսեցիք, օձի եւ իժերու ժանտ ծնունդներ, ձեր կերակուրն այն է։ Դուք կապեցիք զարդարըն, որ ձեզ դժպհի կը թուէր, որ ձեր գործոց հակառակ կը լինէր, ձեր կեղծաւորութիւնը կը յանդիմանէր, եւ դուք փորձ փորձեցիք զարդարն սպաննել եւ նորա յիշատակը երկրէն բառնալ. տեսնալ այնուհետեւ թէ արդեօք երկնից այցելութիւնը պիտի պաշտպանէ՞ զայն. որովհետեւ կը գայրանայիք երբ ոգին անարատ՝ զԱստուած իբրեն Հայր կը կոչէր. եւ այսպէս կը կարծէիք դուք թէ՝ հեզ եւ խոնարհ ոգին կը հպարտանայ, ինչպէս դուք անձնապանծ փարիսեցիքդ։

Փորձեցիք, տեսաք աւասիկ, եւ դարձեալ անհաւատ մնացիք, չարութիւնը գձեզ կուրացոյց։ Անգիտութե՞մբ արդեօք գփառաց Տէրն ի խաչ հանիք, խաչէն ի գերեզման դրիք, ձեր մատնութեան մատին մատանով կնքեցիք։ Երկնից Հօր այցելութիւնն իւր Արդարոյն դատը պաշտպանեց, եւ չքաղուց, որ Սուրբն՝ ապականութիւնը տեսնայ. դուք երկվ թաղեցիք Նազովրեցին Ցիսուս, եւ այսօր Աստուած՝ յաւիտենից կենդանի կոչեց եւ հանեց մահու գգերեզմանէն։ Ցուղայի առիւծն արթնցաւ, եւ դուք նորա մռնչիւնէն ո՞ւր պիտի փախչիք։

Գերեզմանէն լոյս տեսնալով՝ չլացուեցամբ կ'ամօթահարիք դուք, մտածելով թէ մի գուցէ յետինն չար լինի քան զառաջինն։ Ուստի բազում արծաթ դաղտ կը խթէք զօրականներուն ձեռք, եւ խրատ կուտաք որ սուտ կարկատելով համբաւ հանեն թէ. «Աչակերտք նորա եկեալ ի գիշերի գողացան զնա, մինչ մեք ի քուն էաք»։

Այդ անճարակ Գալիլիացի ձկնորսնե՞ր գողացան, որ ձեր ահէն ամէնք վախեր մտեր էին Գեթսեմանի ձիթաստանեայց ծառերուն, ձորերուն, ծերպերուն մէջ եւ զօղեր էին ինչպէս երկչոտ նապաստակը, որ անգութ որսականներէն հալածուելով կ'երթայ բարձր լերանց քարերուն կ'ապաստանի։ Եւ դուք, չարահնար մատնիչներ, Վարդապետը խաչեցիք՝ այժմ խեղճ աշակերտները զրպարտե՞լ կ'ուզէք եւ չէ՞ք ամաչեր։

Ցարուցեալ Տէր, մտերիմներդ անձկութեամբ եւ կարօտով քեզ կը մնան. կը յիշեն ինչ որ ընթրեաց իրիկուն խօսեցար, «Փոքր մի, եւ ոչ եւս տեսանիցէք զիս, եւ ապա սակա-

ւիկ մի եւ տեսանիցէք գիս»: Յոյց տուր ուրեմն, քո սակաւիկըն միայն քառասուն օր. յոյց տուր, որ սգաւորներդ մխիթարուին. յոյց տուր, որ աչքով իսկ տեսնան քո ճչմարտապէս յարուԹիւնը. յոյց տուր, որ սրտապնդին եւ հաւատան քեզ. եւ դու գիտես, սրտագէտ Տէր, Թէ որչա՞փ կը տատանի նոցա միտքը:

Կէս գիշեր էր, Տէր, գերեզմանէն ելար, չգիտեմ Թէ՝ ո՞ւր կը չրջիս, արդեօք աւարնե՞րդ կը տեղաւորես, չէ քո ցիրուցան եղած փոքրիկ հօտը կ'ողոնես: Մերթ պարտիզին մէջ Մագդաղենացւոյն կ'երեւիս, եւ չես Թողուր որ անճկաւէտ կինը ոտքդ համբուրէ: Մերթ ի Գալիլիա կ'երԹաս ժամադրեալ տեղին, ուր եղբայրներդ զքեզ տեսնալով՝ ուրախութեամբ եւ յուսով կը լեցուին: Այլ երկբայեցան քու վրադ, մինչ տեսին փառաւորեալ մարմնոյդ կերպարանք, որ լոյս կ'արտափայլէր. այնպէս կարծեցին Թէ՝ դու չես նմանիր այն հեզ եւ խոնարհ Ցիսուսին, որ ղենջակ սփածանելով՝ անցեալ իրիկունը նստար եւ նոցա ոտքը լուացիր: Իսկ Պետրոս, Յովհաննէս եւ Ցակոբոս, որ ճառագայԹող լոյսդ առ հաւատչեայ տեսեր էին Թափօրին գլուխը՝ նոքա չերկուացան. այլ գիտացին Թէ դու նոյն հրաշափայլող լոյսն ես. հաւատացին քեզ ու հաստատեցին երկմիտ եղբայրները:

Մինչ դու քանիցս անգամ երեւցար աշակերտներուդ, տակաւին Թերահաւատն Թովմաս զքեզ չէր տեսեր. եղբայրներն անջատուած՝ ո՛վ գիտէ Թէ ո՞ւր կը դեգերէր առանձին: Զգիտեմ Հրէից երկիւ՞ղն էր, Թէ զքեզ դտնելու համար. եւ մԹԹէ կ'երկնչէ՞ր, որ խրախոյս կը կարդար լքեալ ընկերներուն. Օ՜ն եկայք, որ մեք եւս մեր վարդապետին հետը մեռնինք:

Մի նուագ՝ երբ նա եւս խմբին հետը փակուած էին ամէնքը առանձին տան մի մէջ, մտախորհ կը լինէին եւ կը պատմէին իրարու քո նորասքանչ յարուԹիւնը. դու յանկարծ փակուած դռնէն ներս մտար ու կացիր նոցա մէջ: Հրաչքիդ կը հաւատամ, Տէր, դու որ կնքեալ գերեզմանէն եւ մահուան ստուերին ճնշող ծանրուԹենէն դուրս ելար, եւ որ լեռները կը հարԹես, մԹԹէ կարո՞ղ էր տան պատն եւ դուռն քո Թափանցիկ լուսախառն մարմնոյդ դէմ դնել: Այո որ բնախօսն կը վարանի եւ կ'ուզէ քո մեծամեծ հրաչքները բնական օրէնքով լուծել, մինչ դու 'ի վեր քան զբնականն կը գործես. եւ կը սրտմտին մարդիկ Թէ՝ ինչո՞ւ իրենց պէս չես գործեր:

Անուշ եւ աղուական ձայնովդ կանչեցիր. Թովմա՛ս, բե՛ր ձեռքիդ մատունքները, մխէ իմ խոցեալ կողը, տես աչքովդ ոտքիս ու ձեռքիս ծակոտուած բեւեռատեղերը, ու լաւ չօշափէ բոլոր վէրքերս եւ հաւատա, թէ ես ձեր խաչեալ վարդապետն եմ: Պարծեցար, Թովմաս, որ ինձ հետը մեռնէիր, չմեռար եւ գոնէ մինչեւ ի խաչ գայիր, ես միայն ինքնին մեռայ, ինքնին գնացի ի մահու տապան, ինքնին իջայ ներքին բանտըն, ինքնին գերեւեցի աւարներս, ինքնի ելայ գերեզմանէս եւ արդ կ'երեւիմ ձեզ, իսկապէս նոյն վարդապետն եմ, որ երեք տարի ամբողջ ձեզ հետ չրջելով՝ կենաց բանը աւետարանեցի. կը հաւատա՞ս, Թովմաս, թէ ես նոյնն եմ. սոսկ անեւթ ոգի մի չեմ, դի ոգին ոսկր եւ թանձր մարմին չունի:

Այժմիկ կը հաւատամ, Տէր, դիեզ ձեռքովս չօշափեցի եւ քանի՞ նոր եւ թարմ են դեռ կարմրանիչ վէրքերդ, գիտես թէ նոր խաչուած՝ արիւն կը հոսեն: Մատներս կարմիր ներկեցաւ, վա՛յ, Թող այս յիշատակ ձեռքիս վերայ մնայ, Տէր, քանի տեսնամ, յիշեմ թերահաւատութիւնս, աներկրայ հաւատամ ինեզ, երթամ մինչեւ ի հնդիկ, քարոզեմ քո Աւետարան, պատմեմ քո սքանչելի գործերը, քո խաչ, քո մահ, քո փրկութիւն եւ փառաւորեալ յարութիւնդ:

Մինչ թերահաւատ Թովմաս տեսնալով եւ վէրքերդ մատնամուխ չօշափելով քեզ հաւատաց, Տէր, դու առաւել երանի՛ տուիր այն ամեն հաւատացեալ որդիներուդ, որք առանց դիեզ տեսնալու լսելով միայն Աւետարանիդ ձայնին կը հաւատան:

Տակաւին ինեզ չհաւատացողներ կան, Յիսուս, որ քո մարդեղութեան եւ չարչարանաց վէրքերդ իրենց գիտութեան մատերով չօշափել եւ խորապէս գննել կ'ուզեն. կը տարակուսին ու կ'ասեն թէ՝ ինչպէ՞ս կարելի է հաւատալ, որ Աստուածոր-դի մի՝ մահկանացուի ձեռքէն վէրք ընդունի. եթէ ինքն անմահ է, լոյս է, անմբռնելի է:

Այո՛, Տէր, դու թերահաւատին միայն կը փախչիս, ճըշմարիտ հաւատացեալը՝ դեղ չուտ կ'ըմբռնէ. եւ մենք կը հաւատանք քեզ ինչպէս Եսային կը քարոզէ. «Թէ նա վիրաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց եւ պատժեցաւ վասն մերոյ անօրէնութեանց, խրատ խաղաղութեան մերոյ ի նմա եւ նորա վէրօքն բժշկեցաք:»

Զգիտեմ, Տէր, Պետրո՞ս եւս Թովմասին նման մերթ կը թերահաւատէր. եւ դեռ ուրացութենէն բժշկուած չէ՞ր արդ-

եօք. երէկ տեսաւ քո նորահրաչ յարութիւնը, մոռացաւ առաքելութեան պաշտօնը՝ գնաց ճուկ որսալ, կարծեց թէ առանց քեզ ձկներն իրեն կը հնազանդին. գողջոյն գիշեր աքնեցաւ եւ ոչինչ կալաւ: Եւ դու յանկարծ Տիբերական ծովուն եզերքը իջար, Պետրոսին եւ որսակիցներուն ուռկանը մեծամեծ ձկներով լցուցիր: Իբր յանդիմս կը հարցնէիր, մանկունք, ունի՞ք ինչ ուտելու: Քո որսական մանուկները ծովէն ելան, տեսան աւազափին վերայ հրաշավառ կրակը եւ ձկները վրան խորոված պատրաստ:

Նոտար ու ճաշեցիր մանուկներու հետը, եւ խիստ ախորժանօք կերար այս վերջին ճաշը, որ յարուցեալ փեսայիդ հարսանեաց ճաշն էր. ձկնասէր մանուկները լուռ ու պատկառանօք կերան քեզ հետ այս ճաշն, եւ հաւատացին թէ դու Տէրն ես, որ ընթրեաց երեկուն հետ իրենց Զատկական Գառն կերար:

Ցետ ճաշին՝ մտերմաբար կը հարցնէիր դու. Պե՛տրէ, կը սիրե՞ս դիս, եւ նա կը պատասխանէր թէ՝ կը սիրեմ. եւ մինչ դու երեք անգամ կրկնեցիր սիրաբան հարցումներդ, Պետրոսին դժուար եկաւ. Տէ՛ր, ասաց. դու ամեն բան գիտես ու սըրտագէտ ես: Այո՛, առաւել կը սիրեմ զքեզ: Ուրեմն, Պետրէ, կրկնեցիր նոյն բան, Արածէ՛ իմ հաւատացեալ գառները:

Ո՛վ սքանչելի սէր եւ սիրոյ բժիշկ. Պետրոսի երեք ուրացութեանց վէրքը՝ սիրոյդ ամենաղեղ քաղցր սպեղանիով բժշկեցիր, եւ որ ուրացութեամբ զրկուած էր Առաքելական պաշտօնէն, սէրը՝ երաշխաւոր առիր, եւ ներելովդ՝ կրկին յանձնեցիր նմա Աւետարանին տնտեսութեան պաշտօնը: Այլ Պետրոսի պանծացող գահակալները, այնպէս կարծեցին թէ՝ դու միայն Պետրոսի ձեռքը անսահման իշխանութեան գաւազան մի տուիր, որ նա ի Հռոմ նստի իբրեւ աշխարհակալ մի, տիրապետէ քո ազատ հօտին, եւ իւր հաւատար եղբայրները ճնշէ ու զրկէ: Քա՛ւ թէ դու այնպէս կամեցար, քաւ թէ Պետրոսն այնպէս հասկցաւ եւ կամ իւր առաքելութեան պաշտօնին մէջ այնպէս վարուեցաւ: Այս տիրապետութեան հոգին աշխարհինն է, եւ քո հեզ հոգին չէ, Յիսուս:

ՅԻՍՈՒՍ Ի ԼԵՆԱՒՆ ՁԻԹԵՆԵԱՑ

Փրկագործ տնօրէնութեանդ խորհուրդներէն աւարտեցան, Յիսուս Փրկիչ. ինչ որ Հօր կամքն էր՝ զայն լիովին կատարեց հնազանդ որդիդ: Այլ եւս ի՞նչ մնաց քեզ. բանն էիր՝ մարմին

եղաւ, երեք տարի մարդկանց հետը իբրեւ որդի մարդոյ չըրջեցաւ, Աւետարանիդ կենաց բանը քարոզեցիր, սէր չնչեցիր, խաղաղութիւն տուիր, խաչին գոհ կատարեցիր, անպարտ մեռար, պարտաւորները ազատեցիր, մահուան աչխարհը մտար, մահը մեռուցիր, յաղթութիւն տարիր, ուստի կը գոչես. «Քաջալերացարո՛ւք, դի ես յաղթեցի աչխարհի»:

Այլ եւս տակաւին մնա՞ց քեզ գործ, Տէր, դարձեալ հին Սիօնի լեռան վերայ եկեղեցւոյդ հիմը դրիր: Աչխարհամատեան գաւթին աւելի եւս ընդարձակեցիր, որպէս գի ոչ միայն Իսրայէլի տան կորսուած ոչխարները, այլ եւ հանուր աչխարհէն հաւատացեալ հօտերը ժողովելով՝ հոն մակաղես, եւ մի հովուիդ համար մի հօտ կազմես. եւ այնպէս կը կամիս դու, որ մարդիկ միակրօն լինին, մի տաճարի մէջ հոգւով եւ ճչմարտութեամբ զԱստուած պաչտեն:

Այսպէս աւարտեցիր Աստուծոյ իմանալի քաղաքն, ո՛վ իմաստուն ճարտարապետ, հիմն երկրիս վերայ դրիր, գմբէթը մինչեւ երկինքը բարձրացուցիր. եւ դու միայն միջնորմն եղար. երկիրը՝ երկնից հետը, մարդիկը՝ Աստուծոյ հետը, մահկանացուք՝ անմահութեան հետ՝ սերտ եւ պինդ կապեցիր, եւ դու միայն հատեր մահուն երկաթէ կապանքը, որ վեց հազար տարի զմարդիկ եւ զհոգիները դժոխոց աչխարհին հետը կապեց:

Ամենայն ինչ վճարեցաւ, Տէ՛ր, այլ եւս աչխարհիս մէջ մարմնոյդ գործակցութեամբ բան չունիս: Ուստի ա՛ռ ձեռնասուններդ, Ձիթենեաց լեռը ելիր, խաչատարած ձեռներդ համբա՛րձ, օրհնէ՛ փոքրիկ հօտդ, տեառնագրէ գեկեղեցին եւ բովանդակ աչխարհ. խօսի՛ր կրկին՝ ինչ որ պատուէր ունիս, տուր վերջին հրաժեչտը:

Եւ ի՞նչ են քո տիրախօս պատուէրները՝ Աւետարանիչ ծառաներուդ. երթալ յաչխարհ ամենայն, քարոզել քո կենաց բանը. ուսուցանել՝ ինչ որ պատուիրեցիր հրաւիրակ Առաքեալներուդ. պահել քո Աւետարան, որ սարկացեալ հոգինեղուն ազատութիւն է. պահել քո հաւատ, որ եկեղեցւոյ որդիներուն փրկութիւն է. պահել քո սիրոյդ զօդ, որով անջատեալ եւ թչնամացեալ մարդիկ իրարու հետ կապելով ասացիր. «ԴՈՒՔ ԵՂԲԱՅՐ ԷՔ»:

Ո՛վ սքանչելի յեղաչրջող սիրոյդ. առիւծն անտառէն լսեց քո սիրոյ ձայն՝ եղան հետը խոտ կերաւ. գայլը լսեց եւ գառին հետ ճարակեց: Այո՛ միայն քո սէր եւ խաղաղութիւնը՝

մեր բարբարոս աշխարհ ոսկեղար դարձուց:

Մեկնելոյդ ժամն եհաս, վերացի՛ր, Ցխուա: Ո՛վ, քանի՞ թեթեւ դէպ ի վեր կը սլանաս. երկրածին չես դու, մեղք չունիս, որ կապարի նման ծանրանայ, զքեզ վայրաքարշ առնէ: Ո՛վ անըմբռնելի բան, դու ի Նազարէթ իբրեւ թեթեւ մեղմաձօղ դեղման վերայ իջար, եւ արդ ըմբռնելի թանձր մարմնով յերկինս կը վերանաս. մէկ ուսիդ վերայ մոլորեալ ոչխարը դրեր ես, միւսին վերայ՝ յաղթական դրօշակդ. ձեռքիդ մէջ պինդ խփեր ես կորուսեալ դրամն. ոտքդ կախուեր են աւարեալ հոգիները. եւ ո՞ւր կը տանիս այդ ամէն չնաչխարհիկ պարգեւները. այս աշխարհէն կը տանիս եւ Հօ՞րդ կ'ընծայես:

Ո՞ւր ես, Դաւիթ, հովուական փողդ ա՛ռ անցի՛ր Ցաղթականին առաջը, հնչէ՛ անոյշ, թող ազատեալ հոգիները հրճուին. հնչէ՛ զօրութեամբ, թող բարապան հրեշտակները՝ երկնից դռներուն վեղկերը լայն բանան, որ փառաց Թագաւորը իւր աւարներով հանդերձ համարձակ ներս մտնէ:

Իբրեւ անծանօթ եւ նորանշան մարդ կը տեսնաք եւ որպէս անգիտակ զարմանալով կը հարցնէք իրարմէ. ո՛վ է սա, որ աշխարհի մարդ կը նմանի եւ դէպ յերկինս կուգայ. ձորձերն ամբողջ բոսորագեղ կարմրացած են. կը թուի թէ պատերազմի դաշտէն ելած է. բուռն զօրութեամբ կուգայ. դիտես թէ երկնից տէրն է եւ արդարութեամբ բարձրացեալ իրաւունք ունի, միայնակ չէ, բազում աւարները առեր է հետ. ուստի՛ աւարեր է եւ ո՞ւր կը տանի, չգիտեմք:

Հրեշտակները միթէ քո մարդկութեան խորհրդոյն խորհրդագած չէի՞ն, որ իբրեւ անգէտ կը հարցնեն եւ դու պատասխան կուտաս եւ կը ճառես: Ես երկնից Արդարութիւնն եմ, որ զնացի աշխարհի իշխանին հետ դատաստան տեսայ: Ես յաւիտենական բանն եմ, որ մարմին զգեցայ, որպէս զի մարդիկները հետ Աստուծոյ միացնեմ: Ես Հօր փառաց ու երեսաց լոյսն եմ, որ զնացի աշխարհը լուսաւորել եւ մահուան ստուերէն ազատել խաւարակապ հոգիները: Ես Հօր յաւիտածին մանուկն եմ, զնացի աշխարհին աւետարանել. միայն մանուկները ընդունեցին եւ սիրեցին զիս: Ես Գողգոթայի խաչին հնձանահարն եմ, սրտմտեցայ և մարդեղութեանս ոտքով ելայ սատան իշխանին վերայ, կոխեցի ճմլեցի եւ իջուցի զինքն մինչեւ յանդունդս: Ես Աստուծոյ հեզ գառն եմ, որ զոհուեցայ Գողգոթայի սեղանին վերայ, արիւնովս քաւեցի աշխար-

հին մեղք եւ արդ իբրեւ մի միայն նոր ուխտին Քահանայապետ, պէտք է երթամ մանեմ ի ներքին կողմն վարագուրին.

Մտար ի ներքին կողմն վարագուրին, Ցիսուս, եւ կը խօսիս առ Հայրդ, պատարագներդ կը մատուցանես: Հայր իմ, ահաւասիկ քո կամք կատարեցի, խաչին բաժակը յօժարակամ խմեցի, հրամանիդ՝ մահու չափ հնազանդեցայ, երեք տարի քո կամք եւ ճշմարտութիւն քարոզեցի: Դու կամեցար որ Աւետարանը՝ տղայոց տամ, այնպէս արարի, երկրին մէջ թափառեցայ մեր մոլորած ոչխարը գտնելու համար, վա՛չ, Բեթլեհեմ սարին դլուխ գտի զայն, որ նա եւս բառաչելով իւր հովիւը կը խնդրէր, հոն գտի նաեւ հողերուն մէջ կորսուած դրամն, բայց քանի՛ ժանգոտած էր եւ տիրական կնիքն բոլորովին եղծուած: Ես դայն զոհիս արիւնով սրբեցի, քո տիրական կնիքն վերստին փայլեցուցի: Ահաւասիկ Քեզ կը մատուցանեմ, ա՛ռ եւ դիր արքայութեանդ գանձարանը: Ձեռդ տուր Թող համբուրէ քո մոլորեալ ոչխարը՝ անառակ որդին, զրկէ համբուրէ զինքն, հրաման տուր Թող տան իւր որդիական իրաւանց մատանին, Թող հագուցանեն պատմուճանն եւ գկօշիկս: Այսչափ էր, Հայր, քո կամք եւ կատարեցի:

Նիսա ընդ աջմէ իմմէ, սիրելի Որդեակ իմ: Ո՛հ, քանի՛ խոնջած ես, աչխարհին հետ կռուեցա՞ր, խաչի դաչէ՞ն կուգաս: Ապիրատ Յակովբ իմ հացը կերաւ, գքեզ անկուչեց եւ խաչեց իսկ: Բե՛ր համբուրեմ վէրքերդ, հզօր որդեակ իմ, տամ քո մրցանակ. Անուն մի, որ ի վեր է քան զամէն անուն, բոլոր թշնամիներդ ոտքիդ պատուանդան պիտի դնեմ, խաչիդ ու գերեզմանիդ փոխարէն մեծամեծ չարիքները պիտի բերեմ ապերախտ Երուսաղէմին վերայ. որ գքեզ մերժեց ու չը ճանչցաւ քո այցելութեան ժամանակը: Դու գնացիր, որ իմ տնկած ու դարմանած այդիէն պտուղ պահանջէիր, անիրաւ մշակները գքեզ սպանին, որպէս զի քո հօրենական ժառանգութիւնը յափշտակեն: Տե՛ս դու, ես այդ չարերը՝ չարերով պիտի կուրուսանեմ եւ կատարեմ քո առակին բանն: Սիօնի վերնատուն քո անձկութեան եւ տագնապին օրը կը դոչէիր ուժգին. «Հայր, փառաւորեա զորդի քո»— Ես գքեզ փառաւորեցի, հեղ Որդեակ իմ, մինչ դու Յովնանու պէս մահուդ ծովէն մինչեւ յանդունդս իջար. ես չթողի որ դժոխք եւ մեծ կէտն գքեզ կլանէ. դու բնաւ ապականութիւն չտեսար եւ ես յարուցի գքեզ ու փառաւորեցի քո խաչ եւ քո մահը: Եւ այժմ կը փառաւորեմ գքեզ նոյն փառօք, որ աչխարհիս լինելութենէն յառաջ ընդ իս փառա-

ւորուած էիր. դի դու բովանդակ արարածոց Անդրանիկն ես. ու ես քեզմոզ բովանդակեցի զաշխարհ:

Իսկ դուք, դեռ պչուցեալ դէպ ի վեր կը հայիք, որբացեա՛լ աշակերտները. ամպն եկաւ ձեր աչքէն տարաւ զՅիսուս վարդապետն. նա դնաց մտաւ յերկինս, անցաւ ի ներքին կողմն անձեռագործ խորանին:

Այլ մի՛ վարանիք, նա զձեզ որբ չի թողուր ինչպէս խօսեցաւ: Ահա լուսազգեաց հրեշտակ մի ձեզ աւետիս կուտայ. «Արք Գալիլեացիք, դի՞ կայք հայեցեալ ընդ յերկինս: Այս Յիսուս որ վերացաւն ի ձէնջ սոյնպէս եկեսցէ, դոր օրինակ տեսիք գնա երթալ յերկինս:»

Դարձէք ձիթաստանեայց լեռնէն, դարձէք գնացէք Սիոնի վերնատունը. նստէք հոգացէք, խաչերը պատրաստեցէք, Աւետարանի դասերը սերտեցէք եւ պահ մի եւս սպասեցէք անդ մինչ հոգին զգենուք, հոգւով դինուորիք, ձեր ծանրախօս լեզուները բացուին, դուք իւրաքանչիւր անցուպ, անմախաղ, մերկամարմին ոտքով աշխարհիս տատաստափչեր, օձեր եւ կարիճներ պիտի կոխէք եւ անցնիք: Դուք Աւետարանի անմահ մշակներն էք, ձեր վարձքը երկնից մէջն է, իսկ այս աշխարհիս վերայ, ձեր բաժինն է միայն խաչակրութիւն եւ մահ:

Ահաւասիկ, փառաւորեալդ իմ Յիսուս, Քո Վերջի չարաթ, Խաչիդ ճառ եւ Յաղթական Յարութիւնդ աւարտեցի: Սիոնի վերնատունէն սկսեալ տարի հասուցի մինչեւ երկնից անմատոյց խորանն ի վերին Սիոն ուր ամէն խաչակրաց ազատավայրն է, եւ ուր չր կարեն հասնիլ երկրիս հալածչաց ձեռք:

Այլ եւս կմնայ ինձ, Տէր, գրել ու համառօտել՝ անկրօն կորուսելոց համար, որոց առաջը քո Խաչի ճառը՝ յիմարութիւն կը համարուի, հաւատք՝ խաղ, կրօն՝ աւելորդ, եւ եկեղեցին՝ խուժանաց ժողովը: Սոքա հետեւող զաւակներ են այն հին հեթանոսութեան դարուն կարծեցեալ իմաստնոց, որոց համար կը ճառէ քո ծառայն Պօղոս թէ՝ «Զանճինս առ իմաստունս ունէին՝ յիմարացան:»

Տէր, դու աշխարհիս յաղթեցիր ու թողիր գնացիր աշխարհէն, այլ աշխարհը տակաւին քո դէմը կը մարտնչի, եւ երբ ձեռնհաս չէ զքեզ ըմբռնել եւ վերստին խաչել՝ զԱւետարանդ կը հալածէ եւ քո հաւատարիմ ծառսները կը ծաղրէ: Այս կռիւ եւ գայթակղութիւն պիտի տեւէ մինչեւ ի կատարած աշխարհի. դի քո անյեղլի վճիռն է «Ոչ է մարթ չդալ գայթակղութեան:»

Ուստի աչխարհամարտ հանդէս մի կը բացուի, կռիւն ու պայքարը կը չարունակի: Աչխարհ քո դէմը կը դինի, մամոնան՝ Աստուծոյ եւ նորա Նախախնամութեան դէմը: Թող կըռուին, թող զինին, թող զարնուին, Տէր իմ, դու անչարժ վէմ ես՝ ամէն կը փչրես:

———o———

ՀԱՆԴԷՍ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՐՏ

———o———

ԱՇԽԱՐՀ ՅԻՍՈՒՍԻՆ ԴԷՄ

ԵՐԿՆԻՑ Հօր մանուկ Յիսուս, աչխարհ այն օրէն քո դէմ մարտ հրատարակեց, երբ քո պայծառ աստղ յարեւելս փայլեցաւ. դու Իսրայէլի տան արքայ ծնար, Հերովդէս լսեց ոխացաւ: Բեթլէհէմի նորածին մանուկները քո. զինուորներն էին նոքա կաթն ի բերան մարց դրկերու մէջ կռուեցան բռնաւորին սրոյն դէմ. չգիտեմ ինչպէ՞ս ժուժեցիր, ո՛վ դու Սինայի ահաւոր եւ զթած Աստուած, ուր կը պատուիրէիր չզենուլ զգառն ի կաթն մօր: Այո՛, իրաւունք էր, թող քեզ համար զոհուէին մատաղերամ գառները, եւ ի՞նչ տրիտուր էր այս՝ Աստուծոյ անմեղ գառինդ, որ հանդերձեալ էիր, աչխարհի մեղք բառնալ:

Ես չգիտեմ, դու ո՛վ անյայտ յոյս, մարմնոյն թանձրութեան մէջ ծածկուած, երեսուն տարի ամբողջ Նազարէթի հայրենեաց մէջ իբրեւ հիւսան որդի կարծուելով՝ կ'աճէիր ու կը զարգանայիր, դեղացի մանուկներու հետ կը խաղայիր. արդեօք նոքա եւ իրենց հայրերուն պէս քեզ հետ կռուեցա՞ն: Ո՛չ, դու աննենգ մանուկները՝ քո մանկութենէն ճանչցար ու միչտ սիրեցիր զիրենք. պարզամիտ մանուկները քո դէմ դատ ու բողոք չբարձին. եւ ոչ քո խաչի մատնութեան օրը՝ մատնտու եղան: Այլ քո դէմը՝ տաճարի վարդապետները նախանձելով կը վիճէին մինչ դու տասներկու տարուան պատանի էիր, անուս, անդպրոց, անվարժապետ կը յաղթահարէիր օրինաց վարդապետները:

Որ սիրահար էիր մարդոյն փրկութեան, Յիսուս Տէր, արդեօք ծա՞նր թէ թեթե՛ւ անցաւ երեսուն տարուան կենացդ չրջան եւ այն ինչ կ'աւարտէր, դու Գալիլեայի բարձունքէն կը դիտէիր, եւ երբ տեսար քո յառաջընթաց ծառան Յովհաննէս յանապատէն Յորդանան կ'իջնար՝ եռեւէն հասար. քեզ կ'սպա-

սէր Յորդանանու յորձանաց մէջ բունեալ հին վիշապն, որ փըչալով զքեզ կլանել կ'ուզէր. դու խոնարհ ոտիւքդ ջախջախեցիր նորա գլուխը եւ Յորդանանը գրաւելով՝ տիրեցիր Ովկիանոսին:

Հին սատան թշնամին փորձութեան լեռան գլուխ զքեզ գըտաւ, տեսաւ թէ ի պահոց ուժաթափ եղեր ես, ասաց, թէ կարեմ յաղթել՝ կարծելով թէ դրախտի տակար Ադամն ես: Անդ սուտ խօսելով խաբեց թէ Աստուած կը լինիք, աստ կը խոստանար աշխարհ իւր փառքով զքեզ չնորհ տալ, միայն թէ խոնարհիս նորա հպարտութեան առաջ երկիրպագանել: Դու անդէն սաստեցիր անբարտաւան ոգւոյն, որ յետս երթայ կորնչի. ուր յառաջ քան զԳողգոթայի խաչն՝ առաջին յաղթանակը՝ փորձութեան լեռան վերայ կանգնեցիր:

Հզօր մարտադիր Յիսուս, Բեթլեհէմի մսրչն, Յորդանանու եղերքէն, փորձութեան լեռնէն աշխարհի իշխան իւր ճակատամարտն՝ քո դէմն սկսեց Սատան. Հերովդէս, իշխանք Հրէից դպիրք, փարիսեցիք, օրինաց վարդապետք, քահանայապետք. այս ամէն համախումբ բանակ կազմեցին, դու միայնակ էիր. երեք տարի չարունակ կռուելով հալածելով՝ վրեցին տարին հասուցին զքեզ մինչեւ Բեթելին գլուխ. ուր քո կեանքը բարձին անարգանաց խաչով, մահուան գերեզմանին մէջ դրին, ծանր քարով ծածկեցին գլոյդ անծածկոյթ. որպէս զի քո ճշմարտութիւնը քարին տակը ճնշեն: Այլ դու իբրեւ հզօր երեք օրէն յետոյ թափեցիր մահուանդ գինին ու բաժակը. տեսաւ զքեզ Մահն ու սարսափեցաւ եւ թաւալեցաւ ոտքիդ տակ:

Յիսուս փրկիչ աշխարհի, դու լոյս յաշխարհ եկիր. աշխարհ եւ խաւար քո դէմ պատերազմ ելաւ. դու կեանք բերիր, աշխարհ մահ դրկեց ու գինեցաւ քո դէմ. դու սուրբ հոգի չընչեցիր, մարդիկ մարմին զարձան ու նուաճեցին իշխանական ոգին. դու Աւետարան եւ ազատութիւն քարոզեցիր, աշխարհ եւ իւր բռնակալները ոխացան քո դէմ եւ դեռ կը ոխան. դու սէր, ընկերասիրութիւն ուսուցիր, աշխարհ իւր զրկիչներով քո աղքատ որդիները կը հարստահարէ. դու երկնից արքայութիւն խոստացար, աշխարհ իւր որդիները կը համոզէ. թէ ձեր արքայութիւն, ձեր կեանք, ձեր վայելք եւ երջանկութիւնն ես եմ. այս աշխարհէն զատ ձեզ համար ուրիշ աշխարհ մի չկայ:

Տէր, դու երկնքէն իջար, քո մեծ խորհուրդ եւ Հօր կամ-

քըն այն էր, որ մարդիկ երկինք տանիս, քո Աւետարան հրաւէր կը կարդայ իւր մտերիմ որդիներուն. թէ «Դուք այս աշխարհէն չէք։» Իսկ աշխարհասէր ոգիները, քեզ չեն հաւատար. կարծելով թէ՝ քան զայս այլ դերագոյն աշխարհ մի չունիս, եւ քո բան այլանելով կ'արհամարհեն եւ կը խօսիս այսպէս. «Ո՛չ, մեք այս աշխարհէն ենք, ու մեր կեանքը աշխարհն է. երկնից արքայութիւն, հոգւոյ անմահութիւն, յաւերժական փառք, մեզ համար զառանցանք է. մենք չնչաւոր հող ենք ինչպէս ամէն կենդանիք. պէտք է մեռնինք ինչպէս կը մեռնին անասունք. մեր վերջին դաշտր հողն է. մարդ երկրէն ելած է, յերկիր պիտի դառնայ անդրէն. ղի այս է միայն մարդոյն վախճանը եւ ուրիշ ոչինչ. թող որչափ կ'ուզէ աղաղակէ Պօղոս թէ՝ «Մեր քաղաքականութիւն յերկինս է»։

Այո՛, ձեր ընդունայն յոյս ու հաւատք այդ է, թող այնպէս լինի ձեզ հետ թէ այդ իսկ է երկրաքարշ մարդոց վախճանը. դուք աչխարհը կը սիրէք, աչխարհ զձեզ կը սիրէ. մեք գիտենք ի սկզբանէ անտի, որ աչխարհը հաւատացեալները կը մերժէ եւ զձեզ կը գրկէ։ Գնացէք ի հող, ձեր կեանք, ձեր յոյս մինչեւ հոն է. դուք ոչ երկինք եւ ոչ Աստուծոյ ընտրեալներուն հետ բաժին ունիք. ձեր վերջի բաժին հողն ու գերեզմանն է. ուր միայն պէտք է կարդացուին ձեր անուանք, երկնից ու կենաց դպրութեան մէջ՝ ձեր յիշատակ ջնջուած է։

Տէր իմ, դու երանի տուիր, որ մարդիկ չգայթակղին, տեսնալով աչխարհի մէջ քո անօրինակ կեանք։ Դու գիտես իսկ, թէ աչխարհի դինակալաց պէս մեռցնելով չյաղթեցիր, այլ մեռնելով. քո զէնքն էր՝ անարգանաց խաչ, արիւն ու մահ. սորա համար իսկ չհաւատալով կը խօսին. «Եթէ Յիսուս ճշմարիտ Աստուած էր. ուրեմն նա հզօր էր եւ անմահ, ո՛վ կարող է հաւատալ՝ թէ հզօրն այսչափ նկուն կը դառնայ. երկինքէն մինչեւ ի գետին կը խոնարհի. տիեզերաց սանձ կրող զօրութիւնն, խաչի ծանրութեան տակ կ'հեծէ, եւ կամ ապաշնորհ մարդոյն համար կը մեռնի՞ արարիչ Աստուած։»

Վա՛յ ձեր ամօթահար իմաստութեան, յայտ իսկ է ահա, որ Խաչի ճառի անհաս խորհրդոյն վերայ դուք կորուսեալքդ՝ կը յիմարանայք եւ յիմարները՝ կ'իմանանան հաւատով. դուք խաչին ճառը ծագր եւ անարգութիւն կը համարիք. Պօղոս զայն Աստուծոյ իմաստութիւն եւ զօրութիւն կը կոչէ եւ ինքն եւս Խաչի ճառին համար հիանալով կ'աղաղակէ. «Ով խորք մեծութեան Աստուծոյ, որպէ՛սզի անքննելի են դորձք

նորա»: Դաւիթն եւս Թերեւս ձեզ համար խօսեցաւ, Թէ «Այր անզգամ զայս ոչ ծանիցէ եւ անմիտն զայս ոչ առնու ի միտ»:

Իջէ՛ք ձեր հպարտութենէն ո՛վ դուք աչխարհիս մեծամիտներ, ձեր գիտութեան մէջ անմիտ խորհուրդ մի՛ լինիք. տարէ՛ք ձեր հանճար, ձեր փիլիսոփայութիւնը ղրկէք խաչին տակ ու հաւատացէք Թէ Աստուծոյ մեծ խորհուրդը հեռի է ձեր Թիւր եւ անձուկ խորհուրդէն ինչպէս երկինք երկրէն. գիտցէ՛ք Աստուած՝ մարդոյն խելքով ու խորհրդով չի զործեր, եւ դուք ո՞ւր էիք մինչ նա երկրիս հիմունք կը դնէր. դուք զայն ձեղ խորհրդակի՞ց կը կարծէք, դուք նոր Պղատոններ, զԱստուած ձեր գիտութեանց ճեմարանին կաճառո՞ղ կը համարիք:

Ես գիտութիւն չեմ մերժեր. եւ կը մերժեմ երբ մարդիկ առանց Աստուծոյ, առանց երկիւղի իմաստասիրել կ'ուզեն, ու կը պարծին յանձինս: Ո՞վ են այդ պանծացող գիտունք, խորին փիլիսոփայք. որ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ գմբէթին բարձրութիւն, Մկրտարան աւազանին խորհուրդ եւ խորութիւն, նոր Սիօնի տիեզերական տաճարին լայնութիւն եւ երկայնութիւն՝ չգիտեն ու չկամին չափել, կաթիլ մի ջրով դուզնաքեայ գիտութեան, մոլորեալք գմոլորակս կը հետազօտեն. երանի՛ Թէ միայն զԱստուած գտնէին տեսնելով նորա մատանց հրաչարուեստ գործքերը:

Առէք միանգամ դուք հաւատոյ կարկին ձեր ձեռք. գնացէք յԵրուսաղէմ, կացէք Սիօնի լեռան վերայ. դուք համայն աչխարհագունդ չափեցիք, ծովն ու ցամաք չափեցիք. չափեցէք նաեւ մարդացեալ Աստուածորդւոյն սիրոյն եւ խոնարհութեան Բեթլեհէմի այրին մսուրը. չափեցէք անտի մինչեւ Գողգոթայի գլուխ. պարզ եւ ուղիղ մտօք չափեցէք եւ կը գտնէք յայնժամ խաչի ճառին եւ Յիսուսի փրկութեան անսահման ապարէզը. որ այն ինքն է ճանապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք:

Ես չգիտեմ, Թէ Յիսուսէն, խաչէն եւ խաչի ճառէն՝ ինչո՞ւ համար կը խուսափիք. միթէ կը կարծէ՞ք Թէ խաչին ճառը՝ չարչարանք եւ թշուառութիւնը բերաւ այս աչխարհը: Ո՛չ, ո՛չ, մի՛ զրպարտէք, Մովսէս իւր օրէնքով, Յիսուս իւր Աւետարանով թշուառութիւնը չբերին աչխարհ. այլ նոքա կեանք եւ երջանկութիւն բերին: Յիչեցէք դուք, ապուշ մի՛ լինիք. յիչեցէ՞ք, մի՛ մոռնայք ձեր նախնի կռամոլութեան վիճակը: Դուք ի՞նչ էիք հազար ութ հարիւր տարի առաջ. կարդացէք ձեր հեթանոսական պատմութիւնը եւ ամաչեցէք. համեմատե-

ցէք անցեալ կեանք այժմուայ հետը, եւ պիտի տեսնաք թէ քրիստոնէութիւն եւ Խաչին ճառը միայն այս աշխարհ յեղաշրջեց ի լաւագոյն կեանս: Ապա թէ ոչ՝ Հնդիկք եւ Չինացիք քան զձեզ երջանիկ են, եւ դուք այսօր թշուառ կը համարիք զիրենք:

Անհաւան, ապերախտ մի լինիք, դուք այսօր ի շնորհս խաչին երջանկութիւն կը վայելէք եւ Յակովբայ ապաշնորհ որդւոց պէս գիրանալով՝ կ'անդուէ՞ք սիրելի Խաչեալը. դուք տաւկաւին կամակորելով կը թերահաւատիք եւ դիտութեամբ կը մեղանչէք, ու ճանչնալ չէք ուզեր Աւետարանին եւ խաչին մեծագործութիւնը: Աւետարան, սէր եւ հոգի չնչեց, մեռած աշխարհ կենդանացաւ. Աւետարան, ազատութիւն աւետեց, բռնակալաց բազուկները թուլցան, ստրկացած ոգիները՝ գերութեան չղթան թօթափեցին: Ո՛վ ասաց ձեզ թէ թշուառութիւն բերաւ աշխարհ. թշուառութիւնը՝ Խաչի ծառի պտուղ չէ, երկնիք արդասիք չէ. դի երկինք բարութեան անձրեւ եւ արեւ կը ծագէ. թշուառութիւն՝ չար մարդոց սրտին արդասիքն է. ինչպէս բարին՝ բարի մարդոց սրտին. ասաց Քրիստոս:

Լռեցէք, այլ եւս մի՛ խօսիք, խաչին խորհուրդը անհաս է, մաքով մի՛ չօչափէք, խաչն՝ թշուառացեալ մարդկութեան երջանկութիւն բերաւ, խաչն եւ Տէր՝ աշխարհի յաղթեցին, դուք ի՞նչ կ'ընէք, դեռ տաժանելով կ'աշխատիք, խաչին ճառը ձեր դիտութեանց սրահներուն մէ՞ջ սորվիլ կ'ուզէք:

Ո՛չ, խաչի ճառին անչուք ճեմարանը՝ այդ հոյակապ չէնքեր, թանգարաններ չեն, այլ Պաղեստինու դաշտ, Սիոնի վերնատուն, Գողգոթայի բարձրադագաթ, Աստուծոյ քաղաք, եկեղեցին, տաճիքներու վերայ, աշխարհի հրապարակն է: Դասախօս վարժապետները Պղատոն, Արիստոտէլ չեն, հապա Ձիսուս է. եւ նորա պաշտօնեայք՝ հոգեխօս Առաքեալներն են, որոց բարբառ եւ խօսք հասաւ մինչեւ Ովկիանու ծայր:

Խաչին բարձրախօս ճառը լսեց բովանդակ աշխարհ, դուք ձեր յամառութեամբ կը համրանայք եւ խո՞ւլ կը լինիք. խաչին դօրութեան դաւազանը մարդոց ամեհի սիրտերը անբռնադատ նուաճեց. դուք դեռ չէ՛ք հաւատար, չէ՛ք զարմանար: Ձիսուս՝ աշխարհակալ բռնաւորաց պէս երկաթի ջախջախիչ գէնքով չտիրեց եւ չճնշեց ազատ ժողովուրդը: Նա յետ խաչին եւ մահուան՝ առաւել եւս մեծագործեց, մինչդեռ հին Աղէքսանդր եւ նոր Նաբօլէօն մեռնելէն յետոյ իրենց ամէն խոր-

հուրդ եւ յաղթական դէնքերը հետ իրենց ի գերեզման տարին։

Այլ Յիսուս մեռաւ եւ յարեաւ. կարճեցէք ձեր ձեռք, նորա գերեզման մի՛ կրկտէք. Յիսուս կենդանի է եւ կը գործէ։ Նա երեք տարի իւր յայտնութեան մէջ գործեց, գերեզմանէն գործեց եւ երկնքէն Հօր աջ կողմ նստած դեռ կը գործէ. մի՛այն քանի մի անգէն անթռչակ գինուորներով աշխարհի կայսրութիւնները խոնարհեցոյց. խուժադուժ ազգ եւ ազինք Աւետարանի քաղցր լծոյն տակ դրին իրենց բեռնաւորուած պարանոց. Աթէնքի բարձունքէն յերկիր կործանեցան Արամազդայ եւ Աթենասայ տաճարները. անդ էր Պօղոս սերմնաքաղ մշակ, որ խլեց քանդեց կռամոլութեան խոր արմատը, հիմնեց եկեղեցին ու բարձրացուց Աստուծոյ սուրբ քաղաքը։ Դուք ի՞նչ կը կամիք, վերականգնե՞լ կ՝ուզէք անդրէն հին ամբարշտութեան տաճարներ եւ եկեղեցին յատակե՞լ։

Ի բաց կացէք, ձեռն մի՛ մխէք, ի դուր մի՛ ձգտիք. եկեղեցւոյ հիմն երկինքն է, անվանելի վէմն Յիսուս է. խիստ է, մի՛ զարնուիք. վէմն զձեզ ջախջախելով կը փշրէ ինչպէս փշրեց Ներոն, Յուլիանոս եւ եկեղեցւոյ բոլոր ոխերիմ հալածիչները։ Ես գիտեմ ձեր հալածանքը այլօրինակ է. դուք եկեղեցւոյ գառները սրով չէք մորթեր, գրչով կը խողխողէք. դուք Աստուծոյ արքայութեան փոքրիկ մանուկներուն գայթակղութիւն կուտաք եւ գանոնք յիմար կ՝անուանէք։

Պարծեցէք ձեր յիմարութեան վրայ, ո՛վ աղաւնանման միամիտ հաւատացեալներ, պարծեցէք դուք, մի՛ վշտանայք, Թող զձեզ կատակէ ու ծաղրէ դիտութեան կաճառն։ Դուք միայն ուշ դիք հոգեճառ խրատուն, թէ՝ «Ամենայն պարզամիտ անձն օրհնեալ է ի տեառնէ»։ Պարծեցէ՛ք, դուք հաւատով իմաստուն էք, դուք իսկ հոգւով աղքատներն էք, ձեր հարստութեան ժառանգութիւն եւ ձեր քաղաքականութիւնը երկինքն է։ Սուրբ Պօղոս կ՝երաչխաւորէ ձեր վարձուց եւ անճառ փառաց հատուցման համար։ Ակնկալեցէք փրկչին, պահեցէք հաւատք, հայեցէք ի վեր, Յիսուս, զօրագլուխն հաւատոյ՝ ձեզ խրախոյս կը կարդայ, զօրացէք եւ յաղթեցէք աշխարհի, նա խոստացեր է տալ ձեզ թագուցեալ մանանայէն, նոր արքայութիւն, նոր կեանք, նոր դինի, նոր խրախճան եւ անճառ խնդութիւն։

Տէ՛ր, անոխակալ, քո սիրտ մարդոց սիրտ չէ, դուն երբ ապաշնորհ ծառաներն էլ սիրես, ո՛վ դատախազ կը լինի քեզ ամենիշխան տեճիդ առաջ։ Տէր, դուն մարդասէր ես, ստահակ եւ ստամբակ որդիներն եւս քոյդ են, եկեղեցին կ՝աղօթէ միշտ

առ քեզ. չնորհ տուր նոցա, որ քո սէր, քո մարդեղութիւն, քո խոնարհութեան ճանապարհ, քո Խաչի ճառի մեծ խորհուրդը, քո լուսով ճանչնան, ընդունին եւ հաւատան քեզ, Տէր:

———o———

ՄԱՄՈՆԱՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԴԷՄ

Աստուածորդի Յիսուս, քո տիրախօս վճիռն է այս, որով կ'սպառնաս դու քեզ հաւատացող հպատակներուն. «Ոչ կարէք Աստուծոյ ծառայել եւ մամոնայի»: Յիրաւունս քո արդար ես, Տէր, քանի որ աշխարհիս տիրողները թէեւ անիրաւ լինին, այդ ծառայութեան հաւատարմութիւն կը պահանջեն իրենց հպատակներէն. եւ ոչ ոք կարող է երկու դրօշակի տակ միանգամայն զինուորել. եւ եթէ նենդէ նա՝ պարտաւոր կը մնայ քաղաքային օրինաց եւ դատաստանի առաջ:

Բայց ինչպէ՞ս վարի խեղճ վարանած մարդ, որ պաշարուած կը մնայ երկու սպառնացող սուրերուն մէջ. եթէ թողու զմամոնան, մոռնայ զաշխարհ, երկնից հպատակի, զԱստուած պաշտէ, անգութ աշխարհ, անկարեկից մարդիկ զինքն սովատանջ կը չարչարեն, իսկ եթէ կորանալով զրկէ աշխարհ, պաշտէ զմամոնան, մոռնայ քո սէր, քո փրկութիւն, քո խաչին մահ, քո արեան ուխտին յիշատակը եւ քո անհուն բարերութեանց չնորհքը, դու զայն կը զրկես հանդերձեալ արքայութենէդ. եւ կը դատապարտես իբրեւ ապստամբ եւ ապաշնորհ ծառայ:

Սակայն՝վ Տէր, մարդիկ պէտք է որ քո խօսք ուղղութեամբ հասկնան. դու չես բռնադատեր, որ նոքա աշխարհիս վերայ անաչխատ կեանք վարեն. անվաստակ, անհոգ, անհանդերձ, անտուն հրեշտակաց պէս անկերակուր ապրին և կամ անասնաբար կենցաղավարին ընկերական ու բանաւոր մարդիկ: Ո՛չ, դու այս աշխարհը իբրեւ ազարակ մարդոց տուիր, որ մշակեն ու արդիւնաբերելով վայելեն քո բարիքը եւ օրհնեն քո բարերար անունը: Մարդիկ աշխարհիս մշակ եւ տնտեսն են. ուստի կ'ուսուցանես որ քո հաւատացեալք հաւատարմութեամբ ծառայեն քեզ, արդարապէս տնտեսեն, ինչ որ Աստուծոյն կը պատկանի՝ Աստուծոյ տան. ինչ որ կայսերն՝ կայսերին, եւ ինչ որ իրենց այս կեանքին պարէնն էր, զայն եւս վճարեն արդար չափով, առանց յափշտակելոյ յաւիտենական թոշակէն:

Ահաւասիկ, Տէր, մարդիկ այս չափին մէջ կ'անիրաւին.

մարդիկ ապչութեամբ կը մոռնան հոգեկան ու մշտնջենաւոր բարւոյն չահը. զաչխարհ ամէն չահելով՝ զանձն բովանդակ կը տուժեն. մամոնան՝ մամոնային տալէն յետոյ, սիրտ եւ ազնիւ ոգին երկնից ցանկութենէն հանելով, կը թողուն որ բոլորովին առ այն հակամիտ. եւ անիրաւ մամոնան բռնանալով կը նուաճէ կրօն, հաւատք եւ մարդոյն առ քեզ եղած պարտիքները՝ իւր բաժին առնելէն զկնի, զո բաժին եւս կը յափշտակէ:

Եւ գիտե՞ս, Տէր, թէ մարդիկ ինչու համար երկիւղ չունին զո ահաւոր տէրութենէն, եւ կը զլանան զո արդար բաժին քեզ տալու. այս յայտնի է, զի զո հզօր տէրութիւնը՝ հայրական սէր է. աչխարհի իչխանութիւնը ոստիկանութեան սրով իւր բաժինն կ'առնէ. իսկ դու ո՞րչափ երկայնամիտ եւ ազատ ես, ոչ ոստիկան ունիս, ոչ սուր, եւ ոչ բանտ. զո ոստիկան մարդոյն սրտի խիղճն է. զո ազատ օրինագիրքը՝ Աւետարանն է. զո բանտ եւ չղթայն՝ եկեղեցւոյ դաւթին ազատավայրն է. ո՛վ, ո՛րչափ ընդարձակ է, լի եւ զեղուն են իւր մէջ քաղցրութիւն, զթութիւն եւ անչափ ներողութիւն:

Բայց, Տէր, դու ի՞նչ կը խնդրես զո հպատակ ծառանեըէն. զո խնդրած տուրք կամ հարկ՝ աչխարհին պահանջած ոսկի արծաթին չէ, ստրկական կեանք չէ, այլ ազատ կամաց գիտակցութիւնը. զոր զո Հօր ձեռք դէպ առ քեռ կը ձգէ եւ զո լոյս կառաչնորդէ. եւ ո՞ւր, Տէր, ճանաչել զքեզ, հաւատալ քեզ, յամենայն սրտէ սիրել զքեզ, սիրել զընկերն իբրեւ զանձն, պահել Աւետարանիդ սուրբ աւանդ, պահել այն ամէնը, ինչ որ դու պատուիրեցիր. եւ ակնկալել զո հանդերձեալ վառոց:

Ահաւասիկ, Տէր, այսչափ են միայն զո քաղցր լուծեր եւ փոքրոգի բեռներ. աւա՛ղ, խստապարանոց մարդիկ, զէր ցուլերուն պէս զոռոզ եղջիւրներով զայն թօթափել կուգեն, եւ կամովին կը կրեն աչխարհին ու մամոնային տաժանակիր լուծը, որ կը չաչխչախէ իրենց պարանոց, եւ որուն տակ ստրկացած կը հեծեն զօրհանապազ եւ չեն զգար: Մարդիկ՝ մամոնային ազահութեամբ կը ծծեն զարիւն իբրեւ անյագ տզրուկ, բընաւ ոչ չատ է, կ'ասեն, եւ ոչ զոհ կը լինին, թէեւ բովանդակ երկրին հող ոսկի զառնայ. բայց նոքա պիտի յազենան միայն գերեզմանի հողով:

Տէր, դու պատուէր տուիր եւ զո Աւետարանի ձեռագրով երաչխաւորեցիր որ քեզ հաւատացող արքայութեան որդիներըդ, աչխարհայոյս հեթանոսաց պէս բազմահոգ չը լինին զեղիս

ու անառակ կեանք վարելու համար. այլ հաւատան սրտով քո նախախնամող Հօր, որ Թռչնոց կերակուրն անգամ չի մոռնար. որք ոչ վարուցան ունին եւ ոչ վաստակ, եւ կ'ապրին բնութեան սեղանէն՝ որ լի է ամենունակ պարգեւներով:

Բայց մարդիկ, թերահաւատ մարդիկ որք առ ոչինչ կը համարին վերնախնամ Հօր տեսչութիւնը, անստոյգ ապագային դրաղանօք. եւ երբ անդն ու անդաստանը բազմապատկեն, վաստակը ու չահավաճութիւնք յաջողին, կը խորհին յանժամ չտեմարան ընդարձակել, դանձատուն պատրաստել, հաւատալով թէ մարդոյն կեանք եւ վայելքն՝ ընչից մթերքներէն է: Այլ քո սրտմտութեան չանթ որչա՞փ արագ է այս թերահաւատներու համար, դիչերամէջ պահուն, հոգեպահանջ հրեշտակ մի կը համառօտէ քո դատաստանը եւ իբրեւ փոշի կը ցրուէ թերահաւատին մթերած դանձը:

Ո՛չ, ո՛չ, մի՛ խաբիք, մարդիկ, տեսէք աշխարհին կեանքը ու դատեցէք. մարդոց ուղիղ կեանք՝ գանձ չէ, ընչից մըթերք չէ, մեծութիւն չէ, անկապուտ փառք չէ. թէ այդպէս լինէր, հարկ էր որ մեծագանձ մարդիկ դեռ եւս ապրէին: Սակայն ո՞ւր է Սողոմոն, ո՞ւր է Կրեսոս, եւ ո՞ւր են աշխարհակալ հարստութիւնք. որք առաւօտուն յաչխարհ եկին, միջօրէին պահ մի վայլեցան, իրիկուն գերեզման մտին: Հապա ստոյգ կեանք, ստոյգ մեծութիւն եւ ստոյգ յաւերժական փառք՝ Յիսուսն է. «Ես եմ, ասէ, ճշմարտութիւն եւ կեանք. եւ թէ բանն, զոր խօսեցայ ընդ ձեզ՝ հոգի է եւ կեանք:»

Այդպէս է, ո՛վ Տէր, երանի՛ թէ մարդիկ հաւատային քեզ. երանի՛ թէ ընկեր զընկեր չը զրկէր մամոնային համար. հօրը՝ զանաւագն չը կռփէր մամոնային համար, մին յդփացեալ առատ սեղանին վերայ, միւսն աւուր պարէնի կարօտ չմնար մամոնային համար, աչխարհ աչխարհի դէմ չի կռուէր մամոնային համար, բռնութիւնը չտիրէր, սորկութիւն չլինէր մամոնային համար, եւ Յուդան զքեզ չմատնէր երեսուն արծաթին համար: Երանի՛ թէ մարդ՝ ագահութիւնն հանէր իւր սրտէն. չոյլութիւնն մեռնէր, զեղխութիւնն պալատականաց կեանքէն բարձուէր, տեսնայիր դու յայնժամ թէ ի՞նչպէս չքաւոր ժողովուրդն եւս լիութեամբ եւ գոհութեամբ պիտի ապրէր:

Մամոնա՛յ, մամոնա՛յ. դու զմարդիկ ի քերտ ի վաստակ տանջելով կը տանջես, դու մարդոյ ոսկերաց ցեցն ես եւ գոհին՝ հոգածութեան մէջ խարտեչով կը մաչես. կապարի նման

ծանրանալով՝ հաւատաք, եւ կրօն կ'ընկճես քո ծանրաբեռնութեան տակ. մարդիկ տարակուսեալ են. քե՞զ ծառայելով ծուլները դնեն թէ Աստուծոյ դու միթէ այս աշխարհին Աստուա՞ծ՝ իշխան եւ թագաւո՞ր ես. երկրաւոր արքայութիւն, մարդոց կեանք եւ երջանկութի՞ւն ես. ո՛հ, հէք մարդիկ, արդեօք այսպէ՛ս հաւատալով քեզ կը հպատակին:

Բայց դու երբեմն ո՞րչափ ոչնչացար մարդոց աչքին առաջ, խաչին ոտքը դքեզ փշրեց ու մոխիր դարձուց. խաչի թուականէն եւ Գողգոթայի՝ գլխէն գինուորեալ՝ աշխարհուրաց մարդիկ մրցեցան քո դէմ. բիւրաւոր հազարաւոր մարդիկ մեծեցին քո փառք, քո անցաւոր վայելքը. վազեցին գունդագունդ դէպ ի մահ. սոսկաց սուր դահճին երբ կը տեսնար որ Յիսուսի քալ հովուին ոչխարները կամովին ի սպանդ կը վարին, կը մորթուին, կը քերթուին, աշխարհ կը ծախեն, կեանք կուտան, երկինք կ'առնեն, մամոնան ամաչելով հրապարակէն ետ կը դառնար. խաչի մերկամարմին գինուորները գենուելով կը յաղթանակեն:

Այլ աւա՛ղ, Ով Տէր, մեք յետին ժամանակիս մէջ քո խաչին դասալիք ու վատասրտեալ գինուորներն ենք. խաչէն փախանք՝ մամոնան գրկեցինք, քո սէր թողինք, աշխարհը սիրեցինք, եւ ասացինք թէ, այս է մեր կեանք, մեր արքայութիւն եւ հանդերձեալ փառք եւ կ'ապրինք այնպէս՝ ինչպէս կ'ապրէին մարդիկ քո յայտնութենէն յառաջ: Եթէ այսպէս, ուրեմն ի՞նչ գանագանութիւն կայ անհաւատին եւ քո հաւատացեալ ծառային մէջ, յորոց միոյն կորուստ կ'սպառնաս եւ սակաւ գան, իսկ միւսին բազում գան ու հարուած, որ հաւատաց քեզ, ուսաւ եւ իմացաւ քո կամք ու պատուիրանք:

Արդար ես Տէր, քո այս դատաստանը ճշմարիտ է. մարդ չի համարձակիր քեզ դէմ դատախազ կանգնել, երբ քո իրաւունքը վարձ ու հատուցումն ուղիղ կը կշռէ: Ո՞չ ապաքէն բիւր անգամ պատժապարտ են այն հեղգ ու ապիրատ ծառաները՝ որ քո սէր, քո խաչի յիշատակ, քո անկէիւ բարերարութիւնը՝ մամոնային հետը կը փոխանակեն, լոյս կը թողուն՝ եւ հող կը պաշտեն. որոց կրօնքն է ագահութիւն, գրկանք, ապրչտակութիւն, մեծութիւն եւ գանձ, եւ այլ ամէն անկայուն վայելք, որք հող են, ու հող պէտք է լինին բոլոր աշխարհասիրաց յոյս:

Այլ դուք, ո՛վ Աւետարանի հոգւով աղքատները, խնդացէ՛ք, Յիսուսի երանին ձեզ համար է, ձեր յոյսը անմահու-

թեամբ լի է. Թող աչխարհ եւ մամոնան ձեր Թչուառութեան վերայ խնդան ու սրամտին՝ երբ դուք ծունը չէք դներ սատան Մամոնային, թէեւ խոստանայ դաչխարհ իւրայնով պարգեւ տալ, մերժեցէ՛ք, մի հաւատաք այդ ստախօսութեան հօր, դուք այս աչխարհէն պիտի գնայք, ձեր սեպհական հայրենիքը հանդերձեալն է: Զօրացէ՛ք, ոտնհարեցէ՛ք աչխարհի մեծութեան դանձր, զոր թէ չուտ թէ անագան միչտ աչխարհ կը կորզոպտէ: Դուք Քրիստոսի ընտրած փոքրիկ հօտն էք, յիչեցէք ձեր քաջ հովուին յորդորը, որ կտակ աւանդեց ձեզ. ձեր դանձը երկինք դնել, ուր աչխարհիս գողերուն եւ հարստահարիչ գրկողաց ձեռք չի հասնիր: Դուք յերկրի վերայ, յերկինս ապրեցէք. մի վարանիք, թէ հնար չէ հոգի մարմնով այնչափ վերանալ: Հոգին, սիրտ ու հաւատքը բարձրաթռիչ են, այնու վերաթեւեցէք եւ հաւատացէք յԱստուած. դի օր մի աչխարհին և Մամոնային պատերազմը կը վերջանայ, յաղթանակը ձերն է:

———o———

ՆԻԿԱՊԱՇՏՔ ՆԱԽԱՀՆԱՄՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

Լո՛ւր երկին եւ ունկնդի՛ր, երկիր. Մարգարէին պէս ես էլ բողոք կը բառնամ, լճեզ ի հանդէս կը կոչեմ. տեսէք ու զարմացէք. մարդիկ Աստուծոյ դէմ մարտ կը մղեն, մարդիկ երկնից դէմ նետ կ՝արձակեն. այս մեր հողաղնդի զաճաճները, գերեզմանի որդերը, գլուխ ամբարձեալ կ՝ապստամբին եւ կ՝ապերախտին բարերար Արարչին դէմ, եւ չեն ամաչեր, երբ եզն իւր տացիչը կը ճանչնայ եւ էշը իւր տիրոջ մսուր:

Ամենակալ հզօր Աստուած, դուռ կը հայիս ու կը տեսնա՞ս. ո՛վ են այդ ապիրատ անզգամներ, որ զքեզ եւ քո նախախնամութիւնը կ՝ուրանան եւ կը խօսին եւ կը գրեն այսպէս. Թէ «Այս աչխարհին վերայ քո արեւ չի ծագիր, քո անձրեւ չի ցողեր, քո աչքը չի հսկեր եւ ոչ ոք այցելու ոտքը կը չրջի. մարդիկ առանց քեզ կ՝ապրին. առանց երեսիդ՝ լոյս կը տեսնան, առանց անձրեւիդ՝ հաց կ՝ուտեն, եւ առանց քո գօրութեան կ՝իչխեն. թագաւորները գահերուն վերայ կը բարձրանան եւ առանց քո ակնարկութեան կը յաղթեն կամ կ՝ընկճին. չկայ գերագոյն աթոռ մի, որ կը վարէ դաչխարհ, այլ ամենայն ինչ բնութեան ինքնավար օրէնաց դիպուած է. երջանկութիւն, թչուառութիւն, իչխանութիւն, գօրութիւն, յաղթութիւն, պարտութիւն, կեանքն եւ մահ:«

Այսպէս է, բարձրեալ Տէր, ուրեմն, դու չե՞ս որ զքնութիւն եւ զօրէնս ի միասին կը վարես. մինչ առանց քո ձեռին քնութիւն իւր օրէնքով ինքնին կը վարէ՞: Մեք կը տեսնամք, որ աշխարհիս կարգ եւ օրէնք առանց մարդոց չեն վարիր. եւ եթէ կայ մարդ, կան թագաւորք, կան իշխանք, կան օրէնսդիրք, որ այս փոքրիկ աշխարհագունդ կը կառավարեն, դու չե՞ս ու չկա՞ս ամենիշխան Տէր, որ տիեզերքին արարիչ եւ օրէնսդիրն ես. եւ զայն կը վարես քո անհուն իմաստութեամբդ: Մարդիկ զքեզ չեն տեսնար, եւ կը կարծեն թէ դու չկաս, եւ մինչ իրաւունք ունի՞ ոտքիս տակի մրջիւն երբ չի տեսնար զիս, նա կարծէ թէ ես չկամ որ կը կոխեմ ու ճմլեմ զինքն: Մարդի՛կ, ես կը ճանաչեմ զձեզ, դուք չքոտի մրջիւն չէք. դուք հանճար ունիք, ձեր կոչումն բարձր է, բայց ի՞նչ էք դուք անհուն անսահման էութեան առաջ. դուք թողլով հաւատքը՝ աչքով տեսնել կ'ուզէք զայն:

Տէր, քո պետական աթոռը երկինքն է, ուր առաջի կայ դարանակալ իմաստութիւնդ. Սողոմոն քեզ համար ասաց թէ, թագաւորք քեզմով կը թագաւորեն, եւ դու ես միայն ահաւոր Աստուած, որ կը քաղես զոգիս բռնաւորաց, եւ քո փառաց վրէժխնդիր ես. զայն ոչ Ադեքսանդրին կուտաս, ոչ Կեսարին եւ ոչ Բաբիլօնի հպարտին. որ արքայական տանեաց վերայ ճեմելով ոգին կը բարձրանար ու կը խօսէր՝ «Ես կանգնեցի Բաբիլօն, ես աշխարհին տէրն եմ:»

Դու զայս տեսար ու լսեցիր, Տէ՛ր, եւ որչա՞փ չուտ եւ արագ վճռեցիր բարձրամտին դատաստանը, երկնից բարձրութենէն նայեցար նետահարեցիր Բաբիլոնին հպարտացող դռռոզը. հզօր գաւազանէն, արքայական գահէն եւ ի պատուոյ մարդոյն զրկելով՝ հրամայեցիր որ երթայ արջառներուն հետ խոտ ճարակէ, մինչեւ ճանչնայ բարձրելոյն իշխանութիւնը. թէ դու ես միայն միահեծան Տէրը, որ աշխարհիս գահերը ոտքիդ տակ զրած ես եւ երբ երկնից դէմ եղջիւր ածեն՝ դու զայն ոտնհարելով յանդունդս կը գլորես:

Տէր, թող խօսին քեզ համար՝ թէ դու չես, որ ամբարտաւանից հատուցումն կը վճարես քո արդար կշռով. եթէ դու չես, հապա ո՛վ էր այն, որ քո օծեալ Կիւրոսին աջ ձեռք բռնելով՝ առաջնորդեց տարաւ մինչեւ ի Բաբիլոն. ուր չախչախել տուաւ այն արբշիռ բռնաւորին գլուխը, որ յանդգներ էր քո սուրբ տաճարին սպասները պղծել, եւ քո արդարութեան թաթը յանկարծ երեւելով դահլիճի պատին երեսն՝ երեք բա-

ռով միայն չափեց ու կնքեց անարժան թագակրին կեանքը, տեսաւ զայն եւ զարհուրեցաւ. իբրեւ հաւ մի սուրն ի վիզ Թրթփաց ոտքիդ տակ ու մեռաւ սեղանակապուտ ամբարիշտն:

Դու չէի՞ր զարձեալ, որ նոյն Բաբելոնին վերայ արծուապէս իջար բռնեցիր զաշխարհասասան Աղէքսանդր, անդէն հանիր քաղեցիր նորա բռնաւոր չունչ եւ ոգին. որ Յունաստանէն մինչեւ ի Պարս, ի Հնդիկ, ի Բաբիլոն աշխարհի պետութիւնները խորտակեց փշրեց երկաթի ժանիքներով. որուն ոտքը լայնածիր աշխարհս չափելէն յետոյ, եթէ չը մնար այլ եւս տեղի իւր արշաւանաց՝ թերեւս ժպրհէր մտաբերել մինչեւ երկինք արշաւել եւ որպէս դհին հպարտն այն ամպերուն վերայ դնել իւր աթոռը:

Թողունք հին աշխարհակալաց հաչիւը եւ հատուցումն. դու չէի՞ր, որ նոյն իսկ մեր օրերը Ֆրանսայի վերջի դիւցազնին յաղթական արշաւանաց քայլը յետս ընդդէմ մղելով տաբիր փակեցիր սուրբ Հեղինէ անճուկ կղզւոյն մէջ. ուր նա եւս մեր յաղթող Արտաչէսին պէս հառաչեց. «Աւա՛ղ փառաց անցաւորի». եւ այն անպարտելի աննկուն ոգին լքաւ ու ճանչցաւ գինքն թէ յիրաւի՛ Ֆրանսայի բախտն էր երբեմն, պատերազմի փառք, այլ իբրեւ սոսկական գինուոր անմխիթար մեռաւ իւր միայնութեան մէջ:

Վաթերլոյի դաշտին եւ սուրբ Հեղինէ կղզւոյն մէջ կալանաւոր Աւիւծին դատաստանը վճարելէն յետոյ՝ դարձար ի Սէտան տեսնալ նաեւ փոքր կորիւնին դատաստանը: Եւ ո՛վ էր այն, վերջի Նաբոլէոն, որ սուրն ի պարանոց ձգելով՝ ինքնին գնաց խոնարհեցաւ Գերմանիոյ յաղթականին առաջ. եւ դու արդար Աստուած, այսպէս չափեցիր ուխտադրուժ կայսեր հռչակեալ պանծացեալ քաղաքականութիւն, աշխարհ տեսաւ այս եւ զարմացաւ, թէ քո դատաստանին կշիռը արդարաչափ է:

Աստուած ամենատես, մարդիկ այնպէս կը կարծեն թէ՝ աշխարհիս բան քեզմէ անտես է, եւ դու երկնից բարձրութենէն միայն իբրեւ զբօսանս կը հայիս երկրիս վերայ, պատերազմի դաշտաց վերայ. քեզ ոչ ինչ փոյթ չէ թէ մարդկութեան ծաղկահասակ նորատունկ ազնիւ սերունդ, անագորոյն հրաձինաց բերան անխնայ կը մաշին, մարդիկ բանաւոր քո պատկերակից՝ ավսո՛ս իբրեւ անպիտան խոտ միահամուռ կը հընձուին, զորս դու մի մի կ'ստեղծես, չունչ եւ կեանք կը բաշխես. եւ քո բարեխնամ կամքն է, որ մարդիկ, ողջ մնան, մար-

դէկ բարգաւաճին, ո՛հ, մարդիկ զերբեար կ'սպառեե սրակոտոր մահով։

Իսկ դուք ո՛վ էք, որ այս ամեն, Աստուծոյ արդարութեան չափերը՝ դիպուած կը համարիք, եւ տիեզերաց գոյութեան համայն հրաշալիքները՝ բնութեան կը վերագրէք. ես չգիտեմ թէ ձեր այդ պաշտած բնութեան անունը ի՞նչ է, դուք զայն զեբազոյն էակ եւ ճարտարապե՞տ կը ճանչնաք, արարուածն Աբարչին տեղը դնելով. եւ պատճառն ի՞նչ է, դի դուք արարուած բնութիւնը կը տեսնաք, որ ձեր ոտքի տակն է ու կը չոշափէք զայն, իսկ Արարիչը չէք տեսնար, արդեօք վասն ա՞յն կ'երկրայիք. եւ այս իսկ զարմանալի է, երբ դուք կը հաւատաք թէ Եգիպտոսի չորս հազար տարուան հնութեան բուրգերը մարդոց ձեռք բարձրացուցեր են, ընդէ՞ր ապա կը դժուարիք հաւատալ թէ Մասիսի եւ Հիմալայի լերանց բարձրութիւն յօրինող բնութեան ճարտարապետն է եւ մեք նորա անունն՝ Աստուած կը կոչեմք։

Ինչո՞ւ կը զարհուրիք եւ խոյս կ'ուտաք այս ահաւոր անունէն, որուն յիմար հնձանոթ յուսալով փրկուեցան եւ դուք կարծեցեալ իմաստունք, դեռ կը դեգերիք երկմտութեան մէջ. դուք Սուրբ դիրքը Հրէից ազգին հնարած առասպել կը համարիք, եւ նորա Աստուածապաշտ հաւատացեալները նախապաշարուած տգէտ կը կոչէք եւ մինչ ձեր այդ դատաստանը՝ հին եւ նոր պաշարուած մտօք չէ՞։ Բայց թողէք որ չօշափեմ ձեր ոգին, ձեր միտքը ու նպատակը։

Տէր, դու կը տեսնաս եւ ես ականջովս լսեցի այսպիսի մարդոց անուղղայ դատաստանը, որք կը խօսին եւ կը գրեն. թէ քանի որ մարդիկ զԱստուած կը կոչեն, քանի՛ որ մարդիկ զայն հոգւով կը պաշտեն, քանի որ կրօնք, հաւատք կայ, քանի որ մարդիկ կրօնից պաշտօնեաներուն կ'անսան, քանի որ հանդերձեալ անմահութեան յուսով կը խայտան, աշխարհիս ընկերհաշտական խաղաղութիւն եւ չինութիւն անհնարին է։

Ասացէ՛ք ուրեմն ի՞նչպիսի պէտք է լինի, աշխարհ եւ մարդիկ անտերունչ անաստուա՞ծ մնան, բարձուի՞ն խաղաւ այդ յաւիտենական գաղափարները եւ Աստուծոյ սիրոյ անունն՝ աշխարհէն. բարձուի՞ն կրօնք հաւատք մարդոց խղճէն ու սըրտէն, բարձուի՞ն յոյս եւ ակնկալութիւն երկնից արքայու-

թեան փառքէն. եւ մարդոց յոյս մինչեւ ի գերեզման տանել եւ անմահութիւն մեռուցանել մարդոյն հետ թաղե՞լ:

Ահա ձեր միաք եւ խորհուրդը այս է, դուք այնպէս կը կարծէք, թէ երբ հաւատքը կործանի, աշխարհ կը չինուի եւ յանժամ միայն երջանկութիւն կը թագաւորէ:

Ես գիտեմ, եւ դուք եւս գիտէք, ձեր այս խորհուրդ սիրտ եւ նպատակ նոր չէ. շատ հին է, կը ճանաչեմ զձեզ, դուք այն երկրաքարշ մարդոց վերջին որդիներն էք, որոց նկարագիրն ճչգրտապէս կը հանէ մեծն Սողոմոն. դուք եւս ձեր անհաւատ հարց նման կը քարոզէք ու կ՝ասէք. «Արդ եկա՛յք վայելեսցուք ի բարութիւնս որ կան, եւ վարեսցուք արարածովքս դրաղեալք իրրեւ ի մանկութեան, պէս պէս դիւեօք եւ անոյշ իւղովք լցցուք, բոլորիւք վարդից պսակեսցուք մինչեւ թառամեալ իցեն... զի անցք ստուերի են կեանք մեր եւ չիք խափան ի վախճանի մարդոց եւ այլն:»

Ահաւասիկ այս է, ձեր թիւր խորհուրդ եւ ապաշնորհ բան, արարածոց բարութիւնները վայելել ցյագ եւ Արարիչը չճանչնալ, դինին խմել առանց գոհութեան եւ այգւոյ տէր եւ մատուակն արհամարհել, անոյշ ծաղկեփունդով օծանիլ եւ ծաղկանց զարդարիչը չփառաւորել. մարդոյն յոյս եւ բաժին միայն աշխարհիս վայելք դնել եւ չհաւատալ թէ գո՛յ անմահութիւն, գոյ այլ եւս բաժին մարդոյ յերկինս, մարդն անեղծ է. զի Աստուած զայն յանեղծութիւն հաստատեաց, մարդն Աստուծոյ պատկերակից է, պէտք է իւր սկզբնատիպին պէս անմահ մնայ, դուք մի աշխատիք չքացնել զայն եւ մարդոց հոգեկան կեանքը՝ անանոյ հաւասարիլ:

Ուրեմն թողէք, որ նոյն Սողոմոնին պէս պարսաւանս դընեմ ձեր չարաբուեստ գիտութեան. մոխիր է ձեր սիրտ, ընդունայն է ձեր վայելից յոյս, անարգ կաւ է ձեր կեանք, երբ անաստուած եւ առանց նախախնամութեան կ՝ապրիք. եւ դուք իսկ էք երկնից Հօր այն չար ու ապաշնորհ զաւակներն, որոց վերայ նա իւր անհուն սիրով կ՝ածէ իւր անձրեւ եւ կը ծագէ իր համատարած արեւը:

Դաւիթ կը խրատէ, որ ձեզ չը նախանձեմ, զի դուք խոտի նման պիտի ցամքիք վաղվաղակի, այդպէս ձեր թերահաւատութեամբ ապրեցէք ու մեռէք, ձեր յոյս, ձեր կեանքը թող միայն գերեզմանին մէջ դադարի. անդր մի՛ անցանէք, ձեզ համար կեանք չիկայ, ձեր կարճատեւ հաւատք մինչեւ ի հողն է. եւ դուք պէտք է ծածկուիք գերեզմանական ստուերին տակ,

լոյս եւ անմահութիւն չտեսնաք. ձեր գայթակղութիւն կը մըննայ աչխարհիս վերայ, եւ դուք իշոյ երկայնաքարով մի կը խոբասուդուիք յանդունդս: Այլ, դու ո՛վ մարդասէր Հծեան յ:ոտ բասուդուիք յանդունդս. այն խակ է միայն ձեր բաժին ու վիճակ:

Այլ դու, ո՛վ մարդասէր Հոգի Աստուած, դու հանճար եւ դիտութիւն տուիր մարդոյն, որ մարդիկ զքեզ գտնեն. մարդիկ ի խնդրելն զքեզ՝ կը կորուսանեն. եւ դու ո՞ւր կը ծածկուիս, ամենուրեք զօրութիւն, երկնից աստեղատան եւ տիեզերքին մէջ չե՞ս. զի տիեզերք քո մէջն է: Այո՛, անհուն ես, անպարունակ ես. նիւթն զքեզ կարող չէ բովանդակել, եւ տիեզերք քո անբաւութեան մէջ միայն մի նշանախեց կէտ մի է եւ դու մի չնչով կարող ես տապալել գայն. ինչպէս մի չնչով յոչնչէ ի գոյ ածեր:

Եւ դու, ո՛վ երկնից Ամենահայեաց աչք, դու կը տեսնաս եւ կը դիտես մոլորամիտ մարդոց անել ճանապարհ, որ կը տքնին չարաչար զքեզ աչխարհի դիտութեան մէջ գտնել, առ ոչինչ համարելով քո լոյս, քո յայտնութիւն, քո չնորհ: Տէր ոգեսէր, խնայէ քո վաստակեալ ծառաներուն, քո վճիտ սուրբ լոյսը՝ ճառագայթէ նոցա փակեալ աչքերուն, ինչպէս կը պաղատէր Դաւիթ. որ միայն հաւատով զքեզ գտնեն եւ անհաւատութեամբ չը ննջեն ի մահ:

———o———

ՅԱՂԹԱՆԱԿ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ

Ո՛վ յաւիտենական ճչմարտութիւն, Զօրաբաբէլ քո ճչմարիտ վկան է, որ համարձակեցաւ բարձրաբարբառ քարոզել ինքնակալ Դարեհին աւազաժողով ատենին մէջ. վկայեց քեզ համար թէ՝ յամենայնի յաղթող ես. եւ ստացաւ իւր մրցանակն:

Ո՛վ ճչմարտութիւն, ասաց Զօրաբաբէլ. դու ամէն բանէն զօրաւոր ես, բովանդակ երկիր քեզ կ'ապաւինի. երկինք եւ երկիր միանգամայն կ'օրհնեն զճչմարտութիւն, մարդկային ամէն գործքեր քո առաջ են, թէ արդար թէ ապիրատ. դու անխառն լոյս եւ արդարութիւն ես, անիրաւութիւնը բնաւ քեզ հետ մասնակցութիւն չունի:

Ո՛վ միակ ճչմարտութիւն, դու միայն ես արդար եւ սուրբ. մարդկան որդիքները սուտ եւ անիրաւ են, նոցա ճանապարհ

ճշմարտութենէն խոտորած է, նոքա իրենց անիրաւութեան մէջ պիտի կորնչին. իսկ դու կաս ու կը մնաս յաւիտեան, քո իշխանութիւն մշտնջենաւոր է, քո դէմ ապստամբող եւ հպարտացող դառդ հոգիները զամէնն ալ ի հող կը դնես եւ քո հզօր յաղթանակ կը կանգնես նոցա գերեզմաններուն վերայ:

Ո՛վ անըմբռնելի ճշմարտութիւն, աչխարհիս իմաստութիւն գքեզ ըմբռնել կ՚ուզէ եւ դու կը փախչիս. նա կը վազէ քու ետեւդ եւ դու սրաւար կը հեռանաս, նա երբ մտքով կը վերանայ՝ դու առաւել եւս կը բարձրանաս. եւ մերթ եւս այնչափ կը թագչիս եւ կը ծածկուիս պանծացող իմաստնոց տեսութենէն, մինչեւ կուրանան եւ կը մտաբերեն տարակուսելով՝ թէ դու չը կաս: Նոքա կը հաւատան թէ աչխարհիս պալատներու մէջ թագաւորներ կան եւ կը գահակալեն. իսկ քո տիեզերք թափուր է, ոչ գահ ունի, ոչ թագաւոր, ոչ կառավար:

Ո՛վ անյայտ եւ յայտնեալ ճշմարտութիւն, քո ծառան, Մովսէս, Քորէբ լեռան գլուխ հրավառ մորենւոյն մէջ տեսաւ. Բեթլէհէմի հովիւները գքեզ մսրին մէջ տեսան, տեղ մի իրրեւ հուր եւ լոյս կը բոցավառէիր. տեղ մի իրրեւ նորածին մանուկ խանձարուրին մէջ գքեզ փաթթեց քո մայր, լոյս էիր եւ թանձրացար. որպէս զի մարդիկ տեսնան ու չօշափեն գքեզ, եւ ո՛վ կարաց նախ չօշափել գքեզ, միայն կոչտ հովիւներուն ձեռք. եւ ո՞ւմ յայտնեցար դու նախ, դարձեալ պարզամիտ գեղջուկներուն:

Սորա համար ահա, դու ո՛վ յայտնեալ ճշմարտութիւն, չնորհակալութիւն կը մատուցանէիր երկնից. «Հայր, գոհանամ գքէն, զի ծածկեցիր զայս յիմաստնոց եւ ի գիտնոց եւ յայտնեցեր տղայոց: Այո՛, Հայր, այսպէ՞ս հաճոյ եղեւ առաջի քո:»

Ո՛վ անպարտ ճշմարտութիւն, իրրեւ պարտաւոր գնացիր կացիր, Պիղատոսին առաջ, կոյր եւ ապուշ դատաւորն գիտես թէ ճշմարտութեան անունը երբէք լսած չէր, կը հարցանէր եւ իմանալ կ՚ուզէր քեզմէ թէ ի՞նչ է ճշմարտութիւն: Զգիտեմ, ո՛վ հեղամտունչ ճշմարտութիւն, թէ ի՞նչ խորհրդով թագուցիր գքեզ եւ չը ճառեցիր քո ճշմարտութենէն. դու՝ որ Աւետարանաւդ կը բարձրախօսէիր, «թէ ոչ կարէ քաղաք թագչիլ, որ ի վերայ լերինն կայցէ»: Եւ դու լոյսդ աչխարհի, գքեզ մարմնոյդ գրուանին տակ դրիր, որ Պիղատոս չի տեսնա՞յ:

Ո՛վ ճշմարտութիւն, դատաստանի համար եկիր այս աչ-

խարհ, բայց աչխարհի դատաւորն զքեզ խաչել տուաւ. հզօր Արդարութիւն Հօր որ ընդ քեզ եւ քո աթոռակիցն էր, նա թոյլ տուաւ որ դատապարտուիս. որպէս զի քո իրաւունքը գե-րեզմանէն ի լոյս բերելով՝ քո յաղթանակն առաւել եւս փառաւոր կացուցանէ աչխարհին առաջ:

Ո՛վ ահաւոր ճշմարտութիւն, արդարութեան սուրը մէջդ կապած չարունակ կը չրջիս աչխարհիս վերայ դատաստանները կը տեսնաս. դու ճիչդ նոյն չափով կը չափես զմարդիկ, ինչպէս նոքա իրենց եղբայրները կը չափեն. զի քո օրինագիրքն Աւետարանն է, եւ դու կանխաւ վճռագրեր ես թէ՝ «Որով չափով չափէք՝ չափեսցի ձեզ»:

Այլ ո՞վ կարէ չափել քո չափն ու կչիռը, դու մերթ ապերասաններն արագապէս կը չափես, մերթ եւս երկայնմտելով յապաչխարութիւն կը կոչես. մերթ զրկեալներուն իրաւունքը կը պաչտպանես եւ զրկիչներուն պատուհաս կուտաս, մերթ եւս այնչափ կը թողուս եւ կը մոռնաս, որ քո ծառաները մինչեւ ի գերեզման զրկուին. եւ ո՛վ կը հաւատայ քեզ թէ՝ անդը քան զգերեզմանն դու դարձեալ դատաստան ունիս եւ կը հատուցանես արդարոյն վարձք, եւ ամբարիչտին՝ պատիժ:

Ո՛վ ճշմարտութիւն, քո աչք ամենատես է, քո լոյս արեւու լուսէն եօթնապատիկ պայծառ է. աչխարհիս խաւարադործ մարդիկ քո լոյս չեն սիրեր, միչտ մթան մէջ դործել կ'ուզեն եւ դու դամբն ի լոյս կը հանես. եթէ անիրաւ դատաւորները դուռը քո դէմ փակեն՝ հրապարակին մէջ կը բողոքես. կը ներչնչես յանկարծ մանուկ Դանիէլի ոգւոյն, որ ի մահ դատապարտուած անմեղ Շուչանին փաստաբան կանգնի եւ զանպարտ ոգին ազատէ չարածեր մատնիչներէն:

Ո՛վ ազատարար ճշմարտութիւն, դու Դանիէլի պաչտած մխակ Աստուածն ես. նա քեզմով սպառազինեցաւ եւ մերկապարանոց խայտառակեց Բաբիլոնի քուրմերուն զաղտնածածուկ հնարքները, քո զօրութեամբ պայթեցուց ահագին վիչապն: Քո հաւատարիմ ծառային դէմ քանիցս անգամ ոխացան օձապաչտ Բաբելացիք եւ բռնադատեցին թագաւորը, որ քո ճշմարտութեան Ջինուորը առիւծուց դուրը ձգեն. եւ դու անդէն սաստեցիր քաղցած ու կատղած առիւծներուն. որ փոխանակ փողոտելու՝ ընտանեբար քծնելով քո ծառային ոտքը լիզեն:

Ով ճշմարտութիւն, քանի հզօր պաչտպան ես քո արդար ծառայներուն, որ զքեզ ճշմարտութեամբ կը պաչտեն: Դու

մերթ քո կարիճ ըմբիշները ստութեան դէմ ի հանդէս կը հանես, ինչպէս հանիր քո արի նահատակն Յովը. թոյլ տուիր որ նախանձոտ սատան չարաչար հարուածներով խոչտանգէ քո առաքինի ծառան եւ Օստերին թագաւորը իւր գահէն հանելով՝ ի փողոց աղբիւսին վերայ դնէ. ուր դու ամպերուն վերայ աթոռդ դնելով հանդիսատես կը լինէիր. թէ ի՞նչպէս քո վիրալից նահատակն կը մրցէր, մի կողմէն փորձիչ բանսարկուին դէմ, եւ միւս կողմէն չարեաց մխիթարիչ բարեկամներուն դէմ. որք զարդար հոգին մեղապարտ կը կարծէին եւ դու ամպէն ի վերուստ որոտալով, իրաւունքը՝ ծառային տուիր եւ հրամայեցիր, որ դատիչ բարեկամները իրենց մեղքը՝ նոքա մխիթարդութեամբ եւ զոհով քաւեն:

Այսպէս տեսար դու քո արդար ծառային դատաստանը. ոբով տարաւ նա իւր յաղթանակը եւ ամօթահար կորացաւ նախանձոտ ախոյեանին սեւագրոշմ ճակատ:

Ո՛վ ճշմարտութիւն, քանի անաչառ ես, դի դու քո ընտրեալ սիրելիներդ անգամ խստութեամբ կը դատես: Ինչպէ՞ս արդար եւ ուղիղ տեսար քո օծեալ Դաւիթին եւ Ուրիա Քետացւոյն դատաստանն. ապստամբ որդին յարուցիր նորա դէմ եւ թոյլ տուիր որ արքայական տանեաց վերայ կատարուի այն ահռելի եղեռն, զոր քո արդարութիւնը հաւասար չափեց հօր ու որդւոյն մէջ. թոյլ տուիր որ Աբիսողոմ հալածէ իւր հայրը, Դաւիթ փախչի, Սեմէին անիծէ, բայց եւ անդէն թողդիր Դաւիթը՝ դարձար ապիրատ որդւոյն դատաստանը տեսնալ. վարելով դհայրահալածիչն տարիր հասուցիր խիտ անտառին մէջ. ուր ոսկեթել վարսերէն կախելով թողիր այնպէս, որ օդին մէջ երերայ, այն որ իւր հօր Դաւիթի աթոռը նստիլ կը մտաբերէր:

Սոյն օրինակ դատեցիր եւ չարախորհուրդն Աքիթոբէլ, որ չոգաւ եւ իւրովի խեղդեց զինքն չուանով, երբ իւր ամէն խորհուրդները վրիպելով ի դերեւ ելան. որպէս զի քո առաջ չպարծենայ խորհրդականն ի խորհուրդս իւր:

Ո՛վ ամենիշխան ճշմարտութիւն, դու ամենուրեք կը տիրես, ո՛վ կը ժպրհի փախչիլ քո երեսէն: Դաւիթ վարանելով կը գոչէր, թէ երկինքն ելնեմ՝ դու անդ ես, թէ ի դժոխս իջնամ՝ անդ աւելի մօտ ես: Անդադար կը չրջիս ընդ ծով ընդ ցամաք, եւ ուր հասնիս կը դնես քո դատական աթոռը: Թէ աշխարհիս պալատները զքեզ հալածեն, թէ բռնաւորներ քո դէմ նոր սուր հանեն, թէ դատաւորներ քո ձայն չի լսեն, կ՝եր-

թաս գքեզ ընդունոց քո ծառաներուն տունը կ'օթեւանիս եւ քո հանգիստ կը գտնես: Սորա համար Խաչդ եւ Աւետարանդ գրկելով՝ անհանգիստ կը չրջէիր Սաղիմայ երկրին մէջ եւ կը գանգատէիր թէ. Աղուէսներ եւ թռչուններ դադար ունին եւ դու՝ գլուխ դնելու տեղ չունիս:

Ո՛վ հալածեալ ճշմարտութիւն, ստոյգ եւ ճշմարիտ է քո բան, մեր աչխարհ՝ սուտ եւ խաբերայ աղուէսներով լի է. ամենեուրեք որջացած են, դարանամուտ կը լինին՝ քո հաւեր եւ միամիտ աղաւնիներդ խեղդելու համար: Վասն այն իսկ քո ծառան Դաւիթ, որ զարչ եւ զառիւծ կը պատառէր, տեսաւ օր մի՝ որ կեղծաւոր աղուէսներ գինքը չրջապատեր են՝ պատղատեցաւ առ քեզ. «Ապրեցո՛ զիս, Տէր, զի նուաղեաց սուրբ. նուաղեցան ճշմարտութիւնք յորդւոց ի մարդկանէ». եւ թէ՝ «Ի նանիր խօսեցաւ այր ընդ ընկերի իւրում. չրթամբք նենգաւորօք...»:

Ո՛վ անկեղծ եւ անպատրուակ ճշմարտութիւն, աչխարհիս կեղծաւորներ, դպրաց ու փարիսեցւոց մնացորդ ժանտապատուղ զաւակներ, որք առ երեւոյթ արտաքուստ որպէս բոեալ դերեզման ցոյց կուտան. թէ իրենք ճշմարտութեան պաշտօնեայ են, ճշմարտութեանդ անունով կը պարծին, ճշմարտութեանդ անունով եկեղեցւոյ վերայ կը տիրապետեն, հովիւ կը կոչեն զիրենք եւ քո միամիտ գառները կը յափշտակեն. դու ճանչցար զիրենք եւ չօշափեցիր նոցա ոդին՝ տեսար, որ ի ներքուստ լի էին յափշտակութեամբ եւ նենգութեամբ:

Արդեօք սոքա՞ են այն անիրաւութեան մշակներն, որոց դէմ քո փառաց արքայութեան դուռը կը փակես, եւ ի ներքուստ պատասխան կուտաս, ի բա՛ց կացէք, ի բա՛ց, ո՛վ անիրաւութեան մշակներ, ես զձեզ չեմ ճանաչեր: Եւ նոքա կ'ապչին անդէն քո այս դատաստանին վերայ, յուշ կը բերեն քեզ, իբրեւ թէ դու կը մոռանաս նոցա առաքելութեան ու մեծամեծ գործոց վարձատրութիւնը. եւ ակնկալեալ արքայութենէդ գրկելով՝ վարձահատ կ'առնես զիրենք:

Քանի՞ անամօթ են կեղծաւորներ, ո՛վ ճշմարտութիւն, երկրիս մէջ կեղծաւորելով՝ երկնից մէջ եւս կեղծաւորել կ'ուզեն քո անաչառ աթոռին առաջ. ուստի բողոք բառնալով կ'ասեն. «Տէ՛ր, դու զմեզ չե՞ս ճանաչեր, որ քո առաջ կերանք ու խմեցինք, քո անունով մարգարէացանք, քո անունով դեւեր հանինք. քո անունով առաքեալ եղանք. Աւետարանդ քարոզեցինք, քո անունով քո հաւատացեալ հօտին հովիւ եգանք, ոչ-

խարներդ ու գառներդ արածեցինք, եւ քո անունով այլ բազմապատիկ հրաշքներ գործեցինք աշխարհին վերայ. ժողովուրդըն զմեզ հայր կոչեց, սուրբ կոչեց, եւ քո հոգին ձեռնադրելով զմեզ՝ պաշտօնեայ կոչեց, վարդապետ կոչեց, քահանայ կոչեց, սարկաւագ կոչեց. եւ դու իսկ՝ լոյս եւ ա՛ղ անուանեցիր. ո՛հ, այժմիկ պիտի դատապարտուինք քո արդար դատաստանին առաջ եւ ի դերե՞ւ պիտի երթան մեր խաչակրութեան այնչափ անձնանուիրութեան գոհերը»:

Ո՛վ իրաւադատ ճշմարտութիւն, երբ դու անիրաւ եւ կեղծաւոր մշակներուն դատաստանն այսպէս կը տեսնաս եւ քո դուռը կը փակես նոցա դէմը, անշուշտ հաւատարիմ մշակներուդ, աղնիւ ծառաներուդ վարձքը՝ բիւրապատիկ կը վճարես. նոքա՝ որ զքեզ սիրեցին եւ քո բանը պահեցին. նոքա, որ ամէն բան թողին եւ զքեզ պաշտեցին. նոքա, որ քո չնորհաց տաղանդներն՝ բազմապատիկ չահելով աճեցուցին. նոքա, որ անպատուութիւնը ոտնահարելով՝ Աւետարանիդ հեղութեան դասերը օրինակով ուսուցին. նոքա՝ որ ուղիդ հասկցան քո գերագոյն պատուէրը՝ թէ «Դուք ամենեքին հաւասար եղբայր էք». եւ երբէք չմտաբերեցին խաղաղ ու միամիտ որդիներդ վրդովել, մի հօտիդ ու փարախիդ գառները իրարմէ բաժանել, հերետիկոս, հերձուածող եւ չարափառ կոչելով: Եւ դու սիրոյ, խաղաղութեան եւ միութեան ճշմարիտ Վարդապետ Յիսուս, քանի՞ ցաւմամբ ու խստութեամբ պիտի դատես այն տիրապետող վարձկան հովիւները, որ քո հօտը՝ բաժին բաժին երկպառակեցին:

Ո՛վ ճշմարտութիւն, թող մարդիկ եւ ստութեան պաշտօնեաներն այնպէս կարծեն թէ զքեզ կը հալածեն, եւ կամ քո ծառաները կը չարչարեն. որոց պատուէր տուիր, որ չարին դէմը չհակառակին. եթէ մի քաղաքէն հալածեն՝ ի միւս քաղաք փախչին. եւ մինչ աշխարհ զքեզ յաւիտեան պիտի վանէ՞, դու, ո՛վ խաչեալ ճշմարտութիւն, ո՞չ ապաքէն խրախոյս տուիր խաչիդ դրօշակին տակ գինուորող ծառաներուդ. «Քաջալերացարուք, զի ես յաղթեցի աշխարհի», ի՞նչ յաղթութիւն եւ ի՞նչ է քո փախուստ, չգիտեմք:

Ո՛վ անընկճելի ճշմարտութիւն, գիտեմք եւ կը խոստովանիմք. դու անյաղթ ես. այնպէս կը թուիս թէ նկուն կը լինիս եւ աշխարհ քեզ հետ կը խաղայ. ինչպէս խաղաց քո մարտիրոսներուն հետ. սրով ու հրով զրաւեց նոցա կեանքը. աշխարհ իւր անզգամներով այնպէս համարեց թէ՝ առ յիմարութեան

մեռան ու կորեան. սակայն երկնից մէջ նոցա յոյսը լի է անմահութեամբ, եւ երկրիս վերայ նոցա յիշատակ օրհնեալ եւ փառաւորեալ է: Եւ ո՞ գործեց այս մեծ հրաշք, դու միայն, ո՛վ յաղթական ճշմարտութիւն:

Ո՛վ արդար եւ ազատ ճշմարտութիւն, գիտե՞ս, խելակորոյս մարդիկ մեռուցանելն յաղթութիւն կը համարին, բռնանալ տիրապետել՝ բաղդի տուրք կը համարին. մարդոյն ազատ պարանոցը ստրկութեան լծով կորացուցանել՝ իրաւունք կը համարին. զաղքատն ու դանաւազ կոփահարել՝ գօրութիւն կը համարին. բաղմաց վերայ բարձրանալ պերճանալ՝ թագաւորութիւն կը համարին. միով բանիւ միշտ դուն գործելով ճշմարտութիւնդ նուաճել՝ փառք եւ յաղթութիւն կը համարին:

Այլ դու, ո՛վ անմահ ճշմարտութիւն, քո հաշիւդ այսպէս չէ. ով որ ճշմարտութեանդ համար մեռնի՝ դու զայն Աստուծոյ պաշտօն կը համարիս. ով որ աշխարհիս ստրկութեան լուծը կը կրէ՝ դու զայն Աւետարանովդ ազատորդի կը համարիս. ով որ կը կոփուի կը ճոփուի հարստահարիչներուն ձեռքէն. դու զայն ազատ ու երջանիկ կը համարիս. հոգւով աղքատներ, սգաւորները, հալածեալներն առ հասարակ կ'երանես. ոչինչ փոյթ չէ քեզ թէ աշխարհ՝ այս քո հաշուիդ վերայ կը խնդայ, երբ դու՝ հակառակ մարդոյն կրից ու ցանկութեան, մարդոց երանութիւնը՝ գրկման, թշուառութեան եւ մահուան մէջ կը դնես:

Ահաւասիկ այս է, ո՛վ անքննին ճշմարտութիւն. որ աշխարհ զքեզ կ'ատէ, քո մխաք եւ քո լեզուն չի հասկնար: Այլ ըզքեզ սիրող եւ պաշտող ծառաներն շատ են, թող աշխարհ իւր թերահաւատներով՝ փիլիսոփան իւր գրչով՝ բնագէտն իւր փորձով տքնի ու ճգնի գրչով չքացուցանել քո զօրութիւն. քո գինուորեալ ծառայներդ մինչեւ ցմահ կը մրցին, եւ քո Աւետարանդ բաւական է այն ամէն յամառ փիլիսոփայից կարծիքները նուաճել ու ցրել. մանաւանդ այն վերջի պահուն, մինչ կը ցնդի նոցա գլխոյն ուղեղը, գրող մատուրները կը չորնան, աստեղագէտ աչկունք դէպի հող կը յառին, կորուի մտաց լոյսը՝ մահուան ստուերին տակ կը նսեմանայ. եւ դու յայնժամ կուգաս ու կը քաղես նորա ոգին, կը փչրի հողակերտ անօթն. փիլիսոփան հող կը դառնայ, դու լոյս կը մնաս. փիլիսոփան կը մեռնի, իսկ դու անմահ եւ անմահութիւն ես, փիլիսոփայն ափ մի հողին մէջը յաւիտեան կը լռէ, կը դադարի եւ կը խոնարհի իւր հպարտ գիտութենէն. այլ դու կենդանի եւ յաւի-

տեղական իմաստութիւն ես. քո դիտութիւն անչափ անսահմանի ովկիանոս է եւ երբէք չես սպառիր:

Այլ եւս բաւ է: Աւարտեմ քո յաղթական ճառը, ո՛վ յաւիտենական ճշմարտութիւն, ես որ Աւետարանիդ ճշմարտութեան մի հէք պաշտօնեան եմ՝ կը պաղատիմ քեզ, քո սիրով եւ լուսով զինուորէ հոգիս, ես մանուկ էի դեռ՝ ճշմարտութեանդ յուսացայ. եւ արդ նոյն յուսով ճշմարտութեանդ կ՚ապաւինիմ. եւ երբ ճշմարտութիւնդ ինձ օգնական կանչեմ. «Ցոյց ինձ ճանապարհ, յոր եւ գնացից. զի առ քեզ տէր համբարձի զանձն իմ»: Ցոյց ինձ նաեւ որ քո ճշմարտութեան ճանապարհն ընտրեմ եւ քո իրաւունքը յաւիտեան չմոռնամ:

———o———

Ա. Ի Ա. Ր Տ

Դնեմք աստ իբրեւ կնիք եւ պսակ ԽԱՉԻ ՃԱՌԻՍ, ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՑՆ մի տաղերգ որ երգի վերջի Աւագ Ուրբաթուն:

Անեղ Որդին Հօր Միածին բազկատարած
Այսօր եկաց ի յատենին մեղաւորաց:
Բարձեալ մարմնով ի խաչն անճառ խոնարհութեամբ,
Բերեալ բազկաւ զհեռացեալ ազգս որդւոց մարդկան:
Գառն անարատ ի սպանդ ածեալ պատարագի,
Գայ հաշտութեամբ Հօր ի բառնալ զմեղս աշխարհի:
Դասապետ եղեն դրպիրքն առ Պիղատոս,
Դատաստանաւ բառեալ ի խաչ բռնօքէին:
Եկրն եհաս վախճան մահու նախաստեղծին,
Եւ ցուրտ եւ պարզ օր մի յայտնի տեառն Աստուծոյ:
Զէլի էլին Հօր գըբութեանց տայր ի խաչին,
Զհաշտութիւն Հօր խաչահանուացն աղօթելով:
Էնն էից անպարագիրն յաւիտենից
Երեւեցաւ մեզ ի վախճան ժամանակիս:
Ընդ մեզ Աստուած յայտնեալ՝ բարձեալ մարմնով ի խաչ,
Ընդդէմ լուսոյ արեգականըն կնճելով:
Թողեալ լըճաւ լոյսն ի ծոցոյ արեգականն.
Թագոյց յինճեան ըզճառագայթս ի մէջօրեայն:
Ժամն ոչ տիւ էր եւ ոչ գիշեր ՚ստ մարգարէին.
Ժամանեալ գայ տէր զօրութեանց ի պատերազմ:
Իշխանութեամբ գհոգին առ Հայր աւանդելով,

Ինճն ’ի հանդէս մարտի իջեալ ընդդէմ մահու:
Լըւան իշխանիճ չարին, պակեան ահիւ մեծաւ.
Լըւեալ մահու եւ դըժոխոց սասանեցան:
Խոր խաւարին սաստէր Յիսուս լուսով խաչին,
Խընդիր առնէր իւր ծառայիցն անդ գերելոց.
Ծանեաւ Ադամ զնըշան գալոյն տեառն ’ի դըժոխս,
Ծանր ամօթով կայր հիացեալ երկիւղագին:
Կարկառ ընդմա Յիսուս ըզձեռս իւր բեւեռեալ.
Կոչէ ձեռամբ, բաջալերէր. մի՛ երկընչիր:
Հայեաց ’ի ձեռս յոտս եւ ’ի կողս՝ որ վասն էռ,
Հայեաց ’ի գլուխս բարձեալ զանէծս ’փշոց երկրէ:
Զաղկ եղեգան հարին ’ի գլուխ իմ մեղաւորիս:
Զաղեալ ապտակ եւ թուիճ ’ի ծնօտս ինձ մատուցին:
Ղետի ետուն ինձ կերակուր ընդ բացախոյ,
Ղեղուոյ մեղաց բոց փոխանակ որ ’ի դրախտին:
Ճանապարհաւ մահու ընդ բեզ հետեւեցի,
Ճանապարհիս կենաց ընդ իս եկ յարութեամբ:
Մաճուր հոգիճ սըրբոց, եւ ձեզ մեծ աւետիս.
Մատիճ տեսէճ մարմնով եկեալ ում ցանկայիճ.
Ցառաջագոյն գուշակելով գիմ ըզգալուստ.
Ցայս ահագին խոր խաւարին՝ ուր էք կապեալ:
Նովին մարմնով, զոր ’ի Կուսէն եմ զգեցեալ:
Նախ ’ի դժոխս իջի փըրկել ըզկորուսեալսդ:

Յ Ո Ր Դ Ո Ր Ա Կ

ՇՆՈՐՀՕՒ Սըրբոյ Հոգւոյն լըցեալ եղեն սուրբ մարգարէքն,
Շարժեա՛լ ’ նմին ժամու մեծ գոհութիւն մատուցանեն.
Որ ընդ Հօր ես յէութեան եւ ’ի յաքոռ փառաց ընստիս,
Որ իջեր զմեզ փըրկեցեր արարչական էռ գըթութեամբդ.
Զիշխէին հայել ’ի բեզ հոյլ երամիցըն Սրովբէից,
Զարաչար նախատանիօք լցեալ եղեր ’ի յատենի:
Պարակից եղեալ վերնոցըն, գոչեսցուք արտատուելով.
Պատուական արեամբըդ էոյ փրկեալ զգերեալս ’ի թըշնամւոյս.
Զրոյդ կենաց փափագեցաք, զմեզ այրո ըզծարաւեալսս.
Զրով ’ւարեամբդ, որ ’ի կողէդ, զմեզ լըւա ’ի հնութենէ:

ԺԱՄԱՆԱԿ

և

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ

———o———

ԽՈՐՀՐԴԱԾԵՑ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Ամենեցուն ժամանակ է եւ ժամ ամենայն իրաց ի ներքոյ երկնից:

Ժամանակ ծնանելոյ եւ ժամանակ մեռանելոյ· ժամանակ տնկելոյ եւ ժամանակ խլելոյ զտնկեալն· ժամ ժամանակ սպանանելոյ, եւ ժամանակ բժշկելոյ· ժամանակ քակելոյ եւ ժամանակ շինելոյ· ժամանակ լալոյ եւ ժամանակ ծիծաղելոյ· ժամանակ կոծելոյ եւ ժամանակ կաբասելոյ· ժամանակ խնդրելոյ եւ ժամանակ կորուսանելոյ· ժամանակ ցրելոյ քարինս եւ ժամանակ ժողովելոյ··· ժամանակ պատառելոյ եւ ժամանակ կարկատելոյ· ժամանակ լռելոյ եւ ժամանակ խօսելոյ· ժամանակ պատերազմի եւ ժամանակ խաղաղութեան:

Սողոմոն, Գիրք ժողովողի· Գ.· Գ.

ԱՌ ՄԵԾԱՐՈՑ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՑԴ ԻՄ

ԵՒ ՄՏԵՐԻՄ ՍԻՐԵԼԻ(*)

———o———

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ մակագրով մի ֆանի տող քան խորհրդածեցի եւ ի գիր հանի, զոր Ձեր ազնիւ անուան կը նուիրեմ. եւ դու որ քան, գիր ու գիրք ու յառաջդիմութիւն կը սիրես, կը խնդրեմ որ յօժարամտիս զայն ի լոյս հանել Ձեր անձնանուէր ձեռնտուութեամբ. եւ ձեզ ներման գիր ու բան սիրող Հայոց երիտասարդաց դուն նուիրես, որպէս զի կարդան ու խելամտին թէ ի՞նչ է ժամանակ եւ իւր անյայտ խորհուրդներ, եւ ո՛րչափ տիրող եւ հզօր է:

Երկնից նախախնամութիւն իւր ամենիշխան գաւազանը ժամանակին ձեռ տուեր է. որ կը վարէ եւ կը կառավարէ մեր աշխարհ ինչպէս ուսումնական մի:

Հէմ մարդոյն կեանք՝ ժամանակի յարաշարժ փոփոխութեան մէջ կը տարուբերի միշտ հաղմավար լինելով որպէս չորացած խոխը: Միայն սոսկական եւ ստրուկ մարդ չէ որուն վերայ կ'իշխէ ժամանակ, այլ եւ աշխարհիս հզօր գահեր նոյն անզօր խուիներու պէս կը տարուբերին:

Եւրոպա ժամանակի խորհուրդ թողուց եւ այժմ իւր հրաշէ Թուրբաստանի վերայ դարձուց. մարդ չէր հաւատար որ հինգ հարիւր տարեկան Թուրբիոյ պառաւած եւ ամուլ Մայր երկնելով երկնելով հին աշխարհին համար նոր Մանուկ Սահմանադրութիւն մի ծնէր: Ծնաւ, այո՛, եւ ստրկացած ժողովուրդներ իբրեւ ազատարար կը համարին զայն. բայց տեսցուք թէ դայեակներ ի՞նչպէս պիտի պահեն զայն որ ապրի. երբ նոր վերածնած մանուկ Թուրբաստան կռռով ու սրով մանկակոտոր կը լինի:

Դժլսեմ ժամանակ երկու ձեռ միանգամայն բերաւ Թուրբաստանին վերայ. նոր Օրէնք՝ Սահմանադրութիւն բերաւ, որ նորա յաւիտենական աւերակներ շինէ. պատերազմ բերաւ, որ նորա հին աւերակաց վերայ նորա-նոր աւերակներ կ'ուտէ:

Բայց աշխարհի պատմութենէն, կարգէն ու դրութենէն այնպէս կ'իմանաք, որ ի վերջոյ յաղթող ժամանակ պատերազմին անդող ձեռը կարճելով՝ կ'ընդարձակէ խաղաղութեան եւ յառաջդիմութեան ձեռ. եւ ինչ որ ֆակեց պատերազմ. Սահմանադիր Օրէնք, հաւասարութիւն եւ ազատութիւն զայն կը շինեն:

Եւ այս իսկ է ժամանակին գործ ու խորհրդանշան, որ աշխարհս ֆակուելով եւ շինուելով միշտ յառաջդիմէ: Անշուշտ ամեն հնութիւն պէտք է ֆանդուխ. այլ միթէ ինչ որ այսօր կը շինեմք եւ զայն կը համարիմք, կը մնա՞յ: Ֆա՛ւ. այն եւս կը կործնչի եւ կը մնայ միայն Յաւիտենականն, ըստ Սաղմոսին. «Նոքա կործնչին եւ դու կաս եւ մնաս յաւիտեան»:

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

(*) Ուղղուած է գրքին առաջին հրատարակիչ Պ. Համբարձում Աճէմեանի:

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ

Ով յաւիտենական ժամանակ, քո խորհուրդ, քո գործ եւ քո նպատակն ի՞նչ է, չըգիտենք. երկնակամարին վերայ պայծառ լուսագունտ մի ունիս, զոր արեւ կը կոչեմք, եւ որ անհուն բարձրութենէն ճառագայթներն արձակելով մեր այս երկրագունտ կը լուսաւորէ եւ կը չափէ մարդկային աօրերայ կեանք:

Քո արեւուն տակ մերկ կը ծնի մանուկն, նոյնպունակ մերկ կը մեռնի. դիտես թէ մէկ ձեռքովդ մանուկներն խանձարուրի մէջ կը պատես ու կ'օրօրես, միւս ձեռքովդ գանոնք կը տանես գերեզմանին մէջ կը թաղես: Ասա՛ մեզ, գերեզմանին մէջ ո՞րչափ է. եւ մինչ մայրեր եղերամայր կը լինին, կու լան եւ կ'ողբան որդեկաց գերեզմանին վերայ, դու կը ծիծաղիս եւ ծափ կը զարնես:

Մերթ որպէս թէ խնայելով կը թողուս որ մանուկն աճի ու զարգանայ. դո՞ւ արդեօք մերթ գաւազան կու տաս ձեռք որ մանուկ թագ կապէ թագաւոր լինի. մերթ եւս կը թողուս որ ստրկանայ. մերթ ազատ եւ երջանիկ, եւ մերթ ստրուկ ապերջանիկ, մերթ հարուստ եւ մեծատուն, մերթ աղքատ եւ տնանկ, մերթ հանգիստ եւ մերթ չարչարեալ:

Սակայն ո՛վ հզօր եւ տիրող ժամանակ, մարդիկ թէ մեծ լինին եւ թէ փոքր, ոչինչ փոյթ է քեզ, դու զամէնք հաւասար կը ճանաչես, հաւասար դատաստան կ'առնես, եւ քո արդարութիւն այս է որ թագաւոր եւ ստրուկ, տէր եւ ծառան զամէն միահամուռ մահուան սառուերին տակ դնելով՝ հողն հողով կը ծածկես եւ կը կնքես հէք մարդոյն կեանքն ու վախճանը:

Ո՛վ գերիչխան ժամանակ, քո գաւազան միահեծան է. աչխարհիս հըպարտացող գահերն այնպէս կը կարծեն թէ չկայ ամենիչխան տէր մի որ կը տիրէ թագերուն վերայ, թէ չը կայ ամենազօր ձեռն մի որ թագեր կու տայ եւ կ'առնու, եւ թէ չը կայ գերագոյն դատաւոր մի որ թագերուն դատաստանը կը տեսնէ:

Այո՛, կը խոստովանի՛մք, ո՛վ իշխող ժամանակ, որ դու մեր աչխարհի փայլուն թագեր եւ գահերն ոտքով կը տարուբերես եւ կը խաղաս, ինչպէս կը խաղայ մանուկն իւր գնտակին հետը:

Այսպէս չը խաղացի՞ր Մակեդոնացի դիւցազն Աղէքսանդրի հետ. Ցունաստանէն մինչեւ ի Բաբիլոն վարեցիր այդ չախչախիչ աչխարհակալ դընդակը, որ աչխարհիս լեռները տապալեց ու հարթեց: Ժողովուրդի արեան մէջ թաւալգլոր խաղալով գնաց հասաւ մինչեւ Բաբիլոնի վիհը, հոն զարկիր գնտակը եւ գլորեցիր մահուան փոսը, ասելով՝ Ցայս վայր էր քո աչխարհակալութիւն, անդր եւս մի՛ անցանիցես:

Այսպէս խաղացիր դու նաեւ Ֆրանսիոյ դիւցազն մեծն Նաբոլէոնին հետ. այն հրացեալ գողգոստէ գնտակն որ խուն ժամանակի մէջ աչխարհ գլորելով պիտի փչրէր իւր ծանրութեան տակ բոլոր ազգեր եւ գահերը, վաթէբլոյի դաշտին մէջ վրան հասար, ձիոյն սանձ բռնեցիր եւ մի հարուածով գլորեցիր գնտակը մինչեւ Ովկիանոս Ս. Հեղինէ կղզին, ուր հրացեալ աչխարհակուլ գնտակ պաղեցաւ իբրեւ ջուր, փչրեցաւ եւ մոխիր դարձաւ դաւաղանիդ առաջ:

Ո՛վ ժամանակ, հին աչխարհ իւր հին աչխարհակալներով, իւր հին չէնքերով եւ դերութեան չղթաներով ջախջախեցիր ու անցար. հին աչխարհին յաջորդեց նոր քաղաքակիրթ աչխարհ. դիտութիւն, արուեստ, ճարտարութիւն այնչափ յառաջդիմեց, որուն վերայ կը զարմանան եւ կ'ապշին մարդիկ, եւ չատ անգամ չեն հաւատար թէ այդ ամեն՝ մարդուն աչխատութեան եւ նորա հնարագէտ հանճարոյն արգասիքն են:

Ժո՛ղովուրդ, ելէք, յոտին կացէք, բարեւ բռնեցէք, եկաւ նոր քաղաքակիրթ աչխարհ եւ կ'ողջունէ մեզ. այլ դդուշացէք, ժողովուրդ, դարձեալ սուր կայ ի ձեռին եւ կը մխէ ժողովուրդին կողը: Մինչ նոր քաղաքակիրթ աչխարհին գահերը հին աչխարհակալաց ոգին, փառասիրութեան տենչ եւ շահ գահին վերայ յաղթանակ տանելոյ փառք փոխե՞ց արդեօք:

Ո՛չ, ո՛չ, այլ առաւել եւս զօրացաւ ու զայրացաւ այդ ոգին, որ ահասիկ ազգ ազգի դէմ եւ թագաւորութիւն թագաւորութեանց դէմ կ՚որոտայ կըրուելի քնդանօթով, եւ կ՚սպառնան մինեանց ճեան ու յիշատակ ջընջել աշխարհիս երեսէն:

Ո՞վ կը հաւատայ այլ եւս թէ կառուղ գահերն երբեմն կը միանան, դիրար կը գրկեն, ուխտիւ խաղաղութեան դաշնակցութիւն կը կապեն եւ իրենամով կը գրեն զայն մաղաղաթին վերայ որ չպատառի եւ անջինջ մնայ: Բայց մեր դարու քաղաքականութեան սոսկալի դիւանագիտութիւնը եթէ չկարենայ այդ մաղաղաթի խաղաղութեան դաշնագիրը մի մատով պատռել, սուր ժանիքներով կը պատռէ եւ արագ պատերազմի հրովարտակը կը գրէ:

Ո՛վ իմաստուն ժամանակ, մեկնէ՛ մեզ, պատերազմ դո՞ւ կը բերես թէ պետական մարդոց փառասիրութիւն կը հնարէ զայն. կամ թէ նախախնամող արդարութեան մի թագուն խորհուրդն ու գաղտնի՞քն է, որ ծածկուած է մեր տեսութենէն: Այլ քա՛ւ թէ այնպէս կարծեմ որ մարդասէր նախախնամութիւնը պատերազմի դաշտին երեսը ծովացած մարդոց սպաժոյժ արիւնով կը զուարճանայ:

Ո՛վ անեղեւոյթ եւ անծանօթ ժամանակ. մեծն Սողոմոն քո փոփոխական երեւոյթները պէսպէս դոյներով կը նկարագրէ. «Ամենայն իրաց ժամ է եւ ժամանակ. ժամանակ պատերազմի եւ ժամանակ խաղաղութեան. ժամանակ չինելոյ եւ ժամանակ քակելոյ. ժամանակ կորուսանելոյ եւ ժամանակ խնդրելոյ. ժամանակ լալոյ եւ ժամանակ ծիծաղելոյ. ժամանակ խօսելու եւ ժամանակ լռելոյ»:

Եւ ես կը յաւելում առ այս. ժամանակ սորկութեան եւ ժամանակ ազատութեան. ժամանակ չարչարանաց եւ ժամանակ փրկութեան. ժամանակ պրկանաց եւ ժամանակ հատուցման. ժամանակ կոծծանելոյ եւ ժամանակ կանգնելոյ. ժամանակ ինքնահրաման պետութեան եւ ժամանակ Սահմանադրութեան:

Ո՛վ խորածածուկ ժամանակ, ի՞նչ խառնակ ու հակառակ երեւոյթներ ունիս թշուառ մարդոյն համար, որոյ կեանքն անանջրպետ մի խառնուրդ է երջանկութեան եւ ապերջանկութեան մէջ: Ո՛հ, ի՞նչ անօրինակ ներդաշնակութենէ կազմուած են մարդոյն կենաց լարեր, որ կը հնչեն այսպէս մերթ խնդութիւն եւ մերթ տխրութիւն, ծնունդ եւ մահ, խլել եւ տնկել, չինել ու քակել, ծիծաղն ու լացս, կոծն ու կաքաւ, կռիւն ու խաղ, սուրն ու համբոյր, խաղաղութիւն եւ պատերազմ, ազատութիւն եւ սորկութիւն, խօսիլ ու լռել եւ այլն: Ի՞նչպէս հնար է որ մարդն ապրի, այս զահավէժ երեւոյթներուն մէջ անկասկած վարչ իւր կեանք եւ նաւարկելով երթայ իւր նաւահանգիստ դանէ:

Ո՛վ մարտագոռ ժամանակ, ասա՛ եւ դուշակէ մեզ, մարդ մարդոյ դէմ, ընկեր ընկերի դէմ, ազգ ազգի դէմ անխնայ կը պատերազմի սպիտակ դաշտեր արիւն ջրով լուացինք, մեր ճակատամարտ կոտորեցինք եւ կոտորուեցանք, մարդոց դիակները եւ կառափներ գահերու տակ գլորեցինք որ բրնութիւն եւ փառասիրութիւն յագենայ: Արդեօք խաղաղութեան ցանկալի ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ աւերիչ ժամանակ. բաղում ժամանակ է որ արեւելեան երբեմն մեր բարգաւած եւ հարուստ աշխարհ հիմնայատակ քանդուեցաւ, չէն չկն գիւղեր եւ քաղաքներ առ ի չդոյէ բնակչաց աւերակ դարձան, մնացորդ ժողովուրդ հայրենիքէն հեռացած պանդխտութեան մէջ անարդ ծառայութեամբ կը չարչարուի: Արդեօք վերաշինութեան ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ կորուսիչ ժամանակ, դո՞ւ արդեօք տարար եւ քո անցելոյն մէջ կորուսիր ու թաղեցիր Արեւելեան աշխարհին հին փառքն ու վայելչութիւն, տարար ու կորուսիր առաքինի քաջաղանց արիական յաղթանակները. տարար եւ կորուսիր նաեւ Հայկայ տան փառքն ու հարստութիւն եւ մեր նախնեաց մնացորդ նչխարներ. եւ զարդիս տարար եւ կորուսիր մեր կեանք, հացն ու վաստակ. ո՛հ: Արդեօք մեր կորստեան դիւտի ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ սեղ եւ սպառնացդ ժամանակ. Աւետարան երանի կուտայ սպառողաց, այլ մինչեւ յե՞րբ սպանդ ու լանջ, միթէ մեր աշխարհ մեռելոց աշխա՞ռ է, մեր կեանք գերեզմա՞ն է, մեր գոյութիւն ոչնչութի՞ւն է,

մեր բնակութիւն բա՞նտ է, մեր կապանք յաւիտենական չղթա՞յ է. ո՛վ Տէր, ժողովուրդ լի եղեւ արհամարհանօք: Արդեօք իւր մխիթարութեան ու խընդութեան ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ զրկանաց ժամանակ. զրկեալ ժողովուրդ աղաղակելով հատաւ իւր յոյս, հատաւ իւր չունչ եւ ձայն. հնձող մշակներուն բողոք դեռ չհասա՞ւ երկինք: Բիւրաւոր զրկեալներ դատաւորաց առաջ իբրեւ այրին այն ժաելով թախանձելով՝ դատ եւ իրաւունք կը խնդրեն: Արդեօք դատաստանի եւ իրաւանց հատուցման ժամանակ հասա՞ւ:

Ո՛վ ջախջախիչ ժամանակ, վարիչ կառքիդ անիւներ կարծրակուռ երկաթ են եւ ժանիքներդ պողպատէ. մի՛շտ անասհման հոլովելով ջախջախեցիր ժողովուրդին կառափն ու պարանոցը, ոտք, սրունք, բարձք առ հասարակ խորտակեցաւ, անզգայացաւ, ժողովուրդ զարձաւ մի անյարիր անդամալոյծ, ո՞վ կարող է զինքն յարուցանել այսուհետեւ.— միայն արդար, հաւատար եւ ազատ Օրէնք: Արդեօք գեանաթաւալ մեռելատիպ ժողովուրդին վերանորոգ յարութեան ժամն հասա՞ւ:

Ո՛վ ժամանակ, դու գիտես որ հարուածող գաւազանին տակ սորկացան երկիւղով վախուած ժողովուրդին բերանն ու լեզուն՝ որ իւր կեանք պահելու համար սովորած էր միայն լռութիւն պահել եւ ապտակողին դէմ անմռունչ կերպով մի՛ւս երեսը դարձնել, եթէ մերթ ընդ մերթ ազատ մարդ իւր ազատութեան ճիգ եւ ձայն հանէր, այն եւս կը ճնշուէր խիստ օրինաց ներքեւ. ուստի մեր աշխարհ զրկանաց եւ անիրաւութեան բազմաեսակ վէրքեր միշտ ծածուկ մնաց, վերջապէս նախեցաւ ու փտեցաւ, ամէն ոք զարմա՞ն, զարմա՞ն կ՝աղաղակեն: Արդեօք խորհելոյ, զբելոյ եւ խօսելոյ ժամանակ հասա՞ւ:

Հասա՛ւ, հասա՛ւ այն ազատարեր ժամանակ. քեզ աւետիս կու տամ, ժո՛ղովուրդ, լըռած լեզուդ եւ փակուած բերանդ բա՛ց այսուհետեւ, խօսիր եւ գրէ՛ որչափ սահմանադիր Օրէնք քեզ ազատութիւն կու տայ. խօսի՛ր երբ կը զրկուիս. խօսի՛ր դատաւորաց առաջ երբ ապիրատ ձեռք զքեզ կ՝ապտակեն. խօսի՛ր եւ իրաւունք խնդրէ. «Եթէ չար ինչ խօսեցայ, վկայեա՛ վասն չարին. իսկ եթէ բարի՝ ընդէ՞ր հարկանես զիս»: Գիտցիր որ ազատ Օրէնք զքեզ չի փրկեր, եթէ դու զարձեալ սորկութեամբ վարուիս քո ոսոխ զատախազիդ առաջ:

Ո՛վ բարեգուշակ ժամանակ, դու բարի եկիր մեր աշխարհ քեզ կ՝ակնկալէր եւ կ՝սպասէր Թուրքաստանի հինաւուրց Մայր՝ որ ամուլ էր եւ հպարտութիւն յղացաւ. ցաւ երկունք կալաւ զինքն իբր ծննդականի. երկնեց երկնեց եւ այսօր ծնաւ մեզ համար մի նոր մանուկ Սահմանադրութիւն: Ցրնծացէ՛ք, սորուկ ժողովուրդ, ցնծացէք եւ ողջունեցէք այս նորածին մանուկ եւ միանգամայն աղօթեցէք որ կայտառ մնայ, ապրի, զօրանայ եւ զարգանայ ի կատարեալ հասակ:

Ո՛վ նորածին մանուկ Սահմանադրութիւն, քո մայրն զքեզ արիւնով մկրտեց եւ բազում զոհերով ոտնեց քո ոտն, որպէս զի նախախնամութիւն քո կեանք պահէ եւ դու մեծնաս նոր կեանք տաս մեր աշխարհի մեռած ժողովուրդին, որոյ վերածնունդ կենդանութիւն քո ձեռքն է միայն, զի այսպէս կը վկայեն աշխարհավար իմաստուն վարիչներըդ. եւ մինչ փորձն ինքնին չի՞ հաստատեր:

Մի՛ դժկամակիր, ո՛վ դժուարածին Մայր, որ մանուկդ ցաւօք եւ հեծութեամբ ծնար եւ մարդոց արիւնով մկրտեցիր զայն. դու արեւելեան կեդրոնին մէջ կը բնակիս, ինքնին խեղամուռ եղիր, այնպէս չկարծես որ այդ զկալքը քեզ միայն զլսեցաւ, վասն զի Արեւմտեան աշխարհի մայրերը խիստ դժնդակ ցաւերով ծնան Սահմանադրութեան մանուկ, անհուն արիւնով եւ զոհերով մկրտեցին զայն. փա՛ռք տուր Աստուծոյ, դու չա՛տ բախտաւոր մայր ես. չէ՞ս տեսնար որ ամէն աշխարհ կը սիրեն եւ կը գովեն զքեզ. մանաւանդ մեծն Ռիչիանոս, որ քո խնամակալ եւ կենքահայրն է:

Ազատութի՛ւն տուր, ո՛վ մանուկ Սահմանադրութիւն, ազատութի՛ւն կը խնդրեմ քեզմէ որ առ քո սնուցիչ դայեակներն ազատաբար խօսիմ. զի այլ եւս չեմ կարող հին ծառայական սորկութեամբ խօսիլ:

Ո՛վ դուք... որ նորածին մանուկ Սահմանադրութեան իբրեւ իմաս-

տուն դայեակ կը հանդիսանայք աշխարհի առաջ, աւազ աչքով հակեցէք այդ մանկան վերայ, պինդ գրկեցէք եւ զուրգուրալով պատսպարեցէք զինքն որ սառնամանեաց հովէն չդողայ եւ հարաւոյ կիզիչ արեւէն չտապնայի:

Եւ դիտէ՞ք ու չը տեսնէ՞ք քալ որ թէ՛ օտար եւ թէ նոյն իսկ մեր աշխարհին մէջ դորա թշնամիներ շատ կան, որ կը չրջին ամենուրեք: Գուցէ դարան գործեն տգէտ ու խաւարաշնաց մարդիկ, անտեսանելի մթութեան մէջ գողնան այդ մեր սիրական մանուկ եւ կամ անդէն իր խանձարուրին մէջ ճնշելով ու նեղելով խեղդեն: Եւ ի՞նչ կը լինի յայնժամ, դիտէ՞ք դուք, ո՛չ, ցետինն չար քան զառաջինն:

Տքնեցէ՛ք ուրեմն, տքնեցէ՛ք որպէս անքուն պահապան. հզօր կամքով զինեցէք ամէն դարանագործ թշնամեաց դէմ, չուրջանակի պատնէշ փակելով՝ մանուկ Սահմանադրութիւն ընդ մէջ առնելով ողջ պահեցէք որ երթալով աճի ու զօրանայ, իւր օրէնքով տիրէ եւ ուղղէ Թուրքաստանի աշխարհավարութեան ուղին:

Ո

Ահաւասիկ այդ զարգացած Մանուկն է որ Եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւն կը ներմուծէ մեր հին աշխարհ. հին ժողովուրդ նոր օրէնքով կը վերանորոգի եւ Օսմանեան կայսրութեան տան ազատ զաւազան յայնժամ Սահմանադրական թագով կը փառաւորի:

Շատ անգամ մնացինք, ափսո՛ս, խելամտինք այսուհետեւ, հին աշխարհի ժամանակն իւր օրէնքովն անցաւ, նոր ժամանակ նոր օրէնք կու տայ մեզ, դի նոր մարդիկ նոր օրէնք կը խնդրեն: Հին դարերու նախապաշարմունք այլ եւս ծերացաւ ու զառամեցաւ, պէտք է մեռնի, եւ աշխարհէս բարձուի իւր յիշատակ, որ եղծեց ու ապականեց արեւելեան մեր կայտառ աշխարհ: Այսուհետեւ մեր փրկութիւն, մեր կեանք եւ մեր չահն այն է միակ որ ընդունիմք արեւմտեան ազգաց լոյսն, օրէնք եւ քաղաքակրթութիւն եւ այն ամէն յառաջդիմութեան ճանապարհ, յորում նոքա յառաջացան անցան քան զմեզ, եւ մենք յետս մնալով՝ ո՛հ, կը թափառիմք այսպէս խոտորեալ ու մոլորեալ անհետ ու անել բաւիղներու մէջ:

Ո՛վ դժբաղդ արեւելք, ասա՛ղ եւ եղո՛ւկ քեզ, բոլոր ճոխութիւններդ կապտեցան քեզմէ. Նախախնամութիւն՝ դրախտ դարաստանը քո մէջ տրնկեր էր, անմահական ջուրերու գետերը դաշտերուդ վերայ վազէին, երկիրդ բարեբեր եւ լեռներդ բոլոր արծաթի եւ ոսկեհանքերով լի են, չդիտեմ թէ ինչո՞ւ համար դու այդպէս հէք, թշուառ եւ անճարակ մնացիր:

Եկան հասան վերջին անձկութեանդ օրերը, դու յայնժամ հազիւ ուրեմն ուշաբերեցիր, աչքդ բացիր յանկարծ տեսար որ քաղաքակրթութիւն իւր ճարտար դիտութեամբ՝ քո չէն դրախտն Արեւելքէն Արեւմուտք փոխադրեր է. պահ մի զարմացար եւ յետոյ ներքին պատճառներն հետազոտելով հասկցար որ հսկող պահապաններդ քնացած էին:

Եւ ո՞ւր էր նոցա հանգիստ բարձն ու քնարան. այդ ծածուկ տեղ մի չէ, արեւուն առաջն է. ես կը տեսնամ եւ աշխարհ կը տեսնայ զայն. նոր Հռոմի եւ հին Բիւզանդիոնն է, Վոսփորի չնաշարհիկ ափունքն է. անդ քնացեր էին խոր ի քուն աշխարհի հսկող պահապաններ. ա՛նդ կը տեսնային Սպիտակ եւ Սեւ ծովերէն համայն Թուրքաստանի ժողովուրդին գանձն ու վաստակ եւ տակաւին բաւական չէր, զի Հռոմայ վերջին եւ Հին Բաբիլոնի անչափաւոր զեղխութեան կեանք անդ նորոգուած էր, այսր մայրաքաղաքին մէջ ճոխաճեմ ապարանքները կը բարձրանային եւ զաւառներում դիւղն ու քաղաք կը քանդուէր:

Ո՛վ հառյղղ ժամանակ, եկաւ հասա՞ւ արդեօք այն ճչդող եւ տնտեսող ձեռք, յորում սահմանադիր Օրէնք եւ ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն մեր նոր Հռոմայ անկոպար կեանք տնտեսութեամբ չափաւորէ եւ մեր աշխարհի պետական վարիչներ ճոխութիւն արդարութեամբ վայելեն, յիշելով աչխատող ժողովուրդին զրկանքն ու չարչարուած կեանք:

Եթէ այսպէս չլինի, եւ նոր Հռոմի իւր խորդ չփոխէ, զի՞նչ կը լինի արդեօք այս ներկային ապագայ հետեւանքն.— այն կը լինի որ աւասիկ եղեւ ու կատարեցաւ եւ տակաւին կը լինի: Աւա՛ղ, որ անգան գպայինն խելամտող ոգիներ, որոց ձեռքն էր պետութեան վարիչ սանձ. թէ երբ հարստահարիչ ծանրացող ձեռք ժողովուրդին տուն ու տեղ քանդէ այնու-

հետեւ մտաբերել պէտք է թէ երջանիկ Վոսփորին փառքն ու բարձրութիւն կանգուն կը մնա՞յ։

Ո՛վ ժամանակ եւ Սահմանադրութիւն, պիտի կարճէ՞ս այսուհետեւ այն հարստահարող կողոպտիչ ձեռք, որ հողագործին եղները լծերէն չարձակեն եւ մաճակալ՝ արահար առնելով՝ արիւն եւ արցունք վազեն իւր վարած ակօսներու մէջ, ուր պէտք էր ցորենահատեր ցանուէին, հայ բռնաբռնած ակօսներու մէջ, ուր պէտք էր ցորենահատեր ցանուէին, հայ բռնաբռնած նէր։ Տէրութիւն իւր տասանորդն առնէր, գիւղականին ամբար ցորենով լեցուէր եւ արքունի դանձարան ոսկեհատներով։ Ո՞ չդիտեր որ երբ հայ պակսի, հետեւապէս դանձն եւս պակսի. երկրին կենդանութիւն հացն է, եւ ո՞վ կարող է ապրիլ առանց հացի։

Ո՛վ ժամանակ եւ սահմանադիր Օրէնք, պիտի կարճէ՞ք այսուհետեւ կաշառակուր դատաւորաց ձեռք. որ պատրուակով չհատան ձեզ հետ՝ ինչպէս խաղացին մինչեւ ցարդ Տէրութեան օրինաց գրքերուն հետ. Օրէ՛նք, Օրէ՛նք ասացին եւ առանց արդար օրինաց գործեցին. առհասարակ դատաւորական աթոռներու վերայ տիրեց օրինաց զեղծումն, եւ երկրին դատաւորներ «Օրէնսդրութիւն՝ բռնութիւն մեր եղիցի» ասելով բռնաբարեցին զրկեալ բողոքողին իրաւունքը։

Ո՛վ սահմանադիր Օրէնք, դու պիտի քննես, փորձես եւ ընտրես մեր երկիր կառավարող արժանաւոր եւ կարող պաշտօնեաներ, հանճարեղ ծերբեր եւ իմաստուն խորհրդականներ. էլ պիտի լռե՞ս եւ թողուս, որ ըստ առաջնոյն պետական մարդոց կամահաճ ընթացքը չարունակէ, զոր դատելով դատեց ու կշտամբեց կայսերական հրովարտակ։ Ո՛հ, եթէ այնպէս լինի, կ՝ոչնչանայ երկրին վերանորոգութեան յոյսն. դու կը մեռնիս կամ թէ մեռած տառ մի կը համարուիս. քեզ ակնկալող ժողովուրդ պիտի նստի ողբալ քո ծնունդ եւ մօտհաս մահդ։

Ո՛վ պարտուց եւ իրաւանց հաւասարութեան ժամանակ, ո՛վ Սահմանադրութիւն՝ որ կու գաս օրէնքով թաղաւորել, դուք պիտի հանէք ու բառնա՞յք Օսմանեան տէրութեան երկրին այլեւայլ ժողովրդոց սրտէն թշնամութեան, ատելութեան եւ խորութեան վէս ոգին, որ զան միանան ի միասին, մի ամբողջ միութիւն կազմեն Մահմէտական եւ Քրիստոնեայ ժողովուրդներ, թողուն այն հին ու յաւիտենական ոխն ու մոլեռանդութիւն վառող աչխարհաւեր կրակն. հանդարտին այդ հակառակ տարերքներ, Տաճիկ, Յոյն, Հայն, Հրէան զիրար ողջունեն իբրեւ համաքաղաքացի ժողովուրդ, եւ ուխտիւ կնքեն ու պահեն այն դաշնադրութիւն՝ զոր սահմանադիր Օրէնք կը նուիրագործէ։

Եւ ի՞նչ է այս հզօր դաշնակցութեան ուխտն, որ Օսմանեան պետութեան զանազան ազգերն մի կապով կը կապէ. այս կապն է մի միայն անխոր հաւասարութիւն։ Այո՛, հաւասարութիւն իրաւանց եւ պարտուց մէջ, հաւասարութիւն երկրին օրինաց առջեւ, հաւասարութիւն հայրենեաց ժառանգութեան մէջ, հաւասարութիւն փառաց եւ պատուոյ մէջ, հաւասարութիւն զինակրութեան եւ զինուորութեան մէջ, հաւասարութիւն քաղաքացիութեան եւ պաշտպանութեան մէջ, հաւասարութիւն ուսման եւ յառաջդիմութեան մէջ, հաւասարութիւն արեան եւ անձնանուիրութեան մէջ, հաւասարութիւն արժանաւոր վարձուց մրցանակին մէջ. հաւասարիկ ա՛յս է սահմանադիր օրինաց անխոր հաւասարութեան կչիռն ու ճշդիւր պատկեր։

Ո՛հ Սահմանադրութիւն, զքեզ կը ճանաչեմ որ ճարտար քիմիագէտ ես. եթէ մարդիկ թողուն քեզ, դու անզոյգ անբաղադրելի ազգերու տարերքը հաւասարութեան քուրայիդ մէջ կը դնես, կը հալես եւ զամէն ի մի կը ձուլես։ Փորձենք այս անգամ այդ քո ճարտարութեան հրաշք. տեսցուք, ինչ որ Արեւմտեան աչխարհին մէջ գործեցիր՝ մեր անպատրաստ արեւելեան աչխարհին մէջ պիտի յաջողի՞ս։

Կը տարակուսիմ քեզ համար, ո՛վ Սահմանադրութիւն, թէ ի՞նչպէս պիտի չբլլս մեր մութ եւ աներեւոյթ աչխարհին մէջ. մեք այնպէս դիտեմք որ լոյս, դաստիարակութիւն եւ գիտութիւն միշտ քո յառաջընթաց կարապետն են. դու առանց քո կարապետին եկար մտար մեր աչխարհ։ Զգիտեմք, լոյս հետ քե՞զ պիտի բերես թէ առանց լուսոյ խարխափելով

պիտի չըլլիս, եւ չկարենաս տեսնել այն մեծամեծ վհեր որ կը բացուին քո առջեւ. զգո՛յշ, զգո՛յշ, յուշիկ յուշիկ անցիր. մի՛ դպչիր այն դռներուն՝ որ քո դէմ փակուած են, որպէսզի քո խիստ եւ խոժոռ երեսդ չտեսնան:

Անպատրաստ ժողովրդոց ընդարձակ հրապարակին մէջ համարձակ քալէ. բնաւ մի կասկածիր որ անուսումն ժողովուրդն ստամբակի, դիւշակ բանայ եւ մաքառի քո դէմ. զի դու նորանչան, անծանօթ երեւոյթ մի ես նորա աչքին. նա իրաւունք ունի զքեզ չճանաչելու երբ դու նորա հարապատածին զաւակ չես. օտար ես եւ օտար աշխարհէն կուգաս. քո միտքն ի՞նչ է. մեր հին աշխարհ վերանորոգել, մեր նախապաշարմունք բառնալ եւ մեր հայրենիք ժառանգե՞լ կ'ուզես. Արեւմուտքը գրաւեցիր, արդ ելար որ Արեւելքն ե՞ս գրաւես:

Գրաւէ՛, գրաւէ՛. ժողովուրդ կամովին քեզ անձնատուր կը լինի, զի քո ձեռն ազատարար է. դու մի՛ վհատիր թէ անգէտ ժողովուրդին հետը ի՞նչպէս պիտի վարուիս. հին երկաթէ ձեռք բարւոք դաստիարակեր է մեր աշխարհի ժողովուրդ: Հարստահարութիւն, աղքատութիւն եւ ծանրատար տառապանքներ առհասարակ կորացուցեր են ժողովուրդին լծավարժ պարանոց, որ անդիմադարձ պատրաստ է յօժարափոյթ կրել քո դիւրատար լուծ:

Դու գիտե՞ս ու կը ճանաչե՞ս մեր Արեւելեան ժողովուրդը, որ առանց գիտութեան բնպէս ճարպիկ է, եւ այնչափ գռեհիկ չէ որ չգիտնայ իւր ազատութեան եւ յառաջդիմութեան պայմանները: Այո՛, կան կարծիք եւ մարդիկ, որք տիրապետական ոգին փայփայելով եւ միշտ փասքուս լինելով կը խօսին եւ կը համոզեն այսպէս թէ դեռ մանուկ է մեր աշխարհ. դեռ չգիտէ կարդալ եւ գրել, դեռ ընտրութիւն չունի, ո՞րպէս կարէ որոշել իւր հայրենեաց չահն, բարին ու չար, անպէտն ու պիտանին, ոսկին ու պղինձ, արծաթն ու կապար:

Այսպէս երբ զքեզ իբրեւ անուս եւ անընտրող մանուկ կը դատեն, ժողովուրդ, ո՞վ է մեղաւոր, դո՞ւ թէ քո սնուցիչ դայեակներ. որք իբրեւ օտարամայր՝ կաթ եւ ուրիշ զօրացուցիչ կերակուր խնայեցին քեզ. ցամաք հացով եւ կրնեակով ապրեցար. սրտիդ եւ լերդիդ արիւն ցամքելով՝ ողջ կեանքդ ծիրեցաւ. քո մահն եւ վախճան մօտ էր. անագան ուրեմն զգացին խորհրդական բժիշկներդ. ամապարեցին զեղ եւ դարման տանիլ քեզ համար, որպէս զի հնացեալ ծերութիւնդ երիտասարդանայ եւ դու նոր կեանքով վերածնիս:

Ջո զեղն եւ դարման ի՛նչ է, պիտե՞ս, ո՛վ տարկացած մահամերձ ժողովուրդ, ազատութիւն եւ քաղաքակրթութիւնն է. եւ այն է միակ որ պիտի բառնայ գլխէդ կռփահարիչ հարուածները, որ քո ազատ ուղեղը ճնշելով ճնշելով ցնդեց. ո՛հ, չթողուց երբէք որ դու ազատ խորհիս, ազատ խօսիս, ազատարար ճանչնաս քո պարտքն եւ քո իրաւունք, զոր կը սահմանադրէ անբռնադատ Օրէնք:

Օն ուրեմն, միացեալ ժողովուրդ Թուրքաստանի, սիրէ՛ այսուհետեւ քո սահմանադիր Օրէնքդ, պարտիքներդ վճարէ, իրաւունքներդ պահանջէ. մինչեւ ցարդ անգէտ էիր. այսուհետեւ գիտցիր պարտուց եւ իրաւանց հաւասարակշռութիւն պահել. մինչեւ ցարդ ամէն զրկանօք վարուեցան քեզ հետ, ծանր ծանր պարտիքներ պահանջեցին քեզմէ եւ իրաւունքներդ զլացան. միշտ զրկուեցար ու բողոքեցիր, բայց քեզ ոչ ոք լսեց. այնուհետեւ սովորեցար անմռունչ մնալ միշտ կարիճներուդ առջեւ:

Ո՛հ, տակաւին պահանջողներդ այնպէս կը կարծեն որ դու իբրեւ աւելիւրի պարկ մի ես եւ դեռ անսպառ փոչիներ կան քո մէջ. ուստի զարնելով զարնելով դատարկ պարկիդ փոչիներ հանին. այնպէս որ տաչտիդ մէջ հաց չմնաց եւ գրպանիդ մէջ մի լումայ. իսկ հարուածեալ պարկդ փարատ փարատ եղաւ: Այդ չատ բնական է. երբ հացդ բարձուի, այնուհետեւ հնա՞ր է որ դու մնաս:

Տեսնալով որ պատառ պատառ եղար այժմ, քո նորոգիչներ զքեզ կարկատել կ'ուզեն. չգիտեմ այլեւս կարկատ կը բռնե՞ս, թէ հնացեալ ձորձիդ վերայ անթափ կապերտ ձգելով աւելի եւս պիտի բացուին հնութեանդ պատառուածներ. կամ իբրեւ նոր զինի հին տիկերու մէջ լեցուելով, նոր

դինուոյն եռացող զօրութենէն ալիկեր պատռին եւ դինին կորնչի: Այս օրինակը չատ ճիշդ է Թուրքաստանի ժողովուրդին համար, զոր ցոյց կու տայ մեզ Աւետարանի ճշմարտութիւն:

Կը վհատի՞ս արդեօք, ժողովուրդ, երբ անդարման վիճակիդ նկարագիր կը հանեմ մի՛ խռովիր, մի՛ տագնապիր. մահկանացուաց խորհուրդ եւ դատաստանը թիւր են. մարդիկ կարճամիտ են. ինչ որ մեր առաջ անհնարին կը թուին, երկնից նախախնամութեան առաջ միշտ հնարաւոր են:

Ո՞վ կը հաւատար եթէ մի քանի դար յառաջ պատմէին մեզ, որ օր մի Աբեւմտեան աշխարհի վայրենացած ժողովուրդ զղօնանայ, զիտութեամբ բարձրանայ, քաղաքակրթութեամբ բարգաւաճի եւ այսօր համայն աշխարհի օրէնք տայ եւ նախանձելի օրինակ լինի:

Այսպէս նաեւ, ո՛վ ապերջանիկ Արեւելք, ո՞վ կը հաւատայ, եթէ մարդարէանամ քեզ համար որ դու ես օր մի երջանիկ Եւրոպիոյ փառաց ու բախտին պիտի տիրանաս. եւ այն փառաւոր ապագային ներկան այժմէն սկսաս. երանի՛ թէ զայն աւարտ հանես եւ յաղթանակես հնութեան եւ նախապաշարման վերայ:

Թերեւս կը հոգաս եւ կը տատամսիս յոյժ, թէ քաղաքակրթութեան աշխարհաշինութիւն ի՞նչպէս պէտք է հիմնարկել եւ հաստատել անկայուն եւ երերուն երկրի մը վերայ՝ ուր չատ հաղուագիւտ են իմաստուն ճարտարապետներ եւ շինութեան յարմարագոյն քարեր. զի մեր աշխարհի քարեր համակ անտաշ են, ոչ նախաձեռն դաստիարակութիւն տաչեր, յըղկեր է եւ ոչ քաղաքակրթութիւն չափակցութեամբ պատրաստեր է. հապա զի՞ըդ հնար է քար քարի վերայ դնել որ զիրար չեն բռներ, եւ աւարտել այն մեծագոյն չէնքը՝ որ մեր անպատասպար աշխարհին հոգօր պարիսպն է. զի այսուհետեւ Զինական քարէ պարիսպներ անպէտ են. միայն քաղաքակրթութիւն կը պահէ աշխարհ:

Այո՛, ե՛ս էլ կը վկայեմ քեզ հետ որ աշխարհաշինութեան քարերդ զիտութեան արուեստով տաչուած եւ քառակուսի չափուած չեն. բայց զիտե՞ս թէ քանի՞ ազնիւ եւ բնական յատկութեամբ զեղեցիկ են մեր աշխարհի քարեր. չատ մարմարիոնի հանքեր ունիմք որ ամէն շինութեանց յարմարութիւն ունին, միայն թէ շինող ճարտարապետներ իմաստուն եւ յառաջատես լինին:

Ախո՛ռ, հապա՛ր ափսոս, որ մեր աշխարհի մէջ դեռ ամէն բան երերուն եւ անհաստատ է. չատ անգամ շինող ճարտարապետներ եւ պատուականն անկիւնաքարեր ի միասին կ՝անարգուին. եթէ ազատամիտ հերոսներ ջանան մէկ ձեռքով չինել, խորութիւն, հնութիւն եւ նախապաշարմունք միւս ձեռքով կը քանդեն:

Թող քանդեն որչափ ոյժ ունին. քանդողներ միշտ աւերակաց տակ կը մնան, զերեզման կը ծածկէ զիրենք եւ նոր նոր շինողներ կը ծնին: Այսպէս է այս աշխարհի զործն բուն աշխարհի սկիզբէն. մարդիկ միշտ չինելով եւ քանդելով յառաջ կ՝երթան. բայց ի վերջոյ քանդողներու ձեռք կը լքանի, նիւն կը դառնայ եւ շինողներ կը յաղթանակեն. զի միոյն զործիքներ ագիտութիւն եւ հնութեան են, իսկ միւսոյն՝ զիտութիւն, քաղաքակրթութիւն, եւ սահման՝ արդարութիւնն է: Միոյն առաջնորդ խաւար, իսկ միւսին՝ լոյս եւ զիտութիւն. միոյն իշխանութիւն սուր, իսկ միւսին՝ ազատ Օրէնք:

Բո՛ւռն հար, բռնէ այդ ազատ Օրէնք, ո՛վ Թուրքիոյ ալեկոծ ժողովուրդ. քանի՞ ժամանակ է, ո՞րչ, որ կը ծփաս ու կը տարուբերիս մի լաստափայտի վերայ, որոյ համար կ՝աեեն անյոյսներ թէ կապերը քայքայուած են եւ դու սակաւիկ մի ես անդեկավար, անապաւէն մնալով՝ պիտի խորասուզիս սեաւ եւ ձերմակ ծովերու ընդդիմահար ալիքներու մէջ. եդո՛ւկ քեզ, զո պերեզման ծովերու անդունդներ պիտի լինին. կէտ ձուկ իւր բերան բացած պիտի կլանէ զքեզ եւ դու ես Յովնանու պէս ձկնափոր կենդանի պերեզմանին մէջ փակուելով խորանդունդ զժոխքէն ձայն բառնաս եւ աղաղակես առ Տէր Աստուած քո:

Օրէ՛նք սիրէ, ժո՛ղովուրդ, օրէնք սիրէ. Սահմանադրութեան Լբեւէն մի՛ փախչիր որ քեզ համար նոր ամրակապ լաստափայտ մի է, որ ժամանակ հրաշիւք բերաւ քեզ Ովկիանոս ափունքէն. ապաւինիր այդ օրինագիր

լաստին, զոր բազում դարեր հազիւ կերտեր են զայն եւ դու պատրաստա-
կազմ գտար:

Այլ թէ տակաւին դանդաղիս, տակաւին մեղկանաս ու մերժես քո վեր-
ջին ապաւէնն լաստափայտն, տակաւին պաշտես քո հին կարծիքն եւ ասես
որ «Մեր աչխարհ նոր օրէնք չի սիրեր, մեք հնութեան մէջ ծնանք, պէտք է
հնութեան մէջ մեռնինք. մի հնութիւն՝ մեր խանձարուրն է, պէտք է նաեւ
մեր պատանք լինի:

Ո՛չ, ո՛չ, չկամիմք փոխել մեր աչխարհի մութ դոյն եւ մերթ մորթ՝
զոր բնութիւն մութ ներկեր է. չկամիմք ճանչնալ մարդկանց հաւասար ի-
րաւունք զոր պետական Աստուած մեծ եւ փոքր ստեղծեր է. միթէ փոք-
րիկ ձկներ մեծերուն կերակուր չե՞ն, ինչպէս որ ճնճղուկներ որսական
բազէին. ո՞չ ապաքէն բնութեան կարգ եւ օրէնք այս է բռնադակ աչխար-
հին վերայ, որ միշտ զօրաւորներ տկարներուն տիրեն»:

Մի՛ հաւատար, ժողովուրդ. այդ վարդապետութիւնը տիրապետաց ո-
գին ստեղծեր է, մարդասէր եւ արդար Աստուծոյն չէ. զի ընդհանուր
մարդկութեան կոչումն է կեանք՝ ազատութիւն, արդարութիւն եւ հաւա-
սարութիւն է երկինէ առաջ եւ աչխարհիս քաղաքակրթութեան օրինաց ա-
ռաջ:

Չանէ՛ք այդ հնոտի հանդերձներ, հանէ՛ք ո՛վ Թուրքաստանի հնասէր
ժողովուրդ, հանէք ձեր անձին ու փոխեցէք, ինչպէս կը փոխէ օձն իւր շա-
պիկ. այսուհետեւ դուք այդ պատառատուն զգեստով կարող չէք աչխարհի
առաջ չերեւիլ եւ քաղաքակրթութեան հրապարակի վերայ երեւիլ, եւ կամ
թէ երթալ Եւրոպիոյ աչխարհաժողով արուեստահանդէսին մէջ մանել,
ցոյց տալով թէ դուք եւս քաղաքակրթութեան բաժանակից ազգ էք եւ ա-
րեւելեան ճարտարութեան օրինակ: Ո՛հ, կը յիշե՞ս արդեօք քո անցեալ ազ-
նուականութեան չուքն ու պերճութիւն, որ քան զամէն աչխարհ վեհ ու
փառազարդ էիր:

Այլ յայտնէ՛ մեզ, մի՛ ծածկեր, ով անյայտ ժամանակ. դու որ զմարդ-
կային ազգ բիւր ձեւերով եւ դաղափարով ճուլեցիր մինչեւ ցարդ եւ տա-
կաւին նորանոր քաղաքակրթութեամբ կը ճուլես, ասա՛ մեզ, Արեւելք՝ որ
իւր հին ազգերով մինչ ի դերեզման խոնարհեր է, այլ եւս պիտի բարձրա-
նա՞յ արդեօք, ապագայ դարերում ի՞նչ կը պատրաստես դու Արեւելից անկ-
եալ ազգերուն համար. ես գիտեմ. չրջող անիւներուդ վերայ առնելով աչ-
խարհիս ազգերը՝ կը դարձնես, կը դարձնես, զամանս ի վեր կը հանես եւ
դամանս ի վար կը տանես, եւ մերթ եւս անիւներուդ տակն առնելով կը
ջախջախես եւ միայն մնացորդ նչխարներ կը թողուս աչխարհիս վերայ:

Ժողովրդոց մնացորդ նչխարներ դարձեալ յուսալից աչքով քեզ կ'սպա-
սեն, ո՛վ ժամանակ. արդեօք այդ փուչացած եւ միանգամայն ողջ մնացած
նչխարներն՝ որք աչխարհիս հզօր ու տիրող առիւծներու ժանիքներուն մէջ
ծախուելով ծախուելով տակաւ տակաւ կ'սպառին. պիտի բերե՞ս այն ա-
զատութեան օրը, զի այդ փուչացած նչխարներ մեռելութեան մոխրոց մէ-
մէջէն յառնեն ինչպես փիւնիկ, կրկինն վերակենդանութիւն ստանան եւ Աս-
տուծոյ ազատատեղծ մարդիկ՝ մարդոց բռնացող ժանիքներէն ազատին:

Ո՛վ ժամանակ, ժողովրդոց յոյս միշտ կենդանի է եւ չեն թերահաւա-
տիր, այլ կը հաւատան միշտ թէ դու պիտի բերես այն դուշակեալ ոսկե-
դար, յորում զոռոզ առիւծն՝ աչխատաւոր եզին հետ բնակի, ինձն՝ ուղին
հետ մակաղի, բարձր գահեր՝ հին հպարտութենէն խոնարհին եւ ժողո-
վուրդ ազատութիւն համբուրէ:

Բարէ՛, կը կասկածիմ ես թէ մարդոց այս մեծ հաւատ՝ երազայոյս է,
զի հպարտութիւն եւ փառասիրութիւն, քանի որ աչխարհ կայ, մարդոց
հետ պիտի ապրի եւ ածի. վասն զի այդ կրից արմատ մարդոց սրտին մէջ
ընդաբոյս ու բնական է. պանծացող գիտութիւն կարող չէ զայն մեռու-
ցանել առանց Աւետարանի դերապանծ սիրոյն: Այո՛, միայն Աւետարանի
անբիծ կրօն՝ որ անձնասիրութիւն եւ զոհողութիւն կ'ուսուցանէ. այո՛,
այդ միայն կ'սպանէ մարդկային անձնասէր հպարտութիւն եւ նորա կա-
մակոր կրից կատաղութիւն:

Ոսկին, հարստութիւն, գահն եւ թնդանօթ միշտ դաչնադիր կը մնան

աշխարհիս վերայ, ժողովրդոց ընկերհաշտական միութիւն այս հզօր դաշնակցաց դէմ ալիւր մրցի մինչեւ ի կատարած աշխարհի. թէ իմաստուն ես՝ դուշակէ՛ այժմէն թէ ո՞վ պիտի յաղթահարէ։

Տէ՛ր ամենիշխան որ կ՝իշխես ժամանակին վերայ, զի ժամանակն եւ զայն չափող արեւ եւ լուսին քո կամակատար արբանեակներն են. եւ կը հաւատամ քեզ, ո՛վ Տէր, որ դու միայն ժամանակին սանձ ձեռդ առնելով տիեզերք կը կառավարես, ամէն բան քո յաւիտենական օրինաց համեմատ կը վարես եւ մարդոց բժժոտած աչքերէն բոլորովին կը ծածկես ժամանակին Մորհուրդը։ Անցեալը՝ մեր մոռացկոտ մտքէն կը հանես. ներկան ապօտ նշմարանքով փոքր ի շատէ ցոյց կու տաս եւ ապագան՝ քո անհաս խորհրդեան մէջ թաղուն կը պահես։

Ուրեմն ասա՛ մեզ, ո՛վ Տէր, որ չարն ու բարին աշխարհիս վերայ եւ՛ եւէջ կ՝առնեն, մերթ մին եւ մերթ միւսն կը տիրէ, եւ մարդիկ սովորած են ասել՝ ժամանակ չար է կամ բարի. արդեօք չար օր եւ չար ժամանակն դո՞ւ կը կոչես եւ կը բերես զայն ազգաց ու ժողովրդոց վերայ. ինչպէս կը վկայէ մարգարէն թէ առանց քո ձեռին՝ ժամանակն ինքնիշխանաբար կը գործէ այս աշխարհիս մէջ, մերթ բարին բերելով եւ մերթ չարն։

Եթէ այսպէս, ապա ուրեմն չարն ու բարին ժամանակի արգասիքն են, եւ մարդիկ նախասահմանաբար ստրկացած են ժամանակի բուռն եւ անխուսափելի իշխանութեան տակ. ողորմելի մարդիկ հարկիւ կը վարին ու կը մղին իրրեւ խուխ փոթորկին առաջ. հարկիւ ազգեր կը զօրանան ու կ՝ընկճին. հարկիւ գահեր կը կործանին եւ կը կանգնին. հարկիւ այս աշխարհ եւ մարդկային ազգ ժամանակի պատահարաց ենթակայ է։

Ո՛չ, ո՛վ Տէր, ո՛չ. մարդիկ կը թիւրեն դատաստանը եթէ այսպէս դատեն. մարդիկ անդիտաբար կը զրպարտեն զժամանակն, որ քո բարերար ձեռքին պարգեւած կեանքն եւ լոյսն է։

Եւ ինչո՛ւ համար այսպէս դատել կ՝ուզեն մարդիկ, այդ քեզ յայտնի է, Տէ՛ր սրտագէտ. որպէսզի մարդիկ քո դատաստանէն փախչելով անմեղադիր մնան եւ քեզ պատասխան տալու ժպրհին, պատճառելով զպատճառս մեղաց թէ՝ մեզ ի՞նչ մեղ կայ, չարիքներ ժամանակ բերաւ եւ մեք առ ի հարկէ հակամիտեցանք չարին։

Նոնարհելով երկնից առաջ կը խոստովանիմք, Տէր, եւ մեր խղճի դիտակցութեամբ կը վկայեմք թէ՝ չարիքները չարարուեստ մարդկանց դիւտըն է եւ մարդն է հեղինակ չարեաց ու բարեաց. զի նորա սրտին մէջ կայ ու կը դարանի չարութեան եւ բարութեան զանձ. եւ երբ ուզէ զայն ազատարար ի դուրս կը բղխէ, որպէս ասաց Քրիստոս։

Սանձակոծէ՛, ո՛վ Տէր, սանձակոծէ եւ վախկ չարագիւտ մարդկանց բերան, որ միշտ չարիքներ բղխելով հեղեղի նման չխեղդէն բարիքները. զի անոնք քո հաւատացեալ դաւանիներն են, իսկ չարիքներն՝ աշխարհին. բայց դու քո անհուն անհիւթ մարդասիրութեամբ երկուքին վերայ եւս հաւասար կ՝ածես արեւդ եւ անձրեւդ, որպէս զի քո անխտիր բարերարութեամբդ ապաշնորհ մարդկանց խստասրտութիւնն ամոքես, որ ճանչնան քո անտրիտուր բարիքն ու երախտիք, դառնան չարութենէն ու պաշտեն զքեզ։

Բայց քո երկիւղած ծառաներ դիտեն ու կը հաւատան եւ չեն երկբայիր, ո՛վ Տէր, որ դու այս աշխարհը բարձրագոյն խորհուրդովդ կը կառավարես. չարն ու բարին ի մի կառք դուգակցելով յառաջ կը վարես. ինչպէս անմիաբան հակառակ տարերք. չարերն աշխարհէս չեն հաներ, այլ կը թողուս որ բարինկրուն հետ միշտ մրցին, չարութիւնն պարտի եւ առաքինութիւնն յաղթանակէ. ո՛վ, ո՞րչափ զարմանալի ե՛ք քո խորհուրդ, ո՛վ Տէր, որ առաքինեայ սլսակ չարերուն ձեռքով կը հիւսես. եւ չարն՝ որ չարագիւտ մարդկանց հնարքն է, դու զայն ի բարին կը չրջես։

Մարդիկ կան որ անդիտաբար դանդատ կը բառնան նախանամուխեանդ դէմ եւ կ՝ասեն թէ՝ ինչո՞ւ կը թողուս որ չարերն առաւել աճին ու յաջողին աշխարհիս վերայ. ինչո՞ւ համար դայթակղութեան քարերը մարդկային ընկերութեան մէջէն չես բառնար, որ միշտ տակաւերուս վերայ իյնալով կը ջախջախեն. ինչո՞ւ համար փուչերը տնկեր ես ծաղկաբուրաստանին մօտ,

որ քո հոտանոյչ ծաղիկներդ խայթոցահար լինին: Միով բանիւ, կ'ասեն, Թող չարերը բոլորովին սրբէ աշխարհէս, որ բարիներ ազատ մնան եւ առաւել պտղաբեր լինին:

Սակայն մի՛թէ դու մարդոյն անդէտ խորհրդո՞վ կամ դատաստանո՞վ կը կառավարես աշխարհ, յորում դու միայն բարի սերմն սերմանեցիր, իսկ չար որոմն թշնամի մարդ ցանեց. հրեշտակ ծառաներ տեսան ու զարմացան եւ զեկուցին քեզ որպէս թէ դու դայն չգիտես. հրաման խնդրեցին որ զորոմն ցորենի արտէն ի բաց խլելով որոշեն, որպէս զի բարի ցորեաններդ անխառն մնալով բարգաւաճին:

Կարճամիտ մշակներ խորհուրդս տուին քեզ, ո՛վ խորհրդոց Տէր, այլ դու երբէք չը համեցար անոնց. Թողէք, ասացիր, որ երկու բոյսերն եւս ի միասին աճին մինչեւ հնձոց ժամանակ: Ուրեմն քո պատկան կամքն այն է որ թէ՛ ցորեան եւ թէ՛ որոմն, թէ՛ բարին եւ թէ՛ չարն խառն ու հաւասար աճին ու ապրին աշխարհիս ազատակին մէջ. որով ցոյց կու տաս թէ դու բարիները չարերով կ'որոշես, եւ չարերը՝ բարիներով. ի վերջոյ բարեբոյս ցորենահատներդ արքայութեանդ չտեմարանը կը ժողովես: Իսկ չար որոմն եւ անպէտ յարդը անշէջ կրակին կու տաս, որ ճարճատելով այրին ու տոչորին: Այս է քո արդար հատուցումն նոցա համար, որ քո ծառաներ աշխարհիս վերայ զրկելով ու հարոտահարելով չարաչար տանջեցին:

Ո՛վ երկնային Սէր, որ մարդոյն սիրով այս աշխարհ եկիր, որպէս զի անձամբ տեսնաս ու կրես մարդոյն քաշած վիշտն ու տառապանք. երիթովի ճամբուն վերայ չօշափեցիր չարչարուած մարդկութեան բոլոր վէրքեր, կը Թողո՞ւս այլ եւս որ աշխարհիս բուռն վարձութիւն իւր ծանր դատաղնով տակաւին տիրէ ու ճնշէ սարկացած մարդոյն վերայ, որ մինչեւ ի գետին կորաքամակ եղեր է:

Կը Թողո՞ւս այլ եւս, Տէր, որ չարերը չարութեամբ զօրանան եւ չարաչար բանադատանն քեզ հաւատացող ծառաներդ. դու ուսուցիր մեզ աղօթել միշտ երկնից Հօր, որ իւր որդիքը չարերուն ձեռքէն փրկէ, եւ չտայ փորձող ժամանակին ձեռք, որ անխնայ հոլովելով իւր անիւներուն տակ կտրատէ մեր կեանք ու բառնայ մեր հոգին: Մեք եւս յայնժամ Բաբիլոնի գերեվարեալ ազգին պէս անյուսաբար՝ կոչեմք, «Տէր, հատաւ յոյս մեր եւ մեռաք:»

Այլ եւս կ'աւարտեմ վանաբի խորհրդածութեանս բան, խոստովանելով որ մեր մանկամիտ մտածութիւն եւ խորհուրդ անդիտութիւն է քո առաջ. ժամանակին տէր դո՛ւ ես, եւ դու միայն գիտես նորա անյայտ խորհուրդը: Մոխիր է մարդոյն սիրտ որ չհաւատայ Թէ դու ինչ որ կը կամիս եւ կը վճռես երկնից պետական աթոռդէդ, այն կը լինի աշխարհիս վերայ: Անշուշտ դու եւս քո երկնամայրաքաղաքին մէջ առեան եւ դատաստան ունիս. աշխարհի ոստիկան հրեշտակներդ ամէն օր լուսաւոր բողոքներ կը հանեն քո առեան, եւ դու մարդոց սիրտն ու գործքերը քննելով՝ ըստ այնմ կը դատես: Երբ աշխարհիս վերայ մեղապարտ մարդ զմարդ կը դատի իւր օրէնքով, դու որ մարդոյն Աստուածն ես եւ դերագոյն դատաւոր, մի՛թէ՛ քո արդարութիւն՝ իրաւունք չունի՞ աշխարհիս ապրատներու դատաստանը տեսնալ:

Դա՛տ արա, Տէր, դա՛տ արա, զի քո օրէնքն ու դատաստան միայն ճշմարիտ է. համառօտէ՛ միանգամայն քո կրկնամիտ դատն ու վճիռը չարերուն վերայ. ինչպէս կը պաղատէր քո ծառան Դաւիթ, նովին ձայնիւ կը պաղատիմք քեզ:

Դա՛տ արա Տէր, դա՛տ արա, զի մեր աշխարհ լցաւ անիրաւութեամբ: Եւ դու դիտես, Տէ՛ր արդար եւ ազատարար, զի մեր վրկութիւն ի քէն է ի ժամանակի նեղութեան:

———o———

ՎԱՆԳՈՅԺ

ԿՈՒԺ ՄԻ ՋՈՒՐ

ԻՒՐ

ԱՅՐԱԾ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ ՎԵՐԱՅ

ԿԸ ՍՐՍԿԷ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

ԱՌ ՄԵԾԱՐՈՑ ՍԻՐԵԼԻԴ ԻՄ

ԱԲՐԱՀԱՄ ՍՕԼԱԽԵԱՆ

ՄՏԵՐԻՄ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՑ

———o———

Վաճ վառուեցաւ, որ իմ եւ ֆո բնակասնունդ հայրենիքն է· անշուշտ մեր ազնիւ սիրտն եւս մեր կարեվէր սրտին հետը վշտահար եղած է:

Այդ ֆաղաքաւեր կրակին համար, որ անխնայ այրեց լափեց մեր հայրենեաց կեանքը, ես մի կաթ ջուր պատրաստեցի, չէ թէ այրած ժողովուրդին մորմոքեալ սրտին ջուր տալու մտօվ՝ զի դորա համար գետեր եւ ծովեր պէտք են՝ այլ մի միայն վաճայ դպրատանց աղճատիկ մանուկներուն ծարաւն ու պապակը զովացնելու համար:

Սոյն իմ արտասուաց մի կաթիլ ջուրը ձեր բարեսիրտ ազնուութեան կը յանձնեմ, որ զայն ձեր օգնական ջանիւք առատացնէք, այսինքն մամուլին քալով հոգայք տպագրութեան պէտքը, որոյ դուզնաքեայ արդիւնք նուիրեմ հետ ֆեզ մեր հայրենեաց այն կարօտ մանուկներուն՝ որք այսօր անդպրոց, անգիրք եւ անթուղթ մնացին: Այս փոքրիկ բարոյական հացի նկատակը մեծ մատակարարեմք, զի մեր բաժին է· իսկ հանապազորդական հացն թողումք թող Աստուած հոգայ, ոչ միայն տղայոց այլ եւ հարցն ու մարց: Ո՞հ, հայրերը չֆաւորութեամբ կը հեծեծեն տան մէջ· գոնէ զաւակներ մխիթարուին դպրոցին տաճարին մէջ: Շէն ֆաղաքի մի վաճառանոցի խանութներ փակուեցան, չքողումք որ դպրոցներն էլ փակուին, մինչեւ յիշէ Աստուած եւ այցելութիւն լինի տառապեալ ժողովուրդին:

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

25 *Յունուար* 1877

ՎԱՆԳՈՅԺ
ԿՈՒԺ ՄԻ ՋՈՒՐ
ԱՌ ԻՄ ԱՅՐԱԾ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Եղէ ես որպէս ֆու յաւերակի։
ՍԱՂՄ· ՁԱ· 6։

———o———

Ո՞ տայր ինձ, ո՛հ, գեղեցիկդ Վան, Վասպուրական աչխարհի զարդն ու պսակ, որ աւերակիդ ամէնացեալ մոխրին վերայ նստելով՝ արժանի լինէի զքեզ եւ քո որդիքներդ ողբալ, ինչպէս ողբասիս Երեմիան, որ լայր եւ կոծէր այրիմայր եւ գերեվարեալ Երուսաղէմի վերայ։

Որդիքներդ գերի չէր գնացին ի Բաբիլոն, այլ նոյն իսկ հայրենեաց երկրին ու գրկին մէջ աղքատութեամբ ստրկացան ու գերեցան. հայ՝ որ նոցա կեանքն էր, խլեցին զայն ու քանդեցին վաճառաշահութեան ազարակն, եւ այժմ դու համակ որդիքներովդ մնացիր անօթի եւ նուաղեալ։

Մի՛ լաք, գլեցիկ մանուկներ, մի՛ կոծէք, կաթընտու մայրեր, թէ հացն ու կաթ պակսեցաւ՝ մեր երկնաւոր Հօր, գութ, որ ճնճղուկները կը հոգայ՝ զձեզ չի մոռնար. չուտ կ'անցնին ձեր սոյ իրիկուն ու գիշեր, եւ առաւօտ ուրախութիւն կ'ողջունէք։

Պատահար քո՝ երկնից պատահար չէր, այլ նոյն իսկ քո երկրէն եւ քո մէջէն. հին զրացի քաղաքացիներդ գրաւեցին զքեզ. նոքա՝ որ քեզ հետ կ'ուտէին հայրենի սեղանէն, նոքա՝ որ քո ճակատին քրտանց վաստակով լիասէս կը յագենային, ո՛հ, անխնայաբար ոտնակոխեցին բարեւից հացի սեղանդ։

Ա՛յսուհետեւ զարգիւնս ձեռաց իւրեանց կերիցեն։

Ես գիտեմ, հայ՝ քո զօրութիւն եւ հոգին էր, եւ այն իսկ էր միայն որ յառաջդիմութեանդ զօրավիգ կը լինէր եւ դու կը քալէիր այնչափ, որչափ մանուկ մի նոր ոտք ելած։ Աւրեօք անակից եղբայրներդ նախանձեցա՞ն, հացն ու վաստակ ձեռքդ կորզեցին, որպէս զի դու առ քաղցի ուժաթափես, ոգիդ եւ չիզերդ թուլանան, ծունկերդ կթոտին, եւ այլ եւս չկարենաս յառաջադիմել դէպ ի յոյսդն աստպարէզ եւ լաւագոյն կեանք։

Բայց ի՞նչ էր քո դուշնաքեայ յառաջդիմութիւն, ես գիտեմ ու կը ճանաչեմ զքեզ. որդիքներուդ կէս մասն պանդխտութեան մէջ մաչելով կը մաչին, կէս մասն՝ եւս այդր բիւր զրկանօք հանդերձ հազիւ կը հայթայթեն իւրեանց ապրուստն ու պարէն. մինչ առ ա՞յդ եւս մախացաւ երիցագոյն եղբայրդ եւ հին ու մոլար քաղաքականութեան դատաստանով վնասակա՞ր համարեց։

Եթէ այսպէ՞ս, ախտո՞ս, նա քան զքեզ առաւել տուժեց ու չկրցաւ խորհրդով խելամտել, որ քո կարծեցեալ յառաջդիմութիւնդ երկրին ընդհանուր բարգաւաճման անխորտակէս չահ եւ օգտակար էր։

Եթէ յիրաւի՛ եւ իրապէս յառաջդիմութեանդ քայլերը հաստատուն եւ զօրաւոր էին, այդ իսկ մեծ չահ էր անշարժ եւ անաչխատ եղրօրդ. զի դու զայն եւս մղելով մղելով յառաջ կը տանէիր հետ քեզ, եւ իրրեւ երկու լծակից ամոլներ հաւասար վաստակելով, հաւասար բաժնելով հայրենեաց աղարակին արդիւնքը, այնուհետեւ հաւասար կը վայելէիք ի վառս Օսմանեան կայսրութեան։

Ո՛վ սիրասէր եւ ժրաջան Հայ մշակներ, հայրենեաց ազարակին մէջ այն ինչ միամտութեամբ կ՝աշխատիք բեղմնաւոր հունձերով երկիրը բարւոքէն պահել եւ սիրոջ չեմարանը դանձով ու ցորենով լեցնել, անտի– բասէր ծառայակիցներ հրձիգ արարքին ազարակին, խելաթափ եղեն ու չմտա– բերեցին թէ այդ ոճիրն արգելուի գանձուն եւ բոլոր հայրենակից ժողո– վրդոց հաւասար գեան է։

Ո՛վ չէ գիտեր, որ երկրի մը բռնութենէն եւ զրկանքէն միապէս կը զրկուի բնակիչ ժողովուրդ, եւ կը թշուառանան առհասարակ սովու եւ տառապանաց մէջ. Ղուրանի եւ Աւետարանի որդիքներն՝ երկու դասն ի միասին պիտի նստին ու լան, մէկ դասն արեւուն տակ եւ միւսն գիշերա– վար լուսնին, հա՛ց հա՛ց աղաղակեն։

Մինթէ նա որ յափշտակեց ընկերին հաց, նա կո՞չտ պիտի ուտէ։ Ո՛չ, ո՛չ· զրկանաց ու յափշտակութեան հաց առաւօտէն մինչեւ իրիկուն չի տեւեր, չուտով կը սպառի· դի այն հացն է միայն արդար ու անսպառ՝ որ մարդոց ճակատին քրտանց՝ արդար վաստակն է· ով որ առանց այս պայմանին հաց կ՝ուտէ աչխարհիս վրայ՝ պետական Աստուծոյն վճիռը կեղծանէ։

Զը դիտեմք քո մեղքն ի՞նչ էր, ո՛վ անդէն եւ հլու հնազանդ ժողովուրդ վանայ, դու ոչ զենք ունէիր եւ ոչ երբէք ըմբոստացար տիրող գաւազա– նին դէմ· քո հաւատարմութեան չափ հինդ հարիւր տարի է, եւ քո զենք միայն խոփն ու արօր· արուեստ եւ վաճառականութիւն քո զբաղումն էր· եւ մինթէ ա՞յս եղեւ հատուցումն քո հաւատարիմ հպատակութեան։

Ի՞նչ խորհրդաւոր օր էր հրաւիրձութեանդ օր, ով անբախտ Վան· մինթէ այն օր քեզ համար սեւ օ՞ր էր, երբ Թուրքաստանի պայծառ օր կ՝ըս– կսէր, երբ Բիւզանդիոնի Վոսփորէն հրանօթներ կ՝որոտային, եւ Օսման– եան միապետ ինքնակալ կայսր սահմանադրութիւն կը կնքէր· այն ուրախ օրերում, ո՛հ, մոլեղնութեան հուրն զքեզ լափեց, ծուխով ու մուխով խեղդեց քո ինդութեան ձայն եւ չունչ։

Մինչդեռ մայրաքաղաքն իւր համայն գաւառներով հրավառութեան ոճն կը կատարէր, դու հէնց ապերջանիկ վան, քո ոճն հրավառութիւն չէր· այլ ծախիչ ու համաճարակ կրակ մի, որ մի գիշերուան մէջ սպառեց զքեզ· այսր Բիւզանդիոնին մէջ պանդուխտ գաւակներդ երգոց ու նուագարանաց ձայներով կը պարէին, իսկ այդր բոցերուդ ճարճատիւն միայն կը լսուէր, որոց հետ կը խառնուէր նաեւ թշուառ որդիքներուդ ողբ, կոծ, լացն ու աղաղակ։

Ծուխն քեզ մօտ էր, ջրոց աղբիւրներ եւ վտակներ կը վազէին· կարա– ձմեռն էր, թանձր ձիւնի ձերմակ սաւանով պատած էիր, չէնքերդ ամէն հոզակառոյց էին, մարդ կը զարմանայ, թէ որպիսի՞ դիւրութեամբ վա– ռեց զքեզ կրակ։

Այդ մի հրաչք է աչխարհի առաջ· ե՞րբ հուրն զհող վառեց, ո՞վ լսեց ու տեսաւ որ Վանայ չէնքերն հրդեհէն վառին· թէ դիտէք՝ դո՛ւք պատմե– ցէք մեզ, ո՛ հարիւրամեայ ծերունիք, դուք դեռ ողջ էք եւ ի՝ապրիք այսօր, վկայեցէք երկրիս դառաւորաց առաջ։

Թուրքաստանի վերանորոգ սահմանադրութեան ոճնականին անչուչտ զոհ մի պէտք էր, եւ այն փառաւոր զոհ դու մատուցիր, ժողովուրդ Հա– յոց· բայց դիտցիր թէ կանխաւ քան զքեզ չատ զոհեր զոհուեցան այլ եւ այլ ժողովրդոց եւ պատերազմի դաշտերուն մէջ։

Եթէ այլքն այնպէս դատեն որ քո զոհն արիւն եւ կեանք կազմող զօ– րութիւնն էր· ո՛հ, նշտարակով բոլոր մարմնոյդ երակները բացին· Թոյլ տուին որ դու այնուհետեւ տակաւ տակաւ մեռանիս չարաչուք ազգատու– թեան մէջ· եւ քո երակահատներ չգմեղս լինելով՝ աչխարհի առաջ ձեռ– քերնին լուանան եւ ասեն· «Ջուեաղ եմք մեք յարենէ դորա»։

Ողորմիմ քեզ, ժողովուրդ Հայոց, ողորմիմ· արդեօք լաւագոյն չէ՞ր քեզ, որ միանգամ մեռնէիր եւ կնքուէր քո հանգստեան գերեզման եւ դու երթայիր դադարէիր առ հարս քո, քան թէ այսպէս ի գետին թալկանա– լով արիւնաչուժմամբ մեռնիս։ Ո՛հ, մինչեւ ե՞րբ անսամ քեզ, որ ինքնազոհ

մեռնիլ սոսկաւիս. աչխարհ սոսկեցաւ այդ դասը, իւր մրցանակին առաւ, դու դեռ անուս մանուկ մնացիր:

Ջո բահան եւ քո յատկական առաքինութիւն այդպէս է, որ դու այդ օրինակ մեռնիս. ուրեմն փառք տուր երկնից ու մխիթարուիր. դու եւս եւ–լիր այն գրկեալ արդարոյն պէս աւերակիդ աղբիւրին վերայ նստիր. ոչինչ տրտունջ կամ բարկութեան բան մի՛ խօսիր երկնից դէմ, ասա, «կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի, Տէր ետ եւ Տէր էառ»: Հանդուրժէ հարուածներուդ, Թող այդ եւս քո անցեալ բիւրաւոր զոհերուդ հետ խառնուի:

Գիտեմ, մխիթարութիւն եւ սիրտիանք դառնացեալ սրտիդ խոցերն ու վէրքերը չեն բուժեր, զի խիստ անօրինակ եւ դժնդակ դէպք էր որ քեզ դի–պեցաւ այս ժամանակին մէջ, զոր քաղաքակրթութեան դար կը կոչեմք, եւ այն յուսալից օրերը, երբ Օսմանեան կայսրութեան նոր թուականն կ'սկսէր եւ երկրին վերնութեան հիմն կը դրուէր, ո՛հ, այն օրերը դու քանդուեցար:

Այո՛, այն օրերը, երբ սահմանադիր օրէնք պարգեւ եւ իրաւունք կը քարոզէր, հաւասարութիւն կ'աւետէր, քո զրկանք եւ հարստահարութիւն աւելի եւս ծանրացաւ, երբ այլ եւ այլ կրօնի տարանջատ որդիքներն ձեռք ձեռքի տալով մի ազգութեան դաշնակցութիւն եւ ուխտ կը կնքուէր մայ–րաքաղաքին մէջ. Վանտոսպ ըմբոստացաւ յանկարծ, խղեց այս նոր դաշ–նակցութեան կապը, երկցափոյն եղբայր կրտսերին վերայ յառնելով կըս–պաննէր զայն:

Միթէ նա հին տրամութի՞ւն ունէր սրտին մէջ, որ մոռցաւ ժամանա–կին վերահաս տագնապն, չարար պատիւ խորհրդարանին ծերերուն՝ որ կայսերական քաղաքին խորհրդարանին մէջ դիւրը ու ցորեկ երկրին խա–ղաղութեան համար կը հոգային կր խորհէին հնարիւ ելք մի գտնել, եւ ա–զատել երկիրը իւր վերահաս վտանգէն:

Ո՛վ Գուբարն Գուբա՞ն, ես չեմ հաւատար այնպէս ինչ կը հաւատան ո–մանք քո դպիրներէն, թէ դու քեզ հաւատացող որդիքներուն տիրապէս հրաման կուտաս որ Աւետարանի աղբատ որդիքներուն ձեռքէն հացը յափշը–տակեն, ստրուկ ճանչնան, կեանքէն զրկեն. եթէ մեռցնեն՝ այդ եւս զոհ եւ արդարութիւն համարին, մխով բանիւ միշտ բռնաւորութեան գաւազա–նով ջախջախեն զիրենք:

Ես չգիտեմ թէ ջախջախելով ջախջախելով ի՞նչ չահեցան քո որդիքնե–րը: Այդ հաշիւը տեսաւ կայսրութիւն եւ մեզ յայտնի է այսօր, որ Թուր–քաստանի ժողովուրդ ամէն կրօնի ազդերը առ հաւասարակ ջախջախուելոյն քաղաքակրթութեան առաջ. սուտ է թէ ասեմ՝ օտարին ձեռք զմեզ ջախջա–խեցի: Ո՛չ, ո՛չ, մեք զմեզ անգիտաբար ջախջախեցինք եւ արդ փշուր փշուր եղանք:

Քա՛ւ թէ թշնամագիր ոգւով կը գրեմ եւ կը խօսիմ, ես Թուրքաստանի աչխարհին մի Հայ զաւակն եմ, եւ ի մանկութենէ անտի երկրին յառաջդի–մութեան միշտ սիրահար. հաւատարմութեան կնիք միշտ անեղծ պահեր եմ ճակատիս վերայ. եւ առ այս վկայ կը կոչեմ հազար ութ հարիւր վաթսուն եւ երկու թուականը, յորում Կովկասի լերանց վերայ քո փառք եւ քո նե–րողամիտ մեծանձնութիւն կը հրատարակէի:

Չինք ամբողջ դար է որ Հայն հետ քեզ կ'ապրի եւ երկրիդ արդիւնաբեր մշակութեան համար քո հաւատարիմ եւ լծատար եղն է. դու տեսա՞ր եր–բէք, որ Հայն բնակչեցաւ իւր կենաց մէջ. կամ եղջիւր ածեց կարծրա–կուռ խարազանիդ դէմ, որով դու նորա թիկանց կաչին հարուածելով հար–ուածելով չերտ չերտ հանիր, տակաւին Հայն միշտ անմռունչ մնաց քո ա–ռաջ, քո լուծը միամտութեամբ կրեց եւ ոչ մի անգամ մտարերեց որ Թո–թափէ իւր պարանոցէն, զի հետ քեզ հաւատարմութիւն ուխտեր է:

Նախատեսէ՛, նախատեսէ՛, ո՛վ Թուրքաստան, սուրն ու դանակ քա–ղաքակրթութեան պատենին մէջ դիր, դիտցիր եթէ չանաս միշտ քո վաս–տակաւոր եղն իւր վարած ակօսին մէջ մորթել՝ ի՞նչ կը լինի այնուհետեւ քո չահն, ոչինչ, միայն միսն ու կաչին. եւ յայնժամ դու անդադան ուրեմն կ'ուշաբերիս. եւ աւա՞ղ, կը տեսնաս որ երկիրդ անմշակ մնացեր է, հացին ու գանձին սովը կը տիրէ, երկրին զաւակներ քաղցած կը մնան: Ծանի՛ր ուրեմն ծանի՛ր, այդ ժրադործ եղին չահաբեր արդիւնքը, փոխանակ ազա–

ղուն պահելոյ՝ դարման տար ու պարարտ պահէ զայն որ իւր ուժով կա-
րենայ վարել զո խորդացեալ երկիրը:

Ո՛վ սուրբ հաւատարմութիւն, ո՛վ պայծառ աստղ, որ կը փայլիս Հա-
յու ճակատին վրայ. չվխտիմ, զո պայման, զո չափ եւ զո սահման մինչեւ
ո՞ւր է, եւ Հայն իւր հաւատարմութեան վարձն ու պսակը ե՞րբ պիտի
ընդունի: Եթէ այսպէս դուռ անվարձ անպսակ մնաս եւս մերթ եւս փոխանակ
վարձուելդ ծանր ծանր հարստահարուիս, ուրեմն այդ զո առաքինութիւն ի
ղուր եւ ընդունայ է աչխարհիս առաջ:

Դու գիտե՞ս, ով հաւատարիմ ժողովուրդ Հայոց, մարդիկ եւ ազգեր
կան, որ զո այնչափ հաւատարմութիւնդ կը ծաղրեն ու կը մեղադրեն զքեզ.
երբ կը տեսնան որ խիստ անմտութիւնչ եւ անզգայ կը լինիս հաւատարմու-
թեանդ մէջ, մինչեւ անչունչ անբարբառ գիակ մի կը դառնաս դուռ, այն-
պէս որ պարկեշտութիւնդ կը նշաւակեն եւ կսկիտեալով կ'անցնին վերա-
յէդ, եւ դուռ չես իմանար: Միթէ գոհացայ կա՞ս ես դուռ աչխարհիս երես,
ես էլ կը դատիմ զքեզ թէ այդչափ սարկանաս եւ աղաւտես մարդկութեան
ազատ պատիւ:

Սակայն դուռ մի վհատիք, Աւետարանի հարուածեալ որդիքներ. յոյս
առ ու քաջալերուէ, ժողովուրդ Հայոց, երկհազար ամ է որ միշտ չախ-
չախուիս ու չես մեռնիր. Պարսիկ, Յոյն, Արաբացին եւ Կովկասեան բար-
բարոս ազգերը միշտ արշաւեցին ու քանդեցին զո հայրենիք. բայց դուռ ան-
վհանդ՝ անյուսահատ տոկացող ոգի մի ունիս, որով կ'ապրիս ու կը մնաս
մինչեւ յաւոր:

«Հաւատաք զո կեցուցին զքեզ», ասաց Քրիստոս, ուրեմն հաւատա, որ
երկնից Նախախնամութիւն արդար եւ բարերար է. զո սերմն ու արմատ
պիտի պահէ այդ բնիկ հողին մէջ, որ զո հայրենատուր ժառանգութիւն է.
ընդունայն կը ճղնին այն ձեռք, որ կ'աչխատին զքեզ արմատախիլ առնել:

Ելէ՛ք ուրեմն, մի՛ նստիք եւ յուսահատ ողբաք այդ ապաժոյժ աւերա-
կաց վերայ. ելէ՛ք, վանեցիք, թաղեցէք այդ մեռելը, վրան կոթող մի
կանգնեցէք ու գրեցէք այս յիչատակարանը. «ԱՍՏ ԹԱՂԵՑԱՒ ՎԱՆԵՑԻ ՀԱՅ
ԺՈՂՈՎՐԴՈՅ ԳԱՆՁՆ ՈՒ ԿԵԱՆՔ»:

Այդ անչարիր մեռելին սգոյ հանդէսը կատարելէն յետոյ, ելէ՛ք դարձ-
եալ առէք բահն ու բրիչ, հորդեցէք պեղեցէք ձեր աւերակները, դուք ձեզ
համար ճարտարապետ եղիք, հիմը զրէք եւ չխնեցէք ձեր աւերեալ տունն
ու քաղաք. անգեալն էանց այլեւս չի դառնար. ձեր գատն եւ իրաւունք թէ
մոռանան աչխարհիս դատաւորներ, թողէք յայնժամ թող Աստուած տեսնայ:

Ո՞ւմ կայք եւ ո՞ւմ կ'սպասէք այժմիկ, ձեր արտասուահոս աչքը դէպ
յերկինս զարձուցէք. «Օդնութիւն ձեզ ի Տեառնէ նկեսցէ»: Հայոց աչխար-
հի աւերակները շատ են, իւրաքանչիւր գաւառացին, քաղաքացին եւ գիւ-
ղացին թող իւր աւերակները չխնէ, եւ դուք զձերն:

Գիտեմ, չքաւորեցաւ ձեր ձեռք, ո՛հ, զոր այժմ կարկառելով այտի
միայն հաց կը խնդրէք. գիտեմ, թէ քանի՞ դժուարին է կրկին կանգնել ձեր
վաճառաչահութեան չխնքեր եւ նոր զրամագլուխ հաստատել, զոր երե-
սուն, չխուն տարուան միջոց հազիւ ուրեմն հաստատած էիք:

Ձեզ ասեմ, ձեզ ասեմ, վաստուրական երկրի զիւղական ժողովուրդք,
ձեզ յորգոր կարդամ, ձեր առաքինութեան ժամն է ահաւասիկ. Վան քա-
ղաք ձեր նեղութեան ապաստանարան էր, դուք ամէն անձկութեան մէջ քա-
ղաքացւոց կը զիմէիք. իսկ այժմ նոքա ձեզ կը զիմեն, զի աչխարհիս չըը-
ջանն այսպէս կը դառնայ: Տուէք ուրեմն ինչ որ ունիք. փոխարինեցէք սի-
րով մինչեւ կազդուրի քաղաքացւոյն ուժը, զիտցէք ձեր թեւ ու թիկունք
քաղաքացին է. հասէք յօգնութիւն, որ ձեր կենսական ուժը զօրանայ
դարձեալ եւ իսպառ չը չլատի:

Իսկ դուք, անկեալ քաղաքացիք, դուք առաւել պէտք է ձեռն տաք մի-
մեանց, որ ի միասին յոտին կանգնիք. ահաւասիկ է ձեր առաքինութեան
ժամ, ընկերասիրութեան ժամ, քրիստոնէական եղբայրասիրութեան ժամ, անձ-
նանուէր բարեկամութեան ժամ, միաբան հոգւով ու չնչով գործելոյ ժամ,
ճչմարտութիւնը բարձրաբարբառ խօսելոյ ժամ. խօսեցէք, վկայեցէք, մի՛
երկնչիք, խօսեցէք ու հաւատացէք որ ճչմարտութիւն պիտի ազատէ զձեզ:

Միանգամ ելիք ու մտաք այդ խաչակրութեան ասպարէզը. դուք քրիստոնէութեան արժանաւոր որդիքներ կը լինիք, թէ անտրտունջ ոգւով տանիք այդ խաչերը. կարդացէք պատմութիւն, յիշեցէք ձեր անմահ առաքինի նախնիքն ու պապերը, որոց գլխէն այդ անցքերը չատ անցան արիւնով ու մահով հանդերձ:

Թէ յիրաւի՛ ձեր արիական նախնեաց նմանող հարազատ որդիքներն էք, այս հրոյ ու սրոյ ժամանակին մէջ ցուցէք ձեր առաքինութեան հանդէսը, զօրացէք ու զօրացուցէք վհատած որդիները, նկուն մի՛ լինիք փորձութեան առջ՝ զի մարդուն կենաց ճանապարհ այս աշխարհիս վերայ լի է դժնդակ փուշերով: Առաքինիք միայն զայն կոխելով կ'անցնին, իսկ վատասիրտներ կը լքանին:

Կոխեցէք եւ անցէք, ո՛վ աշխատաւոր եղինք, մի՛ թափառիք ու հեռանաք ձեր աւերակ ազարակէն, ելէք դարձեալ դոյզ դոյզ լծուեցէք. ձեր սամոտիք պինդ կապեցէք ընկերական սիրով, հեծելով փնչալով վարեցէք ու պատռեցէք այդ տառապանաց ակօսն. ժիր մշակներ, դուշոյ կապեցէք, լի յոյսով ցանեցէք ձեր վաստակապտը քրտանց սերմն. պահ մի եւս սպասեցէք, զի ձմեռ է, ձիւն եւ սառնամանիք ծածկեր են մեր աչխարհ:

Գարուն մօտ է, Հայո՛ց աչխարհ, եւ պիտի գայ ծիծեռնակ քեզ աւետիս տայ, թէ Թուրքիոյ աչխարհին երկունք կ'անցնի եւ իւր վերածնութեան օրը հասած է, եւ դու տես յայնժամ թէ ի՞նչպէս այդ մոխրակոյտ ագարակն անդրէն բողբոջելով կը կանաչի, եւ քո վերջին բարդաւաճ կը լինի քան զառաջին:

Դու լոյս եւ արեւ կը սիրես, ժողովուրդ. լոյս եւ արեւ զքեզ պիտի վերածնին, քո հրայրեաց երկիր մարգագետին կը դառնայ. լուսին ի վերուստ վերայէդ անցնելով պիտի զարմացմամբ հայի երբ տեսնայ, որ Աբծրունեան աչխարհի որդիքներ համակ արծուապէս նորափետուր զարդարուած են, զոր բռնութիւն փետռեց որ յերկամարմին անպատանք մեռնին:

Կերպասն եւ չուխան եւ պէսպէս Եւրոպիոյ զարդար հանին քեզմէ, ժողովուրդ, մի չուարիր թէ դու մերկ անպատպար պիտի մնաս. այդ քեզ թող մի բարի խրատ լինի. խելաբերէ այսուհետեւ, կեանքիդ տնտեսութեան դասերդ լաւ սորվիր. վաղուց մոռցած էիր, բարակման կտաւներ կը հագնէիր, յիշէ այժմիկ քո հատ կտաւն ու խամաքին:

Շո՛ւտ արա, չուտ արա, հին կտաւագործութեան հոգերդ բաց. Հայոց տիկնայք, ճախարակ մանեցէք, թել հասուցէք. եւ դուք այրեր, կտաւ դարձեցէք. կարմիր կապոյտ ներկեցէք. վա՛չ, ի՞նչ վայելուչ է, եթէ դուք ձեր աչխատութեան պարզ ձեռագործներ հագնիք որ չատ տոկուն է եւ չահաբեր, եւ միանգամայն կը չեռուցանէ ձեր բաց կուրծքեր եւ քրտնած թիկունք:

Տէ՛ր ապաւէն մեր, զքեզ կը յիշենք միայն մեր նեղութեան մէջ, դու ես միակ անկեալ ժողովրդոց խնամակալ հայր, ի՞նչ է մահկանացու մարդոյն գրիչ եւ լեզուն, որ կարենայ մխիթարել քո վշտահար ժողովուրդ. եւ ի՞նչ է մարդոյն ապիկար ձեռք, որ կարենայ բառնալ հարստահարեալ զաւակներուդ բազմապատիկ աղէտները: Բա՛րձ, Տէր, բա՛րձ, այլեւս բաւական է քեզ՝ հաւատացող ժողովուրդին տառապանք եւ Հայկայ տան աւերումն. վերաչինէ մեր քանդուած աչխարհ եւ մեր փլած տունը. եթէ դու չը չինես՝ ի նանիր վաստակին չինողներ:

Տէր բարձրեալ եւ ահարկու, դու կը հայիս եւ կը տեսնաս երկնից պետական աթոռէդ, որ երբ տարկացած ազգեր կուլան քո առաջ, ինչպէս կուլայ կարօտ մանուկ իւր ծնողաց առաջ, աչխարհիս ազատ եւ հզօրացեալ ազգեր կ'այպանեն ծաղր ու կատակ կ'առնեն զմեզ. երբ մեք զրկանաց դատաստան եւ իրաւունք միչտ քեզ կը Թողումք գիտնալով որ անօգնական ազգին՝ միակ ապաւէն եւ զօրութիւն դու ես:

Աստուած մարդասէր, մեր զթած Սամարացին դու ես, մարդոց այս անհնայ դատաստանէն զմեզ ազատէ. որք երիքովի ճանապարհի վերայ լինկած վիրաւորը կը տեսնան, եւ գիտեն խակ, որ նա ինքնին անյարիր է,

դարձեալ զանց կ՚առնեն. մին կ՚ասէ, ի՞նչ չահ ունիմ ես որ ձէթ եւ գինի ածելով վէրքերդ պատեմ, եւ միւսն՝ թէ ի՞նչ վարձ կուտաս, որ զքեզ բառնամ տանիմ մինչեւ ապատարար պանդոկ, ուր դարման տանելով քեզ ողջնաս եւ նոր կեանք առնաս աչխարհիս վերայ:

Այսպէս անկարեկիր են մարդիկ, ո՛վ Տէր, առանց պայմանի մեր վէրքերուն դեղ եւ դարման չեն դներ, եւ առանց փրկանաց դին խնդրելոյ զմեզ չեն փրկեր, սորա համար Դաւիթ իւր ժողովուրդին խրատ կուտար. «Մի յուսայք յիշխանս որդիս մարդկան, ուր ոչ գոյ ի փրկութիւն ի նոսա»:

Ես կը լռեմ, Տէր, թող այրած ժողովուրդին հեծեծանքն միայն առ քեզ հասնի, բայց ի՞նչպէս լռեմ. թէ լռեմ ես, վասպուրականի քարեր կ՚աղաղակեն, երկու բիւր ժողովրդոց աչք վկայ են այս ճշդիւրիտ իրողութեան, թէ աչխարհիս իչխանութեան դատաւորներ այս վկայութիւն չընդունին, այնուհետեւ զատ եւ դատաստան քեզ կը մնայ, ո՛վ իրաւարար Տէր:

Մամո՛ւլ, մամո՛ւլ, որ քան զարծիւ արագաթեւ ես, ա՛ռ եւ տար մորմոքող սրտիս ցաւն ու հառաչանք եւ աչքիս աղէկուր կաթիլները, տար ցօղէ այն իմ այրած Հայրենեաց փոչիացեալ աւերակներուն վերայ, ցօղէ վառուած ու մրկած սեւ սիրտերուն վերայ:

Դիտե՛մ, դիտե՛մ այս իմ հեռաւոր նժդեհութեան վայրկէս զքեզ լալ միայն հերիք չէ, ո՛վ իմ բնակասնունդ Հայրենի՛ք, ո՛վ իմ խանձեալ խանձարուր. գո՛մ գո՛մ եւ քեզ հետ կական բառնամ, մոխրակուտիդ վերայ ողբանուէր նստելով զքեզ ողջագուրբելով լամ:

ՀԱՅՈՑԻ

Ա. Շ Խ Ա Ր Ա Ն Ի

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԻՆ

ԳՐԵՑ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԱԳՈՒԹԵՑ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

ԱՌ ՈՂԲԱԿԻՑԴ ԻՄ

ՀԱՑՈՑ ՀԱՑՐԵՆԵԱՑ

———o———

Մտերիմ հայրենակից

Պ. Համբարձում Աճէմեան

Դու մինչ կայտառ ու ծաղկահասակ երիտասարդ ես՝ հրճուանք եւ ուրախութիւն կը սիրես, երգ եւ հարսանեաց պար կը սիրես, ո՛հ, ես զիեզ յողր եւ 'ի լաց կը հրաւիրեմ Հայոց աշխարհին վերայ: Կը ճանաչեմ ազնիւ ոգիդ, որ թէ՛ 'ի խինդ եւ թէ՛ 'ի լաց միապէս զգայուն ես· այդ եւս մի նշանակ կը համարիմ ես՝ թէ ոգիդ կենդանի է, եւ դու Հայուն անզգայ գաւակ չես: Հայոց աշխարհ կուլայ, ես եւ դու Բիւզանդիոնէն ինչպէս 'ի մօտոյ կը լսենք նոցա կոծն ու կականն, պէտք է լալակից ու վշտակից լինինք, զի նոյն հայրենեաց պանդուխտ որդիքներն ենք:

Գիտես դու եւ կը յիշես թէ անցեալ տարւոյն 'ի վերջ՝ ես զվան ՎԱՆԳՈՑԾով ողբացի, մինչ թագուցեալ կրակն միայն զվան վառեց· այդ կրակին հետ արիւն եւ այլ սոսկալի աղէտներ չկային, այլ միայն վանեցւոց կեանք եւ ստացուածք հուր ճարակելով մոխիր դարձուց: Եւ ի՞նչ պէտք էր սուր եւ արիւն· միթէ ժողովուրդն իւր չհաւորութենէն ինքնին անարիւն եւ անսուր չի՞ չհանար:

Ցո՛ւշ բեր, վասպուրական գաւառի շինական ժողովրդոց յորդոր կը կարդայի, որ վանայ կրակին վերայ ջուր լեցնեն, եւ օգնեն դժբախտ վանեցւոց· ես չէի գիտեր եւ չէի գուշակեր որ վանայ կրակէն յետոյ պիտի եղեր ուրիշ պատուհասիչ Մարական կրակ մը, որ հան զԲաբելոնի բոցն ծաւալելով՝ բոլոր վասպուրական աշխարհն դժոխային հրով ծախէր, Հայոց գեղերն ու աւանները բանդէր եւ աւերէր, Բագրեւանդայ գաւառի ժողովուրդ իսպառ կոտորէր, Հայոց աշխարհի վանքեր, եկեղեցիներ եւ ամէն նուիրական վայրեր պղծէր եւ ապականէր, Հայոց տնասէր կիներ, գեղադէմ հարսներ եւ կոյսեր գազանային վայրագութեամբ լլկէր, եւ շատն եւս յափշտակելով գերեվարէր, եւ այլ անլուր անօրինակ ոճիրներ գործէր եւ անհեղլի աղէտներ բերէր Հայոց աշխարհին վերայ:

Վասն այդորիկ ես արդ մոռցայ զվան եւ զՎԱՆԳՈՑԾն· արդ կ'սկսիմ ՀԱՅԳՈՑԾովս ողբալ մեր հայրենեաց համատարած աղէտներ, զորս վայրագ խուժերուն ձեռքէն կրեց Հայոց անտէր ժողովուրդ: Ցաւ է ինձ որ բաւական չեղայ վասպուրական աշխարհին, բարձր Հայոց, Բասենոյ, Բագրեւանդայ գաւառին եւ Մշոյ աշխարհին արդի վերահաս չարեաց հազար բիւր աղէտներուն նկարագիրը բովանդակ հանել: Միթէ հնա՞ր է, որ մի՛այն հոգւով տեսնեմ կամ գուժատու լրերով չափեմ մեր հայրենեաց նորահանդ աւերակներ:

Այլ ինչպէս ըղձակաք կը լինէր վահան Գողթնացին մինչ Բաբիլոնի գերութեան շրթան կաշկանդել էր զինքն, նա կը գոչէր եւ կը պաղատէր առ Ամիրապետն· «ԱՐՁԱԿԵՑԷ՛Ք ՈՐ ՏԵՍԱՆԵՄ ՁՈՐՁԱՓՈԽԻՒՆ ԱՒԵՐԱՑՈՑՆ ԵՐԿՐԻՆ ԻՄՈՑ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ»: Ո՛հ, ես էլ նոյն ըղձով կը փափագիմ· որ միանգամ արձակուիմ այս պանդխտութեան շրթայէն, երբեմ ոտքով շրջիմ եւ աչքով տեսնեմ մեր աւերած աշխարհ, եւ թէ լաւ՝ թող արտասուս այն կարմիր հողոյն վերայ կաթի· ուր կոտորուեցան Հայեր եւ ուր թափեցաւ անմեղ մանուկներուն եւ անբիծ կոյսերուն արիւնը: Եւ դու ինձ հետ գոչէ, որ սիրահար ես հայրենի ազատութեան: Ո՛վ անպարտ զոհերու հրաշագործ արիւն, արդեօք Հայոց մեռեալ ու մոխրացեալ հողերուն նոր կենդանութիւն պիտի տա՞ս:

Զվարանինք սակայն եւ ողբերով չյուսահատինք. երկնից գթութեան եւ ողորմութեան հոսանքներ անսպառ են. այն որ երբեմն Բաբիլոնի դաշտին մէջ ցրուած անյոյս ժողովուրդին ցամքած ոսկրներուն վերայ ցօղեց եւ խկոյն գերեզմանի դաշտավայրը կենդանութեամբ կանաչեցաւ, օր մի եւս Երկինք այդ կենդանարար ցօղ Հայոց դաշտերուն վերայ կը ցօղէ. դու կը տեսնես թէ ի՞նչպէս Հայոց աշխարհն եւս կը վերածնի հրաշիւք: Միայն թէ մեր անկուն արիութեամբ գործենք եւ Աստուած մեր օգնականն է:

Իսկ դու, ազնի՛ւ բարեկամ, իմ փոքրիկ երկոյս փոքրիկ Մեկենաս, դարձեալ ձեր անուան կը նուիրեմ ՀԱՅԳՈՅԺս որ Հայոց աշխարհի աշխատութիւն է, ինչպէս արդէն նուիրեցի մի դուզնաֆեայ երկս, որ վերտառութիւն էր ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԻՒՐ:

Դու այժմիկ փութա՛ եւ տա՛ր ՀԱՅԳՈՅԺս տո՛ւր մամուլին. թող մամուլն եւս իւր ազատ թեւերով տանի տայ աշխարհին:

Ես գիտեմ, այն ազգ եւ աշխարհ որ Հայ չէ մեզ հետ չի լար, այլ մեզ չէ պէտք օտարին լաց. բաւական է որ թէ՛ տարաշխարհիկ գաղթական Հայեր, եւ թէ՛ Բիւզանդիոնի պանդուխտ Հայեր յիշեն մեր հայրենեաց չարչարեալ որդիքներ եւ լան:

Ես գիտեմ եւ դու գիտես թէ սոսկ լալով ու ողբերով երբէ շաղախենք մեր հայրենեաց հող՝ հայրենիք չշինուիր: Սորա համար թերեւս ոմանք որ չոր ու անզգայ սիրտ ունին, զիս մեղադրելով բամբասեն թէ խրիմեանը մի լալկան մանուկ է դարձեր կամ թէ միշտ աւերակասէր բու:

Սակայն ես կը պատասխանեմ նոցա՝ որ այդպէս կը կարծեն: Թող այդ ծեր իմաստուն եւ հանճարեղ շինողներ անլաց եւ անկոծ շինեն մեր հայրենիք, եւ կամ նորա լացող որդիքներուն արտասուքը ծիծաղով սրբեն: Ես յայնժամ կը թողում գուժերս եւ ողբերս, կ'սկսիմ միայն ուրախութեան երգ նուագել:

Ամէն աշխարհ եւ ժամանակ իւր ծիծաղ եւ լացն ունի. ո՞վ է այն՝ որ իւր հարսանիք խնդումով եւ պարերգութեամբ չկատարեր. ո՞վ է այն՝ որ իւր մեռելը առանց կոծոյ եւ լալոյ կը թաղէ:

Այժմիկ Հայոց աշխարհի կեանք եւ ժամանակ լաց է. Հայոց տունը՝ ազոյ տուն է եւ իւր հանդէսը մեռելոց հանդէս է: Պէտք է ուրեմն լանք՝ վշտակցինք ընի որ մեր հայրենեաց որդիքներ կուլան. եւ նոքա որ կուլան՝ մեր հայրեր, մեր մայրեր, մեր եղբայրներ, մեր քոյրեր, մեր սիրելիներ եւ մեր բարեկամներն են:

Երանի՛ թէ ազատ շնչով, ազատ ձայնով եւ ազատ գրչով լայինք. ո՞հ, մանուկ ընե զմեզ ազատ է եւ ազատարար կուլայ. մեծ հեղձամղձուկ լինելով կուլանք. եւ դու գիտես որ մեր աշխարհին մէջ լացն եւս ազատութիւն չունի:

Լանք ապա եւ բարձրաձայն աղաղակենք. թէ մեր լալոյ ձայնին աշխարհ խուլ լինի ու չլսէ, հաւատանք թէ երկինք անշուշտ կը լսէ. եւ Աստուած իւր բարեբար ձեռով կը սրբէ Հայոց աշխարհի լացն. արագ կը բերէ մեր փրկութեան եւ ազատութեան օր. եւ այն օրն է ահա, որ կը խայտան եւ կը ցնծան մեր հայրենեաց որդիներ. յայնժամ մեծ եւս Մովսիսի բրոջ Մարիամու թմբուկն մեր ձեռն առնելով՝ հետ նոցա կ'երգեմ եւ կը պարեմ. «Օրհնեսցուք ԷՏԷր, զի փառօք է փառաւորեալ»:

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Տե՛ս, Տէր, զի նեղեալ եմ. ոսկերք իմ խռովեցան, սիրտ իմ զելաւ յիս եւ ես զտայ զառնացեալ. արտաքուստ անժառանգեաց զիս սուր, որպէս եւ մահ՝ի ներքուստ:

Լուարո՛ւք, լուարո՛ւք զայս՝ զի ես հեծեմ, հառաչեմ եւ ոչ ոք է որ մխիթարէ զիս. . . ո՛վ Տէր, դու արարեր զօրն զայն եւ դու կոչեցեր զժամանակն զայն, եւ եղեւ ինձ վա՛յ վա՛յ:

Զե՛զ ասեմ, ձե՛զ ասեմ, ո՛վ անցաւորք ճանապարհաց. զարձայք՝ հայեցարուք եւ տեսէք թէ իցե՞ն երբէք ցաւք ըստ ցաւոց լեալ՝ որք՝ի իմ հասին...:

Ողբ Երեմիայի Ա., Գլ.

ՀԱՅԳՈՅԺ

Ա Շ Խ Ա Ր Ա Ն Ք

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԻՆ

—o—

ՈՂԲԱ՛Մ զքեզ, Հայո՛ց աշխարհ, զի քո կեանք ողբերգութիւն է. ամէն դար եւ ժամանակ երբ աղէտներ զքեզ պատեցին, դու միշտ աղէտներուդ հետ մի ողբերգու ծնար, քո առաջին ողբերգուն Մովսէս Խորենացին է, որ հազար երկերիւր ամ յառաջ ուժգնին ողբաց զքեզ, մինչ վերացաւ գլխէդ Աբշահունի թագ, մինչ Յախջախեցաւ իշխանութեանդ գաւազան, նահմացաւ քո փառք, կորեաւ ազատութիւնդ, եւ դու տիրական բարձրութենէդ խոնարհելով իջեր ծառայական 'ի տարկութիւն. դու որ քան զՀիւսիսականս վհատոյն կը դնէիր քո գահը։

Բայն օրէն վերջի թագին հետ մեռաւ քո ամէն յոյս եւ հայրենի ազատունի թագն դաւեցին, երբ վեստ Սարգիս եւ մանիչ կիրակոս՝ Անուոյ ազատ բանալին նենգութեամբ Բունական կայսրութեան յանձնեցին. այնուհետեւ թէեւ պահ մի գիշերալոյս աստղի նման. հին թագդ Հայկազանց գերեզմանէն ծագեցաւ, յանկարծ աղօտացէս փայլեցաւ Տաւրոսեան լերանց գլուխ, ո՛հ, այդ քո իրիկուան վերջալոյսն էր որ Լուսինեան Լեւոնին հետ արեւուն պէս 'ի մայր մտաւ. յայն օրէն Հայոց աստղ ծածկեցաւ օտար գերեզմանին մէջ եւ այլ եւս չծագեցաւ։

Բայն օրէն վերջի թագին հետ մեռաւ քո ամէն յոյս եւ հայրենի ազատութիւն, յայն օրէն մինչեւ ցայսօր վեց դարեր անցան, դեռ ո՛չ լրացաւ քո տառապանք 'ի վերայ տառապանաց միշտ հասին 'ի վերայ քո. չտուին քեզ մի հանգիստ ժամանակ, որ պահ մի չունչ առնէիր եւ հանգչէիր մաշած ու թուկացած կեանքիդ մէջ։

Թողումք Յոյն, Պարսիկ եւ Արաբացին. Լէնկթիմուր, Շահապաս եւ այլ հիւսիսային բարբարոս ազգեր քանիցս անգամ արշաւեցին, քանդեցին, հողաբլուր դարձուցին ամուր ամուր քաղաքներդ, խրամատեցին բոլոր այգեցանկերդ, զքեզ ճառագաղ արարին կայտառ ողկոյզներդ մինչեւ 'ի Խուժաստան եւ Շահաստան գերի վարեցին։

Օրհնեալ ես դու, Հայոց աշխարհ. որչափ քանդող թշնամոյն ձեռք կը չանար զքեզ խսպառ ճառագաղ առնել եւ որթերդ յարմատէն յօտել, դու անդրէն նոր նոր ուռեր տալով կը բողբոջէիր։ Հաւատա՛ դու, Հայո՛ց աշխարհ, թէ Աստուծոյ օրհնութիւնն էր որ միշտ անապական պահեց քո ճիւղերդ. զի դու Քրիստոսի ճշմարիտ որթին վերայ հաստատուած ես։

Բայց դարձեալ ողբամ զքեզ, անեղբո՛ւնդ ժողովուրդ Հայոց. զի քո մնացորդ ճիւղեր անխնայ ճմլեց ժանտ եւ ժպիրհ Քիւրտ. սորա համար քո կեանք՝ թէ՛ առաջին եւ թէ՛ վերջին, միշտ ողբերգութեամբ լի է. Մովսէս չէ միայն որ զքեզ կ'ողբայ. Եղիշէն, Ղազարիկ, Լաստիվերտցին, Մեծոփեցին, Առաքել պատմագիրը, այս ամէն իրենց ժամանակին մէջ զքեզ ողբացին, ո՛հ, ես էլ քո ողբերգուն եմ. երանի՛ թէ յետինն լինէի, եւ այլ եւս չծնէր քեզ ողբերգու. այլ եւս անպահապան այգիդ ճառագաղ չլինէր. երթայր և այլ եւս չդառնայր անդրէն քո տառապանաց տարին եւ ժամանակ։

Բայց դարձաւ եւ բարկութեամբ դարձաւ, երբ Արեւմտեան քաղաքակրթութիւնը Արեւելքը կ'ողջունէր, երբ Թուրքաստան Սահմանադրութիւն կը հրատարակէր, երբ պանծացող տասնեւիններորդ դարը՝ դիտութիւն, լոյս, ազատութիւն եւ ազգաց իրաւունքներ կը քարոզէր, եւ երբ դու ինքնավար Սահմանադրութիւն ունէիր, կը հրճուէիր յուսով նորաքայլ յառաջդիմութեանդ մէջ։

Իրբեւ սրաթեւ արծուի, իրբեւ ճախրաթեւ բազէ յանկարծ հասաւ ու զարձաւ քո վերայ տառապանացդ օր. սեւ օր, սեւ գիշեր էր այն, եւ իրբեւ ծննդական մօր՝ ցաւոց երկունք զքեզ ըմբռնեց. դու արդ կը հեծես եւ ճիչ կը բառնաս. յոյսդ՝ երկոտնաց մէջ է. կամ կը ծնիս ողջամբ՝ ի նոր յաղատութիւն, եւ կամ կը մեռնիս այդ մահացու վէրքերովդ. անկ՛ծք այն ձեռաց, որ քո հանգստարանի զերեզման կը կնքէ քէ այլ եւս ո՛չ գոյ Հայն ու Հայաստան:

Ի՞նչ անբախտ եւ թշուառ ես դու, մա՛յր, քէ մեռնիս այժմիկ. երբ ուրիշ մայրեր եւ ազգեր՝ ի նոր կեանս կը վերածնին. քո կեանք՝ քառասուն դար է. Ցունական կրակէն, Պարսկական կրակէն, Արաբացւոց կրակէն, Թաթարներու կրակէն ողջ անցար, անհուն անհամար զոհեր տուիր, որպէս զի մնացորդ որդիներովդ ապրիս. եւ արդ ապիկար եւ վատազգի ֆիւրտին կը-րակով պիտի այրիս եւ սպառիս:

Մինչ հիւսիս հարաւին դէմ՝ ի մարտ կ՝որոտար, Հայոց լեռներու հին աւազակներն՝ ի զէն կը կոչուէին. այդ բանը՝ նոցա համար մի բախտ եւ պատեհ ժամ էր: Նոքա որ սովորած էին առանց քրտանց վաստակի՝ գիւ-զական ժողովուրդին ճակատի քրտանց հացն ուտել, միշտ աւարով ու յա-փշտակութեամբ ապրիլ, իրաւունք համարեցին իրենց համար ամէն բռնու-թիւն, ամէն եղեռն եւ ոճիր՝ ի գործ դնել քրիստոնեայ ժողովուրդին վե-րայ. եւ այնչափ անվախ ու անկասկած կը գործէին չարիքներ, որպէս թէ երկիրն անիչխան էր, ոչ իրաւունք կար, ոչ դատաւոր, ոչ դատաստան:

Մարախի ու քրթուրի նման թափեցան, Հայոց գիւղեր եւ դաշտեր ծածկեցին, մի խուն ժամանակի մէջ ամէն կանոնաւորութիւն կերան ու չորցուցին, այն չէն չէն գեղեր եւ աւաններ անապատ դարձուցին: Մինչ չէ-տե՞նք՝ ի սկզբանէ անտի որ այդ ազգին ձեռք միշտ քանդող է, երբէք չի-նել չգիտէ. ես էլ չգիտեմ թէ ինչո՞ւ համար է որ երկիրն իշխանութիւն այդ աչխարհաքանդ ձեռք կարճել չուզեր:

Եւ ո՞յք էին ֆիւրտերու անկարգ հրոսակներուն վարիչ եւ առաջնորդ.— նոցա մոլեկրօն զենպետներն էին, որոց ոգիներ՝ ի բնէ անտի ոխու-թեամբ լցուած կը զայրանային Հայոց ժողովուրդին դէմ. մանաւանդ երբ կը լսէին եւ կը հաւատային իսկ թէ այս պատերազմ յանուն Քրիստոնէից ազատութեան կը մղէ հիւսիսային պետութիւն:

Ես գիտեմ ու կը ճանաչեմ զֆիւրտն. գիտեմ թէ նա ինքնին ոչինչ գործ եւ օրութիւն չունի. այդ անդէպ պատճառաբանքներ՝ ի բաց թողունք: Այո՛, զենպետներու կրօնամոլութեան հուրը կը վառէր զֆրենք. այլ ի՞նչ հուր էր այն, որ՝ ի ներքուստ զզենպետներ կը վառէր:

Ո՛հ, մի՛ կրկեր այդ հուրը, զրի՛չ իմ, զրի՛չ իմ. կը բորբոքի եւ զքեզ կ՝այրէ. թող այրէ, թող այրէ, եւ աճիւնս երթայ խառնուի Հայոց այրած ժողովուրդի աճիւնին հետ:

Տէրութիւն զֆիւրտն՝ ի զէն կը կոչէ. եւ ո՞վ իրաւունք ունի մեղադրել զինքն. զի ֆիւրտն իր դաւանակից ժողովուրդն է՝ առանց զրի եւ Գուրանի, եւ քան զՀայն բիւր անգամ յարգի:

Այլ մինչ զինուոր անթոչակ կը զինուորի՞. ֆիւրտին հացն ու թոչակ ի՞նչ էր զինուորող ձեռքն.— ոչինչ. այլ միայն այս բան «Գնացէ՛ք եւ ձեր թոչակն ու հաց ձեր ձեռքով հոգացէք»: Եւ ուստի՞.— Հայոց գեղերէն ու ժողովուրդէն:

Այս անարդար դատաստանին մէջ ֆիւրտ կ՝արդարանայ Աւետարանին ու Գուրանին առաջ. եւ ես նմա իրաւունք կուտայի, եթէ ֆիւրտն միայն իւր պէտքերը հոգար, հիւրասիր վարուէր, զիւղացւոց հացն ուտէր. թէ հեծեծել էր, ձիոյ դարման խնդրէր, ելնէր եւ ուղղակի՝ ի բանակ երթար:

Ֆիւրտն այսպէս չվարուեցաւ. եւ այնպիսի սոսկալի խժդժութիւններ գործեց նա, որ աչխարհի պատմութեան մէջ ոչ գրիչ գրեց, ոչ բերան խօ-սեց եւ ոչ մարդոյ ականջ լսեց:

Կ՝ասեն թէ էննկիմիտը Հայոց աչխարհ արիւնով լուացք. Լաւագոյն էր թէ ֆիւրտն եւս արիւնով լուանար: Կ՝ասեն թէ բռնաւոր Ալփասլան մի անօրինակ վրէժխնդրութիւն մտաբերելով՝ Անւոյ մէջ արեան աւազան մը կազմեց, Հայոց ջերմարիւն երիտասարդներ ոչխարի նման մորթելով լցոյց

զայն, ու մաաւ նորա մէջ ինչպէս 'ի լոգարան, եւ այսպէս չիջոյց իւր սըրտին զայրոյթը: Երանի՛ թէ Քիւրան եւս իրրեւ արիւնախանձ ինձ՝ արիւնով միայն չատանար: Կ'ասէն թէ խորամանկ Շահապատն մինչ 'ի գերութիւն կը վարէր Այրարատայ աշխարհի որդիքներ, տասներկու հազար հոգի երասխին մէջ թափեց: Հազա՜ր անգամ երանի թէ Քիւրան եւս այդպէս գործէր. Հայոց կիներ եւ կոյսեր նոյն երասխայ ծոցին մէջ թաթխէին, աւլիքներ առնէր տանէր ու ծածկէր նոցա առականքը:

Դատե՛րք Հայոց, բիւր երանի՛ կուտայի ձեզ թէ նոր Շահապատ մի զար գձեզ 'ի գերութիւն վարէր, եւ դուք երթայիք միահամուռ եւ կամակար թափուէիք երասխայ գետին մէջ, գետն գձեզ ղլորէր տանէր 'ի կասպիական ծով, ծովն ձեզ գերեզման լինէր, իւր խոր անդունդին մէջ ծածկէր ձեր մերկութիւն, քան թէ կուսական արեան մէջ թաթախելով նչաւակէր գձեզ վաշուէր Քիւրային վայրագութեան:

Հայոց լերանց մտերի՛մ էրէվայրիք, եւ դուք իսկ վայրենի՛ գազաններ, բացէ՛ք ձեր որջեր, ցո՛յց տուէք ձեր մութ խորշիր, հիւրասիրեցէ՛ք Հայոց փախուցեալ կիներ եւ կոյսեր, որ մարդակերպ գազաններէն փախչելով ձեր գթութեան կ'ապաստանին:

Ո՛վ հալածեալ զայլեր, դուք արդար էք, դուք իրաւունք ունիք, երբ սովալլուկ քաղցն ստիպեալ հազիւ ահ ու դողով կը համարձակիք հոմուի հօտէն գաղտագողի մի ոչխար յափշտակել. էլ՛ք այժմիկ եւ լեռներէն դիտեցէ՛ք՝ թէ ի՞նչ կը գործեն ձեր զրացի մարդագէշներ, թո՛ղ գեղացւոց ոչխարներ՝ նոցա սիրելի ընտանիք եւ զաւակներն եւս յափշտակեցին, սրաժանիքներով պատառեցին ու կերան Հայոց գեղանի կոյսեր:

Ո՛վ ես դու, ողորմելի՛ կին, որ մերթ խուճապելով կը փախչես եւ մերթ ծունկերդ կթոտելով կը տառապես 'ի գետին. Հերովդհսի դաւիճներ զգեզ կը վարեն. ո՛հ, երկունքդ առ երկիւղի հասեր զքեզ ըմբռներ է. սորա համար անցար մաաւ մեկուսի ցորենաբոյս արտին մէջ, դու ինքնին անպատկան ծնար, դաշտի կակուղ խոտերէն խանձարուր չինեցիր, փաթաթեցիր մանկիկդ. չգիտեմ թէ բերկրեցա՞ր, երբ անցաւ երկունքդ եւ ողջամբ ծնար:

Իրիկուն էր, քո տխուր ու սեւ սրտին հետ մութ գիշերն եւս եկաւ գքեզ պատեց. այլ եւս ապահով եղար թէ քո վարիչ որսորդներ անցան. առիր նորածին մանուկդ՝ գնացիր մօտակայ գիւղ. մանկիկդ կուլար կաթ, կաթ կ'ուզէր, եւ դու՝ հա՜ց հա՜ց կը խնդրէիր. զի քաղցն նուաղելով կաթդ ցամքեր էր: Զղիտեմ, դժբա՛խտ կին, թէ այնուհետեւ ազատեցար բաղձներու ճանկերէն:

Անչուշտ կ'ողբաս, կի՛ն դու, թէ թշուառ եմ, որդի ծնայ, այլ ամուսինս կորուսի, բայց դու զքեզ բախտաւոր համարէ, կի՛ն, որ վերահաս անձկութեանդ մէջ կարացիր ողջամբ ծնել եւ մանուկդ ազատել: Քան զքեզ անբախտ եղան այն մայրեր, որ մայրենի զրկերէն մանուկներ ձգեցին ու փախան. որպէս զի գէթ ազատեն իրենց անձն չարաչուք Քրդաց լլկանքէն:

Ողբա՛մ զքեզ, մանո՛ւկ մայրահոգոյս. կ'ասէն թէ քո մայր մինչ 'ի փախուստ կը խուճապէր, մոգաւ մայրական սրտի գորով, ձգեց թողուց զքեզ մի վարած արտի ակօսին մէջ. Թերեւս հաւատաց Քրիստոսի խօսքին եւ ասաց թէ մանկիկս իրրեւ ցորենահատիկ մի ցանեմ հայրենի հողին մէջ, թող մեռնի, որ բերմնաւոր հատիկս բազմապատիկ ատոք ցորենով: Եւ ի՞նչ է այդ.— Հայոց աշխարհի ազատութիւն:

Զո՞րն ես պատմեմ մայրերէն ձգուած գիւեղիկ մանուկներ. տեսող զըտաւ ու պատմեց թէ մի մանկիկ եւս Եփրատայ ափանց եղէգնեւրուն մէջ ձգուած էր, ինչպէս Մովսէս Նեղոս գետին խոպեր: Մեր խեղճ մանուկ պըտուեայ անտուկին մէջ չէր կալրաթիթով պատած, այլ այնպէս բացօդեայ ձգուած. խե՛ղճ անմայր աղեկ կական բառնալով կուլար: Լսեց մի գիւղական աղջիկ, որ նա եւս կը թագուցանէր գինքն գետեղրի մայտաներու մէջ. սիրտ արաց, ձայնի հետ գնաց գտաւ բնկեցիկ մանուկն. գիւղացի քալ աղջիկ, որ գեռ մայր չէր եղեր, մայրենի գորովով խաղաղատեցաւ աղեկին վերայ. ինչպէս Փարաւոնի դուստր՝ առաւ տարաւ մերձակայ գիւղ մի, ասաց թէ եփրատին եղերք չամբերուն մէջ գտայ:

Զգիտեմ թէ ողջ մնացի՞ր դու, անհայր անմայր որբացեալ մանուկ. ո՞ր օտար մայր քեզ կաթ պիտի տայ ու անուշանէ, մինչ քո բուն ծնող մայրդ՝ առ նեղութեան ու վշտին, զքեզ անմայր թողուց։ Ո՛ տառապանաց եւ դառնութեան օր, որ կաթնագին մայրերուն բնական գորովն ու գութ մոռնալ կուտաս եւ սրտէն ՝ի բաց կը հանես որդեկին սէր, որ մօր աղիքն եւ սրտին հատորիկն է։

Ողբա՛մ զձեզ, Հայո՛ց մայրեր, որ կորուսիք ձեր լծակից ամուսիններ եւ սիրական զաւակներ. թէ մեռաք՝ երանի՛ ձեզ, թէ ողջ մնացեր էք՝ ե՞րկ ձեզ։ Ո՛հ, ի՞նչ կը լինէր, որ դուք եւս այն Մշեցի դիւցազն կնոջ պէս զօրանայիք, ձեր վշտակրութեան եւ հածանաց մէջ կամակար մեռնէիք կը-րօնի սրբութեան համար, ձեր զաւակաց սիրոյն համար, ձեր համեստ պատկառանաց համար. միթէ այժմ կ՝ապրի՞ք դուք, եւ լաւագոյն չէ՞ր ձեզ մեռնիլ քան այդ չարաչիշտ կեանք։

Ի՞նչ անգատաստան կը խօսիս դու, հէք ողբերդու. իբրև զառանցող բան-դագուլ կը լինիս, կարծելով թէ աշխարհիս վերայ կիներ սուր եւ բազուկ ունին. մինչ քաջարագուկ հուժկու այրեր կը վատանան իրենց ընտանեկան պատիւ մահու չափ պաշտպանելու, դու գիտես թէ քանի՞ գժուարին է որ տկար ու տանտիկին կիներ դիւցազնանան։

Այո՛, այդ գիտեմ. բայց միթէ չառաքինացա՞ն Հայոց աշխարհի կա-նայք ու տիկնայք. մինչ նոցա այրերը չղթայակապ վարեցին ՝ի Խուժաս-տան, նոքա անայր եւ անտէրունչ մնացին, կանացի տկարութեան անտար վիշտերուն դէմ մրցեցին, պարսկական կրակին դէմ անվառ մնացին, կրօն, հայատ եւ սուրբ կեանք անբարտ պահեցին. որոց չնաչխարհիկ առաքինու-թեան հանդէսը ճառագրելով կը հռչակէ սուրբ եղիշէ վարդապետ։

Մո՛վսէս, Մո՛վսէս Բագրեւանդայ վիճակին ծերունի հովիւ, դու զՀա-յոց աշխարհ եւ զո ժամանակ ողբացիր եւ ի հող մտար հանգչեցար, այլ եւս չգիտես թէ զո՞ անթաղ անգաւազան սուրկացեալ հայրենեացդ ողբեր դագրեցա՞ն։

Ո՛չ, ո՛չ. տան դար անցաւ, տակաւին ողբերդ դառնապէս կը նորոգ-ուին. դու այժմ գլուխդ գերեզմանէդ ՝ի վեր առ, տես զո սիրելի հօտին վերահաս աղէտները. քանասար գայլերուն վոհմակ յարձակեցաւ, գառներդ կոտորեցին, որոց յորդահոս արիւն՝ չերիմգ կ՝ողողեն եւ կ՝իջնան մինչեւ ի խոր տապանիդ հեծող ոսկորներդ։

Դու ինչպէս տեսնալով կ՝ողբապրէիր, արդ եւս արհաւիրք անհնարինք պատեցին Հայոց աշխարհ. մարտ թէ ՝ի ներքուստ եւ թէ արտաքուստ զմեզ պաշարեց, հայրենիքը թափուրացաւ, մնացորդ որդիքներուդ կէսն թողլով բնականանդ երկիր՝ գաղթական գնաց, կէսն եւս անխնայ կոտորուեցան սուրբ կրօնին համար եւ Հայոց հաւատին համար։

Եփրա՛ս, Եփրա՛տ, մկրտարա՛ն սուրբ Գրիգորի հոգեծին որդւոց, ա-փունքներուդ վերայ ինկած դիակները արեան հեղեղներ թաւալգլոր րե-ըելով զո ծոց կը թափեն, եւ դու տո՛ւր ալիքներուդ՝ թողդ զլորէ տանի մինչեւ Ովկիանոս ափունք. Հայոց աշխարհի անմռունչ բողոքն է այդ։ Կը լսէ՞ արդեօք եւ կը տեսնա՞յ աշխարհի արեան հանդիսատես խաղաղասէր Լոնտոն. թէ ա՞յդ է գահ մեծին Անգղիոյ, որ քան զինքն յառաջ Աւետա-րանին հաւատացող որդիքներ տարապա՞րտ մեռնին։

Բագրեւանդայ փոքրիկ հօտին փոքրի՛կ հովիւներ, ո՛վ քահանայք, թէ ողջ մնացեր էք՝ առէ՛ք ժամհարներ հետ ձեզ, դնացէ՛ք չրջեցէ՛ք քաղաքի փողոցներ, տներ եւ տան մուխ խորշեր որոնեցէ՛ք. չրջեցէ՛ք նաեւ պեղե-բուս եւ դաշտերու մէջ, ժողվեցէ՛ք ուր եւ գտնէք Հայոց անթաղ մեռելներ. զի մեռելներու տէրերը թողին ու փախան. ծնողք փախան՝ զաւակներ թո-ղուցին, զաւակներ փախան՝ ծնողք թողուցին. նոյնպէս անբաժան սիրելի ամուսիններ սէրը մոռցան, զիրար թողուցին ու փախան։

Մի մի կամ ուրոյն ուրոյն դերեզման մի՛ փորէք այդ անտէր մեռել-ներուն, այլ բոլոր միահամուռ խոր վիհերու մէջ թաղեցէք. միայն խաչ-քարէ նշան մի կանգնեցէք հողակարկառին վերայ. ես աստ կ՝արձանագրեմ նոցա սուրբ եւ անմահ յիշատակը։

ԱՍՏ ԿԱՏԱՐԵՑԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՅ ԱՆՈՒԱՆ ՀԱՄԱՐ ՔԻՒՐ-ՏԵՐՈՒ ԱՆՈՂՈՐՄ ՍՐԷՆ, ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆ ՀԻՆԳ ՀԱՐԻՒՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ՀԱԻԱՏԱՐԻՄ ՀԱՅԵՐ

Փողոցէն ելէ՛ք, քա՛հանայք, մտէ՛ք այդ մերձակայ տան մի սենեկին մէջ, ուր երկու նոր ամուսնացելոց հարսնաբան եւ առադաստն է. տեսէ՛ք, դուցէ կը ճանաչէք. թերեւս դո՛ւք պսակ դրիք ու կապեցիք այդ դժբախտ գլուխները. տեսէ՛ք զոյգ համանման նորահաս կորիճ ամուսիններ, երկու լծակից սիրելիները, զորս վայրագ Քիւրտեր մխեանց վերայ դնելով ընդ գետին զամեր են, որ դիտես թէ ուխտեր էին նոյն իսկ մահուան մէջ իրարմէ չբաժնուիլ:

Հանէ՛ք այդ արիւնոտ ցիցը, հանէ՛ք ու տարէք պահեցէք. եթէ դատ եւ դատաստան լինի աշխարհիս մէջ, եթէ Հայուն զրկանքն եւս յիշեն երկրիս դատաւորները եւ արդարութեամբ փոխարէն հատուցանեն, յայնժամ դուք զայդ դատական ատենին մէջ բերէք, թող բողոքէ, վկայ լինի Հայոց անպարտ արեան:

Առէ՛ք նաեւ իջուցէ՛ք 'ի վայր ընդ ձող եւ ընդ ցից հանեալ Հայոց ազատման երիտասարդներն. արեւ տեսաւ, լուսին տեսաւ, աստղեր տեսան, աշխարհ տեսաւ եւ Աստուած տեսաւ. այլ վկայ կը խնդրէ՞ք, ո՛վ աշխարհի ատենակալ դատաւորներ:

Համառօտեցէ՛ք, համառօտեցէ՛ք աշխարհի խաղաղութեան դաշնագիրք. համառօտեցէ՛ք ձեր երկար եւ պատիպատ դատաստանին վճռագիրք. տեսցուք թէ Հայոց այնչափ զրկանաց, այնչափ զոհերուն եւ թափած արեան գինը դուք ի՞նչ կը վճռէք:

Ժա՛մհար, Թո՛ղ այդ ցցահան դիակներ, մտիր 'ի տանտուն Թոնրին սալխուփն ի վե՛ր առ. տե՛ս, մարած մոխրին վերայ խանձողած կոճղ մի կայ, հա՛ն 'ի դուրս. մի՛ կարծեր թէ այրած հացի կոյտ է այդ, այլ հացթուխ եւ հացարար տանտիկինն է, որ մինչ բարկ Թոնիրին չուրջ նստած ա-նօթի Քիւրտին համար հաց կ''եփէր, ապիրատներ կերան նորա հաց, զարկին ձգեցին վառած Թոնիրին մէջ ու գնացին:

Թէ գիր գիտես, ժա՛մհար, համրէ ու գրէ թէ քանի՞ քանի Հայոց տանտիկիններ այդպէս հրայրեաց չարամահ մեռան: Թոնիրներէն ելած բոլոր Հայոց կիներուն խանձողուած նչխարները, ժա՛մհար, լի՛ց կողովը, չալակդ առ, գնա՛ մինչեւ յերուսղէմ, չո՛ւրջ ած պալատականաց դռները. տեսցուք թէ աշխարհիս այդ ողորմած թագուհիներ Հայոց այրած տանտիկիններուն համար ի՞նչ դատաստան պիտի տեսնեն:

Ո՛վ ժրագոտի ժամհարներ, Թողէ՛ք այդ Թոնիրի այրածներ. փութացէ՛ք կողովներ առէք ձեր յուս՝ ելէք հնձանի դաշտ. Հայոց այդեկուրծն է. ժողովեցէ՛ք այդ կոխոտուած մանրիկ ճիւեր, Հայոց մանուկներու նչխարներ, զորս լէնկթիմուրի ժանտածին զաւակը սմբակակոխ կոտորեց, ու քամեց Հայկայ զաւակներու արիւնը՝ որպէս քամեն խաղողն ի հնձանին: Ինամով ժողովեցէք այդ փոքրիկ մարտիրոսներու սուրբ եւ ամրիծ նչխարներ, տարէք Թաղեցէք իրենց հարց ու մարց հետ. եթէ անողոք սուր գիրենք ծնողական գրկերէն բաժնեց, Թող գերեզմանին մէջ ոսկերոտօք գրկախառնին:

Մի՞թէ սերմանահան մշա՞կ էք դուք, որ զողնոցը կապելով այդ մատաղ ու պարարտ սերմեր կը ցանէք եփրատայ արզաւանդ դաշտերուն մէջ:

Ցանեցէ՛ք, ցանեցէ՛ք այժմիկ եւ յուսով ցանեցէք. Թող այդ անմահ հատիկներ մեռնին հողին մէջ. կ'անցնի ձմեռն, կ'անցնին խստաչունչ սառնամանիք, կուգայ կենդանարար գարուն, գերեզմանի արտերդ կը կանանչին, եւ դուք կը հաւատաք յայնժամ Յիսուսի խօսքին, թէ «Ոմէն ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի ինքն միայն կայ. ապա թէ մեռանիցի՝ բազում արդիւնս առնէ»:

Հնձանի դաշտին մօտ՝ այդ վարած արտերու մէջէն դառն մռնչիւնի ձայներ կուգան, կը լսէ՞ք, ժա՛մհարներ. այդ մռնչիւն՝ մորթազերծ անասնոց մռնչիւնն է, որ հերկագործ ակօսներու մէջ ինկած կը տանջուին. վերէն արեւ կը կիզհարէ, ներքուստ դիշակեր անգղեր եւ աղռաւներ կոցա-

հարեւով թել թել մխեր ոսկորներէն կը քաշեն։ Դանակ մի առէք՝ կտրեցէք նոցա վիզերը, որ երթան հանգչին։

Ո՛վ սոսկալի անդիտութիւն. անագորոյն ֆրդեր հալճեպով հասան, մաճկալներ, հօտաղներ սրակոտոր սպանին եւ թրերով կտրատեցին եղնամոլներուն եւ գոմէշներուն հաստատինդ ջիլերը. խե՛ղճ անասուններ ատելոտկեցան ակօսներու մէջ, եւ առանց պարանոցներ կտրելու՝ սկսան չերտ չերտ քամակներէն կաչիներ հանել. այդ անվարաժ միաշապիկ բոկոտն վայրենիք տրեխներ չինեցին իրենց համար. որ կ'երթային երկաթէ կօշիկներուն հետ կռուիլ։

Աւրա՛ր Աստուած, եթէ դու աչխարհիս վերայ յանցապարտներ եւ մերթ եւս անմեղներ տանջելով կը լնուս ու կը կատարես արդարութիւնդ չափն ու հատուցումն, միթէ անասո՞ւնքն եւս յանցապարտ են քո առաջ. այդ անողորմ ամբարշտաց աղիքներ չե՞ս կտրատեր նոցա փորին մէջ. դու որ նինուէի անասնոց խնայեցիր, այս անիծսուն հեծող անասնոց դատաստանը չե՞ս տեսներ։

Աբեւն 'ի մայր մտաւ, այլ ձեզ համար հանգիստ ու դադար չկայ, կըսբի՛ճ ժամհարներ. Տուբիթի նման առաքինացէ՛ք, դիչերաժամուն ելէք՝ լուսնի լուսով ժողովեցէք Հայ մարտիրոսաց նչխարներ. մայրերու գըբակէն ու կուրծքէն մի՛ բաժնէք յօշոտուած մանուկներ. մի՛ դպիք, մի՛ կըբակէք արիւնշաղախ դիակներ. պատան պէտք չէ՛, կանաչ խոտերու մէջ պաթթեցէք Հայոց կանաչարեւ եւ ժուռումուռ մեռելներ. թէ պատառ մի կտաւ կը գտնէք, կենդանւոյն մեռած Հայոց հոլանի կիներուն եւ կոյսերուն տուէք, որ պատատեն իրենց առականքը. բաւ է՝ թէ այդ անտէր չաքիներով եւ պատառատուն ցնցոտիներով թաղէք։ Թող նոցա ոգիներ երթան երկինք մէջ պայծառազգեստ լինին։

Այլ դիտե՞մ ես, դիտե՛մ, ո՛վ Հայոց անթաղ դիակներ, ձեզ համար ոչ քահանայ կայ, ոչ ժամհար, ոչ յուղարկաւոր, ոչ սիրելի, ոչ բարեկամ. տարսուռ եւ արհաւիրք ամենուրեք տիրեր է, ո՞վ կը համարձակի կատարել ձեր թաղման հանդէսը։ Ո՛հ, ո՛հ Հայո՛ց որդիքներ, հող ու դաչտ չատ ունէիք, դեռնի երես դուք անհող, անծածկոյթ մնացիք, երկինք թռչուններ եւ երկրի չուներ ժողովեցան՝ կերան ձեր մարմին, կրծեցին ձեր ոսկորներ, մինչ ողջ էիք՝ բռնաբիւն գձեզ կեղեքեց ու քերթեց. եւ մեռնելէն յետոյ՝ թերեւս ասացիք թէ ազատուեցանք տառապանքէն, հանգչինք հողին մէջ. ո՛չ, ո՛չ, հանգստեան հող չտուին ձեզ. դի նոյն անողոք բռնաբիւն՝ ձեր անչունչ դիակներն եւս հարստահարեց։

Ո՛վ՝ Լուսի՛ն Լուսին, Հայոց աչխարհէն կուգաս, Բագրեւանդայ կոտորածի դաշտերէն անցո՞ր, այնպէս կը թուի որ գիչերաժամուն մէջ չառաւիղներդ արիւնոտ դիակներու վերայ զարնելով՝ երեսդ չառաւղուներ է։ Մի՛ անցներ ճեպով. պահ մի կա՛ց Բիւզանդիոնի հորիզոնին վերայ, պանդուխտ Հայերուն լո՛ւր տուր Հայոց աչխարհէն. լո՛ւր տուր մեր թչուառ ընտանիքներէն, ո՞վ մեռաւ, ո՞վ մնաց, ո՞վ գերեցաւ եւ ո՞վ թողուց Հայրենիք՝ գաղթական գնաց։ Թողուց իւր հասած հունձեր, թողուց իւր հօտն ու նախիր, թողուց իւր կեանքն եւ ամենայն ինչ։ Մերկ, կողոպուտ գնաց. ասաց թէ՝ անցնիմ այս կարմիր ծովէն եւ միանգամ ազատիմ չարչարանաց աչխարհէն։

Ո՛վ՝ Լուսի՛ն Լուսին, Մասիսի գագաթէն անցո՞ր, գաչերդ չուրջ ածիր, Արարատի ոտքը՝ Էջմիածնայ պարսպին տակ թափած Հայոց գաղթական ժողովուրդն տեսա՞ր որպէս յաչնանավերջին ծառերէն թափուած դեղնած տերեւներ. դիտեցի՞ր նոցա ապաժոյժ վիճակ. տեսա՞ր այն գետնի վերայ նուաղած ու թաչկացած մայրեր, որոց ցամքած կուրծքերէն կախուեր էին դիեցիկ մանուկներ. նոքա կական բառնալով կաթ՝կը խնդրէին եւ մայրեր գհոց։

Ո՛վ Հայր ու Հայրապետ Հայոց, Էջմիածնայ վեհարանի լուսամուտէն կը դիտէ՞ք դէպ 'ի Բագրեւանդայ կոտորածի դաշտ, թէ կ'ասէք հեռու է աչքէս եւ կարճ է իմ ձեռքս. ուրեմն թողէ՛ք մեռելոց դաչտը՝ դարձուցէ՛ք ձեր աչքը գաղթական ժողովուրդին վերայ, որ կենդանւոյն մեռած ու թաւալած են Էջմիածնայ պարիսպներուն տակ։ Է՛յ, այսի, դու

ինքնին հայրական գորովվոզդ մատակարար եղիր. դոքա սուրբ Գրիգորի մնացորդք որդիքներն են. տե՛ս, ի՞նչպէս մերկ, կապուտ կողոպուտ, անինչ անստացուած ձեր հայրական գիրկ գիմեր են, հաց կ՚ուզեն, հանգերձ կ՚ուզեն, հանգստարան կ՚ուզեն. ժողովէ՛, պատսպարէ՛ գիրենք Այրարատայ ծոցին մէջ: Դոքա Եփրատայ ակներէն եւ Նպատ լեռնէն կու գան, Երասխէն, Արագածէն եւ Մասիսէն պաշապանութիւն կը խնդրեն, ո՛հ, չգիտեմ թէ կը գտնե՞ն՝ թէ յուսով կը թափառին:

Ո՛վ իմ լրացեալ լուսին, Վասպուրական աշխարհի Ագրակու գաւառէն անցա՞ր, եւ ի՞նչ տեսա՞ր. ես քան զքեզ յառաջ գիտեմ այդ, դու պատմէ՛ մեզ: Պարսկական հրոսակներ յարձակեցան, աւարեցին տարան բոլոր Հայոց գեղեր: Անճարակ ժողովուրդ երբ մերկացաւ իւր կեանքէն եւ գոյքէն, չուարեցաւ մնաց. ասաց թէ ո՞ւր երթամ, ո՞ւր ապաստանիմ, գէթ, հողիս ազատեմ. երկու կրակին մէջ մնացի եւ կը խորովիմ: Ո՛հ, ակամայ ընտրեց նա թողուլ քաղցր հայրենիք՝ գաղթական երթալ, քան վին ձգել գինքն պարսկական հին կրակին մէջ, որ երբեմն մեր աչխարհ եւ մեր նախնիքներ վառեց ու մոխիր դարձուց:

Բա՛րդուղիմէ, Բա՛րդուղիմէ, Հայոց նախկին լո՛յս ու լուսաւորիչ, ո՞ւր ես. տարա՞ն, տարա՞ն քո փոքրիկ հօտն ու ժողովուրդ, որ քո հովանեաց տակ եւ գերեզմանիդ չուրջ կը բնակէր: Կողոպտեցին ու քանդելին հազարամեայ հնաչէն վանքդ. այդ բաւական չէր, յանդգնեցան պիղծ ձեռքեր փորել ու կրկռել հազար ուղի հարիւր տարուան կնքուած տապանդ. այդ յիմար եւ ապիրատ ազգ կարծեց որ գերեզմանդ գանձերով լի է կամ ոսկր ոսկրներդ ոսկի գարձեր են:

Այլ եւս ինչ որ գիտես ու տեսար, պատմէ՛ մեզ, ո՛վ Լուսին, Հայոց աչխարհի ցաւեր եւ աղէտներ մեզմէ մի՛ ծածկեր: Կ՚ասեն թէ մեր հաւատոյ ոսոխն ու թշնամին... երբ Բագրեւանդայ կոտորածէն յետս կը դառնար, գեղեցիկ կիներ ու կոյսեր ընտրելով առաւ տարաւ իւր բանակին հետ. տարաւ փակեց Սիզանու գաւառին մէջ, ուր այդ չարաչուք գազանին որջն է. ուր ՚ի սկզբանէ անտի սովորած էր միշտ Աւետարանի հօտէն հանել ու խառնել իւր գունդերուն հետ:

Լէնկթիմուրի գերեզմանի որդերէն ծնած ո՛վ չարաճճի սողուն, կրծելով կրծեցիր Հայոց միսն ու ոսկոր, օձանման սողալով մատր Հայոց դըրախտը, ամէն ծաղիկներ եւ կանաչ բոյսեր պղծելով ապականեցիր, չարչարեցիր Աստուծոյ խոնարհ ժողովուրդ, եւ ասացիր դու ինքնին թէ՝ ո՛չ կը տեսնայ եւ ո՛չ ՚ի մէա կ՚առնու ցաւոյդ եւ գրիգորի պաշտեալ Աստուած:

Իմացի՛ր, իմացի՛ր, ո՛վ անմիտ եւ անղգամ, թէ արդար պատաւորն Աստուած իւր ծառաներուն վրէժխնդիր է, եւ նոցա անպատ արիւն պիտի խնդրէ քու ձեռքէն. կը մեռնիս եւ ՚ի գժոխս կ՚իջնաս. նոյն գերեզմանի որդունք՝ յորմէ ծնար դու, եւ զքեզ պիտի ուտեն ու կրծեն. պիտի փչրին սրաժանի ատամունքներդ, զորս կը կրճտէր հաւատացեալ ծառաներուն վերայ:

Ո՛հ, Հայո՛ց աչխարհ, ո՛հ, աղէտներդ անրաւ անհչիռ են, զորս կրեցիր դու այս նոր Լէնկթիմուրի ձեռքէն: Ես ուչամոռաց եղայ եւ չգիտեմ թէ թէ ո՞րն ողբամ: Բանդուած գեղե՞րդ ողբամ, վարատեալ ժողովո՞ւրդ ողբամ, ՚ի սար եւ ՚ի ձոր թափառական ընտանիքնե՞րդ ողբամ, հայրենիքէն վարեալ գաղթական որդիքներդ ողբամ, յափշտակեալ կիներդ եւ կոյսե՞րդ ողբամ, քանդուած վանքերդ եւ պղծեալ տաճարնե՞րդ ողբամ, անհաց, անապրուստ, անճարակ ու թշուառ կեա՞նքդ ողբամ, վաստակաւոր մշակնե՞րդ ողբամ, որ բարդ ՚ի բարդ հնձուեցան ու որպէի նման վտուեցան արտերուդ մէջ, որոց արեան ցնցուղներ ցայտեցին եւ կարմիր ներկուեցան ցորենի հասկեր եւ հատիկներ:

Պահ մի կեցէ՛ք այդ արիւնոտ հայ ու յաղեցէք դուք՝ որ երկրազործ ժողովուրդը կոտորեցիք, վաստակաւոր եղնամոլներ մորթեցիք, հողագործին խոփն ու հարօր եւ սայլեր ջախջախեցիք, ոչխարաց հօտերը լեռներէն աւարեցիք, կաթնարար տանտիկիններըը կամ մեռուցիք կամ փախուցիք. ինչ որ արդիւնաբեր էր երկրին եւ տէրութեան չահ, ինչ որ ձեր անչահ եւ անվաստակ կեանքին առատ հայն ու սեղանն էր, դուք զայն ամէն ինչ ձեր

ձեռքով կործանեցիք. կարծեցիք թէ ուրիշներու կեանքը կ'սպաննէք ու դէն կեանքն եւ ոյժը չկատեցիք. նոքա որ մեռան, հողն իրենց հանգիստ կ'սպառէք, բայց դուք ինքնին անձնասպան եղաք ու չիմացաք:

Տեսցուք այսուհետեւ թէ ուսո՞ պիտի յաղենաք, երբ մշակ ժողովուրդսան ու ազատութեան տառապանքէն. ո՛ն եւ օ՛ն արասցէ Աստուած՝ եթէ դուք առանց հողի եւ մշակի՝ ողջ մնաք երկրիս վերայ:

Ո՛չ միայն կշտամբենք կերքաք, այլ եւ խեղճ գեղացւոյն կեանքը անխղճապէս կողոպտեցիք, ոչ ինչ չթողիք. թէ չտեմարանին մէջ մի դուռ ցորեան կար, թէ լուսմանին մէջ մի կշիռ լուդ, թէ մառանին մէջ փոքր ինչ պաշար՝ որ իւր տղոց բաժին ու հոգեպահին էր, զայն ամէն հանիք թափեցիք՝ ի դուրս աղբիւրներու մէջ խառնեցիք, որպէս զի գիւղացի ընտանիք սովալլուկ մեռնին. բայց միթէ դուք պիտի մնաք ու ապրի՞ք, ժա՛նտ խորամանկներ:

Ո՛հ, որչա՛փ լղճ կը լինիմ ես, եւ ո՞ տար լինձ, Հայո՛ց աշխարհ, որ ողբերուս հետ սփոփանք խառնելով զքեզ մխիթարէի եւ սրբէի լացող ժողովուրդիդ դառնահոս արտասուքը, զոր թափեց նա իւր արեան հետ: Բայց ես էլ կը վարանիմ Մարդարէին պէս եւ կը դոչեմ, «Ո՞վ մխիթարեսցէ զքեզ, դո՛ւսոյր Սիոնի, զի ծանրացաւ բաժակ բեկման քո»:

Այո՛, կարի յոյժ դառնացաւ քո բաժակ, Հայո՛ց աշխարհ. չգիտեմ թէ ո՞րպէս յուսադիր լինիմ ու մխիթարեմ զքեզ. զի ես էլ քո տարաբախտ որդիներէն անմխիթար մի զաւակն եմ, որ բախտն ինձ միշտ լալ վիճակեց ու երբէք չխնդացի: Եւ ի՞նչպէս խնդայ քո հէք ողբերուն, երբ քո կեանքն՝ ողբոց ու ցաւոց աշխարհն է:

Այլ մխիթարեա՛ց, մխիթարեա՛ց, Մա՛յր Հայաստան, զի դու սովրած ես ցաւեր ու վիշտեր կրել. հազար անգամ մահարեր երկունքներ զքեզ ըմբռնեցին եւ դու հանդուրժելով անցուցիր երկունքներդ եւ ողջ մնացիր: Հազար բիւր աղէտներ տեսար, միշտ որդիքներդ դրկէդ վարատեցան, բայց դու երբէք չվհատեցար, զի ոգիդ պողպատի նման պինդ եւ աննկուն է: Հազար անգամ գերեզմանին դուռը հասար, թշնամիներդ տեսան՝ ծափ զարկին, թէ վա՛յ, մեռաւ Մայր Հայաստան, եւ դու անդրէն Ղազարոսի նման վերածնար գերեզմանէն:

Միթէ մարդոյն կամ օտարին ձեռք կարո՞ղ է զքեզ մեռուցանել, երբ դու ինքնասպան չը լինիս, եւ երբ յոյզ անմահութեամբ լի է: Թէ խորամանկութիւն կը ճգնի որդիքներդ ընկճել, որչափ հնար է՝ հարստահարել ու վարատել, որպէս զի դու անբարդաւաճ մնաս, անճետ սպառիս, կամ այդ վերահաս թշուառութեանդ մէջ բոլորովին չքաւորիս, նկուն դառնաս, ոգիդ ստրկանայ եւ երբէք ազատութիւն չմտաբերես:

Թէ աշխարհիս խորամանկութիւն քեզ համար այսպիսի դաւ կը նիւթէ, դու եւս փորձառութեամբ ուսի՛ր, խորագէ՛տ եղիր, այնպէ՛ս անցիր դաւերէն՝ որն զքեզ չտեսնայ դարանամուտն. յուշի՛կ անցիր գնա՛ յառաջդիմութեանդ մէջ. մի՛ դոչեր, մի՛ աղաղակեր. թէ կը խօսիս, թէ կը դրծես, լռին եւ անճայն եղիր:

Մի՛ վհատիր, ժո՛ղովուրդ, թէ զքեզ չարչարելով խոնարհ արարին, ոտքիդ առաջ որոգայթներ լարեցին. դու հաւատ ունիս, Աւետարան ունիս, խաչակրութիւն ուխտեր ես, կոխի՛ր, անցի՛ր այդ բարիքնի կրակը, Թող տեսնան ու զարմանան աշխարհի որդիքներ:

Այս աշխարհ եւ աշխարհիս գահեր՝ ամէն գայթակղութիւն եւ որոգայթներ ունին, խեղճ եւ ստրուկ ժողովուրդներ բռնաբարուած են եւ կը դոչեն ազատութի՛ւն ազատութի՛ւն: Այլ ոչինչ ճար չունին, դորա միակ ազատութեան ճար՝ լոյս եւ կրթութիւնն է. դու զայն երբ ՝ի ձեռս բերես, այն օր է միայն քո ազատութեան տօնահանդէս:

Ո՛վ բազբեւանդայ դժբախտ որդիներ, վայրագ խուժան զձեզ կոտորեց, վատ եւ ապիկար ֆիւրան ժողովեց տարաբ զձեզ ՝ի սպանդանոց, դանակը առաւ եւ միահամուռ մորթեց զձեզ, կացինով ձեր ոսկորներ ջարդեց, դուք անխօս՝ անմռունչ՝ անշարժ մնացիք, որպէս ոչխար՝ իւր կարչին առաջ:

Անխնայ մորթուեցաք, այլ եւս պիտի մորթուիք. այս աշխարհիս օ-

ըէնք, կարդ ու խղճմտանք այսպէս է. մարդիկ՝ որ տէր են եւ կ'իշխեն ա-նասնոց, ոչխարի նման՝ մարդիկներէն պիտի մորթուին, երբ չունին խեթ-կիւ եղջիւր, որ ցուլի նման ոդորին իրենց կարիճներուն դէմ:

Ցո՜ւշ, յո՜ւշ, ո՛վ կոտորուած զառներ, ո՛վ Հայոց ողջ ու մնացորդ որ-դիներ, դեռ պիտի կոտորուիք, դեռ պիտի մորթուիք այդ չքոտի Քիւր-տերէն, քանի որ անզէն, անեղջիւր, անասպար կ'ապրիք. դուք մարդ էք, ձեռք եւ բազուկ ունիք, միթէ անզգացած մեռե՞ր է ձեր սրտմտութեան ո-գին. միթէ կը հաւատա՞ք որ իշխանութեան աչքը հասնի մինչեւ Հայոց ա-մայի լեռները ու դաշտեր եւ ձեզ պահապան լինի:

Ես գիտեմ ու կը տեսնամ զձեզ, որ իրրեւ մի անյարիր անդամալոյծ՝ պրովպատիկէ աւազանին չուրջն ի կած, անոք, անօգնական մնացեր ես. ո՛հ, հիւանդութեանդ չրջանը չէ թէ երեսուն եւ ութ ամ է, այլ չորեքհարիւր ամ, անդամներդ ամէն բեկբեկուած, ոսքդ մինչեւ 'ի գլուխդ վէրքերով լցուած, մարդ չի՛ հաւատար թէ դու այլ եւս կ'ողջանաս ու կը չրչիս աչ-խարհիս վերայ. ոգիդ կենդանի է ու կը տրտփայ, չունչ մի ունիս, որ չա-րունակ կ'ազազակես ու կը պաղատիս, Տէ՛ր, ես անոք եմ եւ չունիմ ինձ օգնական, որ զիս ազատութեան աւազանին մէջ ձգէ եւ ես բժշկուիմ այս չարախտ եւ չարաչուք սարկութենէն:

Դուէ՛, դուէ՛, ո՛վ անճարակ հիւանդ, քո օգնական՝ Տէրն է. աչխար-հիս վերայ քեզ ոչ ոք օգնական չկայ: Դու Պուլկար չես, որ Օրթոտօքս եւ կղեցւոյ Ջարը քեզ զօրավիդ հասնի. կաթոլիկ չես, որ Հռովմ կամ Ֆրան-սան զքեզ պաշտպանէ. Բողոքական չես, որ սուրբերու բարեխօսութիւն թողուս եւ Ովկիանու Թագուհին քեզ բարեխօս բռնես, որ թերեւս զքայ եւ դարման տանի. զի դու Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ազատ զաւակն ես, իր-րեւ անձանօթ՝ մոռացեալ երկրի մէջ կը բնակիս. սորա՞ համար արդեօք մարդոց սրտէն ու մարդասիրութենէն մոռցուած ես դու:

Մատի՛ր, ո՛վ Յիսուս, մատի՛ր, հիւանդ եւ անկեալ Հայուն օգնական չկայ աչխարհիս վերայ, մատի՛ր, ձե՛ռն տուր այդ հինօրեայ անդամա-լուծին, որոյ բազմապատիկ ցաւոց ու վիրաց վերայ այլ եւս անհնարին ցաւս ու վարս յաւելին այժմիկ: Աստ՛, ո՛վ ազատարար բժիշկ եւ փրկիչ, քէ արի՛, ա՛ռ զմահիճս քո եւ ե՛րթ յազատութիւն:

Ո՛վ դու մաչած եւ հիւծած հիւանդ, թէ յիրաւի՛ բժիշկութիւն կը ժտես, թէ ստոյգ ազատութեան կը ցանկաս, օ՛ն ուրեմն, փոքր ինչ խըրտի՛ր մահ-ճիդ մէջէն. ինքնաչա՛րժ եղիր. ահաւասիկ Աստուծոյ մատն ու հրեչտակ աչխարհիս յեղափոխութեան աւազանին ջուրերը կը յուզեն. ով որ զինքն վաղ ձգէ նորա մէջ, նա միայն իւր ցաւերէն ազատ կը լինի:

Թէ չգիտես, ես՝ իրրեւ դաս՝ խօսիմ քեզ, որ դու խելամիս թէ քանի՞ թանդ է ազատութեան գին. աչխարհիս փրկիչ զայն իւր խաչով եւ արիւնով գնեց. նոյնպէսնակ մեր նախնի քաջեր եկեղեցւոյ եւ Հայրենեաց ազատու-թիւն մահով եւ արիւնով գնեցին: Միթէ դու ցանկալի ազատութիւն առանց զոհի եւ արեան ձրի՞ ստանալ կ'ուզես:

Թո՛ղ, թո՛ղ որ դարձեալ ողբամ զքեզ, Հայո՛ց աչխարհ եւ ժողովուրդ. մինչ աչխարհիս ջրայուզման եւ արեան ալիքներուն մէջ այլ եւ այլ աղղեր կը լողան ազատութեան նաւահանգիստ գտնել, դու ալեաց ելեւէջներու մէջ կը տատանիս. զիչերալոյս փարոսներ չունիս, նաւահանգի՛ստ, նաւահան-գի՛ստ, կ'որոնես եւ չես գտներ: Այդ յայտնի է, թէ դու անարուեստ ես, լողալ չգիտես:

Թո՛ղ ուրեմն այժմիկ ազատութիւն, միայն խաղաղութիւն խնդրէ. դեռ քեզ համար ուսումն եւ կրթութիւն պէտք են, եւ դու այդ քո տատանման մէջ Պետրոսի նման ձեռքերդ Յիսուսի կարկառէ եւ ասա. Տէ՛ր, քո ձեռն տուր՝ զիս փրկէ. եթէ թողուս ու չփրկես, Տէ՛ր, ես կը կորնչիմ աւասիկ:

Ծուլ կ'առնեմ քեզ, Տէր, մինչ մի նուազ Տիբերական ծով կ'ալեկոծէր, դու 'ի խելս նաւուն անխռով կը ննջէիր, ձայն տուին քեզ աշակերտներդ, զարթի՛ր ասացին, Տէ՛ր, զարթի՛ր, զի կորնչիմք աւասիկ:

Ո՛վ դու անքուն պահապան աչխարհի, որպէս թէ չէիր գիտեր եւ չէիր լսեր ծովալիքներուն ձայն, եւար յանդիմանեցիր նոցա թերահաւատու-

թիւն, մռնչող ծով լսեց քո ձայն ու հանդարտեցաւ եւ դարձաւ ՚ի խոր խաղաղութիւն:

Մէթէ եւ այժմ կը ննջե՞ս դու երկնից զահուդ վերայ, եւ երկիր՝ որ ոտքիդ պատուանդան է, կը սասանի ու կ՚երերայ. պատերազմի դաշտերէն կրուելի ազեղ թնդանօթներ կ՚որոտան, հրալից գնդակներ կը թափեն, մի խուն վայրկեան մէջ ժողովուրդի կայտառ զաւակներ բարդ ՚ի բարդ որպէս նման մահուան ագարակներու մէջ կը թօթափեն, եւ դու չե՞ս տեսներ եւ չե՞ս իմանար:

Հայեա՛ց եւ տես, ո՛վ Տէր, թէ ի՞նչպէս Սպիտակ եւ Սեւ ծովերու կատաղի կոհակներ զիրար կը բաղխեն, հիւսիս եւ հարաւ հակառակ հոդմտերով փոթորիկներ կը հանեն, երկուստեք սեւ սեւ ամպեր կ՚որոտան, բարկ-ճայթ կարկուտներ կը թափին, աշխարհիս մարդկութեան ծառերն ու ծառաստաններն ջարդուելով լեհուելով տապալեցան ՚ի գետին:

Երբ այս ծովերը կը խռովին ու ցամաքն եւս արեան ալիքներով կը ծփայ, ի՞նչ կը խորհի եւ կը գործէ Ֆաղական Ռվկիանոս.— ներքուստ միայն կը մռնչէ նա եւ ուրիշ ոչինչ: Իւր խուլ եւ անորոշ ձայնէն միայն այս կը լսեմք, որ կ՚ասէ. գնացէ՛ք կուտեցէք. ինձ ոչինչ է փոյթ. միայն թէ հեռո՛ւ հեռո՛ւ, իմ չահուս մի՛ դպիք, ապա թէ ոչ՝ եւ ես կը յուզուիմ:

Ո՛վկիանէ, Ո՛վկիանէ, որ կը պարծիս թէ ամէն ծովերէն մեծ եւ հարուստ եմ, որ կը քարոզես թէ մարդասէր եմ, խաղաղութիւն կը սիրեմ, Աւետարան կը սիրեմ, եւ յաճախ կը կարդաս Քիստոսի այս բան «Երանի՛ խաղաղարարաց, զի նոքա որդիք Աստուծոյ կոչեսցին.»:

Երկնից աչք կը տեսնայ, գիտէ եւ կը քննէ քո խոր երիկամունք. իսկ աշխարհի առաջ չքմեղս լինելով ատէպ ատէպ յայտարարեցիր, թէ սրբեցնեցայ ու ջանացի որ խաղաղութիւն հաստատեմ, բայց ընդունայն համարեցաւ իմ ջանք. ձեռքս լուացի եւ ասացի թէ քաւեալ եմ ես այդ պատերազմի արենէն. եւ դու սառն աչքով կը դիտես այստի այժմ արեան դաշտին վերայ:

Ո՛վ գահերու դատաւոր Աստուած, կը տեսնաս դու, Արեւելեան խնդիրը մի կայ աշխարհիս վերայ, որ Գորդեան հանդոյց դարձեր է. այս քանի՞ամ է, որ այդ խնդիրը աշխարհները կը խռովէ, ժողովրդոց խաղաղութիւնը կը բառնայ. Եւրոպիոյ գահերն ու դիւանագէտք չկամեցան կամ չկարացին լուծել զայն, զոր հին դիւցազն Աղէքսանդր մի հարուածով ընդ մէջ կտրելով լուծեց այդ հանդոյցը:

Իսկ նորն ասաց, ՚ի բա՛ց կացէք, ձեռնամուխ մի՛ լինիք, այդ խնդիրն իմ բաժին եւ իրաւունքն է, թողէք ես միայնակ կը լուծեմ զայն: Զարնելով զարնելով բազուկներ պարտասեցան. կ՚ասեն թէ սուրն եւս բթացաւ, եւ հանդոյցը դեռ անլուծանելի մնաց:

Ո՛վ դժոխային կնճիռ, որ մարդկանց արիւնով կը մածանիս եւ քա՛նի երթաս՝ կը կնճռիս, թշուառ ժողովուրդներ որչա՛փ զոհեր տուին եւ որչա՛փ արիւն թափեցին քեզ համար: Թէ լուծուիս՝ Պուլկարիոյ արեան դէն ազատութիւն կը խոստանաս. այլ կը մոռնաս ու բնաւ չես յիշեր Հայոց անպարտ արիւն եւ իւր տուած անհուն զոհեր:

Ո՛վ երկնից արդարութիւն, մարդկանց փրկութիւն ընդունայն է. սուրդ երկայնմտութեան պատենէն հա՛ն, դու միանգամ հա՛ր եւ լուծի՛ այս յաւիտենական հանդոյցը, որ աշխարհիս վերայ դայթակղութիւն մի զարձեր է. վա՛յ նոցա՝ որոց ձեռքով այս աշխարհաքանդ դայթակղութիւն կու գայ:

Դու կը տեսնաս, երբ գահեր կռիւ ուզեն՝ Արեւելեան խնդիր կը յուզեն՝ եւ երբ աշխարհակալել կամին՝ դարձեալ Արեւելեան խնդիր կը հանեն: Մինչեւ յե՞րբ գահեր թողուն մարդկութեան վայելուչ խօսք, խորհուրդ եւ ուխտ, սրով եւ արիւնով խօսին. մինչեւ յե՞րբ զօրաւորներ կըռուին՝ տկար եւ անզօր ազգեր ոտքի տակ ճմլուին, պատերազմի արշաւանքներու առաջ խեղճ ժողովուրդ աշխարհաքանդ ու տնաքանդ լինի:

Նեղեալ, տառապեալ, զրկեալ, հարստահարեալ, կոտորեալ, վարատեալ, չքաւորեալ եւ յուսահատեալ ժողովուրդ՝ ճնշող երկաթին տակ կը հեծէ, կ՚ադաղակէ եւ կ՚օրհնէ քո անուն, ո՛վ Տէր, տո՛ւր մեզ քո մշանջենաւոր խաղաղութիւն:

Ասա՝ թող հանդարտին խռովեալ ծովեր. ասա՝ թող կտրին կրունքի թնդանօթի ճայներ. ասա՝ գահերուն թող սուրերն ՚ի պատեան դնեն: Ես գիտեմ, նոքա ո՛չ կը կարդան եւ ո՛չ քո բան ՚ի միտ կ՚առնուն, քէ «Որ սուր առնու, սրով անկանիցի»:

Տէ՛ր, դու գիտէիր կանխաւ, որ աչխարհ եւ գահերն զմեզ կը չարչարեն. սորա համար ասացիր որ աղօթենք եւ միայն քո արքայութիւն խնդրենք: Մարդիկ անգիտանալով՝ Սաւո՛ւղ, Սաւո՛ւղ կը խնդրեն:

Այլ քո ճշմարիտ հաւատացեալներ պէտք է յամենայն ժամ այս խնդրեն. Եկեսցէ արքայութիւն քո, որ է ճշմարիտ խաղաղութիւն, սէր եւ հաւասար եղբայրութիւն, եւ քո բարի կամքն այն է որ մարդիկ այս պայմանով ապրին աչխարհիս վերայ:

ՎԵՐՋ

ԴՐԱԽՏԻ

ԸՆՏԱՆԻՔ

ԳՐԵՑ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Ի ՊԷՏՍ ՀԱՅՈՑ ԸՆՏԱՆԵԱՑ

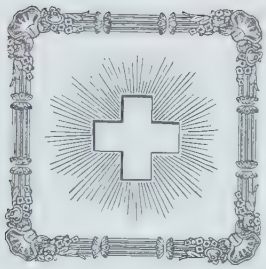

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ԱՆՄԱՀ ՀԱՅՐԻԿԻՆ ՀԱՅՈՑ

ՀՈԳԵԼՈՑ Ս

Տ· ՄԿՐՏԻՉ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԽՐԻՄԵԱՆԻ

ՆՈՒԻՐԷ

ՉԱՑՍ ՄԱՀԱՐՉԱՆ

ԵՐԱԽՏԱԳԷՏ

Հրատարակիչ Օ· ԱՐԶՈՒՄԱՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ

———o———

ԱՌ ԸՆԹԵՐՑՈՂՍ

Բարեկամ ժողովուրդ Հայոց, Ձեզ կը ներեմ դուզնաճեայ երկասիրութիւնս, որոյ մակագիրն է ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ: Այս անուն խաղցր ու ժողովրդական է. թերեւս զարմանաք եւ մեղադրէք զիս, զի գրիս առարկաներն առաւել աշխարհիս առարկայից վերայ են հաճ թէ երկնից արքայութեան: Չիս պիտի դատե՞ք արդեօք, երբ Եկեղեցւոյ վարդապետ, Աւետարանի աշակերտ, կենաց Հացին տնտես, քաղու իւր բարձրագոյն պաշտօն, Պօղոսի խարազած երկնից անճառ դրախտը, եւ երկրի ընտանեկան Դրախտի համար ճառէ:

Ճշմարիտ կը լինէր ըս այդ դատաստան, եթէ երկնից դրախտ մոռնայի, ու չը կապէի զայն երկրիս դրախտի հետը, որ իսկապէս երկնից դրախտին հիմն է: Ես Եկեղեցւոյ համար կը խօսիմ, որ Քրիստոսի տնկած դրախտն է, եւ ոորա սուրբ ընտանիքն են Նոր Եկեղեցւոյ զաւակները: Ահաւասիկ այդ նոր Դրախտի ընտանեաց համար է դոյզն վաստակս, յոր տեսնեցայ, որպէս զի Դրախտի ընտանեաց կեանք բարւոքի:

Գիտնալ ու հաւատալ պէտք է, որ աշխարհիս ընտանեկան դրախտին մեղապարտ եւ անհնազանդ զաւակներն՝ երկնից դրախտը կարող չեն ժառանգել:

Ուստի այս ընտանեկան կեանքի սեղանին վրայ ես միայն սոսկ հաց չպատրաստեցի, եւ թէ պատրաստէի եւս՝ Յիսուս հրաման կուտար, ինչպէս տուաւ իւր աշակերտաց, երբ անապատի մէջ ժողովուրդ հաղցած հաց կը խնդրէր՝ ասաց Յիսուս «Դուք տուք դոցա ուտել»: Աստի յայտ է թէ, կեանց բանին հետը մերք եւս ժողովուրդին հաց մատակարարել. Աւետարանին հակառակ տնտեսութիւն չէ:

Ժողովուրդ Հայոց, ձեզ համար նկարեցի Դրախտի ընտանիքը. կ'աղաչեմ, որ իբրեւ հայելի դնես աչքիդ հանդէպ, հայիս ու տեսնաս հիւանդ եւ հիւծեալ կերպարանիդ: Կարկի բերանս, թէ չարագուշակ լինիմ ձեզ համար, մահդ ինքնին կը կոչես, ու պիտի մեռնիս, եթէ չվաղվաղես դարման տանել այդ համաճարակ ու մաշող մահաբեր ախտիդ. որ թէ կանուխ թէ անագան զձեզ դէպի քշուառութեան գերեզման կը տանի:

Կը խոժոռիս թերեւս երբ խիստ կը խօսիմ եւ խստութեամբ կը դատեմ զձեզ, եւ միթէ կը կարծե՞ս թէ ես միայն եմ եւ դու ինքնին զձեզ չե՞ս դատեր: Հապա ի՞նչ է այն, որ զօրհանապազ տրտունջ կը բառնաս, կ'աղաղակես, թէ անաւասիկ կը կորնչիմք: Հրէամիտ մի լինիր, գայլ ոչ պատճառ մի դներ, ո՛չ, ոչ զձեզ կը կորուսանէ. կորուստ ըս ի էն է, ըս տնէն է, եւ ըս ընտանիքէն: Ուրեմն եթէ ստոյգ է եւ կ'զգաս դու թէ կը կորնչիս եւ թէ քշուառութեան օրերը մօտալուտ են, պիտի հասնին ձեզ, եւ դու ամէն օր աչքիդ առաջ կը տեսնաս անկեալ ընտանեաց վշտագին տառապանքն: Այո՛, կը տեսնաս եւ տակաւին չես խելաբերիր. քողեր ես գձեզ վարեն ու տանին, եւ ո՞ւր, դու գիտե՞ս. ես կանխաւ ասացի ձեզ, թէ ուր կը տանին:

Ցո՛ւշ, յո՛ւշ, յետս դարձիր. քող տուր, մահ է, մի հպիր, ձեռներդ քօքափէ այդ գեղծմանց փոշիներէն. ընտանեկան սրահիդ սեմոց վրայ այս առած գրէ ՇԱՆԻՐ ԶՔԵԶ: Այդ խմաստուն առածը մի՛ մոռնար, կարդա՛ միշտ, չափ ու սահման դիր տնտեսական կառավարութեանդ, հացդ չափով կեր, ջուրդ չափով խմէ, հանդերձդ չափով հագիր. քող Հայոց տիկնայք ըառասուն կանգնուն հագար թերթիկ շրջազգեստը տասն կանգնուն փոխեն, որ բաւ եւ շատ է այնչափ մարդոյ հասակի վայելչութեան. զոր Արարիչը չափով ստեղծեր է: Քող այր մարդիկ իրենց սպրպիկ ձեղ ձեւ հանդերձը փոխր ինչ ընդլայնեն, որ անձկութենէն չպատռի: Քող չափ դնեն դարձեալ

ընտանեկան այն ամէն պէտերուն· գիտնալով թէ պէտերն անսպառ են, զորս օր ըստ օրէ կը հնարէ Եւրոպիոյ ձեռարուեստ հանճարը, եւ մարդոյն ցանկութիւն եւ հաճոյքը անհուն անսահման են, եթէ չափ չի դնենք՝ մարդ մի անգէտ մնալուկ է, կը վազէ միշտ դէպի սիրուն խաղալիքները:

Ուրեմն պէտ է խոհական ու կատարեալ մարդ լինինք· սանձ դնենք մեր մանկամտութեան· փորձառութեամբ եւ մեծամեծ տուժերով տեսանք եւ կը տեսնամք մեր ընտանեկան բիւրաւոր աղէտները թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս:

Ժամ հասաւ, խոստովանիմ ձեզ· ով ազգ Հայոց, չորս տարուան Պատրիարքութեանս շրջանին մէջ, ես ընտանեկան բազմապատիկ աղէտները ես ինքնին տեսայ· եւ այդ աղէտներուն մէջ՝ առաւել աղէտաւոր էին ամուսնական խնդիրները· որ թէ ո՞րչափ եւ հանիպատիկ ծանրալուր են· ես կը ծածկեմ այդ թուանշանը եւ խնդրոց պատմութիւնը չեմ յայտներ ձեզ: Եթէ կը դժուարիս հաւատալ՝ ինձ վկայ եւ ապացոյց կը կոչեմ աստ Պատրիարքարանի Դատաստանական խորհրդոց արձանագիրը: Սակայն մեր ընտանեկան զեղծմունքներու բովանդակ ցանկը պէտ չէ որ միայն այդ արձանագրէն կշռենք, վասնզի մեր այս աւուր իւրաքանչիւրին ընտանեկան կեանքը կենդանի արձանագրութիւն է· մարդ որ աչք ունի՝ կարող է զայն կարդալ առտնին եւ հրապարակաց մէջ· ուր ցուցամոլ շռայլութիւն կը շրջի նագելով իբրեւ Անգլիացի լորտ եւ թագուհի, կարծելով թէ իւր հարստութիւն՝ Անգղիոյ անսպառ ոսկին է:

Ո՛չ, ո՛չ: Այնպէս մի՛ կարծէք, ո՛վ Հայոց ընտանիք, ճանչցէք Ձեր չափն ու վիճակը· դուք շատ աղքատ էք ոսկւով ու մտքով· աղքատ էք դաստիարակութեամբ եւ ազատութեամբ· աղքատ էք գործունեայ աշխատասիրութեամբ· աղքատ էք արուեստական հանճարով· աղքատ էք իմաստուն տնտեսագիտութեամբ: Առանց մտաւոր եւ նիւթական հարստութեան՝ դուք միթէ արժանի կը համարի՞ս զձեզ նոյն Եւրոպական ժողովրդոց ճոխ կեանքը վայելել: Ծանի՛ր, այդ կեանքը, ա՛յդ յառաջդիմութիւնը՝ ճակատի անխոնջ քրտինքով բազմակերպ արեան գոհերով, հարիւրաւոր տարիներու մէջ հազիւ հազ կազմուած է, եւ դու դեռ երէկ սկսեցիր նոր երախայի պէս ճերակաս կարդալ· կը կարծես ու կը հաւատա՞ս թէ ուսեալ եւ քաղաքակիրթ Եւրոպացի դարձար:

Ես կը գովեմ ձեռ հոգը, որ կը ճգտիս դէպի յառաջդիմութիւն եւ քաղաքակրթութիւն, միայն թէ սխալ ըմբռնած ես, որպէս թէ գեղխութիւն, գեղծմունք, նորասիրութեան բուռն տենչանքը, ճշմարիտ քաղաքակրթութեան նմանողութիւն է: Այդ նոյնիսկ քաղաքակիրթ ժողովրդոց մէջ սխալմոր մասին կարծիքն է եւ վարք: Դու ազնիւ եղիր ու ազնիւ ժողովրդոց բարի ու պարկեշտ օրինակին հետեւի՛ր· որոց ամենայն ինչ կշռով ու չափով է· որոց ընտանեկան կեանքին լոյս եւ առաջնորդ՝ ուսումն, դաստիարակութիւն եւ տնտեսութիւնն է: Քաղաքակիրթ ժողովուրդ այս երեք բառերով կը վարէ իւր ընտանեկան կեանք, այս երեք բառերն են, որով նոքա բարեբաստիկ եւ երջանիկ կ'ապրին աշխարհիս վրայ, վասնզի ուսման լուսով հաց կը գտնեն, դաստիարակութեամբ հոգին եւ սիրտ կրթելով բարի ընտանիք կը կազմեն, իսկ տնտեսութեամբ հացին սեղան եւ այլ կեանքի պիտոյքները չափով ու կշռով կը մատակարարեն միշտ հոգալով ապագայի անստոյգ օրերն· որ անշուշտ կը պատրաստեն մարդոյն համար կամ երջանիկ բախտ կամ թշուառ կեանք: Բայց մարդ իւր ներկային մէջ կամ զգաստութեամբ կամ ապշութեամբ իւր ապագայ օրերն ինքնին ձեռօք կը պատրաստէ· զի ներկան ապագային հիմն է եւ ապագան ներկային յաջորդութիւն եւ շէնք:

Բովանդակենք մեր յորդորական ճառը, ով դուք ընտանիք Հայոց, ուղղեցէ՛ք ձեր ներկան, որ ապագան ուղիղ լինի· տնտեսեցէ՛ք ձեր ներկան, որ ապագային հարցը չպակսի: Մի մոռնաք վերոյիշեալ երեք պայմանները որ մեր թշուառ կեանքը կը բարւոքեն· եւ այս է՝ լուսով հաց գտէք, դաստիարակութեամբ բարի ընտանիք կազմեցէք· իսկ իմաստուն տնտեսութեամբ հոգացէք միանգամայն ձեր ներկան եւ ապագան:

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

———o———

Ա.

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ պատմութենէն կ'իմանանք թէ՝ Տէր Աստուած տիեզերաց ճարտարապետ երբ մեր բնակած աշխարհին չէնքը ու հրաշալի զարդերը բովանդակեց. նախապէս պատրաստելով զայն իբրեւ բնակութիւն եւ սահման թագաւորութեան Մարդոյն. Աստուած, որ բանիւ միայն կ'արարչագործէր, եղեմական դրախտը իւր ձեռքով տնկեց. եւ իբրեւ արքայական պալատ զարդարեց զայն ի պատիւ առաջնաստեղծ Մարդոյն, որ իւր տիրական պատկեր կը կրէր. եւ ինչպէս յերկինս իւր պետական աթոռ դրած էր, երկիրն եւս Մարդոյն պարգեւ տուաւ, եւ դրախտին մէջ հաստատեց Ադամ թագաւորին անմահութեան գահը:

Զգիտեմ, երբ կենդանի չնչով ու բանականութեամբ հոգիացաւ հողն ու կաւն, ու յանկարծ աչք բացաւ տեսաւ նախ իւր ստեղծող Արարիչն. երկինք, երկիր, եւ իւր բոլոր չրջապատը՝ զարմանազան արարածները. զա՞ց արդեօք ու համբուրե՞ց այն մեծագործ ձեռք, որ զինքն յանարգ կաւէն մարդ նկարեց. իմացա՞ւ թէ ինքն երկրի թագաւոր էր եւ պիտի իշխէր ծովուն, ցամաքին ու բոլոր հպատակ արարածոց:

Այո, այս տիրական իշխանութեան բարձրագոյն հրամանն ընդունեց իւր Արարչապետէն. թէ «Աճեցէք՝ եւ տիրեցէք երկրին». բայց անզոյգ մարդն ի՞նչով պիտի աճէր ու բազմանաճէր:

Ադամ թագաւոր էր, այլ թագուհի չկար. ուստի, կ'ըսէ Սուրբ գիրք, թէ Տէր Աստուած համաչխարհական հանդէս կազմեց, բոլոր ազգ թռչնոց ու անասնոց հրաւիրեց դրախտի ծառապարզ սրահը. հրաման տուաւ Ադամայ, որ իւր հպատակ արարածոց վայելուչ անունները ինքը դնէ. յորմէ յայտ է թէ մեր մանուկ Նախահայր դրախտի դպրոցի մէջ բնագէտ իմաստուն էր. զի վարժապետն Աստուած էր, որ փչեց նորա երեսը ու ճառագայթեց գիտութեան լուսով: Երբ կը տեսնէր ու կը դիտէր Ադամ կենդանեաց բոլոր ազգը՝ զոյգ զոյգ իւր առաջ կեցած, կը հանդագանդին իրեն համբոյր եւ ընտանի բարեացաւորութեամբ, թերեւս ինքնին մտախոհ լինելով պահ մը տխրեցաւ իր միայնութեանը վրայ, ու երանի տուաւ անբան

կենդանեաց. որ զուգակից ընտանութեամբ քան զինքն երջանիկ էին: Մանաւանդ երբ կը տեսնար որ սոխակ իւր վարդն ունէր, տատրակ իւր ամուսին, արօրիկ իւր սիրանուէր ընկերը. առաւել եւս վարանեցաւ բանաւոր մարդն Ադամ. եւ այն ինչ նորապսակ թագաւորի մը պէս թագ կապած կ'իշխէր. հրամայեց Տէր Աստուած, որ ընդհանուր կենդանեաց ազգէն իւր ազատ ընտրութեամբ հաւանելով իրեն համար կենակից ընկեր՝ հարսն ու թագուհի ընտրէ, զոր եւ կամի:

Քանի՛ ծանր եւ դժուարին էր անզուգական մարդուն համար, որ նա խնոարհէր ու ստրկանար անբանաւոր կենդանեաց սեռէն իրեն ընկեր ընտրէր: Եւ մինչ Տէր Աստուած կը փորձէ՛ր գինքն տեսնել թէ՝ իւր բանաւոր նախապատիւ մարդն, որ տիրական պատկերով կը փայլէր, եւ պատուով ու փառքով բոլոր ձեռակերտաց վրայ իշխան կարգուած էր, կը ճանչնա՞յ իւր ազնուականութեան չնորհ ու մեծութիւն. եւ թէ կը գիջանի՛ հաւասարիլ անասնոց:

Մեծանձն եւ հանճարեղ էր մեր նախահայր. համայն կենդանեաց սեռին մէջ չգտաւ համեմատ ինչ, որ իւր պատուոյն ու ընկերութեան արժանի լինէր: Թող այս, երբ սահմանադիր արարչապետ բոլոր կենդանեաց սեռը զոյգ զոյգ ստեղծեր էր. գրկանք եւ յափշտակութիւն չէ՛ր արդեօք եթէ հաճէր Ադամ մինն առնուլ եւ միւսն թողուլ: Նա կը տեսնար թէ թէ սիրուն երգիչ էր սոխակ, եթէ գայն խլէր վարդի թփէն, անշուշտ վարդն կը թոռմէր ու կը մեռնէր. թէ տատրակն առնուր, նորա ամուսնասէր ընկերն այլեւս ամուսին չընտրելով՝ այնպէս միայնակ զոր հանապազ կը սգար ու կը հառաչէր: Զո՛վ ընտրէր Ադամ. զօրաւոր առի՛ւծը, որ կենդանեաց թագաւոր էր եւ անտառ կը սիրէր. զարծի՛ւն, որ բարձրաթռիչ լինելով ձեռք չէր հասներ. կապիկն եւս դիմաց կեցած հրապոյրանքով կը խաղար ու կը չողոքորթէր, իբրեւ թէ ինքն մեր ձաւոր ազգակից է Մարդուն, զայդ եւս թողուց Ադամ, որ երթայ վերջի զարուն իւր բնազէտ ու իմաստակ զաւակներուն հետ ամուսնանայ. որք արհամարհելով մարդուն տիրական պատիւը, բանականութեան գերազոյն չնորհն. եւ դիմաց հրաշագեղ տիպարը, անմտացան կարծել թէ մարդն կապկի սերունդն է, եւ կապիկն է մարդուն նախահաւն:

Այսպէս անընկեր մնաց խեղճ Ադամ ու սկսաւ հոգալ ու տխրիլ: Բոլոր Դրախտի գեղագան վայելչութիւնք չկրցին գինքն սփոփել, նա միայնակ էր. ուստի, Տէր Աստուած փութաց

նորա տխրութիւն փարատել, թանձր քուն թափեց նորա աչքին վրայ, եւ նորա կողերուն մի ոսկորն առնելով հրաշապէս նորաստեղծեց Եւան կենդանի հողէն նորահրաչ կենդանի մարդ կերտելով: Զարթեաւ Ադամ քնաթաթախ աչքով, տեսաւ առջեւ–թեր իւր կեցած իւր մահատիպ պատկերը, հիացաւ, հաւանեցաւ, ու խայտալով գոչեց. «Ահա այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց, եւ մարմին՝ ի մարմնոյ իմմէ». եւայլն:

Ադամ, որ բոլոր կենդանեաց անուններըը վայելչապէս յորջորջեց, առանց վարանման դտաւ իւր ընկերին անունը. Աստուած զայն Օգնական կոչեց. իսկ Ադամ Կին. զոր բացատրելով կը մեկնէ իբր իսկական մասն իւր անձէն առնուած. որով մեղմով իմն կ'ազդարարէ իւր արարչին, թէ ինչպէ՞ս հնար էր, որ ինքն օտար մարմին եւ օտար ոսկր իւր համար ընկեր ընդունէր, եւ կցէր պատուաստէր զայն իւր մարմնոյն միութեան հետը, որ անբնական էր:

Այսպէս աւարտեցաւ Դրախտին հարսանիքը. որոյ պսակադիր Քահանայն Աստուած էր, եկեղեցին Դրախտն էր, Հաւ ու Աւետարան կենաց ծառն էր. Շարականն երգող Տիրացուն Սոխակն էր, վկայող ժողովուրդը բոլոր կենդանեաց սեռն էր. հարսնարանին խնճոյք կազմող մատակարարն ու մատուռակ՝ հրեշտակաց դասն էր. անմահ անուշահամ գինին՝ Դրախտի չորս գետերն էին. սուրբ եւ մաքուր առագաստ՝ հովանաւոր ծառաստանն էր:

Ահա այսպէս կազմեց Տէր Աստուած առաջին ընտանիքը. իւր արարչական աչով օրհնեց նորապսակ ամուսինները, եւ սիրոյ անխզելի կապով զիրենք, այնչափ ամուր եւ անբաժանելի, մինչեւ թողուլ հայր ու մայրը եւ ամուսնոյն եռեւէն երթալ. որ կը յայտարարէ դրախտին Քահանայապետն թէ, «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ». այսինքն թէ պսակին խորհուրդը վեհ է. եւ թէ զայն Արարչին հզօր ձեռք կապեց, թող ստեղծուած մարդը իւր տակար ձեռքով չհպի յանդգնութեամբ քակել զայն:

Բայց աւա՛ղ, դրախտի ընտանեաց մէջ ուրիշ երկպառակիչ մարդ չմտաւ, զի դեռ չկար. միայն խորամանկ օձը կը նախանձէր երկու սիրելեաց երջանկութեան վերայ. ուստի նենգութեամբ խորհեցաւ երկու անփորձ ամուսինները սպերջանիկ վիճակի մէջ դնել. եւ դրախտին մէջ մահ բերելով, անեղծ մարդոյն անմահ կեանքը մեռուցանել: Կեղծաւոր ու ստախօս կենդանին իւր պատերազմի ձեռնարկութեան զաղտ–

նի յատակագիծը պատրաստելով՝ յարձակեցաւ նախ տկար կնոջ վերայ այն պահուն, երբ նա միայնակ էր ու առանց իւր մեծ թիկնապահին կը չորչէր. գիտութեան ծառին տակ իւր դարանը լարեց կնոջ նորադաց ցանկութիւնը գրգռեց դէպի գեղեցիկ պտուղը, գեղեցկովը՝ գեղեցիկը որաց: Նա քանչ մտաբերեց թէ երբ գիին խաբեմ հանեմ դրախտէն, անշուշտ Ադամ անոր եաեւէն կ'երթայ: Սրարիչն այնպէս պատուիրեց. կարելի չէ որ նա բաժնուի իւր կենակցէն. եւ թէ չերթայ եւս, դարձեալ ես կը չահիմ. գի ամուսնութիւն առանց աճման կը մնայ եւ Աստուծոյ օրհնութեան նպատակը ի դերեւ կը հանեմ:

Իժ օձն այսպէս յաղթանակեց. եւ իւր յաղթանակ տեսեց ցվեց հազար տարի. մինչեւ հասաւ Աստուածորդին, Ադամ ոտքի տակ ճմլեց դարանակալ օձը, եւ գոչեց՝ «Ո՞ւր է, մահ, խայթոց քո:»

Անխելամուտ մարդիկը դրախտի ընտանեաց եւ արդի Ադամարդւոց վիճակին վրայ կարեկցելով՝ զԱստուած կը դատեն. թէ նա խստութեամբ պատժեց իւր սիրելի ձեռակերտները, մահով եւ արիւնով գրեց նոցա վճռագիրը. փանաքի պըտղոյն համար մահ սահմանեց. զոր իրրեւ ծաղր ու կատակ ի դէմս կը բերէր կոյր Ցագկերտը՝ Հայոց նախարարաց առաջը:

Ափիբերան պէտք է լուէ աստ մարդոց կեղակարծ դատաստանը. գի անհուն անտակ է Աստուծոյ նախատեսութեան խորը. ո՛վ գիտէ, գերագոյն եւ բարերար դատաւորը՝ դրախտի յանցաւոր ընտանիքը պատժելով առաւել եւս բարերարեց. վասն գի մեր նախածնողք՝ Գիտութեան բարւոյ եւ չարի պըտուղ ճաչակելէն յետոյ եթէ յաջողէին կենաց ծառէն եւս ճաշակել, աներկբայ էր որ այնուհետեւ մեղաց մէջ անմահ կը մնային. որով իրենք եւ իրենց բոլոր սերունդները անիծեալ եւ տատանեալ կեանք պիտի վարէին աչխարհիս վերայ, եւ մահու ցանկանալով չգտնէին զայն:

Ինամակալն Աստուած մահով հանգոյց հողին մէջ իւր պատժապարտ ծառաները. մինչեւ իւր միածին որդին եւս ի դերեզման այցելելու ղրկեց. նա մահով քաւեց իւր նախահօր յանցանքը կրկին անգամ մեղապարտ ծառայն հողէն հանելով ղրկեց վերբերեց տարաւ երկնից դրախտը:

Դրախտի տարաբախտ ընտանիքէն պէտք է օրինակ ու խրատ քաղենք նոր դրախտի որդիքներս, զգուշանանք չարանախանձ օձին հրապուրիչ թոյնէն. եթէ նա չանաց, մահ մտոյց հին դրախտը ու մեր նախածնողքը մահացոյց, պիտի չանայ

նաեւ նոր դրախտի մէջ Ադամայ հաւատացեալ որդիքներըը երկնից դրախտէն հանել: Հոն տեսանք. որ բարեխնամն Աստուած թէպէտ մեծագործով, այլ արդարութիւնը ի գործ դնելով չկնայեց երբեք իւր նոր ձեռագործներուն, զոր վաղ խամրացոյց խորամանկ օձին չունչ:

Ալժան է խելմտիլ անցելոյն աղէտներով, դիտել ու տեսնալ նենգաւոր օձին զարանամուտ հետքերը, թէ նա ինչպէս կը չրջի ու կը սողայ մեր մէջ. նա աչխարհիս չար մշակն է, որոմնացան թշնամին, նա ատելութիւն կը սերմանէ, նա մխութիւն կ'երկպառակէ, ու վեր ի վար կը խռովէ ընտանեկան կեանքը: Բայց հզօր մանուկն Յիսուս բռնեց եւ կապեց յաւիտենական չղթայով այդ մահաչունչ վիշապը, եւ խրատ տայ կարդալ Եկեղեցւոյն ընտանեաց, որ զօրանան, քաջալերուին, կռիւն ու չախչախն նորա գլուխը, որ դրախտի օրէն սկսեալ դրանակալ օձը թշնամի դարձաւ մարդոյն, ու մէյտ կ'ոսպասէ հարկանել նորա զարչապարը եւ թունաւորել մարդոյն կեանք:

———o———

Բ.

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

ԱՐՏԱՔՈՑ ԴՐԱԽՏԻՆ

———o———

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐՔԸ կը պատմէ թէ՝ երբ Տէր Աստուած դրախտի յանցաւոր ընտանիքը դրկելով անմահ եւ ազատ վիճակէն, դուրս վարեց Եդեմի դռնէն ու դրաւ զերեքնք յանդիման դրախտին. այն ապերջանիկ թշուառութեան մէջ, ո՛վ կարող է նկարագրել մեր նախածնողաց սուգն, ապաչաւ եւ ցաւագին ողբ, զոր ոմն հայ երգիչ կը յօրինէ պարզ ու սրտառուչ.

«Ադամ նստէր դուռն Դրախտին,
«Լայր եւ ձայնէր ողորմագին.
«Երէկ էի ի մէջ դրախտին,
«Լցեալ լուսով Աստուածայնին». եւայլ.:

Այո՛, պէտք էր լային ու անմխիթար ողբային վատաց վայելչութենէն տարամերժեալ ընտանիքը, որք մխմխայն պահ

մի դրախտի երջանիկ կեանք համբուրելէն յետոյ՝ աշխարհի թշուառութեան փուչը դրկեցին, եւ այն առաւել եւս կսկիծ էր, որ աչքով մօտ կը տեսնային մի կողմ դրախտ երկնաւէտ, մի կողմ երկիր անիծեալ. մի կողմ բիւրազան ծաղկունք հոտանոյշ, մի կողմ քամնելի տատասկ փուշ. մի կողմ ազատութիւն՝ Արարչին ազատ գաւազանին տակ, մի կողմ ստրկութիւն՝ Արարչին ազատ գաւազանին տակ, մի կողմ ստրկութիւն՝ աշխարհի բռնաւոր ձեռքին տակ. մի կողմ հանգիստ անաչխատ կեանք, մի կողմ քրտինք երեսաց տաժանելի վաստակ. միով բանիւ, մի կողմ անմահ կեանք ու յաւէրժական փառք, մի կողմ մահ, հոգ, գերեզման եւ դժոխք:

Բայց իսպառ անմխիթար չէին տիրոջ ապերջանիկ ծառաները, քաւ է թէ հանդէպ դրախտին կը քնակէին, վասնզի մարդոյն խնամատար Արարիչը՝ խորհրդով տնօրինեց այս վիճակը, որպէսզի իւր հէք ծառաները սիփուխին, որ կենաց ծառի անմահութեան ճաշակէն զրկուած էին. զոնէ յուսով մխիթարուին տեսնալով մօտէն ապատարար կեանքը, որ կենաց ծառի բարձրաբաձայր ճիւղերէն կախուած էր խաչանման բազուկները տարածուած յոյս կը ցոլար աչքերէն, կը հայէր առ նախածնողն Եւայ, եւ այս բան կ'աւետէր նմա. «Ես ձեր հանդերձեալ փըրկիչ եւ բարեկամն եմ, պիտի գամ ու փրկեմ զձեզ. աներկբայ հաւատով սպասեցէք ինձ Երիքովի ճանապարհին վրայ, ես հոն կը գտնեմ զձեզ: Դուք կը ցանկայիք Աստուած լինել, ես էլ այժմէն կը ցանկամ մարդ լինել: Դու ինձ համար կոյս մի պիտի ծնանիս, Եւայ, եւ ես այն կուսէն պիտի գամ ու ծնանիմ էմմանուէլ Աստուած. քեզ նչան կուտամ, ճանչցիր այն կոյս. նորա անունը Մարիամ է, եւ նա միայն պիտի լուծէ քո վրէժը քո թշնամի ոխերիմ օձէն»:

Դրախտի ժառանգորդները թէպէտ զրկուեցան հայրենի անփուշ կեանքէն. բայց իրենց անկասելի ժառանգութիւնն էր այն օրհնութիւնը, որով Աստուած օրհնեց իրենց ամուսնական պսակը թէ« Աճեցէք... ու լցէք երկիրը»: Ուստի առաջին երկունքն սկսաւ նախամօր Եւային, անդրանիկ որդի ծնաւ Կայէնն. եւ հետզհետէ նահապետական առաջին ընտանիքը կազմեց Ադամայ տունն՝ ուրիչ շատ գաւակները ծնելով:

Ադամայ տունէն եւ ընտանիքէն տարածելով բարգաւաճեցան բոլոր աշխարհիս սերունդք, եւ մի ընտանիք՝ բովանդակ երկրագունդը այլ եւ այլ ազգերով լցուց ու զարգարեց:

Զարկամ թշնամին բանսարկու օձը, մարդն ուր երթար՝

նա եաւէն կը սոգար, պրախտէն ելաւ, Ադամայ տունը մտաւ. եւ իր բնածին չարութեան նպատակն էր խաղալ բնտանիքը խռովել, նախանձ եւ ատելութիւն փչել նոցա սիրտը՝ թէ հնար լինէր. նա կը կամէր ամբողջ Ադամայ տուն եւ բնտանիքը կատաղ սպանութեամբ սպառել: Նա թոյն թափեց նախ Կայենի սիրտը՝ հարազատը հարազատին դէմ դնելց, նախանձոն սպանութեան ոճիրը. առաջին բնտանեկան սուգ, առաջին մահն ու դերեզման, առաջին անգամ մտոյց Ադամայ տունը: Մեր նախածնողք կոծելով լացին, անմեղ Աբելին վերայ, իրենց ձեռքով փորեցին դժոխքին փոսը, ու իրենց աչքով տեսան առաջին նուագ չարաչուք մահուան սեւ դէմքը եւ դերեզմանին սոսկալի տուները:

Լացին միանգամայն, Կայենի ապիրատութեան վերայ մինչեւ Դամեքայ նետը Աբելի անպարտ մահուան վրէժ լուծեց:

Ադամայ տուն եւ բնտանիքը անմխիթար սրտով ու սգով կ'անցնէին զառնաբեր օրերը, մինչեւ ծնաւ մխիթարութեան որդին Սէթ նահապետ. որ իսկական նախատիպար կը Աստուածորդւոյն. եւ ինչպէս Սէթայ սերունդը Աստուծոյ որդիք կոչուեցան. Քրիստոս եւս իր հաւատացեալ որդիքները այդ բարձր անունով կոչեց: Աստանօր նկատել արժան է Կայենի տան բնտանիք եւ Սէթայ տան բնտանիքը: Երկրպագ եւ աստուածապաշտ Սէթը իր սերնդոց առաքինութեան օրինակ եւ դաստիարակ կը հանդիսանայ. իսկ Կայէն, ագահ ինքնասէր ու վայրագ մշակը՝ չարութիւնը կը սերմանէ բնտանեկան անդաստանին մէջ, մեծամեծ հսկանեերը կը բուսնին, որք ամէնով զօրանալով, հեղձուցին Սէթ նահապետի բարեբոյս ծաղիկները. եւ նորա ընտանեկան անբասն անդաստանը՝ խառնագնաց անառակութեամբ ապականեցին: Աստուծոյ որդիքները խնամութեան խառնուելով Մարդկան որդւոց հետ՝ զայթակղութեան չարութիւնը դրաբին յաղթահարեց. որով այս երկու սերնդոց խառնածնունդ դաւակները միահամուռ մոլորեցան Աստուածապաշտ նահապետաց ուղիղ ճանապարհէն:

Սէթայ եւ Կայենի ցեղերուն այս նշանաւոր դէպքը ճշդիւ ու անվրէպ օրինակ կ'ընծայէ մեզ՝ չարերուն հետը չխնամելու, եւ ոչ իսկ խնամութեամբ ազգակցութիւն կապել: Չարերը միշտ մարդկային ընկերութեան զայթակղութիւն են, եւ միշտ կան ու կուգան մեր կենաց ճանապարհին վրայ. յորմէ խուսափիլ անկարելի է. դի ասաց Քրիստոս. «Ոչ է մարթ չգալ զայթակղութեան»: Ուստի ամենայն խնամով զգուշանալ պէտք

է, մանաւանդ ընտանեկան կապակցութեան մէջ: Մովսէս Աստուածախօս օրէնքներով պատուէր կուտար Իսրայէլի որդիներուն չխառնակել հեթանոսաց հետը. նոյնպէս եւ Յիսուս իւր Աւետարանով անդադար կը քարոզէ Եկեղեցւոյ որդւոց զգուշանալ չարերու դայթակղութենէն:

Աստուած երբեմն չարերու մէջէն եւս բարին կը հրաշագործէ, եւ նա է, որ կը հանէ պատուականն յանարգէն. վասն զի Սեթայ ցեղի մոլորուած զաւակներէն Ենովս նահապետ իբրեւ բարի չառաւիղ կը հանդիսանայ Սէթ նախահօր Աստուածպաշտութեան արմատին վերայ. եւ մինչդեռ նախադրուն զեղծեալ մարդիկ Աստուծոյ տեսչութենէն յուսահատեալ անտէրունչ եւ առանց օրինաց կը չրջէին՝ օրըստօրէ վատթարանալով ամբարիշտ գործոց մէջ, Ենովս միայն յուսացաւ կոչել զԱստուած. ինչպէս կը վկայէ Սուրբ գիրք: Մարդիկ իրենց թանձր մոլութեան մէջ մոռցեր էին Աստուծոյ սուրբ անունը եւ նորա արարչական խնամք՝ երբ տակաւին ողջ էին Ադամ, Սէթ եւ Ենովս նահապետները. որք իբրեւ կենդանի քարոզ եւ օրինակ բաւական չեղան Աստուածպաշտութեան յիշատակը անմոռաց պահել ընտանեկան կեանքին մէջ: Շատ զարմանք է որ Սուրբ գիրքը առանց յիշատակութեան անցած է եւ բնաւ չի յիշեր կնոջ մի անունը, որ երկիւղած բարեպաշտութեամբ հանդիսացած լինէր նա ընտանեկան կեանքին մէջ ինչպէս Աստուածահաճոյ նահապետներ:

Ենովսէն յետոյ չնաչխարհիկ առաքինութեամբ բարձրացաւ Ենովք նահապետ. որուն համար Սուրբ Հարց կարծիքն է, թէ նա ժուժկալութեան մէջ զերազանցելով հաճոյացաւ Աստուծոյ եւ իր անժուժկալ նախածնողաց պարտքը վճարեց լիովին: Ուստի վերին նախախնամութիւնը փոխեց զինքն յերկնային Դրախտն. հանելով ամբարիշտ մարդոց կարգէն արդարոյն կեանքը. որպէս զի մարդկանց չարութիւնը նորա լուսաւոր վարքը չաղարտէ:

Սուրբ Գիրք՝ առաջին զարուն վերջի նահապետ եւ երկրորդին սկզբնահայր Նոյ վկայութեամբ կը հռչակէ, արդար ու կատարեալ կոչելով զինքն իւր ազգատոհմին մէջ: Նոյին ժամանակը երկիրն ամբողջ ապականուած էր չարութեամբ. այլեւս չկարաց հանդուրժել Տէր Աստուած, ահաւոր աչքով դիտեց երկնքէ՝ երկրի ամբարաշտութեան վերայ. մարդոց ապիրատ գործքերը չափելով ասաց թէ «ժամանակ ամենայն մարդոյ հասեալ է առաջի իմ». որով ցոյց կուտայ թէ առ հա-

սարակ մարդկային ընտանիքը, հաւատք եւ Աստուծոյ ոգին մերժելով չաղախուած էին մարմնապաշտ մոլութեանց մէջ. երկնից արդարութիւնը պատուհաս ածելով պիտի ջնջէր ու բառնար իրենց կեանքը: Ուստի Նոյ նահապետ եւ իր ընտանիքը միայն որոշելով ապականեալ մարդոց ընտանիքներէն, փակեց զինքն հրաշակերտ տապանին մէջ, ջրահեղձ առնելով կորոյս մարդկութեան սերունդը աչխարհիս երեսէն, միայնակ արդար Նահապետին տունը պահելով՝ բաւական համարեց գայն. որ երկրորդ գարուն սկիզբն մարդկային նոր սերնդոց նախահայր անուանուեցաւ:

Նոյայ տապանին նաւապետ Աստուածային տեսչութիւնն էր, որ վարելով գայն առանց ղեկի բերաւ հասոյց Այրարատայ լերանց վերայ Մասիսին բարձր գլուխ նաւահանգիստ կազմեց: Ծովացեալ ջրհեղեղ կը ցամքի երկրիս երեսէն, ջրասոյզ կը ջնջուին նաեւ խպաո մարդիկ եւ իրենց ամբարշտութեան գործքերը:

Սուրհանդակ Աղաւնին ձիթենին կանանչ ճղիկ մի նշան բերելով կ'աւարտէ թէ պատուհասի ձմեռն անցեր է, գարուն եկել է աչխարհ: Նոյ նահապետ իւր ողջ ընտանեօք տապանէն դուրս կ'ելնէ, եւ կ'իջեւանի նախ նոյն Մասիսի կողերուն վերայ. յորում իւր վաղեմի ուխտին հաճոյական գոհ մատուցանելով՝ կ'ողջոյ զԱստուած 'ի հաչտութիւն: Եւ ահա Ծիրանի գօտին կամար կը կապէ Այրարատեայ աչխարհին վերայ, ճգելով մէկ ծայրն 'ի Մասիս եւ միւսն յԱրագած:

Աստուած Արդարոյն հետը յաւիտենական ուխտ կը կնքէ այլեւս չապականել երկիրը ջրհեղեղի պատուհասով: Վաստակաւոր նահապետ յիչելու իւր արդար մչակութեան արուեստը, Մասեաց արեգդէմ գարեւանդին վերայ մի այգի կը տնկէ իւր ձեռքով, եւ օր մը կարբենայ գինւով, համեստ ծերունին գլուխ Մասեաց թեւին վերայ դնելով կը ննջէ եւ հովը կը հոլանէ նորա հանդերձը: Ջամ կրտսեր որդին կը տեսնայ գայն, ծանակելով կը ծիծաղի. Սեմ ու Յաբեթ պատկառանօք կը ծածկեն իրենց հօր առականքը. ծեր Նահապետը կը գարթնու եւ կ'գդայ. կ'անիծէ Քանան մանուկը, եւ կ'օրհնէ Սէմ ու Յաբեթ:

Նահապետական ընտանեաց մէջ չատ նչանաւոր էր ծնողաց յարգանք ու որդւոց պատկառանք. երանի՛ թէ այս վսեմ առաքինութեան օրինակը եւ յիչատակը Յաբեթի տան անցեալ եւ ներկայ որդիներ անմոռաց պահէին միչտ ընկերական կեան-

քին մէջ, զոր չի մոռնար Մովսէս պատմել Սուրբ Գրոց կարգին հետը. ցոյց տալով թէ քանի՞ պատկառանաց ու համեստութեան չնորհ կը փայլէր Նահապետաց ընտանեկան կեանքին մէջ։

———o———

Գ.

ՀԱՅՈՑ ՆԱՀԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏՈՒՆ

ԵՒ

ԸՆՏԱՆԻՔ

———o———

ԴՐԱԽՏԻ նախաստեղծ ընտանիքէն սկսելով մինչեւ մի համառօտ նկարագրով յիշատակեցինք քանի մը Աստուածահաճոյ Նահապետաց կեանքն, զոր կը պահանջէր դրոյս նպատակը։

Եւ թէպէտ Նոյէն յետոյ առաւել եւս կը փայլին հաւատացեալ ընտանիքով Աբրահամ Իսահակ եւ Յակոբ Նահապետները, որոց վարք եւ ընտանեկան կեանքը սքանչելի է, եւ մարդ կը հիանայ երբ ուշադիր մտքով կը կարդայ Ծննդոց գիրքը։

Բայց չարաղրածիս կարգ եւ առարկայն երբ պահանջեն, անշուշտ իբրեւ օրինակ յառաջ պիտի բերեմ, հին աշխարհի առաքինութեան այդ չքնաղ տիպարները, որոց ընտանեկան կեանքը զարմանալի է, ուր ոչ գիր, ոչ դպրոց, ոչ ուսումն կար. միայն խիղճ, երկիւղածութիւն եւ Աստուածպաշտութիւն կ'առաջնորդէր եւ կը դաստիարակէր գիրենք. արդի լուսաւոր եւ քաղաքակիրթ աշխարհի որդիքները պէտք է պատկառին նահապետաց պատկառելի չուքէն։

Մեր ազգին եւ Հայոց աշխարհին ընտանեկան կազմութեան առաջին հիմնադիր Նոյ նահապետն է, ինչպէս եւ ջրհեղեղէն յետոյ հանուր մարդկութեան նախահաւն է. ուստի մեք Հայկայ անունով՝ Հայ կը կոչուինք, Արամայ անունով Արմէնեան. եւ երբեմն եւս Թորգոմական կամ Ազգանագեան. բայց այս նահապետները բոլորն եւս Նոյի վերտսեր որդի Յաբեթի սկզբնական սերունդէն են, ասոր համար մերթ եւս Յաբեթական ազգ կը կոչուինք։

Ինչպէս որ կը կարծուի, դրախտը Հայաստանի մէջն էր, եւ կեանքն այդ աշխարհէն սկսեց. նախախնամ տեսչութիւն

այնպէս կամեցաւ. որ դարձեալ մարդկութեան սերունդին աճումն՝ դրախտի մօտէն սկսի: Ուստի Հայոց Արարատեան աշխարհը մարդկային ազգի նոր խանճարուր եղեւ. Նոյ նահապետ իւր բարեճոխ ընտանիքը Մասիսի հովանեաց եւ թեւին տակ հաստատեց, որ այժմ Նախիջեւան կ'ըսուի. զրեթէ հինգ հազար տարիէն աւելի է այս աւանդական անունը անկորուստ պահելով մինչեւ ցայսօր նոյն անունով կը կոչուի:

Երբ Նոյի տան ընտանիքը, ինչպէս կը կարծուի չորս հարիւր տարուան միջոցը, այնչափ աճեցաւ ու բազմացաւ մինչեւ Արարատեան լայնատարած աշխարհի այլեւս բնակութեան տեղ չի մնալով, գաղթականութիւն սկսեց սփռել աշխարհիս ամէն կողմը, առաջին ընտանեկան գաղթականութիւնը դէպ 'ի Բաբիլոնի Սէնարայ դաշտ չուեց. չը գիտեմ թէ ի՞նչպէս այս գաղթական ընտանիքը վաղ եւ չուտ մոռցան Նոյ նահապետի արդար ծերոյն յիշատակը եւ նորա հաւատք ու Աստուածպաշտութեան երկիւղածութիւնը. եւ Հկսան նանրախորհուրդ մտօք երկնից ցասման դէմ մի հզօր ամբարտակ կանգնել. թերեւս յաւանդութենէ յուշի պահելով թէ ինչպէս բարձրադագաթ Մասիս Նոյայ տապանին ապաստանական եղեւ, այդ մեծագործ ամբարտակն եւս կարող է գիրենք ազատել, եթէ կրկին անգամ ջրհեղեղ գայ աշխարհ: Իսկ հաւատացեալ Նոյին սիրելի պաշտեցեալ Աստուած՝ որ հաշտութիւն ուխտեր էր, պահ մի ծածկեց իւր հաշտութեան աղեղն, եւ Մասիսի գլխէն իջաւ 'ի Բաբիլոն մի շնչով խորտակեց ամբարտակն ու խառնակեց միաբարբառ մարդկանց լեզուները, եւ ցրուեց չարաժողով միաբանութիւնը. որպէսզի ճանչնան Բաբելոնի ամբարիշտ ընտանիքը թէ իրենց մեծամիտ խորհուրդ եւ գործն ընդունայն եւ Աստուծոյ ընդդէմ էր. եւ այնուհետեւ այլեւս չժպրհին երկնից Բարձրելոյն դէմ թումբ կանգնել:

Մինչդեռ Բաբելոն կը խառնակէր, Բէլ կը տիրապետէր, Արարատեան աշխարհ խաղաղութիւն էր: Հոն ազատութիւն եւ աստուածպաշտութիւն կը թագաւորէր, իւրաքանչիւր տոհմական նահապետները իրենց ընտանեաց վերայ կ'իշխէին տանուտէրական իրաւունքով: Իսկ ա՛րդար Նոյ՝ նահապետաց նահապետն, որ դեռ ողջ էր, Մասիսի մեծաչէն պալատին դուռը իւր աթոռը դրած կը հովուէր Հայոց մտերիմ ժողովուրդը, որ իրենց բնականունդ հայրենիքը սիրելով երբէք չբաժնուեցան. որով իրենք անմոռն մնացին Բաբելոնի պատուհասէն, անարատ պահելով հայրենի նախնական լեզուն, կրօն եւ եր-

կիւղած Աստուածպաշտութիւնը: Քանզի Նոյ նահապետ, որ պահապան էր աշխարհին, ինքն կենդանի օրինակ եւ քարոզ էր, արդարութեան լոյս կը ծաւալէր բոլոր ժողովուրդի կեանքին եւ ընտանեաց վերայ. որ բաւական կը լինէր մէկ արդար մարդ աշխարհին լոյս տալ, եւ ազգը մոլեկրօն ամբարշտութենէն ազատ պահել: Նոյին արդարութեան լուսով ղինուեցաւ մեր Հայկ նահապետ աշխարհակալ Բէլին դէմ, եւ զայն նշկահելով Բաբիլոնէն կրկին դարձաւ իւր հայրենիքը. եկաւ համբուրեց հինաւուրց ալեւորեալ ծերոյն տապանաշէն աջը. եւ ես կը հաւատամ թէ նորա զօրավիգ օրհնութեամբ զօրանալով, յաղթանակ տնկեց Հայոց ձորին մէջ եւ կործանեց այն հսկայ որսորդը, որ կը խիզախէր Աստուծոյ առաջ եւ եղջիւր կ'ածէր երկնից դէմը:

Աստի կը սկսի Հայկատուն եւ ընտանիքը, եւ հետզհետէ տանուտէրական իշխանութեամբ կը կառավարի ժողովուրդ:

Հայկայ կեանքէն եւ թուականէն սկսեալ մինչեւ ցայսօր գրեթէ չորս հազար այսքան տարի կը հաշուեն. օրհնեալ է Նախախնամութեան անունը, որ դեռ Հայոց ազգը եւ իւր յիշատակը կենդանի պահուած է: Այսչափ ժամանակի ընդարձակ միջոցի մէջ. կան ուրիշ ազգերը որ հայրենիքէն գաղթականութեամբ ելած են, կան որ սպառած ու նուազած են, ինչպէս Հայոց դրացի Ասորին: Հայոց ազգը եւ իւր ընտանիքը: որ մեծագոյն մասամբ իւր հին հայրենեաց մէջ, պահպանեց ու կը պահպանէ դեռ իւր նախնեաց հողն ու դերեզմանը: Ամէն վիշտ ու տառապանք կրեց, աշխատեց Նոյայ տնէն, Մասիսի սարէն չհեռանալ, ուր Քրիստոս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Կաթուղիկէն բարձրացուց:

Զգիտենք, եւ կը տարակուսինք թէ արդեօք Հայոց ազգը իւր նահապետին տուն եւ հայրենիքը չթողլով նոյն նախնի նահապետաց ընտանեկան կեանքին չնաչխարհիկ առաքինութիւններն ողջ ու անարատ պահեց: Այդ ինքնին յայտնի է. եւ պատմութիւնը մեզ կ'ուսուցանէ. երբ ազգ մի այլ եւ այլ ազգաց տիրապետութեան տակ կը նուաճի, անշուշտ նա կ'ստիպուի օտարի կեանքին ու սովորութեանց հետեւիլ: Սորա համար Աստուծոյ պատգամախօս Մովսէս օրէնքով կ'արգիլէր Իսրայէլի ժողովուրդին, որ գղուշանան եւ չխառնակին հեթանոսաց հետը, որպէսզի չսորվին նոցա անարժան գործերը: Հայոց ազգը եւ իւր նահապետական ընտանիք այդ խառնակութենէն ազատ չմնացին, ոչ հեթանոսութեան գարուն մէջ

եւ ոչ քրիստոնէութեան: Պարթեւական Արշակունիք, Բագրատունիք, Աստրիք, Պարսիք, Մարք, Ցոյնք, Թաթարք, եւ այլ փոքր ու մեծ ազգերը, կոխեցին մեր հայրենեաց հողը. մերթ խառնուեցան ու ձուլուեցան, մերթ տիրեցին ու գօրացան, մերթ գերեցին ու կուիեցին. ո՛վ կը տարակուսի թէ այսքան խառնակութեանց մէջ ուրիշ ազգ մի կարող չէ իւր հին ընտանեկան կեանքը, ողջ ու անեղծ պահել: Երբ այնչափ յեղափոխութիւնք մեր ազգային կեանքը իւր նախնի պարզութենէն հանելով այլափոխեր են. չատ դժուարին է ստոյգ եւ անխառն նկարագիրը հանել ժողովուրդի կեանքին: Մանաւանդ մեր ազգի հնութեան պատմիչները դուն ուրեք ժողովուրդի կեանքն ու բարք չօչափելով կ'անցնին, միտ դնելով միայն նկարագրել պատերազմի դաշտ, քաջաց գործը. եւ չատ եւս ողբ եւ կոծ ժողովուրդի աղէտներու համար. ուստի քննասէր ու բանասէր միտքը չատ դժուարութեամբ կարող է իրաց պարագաներէն դուշակել մեր նախնի ժողովուրդոց բուն նշխարները, դորա հաւատարիմ աւանդապահը մեր հայրենեաց ժողովուրդն է. վասն զի գաղթական հայոց մասն, ուր որ գնաց՝ հոն իւր մեռելոց հետը թաղեց նաեւ իւր հայրենեաց հին ու փառաց հետը՝ մոռցաւ նաեւ էջմիածնի բարձրադոյն կաթուղիկէն:

Իսկ դուք, ո՛վ որդիք Հայոց, որ մեր հին Նահապետական տան ժառանգորդ զաւակներն էք. հոն հայրենի տունը կացէք, մի՛ հեռանայք, սիրեցէք Մասիսը, իւր տապան եւ դուրբ Գրիգորի կաթուղիկէն. մշակեցէք Նոյայ ձեռատունկ այգին՝ Արարատայ դաշտը, մի՛ թողուք յաւիտեան Նահապետական տուն ընտանիքը. դուք Մասիսին հարազատ որդիքներն էք, Մասիսը ձեր հայրենի սեպհական տունն է. թող չէն մնայ ձեր տունը, չէն մնայ Նոյայ գերդաստանը, բարգաւաճին օրհնեալ Յաբէթը որդիները, արդար Նահապետին գերեզմանին աղերս եւ գոհին ծուխ մինչեւ երկինքը ելնէ, երկինք հաշտուի, եօթնագունեան աղեղն կամար կապէ դրախտի աշխարհին վերայ եւ դրախտի քնիկ որդիներ ցնծան թէ Աստուած ընդ մեզ է, իւր հզօր աջով կ'օրհնէ եւ կը պահպանէ Նոյայ տուն եւ նորա տարամերժեալ ընտանիք:

———o———

Դ.

ՄԱՐԴ

ԵՒ

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

Մարդոյն Արարիչը ամուսնութիւնը միայն մարդոյն համար սահմաներ է. եւ ամուսնութիւն Աստուծոյ խորհրդաւոր, ձեռագործ եւ բնական օրէնք է: Մովսիսին օրէնքները Տէր Աստուած Սինայի սարէն տուաւ, իսկ ամուսնական օրէնքը դրախտէն կը սկսի: Անդրանիկ մարդն Ադամ եւ նորա ամուսին Եւայ երբ արարչութեամբ աշխարհ եկան, այս բնական օրէնքը իրենց գոյութեան հետն էր: Եւ ի՞նչ է այս արարչական օրինաց գօրութիւն եւ նպատակը: Այդ ինքնին յայտնի է, գօրութիւն բնական սէրն է եւ նպատակը մարդկային սեռին բարգաւաճումն ի փառս իւր Արարչին:

Այո՛, ամուսնութեան բուն օրէնքը բնական սէրն է, որ մարդուն բնութենէն անբաժանելի է: Բնական սէրն հաւասար է նաեւ ամէն թռչնոց եւ անասնոց առանց ամուսնական պայմանին՝ որ միմիայն աղատ մարդոյն համար է: Բնական սէրն է միայն բոլոր բնութեանց կենդանատու հոգին եւ գօրութիւն. եթէ չը կենդանացնէ սէրը՝ բնութիւնը կը մեռնի, ոչ մայր կը ծնանի եւ իր զաւկին կաթ կուտայ, ոչ հաւ, ոչ ճնճղուկ ձագեր կը հանեն եւ կուտ տալով կը սնուցանեն:

Ուստի, արժան է, որ ամենայն իրաւամբ ընդունիմք, թէ ամուսնական օրէնքը աշխարհի մարդկութեան հիմն է, բնութեան մէջ խորագոյն հաստատեալ. եւ ոչ ձեռք մի կարէ խախտել զայն, եւ եթէ խախտի՝ մարդն իւր կեանքով կը չքանայ, եւ այլեւս չեն պէտք աշխարհ եւ իւր համայն զարդերը, որ տիրական մարդոյն սպաս տանելուն համար պատրաստուած են:

Ամուսնական օրէնքը յետ Աստուծոյ, մեր կեանքը չարունակող ստեղծագործ ձեռքն է, վասն դի արարչապետն միանգամ եւ եթ երկու նորաստեղծ ամուսիններ ի գոյ ածելով բաւ համարեց. թող տուաւ այնուհետեւ որ ամուսնութիւն արարչագործէ եւ մարդիկ զիրար ստեղծեն:

Այլ թող չի պարծին մարդիկ որ ունին այդ արարչական շնորհը, որ չկարեն մազ մի սպիտակ կամ թուխ վոխել, եւ թող հաւատան թէ մանուկը իւր մօր անգանդին մէջ պահող Նախախնամութիւնն է. մանուկ կը ծնանի, կաճի, կը զարգանայ. եւ մենք զարմանալով կը տեսնամք թէ մարդն զմարդն ծնաւ յաշխարհ: Ամենայն պատկառանօք խոստովանիլ պէտք է թէ Նախախնամող ձեռքն է մարդոյն կենաց բուն սնուցիչ մատակարար, զի «ո՞վ կարէ յաւելուլ ի հասակ իւր կանգուն մի» ասաց Քրիստոս:

Ամուսնական կենաց արգասիքն է մեր բնական աշխարհի չինութիւն եւ բարգաւաճումն, եթէ այսօր մեր լայնատարած երկրագունդը լի է մարդկային սերնդով, այդ եւս ամուսնական կենաց պտղաբերութեան անսպառելի հրաշքն է. զի դրախտին մէկ ծառը՝ բովանդակ աշխարհը ծառազարդեց: Եթէ մարդոյն նախատես Արարիչն կինը իբրեւ կեանք եւ օգնական չըտար մեր նախահօրը, թէ որ չօրհնէր ինք բերանով թէ «Աճեցէք ու լցէք երկիրը», եւ այլն, ի՞նչ կը լինէր Ադամ իւր միայնութեան վիճակին մէջ: Նա կը մնար առանց կենակից ամուսնութեան, անծին, անծնունդ եւ անկեանք. զի Ադամայ եւ հանուր մարդկութեան կեանքը կինն էր, որուն համար կ'ասէ սուրբ Գիրք թէ «Նա է մայր ամենայն կենդանեաց». այսինքն մարդկային սեռին:

Հին դրախտին մէջ Եւան որ կեանք էր, մահ ծնաւ, մարդոյն կեանքը մահացոյց. նոր դրախտին եկեղեցւոյ մէջ Սուրբ Կուսին զաւակ Յիսուս՝ հին մահացեալ կեանքը վերանորոգեց. եւ իւր Աւետարանին ազատ ու չնորհական օրինօք սրբազործեց ամուսնական խորհուրդը, եւ վերստին պնդեց նորա կապը, զոր կը խզէր միշտ հրէական խստասրտութիւն:

Սուրբն Պօղոս, որ Քրիստոսի հոգւով կը խօսէր, պատուական կը կոչէ ամուսնութիւն, եւ սուրբ կը համարի նոցա առագաստը: Այնչափ մեծ նշանակութիւն կուտայ, մինչեւ կը համեմատէ զայն եկեղեցւոյ բարձր խորհրդոյն հետը. Յիսուս փեսային եւ իւր հարսին հետը:

Եւ մերթ եւս անձնուրաց Առաքեալը խաչակրութեան ազատ պաշտօնին եւ Աւետարանի քարոզութեան համար կամաւ ներքինի կը լինի, որպէսզի Եկեղեցւոյ հաւատացեալ ընտանեաց համար միայն հոգայ. վասնզի Աւետարան եւ Եկեղեցին խաչաբարձ խմբին առաջ վերագոյն համարուած էր: Նոքա քաջ սորված էին Աւետարանի այս դասը, թէ «Որ ոչ առցէ

պաշէ իւր եւ եկեսցէ գկնի իմ, չէ ինձ արժանի»: Յիսուս խաչն ի յուս դէպլի Գողգոթայ գնաց, զոհեց գինքն մարդկային սիրոյն համար. նոյն կը պահանջէր իւր ուխտադիր աշակերտներէն: Յայտ իսկ է թէ սոյն անձնուէր խաչակրաց առաջ որչափ որ կը խոնարհի ու կը լռէ ամուսնական իրաւունքը, այլ երբէք չէ եղծանիր. գի Աստուածային ձեռք եւ դրախտի օրհնութիւնը զայն անեղծ դրոշմեր են: Թող ոչ ոք այնպէս կարծէ թէ ուրեմն Յիսուս եւ Պօղոս ընդդիմախօս են սոյն Աստուածական վճռոյն, մին իւր սիրոյն եւ Աւետարանին համար ընտանիք եւ աշխարհ թողուլ դաս կուտայ. եւ միւսն կը ցանկայ, որ ամէն մարդ իրեն պէս անամուսին կոյս լինի. եւ կամ թէ Կորնթացի հաւատացելոց կարծեաց կը հաւանի Պօղոս, որք կը զրկին թէ «Բարւոք է մարդոյ ի կին մարդ չը մերձենալ». յորում այնպէս կը թուի, թէ սոյն կարծիքը ուղղակի դիմախօսութիւն է դրախտի Աստուածային այն վճռոյն, թէ «Ոչ է բարւոք մարդոյդ միայն լինել». եւ այլն: Պօղոս Ա. Կորնթացւոց եօթներորդ գլուխն ամբողջ ամուսնութեան եւ կուսութեան վիճակի վերայ կը խօսի, եւ խիստ ազատութեամբ կը վարդապետէ, պատասխան տալով Կորնթացի ժողովրդոց գրոյն: Մարդ կարող է ինքնին խորհրդածել, որ դրախտի վճռոյն եւ Պօղոսի վարդապետութեան մէջ անչուշտ մեծ խորհուրդ եւ նպատակներ կան: Վասն գի մարդոյն Աբրահամութեան օր՝ Աբրահմին խորհուրդ եւ նպատակն էր, որ իւր պատրաստած ամայի երկիրը ամուսնական օրհնութեամբ լեցնէր, եւ մարդն իւր աճեցեալ սերնդով փառաւորէր զԱստուած: Իսկ Պօղոսին նպատակն էր, որ եկեղեցւոյ որդիները՝ նոքա որ կարող են իրեն պէս առաքինանալ, թողուն աշխարհ եւ ամէն բան, միայն Աստուած եւ եկեղեցին հոգան, ազատ մնալով ընտանեկան զբաղմունքէն: Պօղոսի վեհ հոգին ըղձակերտ կը լինէր, որ Աւետարանի պաշտօնեայք ազատ գինուորներ լինին սկսեալ Երուսաղէմէն անարգել երթան մինչեւ աշխարհս ծագը Աւետարան եւ հաւատքը ծաւալեն: Թող այս, Պօղոս երբեմն վերանալով տեսաւ երկնից դրախտն եւ Աստուծոյ սիրելեաց համար պատրաստուած փառքն, ապշեցաւ հիացաւ թէ անճառ է եւ անպատում. ուստի զարմանալով կը պատմէ եւ ի նոյն կը յորդորէ որ վերթեւին եկեղեցւոյ զաւակները, ու կը խօսի այսպէս. «Երթ ժամանակս կարճեալ է այսուհետեւ, գի որ ունեցին կանայս, որպէս թէ չունեցին... եւ որ վարեն

գաչխարհս, որպէս թէ չը վայելիցեն, որ անցեալ է վայել-չութիւն աչխարհիս»:

Երանելի Պօղոս, թող իւր տեսած դրախտէն նայի այժմ, թէ աչխարհիս վայելչութիւնը եւ կեանքը ո՞ւր հասած է եւ թէ՝ երկրասէր մարդիկը կը հաւկնա՞ն իւր խօսքը, կամ կը հաւատա՞ն թէ իւր տեսած դրախտը Փարիզի դրախտէն գերա-զանց եւ վայելուչ է:

Այո՛, Պօղոսին յափշտակեալ միտքը երազ չէ, այլ ճշմա-րիտ իրողութիւն է՝ միայն ճշմարիտ հաւատացելոց համար. դի երբ երկնից արքայութիւնը յայտնուեցաւ, եւ երբ Յիսուս քարոզեց Աւետարանի որդւոց, թէ՝ «Դուք այս աչխարհէն չէք», այնուհետեւ աչխարհիս դրախտը կը քանդուի եւ երկնից դը-րախտը կը բացուի մարդոյն առաջը:

Այլ թէ այսպէս եւ թէ այնպէս, ոչ Աստուած, ոչ Յիսուս, ոչ Պօղոս եւ ոչ եկեղեցին բացարձակ վճիռ կուտան որ մար-դիկը անժխտելի օրէնքով պէտք է ամուսնանան առանց երբէք բացառութեան. եւ կամ կուսական կեանք վարեն առանց եր-բէք ամուսնութեան: Եթէ այսպէս լինէր, ամէն մարդ Պօղո-սին հետեւէր, եկեղեցին ամուլ եւ անծնունդ մնալով՝ վաղ ու-րեմն սպառած էին իւր որդիքները. եւ կամ թէ Պօղոսի նման կամաւ ներքինիք եւ Աւետարանին անձնուէր պաշտօնեայք չը լինէին, ո՛վ կ'աւետարանէր անմախաղ, անցուպ այն բարբա-րոս հեթանոսաց մէջ. ո՞վ կը լինէր Քրիստոսի եկեղեցին, եւ ո՞վ կը թափէր արիւն հաւատոյ վկայութեան համար: Մեք չենք ժխտեր թէ շատ ամուսնաւորք եւս առաքինացան այդ ասպարէզին մէջ. բայց Աւետարանի խաչակրաց խմբին գերա-զանցութիւն միշտ անհամեմատ է:

Ուրեմն յայտ է եւ պէտք է խոստովանիմք, որ մարդոյն երկու վիճակի կեանքն եւս իւր ազատ ընտրութեան ու կամաց թողուած է. իւրաքանչիւր մարդ իւր առանձին չնորհն ունի, ոմն այսպէս եւ ոմն այնպէս: Քանզի եկեղեցւոյ դրախտի ծա-ղիկները մշակող հայրն՝ զանազան տնկեր է, եւ իւրաքան-չիւրն՝ իրենց վայելուչ տեսքն եւ անուչ հոտն ունին: Թէեւ Ա-ւետարանի ազատ մշակները իրաւունք ունենան պարծենալ թէ իրենք առաւել վաստակեցին եւ կը վաստակեն, այլ ոչ երբէք իրաւունք ունին նոքա փարիսեցւոց աչքով նայել ամուսնական կեանքին վերայ, եւ այնպէս դատել որպէս թէ այդ կեանքը մեծ եւ հաճոյական չէ երկնից առաջ: Սուրբ Գիրք եւ եկեղեց-ւոյ պատմութիւն ամուսնաւոր եւ չամուսնաւոր մարդոց նը-

կարագիրը միանգամայն կը հանէ մեր առաջը. որուն վերայ ե-թէ մարդ ողջամիտ աչքով նայի, կը տեսնայ որ երկու դասի մէջն եւս առաքինեաց հանդէպ սքանչելի եւ հաճոյ է երկնից առաջը: Աբրահամ իւր ընտանեկան վրանին տակ, աղօթասուրն Աստոն իւր խցին մէջ: Ենովք եւ Եղիաս կենդանւոյն կ'արժանանան երկնից դրախտին, մին ընտանեաց Հայր եւ Նահապետ, եւ միւսն իբրեւ կոյս մարգարէ եւ այր Աստուծոյ: Մեծ է Յովհաննէս Մկրտիչ կանանցածին ծննդոց մէջ, այլ ո՛վ է երկնից արքայութեան այն փոքրիկ հաւատացեալ արդարն զոր Յիսուս տեսնելով՝ մեծ կը համարի, եւ մեր աչքէն կը վրիպի իբրեւ աննշան եւ փոքրիկ. չգիտենք նա կո՞յր է թէ համոզեալ:

Ուստի կը պարտաւորիմք մեր կեղակարծ դատաստանը ուղղել, թէ այդ երկու դասն Աստուածահաճոյ առաքինիքը զարճեալ մի եւ նոյն ամուսնական ծառի բարի պտուղներն են, քանի որ աշխարհ կայ՝ միշտ պէտք է կանաչազարդ մնայ այդ ծառը, զի Աստուծոյ օրհնեալ ձեռաց տունկն է. նորա սահմանադիր օրէնք եւ օրհնութիւն կը զարմանեն զայն, չարունակ աճելով իւր ընտանեկան ճիւղերը արձակելով միշտ բազմապատիկ պտղաբերէ թէ աշխարհիս եւ թէ երկնից արքայութեան համար:

Սակայն թէ հեթանոսութեան եւ թէ Քրիստոնէութեան այլ եւ այլ դարերու մէջ այնպիսի չարածնունդ աղանդաւորները եկան աշխարհ, դրեցին ու քարոզեցին. յորոց ոմանք Շնական փիլիսոփայութեամբ ուզեցին հանել մարդոց անձէն ամօթոյ ու պատկառանաց հանդերձը, ու թող տալ, որ նա չամաչէ աշխարհի հրապարակի մէջ, արեւու առաջ անասնոց նման խառնաղնաց լինելով, ծաղր ու ծանակ առնելով եւ քամահրելով սուրբ ամուսնութեան եւ մարդուն բանաւորութեան պատիւը:

Ոմանք եւս ծայրայեղ մոլեռանդութեամբ վարդապետեցին թէ նոյն իսկ ամուսնական կեանքը չար անառակութիւն է, եւ լաւ է որ մարդիկ հրաժարին ամուսնութենէն, կիներէն խորշին իբրեւ չար արարածներէ, Դիոդինէսի նման անինչ, անտուն, անընտանի կարասաբնակ լինին այր մարդիկ՝ խոտելով միանգամայն մարդկային բանաւոր կեանքն եւ ընկերութիւնը: Այսպիսի անլուր, այլանդակ եւ անօրինակ հայհոյութիւն մտաբերեցին այդ մոլորեալ մարդիկը, եղծելով

նաեւ մարդոյն սիրտն, զգացումն, բնական սէրն եւ բանաւորութեան լոյսն:

Իսկ Քրիստոնէական կրօն եւ եկեղեցին նղովիւք կը հերքէ այդպիսի աղանդաւորաց մոլորութեան հոգին ու վարդապետութիւնը: Եւ Յիսուս երկնից վարդապետը Մովսէսէն առաւել կը նուիրագործէ սուրբ ամուսնութեան անեղծ իրաւունքն. բազմակնութիւն բոլորովին ջնջելով, եկեղեցւոյ նոր դրախտով հին դրախտ կը վերանորոգէ, մի Ադամին համար՝ միայն մի Եւայ բաւ համարելով:

Ուստի իրրեւ եկեղեցւոյ իշխանութեան ճշմարիտ եւ հարազատ հպատակ պարտաւոր են եկեղեցւոյ օրինաց թէ նախանձաւոր հայրերն եւ հովիւները եւ թէ Աստուծոյ տան ընտանեաց ճշմարիտ զաւակները ամենայն պատկառանօք պահել սուրբ ամուսնութեան օրէնք եւ իրաւունքը, արթուն աչքով հսկել այդ օրինաց ցանկին վերայ, զոր օրինադիր Արարչին ձեռք խնամով հիւսեր է. թող չը ժպրհի հեստող եւ ստահակ մարդը խրամատել անցնել Աստուծոյ պարսպած ցանկէն: Եթէ միանգամայն քակուի այդ ցանկը, ընդարձակ ասպարէզ կը բացուի խստապարանոց մարդոց առաջ. այնուհետեւ ոտնակոխ լինելով ամուսնական օրէնքը. կը խախտի ընտանեկան կեանքին այն յաւիտենական ու հաստատուն հիմն, որով եւ վեր ի վայր կը չրջին մարդկային ընկերութեան ամբողջ չէնքը. մարդիկ անասնակենցաղ լինելով՝ կեանք կը վատթարանայ աշխարհիս վերայ, եւ վատթարանալով կը մեռնի դրախտի եօթը հազար տարուան ընտանիքը իւր ամէն սերնդով:

———o———

Ե.

ՏՈՒՆ

ԵՒ

ԸՆՏԱՆԻՔ

———o———

Ինչպէս որ երկու պսակաւոր լծակիցներէն ամուսնական միութիւն կը կազմուի, այպէս նաեւ նոյն զուգակից միութենէն կը ծնի եւ կ'աճի ամբողջ ընտանիքը, որոյ նախածնող անդամներն են հայր եւ մայր. իսկ ծնեալ անդամներն են արու

եւ էգ զաւակները քոյր, եղբայր· որք երբ ամուսնանան՝ վեսաններով, հարսներով եւ թոռներով կը յաւելուն ընտանեաց թիւը:

Ասոնք ընտանեկան կեանքին եւ տան չինութեան հիմնաքարեր կը համարուին հայր եւ մայր: Ո՛րչափ սքանչելի գտրմանալի են ամուսնական պարտէզին մէջ այս երկու մանանեխի փոքրիկ հատիկները, որ ըստ Աւետարանի առակին՝ երթալով աճելով մեծ ծառ կը լինին եւ իրենց բազմապատիկ ճիւղերը կը համասփռեն բոլոր աշխարհը: Վասնզի: ամուսնական արմատէն ընտանիքը կը հաստատուի, ընտանիքէն ժողովուրդ, ժողովուրդէն այլ եւ այլ ազգերը, ազգերէն իշխանական պետութիւնները եւ պետութիւններէն ընդհանուր մարդկային համաշխարհական ընկերութիւն: Ցորմէ դիւրաւ կ՝իմաստասիրեմք թէ մեր ընկերական աշխարհին բովանդակ չէնքը ամուսնական եւ ընտանեկան պատուանդանին վրայ հաստատուած է. ժողովրդոց ոտքը եւ պետութեանց գահերը նորա վրայ դրուած են. եթէ քանդուի այս պատուանդանը՝ ժողովուրդ եւ գահերը ի մխասին կը տապալին. այնուհետեւ ոչ եւս կայ, ոչ աշխարհ, ոչ աղամորդի, ոչ կեանք, եւ երկիր կը դառնայ նոյն առաջին վիճակը, «երկիր անկերեւոյթ եւ անպատրաստ»:

Ոչ ոք կարէ ժխտել թէ այս այսպէս չէ. աշխարհիս հին ազգաց պատմութիւն, արդի ընկերական վիճակը՝ այս ընդհանուր ազգաց կեանքը ամէն կ՝ապացուցանեն թէ ոչ միայն մարդկային ազնւոմն, այլեւ ժողովրդոց, ազգաց, հայրենեաց եւ թագաւորութեանց բախտը ընտանեկան կեանքէն կախումն ունի. թէեւ մեր ընկերական երջանկութեան եւ թշուառութեան մէջ կան արտաքին ուրիշ այլեւայլ պատճառներ, բայց իմաստուն խելամտութեամբ նկատելով աշխարհիս իրողութեանց սկիզբն, միջոց եւ վախճանը. կը տեսնամք որ աշխարհիս չարեաց ու բարեաց սկզբնածնունդ մայր ընտանիքն է: Հապա ընտանեկան կենաց թէ չարութեան եւ թէ բարութեան պատճառ ո՞վ է. դորա պատճառն եւս շատ մօտ եւ յայտնի է. այսինքն ծնողք՝ հայր ու մայր, որոց հպատակութեան տակ կ՝ապրի ամբողջ ընտանեկան գերդաստանը:

Տուն եւ ընտանիք մի փոքրիկ թագաւորութեան երկիր ու սահման է. որոյ նահապետական աթոռին վերայ կը նստին ծնողք. հայր իբրեւ թագաւոր, եւ մայրն իբրեւ թագուհի. եւ կը կառավարեն հպատակ ընտանիքը: Սոյն ընտանեկան պա-

լատին ու թագաւորութեան մէջ, ոչ ոստիկան կայ, ոչ սուր, ոչ բռնութիւն, ոչ գաւազան այլ ամենուն տեղ հայրական սէր եւ մայրական գորովն է. դաստիարակ եւ խրատ՝ ծնողաց կենդանի օրինակն է: Այս օրինակը այնչափ բարի ու տպաւորիչ է, որ գիտես թէ լուսարուեստին պէս թափանցիկ կերպով ծնողաց պատկերը նոյնատիպ կը հանէ իւր զաւակաց վերայ եւ զաւակները այդ սկզբնական տիպարն առնելով կը մտնեն ժողովուրդին եւ ընկերութեան մէջ: Այնուհետեւ տարածել կ'սկսի օրինակէ առ օրինակ, եւ այսպէս ընտանեկան կենաց բարի եւ չար օրինակներէն, ժողովուրդին կեանքը կը բարւոքի կամ կը զեղծանի, կը չինուի կամ գայթակղութեամբ կը վլչի. կենդանի կը մնայ աչխարհիս վերայ կամ կենդանւոյն կը մեռնի, եւ իւր յիշատակ կը բարձուի աչխարհէս:

Ժողովուրդը եւ ազգերը միայն հացով չեն ապրիր. թագաւորութեամբ եւ ազատութեամբ չեն բարձրանար, այլ առաւել բարոյական կեանքով. եւ այդ կենսական կեանք տուողը ընտանիքն է: Ուշադիր եղիր, եւ ես նկարագրեմ քեզ:

Ժողովուրդը եթէ կը յառաջդիմէ՝ իւր առաջին քայլը ընտանեաց սրահէն կ'առնու. եթէ կը լուսաւորի, իւր լոյսը ընտանեկան ճրագէն է. եթէ կը մխանայ, իւր ոգին եւ կայն ընտանիքն է. եթէ կը զօրանայ իւր ուժ եւ բազուկն ընտանիքն է. եթէ կը հարստանայ, իւր գանձարան եւ գանձապետն ընտանիքն է. եթէ իւր տուն եւ սեղան բարելից եւ առատ է, արդիւնաբեր անդաստանը ընտանիքն է. եթէ դրախտի գետերը կը վազեն իւր հրապարակը՝ աղբիւրը դրախտի ընտանիքն է. եթէ իւր կարասները լի են գինւով՝ կը խմէ կ'ուրախանայ, խաղողաբեր այգին ընտանիքն է. եթէ բարեծնունդ զաւակներով օր ըստ օրէ բիւրապատիկ կ'աճի, իւր նախածնող խնամատար ընտանիքն է, եթէ իւր զաւակները բարեկիրթ քաղաքացի պատրաստել կ'ուզէ, իւր բարեկրթութեան առաջին համալսարան ընտանիքն է. եթէ աչխարհիս վերայ երջանիկ ապրիլ կ'ուզէ, թող հաւատայ, որ երջանկութեան կեանք բղխող աղբիւր ընտանիքն է. եթէ երկրէս յետոյ երկինք եւս ժառանգել կ'ուզէ՝ պահելով իւր հայրենի կրօն, հաւատ եւ եկեղեցին, այո՛ այդ սուրբ աւանդները անեղծ անկորուստ պահելու խորանն ընտանիքն է: Զի այդ գանձը եւ Աւետարանի անգիւտ մարգարիտը աչխարհիս չհասավաճառութեան հրապարակին մէջ, կառավարութեանց դահլիճներու մէջ, գիտութեանց ճեմարանաց մէջ անկորուստ չեն պահուիր, այլ միայն դորա հա-

ւատրիմ աւանդապահ ընտանիքն է։

Տեսար, մտադիր ընթերցող, այս նկարագրին մէջ քեզ յանդիման բերի. թէ ո եւ ի ցկ ժողովուրդ իւր բարոյական կեանց տիպարը ուղղակի ընտանիքէն կ'առնու, եւ պարծանօք ցոյց կուտայ աչխարհի թէ ինքն բարեկիրթ ընտանեաց զաւակ եւ ժողովուրդ է։

Տեսնանք նաեւ սորա հակադիր պատկերը, եւ աւագ աչքով նկատենք. որ չարաբաստ ապերջանիկ ժողովուրդ իւր կեանքի գեղծումները զարձեալ նոյն ընտանեկան պատկերէն կ'ընդօրինակէ եւ ի տես կը հանէ աչխարհի հրապարակը. եւ ահաւասիկ ցուցնեմ քեզ։

Ժողովուրդ եթէ կը գեղծանի՝ ներքին իւր գեղծման սկզբնաւորութիւնը ընտանիքէն է, եթէ բարոյական կենդանի կեանք չունի՝ մեռելութիւն ընտանիքէն է. եթէ դէպի կորուստ կը դիմէ, իր կորստեան ճամբայ բացող ընտանիքն է. եթէ ծունկեր կթոտ են, իւր քայլերը յառաջ չեն երթար, լքումն ու կաղութիւն ընտանիքէն է, եթէ երկու ձեռքով կը հարստահարուի՝ մէկ ձեռքն ընտանիքէն է. եթէ արտաքին թշնամիներէն պաշարուելով ապշած է, իւր ներքին մերձաւոր ու բարեկամ թշնամի իւր տան ընտանիքն է, եթէ աչխարհիս կեանքի ճանապարհին մէջ ուղղութիւն չունի, յոռութիւն ընտանիքէն է. եթէ Եւրոպիոյ կախարդիչ նորաստիրութիւնք գինքը պիտի կողոպտեն անխնայ, թող զգաստ լինի եւ տեսնայ որ մեծ կողոպտիչ ձեռք իր ընտանիքն է. եթէ իր զաւակները օր ըստ օրէ հացի կարօտ թշուառ կը լինին, այդ քաջ յայտնի է որ ընտանեկան մշակները անաչխատ հեզգ եւ անհոգացող են, եթէ առանց տնտեսութեան, առանց նախատեսութեան կը վատնէ իւր վաստակ եւ դանձը, ո՞վ չի գիտեր թէ չոայլութեան տնտեսապետն ընտանիքն է. եթէ իւր զաւակները առոյգ ազնուացնուիլ չեն, ուրեմն ընտանեկան սերունդն հիւծելով ստրկացած է. եթէ իւր օրիորդք եւ երիտասարդք վարակած են մաչոզական ախտով, ո՛հ, դոցա մահ եւ գերեզման փորող ընտանիքն է։ Ի վերջոյ եթէ ժողովուրդ, կրօն, հաւատ, եկեղեցին կը թոզուս, Աստուածպաչտութեան պարտիքները սրտէն կը հանէ եւ կը դառնայ դէպի ջրհեղեղին դարը, ամբարիչտ կեանք կը վարէ, գիտցիր այդ ապականութիւնը կայենի ընտանեաց հետեւող ընտանիքէն է։

Տակաւին չատ ու բազում է գեղծեալ ժողովուրդի մի նկարագիրը, որ իւր սկզբնատիպ գաղափար իւր բնական տան ըն-

տանիքէն կ'առնու. մենք միայն այսքան բաւ համարեցինք, թող մնացորդ եւ ժամանակի նոր բերած զեղծմունքները հայրեր ու մայրեր ինքնին իմաստասիրեն, եւ ուշարերելով ճանչնան թէ առանց բարի ընտանիք կազմելու, առանց հայրական ու մայրական դաստիարակութեան՝ անհնարին է բարեկեցիկ ազգ, ժողովուրդ կազմել: Վասն զի ինչ որ չինենք, ինչ որ կազմենք, պէտք է գիտնանք, որ այդ կազմող առաջին տարերք ընտանիքն է: Իսկ այդ ազնիւ ու պատուական տարերքը ո՛վ կը ստեղծէ, ով կը կազմէ եւ ո՛վ կը պատրաստէ զայն ժողովուրդին եւ ազգին համար. ես խօսիմ քեզ, այդ պատրաստող ձեռք՝ ուսումն եւ դաստիարակութիւնն է, որ պէտք է տարածի նախ այն ամէն յարկերուն տակ, ուր կը բնակի ընտանիքը: Ճշմարիտ է, որ ժողովրդական դպրոցները լոյս եւ գիտութիւն կը սփռեն. սակայն բարի դաստիարակութեան տուրքը՝ միայն ծնողաց սեպհական է. զի առանին դպրոցին ծայրագոյն եւ բնական վարժապետ նոքա են. ուրիշ ոչ ոք այդ վեհ պաշտօն չունի: Ընտանեկան դաստիարակութեան մասին դարձեալ երկարօրէն պիտի խօսինք իւր տեղը. այժմ սկսինք խորհրդածել ընտանեկան միութեան եւ բաժանման, զարգացման եւ նուազման ներքին եւ արտաքին պատճառներու վերայ:

Ընտանեկան միութիւնը բուն նահապետական կեանքին օրինակն է, որով ընտանեկան ճիւղերը մի արմատէն չառաւելով միշտ մի ընտանիք կազմել եւ մի տան յարկի տակ բնակիլ. զոր կը դրուատէ Դաւիթը թէ «Զի՛ բարի կամ գի՞ վայել լուէ, զի բնակին եղբարք ի միասին»:

Այս միութեան կեանքը առաւել դիւղացի ժողովրդոց համար փափաքելի եւ օգտակար համարուած է. վասնզի տան մի երկրագործ աշխատաւորները որչափ շատ լինին, այնչափ աւելի կ'ընդարձակեն իրենց վարուցան. եւ արդեանց մեծ չահեկանութիւն կը ստանան:

Շինական ընտանիքը շատ ցաւ կ'զգան, եւ տան աւերումն եւ քանդումն կը գուշակեն եթէ ընտանեաց բաժանումն պատահի. եւ բախտ մեծ կը համարին, յորժամ տան ծերունի նահապետ ողջ է, ու կը կառավարէ որդիքները եւ աթոռները, նմանապէս մայր տանտիկին իւր հարսները եւ աղջիկները. ո՞րչափ փառք եւ պարծանք կը համարին, երբ նորածին մանուկներու օրօրոցներով կը լեցուի եւ կը ցնծայ տունը: Դեռ մանուկ էի, տատի իբր 50 տարի յառաջ կը պատմէր հայրս, որ

իւր ուղեւորութեան մէջ Մշոյ Հացեաց գաւառը մի գիւղական մեծ ընտանիքի հիւր եղած է եւ զարմացեր է երբ քանի չափ նորածին տղոց օրօրոցները համրած է. թերեւս ամբողջ ընտանեաց թիւը Յակոբ նահապետի ընտանիքէն աւելի եղած են:

Սակայն նկատել պէտք է, որ ամէն բաժանում ընտանեկան բարգաւաճման արդելք չէ՛. անչուշտ կարեւոր է, որ ընտանեաց ճիւղերը բաժանուելով նոր նոր ընտանիքներ կազմեն: Ինչպէս Եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհ աւելի բարւոք դատած է. որ չափահաս զաւակները բաժանուելով ուրիչ ընտանիքները կազմեն: Այլ այս դրութիւնը միայն յարմար եւ օգտակար է այն ազգաց ու քաղաքացի ժողովրդոց, ուր դասակարգութիւնն յառաջ գնացած է. եւ ուր բաժանեալ գաւակները հայրենի տնէն միայն ստացուածոց ժառանգութեան բաժին առնելով՝ դուրս չեն ելնէր, այլ եւ միանգամայն գիտութիւն, ապրուստ եւ դաստիարակութիւն. որոց ժառանգութիւնը՝ առաւել անկորուստ եւ մեծայարգի է:

Իսկ մեր հայրենի աշխարհին եւ նոյնիսկ զաղթական Հայոց համար ընտանեկան անդէպ բաժանումն միշտ վնասակար է. մանաւանդ երկրագործ ժողովրդոց համար, որոց ուժ՝ արդիւնքը՝ ընտանեկան միութեան ու միաբան աշխատութեան մէջն է, եթէ բաժանուին՝ միացեալ զօրութիւնը կը չքանայ եւ խոպառ ուժաթափ կը լինին: Ընտանեկան նահապետները միութեան հրաչքը՝ Նոյայ զարկն ի վեր փորձառութեամբ ճանչցած են: Ուստի այդ առաքինի տան ծերունիք իրենց մահուան օրը վերջին կտակը միշտ այս կ՝աւանդեն ողջ ընտանեաց. որ նոքա սիրով ապրին, միաբան կենան, եւ չբաժնուին, չէն տուն չաւրեն: Թերեւս փորձառութեան հետ Աւետարանէն եւս սորված են այդ միութեան բարձրագոյն դաս, թէ «Ամենայն թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն՝ կործանի, եւ տուն բաժանեալ յանձն աւերի»:

Թողունք արտաքին պատճառները, որ պատահար են, ի՞նչ է արդեօք ներքին պատճառը, որ կը խռովէ տունը եւ ընտանիքը կը բաժանէ. այդ լինքնին յայտնի է՝ ատելութիւն, նախանձ ու վայելմանց անհաւասարութիւն. խստութիւն, աչառութիւն, անհաւատարմութիւն, անվստահութիւն. ի վերջոյ մեծերու անխոհեմ ու յոռի ընթացք եւ փոքրերու ստահակութիւն եւայլն: Այս եւ այնպիսի առիթներով կը խռովի տունը, եւ կը բաժնուին զաւակները ծնողքէն, եղբայր եղբօրմէն եւ մերթ եւս երկու ամուսինք իրարմէ:

Արդեօք ի՞նչ է հնար եւ դարման, որ ապրին եւ վարին միշտ սիրակապ միութեան եւ խաղաղութեան մէջ: Նոր աշխարհ կ'ուսուցանէ որ դորա միակ դարման է՝ մարդոց կատարեալ կրթութիւն տալ. չէ թէ միակողմանի կրթութիւնը, այսինքն մարդոյն կէսը կրթել, կէս մասին լոյս տալ, եւ նորա միւս կէս մասն թողուլ կոյր, խեղճ, ստրուկ եւ ապուշ: Իմացնել կ'ուզեմ մարդոց երկու սեռին առանց խտրութեան կրթութիւն տալ իւրաքանչիւրին իւր կոչման պատշաճ. որպէսզի ընտանեաց մէկն մի անգամը, իւր իրաւունք, իւր պարտիքը ճանչնայ, իրարու խօսքը հասկնան, միաբան խորհին, միաբան ընթանան առանց կաղալոյ. այր կամ կին, ծնողք կամ զաւակներ, հարսն կամ սկեսուրն:

Այսպէս երբ նոր աշխարհի մէջ հաւասար կրթութիւն պէտք է ընտանեկան միութիւնը պահելու համար. մարդ կը գտմանայ թէ, հապա ի՞նչ բան էր եւ ի՞նչ զօրութիւն, որ հին աշխարհի նահապետական կեանքի մէջ անխզելի կը պահէր ընտանեկան միութեան կապը:

Զարմանալ պէտք չէ, այդ միութիւնը պահելու համար, բաւական էր տան կառավար նահապետին հայրական պատկառանք մեծ տանտիկնոջ ժրադործ տնտեսութիւնն, զաւակաց ակնածութիւն եւ մեծարանք առ ծնողս, հարսներաց հլու հնազանդութիւն, եւ քան զամէն աւելի՝ կրօնի երկիւղածութիւն եւ աստուածպաշտութեան հաստքը:

Այս կամայական եւ ազատ առաքինութիւնք նահապետական ընտանեաց համար իբրեւ բնական օրէնք եւ նախնական վարուց բարի ժառանգութիւն համարուած էր. որ աւանդաբար յորդւոց յորդիս կը ձգէր ու միշտ ջանային անեղծ եւ անարատ պահել. որոց մնացորդ նչխարները դեռ հայկական աշխարհին մէջ կ'երեւին. մանաւանդ հողագործ ժողովրդոց մէջ:

Սակայն աշխարհ եւ ժամանակը ամէն բանը կը յեղաշրջեն. արեւմտեան նոր քաղաքակրթութեան կեանքը դէպ արեւելք կուգայ հեղեղի պէս. Կոստանդնուպոլսոյ եւ Ծովեզերեայ քաղաքաց ընտանեկան հին կեանքը ողողեց. ո՛վ կարող է թումբ քաշել այս հեղեղին դէմը. անշուշտ այս հեղեղը պիտի երթայ հասնի մինչեւ Մասեաց ոտն՝ Նոյին գերդաստանը եւս ողողելով պիտի քշէ հետ տանի առ հասարակ բոլոր ազգերու հին կեանքը: Երանի՛ թէ մեր կեանքի միայն յոռի մասն տանէր, ոչ, պարզ եւ ուղիղն եւս ի միասին կը տանի. չատ քաջ է այն ազգ եւ ընտանիքը, որ յոռին կը թողու եւ իւր նախնա-

կան կեանքին լաւ եւ ուղիղ մասն պինդ կը բռնէ։ Նկատել արժան է, որ արեւմտեան քաղաքակրթութեան այս հեղեղին ջուրը չատ խառնուրդ ու պղտոր է. չարն ու բարին, լոյսն ու խաւարը, անկրօն գիտութիւնը իւր հետ դուզընթաց է։ Ուստի Հայոց ընտանիքը պէտք է այժմէն իրենց աչքը բանան գիտութեան լուսով եւ բարի դաստիարակութեամբ պատրաստուին, միայն այսու կարելի է քաղաքակրթութեան խառնուրդէն բարի մասն ընտրել։ Իսկ եթէ լոյս եւ դաստիարակութիւն թողու, ապուշ ու տգէտ լինելով բարի մասն ընտրել չգիտնայ, իւր բերան բանայ հեղեղին դէմ, ամէ՛ն ամէ՛ն ասեմ քեզ, մը-տադիր ընթերցող, Հայոց ընտանեկան կեանքը պիտի խեղդուի. աւա՛ղ կարդամ այն ընտանեաց, որ փոխանակ ի մի կողմ վախչելու, հեղեղի հոսանքին առաջ կեցած փորձ կը փորձեն. կը տեսնան իսկ իրենց աչքով որ չատ ընտանիք խեղդուելով իրենց դիակները դեռ այսօր Վոսփորի ծովուն երեսը կը տատանին. որով ջնջեցաւ իսպառ իրենց ընտանեկան սեռն ու ճեռն Այնպէս չը կարծենք թէ այդ արեւմտեան հեղեղը՝ միայն արեւելեան ընտանիքները կը խեղդէ իւր դեղխութեան հոսանաց մէջը, ոչ, այդպէս չխորհինք՝ հաւաստի լինելով, որ նոյն իսկ Եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ չատ ընտանիքներ կը խեղդուին ու կը ջնջուին. միայն նոքա կ'ապրին ապահով, որոց փրկութեան տախտակը միայն ընտանեկան կըրթութիւնն է։

Հետեւինք ու հաւատանք ուրեմն թէ այդ է միայն Հայոց ընտանեաց ապաւէն, թող ամէն ընտանիքը դրկէ այդ կրթութեան փայտը, որ Քրիստոսի կենաց փայտին պէս պիտի պատսպարէ զինքն։

———o———

Զ.

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՄ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ

ԽԱՓԱՆԱՐԱՐ ԶԵՂԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

———o———

Մարդիկ, որ ամուսնութեան պտուղ եւ արդասիքն են ի բնութենէ, եւ բնապէս կը սիրեն ամուսնութիւնը. ի բաց թող-

լով այն բացառութիւնք, որով մարդն իւր ազատ կամաց իրաւամբ կամ ուխտիւ կամ ուրիշ արդարացի առիթներով՝ խոյս կուտայ ամուսնութենէն:

Ուստի երբ աշխարհիս մարդոց ամենամեծ մասն կը սիրեն եւ կը պատուեն ամուսնական կեանքը եւ կը խայտան իրենց նախահօր պէս երբ առընթեր տեսնան իրենց նախատիպ պատկերը. զորս Աստուած մենաւոր մարդոյն իբրեւ ընկեր, օգնական եւ զուգակից տուաւ: Ահ այս վկայ է աշխարհիս ընդհանուր ամուսնական եւ ընտանեկան կեանքն. թէ մարդիկ ընդհանրապէս կը ցանկան ամուսնանալ, որպիս ծնանել, ընտանիքը կազմել, միշտ կենդանի պահելով իրենց տան փառքն եւ տոհմական յիշատակն:

Իսկ արդ եթէ այս այսպէս է ինչպէս որ ճշմարիտ. այլ եւս ի՞նչ կան մարդոյն առաջ խափանարար առիթները:

Ընդարձակ մտքով եթէ քննենք չատ բազմապատիկ են, որք առ հասարակ մարդոյն հնարած զեղծմունքներն են թէ ներքին եւ թէ արտաքին. որոց գլխաւորները թուեմ քեզ, դու ինքնին խելամուտ եղիր, եւ ահաւասիկ: Սանձակոտոր ազատութիւն, անառակ կեանք, զեղխութեան պերճանք, չքաւորութիւն, ստրկութիւն, ծառայական վիճակ, պանդխտութիւն, քաղաքային օրէնք եւ երկրին հանգամանքները եւ այլն. որոց վերայ ես միայն համառօտ պիտի խօսիմ, մնացեալը կը թողում որ դու ինքնին ժողովուրդի կեանքին մէջ տեսնաս եւ իմաստասիրես:

Մեր ժամանակը վկայ է, թէ ինչպէս ոմանք սանձակոտոր ազատութեան մէջ ցանկասիրութեան ընդարձակ ասպարէզ գտնելով, այլ եւս հարկ չեն տեսնար համեստ կապուիլ. այլ առանց ուխտի եւ զաչին, առանց եկեղեցւոյ օրհնութեան, սուրբ եւ ողջախոհ առաքաստէն դուրս ամենուրեք կը գտնեն իրենց ցանկութեան կրից յագուրդ ու ճարակը. եւ այնուհետեւ մարդկային ամօթն համարելով՝ արձակ ու համարձակ վարիլ կ'ուզեն աշխարհիս օրինակարգ ընկերութեան մէջ. որպէս թէ չը լինէին մարդոց համար պարտք եւ իրաւունք, չի լինէին ամօթ եւ պատուոյ զգացումն. մարդիկ մոլի սիրով ընկերանային առանց տիրապէս հայր ու մայր կոչուելու, եւ այն զրժբախտ անծին կամ ծնած մանկիկները դատապարտուէին իրենց ապօրէն ու մեղապարտ ծնողաց պատճառաւ կամ արեւ չտեսնալով չքանալ, եւ կամ իբրեւ անհայր անմայր անծանօթ որբերը՝ աշխարհիս հրապարակին վերայ անտէրունչ մնալով՝

եկեղեցին միայն գթար ու հոգար գիրենք: Վասնզի սանձակոտոր ազատութեան կեանք ընտանեկան չէ. ոչ համեստութեան մէջ պատսպարուած է եւ ոչ եւս ամուսնութեան վկայագիր ունի. կամ այն սպիտակ անմեղութեան ծածկոյթը, որ կը ծածկէ մարդոյն առականք: Նա մերկ կը չըջի հրապարակի մէջ. թէ գիտուն եւ մխանգամայն իմաստակ է: Շնական փիլիսոփայութեամբ կը համոզէ իւր միտքը, եւ թոյլ կուտայ որ իւր անժուժկալ կիրքը ազատօրէն վարի. եթէ նուաստ ու սինլքոր է, նա իւր ամկութեամբ ոչինչ չգոյր իւր պատուոյ եւ անուան համար. թէ հարուստ է, ազնուական է, կը կարծէ թէ մամոնային զօրութիւնը կամ անուան փառքն ու վարկը կարող են ծածկել իւր առականքն. մարդկային ակնածութիւնը եւ մեղադրանքն. մանաւանդ նոքա, որք կը համարին գիրենք Եւրոպիոյ քաղաքակրթութեան հետեւող գաւակները, եւ իրենց մեծ ուսմունք, կեանքն ու զբաղանքն են սիրավառ վիպասանութիւնք եւ այլն: Այսպէս ահա սանձակոտոր ազատութիւն եւ անառակութիւնը՝ խափանարար կը լինին ամուսնութեան:

Ջեղխութեան մոլութիւնը թէպէտ անառակ եւ անհամեստ կեանքին ճարակելի նիւթն է, սակայն այս նիւթն սոսկ արտաքին անառակութեան համար չի ճարակիր. այլ նոյն իսկ ընտանեկան կեանքին մէջ աւելի եւս կը ճարակի կեանքի ու տրնտեսական պիտոյից համար. որ այնչափ բազմապատիկ չատցած են. որոց մէջ դրեթէ խեղդուած է ամուսնութեան պէտք ու կարիք: Մ'թէ չե՞ս հաւատար ընթերցող, թէ Հայ ընտանիքներէն չատերը պերճ ու փառասէր ջեղխութեան մէջ պարանոցաթաղ եղած են: Եւ ի՛նչ է նոցա սրտի եւ սիրոյ հաճոյք. գիտե՞ս, չքեղ տուն, թանկագին կահ կարասիք, կառք ու սիրգամեմ ձիերը, անբաւ զարդ, անհուն նորաձիրութեան ձեւերը, սնապարծ ցուցամոլութիւն, գբօսասիրութիւն, ուռայնամիտ տենչանք եւ այլն: Այս ամէն պերճանք՝ մի մեծ բանակ կազմելով կը դիմուրին պարզ կեանքին դէմ եւ կը յաղթահարեն ամուսնական սէրը. ինչպէս մարախին բանակը ցորենի արտերը կ'սպառէ. նոյնպէս այդ պերճանքն է, որ կ'ուտէ կ'սպառէ ամուսնութեան բաժին սեղանին հացն. ոչ հարսին օժիտ կը թողու եւ ոչ փեսային վաստակ, եւ ինչ պէտք է երբ այս կարգի մարդիկ զեղխ ու մեղկ կեանքը աւելի նախադասս ու համոյական կը համարին քան ամուսնութիւն եւ ընտանիք:

Դու չե՞ս տեսնար, ընթերցող, այն ընտանիքը, որ առանց խնայելոյ ամենայն չռայլութեամբ կը հոգան ջեղխութեան ան-

պէտ պէտքերը եւ կը մոռնան ամուսնութեան կենաց պէտքն ու պարտիքը. զարդասիրութեան քուռն տենչ՝ ամուսնասիրութիւնը մեռուցեր է: Զդիտեմ զո՞վ առաւել մեղադրեմք. անվեսայ օրիո՞րդն թէ անամուսին երիտասարդն. որոց մինն կը պատասխանէ թէ ես հաճոյանալու համար զարդ կը սիրեմ. կամ թէ ես կին եմ, ի բնութենէ զարդն իմ վայելչութիւնս է. իսկ միւսն եւս իբրեւ իրաւացի փաստ յառաջ կը բերէ թէ նոյն իսկ ես ալ այդ զարդին համար կը խորշիմ ամուսնութենէն, նախատեսելով թէ ամուսնութենէ յետոյ ի՞նչպէս հոգամ ընտանիքը եւ ի՞նչպէս կարենամ վայտ հասցունել զեղխութեան կրակին. որ չատ ընտանեաց տուն վառեց մոխիր դարձուց. դեռ աւերակները կը մխան, ծուխ կ'ելլէ. ես կը տեսնամ եւ այդ փորձերէն իրաւունք չունի՞մ խելաբերիլ եւ զգուշանալ ամուսնական վիճակէն եւ այլն:

Թող չարդարանան, երկուքն եւս հաւասար մեղադրանաց արժանի են. որոց դատաստան ու վճիռը դիտեն որոշել մեր ընտանեկան կեանքը դատող իմաստուն դատաւորները:

Շատ զարմանալի է որ երբ զեղխ մարդիկ ամուսնութենէն կը խորշին, ընդհակառակն չքաւոր ժողովուրդ, մանաւանդ գիւղացի ընտանիքը ամուսնութիւնը կը սիրեն. ոչ նախատեսել կ'ուզեն եւ ոչ ապագայի հոգ ու հաչիւը կ'ընեն, իբրեւ հասարակ առած կը խօսին իրենց մէջ, «Ամուսնանանք, հացն Աստուած կուտայ». եւ հարսանեաց սեղանին վերայ զարճեալ այս օրհնութիւն կուտան. «Աստուած չատ հաց տայ մեր փեսային ու հարսին»: Գիւղացի հողագործ ժողովուրդը անխորհուրդ չէ, իւր անուս վիճակի մէջ նախատեսութիւն ունի: Նա ամուսնութիւն կը սիրէ, որպէս զի ընտանեաց մէջ աչխատասէր մշակները չատնան. նորա համար չատ պէտք են մանչեր ու աղջիկներ: Նա միչտ այնպէս կը դատի, որ ընտանեկան հարստութեան աղբիւրը՝ ժրաջան զաւակներն են. ցորա համար է, որ հարկաւոր ու կանոնաւոր ամուսնութիւնը աւելի հասարակ ու չինական ժողովրդոց մէջ ընդհանրացած է քան թէ քաղաքակիրթ կարծուած ժողովրդոց ու աղնուականաց մէջ:

Սակայն աչխարհիս անտեսագիտաց կարծիքին հետեւելով՝ պէտք է համողումիք թէ չքաւորութիւն միչտ խափանարար է ամուսնութեան. վասն զի չքաւոր ընտանիքները թէեւ սիրեն ու բաղձան ամուսնութեան, այլ կարող չեն բարգաւաճել կամ ամուսնութիւնը արգասաւորել: Փորձառութիւն կը

տեսնամք ահա մեր հայրենեաց ժողովուրդի կեանքին վերայ. որոց չքաւորութիւն ու տառապանքը միանգամայն խափանարար եղեր են ամուսնութեան եւ բարգաւաճման: Ա՛հ, թէ որ հաց չը լինի՝ մայրերը անօթի կը մնան, եւ երբ մայրերը անօթի մնան, նորածին մանուկներու կաթ կը ցամքի: Երանի՛ թէ այս լինէր միայն չքաւորութեան արկածն. թող աղքատութիւն տառապէր գիրենք, միայն թէ երկու ամուսինք իրարու հետ անբաժան ապրէին: Ոչ, չքաւորութիւն չի խնայէր, նոքա սակաւ ամուսիններն անգամ քաղցր հայրենիքէ, սիրոյ գիրկերէն հանելով ի պանդխտութիւն կը վարէ. այսօր քան հարկն աւելի մեր հայրենեաց պանդխտ զաւակները կը տառապին մայրաքաղաքիս մէջ, հինգ, տասն, տասնեւհինգ եւ մինչեւ քան երեսուն տարի օտարութեան մէջ տառապելով՝ որոց չատերն եւս հայրենի հողէն եւ իրենց նախնեաց գերեզմանէն զրկուելով՝ օտար երկրին ու հողին տակ կը թաղուին. ով կը տնկէ նոցա վերա մի խաչքար եւ կը գրէ նոցա յիշատակը: Եթէ ստուգիւ վիճակագրեմք Հայոց ժողովուրդին այս պանդխտութեան չարչարանաց վիճակը, չատ ողբալի է. վասն զի տիրապետող չքաւորութենէն կը սպառին ու կը չքանան ընտանիքը ու հետեւապէս կը նուազի Հայոց հին ու բազմաճոխ ազգը:

Չքաւորութեան հետ մեծապէս խափանարար են ամուսնութեան ու բարգաւաճման նաեւ երկրին հանգամանքներ թէ բնական եւ թէ պատահական. այսինքն հող, ջուր, օդ, ժողովուրդին բարոյական եւ նիւթական կեանք, եւայլն: Սոսկ հաւատալով չենք խօսիր, ահաւասիկ կը տեսնամք, որ գիտութիւն եւ քաղաքակրթութիւնը մարդոց ընտանեկան կեանքը կը բարւոքէ. ժողովուրդին զաւակները օր ըստ օրէ կը բազմապատկին. ամէն տարի Եւրոպիոյ ամէն ազգերէն հարիւր հազար ընտանիքներ գաղթական կ'երթան դէպ յԱմերիկա: Իսկ Ասիական աշխարհը կը թափուրանայ ժողովուրդէն. պէտք չէ երբէք դարմանանք ու հետազօտենք, քանզի սորա պատճառները խիստ յայտնի են: Աշխարհ, որոյ ժողովուրդը դեռ տգէտ է, անուս է, անարուեստ է, կեանքն՝ իւր հնութեան մէջն է, յառաջդիմութեան տարերք չունի, կը ճնշուի կը հարստահարուի թէ իւր ձեռքով թէ օտարին, իւր հացը գառնութեան հաց է, իւր ջուրը՝ կարօտանաց, իւր օրերը վշաբմբեր են, իւր կեանքն ապերջանիկ. նա կը դողայ միշտ այն ամէն արհաւիրքէն որ դիմքն չրջապատեր են. ինչպէս կարելի է յուսալ թէ

այդպիսի ժողովուրդը հարստանեաց թմբուկ զարնէ, պար խաղայ, ամուսնանայ, ընտանեաց հայր լինի, ժողովուրդին թիւ յաւելու, ազգ, Հայկայ սերունդ բարգաւաճի ու բարձրանայ:

Հայ ժողովուրդին այս անյուսալի վիճակը, որ մեծապէս արգելք ու խափանարար է իւր ամուսնական կեանքին ու բարգաւաճման համար, այլ եւս տակաւին կը մխիթարուիմ մեր հայրենի ժողովրդոց ընտանեկան կեանքին վերայ, որ թէպէտ տառապեալ է, աղքատ է թէ՛ հայրենեաց եւ թէ՛ պանդխտութեան մէջ. սակայն որչա՞փ քաղցր ու նուիրական պարտիք է նոցա համար ամուսնասիրութիւն եւ ընտանիք: Նոյ նահապետի հարազատ թոռները նոքա են տիրապէս, որ չեն մոռնար իրենց մեծ պահուն այն սուրբ յիշատակները, որ նահապետական կեանքը ժառանգութիւն թողած է իւր մնացորդ զաւակաց: Այդ ժառանգութիւն ի՞նչ է, գիտե՞ս. դանձ չէ, ոսկի եւ արծաթ չէ, աղամանդ չէ, այլ դրախտի ամուսնական օրհնութիւնը, որ Ադամէն սկսեալ նահապետ առ նահապետ անցնելով հասաւ մինչեւ Յաբեթի ու Հայկայ տունը. որոյ մնացորդ զաւակները այդ Աստուածապարգեւ հարստութեան տէր եւ ժառանգորդ են:

Դու չե՞ս զարմանար, մտախոհ ընթերցող, թէ ինչպէս այլ եւ այլ պատճառներէ եւ ա՛յնչափ ժամանակ զաղթականութեանց երեսէն, տակաւին չէն մնաց Հայկայ տուն. թէեւ իւր փառաց չուքը կողոպուտ տուաւ. բայց չատ պինդ պահեց այս օրհնութիւնը, որով մնաց ու զարձեալ պիտի անջինջ մնայ Հայկայ տուն եւ ընտանեաց յիշատակ Հայոց աշխարհէն:

Ո՛վ դուք անմահ ընտանիք հայրենեաց. խնամով պահեցէք այդ սուրբ օրհնութեան աւանդը, որպէսզի ամի կենդանի մնայ Հայկայ տան նահապետական սերունդը:

Ինչպէս տեսանք թէ դառն չքաւորութիւն եւ պանդխտութիւնը ստուգիւ մեծապէս խափանարար են Հայ ժողովրդոց ամուսնական կեանքին. այլ այս կեանքին հետ նկատել արժան է նաեւ զաղթական Հայոց վիճակը, թէ արդեօք նոցա համար ի՞նչ են խափանարար առիթները. որ հայրենիքէն դուրս մեծ մասամբ մայրաքաղաքիս մէջ կը բնակին: Այս կարեւոր կէտն իրրեւ վիճակագրական խնդիր պէտք է ուշադրութեամբ առնումք:

Պատմութիւն կ՚աւանդէ թէ Կոստանդնուպոլսոյ զաղթական Հայոց թուականը Յովակիմ Պատրիարքին օրէն կ՚սկսի. որ հինգ հարիւր տարուան գրեթէ կը մօտենայ: Այս միջոցը

հինգ դարէ ամբողջ. կայսերական քաղաքին մէջ բնակող Հայոց ազումն մինչեւ ո՞ւր հասած է: Ես այնպէս կը կարծեմ տասն եւ հինգ կամ չատ չատ աւելի քսան հազար ընտանիք, հազիւ կը կազմեն, որ պէտք էր կրկնապատիկն եւս աւելի լինէր: Եւ ի՞նչ է այս նուազական թուոյն պատճառը. պատճառները չատ ու բազմազիմի են, թէ անցելոյն եւ թէ ներկայ ժամանակիս մէջ:

Եթէ պատմութեան միտ դնենք, Պոլսոյ գաղթական Հայոց անցեալ կեանքը ոչինչ տարբերութիւն չունէր բուն հայրենեաց ժողովուրդի կեանքէն. որովհետեւ ասոնք եւս միշտ քաղաքական փոփոխութեանց ենթարկուելով բարւոք վիճակ չունեցան եւ իրենց ընտանեկան կեանքն առանց բարգաւաճելոյ մնաց:

Ներկայ ժամանակիս մէջ թէպէտ հին խափանարար արիթները վերջացած են, սակայն նոր աշխարհը ուրիշ խափանարար առիթներ հանեց երեւան, որ քան զհինն դառն ու դժուարին է: Եւ ի՞նչ է այս, դարձեալ կրկնեմ քեզ, ընթերցող, պերճանք եւ զեղխութիւնն է, որ իւր անողոք արշաւանքներով քանդեց եւ դեռ պիտի քանդէ գաղթական Հայոց տուն եւ ընտանիք: Երբ պերճանք եւ զեղխութիւն կը քանդեն, հապա ի՞նչ բան կարող է չինել եւ վերջացնելով միանգամայն այդ խափանարար պատճառները. եւ բուժիչ դարմանն ի՞նչ է այս աղէտալի հիւանդութեանն: Շատ խօսեցայ եւ դարձեալ նոյն կը կրկնեմ. դորա գօրաւոր դարմանն է միայն, որ խելաբերելով ղպաստանան գաղթական Հայոց ընտանիքը: Իսկ եթէ տակաւին ծերոց խրատները քամահրեն, բարոյախօս դաստիարակաց խօսքերուն չհամոզուին, տնտեսագիտաց հաշիւները մերժեն, եւ չարունակեն իրենց կորստեան ճանապարհ, այնուհետեւ այլ եւս ոչինչ դարման կայ ղիրենք ուղղելու. բայց միայն ապագայի թշուառաբեր օրերը. յորում նոքա պիտի վաղվաղեն ղէպի զգաստութիւն, յիշելով Դաւիթին խօսքը. Թէ «Ճամախեցին հիւանդութիւնք նոցա, ապա վադվադեցին»: Դաւիթ Յակոբայ տան եւ նորա յամառ ընտանեաց համար խօսեր է այս բանը. իսկ կատարումն Հայկայ տան վերայ եւս կը յարմարի: Կ՚ազօթեմ ձեզ համար Հայոց գաղթական ընտանիքներ. բացուի ձեր զգաստութեան աչքը, դուք ներկայի մէջ տեսնաք այն կորստաբեր օրն, տեսնաք ու բարւոքէք ձեր ընտանեկան կեանքը: Այս միայն կ՚ազօթեմ ձեզ համար որդիք հայրենեաց. որ դուք ազատ մնաք այս աւերիչ զեղխութենէն,

ձեր փառքն ու պերճանք թող լինին միայն հայրենեաց հողն ու ջաշտ, ջուրն ու բիւրազան ծաղիկները. եղնամոլը մաճն ու հարօր եւ չինականին անպաճոյճ խրճիթն:

———o———

է.

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԻՐԱՒՈՒՆՔ ԿԵՆԱԿԻՑ ԱՄՈՒՍՆՈՑ

———o———

Ինչպէս տեսանք դրախտի ընտանեաց նկարագրին մէջ, որ Տէր Աստուած թոյլ տուաւ Ադամայ որ ինքնակամ ազատութեամբ ինքն իւր կենակից ընկերն ընտրէ եւ երբ նա ընդ այս դժկամակելով վարանեցաւ՝ չգտնելով մի պատշաճագոյն ընկեր տարասեռ անասնոց կարգէն, յայնժամ խնամակալն Աստուած կինն ի կողէն ընտրելով՝ հարսնացոյց Ադամ փեսային հետ. որ իւր անդրանիկ ստեղծուած ամենասիրելի որդին էր: Եւ ով պիտի լինէր Ադամայ համար հարսնընտիր հայր, երբ նա ամուսնական ծնողք չունէր. մի միայն իւր ծնող եւ հայր Արարչապետին խնամակալութիւնն էր:

Ուստի կենակից ամուսին եւ հարսն ընտրելու իրաւունքը՝ ամուսնացող փեսային անժխտելի իրաւունքն է. ինչպէս եւ հարսին անբռնադատ եւ յօժարամիտ հաւանութիւնն: Վասն զի հարսն ստրուկ չէ, այլ իբրեւ ազատ ընկեր իւր փեսային, նոյն հաւասար իրաւունքն ունի, որ իւր ազատակամ հաւանութիւնը նա եւս նուիրէ փեսային: Որոյ զեղեցիկ օրինակը կը տեսնամք Ռեբեկային վերայ. զի երբ հարսնախօս ծառան Աբրահամու եղբայրը կը պնդէր առանց յապաղելոյ հետեւեալ օրը Ռեբեկային առնելով ճամբայ ելնէ, հարսին ծնողք եւ եղբայր Լաբան աղաչեցին զինքն որ կոյսն Ռեբեկան այլեւս տասն օր մնայ իւր հօր տունը. եւ երբ չկարացին համոզել զինքն՝ պատճառեցին Ռեբեկային եւս հարցնել թէ կը յօժարի՝ երթալ. թերեւս այնպէս կարծեցին նոքա որ կոյսն առաւել ընտրէ ծնողական սէր քան փեսային անձկութիւնը: Եւ երբ

կանչելով կը հարցնեն թէ երթա՞ս, պատկառոտ կոյսն իսկոյն կը պատասխանէ, այո՛ կ'երթամ. եւ իսկոյն ծնողք զիջանելով կ'ուղեւորեն զիրենք: Այս հարսնախօսութեան դէպքը իմաստասիրել կուտայ մեզ թէ նահապետական դարուն մէջ կինը որչա՞փ ազատ էր. կնոջ ազատութիւնը շատ հին իրաւունք է. Եւրոպիոյ իրաւագիտութիւնը զայն նոր չի հնարեց, այլ միայն վերանորոգեց:

Բայց կարող չենք ժխտել թէ ծնողքն եւս մեծ իրաւունք ունին այս պարագային մէջ. իրրեւ հայր ու մայր, իրրեւ փորձառուք եւ խելահաս: Վասնզի բազում անգամ տեսնուած է. անցելոյն եւ ներկային մէջ շատ ապացոյցներ կան, որ թէ փեսացու երիտասարդն եւ թէ կոյսն յոլով անգամ կը վրիպին իրենց ազատակամ ու եռանդավառ ընտրութեան մէջ: Իսկ ծնողաց ընտրութիւնը դուն ուրեք կը սխալի եւ սորա պատճառը խիստ պարզ է. վասն զի թէ երիտասարդն եւ թէ կոյսն գրեթէ միշտ կրից բերմամբ եւ բուռն սիրոյ զգացումով կը տեսնան ու կը հաւանին եւ շատ անգամ աչքը կը դիւթէ զիրենք: Իսկ ծնողք ծանր խորհրդով ընդ երկար հետազօտութեամբ հազիւ ուրեմն կը հաւանին եւ կ'ընտրեն: Այլ ես կը խօսիմ այնպիսի ծնողաց համար, որ արդարեւ ընտանեաց զբօսից բարի հայր եւ բարի մայր հանդիսացած են, եւ որ արթուն եւ աչալուրջ են, գիտեն լաւապէս որոշել իրենց զաւակաց ամուսնութեան բախտն: Բայց շատ մեղադրանաց արժանի են այն ծնողք, որ կամ աչալուրջ եւ խոհական ընտրութիւն չունին եւ կամ այլ եւ այլ շահու եւ գաղտնի հանդամանքներէ ստիպեալ իրենց զաւակները նոյն իսկ իրենց ձեռքով գոհ կուտան անյարմար ամուսնութեամբ չվնասելով եւ չնախատեսելով ապագայ ընտանեկան աղէտն:

Ամուսնական ընտրութեան մէջ առաջին զգուշաւոր պայմանն է, որ առանց արենակցութեան լինի ինչպէս օրինադրած է Աստուածային օրէնքը եւ Եկեղեցւոյ հարց կանոնական սահմանը: Այս օրէնքը թէեւ կարծեն ոմանք թէ դրական է, կամ մարդոց մտացածին դիւտ. սակայն ոչ միայն բնական է, այլ եւ բանաւոր մարդոյն համար նուիրական եւ սուրբ է. նոյնպէս է, որ մարդոյն աղնուութիւնը կը բարձրանայ եւ կը զանազանի անազդի եւ խառնազոյգ անասնոց կարգէն եւ քաջառոյգ կը բեղմնաւորին ընտանեկան պարտիզին մատաղատունկ ծառերը: Արենակցական ամուսնութիւնը ոչ միայն Եկեղեցւոյ օրի-

նաց բարոյապէս հակառակ է, նաեւ բնապէս վնասակար է ազ–նուասերունդ ընտանիք կազմելու. եւ առ այս մխաճայն կը վկայեն հին եւ նոր աշխարհ, տգէտ եւ իմաստուն առ հասա–րակ. եւ արդի ժամանակիս քաջափորձ բնագէտներ եւ բժիշկ–ները փորձով կ'ապացուցանեն ազգակից ամուսնութեան չար հետեւանքները:

Որչա՞փ անքաւի է մեր ժամանակը. յորում այս վսեմ օ–րինաց գիրը սկսեր է հետզհետէ եղծանիլ եւ հին պեղծմունքն օր ըստ օրէ կը բազմանայ ազգին մէջ. զոր վերջացուց Մեծն Ներսէս, եւ տաժանելի աշխատութեամբ հազիւ հազ կարկա–տեց այդ օրինաց ցանկը: Այլ գիտե՞ս, ուշիմ ընթերցող, թէ ո՞յք էին Հայոց ազգի կարգէն այդ Աստուածագիր ցանկ խըս–մատող ձեռք. հասարակ ժողովուրդ չէր, ազքատ ընտանիք չէին. հապա Հայոց նախարարներ եւ իշխանազուն ընտանիքը. որք առանց ակնածութեան կը հեստէին Եկեղեցւոյ սահմանա–դրութեան դէմ եւ հայրապետին հովուական զաւազանը խոր–տակելով՝ կ'ամուսնանային. զաւակները կ'ամուսնացնէին մերձաւոր ազգախառնութեամբ եւ սորա պատճառը չէ թէ միայն իշխանական պերճութիւնն էր, այլ առաւել վատ ազա–հութեան նախանձը. որ տոհմական հարստութիւնը պահուի ու չժառանգէ զայն ժողովուրդին արժանաւոր զաւակը:

Դառեցէք, ժողովուրդ Հայոց, այս եղծումն, որ այժմ եւս կը տարածի ազգին մէջ. ով է պատասխանատու. նոքա որ առնքացեալ հպարտանալով իրենց ղօրութեան վերայ կը տա–հակին այս օրէնքին դէմը, չէ մենք եկեղեցւոյ պաշտօնեաներս, որ չկրելով մեր այն վեհ նախնեաց սաստող ու նախանձաւոր հոգին՝ անկարող կը լինիմք հակել օրինաց ցանկին վերայ. այլ կը խոնարհիմք ժամանակի կեղծաւորութեան հետը եւ սորա անունը կը դնեմք խոհեմութիւն, քաղաքականութիւն, ժա–մանակի պահանջման վարմունք, եւ մերթ եւս երբ յայղի օրէնք ծանրագնով վաճառել, այդ եւս կը համարիմք մեզ հա–մար պարծանք, գործունէութիւն եւ ազգին չահաբերութեան մի գիւտը: Երբ ապիկար հովիւներս զաւազանին իրաւունքը մի կողմ դնելով՝ կը թոյլատրեմք, որ գործադրուին այդ զեղ–ծումները, դու մերթ իրօք կը սրտմտի՞ս, ժողովուրդ հայոց: Այո՛ պահ մի կը զայրանաս, կը բամբասես կղերը՝ ցոյց տալով թէ օրինաց չատ նախանձաւոր ես. չուտ կ'անցնի քո այդ զայ–րոյթ, դու յետոյ կը մեղմանաս ու կը մոռնաս առջի դառնաս–տանդ ու կը սկսիս դմեզ եւ մեր օրինազանցութիւնը գովել,

թէ ժամանակի ապաուրեան համեմատ վարուեցաւ, թէ ապդասիրութիւն դրծեց, հոգ չէ թէ օրինաց չանկը վրդը ինչ քանդուեցաւ. ազգին նիւթական չահն եւս նկատել պէտք է եւայլն: Թողունք այս դատաստանը ուրիչ անգամ տեսնալու, դառնանք ճառիս նպատակին վերայ:

Ամուսնական ընտրութեան երկրորդ պայմանն է համեմատութիւն երկուստեք կոզմանց հանգամանաց. համեմատութիւն հասակ առ հասակ, համեմատութիւն վիճակ առ վիճակ, համեմատել պէտք է նաեւ երկու ամուսիններու բարքն ու վարքը. եւ երկու անմերձաւոր ընտանեաց կեանքն ու յարմարութիւնը: Ամենայն զգուշութեամբ երկուստեք կոզմէն նախապէս զուգակշռել պէտք է այս կարեւոր հանգամանքները ու այնպէս հաւանութիւն տալ իրարու: Ապա թէ ոչ՝ չատ անգամ ինչպէս յաճախ կը տեսնամք ընտանեկան կռիւներ, բաժանումներ, անյարմար ու անպատշաճ խնամութենէն յառաջ կուգան ու կը խանգարեն ընտանեկան հանդարտ ու խաղաղ վիճակը: Այս դժուարին ապագայէն ապաւինելու համար, նոր խնամի եղող ընտանեաց պարտիքն է, որ չը մոռնան երբէք համեմատութեան չափն ու ճշդութիւնը, գիտնալով թէ բովանդակ տիեզերքը համեմատութեան չափով կը կառավարուի: Որչա՞փ անքնական է եւ մեծ խիղճ, երբ բռնութիւն կամ հրապոյր եւ կամ թէ չահ կը ջանան իրարու հետ պատուաստել երկու ամուսինները, որ մին դալար նորատունկ է եւ միւսն հինաւուրց հաստացեալ ծառ, որ աչնան մօտ է, իւր տերեւներ դեղնած պիտի թօթափին, բունը վտակ է, եւ ստեղունք գօսնալ սկսած են: Օրհնեալ լինին մեր եկեղեցւոյ սահմանադիր Հայրերը, որ օրինօք հաստատեր են կոյս ընդ կոյսի, այրին ընդ այրւոյ: Ամուսնութեան այս համապատշաճ օրէնք դեռ մեր հայրենի գաւառներէն չատերը երկիւղածութեամբ կը պահեն: Իսկ Պողիս եւ ուրիչ ծովեզերեայ քաղաքները այդ օրէնքը իբր հին ու անպէտ համարելով բարձի թողի եղած է ժողովուրդն եւ միանգամայն եկեղեցւոյ հայրերէն:

Եթէ մէկն յառաջ բերէ, եթէ որ կտրիճ նորապսակ երիտասարդ մը ամուսին մեռնի տարաժամ, նա պարտաւո՞ր է մի այրի կնոջ հետ ամուսնանալ:

Այդ հարցմանն՝ ես ալ մի հարցումն յառաջ բերեմ, եթէ նոյնպէս ապաժամ մեռնի փեսայն՝ այրի մնայ իւր հարսն, որոյ կեանք նոր բացուած գարնան պէս դեռ ծաղկահասակ, կաղաչեմ, որ խօսիս ի՞նչ է քո արդար դատաստանը, դու որ

խիղճ կ'ընես նորատի փեսային համար. նոյն խիղճ չե՞ս զգար նորածաղիկ հարսին համար, եւ կ'ուզես, որ նա անամուսին, անպտուղ սեւաքօղ երթայ մինչեւ ի գերեզման: Եթէ փեսայն կ'անձկայ որ զարձեալ կոյս ամուսին մի առնէ կամ ինքն կուսին փեսայ լինի. արդեօք այրի հարսն իրաւունք չունի՞ այդպէս անձկանալ. բիւր անգամ երջանիկ կը համարի զինքն, եթէ բախտաւորի. թող կոյս փեսային՝ գէթ այրի փեսային ամուսին լինել: Մեծ զրկանք է այս կանանց սեռին. մեծ ոճիր է տառապեալ այրիներուն, քանի որ աչխարհիս դատաւորները այր մարդիկ են: Ասօքիս միտքը չը լինի թէ խեղաթիւրես, մտադիր ընթերցող, ես չեմ ասեր, որ կիները դատաւորական աթոռ նստին, այլ ասել կ'ուզեմ բանին ճչմարտութիւն, որ ալեւոր դատաւորները, այս դատաստանին մէջ աչառելով կը վարին, եւ այս բարոյական հարստահարութիւնը տակաւին պիտի ծանրանայ չատ մանկամարդ կիներուն վրայ, քանի որ ժամանակ յոռի ազատութեան գեղծմունքներ կը յաւելու:

Հարսնընտրութեան կարեւոր պայմանները այսչափ միայն յիշելով՝ խօսինք այժմ Նշանադրութեան խորհուրդին վերայ որ հանդերձեալ պսակին նախօրհնութիւնն է. զոր կը կատարէ Եկեղեցին հանդերձ վկաներով, ցոյց տալով հրապարակաւ թէ խօսեցեալ կոյսն նշանեցաւ մի երիտասարդի համար. այլ եւս ոչ ոք իրաւունք ունի ուրիչի համար խօսել կամ նշանուալ:

Նշանդրութեան խորհուրդ չատ հին աւանդութիւն է, եւ կը տեսնամք զայն նահապետական ընտանեաց մէջ: Աբրահամ նահապետ իւր հաւատարիմ եղիազար ծառային ի Ասուր կը ղրկէ իւր հայրենի ազգատոհմին տունը, որպէս զի Իսահակայ որդւոյն համար հարսնախօս լինի: Տէր կ'առաջնորդէ հաւատարիմ ծառային. Ասուրնու ջրհորին գլուխ կը գտնէ պարկեշտ Ռեբեկային, հոն եղիազար կը հաւատայ թէ կոյսն ըղձակաթ է իւր փեսային. այլ եւս չսպասեր ծնողաց հաւանութեան. խօսկոյն կը նշանէ դնելով մատնին ի մատն եւ ապարանջաններն ի բազուկ. որ ի կողմանէ փեսային կ'ուղերձի առ հարսն իբրեւ ի նշան հաւանութեան եւ սիրոյ: Այս ընտանեկան պարզ ու անկեղծ սովորութիւնը, որ Աբրահամէն յառաջ Թերեսս Նոյի ընտանիքէն սկսեալ մինչեւ ցայսօր աւանդաբար հասած է:

Երանի՛ թէ մեր հարսնախօսք եղիազար ծառային պէս հա-

ատարիմ լինէին, առանց կեղծելոյ, առանց նենգելոյ, առանց ոեւիցէ խարդախ միջոցներ ի գործ դնելոյ՝ սրտի պարզութեամբ կատարէին այդ զգուշաւոր պաշտօնը որ ընտանեկան միութեան առաջին կապն է. գոր պէտք է ամենայն հաւատարմութեամբ եւ լի սիրով ամրապնդել:

Նշանդրութենէն յետոյ՝ նշանուած կուսին սուրբ պարտիքն է, իւր աչքի խանդակաթ սէրը դարձնել միայն Նշանի մատանւոյն վերայ. յիշել, միշտ յուշի պահել թէ ինքն նշանուած է, հարս պիտի լինի. այլեւս չիկայ աշխարհիս վերայ ի՛րեն համար ուրիշ ոք բացի իւր փեսայէն, որոյ միայն պէտք է նուիրէ իւր մաքուր կուսական սէր:

Այս պարտիք փոխադարձական է, ոչ միայն հարսին համար, եւ փեսային. որ թէպէտ ինքն աւելի ազատ է, ազատարար կը չրջի ամենուրեք հրապարակի մէջ, այլ պէտք է փակէ իւր աչքը, ամփոփէ իւր միտքը, պահէ իւր սրտին ամբծութիւնը եւ ոչ զոք տեսնալ ուզէ բացի իւր նշանած կուսէն: Նա թէպէտ չունի մատանի յուշարար, ոսկի եւ ադամանդ. մատանի իւր հզօր սէրն է, որով կը կապէ նա իւր անձկալուհին հետը, մահ եւ աշխարհ կարող չեն գայն քանդել, եթէ չքանդէ իւր ձեռք եւ մերթ եւս նենգաւորին դաւ:

Արեւմտեան քաղաքակիրթ ազգաց մէջ իբրեւ ընտանեկան սովորութիւնը՝ թոյլատրուած է. նշանուած կոյսն եւ երիտասարդն ամուսնութենէն յառաջ կարող են իրարու հետ յաճախ եւ ազատաբար տեսնուիլ, խօսիլ եւ զբօսնուլ ընկերութեան մէջ եւ առ տնին: Պոլսոյ եւ ուրիշ մի քանի քաղաքաց մէջ եւս մտեր է այդ ազատ վարմունքը եւ հայ ընտանիքն եւս սկսած են սոյն ազատութեան փափաքիլ: Սակայն այսպիսի ազատ վարմանց ու տեսութեանց մէջ, կատարեալ կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն պէտք է, առաւել եւս կրօնի երկիւղածութիւն եւ պատկառանաց չնորհը:

Թող չպարծի արդի աշխարհ թէ իւր ուսեալ եւ կրթեալ զաւակները Յակովբ նահապետի չափ ժուժկալութեան չնորհ ունին. որ եօթն տարի ամբողջ իւր նշանած ու սիրեցեալ Ռաքէլին համար հովուական ազատ կեանքով ժուժկալեց Ռառանու արձակ դաշտերուն մէջ: Այս պարզ հովուին սքանչելի ժուժկալութեան վերայ չդիտեմ արդի ազատաւար երիտասարդութիւնը ի՞նչ դատաստան կ՚ընէ, կը զարմանա՞յ, թէ ծաղր կ՚արձակէ որ Յակովբը ապուշ ու անզգայ մարդ եղեր է:

Իսկ մեր հայրենեաց այլ եւ այլ գաւառներու նախնական

սովորութիւնք մանաւանդ քաղաքներու մէջ դժուարութեամբ կը թոյլատրեն այդ ազատ վարմունքը: Բայց չինական կեանքի մէջ բնապէս եւ առ հարկի ազատ թողուած է թերեւս նահապետական դարէն ի վեր: Վասնզի գեղերու փոքր վիճակ, գաւառային ազատավայր կեանք եւ աշխատութիւն միչտ կը ներեն, որ գիւղի աղջկունք բացերես խառն չրջին երիտասարդաց հետ. որոց համար գիւղական պարզ կեանք զաչտեր, լեռները, աղբիւրներու գլուխները կը համարուին իբրեւ հասարակաց պարտէզ. ուր ընկերաբար կը վարին կը տեսնուին եւ կը խօսին. միայն թէ նշանուելէն յետոյ՝ կոյսն պարտաւոր է իւր պատկառանաց քօղով ծածկուիլ միչտ ի պատիւ փեսային. եւ միանգամայն ցոյց տալով թէ ինքն նուիրեալ է եւ այլ եւս ազատ չէ:

Բայց դարձեալ գիւղական պարզ ընտանեկան կեանքն եւս ազատ չէ պատահական դէպմունքներէ. ուր մերթ ընդ մերթ առեւանգութիւնք կը լինին. որոց ըստ մեծի մասին պատճառը ծնողաց խստասիրտ յամառութիւնը եւ ընծայասիրութեան բաղձանքն է. որ չատ ու զանազան պարգեւները կը պահանջեն փեսային կողմէն. որով միայն կը դիջանին եւ կը հաւանին իրենց աղջիկը տալ: Եւ երբ այս վատ սակարկութիւն չի յաջողի եւ միւս կողմէն երբ կոյսն ու երիտասարդը սրտիւ կապուած են իրարու հետը, անչուչտ սէրը կը յաղթահարէ եւ առեւանգող երիտասարդը մեղադրանաց արժանի է, այլ առաւել մեղապարտ կը համարուին աղջկան ծնողքը, որ իրեն ազատ զաւակը իբրեւ գերի ստրկաբար ի վաճառ կը հանեն ոտնահարելով մարդոյն եւ սիրոյն պատիւը. որոց թանգ եւ արժանաւոր գինը՝ միայն փեսային բարոյական արժանիք եւ սէրն է եւ ոչ թէ ուրիչ նիւթական վճարք:

Կարգ եկաւ, չի մոռնանք. խօսինք նաեւ Պոլսոյ եւ ուրիչ քաղաքաց ընտանեկան այս նորամուտ, օտար ուսումն եւ վատթար սովորութեան վերայ. որոյ սակարկութեան եղանակն առաւել պարսաւելի է: Վասնզի անդ երբ գաւառացի գիւղական ընտանիքը հարանախօսութեան մէջ իրենց աղջիկները ի վաճառ կը հանեն. աստ քաղաքակրթութեան մէջ բնակող ընտանիքը՝ երիտասարդները ի վաճառ կը հանեն: Ձեզ հրաւէր կը կարդամ ազգի դատաւորները, դատեցէք ու վճռեցէք. այս երկու վաճառահանութեան եղանակէն ո՞րն է առաւել վատթարագոյն. երկուքն եւս հաւասար ստրկութիւն չէ: Սակայն չինական ընտանիքը, ուր ամկավարութեամբ հանդերձ թե-

բեւս արդարանայ քաղաքակրթութեան առաջ. որ կնոջ պատիւ եւ արժանաւորութիւնը բարձրացոյց. դուցէ բնապէս զգալով այս դիւցազի ժողովուրդը թանկագին վաճառել կ'ուզէ զայն: Իսկ մեր քաղաքակիրթ ընտանիքը երբ երիտասարդները ի վաճառ կը հանեն ի՞նչ միտք ու նպատակ ունին. արդեօք այնպէս կը համարին թէ այր մարդ առաւել բարձր ու թանկագի՞ն է, յառաջ բերելով այն բանը՝ թէ պօղոս գնահատեր է. այր մարդը՝ դլուխ կնոջ անուանելով. անշուշտ գլխոյն պատուականութիւն բարձր է. պէտք է մեծագնի վաճառել: Երանի՛ թէ այդպէս լինէր, այր մարդիկ ճանչնային իրենց նախապատուութեան պարտիքը, ճանչնային ամուսնական սիրոյն անդին արժանաւորութիւնը եւ զայն չփոխէին նիւթական դրամին եւ ընչից հետը:

Այլ գիտեմ ես, ձեր նպատակն այդ չէ, ո՛վ դուք չահավաճառ ընտանիքը. կ'աղաչեմ մի գայրանաք, թէ այս անունով կը կոչեմ ըձեզ. չահագիտութիւն հրապարակի վաճառանոցէն ելաւ եւ ձեր սիրտը մտաւ, ամուսնական սէրը մեռցուց. ամուսնութիւնը առեւտուրի փոխեց. դուք օրիորդին չափանց սժիտներով կամ սակարկեալ դումարով եւ այսպիսի անարդ ու նուաստ միջոցներով կ'ուզէք ձեր որդւոց ապագայ կեանք պատրաստել: Մեր խմաստուն նախահայրը միայն մի անօժիտ կին բաւ համարեց իբրեւ իւր կենակից ընկեր եւ զայն բարոյական կեանք կոչեց: Դուք Աստուծոյ այս պարգեւած կեանքը չատ չհամարելով՝ կ'ուզէք որ կնոջ բերած նիւթական կեանքո՞վ ապրիք. կ'ուզէք որ կինը իւր հաց, իւր հանդերձը, իւր հայրենի տնէ՞ն բերէ: Վա՛յ, որչա՞փ չատ գոհ կը լինիք եթէ իւր էրկան համար մեծագումար դրամագլուխ մի եւս հետը բերէ եւ նուիրէ. հոգ չէ թէ սիրտ եւ սէր չը նուիրէ. հոգ չէ թէ կրթութիւն եւ կնոջ վայելուչ արժանաւոր ձիրքերը չունենայ:

Թողում ձեր ծնողքը, ուղղակի ձեզ հետ խօսիմ, ո՛վ դուք ամուսնացող երիտասարդք Հայոց, չգիտեմ ձեր մայրեր, մայրեր եւ ընտանիքը, ձեր ամուսնութիւնը չահավաճառութեան մի՞ջոց կը համարին, եւ բարւոք կը դատին առանց ձեր քըրտանց՝ ձեր բախտը պատրաստել, դուք կը հաւանի՞ք, կը գիջանի՞ք եւ կը նուաստանա՞ք այնչափ, որ կնոջ հացով ապրիք, կնոջ չնորհիւ ընկերութեան մէջ պատիւ ունենաք եւ յայնժամ պարծի կին թէ ես հարստացուցի դայրս եւ այլն:

Եթէ ասէք Թող մեր կիները մեզ հարստութիւն բերեն. Թող

նոցա բարոյական արժանաւորութիւնը պակաս լինի. այդ հաշիւը ներկայ աշխարհիս մէջ աւելորդ է. մարդիկ ինչպէս կ'ուզեն թող դատեն:

Եթէ այսպէս, ուրեմն ցոյց կուտաք, թէ պարտուց եւ իրաւանց կշիռ չունիք. պատուոյ զգացումն չունիք, արուեստեան վայելուչ մեծանձն ոգի չունիք: Ցոյց կուտաք նաեւ թէ անգործ էք. անարուեստ էք, անվաստակ էք. պարապորդ կը շրջիք, բախտի միայն սիրահար էք հայրենի արհեստները կը մերժէք, ցածութիւն կը համարիք. որպէս թէ մտքով, կրթութեամբ բարձրանալով ազնուացած էք. երկաթագործի, կօշկակարի եւ դերձակի խանութէն անցնիլ չէք ուզեր. դէպի բարձրը դուռը կը հայիք, կառավարութեան պաշտօնեաները կ'ուզէք. դոյզն քրտինքով ամսական առնել կը բաղձաք. չը տեսնալով նոցա վիճակը, որոց կեանքն եւ սկզբունքն այդ է միայն: Կամ դէթ դիջանելով վաճառականութեան եւ կամ դրադրութեան կը ցանկաք: Բարի է ձեր այս ցանկութիւնը, միայն թէ դրամագլուխ կը պակսի:

Արդեօք սորա համա՞ր դուք ամուանութիւն կը սիրէք. թերեւս այդ միջոցով կարենաք մի դրամագլուխ ձեռք բերել. երանի՛ թէ կարենայիք զայն իմաստութեամբ ի գործ դնել, երանի՛ թէ բախտի այն կորստական հրապարակը մոռնայիք, ընտրէիք միայն հասարակաց չահավաճառութեան վաստակը, ինչ որ արդար եւ ապահով է:

Երիտասարդք Հայոց, դուք սովորական խօսք մի ունիք, զոր յառաջ կը բերէք իբրեւ իրաւացի փաստ. ուստի տրտունջ բառնալով կ'ըսէք. թէ մենք հարսնցու օրիորդներէն որչափ հարստութիւն պահանջեմք, այդ դարձեալ նոցա տարապայման պճնասիրութեան համար է. այլ քննենք արդ թէ պճնասիրութիւնն եւս որո՞ց համար է: Փաստաբանող կիները քալ պատասխան կու տան, թէ մեր պճնասիրութեան պատճառը՝ միայն մեր վայելչասէր բնաւորութիւն կամ խաբուսիկ նորաձեւութիւն չէ, ինչպէս կը կարծուի, այլ առաւել այր մարդոց աչքին հաճոյասիրութեան կերպերով հաճոյանալ:

Ուրեմն յայտ է թէ դուք եւս հրապուրուած էք եւ իրօք կը սիրէք պճնասիրութեան կերպերով հաճոյանալ:

Ուրեմն յայտ է թէ դուք եւս հրապուրուած էք եւ իրօք կը սիրէք պճնասիրութեան ցոյցերը. միթէ կիներն ապո՞ւշ են, փորձել չգիտե՞ն: Ապա թէ ո՛չ իշխանութեան կշիռը ձեր ձեռքն է. չափ ու սահման դրէք, դուք այր մարդիկ էք. կնոջ տիրա-

կան գլուխ էք, հեղինակութիւն ունիք, հանճար ունիք, ուսեալ էք. կրթութեամբ կը պարծիք. չհամաձայնութիւն, վաստակ, դանձ, տնտեսութիւն, ամէն բան ձեր կամաց ձեռքն է. աչխատեցէք, հասկցուցէք կնոջ որ պճնասիրութիւնը՝ ձեզ համար հաճելի չէ. հասկցուցէք թէ ունայնասիրութիւն է, կարճմտութիւն է, սնոտի մսխանք է, տնաւերութիւն է, վախճանը չքաւորութիւն է, եւ ի վերջոյ ընտանեկան բարեկեցիկ կեանքըն ու երջանկութիւն կը բառնայ եւայլն:

Հասկցուցէք նաեւ թէ կնոջ ճշմարիտ փառքն ու զարդն արտաքին փայլող ու մաշածոյ հանդերձին վերայ չի կայանար, այլ առաւել նորա ներքին ոգւոյ արտափայլող գեղեցկութեան վերայ. որ է համեստութիւն, անկեղծ ամուսնասիրութիւն, հաւատարմութիւն, երկիւղածութիւն, հնազանդութիւն, զաւակաց դաստիարակութիւն, տանտիկնութիւն և տընտեսող խնայութիւն, եւայլն: Ցոյց տուէք թէ առաքինի կնոջ նկարագիրն այս է, եւ իսկապէս այս է միայն նորա ճշմարիտ գեղեցկութեան փառքն, որ ոչ կեղծանի եւ ոչ ծաղկի նման կը թոռմի:

Իսկ եթէ տակաւին չհամոզուին կիները, դուք անպարտ էք. թողէք, ձեռնթափ եղիք թող նոքա ունայն զարդին եւ զեղխութեան հետն ամուսնանան, որոց անձնատուր եղած են սրտով ու հոգւով:

Այլ դուք սպասեցէք, երիտասարդք Հայոց, ժամանակ բերաւ այս զեղխութեան օրերը, ժամանակ դարձեալ պիտի բերէ զգաստութեան օրերը, յորում դուք եւ կիները պիտի սթափիք առհասարակ այս նոր խելագարութենէն, եւ անագան ուրեմն պիտի ճանչնաք, ձեր անցելոյն յոռի ընթացքը եւ պիտի գիտնաք թէ ճշմարիտ ամուսնութեան պայմանը սէրն է, որ սերտ կը կապէ երկու ամուսնեաց սրտերը ի միութիւն, ազատանդ ոսկի, եւայլն հարստութիւնները կարող չեն պինդ պահել այդ սուրբ կապը, երբ դոքա սպառին՝ իսկոյն կը քանդուին այն ամէն կեղծեալ կապերը, որ կամ փեսային ճոխութիւն եւ կամ հարսին հարուստ օժիտները կը կապեն: Ես տեսայ Հայոց Պատրիարքարանի դատարանին մէջ եւ կը վկայեմ այսօր թէ այդպիսի կապերը որչա՞փ դիւրախզելի են: Վասն զի երբ ամուսնական սէրը՝ նիւթին վերայ հաստատուի, նիւթը կը սպառի, սէրը տեղի կուտայ իսկ երբ բնական պարզ եւ ճըշմարիտ սիրոյ վերայ հաստատուի, մինչ ի գերեզման անչարժ կը մնայ միութեան չէնքը, եւ ոչ երբէք սպառելով կը չքաւորի

սիրոյ հարստութիւնը: Երջանիկ են այդ սիրոյ միաւորեալ ա-
մուսինքը, որ իրենց ընտանեկան կենաց հիմն՝ միայն սիրոյ
վիմին վերայ կը հաստատեն, իմաստութեամբ խորհելով՝ թէ
այդ կենդանի սիրոյ հիմն է, որ կարող է միայն անկործանելի
հաստատուն պահել ընտանեկան կեանքին երերուն չէնքը՝ աչ-
խարհին հողմերուն եւ հեղեղներուն բաղխման առաջ:

Բաւ. համարելով այսքան՝ կ'աւարտեմ հարսնախօսութեան
ճառը, կը յորդորեմ զձեզ եւ կ'աղօթեմ ձեզ համար, երիտա-
սարդք եւ կուսանք Հայոց, որ դուք զգաստութեամբ խորհիք.
դառնայք ներկայ կորստեան ճանապարհէն, ի բաց թողուք
արտաքին նիւթական կապերն. ճանչնանք ամուսնական սիրոյ
բարձր խորհուրդը. եւ միայն եկեղեցւոյ պատուիրանին հա-
մեմատ սուրբ սիրով կապուիք. զոր կ'ամբարձնէ Աստուծոյ
բանին հզօր ձեռքը, որով միայն կապեց դրախտի ընտանիքը:

———o———

Ը.

ՀԱՐՍԱՆԻՔ

ԵՒ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՊՍԱԿԻՆ

———o———

ՀԱՐՍԱՆԻՔԸ՝ պսակի սուրբ խորհուրդին հրապարակա-
կան ու հանդիսաւոր արարողութիւնն է. եւ չատ վայելուչ է՝
թէ որ ասենք մարդոյն Նոր կենաց մուտն եւ տօնահանդէսն է.
ուր կը համախմբին չնորհաւոր ուրախակցութեան համար, ազ-
գականք, բարեկամք, ու դրացիք: Այս մարմնաւոր խմբին հե-
տը կը խմբակցի եկեղեցւոյ հոգեւոր խումբն. եւ իւր օրհնու-
թիւն տալով կ'օրհնէ թագաւոր փեսային եւ թագուհի հարսին
պսակը եւ Աստուածային օրհնութեամբ կը նուիրագործէ եր-
կու ամուսնացելոց դաշնադրութիւնը, զոր ի մի մարմին զու-
գելով երկու լծակից ամուսինները՝ կը յայտարարէ թէ այ-
սուհետեւ անբաժանելի են: Միայն քահանային ձեռք չէ, որ
կը կապէ զպսակն. այլ պէտք է հաւատալ թէ Աստուած դրախ-
տին վճռով միացուց զիրենք. մարդ կարող չէ բաժնել մինչեւ

ի մահ եւ գերեզման: Այս խորհրդական դաշնագրին վերայ երբեւ վկայ ձեռն կը դնեն Նաչէն իւր թեւով, Աւետարան իւր բանին, պաշտօնեայք օրհնութեամբ եւ սոցա հետ ժողովուրդը միաձայնելով կը գոչէ ամէն, եղիցի՛ եղիցի՛:

Դաւիթ իւր սաղմոսին երգը հարսին ականջ նուագելով՝ կը հրաւիրէ զինքն ի տուն փեսային. «Լո՛ւր դուստր եւ տե՛ս, խոնարհեցո՛ զուկն քո, մոռա զժողովուրդ քո եւ զտուն հօր քո, զի ցանկացաւ Թագաւոր գեղոյ քո»: Իսկ Սողոմոն իւր բարձրախորհուրդ երգով բարբառել կուտայ փեսային առ հարսն. «Ահաւասիկ կաս, գեղեցիկ մերձաւոր իմ. աչք քո աղաւնիք. բա՛ց ի լռութենէդ քումմէ»:

Եկեղեցին այսպէս աւարտելով պսակին մեծ խորհուրդը, այնուհետեւ ներելով կը թոյլատրէ որ հարսնեւորք սկսին իրենց պարերգութիւն եւ թմբուկը: Այդ եւս առանց նշանակութեան չէ, զոր վայելուչ կերպիւ կը բացատրէ Շնորհալի Սուրբ հայրապետ իւր Ընդհանրական Թղթոց մէջ. Թէ հարսանեաց թմբուկն բարձրագոչելով ձայն կուտայ լսող ժողովուրդին ու կ՚իմացնէ. որ հարսանիքը խաւարին տակ ծածկուած գաղտնի չարութիւն չէ. այլ եկեղեցւոյն առաջ, լուսոյն առաջ, հրապարակի մէջ, անպատրուակ ճշմարտութիւն է: Ահաւասիկ եւ մենք մեր ուրախութեան թմբուկը զարնելով իբրեւ մունետիկ բարձրաձայն կը քարոզեմք. Թող լսէ ու տեսնայ բոլոր ժողովուրդը: Վասն զի ամուսնութեան գաւակներ միայն ծնողաց սեպհականութիւն չէ, այլ եւ ժողովուրդին իրաւունքն է, յիչէ ու ճանչնայ իւր նորածին անդամները. Թէ արդեօք հարազատ ծնո՞ւնդ են նոքա սուրբ եւ պարկեշտ ամուսնութեան: Եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդին զաւակները պէտք է սուրբ ամուսնութեան յայտնի դրոշմն ունենան. եւ ժողովուրդն այդ խակական դրոշմով ճանչնայ եւ իւր գաւակները. ապա Թէ ոչ, ոչինչ դանագանութիւններ չէին լինէր պոռնկորդւոյն և սուրբ ամուսնութեան ծնունդներու մէջ:

Կր խորհիմ Թէ աշխարհիս ուրախութեան այլ եւ այլ մեծամեծ հանդէսները, կարելի՞ է համեմատել հարսանեաց ուրախութեան հետը: Ոչ Թագաւորաց Թագադրութեան աչխարհահռչակ հանդէսը, ոչ պալատներու եւ իչխանաց մեծակոչ խրախճանք, եւ ոչ եւս ժողովրդոց դասին գուարճական խնճոյքները արժանի են համեմատելու: Ես այնպէս կը համարիմ Թէ հարսանեաց սոսկ մի թմբուկը՝ Իտալական նուագներէն ուրախարար է. եւ չինականի փեսայն՝ բարձր է Թագա-

պսակ թագաւորէն: Վասն զի աշխարհիս այլ ամէն ուրախութիւնք միայն ղրաւական զբօսանք են մարդոյն ունայնասէր մտաց, յորում պահ մի հաճոյք, հրճուանք, փառք կը զգայ· այլ երբէք չանցնիր սրտի ցանկութեան անհուն բաղձանքը՝ դարձեալ կուգայ եւ կը տիրէ մելամաղձիկ տխրութիւնը:

Իսկ հարսանեաց ուրախութիւնը իւր սուրբ նպատակով հանդերձ՝ մարդոյն կենաց համար տիրապէս կեանք է եւ ուրախութիւն· զի միոյն մէջ կեանքը իւր անչափ ցանկասէր տենչանքներով վերջապէս կը մաշի եւ կը սպառի· բայց միւսին մէջ կեանքն անթառամ կը մնայ, եւ եկեղեցւոյ պարտէզ իւր նորաբոյս ծաղիկներով կը ծաղկազարդի: Թէպէտ մարդոյն կենաց աշուն կը հասնի եւ կը թօթափէ զայն գերեզմանի մէջ, ինչպէս դեղնած տերեւն ի ծառէն: Սակայն առաքինի մարդ, որ հարսանեաց օրհնութեամբ իւր տոհմական ընտանիք եւ սերունդը կենդանի կը պահէ՝ նա մի՛շտ կ'ապրի եւ կենդանի կը մնայ· զի նորա կեանքը յաջորդաբար իւր զաւակներն կը շարունակեն:

Խօսինք այժմ հարսանեաց ուրախութեան եղանակին եւ պայմանին վերայ: Ճշմարիտ է, որ հարսանիքը ընտանեկան ուրախութեան մեծ օրն է· ո՛վ կարող է ասել, մի՛ ուտեր, մի՛ խմեր, մի՛ երգեր, մի՛ պարեր, մի՛ զուարճանար, զի այդ ամէն հարսանեաց ուրախութեան կարեւոր պայմաններն են, միայն թէ չափով, կշռով եւ պարկեշտութեամբ լինին:

Երանի՛ թէ ծնողք,, որ հարսանեաց կազմութեան հանդիսադիր են եւ հարսնեւորք, որ կամ ազգական եւ բարեկամ են առ հասարակ՝ լաւ ճանչնային հարսանեաց նշանակութիւն, պատիւ եւ նորա խորհրդական մեծութիւնը, որով թերեւս մեծ զգաստութեամբ զգուշանային անմեղ ուրախութեան հետը՝ մեղք չի խառնել: Եւ դու գիտե՞ս, ընթերցող, թէ ի՞նչ է այս մեղք, որ հարսանեաց մէջ գիտես թէ մարդիկ սովորած են գործել եւ մեղք չի համարել: Այս մեղքն է անչափաւորութիւնը ամէն վայելմանց մէջ, զեղխութիւն սեղանոյ, զեղխութիւն այլ եւ այլ հանդերձանաց, զեղխութիւն արբեցութեան· եւ այլ այսպիսի զեղծմունքները, յորոց չատ անգամ կռիւ կը ծնանի, եւ հարսանեաց տուն՝ սգոյ տուն կը դառնայ· մերթ եւս երկու խնամիներու նոր ընտանեկան ազգակցութեան կապը կը խզէ: Արբեցութիւնը միայն կռիւ չի հաներ, այլ երբեմն եւս անհամեստ կերպեր եւ չարժմունքները յառաջ կը բերէ· զոր օրինակ անպարկեշտ խեղկատակութիւնք՝ ծաղրութեան համար· ան-

վայել եւ լիտի խենեչանքները, որք առ հասարակ պարկեշտութիւն եւ պատկառանք սիրող ընտանեաց համար պէտք է զգուելի համարուին. եւ խորչին այդպիսի կատակերգու հարսնեւորներէն. որ հարսանեաց պատիւ եւ ընտանեկան ուրախակցութիւնը՝ խաղ կը համարին. քաղաքավարութեան, վայելչութեան չնորհը կ'արհամարհեն, եւ միանգամայն գայթակղութիւն կը լինին պարկեշտ ընտանեաց եւ իրենց մատաղ զաւակներուն. որք բնական ծաղր կը սիրեն եւ միշտ հակամէտ են կատակով գբօսնուլ: Ցոռի խեղկատակութիւնը միայն տղայոց համար հաճոյական խաղ կամ գբօսանք չէ. այլ առաւել տղայամիտ մարդկանց, որոց ճշդիւթ օրինակը կը տեսնուի թատրոններու մէջ. երբ ի վերջոյ գաւեշտական խաղ մի կ'սկսի, ինչպէ՞ս ամէնքն ի միասին ծաղր կ'արձակեն: Զարմանալ պէտք չէ. գի մարդիկ յաւէտ ծաղրի եւ կատակի կեանք կը սիրեն քան թէ լուրջ, ծանր եւ գաստատ կեանք: Ջմեղադրենք ժողովրդական ընտանիքը, թէ ոմանք իրենց հարսանեաց ուրախութեան օրը միայն դիպուածով այդ խեղկատակութեան կեղծմունքները կը սիրեն. երբ աչխարհիս պալատականաց, իշխանաց, աղնուականաց հաճոյական կեանքն խեղկատակութիւն է. սորա համար է իսկ, որ խեղկատակ աղուէս ու կապիկ միմոսները նոցա դռները կը յաճախեն:

Ասել չեմ ուզեր ինչպէս խօսեցայ ու գրեցի վերը, որ հարսանեաց տօնը լուրջ եւ անձայն լռութեամբ կատարուի. ո՛չ. Եկեղեցին ներելով կը թոյլատրէ, որ հարսանեաց մանկունք երգեն ու պարեն, մինչ փեսան ընդ նոսա է, ինչպէս կը խօսի Ցիսուս. միայն թէ Քրիստոնէական պարկեշտութիւն, ընտանեկան պատիւ, եւ վայելուչ քաղաքավարութեան պարտիքները չմոռցուին, կարծելով թէ հարսանիքը՝ ծայրայեղ ազատութիւն եւ ուրախութիւն կը նչանակէ. որոյ վախճանը միշտ տրտմառիթ հետեւանքներն են: Ցաւով ու վտրճառութեամբ կը խօսիմ. որ հարսանեկան չափազանցութիւնք՝ ոչ միայն թագաւորին թագն ու պսակ քօղածածուկ հարսին պատկառանքը կը քամահրեն. այլ եւ եկեղեցւոյ սուրբ խորհուրդէ վեհութենէն չակնածելով՝ առանց երկիւղածութեան կը վարին: Բաւ չէ այս, չատ անգամ եւս պսակադիր սուրբ տաճարի գաւթին մէջ բաղդատարի արբեցութեան խրախճան կը կազմուի. արբեցողաց բարձրաձայն աղաղակներով՝ պաշտօնէից աղօթքին եւ չարականին օրհներգութեան ձայները կը խանգարուին:

Այս ոամիկ եւ զուեհկական վարմունքը գրեթէ քիչ ժամանակ յառաջ առ հասարակ տիրած էր Հայոց այլեւայլ գաւառներու մէջ, բայց արդի ժամանակը բաւական չափաւորուած է, եւ այս զգաստութեան չնորհը՝ յայտ է որ ղպրոց եւ ուսմունքը իրենց լուսով փոքր ի չատէ ծաւալեցին մեր ժողովրդոց վերայ. եւ ժամանակին անձկութիւնը պարտաւորեց Հայոց աղքատ ընտանիքը իրենց յոռի ընթացքը ուղղել, եւ թողուլ նաեւ եօթնօրեայ հարսանիքը, այն զեղխ ու չռայլ ծախքերը. որ միայն ուտելու եւ խմելու համար կը պատրաստուէր ուէին. հարսանեաց տունը իւր ամէն լիուութենէն կը զատարկուէր: Ո՛վ չի գիտեր թէ եօթնօրեայ հարսանեաց պատրաստութիւնը բաւական կը լինէր թերեւս մի ընտանիքը մինչեւ երկու տարի չափաւոր կեանքով պահել: Ես չեմ յիշեր մեր գաւառացի ազգայնոց թէ քաղաքացի եւ թէ գիւղացի ընտանեաց այն մասն. որ պարտքով հարսնիքը կ՛ընեն. պարտքով այդ անպէտ ծախքերը կը հոգան. կ՛անցնի հարսանիքը, եւ ուրախութիւնը կը տեւէ մի փոքր ժամանակը. եւ ահա փեսան կը պարտաւորի թողուլ ընտանիքը եւ նորահարսին ամուսնական քաղցր սէրը՝ երթալ ի պանդխտութիւն, հոգալ իւր պարտքը եւ միանագամայն խեղճուկ ընտանեաց պարէն հայթայթել: Երկու պսակաւորաց համար այս միջոցն քանի դառն ու դժուարին է. փեսան իւր պանդխտութեան մէջ, հարսն իւր սեւաքօղ առագաստին մէջ. սրտամաշ անձկութեամբ օրերը կ՛անցնեն. որոց կեանքը լի է ամենայն դառնութեամբ. մանաւանդ երբ պանդուխտ ամուսին իւր պարտիքը կը մոռնայ, եւ իւր վշտացեալ կինը հացի կեանքէն եւս կը զրկէ, սիրոյ կեանքը զլանալէն յետոյ: Ես չեմ ուզեր այս կեանքին դառնութիւնը իւր ամէն մասերով նկարագրել. այլ կը թողում այլոյմ տեղւոջ դրա տխուր պատկերը հանել. կը թողում նաեւ որ մեր պանդուխտ եղբարք այդ կեանքին դառնութիւնը ինքնին ճաշակելով զգան. խղճան ու ճանչնան իրենց ամուսնական սուրբ պարտիքները:

Ժամանակ եւ ժողովուրդի զարգացումն համառօտեց եօթնօրեայ հարսանիքն թէ զաւառաց եւ թէ նոյն իսկ մայրաքաղաքիս մէջ. ուտելեաց եւ ըմպելեաց ընդունայն ծախսերը գրեթէ կը վերջանան հետզհետէ: Սակայն ժամանակն եւ անկատար ազատ քաղաքակրթութիւնն՝ զեղխութեան եւ չռայլութեան ուրիշ մասերը աւելի բազմապատկեց, հանդերձի եւ նորաձեւութեան այլ եւ այլ պերճանքները. ոսկեկիտուած, ա-

դամանդեայ եւ այլն մեծագին քարերով մատանի, պսակ, ոսկեզօծեայ, մանեակ եւ այլ Եւրոպական նորանոր զարդերը մըտցուց մեր ընտանեկան կեանքին մէջ. որով չատ ընտանիք այդ ճոխ հանդերձանաց պատրաստութեան համար ձեռնթափ լինելով՝ կը կասին ամուսնական կեանքէն. որպէս թէ ադամանդ եւ ոսկեզարդերը՝ ամուսնական կեանքին համար հացին չափ կարեւոր պիտոյք են:

Առաւել զարմանալին եւ ցաւալին այն է, որ հասարակ ժողովրդեան ընտանիքն եւս այդ պերճանաց բաղձանքն ունին առանց կշռելոյ իրենց չափն ու վիճակը, կը կարծեն թէ ադամանդն ու ոսկեզարդն անհրաժեշտ օժիտներ են հարսին, եւ թէ այս ինչ կամ այն ինչ հանդերձանքները պէտք են հարսանիք կազմելու համար: Այդ ապրուստի կարօտ ընտանիքը այնպէս կ'երեւակայեն եւ կ'երազեն մինչտ թէ՝ կօշկակար, երկաթագործ, դերձակ եւ արհեստաւոր ժողովուրդներ կարող են աշխարհիս պալատականաց, հարուստ աղնուականաց հետը մըրցիլ եւ նոյն պերճութեամբ ու կեանքով ապրիլ:

Մենք չենք մեղադրեր, գիտենք թէ մարդոց բաղձանքն ազատ եւ անդուսպ է. այլ ի՞նչ օգուտ ունի այդպիսի բաղձանաց ձգտումն. երբ մարդն բուն կեանքի հացէն եւ ամուսնութենէն կը զրկէ: Ի՞նչ օգուտ ունին նմանապէս հարսանեաց պատրաստութեան այն մեծամեծ հոգերը, երբ ամուսնութենէն յետոյ ընտանեկան կեանքին վերայ բազում հոգերը կը յաւելնուն, հացի աշխատաւորներն մարմնով մաշուելէն յետոյ՝ չարաչար հոգածութեամբ եւս հոգի եւ կեանք կը մաշեն: Եւ թէ հարցնես թէ ինչո՞ւ կը մաշիս, նա քեզ պատասխան կուտայ, թէ կին առի, ամուսնացայ, ծախուց հաշիւ ծանրացաւ. վասն զի ճոխ հարսանիք արարի, Ֆրանսիական սեղան յօրինեցի, թողլով Հայոց գինին, Պօրտոյի չիչերով չատ կենաց բաժակները պարպեցին հարանեւորք, քան տեսակ կերակուր եւ ուրիչ անուշեղէն համեմները պատրաստեցի եւայլն: Թող այս, որչա՞փ գումար վատնեցի՝ ադամանդի ոսկեզարդուց եւ այլ կերպասեղէն զգեստուց համար: Ամբողջ դրամագլուխս գրեթէ ոչնչացաւ, երջանիկ պիտի լինէի՝ թէ ուառացայ:

Խեղճ նոր ամուսնացող երիտասարդը անագան ուրեմն կը զղջայ կատրջանայ իւր ընդունայն ծախքերուն համար. երանի՛ թէ նախատեսութեամբ դուշակէր այդ օրը, իւր հարսանիք եւ այլ ամուսնական ծախքերը, ու չտեսնէր այդ նեղ ու դառնաբեր ապագան. որ հարսանեաց ուրախութեան յաջորդող տը-

խուր հոգածութեան կեանքն է:

Վերջ տանք հարսանեաց ճառին, եւ խրատ տանք ձեզ, հարսոյց ընտանիք, նախատես ու սրատես եղիք· այդ չար ապագան հարսանիքէն ամուսնութենէն յառաջ գուշակեցէք· թողէք հարսանեաց զեղխութեան պէտքերը, թողէք զարդուց չհայլական պերճանքները, ճանչցէք պատուական եւ սուրբ ամուսնութեան ճշմարիտ պայմանները· որ ոչ հարսանեաց մեծամեծ պատրաստութիւնքն են, ոչ ոսկին է, ոչ ադամանդ է եւ ոչ եւս չքեղ զարդերու ցուցամոլութիւնք: Դոքա իբրեւ փուշ կը հեղձանեն ամուսնացելոց ծաղկեալ սէրը: Մի հաւատաք նոցա, որք այնպէս կը կարծեն թէ կնոջ արտաքին չքեղ զարդը՝ կը յաւելու սէրը եւ կը զօրացնէ, ո՛չ, այդպէս չէ· փորձ եւ աչխարհ վկայ թող լինին, որ զարդն ու պերճանքը սէրը կը նուաճեն· սորա համար է որ շատ անգամ շատ ընտանեաց կեանքէն ծաղիկ սէր կը ցամքի եւ կը թօչնի, երբ կնոջ զարդն ու պերճանք պակսին:

Ուստի աղօթել պէտք է այդպիսի ընտանեաց համար որ զգաստանան, ամուսնութեան ներքին ու ճըշմարիտ սէրը՝ արտաքին պաճուճանաց հետ չի խառնան· ստոյգ կշռելով եւ համեմատելով· որ զարդի պաճուճանքը ամուսնական անբիծ սիրոյն հետ երբեք կշիռ եւ նմանութիւն չունի: Բիւր մեղադրանաց արժանի է այն կինը որ կը զրժէ եւ կը մերժէ զսէր, եւ զարդն առաւել կը խնդրէ: Իսկ բիւր գովութեանց արժանի է այն կինը, որուն համար զարդ, պերճանք, ադամանդ, ամենայն ինչ իւր ամուսին եւ նորա սէրն է եւ պատիւը:

Ուստի յորդոր կարդամ հայրաբար բոլոր ամուսնացելոց որ ի բաց թողուն ընդունայն պերճանքները, որ սեղանին հաց կը բառնան, փոխանակ լիութեան չքաւորութիւն կը տիրէ եւ այնուհետեւ կ'սկսի խռովութիւն, վանդի սիրոյ կեանք ամրապինդ պահելու համար, միթէ մի գլխաւոր պայմանն եւս հացի կեանք չէ՞:

Թ.

ԿՈՉՈՒՄՆ ՀԱՐՍԻՆ

ԵՒ

ՓԵՍԱՑԻՆ

———o———

Այս կոչումն սուրբ եւ նուիրական է: Արարչին տիրական օրէնքն է, Դրախտի օրհնութեան ձայնն է, երկու զուգակցաց միութեան հրաման եւ հրաւէրն է, որով զհարսն ի մայրութիւն կը կոչէ, փեսայն ի հայրութիւն:

Երկու պսակաւոր այս գործովալի եւ խորհրդական բարձր անուններըը նոր կ'ստանան, եւ տիրապէս այն օրէն՝ երբ իրենց անդրանիկ զաւակը աշխարհի կ'ընծայեն: Շատ յարմար է թէ որ ըսենք, թէ այդ անդրանկածին պտուղն է իւր ծնողաց կընքահայր եւ անուանադիրը, որ առաջին սիրաշարժ բարբառը՝ հայր եւ մայրն է: Զկան աշխարհիս վերայ այլ անուանք, կամ զանազան վայելուչ եւ փառաւոր տիտղոսները որ հաւասարին եւ համեմատին սոյն աքանչելի անուանց հետը: Թագաւոր, կայսր իշխան, ժողովուրդ, ազգ եւն. այս մեծափառ անուանք իրենց բարձրանշան տիտղոսներով հանդերձ, ցած ու նուաստ են՝ հայր եւ մայր սիրելի ու պատկառելի կոչման առաջ: Քանզի հայր ու մայր անուանքը՝ նախասկիզբն արմատ են այլ ամէն անուանց, թագաւոր, իշխան, ժողովուրդ, ազգ. հայր ու մայր փարելի անուանց ծնողական չառաւիղներն են. որ նոյն միացեալ արմատէն եւ երկճղղի բնէն կը բուսանին եւ կը սփռեն աշխարհիս վերայ:

Տես դու, թէ քանի՞ յատկանիշ եւ խորհրդական նշանակութիւն ունին այդ աշխարհանազ անուանք. սէր, ծնունդ, կեանք, գորով, գգուանք, գութ, որդեսիրութիւն, խնամք, եւայլն: Երկու նորապսակ ամուսինք մինչ երբեմն իրրեւ զաւակ եւ սոսկ իրենց մկրտութեան անունով միայն կը կոչուէին. իսկ այժմ այդ անունից վերայ կը յաւելուն նաեւ հայր եւ մայր կոչումն, զաւակ ծննդելով նոցա՝ ընկերութեան կեանքին մէջ կը բարձրանայ իրենց կոչումն եւ կը միանայ երկնաւոր Հօր հետը, որ տիեզերաց հայր եւ հեղինակն է, եւ որ զԱ-

դամ հայր, եւ զեւան մայր իբրեւ նախածնողք մարդկութեան կանուխ ծնաւ Դրախտի մէջ իւր նորաստեղծեալ արարչութեամբ:

Ո՛վ, ի՞նչ զարմանալի է. երկինք ու երկիրը ի միասին կը մշակեն ամուսնական եւ խորհրդական դրախտն: Երկինից հայր երկնքէն կ'օրհնէ. սոքա երկրիս վերայ զաւակ կը ծնանին ու կ'աճին. այլ չը գիտեն թէ ո՞րպէս: Լուռ լեր, բնաղէտ, դու եւս չը գիտես այն խոր ու անյայտ օրէնքները, թէ ի՞նչպէս մանուկ իւր մօր յարգանդ կը նկարի ի մարդ եւ ո՞ր ձեռքն է, որ այդ չքնաղ պատկերը անհուն ձեւերու տիպով կը նկարէ: Ամենայն ինչ բնական է, բնական օրէնքով է կ'ասես, ու կը վճռես. որպէս թէ՝ այդ օրէնքները հրաչք չեն մեր տգիտութեան առաջ. կամ թէ այդ յաւիտենական օրէնքներուն վարիչ չիկայ, օրէնք ինքնին կը հրաշագործէ: Ո՛չ, այդպէս չէ, դու եւս խոնարհիր հպարտացող գիտութենէդ, եւ մեզ հետ խոստովանիր ու հաւատա. միայն Երկնից Հօր ձեռքն է, որ մանուկներու փոքրիկ հասակները ի վեր կը քարչէ. Երկրի ծնողք կաթն ու հաց կուտան. Երկնից Հայր բանաւորութեան լոյս եւ հանճարը. սոքա ճեռագործ ու չինովի հանդերձ կը պատրաստեն. իսկ նա բնական զեղով զարմանազան կը զարդարէ, սոքա մեծ աշխատութեամբ ուսումն եւ գիտութիւն կ'աւանդեն, եւ նա մանկան փափուկ ուղեղի մէջ խելքն ու հանճար կը զետեղէ:

Ահա այսպէս երկինք եւ երկիր միանալով մշտապէս կ'արարչագործեն մարդկութեան յարատեւող կեանքը. եթէ պահ մի դադրին դրախտի ընտանեաց մէջ այս արարչագործող եւ մշակող ձեռք՝ կեանքը կը մեռնի ու կը սպառի մարդն աշխարհէս:

Այսչափ մեծ եւ այսչափ բարձր է հարսին ու փեսային մայրութեան եւ հայրութեան կոչումն: Երանի՛ թէ մտախոհ լինելով ճանչնային թէ յո՞ր կոչումն նուիրուած են, եւ թէ ի՞նչ նպատակ ունի մարդոյն ամուսնութեան կեանքը: Շատ ծանծաղամիտ ու կարճամիտ են նոքա, որ կը կարծեն թէ ամուսնութիւնը սոսկ մարմնոյ հաճոյք է, կամ խաղ ու զբօսանք եւ աչխարհիս չահավաճառութեան մէկ հաճոյական ձեւը. եւ կամ թէ բնաւ պէտք չիկայ հայր եւ մայր անուան, աչխարհիս վերայ սեպհական տուն եւ բնտանիք կազմելու. ամէն բան անորոշ անխոհեր թող լինի, զաւակները՝ ժողովուրդին համարուին, ժողովուրդ՝ մարդկութեան, եւ մարդկութիւն առ հա-

սարակ աշխարհիս վերայ ապրի այնպէս, ինչպէս, անտառին մէջ անասունք եւ երկնից մէջ թռչունք, որոց ոչ տուն, ոչ ընտանիք, ոչ տոհմական սերունդ, ոչ սեպհականութիւն կան, եւայլն:

Նուաստ անասնաբարոյ եւ ամբարիշտ են այդ մոլորեալ մարդիկ, որ այդպէս կը կարծեն, կը դատեն, ամուսնութեան, հայրութեան, մայրութեան եւ ընտանեկան իրաւունքները ջնջել բառնալ կ'ուզեն մարդկային ընկերութենէն. այնուհետեւ այլ եւս դանազանութիւն չէր մնար խօսուն մարդոց եւ անխօսուն անասնոց մէջ: Այդ մոլար կարծիքը՝ մարդոց կեանքը բանականութենէն կը հանէ. ընկերութիւն կ'եղծանէ, քաղաքակրթութիւն կը քանդէ. եւ կը թողու, որ մարդը լոկ իւր զգայական հաճոյքով վարի եւ ապրի:

Եթէ մարդոց կեանքը նուաստանար այդչափ, չիմանային հայրութեան ու մայրութեան պատիւ. չգիտնային թէ ի՞նչ է մարդոց կոչումն հոգւոյն անմահութիւն եւ բանականութեանց չնորհ, վաղուրեմն պէտք էր որ երթային գտնէին առիւծին անտառը եւ ազուէսին որջը. հարկ չէր մնար այլ եւս տուն չինել, ընտանիք կազմել, քաղաք հիմնել, ընկերական կեանք վարել, եւայլն. որոց վերայ փոքր ի չատէ գրեցի Ամուսնութեան յօդուածին մէջ:

Երկու ամուսինք հայրութեան եւ մայրութեան կոչումէն յետոյ՝ ունին տակաւին իւրաքանչիւր այլ եւ այլ կոչումներ եւ պարտիքը. դորս կը թողում հետեւեալ գլխոց մէջ յառաջ բերել ըստ պատշաճի նիւթոցն. միայն աստ չեմ մոռանար յիշել, որ այդ երկու նորապատուաստ Արմաւենիքը պէտք է ամենոյն խնամով եւ անբիծ սիրով պատատեն գիրար, հարսն իւր համեստ քօղով, փեսայն իւր բաց ճակատով. եթէ մէկն արեւ է եւ միւսն լուսին, երկուքն եւս առանց աստուերական բծի պէտք է փայլին անարատ սիրոյն պարզ ճառագայթներով:

Հարսին հաւատարիմ նշանաբան եւ բուն բարոյական եւ արժանաւոր օժիտը սէրն է միայն, սէր, որ անխառն է, անկեղծ է, եւ արտաքուստ չպարեալ չէ. սէր, որ խանդակաթ սրտով ու հոգւով կը միանայ սերելոյ եւ կեանք պահելոյ համար, եւ այլ ուրիշ նպատակ չունի: Աչխարհիս բոլոր ազամանդները. բոլոր գարդուց պերճանքները, բոլոր հարստութեան գանձերը թէ ի կէտ բերես, ամուսնական սիրոյն հետը չեն հաւասարիր. երբէք արժանաւորութիւն չունին այդ նիւթական օժիտները բնական ու բարոյական սիրոյ օժիտին տե-

ղը բռնել:

Հարսին նուիրական պարտիքն է, որ նիւթական օժիտէն աւելի հակէ իւր բարոյական սիրոյ օժիտին վերայ, չտալ երբէք զայն՝ կողոպուտ, եթէ միանգամ կողոպտուեցաւ, այնուհետեւ չատ դժուարին կը լինի զայն դարձնել վերստին: Նոր ամուսինք իրրեւ բարոյական ճարտարապետ պէտք է որ սիրոյ հիմն ամրապէս ձգեն. եթէ առաջին անգամ քանդուի, այլ եւս հազար օժիտ կարող չեն զայն հիմնել ու հաստատել:

Ամուսնական սէրն անգին է, անգիւտ է, եւ քան զմահ զօրաւոր է. իր կոչումը սուրբ եւ խորհրդական է, նրա պատկեր պարզ եւ մաքուր է. թող չաղարտեն նորա պայծառ երեսը սիրոյ այլանդակ վիպասանները: Սիրոյ ճշգրիտ պատկերահան Սողոմոն է. վայելուչ է որ հարսն ու փեսան փոխադարձ սիրոյ ձայնով երգեն առ միմեանս նորա խորհրդական երգը. «Դիր զիս իբրեւ դինիք ի վերայ սրտի քո, եւ իբրեւ զմատանի ի վերայ բազկի քո, վասնզի հզօր է սէր իբրեւ զմահ»: Այո՛, հզօրագոյն է սէր երկու ամուսնացուր սիրելեաց մէջ, երկու չնչով կը շնչէ, երկու ոգւով կ'ապրի, երկու կեանքով կը զօրանայ. եթէ մին պակասի՞ սէր կը մեռնի. զի սիրոյ կեանքը երկու սրտից միութիւնն է:

Ուրեմն ամուսնացելոց մեծ կոչումն եւ պարտիքն այն է, որ, երկուստեք կողմէն սիրոյ միացուցիչ վէմն անչարժ եւ անբաժանելի պահեն. ոչ ոք կարող է այդ վէմը չարժել, եթէ ինքնաչարժ լինելով չգլորի: Նոր ամուսնացելոց սէր զարնան եղանակն է. նորատունկ դրախտ է. ծաղկազարդ բուրաստան է. զոր ամենայն խնամով պէտք է կանաչ ու մշտադալար պահել. եւ չթողուլ երբէք, որ կամ ներքին աւելութիւն եւ կամ օտարաչունչ նենգութեան խորշակը փչէ ու խամրէ սիրոյ կանաչութիւնը. եւ թօթափէ ամուսնութեան դրախտի վարդի թուփն իւր սոխակովն հանդերձ. ինչպէս հին բանաստեղծ դրախտին մէջ Աստուծոյ նոր ընտանիքը դաւաճանեց, մահ բերաւ աշխարհը: Գիտնալ պէտք է թէ այդ բարակ սեւ օձն՝ սիրոյ եւ միութեան յաւիտենական ոսոխն ու թշնամին է:

Յիսուս սպաննեց հին օձն. բայց նորա օրինակին հետեւող արբանեակներն դեռ կը շրջին աշխարհիս վերայ. եւ սողալով կը մտնեն ընտանեկան դրախտի հարսնարանը, թոյն թափելով հրապուրիչ լեզուով, սիրոյ կեանք եւ քաղցրութիւն ի մահ ի դառնութիւն կը փոխեն:

Ուսոի ամուսնասէր փեսայն, որ ընտանեկան համեստու-

թեան եւ հաւատարմութեան առաջին հսկող պահապանն է, եթէ կ'ուզէ, որ ազատ մնայ օձերուն խորամանկութենէն՝ թող նախազգոյշ լինի յիշելով դրախտի պատմութիւն եւ արկածն. յորում այն պահուն մէջ Եւային կը մօտէր թելադիր օձն, երբ նա միայնակ կը չրջէր ու կ'զբօսնուր դրախտին զարմանքը ու կը դիտէր մի առ մի գեղազան ծառոց պտուղները: Նա յայնժամ հրապուրեցաւ, երբ տեսաւ մի նոր ծառի պտուղը. որ հաճոյ էր աչաց հայելոյ եւ գեղեցիկ ի տեսանել:

Աչխարհ իրաւունք կուտայ փեսային, որ իր հարսին ճանապարհը հսկելով չրջափակէ. այլ ե՛ւ պէտք է փակէ ու կապէ փեսային ճանապարհ եւ ոտքը. երբ նա արձակ է, ազատ է, կը չրջի ամենուրեք: Հաւատարմութիւնը հաւասար է ամուսնական պարտուց եւ իրաւանց մէջ. եւ արդարութիւնը բողոք կը բառնայ, եթէ փեսայն ինքն եւս պահապան չլինի իւր անձին վերայ, չփակէ իւր աչքը հրապուրիչ օտար առարկայէն. եւ կրից ծարաւով չխմէ օտար աղբիւրին ջուրը. բաւ համարելով իւր սեփական աղբիւրը ինչպէս կը խրատէ Սողոմոնին առակը: Ամուսնական հաւատարմութեան սուրբ պարտիքը ամենայն հաւատարմութեամբ պահելու համար բաւական չեն միայն աչք եւ հսկողութիւնը. այլ առաւել եւս լուսաւոր ե մաքուր խիղճ, պատուոյ զգացումն, ապագային ամօթ եւ չարաղէտ հետեւանքն եւ այլն:

Եւ ի՞նչ են այդ ընտանեկան աղէտաբեր հետեւանքները. գնա՛ ի դատարանն եւ կը տեսնես. զի այդ ամօթալի գործոց վախճանը մինչեւ հոն կը հասնին. որ երբ պատահին երկու ամուսնեաց մէջը՝ սէրն անդէն կը մեռնի, մխութիւն կը քակուի, նախանձուն կրակը կը խանձէ սիրտերը, երկու ամուսինք իրարու դէմ անհաչտ ատելութեամբ կը վարին. եւ այնուհետեւ տես դու, ընտանեկան կազ ու կռիւ կ'սկսի. բողոք, դատաստան, մի գմիով անպատկառ չարախօսութիւն, եւ մերթ եւս չարաչար զրպարտութիւն, չխնայելով քնաւ ամուսնական պատուոյն, ամենայն ինչ մերկապարանոց հանելով, ընտանեկան քօղին տակ ծածկուած ամօթն եւ այլն: Հուսկ ապա այս հետեւանքներուն վախճանը կուգայ պատիժ, տոյժ եւ տան բաժանումն որով ընտանեկան քաղցր ու խաղաղ կեանքը թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս ապերջանիկ կը լինի. բաժանեալ ամուսնեաց պատիւն ու վարկը կ'ոտքատրի ընկերութեան մէջ եւ եկեղեցւոյն առջ:

Եթէ կան ամուսնական կեանքին մէջ ուրիչ չատ դառնա-

համ ճաշակները, զոր օրինակ աղքատութիւն, թշուառութիւն, զրկանք, զաւակաց կորուստ, եւ մերթ եւս նոցա, ստահակութիւն եւ աչխարհիս այլ եւ այլ պատահար ձախորդութիւնք եւ այլն, որք չատ անգամ ընտանիքները մոխրի վրայ կը նստեցնեն սակայն երբ ամուսնեաց սէր կենդանի է, քաղցր է, այդ ամէն դառնութիւնները կանուչացնէ, մոխրին կեանքը, դրախտ կը լինի, ապերջանկութիւնը՝ երջանկութիւն կը դառնայ:

Իսկ երբ մեռնի ու դառնանայ մտերիմ լծակիցներու սէրը՝ այնուհետեւ աչխարհիս քաղցրութեան ամբողջ ճաշակները, երջանկութիւն իւր ամէն հանգամանքներով թէ ի միասին գան՝ կարող չեն դառնացած սէրը յանուչութիւն փոխել:

Եթէ այսպէս եւ այսչափ աղէտաբեր է ամուսնական սիրոյ մահն ու դառնութիւն. որ իբրեւ օճահար թոյն ամբողջ ընտանեկան կեանքը կը թունաւորէ. ուրեմն ո՛վ Հայոց հարսներ եւ փեսաները, ձեր մեծ կոչումն եւ հաւատարմութեան սուրբ պարտիքն այն է. որ անմեղութեամբ չրջիք աչխարհիս ընտանեկան դրախտին մէջ. խղճի արթնութեամբ խոյս տուէք այն ազատաչրջիկ մարդոց խորամանկութենէն. որ եթէ ուսեալ վիպասան են՝ դրախտի օձէն աւելի գիտեն խորամանկել. եւ եթէ ռամիկ ու գռեհիկ են՝ գիտեն չամաչել:

Եւ դուք մանաւանդ, հայոց գաղթական ընտանիք, որ քաղաքակրթութեան մօտ կ՝ապրիք, որ թերեւս մերթ կը յիշէք հին տաճնի հարսներաց քօղն ու եօթնամեայ անխօս լռութիւն. եւ փեսաներու յոտին կացեալ գօտեպինդ բարեւն, որ պատրաստ կը կենայ սպասաւորելու համար թէեւ աղնուական լինի, չգիտեմ ձեզ ինչպէս կը թուի հայկական ընտանեաց այս կերպն. կը հաւանի՞ք թէ կ՝արհամարհէք իրբեւ վայրենութիւն համարելով նոր դարուս ազատ աչխարհին առաջ:

Այնպէս համարեցէք, ես կը լռեմ. բայց դուք կը հաւատա՞յք, եւ կը կարծէ՞ք, որ ազատ աչխարհին ազատութեան ճչմարիտ զաւակներն էք: Դու ծանիր զքեզ, եւ ես գիտեմ քո այժմեան կեանք եւ կրթութիւն. դեռ խանձարուրէն նոր ելար, ազատութիւն կը կանչես. դեռ գայթ ի գայթ գետնի վերայ ուղիղ քալել չը գիտես՝ ազատութեան չուանին վերայ ելեր կը ճօճա՞ս, չունելով ձեռքդ դաստիարակութեան այն ձողն ու կչիռ. որով կարենաս անկասկած խաղալ ազատութեան բարակ լարին վերայ:

Ուշ կը դնէ՞ք, Հայոց ազատասէր ընտանիք, ձեզ քանի մի

խրատ տամ ու կնքեմ այս ճառը: Ձեմ խօսիր ձեզ, որ հին թանձրր քօղ ձգէք նոր հարսին գլխուն վերայ, որ նա կորանայ ու չը կրնայ ազատութեան լոյս տեսնալ, եւ կամ ընտանեկան կեանքին մէջ կարկել խօսուն մարդոյ լեզուն, որ նա կամաւ համր լինի: Ձեմ ասեր որ փեսայն եւս գօտեբարեւ ծառայէ ստորակարգ սպասաւորի մի պէս:

Այլ այս միայն կ'ասեմ քեզ, որ ծայրայեղ ազատութեան չուանէն վար իջնաս, դու ինքնին գիտես թէ վտահ չես տակաւին համարձակ խաղալու. դու տեսար եւ կը տեսնաս թէ քանի՛ քանի՛ ընտանիքները այդ հրապուրիչ չուանէն վար ինկան ու ջախջախուեցան. որոց կորստական փորձը թող քեզ խրատ լինին:

Այլ գիտեմ, ու քաջ համոզուած եմ, դու միանգամ այդ չուանին վերայ ելար. աչխարհի խրատ եւ Աւետարան կարող չեն զքեզ վար իջուցանել. դու այդ ազատութեան խաղ պիտի չարունակես առանց դորա վտանգէն խուսափելու, եւ կ'ասես թող տուէք ղիս ազատ, ազատաբար խաղամ եւ խաղալով սորվիմ:

Առաքինութեան ասպարէզ ելած չես, որ թոյլատրէի եւ ներէի քեզ այդ, ոչ ոք կը հաւատայ թէ այդ օրինակի միջոցը զքեզ ազատութեան մէջ կը կրթէ. թերեւս ասել կ'ուզես, թողէք, որ մեծամեծ վնասներով եւ զոհերով խրատուիմ:

Աւա՛ղ, դեռ բաւական չե՞ս համարիր թէ անցեալոյն եւ թէ ներկային մէջ Հայոց ընտանեկան զոհերը. աւելի ապահով, բարի, եւ բնական չէ՞, որ նախ բարւոք դաստիարակութեամբ կրթուիս. ազատութեան զժուարին արուեստին եւ իւր ամէն պայմաններուն մէջ քաջավարժ լինիս. եւ ապա վստահապէս ելնես այդ ազատութեան չուանին վերայ. յայնժամ ցոյց տաս աչխարհի առաջ թէ Հայոց ընտանիքն եւս գիտէ պարկեշտութեամբ ազատութեան խաղ խաղալ առանց կործանելու:

———o———

ժ.

ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՊԱՐՏԻՔ

ԵՒ

ԻՐԱՒՈՒՆՔ ԱՌՆ ԵՒ ԿՆՈՋ

———o———

Տիեզերաց կարգադիր Արարիչը՝ բնութեան անյեղլի օրէնքով ինչպէս աշխարհիս ամէն բան կշռով ու չափով կարգադրեր ու հաստատեր է. նոյնպէս առն եւ կնոջ պարտիք եւ իրաւունք բաժներ է այն օրէն՝ երբ մարդն աշխարհիս վերայ ծնաւ: Ոչ ոք կարող է Արարչին կարգադրութիւն չրջել եւ փոխել:

Նորա իմաստութիւնն է, որ զկին՝ կին ստեղծեր է, եւ տուեր է նմա ի բնութենէ ծնողական բուռն սէր, մեծագորով սիրա, դիւրաշարժ զգացումն. որպէս զի գաւակ ծնանի, մայր լինի, մայրական սիրով ու կաթով սնուցանէ զայն: Եթէ չլինէր կնոջ սրտին մէջ այս հզօրագոյն սիրոյ զգացումն, նա վաղուց կը խուսափէր ամուսնական կեանքէն, յիշելով երկանց ցաւն ու վիշտ:

Նախախնամութեան ստեղծող հանճարը կինը լի սիրով եւ փափկութեամբ կազմեր է, իսկ այր մարդը հուժկու բազկով ու ուժով. նա եւս հայր եւ ծնող է, սէր եւ ծնողական գորով ունի. միայն թէ կնոջ եւ մայրական սիրոյն հետը կարելի չէ համեմատել:

Ուստի այր եւ կին իրենց բնական յատկութեամբ եւ չափով միանգամայն Աստուծոյ եւ աշխարհիս ընդհանուր օրինաց համաձայն պարտք եւ իրաւունք ունին, եւ այս այն օրէնքն է՝ սկսի երբ սուրբ ամուսնութիւնը գայր եւ զկին իրարու հետ կը կապէ կամաւոր եւ ազատ դաշնադրութեամբ:

Եւ ի՞նչ է այս փոխադարձական պարտք եւ իրաւունքը. որ ընդհանրապէս երկու իրաց մէջ կը կայանայ. այն է բարոյական եւ տնտեսական կենաց մէջ հաւասար արդարութեամբ: Բարոյական առաջին մեծ պարտիք առն եւ կնոջ՝ ամուսնական սէրն է. զոր ամուսնութեան իրաւունքով փոխադարձաբար կը պահանջեն իրարմէ. զի որչափ սիրէ այր՝ նոյնչափ խանդակաթ սէր կը պահանջէ իւր կնոջմէն. միայն այս փոխադարձ հաւասար սէրն է, որ սիրոյ կենակից երկու ամուսինները ի·

միութեան կը պահէ, որոց վերայ նախորդ ճառին մէջ խօսեցանք բաւական. ասա միայն պէտք է ուրիշ մնացած մասերու վերայ խօսիմ, որ ամուսնական եւ ընտանեկան կեանքին վարչութիւնն է, եւ այս բարոյական վարչութեան պարտք եւ իրաւունքը սուրբն Պօղոս այս կերպով կը բաժանէ: Նա այր մարդը՝ գլուխ կ՚անուանէ կնոջ, որով իրաւունք կուտայ, որ գլուխ տիրէ, վարէ, հրամայէ, եւ այլն: Կնոջ իրրեւ պարտքը հնազանդութիւն կ՚որոշէ. բարձր եւ խորհրդաւոր օրինակ մի տալով թէ ինչպէս եկեղեցին՝ Յիսուսին հնազանդ կը լինի. նոյնպէս եւ պէտք է, որ կանայք հնազանդ լինին իրենց էրիկներուն:

Թող ոչ ոք այնպէս կարծէ, թէ իրաւախօս Առաքեալը ինքնին իրրեւ հեղինակ եւ դատաւոր այնպէս կը վճռէ ամուսնացելոց պարտք եւ իրաւունքը:

Ո՛չ. Պօղոս, որ միշտ Քրիստոսի հոգւով կը խօսէր, այս վճռին դասը՝ հին դրախտի պատժական վճռէն կ՚ուսանի եւ կ՚աւանդէ եկեղեցւոյն: Քանզի Տէր Աստուած երբ յանցապարտ նախակնոջ համար պատիժ տնօրինեց. որ ցաւով ու տրտմութեամբ ծնի իր զաւակները՝ յարեց նաեւ այս բանը, թէ «Առ այր դարձ քո լիցի եւ նա տիրեսցէ քեզ»: Զգիտեմ մարդ կարո՞ղ է իմաստասիրել, եւ այս բացորոշ խօսքէն հանել սոյն հետեւութիւնը. այսինքն եթէ մեր նախամայր կին առաջին մեղապարտ չը լինէր՝ անշուշտ իւր հաւասար ազատութեան իրաւունքը պահելով՝ Ադամայ տիրապետութեան տակ չէր սարկանար:

Բայց Յիսուս եւ Աւետարանը կնոջ կորուսեալ իրաւունքը դարձեալ իրեն տուին. որոյ համար կը յայտարարէ նոյն Պօղոս թէ՝ «Այսուհետեւ չիք խտիր, ոչ արուի եւ ոչ իգի. զի ամենեքեան դուք մի էք ի Քրիստոս Յիսուս»: Որով ցոյց կուտայ թէ ամէն Քրիստոնեայ հաւատացելոց պարտք եւ իրաւունքը միեւնոյն է. հաւասար է Աւետարանի ազատ կրօնին առաջ: Պօղոսին այս բանը որչափ որ կինը իւր հին սարկութենէն կը հանէ. այլ չի ջնջեր նորա հնազանդութեան պարտքը, որ բնական եւ բարոյական է:

Իսկ եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւնը, որ դարձեալ Քրիստոնէութեան չնորհիւ յարգեց այս ազատութեան սկզբունքը՝ անդր քան զչափն բարձրացոյց կնոջ արժանաւորութիւնը, ճանչցաւ նորա պատիւն եւ իրաւունքը, այն ինչ արեւելեան ազգաց մէջ դեռ չատ մասամբ սարկացած է խեղճ կնոջ վիճակը իւր ամէն իրաւունքներով:

Ասօրինք այժմ. Առաքեալը երբ կնոջ համար հնազանդութիւն կը պատուիրէ, արդեօք այնպէ՞ս է. ինչպէս ժողովուրդը՝ իշխանին, զինուոր՝ զօրապետին, ստրուկ ծառան՝ իր տիրոջ: Ո՛չ այդպէս չէ, կին ոչ հպատակ է, ոչ զինուոր է եւ ոչ ստրուկ ծառայ: Կին իր ամուսնոյն ազատ ընկեր ու հաւասար լծակիցն է ամենայն իրաւամբ: Ուստի կին աղախին չէ. այլ տան տիկին եւ թագուհի. թէպէտ եւ այր մարդ թագաւոր լինի: իշխան լինի, տէր եւ գլուխ լինի, բնաւ իրաւունք չունի եւ կարող չէ այնպէս իշխել, ինչպէս կ՝իշխեն աշխարհիս այլ եւ այլ տիրող գլուխները իշխանական գաւազանով, վասն զի ընտանեկան կեանքին ու վարչութեան մէջ իշխանական սուր ոստիկանութիւն եւ գաւազան չկայ. այլ միայն սէր, խնամք եւ միութիւն: Եւ ի՞նչպէս կարելի է, որ այր մարդ բռնակալ լինի կնոջ վերայ, չարաչար ճնշէ ու նուաճէ իր կեանքն եւ ընկերը. երբ տիրապէս ճանչնայ թէ կինը բարոյապէս իր մարմին, իր սիրտ եւ ոգին է. եւ ամուսնական կապակցութիւնը՝ մի թիւ է, երկու չէ. եւ միթէ հնա՞ր է, իրաւո՞ւնք է. որ մարդը ինքզինքը եւ իր իսկ անձին ազատութիւնը իբրեւ օտարի՝ բռնակալէ, մինչեւ իսկ հարուածէ. չարչարէ եւ խեղդէ, կարծելով թէ իրաւունք ունի. որովհետեւ ինքն զօրաւոր եւ ուժաւոր է թէ բազկով թէ բանիւ եւ միանգամայն աշխարհիս աստեանը իր ձեռքն է. եթէ կին իր զրկանաց համար բողոքէ. ո՞վ է իր իրաւունքը լսող եւ դատաստան տեսնող, դարձեալ ինքն դատաւոր ու վճռատուն: Հոն չէ արդար Յիսուս, որ անտէր կնոջ դատը պաշտպանէ եւ յանդիմանէ փարիսեցւոց անիրաւութիւնը, որ կեղծաւորեցան իբրեւ օրինապահ, մեղաւոր կին մի նորա տեսեան հանել ուր տեսող Դատաւորին առջը՝ իրենք կնոջմէն աւելի յանցաւոր ու մեղաւոր էին:

Սուրբն Պօղոս այր եւ կնոջ դատաստանին մէջ անիրաւ դատաւոր չէ. երբ մի կողմէն կնոջ կը պատուիրէ որ նա հպատակ ու հնազանդ լինի, միւս կողմէն եւս որպէս եւ Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի եւ զանձն իւր մատնեաց վասն նորա»: Որով կ՝ուսուցանէ բարձրեալն Առաքեալը. այր մարդիկ Յիսուսի սիրոյն եւ անձնանուիրութեան հետեւելով՝ նորա չափ առաքինանան. ընտանեաց սիրոյն եւ ազատութեան համար մինչեւ ի մահ անձնանուէր լինին:

Առանց խորհուրդի չէ երբ անձնուիրութեան այս մեծ պարտիքը՝ այր մարդոյն բաժին կը հանէ Առաքեալը. թերեւս այսպէս կը դատի նա. որ աշխարհիս իշխանական իրաւունք,

սուր, կուսոյ ասպարէզը՝ այր մարդոց ձեռքն է, ու փառաց մրցանակը՝ նոքա միայն կ՚ընդունին. պարտաւոր են ընտանեաց համար մեռնիլ ինչպէս կը մեռնին հայրենեաց համար. ու բարոյական հայրենիքն՝ ընտանիքն է: Այրեր միայն չեն մեռնիր. կիներն ալ կը մեռնին, երբ հաւատքի եւ կրօնի համար. միթէ չմեռա՞ն ու գերի չվարեցա՞ն ե. դարու Հայոց առաքինի կանայք. որոց առաքինութեան հանդէս պատմագրելով կը հռչակէ Սուրբ Եղիշէ Հայրն, եւ Եկեղեցին չատ կին նահատակներն ունի:

Ուրեմն պէտք չէ բոլորովին տկար համարել զկին, կարծելով՝ թէ նա մի հոգակերտ եւ դիւրաբեկ անօթ է. երբեմն հրացեալ երկաթ կը դառնայ երբ Սուրբ Կրօնին, ամուսնոյն եւ զաւակաց սէր զինքն կը բոցավառէ ու կը մղէ առ ամենայն վտանգ:

Ամուսնական միութեան մէջ այր եւ կինը՝ մի մարմին է. այլ կինը գլուխ չէ. կը հաւանինք հոգեխօս Առաքելոյն, թէ կնոջ գլուխ այրն է. սակայն ո՛վ կարող է մտաբերել թէ ուրեմն կինը նորա ոտքն է, պատուանդան է եւայլն: Ո՛չ, կին այր մարդոյն նուաստագոյն մասն չէ. այլ նորա կողի բուն միջակէտն է. նորա սրտին հոգւոյն մօտ. յորմէ Արարչապետին իմաստութիւնը խորհրդով մի ոսկր առաւ եւ ամուսնական մարմինը լրացուց: Եթէ համարիմք, զարձեալ այր մարդ իբր տէր ամուսնական կեանքին մէջ, միթէ իրաւո՞ւնք ունի խըստութեամբ իշխել, տիրապետութեամբ վարիլ, կամ կարծել թէ կինը իւր ստացուածն է եւ կամ արծաթագին ծառայ: Եթէ գօրութիւն ունի, բուռն են իւր բազուկները. նա միթէ իրաւո՞ւնք կը ստանայ ջարդել փշրել իւր կողին մի տկար ոսկրը. իւր կեանք բառնալ ու չխմանալ: Եթէ կը համարի զինքն իբրեւ հանճարեղ, իմաստուն, խոհական, քաղաքագէտ, աչխարհավար եւայլն. իւր պարտիքն է իբրեւ նախաթոռ բազմելով ընտանեկան գերդաստանին զլուխն՝ կինն եւս իւր խորհրդակից առնելով կառավարեն ի միասին ընտանեկան կեանքը:

Իսկ եթէ իրաւապէս կը ճանաչէ, որ կինը իւր կենակից ամուսին է, մինչեւ ցմահ զաշնակից ընկերն է. իւր աչխատութեան հաւասար լծակիցն է, բախտին ու ապերջանկութեան մէջ անբաժանելի կարեկիցն է, իւր մահուան ու չիրմին վերայ լացող ողբերգուն է, իւր թողուցած որբ զաւակներուն խնամատար մայրն է. իւր գերեզմանն օրհնող եւ յիշատակն անմահ պահող ջերմեռանդ այրին է. ուրեմն պէտք է գիտնայ,

երբ ամուսնասէր կինը այս պարտիքները կատարէ, այլեւս ի՞նչ պարտք կը մնայ:

Երկու ամուսնացելոց փոխադարձական պարտիքները մինչեւ ի գերեզման տեւելով անդրեւս կ'անցնին: Վերը պահանջեցինք այր մարդէն սէր եւ անձնուիրութիւնը. միանգամայն դեկուցինք, որ իւր ուժը եւ զօրութիւնը չը չափէ կնոջ տակրութեան հետը. պէտք է իրաւապէս պահանջենք, որ կինն եւս իւր չափով եւ ուժով անձնանուէր լինի ու հաւատարմապէս հատուցանէ իւր փոխադարձ պարտիքները: Սէր՝ սիրոյն փոխան, խնամք՝ խնամոց փոխան, սէրտ՝ սրտին փոխան, հաւատարմութիւն՝ հաւատարմութեան փոխան:

Թող այս, կնոջ համար մի առանձին պատուէր եւս կայ, որ է Առաքելոյն պատուիրած կատարեալ հնազանդութիւն ղպ ամուսին իւր: Վասնզի երբ այր մարդուն իրաւունք չը տուինք որ նա բուռն գաւազանով իշխէ կնոջ վրայ, նոյնպէս իրաւունք չենք տար կնոջ, եւ ոչ մի օրէնք այդ իրաւունքը կարող են տալ, որ կինը անհնազանդ լինի:

Այո՛, կնոջ պարտիքն է կատարեալ հնազանդութիւն առանց բնաւ տրկանալոյ. չէ թէ այն պատճառաւ որ նա ընտանեկան կեանքին մէջ անոյժ եւ անզէն թողուած է, այլ առաւել քնութեան եւ խղճի օրէնքը զայս կը պահանջեն ի կնոջէն:

Այս աշխարհիս վերայ ուժովները կը տիրեն թէ բարոյապէս եւ թէ ֆիզիքապէս, եւ տկարները բնականաբար կը խոնարհին: Նոյն կը տեսնամք նաեւ ընտանեկան կեանքին մէջ. յորում կինը ստիպուած է հպատակիլ եւ խոնարհիլ: Վասն զի ինքն չէ թէ ուժին կողմանէ միայն տկար է, եւ զինակիր բազուկ չունի հապա մտաւորական զօրութիւնն եւս անհաւասար է եւ նոյն մասին մէջ եւս կ'երեւի յայտնի իւր տկարութիւնն:

Սորա համար այր մարդիկ կը դատեն զինքն իբրեւ կարճամիտ, անխորհուրդ եւ մանաւանդ անհոգ եւ անհեռատես: Մի այն բացառութիւն համարել պէտք է այն մեծ ղիւցազնուհի կիները, որք թէ հին պատմութեան եւ թէ նոր քաղաքակրթեալ աշխարհին մէջ հանճարով ու քաջագործութեամբ փայլեր են եւ այսօր նոր 'ի նորոյ կը փայլին Եւրոպիոյ այլ եւ այլ ազգաց մէջ իբրեւ դաստիարակ, իբրեւ մատենագիր եւ իբրեւ ժրագլուխ եւ տնտեսող կին:

Ոչ ոք կը տարակուսի թէ կինն եւս այր մարդուն պէս բանաւոր ու մտաւոր է: Եթէ մշակուի նորա միտքը՝ նա կարող է հաւասար յառաջդիմել. բայց նկատել արժան է, որ կինը

իւր տակաւ ոտքով մինչեւ մի փոքրիկ բլուրի գլուխ հազիւ կարող է բարձրանալ. կին կարող չէ նեւտոն եւ Հերշել լինել երկնից աստեղատունը դիտելու համար: Գիտութիւնը տաժանելի աշխատութեան վաստակ է. արդէն երկանց վշտով չարչարեալ կինն յանձն կ'առնու այդ գիտութեան ցաւոց երկունքն եւս կրել. եւ միթէ իրաւո՛ւնք է. որ մայր մոռնայ կաթն մանկան, սէր գգուանք զաւակաց եւ պարապի բարձրագոյն գիտութեան: Բաւ եւ չատ է նորա համար դաստիարակութիւն, ընտանեկան կրթութիւն եւ տնտեսութիւն առանին կառավարութեան:

Այդ ճանչնալով մեր աշխարհ, մեր ժողովուրդ եւ մեր կեանքը՝ հարկ է, խոստովանիմք, որ այր մարդիկ եւս պակաս կարճամիտ չեն կնոջէն. եւ նոցա այս կարճմտութիւն պիտի տեւէ, քանի որ մայրեր կարճամիտ են եւ ո՞վ չի գիտեր, թէ կարճամիտէն՝ կարճամիտ կը ծնանի: Լուսաւոր եւ քաղաքակիրթ աշխարհը սորա դարմանն միայն այս գտաւ. որ նախ մայրերու կարճմտութիւն կրթէ ու բժշկէ դաստիարակութեամբ. որպէս զի նոքա կատարեալ եւ առողջամիտ զաւակ ծնանին:

Երանի՛ թէ երկու կարճամիտ ամուսինները իրարու չպատահէին. որով ընտանեկան կեանքը կը դառնանայ խաղաո: Եթէ միայն կին կարճամիտ լինի եւ այր մարդ բանգէտ եւ խոհեմ, իւր վերայ կը մնայ բարոյական մեծ պարտիքը, որ ամենայն խնամով ու երկայնամիտ համբերութեամբ դարմանն տանի իւր կենակցին կարճմտութիւնը բժշկելու համար:

Իսկ եթէ այր մարդն է կարճամիտ, որ յոլով անգամ թէ կը պատահի. յայտ է յայնժամ այդ պարտքը իմաստուն եւ խոհեմ կնոջ բաժին կը մնայ. որ քաղցր հոգատարութեամբ դարմանէ իւր ամուսնոյն կարճմտութիւնը:

Բարի եւ ժրագլուխ կինը, միայն արժանաւոր ամուսնոյն համար իւր բարոյական պարտքերը չի կատարեր, այլ եւ նոյն իսկ անարժանին համար. որ չէ թէ միայն բնաւից կարճամիտ է, այլ եւ խստաբարոյ, դաժան եւ ստամբակ մարդ է. այսպիսւոյ համար եւս իւր վայելուչ պարտիքները նա չի մոռնար. այլ է գործ կը դնէ եւ կը ջանայ միշտ իւր ընկերին խստութիւնը ողոքելու. որպէսզի չխռովի ամուսնական սէր, չի վրդովի տան խաղաղութիւն, եւ չը բամբասուի ընտանեկան պատիւն:

Հարկ չէ կրկնենք. ինքնին յայտնի է թէ սիրաչահական այս պարտիքները միայն կնոջ յատկացեալ չեն. դի մերթ եւս բարի այր մարդուն կը պատահի կին չար, կամակոր, լեզուա-

նի ու անզգամ. յորմէ Սիրաք իմաստուն լաւ կը համարի խոյս տալ եւ անապատին մէջ անընկեր ապրիլ: Սակայն ճշմարիտ Քրիստոնէութեան սիրոյ եւ մարդասիրական օրէնքը պարտք կը դնէ ամուսնացողին վերայ, որ իւր զընկերը ողոքելով չահի: Մանաւանդ երբ Աստուծոյ Առաքեալը կը խրատէ. որ հաւատացեալ ամուսին՝ իւր անհաւատ ամուսին չարձակէ. թէ այր լինին նոքա եւ թէ կին: Որչափ հնար է, պիտի ջանան նոքա միացեալ կեանքը չի բաժանել. անբաժան կենակցութեամբ ապրիլ եւ միշտ իրարու պակասութեանց համար ներողաբար վարուելով՝ զիրար ողոքել ու չահել թէ ամուսնական սիրոյն եւ թէ ընտանեկան օգտին ու բարւոյն համար:

Բաւ կը համարիմ այսքան, թէ առն եւ թէ կնոջ բարոյական պարտուց եւ իրաւանց մասին համար. այժմ կը դառնամ փոքր ի չատէ գրել նիւթական եւ տնտեսական մասին վերայ. յորում մեծնոյն փոխադարձ պարտիքներով պէտք է վարուին երկու ամուսինք հաւատարիմ աշխատութեամբ:

Երբ կը տեսնամ հողագործի արտի մէջ, որ մի զոյգ ամուլակից եզները լծուելով գետին կը հերկեն, երբ կը տեսնամ, որ միակտուր լծնիայտ՝ եզներու վզի վերայ հաւասար դրուած է. որպէս զի հաւասար քալեն եւ հաւասար ուժով հարօրը քաշելով վարեն արտն. ճիշդ այս բնական օրինակէն՝ բարոյական օրինակ հանելով, կարի՛ պատշաճ է ընտանեկան կեանքին մէջ թէ առն եւ թէ կնոջ աշխատութեան պայմանները որոշել ու չափել:

Ընտանեկան ազարակին մէջ երկու գլխաւոր աշխատաւորներ կան. որոնց համար լծակից բառին նշանակութիւնը չատ յարմար ու ճիշդ է. որ ցոյց կուտայ առն եւ կնոջ հաւասար կեանք եւ ընթացքը:

Այր մարդ արտաքին վաստակաւորն է. եւ այս է ի սկզբանէ անտի նորա աշխատութեան բաժին ու պարտիքը: Իսկ կին մարդը՝ տան տիկինն է. եւ նորա պարտիքն է արդար ու հաւատարիմ տնտեսութիւն: Այր՝ հաց ու հանդերձ կը բերէ, կինը կը մատակարարէ. այր՝ չահավաճառութեան խանութ կ'երթայ, կին առ տնին գործոց մէջ կ'զբաղի. այր՝ գանազան զբաղուար արհեստներու մէջ մարմնով ու մտքով միանգամայն չարաչար կը խոնջի, իսկ կնոջ մեծ ու առանձին արհեստն է տան կառավարութիւն, իմաստուն տնտեսութիւն, եւ մայրական դաստիարակութիւն:

Եթէ իրաւապէս դատելով խօսինք, աշխարհիս ընդհանուր

կեանքին մէջ այր մարդոց աշխատութեան բաժին չատ ընդարձակ, ծանր, դժուարին ու տաժանակիր է. մինչդեռ կնոջ բաժին անձուկ չէնքին տակը շրջափակուած՝ միայն առ տնին աշխատութիւնն է, թող այս, այր մարդ քաղաքականութեան մէջ ամենամեծ ծանր հոգերով կ'զբաղի. աշխարհ կը կառավարէ, դէնք կ'առնու, պատերազմի դաշտ կ'երթայ. արիւն կը թափէ, հայրենիքը կը պաշտպանէ եւայլն: Մերթ եւս կը սոիպուի գործութեան ոճիր գործել թէ ընտանեաց սիրոյն եւ թէ գաւակաց կարօտութեան համար՝ որով քաղաքային օրէնքը դինքն առանձին կը դատապարտէ բանտարկութեան պատիժ կրել, որ գործութեան հացն իւր ընտանեաց հետն ի միասին կերաւ: Թողում, չեմ յիշեր այնչափ զարմանալի գիւտեր, մեծաչան արուեստները. որք միայն այր մարդոցն հանճարին եւ ձեռքին հրաշալիքներն են:

Արդ իրրեւ մի կողմ այսքան կը ծանրանայ այր մարդուն չարաչար աշխատութեան զբաղանքն եւ հաւասար պարտուց կչոյն նժարը կը վայրահակի. որով ամուսնական ընկերութեան մէջ՝ կ'ընկճէ գկին պարտուց բեռան տակը: Բայց տեսնանք, միթէ ապիկար կնոջ վաստակն ու պարտիքները թեթե՞ւ են:

Մենք գիտենք, Մովսէս եւ հաւատքը կը պատմեն թէ վըշտահար կինը՝ Դրախտի օրհնութեան հետը՝ մի անէծք եւս ժառանգեց. այսինքն ամուսնական սիրոյ քաղցրութեան հետը՝ ճաշակել նաեւ դառն երկունքը ցաւոց. որով նա դատապարտեալ է իւր ծննդաբերութեան մէջ ցաւ կրել ու զաւակ ընծայել աշխարհի ընկերութեան համար:

Զգիտեմ, ուղիղ դատաստանէն կը վրիպի՞մ եթէ ասեմ ու վճռեմ կնոջ համար: Թէ իւր այս անփախուստ ցաւոց պարտիքը՝ այր մարդուն բովանդակ աշխատութեան դէմ հաւասար եւ չատ է: Զեմ յիշեր նաեւ, որ մերթ եւս ցաւոց ու վչտաց մայր խեղճ կինը՝ իւր ծննդական բուռն ցաւոց մէջ կը մեռնի. կամ անմայր կը թողու իւր թչուառ տղեկն ի խանձարուրս կամ հետ իւր ի գերեզման կը տանի:

Ո՞ւր թողունք ապա կնոջ երկայնամիտ հոգատարութիւն իւր գաւակաց համար. որ ծնած օրէն սկսեալ մինչեւ պատանեկութեան հասակը, նա սրտով եւ կեանքով կը մաչի. այն ինչ հայրը՝ տղուն լացէն ձանձրոյթ կ'զգայ, կը գայրանայ եւ փոխանակ փայփայելու՝ օրօրոցի քովէն փախուստ կուտայ:

Այո՛, խոստովանիլ պէտք է, թէ ծնողական սրտին ու գո-

բովոյն մէջ՝ կին կ՚առաւելու քան զհայր միշտ պատրաստ լինելով՝ անտրտունջ կրել զաւակաց ցաւն ու կարիքը. մանաւանդ երբ ճշմարիտ ու հոգացող մայր է եւ լիովին կը ճանչնայ իւր մայրական պարտիքները:

Բայց իրաւունք կը պահանջէ, որ սա եւս խոստովանիմք. գի երբ կնոջ երկայնմտութիւն առանին անձկութեան մէջ կ՚ամփոփի. այր մարդուն մտածութիւնը՝ խիստ կ՚ընդարձակի արտաքին գործառնաց չարաչար հոգերով, յորս այնպէս կը տեսնուի փորձիւ, որ կինն անհոգ է եւ այս անհոգութեան համար չարաչար կը դատեն զինքն: Սակայն ես խօսիմ, զու դատաստան արա, ուշիմ ընթերցող. կնոջ անհոգութիւնն ի բնութենէ՞ է, թէ այր մարդիկ թողեր են, որ կինը անհոգ լինի ու չմտածէ, թէ ընտանեկան սրահէն դուրս ի՞նչ կայ աշխարհիս մէջ եւ ի՞նչ կը գործեն այր մարդիկ:

Ես այնպէս կը կարծեմ, որ կնոջ անհոգութեան պատճառը մեծ մասամբ այր մարդիկ եղած են, որ կամ այրական, ինքնահաւան հպարտութեամբ կնոջ կարեւորութիւն չտալով՝ նա սովորեր է անհոգ մնալ. կամ մեծամտութեամբ տարկուսութիւն եւ նուաստութիւն կը համարին կնոջ խորհուրդ տալ, կամ առնուլ. եւ կամ օրուան ձախորդ անցքեր պատմել եւ ցոյց տալ իւր վիճակի կացութիւնը: Թող այս, չատ անգամ անպարծ լինելով՝ կնոջ անհոգութիւնը աւելի ընդարձակեր են:

Ուստի կինը իւր անհոգ վիճակէն հանելով՝ ընտանեկան հոգածութեան մէջ կրթելու համար, այր մարդիկ պէտք է զայն արժանի համարին իրենց խորհրդակցութեան, ամօթ եւ նուաստութիւն չհամարին իրաց վիճակը ստուգութեամբ խօսիլ ու խոստովանիլ:

Եթէ այր մարդոց իրաւունքն է ընտանեկան ու առ անին գործոց վերայ խելամուտ լինել. միթէ կնոջ իրաւունք չէ՞ արտաքին իրաց վերայ տեղեկութիւն ստանալ ու գիտնալ թէ այր մարդիկ ի՞նչ կը գործեն աշխարհիս կառավարութեան ու չահավաճառութեան մէջ:

Ստոյգ է որ առն եւ կնոջ իւրաքանչիւրին աշխատութիւնները յատկացեալ են, զոր ի վեր անդր զրեցինք այլ համակեան խորհրդակցութեան մէջ երկուքն եւս պարտական են իրենց հաչիւները տալ. մին՝ վաստակին համար եւ միւսն՝ տնտեսութեան: Առանց այս հաչուոյն երկու ամուսնեաց պարտուց եւ իրաւանց կշիռը կը չփոթի. չատ անգամ երկու կողմի պարտազանցութիւնք կը ծածկուին. այնուհետեւ այր եւ կին կը չա-

նան միշտ կեղծելով գիրար խարել. միշտ ներքին վիճակը ի–րարմէ պահել եւ առերեւոյթին ցոյց տալ: Այլ մինչեւ յե՞րբ, կարօտութեան դժբախտ օր կը հասնի, նոքա կը ստիպուին խօսիլ. մին կը խոստովանի, թէ չհավաճառութեան մէջ կոր–սընցուցի, դանձարանիս մէջ դրամ չի մնաց. եւ միւսն թէ տաշտին մէջ հաց չիկայ. մառանը պարպուած է. անտուկիս մէջի թանկագին օժիտներս վաղուց ծախած եմ, իմ այլ եւ այլ պէտքերս հոգալու համար:

Ուրեմն պարտազանց է այր, որ իւր կեանքի ու գործոց վիճակը թագուցանելով, չի թողուր որ իւր կենակիցն՝ իւր հետ հաւատար ընտանեկան կեանքին վերայ հոգածէ: Պար–տազանց է կինը, որ իւր ամուսնոյն հոգածութեան բաժանորդ չի լինիր:

Պարտազանց է այր որ հեղգ ու պղերգ է իւր բաժին աչխա–տութեան մէջ. որ կը մոռնայ ընտանեաց հացն, կամ կը դեգե–րի գինարբուաց հետը կամ իւր հաց անառակ կեանքով կը վատնէ ու կը զրկէ ընտանիքը:

Պարտազանց է կին, որ աչխատող ու ժրագլուխ չէ. որ իւր էրկան դառն քրտինքով վաստկած հացն՝ ուղղութեամբ ու խնայութեամբ չի անտեսեր. այլ կամ նենգութեամբ խորե–լով եւ կամ գեղխութեամբ չհայլելով՝ յումպէտս կը վատնէ հացի առատութիւնը, երբէք չմտաբերելով թէ իւր ամուսինը քանի՞ տաժանութեամբ այդ հացն վաստկած է. զօրհանապազ ծուլու եւ ցամաքի վերայ տքնելով տառապելով: Ես չեմ յի–շեր, թէ ի՞նչպէս նոքա երբեմն կը ստիպուին ընտանեկան պի–տոյից համար անպատիւ միջոցները ի գործ դնել. չհավաճա–ռական գործոց մէջ խարդախութիւն խառնել. եւ ընտանիքը թշուառութենէն ազատելու համար՝ ուրիշի ընտանիքը թշ–ուառացնել եւայլն: Որք մերթ եւս կամ յուսահատ զգացմամբ. անձնասպան կը լինին, լաւ կը համարին մահուամբ խափել ի–րենց աչքը քան տեսնալ ընտանեաց ողորմելի կեանքն ու թշ–ուառութիւնն:

Պարտազանց է այր որ խպաո կը մոռնայ ծնողական գու–թըն, տուն եւ ընտանիքը, մեռցնելով իւր խիղճն ու պատիւ. ի բաց կը թողու կենակից ամուսինը եւ ընտանեկան պարկեշտ կեանքը՝ կ'երթայ ու կ'ապրի անառակ ընկերութեան հետը, կը վատնէ իւր ամէն ինչքը կեանք, պատիւ ու հարստութիւնը. վերջապէս վատթարութենէ ի վատթարութիւն երթալով՝ նա օր մի կը մեռնի օտար փողոցներու անկիւնը առանց ընտանե–

կան սգոյ, ու չարժանանար փառաւոր թաղման ու հայրենի գերեզմանին:

Իւր անիծից արժանի է այնպիսին, որ կ'ուրանայ ընտանիքը. զոր Պօղոսը՝ հաւատուրաց ամբարիշտ կը կոչէ: Այո՛, այնպիսին հանապազ նզովք կ'ընդունի ընտանեկան տաճարէն, որ կարճի այնպիսւոյն կեանքը, նա չուտ բարձուի աչխարհէս, որ նախատինք է ոչ միայն ընտանեաց, այլ մարդկային ընկերութեան:

Տակաւին չատ ու բազմապիսի են ամուսնական կեանքին մէջ առն եւ կնոջ իրաւունք, պարտք եւ պարտաւորանցութիւնք. այլ մեք այսչափ միայն յիչատակելով չատ կը համարիմք եւ կը թողումք, որ պակաս մնացելոց վերայ՝ կենակից ամուսինք ինքնին լմաստասիրեն. ճանչնան ու գիտնան իրենց պարտիքները ու խորչին ամենայն պարտաւանցութենէ:

———o———

ԺԱ.

ՄԱՅՐ ԵՒ ԴԱՅԵԱԿ

———o———

Մանկիկ զեռածին երբ կը ծնի յաչխարհ կուգայ, ո՛վ է նորա կաթնտու սնուցիչ. ծնող մայրն է միայն, որ երկունք կրեց ու զայն ծնաւ: Մայրական այս պարտիքը այնչափ պարզ ու բնական է ծնողական սրտին ու գորովոյն. որոյ համար ոչ վարժապետ պէտք է, ոչ դաս. բնութիւնը իւր բուռն սիրով կ'ուսուցանէ զայն: Մայրենի արգանդէն ի լոյս ելած տղեկը՝ առաջին անգամ աչեր բանալով իւր մայր կը տեսնայ. նա զեռ անլեզու, անբարբառ մանուկ է, կարող չէ իւր կարօտութեան փափագը բացատրել: Իւր կարկամ լեզուն լացն է միայն, այդ անորոշ ձայնով նա ամէն բան կը խնդրէ. կաթ, գգուանք ու խնամք: Կաթը՝ իւր կեանքն է, գգուանք՝ խնամք՝ մայրական պարտաւորութիւնն է. զորս մանկիկը միայն իւր ծնողէն կը խնդրէ, եւ ուրիչ ոչ ոք չի ճանչնար, մանուկ անզօր իւր իրաւունքը լալով կը փաստաբանէ բանտարկուած խանձարուրին մէջ:

Եւ երբ փոքր առ փոքր կ'աճի ու կը զարգանայ մանուկն

իւր նախաբարբառ ձայն՝ մայր անունը կը թոթովէ: Անչուշտ այս անուան բնախօս ուսուցիչ մայրն է. ինչպէս նաեւ հայր անուան: Ո՛վ, ո՛րչափ սքանչելի է բնութեան այս դպրոցը. որ զգուասէր մօր անուշակ գրկարանն է. մանուկը իւր քերականին առաջին դասը՝ այդ կենդանի բնութեան դպրոցէն կ՚սկսի:

Ուստի ամուսնացող կին երբ զաւակ կը ծնի եւ մայր անունը կը ստանայ. ինչպէս նա եւ իւր այր՝ հայր անունը, այդ ինքնին յայտնի է բնութեան եւ աչխարհի օրինաց առաջ. թէ ինքն եւ իւր ամուսին են միայն իրենց զաւակաց ստացիչ եւ տէր: Այս բնական իրաւունքէն անխուսափելի պարտիք մի կը ծնի ծնողաց համար եւ նոցա նուիրական պարտիքն է պահել, անուցանել մանուկը կաթով, կերակուրով ու հանդերձով:

Այլ աստանօր միայն առանձին մայրական պարտուց վերայ պիտի խօսիմ, եւ կը թողում հայրական պարտուց մասն, որ սորա հետը կցորդութիւն չունին:

Մօր ու մանկան մէջ կամ ծնողին ու ծնելոյն մէջ այն օրէն պարտք եւ իրաւունք կ՚սկսի երբ մայրն կը ծնի: մանուկն ի լոյս կուգայ: Այո՛, այն օրէն պարտք եւ իրաւունքը մանկան հետը ի միասին կը ծնին. մանկան անդրժելի իրաւունքն է՝ կաթ խնդրել: Եւ մօր բնական պարտքն է, կաթ տալ: Վասն զի մեծագուէթ Արարչապետը միայն այդ պարտուց համար ամէն ծնող մօր կուրծքէն երկու ստինքները կախեր է, եւ քանի՛ մեծ է Նախախնամողին հոգը. որ զկաթն մանկան հետ կը ստեղծէ եւ այն պահուն կը սկսին մօր ստինքներուն երկու աղբերակները բղխել, կաթնածարաւ մանուկը իւր բերանը կաթի աղբերակներու դէմ կը բանայ:

Ուստի Աստուած եւ բնութեան անփոփոխ օրէնքը պարտաւոր կը կացուցանեն մայրը. որ իւր ծնած զաւակ ինքն իւր իսկական կաթով անուցանէ: Մայր մի կարող չէ այս պարտիքը եղծել. զոր թէ բնութեան օրէնք եւ թէ բնական սէր՝ անեղծ զծեր են մօր սրտին եւ կուրծքին վերայ:

Մայր մի եթէ մոռնայ այս ծնողական պարտիքը, եթէ եղծէ այս օրէնքը, այդպիսի մայր, անդորով, գրկիչ եւ պարտազանց է. թող թագուհի լինի, թող իշխանուհի, կամ քաղաքացի եւ չինական, աչխարհիս ո՛ր կարգէն կը լինի թող լինի, նա կարող չէ արդարանալ. երկնից նախախնամութեան դատաւորին առաջ միթէ արժանի՞ է մի կին մայր կոչուելու, երբ ստինքները լի են կաթով, նա մանուկն՝ օտար կաթին եւ օտար

զրկին յանձնէ. եւ կամաւ թողու, որ ցամքի ու կորի բանաստուր կաթն : Զգիտեմ, աչխարհիս մեծատանց ոսկիներուն այդ մի ազնուականութեան չնորհ ու նչո՞ն է. որ մայրական այդ մեծ ու առաջին պարտիքը՝ նուաստութիւն կը համարին, որպէս թէ ամօթ լինէր այն իրենց տիկնութեան եւ կամ թէ այնպէս կը դատեն թէ մանկան կաթ տալը՝ աղախնական պաշտօն է. եւ այդ ծառայութիւնը զիեցիկ զայեկներու համար է միայն :

Մարդկային ընկերութեան ընտանեկան կենաց մէջ եթէ անօրինակ զեղծումն մի կայ՝ այս է. եթէ զրկանք մի կայ, այս է. որով մայրերը բուն իրենց զաւակները կը հարստահարեն. եթէ բանաւոր մարդ՝ անբան անասնոց առաջ կը նուաստանայ ու կամաչէ՝ այս է : Վասնզի բնութեան իմաստուն Արարիչ ինչպէս մարդոյն՝ նոյնպէս բոլոր կենդանեաց համար գութը՝ հաւասար բաչխեր է :

Թող տեսնան մայրերը, որ առիւծն անտառին մէջ իր կորիւն կը զարմանէ. կովն՝ իր հորթիկ, մաքին՝ իր գառնուկը, հաւ՝ իր ճեւերը, ճնճղուկ՝ իր ձագերը, այլ եւս իրաւունք ունի՞ մայրն իր կաթովը չի անուցանել իր զաւակը, որ իր հոգւոյ հատորիկն է. կամ թէ չզարմանել այն հարազատ ծաղիկը, որ իր ծոցէն բուսած է, իր արմատին ծիլն է. ի՞նչպէս ձեռք է այն մօր ձեռք, որ կը քանդէ այդ մատաղ ծիլն իր բնաբոյս արմատէն եւ զայն օտար արմատին հիւթով անուցանել կ'ուզէ :

Դիեցիկ մանուկը կը բողոքէ այս զրկանաց դէմ միայն յայնժամ ներելի կը համարուի մօր համար, երբ ինքն տկար, անառողջ է եւ կամ կաթին աղբիւրները ցամքած են : Բայց այս պատճառներէն՝ չի կայ ուրիչ մի այլ զօրաւոր պատճառը, որ իրաւունք տայ ծնող մօր, իր մանուկը ուրիչ մօր կաթով զիեցնելու. որոյ անունը զայեակ կը կոչուի, եւ ես ճիշդ կը հասկնամ այդ բառին նչանակութիւնը, որ է կաթ վաճառող կին :

Զայեակն եւս անչուչտ նորածին զաւկի ծնող է. ո՛հ, մի տառապեալ մայր է նա, որ անհնարին կարօտութենէն ստիպեալ իր մանկիկն մի ուրիչ մօր կը յանձնէ նուագ վարձքով, կ'ներթայ կը դեգերի մեծատանց տուները. որպէսզի իր կաթն աւելի գնով վճարէ. որ իր մանկան արդար իրաւունքն է : Ողորմելի որդեզուրկ կին պարտաւորեալ է իր զայեակութեան

վարձքէն՝ մի մասն վարձեալ կնոջ տալ. եւ մնացեալ մասովն՝ իւր ընտանեկան ապրուստ հոգալ: Ձեզ կը թողում, Հայոց ճշմարիտ մայրեր, որ դուք դատեցէք, այս երկու մայրերէն ո՞րն է աւելի յանցապարտ. կարօտագին դայեա՞կ, որ առ չքաւորութեանն՝ իւր կաթը կը վաճառէ, թէ հարուստ տիկին, ու անուշիկ կերակուրներէն լիանալով ու յափրանալով՝ թաթաղուն ձեղուն լցուած ստինքները աղբիւրի պէս կաթ կը հոսեն, այլ անխղճաբար կը խցէ այդ կաթնաբուխ ակները: Բարեսիրտ տիկին երկու զրկանք ի միասին կը դործէ, զրկանք մի իւր բընածին մանկան. զրկանք մի եւս դայեկին մանկան՝ որոյ բաժին կաթն ղրամով կը գնէ: Ո՛հ, աղքատիկ մօր կաթն՝ իւր խեղճ տղեկին կեանքն է, արդեօք տիկին մայր՝ իւր մանկան կեանքը չը՞ գոհեր: Այո՛, այսպէս է աշխարհիս դատաստանը, երբ հզօրները զանզօրը կը ճմլեն, զարմանք չէ, որ տիրոջ եւ տիկնոջ մանուկը նոյնպէս խանձարուրէն սկսի յաղթահարել ու ճնշել ծառային դայեկամօր մանուկը:

Աւա՛ղ, եւ ա՛հ, որչա՞փ անբնական, որչա՞փ անգթական, եւ որչա՛փ անարդ ու դժուարատար է դայեկին կեանքն ու վիճակը. որոյ մայրական սիրոյն եւ գորովոյն վերայ կը բռնանայ թշուառութիւնը մինչեւ կը ստիպուի դժբախտ կինը թողուլ իւր արգանդին ծնունդն եւ երթալ անասնոց կաթի պէս վաճառել իւր կաթն. որով թերեւս կարենայ երկու կեանքը միանգամայն պահպանել, եւ մերթ եւս իւր ամուսնոյն կեանքը. որ կամ ծոյլ եւ անաշխատ կեանքի մէջ անպիտան է եւ կամ ընտանեկան պարտիքները մոռացող մոլորամիտ մարդ է. որոյ աչքը կնոջ ձեռքն է եւ կը սպասէ նորա վաստակով ու հացով ապրիլ:

Թողում ձեզ այս պարագաները, որ տակաւ կնոջ համար չատ ծանր ու դառն են. աւելի դառնագոյն պարագայ մի կայ, որ ի ներքուստ կը տանջէ մանկամայր դայեկին սիրտն ու ոգին: Ո՛հ. բնական ու մայրական սիրոյն գորովն է այն, որ հանապազ կը մորմոքէ, կը կտրտէ ծնողական աղիքները, երբ կը տեսնայ օտար մանուկ իւր գիրկը, անդէն երեւակայութեան մէջ կը յիշէ զայն որ իւր մայրական կաթէն ու գրկէն զրկուած է: Նա կենդանի մայր է. քար չէ, այնչափ կը վշտակրի ու կը դառնանայ սրտին ցաւոց մէջ. որոյ անհնարին դառնութեան չափը՝ միայն մօր սիրտ կարող է զգալ ու չափել:

Ով որ մայր է թող հետաքրքիր լինելով առանձին քննէ, փորձէ դայեկամօր ցաւակիր սիրտը, թէ ի՛նչ են նորա տխուր

մտածմունք, թէպէտ նա արտաքուստ ուրախութիւն կը կեղծէ, ղուարթ կ'երեւի, գուրգուրալով կը փայփայէ զմանկիկ, տիկին կը հաւատայ թէ իրօք մայրական սիրով կը սիրէ, չը գիտէ թէ խեղճ դայեկին սիրտը արիւնով ու ցաւով լցուած է: Մայրութեան եւ որդեսիրութեան բուռն զորով միշտ կը յուզեն նորա սիրտը. եւ կը չարժեն նորա ոգին, որ իւր բնածնունդ զաւկին ոգիէն կախուած է. ամէն վայրկեանի մէջ կը յիշէ ու կը դառնանայ:

Այլ պատմեմ իրրեւ վկայ եւ ապացոյց ասացածիս, ինչ որ մի դիտող եւ բարեսիրտ տիկին պատմեց ու ես լսեցի:

Մի օր մանկամայր տիկին դայեկին սենեակ կը մտնէ այն պահուն՝ երբ նա տղուն կաթ կուտար. եւ կը տեսնայ որ դայեկին աչքերէն կաթ կաթ արտասուք կը հոսին մանկան երեսին վերայ: Կը հարցնէ տիկին, թէ ինչո՞ւ համար կուլաս եւ ի՞նչ է պատճառ: Դայեակը թէեւ առաջին անգամ ծածկել կ'ուզէ սրտին ցաւը. բայց երբ կը սիրէ տիկին նա կը պարտաւորի խոստովանիլ:

Ինչպէ՞ս խօսիմ. տիկին, եւ ի՞նչպէս բացատրեմ սրտիս դառնութիւնը՝ կը պատասխանէ դայեակը, անմայր մանկիկս յիշեցի եւ կուլամ. եւ միշտ կուլամ քեզմէ գաղտնի եւ առանձին. մի գուցէ տեսնաս եւ կարծես, որ ցաւակիր մօր սիրտը կը դառնացնէ կաթին քաղցրութիւնը. եւ կամ այս աղի արտասուաց կաթիլները. որ կայլակելով աչքէս կը թափին մինչեւ ի կուրծքս, եւ մանուկը կը ծծէ զայն կաթին հետը: Կ'աղաչեմ, մի զայրանար տիկին, դայեկին կեանքը թշուառ է. ամէն ժամանակ երբ կը յիշեմ ու կը մտաբերեմ. թէ իմ վարձակալ դայեակը՝ զաւկիս կաթ կուտա՞յ, թէ իւր զաւկին համար իմ զաւակս կը զրկէ. վասն զի մի քանի տարի յառաջ, մի սիրական զաւակս կաթնազուրկ մեռաւ: Գիտէ՛ք, տիկին, այն կիները, որոց մեր զաւակները յանձնելով՝ մեր տնէն տեղէն կը հեռանամք եւ կուգամք ձեր զաւակաց համար կաթնտու կը լինիմք. ա՛հ, այդ անկարեկիր կիները միթէ մօր պէս կը խըղճամեն մեր զաւակները: Ո՛չ, չատ անգամ կաթնակարօտ կը մեռցնեն. երբեմն եւս ծանր քուն լինելով՝ խեղճ տղեկը կամ օրօրոցին մէջ լալով՝ եւ կամ անկողնոյ մէջ չնչարգել ընելով կը խեղդեն: Ձեմ յիշեր, որ մերթ եւս խսպառ անհոգ լինելով առանց հսկողութեան կը թողուն մանկիկը՝ որով այլեւայլ վտանգներու կը պատահի:

Բայց իրաւունք չունիմ այսչափ մեղադրել այդ կարօտա-

ւոր կիները, որոնք մեզ պէս թշուառ են, աղքատութեան ու չքաւորութեան աղագաւ կը պարտաւորին երկու դիեցիկ երախաներն միանգամայն սնուցանել. որպէս թէ երկուորեակ ծընած լինին:

Վչտամայր դայեկին խօսքերը եւ իւր արտասուքը շատ եւ կարի սրտառուչ են, որուն վերայ մարդ կարեկցելով պէտք է խորհրդածի. եւ առաւել պէտք է տիկին մայրերը զգան եւ խորհրդածեն. թէ քանի՞ դառն ու դժուարին է սնուցիչ դայեկին վիճակը. երբ նա հանապազ կ'աղեկիզի իւր զաւակին սիրով:

Երանի՛ թէ այդ բարեսիրտ տիկին հետաքրքիր լինելէն յետոյ, իւր մայրական սրտով ու գորովով դայեկին գորովը չափէր, գիտնար ու հաւատար թէ նա եւս իւր պէս մայր է, սիրտ ունի, աղիք ունի, որ կը գալարի միշտ յիշելով իւր հոգւոյ՛հատորիկ զաւակը. եւ մայրապէս կարեկցելով՝ դայեկին մանկիկն եւս բերել տալով՝ իւր զաւկին հետը սնուցանել տար. եւ յայնժամ ազնուամիտ տիկին՝ տիրապէս առաքինի մայր կը հանդիսանար ընտանեկան կենաց մէջ:

Ես չգիտեմ. զթասիրտ տիկնայք կարո՞ղ են մի անգամ փորձել. թէ երբ դայեկին համար այս մեծ չնորհ լինի, ի՞նչ ազդեցութիւն կ'ընէ նորա սրտին վերայ: Ինձ այնպէս կը թուի, որ դայեկին սիրտը յայնժամ մեծ երախտագիտութեամբ կը լեցուի, գուարթ եւ ուրախ ոգւով, ամենայն հաւատարմութեամբ խնամ պիտի տանի տիկնոջ զաւկին. չէ թէ միայն վարձուց համար, այլ առաւել իւր զաւկին սիրոյն համար. զգուշանալով որ երբէք սրտունջի պատճառ չը տայ, մի՛ գուցէ սորա համար իւր սիրական զաւակը աչքէն հեռացնեն:

Ինդիր է եւ այս, թէ երբ դայեկին սիրտը ուրախութեամբ կը զեղուի, արդեօք այս բարոյական սրտահաճոյ վիճակ՝ ազդեցութիւն չընե՞ր նորա կեանքին եւ առողջութեան վերայ եւ հետեւապէս կաթին չատութեան եւ զեղման: Սոյն կէտն եւս կը թողում ք բժշկաց, թող նոքա վճռեն:

Գիտեմ, այս անսովոր կարեկցութեան դասը խիստ դժուարին կը թուի ազնուական տիկիններուն. որք թերեւս զըրկանք համարին իրենց զաւակաց համար. կամ թէ այնպէս կարծեն, որ մի առողջ եւ առոյգ դայեակը կարող չէ երկու մանկիկը ի միասին սնուցանել:

Ահ այս ես կը լռեմ, բնութիւնը թող պատասխան տայ. որ շատ անգամ մի մօր երկու զաւակներ կը ծնին. երկուքն

եւս՝ մի մօր կաթով կ'ապրին ու կը մեծնան. եւ մէթէ Նախնամուխթիւնը չէ՞ նախատեսեր, որ երկուորեակ ծնածնեբուն կաթ բաւելու համար՝ երկու ստեանց աղբիւր բացեր է մօր սրտին վերայ եւ երկու կաթնաբուղխ պտուկները կախեր է նորա կուրծքէն։

Ճշմարիտ է ինծ, որ այս դժուարալուր խորհրդածութիւնը՝ զառանցանք կը համարուի արդի ժամանակին եւ ընտանեկան փափկութեան առաջ. այլ մեր փափաք եւ սկզբունքն է, որ բնական օրէնք տիրէր, Աւետարանին գթութիւն թագաւորէր. երբ աչխարհիս վերայ այնպէս կը կարծուի, որ այր մարդոց դուխը նուազ է. գոնէ տիկին մայրերը գթած լինէին ու ճանչնային իրենց մայրական պարտիքները։ Ամէն մայր ու ծնողը իւր զաւակ սնուցանէր այն կաթով, եւ այն սիրով, զոր Նախախնամութիւնը մի միայն ծնողական անհրաժեչտ պարտիքը հաստատեր է։ Պարտազանց է ամէն ծնող, եթէ այս պարտիքը խղճի մտօք չի կատարէ։ Թող չի խոժոռին Հայոց տիկնայք. մենք չենք ասեր, որ դայեկութիւնը մեր ընտանեկան կեանքէն իսպառ բարձուի, հարուստ, ազնուական ընտանեաց մայրերը կաթնտու լինին. այլ այս խօսիլ կ'ուզեմք, երբ փափկասուն կեանքը մոռնել կուտայ այդ պարտիքը, գոնէ դայեկաց վիճակը՝ արժանի համարին իրենց կարեկցութեան, որ կին է, աղքատ ու ցաւած, մայր մի է իրենց պէս։

Այլ որովհետեւ աղքատութիւնը բնաւոր է, աչխարհիս ամէն չքաւոր ընտանիքները կը պարտաւորին նորա լծոյն տակը խոնարհիլ։ Աղքատութիւնը ոչ մի այն այր մարդիկը ի ծառայութիւն կը վարէ. այլ եւ կիներ ու մայրերը, որք յակամայից կը պարտաւորին թողուլ իրենց լծակից ամուսին եւ անուշիկ զաւակները, ու երթալ ազնուականաց դռները դեգերիլ. որպէսզի աղախին լինին, դայեակ լինին, իրենց եւ ընտանեաց կարօտութիւնը լեցնելու համար։

Այսպէս երբ աղքատ ընտանիքները առ յոյժ կարօտութեան կը մոռնան իրենց երկանց զաւակները։ Մի՛ւս կողմէն եւս նոր աչխարհի նոր ժամանակի փափկասուն տիկինները ճշմարիտ մայրութեան պարտիքները կը մոռնան իրենց արգանդին ծնունդն անուցանելու անգամ մեծ ձանձրոյթ կը զգան, որպէս թէ մայրական խնամատարութիւնը՝ նուաստ եւ անպատիւ ծառայութիւն լինէր։

Երբ ընտանեկան մայրերը բուն ծնողական եւ բնական այդ պարտիքէն կը խորչին. այլ եւս ի՞նչ կը մնայ իրենց աչխա-

տուքիւն: Լո՛ւր որ պատմեմ քեզ, նոքա գիտեն անաչխատ կեանք վարել եւ երբէք չը ձանձրանայ· որոց վերայ տիրեր է առ հասարակ հեղգութիւն, մեղկութիւն, պարապ եւ ունայնախօս ընկերական կենակցութիւն. նոքա գիտեն անժամ այցելութիւններ մտածել, զբօսասիրութիւն հնարել, եկեղեցին երթալ, չէ թէ Աննայի ջերմեռանդութեամբ աղօթելու համար, այլ աւելի ցոյց տալ գիրենք, զիրար տեսնալ եւ բամբասանաց նիւթեր ժողովել: Թողունք այս, մի՞թէ այդպիսի մայրերը աշխատութիւն չե՞ն համարիր իրենց համար, ժամանակի չոայլ գեղխութեան մէջ սիրտ եւ հոգի մաշել, անձնատուր եղած են. այլ եւս ո՞ւր կը մնայ տիկնութեան եւ մայրութեան պարտիքները յիշել, տուն հոգալ, զաւակները բուն մայրական կաթ ջամբելով սնուցանել եւայլն:

Հապա ո՛վ դուք, Հայոց ազնուական տիկնայք, ես կը փափաքիմ, որ դուք ձեր բարեկեցիկ կեանքին մէջ՝ ձեր մայրական պարտիքները զարձեալ չի մոռնայք երբ ձեր այրերէն ոմանք ժողովուրդ կը հարստահարեն, դուք եւս աղքատ մայրերը չի հարստահարէք. նոցա զաւկին կաթը յափշտակելով: Դուք ձեր խիղճը մի խաբէք ու ողողէք թէ կաթին գին կամ դայեակին վարձքը կը վճարէք. գիտցէք ստոյգ այդ վարձքը թէ բիւր անգամ աւելի վճարէք, կաթին փոխարէն չէ: Եւ մի՞թէ կը կարծէ՞ք· որ աղքատ մօր կաթն այնչափ աժան է. երբ դուք ձեր կաթն՝ նոյն իսկ ձեր զաւկին կը խնայէք:

Ես կը հաւատամ, որ մայրերը ի բնութենէ փափուկ սիրտ եւ խիղճ ունին, զգուշացէք որ գայն չի խեղդէք փափուկ կեանքի փուչերուն մէջ, զգուշացէք որ դայեկին զաւակը՝ կաթնատուէն մեռցնել չի տաք· եթէ երկիւղած ու ճշմարիտ մայրեր էք՝ պէտք է երկնչիք ու յիշէք, որ այդ աղքատ ու տառապեալ մօր տէր ու դատաւոր կայ· որ մի՛ գուցէ նորա զաւկին գրկատնոց արիւնը ձեզմէ խնդրէ եւ դուք յայնժամ պատասխանատու մնաք: Այլ ես կ՝աղօթեմ՛, որ դուք ճշմարիտ մայրեր լինիք եւ ազատ մնաք այս դատաստանէն:

———o———

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԶԱԿԱՑ

———o———

Ընտանեկան կամ առտնին դաստիարակական վարժոցին մէջ ո՞յք են այն բնախօս եւ մեծ վարժապետները. որոց ի բը-նութենէ յանձնուած է իրենց զաւակաց կրթութեան հոգատարութիւնը:

Այդ՝ աչխարհ դիտէ. եւ բնութիւնը ինքնին կ'ուսուցանէ, թէ ընտանեկան դպրոցին մէջ օտար մանկավարժ չի կայ. այլ միայն նոքա են հեղինակ ու դաստիարակը, որոց պատկառելի եւ քաղցր անունը՝ հայր եւ մայր կը կոչուի:

Այո՛, մանուկները մի ճչմարիտ եւ նախախնամող բարի հայր եւս երկնից մէջն ունին, որ զիրենք կը ստեղծէ եւ կը բերէ ի լոյս. երկնքէն անձրեւ եւ արեւ, երկրէն հաց եւ ջուր բաչխելով՝ կը պահպանէ եւ կը սնուցանէ մանուկներու կեանքը. նոքա կ'աճին ու կը զարգանան, եւ մեք կը զարմանանք տեսնելով, որ տհաս մանուկը՝ հասակաբարձ մարդ եղաւ:

Ուստի արդար չափով չափենք ու բաժնենք երկնից Հօր խնամք եւ ծնողաց պարտիքը: Արդ երբ չունէ եւ կեանքը՝ երկնից Հօրն է, սքանչելի պատկերն ու կերպարանքն՝ երկնից Հօր, արեւ, անձրեւ, հաց եւ ջուր, երկնից Հօր. հասակն եւ աճումը՝ երկնից Հօր. այլ եւս ի՞նչ կը մնայ երկրաւոր Հօր եւ մօր բաժինն, եթէ ոչ միայն դաստիարակութիւն:

Եւ ի՞նչ է ծնողական դաստիարակութիւնը, ուրիչ ոչինչ, այլ միայն կոյր ծնուած զաւակներուն աչքը դէպ ի բարին բանալ, սիրտն ու ոգին առաքինութեամբ կրթել. որպէս զի աչխարհը տեսնան, մարդոյն կեանքը տեսնան, լոյս ու խաւարը որոշեն, բարին ու չարը ճանչնան. եւ մեծ քան զամէն՝ զԱստուած ճանչնան ու հաւատան, կրօն եւ ճչմարտութիւն ընդունին:

Եւ իրա՞ւ է արդեօք որ մանուկներն առ հասարակ կոյր կը ծնին. ո՞չ ահա կը տեսնամք որ պայծառ աչեր ունին. կը տեսնան ու կը խաղան հրապարակներու մէջ: Եթէ մանուկներն ի ծնէ կուրին պէս աչխարհ կուգան. այլ եւս ի՞նչ մեղադրութիւն կայ իրենց ծնողաց. մինչ ծնողք կարո՞ղ են Յիսուսին պէս

ձեռք դնել եւ հրաշագործելով կոյրերը լուսաւորել:

Այդպէս է, հայրեր ու մայրերը հրաշագործ չեն, նոքա կարող չեն մարմնով կոյրերը բժշկել. այլ մեր խօսքը՝ մանուկներու մտաւոր կուրութեան վերայ է, որոց բժշկութեան լոյսը՝ ծնողաց դաստիարակութեան ձեռքն է. եւ այդ ձեռքը՝ պարտաւոր է, որ անդուլ անդադար գործէ ընտանեկան կեանքին մէջ, եւ մշակէ նորա դարաստանին նորատունկ ծաղիկները: Այդ ձեռաց պարտիքն է այո՛ որ խլէ մանուկներու սրտէն անպիտան եւ խոտան բարքը, սերմանէ ու տնկէ նոցա տեղը ճշմարիտ բարին եւ օգտակարը:

Մենք կը հաւատամք. եւ Դաւիթը կը վկայէ թէ Աստուած առանձին առանձին կը ստեղծէ մարդոց սիրտերը, եւ նոցա գլխոյն մէջ կը դետեղէ հանճարոյն ամանը: Բայց գիտենք նաեւ, որ այդ կենդանի ամանը ի սկզբան դատարկ է, երբ մարդը մանուկ է ու տղայ. եւ ո՛վ կը լեցնէ առաջին նուագ այդ անբաւ դատարկութիւնը, թէ բարի եւ թէ չար գաղափարաց նիւթերովը յայտ է թէ այդ պարապ ամանին մօտ ու մերձաւոր ձեռքը՝ միայն ծնողաց ձեռքն է. ինչ որ ուզեն՝ զայն կարող են լեցնել, եթէ բարի եւ եթէ չար:

Ահաւասիկ սկիզբն աստի է բարւոյն ու չարին. ապա թէ ոչ ուստի՞ կը յաւելուն բարի ու չար մարդիկը մարդկային ընկերութեան մէջ: Մ'թէ դոցա սկզբնական աղբիւրը ընտանեկան կեանք չէ՞: Ես վկայ ունիմ ու կը բերեմ աստ Յիսուսի վճռական բանը, որ մարդոյն սիրտը՝ բարի եւ չար գանձուց աղբիւր կը համարի. «Մարդ բարի, ի բարի գանձուց սրտի իւրոյ բղխէ զբարի, եւ մարդ չար՝ ի չարէն բղխէ զչար:»

Ուստի մարդ ինքնին կարող չէ մակաբերել, թէ մարդ իւր մանկութենէն սկսեալ իւր սրտի գանձարանին մէջ հետզհետէ կ'ընդունի թէ բարին եւ թէ չար. եւ զոր ինչ ընդունած է նա՝ զայն միայն կ'արտադրէ դուրս նմանապէս թէ բարին եւ թէ չարը:

Մանուկ՝ մինչդեռ մանուկ է, չգիտէ որոշել չարն ու բարին. ինչ որ իւր ծնողաց բերնէն լսէ, եւ ինչ որ նոցա կեանքի մէջ օրինակով տեսնայ՝ զայն միշտ բարի կը կարծէ. եւ մ'թէ ծնողք իրենց որդւոց համար չարակա՞մ են, թէեւ իրենք չար լինին: Առ այս կը խօսի Յիսուս իւր Աւետարանով. «Թէ «Դուք որ չարքդ էք, գիտէք պարգեւս բարիս տալ որդւոց ձերոց» եւայլն:

Աւետարանին այս ակնարկութիւնը, որ երկնաւոր հօր եւ

երկրաւոր ծնողաց բարիքները համեմատելով՝ ցոյց կուտայ թէ քանի՞ առաւել եւ գերազոյն է երկնաւոր Հօր տուած բարիքները, եւ միանգամայն ես ցոյց կու տայ թէ քանի՞ առաւել եւ գերազոյն է երկնաւոր Հօր տուած բարիքները, եւ միանգամայն ես ցոյց կուտայ թէ երկրաւոր ծնողք՝ միայն բարեաց մատակարար կը լինին այս առօրեայ կենաց մէջ. անցաւոր բարիքները եւեթ դիտեն պարգեւել իրենց որդւոց. զոր օրինակ հարստութիւն, գանձ, հայրենի ժառանգութիւն եւ աշխարհիս այլեւայլ նիւթական բարիքները:

Մեծապէս կը սխալին ծնողք, եթէ այնպէս հաւատան, որ այս նիւթական բարիքները, առանց հոգեկան ու բարի դաստիարակութեան՝ մնայուն ու ճշմարիտ բարիք են որդւոց համար: Ո՛չ, մեք փորձով կը տեսնամք աշխարհիս վերայ, որ հարուստ մեծատանց զաւակները, երբ առանց հիմնաւոր դաստիարակութեան հայրենի մեծագանձ փարթամութեան ժառանգորդ եղած են, եւ որոց կեանք ու վարքը պատմութիւնը շատ օրինակներով կը հանէ մեր առջեւ, զոր կարդալով կը խեղամտիմք, թէ այդպիսի անդաստիարակ ժառանգորդները վերջոյ չքաւորներ են. ապնուական ծնեալով՝ ստորուկ մեռեր են. եւ փոխանակ իրենց տոհմական անունը յարատեւ փառաց մէջ բարձր պահելու՝ գայն ընդհակառակն անարգութեամբ, անյիշատակ եւ անանուն գնացեր են աշխարհէս:

Ուստի յետամնաց զաւակներու համար, ստոյգ, հիմնական ու յարատեւող բարիքը՝ միայն ուղիղ դաստիարակութիւնն է. առանց այս ճշմարիտ պայմանին՝ Նոքա՝ ինչպէս կը խօսի Իմաստունն, ծնողական փտեալ արմատէն բուսած փուտ շառաւիղներ են: Որք թէպէտ առ ժամանակ մի անպտուղ ծաղիկներով կը ծաղկազարդին, եւ այնպէս կը կարծեն մարդիկ աչքախաբ լինելով՝ թէ այդ ընտանեկան դարաստանը բախտաւոր ու երջանիկ է. կ'անցնին մօտէն եւ երանի կուտան, տեսնելով գայն իբրեւ Լիբանանու անտառը բարձրացած: Կ'անցնին եւ ապա յետս դառնալով կը դիտեն՝ որ այլեւս ոչ գոյ: Ընտանի շառաւիղներն արմատովին խլուած են, մեծագանձ փարթամութիւնը՝ վատթար կեանքի մէջ փճացեր է, հայրենի չէն տուն՝ անչէն աւերակ դարձեր է. եթէ մնացեր է մի մնացորդ ճիւռ, այն եւս աւերակ տան փողոցի անկիւն նըստած հաց կը մուրայ. անցորդներուն առաջ վկայ լինելով՝ թէ եւս քանդեցի հօրս տուն: Այս է ահա վախճանը անդաստիարակ

զաւակներուն, եւ այս է արդիւնք եւ պտուղը նիւթապաշտ եւ անհոգ ծնողաց:

Ո՛վ կը հաւատայ թէ աշխարհիս թշուառ աղքատները՝ ամէնքն եւս դառն ու դժբախտ դիպուածներէն մուրացիկ եղած են: Ո՛չ, այդպէս չէ, մարդիկ կը պատմեն ու կը վկայեն, եւ ես նոյն իսկ ներկայ կեանքին մէջ կը տեսնեմ ու կը ճանաչեմ գիրենք՝ որ հայրենի տան ապարանից բարձր պատշգամէն իջեր խոնարհեր են մինչեւ գետնի փոշիի վերայ, չորաբեկ մի կտոր հացի անգամ կարօտ մնալով: Անշուշտ նոքա այդ անբախտ վիճակին հասնելով՝ անագան ուրեմն կուշաբերին, ինչպէս այն կրտսեր անառակ որդին, զոր ի դէմս մեր բերելով կը խօսի Յիսուս, եւ կամ թէ այն չարաժառանգ զաւակը, որոյ համար կը պատմեն հին իմաստասիրաց բանք. թէ հայրենի տան բազմագանձ հարստութիւն չոայլաբար վատնելով՝ մի օր առուի եզերք նստած չորաբեկ ու ցամաք հացը ջուրի մէջ թաթխելով պարկեշտաբար կ'ուտէր Սոկրատ բարոյական իմաստասէրը հոն պատահելով՝ կը դիտէ եւ կ'ըսէ այս բանը. «Պատանի դու, եթէ այդպէս կեցեալ էիր, այժմ գխորտիկս ճաշակէիր»:

Աշխարհիս ընկերական հրապարակի մէջ, ջուրերուն եզերքը որչա՞փ կան այնպիսի ապերջանիկ զաւակները, որք իրենց չոայլ կեանքին երեսէն ազնուական բարձրութենէն ի թշուառութիւն խոնարհեր են, որով իրենց հայրենի տան տոհմական փառք իրենց վերայ կը վերջանայ:

Այսպէս է, մշտապէս վառ չի մնար տան ճրագ, եւ կը չիջանի չուտով երբ զաստիարակութեան լուսով վառուած չէ: Ուրեմն զաւակաց ապագայ կեանքը՝ ծնողաց զաստիարակութենէն կախումն ունի: Եթէ ի սկզբան մատաղ զաւակները բարի եւ ուղիղ զաստիարակութիւն ստացած են այլ եւս տարակոյս չի կայ որ հայրենի տան ճրագ մշտավառ կը մնայ, եւ ընտանեկան առհասարակ բարեկեցիկ կեանք կը վարեն:

Սակայն զո՛նէ գրենք փոքր ի շատէ, թէ ընտանեկան կեանց մէջ ի՞նչ եւ ո՞րչափ են ծնողաց կրթական դասերը, եւ կամ բարի եւ ուղիղ զաստիարակութեան պայմանները:

Ծնողական զաստիարակութեան մէջ առաջին մեծ դաս եւ առաջին մեծ գիտութիւնը կրօն եւ Աստուածպաշտութիւնն է. եւ սորա միակ զասագիրքն է Աստուածաշունչ մատեանը. թէպէտ բարձր եւ վսեմ գաղափարներ են Աստուածպաշտութեան գաղափարները. մանուկները կարող չեն ըստ արժանւոյն ըմբռ-

նել զայն. ինչպէս արդի դաստիարակ մատենագիրներէն ո-մանք փորձառապէս կը դիտեն՝ թէ խիստ ապաժամ է մա-նուկներու անդօր միտքը ղեպ ի երկինք հանել, որ դեռ իւր չըջապատ եղած երկրի բաները չդիտէ:

Ես կ'ընդունիմ այս կարծիքը, այլ ես չեմ խօսիր աստ այն դասերուն համար՝ զոր դպրոցի ուսմանց կարգին հետ կ'աւան-դեն կրօնուսոյց դասախօսները. ես կը խօսիմ կրօնի նախա-կրթութեան վերայ, որ դաստիարակութեան չէնքին առաջին հիմնաքարն է, եւ զոր պէտք է միայն ծնողաց ձեռքը այդ երկ-նից արքայութեան հիմնաքարը ձգէ ու հաստատէ մանուկնե-րու սրտին մէջ: Չեմ խօսիր նաեւ, որ ծնողք իրրեւ աստուա-ծաբան վարդապետ ճառէն կրօնի բարձրութեան վերայ: Ո՛չ, ծնողաց դասերը չատ պարզ ու բնական են. մանուկ երկինքը եւ աստղերը տեսնելով՝ դաներեւոյթ Աստուած կ'ըմբռնէ. նա երկիր, ծառեր ու ծաղիկները տեսնելով հետաքրքիր կը լինի, կը հարցնէ դիտնալ կ'ուզէ թէ ո՛վ է երկնի եւ երկրի զարդա-րող Արարիչը: Մանուկ չատ անգամ իւր սրաբիր աչքերը տիե-զերքին վերայ ածելով՝ ինքնին դիտես թէ ուշադիր կը լինի եւ իմանալ կ'ուզէ ի՞նչ է արեւ, ի՞նչ է լուսին, ի՞նչ են աստ-ղերը եւ ի՞նչ է աշխարհ, ծովն ու ցամաքը:

Մանուկ իւր այս հարցաբանութեան մէջ վաստ չի խըն-դրեր ծնողաց դասերուն, թէեւ սխալ լինի՝ նա ուղիղ եւ կա-տարեալպէս կը հաւատայ, բաւական է, որ ծնողք ձանձրոյթ չը զգան, այլ երկայնամիտ ոգւով պատասխանեն ինչ որ մա-նուկը կը հարցանէ:

Կրօնի եւ Աստուածպաշտութեան դասերը՝ դժուարին եւ անըմբռնելի դասեր չեն. մանուկներ եւ պարզամիտները հա-ւատով չուտ կ'ըմբռնեն զայն, վասն զի Աստուծոյ յայտնու-թիւնը տղոց համար է, ինչպէս կը յայտնէ Քիստոս. «Հայր, դոհանամ ղքէն, զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց եւ ի գիտնոց եւ յայտնեցեր տղայոց»: Այո՛, Քիստոսի յայտնութիւն սիրող աւելի Գալիլեացի տխմար ձկնորսներ էին. եւ գեղացի բոհոտն փոչոտ մանուկներն, որ կը վազէին նորա գիրկը, որ գրագէտ դպիրները արհամարհելով կ'անցնէին:

Ծնողական դասերուն մէջ ճարտարախօսութիւն, փիլի-սոփայութիւն բնաւ պէտք չունի, հապա գիշանելով՝ մանկական հասակին համեմատ հարկ է պարզ, ընտանի եւ սիրալիր խօս-քերով աւանդել կրթութիւնը: Գիտնալով, որ տղայոց դաս-տիարակութեան մեծ պայմանն՝ ծնողական գորովն եւ բնա-

կան սէրն է. միայն թէ այդ սիրոյն մէջ չը գեղծանին ծնողք, կամ չափազանցութեամբ եւ կամ խիստ եւ անհոգ սառնութեամբ:

Այս երկու կերպ վարմունքն եւս միօրինակ վնասակար են դաստիարակութեան եղանակին մէջ: Վասն զի չափազանց սէրը՝ չափազանց ազատութիւն եւ համարձակութիւն յառաջ կը բերէ տղայոց դիւրագգաց եւ անհաստատ բնաւորութեան մէջ, այլ եւ այլ յոռի կիրքերով հանդերձ. որով կը լինին նոքա կամակոր, ինքնահաւան, զայրացկոտ, եւ սաստիկ պահանջող:

Իսկ չափազանց խստութիւնը՝ կը ճնշէ եւ կը ջլատէ տղայոց բնաւորեալ աչխոյժ եւ գուարթ ոգին, որով կը բթանայ միտքը, սիրտ կը թանձրանայ եւ որդիական գորովն թմրիլ կ'սկսի: Շատ անգամ եւս կը դառնանայ, կը սրտմտի իր ծնողաց դէմ. մանաւանդ երբ ծնողք չարաչար անարդանօք ու բրածեծով՝ դաստիարակութեան հին փորձ կը փորձեն տակաւին:

Ցոռի դաստիարակութեան զաւակները այս կերպով վրէժ կը լուծեն իրենց խստասիրտ ծնողքներէն, եւ իրենք եւս գիտեն թէ օրինակ առնելով խստապարանոց կը լինին. եւ կը մոռնան ծնողական մեծ երախտիք, մօրն անոյշ գրկարանին կաթն եւ հօր սեղանին հացն:

Զարմանք չէ, որ անարդ դաստիարակութիւն այս արդասիքը համէ, եւխստութիւնը՝ ուրիշ խստութիւնը ծնանի: Վասն զի ծնողք միայն մարմնով չեն ծներ իրենց զաւակները, այլ բնաւորութեամբ եւս կը ծնին, որով ընտանեկան կեանքին մէջ զաւակները բնապէս սովորած են իրենց ծնողաց բնաւորութենէն եւ օրինակէն փոխ առնել: Աւրծւոյ չափ սրատես են մանուկներու աչքը, քալ կը գիտեն իրենց ծնողաց կեանքը եւ չարժումն. եւ ըստ այնմ կ'ընդունին եւ կը հետեւին եթէ առ չարն՝ եւ եթէ առ բարին:

Ուստի ծնողաց ամենամեծ եւ սեպուհ պարտիքն է, որ բոնաթօց ու մտաւոր դաստիարակութենէն առաւել, բարի գործոց օրինակով դաստիարակեն իրենց զաւակները: Թող համոզուին ամէն ծնողք, որ մի բարի օրինակ առաւել ազդու եւ տպաւորիչ է քան հազար խրատ. եւ սորա բնական պատճառն այն է որ մեր աչքին ղգայարանքը շատ զգայուն եւ ներընդունակ է, որ իբրեւ ներս կ'ընդունի եւ կը տպաւորէ զայնս մեր սրտին եւ ոգւոյն վերայ:

Մանուկները թէպէտ պատանի եւ երիտասարդ հասակի մէջ՝ երբ ընտանեկան կեանքէն դուրս արտաքին ընկերութեան

մէջ կը մտնեն, չատ չարօրինակ գայթակղութիւնները կը տես-նան, կամ կը խորշին եւ կամ կ'ընդունին. բայց ամենէն աւե-լի չարագոյն գայթակղութիւն է այն, զոր մանուկները ընտա-նեկան կեանքի մէջ կ'ընդունին. եւ առաւել եւս չար այն է, ե-թէ բուն ծնողաց օրինակներէն ընդունին: Երանի՛, հազար երա-նի այն ծնողաց, որ միշտ արթուն լինելով կը հսկեն իրենց կեանքին եւ անձին վերայ. որպէս զի երբէք գայթակղութիւն եւ չար օրինակ չտան՝ իրենց զաւակներուն: Իսկ վա՛յ եւ եղո՛ւկ այն անզգոյշ ծնողաց, որք ընտանիք եւ մանուկները իբրեւ չմարդ համարելով՝ իրենց անբարի կեանք ու վարմունքը նը-շաւակ կը կացուցանեն նոցա առաջ, արտաքին եւ օտար գայ-թակղութենէն աւելի՝ իրենք իսկ գայթակղութիւն կը լինին զաւակաց ու ընտանեաց, եւ նոցա ապագայ կեանքը մանկու-թեան մէջ կը մեռցունեն:

Ցխտւս ամէն գայթակղութիւն տուողաց համար սոսկալի պատիժ կը սպառնայ, եւ բարւոք կը համարի, որ նոքա չուտ բարձուին աշխարհէս եւ իչոյ երկան կապելով նոցա պարա-նոցը ճգուի ծով, քան մինչեւ յանդունդ սուզանի ծածկուի նո-րա չարօրինակ պատկեր եւ յիշատակը մարդոց աչքէն, որ այլ եւս չը կարենան տեսնել ու գայթակղիլ:

Ստոյգ հաւատացէք, ով դուք ընտանեաց ծնողք, որ պա-տասխանատու էք առաջին Աստուծոյ, եւ մխանգամայն մարդ-կային ընկերութեան առաջ եթէ չար զաւակը թողուք աչխար-հիս վերայ. դուք երթալէն յետոյ՝ ձեր մեղքը պարանի պէս ձեր եաեւէն կը ճգէք, որով ոչ միայն սոսկ մի ընտանեկան կեանքը կը գեղծանէք, այլ եւ ժողովուրդ, ազգ եւ հայրենիքը:

Այսպէ՛ս, ինչ որ յոռի դաստիարակութիւն կը քանդէ, ուղիղ դաստիարակութիւն կը չինէ, եւ սորա չինողք բարո-յական ճարտարապետները՝ միայն ծնողն են առ տնին կենաց ու դաստիարակութեան պաշտօնին մէջ:

Ոչ ոք թող այնպէս չը համարի եւ այնպէս չի հաւատայ, թէ չարութեան գայթակղութիւնը ինքնին եկաւ մեր աչխարհ. եւ եղծեց ապականեց մարդկային ընկերութիւնը: Ո՛չ, չա-րութիւն իւրաքանչիւր ծնողք բերին յաչխարհ ու աւանդեցին իրենց զաւակաց, եւ զաւակները՝ թոռներուն. ու այսպէս ըն-տանեկան չրջանէն սկսելով տարածուեցաւ ու ծաւալեցաւ մարդկային ընկերութեան մէջ՝ չարութեան ժանտ ու ապա-կանիչ սերմերը:

Մենք չենք խօսիր աստ սկզբնաչար նախանձուն վերայ, որով առաջին մահ եւ դայթակղութիւն մեր աշխարհ մտաւ. այլ կը խօսիմք այն ամէն նորածին դայթակղութեանց վերայ, զոր ակներեւ կը տեսնամք թէ մարդիկ կը ծնին զայնս ու կը բղխեն իրենց չար զանճուց սրտէն եւ կը կարծեն թէ չարութիւնը ինքնին ծնունդ առած է, առանց մարդոյն ձեռաց, զի ասաց Քրիստոս, «Վա՛յ մարդոյն այնմիկ, յոյր ձեռն գայցէ գայթակղութիւն»:

Ուստի ամէն ջանք ու խնամք պէտք է տանին ծնողք բարի մշակութեամբ ընտանեկան կեանքի պարտիզն խլել, ու չքաջնել չարասերմ բոյսերը, գիտնալով, որ միայն իրենք են իրենց պարտիզին դարմանող մշակները, ուրիշ ոչ ոք չիկայ:

Կարի յոյժ կը սխալին այն ծնողք, որ զաւակաց դաստիարակութեան պարտուց բեռը՝ դպրոցին եւ մանկավարժից վերայ կը թողուն, որոց պարտականութիւննն՝ միայն ուսուցանելն է, զի մանկավարժները միայն մտքին հետը կը խօսին, սրտին եւ հոգւոյն հետ բան չունին: Այդպիսի ծնողք թերեւս այնպէս կը կարծեն, թէ առանց ծնողական սիրոյ կամ հեղինակութեան ընտանեկան կեանքէն դուրս՝ դաստիարակութիւն կայ աշխարհիս վերայ. եւ կամ օտար վարձկան մարդը՝ որչափ բարի ու հաւատարիմ կը լինի թող լինի, կարող է ի բնութենէ այնպէս սիրել ու կրթել ինչպէս զորովասիրտ ծնողք, որոց միայն տուեր է բնութիւնը ծնողական սրտին բուռն սիրոյ բնական զգացումն:

Եթէ ծնողք դեռ հնապաշար մտքով այնպէս կը հաւատան, որ իրենք միայն զաւակ ծնին. եւ դպրոցը դաստիարակէ: Ուրեմն Յիսուսի խօսած Աւետարանական վճիռը երկբայելի է: Զի նա կը խօսի հովիւներու համար թէ «վարձկան է եւ չէ նմա փոյթ վասն ոչխարաց»: Եւ դուք կը հաւատա՞ք, ո՛վ հայրեր եւ մայրեր, եթէ ձեր ընտանեկան զաւթին մէջ ծնած այն մատաղ գառնուկներու համար ձեզմէ դուրս ու ձեղմէ աւելի հոգատար սիրտ եւ ձեռք կայ աշխարհիս վերայ: Ո՛չ բնաւ, կը ստրջանայք եւ կը խաբուիք դուք, եթէ այդպէս կարծէք, վասն զի եթէ ամէն հայր եւ ամէն մայր նոյն ծնողական զորովով՝ կարենային բնապէս սիրել ուրիշին ծնած զաւակը, աստի մի ուղիղ հետեւութիւն հանելով կ'ըսեմք՝ թէ ուրեմն խորթ մայրը ծներ է: Եւ եթէ տակաւին չէք համոզուիր, ապացոյց կը խնդրէք, ուշի ուշով նկատեցէք այն երկու մանկաբեր կիներուն բողոքն ու դատաստանը, որ առաջին անգամ Սողոմոնին առ-

եանը ելաւ, եւ այն իմաստուն վճիռը արձանագրեց Սուրբ Գիրքը, որոյ վերայ աշխարհիս դատաւորները կ'ապչին:

Դիտցէք նաեւ ընտանեկան դաստիարակութեան մէջ կատարեալ կրթութիւնը՝ ծնողաց կենդանի կեանքն է, եւ ոչ թէ գպրոց· այդ գործնական կեանքը որչափ ուղղութեամբ վարի, ուղիղ չաւղով քալէ, այլեւս ո՞վ կը տարակուսի, որ զաւակները խոտորին ծնողաց ուղղագիծ չաւղէն:

Որչա՞փ զարմանալի է, եւ արժան է իսկ եթէ ապուշ համարինք այն ծնողքը· երբ իրենք կրթական կեանքին ուղղութենէն չեղելով միակողմանի կը քալեն· եւ կը պահանջեն, որ իրենց զաւակները ուղղութեամբ քալեն· որոց համար չատ յարմարագոյն է խեչափառին առակը· որ խրատ կուտար իւր ձագուն ուղիղ քալել: Ձարտար ձագը իսկոյն պատասխան կուտայ· «Հայր, ես կը տեսնամ քո միակողմանի քայլելը»:

Արդ, եթէ ճշմարիտ եւ գործնական կրթութիւնը՝ ընտանեկան կեանքի մէջ միայն ծնողաց անխոտոր չաւիղ եւ ուղղավար կեանքն է, ուրեմն կնքելով մեր ճառը, այս խրատն ա-ւանդենք ամէն ծնողաց, որ նախ իրենց կեանքն ուղղեն եւ ապա իրաւունք ստանան իրենց զաւակները խրատելու: Վասնզի իրենք երբ կրօնի պարտաւորութեանց մէջ զաղջ եւ մեղկ են, թող չը սպասեն որ կիրակի առաւօտ զաւակները իրենցմէ կանուխ եկեղեցի երթան, եթէ գեղխ ու չռայլ են, թող չը յուսան, որ նոքա սակաւապէտ եւ խնայիչ լինին, եթէ արբեցող եւ անառակ են, ո՛վ կ'ակնկալէ, որ որդիքները պարկեշտ ու համեստ լինին· եթէ անգործ, անաչխատասէր են, ով չդիտեր որ զաւակները աւելի եւս անհոգ դատարկաչրջիկ կը լինին եւն:

Ահա այսպէս ծնողաց յոռի կեանքը՝ զաւակներուն կը թափանցի իբրեւ ժառանգութեան ախտ, նոյնպէս բարի ծնողաց առաքինի կեանք ժառանգութիւն կը մնայ որդւոց յորդիս, որով թէ ընտանեաց եւ թէ ազգին ու ժողովուրդին համար բարի զաւակները կը պատրաստեն եւ ճշմարիտ հայր ու մայր եւ բարի դաստիարակ կը հանդիսանան աշխարհիս վերայ, որոց յիշատակը միշտ օրհնութեամբ լի է:

———o———

ԶԱԻԱԿԱՑ ՊԱՐՏԻՔ

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Մանուկ կաթնկերը, որ թէպէտ նա դեռ իմացականութիւն չունի. բայց բնազդեցիկ բերմամբ մօր գրկին մէջ առաջին անգամ կ'զգայ եւ կը ճանչնայ սէր: Մանուկը, եթէ չեմ սխալիր, մօր միջնորդութեամբ եւ վկայութեամբ կը ճանչնայ նաեւ իւր հայր. եւ ահա սոյն ճանաչման մէջ կը ծնի ծնողասիրութեան զգացումն եւ որչափ ինքն կ'աճի ու կը զարգանայ, պէտք է այնչափ մեծնան իւր սրտին մէջ ծնողասիրութեան պարտիքը:

Եւ ի՞նչ են այս պարտիքները. ահա մի առ մի բացատրեմ քեզ: Բնական եւ Աստուածային պարտիք է նախ եւ առաջ ճանչնալ, թէ իւր կենաց եւ գոյութեան պատճառը՝ իւր ծնողքն են, եթէ չլինէին ծնողք, ինքն այս աշխարհիս վերայ ոչ լոյս պիտի տեսնար, ոչ արեւ, եւ ոչ մարդ պիտի կոչուէր, եւ կամ մարդկային ընկերութեան կարգ խառնուէր. այլ պիտի մնար չգոյութեան մէջ անծնունդ եւ անանուն:

Այո՛, զաւակաց պարտիքն է ճանաչել զծնողս, եւ ծնողական ծայրագոյն սէր չափել պէտք է, թէ չկայ աշխարհիս վերայ ուրիշ ոք, ոչ եղբայր, ոչ քոյր, ոչ բարեկամ, ոչ ազգական եւ ոչ իսկ ամուսին, որ կինքն այնչափ գորովով սիրէ ու խանդաղատի. անձն՝ անձին, եւ հոգին՝ հոգւոյն փոխան տայ, ինչպէս ծնողք: Ուստի ծնողական սիրոյ այս մեծ իրաւունքը, նոյն փոխադարձ սէր կը պահանջէ զաւակներէն. զոր սրտի մտօք պէտք է հատուցանեն ու պարտական չի մնան:

Ճանաչել եւ հպատակիլ պէտք է, ընտանեկան կենաց եւ առ տնին փոքրիկ թագաւորութեան մէջ՝ քանի՛ բարձր ու վսեմ է ծնողաց իշխանութեան աթոռ, թէպէտ եւ սարուկ լինին նոքա, աղքատ լինին եւ իբրեւ անքաղաքացի չինական իրաւունքին մէջ ապրին, զարմանալ միշտ մեծ են ծնողք, որ քաղցր եւ անբռնադատ սիրով կը հրամայեն, որոց կամակատար հնազանդութիւն մտատուցանել արժան է, ինչպէս տիեզերք Աստուածպետական աթոռին առջեւ: Զկայ բնաւ օրէնք եւ իրաւունք մի որ զաւակներ ազատ եւ անհնազանդ կացուցանէ ծնողաց բնական և պարտաւորիչ իշխանութենէն, բայց միայն Հաւատք, Ա՛ստ ու Աւետարանը, որ իւր հաւատացեալները յԵկեղեցի կը կոչէ. թողուլ եւ մերժել հարկ է յայնժամ ծնողաց սէր եւ հրամանը, Քիստոսի առաւել սիրոյն համար, ըստ այնմ՝ թէ որ

սիրէ պհայր կամ զմայր առաւել քան զիս, չէ ինձ արժանի:

Ճանաչել պէտք է նաեւ թէ որդիքները որչա՞փ երախտապարտ են առ ծնողս, որք ոչ միայն երկանց վիշտերով ծներ են զիրենք՝ այլ եւ բազմադիմի չարչարանքներ, տառապանքներ, եւ կարօտութիւններ կրելով՝ պահեր ու դարմաներ են զիրենք, որոց տրիտուր եւ փոխարէն պէտք է հատուցանեն որդիք երբ ծերութիւն կը հասնի ծնողաց վերայ, կամ մերթ եւս տարաժամ հիւանդութիւնք եւ փորձութիւնք կը չրջապատեն զիրենք: Այս դառն տառապանաց մէջ ո՛վ մխիթար պիտի լինի ծնողաց սրտին, եթէ ոչ զաւակները՝ որոց անհրաժեշտ պարտականութիւնն է, ամենայն սիրով դարման տանել ծնողաց մինչեւ զերեզմանին դուռը, եւ ձեռքով ի հող դնել նոցա խոնջեալ դըլուխ եւ աչխատեալ անձն:

Բարեծնունդ եւ օրհնեալ զաւակները մինչեւ ցվախճան ծնողաց ամէն պարտիքները կատարելու միշտ յօժարափոյթ են. բայց արդի ժամանակիս Հայոց ընտանեկան կեանքին մէջ կ'երեւին չատ անգամ անխրատ, ապիրատ, անգութ, աննուէր, ստահակ, անհնազանդ ծնողաց, անհաւան եւ անառակ զաւակները, որք հօր եւ մօր անկչիռ երախտիք, խնամք, գութ եւ սէր ոտնահարելով՝ ինքնամերժ կը լինին հայրենի տունէն, ուր որ մոլեկան կիրք զիրենք կը վարէ: Նոքա անճնատուր կը լինին վատաբարոյ ընկերաց եւ կը վարեն անառակ կեանք ու վարք. եւ ինչպէս ճշդրիտ կը նկարագրէ Աւետարանին առակը, նոքա իբր ծառայ եւ ստրուկ խոզարած կը լինին, զեղխ եւ զազիր կենաց մէջ թաւալելով. ոչ միայն կը վատնեն հայրենի ժառանգութիւնը՝ այլ եւ հոգին, մարմին առ հասարակ անարգ ցանկութեան եւ վատթարութեան մատնելով կը կորուսանեն: Զգիտեմ կա՞ն արդեօք այդ անառակ դասէն ոմանք, որ անառակ որդւոյն օրինակին հետեւելով՝ մտաբերեն հայրենի տուն ու հացալից սեղան եւ որդիութեան ազատ կեանք, յետս դառնան այդ չարավար տղմալից կեանքէն, զգաստանալով գան խոնարհին ծնողաց գթոյն առաջ ու վերստին ստանան իրենց նախնի փառքն ու պատիւ: Զգիտեմ նաեւ թէ այսպիսի դարձող ու ստրջացող անառակաց համար պիտի գանուի՞ն այնպիսի վեհանձն ու որդեսէր ծնողք, որ երկնաւոր հօր նմանելով ընդառաջեն եւ ողջագուրելով համբուրեն անառակ զաւակին կորացեալ պարանոցը, թէ աննեղող խստասրտութեամբ ծնողական սիրոյն եւ գթոյն դուռը փակելով՝ թողուն, որ տարամերժեալ թշուառ զաւակը հայրենի տան դրան առաջ ինկած՝

Ղազարոսին պէս անախրոնիզ եւ սովատանջ մեռնի: Եւ ի՞նչ կ'ըլլան յայնժամ փառասէր ու խստասիրտ ծնողք, իսկոյն կը հաշտուին անչշունչ դիակին հետը, մեծ պատուով եւ չքով յուղարկաւորութեան հանդէս կը կազմեն եւ կը թաղեն անառակ որդին իբրեւ մեծատան զաւակ:

Մի՛ կարծեր դու, ընթերցող, թէ այսպիսի ողբերական դէպքեր կամ անառակ զաւակները չկան Հայոց ազգին մէջ, այլ թէ խելամուտ լինիս, մեր ազգային կամ ընտանեկան կեանքին մէջ մտնես ու չրջիս, պիտի տեսնաս շատ կարդացող անառակ որդիները, մանաւանդ Բիւզանդիոնի եւ այլ ծովեզերեայ քաղաքներու մէջ. ուր որ կը կարծենք թէ քաղաքակրթութիւն, դպրոց, ուսումն յառաջ գնացած են: Այո՛, այդ այդպէս է. բայց անդաստիարակ յառաջդիմութիւնը մեր ընտանեկան կեանքը չի բարւոքեր. ինչպէս քան տարիներէ ի վեր սկսեալ մինչ այսօր թէ վորձով եւ թէ օրինակով մեք կը տեսնամք եւ կը համեմատենք ազգին անցեալն եւ ներկայն:

Դառնանք այժմ բարի զաւակաց ուրիչ պարտիքները յիշեցնել: Այո՛, բարեժառանգ զաւակները շատ պարտիքները ունին առ ծնողս, թէ ի կենդանութեան եւ թէ մահուանէն յետոյ, թէ երկրիս վերայ եւ թէ երկնից մէջ, օրհնեալ եւ գովեալ են այն բարեյիշատակ ծնողք, որ այդ սուրբ պարտիքները անթերի կը կատարեն, որոց կեանք եւ վախճանը միշտ բարի կը լինի աշխարհիս վերայ եւ ընտանեկան բարեկեցիկ երջանկութեան մէջ. ինչպէս կը յորդորէ խրատատուն Սողոմոն իւր առակախօսութեամբ. թէ «Պատուեա՛ զհայր եւ մայր, զի բարի լինիցի քեզ». եւ ընդհակառակն հայր եւ մայր անարգողաց համար նզովք կը կարդայ. «Որ անարգէ զհայր եւ զմայր, բիրք աչաց նորա խաւարեսցին»: Ո՛հ, ո՛րչափ խստութեամբ կը պատի Սողոմոն այն ապաշնորհ զաւակները, որ ծնողական սիրոյն դէմ կ'ապերախտին, որոց հատուցումն անաչառ արդարութեամբ կը վճռէ ինքն, որ այնպիսի չար յիշատակ զաւակները կուրնան, լոյս եւ արեւ չի տեսնան, խաւար աչքով չերջին աշխարհիս վերայ, որպէսզի տեսնան ու սոսկան հատատարիմ ու հնազանդ զաւակները:

Ուրեմն ո՛վ դուք, որ աշխարհիս վերայ հայր եւ մայր ունիք. ընտանեկան կենաց ու ծնողական գրկարանին մէջ կ'ապրիք. թէ մեծ եւ թէ փոքր, թէ անդրանիկ եւ թէ կրտսեր, թէ քոյր եւ թէ եղբայր, առ հասարակ ձեզ յորդոր խօսելով համառօտեմ ճառիս միտքը եւ ձեր պարտիքները, ուշադիր ե-

ղէք: Գիտէ՛ք, ո՛վ են նոքա որ ձեզ կեանք տուին, այս աշխարհ բերին. նոցա անուն հայր եւ մայր կը կոչուի, եւ ձեր ծնողքն են. դուք պարտաւոր էք նոցա, սէրը՝ սիրոյն դէմ փոխարինել. դուք պարտաւոր էք նոցա, կաթին եւ հացին դէմ՝ ճակովը նահապետին պատրաստած խորտիկը փոխարինել. որպէսզի արժանապէս ժառանգէք Իսահակայ հօր օրհնութիւնը: Դուք պարտաւոր էք ամենայն ակնածութեամբ խոնարհիլ ձեր ծնողաց առաջ, հնազանդութեամբ լսել, մեծարանօք ընդունիլ այն ամէն հրամանները, որ ձեզ եւ ընտանեկան կենաց համար բարի եւ օգտակար են: Դուք պարտաւոր էք ողջակիզին փայտ չալկել, անդիմադարձ երթալ մինչեւ Բեթէլին լեռը եւ հոն թողուլ, որ ձեր թեւեր կապուին ինչպէս Սահակ՝ Աբրահամ սուրբ նահապետին առաջ: Բան մի չիկայ ինչպէս միանգամ յիշեցի առաջ. բայց միայն Աւետարանի բանը կարող է այդ պարտուց պինդ կապը քակել. եթէ Աբրահամ թողու հաւատքը, դառնայ ի Ծառան իւր հօր Թարայի տունը, պաշտէ հայրենի կուռքը. Սահակ խաչը դրկէ մնայ ի Բեթէլ եւ Գողգոթային գլուխ:

Դուք պարտաւոր էք, երբ կը ծերանան եւ կը զառամին ձեր ծնողքը, դուք նոցա որդի մխիթարութեան եւ ցուպ ծերութեան լինիք. ամենայօժար սիրով խնամել, դարմանել եւ երբէք չը տրտմեցուցանել զիրենք: Դարձուցէք նաեւ ձեր աչքը Քամայ ժպիրն եւ հայրածանակ օրինակէն, Նոյի պարկեշտ եւ երկիւղած որդւոց պէս ծածկեցէք ձեր ծնողաց առականքը. որ ընտանեկան տան պատիւն է. զգուշացէք, հայր եւ մայր բամբասողները՝ Աստուծոյ եւ մարդկանց առաջ չատ մեղապարտ են:

Դուք պարտաւոր էք դարձեալ, հայրենի տան փառք, ճըրագ, տոհմական աղնուականութիւնը նոյն ոտխութեան եւ փառաւորութեան մէջ պահել, եւ ջանալ միշտ չաղարտել երբէք ճշմարիտ աղնուականութեան պատիւը: Եթէ աշխարհիս բախտը ձեր վիճակ այնպէս հաներ է, որ դուք աղքատ ծնողաց զաւակ լինիք, չատ է թէ նոցա բարոյական առաքինութիւնը ժառանգէք, որ աղամանդէն, ոսկիէն եւ կորստական հարբուտութենէն աւելի մեծ է: Գիտցէք նաեւ, այն ազնուականաց զաւակները, որոնք հայրենի տան հարստութիւնը դիւրապէս կը ժառանգեն, այնչափ մեծ ու դովելի չեն. հապա այն իսկ է աւելի փառք եւ պարծանք, որ ձեր ազնուականութիւնը ձեռմէ սկսի. որով դուք իրաւամբ հայրենի տան հիմնադիր ազնուա-

կան կը լինիք: Եւ քանի՞ գործավանաց արժանի են այն վատ, հեղգ եւ անվաստակ զաւակները, զորս կը հրաւիրէ Սողոմոն որ երթան մրջինին գործունէութիւն տեսնեն: Նոքա թէպէտ կը պարծին, թէ իրենք ազնուականաց զաւակներ են, բայց վատթար եւ վատնիչ տնտեսութեամբ վարուելով՝ հայրենի տան ազնուականութիւն իրենցմով կը վերջանայ, կը չէջանի տան պայծառ ճրագը: Նոքա, որ երբեմն տէր էին՝ ծառայ եւ ստրուկ կը դառնան: Մուրացկանաբար կը չրջին եւ մերթ եւս հանգանակութիւն կ'ընէ նոցա համար Եկեղեցին. ծանուցանելով թէ ճոխ հարստութենէ ինկած արժանաւոր եւ թշուառ անձ մի է. կը խնդրէ որ եկեղեցւոյ մէջ ծածկեն իւր անունը, երբ ինքն հրապարակին մէջ յայտնապէս կը մուրայ: Դուք մի այնպէս կարծէք թէ հարստութենէ ինկած ամէն դժբախտներն երկնից կամ աչխարհիս պատահարներէն են. ո՛չ, դոցա մեծ մասին անկումն՝ բուն իրենց վարած անչափաւոր կեանքէն է:

Բաւ կը համարիմ ձեզ համար այսչափ ո՛վ հաւատարիմ զաւակներ, յուչի պահեցէք ինչ որ գրեցի. լիովին հատուցէք ձեր ծնողաց պարտիքները. որքան Աստուած, օրէնք եւ բնական ծնողասիրութեան գումը պարտաւոր կը կացուցանեն զձեզ: Ցիչեցէք Ցիսուսին բանը, «Ի՞նչ չափով որ չափէք ըզձեր ծնողս, դուք եւս նոյն չափով պիտի չափուիք. եւ ինչ որ ցանէ մարդ, նոյն կը հնձէ»: Սողոմոնի առակը կը խրատէ զձեզ. որ դուք ձեր հօր եւ մօր օրհնութիւնը միանագամայն ժառանգէք: Բաւ չէ որ միայն հայրն օրհնէ, այլ նա եւս մայրն օրհնէ, վասն զի եթէ մայրն անիծէ, տան հիմերը կը խախտուին:

Ժառանգեցէք ուրեմն երկու բերանոց օրհնութիւնք, որպէս զի ձեր կեանքը եւ վախճանը միչտ բարի ու բարգաւաճ լինի:

———o———

ԺԴ.

ՄԱՀ ԾՆՈՂԱՑ

ԵՒ

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

———o———

Նոքա, կը ծնին յաչխարհ, նոքա մեռնելով կ'երթան աշխարհէս հայրեր ու մայրեր կ'երթան. զաւակները՝ նոցա տեղը կը փոխանակեն: Բնական կարգն եւ օրէնքն է այս. թէեւ չատ անգամ մահուան տապարը անխտիր կը հատանէ մատաղատունկները եւ հաստաբուն կաղնիները կը թողու:

Ո՛վ են այդ հինաւուրց կաղնիքը. որք կը բարձրանան ընկերական ծառաստանին մէջ եւ իրենց համաստիւռ հովանիքը կը տարածեն իրենց չառաւիղներուն վերայ. նոքա հայրեր ու մայրերն են, որոց երբ կը մօտենայ մահ իւր տապարով, գայն կը տեսնայ ծերունի նահապետ. երբեք չի սոսկար մահուան դաժան երեսէն, այլ զօտեպնդեալ կը պատրաստուի իւր հայրական օրհնութիւն տալ ընտանեաց, եւ ապա վերջին չունչը պարգել:

Ինչպէս կը տեսնամք Ծննդոց գրքին մէջ քանի մի նահապետաց դասին. Աբրահամ աստուածապաշտ նահապետին մահուան համար այսպէս կը պատմէ Սուրբ Գիրք. թէ «Հասեալ ի բարւոք ծերութեան, ալեւորեալ լի աւուրք յաւելաւ առ ժողովուրդս իւր»: Նահապետները գրեթէ բոլորն եւս ծաղկեալ ծերութեամբ ու բնական մահով կը մեռնէին. եւ սորա պատճառն էր՝ նոցա անոտգիւտ կեանք, ողջախոհ և անարատ վարք, պարզ ու սակաւապետ սեղան, հողագործ մշակութեան անխարդախ վաստակ եւայլն, եւ քան զամէնն աւելի Աստուծոյ օրհնութիւնը, որ բարգաւաճ կ'առնէր ղերենք:

Նահապետական կենաց մէջ ծերոց օրհնութիւն հայրական ու պապկենական պարտիք մի էր: Այն ինչ դաչտային վրանին տակ նահապետին վերջին օրերը կը հասնէր, նա կը ցանկար վերջին ընթրիքը վայելել իւր զաւակաց ձեռքէն, եւ աւելի անդրանիկին, ինչպէս կը տեսնամք Իսահակ նահապետին վախճանը, որ կոչելով զԵսաւ, ասաց. «Որդեակ, ահաւասիկ ես ծերացած պիտի մեռնիմ. առ դու զքո նետաղեղն գնա ի յորս,

փափուկ որսիկ մի բեր ինձ, խորտիկ չինէ, ուտեմ ու օրհնեմ զքեզ»: Բայց, ինչպէս Ծեր նահապետի ցանկութիւն էր որդիքները օրհնել, այսպէս եւս որդւոց համար կարի նախանձելի էր հօր օրհնութիւն կանխապէս ժառանգել, ուստի ճարտար Յակովբ իւր մօր խրատով փութաց ու յաջողեցաւ Իսահակայ օրհնութիւնը իրրեւ անդրանիկ ժառանգել՝ որ կրտսեր էր:

Իսկ Յակովբ նահապետի օրհնութիւնը իւր որդւոց համար չատ նշանաւոր է, որ երկոտասան նահապետները կանչելով, անդրանիկէն սկսեալ մինչեւ կրտսեր որդին կ'օրհնէ. եւ այս օրհնութեան նիւթը իրենց կեանքէն կ'առնէ. եւ ըստ այնմ կը յարմարէ իւր խօսքերը, եւ միանդամայն իրրեւ մարգարէ նախապէս կը գուշակէ նոցա ապագայ կեանքն ու վախճանը:

Բարի նահապետ որ սուրբ ողջախոհութեան նախանձաւոր էր, չի մոռնար անդրանիկ Ռուբէնին ոճիրը. որ յանդգներ էր իւր հօր անկողին երթալ. ուստի թերեւս այս ակնարկութիւն կ'ընէ նորա համար. «Իրրեւ զջուր մի եռասցիս». որով թերեւս այս ակնարկութիւն կ'ընէ. թէ նկուն եւ անգօր լինիս իրեւ սառուցեալ ջուր, կեանքիդ մէջ չեռաս ինչպէս նոր եւ զօրաւոր դինին ամանին մէջ: Նոյնպէս չի մոռնար Շմաւոն եւ Ղեւի եղբարց ոխակալ վրէժխնդրութիւնն. որք իրենց քրոջ բռնաբարութեան համար խորամանկութեամբ սուր հանին Սիւքեմայ բնակիչները անխնայ կոտորեցին: Ընդ որ մինչեւ ցօր Մահուան սրտմտելով մարգասէր Նահապետ կը զայրանայ իւր օրհնութեան մէջ եւ կ'ըսէ. «Շմաւոն եւ Ղեւի եղբարք, կատարեցին զանիրաւութիւն ի կամաց իւրեանց. ի խորհուրդս նոցա մի մտցէ անձն իմ... Անիծեալ սրտմտութիւն նոցա, զի յանդուգն էր եւ ոխութիւն նոցա, զի խիստ էր: Կը թողում այլեւս այս կարգին մէջ յառաջ բերել Յուդայի օրհնութիւնը, որ չատ նշանաւոր է. Կորիւն առիւծոյ կ'անուանէ զնա եւ ձեռքըդ, կ'ասէ, քո թշնամեաց թիկանց վերայ զօրանայ եւ այլն:

Աստի խելամտել պէտք է թէ այդ երջանիկ նահապետները, որչափ որ բարի եւ արժանաւոր զաւակաց համար բարձր ու փառաւոր օրհնութիւն կուտային. նոյնպէս չար եւ ստահակ որդիքները անիծիւք յիշելով, նոյն իսկ մահուան պահուն մէջ կը յանդիմանէին զիրենք որով այդ յանդիմանութիւնն եւս օրհնութիւն կը դառնար նոցա համար եւ թափանցելով որդւոց սրտին մէջ կուղղէր, եւ ի զղաստութիւն կը տանէր նահապետին մահուանէն յետոյ: Վասն զի բարի եւ առաքինի հօր գերեզմանը եւ յիշատակը ի հոգէն եւս կը խօսի եւ կը դաստիա-

բակէ կենդանի զաւակները։ Օրհնութեան չնորհը՝ ոչ միայն մնացորդ զաւակները կը խրատէ ու կը պահէ, այլեւ դարէ ի դար, տոհմէ ի տոհմ հաստատ կը պահէ հայրենի տուն եւ դերդաստանը։ Եւ առ այս կը վկայէ առակախօս իմաստունն թէ «Օրհնութիւն հօր հաստատէ զտուն որդւոյ. Եւ անէծք մօր խախտեն ի հիմանէ։» Սողոմոնին այս վճռական խօսքը կ'ակնարկէ. թէ մօր անէծքն եւս նոյն համազօրութիւն ունի՝ ինչպէս հօր։ Բարի է, թէ որ զաւակները իրենց ծնողաց օրհնութիւնը միապէս ժառանգեն։ Օրինակ մի յառաջ բերենք. եթէ մի հայր իւր մահուան օր բարի տեսնայ իւր զաւակները ուժանի համարի իւր օրհնութեան, իսկ մահուանէն յետոյ չարանան որդիքները, և մայր՝ որ տակաւին կենդանի մնացած է՝ անիծէ զիրենք, անշուշտ այս պարագային մէջ վերջին անէծքը՝ առաջին օրհնութիւնը կ'եղծանէ իրաւամբ, վասն զի անէծք եւ օրհնութիւն Աստուծոյ արդարութեան ձեռքն է, որ առաքինի որդւոց գլուխը երկնից ցօղ կը թափէ. իսկ անբարի չարժառանգ զաւակաց՝ կարկուտ եւ հարուած։ Նկատել արժան է այս. եթէ ծնողք ի բնական գթոյն եւ սիրոյն վարեալ՝ օրհնութիւն կարդան ապիրատ զաւակաց. ես չեմ հաւատար որ այդպիսի օրհնութիւնը հաճոյական թուի երկնից հօր առաջ. որ թէպէտ չարաց ու բարեաց վերայ իւր մարդասիրութեան անձրեւ հաւասար կ'ածէ, այլ մերթ եւս կը տեսնամք, որ իւր արդար ցասումն ի գործ դնելով ամբարիշտ մարդոց տունը կը քանդէ։ Ինչպէս քանդեց եւ արիւնով լուաց Աքաայաբին եւ Եզաբելին տունը, Թագաւոր եւ Թագուհին՝ աւերակաց մոխրով ծածկեց։ Աստուած արդարութեան դատաւոր միշտ այնպէս կը դատի. Սողոմոնին վճռաբերով, թէ «Անէծք Տեառն ի տունս ամբարշտաց. յարկէ արդարոց օրհնին»։

Ուրեմն, ո՛վ դուք ծնողք, որ հայր եւ մայր վեհ անուան արժանացած էք, եւ որ աշխարհիս վերայ տուն եւ ընտանիք կազմէք. եթէ կը ցանկայք, որ ձեր վախճանէն յետոյ ձեր տուն, ձեր դերդաստան, ձեր ամէն ժառանգութիւն եւ ձեր գործը մշանջենաւոր մնայ, ձեր անունը եւ յիշատակ աշխարհիս վերայ օրհնութեամբ յիշուի, ստոյգ եւ ճշմարիտ օրհնութեան պատրաստեցէք ձեր զաւակները։ Մի անհոգ դանցառութեամբ ապաստէ. ձեր այս նուիրական պարտիքը՝ ձեր մահուան տագնապի օր կատարելու. երբ անբարբառ կը լինին մարդոյն չրթունքները ու բերանը. այլ անդստին խանձարուրէն եւ օրօրանէն սկսեցէք ձեր օրհնութեան դասերը. այսինքն

ծնողական դաստիարակութիւն եւ խրատ, որ լի եւ ղեղուն օրհնութիւն կը բերէ ամբողջ տան եւ ընտանեաց վերայ:

Ուստի այս անանց օրհնութեան կտակը աւանդեմ ձեզ: Դուք այնպէս օրհնեցէք, որ նոքա երկնից իմաստութիւնը ճանչնան ու բարձր համարին, աշխարհիս, չնչաւոր իմաստութեան վերայ չի պարծենան: Օրհնեցէք, որ նոքա հայրենատուր սուրբ կրօն, հաւատք սուրբ հարց աւանդութիւնն՝ անարատ ու անեղծ պահեն, Հայաստանեայց Եկեղեցին սիրեն. Թադէոսի եւ Լուսաւորիչ Հօր հօտէն ու փարախէն չի բաժնուին: Օրհնեցէք, որ նոքա Աւետարանը գրկեն եւ սորվին նորա սիրոյ դասերը. եղբայր սիրեն, ընկեր սիրեն, մարդասէր լինին: Օրհնեցէք, որ ազգ սիրեն, հայրենիք սիրեն եւ նորա հին անչքացեալ փառք ու յիշատակը չի մոռնան: Նորա կիսակործան տաճարները յիշեն, օրհնեցէք, դաստիարակեցէք, որ նոքա ուսումն սիրեն. գիտութիւն սիրեն, գործ սիրեն, գիրք սիրեն, յառաջդիմութիւն պատուեն: Օրհնեցէք եւ ուսուցէք. եթէ քաղաքացի են՝ նոր աշխարհի այլ եւ այլ արհեստները սորվին. անխարդախ լինին վաճառելոյ եւ գնելոյ մէջ: Իսկ եթէ չինական են, հող սիրեն, մաճ սիրեն, եւ աշխատութիւն սիրեն. ափ մը հայրենի նուիրական ու սեպհական հողերէն ձեռքէ չի հանեն: Ի վերջոյ օրհնեցէք, որ նոքա ամուսնասէր լինին, տնաշէն եւ տնտես լինին. բարի եւ ազնուական ընտանիք կազմեն, որով միայն հնար է որ ազգային կեանքը բարւոքի, բարձրանայ իւր համբաւ եւ փառք:

Արդ կը մնայ մեզ, որ աշխարհիկ ընտանեկան կեանքէն դուրս ելնելով՝ խիստ արժան է նահապետական օրհնութեանց հետ յիշել նաեւ այն սուրբ հարք, որ իբրեւ հոգեւոր ծնող կը համարուին եկեղեցւոյ որդւոց. որոց օրհնութիւն առաւել բարձր ու համատարած է ընդհանուր Եկեղեցւոյ բոլոր զաւակաց վերայ:

Զգիտեմ, մեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ որդիքները մեր սուրբ Հարց օրհնութիւն ժառանգեցին առ հասարակ. եւ կամ նոյն երանելի հարք թէ բնական մահուամբ եւ թէ նահատակութեամբ երբ գնացին աշխարհէս, արդեօք օրհնեցի՞ն զհայրենի աշխարհ եւ այնպէ՞ս հրաժարեցան: Ո՛չ, Պատմութիւն յանդիման կը հանէ մեզ, թէ ոմանք այդ չնաշխարհիկ հայրերէն, որ Իրնիատոսի հօտին անճնաղիր հովիւներէն էին, նոքա խռովեցան յոյժ, դարձուցին իրենց դէմքը ապաշնորհ որդւոց երեսէն ու սրտամնաց վշտակրութեամբ մտան ի գերեզման.

Սուրբն Գրիգոր Սեպուհ լեռան գլուխը անչուչա կ'աղօթէր եւ կ'օրհնէր զհայս. բայց միանգամայն կուլար այն ապիրատ որդւոց վերայ, որ դաւաճանեցին սուրբն Տրդատը. Արիստակէս Ծոփաց աշխարհին մէջ հայրապետուժ իշխանի մի ձեռքով խողխողեցաւ. նոյնպէս Ցուսիկ եւ Դանիէլ՝ հաւատամերժ Տիրան թագաւորին ձեռքով: Հապա մոռնա՞նք մեծն Ներսէս եւ Սահակ Պարթեւ, յորոց մին Թունալի բաժակը ինքնակամ խմեց. խմեց եւ դառնութեամբ անիծեց այն ապերախտ գլուխը, որոյ համար Ցունաց կայսրութենէն Թագ բերէր էր. իսկ միւս սուրբըն Սահակ անխորհուրդ նախարարաց կամակորութեան եւ մատնութեան համար մէթէ չողբա՞ց ու չը հառաչե՞ց մինչեւ գերեզմանին դուռը:

Այսպէս ահա մեր պատուական սուրբք հարք գնացին աշխարհէն. եթէ նոքա Յիսուսի հեզութեան նմանելով իրենց հալածչաց եւ սպանողաց ղէմ նոյն ձայնով աղօթեցին. «Հայր, Թող սոցա...» Սակայն առանց օրհնութեան հեռացան. վասնզի անխրատ եւ ապաւում որդիքները չը կամեցան նոցա օրհնութիւնը ժառանգել: Որով, մեր տուն ու տեղը քանդուեցաւ:

Եթէ կը հաւատայք, Հայոց որդիքները, թէ Աստուած դատաստանը այսպէս տեսաւ որ դատեց. ուրեմն անցելոյն մեղքը ներկային մէջ քաւելով ուշաբերիմք, ճշմարիտ հաւատարիմ եւ անձնազիր հարց ու հովուաց օրհնութիւնը միշտ ժառանգել, չապերախտել երբէք նոցա ղէմը. այլ ըստ Պօղոսի խրատուն յարգել Եկեղեցւոյ ընտիր վաստակաւոր եւ աքնող մշակները, որոց թիւը միշտ օր ըստ օրէ պակասեցաւ. եւ Հայոց եկեղեցւոյ հունձերը աննմշակ մնացին այսօր: Երանի՛ թէ, աղաչող հաւատացեալ որդիքները չը պակսէին, որով թերեւս զթար Տէր ու լսէր նոցա աղաչանաց:

Այսչափ համառօտ յիշատակութիւնը հերիք է Եկեղեցւոյ հարց օրհնութեան համար. այժմ դառնամք նոյն ընտանեկան նահապետաց օրհնութեան վերայ, եւ աւարտեմք այս գլուխը, յորդորելով, որ ամէն ընտանեաց բարեկեցիկ գաւակները թէ քնական պարտեօք թէ Սուրբ Գրոց հոգետու խրատներով պարտաւոր են իրենց ծնողաց օրհնութիւն արժանապէս ժառանգել. հեռի եւ ի բաց մնալով այն ամէն ապերախտութենէ, որ ստահակ, անհնազանդ եւ անժառանգ որդիքները կը հատուցանեն

իրենց ծնողաց. որոց կեանքն ու վախճան աչխարհիս վերայ դառն ու կարճատեւ է եւ ոչ երբէք երկայնակեաց կը լինին նոքա երկրիս վերայ:

———o———

ԺԵ.

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿՏԱԿ

ՑԻՇԱՏԱԿ

———o———

Ընտանեկան կենաց մէջ ծերունի Նահապետաք իրենց վերջի օրհնութենէն յետոյ՝ վերջին անհրաժեչտ պարտք մի եւս ունին, այն է կտակը, կեանք եւ յիչատակ, եւ կ'ապրին նոքա հազարաւոր տարի, եւ նոյնիսկ գերեզմանին մէջ:

Կտակը տիրապէս կը նչանակէ այն սուրբ աւանդ եւ յանձնարարութիւնը, զոր մարդ իւր կենդանութեանը ուրիչ կտակակատար անձի մի կ'աւանդէ, որ յետ իւր մահուն կատարեն իւր կտակը՝ աննենգ եւ անվրէպ հաւատարմութեամբ: Կտակարար անձն չատ անգամ եւս իւր կտակը ինքնին ձեռօք կը կատարէ ի կենդանութեան եւ կամ կը փոփոխէ զայն: Նա անբռնադատ է այս իրաւանց մէջ, զի կտակը միայն իւր ազատ կամքէն կախումն ունի: Բայց ինչպէս կը վկայէ Պօղոս Առաքեալը՝ կտակ յետ մահուան հաստատուն է, զոր եւ ոչ աչխարհիս թագաւորաց բուռն հրամանը կարող է խախտել զայն կամ ըստ կամս փոփոխել:

Թէ Սուրբ Գրոց եւ թէ Ազգային պատմութեանց մէջ նըկատելով կը տեսնամք, որ կտակը երկու կերպ աւանդուած է, կամ իբրեւ բարոյական պատուէր եւ կամ նիւթական նուէր: Նիւթականին օրինակները չատ կը տեսնամք մեր վաղեմի եւ արդի յիչատակարանաց մէջ, որ բազմաթիւ աստուածապաչտ անձինք թէ արք եւ թէ կանայք, իրենց սեպհական կալուածներէն կամ հարստութեան գանձէն կտակելով նուիրած են եկեղեցեաց, վանորէից չինութեան եւ յարատեւ պայծառութեան՝ որոց առ հասարակ տէր եւ ժառանգորդ եղեր է ժողովուրդը առանց վաստակելոյ: Եթէ հետազօտեմք մեր նախնեաց ձեռա-

դէր յիշատակարանները, բազմաթիւ վանորէից ու տաճարաց արձանագրութիւնք պիտի գտնեմք, որ դոքա մեծ մասն՝ կտակաց չնորհիւ հաստատուած են առանձին առանձին իշխանաւոր ու հարուստ ընտանեաց ձեռքով: Ով չի հաւատար որ Անւոյ հազար եւ մէկ եկեղեցիք կտակաց ու յիշատակատուաց օժանդակութեամբ կառուցուած են, որոց անունները դեռ կը նըշմարուին աւերակ ու կիսակործան տաճարներու վրայ: Եւ ոմանք տեսնելով կը զարմանան ու այսպէս կը դատեն թէ Հայոց ճոխութիւն եւ երկրի գանձերը՝ վանքերու եւ հոյակապ տաճարներու չինութեան համար սպառած են:

Իսկ բարոյական կտակ ու պատուէրը, որ խառն է լի օրհնութեամբ ու դառն անիծիւք, այդ եւս աքանչելի կերպով կը տեսնամք Սուրբ Գրոց մէջ:

Աբրահամ նահապետ իւր վախճանին մօտ կանչածելով թէ դուցէ ինքն կանուխ մեռնելով՝ Իսահակ որդին մոռնայ հայրենի տան ազգակցութիւնը, պանդուխտ երկրի մէջ օտար ընտանեաց հետ ամուսնանայ, կը կոչէ իւր հաւատարիմ ծառայն եւ կտակաւ կը պատուիրէ որ Քանանացւոց երկրէն չընտրէ ամուսին Իսահակայ որդւոյն համար, եւ ուխտիւ երդում կ'առնու իրմէն չդրժել այս կտակին դէմ: Նոյնպէս Իսահակ Աբրահամէն ուսեալ՝ նոյն կտակաւ կը պատուիրէր Յակովբայ, Քանանացւոց երկրի աղջիկներէն չառնուլ, այլ միայն իւր մօրեղբայրական տան ազգակցութենէն ընտրել իւր ամուսին: Յովսէփ նահապետին կտակը չատ նշանաւոր էր, որ ցանկութեամբ կը խնդրէր ու կ'ըսէր. Թէ՝ «երբ Տէր Աստուած այցելութեամբ կը հանի Իսրայէլի տան ժողովուրդը Եգիպտոսէն, հանէք եւ դուք իմ ոսկորներս այն երկրէն եւ տարէք ամփոփեցէք իմ հարց շիրիմներուն ծոցը:

Նահապետաց կտակէն յետոյ առաւել մեծ եւ նշանաւոր էր Մովսիսին կտակը, որ իւր վախճանին մօտ բոլոր Իսրայէլի ժողովուրդին կ'աւանդէր, որ էր մի միայն Աստուծոյ օրէնք եւ պատուէրները, զորս կրկնելով կ'աւանդէր Յակովբայ տան ու ընտանեաց. երկնից օրհնութիւն կը ցօղէր օրինապահ որդւոց գլխոյն, իսկ անէծք եւ նզովք կը սպառնար նոցա, որ ստունդանալով պատուիրագանց կը լինին:

Այլ մեր գթած Յիսուսի կտակը լի էր ամենագեղուն օրհնութեամբ. զոր վերջին ընթրեաց իրիկուն կ'աւանդէր իւր սիրելի խմբին եւ բոլոր հաւատացելոց. նորա սուրբ կտակը սկսն

էր, զոր միշտ կրկնելով կ'աւանդէր, եւ կտակագիրն Աւետարանն էր:

Այս կտակագիրը Թողուց Յիսուս. չէ թէ մի ընտանեաց կամ մի ազգի համար, ինչպէս Մովսէս, այլ համայն եկեղեցւոյ ընտանեաց կ'աւանդէ իւր հայրապատուէր կտակը, որ լի ու լի պատարուն է երկնատուր օրհնութեամբ. զի նորա սուրբ եւ անդրժելի կտակապատուէրը իւր աւանդած հաւատքն է, ընկերասիրութիւնն է, համատարած խաղաղութիւնն է, կարեկից համբերութիւնն է, Թողութիւն եւ ներողութիւնն է: Եթէ մահկանացու մարդոց կտակ յետ մահուան այնչափ հաստատուն է, որչա՞փ անմահ Աստուածորդւոյն կտակը, որ խաչին արիւնով եւ նոր յաւիտենական ուխտիւ կնքուած է:

Ուստի թէ Մովսէս, թէ Յիսուս, թէ Առաքեալք եւ թէ եկեղեցւոյ սուրբ Հարք, ինչ որ աւանդեր են, պարտաւոր կը մնան եկեղեցւոյ ընտանիքը եթէ դայնս անեղծ եւ հաստատուն չը պահեն:

Թողունք այս բարոյական կտակը, որ մեր մասնաւոր ա-ռարկային բարձր է, խօսինք դարձեալ նիւթականին վերայ, որ աչխարհիս բախտաւոր եւ հարուստ ընտանեաց համար մի անհրաժեշտ պարտիք է:

Մարդ, թէ այր եւ թէ կին, երբ յիշէ իւր օրահաս վախճանը եւ մտաբերէ թէ՝ ինքն մահկանացու է եւ պիտի մեռնի ու Թողու այս աչխարհս, ընտանիք, սիրելիք, գանձ, հարստութիւն եւ չատ կալուածները. խմաստուն եւ արդար տնտես է այն մարդը, եթէ ցանկայ իւր մահուան եւ գերեզմանին մէջ եւս ապրիլ: Եւ ի՞նչպէս, կտակաւ եւ բարի յիշատակով, այսինքն իւր սեպհական հարստութենէն մի բաժին հանէ ազգին. բաժին հանէ աղքատ ընտանեաց առանց երբէք ղրկելոյ իւր տան ընտանիքը: Երջանիկ կը լինէր ազգը, երջանիկ կը լինէր մեր հայրենիքը, եթէ ազգին մէջ գտնուած իւրաքանչիւր գանձատէր անձինքը առանց կտակի եւ յիշատակի չմեռնէին:

Սակայն չատ բուռն է մարդկանց մոլեկան ագահութիւնը, որ մարդոց սիրտ եւ հոգին կը կապէ մինչեւ վերջին չունչ. նա հոգին տալու կը յօժարի, քան թէ գանձ ու ստացուածք. նա իւր անգին հոգւոյն փրկանաց համար երբէք չի հաճիր դուրս նաքեայ գանձ փոխարինել. թէեւ հնար լինէր հոգին անդրէն վերադարձնել: Ուստի ագահ մարդոց կտակը եւ անյագ տենչն այն է, որ իւր գանձը իւր հետ ի գերեզման տանի ու թաղէ: Եւ ճշմարիտ է այս, ապա թէ ոչ՝ ի՞նչ է պատճառ, որ աչխար-

հիս ագահները չատ անգամ իրենց դանձերը հողին տակ անյայտ կը թաղեն. ուր կը թաղեն նաեւ իրենց քարաժեռ սիրտը, ինչպէս կը վկայէ սրտագէտ Յիսուս Թէ. «Ուր դանձք ձեր են, անդ եւ սիրտք ձեր եղիցին»:

Ոչինչ դանդաղութիւն չունին ագահէն նաեւ այնպիսի մարդիկ, որ չափազանց ընտանեսէր լինելով վաղուան եւ ապագային համար հեթանոսաբար կը հոգան. իրենց ամէն ջանք ու վաստակը միայն իրենց զերդաստանին համար կը պատրաստեն. նոցա համար բնաւ փոյթ չէ ընկերասիրութեան պարտիք եւ կամ աղքին կարօտ ընտանիք: Եկեղեցի, դպրոց, կտակ եւ յիշատակ, այս ամէն՝ նոցա եւ այնպիսեաց մտքէն հանուած է: Նոքա Նախախնամութեան չեն հաւատար եւ կ'ուրանան երկնից Հօր խնամքը, որ ճնճղկան բունի ընտանիքը չի մոռնար, այնպիսիք որ թէպէտ իրենց ժլատութեան ձեռք մինչեւ ի գերեզման կը կծկեն, բայց ի պատիժ նոցա՝ ժառանգորդ ընտանիքը ամենայն չհայլութեամբ կը բանան իրենց ձեռքը ու անխնայ կը վատնեն բոլոր հարստութեան դանձը, որով ճոխ մեծատան ընտանիքը՝ կարօտ մուրացիկ կը լինին, որոց բազմաթիւ օրինակներն անցելոյն մէջ պատմութիւն կ'առանդէ եւ ներկային մէջ մեք մեր աչքով կը տեսնամք:

Կտակարարութեան պարտիք միայն մեծատան ընտանեաց համար չէ, այլ ազգին իւրաքանչիւր անհատ անձինքը առանձին իրենց կտակն ունին: Աւծաթով եւ անարծաթ կղերները թող մէկը իւր արծաթը կտակէ, միւսն իւր դիրք եւ խրատ: Թող կտակեն նոքա եկեղեցւոյ որդիքներուն, հայրենատուր հաւատք եւ հարց աւանդութիւնք պինդ պահել: Թող կտակեն նոքա Հայոց դաղթական դաւակներուն ուր որ կը լինին. Աբրահատ եւ Էջմիածնի Կաթուղիկէն չի մոռնան: Թող կտակեն նոքա սուրբ Ղեւոնդեանց ու Վարդանանց խաչ եւ անձնանուիրութիւնը: Թող կտակէ քաղաքացին իւր ընտանեաց՝ արհեստ, աշխատութիւն, վաճառաշահութիւն, տնտեսութիւն, խնայողութիւն եւ բարոյական կեանք:

Իսկ չինական աշխատամաշ ծերունիքը թող այս կտակն աւանդեն ընտանեաց, որ սիրեն հին նահապետական պարզ կեանք, սիրեն մշակութիւն, հողն ու մաճը. երբէք չի վաճառեն իրենց կեանքն ու հարստութեան մշտաբուխ աղբիւրը, այսինքն հայրենի երկիրն ու գետին:

Եւ դուք ի՞նչ պիտի կտակէք, հայրենեաց կարօտ խեղճ պանդուխտ Հայեր. դուք կտակեցէք ձեր դաւակաց ու եղբարց,

երբ օտարութեան մէջ կը հասնի ձեր վերայ, ո՛հ, մահ ու գե-րեզման: Այո՛, նպովիւք կտակեցէք, որ նոքա հայրենի հողին ու երկրին մէջ տքնին ու աշխատին, թող մեռնին, թող իրենց գերեզման իրենց արտիկ լինի, թող չիգան այս տեղը, ուր ձեր ազատ եղն ու մաճ թողլով՝ բեռնակիր կը լինիք. եւ շատ անգամ բեռանց ծանրութենէն ձեր ոսկորները կը ճարճատին եւ ձեր հուժկու բազուկները կը թուլնան. երես ընդ գետին կը թաւալիք փողոցի սալայատակաց վերայ. կը բառնան ու կը թաղեն գձեզ անյիշատակ չիրիմներու մէջ, ուր չեն ու չկան ընտանեկան գերեզման, ձեր պապերուն ու մամերուն խաչքարեր եւ ոսկորները:

Իսկ դու, հէք Աբծուիդ Վասպուրական. քո կտակն ի՞նչ է. թէ որ մահն գքեզ պանդխտութեան մէջ նետահարէ. «Կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի» կ՝ասեմ եւ կ՝աւանդեմ իմ կտակը իմ սիրելի, հաւատարիմ եւ մտերիմ Ագգին՝ որ գիս բառնան տանին այն հողին աւանդեն. եւ դնեն գիս ի դէր հանգստեան Վարագայ խաչաքարերու տակը, ուր թերեւս չիրիմս ու ոսկորներս խառնուի. Եղիսէի նման սուրբ հարց չիրիմներուն հետը. ես մեղապարտ մեռեալս, արժանի լինիմ նորոգ յարութեան ննջելով ի Քրիստոս հաւատով եւ յուսով:

———o———

ԺԶ.

ՏԱՆ ԵՐԷՑ

ԵՒ

ԻՒՐ ՊԱՐՏԻՔ

———o———

Ինչպէս ընդհանուր Հայրապետ Հայոց իբրեւ ծայրագոյն հովիւ, եւ տնտես է բոլոր Հայոց գերդաստանաց իւրաքանչիւր իրենց վիճակին վերայ նոյն հոգեւոր տնտեսութեան պաշտօնն ունին. այսպէս եւս ընտանեկան եւ առանին եկեղեցւոյ փոքրիկ հօտին՝ փոքրիկ հովիւներն են Տաներէց քահանայք՝ որոց միայն յանձնուած է ընտանեկան հոգեւոր պէտքերը հոգալ ու մատակարարել: Տաներէց, որ թէպէտ իւր վիճակաւոր Եպիսկոպոսին իշխանութեան տակ ստորւկ համարուած է, եւ նոյն իսկ ժողովուրդին առաջ այնչափ ըստ արժանւոյն պատ-

ուսուիրեալ չէ. մանաւանդ մեր բարեկարգ ժամանակի մէջ, յորում եկեղեցւոյ տնտեսութեան վարչմի օրէնք եւ կանոնական վճիռներ այլափոխուած են: Բայց տաներէց քահանային հովուական պարտիքն ու կոչումն՝ չատ մեծ, չատ նուիրական եւ չատ արդիւնաւոր հոգեւոր աշխատութեան մշակութիւն է: Վասն զի նորա սեպհական պարտիքն է, ընտանեաց նորածին երախայք սուրբ եկեղեցւոյն մկրտարանին ջրով մաքրել ու որդեգրել Աստուծոյ: Նորա պարտիքն է ամուսնութեան սուրբ պսակ դնել. նորա պարտիքն է խոստովանութեամբ ընտանեկանդաղտնի ու յայտնի վէրքերը դարմանելով բժշկել, Նորա պարտիքն է մահուան ծանր ստուերին տակ հեծող հիւանդը սուրբ եւ ջերմեռանդ աղօթքով կազդուրել եւ հոգին հաւատով զօրացունել: Նորա պարտիքն է նոյնեցեալը ի հող դնել ու կնքել նորա գերեզմանը Խաչիւ եւ Աւետարանով: Նորա պարտիքն է սգաւոր ընտանեաց սուգը չափաւորել, խրատել որ հեթանոսաբար չողբան յոյս ու հաւատ չունենալով հանդերձեալ կենաց: Նորա մեծ պարտիքն է աղքատ ու չքաւոր ընտանիքը՝ չէ թէ միայն սոսկ մխիթարական խօսքերով սփոփել, այլ արդեամբ իրրեւ ճշմարիտ հայր հոգալ նոցա պէտքըն ու կարիքը. հարուստ եւ ողորմած ընտանիքներէն հայթայթելով՝ թշուառ տնանկին կարօտաւոր զաւակները կերակրել:

Նորա մեծ եւ սեպուհ պարտիքն, է, երկրի վերայ իրրեւ երկրաւոր հայր՝ խնամ տանել բոլոր ծխական ընտանեաց. մանաւանդ նոցա պատահար թշուառութեանց մէջ ճիսուսին նկարագրած գորովալիր դէմքին տիպարը լիովին յանձին բերել. ի բանտ գնալ. բանտաւորին կապանքը դիւրացնել, հիւանդին ի տես գնալ, սուրբ Պօղոսին թաշկինակով նորա քրտինքը սրբել, դեղ ու ճար գտնել. թէ քաղցեալ է՝ հաց տալ, թէ ծարաւ է՝ ջուր տալ. թէ մերկ է՝ հանդերձ եւայլն: Եթէ այսպէս վարի Տաներէց հովիւն, եթէ իւր այս պարտիքները խղճի մտօք կատարէ, յիրաւի՝ յայնժամ տիրապէս Քահանայ Աստուծոյ կը կոչուի, լինելով կատարեալ որպէս երկնաւոր Հայր:

Տակաւին քան զամէն առաւել մեծ պարտիք մի ունի Տաներէց հովիւը, զոր պէտք չէ մոռնալ, եւ ի՞նչ է. առանին հոգեւոր դաստիրակութիւնը, որ պէտք է հաւասար ընթանան ծնողաց դաստիարակութեան հետ: Ես այնպէս կը դատեմ, որ կրօնի եւ հոգեւոր դաստիարակութեան պարտիքը՝ դպրոցի

վարժապետին չէ, այլ Տաներէց Քահանային բաժին է, որ պարտաւոր լինելով իրրեւ առ անին Եկեղեցւոյ տնտես՝ պէտք է ինքնին բաշխէ ու մատակարարէ հոգեւոր դաստիարակութեան հացը ընտանեկան սեղանին վերայ, եւ այդ հացն է մի միայն Աւետարան. բովանդակ սուրբ Գիրք, որ է կենաց բան. ու վարդապետաց դիւրալուր լրատուները. որք առ հասարակ գրեթէ սուրբ Գրոց մտքին պարզապէս բացատրութիւնք են:

Ճշմարիտ խօսելով, ընտանեկան հոգեւոր վիճակը եւ կեանք յայնժամ կ'ևդծանի, երբ Տաներէց Քահանային տգէտ եւ անուս է. որ բաւական կը համարի իւր պաշտօնին համար Սաղմոս, Շարական եւ Մաշտոց, որ միայն եկեղեցւոյ խորհուրդներ եւ ծխական կարգերը կատարելով՝ քահանայութեան բարձրը պաշտօնի միւս պարտիքները անկարեւոր կը դատի: Տաներէց Քահանային տգիտութիւնը չատ մեղադրելի է. թերեւս փոքր ինչ այդ մեղադրանք թեթեւնար, եթէ բարի ու անբասիր վարքով եւ գործնական ընտիր օրինակով տգէտ Քահանայն քօղատրելով ծածկէր իւր տգիտութիւնը, ու տգիտութեամբ այնչափ վնասակար չէր լիներ ընտանեկան կենաց, խօսքին տեղը՝ միայն օրինակը քարոզելով: Բայց եթէ գիտուն եւ թէ տգէտ Տաներէց երբ իր վարուց ու պաշտօնին մէջ կը ղեղծանի. երբ բարի օրինակին տեղը՝ գայթակղութեան չարօրինակ կուտայ, այնուհետեւ բարի եւ երկիւղած ընտանեաց համար՝ հոգեպէս մեծ վտանգ է. որ թէ չգիտեն ուրիշ արժանաւոր հովիւ մի՝ կը պարտաւորին առանց քահանայի մնալ, Աստուծոյ հովուութիւնը խնդրել:

Սակայն արժանաւոր եւ անարժան պաշտօնէից մէջ ընտրութիւն առնել պէտք է. երբ ընտանեաց ձեռքն է այդ իրաւունքը եւ ազատութիւնը, թող խորհին եւ այնպէս ընտրեն Տաներէց Քահանայն: Եւ եթէ գտնեն այդ արժանաւոր ու պատուական պաշտօնեայն, պէտք է կրկին պատուոյ արժանի համարին զինքն, որոյ համար իսկ յատկապէս կը պատուիրէ Առաքեալը: Եթէ ընտանեաց իրաւունքն է Տաներէց Քահանայն պահանջել, ինչ որ քահանայութեան պաշտօնին եւ կարգին վայելուչ պարտիքն է, նոյն Տաներէց Քահանային իրաւունքն է՝ պահանջել իր պաշտաման ու հոգեւոր աշխատութեան վարձքը: Մշակը՝ իւր վարձուց արժանի է, կը խօսի Տէր ո՛վ կարող է ժխտել թէ իրաւունք չէ այս եւ եւ Առաքեալը կը հաստատէ սոյն իրաւունքը, թէ «Ձինուորը իւր թոշակով զինուորիր». եւ

ուրիչ խօսքով դարձեալ նոյն բանը կը կրկնէ. թէ «Սեղանոյ պաշտօնեայն, արժան է որ նոյն սեղանէն կերակրուի»:

Արդ, ընտանեկան սեղանոյն պաշտօնեայն Տաներէցն է. պէտք է որ սեղանին հացէն լիապէս կերակրուի, ապա եթէ գրկի, անհատուցումն, անվարձ մնայ իւր հոգեւոր մշակութիւնը, նա հոգւոց հանելով կը կատարէ իւր պաշտօնը. որով ընտանեկան փարախին փոքրիկ հօտը պարտաւոր կը մնայ իւր հովուին առաջ. ոչ կաթէն՝ կաթ, եւ ոչ բուրդէն բուրդը՝ պարտեաց վոխարէն վճարելով: Եւ մթթէ իրաւունք ունի՞ն յայնժամ՝ Տաներէց մշակին վարձք հատանող ընտանիքը տըրտունջ բառնալ ու միշտ գանգատիլ թէ զմեզ հովուելու եւ մեր հոգեւոր պիտոյք հոգալու բարի հովիւ եւ արժանաւոր պաշտօնեայ չունիմք:

Այլ դուք, ո՛վ ժողովուրդ եւ ընտանիք Հայոց, մի՛ սրտմտիք, թէ ասեմ, ձեր տրտունջն անիրաւ է. ժողովուրդի ընտիր որդիքներէն ո՛վ յանձն կ՚առնու քեզ համար հովիւ ու Տաներէց լինել, երբ դու արժանաւորին եւ անարժանին մէջ ընտրութիւն չունիս: Դու աւետարանին ազատ դինուոր եւ եկեղեցւոյ պատուարժան պաշտօնեայն ճնշեր տարկացուցեր ես չքաւորութեան լուծին տակը, եւ կը սպասես տակաւին որ նոքա վեհանձն եւ ազնուական կերպով չարժին. ձրի չնորհը՝ ձրի տան, չ՚ագահին, անաչառ լինին, ճշմարտախօս լինին, տուրբ լինին, բարի վարքով փայլին, բարի օրինակով հանդիսանան, օրինաց նախանձաւոր լինին, թէ յանցապարտ լինիս զքեզ կշտամբեն. թէ չուզիս՝ հեթանոս համարին, թէ յանդգնիս Դէոդոս կայսեր նման ձեռք լի արիւնով եկեղեցւոյ դաւիթը մտնել, Ամբրոսիոս քաջ հովուին պէս իբրեւ Ամենակալին ահարկու հրեշտակը քո դէմ կենալ ու եկեղեցւոյ դաւթէն զքեզ արտաքս մերժել:

Ահաւասիկ իմ դատաստանս այս է. ես գիտեմ, դուք չէք հաւանիր, կ՚ասէք, թէ այդ խստութիւն է, հաւատաքննութիւն է, անցաւ այն դարը, պէտք է մեր Տաներէց Քահանայք, հոգեւոր կատարելութեամբ հանդերձ՝ քաղաքակիրթ ու քաղաքավար լինին, ճանչնան ժամանակ եւ ժամանակի պահանջումները. բարեկամ լինին յառաջդիմութեան, եւ մեր ընտանիքը ի նոյն յորդորեն ու համոզեն:

Ուրեմն ըստ ձեր դատաստանին, եթէ ընտանեկան կեան-

քին չահն ու պէտքը այդպիսի հոգեւոր ժիր մշակ կը պահանջէ իւր անդին եւ անդաստանին համար, հապա այլ եւս ի՞նչ կը վարանիք, ի՞նչ կը դեղեւիք, ճանչցէք, որոշեցէք ու ընտրեցէք այն արժանաւոր անձն բարի եւ առաքինի ընտանեաց մէջէն: Ընծայացուն երկնից հրեշտակներէն չէ. մարդկային ընտանեաց սեռէն է, եւ ընտանիքը կը ծնի զայն. ձեր իրաւունքն է ձեր ձեռքն է, ընտիր անձինք որոշեցէք եւ ապա ածէք Եպիսկոպոսին առաջ, թող ձեռն դնէ եւ օրհնէ ձեզ Քահանայ:

Բայց դուք, երբ պիտանին ու պատուաւորը, ուսեալ և արժանաւոր անձինքը կը թողուք, անպատիւ, ոգէտ եւ անարժանը յառաջ կը վարէք. կ'ընտրէք եւ կը վկայէք իսկ եպիսկոպոսին եւ Եկեղեցւոյն առաջ, եթէ ճշդիւ հարցաքննութիւն լինի, ժողով եւ Եպիսկոպոսը արժանի չհամարին ձեռնադրութեան, ես գիտեմ ու տեսայ թէ որքան կը խոտանաք եւ կամակոր յամառութեամբ սահակ միջոցները ի գործ դնելով՝ վերջապէս անարժան անձն ի պատիւ Քահանայութեան կը հանէք: Եւ այնուհետեւ երբ մտաբերելով կ'զգաք թէ սխալած էք, կը սոսկանաք, կը տրտնջաք ու կ'սկսիք չարաչար ձեր ընտրած ու հաւնած կղերը դատել ու բամբասել: Եւ չատ անգամ եւս ոմանց անարժանութիւնը առիթ բռնելով՝ ամբողջ Եկեղեցական դասն անարգելով, ոտնհարելով վատաբանելով՝ նշաւակ կը կացուցանէք գիրենք աշխարհին առաջ: Զգիտեմ կը կարծէք ու կը հաւատա՞ք թէ այդպիսով կ'ուղղէք գիրենք, որոց անուղղութիւնը Քահանայութենէն չատ առաջ բնաւորեալ է եւ դուք չատ կը տեսնայիք գիրենք. փորձը ձեր աչքին առաջն էր. դուք քալ գիտէիք ու կը ճանաչէիք:

Բայց թոյլ տուէք որ անաչառ խօսիմ, մթթէ դուք իրրեւ թէ կարեկից լինելով մարդասիրութեան պատրուակաւ ձեր բարեկամաց հաց ու գործ ճարելու համար չաչխատեցա՞ք գիրենք Քահանայ ձեռնադրել տալու, եւ յետոյ իրրեւ մեծ վարձք եւ առաքինութիւն համարելով, կը խօսիք եւս պարծանօք. թէ «խեղճին ընտանիք թշուառութենէ ազատեցէք» եւ այլն: Այդպէ՛ս է, մի ընտանիք իւր թշուառ վիճակէն ազատելու համար՝ ուրիշ ծխական ընտանիքները հոգեպէս թշուառացուցիք: Զգիտեմ. Եկեղեցւոյ գերագոյն դատաւորին առաջ ո՞րն առաւել դատապարտութեան արժանի է, Եպիսկոպո՞սը, որ աչառեց ու ձեռնադրեց, թէ ժողովուրդը, որ զայն ընտրեց ու ընծայեց:

Այլ կը թողում այս մասն այժմ, մտադիր լինելով յայլում տեղւոյ ընդարձակապէս խօսիլ, եւ ժամանակն իսկ կը պահան-

ջէ գայդ· վասնզի չատ տարապարտ տրտունջները կը բարձրանան երկու կողմէն կղերին ու ժողովուրդին, որք ընդ աչս դատելով զիրար կը բամբասեն չարաչար առանց դատաստանի ու քննութեան:

Իսկ մեք, որ նոյն կղերաց դասուն տրուպն ու յետինն եմք, յորդոր կը կարդամք նախ բոլոր Տաներէց զհանայից, որ ճանչնան իրենց սուրբ պարտիքը· յիշեն որ պատասխանատու են նորա առաջ, որ կ'սպասնայ ու համար կը պահանջէ ամէն հովիւներէն թէ մեծ եւ թէ փոքր· Տաներէցն եւս իւր տան հաշիւը պիտի տայ:

Նաեւ յորդոր կը կարդամ այն բոլոր Հայ ընտանեաց, որք եթէ պիտեն խղճիւ թէ հոգեւոր եւ արժանաւոր պաշտօնէին պէտքն անհրաժեշտ է· ուրեմն թող աչառելով անընտրող չը լինին, թող խոտանն ու անպիտանը ի բաց թողուն· ընտրեն եւ իրենց բարի որդիքներէն ընծայեն Աստուծոյ եկեղեցւոյն· արդար Աբելին պէս արդարապէս որոշելով Աստուծոյ բաժին եւ ոչ թէ ժլատ ու խնայող Կայէնին պէս անարդն ու անպէտը հանել Աստուծոյ մասն:

Արդ, դուք, ո՛վ ընտանիք Հայոց, ճառիս բանը՝ այս մի բանով աւարտեմ· եթէ Տաներէց Քահանայն ձերն է, ձեզ համար է, եւ ձեր հոգեւոր մշակն է, ձեր բարին դուք ինքնին ճանչցէք ու ընտրեցէք, ձեր մշակն ընտրեցէք, արժանաւորն ընտրեցէք, ուսեալն ընտրեցէք, հաւատարիմն ընտրեցէք· եւ եթէ իյայ տակաւին ձեր մէջը՝ հրեշտակակրօն ընտրեցէք· եւ քանի որ ընտրութեան այս իրաւունքը ձեր ձեռքն է, դուք այսօր եւ յաւիտեան իրաւունք չունիք դանդաղիլ:

———o———

ԺԷ·

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԿԱՌԱՆՔ

Ե Ւ

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

———o———

Ընդհանուր տեսութեամբ խօսելով՝ ընտանեկան պատկառանք եւ ազատութիւն, երկուքն եւս մարդոյն համար ի բնու-

թենէ տրուած ազատ կամաց եւ բնական զգացման օժիտներն են: Միայն թէ մարդ պարտաւոր է զայն օրինօք վարել եւ ոչ թէ ծայրայեղ ազատամոլ մոլուխամբ կամ նախապաշարեալ հնութեամբ:

Մեր հին ընտանեկան կեանքին սաստիկ պատկառանք եւ ամօթխածութիւնը, որ կնոջ գլուխ եւ երեսը թանձր քօղով կը ծածկէր ու կը փակէր զայն տան ու վրանին տակը, եւ նորա հարսն պարտաւոր էր եօթնամեայ լռութիւնը պահել իբրեւ պահք, անշուշտ նոր աչխարհին առաջ չատ պարսաւելի վարմունք է:

Իսկ հին աչխարհը, որոյ Նահապետները դեռ մեր հայրենեաց մէջ չատ կան, նոքա դատելով կը դատեն աչխարհի ընտանեկան կեանքին ծայրայեղ ազատութիւնը, որ խպատ կը բառնայ պատկառանաց քօղն ու չուքը, կինն ազատ կը թողու ընկերական հրապարակին մէջ, որ նա նոյն իսկ իւր հարսնեաց օրը լեզուն բանայ, խօսի, պարէ, իբրեւ հարսնեւոր դուարճանայ եւ նոցա հետը խնճոյից սեղանին վրայ հրճուի եւ մերթ եւս ծիծաղ արձակէ, որովհետեւ ըստ Պղատոնի սահմանին՝ միթէ կինն եւս ծիծաղական մարդ չէ՞:

Ուղղապէս դատելով, երկու աչխարհի ծայրայեղ վարմունքն եւս չափազանցութիւն կը համարուին ուղիղ բանաւորութեան եւ բարոյական օրինաց առաջը: Ախո՛ս, որ այս աչխարհիս մէջ միջին եւ ուղիղ ճանապարհով քալել դժուարագոյն է: Մարդիկ սովորած են չափազանցել եւ իրենց կիրքերէն վարուելով կը խոտորին միշտ յայ կամ յահեակ, միջակսահման ուղիղ ճամբուն վերայ խիստ սակաւ մարդիկ կը յաջողին որ համեստ ընտանեկան կեանքի ուղղութիւնը պահելով չեն խոտորիր, հետեւելով միշտ բարոյական օրինաց եւ բնական խղճին դիտակցութեան, որք լոյս են եւ միշտ մարդը դէպ ի լոյս եւ ուղղութիւն կ'առաջնորդեն:

Թողունք հին եւ նոր աչխարհի ծայրայեղութեան մասերը՝ ատոյգ խոստովանելով, որ ամօթոյ զգացումն ու պատկառանքը մարդոյն ընտանեկան կեանքին սեպհական վայելուչ զարդն ու պատիւն է: Այն ընտանիքը, որ այս չքնաղ զարդը ամենայն համեստութեամբ հագած է, միշտ պատկառելի կը հանդիսանայ երկնից եւ աչխարհի մէջ:

Ընտանեկան պատկառանք նախ պէտք է ամենայն մեծապանօք յարգուի ու պահուի նոյն ընտանեկան չրջանին մէջ, ուր ծերունի նահապետ եւ մայր տիկին բարձրաթոռ կը բազ-

մին, որոց պարտաւոր են չուք դնել ու պատկառիլ բոլոր դաւակները, հարսները, թոռները եւ ուրիշ այլ ամէն ընտանեկան պարագայք:

Գիտնալ արժան է նաեւ որ պատկառանքը մխայն փոքրերուն պարտիք չէ, այլ եւ նոյն իսկ մեծերն պարտաւոր են զգուշաւոր պատկառանօք վարիլ փոքրերուն հետը: Վասն զի մեծերն երբ պատկառանքն ի բաց թողուն, այնուհետեւ ի զուր է պահանջել, որ փոքրերը ամաչեն: Եւ եթէ ջանան մեծերն ուղղել զանոնք, նոքա քաջ գիտեն զարձեալ ինչափսին առակը յառաջ բերել, ցոյց տալով թէ մեծերն իրաւունք չունին յանդիմանելու, քանի որ իրենց մխակոդմանի քայլերով՝ փոքրերուն օրինակ կուտան. տղայոց ներկայութիւնը բանի տեղ չի դնելով՝ անզգոյշ կը չարժին, անպատկառ կը խօսին, ծուռ կը քալեն, եւ զարմանալին այն է որ մերթ եւս կը գայրանան իսկ, եթէ փոքրերը իրենց նման չարժեն ու քալեն:

Ցիրաւի՛ ընտանեվարութեան մէջ եթէ մանաւանդ պակս թուենք՝ չատ անպատշաճ չարժմունքները կը լինին. բայց ամենէն աւելի տպաւորիչ եւ թունաւորիչ է անպատկառ վարմունք անմեղ տղայոց առաջ: Նոքա խիստ արագապէս կ'ընդօրինակեն զայն. թող յոռի ու չար լինի, ոչ ինչ փոյթ չէ, զի նոքա միամիտ են ու տեսնալով կը հաւատան թէ ինչ որ մեծերը գործեն՝ բարի ու անվնաս է:

Այր մարդիկ, որ առաւել ազատ վարմունք ունին թէ ընտանեկան յարկին տակը եւ թէ արտաքոյ ընկերութեան մէջ, նոքա պատկառանաց ամօթը աւելի կանանց սեռին կը վերածեն. որոյ չատ օրինակները կը տեսնամք նահապետական կեանց մէջ, Աբրահամու վրանի տակ ուր երբ երեք հրեշտակները հիւր կուգան, Սարա որ պառաւ եւ մեծ տիկին էր Նահապետի տան՝ կը պատկառի տեսնուիլ հիւրերուն հետը. այլ յետուստ խորանին պահուելով՝ ականջ կը դնէ երբ հրեշտակներ կը խօսէին աւետիս տալով հանդերձեալ զաւակին համար: Նոյնպէս եւ Ռեբեկայ մինչ բացերես ուղտին վերայ նստած Իսահակու երկրէն դէպ Աբրահամու տուն կուգար, յանկարծ կը տեսնար Իսահակ փեսայացուն իւր, որ ի զբօսանս ելած էր ի դաշտ. իսկոյն ուղտէն վար իջնելով կը քողաւորէ երեսը, պատիւ եւ չուք տալով իւր նորատես ամուսնոյն:

Այս պատկառանաց հին քող գրեթէ չորս հազար տարիէն ի վեր դեռ մեծ խնամով կը պահեն մեր հայ հարսները. այն ինչ զաղթական Հայոց ընտանեկան կեանքին նոր ազատու-

թիւնը դայն վերցնել կը ջանայ. ինչպէս ուրիշ շատ պատկառանաց կերպերը թողուցեր է արդէն, որք մի մի յատկանիշ էին հայկական հնութեան ու կեանքին:

Բայց հին աշխարհի ընտանեկան խիստ պատկառանաց այս վարմունքը՝ որ ինչպէս գրեցի, զկինն իբրեւ խուլ ու համր կը համարի մի կը ճնշէ անիսօ լռութեան մէջ եւ որ տակաւին կը տիրէ այդ վաղեմի սովորութիւնը՝ նոր քաղաքակիրթ աշխարհին առաջ ոչ ընտանեկան առաքինութիւն կը համարուի եւ ոչ ազգային գովելի յատկութիւն: Վասն զի աշխարհի եւ ազգերու նոր վիճակութեանց հետը, գիտութեան եւ ազատութեան հետը, անշուշտ բնական է, որ ընտանեկան կեանքն եւս իւր հին ղրութենէն փոփոխի. եւ այս յեղափոխութեան մէջ այր մարդիկ զկին իւր գրկանքէն ազատելով՝ նմա եւս բաժին տուին կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն: Ա.ռաջին անդամ Երբ կինը այր դիրը արտասանեց՝ ինքնին լուծեց իւր համրութիւնը, կինը կարդաց ու ճանչցաւ իւր իրաւունքն, բողոքեց ու հռչակեց աշխարհին առաջ թէ ինքն եւս իւր ընտանեաց մայրն է, պէտք է խօսի եւ այր մարդոց ընկերութեան մէջ հաւասար աթոռ ունենայ: Կին եթէ իւր ամուսնոյն ազատ ու ճշմարիտ կենակիցն է, արժան է որ նա աշխարհի կեանքը ճանչնայ, մարդկային ընդհանուր ընկերութեան հետ մտերմանայ, խորհիլ գիտնայ, մտածել սովրի, փոքր ի շատէ վերահասու լինի այն ամէն իրաց, ինչ որ մտաւոր ու բանաւոր մարդոյն բնական եւ ազատ իրաւունք կը պահանջեն:

Սակայն մեր գարու պատկառասէր ու պարկեշտ Նահապետներ ու մամիկները երբ նոր աշխարհի հանդէս մտնեն՝ անհնար է, որ չի գայթակղին չարաչար ու մերթ եւս սրտմտելով գայրանալով տրտունջ չը բառնան. Թէ վա՛յ մեզ, ի՞նչ ժամանակի հասանք, ամօթ եւ պատկառանք աշխարհէս վերջացաւ, կին ընտանեկան լռարանէն դուրս ելաւ, կին լեզուն բացաւ ճարտասան դարձաւ. կին քօղն ու լաչակ ձգեց, քօղին տեղը հիւակէն վարդածաղիկ խոյր դրաւ. կին հրապարակ ելաւ, ընկերութեան մէջ մտաւ. կին հաւասար մեզ հետ պատիւ ստացաւ. Նա համարձակ կը խօսի, համարձակ կը վիճի, կը դատի եւ կը պատասխանէ եւայլն: Մէկ խօսքով՝ անմտունչ կին՝ խօսուն բանաղատ դարձաւ. կարդալ գրել սորվելով, լեզուագէտ լինելով, նա կը ճգնի մեզ հետ խորհրդական լինել, աշխարհ կառավարել, օրէնք տալ, Սահմանադրութիւն դոչել: Թերեւս օր մի այլ եւս աւելի յառաջ երթայ ու մեզ հետ հաւա-

սար քուէ տալու իրաւունք խնդրէ. Թողու ընտանեկան ամէն հոգն ու կեանք, Թողու ամուսնական սէր: Աւա՛ղ այն ժամանակին, յորում աչխարհիս կարդ եւ օրէնք պիտի խանգարուին. եօթն հազար տարուան վաղեմի ընտանեկան չէնքը քանդուի եւ կնոջ այս անպատչաճ յառաջդիմութիւնը՝ տանի մղէ զիրենք մինչեւ ծայրայեղ ազատութեան վիճակը: Ո՛վ այնուհետեւ կարող է զսպել զիրենք. աչխարհիս բոլոր տէրութիւնք եթէ միաբանելով դաչնակցին, մթէ կարո՞ղ են Թումբ քաչել նոցա զօրութեան եւ արշաւանաց դէմ. ո՛վ կը տարակուսի այս անկարգ ապագայի վերայ, որոյ ստոյգ նչանները՝ ներկայն իսկ այժմէն ցոյց կուտայ եւ մեք կը հաւատամք Զօրաբարէլի մեծ վկայութեանն՝ Թէ կին զօրաւոր է ու կը տիրէ: Եթէ կին զօրաւոր էր մինչ ուսմունք չունէր. քանի՞ առաւել պիտի զօրանայ երբ ուսման եւ ազատութեան զէնքով զինուրի:

Կը լսե՞ս, խոհական ընթերցող, մեր զարու նահապետ ծերոց այս նախանձաւոր դատաստանը. չգիտեմ կ'ընդունի՞ս, որ չատ մասերու մէջ իւր ստուգութիւն ունի: Մեր կեանքի ապագան միշտ ներկային կը սկսի եւ ներկան ապագային ծայրայեղութիւնը՝ ծերոց մարգարէութիւն պիտի կատարուի Թէ վաղ եւ Թէ անագան: Մի բան կայ միայն, որ սոյն ճախորդ մարգարէութեան երազը դէպ ի բարին կատարել կուտայ եւ այդ բանն է՝ կանանց սեռին ուղիղ եւ պատչաճաւոր դաստիարակութիւնը, զոր հազար դիր կրկնեցի ու զարձեալ կը կրկնեմ: Բոլոր աչխարհ այսպէս կը դատի. երբ նոր ազատութեան իրաւունքը կիներուն գլխէն վերցուց այն պատկառանաց ճնչող քօղը. պէտք է ճչմարիտ ու պայծառ դաստիարակութեամբ քօղաւորէ նոցա ամօթխած ճակատը, զորով Թէ հին մթութեան քօղ ստուեր կածէր. Թող լուսոյ քօղով կին իւր աչքը բանայ ու տեսնայ աչխարհին գործերը: Առանց այս պատսպարող քօղին՝ կնոջ ծայրայեղ անդաստիարակ ազատութիւնը դէպ ի խաւար կը տանի զինքն. եւ երբ կնոջ ոտքը գթի ու սահի՝ ողջ ընտանեկան կեանքը իւր հետ կը կործանէ: Այո՛, ուղղել պէտք է կնոջ ընթացքը որ այդ վտանգաւոր խորխորատէն չտես կասի: Անհրաժեչտ հարկ է նորա միտք ու հոգին մչակել եւ ապա Թողուլ ազատ, որպէս զի զօրանայ կին եւ իւր կթոտ ոտքով կարողանայ ազատութեան մէջ անսայթաք ու անխոտոր քալել, եւ ճչմարիտ դաստիարակութեան մայրերը լինելով նոր ընտանիք, նոր կեանք կազմեն Հայոց ժողովուրդին: Երբա-

նիկ օրեր են այն օրերը երբ Հայոց տիկնայք ու կանայք հին պատկառանաց չնորհին հետը՝ նոր դաստիարակութեան լոյսով եւս կը փայլին եւ յայնժամ միայն կարող են իսկապէս նմանիլ Եւրոպիոյ կրթեալ եւ ժրագլուխ կիներուն: Ապա թէ ոչ, սոսկ արտաքին կեղծ երեւոյթով, քաղաքավարի չարժման կերպերով, պերճ հագուստներու նոր նոր ձեւերով, առանց մայրենի լեզուին՝ քանի մը Ֆրանսերէնի բառերը հնչելով, Հայուն հին պար մոռնալով՝ նոր պար խաղալով, մեր հայրենի կամ մայրենի անուշակ երգեր թողլով՝ անընտանի դաշնակ զարնելով՝ Հայոց ընտանեկան կեանքը դէպ ի լաւագոյն չի փոխիր, այլ յաւէտ կը վատթարանայ հին ու նոր գեղծմունքները իրար խառնուելով. որով յետին ազատութիւնը՝ թերեւս չար լինի քան զառաջինն, եւ յայնժամ իրաւունք չունի՞ն պատկառաչէր ընտանիք նզովք կարդալ նոր աշխարհի ծայրայեղ ազատութեանն եւ զարձեալ բարւոք համարին կինը ընկերական հրապարակէն հանել և անդրէն տանել հին նահապետական վրանին տակ փակել եւ թանձր քօղով ծածկել նորա դլուխ, որ այլ եւս արեւ եւ ազատութիւն չի տեսնայ:

Մոռացէ՛ք այդ, մոռացէ՛,ք ո՛վ դուք գաղթական Հայեր, դուք որ կէս ու կեղծ լուսաւորութեամբ խայտացիք. առանց ընտանեկան դաստիարակութեան՝ աճապարեցիք կինը պատկառանաց համեստ քօղին տակէն հանելով՝ գայրոցին տաճար տարիք դինքն. ինչ որ կնոջ պէտք չէր՝ դուք գայն ուսուցիք, եւ ինչ որ պէտք էր՝ դուք կամ չգիտցաք կամ աւելորդ դատեցիք, միայն աղօտ կիսախաւար լոյս տուիք կնոջ եւ արձակեցիք դինքն:

Կին միանգամ ազատութիւն գտնելով՝ ճամբայ առեր է կ'երթայ, ուր որ հրապոյր եւ հաճոյք կը վարեն դինքն: Կինը իր կոլտանան ճանապարհ չի նկատեր, կոյր զկուրայն կ'երթայ եւ իւր ուժով եռեւէն կը քարչէ կը տանի իւր խեղճ կապեալ ամուսինը: Զկայ բնաւ գօրութիւն մի, որ կնոջ քայլերը յետս կասել տայ. նա պիտի չարունակէ այդ խոտորնակ ճանապարհ, ո՛վ կարող է կրկին անգամ չղթայել նորա ոտքը երբ նա ազատութեան իրաւունքը՝ իւր գօրավիգ առած է: Զգիտեմ ի՞նչ ճար ու դարման կը մտածէք սորա համար, ո՛վ դուք, այր մարդիկ, որ ընտանեաց տէր ու կառավար էք, կը խորհի՞ք վերստին դնել դինքն այն հին պատկառանաց բանտին մէջ կապել ձեռքն ու ոտքերը եւ իսպառ փակել նորա դէմ ազատութեան դուռը:

Այդ դարմանը, զոր դու կը խորհիս անհնարին եւ անօգուտ է այսուհետեւ. դու կարող չես աշխարհի եւ ժամանակի անիւները դէպի յետս դարձնել անդրէն, որք անդիմադրելի ուժով դէպ յառաջ կ'երթան: Մանաւանդ Եւրոպիոյ հոսանքները որ մէկ բաղխելով զո հին բանտերը եւ չղթաները առ հասարակ կը խորտակեն:

Ուրեմն մի ճար, մի դարման միայն կը մնայ քեզ եւ այս է. կնոջ հոգին ու միտքը տիրապէս կրթել ուղիղ դաստիարակութեամբ, թող այնուհետեւ նա ինքնին իւր կիրք, իւր հաճոյք եւ իւր ազատութիւնը չափաւորէ, ինքնին զգալով ու ճանաչելով իւր մոլորամիտ շաւիղը: Աշխարհիս բոլոր ողջամիտ իմաստասէրներ, բարոյախօս բժիշկները՝ կնոջ հիւանդութեան համար միակ դարման ու դեղ՝ այս կը վարդապետեն:

Ո՛վ դուք դաստիարակք Հայոց, որ թերեւս աւելի քան զիս կը ճանաչէք Հայոց ընտանեկան կեանքն ու վիճակը, թէ ի՞նչպէս հին պատկառանաց մէջ նա առողջ էր, նոր ազատութեան մէջ հիւանդացաւ. եթէ կայ եւ գիտէք ուրիշ դեղ ու ճարը՝ հոդացէք ու գրեցէք այս հիւանդին համար. թող կարդան խեղաբերին ամէն ընտանեաց հայրերը, որ յուսահատ եղած՝ դարմանի դարման կ'աղաղակեն:

———o———

ԺԸ.

ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻՆ

ԱՆԿՈՒՄՆ ԵՒ ԲԱՐԳԱՒԱՃՈՒՄՆ

———o———

Այս աշխարհի վերայ մարդոց ընտանեկան վիճակը միշտ անստոյգ եւ անհաստատ է. եւ այնչափ վիճակէ ի վիճակ կը փոփոխի ինչպէս տարերաց չարունակող եղանակները: Շատ յարմար է թէ որ ըսենք ընտանեկան վիճակը այնքան ել եւ էլ ունի, ինչպէս օդաչափ գործիքին աստիճաններն առաւօտէն մինչեւ երեկոյ:

Աշխարհիս տարերքը բնական ու մշտնջենաւոր օրէնքով կը չարժին ու կը փոփոխեն. արդեօք պէ՞տք է համարինք այնպէս թէ մարդոյն ընտանեկան կեանքն եւս նոյն մշտնջենաւոր օրէնքին տակ վակուած է, միայն թէ ուրիշ պայմաններով: Զոր

օրինակ Աստուածոյ պետական հրաման օրինօք վճռեր է, որ մարդ իւր երեսաց քրտինքով իւր հացն ուտէ. ուստի թէ քաղաքացի թէ հողագործ մշակը, եթէ մինն արհեստով եւ միւսն հարօրին մաճով չ'աշխատին՝ ընտանեկան սեղանէն հաց կը պակսի եւ զաւակները սովալլուկ կը տանջին: Ուրեմն հացն աշխատողինն է, իսկ հեղգացող մշակին բաժինն է սովամահութիւն:

Իբրեւ ճշմարիտ Քրիստոնեայ եւ անթերահաւատ հաւատացեալ պարտաւոր եմք հաւատալ թէ զաշխարհ կառավարող Նախախնամութիւնն՝ իւր անյեղլի օրէնքով մեր վիճակը կը փոփոխէ բարձրութենէ ի խոնարհութիւն, խոնարհութենէ ի բարձրութիւն: Բայց երկնից արդարութեան ատեանն այդ օրինաց վճռագիրը յայնժամ ի գործ կը դնէ՝ երբ մարդ մեղանչէ նորա բնական օրինաց եւ պատուիրանին դէմ, որով յայտ է թէ, մեր վիճակի փոփոխութիւնը՝ մեր մեղքէն յառաջ կուգայ, եւ մեղքը մեր ազատ կամքէն կը ծնանի: Եթէ այսպէս է, ուրեմն ընտանեկան չարեաց ու աղէտից նախապատճառը՝ զարձեալ ինքն ընտանիքն է, ինչպէս նաեւ բարեկեցիկ երջանկութեան:

Սակայն աշխարհս եւ ժամանակը միշտ աղէտաբեր օրեր ունին ու կը բերեն ընտանեկան վիճակին վերայ. որ այսօր ճոխ է՝ վաղը կը չքաւորի. որ այսօր երջանիկ է, վաղն ապերջանիկ. որ այսօր բարձրապատիւ է, վաղն անպատիւ եւ արհամարհ: Եթէ պարզ հայեցողութեամբ նայիմք, այնպէս կը թուի մեզ՝ որ չատ անգամ ընտանեաց վերահաս չարիքները՝ հեռաւոր պատճառներէն կուգան. զոր օրինակ երկնից ցասումներուն անարգել պատուհասներէն, երկրի անարդար կառավարութենէն, արշաւանքներէն, պատերազմներէն, մահատարաժամէն եւ այլ սոյնպիսի կոտորածներէն եւ պատահարներէն: Որք առ հասարակ սոսկալի ու կորստեան պատուհասներ են. խոտի նման կը հնձեն ու կ'սպառնան մարդկային ընկերութեան ընտանիքը. ճոխն եւ աղքատն ի միասին եւ անխտրապէս ի գերեզման իջուցանեալով:

Ցիրաւի չատ ահաւոր ու դժնդակ են այս արտաքին արկածները. բայց առաւել սոսկալի առաւել մահաբեր են ընտանեաց համար ներքին ամենօրեայ սովորական պատուհասները, զոր մարդիկ իրենց ազատ կամքով ու ձեռքով կը պատրաստեն: Արտաքին պատուհասները մարդոց ձեռնհասութենէն վեր են են, մարդ կարող չէ խոյս տալ կամ դիմակալել նոցա դէմ: Զի ո՛վ կարող էր Իտալիոյ վեսուվ լերան հրաբուխի բերան վա-

կել, որ հռչակաւոր Պոմպէին մոխրով չի ծածկէր. եւ ո՛վ կարող է ամպերուն հրաման տալ, որ բարկաճայթ կարկուտով եւ յորդահոս անձրեւով գիւղեր եւ քաղաքներ չ՚ողողեն:

Իսկ ներքին պատուհասները այսպէս չեն. այլ մեր ազատ կամաց ու հրամանին տակ լինելով՝ մեք կարող եմք դադա առաջ թումբ քաշել արգելուլ որ մեր տունն են ընտանեկան սըրահը չողողեն: Արտաքին պատուհասն՝ աչխարհիս վրայ միայն ՚ի տեղիս իւր արկածներ կը թափէ, իսկ ներքինը գրեթէ նոր քաղաքակիրթ աչխարհիս մէջ համաչխարհական պատուհաս է, որ Արեւմուտքէն ելնելով դէպի Արեւելք իւր արշաւանքները կը չարունակէ որ իրրեւ համաճարակ ախտ իւր մահատու ցաւ տիրեր է մեր ընտանեաց սրտին մէջ. նոքա այս ծիւրական ախտով տակաւ առ տակաւ կը մաչուին ու չեն գոյ:

Սկսինք այժմ պարզապէս բացատրել այս հոճայական ախտին տեսակներն, առ որ սիրահարած են մեր կարճամիտ ընտանիքը եւ մահ գրելով տարաժամ մեռնին: Քանի՞ են այդ ներքին ախտերուն ցեղը, ուշ դիր, ես խօսիմ քեզ մի եւ երկու բառով. եւ այս է, զեղխ եւ անբարոյական կեանք. եւ ըստ սուրբ Գրոց չափազանց ցանկութիւն եւայլն. որոց այլ եւ այլ ճիւղերը թուեմ քեզ ահաւասիկ:

Ցանկութիւն բազմախորհրդական սեղանոյ եւ գինարբեցութեան առանց գիտնալոյ ու հաչուելոյ թէ տաչտին մէջ ո՞րչափ հաց, մառանին մէջ որչա՞փ պաչար եւ կարասին մէջ ո՞րչափ գինի կայ: Ցանկութիւն հանդերձի եւ նորաձիրութեան, առանց նկատելոյ թէ նորա աչխատութիւն եւ կազմութիւնը մեր երկրի եւ մեր ժողովուրդի աչխատութեան արդիւնքն չէ. մեր հանճարոյ գիւտ չեն եւ մեր մեքենական գործարաններէն ելած չեն, ճչմարիտ խօսելով մեք արժանի չեմք այդ պերճութիւնները վայելել: Եւ գիտէք թէ քանի՞ ծանր գնով կը գնեմք առանց երբեք հոգալու մեր օրական պարէնն: Միթէ ես չե՞մ ճանաչեր ու տեսնար այն բազմաթիւ ընտանիքներ որք իրենց տղոց բերնէն հաց կտրելով՝ նախ նորաձիրութեան չգէտ պէտքերը կը հոգան. ես չե՞մ ճանաչեր ընտանիք անպատուող, այն անհոգ հայրերը, որ պարտքը չվճարելով վարկն ու պատիւ կը կորուսանեն, եւ փոխանակ ընտանեկան ցանկութիւն դադարելու եւ չափաւորելու՝ իրենք եւս նոյն ցանկութեան հոսանքէն մղուելով կ՚երթան կը հասնին մինչեւ յայն կէտ, ուր յուսահատ չքաւորութիւնն կը տիրէ: Երանի՛ թէ այդ զգալի փորձով

ուշաբերէր պճնասէր ընտանիքը եւ այնուհետեւ՝ դիտնար չափաւորել իւր կեանք եւ ունայնասէր ցանկութիւնը:

Նորասիրութեան ցանկութեան հետը կգնէք նաեւ մեծամամ չինութեանց ցանկութիւն եւ թանկագին կահ կարասեաց կատմութիւնը: Մեք դիտեմք թէ թագաւորին՝ պատշտ պէտք է, իշխանին՝ ապարանք, քաղաքացի ժողովուրդին՝ չափաւոր տուն եւ դաշտաբնակ չինականին՝ խրճիթը: Մենք տեսանք ու տակաւին կը տեսնամք մեր ազգին մէջ այն կարգի ընտանիքը՝ որոնց դրամագլուխը միայն իրենց կեանք եւ ապրուստը կ'եղրաչխաւորէր թէ արհեստի եւ թէ չահավաճառութեան մէջ: Այնմիտ անտիտառութիւն չէ՞ արդեօք, երբ այդպիսիները անխորհուրդ ձեռնարկութեամբ իրենց դրամագլուխը՝ տան չինութեան եւ կահ կարասեաց համար կը վատնեն, որով չահու եւ վաստակի աղբիւրը նուազիլ կ'սկսի. յայնժամ տրտունջ կը բառնան այդ տնաչէն տնտեսները, թէ մեր ժամանակ դառն ու անյաջող է, թէ վաստակ չկայ, թէ տուրեւառ դադրած է, թէ անցեալը չատ լաւ էր քան թէ ներկայն: Բայց հուսկ ուրեմն նա կը զղջայ ու կը խոստովանի եւ ինքնագատ լինելով իւր անմտութեան վերայ կ'ողբայ, որ ցուցամոլ պերճութեան համար դրամագլուխ փճացուց: Եւ ի՞նչ կ'ընէ յետոյ հոյակապ տան փառասէր բնակիչը, երբ կը տեսնայ որ արտաքուստ ընկերութեան մէջ իւր վարկ ու պատիւ պակսած է, եւ ի ներքուստ մեծաչէն տան սեղանին հացը նուազած. եւ մի կողմէն եւս անհոգ ընտանեաց նորասիրութեան անյագ ցանկութիւն երբեք պակսած չէ. եւ կուգայ արագ կը հասնի այն դժպատեհ ժամն, որ տան տէրն՝ իւր ձեռաչէն տունը ի վաճառ հանէ, եւ կէս պին վաճառելով՝ վճարէ իւր դիպուած պարտքերը, եւ երանի՛ թէ մնար դուզնաքեայ մասն մի, որով կարենար նա կրկին դրամագլուխ կազմել եւ չարունակել իւր չահավաճառութիւնը. եւ միշտ անցեալը մտաբերելով խելաբերէր սակաւապէտ տնտեսութեամբ բաւուքէր իւր ընտանեկան կեանքը եւ այլ եւս չերթար իւր հին ճանապարհ, որոյ վախճանը վաճառել կուտայ իրեն հայրենի տուն եւ ժառանգական ստացուածքը եւ ինքն կը մնայ անվարկ անպատիւ եւ այնուհետեւ կամայ ակամայ կը խոնարհի սակաւապէտ տնտեսութեան վարժապետին առաջ, եւ կ'ուսանի խնայութեան պարկեշտութեան պարզութեան, աշխատութեան եւ ապագային հեռատեսութեան դասերը: Եւ դարձեալ կրկնեմ. երանի՛ թէ մի անգամ եւ եր-

վիճաբանելով եւ փորձուելով, չմոռնալ այդ օգտակար դասերը՝ որ մարդոյն կենաց ապահովութիւնն է:

Դառնանք այժմ ընտանեկան ցանկութեան մխիթարիչ բացատրենք ասոր, որ քան զամէն ժանտաբեր ու աւերիչ է. մահ կը բերէ իրեն եւ տարածելով կը թունաւորէ ազգին ամբողջ ընտանիքը, որ հարստութեան հետը՝ կեանքն եւս կը բառնայ եւ կը ջնջէ մարդոյն արժանաւորութեան պատիւ, հանելով ու դրկելով զիրենք ընտանեկան պարկեշտ դասէն: Այնուհետեւ նոցա բաժին այն է, որ առակ ու նշաւակ լինին մարդոց աչքին ու դատաստանին առաջ: Եւ ի՞նչ է այս մոլեգնոյն ցանկութեան անուն եւ վարք. մէկ բառով խօսիմ, անառականութիւն է. մեր հրաշամիտ Թարգմանիչները Աւետարանի ճառած անառակ որդւոյն կեանքը՝ երկու բառով բովանդակած են «Զի կեայր անառականութեամբ». որ կը նշանակէ մոլորական մարդոյն զեղխ կեանք իւր ամէն հանդամանօքն, զոր կը վարէր անառակ որդին իւր կենաց մէջ: Մարդոց մոլորութեան եւ անառակ վարուց ասպարէզը չատ բազմաճղի եւ ընդարձակ է, որոց նկարագիրը Աւետարան կը հանէ մեր առաջ ջրհեղեղեան դարուն մարդոց ապականեալ կեանքը, որոց համար կը խօսի. «Ուտէին, ըմպէին, կանայս առնէին եւ արանց լինէին»: Հաց ուտել մեր կեանքը պահպանելու համար է, գինի խմել մեր սիրտը թիւն փարատելու համար է աշխարհիս վշտակրութենէն, սուրբ ամուսնութեամբ կին ածել, այդ եւս աստուածադիր օրինաց համեմատ, մարդկային կեանքը պահելու եւ բարգաւաճելու համար է: Ի՞նչ է ապա Նոյան դարուն մարդոց անառակ կեանքը, զորս Յիսուս իբրեւ յօրինակ յառաջ կը բերէ ի դգուշութիւն իւր հաւատացեալ որդւոց: Այդ ինքնին յայտնի է, թէ նոցա կեանքը՝ ծայրայեղ անբարեխառնութիւնն էր: Նոցա սեղան որկրամոլութիւնն էր եւ իրենց որովայն Աստուած զոր կը պաշտէին. նոցա գինին խելայեղ արբեցութիւնն էր: Նոքա կ'ուտէին կը խմէին եւ անմիջապէս կը վայելէին Աստուծոյ պարգեւները առանց պարգեւատուն օրհնելու. նոյն ամբարիշտ դարուն մէջ՝ կնոջ եւ սուրբ ամուսնութեան պատիւ ոտնհար եղած էր, անառնաբար խառնազնաց լինելով՝ սուրբ պսակին դաչնագրութիւն եղծուած էր, այլ եւս ընտանեկան կեանքին պահապան պարիսպ չի կար, ամօթ երկիւղածութիւն վերջացած էր. առ հասարակ երկիր եւ մարդկութեան սեռ ապականուած էր Աստուծոյ առաջ. միայն մի բարի արդար Նահապետ մնացեր էր անարատ երկնից առաջ, զոր Նախախնամութիւն

պահեց տապանով ու ջրհեղեղով երկրիս երեսէն ջնջեց ապականեալ մարդոց սերունդը։

Սուրբ Գրոց պատմութեանց՝ այս պատուհասի դասէն պէտք է ուսանիմք, թէ ընտանիք եւ մարդկութիւն ջնջող մեծ պատուհասը՝ անառակ եւ գեղխ կեանքն է. թէ հայրենի ժառանգական հարստութիւնը վատնող՝ այն է, թէ ի վերջոյ հոգի կարօտ եւ սովամահ լինելոյն պատճառն՝ այն է, թէ անխզելի ամուսնութեան կապ հատանող յանդուգն ձեռք՝ այն է, թէ ազգին թէ այլ ազգին դատարանաց մէջ քրիստոնէական պարկեշտութիւն քամահրող անպատկառ երեսն՝ այն է. թէ յայտնի գինետանց մէջ, հրապարակի մէջ եւ այլ խաւարաչրջիկ տեղերը. Քրիստոնեայ անուն կրելով՝ հեթանոսի կեանք վարելով, եւ հեթանոսին գայթակղութիւն տուողն՝ այն է. խաղաղ ընտանիքխռովող, ընտանեկան միութիւն քակտող, հայրենական տան հաստատ հիմունք հիմն ի վեր չրջող՝ այն է։

Ո՛վ, որչա՛փ երանի կը լինէր, եթէ արդի աչխարհի սրամիտ ու վարժ անառակներն՝ Աւետարանի պատմած հին անառակին օրինակն մտաբերելով՝ մինդամայն յիչէին իրենց նախնի կեանքն ու վիճակը. յիչէին թէ անարդ կրից ծառայութեան մէջ խորասած եղած են եւ փափագէին ի ձեռս բերել նախնի կորուսած ազատ կեանք ու հացալից սեղան։

Դարձէ՛ք ուրեմն, ով դուք, անառակութեան մէջ մաչուած ու սողած թչուառ գաւակներ, դարձէք, ղգաստացէք ու դարձեալ չինեցէք ձեր ընտանեկան աւերակները, դոր ձեր ձեռքով, ձեր դործով եւ ձեր հեստութեամբ քակեցիք։

Ձեր խեղճ ծնողք վչտացուցիք, ձեր քոյրեր, ձեր եղբայրները լացուցիք. ընտանեկան պատիւ, մարդկութեան պատիւ արհամարհեցիք. դարձէ՛ք ու դարձեալ դո՛ւք չինեցէք ձեր քակած տան աւերակներն. եթէ տակաւին յամէք ու յամառիք այդ ճանապարհին վերայ, անչուչտ ի կորուստ կը տանի դձեղ եւ դուք վատահամբաւ ու սովամահ կը կորնչիք, եւ ի վերջոյ ձեր եւ ձեր հայրենի տան յիչատակ կը բարձուի աչխարհէս. գերեզման միայն կը թողուք առանց անուան եւ փառաց։

Թողունք այժմ ընտանեկան կենաց այս մոլութեան նկարագիրը, որ չատ բնդարձակ է. յառաջ բերենք նաեւ նոր սովորական մոլութեան այն մասն, որ չատ ընտանիք յաչողութենէ եւ հարստութենէ հանելով՝ հողի վերայ նստեցուց. եւ ի՞նչ է դորա անունը, խաղամոլութիւն է։

Լումայափոխ կամ անտեսագէտ չեմ ես. դժուարին է ինձ

այդ մոլութեան նկարագիրն ըստ արժանւոյն երեւան հանել. միայն այսքան ըմբռնած եմ, որ այդ մոլութիւնը՝ բախտին երեւակայութեամբ մոլորուած մարդիկը, երկու կերպով ի գործ կը դնեն, որ երկուքն եւս միապէս կործանական է: Մի կերպն է դրամով թղթախաղութիւնը, որոյ ծածուկ հրապարակը բուն ընտանեկան կեանքին ու ծոցին մէջն է. միւսն է Մայրաքաղաքիս արժեթղթոց հրապարակը, որ այսօր գրեթէ բազմաթիւ մարդկանց համար իբր յաջողակ չհաւատութիւն մի դարձած է. որով չատ ընտանիք դահավիժեցան այդ խոր ու անտակ գետին մէջ: Եզովբոսին խորհրդաւոր առակը՝ նոցա վերայ կատարուեցաւ. արհեստաւոր, վաճառական, իրենց բերնին հացը այսինքն փոքրիկ ու չափաւոր դրամագլուխ եւ ապահով վաստակը թողլով՝ հոն վազեցին. անըմբռնելի ըստուերին հետը խաղացին. իրենց չնչին ու ցամաքաջուր առուակներով՝ մեծամեծ գետերուն հետ մրցեցան. եւ ի՞նչ չահեցան ի վերջոյ, ոչինչ, առուակներ ու վտակներ դարձեալ առատ գետերուն մէջ թափուեցան. գետերն եւս աչխարհի գանձապետ Մեծին Անգղիոյ ծովացեալ գանձուց հետ խառնուեցան: Իսկ մեր փոքրիկ վտակներուն վիճակը ակներեւ տեսանք թէ ի՞նչ եղաւ ու տակաւին կը տեսնամք թէ ի՞նչ կը լինի: Կը ցաւիմ դրել, ոմանք թշուառացան իրենց ընտանիքներով ու ոմանք եւս կատաղի յուսահատութեամբ գնացին դէպի ծով. ասացին, որ դիրենք ծածկէ. որպէս զի մեռնին ու չղգան պատուոյ եւ ամօթոյ կսկիծն եւ չտեսնան իրենց թշուառ ընտանեաց անբախտ վիճակը:

Իսկ առ տնին խաղամոլութիւնն, որ չատ ընտանեաց համար իրրեւ միակ գլխասանք դարձած է, զրաղելով միայն չնչին եւ աննչան գումարներով. սակայն ոմանց եւս իրրեւ բախտ խաղ, որ մեծամեծ գումարներով կը մրցին՝ անբաժանելի մոլութիւն դարձած է. երկուքն եւս իրենց խիստ վնասակար հետեւանքներ եւ վատթար կողմեր ունին. եւ դարձեալ թէ բարոյապէս եւ թէ նիւթապէս չատ աղետաբեր են ընտանեկան կեանքին: Վասն զի ոմանք կը կորուսանեն, ուրիշներ կը գըտնեն. նոքա, որ կը կորուսանեն, յայտնի է թէ ո՞ր աստիճան մեղապարտ են աչխարհի առաջ. նոյն իսկ ընտանեկան կենաց մէջ, մօր ու զաւակաց առաջ, սեղանին հաց, ինչ ու ստացուածք բառնալ եւ ինքնին ձեռօք կողոպուտ տալ ուրիշին. որ քան զայս աւելի ընտանեկան աւարառութիւն չի կայ: Ֆաղաքակրթութեան մէջ այլ եւս ո՛վ կարող է մեղադրել ամայի լեռ-

ներու աւազակաց գործը, որ միայն վիպուած է ճամբորդին համար եւ չատ անգամ պահ կը լինին եւ դառած միայն կ'առնեն, առանց ամբողջ տունը եւ ընտանիքը կոտորելու:

Իսկ այն, որ լի ուրախութեամբ կը խաչատաց իւր բախտին խաղով, միթէ նա եւ իւր ընտանիքը կը վայելէ՞ն այդ անաղարտ եւ անբիծան վաստակը, ոչ. նոքա ինչպէս կը դանեն, նոյնպէս վաղ եւ պիտու կը կորուսանին դարձեալ, թէ խաղին մէջ եւ թէ այլ եւ այլ անհաշիւ դիպուածներու մէջ, վասն զի չատ դժուարին է հաւատալ թէ աշխարհիս խաղամոլները տըն-տեսութիւն պիտեն. կամ թէ կարող են հաշուով եւ խնայո-ղութեամբ ապրիլ. այդ չատ անբնական է. զի ով որ դիւրութեամբ չահի, դիւրութեամբ կը մսխէ. եւ ով որ դառնաքրտ աշխա-տութեամբ հաց եւ հարստութիւն ձեռք բերէ, նա միայն կը հոգայ տնտեսութեամբ ապրիլ, տնտեսութեամբ կառավարել իւր ընտանիքը:

Յիշենք այժմ նաեւ բարեկական կողմն մեծ անպատու-թիւնն, զոր կը կրէ խաղամոլն: Ձեմ գիտեր. նա ամօթ կը զգա՞յ, երբ նորա անունը վատահամբաւ կը հնչէ, կը տարածի թէ այս ինչ պարոնը իւր խաղին մէջ այսքան գումար կորուսեր է. ի՞նչ կը լինի յանիժամ պարոնին վիճակը. պատիւ եւ վարկը կը կորուսանէ պարկեչտ ժողովուրդին առջեւ, որով իւր առե-տրական գործերը եւ չահավաճառութիւնն անյայտ թեան մէջ կը դադրի եւ երբեմն եւս խոպան ի տնտեսութիւն կ'երթայ:

Բարեկական ուրիշ մի մեծ վնաս եւս ասեմ քեզ, որ է ըն-տանեկան կեանքի մէջ այդ չար օրինակով՝ ընտանեաց կեանքը եղծանել. զի ո՛վ կը հաւատայ. երբ ծնողք եւ ընտանեաց մե-ծերը թղթախաղով մոլին՝ խեղճ զաւակները չի հետեւին նոցա եւ իրենց մատաղ հասակէն սկսեալ չը վարժին այդ անմեղ կարծեցեալ մոլութեանց մէջ: Թողունք այս, մայրերը եւ կիներ-ըն եւս այդ ախտով կ'ախտանան եւ չատերն ախտացած են իսկ. թողլով առ ոտնին տնտեսութիւն, թողլով զաւակաց խր-նամք եւ կրթութիւն, թողլով ընթերցմունք եւ ուրիշ ծնողա-կան պարտիքները: Խաղամոլ մարդոց կեանքին մէջ, աւելի մեծ խանգարմունք մի եւս կայ, զոր նոքա թեթեւ եւ փոքր կը հա-մարին, այսինքն թէ ժամանակի բարւոք տնտեսութիւնը նոցա համար չէ. նոքա ցերեկուան աշխատութեան պրպտմունք բա-ւական չեն համարիր. գողջոյն գիշերն եւս այդ հանդիսական խաղով կը զբաղին. նոքա չեն ընչեր ու չեն տնտեսներ ոչ տուա-ւօտեան կենդանարար չունչ եւ ոչ արեւուն ծագումը, նոքա չա-

բաշար գնահատութեամբ գիշերահանգիստ պահուն մէջ արթուն կենալով կը տանջուին, կորուսանելով մարմնոյ առողջութիւնը, հոգւոյ մտաւորական ուժը, որով կը չլսաի եւ կը թմրի ողջ մարդոյն գործունեայ ճարտարութիւնը: Դու քալ դիտէ եւ կը տեսնաս, որ այդ քնահատ պարոնները՝ ցերեկուան մէջ իբրեւ քնաշրջիկ եւ ապուշ կը դեգերին: Ջաղցր քուն եւ դժուարագիւտ ոսկին կորուսանելէն յետոյ՝ ցերեկուան չահն եւ վաստակն եւս կը կորուսանեն. որոց միայն կ'ակնկալեն խեղճ ընտանիքը, դի այդ օրական չահերէն կը կազմուի իրենց ներկայ եւ ապագայ կեանքին պարէնը:

Համառօտենք, թէ եւ չատ են եւ զանազան մեր ընտանեկան կենաց ներքին եղծմունք եւ անկարգութիւնք որով մեր ընտանեկան վիճակը չարունակ փոփոխութեան ենթակայ է: Մեր հարուստ եւ ազնուական գերդաստանները գրեթէ հարիւր տարուան չրջան չունին. այսօր աստղի նման պահ մի կը փայլին, վազը իրենց տոհմական փառքով կ'անցնին ու կը ըստ ուերանան: Մեք գիտենք երկիր եւ երկրի օրէնքը չ'երաչխաւորէր որ նոքա տոհմային ճոխութեամբ յազգէ յազգ յարատեւեն Անգղիոյ Լորտերուն չափ. բայց պէտք է խոստովանիլ. որ մեր ազգի ազնուական ընտանիքը չափազանց ձեռնարկութեամբ, անհաչիւ տնտեսութեամբ եւ փառասիրական գեղխութեամբ իջեր խոնարհեր են: Ջեմ յիշեր թէ ոմանք եւս անարդար ճանապարհով ու գրկանօք ճոխացեր են եւ դարձեալ նոյն անարդար միջոցներով տուժեր են մինչեւ ցյետին ընկոնն:

Ուրեմն այս աչխարհիս վերայ ընտանիքները թէ հարուստ թէ աղքատ կ'ապրին ու կը մնան: Եթէ գործասէր մրջնոց նման աչխատասէր լինին. եթէ աչխատութեան արդիւնքը ժողվելով ի գանձատուն եւ չեմարանը, ընտանեկան պէտքերն խմաստուն տնտեսութեամբ մատակարարին. չմոռնալով հաչիւ, չափ ու կչիռ, հոգալով նաեւ ապագայ ձմերան պաչարն. յորում թերեւս գործելն անհնարին լինի: Եթէ արդար վաստակին հետը գրկանք չի խառնեն, հարստահարելով աղքատ ընտանիքները, որոց վրէժխնդիր դատաւորն Աստուած է եւ կը հատուցանէ: Եթէ ընտանեկան դուռը ամուր փակեն, որ մուտ չի գտնայ հոն անառակ ու գեղխ կեանք: Այս բացուած դուռը, որ այժմ Հայոց ընտանիքը կը կործանէ, կը փակուի միայն ուսմամբ, դաստիարակութեամբ եւ երկիւղած Աստուածպաչտութեամբ, առ որ պէտք է լինի բոլոր ընտանեաց խնամք, ջանք եւ մեծ հոգատարութիւն այլ եւ այլ գոհերով եւ անձնանուի-

բուխեամբ հանդերձ: Այդ խակ է միայն ճար ու դարմանը եւ մեք եւ աչխարհ կը հաւատայ յայնժամ, որ Հայոց ընտանեաց վիճակը լաւագունին մէջ կը յարատեւէ, բարգաւաճեալները կանգուն կը մնան եւ անկեալ ընտանիքը կը բարձրանան:

Կ'աւարտեմ այս ԴՐԱՒՏԻ ԸՆՏԱՆԵԱՑ դուզնաքեայ երկոյս վաստակը, զարձեալ նոյն բան կրկնելով ու գրելով թէ ընտանեկան տան հաստատուն հիմն՝ ողջամիտ կրթութիւն եւ ուղիղ դաստիարակութիւնն է. այս է աչխարհիս բարօյախօս իմաստասիրաց ցոյց տուած միակ ճանապարհ: Իսկ քան զիմաստասիրաս ցոյց տուած միակ ճանապարհ: Իսկ քան զիմաստասերս գերազանց՝ ցոյց կուտան մեզ եւս լաւագոյն ճանապարհ Սողոմոն եւ քան զՍողոմոն իմաստուն Յիսուս. մինն իբրեւ պատգամ կը վճռէ թէ՝ «Արդարութիւն դազգ բարձրացուցանէ, մեղք նուազեցուցանեն զազգ»: Բայց ազգն ընտանեկան արդարութեամբ կը բարձրանայ եւ ընտանեկան մեղքով կը նուազի: Իսկ միւսն այսինքն Յիսուս, հաւատացելոյն համար ցոյց կուտայ Աւետարանի բան եւ ճշմարտութիւն, որ այն խակ է եւ միայն համայն Քրիստոնեայ ընտանեաց կեանքն եւ յաւիտենական հիմն: Երանի՛ որ այս հիման վերայ կը հաստատէ իւր ընտանեկան կեանք. զոր երբեք չկարեն խախտել, աչխարհիս գետեր եւ հեղեղներ:

ՍԻՐԱՓ ԵՒ ՍԱՄՈՒԷԼ

ԲԱՐԻ ՀՕՐ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԳԱՍԵՐ

—o—

ԳՐԵՑ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Ի ՆՈՒԷՐ

ՀԱՑՈՑ ՀԱՐՑ ԵՒ ԶԱՐԳԱՑԵԱԼ ՈՐԴԻՈՑ

ՆԱԽԱԲԱՆ

ԲԱՐԵԿԱՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՀԱՅՈՑ

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔԷն յետոյ, Սիրաբ եւ Սամուէլ աւուն ճոր երկասիրութիւնս, զոր Հայոց հայրերուն համար գրեցի, դարձեալ ձեզ կը ճուիրեմ, ժողովուրդ Հայոց· որոյ նիւթ եւ պարունակութիւնն՝ աշխարհիս կեանքի կրթական դասերն են, զորս բարի հայր Սիրաբ կ'աւանդէ իւր զարգացեալ Սամուէլ որդւոյն:

Սիրաբ իւր դասերն կը խօսի աշխարհիս բազմադիմի առարկաներու վերայ, և Սամուէլ մտադիւր ունկն կը դնէ: Սիրաբ հայրական եւ բնական սիրով կ'աւանդէ մարդկային կեանց ամենակարեւոր խրատներ, եւ Սամուէլ որդիական հնազանդութեամբ կ'ընդունի հայրախօս դասերը, որ կը կրթէ ու կը մարզէ զինքն իւր կեանց յառաջդիմութեան յասպարէզ:

Նախադլխոյն մէջ՝ ցոյց կուտայ Սիրաբ, թէ ի՞նչ է մարդը աշխարհիս վերայ եւ ի՞նչ է իւր կոչումն, պարտիք եւ իրաւունք մեր ընկերական կեանքին մէջ, եւ այլն:

Երկրորդին մէջ համառօտիւ կը բացատրէ ընդհանուր տիեզերաց բնական եւ յաւիտենական օրէնքներ· որով օրինակարգ Արարիչն այդ անյեղլի օրինաց սանձը իւր ձեռքն առնելով կը կառավարէ վերնաշխարհ եւ մեր բնակած երկրագունդը: Կը խօսի նաեւ բարոյական օրինաց վերայ, զոր Տէր Աստուած Մովսիսի եւ Յիսուսին ձեռքով աւանդեց մարդուն, որպէս զի մարդն եթէ մոռնայ իւր խղճին բնական օրէնքն, գէթ յիշէ ու ու կարդայ Աստուծոյ դրական եւ գրական օրէնքները, որ միշտ լոյս կուտան եւ յուշարար լինելով՝ կ'ուղղեն մարդուն խոտորեալ կեանքը:

Երրորդին մէջ կը խօսի Սիրաբ մարդկային ընկերութեան անհաւասար կեանքին վերայ· ընդ որ կարճամիտ եւ թերահաւատ մարդիկ մեղադիր կը լինեն Աստուծոյ, թէ ինչո՞ւ համար մարդիկ հաւասար կեանք ու բախտ չունին աշխարհիս վերայ չխորհելով անգիտաբար թէ՝ աշխարհի վերայ մարդկային ընկերութեան ամրապնդող հզօրագոյն կապն՝ անհաւասարութիւնն է, որ կը կապէ եւ կը վարէ մեր ընկերական կեանքը:

Չորրորդ դասին մէջ կը խօսի աշխարհիս տիրող իշխանութեան եւ հպատակ ժողովուրդին վերայ· երկարաճառելով ցոյց կուտայ, թէ ի՞նչ է իւրաքանչիւրին պարտիք եւ իրաւունք եւ թէ ի՞նչպէս կը գեղծանի իշխանութիւն, երբ ի բաց դնելով օրինաց արդարութիւնը՝ միայն սրով եւ գաւազանով կ'իշխէ· երկրին բարգաւաճման եւ յառաջդիմութեան ճամբան չի բանար, որ իշխանութեան զօրութիւնն է: Նմանապէս կը գեղծանին հպատակ ազգեր, երբ անսաստող կը լինին սահմանադրեալ

օրէնքին դէմ: Մեծապէս եւ ուռուցել կը սխալին ժողովուրդները ունայնամիտ յոյսերով, երբ իրենց բաժնին եւ ուժին չափով յառաջդիմութեան ճանապարհ չեն բանար. այլ հեղգամիտ լինելով ամենայն ինչ կառավարութենէն կ'սպասեն:

Հինգերորդ դասին մէջ նկարագիր կը հանէ Սիրաք աշխարհիս ժողովրդոց եւ ազնուական դասերուն. ցոյց տալով թէ ժողովուրդն է բուն աշխատութեան եւ երկրին կեանք տուող ոգին: Սորա հետ կը յարէ թէ ճշմարիտ ազնուականութիւն՝ հոգւոյ մեծութիւնն է, եւ թէ նոցա պարտիքն է աշխարհիս վերայ մեծագործել եւ ժողովրդասէր լինել:

Վեցերորդ դասով՝ մարդոյն աշխատութեան եւ աշխատութեամբ հայթայթուած հացին վերայ կը խօսի Սիրաք. յայտնելով թէ հացին ու հարստութեան աղբիւրը երկիրն է, հողն է, եւ զայն բեղմնաւորող մարդուն աշխատութեան ձեռքն է. մարդ կը չքաւորի, մուրացիկ կը լինի երբ անաշխատ ձեռքով հաց կը խնդրէ, եւ առանց վարուցանի՝ հնձել կ'ուզէ:

Եօթներորդ դասն ալանդելով Սիրաք, կենաց ուղիղ տընտեսութիւնը կ'ուսուցանէ. յառաջ բերելով թէ անօգուտ է գանձ եւ հարստութիւն երբ գանձատէր հարուստն տնտեսել չգիտէ. եւ խիստ շուտով կ'սպառի գանձն՝ գանձատուէնն, եւ ցոլեանը շտեմարանէն: Կը յաւելու նաեւ թէ ուղիղ տնտեսութիւնը գիտէ արդարութեամբ հատուցանել իւր պարտիքը. Կայսերին՝ կայսեր տալ եւ Աստուծոյն՝ Աստուծոյ, եւ ապա իւր բաժին վայելել:

Ութներորդ դասով ցոյց կուտայ Սիրաք, թէ առանձին մարդոյն եւ թէ աշխարհիս ժողովրդոց մեծամայլ յառաջդիմութիւն՝ ինքնաշխատութեան զօրաւոր ջանքն է. եթէ կայ բախտ աշխարհիս վերայ, այդ միայն ինքնաշխատութեան ձեռքն է. ով որ հեղգութեան մէջ փակէ իւր ձեռքը, բախտն իրմէն կը խուսափի: Անարժան է այն ձեռք, որ առանց աշխատութեան հացը չիւր բերան կը տանի. «Ձեռք որ ոչ աշխատիցեն, կերիցեն մի՛». սուրբն Պօղոս կը պատուիրէ:

Իններորդ դասով կը ճառէ Սիրաք թէ ինչպէս ինքնաշխատութիւն, հանճար եւ ընկերական զօրութիւն, այս երեք հզօր դաշնակիցներ միանալով բաղաքակրթեցին զաշխարհ. ինքնաշխատ հանճար ծնաւ գիւտեր, արուեստներ, այլ ընկերական զօրութիւն զարգացուց. եւ այսպէս այս երեք անգէն դաշնակիցներ աշխարհիս տիրեցին:

Տասներորդ դասով կ'իմաստասիրէ Սիրաք աշխարհիս երջանկութեան եւ ապերջանկութեան վերայ. ցոյց կուտայ քնական փաստերով թէ այդ երկու հակառակ տարերք մարդոյն կենաց հետ միշտ համընթաց կը լինին, եւ թէ կարելի չէ, որ մարդ աշխարհիս վերայ միայն երջանկութեան ծաղիկները քաղէ առանց փուշերէն խոցոտուելու:

Մեսանասաներորդ դասին մէջ ինքնաբար ցոյց կուտայ Սիրաք, թէ ի՞նչ են այն զօրաւոր ներքին եւ արտաքին պատճառ-

ներ, որով աշխարհիս ազգեր կը բարձրանան եւ կը խոնարհին, կը բարգաւաճին եւ կը նուազին: Այս պատճառները Ս. Գրէն առնելով Սիրաֆ կը հաստատէ թէ՝ մեղք եւ արդարութիւն է:

Երկրորդ հանրդ դասին կարգը կը խօսի Սիրաֆ ժամանակի եւ աշխարհիս այլ եւ այլ պատահարներու վերայ: Կը խոստովանի թէ այո՛, կան աշխարհիս վերայ բնական տարերաց այնպիսի պատահարներ, որոց վերահաս զօրութենէն մարդ կարող չէ խուսափիլ: Բայց աշխարհի դէպքերով կը հաստատէ Սիրաֆ, թէ մարդ մարդոյն՝ առաւել չար եւ մեծագոյն պատահարն է, որոց առաջ շատ նուազ են եւ առ ոչինչ կը համարուին բնական պատահարներ:

Երեքտասաներորդ գլխով կ'աւարտէ Սիրաֆ իւր դասերը, եւ իբրեւ աներկմիտ հաւատացեալ ոգեւորուելով կը խօսի Աւետարանի բարձրած ընկերսիրութեան վերայ. առակով եւ օրինակով ցոյց կուտայ թէ մարդոյն ազատ եւ երջանիկ կեանք՝ ընկերսիրութեան մէջն է. ցոյց կուտայ թէ աշխարհիս վերայ տիրող թշուառութեան միայնակ դեղն ու դարման՝ ընկերսիրութիւն է. ցոյց կուտայ նաեւ թէ առանց Աւետարանի ճշմարիտ ընկերսիրութեան որչափ ճգնի հաղաքակրթութիւն՝ կարող չէ մարդոյն ապերջանիկ կեանքը բարւոքել, կամ նորա խրոված ոգւոյն խաղաղութիւն տալ:

Սիրաֆ, որ Աւետարանին սիրահարն է, միւս դասերուն վերայ իբրեւ գլուխ եւ պսակ հիւսելով կ'աւանդէ իւր սիրական Սամուէլին, որպէս զի Աւետարանի ընկերսիրութեան դասերն իւր բոլոր կենաց մէջ հոգւով եւ ճշմարտութեամբ ընդունի:

Ասիաւսիկ այսչափով բովանդակեցի Սիրաֆայ բարի Հօր կրթական դասեր. սիրով կարդացէք, խելամտելով ի միտ առէք, ո՛վ դու Հայոց ժողովուրդ, Հայոց հայրեր, Հայոց դաստիարակներ եւ Հայոց զարգացեալ որդիքներ:

Առ հասարակ ձեզ համար գրեցի այս պիտանի դասեր. դուք եւս Սիրաֆայ հօր բարի օրինակին հետեւելով աւանդեցէք ձեր որդիներուն. աւանդեցէք ձեր աշակերտներուն. վասն զի զարգացեալ նոր սերունդին համար՝ աշխարհի գիտութիւն եւ մեր ընկերական կենաց դասերն՝ ամենակարեւոր գիտութիւն եւ հմտութիւնն են:

Սոսկ դպրոցական ուսումներ բաւական չեն Հայոց զարգացեալ պատանիներուն համար, որ նոր կը թեւակոխեն աշխարհի կենաց շրջանին մէջ. այլ պէտք է զի նոքա Սամուէլի նման ականջ դնելով միշտ բարեխրատ լինին ու յառաջդիմեն դէպի լաւագոյն կեանք. որոյ միջոցը մի միայն ուղիղ դաստիարակութեան ձեռքն է, որ կ'ուղղէ եւ կը վարէ զիրենք:

Սիրաֆն այդ կրթական ձեռք յօրինեց և կուտայ Հայոց հայրերուն ձեռքը. թէ սիրաբար ընդունիք, ո՛վ դաստիարակ Հայրեր, Սիրաֆայ տճնող ձեռքն ու գրիչ այլ եւս պիտի շարունակէ իւր բարոյախօս դասեր:

———o———

ՍԻՐԱՔ

ԵՒ

ՍԱՄՈՒԷԼ

———o———

ԴԱՍ Ա.

ՄԱՐԴ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀ

Ինձ հօրս լուսարուբ, որդեակիս· եւ այնպէս արարէիր, զի ապրեսչիս· Սիրաս· Գլ· Գ·

ՈՐԴԵԱԿ իմ Սամուէլ, դպրոցի դասերդ արդէն փոքր ի չատէ աւարտեցիր· հասակդ զարգացաւ եւ այժմ հասեր ես մինչեւ ութն եւ տասն ամ· իբրեւ հայր պարտական եմ ես, որ աշխարհի ընդհանուր դասերը ես ինքս աւանդեմ քեզ· Թէ ի՞նչ է մարդն աշխարհիս վերայ, ի՞նչ է իւր ընկերական կեանք, ի՞նչ է իւր պարտիք եւ իրաւունք: ի՞նչ է իւր առանձին կոչումն, ի՞նչ էր մարդոյն հին կեանք· եւ ի՞նչ է արդի կեանք, զոր քաղաքակրթութիւն կը կոչեն· եւ ի՞նչ են առհասարակ մարդոյն յառաջդիմութեան պայմանները, ի՞նչ են աշխարհիս վերայ այն բնական եւ պատահական պատճառները, որով զմարդն երջանիկ եւ ապերջանիկ կ՚առնեն: Մի խօսքով, աշխարհիս վերայ մարդոյն վարած ընկերական կեանքին մի փոքր նկարագիրը պիտի հանեմ քեզ:

Որդեակ իմ, ընտանեկան կեանքին մէջ ծնար եւ հայրենի տան ու դաւառին մէջ զարգացար· այսուհետեւ կեանքիդ անճուկ շրջանն ընդարձակելով կը մտնաս աշխարհի լայնածաւալ շրջանին մէջ· քո պարտիքն է աշխարհ եւ մարդիկ ճանչնալ· եւ ինչ որ աչքի եւ մտքի լուսով կը տեսնաս աշխարհիս մէջ՝ առանց դիտելոյ ապշութեամբ չանցնիս· այլ քննես ու հետազօտ լինիս, Թէ ի՞նչպէս կը կառավարուի աշխարհ եւ մարդկային ընկերութիւն:

Եթէ ի բնէ եւ ի մօրէ կոյր ծնէիր, ես այս դասերը չէի աւանդեր քեզ· վասն զի առանց աչքի լուսոյ այս աշխարհ եւ բովանդակ տիեզերք տեսնելու՝ անհնարին կը լինէր, որ ես աշ-

խարհի դասերն աւանդէի քեզ. անհնարին կը լինէր նաեւ, որ դու միայն մտքի լուսով կարող լինէիր դաղափարել աշխարհիս իրաց դիտութիւնը: Սորա համար կ'աղաղակէր Յիսուսին՝ մի կոյր, «Տ՛էր, խնդրեմ զի բացայց»: Դժբախտ կոյր աչքի լոյս կը խնդրէր, յայտ է թէ աշխարհ եւ կենդանի կեանք տեսնալու համար էր: Նա իւր կուրութեան մէջ թշուառ էր, ոչ ինչ չէր տեսնար եւ ոչինչ չէր զգար, ոչ երկինք կը տեսնար լուսազունդ աստղերով, եւ ոչ երկրագունդ կը տեսնար ծառերով, ծաղիկներով, որպէս զի վայելէր եւ փառք տար իւր ստեղծողին եւ օրհնէր աշխարհի Արարիչը:

Իսկ դու, բարեբախտ որդեակ իմ, որ աչքի լուսով ծներ ես, բիւրանգամ ծունր դիր եւ փառք տուր քո բարերար Ստեղծողին: Շնորհապարտ եղիր նաեւ քո ծնողին, որ կաչխատի լոյս տալ ու բանալ մտքիդ աչքը, որպէս զի դու երկու լուսով տեսնաս աշխարհ: Մարդիկ կան, որ կը չորչին աշխարհիս վերայ, կը տեսնան որ չեն տեսնար. այս մարդիկ մտաւորական լոյսէն զուրկ են. միայն աշխարհի արտաքին երեսն իրրեւ ըստուեր կը տեսնան, եւ չը գիտեն աշխարհի ներքին կեանք. բնական եւ բարոյական օրէնքներ, վարիչներ եւ չարժման զօրութիւններ եւայլն:

Ջանադիր եղիր, որդեակ իմ, որ մտաւորական լոյսդ պայծառ լինի, եւ որչափ պայծառանայ մտքիդ լոյս՝ այնչափ պայծառ ու պարզ կը տեսնաս աշխարհ եւ աշխարհի բանները, դու ստուերի նման չես անցեր աշխարհէս եւ աշխարհս ստուերի նման չես տեսնար. այլ տիրապէս կը տեսնաս թէ ի՞նչ է մահկանացու մարդոյն կոչումն աշխարհիս վերայ, եւ ի՞նչ է նորա գործ, վախճան ու նպատակ իւր կենաց մէջ:

Մարդոյն կոչումն եւ գործ չատ մեծ է աշխարհի վերայ: Աստուած կը ներշնչէ եւ Մովսէս կը պատմէ, թէ մարդ իւր Արարչապետին սիրական պատկերն զգեցած է. եւ ի՞նչ է այս պատկերին նմանութեան կնիքն.— անմահ հոգին, եւ բնաւորութիւն, որով մարդն կը զանազանի բոլոր ստեղծական արարածներէն, խօսուն լեզուով, բանականութեամբ եւ հանճարով ճոխացած:

Սակայն դու մի՛ այնպէս հասկնար, որ մարդն Աստուծոյ նոյնասիպ, եւ ամենայնիւ հաւասար ճշդրտահան պատկերն է: Ջա՛ւ, եթէ այսպէս կարծուի՝ ամբարշտական մեծամտութիւն է, զի մարդն իւր բարերար սկզբնատից Արարչին մի ամենավոքրիկ տիպարն է. նորա կատարեալ եւ անհաս իմաստութեան

առաջ՝ մի անգէտ մանուկ է, մի նմոյշ է, որ մշանջենաւոր յու-ժէն երկրիս վերայ ձգուած է, եւ յաւիտենական անմահութեան առաջ մի հողակերտ մահկանացու է: Եւ ի՞նչ համեմատութիւն կայ հոգի մի ջուր Ովկիանոսի ծովուն հետ, եւ կամ մի չող՝ արեւու համատարած լուսոյն հետ:

Ուստի պէտք է ողջմտութեամբ այսպէս իմանանք, որ մարդս իւր բանականութեան խելքով ու հանճարով խիստ չափաւոր սահմանի մէջ փակուած է, եւ նորա բարերար Արարիչն այնչափ ձիրք ու զօրութիւն չնորհեր է մարդոյն, որչափ կամեցեր է: Այո՛, մարդն այս աշխարհիս հողագնդին վերայ իբրեւ իշխող տիրապետ կարգուած է իւր Արարչապետէն, տիրել բովանդակ երկրին, իշխել ծովուն ու ցամաքին, անասնոց ու թռչնոց, եւ ինչ որ կան, կը չնչեն ու կը սողան երկրիս վերայ, զորս առ հասարակ մարդոյն հրամանին տակ դրաւ, ինչպէս կը խոստովանի Դաւիթ թէ «Զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա» եւայլն... Աստի կ'իմանանք եւ ինչպէս կիմաստասիրեն եկեղեցւոյ վարդապետք՝ թէ Տէր Աստուած աշխարհիս ամէն բան մարդոյն համար ստեղծեր է, իսկ մարդն՝ Աստուծոյ համար, որ յաւիտեան օրհնէ եւ փառաւորէ իւր Արարիչն, իւր արդար եւ առաքինի կեանքով, որպէս ասէ Յիսուս. «Տեսցեն զգործս ձեր բարիս եւ փառաւորեսցեն զՀայր»: Սակայն կը յաւելում ասել մանաւանդ թէ՝ մարդ մարդուն համար կարզեր է, դի մարդոյն կեանք ընկերական է. մարդ՝ ինքնին առանձին առանձին ոչինչ է, եւ ոչինչ դանադանութիւն չունի վայրենի կենդանիներէն, որոց բնակութիւն՝ լեռներու խորշեր եւ անտառներու մէջն է:

Ահաւասիկ այս պատճառաւ կը բարձրանայ մարդոյն կոչումն մեր ընկերական աշխարհին մէջ, եւ ընկերաբար վարելով իւր կեանքը կը յառաջդիմէ, մինչդեռ անասնոց կեանք նոյն կը մնայ առանց երբէք յառաջդիմութեան: Մարդոյն յառաջդիմութիւն՝ իւր ընկերական կեանքէն է. ապա թէ ոչ՝ մարդն եւս վայրենութեան եւ անասնոց կարգին մէջ կը մնար, ոչինչ չնորհ չէր իւր լեզուին եւ խօսակցութեան առաւելութիւն, երբ նորա միտքն ու հոգին վայրենութեամբ թանձրացած լինէր: Մարդոյն ընկերական կեանքէն յառաջ եկաւ աշխարհաշինութիւն. մարդիկ աշխարհիս վերայ տիրապէս տիրեցին եւ տիրապէս կատարեցաւ Աստուծոյ հրամանն:

Դաւիթ կ'ասէ, թէ Տէր Աստուած տիեզերքի ժառանգութիւն բաժնեց. երկինքն՝ իւր բաժին առաւ, եւ երկիրը՝ մար-

դոց որդիներուն ժառանգութիւն տուաւ. եւ բովանդակ աշխարհ իբրեւ մի դրախտ զարդարելով՝ յանձնեց մարդոյն, որպէս զի գործէ ու պահէ զայն: Ցոյց կուտայ Տէր Աստուած թէ՝ մարդն աշխարհիս ագարակին մէջ մի գործաւոր մշակ է. պէտք է անդադար աշխատի արդիւնաւորել զայն, եւ որչափ ժրագործ լինի՝ զաշխարհ մշակութեամբ, չինութեամբ, գործունէութեամբ արդիւնաւորել, այնչափ աւելի կը վայելէ եւ կը բարգաւաճի իւր կեանք:

Այլ դու մի՛ այնպէս ըմբռներ, որդեակ իմ, որ ամենահարուստ մեծատունն Աստուած, աշխարհս իւր հարստութեամբ մարդոյն տուաւ իբրեւ սոսկ նիւթական կեանք, որ նա աշխատի, վաստակէ, ուտէ եւ վայելէ միայն երկրին բարիքը:

Եթէ այսպէս լինէր՝ ոչինչ գերազանցութիւն եւ առաւելութեան չնորհ չէր ունենար մարդն, երբ նա սոսկ նիւթական կեանքով ապրէր ինչպէս կ'ապրին անասունք:

Գիտենք, մարդ աշխարհիս հետ եւ նիւթական կեանքին հետ կապուած է, բայց իւր մեծ կոչումն կը պահանջէ, որ նիւթականին հետ կապէ բարոյական կեանք. եւ այդ է միայն, որ կը բարձրացնէ մարդոյն պատիւ եւ արժանաւորութիւնն. ապա թէ ոչ՝ մարդ կը նուաստանայ ու կը հաւասարի անասնոց:

Ուստի աշխարհիս վերայ մարդոյն կոչումն, պատիւ, փառք, արժանաւորութիւն՝ իւր գործքերու կշիռն է. նա ինչ վիճակի մէջ կը լինի թող լինի. նորա նուիրական պարտիքն է ճանչնալ իւր կոչումն, ճանչնալ մարդկութեան վայելուչ կեանք, ճանչնալ նաեւ թէ ինքն այս աշխարհիս վերայ դիպուածով եւ ունայնաբար չէ եկեր. այլ մեծամեծ պարտիքներ կատարելու համար ծներ է, քանի որ կեանք ունի՝ պէտք է գործէ. վասն զի մահն ու գերեզման գիշեր կը բերեն, յորում այլ եւս մարդ կարող չէ գործել: Այս աշխարհ մարդոց առաքինութեան ասպարէզն է, ով որ ընթանալ գիտէ՝ նա միայն մըրցանակ կ'առնու:

Կարդա՛ Սուրբ գիրք, կարդա՛ Հայոց աշխարհի պատմութիւն եւ տես թէ առաքինի ոգիներ ի՞նչպէս ընթացան: Նոյ իբրեւ այր կատարեալ՝ արդարութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց. Աբրահամ հաւատով ընթացաւ՝ մրցանակն առեց. Յովսէփ ողջախոհութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց. Մովսէս Աստուծոյ ժողովուրդին իբրեւ առաջնորդ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց. Յովբ համբերութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց. Յեսու յաղթութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց. Սա-

մուէլ հնազանդութեամբ ընթացաւ մրցանակն առեց. Դաւիթ ապաչխարելով ընթացաւ՝ թողութեան մրցանակն ընդունեց: Յիսուս Դաւթի որդին խաչակրութեամբ ընթացաւ՝ առեց այն մրցանակն եւ անունն, որ ի վեր է քան զամենայն անուն: Առաքեալք նոյն խաչակրութեամբ ընթացան՝ մրցանակն առին. Հայրապետք եկեղեցին բարեղարդելով ընթացան՝ մրցանակն առին. Վարդապետք ուսուցանելով ընթացան՝ մրցանակն առին. Սուրբ Գրիգոր, իւր Որդիք եւ Թոռունք Հայոց աշխարհի համար ընթացան՝ մրցանակն առին. Սուրբն Սահակ ու Մեսրովբ, աշակերտելով հանդերձ գրելով թարգմանելով ընթացան՝ մրցանակն առին. քաջն Վարդան իւր ուխտադիր խմբով խաչով ընթացան՝ մրցանակն առին. եւ այլ ո՞ր մէկ համբեմ քեզ Հայոց աշխարհէն, որք առաքինական վաստակով ընթացան՝ մրցանակն առին:

Թողունք անցեալ աշխարհի առաքինեաց դասն, թողունք եկեղեցւոյ սուրբ նահատակները, որ արիւնով ընթացան. ներկայ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ մանենք: Ո՛վ կարող է համար բերել այն աշխատաւոր առաքինեաց թիւը, որք զօրհանապազ կը տքնին եւ կ՚ընթանան աշխարհիս ասպարէզին վեղարայ, հանճարով, գիւտերով, արուեստով, աշխարհաչինութեամբ, մեծագործութեամբ եւ այլ բազմազիմի չհաւէտ եւ արդիւնաւոր վաստակներով ճոխացուցին լիացուցին մարդոյն ընկերական կեանք, չեմ յիշեր գրիչներ եւ մամուլի անխոնջ թեւերը, որ գոհ եւ գիշեր լոյս տարածելով կը լուսաւորեն մարդոյն մտաւորական աշխարհ:

Արդ կ՚աւարտեմ այս դասը, եւ ուխտիւ կ՚աւանդեմ քեզ. ծանի՛ր, թէ ի՞նչ է քո կոչումն աշխարհիս վերայ, եւ համեմատ ընթացիր քո կոչմանդ, որ հասնիս նպատակին եւ մրցանակն ընդունիս: Թէ իբրեւ հաւատացեալ՝ բոլոր սրտով պաշտէ քո Տէր Աստուած. Թէ իբրեւ աշխարհի մարդ՝ քաղաքավարութեամբ առաքինացիր. Թէ իբրեւ ազատ մարդ՝ մի սոսկանար, այլ պաշտպանէ մարդկութեան պատիւ. Թէ իբրեւ իշխան՝ օրէնքով իշխէ, արդարութիւն եւ իրաւունք սիրէ. Թէ իբրեւ հպատակ՝ օրէնքով հնազանդիր. Թէ իբրեւ եկեղեցւոյ հովիւ՝ հօտիդ վերայ անձնազիր եղիր. Թէ իբրեւ դառն՝ ապծող հովուին հետեւիր. Թէ իբրեւ ընկերական մարդ՝ ընկերական պարտիքներ սիրով կատարէ եւ միանգամայն ճանչցիր իրաւունքդ. Թէ իբրեւ հայ եւ հայու զաւակ՝ ազգդ սիրէ. Թէ իբրեւ Աւետարանին ընդհանուր մարդա-

սիրուԹեան աչակերտ՝ ամէն մարդ անխտրապէս սիրէ։

Մի բան եւս պատուէր տամ քեզ. միշտ յուշիդ պահէ Պօղոսին խրատ, ուր եւ կը լինիս, Թէ հայրենեաց եւ Թէ օտար աշխարհի մէջ անդրդուելի կաց կոչմանդ վերայ, կարճմտուԹեամբ կրօնէ ի կրօն մի՛ փոխուիր։ Հայոց աշխարհի զաւակն են. Հայաստանեայց ազատ եկեղեցւոյ ազատ որդեգիրն ես, ի նոյն կաց եւ ի նոյն մեռիր. Թող հայ ժողովուրդ տանի Թաղէ դքեզ քո հարց ու նախնեաց գերեզմանին ծոցը։

———o———

ԴԱՍ Բ.

ՏԻԵԶԵՐՔ

ԲՆԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ՕՐԻՆՔ

Արարեր գլուսին վասն ժամանակի, արեգակն ծանեաւ զժամ մտանելոյ իւրոյ. Սաղմոս ՃԳ. Գվ.։

ՍՐԱՏԵՍ ես, որդեակ իմ Սամուէլ, աչքդ բաց նայէ տիեզերքին վերայ. զարմիր դու խորապէս մտաքնին եղիր. դի տէր Աստուած իւր պետական աթոռը երկնից մէջ դնելով՝ բոլոր տիեզերքը՝ բնական եւ յաւիտենական օրէնքով կը կառավարէ. իւր օրէնքներն անշարժ եւ անփոփոխ են եւ ոչ ոք կարող է զայն չրջել կամ խախտել. ինչպէս աշխարհիս դրական եւ քաղաքային անհատատ օրէնքները. դորս միոյն մատ կը դրէ եւ միւսին կ՝եղծանէ։

Բնական օրէնքով կը դառնայ արեւը, կը ծագի առաւօտ, լոյս կուտայ տիեզերաց, յերեկուն ի մայր կը մտնէ։ Արեւը մեր կեանքին եւ ժամանակին չափն ու կշիռն է. կ՝որոշէ մեր օրեր, տարին ու դարեր։ Թո՛ղ այս՝ իւր լուսով ու ջերմուԹեամբ կը կենդանացնէ մեր աշխարհ, մարդիկ նորա լուսոյն տակ կը գործեն. եԹէ անլոյս մնան՝ կը դադարին։ «Ելանէ մարդ ի գործս իւր, ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչեւ յերեկոյ»։ Ասոր կ՝իմանանք Թէ բնական աշխարհին լոյս պէտք է, որ մարդիկ գործեն. քանի՞ առաւել պէտք է լոյս մարդոյն մտաւորական աշխարհին, որ կարենան ուղղուԹեամբ գործել։

Բնական օրէնքով գիշերավար լուսին մերթ կը նուազի եւ մերթ կը լրանայ, կը մեռնի եւ դարձեալ կը ծնի, իւր չրջանն

երեսուն օր է. եւ այս թուով կը չափէ ամիսը, եւ տասներկու ամիսով՝ մի տարին կը բոլորէ: Երկնակամարին այս երկու մեծ լուսաւորները մեզ նման բանաւոր մարդ չեն. բայց բնական օրէնքով զիտեն կատարել Աստուծոյ կամք, ինչպէս ոաղմոսելով Արարչին մեծագործութիւնը կը հռչակէ Դաւիթ. «Արարեր զլուսին վասն ժամանակի եւ արեգակն ծանեաւ զժամ մտանելոյ իւրոյ»:

Աստեղագէտ չեմ, որ երկնից բովանդակ համաստեղութեանց վերայ ճառեմ եւ ծանօթութիւն տամ քեզ, թէ ո՞րպէս տիեզերքի անհուն տարածութեան մէջ կը չարժին կը դառնան, մերթ կ'երեւին մերթ կ'աներեւութանան, եւ այս ամէն անսայթաք ընթացքը բնական օրէնքով կը կատարեն եւ երբէ՛ք զիբար չեն զիմահարեր: Դու կը տեսնա՞ս մարդիկ աշխարհիս վերայ կը չրջին, չատ անգամ իրենց գլուխը իրարու զարնելով կը պատռեն: Երանի՛ թէ մարդոց գլուխներն եւս ճանչնային իւրաքանչիւր իրենց սահմանն ու չրջան:

Դառնանք երկրիս վերայ: Մեծն Ովկիանոս երբեմն իւր ահեղ ալիքներով կ'ուռի կը լեռնանայ եւ զարձեալ զաչտանալով իւր տեղը կը խաղաղի, այդ եւս բնական օրէնքով է. գի ծովերու ամենիչխան Տէր՝ մանր աւազանով պարիսպ քաշեր է ու ւռնչող ալիքներուն դէմ սահման դրեր է, որ անդր չանցնին ու չ'ողողեն երկիրը: Երանի՛ թէ այդպէս մի սահման եւս մարդոյն համար դնէր գերիչխան Տէր. եւ իւր մէջ փակէր աշխարհակալութեան ոգին. որպէս զի արեան ծովերով չ'ողողէր խեղճ ժողովուրդը:

Ոամիկն բնագէտ չէ որ տեսնայ, այլ միայն զարմանալով փառք կուտայ Աստուծոյ. նա չը գիտէ թէ ի՞նչպէս յամարան անձրեւ կուգայ եւ ձմերան ձիւն. մեր մամիկներ մեզ կը պատմէին թէ հրեշտակներ ալիւրի նման ձիւն կը մաղեն երկրիս վերայ, մերթ մանրիկ մանրիկ, եւ մերթ խոշոր խոշոր:

Բայց դու գիտես, որ ծովէն ու ցամաքէն արեւուն գօրութեամբ գոլորշիներ ի վեր կը բարձրանան եւ խտանալով ամպ կը լինին. ամպերէն անձրեւ եւ ձիւն կը տեղան երկրիս վերայ, աղբիւրներ ու վտակներ յորդելով կ'առատանան, գետերու մէջ կը վազեն, գետերն եւս կ'երթան ի ծով կը թափին. եւ այսպէս ծովու ջրեր չրջան կ'առնուն, ոչ կը նուազին եւ ոչ կ'առատանան, ինչպէս կը գիտէ մեծն Սողոմոն թէ «Ամենայն ուղիք ի

ծով գնան. եւ ծով ոչ լնու. ի տեղի յոր ուղիք գնան, անդ նո– քին դառնան ի գնալ»: Ահաւասիկ զարմանալի այս անդրադար– ձութիւնն եւս բնական օրէնքով է, որ ծովերը ու ջրեր նոյն քա– նակութեան մէջ կը պահէ. որչափ եւ որքան են ի սկզբանէ ան– տի՝ նոյն պիտի մնան մինչեւ ցյաւիտեան. զի Տէր Աստուած ամէն բան չափով եւ կշռով ստեղծեր է:

Ո՛վ, քանի՛ զարմանալի է Արարչին կարգադրութիւն, զմեզ չրջապատող տարերք բոլորն եւս բնական օրինաց տակ հնա– զանդելով՝ նորա հրամանը կը կատարեն: Դուռ կը տեսնա՞ս երբ գարուն կուգայ, գիտես թէ մեռած ցուրտ հողագնդիս նոր յա– րութիւն կուտայ, բոլոր բուսական տարերք մայրենի հողին ծոցէն ի վեր կը զարթնուն. կը ծլին կը բողբոջին, նախ տե– րեւներ կը բանան եւ ապա կը ծաղկին, յամարան կը պտղաբե– րեն, յաշնան տերեւաթափ կը լինին եւ ի ձմերան կը դադարին գործելէ. եւ երբ ցուրտ կը ցամքեցնէ բուսականներուս վերի մասն՝ ի ներքուստ ջերմիկ հողին տակ կը սնանին արմատներ եւ կը յղանան սերմեր, այդ եւս յաւիտենական ու բնական օ– րէնքով է: Հուժկու հովերն եւս բնական օրինաց գօրութեան տակ կը հպատակին. մերթ հիւսիս կը չնչէ, մերթ հարաւ, մերթ արեւելք, մերթ արեւմուտք: Երկնից եւ երկրի դատար– կութեան մէջ գիտես թէ պատերազմ բանալով կը մրցին իրա– րու դէմ եւ կը յաղթահարեն զիրար:

Դաւիթ կը դիտէր այս եւ կը հրաւիրէր տարերք, որ օրհ– նեն զՏէր Աստուած. «Օրհնեցէք զՏէր, հուր եւ կարկուտ, ձիւն եւ սառն, հողմ եւ մրրիկ, որք առնէք զբան նորա»:

Այսպէս եւս ամէն չնչաւոր կենդանիք նոյն բնական օրէն– քով կը վարին. տես դուռ, ճնճղուկ իւր բոյն ծառի ճղի վերայ կը շինէ. տնասէր ծիծառն իւր կաւակերտ բունիկ տան գերանի կողէն կը կախէ, ընտանի հաւն ի թուխս կը նստի, ամէնքն եւս իրենց ժամանակին ձագեր կը հանեն. կաթ տալով կը սնուցա– նեն եւ երբ մեծնան թեւաբոյս լինին՝ ազատ կը թողուն:

Այն հզօր առիւծ՝ որ բոլոր կենդանեաց իշխող թագաւորն է, իւր պալատ անտառներուս խորերն են, ուր եւ կը ծնի կո– րիւնները. որք երբեմն առ քաղցի կ'աղաղակեն. գուցէ Դաւիթ իւր հովուութեան մէջ տեսաւ ու լսեց նոցա՝ մռնչիւն, ուստի կ'ասէ. «Կորիւնք առիւծոց մռնչեն եւ յափշտակեն, խնդրեն յԱստուծոյ գկերակուրս իւրեանց: Ի ծագել արեւու ժողովին եւ ի մորթս իւրեանց դադարին»:

Կ'ուզե՞ս բնութեան Արարչին մեծազործ կարգադրութեան

վերայ աքանչանալ, զոր նա կը գործէ բնական օրինաց ձեռքով, հիացնալ ոգւով կարդա հարիւր երեք գլուխ Սաղմոսն, որ այսպէս կ'սկսի. «Օրհնեա՛ անձն իմ զՏէր, Տէր Աստուած իմ, մեծ եղեր յոյժ. եւ այլն»: Այս գլուխս ծայրէ ի ծայր վսեմագոյն նկարագիր մի է բնական օրինաց, զոր կը հանէ Դաւիթ օրհնելով ու փառաւորելով զմեծագործն Աստուած:

Իսկ բանաւոր եւ ազատ մարդ, որ իւր խելքով ու հանճարով կ'իշխէ երկրիս վերայ եւ մերթ եւս տարերաց դէմ կը մըրցի, կը մեծամտի, որ հողմեր, ամպեր, ծովեր, ալիքներ, եղանակն ու ժամանակ անսան ու հնազանդին իրեն: Բայց նա եւս բնական օրինաց իշխանութեան տակ նուաճած է. կը ծնի, կաթով ու հացով կ'ապրի, կ'աճի ու կը զարգանայ. հուսկ յետոյ կը ծերանայ եւ կը մեռնի, հողէն ի մարդ, եւ մարդէն ի հող կը դառնայ անդրէն. ուստի տիրական մարդն եւս բնական օրինաց հպատակ ծառայն է: Միայն թէ մարդն ազատակամ է, իւր կեանք եւ գործեր վարելու համար: Միթէ առիւծն եւս ազատ չէ՞ անտառավայրին մէջ չրջել եւ իւր որսեր հոգալ: Արծիւն ազատ չէ՞ օդային թագաւորութեանց մէջ ազատաբար սաւառնել. եւ իւր գահը դնել բարձրագագաթ լեռներու վերայ:

Հաւ է այսքան, որդեակ իմ, ես բնախօս չեմ, որ բնական օրինաց գիտութիւնն ընդարձակ համառօտես ճառեմ քեզ. այժմ սկսիմ համառօտել քեզ բարոյական օրէնք, որ միայն բանաւոր մարդոյն կը վերաբերի:

Ինչպէս բնական օրինաց, նոյնպէս եւ բարոյական կամ գործառոյ օրինաց աղբիւրը նոյն յաւիտենական իմաստութիւնն է. եւ ինձ այնպէս կը թուի երբ տէր Աստուած նախամարդն ստեղծեց՝ նորա սրտին եւ ոգւոյն մէջ դրոշմեց մի միայն խղճի սյս օրէնքը. «Զամենայն զոր ինչ կամիցիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս արարէք եւ դուք նոցա»: Այս գերագոյն ու կատարեալ օրէնք մարդոյն համար չատ բնական ու բաւական էր, եթէ մարդն անեղծ պահէր զայն ու չի գեղծանէր: Ադամէն սկսեալ մինչեւ ի Մովսէս բոլոր նահապետներ գարմերով գաւակներով հանդերձ այս օրէնքով վարուեցան, որք առ հասարակ արդար հանդիսացան աչխարհի եւ Աստուծոյ առաջ:

Իսկ այն ազգ եւ ժողովուրդ, որ սոյն խղճի օրինաց գիրը քերեցին իրենց սրտէն, ապականելով ապականեցան ու եղծաւ մարդկութեան պատիւը: Սորա համար Տէր Աստուած մի անգամ ջրհեղեղով լուաց երկրին երեսը, ողողեց ամբարիշտ մարդոց մեղքերը, միայն արդար նահապետ մի Թողուց իրրեւ արմատ նոր սերնդեան:

Գերագոյն օրէնսդիրը Աստուած, որ զօրհանապազ մոլորեալ մարդոց ուղղութեան համար կը հոգայ. նա իւր ծառայն Մովսէս պատգամաւոր ընտրեց եւ նորա ձեռքով չատ բարոյական եւ գրաւոր օրէնքներ տուաւ իւր ընտրեալ ազգին: Այս ընդարձակ եւ ընդհանուր օրէնքներէն կան, որ կրօնի պաշտաման կը վերաբերին, այսինքն քահանայական եւ ծիսական օրէնքներ. կան նաեւ որ մասնաւոր իրաւունքներ եւ պատուէրներ են, որ սրտի վախկոտութեան եւ դիւութեան կը վերաբերին, զոր օրինակ. կը պատուիրէ որ զգառն ի կաթին մօր չը մորթեն. չը դպին ճնճղուկի բունին՝ երբ նա ձագեր հաներ է, կամ գըրաւ չ'առնել երկանի մի քարն, որ տան պիտանի գործիքն է, եւ այլն:

Իսկ հիմնական եւ բարոյական մեծ օրէնքներ Տասնաբանեայ պատուիրաններն են, որ բանաւոր մարդոց ընկերական կեանքին պարտուց եւ իրաւանց սահման կը դնեն. որք դարձեալ ամբողջ այս ամէն օրէնքներ խղճի օրինաց աղբիւրէն կը բղխին:

Մովսէս իւր օրէնքով իշխեց մինչեւ ի Քրիստոս. եկաւ փրկիչ Յիսուս, որ չնորհք եւ ճշմարտութիւն էր. նա եւս իւր Աւետարանի ձայնով ու տառով նոյն խղճի օրէնք կրկնեց. «Զամենայն զոր ինչ կամիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ եւայլն»:

Յիսուս այս յաւիտենական հիման վերայ հաստատելով իւր չնորհական օրինաց բարձրագոյն չէնքը՝ ասաց. Մարդիկ, սիրեցէք միայն, եւ բաւ է: Մովսէսի օրինաց ծրագիրը թերի էր, Յիսուս լրացուց զայն: Եւ գիտե՞ս թէ ի՞նչ գանազանութիւն կայ Մովսէսին եւ Յիսուսին մէջ. միոյն օրինաց գրքէն մահ կը հոտէր, իսկ միւսոյն՝ Աւետարան եւ կեանք. միոյն մէջ միշտ պատժական փոխարինութիւն կար, իսկ միւսոյն միշտ չնորհք եւ ներողութիւն եւ ո՞րչափ, գիտե՞ս, մինչեւ եօթանասնիցս եօթն, այսինքն անկէտ եւ անսահման: Մովսէս սուրն յագդերէն կախած իսկոյն յանցաւորին վճիռ կը հատանէր. Յիսուս Պետրոսին ասաց, սուրդ ի պատեան դիր, զի ես կեանք տալու համար եկայ:

Ծունր դիր, որդեակ իմ, Յիսուսի ներող մարդասիրութեան առաջ. պարանոցդ ծռէ եւ ա՛ռ նորա քաղցր լուծը եւ փոքրոգի բեռն: Ծանիր, որ Աւետարանի քաղցրական օրէնք մեր աշխարհի վայրենի վիճակը յեղաշրջեց. մարդոյն սորըկական վիճակը բարձրացուց, գերութեան չղթաներ խորտակեց եւ ասաց. «Այսուհետեւ ազատ էք ի Քրիստոս Յիսուս»: Եթէ այսօր գիտութիւն եւ քաղաքակրթութիւն՝ Աւետարանի ազատութեան չնորհն է. այսպէս կը խոստովանին աշխարհիս

բոլոր ողջամիտ իմաստասէրները:

Ծուռը դիր նաեւ քո մեծագոյն Արարչին առաջ, որ իւր ձեռակերտ տիեզերք այսպէս բնական ու յաւիտենական օրէնքով կը կառավարէ: Եւ դու՝ մինչ կենդանի ես աշխարհիս վերայ, կոյր թերահաւատ մի լինիր, ինչպէս աշխարհիս անզգամները ու անմիտները: Այլ Դաւթի նման հիանալով գոչէ «Ո՛րպէս դի մեծ են գործք քո, Տէր, եւ այլն»: Եթէ հասնի քեզ, որ Նեւտոնի չափ ներհուն լինիս, ու քննես տիեզերաց օրէնքին բնական կարգն ու չարժումն, այնչափ առաւել զարմացիր եւ օրհնէ քո գարմանագործ Արարիչը: Եթէ ոամիկն սոսկ աչքով կը դիտէ տիեզերքը, կր հաւատայ առանց գրի ու գիտութեան, յամենայն ժամ փառք կուտայ եւ լիաբերան կ'օրհնէ իւր ստեղծող. քո պարտիքն այլ եւս կը մեծնան ու կ'առաւելուն, երբ տիեզերաց օրէնքներ քննելով նորա գերագոյն Արարչապետ գիտութեամբ ճանչնալ կ'ուզես. ծանիր ուրեմն, որդեակ իմ, որ հեթանոս իմաստասիրաց նման սոսկ աստուածագէտ չը լինիս առանց արժանապէս պաշտելոյ գայն:

———o———

ԴԱՍ Գ.

ԱՆՀԱԻԱՍԱՐ ԿԵԱՆՔ

ՄԱՐԴԿԱՑԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԹԷ մարդիկ աշխարհիս վերայ եւ արեւուն տակ անհաւասար կերեւին, հոգիի ու գերեզմանի ստուերին տակ կը հաւասարին:

ՄԱՐԴԻԿ հաւասար կը ծնին, հաւասար կ'ապրին եւ հաւասար կը մեռնին:

Անհաւասարութիւն չէ թէ միայն մարդկային ընկերութեան մէջ, այլ եւ ընդհանուր տիեզերքին մէջ կ'երեւի: Աչքդ բաց ու տես, որդեակ իմ, որ ամէն բան զանազան ու աննմանն կը տեսնաս, թէ երկնից երես, թէ երկրիս վերայ, թէ բովանդակ աշխարհիս բնական արարածոց մէջ եւ թէ մարդոյն նիւթական եւ բարոյական կեանքին մէջ: Մարդ պէտք է ափչի, հիանայ եւ օրհնէ իւր մեծագործ Արարիչը, որ ամէն բան զանազան եւ աննման յօրիներ է եւ կը յօրինէ: Սորա մէջ կ'երեւի արարչին անհուն գօրութիւն, անհուն իմաստութիւն եւ անհուն հանճար, որ ստեղծեալ իրաց թէ արտաքին ձեւն ու պատկեր

եւ թէ ներքին բնական զօրութիւնները, ամենայն ինչ, իրարու աննման, զանազան ու անհաւասար են, եւ այս անհաւասարութեան մէջ ամենայն ինչ չափով ու կշռով համեմատ կարգադրելով՝ անհաս եւ անհաւասարն Աստուած կը յօրինէ եւ կը վարէ տիեզերք:

Աչերդ յառէ, որեզա՛կ իմ, դէպ երկնից կամարը, ամենարուեստ Արարչին զարմանագործ ձեռաց հրաշակերտ գործեր տես, համայն աստղեր մեծութեամբ, լուսով, դրիւք եւ չարժումով զանազան են, արեւն եւ լուսինն՝ զանազան են. չգիտենք ու չենք զօրեր տեսնալ թէ այլեւս ո՞րչափ անզանազան էակներ կան երկնաչխարհին մէջ: Դարձիր դէպի մեր երկրագունդը՝ նոյնպէս ամենայն ինչ զանազան եւ անհաւասար կը տեսնաս: Ցամաքն անհաւասար, լեռներն անհաւասար, դաշտերն անհաւասար, աղբիւրներ, վտակներ, գետերն առհասարակ անհաւասար, ծաղիկներն անհաւասար, ծառերն անհաւասար, գոյներով, ձեւերով, համով, հոտով եւ ներքին զօրութեամբ, բնաւին անհաւասար: Սոյնպէս բոլոր կենդանեաց սեռն նոյն անհաւասար օրէնքին տակն են: Անհաւասարութիւն դու պէտք չէ՛ այնպէս հասկնաս թէ միայն տարասեռ իրաց մէջ կ՚երեւի. այլ մի եւ նոյն տեսակին մէջ անհաւասարութեան հրաշք կը տեսնուի: Ծաղկաց թագուհին վարդ, իւր տեսակին մէջ գոյնով, հոտով, ձեւով եւ նոյն իսկ թերթերով անհաւասար է. նմանապէս բոլոր ծաղիկները: Խնձորենին իւր տեսակին մէջ պտուղներու մեծութեամբ եւ գոյնով անհաւասար են. սոյնպէս բոլոր պաղատու ծառերը: Մի՛ր մայրի անտառը, անդ եւս կը տեսնաս մեծութեամբ, բարձրութեամբ եւ ճիւղերու ընդարձակութեամբ իրարմէ անհաւասար են, միեւնոյն ծառի տերեւներն անգամ հաւասարութիւն չունին:

Իսկ մարդն, որ բավանդակ արարածներէն հրաշակերտն է, այդ անհաւասարութեան հրաշքն աւելի ունի. թէ ներքին եւ թէ արտաքին ամէն հանգամանքներով անհաւասար է իւր ընկերին հետ: Ուղեղն անհաւասար, միտքն անհաւասար, իղձն ու ոգին անհաւասար, վարքն ու բարքն անհաւասար, երեսն ու դէմքն անհաւասար. ձեռն ու մատունք եւ ոտքն անհաւասար, քայլերն անհաւասար, ուժն անհաւասար, բոլոր ըզգայական անդամներ՝ ձեւով ու օրութեամբ հաւասար: Եւ նոյն իսկ մի մարդոյն վերայ անհաւասարութեան օրէնքը յայտնապէս կը տեսնուի. աչքեր, ականջներ, ձեռքեր, ոտքեր անհաւասար են իրարու:

Այս ընդհանուր նկարագրէն յետոյ, այժմ սկսինք մարդոց

ընկերական կեանքին անհաւասարութեան նկարագիրը հանել, որ մեր այս դասին նպատակն է:

Մարդկային ընկերութիւն եւ քաղաքային աշխարհ նոյնպէս անհաւասար տարերքներէն կազմուած է: Աշխարհ՝ աշխարհի հետ, ազգ՝ ազգի հետ, ժողովուրդ՝ ժողովրդի հետ, թագաւոր՝ թագաւորի հետ, իշխան՝ իշխանի հետ, կառավարութիւն՝ կառավարութեան հետ, զօրութիւն՝ զօրութեան հետ, հարստութիւն՝ հարստութեան հետ, եւ այլ չատ բաներ ու հանգամանքներ իրարու հետ անհաւասար են:

Եւ նոյն իսկ մի աշխարհ, մի թագաւոր, մի ազգ եւ լեզու՝ անհաւասար տարերքներով կազմուած է: Կը զարմանաս, թէ որ ասեմ քեզ, որդեակ, թ էաշխարհիս մարդկային ընկերութեան հզօրագոյն կապն անհաւասարութեան օրէնքն է, որ թագաւորը՝ հպատակ ժողովրդին հետ, իշխան՝ զաւառին հետ, զօրավար՝ զօրքին հետ, առաջնորդ՝ եկեղեցւոյն հետ, ամուսին՝ ամուսնոյ հետ, ազգական՝ ազգականի հետ, բարեկամ՝ բարեկամի հետ կապեր է. եւ բոլոր անհատական մարդիկ այդ անլոյծ կապով միացնելով՝ մեր ընկերական տարերք կազմեր է:

Եթէ ասես, արդեօք եւս բարի ու լաւագոյն չէ՞ր լիներ, որ այդ անհաւասարութիւն բնաւ չը լիներ. թէ մեր կեանքի պիտոյք, թէ մարդոյն նիւթական եւ բարոյական զօրութիւններ, այսինքն հաւասար ծնելով՝ հաւասար ապրէինք. աշխատութիւն հաւասար, հացն ու սեղան հաւասար, մեծն ու փոքր հաւասար, մարդիկ առ հասարակ եւ ամենայն ինչ հաւասար:

Այո՛, որդեակ իմ, չատ անգամ քեզ նման կը դատեն միամիտ, բարեսիրտ եւ զորովահոգի մարդիկ, կարեկցելով մեր ընկերական թշուառութեանց վերայ, որ մեծ մասամբ ապերջանիկ կեանք կը վարեն աշխարհիս երեսը. չարչարուած, աշխատութեան մէջ մաշուած, տրիակացած ու կորացած են երկաթէ լծերուն տակ, աղքատութեան ու կարօտութեան մէջ:

Այդ քո դատաստանը՝ մեղադրանք մի է, զոր մարդիկ մինչեւ երկնից նախախնամութեան դէմ կը հանեն, տրտնջալով, որ աշխարհիս կեանքը անհաւասարութեան մէջ դրեր է, մին երջանիկ կը լինի եւ մին ուրիշ թշուառութեամբ կ'ապրի: Մին զլուխ կը լինի եւ միւսն ոտք, մին կը տիրէ եւ միւսն կ'ընկճի, մին ցյագ կուտէ եւ միւսն սովամահ կը կորնչի եւն:

Ասեմ քեզ, որդեա՛կ, որ դատաստանիդ մէջ ուղղախոհ լինիս: Նախախնամող կարգադրիչ իմաստութիւնը կամեցեր է,

որ այդ անհաւասարութեան կապով մարդկային ընկերութիւն կանգուն եւ կենդանի մնայ. եթէ մեր ընկերական կեանքը ամենայնիւ մի օրինակ հաւասար լինէր, այլ եւս ընկերական միութիւն չէր մնար աշխարհիս վերայ, բոլոր յարակցութեան կապերը կը քանդուէին. եւ պէտք էր յայնժամ մարդիկ ապրէին այնպէս՝ ինչպէս կ'ապրին անասունները:

Եթէ մեր ընկերական կեանք հաւասար լինէր, եւ մարդիկ երբէք իրարու ձեռնտուութեան չի կարօտէին, այնուհետեւ մարդոց մէջէն կը բարձուէր բովանդակ արդարութիւն, կ'եղծանէին առ հասարակ պարտք եւ իրաւունք, կ'եղծանէին մարդոյն մէջ յառաջդիմութեան ոգին եւ մրցումն, աշխատութիւն կը դադրէր եւ հանճարը մարդոց ուղեղին մէջ թմրած անչարժ կը մնար: Ազատ մարդ՝ հարկի տակ պիտի ապրէր առանց բանաւորութեան: Այնուհետեւ մարդոյն կեանքը խորհրդով, հանճարով ու յառաջդիմութեամբ չէր բարդաւաճեր, այլ կը չքանար իւր մտաւորական կարողութեան մէջ, եւ հոն կը մնար մարդ՝ ուր կան այժմ Ափրիկէի եւ Ամերիկայի հեռաւոր վայրենիները. որոց կեանքը անասնոց կեանքէն եւս վատթարադոյն է. իբրեւ մարդ ծնիլ, մարդ անուն կրել, եւ անասնաբար ապրիլ, բարին ու չար, լոյսն ու խաւար չորոշել:

Ծանիր ուրեմն, հանճարեղ որդեակ իմ, թէ մարդոյն Աբարիչ՝ մարդն ընկերական, բանաւոր եւ ազատակամ ստեղծեր է. նորա լեզուն եւ ոտքեր բնական օրէնքով չէ կապեր, որ չի խօսի եւ չի յառաջդիմէ, ինչպէս անասնոց սեռ, որ ս կղզանէ անտի ուր որ են՝ անդ կան ու կը կենան: Իսկ մարդոյն եւ ընկերական կեանքին մէջ մղիչ զօրութիւն մի կայ, որ ամէն կարգի եւ վիճակի մարդ կը մղէ եւ կը վարէ դէպի յառաջդիմութիւն. եւ այդ մղիչ ու չարժիչ զօրութիւնը՝ ուրիշ բան չէ, քան թէ իւրաքանչիւր մարդոց անհաւասարութեան վիճակ եւ կեանք:

Սորա համար բովանդակ մարդկային ընկերութիւնը մի զմիով ել եւ էջ առնելով՝ կը նկրտին եւ կը ձգտին եւ միշտ քան զընկերս առաւելուլ:

Թագաւոր կը ձգտի իւր գահն իւր աթոռակիցներէն բարձր դնել, եւ մերթ եւս աչխարհակալել: Իշխանը կը ձգտի իւր իշխանակից ընկերէն յառաջ անցնիլ. զօրապետն կը ձգտի իւր գինակիցներէն աւելի յաղթանակ տանել, հարուստն կը ձգտի իւր հաւասարէն աւելի եւս հարստանալ, աղքատն կը ձգտի իւր թչուառութենէն ազատիլ: Բովանդակ ժողովուրդ կը ձգտի

աշխարհիս հրապարակին վերայ մէն մի իւր ընկերէն անցնիլ, կամ հաւասար երթալ եւ կամ եթէ չկարէ առաւելուլ՝ զէթ յետս մնալով չնուազիլ: Այնպէս նաեւ գիւտի հանճարներ զերազանցել կը մրցին, զրոց հեղինակները մատենագրելով կը մրցին: Մամուլի ազատութեան խմբագիրներ ազատաբանելով կը մրցին, ճարտասաններ իրաւաբանելով կը մրցին· վարդապետներ ուսուցանելով եւ դաստիարակելով կը մրցին, ձեզ նման պատանիք յառաջդիմելով կը մրցին:

Արդ երբ ընկերական անհաւասարութենէն կը ծնին այսչափ յառաջդիմութեան մրցանակ տանողներ, խելամտութեամբ նկատել պէտք է որ մեր ընկերական անհաւասարութիւնն՝ իւր յոռի ծնունդներ եւս ունի: Անտի կը ծնի նախանձ ու մախանք, որոյ ապացոյց եւ օրինակ Յովսէփայ ծաղկեայ պատմուճանն է· անտի կը ծնի բռնութիւն եւ զրկանք, երբ զօրաւոր զտկարն միշտ նուաճելով կը յաղթահարէ եւ կը հարբուտահարէ· անտի կը ծնի անյագ արծաթասիրութեան մոլեգին ախտ· անտի կը ծնի մեծամիտ տիրապետութեան ոգին, անտի կը ծնին այլ եւ այլ թշուառութիւններ, եւ կ'ապականեն ընկերական կեանք: Բայց ինչպէս ուրիշ դասերուդ մէջ բացատրած եմ թէ՝ ամէն լոյս իւր խաւարն ունի, ամէն գեղեցիկ իւր տգեղ մասն ունի, եւ ամէն առաքինութեան հետ՝ մոլութիւն համընթաց է, եւ առաքինութեան ծնունդ միշտ երկուորեակ է: Երբ զբաղին ծնի, չարն եւս անդէն դիտես թէ ի միասին ծնունդ կ'առնու, ինչպէս Եսաւ: Եւ միթէ ծնողքն եւս չար ու բարի զաւակներ միեւնոյն արգանդէն չե՞ն ծնիր: Ուստի բնական օրինաց ուղիղ հետեւանքն է, որ անհաւասար կեանքէն անհաւասարութիւն ծնի:

Լիկուրգոս, Սպարտացւի մեծ օրէնսդիր, ուզեց այդ բնական օրէնքին դէմ կռուիլ ու ջնջել զայն· օրէնքով ոսկին եւ արծաթ հալածեց իւր աշխարհէն, որպէսզի ագահութեան ընչաքաղցութիւնը բառնայ հարուստներու սրտէն· եւ հաւասարակաց սեղան հաստատելով օրինադրեց, որ աղքատ եւ հարուստ մի եւ նոյն սակաւապէտ սեղանին վերայ հաւասար ընկերութեամբ ուտեն զհաց: Օրէնք դրաւ, որ հարուստներու հայրենի կայուածները երկրի ընդհանուր ժողովուրդին վերայ իբրեւ հաւասար ժառանգութիւն լարաբաժին լինին: Եւ այսպէս բոլոր Սպարտացւի ժողովուրդ, իբրեւ մի ընտանիք եւ գերդաստան կազմելով՝ կը հաւատար այդ անբանաւոր օրէնսդիրն թէ՝ կրող եղեւ անհաւասարութեան օրէնքը իսպառ եղծել իւր աշ-

խարհէն։ Ուստի մտաբերեց երթալ ի Դելբիս պատգամ ընդունել թէ՝ արդեօք իւր օրէնքներ՝ դիցն առաջ հաճոյ եղեր ե՞ն, ու երբ իմացաւ թէ խիստ հաճելի թուեր են դիցն, անդ ինքնասով կամակար մեռաւ. որպէսզի իւր օրէնքը նուիրագործելով կենդանի պահէ աշխարհին մէջ։

Երանի՛ թէ Լիկուրգոսի նման Անգղիոյ մայրերը նոր օրէնսդիր մի ծնէին, որ ելնէր Լորդերուն աշխարհագրաւ կալուածներ հաւասար բաժնէր մշակ ժողովուրդին վերայ, ինչպէս Լիկուրգոս, որ օր մի հնձոց ժամանակ՝ տեսնելով արտերուն մէջ հաւասարաբաժին ցորենի խուրձեր, ասաց. «Ահա ասիկ եղբարցս՝ հաւասար ժառանգութիւն.» Թերեւս կ'ակնարկէր հանճարեղ օրէնսդիրն, թէ այլ եւս կռուելու, զրկելու, բաժնելու պատճառ չէ մնացեր։

Այլ եւ այլ ժամանակի մէջ, մեծ օրէնսդիրներ ծնաւ աշխարհ. ոմանք իբրեւ ժողովուրդին հայր ու մայր՝ ջանացին օրէնքով հայրենի ժառանգութենէն ժողովուրդին բաժին հանել եւ չը թողուլ, որ մշակ ժողովուրդն անժառանգ մնալով տրկանայ։ Հողային հարստութեան մէջ, թերեւս միայն երկրագործ ժողովուրդին համար. բայց միթէ հնարաւո՞ր է քաղաքային կամ առեւտրական հարստութիւններ հաւասար բաժնել, որ չհաւասարութեան, արուեստի, եւ մարդոյն ինքնաչխատութեան իրրեւ արդար արդասիք համարուած՝ իրրեւ հողային կալուած հաւասարաբաժին առնել. թողունք երկրին կառավարութեան պաշտօնեաները, որ մէն մի՝ իւր աստիճանի բարձրութեան չափով ռոճիկ կը ստանայ։

Թողունք այս ամէն, որդեակ իմ, պէտք է ներկային մարդ՝ ներկայ կեանքին վրայ մտածէ, հին աշխարհ իւր հին օրէնքով ու ժողովուրդով անցեր է. այժմ Լիկուրգոսի եւ Սողոնի ժամանակն եւս անցեր է. վասն զի քաղաքակրթութիւնը՝ նոր դար, նոր օրէնք, եւ նոր ժողովուրդ կազմեց. ամենայն ինչ իւր հնութենէն յեղափոխեցաւ։ Քաղաքակրթութեան ազատ օրէնք թոյլ կուտան, որ իւրաքանչիւր մարդ ինքնաչխատութեան արդիւնքն՝ ինքն ազատապէս վայելէ, քաւական է որ արդար լինի մարդ իւր աշխատութեան մէջ։ Բաւական է եւ երջանիկ կը լինի ժողովուրդ, եթէ երկրին օրէնք եւ իշխանութիւն հսկէ, որ աշխատող ժողովուրդին վաստակն ապահովի եւ նա կարենայ ազատութեամբ միայն իւր վաստակն վայելել. եւ չէ թէ հարուստի վաստակէն բաժին ընդունել։ Ո՛րչափ չնոր-

հակալ կը լինի բաւականասէր ժողովուրդն, եթէ հարուստն եւս իւր արդար վաստակովն բաւականանայ, եւ չկոփէ ու չհարստահարէ դանաւագ ժողովուրդն:

Կրկնելով այս դասն, դարձեալ կ'ասեմ քեզ, որդեա՛կ իմ. քանի որ աչխարհ կայ, քանի որ մարդիկ Թէ բնապէս եւ Թէ կրթութեամբ իրարմէ կը զանազանին. անհաւասարութեան կեանք իբրեւ մչտնջենաւոր անյեղլի օրէնք պիտի տիրէ աչխարհիս վերայ. եւ դու եւս այս օրէնքին տակ պիտի հնազանդիս ու ապրիս:

Ուստի զքեզ կը յորդորեմ, որ չանաս աչխատութեանդ մէջ արդար լինել, բնաւ երբէք աչք չը դնել ու չը նախանձիլ ուրիչի վաստակին. այլ բարենախանձ լինելով՝ ձգտիր, որ դու եւս հարստանաս. բաւական է, որ արդար վաստակիդ հետը ղըրկանք ու նենգութիւն չի խառնես: Տէր Աստուած պատուէր տուեր է, որ մարդ իւր ճակատին քրտինքով ապրի, զգուչացիր, որ կաթիլ մի ուրիչ ճակատի քրտինքէն չը խառնես քո քրտանց հետը. յուչ բեր այն առակը զոր կը պատմեն մեր մամերը. Թէ՝ պառաւ կին մի այծ մ'ունէր, եւ նորա կաթը վաճառելով կապրէր. բայց միչտ կը խորտակէր իւր կաթը՝ մեծ մասն ջուր խառնելով: Արդար Աստուած պառաւին չը խնայելով՝ պատժեց զայն, վասն զի կաթին մէջ խառնուած ջուրերը միանալով դէտ դարձան, ու դաչտէն գլորեցին տարան պառաւին այծը:

Դու կը զարմանա՞ս այս առակին վերայ. տեսնելով որ ներկայ աչխարհին մէջ ամէն կաթերը խառնուած են: Բայց դու կաթդ արդար ու անարատ պահէ, միչտ երկնչելով Աստուծոյ արդարութենէն, որ կը հրամայէ ամպերուն, անձրեւով ու հեղեղով կորուսանել աչխարհիս անիրաւ նենգողները: Զը մաւաբերես երբէք Թէ կարեմ ես հեղեղէն փախչիլ, տունս հեղեղատին քովը չեմ չիներ: Կ'ուզես բարձրավանդակի վերայ չինէ եւ ուր կը լինիս եղիր. ջուրը կը Թողու եւ դեռնաչարժով կը քանդէ: Սորա համար Դաւիթ վարանելով կ'ասէր. Ես ո՞ւր փախչիմ: Տէր իմ, եթէ երկինք ելնեմ, դու անդ ես, եւ Թէ դըժոխքն իջնեմ, անդ աւելի մօտ ես: Ուրեմն արդարութեամբ գործէ, արդար վաստակով յառաջդիմէ, այլ եւս հարկ չը մնար քեզ Աստուծոյ ամենահաս ձեռքէն փախչիլ:

———o———

ԴԱՍ Դ.

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ՀՊԱՏԱԿ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

Իշխանութիւն՝ ժողովուրդին եւ ժողովուրդ իշխանութեան միշտ պէտք են աշխարհիս վերայ. եթէ մին կամ միւս պակասի՝ կը դադարի կամ կը խոտորի ընկերվարութեան կեանք:

Մեր ստեղծող իշխան Արարիչը, երբ զմարդն ստեղծեց, այնպէս կը թուի որ նախամարդոյն սերունդին հաւասար իշխանութիւն տալով՝ զայն տիրող իշխան կարգեց երկրին վերայ, ասելով թէ «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք ու տիրեցէք երկրին». այսինքն ծովուն ու ցամաքին եւ այն ամէն կենդանեաց, որ կը հպատակին մարդոյն իշխանութեան տակ. թէ եւ ոմանք մարդէն առաւել հուժկու եւ զօրաւոր են:

Դաւիթ մարդոյն այս տիրական իշխանութիւնը հաստատելով կ'ասէ. «Զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա, զխաչն եւ զարջառ եւ զամենայն ինչ»: Թէեւ այնպէս կը թուի Սուրբ Գրոց պարզ իմաստէն, որ մարդ իւր առանձին իշխանութեան սահման, եւ իւր ընկերին հաւասար իրաւունքը ճանչնալով՝ պէտք չէր որ բռնանար ու տիրապետէր իւր ընկերին վերայ:

Բայց դու յիշէ, խոհական որդեա՛կ իմ, եթէ քալ խելամուտ եղար նախորդ դասիդ իմաստին, դու ինքնին կարող ես իմաստասիրել, որ իշխանութիւն մարդոց անհաւասար կեանքէն, խռովարար ոգիէն, տիրողական բուռն ձգտումէն եւ զօրութենէն ծներ է: Եւ ինչպէս յայտնի է, մարդիկ հաւասար ձիրքով, հաւասար ուժով, հաւասար խելքով եւ հաւասար տոհմային աղնուականութեամբ չեն ծներ: Ոմանք աչքի հետ մտաւոր լոյս ունին՝ ընկերին կ'առաջնորդեն. եւ ոմանց մըտքին լոյս նուազ լինելով՝ կը ստիպուին այլոց ետեւէն երթալ. ոմանք զօրութիւն ստանալով կը տիրեն, եւ ոմանք տկար լինելով կը հպատակին:

Աշխարհի պատմութիւն ցոյց կուտայ, որ իշխանութեան առաջին խանձարուրն ընտանիքն է. եւ մինչեւ ցայսօր իրրեւ բնական օրէնք ընտանեաց հայրն կ'իշխէ բոլոր գերդաստանին վերայ, եւ ինքն իւր տան մէջ նախաթոռ բազմելով կը վարէ

ու կը կառավարէ զայն, որպէս զի խաղաղութեան եւ երկիւղած հնազանդութեան մէջ կենայ ընտանեկան կեանքն:

Իսկ երբ ընտանիքէն ընտանիք կազմուելով՝ չատ ընտանիք ի միասին բնակեր են. բնական է որ խռովութիւն, կարգ ու կռիւ զանազան պատճառներէ յառաջ գալով՝ մարդկանց հետ կ'ածի. հարկն ստիպեր է յայնժամ, որ ամէն տանուտէր հայրերու մէջէն մի տանուտէր հայր ընտրեն իբրեւ դատաւոր եւ իշխան, որ պատկառելի ծերութեամբ, համբաւով, զօրութեամբ ու հարստութեամբ առաւելութիւն ունեցեր է միւս տանուտէրներէն. եւ ասոր նախապէս կազմուեր է փոքր տանուտիրական իշխանութիւն: Եւ որչափ մարդիկ եւ ընտանիք բազմացեր ու տարածեր են աշխարհիս վերայ, այնուհետեւ իշխանութեան աստիճանն եւս աճելով եւ մեծնալով՝ հասեր է մինչեւ աշխարհակալութեան ծայրագոյն դիրք. որոց հզօր գաւազանին տակ փոքրիկ իշխանութիւններ կամ իսպառ ջնջուեր են, եւ կամ նուաճելով հպատակեր են:

Ուստի քաջայայտ կ'երեւի, որ իշխանութեան առաջին չաւիղ՝ ընտանեկան արմատէն բուսեր է փոքր ինչ մեծնալով ընտանիքէն ելեր բոլոր ցեղին վերայ տարածեր է թեւերը. աւելի եւս մեծնալով այլ եւ այլ ցեղեր իւր իշխանութեան տակ հնազանդութեան բերելով՝ տիրեր է չատ քաղաքներու եւ գաւառներու վերայ: Հուսկ յետոյ կարի զօրանալով, ու բարձրանալով կամ թագ կապելով՝ թագաւոր եղեր է եւ կամ այլ եւայլ իշխանութեան առանձին գաւազաններն իւր միահեծան գաւազանին տակ նուաճելով՝ իբրեւ կեսար, կայսրութեան բարձր տիտղոս ստացեր է:

Եւ այսպէս աստիճան առ աստիճան բարձրանալով՝ իշխանութիւնն իւր գագաթնածայր հասեր է: Բայց իշխանասիրութեան ոգին երբէք իւր ծայր եւ սահման չունի: Քանի այս աշխարհ կայ՝ իշխանութեան գաւազաններ պիտի մրցին իրարու հետ. եւ ով գիտէ, գուցէ ապագային մէջ բովանդակ երկրագունդը մի գաւազանի տակ ընկճուի. եւ մինչ այս բանն՝ աշխարհիս պատմութիւն եւ փորձ չատ օրինակներով ցոյց կուտայ, որ իշխանութեան կեանքն եւս իւր ծերութիւն եւ վախճանն ունի, եւ եթէ Նաբուգոդոնոսորի ծառին չափ բարձրանալով իւր գաւազանին չառաւիղներ տարածէ բովանդակ աշխարհին վերայ. ի վերջոյ յերկիր կործանելով կը տապալի ինչպէս Մակեդոնականն, Հռովմայ, Բաբիլոնի եւ Ասորեստանի իշխանութիւնները, որպէս զի ճանչնայ եւ խոնարհի

մարդոյն մեծամտութիւն. թէ՝ հարձրելոյն մչանջենաւոր զօրութիւնը կը տիրէ, եւ ժամանակի ահեղ տապարով պիտի կտրէ ու կործանէ այն ամէն իշխանութեան ծառերը, որ երկնից զօրութեան դէմ կը բարձրանան եւ կը ջախջախեն ժողովուրդին կեանք եւ զօրութիւն:

Եթէ մտաբերես, որդեակ իմ, ինչպէս մտաբերելով կը ցանկան ծայրայեղ ազատամիտները. թէ արդեօք աւելի լաւ եւս չէր լիներ, եթէ մարդկային ընկերութիւն ազատ անիշխան ապրէր, եւ իշխանութեան ծանրակիր լուծ չը կրէր իւր պարանոցին վերայ. մարդն ինքնիշխան ինքնավար լինէր, եւ չը պարտէր երբէք տուրք, հարկ, գինուոր, եւ այլ բազմապատիկ օրինական եւ ապօրինի բռնի պահանջներ վճարել:

Լո՛ւռ, որդեակ իմ, ես պատասխան տամ քեզ, ամենայն խելամտութեամբ ուշ դիր: Մարդկային ընկերութիւն բնաւ կարելի չէ որ առանց իշխանութեան, առանց օրինաց, առանց դատաստանի եւ հատուցման այս աշխարհիս վերայ ապրի եւ խաղաղ կեանք վարէ. ինչպէս երկնից թռչուններ եւ լեռներու ազատ էրէվայրիները, եւայլն: Զէ թէ աշխարհիս այլ եւ այլ ազգերը, այլ նոյն իսկ մի ազգ եւ մի համազգի ընտանիք առանց հայրական իշխանութեան հնար չէ կառավարել: Կը տեսնամք եղբայր եղբօր դէմ սուր կը հանէ, եւ համարիւնն՝ իւր համարիւն հարազատին արիւն կը թափէ. եւ մերթ եւս ստահակ որդիքներ հօր դէմ կ՝ապստամբին. ո՞ւր կը մնայ անընտանի օտարն օտարին հետ խաղաղութեամբ ապրի ու վարի:

Կան մարդիկ, որ կը մտածեն, թէ իշխանութիւնը հին աշխարհի վայրենի ընկերութեան համար պէտք էր, բայց արդ երբ գիտութեան լոյս եւ քաղաքակրթութեան դարը մարդոց հին կեանք փոխեց. վայրենական բիրտ ոգին զգօնացոյց. մարդ ճանչցաւ իւր պարտիք եւ իրաւունքը. ճանչցաւ իւր ընկերին հաւասարակշիռ իրաւունք. Աւետարանին հաւատալով ճանչցաւ նաեւ Յիսուսին աւանդած մարդկութեան ընդհանուր խըղճին օրէնքը. «Զամենայն զոր ինչ կամիցիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս արարէք եւ դուք նոցա»: Այլ եւս գի՞ պիտոյ է իշխանութեան նուաճող զաւազան, կամ սպառնացող սաստն ու սուր. օրէնք եւ իշխանութիւն խաժամուժ ամբոխին համար է, որ ոչ գիր գիտէ եւ ոչ օրէնք:

Երանի՛ թէ քաղաքակրթութիւն գմարդն այդ ծայրագոյն կատարելութեան տանէը. սուրն եւ իշխանութիւն բարձուէը աշխարհէս: Բայց դու մի՛ հաւանիր, որդեակ իմ, այդ կար-

ծիք ազատասէր մարդոյն երեւակայութեան երազն է: Թո-
ղունք ասիական ազգեր, ուր քաղաքակրթութիւն դեռ չէ ծներ,
եւ թէ ծներ՝ տակաւին մանուկ է: Երթանք Եւրոպա, ուր քա-
ղաքակրթութիւն ծներ եւ զարգացեր է, եւ եթէ այդ եւս բա-
ւական չես համարիր, անցնինք Ովկիանոս, երթանք Ամերի-
կա. ուր կը կարծուի թէ ազատ քաղաքակրթութիւնն իւր ար-
բուն հասակն առեր է: Ուր ժողովուրդ առանց թագի, առանց
կայսերական հզօր գաւազանի, մի նախագահով եւ օրէնքով կը
կառավարուի: Արդ այնպէս համարենք, որ այդ աշխարհէն
բարձուի նախագահն, վերնան բոլոր օրէնքներ, սուրն ու թըն-
դանօթ ժողովուրին դարբնոցին մէջ. միայն երկրագործին հա-
մար խոփ ու մանգաղ չինուին. եւ ընդհանուր Ամերիկայի կի-
սաչխարհին մէջ հրատարակուի այսպէս թէ. «Այսուհետեւ իշ-
խանութիւն եւ օրէնք բարձուած է, դատաստան հատուցումն
չիկայ այլ եւս. իւրաքանչիւր մարդ թող իւր ազատակամ իշ-
խանութեամբ վարի, մարդն ինչ որ կարէ գործել՝ ազատ է,
իւր համար հսկող ոստիկան, ատեան եւ հարցափորձ չիկայ».
Եւայլն:

Դու կը տեսնաս յայնժամ, թէ ինչ կը լինի սորա հետե-
ւանքն. այդ քաղաքակիրթ աշխարհն Ամերիկա, այդ հասա-
րակապետական օրինասէր ժողովուրդն մի վայրկենի մէջ վայ-
րենի կը դառնայ, խուժանն եւ քաղաքակիրթն միանգամայն ի
պէն կը դիմեն, ընկերութեան հրապարակն արեան ծով կը լի-
նի. հարուստներն առ հասարակ կը կողոպտուին, խաղաղու-
թիւն տեղի կուտայ, խռովութիւն կը յուգի ինչպէս Ովկիանոս
ալիքներ. ով որ բուռն է՝ կը տիրէ, ով որ տկար է՝ կը նուա-
ճի բռնութեան տակ վերջապէս ընկերութեան բոլոր չէնքեր կը
քանդուին, կապեր կը կտրուին, մարդիկ կռուով ու սրով կը
ապառեն զիրար մինչեւ յետին ճետն ու սերունդ:

Եթէ քաղցած առիւծ հանես իւր վանդակէն եւ արձակ թո-
ղուս ժողովուրդին հրապարակ, ինչ կը լինի եւ ի՞նչ կը գործէ.
այդ յայտնի է, իւր ժանիքներով ամէն բան կը ծախէ. այս-
պէս նաեւ մարդկային ընկերութիւն, թող քաղաքակիրթ լինի
նա, եթէ զայն ի դուրս հանես իշխանութեան եւ օրինաց չըր-
ջափակ վանդակէն եւ ազատ թողուս, նոյն կը գործէ մարդն
ինչ որ կը գործէ վայրենի առիւծն. թերեւս հնար լինի ողոքել
զառիւծն երբ յագենայ, բայց մարդոյն կատաղութեան երբէք
յագուրդ չիկայ:

Համոզուեցա՞ր այժմ, ազնիւ որդեակ իմ, որ աշխարհս

առանց իշխանութեան չի կառավարուիր: Մթէ հաւատալ կարելի՞ է, որ տիեզերք առանց Աստուծոյ եւ յաւիտենական օրինաց կառավարուի, նաեւ առանց նաւապետի եւ ղեկավարի ուղղուի. եւ կամ ամէհի ձին՝ առանձ սանձահարի: Ո՞վ չի գիտեր թէ մարդն քան զձին ամեհի է. միայն իշխանութեան եւ օրինաց սանձն է որ կը վարէ զայն, ապա թէ ոչ՝ նա սանձակոտոր լինելով կը զահավիժի: Սորա ապացոյց եւ օրինակ քանիցս անգամ ցոյց տուած է Ֆրանսիոյ այն մեծ ազգ որ քաղաքակրթ աշխարհին մէջ գինքն իբրեւ վայրուն աստղ մի կը կարծէ, եւ երբ անիշխանութիւն կը տիրէր՝ այդ կրթեալ եւ ուսեալ ժողովուրդը, խուժան կը դառնար եւ ամէն բան կը տապալէր, թէեւ այն բան՝ իւր հայրենեաց վառք ու պարծանք լինէր: Ես այնպէս կը դատեմ, որ քաղաքակրթութիւնը մարդոյն վայրենութեան բարքը կեղեւով մի պատեր է արտաքուստ. եթէ վերցնես իւր գլխէն իշխանին սուր եւ օրէնք՝ նա իսկոյն իւր բուռն կրից ժանիքներով կը պատառէ այդ կեղեւը եւ հին վայրենութիւն դուրս կը հանէ: Ուրեմն իշխանութիւն եւ օրէնք վերին տեսչութեան յաւիտենական կարգադրութիւնն է, որպէս զի մարդիկ երկիւղածութեամբ եւ բանաւարութեամբ ապրին ընկերական կեանքին մէջ:

Արդ սկսիմ համառօտել թէ՝ իշխանութիւն եւ ժողովուրդ ինչ պարտիք եւ իրաւունքներ ունին իրարու հետ, զորս կը չափէ արդարութիւն, որ միշտ հաւասարակշիռ լինին եւ երկուստեք պարտքեր վճարուին եւ իրաւունքներ պահանջուին:

Իշխանութեան առաջին պարտիքն է ճանչնալ եւ հաւատալ. թէ իշխանութիւն աստուածպետական զօրութենէն իրբեւ առանձ տրուած է, ինչպէս Հոգին կը խօսի Սողոմոնի բերնով. «Ի տեառնէ տուաւ ձեզ հարստութիւնդ եւ իշխանութիւնդ ի Բարձրելոյն. որ պահանջեսցէ զգործս ձեր եւ քննեսցէ զխորհուրդս»: Իշխանութիւն իւր հաչիւն ու համար միայն Աստուծոյ չի տար, այլ եւ ժողովուրդին, երբ ինքն սահմանադրապէս ընտրուած է: Իշխանութեան՝ մեծ ու նուիրական պարտիքն է, արդարութիւն սիրել եւ օրինաց իրաւացի վճիռը արդարութեամբ ի գործ դնել. առ այս կը յորդորէ Սողոմոն, որ դատաւոր եւ թաղաւոր էր Աստուծոյ ժողովուրդին: «Սիրեցէ՛ք զարդարութիւն, որք դատէք զերկիր»: Իշխանութեան պարտիքն է, երկրին խաղաղութեան համար հսկել. հանապազ հոգալ ժողովուրդի բարօրութեան, բարգաւաճման ու յառաջդիմութեան համար. ուղղակէս խորհելով, որ իշխանութեան

աթոռը՝ ժողովուրդի պատուանդանին վերայ հաստատուած է, եւ երբ ժողովուրդ կործանի՝ անշուշտ իշխանութիւնն եւս կանգուն չի մնար: Իշխանութեան իրաւունքն է չափով եւ արդարութեամբ ժողովուրդին հարկեր պահանջել. բայց երբէք դատաստան եւ իրաւունք չէ, որ ծանր ծանր բեռներով ժողովուրդին թիկունք մինչեւ ի գետին կորացուցանէ: Եթէ այսպէս չլսէ ժողովուրդին ուժն եւ ոդին, ինքն եւս իւր գործութենէն կը թափի. դի ով չի գիտեր թէ ժողովուրդն իրրեւ գործող անդամ կը համարուի կառավարութեան. երբ անդամներ ուժաթափին՝ գլուխն եւս նորա հետ կ'ուժաթափի, այնուհետեւ կը կորուսանէ իւր խորհուրդ. կը հիւանդանայ առօղնորդող գլխոյն առողջ ուղեղն եւ յայնժամ ժողովուրդին եւ իշխանութեան գործութիւն միապէս կ'սպառին եւ երկրին վերայ կը հասնի եւ կը տիրէ աղետաբեր վիճակ:

Իշխանութիւն՝ երկրին եւ ժողովուրդին երաչխաւորող հաւատարիմ աւանդապահն է. այնպէս պէտք է պահել այդ սուրբ աւանդը, որպէս թէ իւր կեանքն է, իւր փառքն է եւ իւր կենդանատու հոգին եւ գործութիւնն է:

Իշխանութեան գործութիւն եւ հաստատութիւն՝ արդար եւ հաւասար օրէնքն է: Ուստի իւր ամենամեծ պարտիքն է, որ երկրին օրէնք անաչառ ճշդութեամբ հաւասարապէս գործադրէ տակարին եւ գործաւորին վերայ. իշխանին եւ ժողովուրդին վերայ չը թողուլ, որ գործաւորներ հեստեն օրէնքին դէմը. եւ նոքա, որ կարգեալ են օրէնք պաշտպանելու՝ նոքա պեղծանին օրինաց մէջ եւ առ ոչինչ համարին զայն:

Իշխանութիւն իրրեւ օրինաց վրէժխնդիր ու նախանձաւոր, իւր պարտիքն է. երկրին, ժողովուրդին եւ առաւել վարիչ պաշտօնեաներու մէջէն օրինաց գեղծումներն առ հասարան բառնալ. ապա թէ ոչ, գեղծումներ յաճախելով՝ ի վերջոյ իշխանութիւնը կը բառնան, եւ կը մատնեն զայն օտարին ձեռք. վասն զի ներքին գեղծումներն գհայրենիք աւելի կը դատճանեն քան թէ օտար թշնամիք:

Իշխանութիւն պէտք է առաքինութեան պաշտպան հանդիսանայ եւ մոլութիւն սանձահարէ իւր մեծ նուիրական պարտիքն է՝ չը թողուլ երբէք, որ ժողովուրդին կեանք եւ բարք ապականող գեղծումներ տարածեն երկրի մէջ, իրրեւ տարափոխիկ հիւանդութիւն, որ ի վերջոյ մահ եւ կորուստ կ'սպասեն ընդհանուր իշխանութեան երկրին: Միայն կրօնի պաշտօնէից քարոզն ու խրատ բաւական չէ հեստող ժողովուրդին

կամք նուաճել, այլ պէտք է նաեւ իշխանութեան սաստն եւ սուր, որ ձեռնհաս կը լինի գեղծումներ քաղաքային օրէնքով բառնալ:

Իշխանութեան պարտիքն է մեծ իմաստութեամբ տնտեսել երկիրը. չթողուլ որ իւր հարստութեան գետերը երթան թափին օտար ծովերու մէջ, ի վերջոյ երկրին ջուրը ցամքի, դառնայ ծարաւ մի անապատ, երկրին հարստութեան գետեր երկրին մէջ պահելու համար՝ պէտք է գայն չրջապատել օրէնքով եւ այն միջոցներով, զոր քաղաքային տնտեսութիւն կ'ուսուցանէ:

Եթէ իշխանութեան զօրութիւն կը յաւելու երկրին հարըստութիւնք եւ բարգաւաճանք, ուրեմն իւր ձեռնհասութեան պարտիքն է ժողովուրդին առաջը յորդել յառաջդիմութեան հանապարհ. բառնալ ամէն խոչ եւ խոչեր, յորմէ ժողովուրդ խուսափելով կանգ կ'առնու չահավաճառութեան առաջ. նաւարկութիւն բանալ, լեռնել եւ ձորեր հարթել, արուեստ եւ արուեստագէտները քաջալերել, երկրագործ ժողովուրդին ազատութիւն եւ ապահովութիւն տալ, որ երկիրը մշակելով արդիւնաւորէ: Քանի որ չահավաճառութեան մէջ իւր երկրի բերքն ուրիշ երկիրներէ ընդունուած բերքերուն հետ հաւասարակշռութիւն չունի, պէտք է օրէնքով հաստատել եւ ղըսպել ժողովուրդին վայելչասիրութեան ցանկութիւնը, որ իւր երկրի բերքերով չատանայ, սակաւապէտ կեանքի մէջ վարժելով գայն. թէեւ ընդհանուր վաճառականութեան օրէնք ազատ է, բայց իւրաքանչիւր իշխանութեան ազատ իրաւունքն է իւր երկրին չահը առաւել պաշտպանել:

Իշխանութեան սրբազան պարտիքն է միշտ խաղաղութիւն սիրել, խաղաղութեամբ կառավարել, եւ ամէն հնարաւոր միջոցներ ի գործ դնելով պատերազմ չը յարուցանել ոչ ուրիչ իշխանութեան դէմ, եւ ոչ պատճառ տալով ուրիչ իշխանութեան մը՝ իւր դէմը: Բայց երբ դաշնակցութիւն կեղծուի, ուրիչ իշխանութիւն մի կը բռնանայ իւր վերայ եւ երկրին չահը կը վտանգի, յայնժամ իւր պարտիք եւ իրաւունքն է պատերազմ հրատարակել, որ թշնամին չոտնահարէ երկրին ազատութիւն եւ իրաւունքը: Մ'ևայն թէ պատերազմող իշխանութիւնն՝ աստ պէտք է յիշէ Քրիստոսի առակը, որ նախատեսութիւն կ'ուսուցանէ. նախ պէտք է հաշուէ իւր ծախսեր, եւ իւր զօրութիւնը՝ թշնամւոյն զօրութեան հետ կշիռ դնելով՝ հասու լինի թէ կարո՞ղ է տասնհազարով պատերազմ տալ նորա

դէմը, որ քան հազարաւ կուգայ իւր վերայ: Ապա թէ ոչ, մեծ խոհեմութիւն է հրեշտակութիւն առաքել և հաշտութիւն խօսիլ: Վասն զի չատ բարի է եւ երկրին չահ, թէ մեծ եւ թէ փոքր զոհողութեամբ խաղաղութիւն հաստատել քան թէ պատերազմով երկրաւոր լինել. Թող այն, որ երկրին գանճ կ'սպառի, այլ եւ արիւնով եւ մահով ժողովուրդին կայտառ որդիք զոհ կ'երթան եւ կ'սպառին պատերազմի դաշտին մէջ, որով ինքն պարտական ու պատասխանատու կը մնայ. «Զի թագաւորն ոչ միայն զիւրն տացէ պարտիս, այլ եւ որոց եղեւ պատճառ մահուան:»

Իշխանութեան առաջին եւ վերջին մեծ պարտիքն է լոյս, գիտութիւն եւ կրթութիւն տարածել ընդհանուր երկրին մէջ. իշխանութեան աթոռէն սկսեալ մինչեւ խոնարհ ժողովուրդին խրճիթը հաւասարապէս լոյս ծաւալել. հաւատալով, որ երկրին բարգաւաճանք ժողովուրդին լուսաւոր կրթութենէն կը ծնի ինչպէս որ թշուառութիւնը՝ նորա տգիտութենէն:

Շատ մեծ սխալ, եւ անիրաւ քաղաքականութիւն է. եթէ ասէ իշխանութիւն, թէ՝ ժողովուրդը տգիտութեան եւ անգթայ թմրութեան մէջ պահեմ, որպէսզի նա կոյր մնայ, չ'անսասանէ իշխանութեան դէմ, եւ ես անկասկած եւ դիւրութեամբ իշխեմ: Որչա՛փ յոռի եւ յետադէմ է այս դրութիւն քաղաքակիրթ աշխարհին լուսամիտ գաղափարին առաջ, որ միշտ կը ջանայ ժողովրդին մտաւորական զարգացումն յառաջ տանելով լուսաւորել զայն, հաւաստի լինելով որ երկրին յառաջդիմութիւն եւ բարգաւաճ կեանքը ժողովուրդի լուսաւորութենէն է, ինչպէս թշուառութիւն տգիտութենէն. միթէ ինքնին երջանի՞կ կը լինի իշխանութիւն, երբ ժողովուրդ թշուառնայ, եւ ի՞նչ փառք ու պարծանք է թշուառին վերայ իշխել: Թշուառ ժողովուրդին կեանք անչուշտ վախճան մի ունի. նա կը մեռնի թէ վաղ թէ անադան. եւ երբ մեռնի, իշխանութիւն այլ ևս ո՞ւմ վերայ կ'իշխէ, անչէն եւ անապատ երկրին վերա՞յ: Նոյն ժողովուրդի թաղուած գերեզմանին մէջ կը թաղուի իշխանութիւն. եթէ ջանայ նախ ժողովուրդը թշուառութեան գերեզմանին մէջ թաղել, եւ բռնութեան ծանր կափարիչով փակել նորա բերանը:

Այսչափ եւ այսպիսի են, սիրելի որդեակ իմ, իշխանութեան պարտիքները, զոր փոքր ի չատէ միայն դրեցի. կան տակաւին ուրիշ պարտիքներ. Թողի զայնս, որ դու ինքնին իմաս-

տասիրես: Երկրին իշխանութիւն կը ղեղծանի, եթէ այդ պարտիքներ չկատարելով ընդհակառակն վարի, եթէ թողու օրինաց արդարութիւն եւ մխայն բանի եւ սրով իշխէ: Եթէ մեղկանալով երբէք թէ թշնամին քաղաքը պաշարեր է. եթէ ժողովուրդին եւ իշխանութեան չահն իրարու հետ չկապէ, որ երկրին ընդհանուր չահն է. այլ միշտ ջանայ որոշել իշխանութեան չահն եւ այնպէս վարիլ, կամ անգիտութեամբ եւ խորամանկութեամբ:

Իշխանութիւն կեղծանի իւր վարչութեան մէջ, երբ անընտրող կը լինի, արժանաւորին եւ անարժանին յարգ մի կըշռով կը չափէ. մերթ եւս պատիւ եւ բարձ կ'ընծայէ նմա, որ երկրին չինաւթեան հիման մի քար չէ դրեր. կը թողու լաւն ու կարող, եւ ժողովուրդին կառավար կը դնէ այնպիսիները, որոց միտքը թափուր է կառավարութեան ուսմունքէն եւ օրէնքէն, որք առաւել կարօտ են կառավարուելու քան թէ կառավարելու:

Իշխանութիւնն անիրաւութեամբ կը ղեղծանի. եթէ դատաստանի առաջ նուիրական չհամարի օրինաց հաւասարութիւն, աչառելով խարէ տեառն եւ ծառային դատաստան, զօրաւորին եւ տկարին դատաստան, եւ թողու որ դատաւորաց կամք՝ դատարանին մէջ իբրեւ օրինագիրք վճռէ:

Իշխանութիւն չարապէս կը ղեղծանի եթէ երկրին չարերը չպատժէ պարզապէս, այլ թողու որ չարեր աճելով բազմանան ու հեղձուցանեն բարիքները. նոյնգունակ մեծապէս կը ղեղծանի, երբ բարիքները կը թողու անվարձ անպսակ, նոքա որ երկրին յառաջդիմութեան անձնանուէր կը լինին, որ հաւատարմութեան ուխտն անդրժելի կը պահեն:

Իշխանութեան ղեղծումներ չատ եւ բազմադիմի են, դըժուարին եւ երկար բանից կարօտ է նորա նկարագիրը հանել. բայց դու թէ հետաքրքիր լինիս, հետագօտես երկրին իշխանուԹեան եւ ժողովուրդին կեանքը, ղեղծումներու երեւոյթ պատկերը յանդիման կը տեսնաս:

Այլ եւս կը մնայ ինձ խօսիլ, որդեակ իմ, թէ ժողովուրդին պարտիք եւ իրաւունքն ի՞նչ է առ իշխանութիւն. եւ բովանդակել այս դասն՝ որ բաւական ընդարձակեցաւ, եւ դու դիտես, որ դորա պատճառը նիւթին եւ առարկային մեծ կարեւորութիւնն էր:

Ինչ որ իշխանութեան պարտիքն էր, այն է աւասիկ ժողովուրդին իրաւունք, եւ ինչ որ իշխանութեան համար իրաւունք է, այն է տիրապէս ժողովուրդին պարտիք:

Ժողովուրդին առաջին պարտիքն է ճանչնալ եւ հաւատալ, թէ իշխանութեան գաւազանը երկնքէն դէպ ի երկիր ձգուեր է. նորա վերին ծայրը տիեզերքը վարող պետական աթոռին կըցուած է, եւ միւս վարի ծայրը աշխարհիս վերայ հաստատուած է: Սորա համար Սուրբ Պօղոս կ'ասէ. Իշխանութիւն յԱստուծոյ է, եւ որ են՝ յԱստուծոյ կարգեալ են: Թողունք այս. մեծ քան զՊօղոսն՝ Յիսուս վարդապետ Պոնտացի դատաւորին առաջ վկայեց, երբ Պիղատոս կ'ասէր. Եթէ ես իշխանութիւն ունիմ զքեզ խաչ հանել կամ արձակել. Յիսուս պատասխան տուաւ «Ոչ ունէիր դու իշխանութիւն ի վերայ իմ եւ ոչ մի, եթէ ոչ էր տուեալ քեզ ի վերուստ»: Քրիստոս եւ քրիստոնէական կրօնի ուսուցիչներ առ հասարակ կը պատուիրեն ճանչնալ իշխանութիւնը, պատուել, հնազանդիլ, երկնչել. եւ տալ կայսերին՝ կայսեր. եւայլն:

Ժողովուրդին պարտիքն է իշխանութեան հետ ճանչնալ նաեւ երկրին ընդհանուր օրէնքները, քաղաքային օրէնքներ, դատաստանի օրէնքներ, տրոց եւ հարկի օրէնքներ, կալուածական օրէնքներ, եւայլն: Վասն զի իւր պարտիք եւ իրաւունք այս օրէնքներէն կ'որոշին, եւ օրէնքն է որ կը չափէ եւ կը կշռէ ժողովուրդին եւ իշխանութեան իրաւունք եւ պարտիք: Ուստի ժողովուրդն ամենայն խնամով պէտք է սորվի երկրին օրէնքներ. որպէս զի օրինավարներ ժողովուրդի անդիտութեան եւ ապշութեան համար չը համարձակին նոյն իսկ օրէնքով հարստահարել, որոց օրինակ բազում անգամ եւ բազում տեղ կը տեսնամք աշխարհին մէջ:

Ժողովուրդ երբ իւր հպատակութեան պարտիքներ սրտի մտօք եւ անթերի կը կատարէ, նա իրաւունք ունի իշխանութենէն պահանջել այն ամէն պարտիքներ, զորս գրեցի ի վեր. եւ երբ իշխանութիւն մի իւր իրաւունք ժողովուրդէն լիովին կ'ստանայ եւ առ ժողովուրդն ունեցած պարտիքներ կը մոռնայ, այլ եւս ժողովուրդ ինչ միջոցաւ կարող է այդ անվճար եւ մոռացեալ իրաւունքը ձեռք բերել:

Իսկ դու, ազնիւ որդեակ իմ, որ ընդ իշխանութեամբ ծընած ես եւ ժողովուրդին կրթեալ զաւակն են, պարտիքներդ սրտի մտօք տար ու կատարէ, իբրեւ քրիստոնեայ ուշ դիր Պօղոսի խրատուն, որ կը յորդորէ հնազանդ լինել իշխանութեանց. եւ հատուցանել որում զպարտս՝ զպարտ, որում զպատիւ՝ զպատիւ. եւայլն: Նոյն Պօղոս կ'ասէ թէ՝ իշխանութիւն վայրապար չէ կապեր սուրը իւր մէջքը, որով աշխարհիս չա-

բազդծներուն հարուած կ'սպառնայ. իսկ եթէ դու կ'ուզես իշխանութենէն չերկնչիլ եւ ազատ վարել կեանքդ՝ բարիք գործէ. զի բարութիւն եւ բարեգործն, առաքինութիւն եւ առաքինին միշտ ազատ են այդ երկիւղէն ու հարուածէն:

Բայց թէ մերթ ընդ մերթ բարութեանդ փոխարէն ապիրատութիւն ընդունիս, յայնժամ յիշէ Պետրոսին խօսք որ կ'ասէ. «Զի՞նչ երախտիք իցեն, եթէ յորժամ մեղանչիցէք տանջիցիք եւ համբերիցէք. այլ եթէ զբարիս գործիցէք, չարչարիցիք և համբերիցէք. այն չնորհք յԱստուծոյ են, քանզի ի դոյն իսկ կոչեցարուք». եւ այլն:

Քանի որ աշխարհ կայ, չարչարանքներ աշխարհէս չեն բարձուիր, միայն թէ կը պակասին. ժողովուրդ եւ մարդիկ անհրաժեշտ է պիտի կրեն չարչարանքներ. թէ առաւել թէ նուազ, թէ իշխանութեան ձեռքէն եւ թէ նոյն իսկ իրենց ձեռքէն, թէ իրրեւ մեղապարտ՝ յանցաւոր դատուելով, եւ թէ իրեւ անպարտ՝ անիրաւի կրելով:

Կը փափաքիմ քեզ համար, որդեա՛կ, որ ոչ դու անձիդ համար չարչարանք քու ձեռքովդ պատրաստես եւ ոչ նաեւ յանցապարտ լինիս, որ իշխանութիւն գքեզ չարչարէ. բայց թէ աշխարհի ծանրացող ձեռք գքեզ եւ ժողովուրդ հաւասար չարչարէ, այդ եւս քո քրիստոնէական պարտիքն է, զոր պէտք է յօժարաբար տանիս ու համբերես եւ մինչեւ խպատ համբերես, հաւատալով թէ վախճանը կեանք է:

———o———

Դ. Ա Ս Ե.

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՔ ԱՇԽԱՐՀԻՍ

> Ճշմարիտ ազնուականութեան նշան հոգւոյ մեծութիւնն է, ոչ հայն է եւ ոչ ոսկին, ով որ ունի զայն: Նա է աշխարհիս տիրապէս ազնուական, որոյ փառք միայն ժողովրդասիրութեան մէջ կը փայլի:

ԱՇԽԱՐՀԻՍ խոնարհ ժողովուրդին եւ ազնուական կոչուած բարձրագոյն կարգին դասը պիտի խօսիմ քեզ, անտոհմիկ որդեակ իմ. դու գիւղական ժողովուրդի մի զաւակն ես, ժողովուրդի մէջ կ'սպրիս, պէտք է գիտնաս ու ճանչնաս նաեւ այն բարձրագոյն դասն մարդոց, որոց կեանքն ու վիճակ հասարակ ժողովուրդի կեանքէ չատ բարձր է, ու չատ դանագանութիւն ունի:

Դու պէտք է լիովին գիտնաս ժողովուրդին կեանք եւ գործեր, եւ թէ ի՞նչ են հարուստ ազնուականաց դասն, իրենց կեանք եւ գործեր, եւ իւրաքանչիւրին պարտիք եւ իրաւունք աշխարհիս վերայ:

Բոլոր երկրագնդիս երեսը բնակող մարդկային ընկերութեան ամենամեծ մասն միշտ ժողովուրդն է. եւ նա է ծներ ամէն կարգի ազնուականաց եւ իշխանաւորաց դասն. կայսր, թագաւոր, իշխան, պայազատ, ամէնքն եւս ժողովուրդի զաւակներն են, զի ժողովուրդն է բուն արմատ եւ մայր ամէն կարգի եւ վիճակի մարդոց:

Աշխարհիս մեծագոյն չինարար մասն ժողովուրդն է. գաւառային գիւղերու բնակիչ աշխատաւոր եւ հաց վաստակող մըչակ՝ ժողովուրդն է. նմանապէս քաղաքներու բնակիչներն մեծ մասամբ ժողովուրդն է: Իսկ փոքրագոյն մասն կը կազմեն ազնուականաց կարգն, որք ընդհանրապէս մայրաքաղաքաց եւ քաղաքներու մէջ կը բնակին:

Ժողովուրդ մարդկային ընկերութեան մէջ՝ բուն մարդոց կեանք եւ պիտոյք կազմող եւ պատրաստող ամենաչքնաղ եւ պիտանի օգտակար մասն է: Ժողովուրդն է, որ իրրեւ երկրագործ մշակ կ'արդիւնաւորէ երկրին բարեբերութիւն, եւ կը մատակարարէ աշխարհին: Նա է, որ հաց, միս, լուղ եւ այլ կաթնեղէն նպարներ կը հանէ մեր սեղան: Նա է, որ այգեգործութեամբ մեր խնճոյից բաժակներ պատուական գինւով կը լեցնէ: Ժողովուրդ իւր տնկած պարտիզէն բազմազան ազնիւ պտուղներ հանելով՝ քաղաքացւոց եւ ազնուականաց սեղան առհասարակ կը զարդարէ: Նա է, որ բուրդով, փափկասեր այծենով, բամբակով, վշով, եւ այլ բազմատեսակ բուսական նիւթերով՝ ժողովուրդին պարզ հանդերձ եւ ազնուականաց պերճանքներ կը պատրաստէ:

Ժողովուրդ իրրեւ արհեստաւոր, բիւր հազար տեսակ արուեստական աշխատութեամբ մեր կեանքն անհուն անհամար պէտքեր կը հոգայ, մանաւանդ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ, ուր կ'առաւելուն միշտ նորասիրութեան պերճանքներ: Նա կը չինէ ու կը զարդարէ թագաւորի պալատ, իշխանաց ապարանք եւ այլ ամէն ինչ, որ կը վերաբերի նոցա ճոխ կեանքին ու վայելման:

Ժողովուրդն իրրեւ գիւտերու եւ արուեստներու հնարիչ՝ իւր արդիւնք եւ յառաջդիմութիւն չատ մեծ է. եւ այլ մասին

մէջ երբէք համեմատութիւն չունի, այլ միշտ կ'առաւելու ազնուականաց դասէն:

Ժողովուրդ երբեւ աշխատութեան մայր՝ բոլոր ծովագնաց նաւերուն համար նաւապետ եւ նաւաստի կուտայ. բոլոր մեծամեծ գործարանաց համար գործաւոր մշակ կուտայ, բոլոր հանքերուն համար գեանի տակ անարեւ անլոյս խորերուն մէջ հանքահաններ կուտայ, համայն երկրագունդ բեղմնաւորելու համար հողագործ աշխատաւորներ կուտայ:

Ժողովուրդ երբեւ զրականութեան անխոնջ մշակ, երբեւ մատենագիր հեղինակ, երբեւ լուսաւորութեան եւ յառաջդիմութեան առաջնորդ՝ աշխարհ թուղթերով, գրքերով ու թանգարաններով լցոյց, խաւարն ու մութ վարատեց մարդոց մըտքէն եւ լուսաւորեց մարդոյն մտաւորական աշխարհ:

Կը խելամտի՞ս, որդեակ իմ, թէ աշխարհիս վերայ մարդկային ընկերութեան կեանք պահող եւ արդիւնաւորող ժողովուրդին աշխատութեան կեանքն է: Թող այդ ամէն արտաքին մասերը, որ ժողովուրդի աշխատութեան կեանքէն կը բղխի, եւ աշխարհ նոցա վաստակով կը յագենայ ու կը ճոխանայ: Ժողովուրդ նաեւ իւր ներքին ամուսնական եւ ընտանեկան կեանքին մէջ չատ պտղատու եւ բարգաւաճ է. դիւղեր ու քաղաքներ նորա զաւակներով կը լեցուին. դրախտի օրհնութիւն իսկապէս ժողովուրդ կը վայելէ, որ միշտ ածելով բազմանալով կը լնու երկիրը. եւ աշխարհ իւր որդիքներով չէն կը մնայ:

Բայց դու, ժողովրդասէր որդեակ իմ, արդեօք կը սրտմտիս կամ անիրաւութի՞ւն կը համարիս երբ կը տեսնաս աշխարհիս կարգն ու դատաստանը. դի երբ ժողովուրդն ընդհանուր մեր ընկերական կեանքին մէջ այսչափ մեծամեծ պարտիքներ կը կատարէ. զօրհանապազ չարաչար կը տքնի եւ քիրտըն կը թափէ մարդկային յառաջդիմութեան համար. ո՛հ, քանի՛ դառն ու դժուար է որ իւր յառաջ բերած անբաւ արդիւնքէն խիստ նուազ եւ յոռի մասն կը վայելէ: Ագնիւ ցորեան եւ պատուական հացն՝ ազնուականին կուտայ, եւ ինքն գարի ու կորեակ կ'ուտէ, նմանապէս զէր կենդանիներ նոցա բաժինն է. ժողովուրդ թանապուրով եւ ցամաք հացով կ'ապրի. անուշահամ գինին նոցա բաժինն է, ժողովուրդ պարզ ջրով իւր ծարաւ կ'անցունէ. բեհեզն ու ծիրանին եւ տարազագործ կերպասներ ազնուականին կուտայ, եւ ինքն պարզ կտաւ կամ չալ կը հագնի. չքեղ ու փառաւոր ապարանքներ կը շինէ նոցա համար, ինքըն անչուք տուներու եւ մերթ եւս խրճիթներու մէջ կ'ապրի:

Ժողովուրդի մեծագոյն մասն երկրիս վերայ միշտ կարօտ ու չարչարուած կեանք կը վարէ: Նա ոչ միայն արեւելքին մէջ, այլ եւ արեւմտեան քաղաքակրթութեան աշխարհին մէջ, ուր լոյս տարածուած է, տակաւին ժողովուրդին մեծ մասն ծանր աշխատութեան եւ կարօտութեան մէջ կը մաշի: Զի ես լսեր եմ եւ հարցնելով գիտեմ թէ՝ Եւրոպիոյ գործաւոր մշակներու կեանք չատ դառն է, որոց ապրուստ միայն օրական պարէն ու հացն է, գործաւորին համար գանձ ու ապագայ չը կայ, գործաւոր միշտ գործաւոր կը մնայ. եւ գործարանապետ անհուն հարստութեան տէր կը լինի:

Այդչափ եւ այդպիսի են, ազնիւ որդեակ իմ, ժողովուրդին գործունեայ կեանք եւ ընդհանուր աշխարհի մատուցած մեծամեծ արգասիք, յորս մեք հարեւանցի տեսութեամբ անցաք, եւ պէտք է խոստովանիլ, որ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ ժողովուրդ մեծ տարերք կը կազմէ, եւ յառաջդիմութեան ընդարձակ ասպարէզը՝ ժողովուրդին աշխատութեան ոտք չավեց:

Այժմ դառնամք եւ ազնուականաց դասուն նկարագիր հանենք, որոց դիրք, կարգ, աստիճան, պաշտօն, պարտիք եւ կենցաղավարութիւն աշխարհի առաջ ժողովուրդի խոնարհ դասէն չատ վերագոյն կը համարուի:

Այս վերակարգ դասուն կը պատկանի աշխարհավարութիւն, աշխարհաշինութիւն, քաղաքագիտութիւն, դատաւորութիւն եւ այլն: Դոքա քան զժողովուրդն առաւել պէտք է կրթեալ լինին, հանճարեղ, իմաստուն եւ խորհրդական լինին, վասն զի երկրին կառավարութեան սանձն իրենց ձեռքն է, երկրին չահն ու վնաս կշռող նժարը՝ իրենց խելքն է: Այդ վարիչ իշխանական կարգն է որ կը խորհի, կը կարգադրէ, եւ յառաջ կը վարէ քաղաքակրթութեան կառք:

Թողունք այդ ազնուական դասուն աշխարհավարական մասն, որուն համար արդէն նախագլխոյն մէջ գրեցի թէ ի՞նչ է իշխանութեան պաշտօն եւ պարտիք:

Այժմ խօսինք ազնուականաց դասուն այլ եւ այլ հանգամանաց եւ պարտուց մասին: Նոքա, որոց բախտ յաջողեր է հարուստ եւ մեծատուն լինել աշխարհիս վերայ. նոքա մեծ պարտիքներ ունին կատարելու. «Զի որում չատ տուաւ, չատ խընդրեսցի ի նմանէ» ասաց Քրիստոս:

Բայց դուն, հարցասէր եղիր, որդեակ իմ, քննենք թէ ո՞յք են աշխարհիս վերայ իրօք եւ ճշմարիտ ազնուականներ, ինչ-

պէս Աբրահամ, Յակովբ եւ Յովբ, որոց արդար վաստակին հետ գրկանք չէ խառնուած, եւ ո՞յք են անարդար եւ նենգող ազնուականներ, որոց հարստութեան հողն ու ոսկին յանիրաւութենէն գոյացեր է, կամ տիրապետելով, կամ գրկելով ու հարստահարելով եւ կամ նենգութեան բիւր հնարքներ ի գործ դնելով մեծատուն, իշխան, պայազատ եւ ազնուական եղեր են աշխարհիս վերայ: Այս անարդար ազնուականաց նկարագիր կը հանէր երբեմն Եսայի. «Վաճառականք ձեր խառնեն զգինւոյ ընդ գինի. իշխանք ձեր ապստամբ՝ գողակիցք են գողոց, սիրեն զկաշառս, վրիժագործք, որոց իրաւունս ոչ առնեն եւ դատաստանի այրեաց՝ ունկն ոչ դնեն» եւ այլն. որով ցոյց կուտայ մարգարէն թէ քանի՛ մեծ անիրաւութիւններ կը գործէին Իսրայէլի ազնուական կոչուած իշխանները: Դոքա չատ անգամ եւս խիստ խորամանկ միջոցներ ի գործ դնելով կալուածատէր կը լինին. ինչպէս կը յայտնէ զարձեալ նոյն մարգարէն. «Վա՛յ այնոցիկ որ յարեն գտուն ի տուն եւ ագարակ առ ագարակ մերձուցանեն. զի զընկերին հանիցեն. մինթէ մի՞ն բնակիլոց իցէք յերկրի»: Աստուած այսպէս կը դատի աշխարհիս անիրաւ ազնուականներ, բայց աշխարհիս դատաստանը այսպէս չէ. զի ով որ ոսկեզանձ ունի, ով որ կալուածատէր է, ով որ իշխան է եւ կը տիրէ՝ նա միշտ աշխարհիս աչքին դատաստանով ազնուական կը համարուի:

Իսկ արդար վաստակով եւ ուղիղ աշխատութեամբ հարըստացած ազնուականներ չատ հազուագիւտ են աշխարհիս վերայ, եթէ որոնենք՝ կը գտնենք առաւել վաճառական, արհեստաւոր եւ երկրագործ կարգերուն մէջ: Դու այնպէս չըմբռնես, թէ իրօք մեծահարուստ ազնուական լինելու համար Անգղիացի լորդերուն չափ անհուն ոսկի եւ հող ունենալու է. վասն զի ճշմարիտ ազնուականութեան յատկանիշ միայն հողն ու ոսկին չէ, որ սոսկ նիւթական հարստութիւն կը կազմէ, այլ առաւել մեծ է հոգւոյն եւ բարուց ազնուականութիւն, որ բարոյական առաքինութեան օրէնքներ կը պահէ, որ ժողովրդասէր է եւ ամբարհաւաճ լինելով չի մեծամտեր, որ ագահելով, ժլատելով ձեռք չի կծկեր, այլ իւր հարստութեան ոսկին հասարակաց բարւոյն համար առատ կը սփռէ. որ առանց փառասէր ոգւոյ կը մեծագործէ ուղիղ եւ բարի նպատակով ժողովուրդի յառաջդիմութեան համար, որ լուսոյ տուներ ու դպրոցներ կը կանգնէ, գրատուններ եւ թանգարաններ կը հաստատէ, հեղինակ մատենագիրներ կը քաջալերէ, գործարաններ կը բանայ, ազ-

գին աղքատ ու պարապ որդիքներուն գործ կը գտնէ, բարեպաշտ ու մարդասիրութեան ոգւով աղքատանոց, հիւանդանոց չինելով ազգին թշուառները կը պատսպարէ Ցովքայ նման իւր ոչխարաց բուրդերէն բաժին հանելով մերկերու թիկունք կը ջեռուցանէ, եւ այսպէս կը կատարէ իւր պարտք ճշմարիտ ազնուականն. և նա կը խորհի զօրհանապազ Աստուծոյ եւ աշխարհին առաջ միայն մեծագործ առաքինութեամբ բարձրանալ: Նա իւր առաքինութեան վարձ՝ երբէք ժողովուրդէն երկրպագութիւն չի խնդրեր, միշտ յիշելով Յիսուսի պատուէրը՝ աջով կը գործէ եւ ձախը չիմանար. իւր փառք եւ սրտին հաճոյքը՝ միայն իւր առաքինութեան մէջ կը չատանայ:

Տեսցուք նաեւ անիրաւութեամբ ու զրկանօք հարստացած ազնուականաց գործն ի՞նչ է:

Այդպիսի սուտանուն ազնուականաց ճանապարհ չատ բազմադիմի է աշխարհիս վերայ: Ոմանք հարստահարելով, յափըշտակելով կը հարստանան, ոմանք դիպուածով կը հարստանան, զոր բախտ կը համարին, եւ յանկարծ մի աւուր մէջ մեծնալով ազնուական կը դառնան. միայն թէ՝ այն հարստութեան գանձեր զոր մարդ առանց աշխատութեան դիւրութեամբ կը գտնէ, չատ բնական է որ զայն դիւրութեամբ կը կորուսանէ: Այսպիսեաց օրինակներ չատ կան աշխարհիս վերայ, եւ մեք մեր ժամանակի մէջ տեսանք ու տակաւին կը տեսնենք: Ո՞ւր են Պոլսոյ մեր հին հարուստ ու Հայ սեղանաւորներ. որոց վստահութեան յանձնուած էր Տէրութեան գանձ, այսօր նոցա որդիքներէն չատերը հայրենի ժառանգութեան մեծագանձ հարստութեան հետ՝ կորուսին նաեւ ազնուականութեան պատիւ: Ոմանք եւս հնարագէտ եւ ամէն խարդախ միջոցներ ի գործ դնելով կը հարստանան. իսկ ոմանք գիտես թէ ի բնութենէ արծաթասէր բարք ունենալով՝ անհնարին ագահութեամբ եւ ամենախիստ խնայութեամբ կեանք վարելով կը հարստանան: Ցմոռնանք, յիշենք նաեւ այս կարգին հետ այն կալուածատէր ազնուականներ, որոց հարստութիւն կը կարծուի թէ հողն է, բայց հողէն առաւել հողագործ մշակներու ճակատէն թափուած քրտինքն է: Այդ անգութ եւ խստաբարոյ կալուածատէրք իրենց վաստակաւոր մշակներ աշխատութեան մէջ զօրհանապազ կը մաշեցնեն. կամ կիսավարձ եւ կամ վարձահատ առնելով՝ խեղճ մշակները՝ միշտ մշակ մնացեր են, եւ կալուածատէրը՝ ազնուական դարձեր է: Թող վարձահատութեան զրկանք, մի ուրիշ քան զայս առաւել սոսկալի

գրկանքները պատմեմ քեզ, որոց ես ինքս ականատես եմ եւ հարցափորձելով տեղեկացայ:

Մի անգամ մայրաքաղաքիս Հայ ազնուականաց միոյն ապարակը գնացի, որուն մէջ չատ ծառայող մշակներ կային, եւ ես այն պահուն պատահեցայ երբ մշակներ աշխատութենէն դադրած նստեր հաց կուտային. դիտեցի, որ իրենց կերակուր միայն սեւ հաց եւ խաչած լուբիա էր, ուրիշ ոչինչ: Ես այնպէս կարծեցի, որ մի աւուր պատահումն էր այս, ուստի հարցուցի ազարակատէր ազնուականին. Թէ ձեր մշակներու կերակուր միշտ ա՞յս է, մանաւանդ Զատկի այս մեծ օրերը: Այո՛, ասաց, տարին բոլոր դոցա կերակուր այդ է միայն. մշակներու համար Զատիկ, Բարեկենդան չկայ, այլ միշտ միօրինակ հաց ու լուբիան է նոցա կերակուր: Ոգիս խռովեցաւ, կրկին հարցուցի. Մինչ այս աշխատաւոր մշակներ, որոց ձեռքէն բազմատեսակ բերքեր կ'ընդունիք բուն ազարակէն ելած, մինչ դոքա կթէն, մածնէն, իւղէն, պանրէն եւ այլ զանազան բերքերէն ուտելու իրաւունք եւ բաժին ունենան, այլ եւս մեր ազարակին չհն ոչինչ չմնար, վասն զի մեր գլխաւոր չհը պէտք է նոցա խիստ ու սակաւապէտ կեանքէն գոյանայ:

Ահաւասիկ ազարակատէր մեծատանց ազնուականութեան փառք, զոր ինքնին գտատստան արա մտքիդ մէջ, ազնիւ որդեակ իմ, հազար անգամ Ասիոյ եւ մեր հայաբնակ աշխարհի մշակներ երջանիկ ու բախտաւոր են, որք կթով, իւղով, եւ այլ կերակուրներով կը անանին: Թող այս վտղոցի աղքատներն եւս գոնէ տարուան նաւակատեաց օրերը մատաղ ուտելով մսի համ կառնուն, իսկ այդ ազնուականաց մշակներ չգիտեն թէ միսն ի՞նչ համ ունի:

Սոքա համար Աստուած վերէն կը տեսնար եւ մշակները գրկող ու հարստահարող կալուածատերց համար մարգարէին բերանով կը խօսէր. «Եւ բողոք հնձողաց եհաս յականջս իմ», եւայլն:

Մեծատունն Յովը, որ հին աշխարհի մէջ մի ճշմարիտ ազնուական նահապետ էր, նա յառաջ կը բերէր իւր ազնուականութեան պարտիքներ, գորս անթերի կատարեր էր. մինչդեռ իւր բարեկամներ վէճերով կասկած կը յարուցանէին: Իսկ ազնուական նահատակն մեծ համարձակութեամբ ցոյց կուտար իւր առաքինութեան հանդէս եւ կը խօսի. «Եթէ խոտեցի՞ երբէք գլուխս ծառայի կամ աղախնոյ մատուցելոյ առիս յատեան, եւ գի՞նչ գործեցից եթէ հարցափորձ արասցէ ինձ Տէր,

եւ եթէ այցելութիւն, զի՞նչ պատասխանի արարից: Ո՛չ ապաքէն որպէս ես եղէ յարգանդի եւ նոքա եղեն. ի նմին որովայնի եղաք: Իսկ տկարք, որոց պէտք ինչ էին՝ ո՞չ արդեօք երբէք վճարեցի: Զակն այլուոյ ոչ կողկողեցուցի: Եթէ կերա՞յ արդեօք զպատառն իմ միայն եւ որբոյն ոչ կարկառեցի: Զի ի մանկութենէ իմմէ անուցի իբրեւ զհայր, եւ յարգանդէ մօր իմոյ առաջնորդեցի: Եթէ արարի՞ անտես զմերկն կորուսեալ եւ ոչ զգեցուցի: Եթէ ո՛չ օրհնեցին զիս տկարք եւ ի կորոյ խաչանց իմոց ջեռան թիկունք նոցա: Եթէ վերացուցի՞ ձեռն ի վերայ որբոյն՝ յուսացեալ թէ բազում է օգնականութիւն իմ, ապա թափեսցի յանրակէ ուս իմ եւ բազուկ իմ յարմկանէ իմմէ խորտակեսցի» եւայլն:

Ահաւասիկ ճշմարիտ ազնուականութեան դործ ու պարտիքը, զոր մեծանձն Յովբ վեհանձնաբար կը ճառէ ու վստահութեամբ կ'արդարանայ Աստուծոյ առաջ. թէ եւ բարեկամ դատաւորները մեղապարտ կը դատէին զինքն կարծելով թէ հարուածեալն Յովբ իւր զրկանաց երեսէն պատուհասուեր է:

Է՛, ազնուամիտ որդեակ իմ, համեմատէ դու այժմիկ հին աշխարհի եւ մեր դարու ազնուականաց դործն ու կեանք. եւ դու ինքնին դատաստան արա, թէ աշխարհիս ամէն հարուստ մեծատունք, որ ազնուականութեան տիտղոս ստացեր են՝ նոքա իրօք եւ ճշմարիտ ազնուական չեն: Մի կարծեր թէ ընդարձակ հողն ու ոսկին եւ անուն զմարդն ստոյգ ազնուական կ'անեն, եթէ նորա ոգին ընչաքաղցութեամբ ստրկացած է եւ գուրկ մեծանձնական առաքինութենէն: Կան մարդիկ, որք թէպէտ մեծահարուստ չեն, այլ իրենց չափաւորութեան մէջ առաւել կը մեծագործեն քան համբաւեալ ազնուականն:

Իսկ դու, անանուն որդեակ իմ, որ ազնուական չես ծներ, այլ չինական ժողովուրդին մի հասարակ զաւակն ես, ջանացիր փոքրկութեանդ մէջ փոքրիկ ազնուական լինել. ոչ գանձ ունիս եւ ոչ մեծ կալուածատէր ես, որ ոսկւով եւ հարստութեամբ մեծագործես. բայց դու գրով, ուսումով եւ կրթութեամբ մեծագործէ:

Սիրէ նաեւ բարուց ազնուութիւնն, անկեղծ կենցաղավարութեան ազնուութիւն. եւ քան զամէն առաւել՝ ընկերասիրութեան ազնուութիւն: Եթէ աշխարհիս դէպքեր յայղղեն քեզ, կամ գիրն եւ աշխատութիւն քեզ ոսկի բերեն, եւ դու յանկարծ խոնարհ ժողովուրդի վիճակէն բարձրանալով ձգտիս դէպի

ազնուականութեան դասն՝ մի անարգեր գիրն ու գրիչ. այլ դուն գործէ, որ գրով ու ոսկւով միանգամայն ազնուանաս:

Գիտեմ ես, գիտես նաեւ դու, Քրիստոս որ աղքատ եւ ժողովրդասէր էր, վկայեց թէ մամոնան անիրաւ է, անիրաւ են եւ նոքա որ սոսկ մամոնայի ազնուականութիւն կը կեղծեն. բայց արդար եւ ժողովրդասէր ազնուականը գիտէ բարւոք ի գործ դնել զայն, եւ չահեցուցանել թէ ի սակաւուն եւ թէ ի բազմին իբրեւ հաւատարիմ ծառայ Աստուծոյ տնտեսութեանն:

Կը փափաքիմ քեզ համար, որդեակ, որ դու ի փոքուն, այսինքն այդ քո այժմեան վիճակին մէջ միշտ հաւատարիմ լինես, որպէս զի բազմին արժանանաս:

Որչափ եւ կարես՝ կեանքն ազնուացուր աշխարհիս վերայ. մի ասեր թէ ես մարդոց կեանքին մէջ եւ նոցա աչքին առանց ոսկւոյ ու մեծութեան միշտ նուաստագոյն կը համարուիմ: Կը գովեմ զքեզ եթէ անձնաճանաչ լինելով խոնարհամտիս, այլ չեմ նկրեր զքեզ թէ այնչափ նուաստանաս մինչեւ մոռանաս մարդկութեան հաւասար պատիւ: Գիտցի՛ր դու, որ Աստուած մարդիկ հաւասար ազնուական ստեղծեր է եւ այնպէս կը համարի. ոչինչ դանազանութիւն չըկայ. ազնուականին եւ ժողովուրդին մէջ. միայն աշխարհին աչք ու դատաստանը խոիր կը դնէ եւ այնպէս կը տեսնայ. իսկ Աստուծոյ մեծութեան առաջ՝ աստուածապատակեր մարդն հաւասար ազնուական է: Մանաւանդ եկեղեցւոյ հաւատացեալ ընկերութեան մէջ. որոց համար ասաց Քրիստոս թէ «Դուք ամենեքին եղբայր էք»:

Վերջին խրատ մի եւս աւանդեմ քեզ Սողոմոնի բանէն. եւ այն միշտ քո խնդրուած Աստուծոյ առաջ: «Մեծութիւն եւ տըկնանկութիւն մի տար ինձ. այլ կշռեա ինձ զարժանն բաւականութեամբ: Զի մի մեծացայց եւ ստեցից եւ ասիցեմ թէ ո՞վ տեսանիցէ զիս. կամ աղքատացայց գողացայց եւ երդուայց յանուն Աստուծոյ իմոյ:»

ԴԱՍ Զ.

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՑ

Աշխատութիւն մարդոյն կեանք արդիւնաւորող Աստուծոյ օրհնած սերմն է. եթէ յուսով ցանես զայն՝ շահաբերութեամբ կը հնձես, կեանդ լիասեղան հացով եւ բարեօք կը լեցուի. եթէ չ'ցանես՝ ոչ ինչ չես հնձեր եւ կեանդ կը սովամահի:

ՄԱՐԴՈՑՆ աշխատութեան եւ գործունեայ կեանքին պիտանի եւ օգտակար դասը պիտի խօսիմ քեզ, ժիր ու գործասէր որդեակ իմ, ականջդ բաց եւ ինձ տուր քո մխիթդ, զի այս կենսական դասն է, որ քո կեանքը կը բեղմնաւորէ, դու անպէտ անպտուղ ծառ չես լինիր մարդկային ընկերական դրախտին մէջ, որ աշխատութեան պտուղ չը տալով՝ միայն երկիր կը խափանեն. զոր իրաւամբ հատանել պէտք է, կը վճռէ Քրիստոսին բացախօս առակը: Եթէ մարդն ինքնին ազատ իրաւունք ունի իւր տնկած եւ զարմանած պարտիզին անպտուղ ծառեր հատանել, քանի՞ առաւել աշխարհիս դրախտ տընկագործող Արարիչը տիրապէս իրաւունք ունի հատանել այն ապարդիւն մարդատունկերը, որք ոչ միայն հակառակ կը վարին տիրական վճռոյն դէմ, այլ եւ տիեզերքի բնական օրինաց դէմ չատ մեղապարտ կը լինի մարդ, երբ կը դիտէ ու կը տեսնայ, որ երկինք ու երկիր կը չարժին եւ կը գործեն, անդադար միշտ արդիւնաւորելով այս մեծաշահ դաստակերտ թէ ի պէտս մարդոյն եւ թէ ի փառս բարեխնամ Արարչապետին:

Տեսողութեամբ ու մտքով կոյր մի լինիր եւ կորահայեաց, որդեակ իմ Սամուէլ, գլուխդ ի վեր առ, աւազ աչքով դիտէ եւ տես բովանդակ տիեզերաց գործունէութեան հանդէսը, որ գիւր, եւ գիշեր չարժման եւ փոփոխութեան մէջ անվրէպ կը կատարեն իրենց սահմանեալ ընթացքը՝ միշտ հպատակ լինելով յաւիտենական օրինաց տակ: Եւ նոյն ինքն տիեզերաց փարող Արարիչը միթէ անգործ կը հանդչի՞. ոչ. զի ասաց Քրիստոս. «Հայր իմ մինչեւ ցարդ գործէ եւ ես գործեմ»: Եւ ի՞նչ է նորա գործը. դու տես թէ ինչ էր: Իր աներեւոյթ գահէն տիեզերաց սանձ բռնել ու վարել, նախախնամել արարած էակները, որ գոյութենէն ի չգոյութիւն չը դառնան, մեռեալներ հողին տալ, հոգիներ յանմահութիւն կոչել, եւ

նորածնելոց՝ նոր հոգի տալով՝ մարդոյն կեանք վերանորոգելով պահպանել: Ձմռոնանք նաեւ նորա գերազոյն արդարութեան գաւաւորութիւնը, որով կը տեսնայ աշխարհիս գաստատանն. եւ մարդիկ չը գիտեն թէ հոգմն ուստի՞ կուգայ եւ ո՞ւր կ'երթայ:

Երանի՛ թէ մեր աչք պարզապէս զօրէր եւ մեք տեսնայինք թէ այն կապուտակ երկնակամարին անհուն անհամար մարմնոց մէջ ի՞նչ աշխատութիւն եւ ուքնութիւն կայ: Արեւ, լուսին, մոլորակներ եւ բոլոր համաստեղութիւնք, որք թէպէտ մարդոյն նման ողաւ էակներ չեն, այլ իբր ինչպէս ինքնավար, ինքնաշարժ կը մղուին կը վարին արարչագիր օրէնքով:

Իսկ մեր աշխարհ, որ մեր աչքին առաջ եւ մեր ոտքին տակն է, եւ զոր մարդկային իմաստասիրութիւն հանապազ կը հետազոտէ ու կը տեսնայ, թէ ինչպէս ծովն ու ցամաք, բոլոր բուսական խոտեր ու ծառեր, անչունչ եւ չնչաւոր էակներ, տարերք, ժամանակ, եղանակներն եւ առհասարակ բովանդակ երկրագունդ անդադար չարժման եւ աշխատութեան մէջ են. որոց արդիւնք եւ նպատակ չատ յայտնի է մեզ: Մարդոյն կեանք եւ նորա հետ բոլոր կենդանեաց կեանք մի աւուր մէջ կը չքանայ, եթէ երկիր ցորեան չհատայ մեզ համար, եթէ խոտ չբուսուցանէ անասնոց համար, եւ ծառեր չը պտղաբերին եւ արեւ իւր լուսով ու ջերմութեամբ չկենդանացնէ մեր աշխարհ. եւ այս ամենուն հետ եթէ արարչական խնամքն իւր երեսը դարձնէ՝ ի՞նչ կը լինի մարդոյն եւ բոլոր չնչաւորաց կեանք. այդ կը խոստովանի Դաւիթ. «Դարձուցանես զերեսս ի նոցանէ՝ խռովին, հանես զոգի ի նոցանէ՝ պակասին եւ ի հող դառնան»:

Իսկ մարդոյն աշխատութեան համար կը խօսի. «Ելանէ մարդ ի գործս իւր ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչեւ յերեկոյ»: Զի մարդն այս աշխարհիս վերայ գործաւոր մշակ մի է. քանի որ կեանք ունի, աշխատութիւն՝ իւր բնական ու բարոյական պարտիքն է:

Մարդկային ընկերական աշխարհ թագաւորէն սկսեալ մինչեւ գիւղական մշակն՝ ամէնքն եւս անդադար աշխատութեան մէջ կը ջեգերին ու կը պարապին: Բայց դու պէտք է դիտես, որդեակ իմ, թէ աշխարհիս վերայ ամէն մարդ իւր աշխատութեան բաժինն ունի:

Հին աշխարհին մէջ մարդոց աշխատութիւն խիստ պարզ եւ անճոռնի վիճակի մէջ էր. բայց նոր աշխարհ եւ քաղաքա-

կրթութիւն մարդոց աչխատութեան գործ եւ ասպարէզ կարի չատ ընդարձակեց. եւ այսօր բիւր հազար տեսակ գործերու մէջ կը պարապի մարդկային ընկերութիւն: Այդ եւս բաւ չէ, տակաւին կը տքնին մարդիկ անդուլ անդադար նորանոր արուեստներ եւ գործեր հնարել զբաղասէր մարդոյն համար: Այլ դիտես թէ մարդ որչափ իւր կեանքին պէտքեր հնարէ, բազմապատկէ՝ այնչափ եւս իւր ցանկութիւն կը զրգռէ եւ երբէք չատ չասէր: Ո՛վ գիտէ, թերեւս Նախախնամութիւն՝ մարդոյն ցանկութեան չափ չը դրաւ. որպէս զի մարդ հնարասէր գործասէր լինի եւ հայթայթէ իւր կենաց պէտքեր: Բայց թէ լինչո՞ւ համար ոմանց ամենածանր եւ ոմանց ամենաթեթեւ աչխատութեան բաժին հասեր է, մի զարմանար, այդ եւս անհաւասարութեան օրէնքին տակն է: Բայց թէ ծանր եւ թէ թեթեւ, թէ մտքով ու թէ մարմնով՝ մարդիկ ընդհանրապէս աչխատութեան դատապարտուած են: Թագաւոր՝ զոր մնք անաչխատ կը կարծենք, նա եւս մտքով եւ աչխարհի հոգերով կ'աչխատի. իչխան, դատաւոր՝ աչխարհավարութեան մէջ կ'աչխատին. զօրավար, զինուոր պատերազմի դաչտին մէջ արիւնով կ'աչխատին: Այսպէս նաեւ վաճառական՝ իւր վաճառականութեան մէջ, արուեստաւոր՝ իւր արուեստին մէջ, իմաստասէր՝ իւր կարասին մէջ, մատենագիր հեղինակ՝ իւր մտաւոր ու գրաւոր աչխատութեան մէջ, եւ քան զամէն առաւել երկրագործ մշակ՝ արեւակէզ դաչտին մէջ:

Ես ո՞ր մէկ թուեմ քեզ բազում զբաղման գործեր, որոնց մէջ հէք մարդ հոգւով ու մարմնով կը տառապի ու կը տառապի: Եւ դիտե՞ս դու թէ ի՞նչ է իւր նպատակ եւ ջանք. Սողոմոն կը բացատրէ քեզ այդ. «Ամենայն ջան մարդոյ ի բերան». այսինքն թէ մարդ այս աչխարհիս վերայ իւր բերնին ու փորին համար կը ջանայ եւ կ'աչխատի: Երանի՛ թէ իւրաքանչիւր մարդոց աչխատութեան հաց՝ իւր բերանը հասնէր. զի մարդիկ կան, որ բիւրաւոր մարդոց աչխատութեան հաց իրենք կ'ուտեն եւ ես չեմ յիչեր քեզ, դու ինքնին դիտիր, թէ ո՞յք են այդ կարգի մարդիկ աչխարհիս վերայ:

Այս անհաւասար բաժնին ու կեանքին դասը՝ պէտք չէ կրկնեմ քեզ, որդեա՛կ, աչխատութեան վերայ խօսիմ մխայն, որ մարդոյն եւ իւր կեանքին ճակատագիրն է. մարդ կարող չէ քերել ու եղծել զայն: Մեծն Սողոմոն իւր գահէն կարեկից աչքով տեսաւ մարդոյն քաչած վչտակիր ու տառապանաց

կեանքը՝ ասաց. «Զբաղումն չար եւ Աստուած որդւոց մարդկան, զբաղիլ ի նոսա»: Զխոտորիս, որդեակ իմ, այլ ուղիղ մտքով իմացիր Սողոմոնի բան, որով կը պարսաւէ ունայնամիտ եւ չարարուեստ մարդոց անչահ աշխատութիւն եւ ագահութեան ընդունայն դեղերանքն: Ի՞նչ թէ այնպէս կարծեմք, որ բարեխնամ Արարիչը՝ բարի աշխատութիւնն իբրեւ չար զբաղումն տուաւ մարդոյն: Եթէ այսպէս կարծենք՝ ուրեմն Աստուած զմարդն ստեղծեց, որ զայն չարազբաղ աշխատութեան մէջ ջախջախէ եւ ինքն զբօսնու կամ դուարճանայ: Բայց չէ. նա զմարդն աշխարհիս ագարակին մէջ դրաւ, որպէսզի դործէ ու վայելէ իւր արդար վաստակը, երախտապարտ լինի, օրհնէ ու փառաւորէ իւր Արարիչը:

Դրենք այժմ թէ ի՞նչ է մարդոյն նիւթական աշխատութեան արդիւնք: Այդ ինքնին չատ յայտնի է մեզ, որ մարդոց աշխատութեան արդիւնք հաց եւ հարստութիւնն է. եւ հարստութեան առաջին եւ մշտնջենաւոր աղբիւրը՝ հողն ու երկիրն է, զոր մեծատունն Աստուած տուաւ մարդոյն իբրեւ օժիտ կամ իբրեւ ժառանգութեան կալուած, որ գործէ ու պահէ: Մարդոյն այս ամենահարուստ կալուածն՝ իւր ծոցէն եւ ակնէն իբրեւ անհատահոս աղբիւր չարունակ կը բղխէ եւ կը հոսէ յորդեալ գետերու պէս անսպառ եւ անհատնում հարստութեան դանձերը: Չէ թէ միայն հաց կամ ուրիշ արմտիք, որք մեր կեանքին բուն սնունդ են, այլ եւ հանքային դանձեր, ոսկի, արծաթ, պղինձ, երկաթ, անագ, կապար եւ այլ չատ պէսպէս մետաղներ, որ դարձեալ մեր կեանքին կը ծառայեն արուեստաւորաց ձեռքով, եւ բազմապատիկ կը յաւելուն մարդոյն հարստութեան մեծութիւնը:

Սակայն երկրին այս բնական հարստութիւն բաւական չէ, այլ պէտք է հողին ու երկրին հետ: Քրիստոս կ'ասէ թէ երկիրն ինքնին կը բերէ պտուղ, այո՛, չատ բաներ կան, որ առանց մարդոյն աշխատութեան երկիր իւր ինքնաբերութեամբ կը մատակարարէ. դորօրինակ անմշակ անտառներ եւ այլ անձեռատունկ չատ վայրենի ծառեր. թողումք լեռներու եւ դաշտերու բուսական խոտեր: Բայց Քրիստոսի խօսք, որ մասնաւորապէս ցորենաբոյսին համար է, այդ եւս մինչեւ մշակ գետին չհերկէ եւ չցանէ սերմն, արտն ինքնին ցորեան չի բերեր:

Ուստի եթէ հարստութեան առաջին ամենաբուղխ աղբիւր երկիրն է, պէտք է համարինք որ այդ աղբիւր առատացնող ձեռքը՝ մարդոյն աշխատութիւնն է:

Հանճարեղ մարդ չատ պէսպէս վայրենի բոյսեր, կենդանիներ ընտելացոյց, որք այսօր առ հասարակ մեր պէտքերուն կը ծառայեն: Երկրասէր մշակ իւր աշխատութեամբ հազար տեսակ հունտեր կը ցանէ, մատաղ տունկեր կը տնկէ եւ բիւրապատիկ բազմաղան բերքեր հանելով կը հարստանայ: Վաստակասէր մարդ սոսկ երկրին երեսը բաւ չը համարեց իւր անդուլ աշխատութեան ասպարէզ· այլ փորեց հողը, մտաւ մինչեւ երկրին սիրտը, կրկտեց գտաւ ոսկին ու արծաթ, հանեց ճոխացոյց իւր հարստութեան գանձարանը: Երկաթ հանեց, երկրագործին խուփն ու մանգաղ չինեց, ապա՛ս որ, խուփին ու մանգաղին հետ՝ սուրն եւս կոփեց իւր ընկերին կեանքը բառնալու համար:

Մարդոյն հարստութեան երրորդ ամենամեծ աղբիւրն, որ կը միանայ հողին եւ աշխատութեան հետ, եւ որով ահագին Ովկիանոսի չափ հարստութեան ծով կը կազմէ, ի՞նչ է, գիտես· հարցուր, որդեակ իմ, եւ ես խօսիմ քեզ· գիտութիւն եւ արուեստն է, որ այնչափ եւ անհամար նորանոր հարստութեան աղբիւրներ բացաւ դորս չը կարեմ՝ թուել ու ճառել:

Դու պէտք է գիտնաս թէ հին դարերում երբ գիտութիւն եւ արուեստ իւր խանձարուրին մէջն էր, դեռ չէր զարգացեր ու չէին ծներ այն մեծ եւ աշխատաւոր հանճարներ, որք նորանոր գիւտեր եւ արուեստներ ծնան, մարդոյն հարստութեան գլխաւոր աղբիւրներ միայն հողային մշակութիւն եւ հովուական խաչնաղարմանութիւն էր:

Իսկ վերջին դարերում մանաւանդ տասնեւիններորդ յառաջդիմութեան դարը, յորում աքնող հանճարներ իրենց գիւտերով յորդեցին ընդարձակեցին հարստութեան աղբիւրին ակները, այդ մշտաբուղխ աչխարհի ակներէն վտակներ, գետեր բղխեցին, ողողեցին առ հասարակ արեւմտեան Եւրոպիոյ աչխարհ: Այլ մեր արեւելեան աչխարհ, որ նա կարենար յառաջդիմել:

Ասկինք այժմ անգործ եւ անաչխատ կեանքին վերայ, որոյ հետեւանքն աղքատութիւն է· անտարակոյս աղքատութիւն եւս իւր սկզբնական պատճառներ ունի, եթէ հարստութեան պատճառը կը համարինք թէ մարդոյն աչխատութիւն եւ ժրագործ ձեռքն է· ուստի պէտք է ուղիղ հասկնամք թէ ապա ուրեմն անգործ ձեռք եւ անաչխատ կեանք՝ մարդոյն չքաւորութեան բուն նախապատճառներն են: Ասիոյ արեւելեան աչխարհ ուր մեք կը բնակիմք, երկրի բնական հարստութեան ա-

մենաճոխ ծածկեալ դանձարան մի է: Մեր լայնածաւալ արգաւանդ դաշտերը, որ ամէն սերմերու եւ տնկազործութեան ընդունակ են, եւ եթէ մշակուին՝ իրենց բարեբերութեան եւ առատութեան արդիւնք աշխարհին բաւ է: Մեր լեռները ու հովիտները եթէ ապահովին, արդեօք Զուիցերիոյ չափ կովեր ու եզներ, անթիւ անհամար ոչխարաց հօտեր չե՞ն դարմանուիր: Հապա մեր ինքնաբոյս անմշակ անտառները, մեր բազմագանձ հանքերը, որ այնպէս անկրկիտ կոյս մնացեր են հողին տակ, անգործ եւ ապարդիւն:

Ինչպէս գրեցի ի վեր, յիշէ, որդեակ իմ, աստի յայտնի է, որ երբ աշխատութիւնը չի միանար բնական հարստութեան հետը, հարստութիւնն իբրեւ ծածկեալ գանձ կը մնայ հողին ծոցը. եւ մարդիկ անհաց, անգանձ, անդիտաբար կը չրջին ոսքի տակ թաղուած գանձերու վերայ միշտ աղքատ եւ կարօտած:

Ուրեմն մեր աղքատութեան աղբիւրի մի ակն՝ մեր անաչխատ ձեռք եւ թմրած ոգւոյն ծուլութիւնն է: Մի մարդ, մի ժողովուրդ, մի աշխարհ, որ գինքն աշխատութեան չի նուիրեր, նա միշտ հացի կարօտ կը մնայ վասն զի աշխարհիս վերայ հացն ու գանձ՝ միայն աշխատող ազգին ու ժողովուրդին բաժինն են, եւ սորա ճշմարիտ ապացոյց՝ Եւրոպիոյ ժողովուրդն է:

Բայց ի՞նչ պէտք է, եւ ի՞նչ է զօրաւոր դարմանը, որ անաչխատութեան մէջ ափշած ու թմրած ժողովուրդին միտքն ու հոգին մեռելութենէն հանէ ու մղէ գկալի գործունէութեան կեանք: Ան պէտք է, ինչ որ պէտք եղաւ արեւմտեան ազգերուն. այսինքն լոյս, գիտութիւն: Լոյսն ու գիտութիւն՝ մեր գործող զգայարանքներ եւ աշխատութեան կեանքը կ'ուղղեն. եւ մեր յառաջդիմութեան քայլերուն ճամբայ կը բանան եւ կ'ապահովեն մեր արդիւնք եւ հարստութիւն: Եւ երբ արեւելեան ժողովուրդներ զուրկ են այս առաջնորդող լուսէն եւ մղիչ զօրութենէն, կը մնան ուր որ են, միշտ կարօտ, բեղմնաւոր երկրի մէջ. վասն զի հեղգամիտ եղան. աշխատութիւն չսիրեցին, ուսումն ատեցին, հանճարն անպատուեցին, գրասէր անօթի մեռաւ արուեստաւորն առանց քաջալերութեան մնաց. եթէ կային մեծամեծ խոչընդոտներ ելան. մեր ընկերական կեանք դարձաւ մի անչարժ դիակ. տեսանք յառաջադէմ աշխարհ եւ իւր անթիւ գործունէութեան օրինակներ մեր աչքին առաջ կեցած են, մեր միտք ու հոգին տակաւին չնորոգեցան.

մնացինք այնպէս հնութեան ու հեղգութեան մէջ։ Մեք մտաւոր մարդ ծնանք, այլ մեր ոտքի տակ աշխատող չքոտի մըրջիւնին ժիր գործունէութիւն չտեսանք։ Մեծն Սողոմոն իւր խրատով աշխարհի վատ ծոյլերն կը յղէ դէպի մրջիւնին բոյն։

Եւ դու, որդեակ իմ, երբ մրջիւնի բունէն կ'անցնիս՝ կաց պահ մի ու դննէ, տես ու զարմացիր թէ քանի՞ աշխոյժ է այդ նկուն կենդանին. իւր բունէն մինչեւ քառասուն քայլ աւելի ուղղագիծ ճամբայ կը բանայ, կարաւան կարաւան անդադար կ'երթայ կուգայ. միշտ մի հատիկ պարկնով կը բեռնաւորի, կը բերէ կ'ամբարէ իւր բոյնը. եթէ պատահմամբ կոխես ու ճմլես զինք ի գետին, եթէ սայլին անիւն իւր ճամբայ վրայէն անցնի, հազարներով ջախջախուին, նա տակաւին աշխատութենէն չի կասիր եւ երբէք չի թողուր իւր բացած արիւնոտ ուղեգիծն. այլ դիակներու վերայ կը կոխէ ու կ'անցնի իբրեւ աշխատութեան աննկուն չհատակ։

Մրջիւն՝ մարդ չէ, բայց կը նախատեսէ, յամարան կը ժողովէ կ'ամբարէ իւր պաշարը, եւ ի ձմերան կը վայելէ. ապատ մնալով ի սովէն։ Մարդ մրջիւն չէ, նախատեսող միտք ունի. եւ երբ չի նախատեսեր, անգործ կեանք կը վարէ՝ նորա ձմեռն անչուշտ սովամահն է։

Թողունք մրջիւնի բոյն, երթանք դէպի մեղուն. դիտէ ու տես թէ որչափ գործասէր է. երամ երամ կապելով կ'երթան ծաղկաւէտ հովիտներ կը չրջին, մեղրանիւթ կը ժողովեն եւ կուգան փեթակին մէջ կը գործեն, որոց արդիւնք թագաւորաց սեղան կը զարդարէ. եւ մեղրամոմն Աստուծոյ սեղանին վերայ կը վառուի։

Հապա չտեսնա՞նք մեր պատերու սարդի գործունէութիւն, որուն համար կ'ասեն թէ կտաւագործութեան արուեստին հեղինակ լինելով՝ օրինակ տուեր է մարդոյն. տես °նչպէս անդուլ կը ճգնի իւր աշխատութեան, մէջ անդադար կը մանէ, կը հիւսէ իւր որսական ցանցը պատրաստելու համար։ Եւ ի՞նչ է իւր նպատակը, գիտե՞ս, միայն ճանճիկ մի որսալ եւ իւր կեանք պահել։

Թող մտածեն մտաւոր մարդիկ եւ մեր աշխարհի ծոյլերն. եթէ սարդին համար ճանճիկ մի պէտք է, ո՛վ չի գիտեր թէ իրենց համար եւս հաց պէտք է։ Զի մարդոյն կեանքը պահպանող հացն է, մարդն առանց հացի կը չքանայ։ Մարդոյն ընկերական կեանք աշխատութեան դրաղումով կ'ապրի եւ կը յարատեւէ։

«Եթէ կայ աշխարհիս երկրագնդին վերայ ծայրագոյն եւ անտանելի բեռն մի, այլ ծոյլերուն կեանքն է»։ Հարցուցին ի-մաստասէրի մի եւ նա այսպէս պատասխանեց։

Արդ ինչպէս տեսանք, սիրելիս իմ Սամուէլ, որ հարստութեան ծնող աշխատութիւնն է. ուղիղ կը հետեւի, որ աղքատութեան ծնող ծուլութիւն եւ անգործ կեանքն է. իսկ երկոցունց մեծ առաջնորդ, միայն՝ գիտութիւն եւ լոյսն է, իսկ միւսին՝ տգիտութիւն եւ կուրութիւն։ Վասն զի մարդոյն թշուառութեան թուն աղիտաբեր արմատը՝ մտաւոր կուրութենէն՝սկսի եւ կ'աճի։

Կը յիշես դու, Եւրոպիոյ գիտնոց կաճառէն յառաջ, մեր իմաստասէր Եղիշէն մարդոյ կոյր կեանքի նկարագիրը ճշդութեամբ կը հանէ. երբ հազար երեք հարիւր տարի յառաջ կը տեսնայ նա Հայոց աշխարհի թշուառութիւն եւ անկատար կեանք, այսպէս կուտայ իւր վճիռը, թէ «Կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական, եւ տգիտութիւն զրկի ի կատարեալ կենաց»։

Այո՛, կուրութիւն կեանք չունի. նա պէտք է միշտ խարխափի աշխարհիս հրապարակին վերայ եւ մերթ եւս իւր գլուխը պատէ ի պատ զարնելով ջախջախուի։

Այլ եւս համառօտենք այս դասը աշխատասէր եւ լուսասէր որդեակ իմ. եթէ կը բաղձանք որ աղքատութիւն եւ կուրութիւն մեր աշխարհէն բարձուին, թշուառութեան աղբիւրն ակներ խցուին, եւ հարստութեան ու երջանկութեան ակներ բացուին, աշխատութիւն սիրենք ու պատուենք, հեղգամտութիւն եւ ծոյլ կեանք ատենք ու հալածենք մեր անձէն եւ մեր ընտանեկան սրահէն։

Իսկ դու, իմ չանասէր որդեակ, որ մեր հայրենեաց մի պանդուխտ զաւակն ես, երբ կը յաջողի քեզ դառնալ քո հայրենի երկիրը, գործասիրութիւն եւ աշխատութիւն քարոզէ, ժրագործ եղիր, կեանքդ բեղմնաւորէ եւ բարի օրինակ հանդիսացիր քո հասակակից պատանիներուն առաջ։ Թող ի բաց ոսկին ու զանճ, տար իմ այս աշխատասիրութեան դասեր. տար աւանդէ մեր հայրենեաց անուս, անդպրոց մանուկներուն. ասա նոցա, թէ ձեր հայրեր պանդխտութիւն սիրեցին, օտարութեան մէջ մաշուեցան ու մեռան. դուք ձեր հայրենի քաղցր ծոցէն ու գրկէն, հողէն ու ջրէն բնաւ մի հեռանաք։ Այս թող աշխատին, գործասէր լինին եւ իրենց դառն քրտինք հայրենի հողին վերայ թաւիեն։ Այն հողն ու ջուր, զոր օրհներ է

Աստուած, չատ հաց ու հարստութիւն կը տայ իրենց: Ձիչէ դու եւ յուշ բեր նոցա Սողոմոնի օգտակար խրատ, թէ «Որ գործէ զերկիր, լցցի հացիւ. եւ որ երթայ զհետ զատարկութեան, լցցի աղքատութեամբ:»

———o———

Դ Ա Ս Է·

ՈՒՂԻՂ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԿԵՆԱՑ

Հ Ա Յ Ե Ր Բ Ա Ն

Մարդիկ կան, որ միայն հացով կապրին· մարդիկ կան, որ կը հրեշտականան, անհաց ապրիլ կուզեն· երկու դասն ալ միապէս կը խոտորին ուղղութենէն: Արդար ու տնտես մարդն այն է, որ հացով եւ Աստուծոյ բանիւ միանգամայն կապրի աշխարհիս վերայ:

ՈՒՂԻՂ տնտեսութիւն՝ մեր նիւթական եւ բարոյական կեանքին մէջ այն իմաստութիւն եւ խոհական տնտեսող ձեռքն է, որ պիտի հացիւ ու բանիւ միանգամայն իւր կեանքի պէտքերը հոգալ, եւ Քրիստոսի խօսքին համեմատ «կայսերին՝ կայսեր տալ, եւ Աստուծոյն՝ Աստուծոյ»:

Այս տնտեսող ձեռք՝ պէտք է արդարութեան ու չափաւորութեան մէջ պահել· դի եթէ խիստ ընդարձակես գայն՝ չռայլ ու զեղխ կը լինիս· եւ եթէ սաստիկ կծկես՝ ագահ ու ժլատ կը լինիս· եթէ միայն քո անձին տաս եւ ընկերիդ մոռնաս, զըրկող կը լինիս· եթէ կայսերին տաս եւ Աստուծոյն մոռանաս՝ ապերախտ կը լինիս· եթէ միայն նիւթական կեանքիդ համար հացի պէտքեր հոգաս եւ մոռանաս Աստուծոյ բան եւ բարոյական պէտքեր, դու յայնժամ թերահաւատ եւ նիւթապաշտ կը լինիս, կարծելով թէ մարդոյն կեանք սոսկ հացով կարող է ապրիլ: Եւ կ'ապրի, այո՛, եթէ մարդ յանձն առնու հաւասարիլ անասնոց եւ միայն խոտով ապրիլ:

Գիտենք թէ հաց մեր մարմնոյ անունդ եւ աճումն է, բայց հոգին եւս իւր անունդ եւ աճումն ունի, եւ այդ՝ Աստուծոյ բանն է: Ուստի արդար տնտեսող ձեռք եւ միտք պէտք է որ նախ երկու ծայրայեղ կեանքէն զգուշանայ, ոչ առաւելու եւ ոչ նուազի· միանգամայն ոչ հացը թողու եւ ոչ Աստուծոյ բանը: Այլ իւր կենաց այդ երկու մեծ ու կենսական պէտքեր առանց

դրկանաց արդար բաժինով հողայ. դիտելով նաեւ թէ մեր կեանքին բուն կենդանարար մասն հոգին է. դի ասաց Քրիստոս՝ «Հոգին է կենդանարար. մարմին ինչ ոչ օգնէ»:

Սամուէլ որդեակ իմ, եթէ դու հաց եւ բան միանգամայն կը սիրես, մտադիր լաւ այս դասը, որպէս զի կարենաս ուղիղ տնտեսութեամբ կառավարել քո կեանքը: Վասն զի առանց ուղիղ տնտեսութեան մարդոյն կեանքը իւր չափաւորութենէն կը խանգարի. դանձը՝ դանձարանէն կ'սպառի, եւ ցորեանը՝ չտեմարանէն: Սորա հետ եւ ի միասին կ'սպառի բանն հոգիէն, կրօն եւ հաւատ՝ սրտէն: Բայց խօսիմ նախ հացի եւ նիւթական կեանքի տնտեսութեան վերայ. վասն զի մարդիկ հացն աւելի կը հասկնան, բանին եւ հոգւոյ կեանքը իբրեւ վերացական դպատճառ համարելով կը դժկամակին ըմբռնել դայն: Բայց անհնարին է հացն ու բան որոշել իրարմէ: Սոքա այնչափ սերտ կապակցութիւն ունին իրարու հետ՝ ինչպէս հոգին մարմնոյն հետ:

Սոհական որդեակ իմ, ինչպէս ուսար դու նախորդ դասիդ մէջ, թէ բուն հարստութեան աղբիւր մարդոյն գործունեայ աշխատութիւնն է, այսպէս նաեւ հարստութեան գանձարանին հսկող պահապանն՝ արթուն տնտեսութիւնն է: Մարդիկ աշխարհս վերայ մէն մի իւր կարգին եւ վիճակին մէջ առանձին առանձին տնտեսապետ են, եւ ամէն մէկ հաշիւ ու համար, պարտիք եւ իրաւունք ունին: Թագաւոր՝ իւր աշխարհին տընտեսապետն է. իշխան՝ ժողովուրդին. հարուստն՝ իւր կալուածոց. աղքատն՝ իւր տնակին. քաղաքացին՝ իւր արհեստին եւ շահավաճառութեան. գիւղացին՝ իւր հողագործութեան. եւ իւրաքանչիւր գերդաստան ու ընտանիք՝ առանին տնտեսութեան:

Երկրի մի ընդհանուր տնտեսութեան վիճակն ե՞րբ կը խանգարի, դիտե՞ս. երբ այդ կարգի մարդոց դասեր մեծ ու փոքր առ հասարակ կը խոտորին ուղիղ տնտեսութեան եւ պարտուց ու իրաւանց հաւասար չափէն:

Այլ պէտք է նկատեմք, որ այս խոտորումն միշտ բարձրադոյն աստիճանէն կ'սկսի, եւ կ'երթայ կը հասնի մինչեւ ի ստորին աստիճանը. այսինքն թագաւորին պալատէն մինչեւ յետին գիւղացւոյն տունը: Այս տեսութիւն շատ ճշմարիտ է, եւ շատ յայտնի է մեզ, դի դորա բազում օրինակներ կը տեսնամք աշխարհի մէջ եւ մեր աչքին առաջ:

Այսչափ միայն յիշելով շատ կը համարիմ ու կ'անցնիմ.

մխաքս այն չէ, որ խօսիմ մեր քաղաքային տնտեսութեան վերայ. եւ թէ խօսիմ եւս՝ ո՞վ պիտի լսէ: Այլ մխայն խօսիլ կ՚ուզեմ իւրաքանչիւր մարդոց կեանքին եւ առանին ընտանեկան տնտեսութեան վերայ, որ իմ պաշտօնին եւ չափաւորութեանս պարտիքն է, լինելով անարժան տնտես Աստուծոյ եկեղեցւոյն:

Ցիշէ, որդեակ իմ, ԴՐԱՒՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ կոչուած աշխատութեանս մէջ այս պարտիքը փոքր ի շատէ վճարած եմ. բայց դարձեալ անձանձրոյթ կը կրկնեմ այս դասիդ մէջ զայն, որպէս զի Հայոց անտնտես ժողովուրդ, առաւել քաղաքացիք եւ մայրաքաղաքացիք, գէթ մեր գրելով եւ նոցա կարդալով խելքերին. թէեւ ժամանակն նեղելով կը խրատէ զիրենք. վասն զի նորա ձայն եւ խիստ խրատ չատ կրթիչ ու օրաւոր է քան զմեր գիրն ու քարոզ:

Բայց մարդիկ զարմանալի են. անցեալը չուտ կը մոռնան, եւ ժամանակն միշտ փուփոխական լինելով՝ բազում անգամ եւ չատ մարդոց համար տնտեսութեան եւ նախատեսութեան վարժապետ չը լինիր. այլ մանաւանդ երբ յանկարծ երկրին կամ առանձին այս եւ այն մարդոյն համար բախտ բերելով կ՚ընդարձակէ յաջողութիւն, գիտես թէ յայնժամ առաւել չըռայլութեան եւ զեղխութեան դասեր կ՚ուսուցանէ: Մեք մեր ժամանակի եւ կեանքի մէջ դորա փորձ եւ ապացոյց տեսանք, որ այդ անստոյգ խաբող ժամանակ քան տարի չարունակ այդ յոռի ու կարճամիտ դասեր սորվեցոյց Ասիական եւ առաւել Պօլսոյ ժողովուրդին:

Ինչ կուտամ քեզ, որդեակ իմ, ժամանակի բարեկամութեան վերայ երբէք մի վստահիր. նա միշտ խաբուսիկ է, երկու երես ունի, այսօր կը խնդայ եւ վաղը կը խոժոռի: Միշտ յուշիդ պահէ Սողոմոնին խրատ. «Ժամանակ լալոյ եւ ժամանակ ծիծաղելոյ»: Մինչ դանձարանդ գանձով, շտեմարանդ ցորենով լի են, մինչ շահավաճառութիւնդ յաջող է եւ դու առատ եւ կ՚ուրախանաս անկասկած. ահաւասիկ այս է քո ծիծաղելոյ եւ բախտի ժամանակ:

Իսկ երբ բախտին անվստահ բարեկամութիւն յանկարծ իւր երեսը կը դարձնէ քեզմէ, շտեմարանդ եւ գանձատունդ կը դատարկանան, բազմաճոխ սեղանդ կը բարձուի, անդէն եւ մտերիմ բարեկամներդ կը հեռանան, որ քո խրախճանակիցներն էին. դու յայնժամ կ՚ափչիս ու կը մնաս, թէ ի՞նչպէս պատահեցաւ քեզ այս: Ահաւասիկ այս եւս քո լալոյ ու դժբախ-

տուԹեան ժամանակն է: Եւ ես պատմեմ քեզ, Թէ ի՞նչպէս կը պատահի եւ որչափ են աչխարհիս եւ մարդոց կեանքի պատահարները, մանաւանդ մեր ժամանակին եւ մեր բնական աչխարհին:

Հարուստ ու մայրաքաղաքիս մէջ հռչակուած ճոխ գերդաստանի մի հայր կը ճանաչեմ ես. մի օր տեսի գինքն, որ հոգւոց հանելով կը խօսակցէր իւր բարեկամին հետ, եւ ես լուին ունկն կը դնէի: Նկատեցի նորա երեսը զի ղուարԹ եւ ուրախ չէր, ինչպէս յերեկն եւ յեռանդն, այլ Թախծագին դիմօք նստեր էր, կը խորհէր ծանր հոգածուԹեամբ:

Իւր խօսակից բարեկամ հարցուց դորա պատճառը. նա դարմանալով պատասխանեց նմա, միԹէ դու չը գիտե՞ս, միԹէ իմ պատահարս քեզ չըպատահեցա՞ւ: Ո՛չ. ասաց բարեկամըն, չը գիտեմ: Ուրեմն դու միայն կաս յերուսաղէմ եւայլն ... սկսեց ապա այլաբան ոճով մի պատմել:

Ես, ասաց, մի պողպատէ դանճու պահարան ունէի, այնչափ կուռ զրահաւորեալ էր, որ ամէն կերպ ճարտար գողուԹեանց դէմ կարող էր մրցիլ, որուն մէջ իմ բոլոր հարստուԹեանս դանձը ապահոված էր ու ես բնաւին անկասկած էի: Մի օր բացի այդ իմ երկաԹակուռ դանճարանս, ասացի Թէ փոքր ինչ զբօսնում եւ խաղամ դանճերուս հետ: Ո՛հ, ո՛հ, ի՞նչ. ահանց բանալիի, առանց ո եւ իցէ ձեռքի ճարտարուԹեան՝ դանճի պահարանս փակուած տեղ ինքնին պարպուած էր: Թուեցի կրկին եւ կրկին, տեսայ քանակուԹիւնն՝ նոյնն էր: Բայց ի՞նչ օգուտ, գօրուԹիւն սպառած էր, ոչինչ արժէք չունէին ոսկիներս, գիտես Թէ ամբողջ ժանտաջուրի մէջ ԹաԹախուելով՝ հարիւրէն տասն հազիւ իրը Թէ ոսկւոյ մասն մնացեր էր: Այս մնացորդին վերայ զուրգուրալով կը կասկածիմ, գուցէ այն եւս առնի տանի նոյն ոսկեհան ժանտաջուրն:

Ես ի սկզբանն իրրեւ ապուշ կը լսէի այս պատիպատ պատմուԹիւնն. հուսկ ուրեմն հասկցայ այդ դանճատէր մեծատունին միտքը: Բայց ես մտքիս մէջ զատեցի գինքն յիշելով Եզովպոսի իմաստուն առակը, Թէ «Դու մսագործ էիր, քեզ ի՞նչ պէտք էր պայտատուԹիւն»: Որովհետեւ այդ անձն՝ հայրենի արուեստով վաճառական էր, բայց չահու ցանկուԹիւն հրապուրեր էր գինքն սեղանաւորաց նման տոկոս առնելով դիւրաչահուԹեամբ եւս հարստանալ:

Այս փորձառու պատմուԹենէն խրատ առ, որդեակ իմ, որ առաւել չահու ցանկուԹեամբ արուեստափոխ չը լինիս: Գիտ-

ցիր նաեւ, որ ամէն ժամանակն՝ իւր ժանտաջուրն ունի. եւ այնչափ ճարտարաձեռն գող է ժամանակ, որ գանձարանդ առանց բանալւոյ կը կողոպտէ: Անհոգ անկասկած մի լինիր, այլ միշտ վախցիր դու ժամանակի դժպատեհ բերմունքէն, ինչ որ այսօր է, վաղը նոյն չէ. «Շատ է աւուր չարն իւր», ասաց Յիսուս:

Զգայթակղիս, որդեակ իմ, թէ ես Աւետարանի պատուէրին դէմ՝ հակառակ կ'ուսուցանեմ քեզ, այն է, թէ «Մի հոգայք վասն վաղուին, վաղիւն վասն իւր հոգասցէ». եւայլն: Բացատրեմ քեզ Աւետարանին միտքը, որ ուղիղ մտքով հասկըցաս նորա հոգին եւ իմաստը. եւ դու այնպէս չը դատես ինչպէս իմաստակներ կը դատեն, զոր ես լսեցի ու յոգիս վշտացայ. որպէս թէ Աւետարան իւր այդ պատուէրով կարգելու մարդոյն՝ ապագայի հոգն ու մտածմունք:

Ո՛չ, այդպէս չէ, բարեմիտ որդեակ իմ. Յիսուս իւր հաւատացելոց երբ այս աշխարհէն յետոյ՝ երկնից արքայութիւն խոստացաւ, նա կամեցաւ որ իւր հաւատացող ծառաներ հեթանոսաբար բազմահոգ նիւթապաշտ չը լինին, միայն իրենց յոյսն աշխարհի վայելից վերայ դնելով՝ այն անձնապաշտ մեծատան պէս կ'ասէր. «Անձն իմ, ունիս բազում բարութիւն ամբարեալ ամաց բազմաց. կե՛ր, ա՛րբ եւ ուրախ լեր»:

Այս յանձնապաստան ոգիէն յայտնի է թէ խիստ անբիրաւ տնտես մի էր նա, որ միայն իւր անձին համար գանձեր էր, եւ իւր մեծութեան մէջ Աստուծով չէր պարծեր: Նա չունէր այն երկիւղած հաւատը, թէ ամէն բարիքներ Աստուծոյ ձեռքէն կ'ընդունի մարդն: Բարերար Աստուած, որում չատ պարգեւէ, կը կամի որ մարդն արդար տնտեսութեամբ մատակարարէ գայն. զէթ իւր աւելորդ ընչից կարօտ ընկերին բաժին հանելով:

Քաջ ի միտ առե՛ր դու թէ՝ ոչ Աւետարան եւ ոչ Սուրբ Գրոց ուրիշ բան կը պատուիրեն որ մարդ չնախատեսէ: Վասն զի մտածող մարդոյն ի բնութենէ բնական է նախատեսութեան հոգը. թող բանաւոր մարդն, ապաքէն տեսար դու աշխատութեան դասիդ մէջ մրջինին եւ մեղուին օրինակը: Եթէ այդ չքոտի կենդանիներ այդչափ նախատհոգ են իրենց դոյդն պահելի համար, անշուշտ մարդ քան գմրջիւն մեծ է. նա առաւել պարտաւոր է որ նախատեսէ եւ հոգայ իւր կեանքի պէտքեր:

Բայց դարձեալ նկատել արժան է, որ երկու ծայրայեղ անչափաւորութենէն հեռի մնայ մարդն, ոչ այնչափ նախատե-

սութեան խորերուն մէջ սուզանիլ, որով ազահութեան եւ թիւրահաւատ հոգերով խեղդուիլ. եւ ոչ այնչափ անհոգ աննախատես լինիլ, որ նոյնպէս չուայլութեան ու զեղխութեան հեղեղներով գլորիլ: Ուստի մեծ իմաստութեան չափ ու կշիռ պէտք է ուղիղ անտեսութեան մէջ այդ միջին ճանապարհ գըտնել, ոչ ի ձախ խոտորիլ եւ ոչ ի յաջ:

Այո՛, աշխարհ, ժողովուրդ, եկեղեցի, ընտանիք, եւ նոյն իսկ մարդ իւր առանձին կեանքը անտեսելու համար՝ իմաստուն խոհականութիւն պէտք է, դիր ու հաշիւ պէտք է, ուղիղ ճշդութիւն պէտք է. եւ այս ամենուն հետ արդար խղճմտանք եւ Աստուծոյ բան պէտք է, որ գիտնայ մարդ ուղիղ բաժանել թէ կայսերին եւ թէ Աստուծոյ բաժին:

Այլ որովհետեւ այս աշխարհիս վերայ մարդոց կարգ, վիճակ ու կեանք չատ զանազան են իրարմէ, սորա համար անձնիւր մարդ առանձին առանձին տնտեսութեան պարտիքներ ունի՝ առաւել կամ նուազ: Աշխարհիս իշխաններ եւ մեծատուններըը փառասէր չենք համարիր, եթէ նոքա իրենց համբաւոյն, անուան եւ ճոխութեան համեմատ վայելուչ պերճութեամբ կեանք վարեն: Նոքա մեծ գրկանք կը գործեն ընկերութեան, եթէ ամենագծուծ կեանք վարելով՝ խիստ ժլատութեամբ կծկեն իրենց ճեռքը. եւ գեաի նման յորդացած գանձին ճանապարհ դուցեն, որ չվախէ ժողովուրդին հրապարակը: Նոքա եթէ չչինեն չքեղ տուն եւ մեծամեծ ապարանքներըը, այդ ինքնին յայտնի է որ տան ճարտարապետ, չատ արհեստաւոր եւ գործաւոր մարդիկ վնասուելով իրենց վաստակէն՝ կը գրկուին: Նմանապէս եթէ նոքա թանկագին մատանիներըը չը գնեն իրենց մատը, եթէ ամէն օր տարազ տարազ հանդերձներով չը պըճնադարդին. եթէ բազմախորհրդակ սեղանով չը լիանան. եթէ հրապարակի մէջ չրջելու համար չը պերճանան, եւ թողլով այդ ճոխապանծ կեանքը՝ հասարակաց անչուք ու սակաւապէս կեանքով ապրին. ո՞ւմ կը հասնի այս վնասը. գիտե՞ս, բոլոր արհեստաւորաց եւ շահավաճառութեան այլ եւ այլ ճիւղերուն. որոց բախտ եւ իրաւունքն էր այդ ամէն մեծածախ պէտքերը պատրաստել ու տալ. եւ այս փոխանակութեան միջոցով՝ հարուստներուն կուտած աւելորդ գանձը հանել ժողովուրդին հրապարակ. որպէս զի մէն մի իւր աշխատութեան բաժինն ընդունի:

Եւ գիտե՞ս դու, մեր ընկերական կեանքին հաւասարակշռութիւն պահող նժարները՝ փոխանակութեան օրէնքն է: Վասն զի ո՞ւր տեղէն կամ ո՞ր աղբիւրէն կը ժողովին ու կը ծո-

վանան աչխարհիս մեծատանց եւ արքունական զանձեր. այլ ինքնին մեզ չատ յայտնի է. զի դոցա մչտահոս վտակներ՝ ժողովուրդի աչխատութեան աղբիւրի ակներէն կը վազեն:

Իրաւունք է եւ մեծ իրաւունք, որ այդ զանձու վտակներ անդրէն իրենց ակները դառնան եւ այսպէս միչտ չրջան առնուն, որով թէ ժողովուրդին եւ թէ մեծատանց դարաստաններ ու տունկեր միչտ ջրարբի լինելով՝ դուարթ ու պտղաբեր մնան:

Ուստի մեծապէս կը մեղանչեն ուղիղ տնտեսութեան օրէնքին դէմ այն մեծատունք, եւ առանց բռնացող յափչտակութեան՝ հարստահարիչ կը համարուին նոքա, եւ միանգամայն յառաջդիմութեան խափանարար կը լինին, երբ ժողովուրդի վաստակոց եւ չահերու աղբիւրները խցելչն յետոյ արուեստներու յառաջդիմութիւն եւս կը խափանեն: Վասն զի աչխարհիս գեղարուեստից այնչափ անհուն, անհամար պէտքերը, զոր միչտ կ'ստեղծէ արուեստագէտ հանճարներու ձեռք, դոքա իրենց ամենամեծ մասերով՝ մեծատանց վայելման համար են:

Իրաւունք տուինք աչխարհիս մեծատանց որ ճոխ ու վառուռ կեանք վարեն, միայն թէ չանցնելով չափաւորութեան ու վայելչութեան սահմանէն: Բայց թէ նոքա այդ իրաւունքը՝ միայն ճանաչեն իրաւունք, եւ զայն ըստ հաճոյից կատարելով՝ մոռնան ու չը յիչեն երբէք միւս բաղմադիմի պարտքեր, այսինքն հացի տնտեսութիւն միայն հոգալով՝ թողուն Աստուծոյ բանը, թողուն բարեգործութեան պարտքերը, չըյիչեն երբէք ժողովուրդի աղքատներ, որբեր, հիւանդներ, անօգնական թչուառներ եւ իրենց դռներու առաջ ինկած վիրալից Ղազարոսներ, եթէ մոռնան նոքա իրենց մեծամեծ պարտականութեան գործեր առ եկեղեցին, առ ազգն, եւ ազգային դպրոցներ. եթէ ազգին յառաջդիմութեան արահետ ճամբայ մի բանալու համար՝ իրենց գանձարանին դուռը չի բանան. եթէ հայրենեաց բարգաւաճման համար՝ հայրենասիրութեան մեծ պարտիքներ չը կատարեն. եթէ բախտ յաջողեր է նոցա մեծ պաչտօնեայ եւ նախարար եղեր են երկրին կառավարութեան, ինչպէս առաքինին Յովսէփ, որ յիչեց Յակովբայ տուն ու լացաւ. այլ սոքա ցյագ ուտեն հաց եւ չը յիչեն երբէք Հայկայ քաղցած տունը. եթէ նոքա վերջապէս իրենց մեծութեան գանձ ու գութ փակեն առ մարդկային ընկերութեան թչուառութիւն. միայն ու միայն վայելեն Աստուծոյ տուած բարիքներ. նստին մեծահաց սեղանին վերայ,, հագնին բեհեզն ու ծիրանին, դէմ

սեղանին վիշրանքներէն եւ պատառ մի կտաւէն չի տան աչհարհիս փողոցներու մէջ ինկած Ղազարոսներուն, որպէս զի ողեպահիկ հաց ուտեն եւ այդ պատառիկ կտաւով իրենց մերկութիւն ծածկեն կամ իրենց վէրքեր պատասեն. ամէն ամէն ասեմ քեզ, որդեակ իմ, այդպիսի մեծատունք անիրաւ են իրենց տնտեսութեան մէջ. անիրաւ են երկնից եւ երկրի առաջ, այսօր եւ յաւիտեան, որոց համար Քրիստոս իւր Աւետարանով սպառնացաւ. «Վա՛յ ձեզ մեծատանցդ, զի ընկալայք զմխիթարութիւն ձեր»:

Այսչափ պատեցինք աչխարհիս մեծատունները: Բայց մեծապէս կ'անիրաւիմք, որդեակ, եթէ արդար տնտեսութեան բեռները միայն մեծատանց վերայ բարդեմք: Սկսիմք այժմ ժողովուրդի միւս դասերուն կեանքը դատել, որոց կարգ, վճակ եւ աստիճան չատ բազմատեսակ է, եւ ամէն կարգի մարդիկ եւ ընտանիք՝ իւրաքանչիւր իրենց ունեւորութեան չափով ուղիղ տնտեսութեան օրէնքը պահելու պարտական են:

Ինչպէս իրաւունք տուինք մեծատանց, որ իրենց աստիճանին պատչաճող պերճութեամբ ապրին, նոյն իրաւունք կուտանք ժողովրդական դասերուն, որ իրենց վիճակին ու վաստակին համեմատ չափաւոր պարկեչտութեամբ ապրին: Բայց երբէք իրաւունք չենք տար ժողովրդական կարգի այն դասերուն, որոց չահ ու վաստակ չատ չափաւոր է, որ նոքա եւս ցանկութեան տենչով ձգտին մեծատանց պէս ճոխագոյն կեանքով վարիլ, առ ոչինչ համարելով՝ ոչ նախատեսութեան եւ ոչ չափաւորութեան տնտեսող կչիռը: Զի թէպէտ քաղաքային օրէնք ազատութիւն կուտայ ժողովուրդին որ իւրաքանչիւր մարդիկ՝ իրենց գոյից եւ ընչից բացարձակ տէր լինելով՝ ազատաբար վարուին, ազատաբար տնտեսեն իրենց կեանքը: Այլ երանի՛ թէ գորա համար եւս չափ ու սահման որոչէր երկրին կառավարութիւնն. որով թերեւս անչափասէր ժողովուրդը օրէնքով ու սրով ճանաչէր իւր չափաւորութիւնը: Բայց միթէ հա՞րկ էր գորա համար օրէնք. վասն զի թէ աչխարհի եւ թէ առանին տնտեսութեանն՝ այդ օրէնքը չատ բնական է մարդոյն կենաց մէջ եւ իւրաքանչիւր մարդոց քուն իրենց կեանքն, գոյքն, եւ գանձն կը բղխի: Ինհական ու բանաւոր տնտեսութիւնն կ'ուսուցանէ որ մարդ իւր չահերուն չափով կենցաղավարի:

Իսկ եթէ ճոխասէր լինելով իւր չափէն ի դուրս նկրտի, աչխարհ դայն կը դատէ ու կը մեղադրէ: Եթէ մարդ, որ ինքն

պարզ քաղաքացի մի է ու չափաւոր չահու տէր, պարզ տուն մի իրեն բաւական չի համարիր, պերճասիրութեան ցանկութիւն գինքն գրգռելով կը ձեռնարկէ իշխանի վայելուչ ապարանք մի չինել, ծանրագին կահ կարասիներով զարդարել. նոյնպէս նուաստութիւն կը համարի նա հետիոտս քալել, իշխանի կառք կը նստի, հրապարակէն կ'անցնի եւ կը ցուցամոլի աչխարհին առաջ. չարաչար կը զեղծանի նա անչափաւոր տնտեսութեան մէջ:

Սոյնպէս եթէ սոսկական արհեստաւոր մի, որուն ճեռքն ու մատուընք արհեստագործութեան մէջ բրտացեր են, մեծամտի իշխանի մատանի դնել, եւ իւր կին իբրեւ իշխանուհի՝ սիրամարգի պէս պճնազարդելով ելնէ ու նազելով չրջի ժողովուրդի հրապարակի մէջ, ցոյց տալով թէ եւ ես կարող եմ մրցիլ հարուստ տիկիններուն հետ, եւս չարաչար կը զեղծանի տնտեսութեան մէջ:

Այլ ո՛վ չի գիտեր ու չը ճանչնար, թէ այդպիսիներն այն ընտանիքներէն են, որոց հացը՝ առաւօտէն մինչեւ իրիկուն կը տեւէ. այսինքն թէ օրական աչխատութեամբ ու չահով կ'ապրին դոքա: Ուստի յայտ է թէ՝ այդ պճնասիրութեան անհարկի պէտքեր թէ պարտքով եւ թէ խաբէական միջոցներով եւս հայթայթեն, ոչինչ վոյթ չունին եւ չեն հոգածեր երբէք, թէ այդպիսի անտնտես կեանքի մը ապագան՝ ընտանեկան կեանքին կործանումն է:

Ահաւասիկ այսպէս կը զեղծանի ուղիղ տնտեսութեան օրէնք, ուղղասէր որդեակ իմ, երբ ժողովուրդի կարգեր կ'անցնին իրենց չափէն ու սահմանէն, թողլով պարզութիւն եւ սակաւապէտ կեանք, չխնայելով իրենց դառն ու չարաչար աչխատութիւնն, մոռանալով թէ մարդ քանի՞ տաժանելի քրտինքով իւր հացը կը հայթայթէ աչխարհիս վերայ:

Ապդ, ժողովուրդ, քաղաքացի, գիւղացի, տէր, ծառայ, հարուստ, աղքատ, առ հասարակ ամէն կարգի մարդիկ երբ կեանքի տնտեսութեան ուղղութենէն կը խոտորին, նոցա ճանապարհ դէպ ի կորուստ կ'երթայ. նոքա միչտ իւրեանց հարըստութենէն կը թափին եւ աղքատութիւն չուտ կը հասնի նոցա վերայ ինչպէս մի արագոտն սուրհանդակ: Այսպէս հասաւ Բիւզանդիոնի մայրաքաղաքին վերայ. նոյն օրինակ պիտի հասնի բոլոր գաւառացի ժողովրդոց վերայ, եթէ անցեալ վորձերէն եւ Բիւզանդացւոց տնաւեր օրինակէն ուչաբերելով չխրատուին:

Է՛, սիրելիդ իմ Սամուէլ, քալ ի միտ առի՞ր տնտեսութեան

այս դասն, դու որ դեռ ուսանող ես եւ տակաւին անտեսական կեանքին մէջ չի մտար: Բայց քո որդիական մեծ պարտիքն է, գիտնալ ու երախտագէտ լինել. թէ ուսմանդ ու դաստիարակութեանդ համար որչա՞փ անխնայ ծախսեր արած եմ. այս մասին մէջ՝ տնտեսութեան հաշիւն իմ չափէն անցուցի, այն ապագային յուսով, յորում կեանքիդ պտղաբեր արդիւնքը բազմապատիկ պիտի քաղեմ:

Ուսիր, որդեակ իմ, ուսիր այժմէն, որ այն ապագային մէջ, յորում դուցէ ես ի դերեզման իջած լինիմ, դու ողջ մբնակովը բարւոք տնտեսես քո կեանք եւ հայրենի ընտանիք: Ես հարուստ վաճառաշահ քաղաքացի չեմ, որ բազում գանձ թողում քեզ ժառանգութիւն: Մի պանդուխտ գիւղացի հայր եմ ես, եւ քո ժառանգութիւն՝ մեր գեղի հողն ու դաշտն է: Ես հող միայն կը թողում քեզ, հող, որ հազար անգամ ոսկեգանձէն անսպառ անկողոպուտ գանձ է. զոր ես քո պապէն ժառանգեցի, եւ այդ անգին աւանդ ողջ ամբողջ պահեր եմ մինչեւ ցայսօր: Եօթն անգամ ի պանդխտութիւն ելայ. եւ չուզեցի բնաւ որ խիղ մի գետին վաճառեմ, մինչ անձկութիւն գիս կը տիրէր եւ պարտատերք գիս ի բանտ կը վարէին: Այլ միշտ աչխատեցայ ամէն բան զոհել ու հողային կալուածներս պահել:

Ուխտիւ զքեզ պարտական կը կացուցանեմ, որդեակ, որ հօրդ օրինակին հետեւիս, բոլոր կեանքովդ չանացիր գիւղացւան տնտեսութեան մէջ յառաջդիմել: Ես քո միտք այս դասերովս մշակեցի, որպէս զի դու եւս քո հոգերդ ու դաշտերդ բարւոք մշակես: Տես դու յայնժամ այն մեր արդաւանդ հողերն ո՛րչափ առատ խոտ ու ցորեան պիտի տան քեզ:

Եթէ ողջ մնամ ու հետ քեզ դէպ ի հայրենիք դառնամ, վա՛չ, ո՛րքան պիտի հրճուի հոգիս, երբ տեսնամ քո յառաջդիմութիւն գիւղական տնտեսութեան մէջ, որով դու բարի օրինակ պիտի լինիս այն խեղճ գիւղացւոց որ, հողագործութեան արհեստին մէջ դեռ մանուկ մնացեր են: Միթէ իրաւո՞ւնք ունինք մեղադրել գիրենք, երբ ուսումն չունին: Իմ եւ քո սեպուհ պարտիքն է գեղացի մանուկները գարգացնել եւ կարեւոր կրթութիւն տալ: Փորձով կը տեսնաս դու թէ ի՞նչպէս մանկակիցներդ չուտով կը յառաջդիմեն: Զգիտե՞ս դու թէ գիւղական դաշտի ազատ մանուկներ քանի աչխոյժ եւ կորովամիտ են:

Վերջին բան, վերջին մի քանի խրատ եւս աւանդեմ քեզ,

որդեակ, եւ այսպէս աւարտեմ այս կրթական դասդ, որ աշխարհիս վերայ կեանքդ ուղղավարող ուղիղ տնտեսութեան դեկն է: Այս դեկն՝ քո հերկագործութեան մաճին պէս ուղիղ բռնէ, եւ մի թողուր երբէք որ խոտորի. դի այդ է միայն որ կեանքիդ բոլոր ակօսներն ուղղութեամբ կը վարէ. եւ մինչեւ ի գերեզման քո հաց եւ հարստութիւն չի պակսիր: Զգո՛յշ, զգո՛յշ, Աստուծոյ բան չարհամարհես եւ միայն հացով ապրիս դու. յայնժամ կը մոռնաս մարդկութեան չնորհն ու պատիւ, անասնոց կը հաւասարիս. կ՝ապիրատիս նաեւ նախանձամող երկնից Հօր դէմ, երբ նորա հացն ուտես եւ զայն չօրհնես: Սոսկ բերանոյ օրհնութիւն բաւական չէ. այլ եւ պարտական ես արդեամբք փառաւորել զայն: Երբ այդիդ կը կթես՝ ճռաքաղ մի առներ. երբ արտերդ կը հնձես՝ թռչած ու մնացորդ հասկեր թող, որ այրիներ, որբեր եւ աղքատներ ժողովեն զայն: Այսպէս կը պատուիրէ Աստուծոյ օրինաց Սուրբ Գիրք: Ամէն արմտիքէն բաժին ու տասանորդ տուր Աստուծոյ. «Պատուեա՛ զՏէր ի քոյոց արդար վաստակոց, եւ հան նմա պըտուղ ի քոց արդարութեան արմտեաց: Զի լցին չտեմարանք քո ցորենով եւ հնձանք գինեաւ քով առաւել եւս բղխեսցին»: Ագահ Կայենի նման անուղիղ մի բաժաներ. այլ արդար Աբէլի պէս պատուդ հաճոյասէս նուիրէ Աստուծոյ:

Այս է աւասիկ հացին ու բանին ուղիղ տնտեսութիւն, եւ ես կ՝օրհնեմ զքեզ, որդեակ իմ, որ բոլոր կեանքիդ մէջ հացն առանց Աստուծոյ բանին չուտես. այլ հացն ու բան ի միասին խառնելով կեր, որպէս զի կեանքդ կատարեալ լինի, եւ դու թէ առ Աստուած եւ թէ առ մարդիկ պարտիքներդ կատարելով իբրեւ արդար ու հաւատարիմ տնտես ապրիս աշխարհիս վերայ: Ձիչէ Աւետարանին առակը, քեզ յանձնուած քանքարը չահեցուր. դի Տիրոջ առջեւ պատասխան ունիս տալ, եթէ անհոգութեան վարշամակին մէջ ծրարելով անչահ պահես զայն: Իսկ եթէ տոկոսով հանդերձ հատուցանես, Քրիստոս զքեզ կը գովէ. «Ագնի՛ւ ծառայ բարի եւ հաւատարիմ ,որով ի սակաւուդ հաւատարիմ եղեր, ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ. մուտ յուրախութիւն Տեառն քո:»

ԴԱՍ Ը.

ԻՆՔՆԱՇԽԱՏ ՅԱՌԱՋԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Ինքնաշխատութիւն՝ մարդոյն քնական պարտիք եւ արդար իրաւունք է, իւր կեանք պահող ամենէն առաւել պատշաճաւոր յոյսն է: Անիրաւ է մարդ, թէ ուրիշի իրատից ու ձեռաց հացին ընպասէ. «Զվաստակս ձեռաց ինոց կերիցես. երանի՛ է ինձ եւ քարի եղիցիս», կը խրատէ Դաւիթ:

Սիրելիդ իմ, Սամուէլ, մարդոյն ընդհանուր աշխատութեան դասն ուսար, եւ նոյն աշխատութեան արդիւնքն ուղիղ տնտեսելու դասն ուսար. այժմ եկաւ կարգն որ ժողովուրդին ինքնաշխատութեան դասն սկսիմ քեզ. ուշի ուշով միտ դիր դու. վասն զի այս ամենակարեւոր դասն է, աշխարհիս այլ եւ այլ ժողովրդոց յառաջդիմութեան, եւ բարգաւաճման՝ միակ պայմանն ու ճանապարհն:

Քաջ ի միտ առ, որդեակ իմ, եւ ես թուեմ քեզ, թէ՝ ի՞նչ են ժողովրդոց ինքնաշխատութեան պարտիքները, զորս նա ալէտք է իւր բոլոր կենաց մէջ աշխատելով, տքնելով կատարել ջանայ:

Աշխարհիս վերայ ոեւիցէ մի ազգ եւ ժողովուրդ, իւր կեանք պահող, տնտեսող ու բարւոքող քրտնաջան մշակն է, իւր արտ վարող մաճկալն է, իւր սերմ ցանող ու հնձող ինքնավարձ աշխատաւորը է, իւր դրախտն ու դարաստանն տնկադործող պարտիզպանն է, իւր տուն շինող ճարտարապետն է: Իւր ընտանեկան կեանքին պէտքերն հոգացող հայր ու տնտեսն է, իւր հաց ու սեղան պատրաստող մատակարար ձեռքն է, իւր արուեստ հնարող հանճարին աղբիւրն է, իւր գործարանին մեքենաները դարձնող մղիչ շոգին է, իւր անձին մերկութիւնը պատսպարելու կտաւագործն է. իւր ամէն չահավառութեան վաճառական եւ խանութպանն է, իւր դպրոցներ շինող ու կարդադրող իւր ընկերական հանդանակութիւնն է, իւր մանուկներ զրկող դաստիարակն է, իւր ներկային մէջ գործող ձեռքն՝ եւ ապադային մէջ նախատեսող աչքն է. վերջապէս ժողովուրդին ինքնաշխատութիւն ամենայն ինչ է, այս աշխարհիս վերայ իւր առանձին յառաջդիմութեան համար:

Պէտք է խելամտի ու ճանչնայ ժողովուրդ թէ՝ իւր կեանքըն արդիւնաւորողն՝ միմիայն իւր ինքնաչխատութեան ձեռքըն է, եւ դիտե՞ս որչա՞փ չահաբեր է: Մի ազգ եւ ժողովուրդ՝ եթէ իւր կեանք եւ բախտ ուրիշէ կ'ակնկալէ, չատ բնական եւ յայտնի է թէ՝ իբրեւ երազայոյս պահ մի գիչերուան ծանր քունին մէջ կը խայտայ եւ առաւօտ ոչ ինչ կը գտնէ:

Մշակ ժողովուրդին անժխտելի ու բնական պարտիքն է, որ իւր հացն ինքնին հոգայ, իւր արտն ինքն քաղէ· ապա թէ ոչ՝ արտն առանց քաղելու կը մնայ· կը կծդի ու կը թօթափին ցորենահատեր, եթէ նա ղրացւոյն կամ բարեկամին սպասէ: Այս ճշմարտութիւն իմ կեանքիս մէջ փորձով ճանչցած եմ· դու որ դեռ անփորձ ես, ուշ դիր, ես մի հնոց առակով պատմեմ քեզ:

Արտուտ թռչունն՝ որ թերեւս արտ ուտելէն առեր է այս յարմար անունն, իւր բոյն հասկաւոր արտի մի մէջ դնելով՝ ձագեր հաներ է: Նախատես ձագամայրն միշտ կ'ապսպրէ իւր ձագերուն, որ միտ դնեն արտին տիրոջ, թէ ի՞նչ կը խօսի, երբ նա իւր տղուն հետ կուգայ տեսնել թէ՝ արտին հնձելու ժամանակն հասե՞ր է: Առաջին անգամ կը լսեն ձագեր եւ կը պատմեն իրենց մօրն, թէ՝ հայրն իւր տղու կ'ասէր· Որդեակ, արտը հասնելու մօտ է· դնա խօսիր մեր ղրացիներուն թող մեզի յօդն գան, արտն ի միասին քաղեմք: Արտուտն կը պատասխանէ, դեռ անհոգ կեցէք, քանի որ արտին տէր՝ ղրացիներուն օգնութեան կ'սպասէ, այս արտը չի քաղուիր: Երկրորդ անգամ մտիկ տալով ձագերն՝ այս կը պատմեն թէ՝ դեղացին իւր տղուն կ'ասէր· ղրացիներ չեկան, գոնէ բարեկամներ հրաւիրէ: Ինչպէս արտուտն ղարձեալ նոյն կը կրկնէ· Հանդիստ եղէք, ձագերս, երբ գործը բարեկամներուն մնացեր է, յաւիտեան չի քաղուիր արտը:

Երրորդ անգամ կը պատմեն ձագերն, թէ՝ արտին տէրն՝ վա՛չ, վա՛չ անելով իւր տղուն կ'ասէր· որդեակ իմ առ դու քո մանգաղ եւ ես· մենք մեր արտը քաղենք· այլ եւս ղրացեաց, բարեկամաց սպասելն ընդունայն է: Ուշադիր ձագերն երբ այս վերջին խօսք կը պատմեն իրենց մօրն, մայրն կը պատասխանէ· այժմ ստոյգ կը հաւատամ, թէ՝ արտը պիտի քաղուի· պէտք է գաճեղ տեղափոխեմ:

Այս կրթիչ առակի օրինակէն արդեօք պիտի հասկանայ ու խելաբերի՞ իւրաքանչիւր առանձին մարդ եւ ժողովուրդ, թէ՝

աշխարհիս ղրացիները եւ բարեկամները եւս իրենց արտերը ունին քաղելու:

Եթէ այս այսպէս է, ինչպէս որ է ճշմարիտ. ուրեմն թող ժողովուրդ իւր յոյս միայն իւր ինքնաշխատութեան վերայ դնէ: Եթէ իւր կեանք պահելու համար հայց հարկաւոր է, թող առնէ մանգաղ եւ երթայ իւր արտը քաղէ: Եթէ ջուր պէտք է իւր չորցած արտը ոռոգելու համար, թող խցուած աղբիւրները ակերն բանայ, վտակներու լցուած առուները յորդէ: Եթէ հանդերձէ եւ այլ պանաղան պէտքերու համար կտաւ կարեւոր է, թող բամբակ ցանէ, կտաւ գործէ: Իսկ եթէ փափկութեան պերճանք սիրելով՝ կերպասի կը ցանկայ, թող չերամագործութեան արուեստին հետեւելով՝ յառաջ տանի զայն:

Եթէ նախանձելով եւրոպական ազգաց գեղեցիկ օրինակին՝ դիւտեր եւ արուեստներ հանճարել կ'ուզէ, թող նախ զպրոց երթայ, գիտութիւն սորվի, ինքնաշխատութեան մէջ տգնի, ինչպէս նոքա:

Իսկ եթէ կ'ասէ. ես ի՞նչպէս ինքնաշարժ ինքնաշխատ լինիմ եւ յառաջ երթամ...

Դորա դարման եւ ճարն ի՞նչ է, գիտե՞ս. զպրո՛ցն է, զբպրո՛ց, եւ անյուսահատ ինքնաշխատութիւն. ուրիշ ոչինչ: Ես կը տեսնամ զքեզ այդ քո վիճակին նկարագիրը՝ չատ ճշդիւտ է: Բայց դու պէտք է անվհատ մնաս ոգւոյդ մէջ. առանց երբէք լքանելոյ չարունակես ինքնաշխատութիւնդ, գիտնալով, որ յառաջդիմութեան ուղին՝ ինքնանուէր չահատակութեամբ կը բացուի: Ես գիտեմ որ խոչեր ու խութեր կան քո ճամբոյն վերայ. մի սպասեր որ ամբողջ փոխուին դոքա եւ դիւրանան քայլերդ: Մի՛ սպասեր դու, ինչպէս այն ապուշ ու բթամիտ ճամբորդն, որ գետափին մօտ կեցած կ'սպասէր մինչեւ անցնի գարուն, անցնի ամառն, աշուն գայ, ցամքի գետի ջուրը եւ ինքը անթաց ոտքով անցնի:

Ժողովուրդ, դու ինքնին գիտես, մեր աշխարհ յորդ անձրեւներ եւ ձիւներ չատ ունի. մեր գետերու ջուրեր ով գիտէ երբ կը ցամքին. ուրեմն սրունքդ բաց, անվախ մտիր ի գետն, մինչեւ պարանոցդ ջրաթաղ եղիր եւ անցիր իմիւս կողմն:

Իսկ եթէ կ'ուզես գետերու յորդ ջուրերէն, աշխարհիս ծովերէն անկասկած անցնիլ, քալ ուսիր լողալու արուեստն, եւ ո՞ւր տեղ, այդ եւս զպրոցի լճին մէջ. թղթով, գրով, եւ ինքնաշխատ կրթութեամբ:

Թերեւս դու այնպէս կը կարծես, որ արեւմտեան ժողո-

վուրդին յառաջդիմութեան քայլերուն դէմ ծովեր ու դետեր չելան: Ո՛չ, դու կարդա այդ ժողովուրդի պատմութիւն եւ պիտի ապշիս ու զարմանաս, որ նա ջրոյ եւ ծովու հոսանքներէն անցաւ, մինչեւ ի գլուխ տարաւ յառաջդիմութեան եւ գիտութեան յաղթանակ: Դու մի՛ վհատիր երբ կը տեսնաս, որ ուղիներդ գժուարին առապարներ են. այդ ամէն ինքնաչխատութեան ոտքիդ առաջ կը հարթուին եւ կը դիւրանան. միայն թէ դու մի՛ վատասրտիր:

Զեռքերդ ծոցիդ հան, մի անդամ ինքնաչխատութեան սկսէ. ի զուր է, յուստեքէ օգնութիւն մի՛ ակնկալեր, մինչ փորձով չը տեսա՞ր թէ՝ աշխարհիս վերայ քեզ ոչ ոք օգնական կայ, ուստի ի բերան ա՛ռ Դաւթին այն բան եւ աչերդ դէպ երկինք բարձրութիւն դարձնելով աղօթէ «Համբարձի զաչս իմ ի լերինս, ուստի եկեսցէ ինձ օգնութիւն.» Ասա դու. «Օգնութիւն ինձ ի Տեառնէ եկեսցէ, որ արար զերկինս ի զերկիր:» Մի մոռնար, կարդա նաեւ Դաւթին միւս խրատ. «Մի յուսայք յիշխանս որդիս մարդկան. զի ոչ գոյ փրկութիւն ի նոսա:» Եւ թէ. «Երանի ազգի որոյ Տէր Աստուած Յակովբայ օգնական է նմա եւ յոյս նորա ի Տէր Աստուած է:»

Ուրեմն յոյսերդ յԱստուած եւ ի քեզ ժողովէ, վհատեալ ժողովուրդ, եւ դո՛նէ գիտցիր այսուհետեւ թէ՝ դու ինքդ ես միայն քեզ օգնական:

Այո՛, քո ձեռքն է քեզ օգնական, երբ գործես, արուեստահնար լինիս: Քո աչքն է քեզ օգնական, երբ նայելով չուրջդ՝ հեռատես լինիս, ներկայիդ քո ապագան չափես ու տեսնաս: Քո միտքն է քեզ օգնական, եթէ զայն լուսաւորես եւ թողուս տգիտութեան մառաւոր ու կամաւոր կուրութիւնը: Քո դպրոցներն են քեզ օգնական, եթէ մանուկներդ կրթես գիտութեամբ: Քո հայրենի հողն է քեզ օգնական, երբ դու զայն արհեստիւ մշակելով բեղմնաւորես: Քո բազմարօտ լեռները եւ հովասուն հովիտներն են քեզ օգնական, եթէ խաչնադարման լինիս եւ յիշես դու այգեստանդ որթերդ ի պարտիզի ծառերն են քեզ օգնական, եթէ քաջ մշակելով՝ գինւով ու պտղով լնուս վաճառանոց: Քո տնտեսական ճարտարամտութիւնն է քեզ օգնական, որ դաշտին մէջ հող սիրես, եւ քաղաքին մէջ արուեստ եւ վաճառականութիւն: Քո հայրենեաց մխիթեան սէրն է քեզ օգնական, եթէ իբրեւ մայր գերկդ բանաս, պանդուխտ ու գաղթական որդիներդ անդրէն ժողովես եւ չը թողուս որ այլ եւս գերկդ հեռանան: Քո հայրենի Կրօն, Հաւատ ու Եկեղեցին են

քեզ օգնական, թէ չմեղկանաս ի կրօն, չը լինիս հաւատաքրքիր, այլ պինդ պահես հայրենի կրօնիդ սուրբ աւանդ, զոր արիւնով ու մահով քո նախնիք քեզ անկորուստ աւանդեցին: Վերջապէս քո ընկերսիրութեան եւ միայօդ հոգին է քեզ օգնական, եթէ դայն ուխտիւ պահես, եւ ի բաց մերժես երկրապառակութեան ոգին, որ աւերիչ քանդիչ է ազգին ու հայրենեաց:

Է՛, անձկալիդ իմ Սամուէլ, պահ մի զքեզ թողի, խօսքիս դէմը առ ժողովուրդն ուղղեցի եւ դու միտ դրիր· աչխատութեանս աւա՛ղ կը կարդամ· որչա՞փ այսպիսի ոգետուր յորդորներ, խօսքեր գրեր ու գրեր եմ հայ ժողովուրդին համար: Նա միշտ մտադիւր լսեց ու կարդաց, բայց դեռ կը տատամսի, վարանամիտ կը լինի· չը համոզուեցաւ թէ՝ իւր հաց, իւր կեանք ու բարեկեցութիւնն, իւր փառք եւ յառաջդիմութիւնն՝ միմիայն իւր ինքնաչխատ ձեռքով, ոտքով ու մտքով կը լինի· իւր ճակատին քրտանց վաստակով կը լինի, իւր առանձին խելքով ու խորհրդով կը լինի: Ընդունայն է օտարի ձեռքէն ու սեղանէն հաց սպասել: Ինքնաչխատութեան յաջող ժամանակն միշտ ներկայն է, ինքնաչխատ մշակ ներկային մէջ լիաբուռն կը ցանէ, որ նա ապագային մէջ առատապէս հնձէ:

Թո՛յլ տուր այժմէն ողբամ, որդեակ իմ, թէ Հայ ժողովուրդ սրտի մտօք այս դասեր չլսէ, ժամանակն աչխարհիս մեծ վարժապետն է, դժպհի գաւազանով պիտի լսել տայ իրեն, եւ նա յայնժամ իբրեւ դպրոցի բթամիտ մանուկ պիտի նստի ու լայ, հեկեկալով ու կոծով սերտէ այս դասերը:

Իսկ դու, սրամիտ որդեակ իմ, ականջդ բաց, առանց դաւազանի լսէ իմ դասերս· չիշէ որ զքեզ երբէք ոտնապիրկ դանով չխրատեցի: Ճիշէ թէ ես իմ հայրական պարտքս լիովին կատարեցի· թէ հացով, թէ ուսմունքով մխապէս ու հաւասար անկարօտ կեանքդ զարգացուցի: Այսուհետեւ զքեզ աղատ կը թողում, որպէս զի դու ինքնին քո ինքնաչխատ ոտքով յառաջադիմես դէպի լաւագոյն ապագայն, որչափ մտքիդ կորով եւ յարատեւող ջանդ քեզ ասպարէզ կուտան:

Դու մինչ մանուկ էիր, իմ ծնողական պարտիքս էր որ ձեռքէդ բռնելով օդնէի տկար քայլափոխութեանդ: Այժմ չիլերդ ու սրունքներդ զօրացան, ուժաւոր կտրիճ մի զարձար, այլ եւս ազատաքայլ կը թողում զքեզ: Ես քնաւ չկամիմ նմանիլ այն կարճամիտ հայրերուն, որք մինչեւ ցմահ խնամակալ լինել կ՚ուզեն իրենց արբուն հասակ որդիքներուն· եւ այս յոռեգոյն դաստիարակութեամբ տիրապետ կը լինին, կը ջլատեն ու կը

ճնչեն նոցա գործունէութեան ոգին. եւ յետոյ կը դառնան գանգատ կը բառնան թէ՝ մեր զաւակներ անգործ անպիտան են:

Խորհելոյ եւ գործելոյ ինքնաչխատութեան ազատ իրաւունք կուտայ քեզ, բայց երբէք չեմ կամիր, որ դու այդ ազատութեան մէջ զեղծանիս, յանձնապաստան լինիս, անխորհուրդ վարուիս եւ բարձրութենէդ գահավիժիս ի վայր, այլ այժմէն խրատ կ'աւանդեմ քեզ, որ ինքնաչխատ գործերուդ մէջ յարգես ու պատուես ծերերուն խոհական խրատ եւ խորհուրդ, վասն զի նոքա կեանքի փորձառութեան դասերը քաջ սովորած են. մինչդեռ դու անփորձ եւ խակ ես, միայն խօսքով ու գրով գիտես:

Գնա՛, զօրացիր, որդեակ իմ, գիւղական կենաց ինքնաչխատ արդար մշակութեանդ մէջ ձեռքովդ ցանէ, ձեռքովդ հնձէ, հացդ ու սեղանդ ձեռքովդ պատրաստէ. նստիր, քընտանդ իրաւունքովդ կեր զո ձեռաց վաստակ. այս թող լինի միշտ զո բարեվայել կեանք. քանի որ կենդանի եմ, տեսնամ զո աչխատութեան յառաջդիմութիւնն, եւ հրճուի հոգիս: Ես մընտանակ կուտամ քեզ միայն հայրական օրհնութիւնս եւ աչխարհէն ոչինչ բան մի՛ սպասեր. ծանիր, որ զո ճչմարիտ մընտանին՝ ինքնաչխատութեանդ արդեանց, զո ձեռահիւս պսակն է, եւ այն բաւ է քեզ:

———o———

ԴԱՍ Թ.

ՀԱՆՃԱՐ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ

ինքնաչխատութիւն, հանճար եւ ընկերական զօրութիւն. այս երեք հզօր միացեալ դաշնակիցներ աչխարհիս կեանքը յեղաշրջելով յառաջդիմութեան հրաշքներ գործեցին, եւ նոյն իսկ մարդը ինքնին կապշի կը զարմանայ թէ ինչ է գործող արդեօք:

ՆԱԽՈՐԴ ինքնաչխատութեան դասով ուսար, որդեակ իմ, թէ աչխարհիս վերայ ժրագործ մարդոյն ձեռք իւր ինքնաչխատ զօրութեամբ կարող է յառաջդիմել առանձին մարդկային ընկերութեան մէջ: Իսկ այս դասին մէջ պիտի ուսանիս թէ ի՞նչ է զօրութիւն ընկերական միութեան, որոյ առաջ աչխարհիս դժուարութիւնները կը դիւրանան. եւ ինչ որ մի մարդոյն ձեռք կարող չէ գործել, ընկերական հոգին միութեամբ կը մե-

ծագործէ: Վասն դի մարդոյն ինքնաջան գործութիւն՝ եթէ ընկերական միութեան ուժին հետ չմիանայ, եթէ առանց հաղորդող տարածութեան՝ իւր գործութեան արգասիք միայն իւր մէջն ամփոփելով պահէ, յայնժամ այդ առանձնական գործութեան սերմ ոչ կ՚ածէ, ոչ բեղմնաւորելով կը բազմապատկի. այլ կը մնայ նոյնչափ, որչափ մի անհատ մարդ իւր ինքնաշխատութեամբ ձեռք բերեր է:

Սորա համար մի պարզ ու համոզիչ օրինակ տամ քեզ: Եթէ չոգւոյն մեծ գործութիւն գտնող հեղինակն՝ այդ աչխարհաչէն գիւտ իւր մտքին եւ տան մէջ թագուցանէր ու չհանէր դայն ընկերութեան հրապարակն, ի՞նչ արդիւնք կ՚ընծայէր աչխարհին, ոչինչ: Ինքնաշխատ հեղինակն իւր հանճարած գիւտին հետ կը մեռնէր, եւ չոգին իւր մաչած ուղեղին հետ կը ցնդէր գերեզմանին մէջ. եւ այսպէս հանճարն եւ գիւտ ի միասին կը կորսուէր:

Այս մի օրինակ քեզ բաւական է. դու ինքնին իմաստասիրէ եւ կ՚իմանաս, թէ մարդոյն ինքնաջան գործութեան հետ՝ պէտք է միանայ ընկերական միութեան գործութիւն. ապաթէ ոչ՝ հանճարին սերմն ապարդիւն կը մնայ, կամ չատ չատ՝ իւր սերմնադիւտ մշակին միայն առօրեայ հաց կը հայթայթէ:

Մի մարդ, մի գործութիւն, մի հանճար թող որչափ կ՚ուզէ ինքնաչխատ լինի, մեր ընկերական աչխարհ չի չիներ: Դու տեսե՞ր ես, որ մի մարդ՝ մի քաղաք կամ գիւղ չինէ. կամ մի թագաւոր ինքն առանձին մի տէրութիւն կազմէ առանց ժողովուրդին:

Ել, որդեակ իմ, երթանք քեզ հետ ի պարտէզ, ես ցոյց տամ քեզ բնական օրինակները: Տես դու այդ ձեռատունկ ծառեր, երկիրը փորէ, արմատներ գիտէ. դէպի ի վեր նայիր դէպ յարեւ բարձրացած աճեցուն ճիւղերը գիտէ. կա՞յ մի ծառ, որ մի արմատով եւ մի ճիւղով աճի ու պտղաբերէ: Երթանք ի դաշտ, որ քեզ աւելի չատ բնական է, եւ դու տեսեր ես ու գիտես. թէ մի մշակ մի եզով կամ մի լծով կարո՞ղ է դութան լծել եւ գետին վարել, մանաւանդ երբ կորզացած լինի, կամ սերմնացան, որ մի հատիկ ցորենով մի ամբողջ արտ ցանէ:

Շատ ճշմարիտ է հիներուն առածը, թէ մի ծաղիկ գարուն չի բերեր. մի մեղու մեղր չի չիներ. եւ ոչ իսկ պուտ մի ջուր՝ ջրաղացի ծանր քարը կը դարձնէ. մի կաթիլ անձրեւ՝ մի աղբիւր եւ մի վտակ գետեր չեն կազմեր:

Այդ ամենուն պատճառ մի՛ հետազօտեր, ինքնին յայտ-

նի է. երբ փոքրիկ զօրութիւն մի՝ մարդոյ մէջ կը մնայ առանձին առանց ընկերական մեծ զօրութեան, թէ հանճարով եւ թէ բազկով հուժկու մարդն ապիկար կը դառնայ. նա մի խելքով եւ ուժով ոչինչ կարէ գործել աշխարհիս վերայ. խեղճ ինքնաշխատ մարդ կը վարանի ինքնին. կը չիջանի նաեւ հանճարին լոյս առանց իւր չուրջը լուսաւորելու:

Այո՛, հանճարին զօրութիւն՝ դաղափարի աղբիւրն է. որ կը բղխի մարդոյն մտաւորական ակնէն. եթէ ջրոց վտակներու պէս վազելով չը ծաւալի ընկերութեան հրապարակը, կամ նախանձոտ հանճարը չանայ իւր ջրով միայն իւր պարտէզ չըրել, եւ չիմանայ թէ հանճարին փոքրիկ աղբիւր քանի վազէ ու տարածի՝ գետի պէս կ'առատանայ. թէ Թումք կանգնես իւր դիմաց եւ արգիլես՝ անդէն իւր տեղը կը ցամաքի եւ կը չքանայ:

Աշխարհիս բոլոր գիւտերու ինքնաշխատ գրիչ հեղինակներն իրենց նորանոր գիւտեր միշտ վոխ տուին ընկերութեան. եւ տես դու թէ ի՞նչ գործեց ընկերական զօրութիւն: Հանճարներէն մի փոքրիկ աղբերակ կամ լուսոյ նշոյլ մի առնելով՝ այնչափ ծաւալեց եւ ընդարձակեց, մինչեւ բովանդակ աշխարհ ողողեց ջրով ու լուսով, եւ այսպէս առաւել եւս պայծառ պսակեց հանճարին արգիւնքը եւ փառաւորեց զայն:

Եթէ հանճարին սերման գիւտը նմանցնեմք մանանեխի հատիկին, որչա՞փ կը յարմարի Աւետարանի այն առակին, զոր Քրիստոս օրինակ բերաւ, այսպէս ասելով. Մանանեխի հատիկն ամէն սերմերէն վոքրագոյն է, եւ երբ ցանես զայն՝ կը բուսնի եւ աճելով մեծ ծառ կը դառնայ, մինչեւ կուգան թռչուններ եւ նորա ոստերուն վերայ կը հանգչին:

Այսպէս նաեւ եթէ հանճարին հատիկն առանձին մնայ իւր ինքնաշխատ մշակին պարտէզը՝ ոչինչ առաւելութիւն չունի: Բայց երբ ընկերութեան դարաստանին մէջ ցանուի, անդէն վազվազակի կը բուսնի եւ աճելով ահագին մեծ ծառ մի կը դառնայ. իւր ճիւղեր բոլոր աշխարհի վերայ կը սփռէ, եւ իւր անհուն առատ պտուղները կը վայելէ մարդկային ազգ:

Խօսիմ ու պատմեմ քեզ, որդեակ, թէ հանճարին փոքրիկ զօրութիւն՝ ընկերական ամենամեծ զօրութեան հետ միանալով՝ ինչ գործեց եւ ի՞նչ արգիւնք արտադրեց արեւմտեան աշխարհին մէջ, որք արեւելեան անգէտ ժողովրդոց համար կը թուին թէ այդ գործերը գերմարդկային հրաշքներ են: Ընկերական միացեալ զօրութիւնը՝ չոգւոյն եւ մեքենային ոյժը՝

իւր գօրութեան հետ միացնելով՝ Ծովն ու ցամաք հնազանդեցուց իւր ոտքին առաջ:

Դու կարե՞ս թուել թէ այսօր որչա՞փ անթիւ անհամար չոգենաւեր կան ու կը չրջին աշխարհիս Ծովերուն վրայ: Ծովամայր Ովկիանոսին տարածութիւն, զոր երբեմն մարդիկ անծիր եւ անսահման կը կարծէին, չոգին ու մեքենայն զայն մի քանի աւուր մէջ կը չափեն: Խեղճ Կօլոմբոս այն ինչ տարիներով կը ղեղերէր նոր աշխարհ գտնելու համար, այսօր Լօնդոնէն մինչեւ Ամերիկա տասն աւուր մէջ կը չափեն: Ծովու մեծ կէտ վիթխարի Լեւիաթան զարմացաւ, երբ տեսաւ որ քան զինքն մեծագոյն հազարաւոր փայտակերտ, մարդաչէն Լեւիաթաններ Ծովու թագաւորութեան տիրելով՝ ազատաբար կը լողան. իւր գլուխ եւ տուտ քաչեց ու սոսկալով մտաւ Ծովու խորութեան մէջ ծածկեցաւ:

Ցովը կ'ասէ թէ այդ մեծ Ծովային վիշապը՝ մեծագործ Արարիչ հրեշտակներու համար ստեղծեց, որ զբօսնուն եւ խաղան նորա հետ: Թող այժմ այդ զբօսասէր հրեշտակները մարդոց հնարած Լեւիաթաններուն հետ խաղան, ու ճանչնան թէ աշխարհիս որդիքները քան զիրենք աւելի իմաստուն եւ հնարագէտ են. որպէս վկայեց Քիստոս:

Գիտե՛ս եւ չկարծես դու թէ չոգենաւուց գիւտը միայն մարդկային չահավաճառութեան չահաբեր եղաւ, այլ եւ դորա հետ ապահովեց նաեւ մարդոյն Ծովագնացութեան կեանքը. այն ինչ աստի գրեթէ մինչեւ վաթսուն տարի առաջ նաւապետ, նաւաստին, ուղեւոր առահասարակ Ծովալեզոծ ահեղ փոթորիկներու պատահելով՝ չատ անգամ կուր կը լինէին Ծովուն ու ձկներուն, խորանդունդին մէջ ջրաթաղ լինելով, անհող եւ անդերեզման:

Մարդ իւր հանճարով եւ ընկերական զօրութեամբ Ծովու հոսանուտ կոհակներու վերայ յաղթանակեց, դարճաւ դէպի ցամաք. ասաց թէ կարո՞ղ եմ արդեօք սարն ու ձոր հարթել հաւասարել այնպէս, ինչպէս Ծովուն մակերեւոյթ:

Այո՛, մարդն Աստուած չէր, բայց՝ ասաց եւ եղեւ: Իւր հանճարով եւ ընկերական ուժով այդ ամէն գործեց, հողին վերայ երկաթէ ուղիները յարդարեց, հնարիչ ճարտարագէտի մի ձեռք չոգեկառք չինեց. ընկերութեան զօրաւոր ձեռք հազարաւոր կառախումբեր նորա ետեւն կապեց ու չարեց: Մարդիկ այն օրէն դիտես թէ թռչնոց թեւ առին. աշխարհէ յաշխարհ, քաղաքէ քաղաք թռչելով՝ անդադար կ'երթան կուգան:

Թէ կարծես ի համար բեր եւ հաչուէ, այդ երկու միայնակալ զօրութիւնք, չոգին ու մեքենան, ի՞նչ մեծ արդիւնք ընծայեցին աշխարհի: Եթէ այսօր Ասիացին, Եւրոպացին, Ամերիկացին, Ճաբոնացին եւ Հնդկացին զիրար կարող են տեսնել ու ճանչնալ· այդ չնորհիւ հանճարին եւ ընկերական զօրութեանն է, որ մին չոգենաւ եւ չոգեկառք հնարեց, եւ միւսն իրրեւ զօրավիգ՝ ձեռն տալով ի գործ դրաւ: Եւ այսպէս աշխարհ առ աշխարհ, ժողովուրդ առ ժողովուրդ իրրեւ մի քաղաքացի եւ դրացի կապեց:

Ո՛վ գիտէ, թերեւս թերեւս ապագայ աշխարհին մէջ մեր բնակավայր հողագունդն ամբողջ այնպէս լինի, ինչպէս մի քաղաք, զանազան ազգեր եւ լեզուներ միանան, մի ազգ, մի ժողովուրդ կազմեն· աշխարհս դէպի իւր նախնական վիճակ դառնայ եւ երթայ հասնի միալեզուութեան նախաղար· երբ մարդիկ մի երկիր, մի լեզու ունէին, ինչպէս կը պատմէ Մովսէս· «Եւ էր երկիր մի եւ լեզու մի»:

Թողունք հաղորդակցութեան դիւրութիւնը· թողունք հաւասարութեան ամենամեծ արդիւնք, յորում աշխարհիս ազգեր ու ժողովուրդներ կ'ղբաղին ու կը պարապին մեր անյագ կեանքին անհուն պէտքերը հոգալու համար· թողունք այն ամէն նիւթական չահաբերութեան արդասիք, զորս մարդոյն ցանկութիւն իւր ճարտարութեան արուեստով հնարեց· խորհինք, յառաջ բերենք ու հաչուենք բարոյական մեծ չահն:

Վասն զի թէ չոգենաւն եւ թէ չոգեկառքը, այս երկու ապրանքներու զօրութիւնները եթէ թեւ չի տային մարդոց ընկերային հաղորդակցութեան, հեռաւոր աշխարհաց, վայրենի եւ կիսավայրենի ժողովուրդներ կը մնային այնպէս իրենց հնութեանց մէջ, որոց վերայ տիրեր էր տգիտութիւն, թշուառութիւն եւ խաւար կեանք: Այն օրէն երբ չոգին լոյս տարաւ նոցա, այն օրէն սկսեցին լուսաւորիլ եւ տակաւ տակաւ մօտենալ քաղաքակիրթ աշխարհին:

Քաղաքակրթութիւն ուր որ ծնաւ, իւր անձուկ հորիզոնին եւ խանձարուրին մէջ կը մնար· նա չէր կարող իւր լոյսը մինչեւ հեռաւոր եւ անծանօթ տեղեր տարածել, լոյս տալ ու քաղաքակրթել բարբարոս ազգերը:

Հանճարին եւ ընկերական ուժին զօրութիւն միայն այդ հրաչքներ չի գործեց, այլ եւս չատ եւ անհամար արուեստական հրաչքներ յառաջ տարաւ, եւ այնչափ, զոր ես չկարեմ թուել: Արուեստից ծնունդներ այնքան բազմապատիկ են, ո-

րոց վերայ մարդոց միտք կը հիանայ, կ՚ապշի ու չի հաւատար թէ ինքնաշխատ մարդոյն հանճարն է ծներ զանոնք։

Եւրոպիոյ բիւրատեսակ արուեստից այն հսկայ մեծագործ չէնքեր, որք գիտես թէ մէն մի մեծագործ քաղաքնե րեւ պալատներ են. այն անդուլ անդադար չոգեշարժ ահագին մեքենայից ահագին զօրութիւն, որոց միոյն ուժը՝ հազար ասեմ, երկու հազար ասեմ, մարդոց կամ ձիոց ուժին հաւասար է։ Հապա այն բիւրաւոր մխիթնաւոր գործաւորաց աշխատութիւնը, որ չոգիին զօրութեան հետ միանալով՝ անբաւ եւ անչափ արդիւնք կ՚արտադրեն եւ բովանդակ աշխարհիս մարդոց կեանքին համար պէտքերը կը պատրաստեն. որոց չափն ու քանակութիւն անհնարին է կշռել ու չափել։

Ցանկացայ ես, այլ բախտն ինձ չյաջողեց, որդեակ իմ, երանի՛ թէ քեզ մի նուազ յաջողէր երթայիր Եւրոպիոյ այն հրաշից աշխարհը, կենդանի աչօք տեսնայիր, զարմանայիր թէ ի՞նչպէս մարդոյն հանճար եւ ընկերական զօրութիւն ձեռն ի ձեռն տալով՝ գիտութեամբ, ճարտարութեամբ, արուեստով մարդկային հին կեանքն, որ երբեմն ունայն եւ դատարկ էր, գայն լցուցեր են եւ լիացուցեր մինչեւ ցբերան. եւ աւելորդն յորդնալ գետերու եւ հեղեղի նման՝ աշխարհիս չորս կողմ կը վազէ ու կը տարածի այդ անհուն չհամաճառութեան հոսանք։

Քանի խելամտեցա՞ր, որդեակ իմ, որ ինքնաշխատ հանճարն ընկերական միութեան հսկայաքայլ ոտքով արագապէս յառաջադիմեց աշխարհիս վերայ։ Ձարտարագէտին հանճարն՝ իւր մի ոտքով միշտ կաղ կը մնար եւ կարող չէր նա դէթ, դանդաղ կրնային չափ ծանրաքայլ երթալ, եթէ ընկերական ուժն օժանդակելով յառաջ չը վարէր գայն։

Քա՛ւ թէ, այսպէս դատելով՝ ես կ՚ուրանամ հանճարին իրաւունքը, եւ դու այնպէս չը կարծես, հանճարասէր որդեակ իմ, այլ եւ կը խոստովանիմք, որ մեծ մրցանակն ու փառք հանճարին կը վայելէ։ Վասն զի յառաջդիմութեան առաջին տարերք, առաջին հիմնաքարեր հանճարներ կը համարուին. իսկ չէնքն ընկերութիւն կ՚աւարտէ. եւ մերթ եւս մի հանճարին պակասն՝ մի ուրիշը կը լրացնէ։ Ինչ որ հանճարը մի տաղանդ կուտայ, եւ ընկերութիւն գայն ի գործ կը դնէ եւ անհատնում չահերով կը բազմապատկէ։

Բիւր օրհնութեան եւ յիշատակաց արժանի Գուտենբէրգ՝ աքնելով աքնելով վերջապէս հանճարեց տպագրութեան գիւտն, որ առաջին անգամ չատ փոքր ու անկատար էր, եկան

վերջին հանճարներ եւ կատարելագործեցին զայն: Ելան նաեւ ընկերութիւնք, ոք հսկայաչէն տպագրական տուներ հաստատեցին, մեծամեծ չոգեշարժ մեքենաներ դրին նոցա մէջ, եւ այնչափ յառաջ տարան ու զարգացուցին տպագրական արուեստը, որոյ նիւթական ու բարոյական չահաբերութիւնը՝ թէ ասեմ Ովկիանոսին չափ ծովացաւ աշխարհիս վերայ, հաւատա՛ դու:

Այն երկաթէ հրաշալի Մամուլը թէ ոսկւով թէ լուսով մի՛անդամայն վայելեցուց աշխարհ: Թէ չը լինէր լուսաւո՛ր մամուլը, ի՞նչ կը լինէր այնչափ գրագէտ հեղինակաց հանճարին երկասիրութիւնք, ոչինչ· այնպէս անլոյս անհոգի կը մնար ու կը մեռնէր ինչպէս վիժած մանուկ մի իւր մօր արգանդին մէջ: Այո՛, եթէ մամուլ իւր գրերով, իւր թեւերով հանճարին ստեղծած գաղափարին լոյս չտարածէր իմացական աշխարհին հորիզոնին վերայ, այլ եւս լոյսն ու գաղափար ոչ կենդանի կը մնար, ոչ կ'արդիւնաւորէր մարդկային լուսաւորութեան համար, հապա մի ափ մոխիր կը դառնար հանճարը, մարդոյն հետ կը մեռնէր եւ կը լցուէր գերեզմանի սաւորին մէջ:

Այնպէս չեղա՞ն մեր նախնեաց հանճարէն ծնած անգիւտ ձեռագիրներ եւ հնութեան յիշատակարանները: Ո՛հ, կամ բարբարոսաց ձեռքով հրոյ ճարակ եղան, կամ իբրեւ վարձք եւ բարեպաշտութիւն, անգէտ մարդոց ձեռքով իբրեւ մեռած դիակներ հողին մէջ թաղուեցան: Մեծ գովութեան եւ ազգի երախտագիտութեան արժանի են Մխիթարեան ուխտին գրավաստակ Հարք, որք ինքնաչխատ ջանքով աստի եւ անտի մեր հին գրական մնացորդ նչխարներ ժողովելով ի լոյս ընծայեցին: Փտած ու փոշոտած ձեռագիրներ, որք իբրեւ ճրագ գրուանի տակ գրուած վանքերու մութ խորշերուն մէջ ծածկուած մնացեր էին, անլոյս եւ ապարդիւն, տպագրութեան լուսով ելան կենդանի ժողովուրդին մէջ մտան, եւ այսուհետեւ անմահ են:

Եթէ մի Գուտթէմբէրգ եւս քսան դար, երեսուն դար յառաջ Մասխին տակ ծներ, մեր աշխարհին վէպեր, մեր քաջ դիւցազանց գործեր, թէ գրական եւ թէ մեր հին հարց կենդանի աւանդութիւնք, եւ ինչ որ մեր հայրենեաց անուն եւ վարքը կը պատմեր այս ներկային մէջ, անշուշտ այդ ամէն անցեալոյն սաւերին կրճատ, բեւեռագիր արձանագրութեանց չէինք

դիմել, որոց ամենապէժուարին վերծանութեան համար աչխարհիս հնագիտաց ուղեղները կը տանջուին:

Ուրեմն խոստովանիմք, որդեակ, թէ մի հանճար՝ իւր կապարեայ գրիչով եւ տպագրութեան մամուլով գրական մշակներու վաստակն անմահացուց, եւ սորա փոխարէն գրական հանճարներն եւս գԳուտենբէրգն անմահացուցին: Եւ այս իսկ զարմանալի է. զի հանճարներու հոգիներն՝ իրարու անմահութիւն կը ներշնչեն, եւ մինն՝ միւսին գործն ու յիշատակ կը փառաւորէ:

Մենք եւս պարտական եմք միշտ յիշել ու փառաւորել հանճարներուն յիշատակ, վասն զի նոքա եւս իրենց Տօնացոյցն ունին, եւ գիրենք կը տօնախմբէ քաղաքակիրթ աչխարհ: Եւ միթէ արժանի չէ՞ն նոքա, որք իրենց ինքնաչխատ կեանք գիւտերով արդիւնաւորեցին, եւ ոմանք եւս հայակարօտ անձնադոհ մեռան: Այո՛, այդ հանճարոյ նահատակները մարդ էին ու մեռան. բայց իրենց պաղաբեր կեանքին անմահ եւ անսպառ արդիւնքն այսօր բովանդակ աչխարհ կը վայելէ:

Քրիստոս՝ Աւետարանի քարոզութեան ինքնաչխատ մշակներ օրհնեց եւ ասաց. «Ձեր գուք երթայցէք եւ պաղաբեր լինիջիք եւ պտուղն ձեր կայցէ»: Այո՛, խաչէն մինչեւ ցայսօր հազար ուղն հարիւր այսչափ տարի է, այդ խաչակիր մշակներու պտուղն երթալով կ'աճի ու կը մնայ:

Միթէ կը մեղանչե՞մ կամ չափազա՞նց կը համարիս գուն, եթէ ես գհանճարներ՝ քաղաքակրթութեան առաքեալ կոչեմ: Վասն զի եթէ հանճարներն՝ քաղաքակրթութեան անուղիչ եւ դայեակ չը լինէին, քաղաքակրթութիւն իւր խանձարուրին մէջ կը մնար իբրեւ մանուկ առանց աճման:

Այլ ինչպէս գրեցի ի վեր, հանճարներն եւս մանուկ կը մնային, եթէ նոցա օժանդակ չը հասնէր ընկերական քաջալերիչ ոգին եւ գօրութիւն: Ի՞նչ պիտի անէր ինքնին այն կորովի եւ նկատող աչքն, որ փոքրիկ կաթսայի մի վերայ, եռացող ջուրին վերմղիչ բուռն չոգիէն չարժող ու վարող մի ահաւոր գօրութիւն գտաւ: Միթէ կարո՞ղ էր նորա չքաւոր ձեռն վիթխարի մեքենաներ ձուլել կամ ահագին չոգեկաթսաներ կազմել: Ի՞նչ պիտի անէր այն թագուն ելեկտրիք գօրութեան գտիչ, որով անընդհատ երկաթէ թելին խօսիլ տուաւ: Միթէ նորա ձեռն բաւակա՞ն էր, որ ասոի մինչեւ ի Հնդկաստան, մինչեւ յԱմերիկա երկաթէ թել ձգէր: Մեր լեռնցի ճարպիկ քիւրտեր այնպէս կը հաւատան թէ այդ երկաթէ թելերուն մէջ

սատանայ կայ, բայց սատանան իրենք են, գիտե՞ս դու· վասն դի իրենց գողութեան յուր հաղորդելով չի յայտնէ կառավարութեան:

Ա.յսպէս ահա, ցանկալիդ իմ Սամուէլ, հանճարն եւ ընկերական գօրութիւն դաշնադիր եղան, մին՝ միայն սերմ տուաւ, եւ միւսն զայն ցանեց եւ ժրագործ ձեռքով ու մեծ տնտեսական գիտութեամբ մշակեց· ամենալի բարութեամբ լցաւ, լիացաւ, բարգաւաճեցաւ արեւմտեան աշխարհ: Այսօր իւր որդիքներ ամենատատ սեղանի վերայ նստած՝ կշտապինդ կը վայելեն հանճարին եւ ընկերական ձեռաց պատրաստած բարիքներ:

———o———

Դ Ա Ս Ժ.

ԵՐՋԱՆԻԿ ԵՒ ԱՊԵՐՋԱՆԻԿ ԿԵԱՆՔ ԱՇԽԱՐՀԻՍ

———o———

Երջանկութեան ծաղիկներ եւ ապերջանկութեան փուշեր մարդկութեան դարաստանին խառնաբոյսերն են, որ կը բերեն գրարին եւ զչար:

Իսկ եթէ ի՞նչ է ապա բարւոյն եւ չարին ազրիւր եւ արմատ — Մարդոց սիրտն է, զոր տեսաւ Ցիսուս եւ ասաց:

«Մարդ բարի՝ ի բարի գանձուց սրտի իւրոյ բղխէ զբարի, եւ մարդ չար՝ ի չարէն բղխէ զչար:»

Սիրելիդ իմ Սամուէլ, աչխարհիս երջանկութեան եւ ապերջանկութեան դասը պիտի խօսիմ քեզ, խելամտութեամբ ուշ դիր, դու որ ծաղկատի հասակիդ մէջ մտադիր ես աչխարհիս երջանկութեան ծաղիկները միայն քաղել եւ ապերջանկութեան փուշերէն ի բաց հեռանալ:

Խօսինք· ի՞նչ են երջանկութեան ծաղիկներ եւ ի՞նչ են ապերջանկութեան փուշերը, որք խառնաբոյս կ'աճին մարդկութեան ագարակին մէջ· դոքա դաշտի խոտերու նման ինքնաբոյս են, թէ մարդոյն ձեռք չը մշակէ զանոնք:

Եթէ ողջամիտ տեսութեամբ զատենք, պիտի տեսնամք որ այդ ծաղիկներու եւ փուշերու մշակը՝ մարդն է, իւրաքանչիւր անձն է, ընտանիքն է, ժողովուրդն է, ազգն է, աչխարհն

է, տէրութիւնն է. որք առհասարակ կ'աշխատին աշխարհիս ազարակին մէջ, կամ ծաղիկները կը մշակեն եւ կամ փուչերը. այդ երկու բոյսերուն սերմերն՝ իրենց ազատ կամքն ու սիրտն է:

Արդ եթէ մարդոյն ձեռքն է՝ երջանկութեան եւ ապերջանկութեան թէ ծաղիկներու եւ թէ փուչերու մշակն, ուրեմն քանի որ մարդիկ կան աշխարհիս վերայ, մարդկութեան դարատանին մէջ երջանկութեան եւ թշուառութեան ծաղիկներ եւ փուչեր յաւիտենական անհաժեչա օրէնքով պիտի մշակուին: Եթէ միայն խլել ուզենք փուչերը, ոչինչ օգուտ չունի. դարձեալ անդրէն կը բուսանին. վասն զի նոցա բուն արմատն մարդն է. հարկ է որ դմարդն խլենք աշխարհէս: Թէպէտ կան մարդիկ, որ դժնիկն ու ծաղիկ ի միասին խլել կ'ուզեն, առանց խնայելու կանաչին եւ չորին, վարդին եւ փուչին:

Եթէ կարենանք եւս միայն փուչեր խլել եւ ծաղիկները թողուլ, այսինքն թշուառութիւն բառնալ եւ երջանկութեան ծաղիկներն այլ եւս կը մնա՞ն. կամ երջանիկ կարծուած մարդ իւր երջանկութիւն կը զգա՞յ առանց թշուառին վիճակը տեսնելու: Վերցուր աղքատ Ղազարոս մեծատան դրան առջեւէն. եւ ահա այլ եւս նա իւր երջանկութիւն չը զգար եւ առ ոչինչ կը համարի իւր այնչափ հաճոյք եւ փափկասուն կեանք: Վերցուր նաեւ մեծատունն եւ իւր չքեղ ապարանք Ղազարոսի աչքի դիմացէն, ծածկէ նորա բեհեզն ու ծիրանին մեծահաց սեղան եւ ծառաները. եւ ահա նա չը զգար այլ եւս իւր թշուառութիւն. նա ինքնին մեծատուն կը լինի, ուրախ եւ զոհ կեանք կը վարէ բարեկամ չներո հետ:

Այո՛ կը լսենք ու կը հաւատանք, թէ մարդասէր քաղաքակրթութիւն անտէրունչ անհեալ Ղազարոսներ ժողվեց աչխարհիս հրապարակէն. հիւանդանոց, զարմանոց եւ պատսպարան պատրաստեց նոցա համար, կոյրեր, համրեր եւ խուլերն անդամ գործունէութեան մէջ դրաւ. մինչդեռ մեր աչխարհի խեղանդամներ անդարման, անպատսպար թողուած են փողոցներու մէջ: Մարդկութեան այդ անարգուած պատկերներ գետնատող, գետնաչարչար լինելով՝ կողկողագին ձայնով կը պաղատին, անցաւորաց կարեկցութիւն կը հայցեն: Եւ դու երբ Վոսփորի ծովակամուրջէն անց ու դարձ կ'անես, կը տե՞նաս այդ թշուառութեան ապաժոյժ օրինակներ բուն մայրաքաղաքիս մէջ, որ Եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աչխարհին խիստ մերձաւոր դրացին է:

Բայց մէթէ թշուառութեան երեւոյթ պատկերներ նոքա՞ են միայն, որ խեղանդամ են, կոյր ու համր են, մի լումայի եւ հացի կարօտ են, անտուն անյարկ են, մերկ ու մուրացիկ կը շրջին փողոցներու մէջ: Ոչ, դոքա թշուառութեան փոքրիկ երեւոյթներ են. զորս մարդոյն աչք սովորած է տեսնալ եւ այնպէս կարծել թէ դոքա միայն թշուառ են:

Թշուառութիւն աշխարհիս վերայ համատարած է. եւ մեր ներքին ու արտաքին կեանքին մէջ ծաւալելով տիրեր է, տեղ մի առաւել եւ տեղ մի նուազ, նորա պատկերին երեւոյթներ շատ բազմազիմի են. տե՛ս, որդեակ իմ, եւ ես նոցա պատկերներ հանեմ քո առաջ:

Թշուառ չե՞ն նոքա, որ աչք ունին, լոյս չեն տեսնար. կամաւոր կոյր են տգիտութեան մէջ: Թշուառ չե՞ն նոքա, որ լեզու ունին, ականջ ունին. այլ ոչ խօսիլ կարող են եւ ոչ լսել կը կամին: Թշուառ չե՞ն այն մարդիկ, որ ոտք ունին, քալելու ճանապարհ չունին. ձեռք ունին, գործել չկարեն. սիրտ, հոգի ունին, թմրած ու լքած են: Առաւել թշուառ չե՞ն այն ժողովուրդները, որ ընտանիք ունին, պանդխտութեան մէջ չարաչար կը մաշին. որ վերջապէս կեանք ունին, կը շնչեն եւ կը շրջին երկրիս վերայ, այլ կիսակենդան են. բանաւոր կեանքի եւ ճշմարիտ կենդանութեան պատկեր չունին:

Կան տակաւին ընդհանուր թշուառութեան այլ եւս շատ մերկատեսիլ ողորմելի պատկերներ, զորս կը թողում եւ քո աչքին առաջ չեմ հաներ, որպէս զի մատաղ ոգիդ այժմէն չը վշտակրի եւ դու յուսահատ լինիս, տեսնելով՝ թէ մեր կեանքի թշուառութեան փուչերը որչա՞փ բազմապատիկ են, որոց մէջ շրջապատուած դժբախտ մարդ միշտ խայթոցահար լինելով՝ ամենայն վշտաբերութեամբ կը վարէ իւր կեանքը:

Եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւն դիտութեամբ, կրթութեամբ, հին աշխարհի բարբարոս կեանքը յեղաշրջեց, եւ կը ջանայ մարդկային թշուառութեան փուչերը բոլորովին քաղել, արմատախիլ ընել, եւ մարդկութեան կեանքն՝ երջանկութեան ծաղիկներով զարդարել:

Այլ ի՞նչ օգուտ երբ կը տեսնայ, որ անդէն կեանքին մէջ թշուառութեան նոր երեւոյթներ այլ եւ այլ կերպարանքով երեւան կուգան. եւ այդ նոր աշխարհի մարդիկ ծաղիկներու հետ փուչերն եւս կը մշակեն: Պարծեցող քաղաքակրթութիւնն իսկ կը զարմանայ, թէ ուստի՞ արդեօք կը ծնանին թշուառութեան

նորաբոյս փուչերը. կամ մեր ընկերական երջանկութեան արտին մէջ, բարի սերմերուն հետ ո՛վ կը խառնէ ու կը ցանէ դառնահամ ու հեղձուցիչ որոմները:

Հրեշտակներ հարցուցին, Յիսուս պատասխան տուաւ. Թէ Թշնամի մարդ ցաներ է զայն: Այո՛, չարաբուեստ մարդն է որոմնացան մշակ, որ ինքնաբոյս կ'արտադրէ իւր սրտէն ու բերնութենէն: Ուրեմն մա՞րթ է բառնալ այս աշխարհէն այն մարդիկը, որ Թշնամի են ընկերական երջանկութեան եւ կ'ապականեն միշտ նորա բարի սերման պաղարակը:

Այդ ցանկութիւնը հրեշտակներն եւս ցանկացան. հրաման խնդրեցին, որ երթան որոմնաբոյսերն ի բաց քաղեն: Բայց Նախախնամող Հօր Որդին ասաց. Թոյլ տուէք, Թող առժամանակեայ մի երկուքն ի միասին աճին մինչեւ հնձոց ժամանակը:

Թէպէտ Աւետարանին առակը տիրապէս հաւատացելոց եւ Եկեղեցւոյ համար ցոյց կուտայ, որ այդ երկու դասն անբաժան ի միասին աճին եւ ապրին, Թէ եկեղեցւոյ անդաստանին մէջ եւ Թէ աշխարհիս վերայ:

Սակայն չատ բնական է իմաստասիրել այս խորհրդաւոր առակէն, Թէ երկնից Նախախնամութեան մի Թագուն անիմանալի խորհուրդն է այս, որ նա կը կամի դի այդ երկու հակառակ բոյսեր իրարու հետ աճին ու մնան: Միթէ երկիրն եւս այդ օրէնքին տակ չէ, դու չե՞ս տեսնար որ տեղ մի ծաղիկներ եւ տեղ մի փուչեր բուսած են: Երկրի բնական փուչեր հնազանդ են մարդոյն. եւ մարդ կարող է զանոնք արմատով քանդել եւ տեղը ծաղիկներ տնկել: Բայց մեր ընկերական աշխարհի փուչեր, այնչափ հին ու խորարմատ են, այնչափ խիստ ու ստահակ են, որ մարդոյն բանաւորութեան եւ ճարտարութեան առաջ չեն հնազանդիր. ուստի դժուարին, անհնարին է Թէ հին եւ Թէ նոր փուչեր մարդկութեան անդաստանէն ի բաց խլել:

Յոնարհելով վերնախնամ Տեսչութեան առաջ, պէտք է խոստովանիմք Թէ մարդոց այս խառնաբոյս ընկերական կեանքը՝ յաւիտենական օրինաց մի փակուած կնիքն է. մարդոյն ձեռք անձեռնհաս է քակել կամ եղծել զայն. երջանկութիւն պահել, Թշուառութիւն վարել աշխարհէն:

Կը խօսինք եւ կը գրենք, որովհետ իմ, Թէ մարդոյն երջանկութեան եւ Թշուառութեան ճշգրիտ նկարագիրն ի՞նչ են, կամ ո՞վ է երջանիկ եւ ո՛վ է Թշուառ աշխարհիս վրայ:

Մարդիկ յեղակարծ դատաստանով այնպէս կը համարին. ով որ հաց եւ գանձ ունի, ով որ համբաւով, հարստութեամբ

իբրեւ աստղ կը փայլի ընկերական հորիզոնին վրայ, ով որ լչխան է, կը տիրէ ժողովուրդին վերայ, ով որ գահ ունի եւ գօրութեամբ պերճացած հրաման կուտայ աշխարհին. ահաւասիկ սոքա երջանիկ կը համարուին մարդոց դատաստանին առաջ: Իսկ ով որ հաց չունի, իւր աստղ աղօտ է, չի փայլիր. սորա համար եւս կ'ասեն թէ թշուառ է:

Բայց թէ մտնենք մարդկային ընկերութեան իւրաքանչիւր կարգի մարդոց սիրտ եւ ոգին գտնենք, պիտի տեսնամք այն մարդիկ՝ զորս ժողովուրդ երջանիկ կը կարծէ. նոքա զիրենք այնպէս չեն կարծեր, եւ ես ցոյց տամ քեզ մի այլաբան օրինակով:

Մեր մտքով մի սանդուղ ստեղծենք, որոյ ծայրը հասնի մինչեւ երկինք եւ իւր մէն մի աստիճաններուն վերայ աշխարհիս բոլոր մարդիկ կարգ կարգ չարուած լինին, թագաւորներէն սկսեալ մինչեւ յետին սարուկ ծառաները: Դու պահ մի կաց այդ սանդուղին հանդէպ, դիտէ ու տես, թէ ինչպէս աշխարհիս իւրաքանչիւր մարդիկ իրենց կեանքի վիճակէն անհոգ լինելով, սանդուղի ստորին աստիճաններէն սկսեալ մինչեւ ցվեր, ուր դրուած են թագաւորաց գահերը, բոլորն եւս ի միասին երջանկութի՛ւն երջանկութիւն կ'աղաղակեն, եւ ղէպի այն կը ձգտին:

Թագաւոր, զոր կը համարինք թէ երջանկութեան կատարն է հասած, կ'ասէ թէ այլ եւս երջանիկ կը լինէի, եթէ գահս ուրիշ գահէ մի վեր դնէի, կեսար լինէի, Նապոլէօն լինէի, եւ այլն: Գահաժառանգ կ'ասէ. այն օր է իմ երջանիկ օր, երբ գահակալ հայրս ի գերեզման կ'երթայ. իւր գահն ինձ կը թողու եւ ես թագ կը կապեմ ու կը թագաւորեմ աշխարհիս վերայ: Մեծ նախարար իշխան կ'ասէ. երանի՛ թէ արքայազուն լինէի եւ իմ գլուխս թագով պսակուէր, յայնժամ ես տիրապէս երջանիկ կը լինէի:

Այսպէս սանդուղի գլխէն մինչեւ ցվայրաստիճան մարդիկ ցանկութեամբ կը ձգտին դէպ ի վերագոյն կարծուած երջանկութիւն. եւ միշտ դժգոհ լինելով իրենց կեանքէն ու վիճակէն, ցանկութեան մէջ մաշուելով, կը վախճանին եւ միայն կը յաղենան գերեզմանի հողով:

Ի՞նչ զարմանալի խաղեր կան ու կը լինին այս երջանկութեան, դու ասա, թշուառութեան սանդուղին վերայ, յորում մարդիկ ել եւ էջ առնելով կը մրցին եւ ամէն ոք ղէպ ի բարձ-

բուլթիւն կը ձգտի, յուսալով թէ ատոյգ երջանկութեան կայանը՝ բարձրութեան աստիճանին վերայ է:

Բայց, աւա՛ղ, հէք մարդկային ընկերութեան այս դըժուարին ելեւէջներու մէջ մեծագոյն մասն անդուխի աստիճաններէն վայրահոսելով, կը թօթափուին ի գետին, ամէն մարդ իւր չափով ու թափով կը ջախջախուի. եւ մեր աչքին առաջ կը բացուի յայնժամ մարդոց թշուառութեան տեսարան:

Թշուառին կեանքն արդէն ինքնին ջախջախուած է իւր կրօտութեան եւ զրկանաց մէջ, նորա վիճակ միշտ գետնահաւասար է. նա բարձրութիւն չունի, որ երկնչի կործանումէն: Իսկ երջանիկ կարծուածն, որոյ բախտն ու վիճակ բարձրագոյն աստիճանին վերայ կայացած է, մինչդեռ ինքն անկասկած է, յանկարծ սահելով կը կործանի եւ մեծ չառաչմամբ կը տապալի ի գետին ինչպէս մի տապարահատ մայրի ծառ: Ցայնժամ մխապէս կ'ողբան անբախտն ու բարեբախտն. մին իւր մէկ ոտքէն եւ միւսն իւր վարթամ գլխէն չարապէս ջախջախուելով:

Եթէ այսպէս, ապա ուրեմն այս աշխարհիս վերայ երջանկութիւն եւ ապերջանկութիւն գուգածին եղբայր են. մեր կեանց ճանապարհին մէջ միշտ համընթաց են. անհնարին կը թուի մեզ իրարմէ բաժանել, եւ մարդկային կեանք իբրեւ մի պրախտ մշակել այնպէս, որ բնաւ թշուառութեան փուշեր չբուսանին:

Այլ որովհետեւ մարդոյն կեանք խառնաբոյս է երկրիս վերայ, քանի որ ինքն կայ, փուշն ու ծաղիկ միեւնոյն արմատէն պիտի չառաւիղէ, այլեւս ընդունայն է ջանալ մեր այս վշալից աշխարհ ծաղկեբուրաստան դարձնել:

Կը խոովիս ու կը վհատի՞ս, որդեակ իմ, երբ այսպէս յուսահատ կը խօսիմ. տեսնալով որ պարտիզպան մի իւր պարտէզը մշակելով, դարմանելով, փուշերէն կը մաքրէ. եւ անբեր երկիրը՝ բարի սերմերով ու տունկերով կ'արդիւնաւորէ. մի՛թէ մարդն կամ մարդկութեան երկիր քան զհողն անպիտա՞ն է:

Այո՛, մարդն՝ հողին տիրապետ իշխանն է եւ քան զհողն բիւր անգամ գերագանց, հոգեղէն ձիրքով ու բանաւորութեամբ ճոխացած: Բայց գիտե՞ս, մարդն ի բնէ չարին հակամէտ է. կը ճանաչէ զբարին, բայց ինքն դէպի չարըն կը հակամիտի. վասն այսորիկ կարզարանայ Աստուած. թէ Միտք մարդկան ի խնամս չարին են արձանացեալ ի մանկութենէ»: Մարդն ոչ միայն չարին հակամիտ է, այլ եւ չարաստեղծ ու չարահնար է. մարդն իրրեւ հեղինակ՝ իւր սրտի գործարանին մէջ կ'ստեղ-

ծէ դէարն եւ կը հանէ ի դուրս, եւ ահա այն է թշուառաբերու-
թեան աղբիւր, որ կը վազէ մեր ընկերական դարաստանին մէջ,
կը սնուցանէ մեր ապերջանիկ կեանքի թշուառութեան փչերը:

Բրիստոս աշխարհիս փիլիսոփայից պէս զմարդն իւր երե-
սով եւ երեւոյթով չքննեց. նա թափանցիկ հոգի էր, մտաւ
մարդոյն սիրտը, կրկտեց եւ վկայեց, որ չարութեան ու բարու-
թեան աղբիւրը՝ մարդոյն սիրտն է, բարի սիրտն՝ դրարին կը
բղխէ, եւ չարն՝ դէար: Այս երկվտակ հոսանքներ կը ծաւալին
մեր ընկերական երկրին վերայ. որոցմով թէ երջանկութեան
ծաղիկներ եւ թէ թշուառութեան փուչեր ի միասին կ'աճին ու
կը զօրանան:

Քալ խելամտեցա՞ր, բարեսէր որդեակ իմ, որ չրջելով
դառնալով գտանք մարդկային ընկերութեան բուն աղբերակին
ակն, որ է մարդոյն սիրտ ու միտք:

Պէտք է խցել չարին ակն, որ չարութիւն չբղխէ, պէտք է
բանալ բարւոյն ակն, որ բարութիւն բղխէ: Փոքրիկ չարեր,
փոքրիկ չարութեան վտակներ կը բղխեն. եթէ առանձին մնան,
այնչափ կարող չեն ողողել մարդկային ընկերական աշխարհը:

Իսկ մեծագոյն չարեր՝ եւս ամենամեծ չարութեան գետեր
կը յորդեն իրենց խորագոյն սրտէն, եւ առհասարակ հեղեղե-
լով կ'ապականեն ժողովուրդին դաշտն ու դարաստանը: Եւ
զարմանալին այս է. զի չարերը՝ չարերուն եւս չեն խնայեր,
որք նոցա դործակից եւ բաժանակից են, այլ դէարն ու բարին
միահամուռ ջրատար առնելով կը հեղձուցանեն, եւ մի կրա-
կով կը վառեն երջանկութեան ծաղիկներ ու թշուառութեան
փուչերը:

Մեծն Աղեքսանդր եւ Քսերքսէս մի մի մարդ էին, եւ մի
մի սիրտ կը կրէին. դոցա լայնարաց սրտէն բղխեց այն աշ-
խարհակալութեան ջրհեղեղն. մինն Պարսկաստանէն սկսեց հա-
սաւ մինչեւ Յունաստան եւ Յոնիական ծովը թափեցաւ: Իսկ
միւսն Մակեդոնիոյ աշխարհէն սկսեց, իւր հզօր արշաւանաց
հեղեղով խեղդեց Պարսիկն ու Հնդիկն, դարձաւ ի Բաբիլոն եւ
Պարսից ծոց թափեցաւ:

Այսպէս նաեւ ուրիշ աշխարհակալաց հպարտահոդ սրտե-
րէն բղխեցին չարութեան հեղեղներ, ապականեցին մարդկու-
թեան դրախտը: Ոմանք այդպիսի արիւնկզակ սրտերէն կ'ու-
գէին ձեռք լուանալով չքմեղս լինել աշխարհին առաջ. ուստի
պարծենալով կ'ասէին. Թէ մեք Աստուծոյ ձեռաց վրէժխնդիր
պատուհասն եմք:

Գիտենք այդ, թէ երկնից արդարութեան մի դատաստանն է, որ մեղապարտ ժողովրդոց հատուցումն այդպէս կը տնօրինէ. զոքա անպա՞րտ կը համարին գիրենք: Այլ գիտենք թէ աչխարհիս վերայ չատ անգամ չարերով՝ չարեր կը պատուհասին, առ որ կը վարանի մարդոյն միտք եւ կարող չէ ըմբռնել Աստուծոյ արդարութեան ու դատաստանին անքննելի խորհուրդ:

Տեսա՞ր, սիրելի որդեակ իմ, մեծասիրտ չարեր՝ մեծազոյն չարեաց աղէտներ կը բերեն աչխարհի վերայ, որոց մահաբեր չունչին առաջ կը խամրին բոլոր երջանկութեան ծաղիկներ եւ կը թօթափին ի վայր. եւ այն որ այսօր երջանիկ է, վաղը կը նաեւ թչուառութեան հողի վերայ:

Բայց փոքրասիրտ չարերէն եւս վախնանք ու կասկածինք, թէպէտ առանձին առանձին մտածելով զոքա մի մի փոքրիկ սիրտ եւ փոքրիկ աղբիւրներ կը համարուին. իսկ երբ վտակ առ վտակ գալով միանան՝ յայնժամ ահագին գետ կը կազմեն կը յորդին երկիրը, ազգ եւ ժողովուրդ միանգամայն գետատար ջրահեղձ կը լինին:

Ես չեմ ասեր չարութեան բնածին սերմեր ու կաթիլներն իսպառ չքացնել մարդոյն սրտէն, յորում ելեւէջ կ՝առնուն ինչպէս հիւղն արեւաշողին մէջ. եւ մարդոյն չարամէտ սիրտը բոլորովին բարութեան աղբիւր մի դարձնել, անխառն եւ անմաս չարութեան չամանդաղներէն:

Որչա՞փ դժուարին եւ անհնարին է կապարի նման երկրի վերայ ծանրացած երկրաքարշ մարդ այնչափ գերագոյն բարութեան վերածել, եւ կարծել թէ նա կարող է բարի լինել ինչպէս է Աստուած եւ հրեշտակ: Յիսուս տեսաւ թէ ի՞նչ կը կրէ ներքուստ մարդոյն կեղծող ոգին, ասաց. «Ձիք ոք բարի, բայց միայն Աստուած»:

Մարդոյն սիրտ իբրեւ երկծորակ մի աղբիւր է. մերթ չարութիւն կը բղխէ եւ մերթ բարութիւն. մերթ դառն եւ մերթ քաղցր: Սորա համար մեր հոգեկիր Նարեկացին մարդոյն յարափոխ վիճակն ողբալով կ՝ասէ. «Այսօր մաքուր հոգեկիր. վաղիւն մոլի խելագար»: Շատ եւ բաւական է, եթէ կարենայ ապիկար մարդ չարութեան ակն որչափ հնար է խցելով նուազցնել, բարութիւն բղխել եւ սրբել իւր սիրտն աղտոտին կաթիլներէն:

Սոկրատի նման բարոյական իմաստասէրներ կը տգնին դօրհանապազ եւ Թերեւս չհաւատան ու կը խօսին թէ՝ լոյս, գի-

տութիւն, դաստիարակութիւն, քաղաքակրթութիւն, կարող են մարդոյն սիրտը կրթելով, մշակելով, ուղղելով, սրբել չարութեան ախտերէն եւ թշուառութիւն աչխարհէն բառնալ:

Այդ հրաչք եթէ միայն մարդոյն ձեռք արուեստաւորէ, ես չեմ հաւատար, որդեակ իմ, իսկ եթէ մարդոյն դաստիարակող ձեռքին հետ Աւետարանի հոգին եւ ընկերութեան ձեռքն ես հրաշագործէ, այո՛, կը հաւատամ յայնժամ թէ մեր ընկերական կեանք կը ծաղկազարդի, եւ կ'ազատի չարութեան եւ թշուառութեան փուչերէն:

Երկիւղած որդեակ իմ, ես չեմ խրատեր քեզ, որ աչխարհի կրթութեան եւ գիտութեան իմացական լոյս չընդունիս, այլ կը յորդորեմ զքեզ, զի քո ստացած բնական լոյսը՝ Աւետարանի լուսոյն եւ սիրոյն հետ խառնես, երկու լուսով չրջիս աչխարհիս վերայ. մի լուսովն՝ քո առօրեայ հացը գտնես եւ միւսովն՝ յաւիտենական կեանք: Այսու դու միանգամայն ազատ կը մնաս մարմնոյդ եւ հոգւոյդ կորստական թշուառութենէն:

Աչխատիր, որ սրտիդ բուրաստան բարեբոյս ծաղիկներով մշակես. աչխատիր, որ փչարոյս չը լինի սիրտդ եւ փչերով չը վարակի ոգիդ. գիտցիր, թէ չարարուեստ լինելով՝ փուչ մշակես, փուչն զքեզ կը վառէ. կեանքդ մոխիր կը դառնայ: Մարդ ես դու, անչուչտ բնածին փուչեր կը բուսնին ի քեզ. միչտ ջանայ խնամով սրբել զանոնք. եթէ միանգամ խորամանկ ձգեն, գիտե՞ս, որչա՞փ դժուարին է յետոյ արմատահան առնել: Զգուչացիր նաեւ եկամուտ չարութեան սերմերէն, երբ չար մշակ ընկերներ դայն սերմանել ուզեն մատաղ սրտիդ մէջ: Ընկերական կեանքիդ մէջ ոչ չարութիւն փոխ առ եւ ոչ չարութիւն փոխ առ, այլ միչտ բարութիւն ստացիր:

Ի վերջոյ, մեծ երկիւղածութեամբ կարդա՛ Դաւթին սրբատահան աղերս. «Սիրտ սուրբ հաստատեա յիս, Աստուած, եւ հոգի ուղիղ նորոգեա ի փորի իմում»:

———o———

չո՞ւ համար ազգեր մերք կը բարձրանան եւ մերք կը խոնարհին, մերք կը բարգաւանին եւ մերք կը նուազին:

Դորա պատճառներ զենիմ եւ զօրութիւն չեն. այլ մեղմ եւ արդարութիւն: Ուստի կասէ Սողոմոն. «Արդարութիւն զազգ բարձրացուցանէ. մեղմ նուազցուցանէ զասգս» Առակ ԺԴ. 11

ՆԱԽՈՐԴ դասին մէջ քալ խլամտեցար, որդեակ իմ, թէ ի՛նչ էին մարդոյն ընկերական կենաց երջանկութեան սկզբնաբուղխ աղբիւրները: Սորվեցար թէ բարութիւն եւ չարութիւն էր այն, որ յառաջ կուգայ մարդոյն սրտէն ինչպէս ջուրի վտակն աղբիւրի ակնէն:

Այս դասիդ մէջ պիտի սորվիս, թէ ի՞նչ են ապա այն սկզբնապատճառ աղբիւրներ, որով աշխարհիս բովանդակ ազգեր եւ ժողովուրդներ մերթ կը բարգաւանին եւ մերթ կը նուազին. մերթ կը բարձրանան եւ մերթ կը խոնարհին մերթ ազատ քաղաքացի կը լինին, եւ մերթ սարկական ծառայ. մտադիւր հոգւով ուշ դիր եւ ես խօսիմ քեզ այդ յեղյեղուկ բախտին պատճառներ:

Երկրիս համայն ազգեր, ժողովուրդներ, իշխանութիւններ եւ գահեր յեղաշրջող տարերք կան. միոյն անունն՝ արդարութիւն է եւ միւսին՝ մեղք. այս երկաքանչիւրին հեղինակ եւ ծնող դարձեալ մարդն է, մարդոյն սիրտն է եւ մարդոյն աշխարհիս վերայ վարած կեանքին արգասիքն է:

Մուրք դիրք այդ երկու որոշակի բառերով կը հասկացնէ Իսրայէլի ժողովուրդին կեանքը, դի այդ երկու բառերուն ընդարձակ նշանակութեան տակ կը վակխ մարդոյն կենաց բովանդակ գործքեր, մեղք եւ արդարութիւն:

ՑՈՒՇՈՒ ՈԿՀՅՈՒՉՈ
ՂՂՈՍՇՈՎՍՂ ՎՅ ԺՂՈՇՈՎՈՒՅՈՀ

·ՆՔ Ո Ն Ն

Մարդն այս աշխարհիս վերայ այդ երկու ճանապարհին վերայ կը քալէ. կամ արդարութեան եւ կամ մեղաց: Ուղիղ ճանապարհ՝ արդարութեան ճանապարհն է. մոլոր ճանապարհ մեղքի ճանապարհն է: Մարդն ազատ անբռնադատ է. ինքն ա–զատաբար կ՚ընտրէ իւր ճանապարհ. կամ արդարութիւն գոր–ծելով՝ արդար կը լինի, կամ մեղք գործելով՝ մեղապարտ կը լինի:

Եւ ինչպէս մի մարդ, այնպէս մի ազգ, մի ժողովուրդ, մի երկիր եւ թագաւորութիւն, գարձեալ այդ երկու ճանապարհով կ՚ընթանան: Եթէ արդարութիւն գործեն, դորա պտուղն է անարգանք, ստրկութիւն, սուր եւ պատերազմ, տառապանք աղքատութեան եւ չարաչար կեանք:

Ո՛վ է, որ այս հատուցումներ կուտայ ազգերուն. ո՛վ է, որ կը կշռէ ու կը չափէ ազգերու մեղք եւ արդարութիւն եւ կը վճարէ վոխարէնն. ո՛վ է որ արդարագործ ազգերն օրհնելով՝ նոցա կեանք եւ սերունդ բազմապատկելով բարգաւաճ կ՚առնէ երկրիս վերայ, ինչպէս կը խոստանար արդար Նահապետին. «Օրհնելով օրհնեցից զքեզ, եւ բազմացուցանելով բազմացու–ցից զաւակս քո ի վերայ երկրի»:

Իսկ ո՛վ է, որ անիրաւ, մեղաւոր ազգեր իւր օրհնութենէն կը զրկէ. նոցա կեանքն անճետ, անսերունդ կը թողու առանց բարգաւաճելու, որով կամ իսպառ կը ջնջուին եւ կամ կը նուա–ղին:

Ահաւասիկ այդ ամէն չափող եւ տնօրինող՝ Արդարութիւնն է, նոյն ինքն Աստուած՝ որ արդարութիւն եւ ուղղութիւն կը սիրէ, ինչպէս կը խօսի Դաւիթ: Նոյն արդարութիւնն է, որ իւ–րաքանչիւր ազգերու գործոց չափով կը չափէ զիրենք: Քրիս–տոս եկաւ աշխարհ այդ արդարութեան համար վկայեց եւ ա–սաց. «Որով չափով չափէք: չափեսցի ձեզ»:

Բայց արդ սկսիմ ճառել քեզ, որդեակ իմ, թէ ի՞նչպէս կը տարածի թէ մեղք եւ թէ արդարութիւն մի ազգի եւ ժողովուր–դի: Շատ բնական է որ մեղք նախ անհատ անձինքներէն կ՚սկսի եւ երթալով կը բազմանայ, կ՚անցնի բոլոր ժողովուրդի դա–սակարգութեան մէջ. այսինքն գլխէն մինչեւ ոտքը միահա–մուռ կախտանայ ժողովուրդի մարմինն. ահաւասիկ այդ է ամբողջ ազգին եւ ժողովուրդին մեղք:

Իսկ երբ ընդհակառակն ժողովուրդի բարոյական մարմի–նը գլխէն սկսեալ մինչեւ ոտք արդարութիւն կը գործեն, մեծ եւ փոքր առհասարակ իւրաքանչիւր կարգի մարդ կը ճանչնայ

իւր պարտիք եւ իրաւունք. այդ եւս ժողովուրդին եւ ազգին արդարութիւնն է:

Թէ մեղք եւ թէ արդարութիւն իրենց նկարագիրն ունին. ես նախ մեղքին ազեղ ստուերագիր հանեմ քեզ, թէ գիա՞րդ մեղք իւր ամէն հանգամանօք իբրեւ համատարած՝ ախտ՝ երբ կը ճարակի ժողովրդոց բոլոր մարմնոյն մէջ, մահաւէտ կը լինի նմա, որով կ'սկսի յայնժամ տակաւ տակաւ հիւծելով մեռնիլ:

Եւ ի՞նչ է այդ մահացուցիչ մեղք: Ինչ որ լինճ յուշ կուգան, զայն թուեմ քեզ:

Երբ մի ազգի եւ ժողովուրդի խղճի դիտակցութեան խայիտ խլացած կը բթանայ, երբ պարտուց եւ իրաւանց արդարաչափ կշիռը՝ ժողովուրդի ընկերական կեանքէն կը բարձուի, երբ ազգի եւ աշխարհի վարիչ իշխանները՝ արդարութեան պարտիքները կը մոռնան, երբ դատաւորներ կ'անիրաւեն, եւ օրինաց տեղ կամք եւ բռնութիւն կը տիրէ, երբ ժողովուրդ կը մոռնայ այն պատուէրներ եւ պարտիքներ զորս Քրիստոս եւ Պօղոս պատուիրեցին՝ կայսերինը կայսեր տալ եւ հատուցանել ում պարտական է ժողովուրդ եւ ումեք պարտական չմնալ. երբ կ'ստահակի ժողովուրդ, երկրին եւ ազգին օրէնքները հնազանդութեամբ չի յարգեր, կը հեստէ եւ անիշխան վարիլ կ'ուզէ, երբ ժողովուրդ իւր ընկերական չահավաճառութեան մէջ առանց արդար կշռի կը գործէ, այլ եւս իւր խիղճն ի բաց կը թողու, եւ որչափ կարող է կ'անիրաւէ եւ կը նենդէ, երբ նիւթապաշտութիւն կը տիրէ ժողովուրդին մէջ, հոգին կը նուաստանայ ու կը մեղկանայ, հովիւն իւր հօտով, պաշտօնեայն իւր ժողովրդով եւ իշխան իւր երկրով առ հասարակ Աստուծոյ ճանապարհէն կը խոտորին, երբ ժողովուրդ ճշմարտութիւն կ'ատէ, դէպ ի լոյս երթալ չուզեր, երբ խաւարասէր լինելով՝ խաւարագործութեան մէջ կը թափառի, երբ ազգի եւ երկրի կառավարութեան անձնիւր կարգեր դերիվայր լինելով կը չփոթին, ժողովուրդն իբրեւ իշխան կը լինի, մանուկ՝ ծերոյն աթոռը կը բազմի, քահանայն իբրեւ ժողովուրդ կը լինի եւ ժողովուրդ իբրեւ քահանայ. տէրն իբրեւ ծառայ եւ ծառան իբրեւ տէր. տիկին իբրեւ աղախին եւ աղախին իբրեւ տիկին. երբ անարգն իբրեւ պատուական կը յարգուի եւ պատուականն կ'անարգուի, երբ տգէտք ու խաբեբայք կը տիրեն, ժողովուրդի հաւատարիմներ կը մերժուին:

Մի խօսքով համառօտեմ քեզ. երբ երկրի ժողովուրդ բանա-

տրութեան լոյս, մարդկութեան պատիւ խոպատ կը մոռնայ. թէ բնական խղճի օրէնքներ, թէ Աստուծոյ յայտնեալ օրէնքներ, թէ քաղաքային եւ ընկերական օրէնքներ, գլխովին կ'եղծանէ եւ կ'ապերի նա այնպէս, ինչպէս Նոյեան դարու ապիրատ ժողովուրդ, որոց համար կը վկայէ Սուրբ գիրք. «Ապականեցաւ ամենայն մարմին առաջի Տեառն»:

Իսրայէլի ժողովուրդի մարմին երբ ոտքէն մինչեւ գլուխ կը դեղձանէր ու կ'ախտանար, Եսայիի իբրեւ բժիշկ նորա ցաւերը չօշափելով կ'ասէր. «Ամենայն գլուխ ի ցաւս եւ ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն, յոտից մինչեւ գլուխ չիք ի նմա առողջութիւն, եւայլն»:

Եթէ կ'ուզես թէ եբրայական ժողովուրդին եւ թէ աշխարհիս այլ եւ այլ հին ժողովրդոց բարուց ապականութեան բոլոր նկարագիրը տեսնալ, մեծ մտազրութեամբ կարդա Սուրբ Գրոց մէջ Դատաւորաց եւ Թագաւորաց պատմութիւն. կարդա՛ բոլոր մարգարէութեանց գրքեր ու բողոքները. տես ո՞րչափ կենդանի նկարագիր կը հանեն Աստուծոյ ընտրեալ Մարգարէք եւ կը դնեն գայն ժողովուրդի աչքին հանդէպ:

Թո՛ղ Սուրբ Գիրքը. կարդա՛ ընդհանուր ազգաց պատմութիւնները, յորս յայտնի կ'երեւի նոյն ժամանակի մարդոց կեանքի հանգամանքներն, եւ կը տեսնես դու թէ ժողովրդոց համատարած մեղք կործաներ է աշխարհիս հին ազգեր եւ դարերը. ինչպէս Եգիպտոսի, Յունաստանի, հին Հռոմայ վերջին հարստութիւն, Կարքեդոնի, Բարելոնի, Ասորեստանի, եւ այլն: Զմոռնանք նաեւ նոր Հռոմայ Կոստանդիանոսի գահը, որ Բիւզանդիոնի գագաթան վերայ բարձրացած էր:

Այլ եւս տակաւին աշխարհիս նոր ազգերու մեղք պիտի կործանէ այն ամէն ազգեր, որ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան լոյսէն խոյս կուտան, եւ դեռ ապրիլ կ'ուզեն հնութեան եւ հին մեղքերու մէջ:

Ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն ասացի, որպէս զի դու կարենաս որոշել թէ աշխարհիս վերայ սուտ քաղաքակրթութեան երեւոյթներ եւս կան. որք թէպէտ ի հեռուստ այլ եւ այլ դոյներով չպարեալ կը տեսնուին, այլ ի ներքուստ ժողովուրդին կեանք երթալով կը վատթարեն, կը դեղձանեն դեղխութեան ու ծայրայեղ ապատութեան մէջ: Նոքա եւս թէ վաղ թէ անդան այժմեան բարգաւաճութենէն կը նուազին եւ կը կործանին: Վասն զի ցոյց կուտայ աշխարհիս փորձը թէ ամէն ծայրայեղութեանց վախճանը կործանումն եւ կորուստ է:

Բայց դու, ողջամիտ որդեակ իմ, մի դուցէ այնպէս ըմբռնես ու դատես թէ ազգ եւ ժողովուրդ երբ իւր վարիչներով հանդերձ միահամուռ կը մեղանչեն, դուր ի վեր անդր նկարագրեցի քեզ, յայնժամ համայն ազգ, հայրենիք: Եւ պետութիւն կը կործանին իբրեւ արդար եւ անաչառ հատուցումն բոլորն ի մէասին կրելով կորսեան ազէատը, որոյ ճիշդ օրինակ կը տեսնամք Սողոմայ եւ Գոմորայ ամբարիշտ ժողովրդոց վերայ: Արդար նահապետ Աբրահամ խոնարհելով իբրեւ հող եւ մոխիր երկնից արդարութեան առաջ՝ կամեցաւ նորա ցասումն իջուցանել, ուստի մաերմօրէն հարցանելով կ'ասէր. Տէր, եթէ այն քաղաքներուն մէջ քառասուն արդար գտնուի, դարձեալ պիտի կործանե՞ս. նոցա համար չը պիտի՝ խնայես մնացեալ ժողովրդոց: Եւ այսպէս հարցանելով՝ իջաւ մինչեւ հինգ արդարոց թիւ, այն եւս չը գտնուեցաւ. միայն արդար Ղովտ մի կար՝ զայն ի դուրս հանեց եւ անդէն կործանեց, մոխիր դարձուց ամբարշտաց քաղաքները:

Սակայն չատ անգամ արդարութեան հատուցումն ուրիշ եղանակաւ կը տեսնամք. այսինքն ժողովուրդի կամ երկրի մի մասն կը մեղանչէ, օրինազանց կը լինի. հատուցումն ամբողջ ազգ հաւասարապէս կ'ընդունի: Վասն զի անցելոյն մէջ պատմութենէն գիտենք, եւ ներկային մէջ մեր աչքով կը տեսնամք. եւ ի՞նչ է այս, չատ յայտնի է աչխարհին առաջ: Զի երկրի վարիչներ կը դո՞ւն մեղք, երկիր եւ ժողովուրդ կը տուժէ եւ կը կործանէ: Հայրեր կ'ուտեն ազոխ, եւ որդւոց ատամունքներ կ'առնուն. առաջնորդներ կը խոտորին եւ ժողովուրդ մոլորեալով կը հետեւի: Եւ այսպէս աչխարհիս մեծամեծ լեռներուն մեծակոյտ մեղքեր՝ գայրացած հեղեղներու եւ դետերու նման բարձրադիր լեռներէն կը թափին ժողովուրդի դաչտին վերայ, եւ զայն հեղեղատար առնելով՝ ամէն բարեչինութիւն կը քանդեն ու կ'աւերեն: Եւ ի՞նչ կը լինի սորա վախճանը, ոչինչ, իրինք եւս կը նստին այնուհետեւ աւերակ հողաբլուրին վերայ:

Համառօտ անցայ այս կէտին վերայ, որդեակ իմ, ուչիմ ես դու, կը հասկնաս թէ ինչ կը խօսիմ: Թողլով այդ ժողովուրդին մեղք, բաւ է որչափ ինչ խօսեցայ, սկսիմ այժմ նորա արդարութեան վերայ խօսիլ:

Ինչպէս տեսար ի վեր թէ՝ մեղք մեծնալով տարածելով կը քանդէ աչխարհ եւ ժողովուրդ, եւ նորա վախճանը դէպ ի կորուստ կը տանի, այսպէս նաեւ արդարութիւն կը չինէ եւ կը կանգնէ ժողովուրդին տուն, քաղաք եւ երկիր. եւ ինքն հոն կը

հանդչի: Արդարութիւն ժողովուրդը դէպի կորուստ չի տանիր: այլ դէպ ի դիւտ, դէպ ի փառաւորութիւն, բարձրութիւն եւ անմահութիւն. «Զի արդարութիւն մչանչենաւոր եւ անմահ է»:

Եւ թէ ի՞նչպէս կը լինի որ երկիր մի իւր ժողովուրդով, վարիչներով, իւրաքանչիւր կարգի եւ վիճակի մարդիկ մէն մի իւր պարտուց բաժին արդարութեամբ կը գործէ, դու միա դիր եւ ես կ'արձաբանեմ քեզ:

Երբ պետական աթոռի վերայ նստող թագաւոր արդարութեամբ կը գործէ, իշխանն՝ իրաւունքով կ'իշխէ, դատաւորն օրէնքով կը դատի, ժողովուրդն՝ օօրինաց կը հնազանդի: Երբ ընկերական չհավաճառութեան մէջ՝ գինւոյն մէջ ջուր չի խառներ, կամ անփորձ արծաթը փորձեալին տեղը չի ծախեր, դոր վերէն կը տեսնար Աստուած ու կը յանդիմանէր Իսրայէլի ժողովուրդը:

Այո՛, արդարութիւն զազդ եւ ժողովուրդ կը բարձրացնէ, երբ նա ճշմարտութեամբ պաշտէ իւր տէր Աստուածը, չհնազանդուրի մխայն չրթամբք պատուել զայն. եւ երբ նա երախտապէտ կը լինի իւր պարգեւատու Արարչէն, եւ չապերախտեր լինէ Իսրայէլի ապաշնորհ ժողովուրդ, որոց ապերախտութիւն դատելով Աստուած՝ վկայ կը գոչէր երկինք եւ երկիր. ու սըրտառուչ կերպով կը գանգատէր. «Մանեաւ եզն զտուցիչ իւր եւ էշ զմսուր Տեառն իւրոյ, եւ Իսրայէլ զիս ոչ ծանեաւ եւ ժողովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ էառ»:

Արդարութիւն կը դործեն ու կը բարձրանան, երբ քահանան ու ժողովուրդ կը կատարեն եկեղեցւոյ օրինաց պարտքերը: Քահանան պաշտօնասէր կը լինի, ժողովրդասէր կը լինի. Եւ գիտութիւն չի մերժեր, տեսուչ հովիւն ու հօտ կը ճանչնան դիրար. մինն անձնադիր լինի, արթնութեամբ հսկէ ու հովուէ. եւ միւսն կամակար լսէ նորա ձայնին:

Այսպէս երբ ժողովուրդի բոլոր դասակարդութիւն եւ իւրաքանչիւր անհատ անձն թէ առ Աստուած եւ թէ առ մարդիկ իրենց պարտքեր կը ճանչնան եւ Աւետարանին քարոզած ընկերական օրէնք լիովին կը կատարեն:

Ժողովուրդ եւս կը բարձրանայ, եթէ Աւետարանին եկեղեցւոյ աւանդած այդ արդարութիւնները գործելէն յետոյ՝ սիրէ նաեւ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան յառաջդիմութիւնը, որ աւետարանի քարոզած ազատութեան լոյսէն լոյս առնելով, մարդկային ընկերավարական աշխարհ կը լուսաւորէ, մարդ

իւր հին բարուց բրտութենէն կ՚ազնուացնէ եւ դէպ ի կատարելութիւն կը վարէ։

Ես գիտեմ, դու այս մեր ժամանակը տեսնալով, քաղաքակիրթ աշխարհին վերայ կը դայթակղիս, երբ կը թողու Աստուածաշունչին խաղաղութեան դարը. կը թողու արդարութեան իրաւախոհութիւնը, կռիւ, սուր ու թնդանօթ ի գործ կը դնէ, արիւնով կը լուանայ կեանքը, մահով կը գրաւէ ժողովուրդին որդիքները։

Այդ մի հարցներ այժմ, դորա պատասխանը չատ դժուարին ու ընդարձակ է. դու չգիտե՞ս որ նոյն իսկ քաղաքակիրթ աշխարհ իւր հին ոգիէն փոխուելով դեռ զօնացած չէ, եւ այդ սպանիչ հրաղէն գործիքներն իրրեւ արդարութիւն ի գործ կը դնէ։ Ո՛վ կը լսէ Քրիստոսի խօսքին, որ կը սաստէ. «Սուրդ ի պատեան դիր, եւայլն»։

Թող գահերը, թող պետական մարդիկները, նոյն իսկ ժողովուրդն եւս գահ կը սիրէ, փառք կը սիրէ, սուր կը սիրէ. իւր ընկեր ժողովուրդին վերայ յաղթութիւն կը սիրէ։ Եւ ես չասացի քեզ թէ արեւմտեան քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ արդարութիւն հանդուցեալ է տիրապէս։

Ո՛չ, դեռ նորա մեղքեր չատ են, դեռ նա կը պահէ հին վայրենութեան այն մեծ ահռելի մեղքն. եւ ի՞նչ է այդ, փոխանակ խաղաղարար արդարութեան՝ խռովութիւն եւ արիւնադործութեան արհեստ. դի երբ զայրանայ՝ իւր հնարած զերանդիներով մարդոց կեանքը կը հնձէ ու կը բառնայ աշխարհէն. մարդոց հոգիներն ինքն չէ տուեր. չգիտենք թէ ի՞նչ իրաւունքով կ՚առնէ։

Տեսա՞ր, արդարասէր որդեակ իմ, թէ քանի՞ զօրաւոր է արդարութիւն, քանի՞ հզօր ձեռնկալու է աշխարհիս վերայ այն ազգերուն, որ զայն կը սիրեն ու կը պահեն, նոքա միայն օր ըստ օրէ կը բարգաւաճին ու կը բարձրանան։ Իսկ այն ազգեր, որ արդարութիւն կ՚արհամարեն, արդարութեան ուղիղ ճանապարհէն կը խոտորին, պարտուց եւ իրաւունց կշիռը ոտնահարելով կը խորտակեն, մարդկութեան չնորհ ու խղճի գիտակցութիւն կը կուրցնեն, աստուածպաշտութեան կրօն եւ հաւատառ ոչինչ կը համարին, ահաւասիկ այդ ազգերու սերունդ՝ Աստուծոյ արդարութեան օրհնութիւն կարող չեն ժառանգել։

Եւ ի՞նչ կը լինին. այդ յայտնի է, թէ հազար տարի եւս ապրին, թէ աշխարհակալ լինին, թէ գահերն ամպերու վերայ դնեն, ի վերջոյ արդարութեան կայծակէն զարնուելով կը տա-

պալին ի գետին, կը խոնարհին մինչեւ գերեզմանին խոր։ Ինչպէս մի մարդու համար ծնունդ, աճումն, մահ եւ գերեզման կայ, այսպէս ազգերն եւս իրենց գերեզմանն ունին. եւ ահա գին վիհ մի է, որոյ մէջ կը ծածկուի նոցա յիշատակ։ Եւ ի՞նչ կը թողուն նոքա. Եգիպտոսի բուրգեր, Բաբելոնի աշտարակներ եւ Հռովմայ կրկէսներ. դոքա պահ մի աչխարհիս վերայ կը վերանան, կը բարձրանան որպէս Լիբանանու մայրիները, զոր անցաւ տեսաւ Դաւիթ, եւ ամբարիչն վերացեալ եւ բարձրացեալ որպէս զմայրս Լիբանանի։ Անցի եւ ահա ոչ ոչ էր. խնդրեցի, եւ ոչ գտաւ տեղի նորա»։

Այլ եւս հերիք է, որդեակ իմ, թողունք ազգերու մեղք եւ արդարութիւն, չատ յարմարագոյն է թէ ասեմ, մահ եւ կեանք։ Դու ինքնին անչուչտ խելամտեցար. թէ այդ երկուքին սկզբնական սերմեր ժողովուրդի անհատներէն կ'սկսին եւ ցանուելով ցանուելով կը տարածին ազգութեան երկրին բոլոր եբեսը։ Եւ դուս, որ մի ազգի եւ ժողովուրդի անհատ սերմիկ եւ զաւակն ես, մանկութեանդ հասակէն սկսելով ուղղութիւն եւ արդարութիւն սիրէ։ Ոչ մոքէդ եւ ոչ ձեռքէդ երբէք մի թողուր այդ ուղղութեան սուրբ կչիռը, որ ընկերական կեանքիդ մէջ կ'ուսուցանէ քեզ պարտուց եւ իրաւանց կատարեալ ճանաչումն։ Այդ կչիռը թէ անարատ պահես, դու աչխարհիս վերայ մուրացիկ չես լինիր. Դաւիթ կ'երաչխաւորէ. «Մանուկ էի ես եւ ծերացայ, եւ ոչ տեսի զարդարն արհամարեալ եւ ոչ զաւակ նորա թէ մուրանայ հաց»։ Քեզ լաւ խսկ է թէ աղքատ լինիս, արդար լինիս. քան մեծատուն՝ սուտ եւ անիրաւ, ըստ Սողոմոնի առակին։ Նոյն կը խօսի դարձեալ. «Մեծութիւն խոկեալ անիրաւութեամբ, պակասեցի. խսկ որ Աստուածապաշտութեամբ ժողովէ, բազմացի»։

Կը վստաւորիս, որդեակ իմ, թէ նախանձաւոր ու հետեւող լինիս նախնի արդարոց չաւղին։ Թէ Արիստիդէսին պէս ուրախութեամբ վարուիս կեանքիդ մէջ, անիրաւութենէն խորչիս եւ արդար անունը թողուս աչխարհիս վերայ, յայնժամ քո արդար գործքեր, քո յիշատակ կը յաւերժացնեն քո հայրենի ժողովուրդին մէջ։ Եւ քեզ ի՞նչ մեծ վաստք, գիտե՞ս, թէ անուն ազգ կենդանի մնայ, կարղացուի միչտ ժողովուրդի կենդանի սրտին մէջ, եւ չը լինիս դու այնպէս՝ ինչպէս կ'ասէ Դաւիթ. «Եւ կարղասցին անուանք նոցա ի հողս իւրեանց»։

ԴԱՍ ԺԲ.

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ՊԱՏԱՀԱՐՔ ԱՇԽԱՐՀԻ

Ի՞նչ են ժամանակի պատահարներ, որ մեծամեծ ազէտներ կը բերեն աշխարհիս վերայ· տարե՞րբ են, հողմե՞րն են, ծովե՞րն են, ցամա՞քն է, շա՞րժն է, առ՞վն է, մահտարաժա՞մն է: Ո՛չ, ո՛չ· աշխարհիս մեծ պատահարներ՝ մարդիկ են, եւ նոյն իսկ մա՛րդն է մարդոյն պատահար· տարապարտ է մարդոց դատաստանը, որ պատահարները՝ միայն տարերաց վերայ կը ձըգեն կամ կ՝ասեն թէ չար ժամանակ բերաւ:

ՀԱՐՑՈՒՄ, նորատի որդեակ իմ Սամուէլ, եւ ես խօսիմ քեզ թէ ի՞նչ է ժամանակ եւ իւր պատահարներ աշխարհիս վերայ· դու որ նոր ժամանակի գարնան ծաղիկն ես· դու որ նոր թեւակոխեր ես կենացդ առաջին չրջանին մէջ· դու դեռ ամառն ունիս, որ քո պտղաբերութեան չրջանն է· աշունն ունիս, յորում պիտի ժողովես պտղաւէտ կեանքիդ արդիւնք· ձմեռն ունիս, յորում պիտի հանգչիս ու վայելես:

Մեծ մտադրութեամբ ուսիր այն դասն· ուսի՛ր թէ ի՞նչպէս կը դառնայ արագ արագ ժամանակի անիւն ու չրջանը, եւ իւր յարաղարձ հոլովման մէջ կը վարէ կը տանի մարդոյն կեանքը խանձարուրէն մինչեւ ի գերեզման, եւ յառաջ կը բերէ աշխարհիս այլ եւ այլ պատահարներ· մերթ չարիքներ ի վեր կը հանէ եւ մերթ բարիքներ· եւ չարն ու բարին, անիրաւն եւ արդար առ հասարակ իւր հզօր գաւազանին տակ վարելով՝ հէք մարդոյն կեանքը իրրեւ աշխարհիս գետերը կը տանի կը թափի յաւիտեան ծովուն անդունդը:

Ժամանակն աշխարհիս գահերուն, թագերուն տիրող մեծ աշխարհակալն է· միապէս հաւասար կ՝իշխէ իւր յաւիտենական գաւազանով, գհին եւ ատրուկ ծառային վերայ· գամէն մարդ միահամուռ կը վարէ դէպի գերեզմանին վիհը:

Ժամանակ հանուր մարդկային գործոց մեծ դիւանապետն է· նա է որ կ՝արձանագրէ մեր կեանքին հաշիւը, աշխարհիս տիրող թագաւորաց հաշիւը մեծ դիւանագէտներու հաշիւը, պատերազմի եւ արեան գաշտերու հաշիւը, հպատակ ժողո-

վուրդին հաչիւը, բողոքող զրկեալներուն հաչիւը, յղփացող մեծատանց հաչիւը, տուայտեալ Ղազարոսներու հաչիւը, ա-մէն կարգի եւ վիճակի մարդոց հաչիւը:

Ժամանակ երկնից արդարութեան եւ հատուցմանց գործա-դիր ոստիկանն է. իբրեւ սուրհանդակ կը շրջի աշխարհիս վե-րայ: Կ'երթայ կը մտնի յանտառ, անտառին տիրապետ առիւծ կ'սպաննէ. կը դառնայ թագաւորին պալատը, նորա չունչ եւ ոդին կը քաղէ, կը հասնի Բաբելոնին դաչտը հպարտացող գո-ռոզին դիցապատկեր արձանը կը կործանէ: Ժամանակ իւր ձեռքի տապարով կտրեց այն աչխարհասփիւռ ծառը, որ բարձ-րամտելով իւր ճիւղերը դէպի երկինք կ'արձակէր. անկաւ տա-րածեցաւ դետնին վերայ. եւ ճանչցաւ իւր չափը:

Ժամանակ քան զարծիւն սուր արագաթեւ է. կը բարձրա-նայ եւ չեչտակի կը դիտէ զաչխարհ, կ'իջնայ եւ քաղաքներ հո-ղարկուր կը դնէ. Բաբելոնի, Նինուէի, եւ հին Արմաւիրի, Ար-տաչատ ու պերճ Անուոյն փառքն աւերակաց տակ կը թաղէ: Թողլով հողագնդին երեսը՝ կ'երթայ Վեսուվի լեռան տակ կր մտնէ, կրակ կուտայ, հրանիւթ կը բորբոքի, եւ Պոմպէի պեր-ճուքիւն մոխրաթաղով կը ծածկէ:

Բայց կ'անիրաւիմք, եթէ ասենք ժամանակի պատահարին ձեռքը միշտ կը քաղէ ու չի չիներ. կամ թէ կաչառէ, զաչխարհ մի կը չինէ, միւս կը քաղէ: Ժամանակ վաղուց է, որ թողուց արեւելքը գնաց արեւմուտք. երեք դար է, որ անդ կը դեգերի, արեւմտեան հին աչխարհ իւր ամէն չէնքով տապալեց. նոր հի-մըն դրաւ, նոր աչխարհ կանգնեց, նոր մարդ վերածնեց, լոյս գիտութիւն եւ քաղաքակրթութիւն ծաւալեց ընկերական աչ-խարհին մէջ: Անշուշտ ժամանակ միշտ յարեւմուտս չի մնար. մի օր կը դառնայ յարեւելս եւ գայն եւս իւր հնութենէն կը վե-րանորոգէ:

Թողունք այս վերացեալ մտածութիւնները, որդեակ իմ. եւ այսպէս չը կարծենք ու դատենք հեղգամտութեամբ, թէ երբ մարդիկներ անգործ նստին, ժամանակն ինքնին նոցա հա-մար կը գործէ:

Մենք թէպէտ աչխարհիս բոլոր պատահարներ ժամանակի ազդեցութեան կուտանք, բայց հետազօտել պէտք է, թէ պա-տահարներն ի՞նչ են, ուստի՞ է նոցա սկիզբն եւ ծնունդ:

Ուղիղ դատելով հարկ է խոստովանիլ, թէ ժամանակի պատահարներ մեր անցեալ գործոց հետեւանքներն են. եթէ մենք չգործենք՝ ժամանակ իւր պատահարով կը դադարի, ի

բաց թողլով այն բնական տարբերաց պատահարները: Ժամանակը մինչեւ գերեզմանին դուռը կը վարէ իւր պաշտօնը եւ կ'իջխէ մարդոյն կենաց վերայ, այնուհետեւ կը կնքէ իւր հաշիւը, ինչպէս կնքեր է մեռելոց աշխարհին հետ:

Որչա՞փ զարմանալի է, երբ մարդիկ առանց գործելոյ, ժամանակէն գործ եւ յաջողութիւն սպասեն, որպէս թէ ժամանակն աշխարհին տնտեսն ու մատակարարն է, եւ կամ թէ մեր ազարակի մէջ վարձաւոր մշակ: Նախախնամութեան օրէնքով ժամանակն իւր պարտիքը լիովին կը կատարէ: Ցանկալի գարուն կը բերէ մեզ, որ վարենք, ցանենք. ամառն կը բերէ, որ մեր ցանածները բուսնին. աշուն կը բերէ, որ մեր ամէն աշխատութեանց ու վաստակոց պտուղները ժողովելով չտեմարանենք. ձմեռն կը բերէ, որ երկրին հող, վաստակաբեր մշակն, հղնամոլներ հանգչին, եւ մարդ իւր վաստակը քաղցրութեամբ վայելէ: Անաչխատ եւ տրտնջող մարդ, որ ամէն բան ժամանակի յաջողութենէն կը յուսայ, ոչ ի գարնան կը ցանէ, ոչ յամարան կը զարմանէ, ոչ յաշնան կը ժողովէ եւ կը ցանկայ նա, որ ի ձմերան նստի հանգիստ ուտէ եւ վայելէ:

Մարդիկ որ վիճակի մէջ որ լինին, թէ յաջողութեան եւ թէ ձախողութեան, միշտ սովորած են թէ անչնորհակալու լինել ժամանակէն. ուստի եւ կը խօսին թէ ժամանակ չար է, անյաջող է, միշտ արկածներ կը բերէ. մի օր ծաղրերես կ'երեւի եւ միւս օրը կը խոժոռի. թէ այսօր հայ տայ՝ վաղն անօթի կը թողու եւայլն:

Գիտենք, ժամանակին բախտ եւ մարդոյն յեղյեղուկ կեանքը անհաստատ է. գիտենք նաեւ ժամանակի մեծամեծ արկածներ ունի, որ մեր ուժէն կը խուսափին եւ մարդ կարող չէ խոյտալ կամ վախչիլ: Ամպեր կ'որոտան, հուր եւ կայծակ կը փայլատակեն, խեղճ հովիւ որ կաղնի ծառի տակ ապաստաներ է, կը զարնուի եւ անդէն մրկած ու սեւցած խանձող կը դառնայ: Ժամանակ՝ նոյն ամպերէն սոսկալի կարկուտ եւ անձրեւ կը տեղայ, սարն ու ձոր հեղեղ կը զառնան, գեղն ու քաղաք կ'ողողեն ու կը քանդեն: Ժամանակ՝ ամպերէն կ'իջնայ գետնի տակ կը մտնայ. ահագին երկրաշարժներ կը հանէ. կը կործանէ մեր չքեղ կառուցած չէնքերը. ո՛հ մեր չինած տունը մեզ համար գերեզմանի դուռ կը լինի: Ժամանակն իբրեւ ժանտ հրեշտակ մահտարաժամ կը բերէ, աշխարհէ աշխարհ կը յածի, չորն ու կանաչ առ հասարակ կը վառէ, եւ չգիտես դուռ թէ ո՞ւր տեղէն կը բերէ այն անհուն անհամար ջորեակն ու

մարախ, որ ցանած արտեր եւ դաշտերու կանաչներ կուտէ կ'ոսպառէ: Ժամանակն մերթ եւս երկնէն անձրեւաբեր ամպերը կը վանէ ու կը ցրուէ, երկինք կը պղնձանայ երաշտութեամբ եւ կը հարուածէ խեղճ երկրագործին բոլոր աշխատութիւնը: Ժամանակը չէ թէ սաստկաչունչ հողմերով կը փչէ ու ծովու ալիքներ միայն կը յուզէ, եւ ծովավաստակ աշխատաւորները ջրի անդունդին տակ անհող, անդերեզման, անյիշատակ կը թաղէ, այլ եւ նոյն իսկ ցամաք երկրին վերայ, զոր մարդիկ ապահով կը կարծեն, նոյն հողմերով կը տապալէ ծառեր ու չէնքերը, եւ Ափրիկէի մէջ չատ անգամ գնդեր ու կարաւաններ անապատի աւազներուն տակը կը թաղէ:

Զենք ժխտեր թէ ժամանակն այլ եւս չատ արկածներ ունի, որուն տակ ենթարկուած է աշխարհն ու հէք մարդ, բայց ժամանակի բերած այդ պատահար արկածներ չատ նուազ են եւ ոչինչ համեմատութիւն չունին այն արկածներուն հետ, զորս մարդ ինքնին իւր ձեռօք կը բերէ, կամ անգիտութեամբ կամ դիտութեամբ ու չարութեամբ հանդերձ:

Մտադրութեամբ լսէ, որդեակ իմ, ես մարդոց ու ժամանակի իրաւանց դատաստանը ի վեր պիտի հանեմ. եւ դու մանուկ իմաստուն ես, իբրեւ ծեր՝ դատաւոր եղիր ու վճիռ տուր:

Մարդիկ իրաւունք ունի՞ն ասել, թէ ժամանակն իւր այդ արկածներով մեր աշխարհ կ'աւերէ, եւ կը թշուառացնէ մարդկային ընկերութիւնը, երբ ազգ՝ ազգի դէմ, մարդ՝ մարդոյ դէմ, ընկեր՝ ընկերի դէմ սուր հանելով՝ եղբայր՝ հարազատ եղբօր դէմ իբրեւ թշնամի կը զինեն: Եւ երբ աշխարհիս դահակալաց հոգին զայրանայ, դիւանագիտութեան ծածկեալ հրաբուխներ պայթին, ծովալիքներու պէս բանակները պատերազմի դաշտը խաղան, վիթխարի հրանօթներ որոտան, բիւր բիւր հազար կտրիճ կայտառ երիտասարդներու կեանք՝ մի փոքը ժամանակի մէջ դիտապատ ի գետին փռուին, ոտնաքարշ անարգաբար լցուին այն վիհերուն մէջ, զորս այդ դժբախտ պինուորներն իրենց ձեռքով փորեցին. մայրեր սգան որ կորուսին զաւակները, ամուսիններն ողբան որ կորուսին լծակից սիրելիները:

Ահաւասիկ քեզ ամենամեծ պատահար եւ պատուհաս մարդկային ազգի, որ բիւր անգամ բնական կատահարներէն դժնդակ է: Եւ ո՛վ է այդ արուեստական ու կամածին պատահարներ յառաջ բերող. մարդն է, մա՛րդ. նորա մեծամիտ ոգին է, նորա բարձրացած ձեռքն է, որ կը ծանրանայ մար-

դոյն վերայ եւ անխնայ կը ջախջախէ Աստուծոյ ճարտարապետած պատուական անօթները, զորս իբրեւ բրուտ մի մի կը չինէ նա, եւ թրծելով զայն հոգեղէն կրակով՝ կը հանէ ի լոյս:

Բայց մեթէ սորա համար ցա՞ւ կ'զգան աչխարհիս անսիրտ, սառնահոգի դիւանագէտները, եթէ պատահէն իրարու՝ կատակով կը խօսին.— Թող մայրերը կրկին ծնին: Ո՛հ, մեթէ չգիտե՞ն դոքա վչտակիր մայրերուն երկունք. չգիտե՞ն թէ մի մանուկ քանի՞ դժուարութեամբ կը մեծնայ, մարդ կը լինի: Չգիտեն, այո՛, նոցա մեծ գիտութիւն՝ միայն չահն ու փառքն է, որոց համար փոյթ չէ երբէք թէ կոտորուին ժողովուրդի որդիքները:

Հասկցա՞ր, խոհական որդեակ իմ, թէ մարդոյն կենաց մեծ պատահարն ու պատիժը՝ դարձեալ նոյն իսկ մարդն է: Տարերաց պատահական արկածներ ոչինչ համեմատութիւն չունին այն արկածներուն հետ, զորս խորամանկ մարդոց ձեռք կ'արուեստաւորէ:

Սակայն չատ զարմանալի կը թուի ինձ այս, զի մարդիկ, ժողովուրդներ այնքան սովորած են մարդոց ձեռքէն պատահարներ կրել, մինչեւ ոչխարի նման ի սպանդանոց թէ վարին, ոչինչ չեն զգար կ'ասեն թէ մեր բախտ, մեր ճակատագիրն այս է: Մանաւանդ արեւելեան ժողովուրդներ. եւ սորա բարոյական եւ ներքին պատճառն ուրիշ բան չէ, քան թէ տգիտութեան անլոյս խաւարին մէջ կաչկանդուած մարդոց ստրկացած, ընկճուած, խեղդուած ոգին:

Դառնանք, այժմ խօսինք այդպիսի ժողովրդոց կարծեաց վերայ, որք միչտ յամենայն ժամ տրտունջ կը բառնան թէ՝ ժամանակի պատահարներ չար են. ժամանակ մեզ համար զլացող է, մեք մանուկ ժողովուրդ ենք, մեր ձեռքէն բռնելով յառաջ չի վարեր. այլ թողեր է զմեզ կիսաճամբայն վերայ այնպէս անչարժ ու յետադէմ, մինչ արեւմտեան բոլոր ազգերը տարաւ հասոյց յառաջդիմութեան օթեւան եւ հանգիստ:

Բայց մեթէ այդ աչառող կարծուած ժամանակն՝ արեւելեան աչխարհին եւ նորա ժողովրդոց համար բարի պատահումներ չը բերա՞ւ: Ա՛յո, քանի տարիէն Ճառաչ նա մի մեծ պատահար անցուց, այնուհետեւ քնացաւ. ասաց ու կարծեց թէ այլ եւս պատահար չունիմ ես, դարձեալ կ'ապրիմ այնպէս, ինչպէս կ'ապրէի յառաջ հին օրէնքով, հին դրութեամբ եւ հին ճանապարհով, որոյ ելքը դարձեալ հին պատահար բերաւ մեր

աչխարհին վերայ. յանկարծ մեր քնացած տեղէն արթնացանք եւ ահա պատահարը մեր դուռը հասեր էր:

Դո՛ւ ասա, որդեակ իմ, այլ եւս իրաւունք ունի՞ այսպիսի աչխարհ եւ ժողովուրդ, որ սուր աչք ունի՝ հեռատեսել չը դիտէ, սուր միտք ունի՝ սովրիլ չի կամիր, հանճար ունի, ուղեղին մէջ թմրած է, ի դուրս հանել չդիտէ. ձեռք ունի, արուեստագործել չդիտէ. առոյգ ոտք եւ սրունքներ ունի, քալել չդիտէ. լեզու եւ աղատ կամք ունի, խորհելու եւ խօսելու վստահ չդիտէ. կը ճնշուի՝ ճիչ բառնալու եւ եղանակ չդիտէ. քնակավայր ունի՝ կը մոռնայ, յիչել ու չինել չդիտէ. ընդարձակ հող ունի՝ մշակել արդիւնաւորել չդիտէ. աղքատ է՝ դեռ կը սիրէ դեղիս կեանք, խնայութեամբ ապրիլ չդիտէ. թէ պատեհութիւն յաչողի՝ ժամանակ ճանչնալ չդիտէ. թէ ոտն մի վոխէ՝ կը պարծի, կ'աղաղակէ, լուին ու խոհեմ յառաչդիմութիւն չը դիտէ. թէ ասեն ճամբայն վերայ առիւծ կայ, վատասրտելով կը դողայ, առիւծի ձեռքէն անցնիլ, աղատիլ չդիտէ. ինքնավար օրէնք եւ սահմանադրութիւն ունի, վարիլ ու հնազանդիլ չդիտէ. դեռ մտօք մանուկ լինելով՝ քուէն եւ ընտրութիւն չը դիտէ. միշտ իւր վարիչները վոխոխել կ'ուզէ, անվոխոխ պահել չդիտէ. միշտ ներկային մէջ զեղծանելով, ապագային հետեւանքները չդիտէ:

Լսեցիր ու դատեցի՞ր, որդեակ իմ, երբ մի երկիր, ազգ եւ ժողովուրդ այսչափ եւ այսպիսի անգիտութեան եւ խակութեան կեանքին մէջ կը թավալի, այլ եւս իրաւունք ունի՞ նա մեղադրութեան յանցանքը ժամանակի վերայ դնել, եւ ինքն չքմեղս լինելով ասել՝ թէ ժամանակը չար է. եւ թէ երկրի պատահարները կը կապեն մեր ձեռք եւ ոտքը:

Գիտենք այդ, այո՛, կան երկրի պատահարներ, ծանր ու դժուարին, որք մարդոյն յառաջդիմութեան քայլերը կը կաչկանդեն: Բայց մեթէ ժամանակի պատահարները կը բարձուի՞ն կամ կը պակսի՞ն աչխարհէս: Եթէ մարդոյն մեծ պատահար մարդն է, պէտք է մրցիլ այդ պատահարին հետ գիտութեամբ եւ կրթութեամբ. այդ միակ միջոցն է, որ կը յաղթէ պատահարներուն:

Թողունք այժմ երկրի եւ ժողովուրդի ընդհանուր պատահարները, դառնամք առանձին ընտանեաց, գերդաստանաց եւ առանձին անհատ անձինքներու համար խորհրդածել, որք գործհանապազ դառն տրտունջ կը բառնան, թէ ժամանակի չարու-

թենէն մեր տուն մեր ղերդաստանը կործանեցաւ. ճոխ ու հարուստ ազնուական ընտանիք չքաւորեցան. եւ այլն:

Բայց ուղղութեամբ դատելով տեսանք դոքա եւ ժամանակի պատահարին դատաստանը, տեսնամք նաեւ թէ այդ կործանիչ ձեռք առաւել իրենց ձե՞ռքն է, թէ չարապատեհ ժամանակին:

Եթէ այդ ճոխ ու փարթամ ազնուական ընտանիքներ, երբ ուղիղ անահասութեան օրէնքէն ու չափաւորութենէն խոտորելոյ՝ դեղծան չռայլեցան ամենագեղխ կեանքի մէջ, թափեցան թէ հին եւ թէ նոր հարստութենէն. այս բնական վախճանը՝ չար ժամանա՞կ բերաւ, թէ չափաղանցութեան հետեւանքն էր, որ չգիտցան հարստութեան կեանք տնտեսել:

Դու կը տեսնաս ու կը ճանչնա՞ս մեծատանց այդ ժառանգորդ զաւակները. դոքա երանի՛ կուտան իրենց հօր եւ պապու ժամանակին, ասելով, թէ նոցա ժամանակ չատ բարի ու յաջող էր, իսկ մեր՝ չար ու դժուարին: Այսպէս արդարանալ կ'ուզեն դոքա, որք իրենց կեանքը հեղգութեան եւ անգործութեան մէջ վարեցին, ոչ միայն անսպառ դանձեր վատնեցին, այլ եւ այդ նիւթական ճոխութեան հետ կորուսին հայրենի տան բարոյական համբաւն, փառքն ու յիշատակն: Արդ, ո՛ւմ է մեղաւորանք, ո՞ւմ է յանցանք, չար ժամանակի՞ն թէ չարաւար ժառանգորդներուն:

Գուցէ դոքա սրտմտին եւ չընդունին այս դատաստանը, ասեն թէ չար ժամանակ գեղխութեան չարօրինակ, նորասիրութեան պերճանքները հեղեղի նման արեւմուտքէն քշեց բերաւ մեր աշխարհ, մեք եւս կամայ ակամայ ողողեցանք. եւ նոյն իսկ ժամանակ դմեզ սոխեց որ հետեւինք քաղաքակիրթ աշխարհին:

Կը դրուատէի ես Հայոց ընտանիքը, եթէ ստոյգ եւ իրապէս փափաղէին քաղաքակիրթ աշխարհի օրինակին հետեւիլ: Երանի՛ թէ այնպէս լինէր, բայց իրաց ճշմարտութիւն կը վկայէ որ դոքա թողլով Եւրոպիոյ մեծամեծ բարեմասնութեան օրինակները, միայն նորասիրութեան պերճանքները գրկեցին. թողին ներքին կրթական մասն, եւ միայն արտաքին կեղեւն առին. թողին ինչ որ վայելուչ էր մեր ազգային բնիկ յատկութեան, եւ ինչ որ մեր յառաջդիմութեան ձեռնտու օգտակար էր, այսինքն բուն քաղաքակրթութեան ճշմարիտ տարերք, որ է դիտութիւն, կրթութիւն եւ լուսաւորութիւն:

Ի՛հ, լսասէր որդեակ իմ, ես ձանձրացայ այս տնտեսական

խնդրոյն վրայ քարոզելով, խօսելով, դրելով եւ կրկնելով. այս մի քանի օրինակները քեզ բաւական են, մնացորդները դու ինքնին իմաստասիրէ: Գիտցիր, որ աչխարհիս վերայ ամէն չարաչար կեանք՝ իւր չար հետեւանքն ունի, զորս մարդիկ չար ժամանակ կը կոչեն:

Բայց մենք կը հաւատանք թէ՝ ժամանակն երկնից արդարութեան ձեռաց մի չափն է. Քրիստոս վկայեց այդ չափին համար. «Որով չափով չափէք, չափեսցի ձեզ»: Կը հաւատանք նաեւ որ այդ չափին գործադրիչ ոստիկանը՝ ժամանակն է, որ իւր չար կարծուած պատահարներով կը հատուցանէ իւրաքանչիւրին գործոց համեմատ չափով:

Այլ եւս աւարտենք այս դասը, որդեակ իմ, եւ դու ուղղէ քո դատաստանը ժամանակի պատահարին վերայ, գիտնալով թէ ժամանակն ինքնին պատահար չունի, այլ ամէն պատահար մեր նախորդ գործքերուն վերջին հետեւանքներն են, եւ հետեւանքները Աստուծոյ յաւիտենական օրինաց հատուցումն են: Ինչ որ այսօր կը կրենք, անցելոյն հետեւանքն է, եւ ինչ որ այսօր կը գործենք՝ նորա հետեւանքն եւս ապագայն կը կրէ:

Ուրեմն, երկիւղած որդեակ իմ, վախցիր գործերէդ քան ժամանակի պատահարներէն. ներկայ կեանքիդ մէջ միշտ չնացիր ուղղութիւն գործել, հաւատալով որ ուղիղ գործին հետեւանքն ու վախճանը՝ ուղիղ կը լինի: Ուղիղ ճանապարհ դէպի ուղիղ նպատակը կը տանի: Ուսիր Քրիստոսի առակէն, որ անառակութեան հետեւանք սովամահութիւն է, ուսիր աչխարհի օրէնքներէն, որ գողութեան հետեւանքը՝ կախաղան է: Ուսիր կեանքի փորձերէն, որ ըրկանաց հետեւանքը՝ չարաչար հատուցումն է:

Շատ մի ծիծաղիր, հետեւանքն լաց է, եթէ սգաս ու համբերել գիտնաս՝ հետեւանքն մխիթարութիւն է: Ամենայն օրինազանցութեան հետեւանքը միշտ պատիժ, անարգանք եւ կորուստ է, ինչպէս առաքինութեան հետեւանքը վարձատրութիւն եւ փառք է: Եթէ աչխարհ արդարապէս չը վարի, ոչ օրինազանցին պատիժ տայ եւ ոչ արդարոյն վարձ, թո՛ղ յայնժամ քո դատաստանը երկնից արդարութեան, եւ դու առաքինացիր, զօրացիր բոլոր կեանքիդ մէջ. եւ հաւատա, որ ժամանակի պատահարներու հեղեղներ եթէ յառնեն ու բաղխեն դիզդ, դու անսասան, անկործան կը մնաս, երբ հաւատոյդ չինքը՝ դու եւս Աբեթարանի այն իմաստուն մարդոյն պէս, խորագիր վիմի վերայ հաստատես:

Թէ ժամանակի պատահարները զքեզ տարուբերեն, դու անշարժ կաց. մի թերահաւատելով սասանիր, պատահարներ կուդան կ'անցնին. զի այս աշխարհ պատահարի աշխարհ է, հէք մարդ պատահարներուն տակ ճնշուած է եւ կարող չէ խօյս տալ. սորա համար Քրիստոս կարեկցելով մեր անպաշտպան խեղճութեան վրայ՝ սորվեցուց, որ աղօթենք առ Հայր, «Մի տանիր զմեզ ի փորձութիւն, այլ փրկեա ի չարէ»:

Աղօթէ, որդեակ իմ, Յաստուած ապաւինիր, եւ պատահարներ քեզմէ կը հեռանան: Ուղիղ մտածէ, ուղիղ գործէ, ուղիղ ընթացիր, եւ պատահարներ քեզ չեն պատահիր: Այլ մանաւանդ աղօթէ որ մարդոց պատահարին չը հանդիպիս: Դարձիր առաւել ընտրեց Աստուծոյ պատահար քան մարդոց, որ խստասիրտ են, ողորմիլ չը գիտեն. սորա համար քեզ միշտ լաւագոյն է որ Աստուծոյ ձեռքն յանձնուիս, եւ սրտեռանդ աղօթես Դաւթին բերանով. «Աստուած ապաւէն իմ եւ ես յուսամ ի նա»:

———o———

Դ Ա Ս ԺԹ.

ԱԻԵՏԱՐԱՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

———o———

Ի՞նչ է դարման այս մեր հիւանդ ու թշուառ աշխարհին.— Աւետարան, ընկերսիրութիւն եւ միաբան զօրութիւն. սորա համար՝ բանն թժիշկն ինքնին եկաւ յաշխարհ. մեր վէրքերը բուժել եւ մարդկութեան հնացեալ կեանքը վերանորոգել: Եւ որոյ անունն՝ ճշմարտութիւն եւ կեանք էր, այսպէս աւետարանից. «Ես եկի, զի զկեանս ունիցիք եւ առաւել եւս ունիցիք»:

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ որդեգիր, հաւատացեալ որդեակ իմ Սամուէլ, Աւետարանը եւ Աւետարանին քարոզած ընկերսիրութեան դասը պիտի խօսիմ քեզ. ականջդ բաց արա, սիրտդ ինձ տուր, խոնարհ երկիւղածութեամբ լսէ Յիսուսի դասին, որ քեզ լոյս կուտայ, յոյս կուտայ, կեանք եւ անմահութիւն կուտայ:

Յիսուս, որ աշխարհիս վերայ ինքն անգիր անդպրոց էր, պաղեստինոյ աշխարհին մէջ բացաւ իւր Աւետարանին համալսարանը եւ սկսեց քարոզել:

Ես կը թողում այժմ աւետարանին քարոզած ընդհանուր

դասեր, միայն ընկերասիրութեան դասն պիտի աւանդեմ քեզ, եւ այն բաւական է թէ սրտի մտօք պահես: Վասն դի սէր եւ ընկերասիրութիւն Աստուածային պատուէրներուն գլուխն է եւ օրինաց հիմն:

Մովսէս, որ Իսրայէլի ընկերութեան օրէնսդիրն էր, աստուածասիրութենէն յետոյ, յարեց ընկերասիրութեան պատուէրը: Բայց Մովսէս այս գերագոյն պատուէրը միայն քարէ տախտակին վերայ գրեց՝ թողուց ու գնաց, եւ գայն անձնագոհ արիւնով մկրտելով չը նուիրագործեց:

Իսկ Յիսուս սիրոյ մեծութիւնն՝ իւր անձին վերայ չափելով ասաց. «Մեծ քան զայս սէր ոչ գոյ, եթէ ոք զանձն դիցէ ի վերայ բարեկամին»: Ասաց, եւ անդէն իւր բարեկամ մարդոյն համար գնաց ի խաչ եւ ընկերասիրութեան օրէնքը իւր արիւնով, իւր մահով եւ իւր մեծ ու անկշիռ սիրով մկրտեց, եւ այս իւր գերագոյն օրինակով սէրը տուաւ աշխարհին՝ իբրեւ մի միայն դեղ ու դարման, վիրկութիւն, ազատութիւն, հիւանդ ու թշուառ մարդկային ընկերութեան:

Այս դեղն ու դարման մի բառով կը կազմուի — ՍԻՐԵՑԷՔ. իւր գօրութիւնն անչափ է, իւր չնորհն՝ անկշիռ է, իւր բժշկութիւնն՝ ամենաարուեստ է, իւր ձեռքն՝ ամենահաս է, եւ իւր սուրն է միայն, որ կ'սպաննէ մարդոց ոգւոյն մահառիթ կիրքերը:

Երկնային սէրը, որ մարդոյն կերպարանքով երեւցաւ աշխարհին, եւ որ մեր վիրկութեան ճարտարապետն է, նա խորագոյն դրաւ սիրոյ այս հիմն. եւ չէ թէ հողի վերայ, հապա մարդոց սրտին ու հոգւոյն մէջ, որպէս զի այդ հիման վերայ նորոգէ մարդկութեան հնացեալ չէնքը:

Սիրոյ այս մեծագոյն օրէնքն է միայն, որ կարող է աշխարհիս վերայ հաստատուն պահել մեր ընկերական չէնքը, ապա թէ ոչ՝ հիմնայատակ կը քայքայուի:

Խոստովանիլ եւ վկայել պէտք է, որդեակ իմ, որ գիտութիւն եւ քաղաքակրթութիւնն եւս արդի մարդկային ընկերական վիճակը բարւոքեցին առաւել արտաքուստ: Բայց դու մի հեռեւիր այնչափ այն անապարդ մարդոց մեծախօսութեան, որ այդ չնոհ եւ պարծանք՝ միայն գիտութեան եւ քաղաքակրթութեան կուտան. եւ առ ոչինչ կը համարին Աւետարանին արդիւնքը:

Այլ դու ճշմարտութեամբ հաւատա, թէ աշխարհիս արդի ընկերական յառաջդիմութեան հիմունքը՝ Յիսուս իւր Աւետա-

բանով եւ ձեռքով դրաւ: Եւ ի՞նչ են այդ բարոյական հիմունքը, ահաւասիկ. սէր, հաւասարութիւն, եղբայրութիւն, միութիւն եւ ընդհանուր անխտիր մարդասիրութիւն, որով բովանդակ երկրիս անհամար ազգերը մի համաչխարհական եկեղեցւոյ գաւիթը ժողովելով՝ մի հօտ կը կազմէ, մի հօր որդիքները կը կոչէ, եւ ինքն է միայն այդ հօտին հովիւ եւ առաջնորդ:

Եւ ի՞նչ է առաւելագոյն եւ ճշմարիտ կեանք զոր Յիսուս բերաւ յաշխարհ, եթէ ոչ Աւետարանին քարոզած ընկերական սէր. եւ հաւատացելոց՝ համատարած խաղաղութիւն. զոր Յիսուս միայն տուաւ, եւ աշխարհ կարող չէ տալ զայն: Ուստի իբրեւ իւր վերջին կտակ, վերջին ընթրեաց իրիկուն խօսեց. «Զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ թողում ձեզ: Ոչ որպէս աշխարհս տայ՝ տամ ես»:

Կարդա հնախօս պատմութիւններ եւ կը տեսնաս, որ մեծամեծ աշխարհակալներ եկան այս աշխարհ անցան ու գնացին. աշխարհ խռովութեան մէջ թողին, իրենք դերեզմանին մէջ խաղաղութիւն գտան: Նոքա իրենց ղօրութեամբ ու սրով բնաւ չկարացին խաղաղութիւն տալ երկրին, այլ մանաւանդ երկրին երեսը արիւնով լուացին եւ սոսկալի բռնութեան տակ ջախջախեցին մարդոյն ազատութեան կեանքը:

Եկան վերջին դարեր եւ մանաւանդ իննեւտասաներորդ դարը, զոր քաղաքակրթութեան դարը կը կոչեն եւ յորում ես եւ դու ծնանք ու կ'ապրինք. կասեն թէ մարդոյն յառաջդիմութեան քայլեր քիչ մնաց որ մինչեւ ի կատար հասնին: Քաղաքային եւ աշխարհի կառավարութեան համար դիւանագէտներ ժողովեցան, մեծամեծ ստուար ստուար օրինագրքեր չինեցին, եւ երկրի խաղաղութիւն մշտնջենաւոր պահելու համար դաշնակցութիւններ կռեցին: Եւ ի՞նչ էր նոցա բոլորի նպատակը, մարդկային ընկերական կեանքը հաւասար բարւոքելո՞ւ. թէ՞ մէն մի գահեր իրենց երկրի չահը առաւել հոգալու: Այդ իրաւունք է, դիտենք, բայց առանց ընկերին եւ ազգերու իրաւունքը խլելու:

Այժմեան աշխարհիս վերայ տիրող մեծ աշխարհակալ՝ չահն է. սորա համար մարդ չի հաւատար թէ քաղաքակրթութիւն՝ Յիսուսին տուած խաղաղութիւն կամ Աւետարանին քարոզած ընկերասիրութեան դաշնակցութիւնը կ'ընդունի:

Ո՛հ, որչա՞փ հեռու են իրարմէ դիւանագիտութիւն եւ Աւետարան, Խաչն ու Կրուսի թնդանօթն. ակեղեցւոյ միաժո-

զով գաւթին եւ պատերազմի արեան դաշտ. եւ ի՞նչ համեմատութիւն կայ մահուան եւ կեանքի մէջ: Քաղաքակրթութիւն դեռ մահ կը բերէ, դեռ մարդոց համար սպանութեան զօրձիքները կը հնարէ, քանի եւ հանգիստ չունին աչխարհիս տիրապետներ ու դիւանագէտներ. վիչապի նման տուտի վերայ կեցած կը փչան կ'սպառնան, եւ ի՞նչ կը խնդրեն, պատերազմ. անշուշտ դիրար կլանելու համար:

Այսպէ՛ս, մինչդեռ Յիսուս իւր Աւետարանին ազատ սիրով խաղաղութիւն կուտայ երկրին, մեր կարծեցեալ քաղաքակրթութիւն՝ դեռ սրով եւ արիւնով եւ հին աչխարհի խելքով խաղաղութիւն հաստատել կ'ուզէ:

Տե՛ս դու եւ համեմատէ այս երկու հակառակ եղանակները. այլ եւս կը հաւատա՞ս թէ սոսկ քաղաքակրթութիւն առանց Աւետարանի աջակից զօրութեան՝ մարդոյն խռոված ընկերական վիճակը խաղաղութեան մէջ կը պահէ. զօնանան հանդարտին այն զայրացած ոգիները, որ հուր, սուր, կռիւ եւ վրէժխնդրութիւն կը գոչեն:

Աւա՛ղ մարդկային թչուառաբախտ ընկերութեան, ո՛վ դիտէ, դեռ քանի՞ ժամանակ, քանի՞ դարեր աչխարհ իւր ազգերով ժողովրդով պիտի հեծեծ աղիողորմ, երկրիս մեծամեծ պետական ծովեր պիտի խռովին. այդ ալիքներ կոհակներ պիտի հանեն. այդ ինքնավառ հրաբուխներ, ինչպէս գրեցի, միչտ պիտի բորբոքին, չարժեն երկրագունդ, աչխարհ սասանեն, ջրով ու մոխրով ծածկեն ժողովրդոց կեանքը:

Ոգիդ կը լքանի, որդեակ իմ, եւ յուսահատ կը լինիս, եթէ տակաւին աչխարհավար դիւանագէտներ այսպէս չարունակեն, աչխարհի վիճակ ու վախճանն ո՞ւր կը հասնի:

Ես խօսիմ քեզ, որդեակ. մեր աչխարհի կարգ ի սկզբանէ անտի այս է եւ այսպէս պիտի երթայ տակաւին: Դու դիտե՛ս դեռ մարդն անհալ եւ անկատար հանք մի է. աչխարհիս պատահար քուրային մէջ, այսինքն կրակի եւ իւր արեան մէջ նա դեռ պիտի հալի ու մաքրուի, մինչեւ որոշուին ընտրեալները, մինչեւ գայ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան ոսկեդար, յորում աչխարհիս վարիչներ անկեղծ սրտով եւ անխաթ մտքով ընդունին Աւետարանի ընկերութեան եւ խաղաղարար ոգին: Մեռնին երթան աչխարհիս երեսէն խռովարար եւ անարդար տիրապետող ոգիները: Այն օր միայն հաւատանք, որդեակ, որ Դաւթի գուչակութիւնը տիրապէս կը լրանայ. «Եղիցի խաղաղութիւն ընդ ամենայն երկիր. եւ ի վերայ գլխոց լերանց: Առցեն լերինք

դիաղաղութիւն ժողովրդեան եւ բլուրք զարդարութիւն»։

Դառնանք այժմ խօսինք ընկերսիրութեան այն պարտիք-ներու վերայ, որոց առ հասարակ պարտական են Աւետարանին հաւատացող որդիքները։

Բայց թէ կ'ուզես ճշդիւ իմանալ, որդեակ իմ, թէ ի՞նչ է ընկերսիրութեան պարտք, ո՛րչափ եւ մինչեւ ո՞ւր, եւ ո՞վ է մեր ընկեր. միայն մեր ընտանի՞ք, մեր ազգակա՞նք, մեր բարեկա՞մք, մեր դրացի՞ք, մեր ազգայինք կամ հայրենակի՞ցք, եւ կամ այն մարդի՞կ, զորս մենք կը ճանաչեմք։ Ո՛չ, Աւետարանի ընկերսիրութեան պարտիքը ընդհանուր մարդասիրութիւնն է. երբէք այդ խորոզ բառերը չի ընդունիր. «Եթէ սիրէք զուք զսիրելիս ձեր, կամ փոխ տայք միայն բարեկամաց ձերոց, ո՞ր չնորհ է ձեր»· ասաց Քրիստոս։

Ուստի ընկերսիրութեան մեծ պարտիք պէտք է համատարածի բոլոր մարդակային ընկերութեան վերայ, չխտրելով երբէք, ոչ ազգ, ոչ կրօնք, ոչ մեծ, ոչ փոքր, ոչ ծանօթ, եւ ոչ անծանօթ, այլ ընկեր համարել հաւատարապէս ամէն մարդ որ իւր նմանակից պատկեր կը կրէ։

Եւ այս ապացոյց՝ մի առակ բերեմ քեզ Աւետարանէն, որով ծայրագոյն ընկերսիրութեան օրինակը կուտայ Յիսուս իւր բոլոր հաւատացելոց։ Երբ կեղծող օրինական դպիր մի փորձելով զՅիսուս կը հարցանէր.— Վարդապետ, գի՞նչ գործեցից, զի կեանս յաւիտենականս ժառանգեցից։ Յիսուս պատասխան կուտայ. Յօրէնս գի՞նչ գրեալ է եւ ո՛րպէս ընթեռնուս։ Կը պատասխանէ դպիրն. Թէ՝ Սիրեսցես զՏէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ»։ Յիսուս դարձեալ կը պատասխանէ. Ուղիղ եւուր դպատասխանիդ. դայդ արա եւ կեցցես։ Պարծող դպիրն սկսեց կրկին անգամ հարցնել. «Եւ ո՛վ է իմ ընկեր». որպէս թէ չդիտէր։ Յիսուս յայնժամ ճշմարիտ ընկերսիրութեան՝ եւ աքանչելի առակով մի պատասխան տուաւ։

«Այր մի էջնէր յԵրուսաղէմէ յԵրիքով, անկաւ ի ձեռս աւազակաց» եւ այլն։

Դու չատ անգամ լսեր ու կարդացեր ես այս խորհրդաւոր առակը, որով Յիսուս ընդհանուր եւ անխտիր մարդասիրութիւն կ'ուսուցանէ, եւ աչխարհիս համայն մարդկային ազգը միապէս ու հաւասար ընկեր կ'անուանէ։ Յիսուս Մովսէսի նըմանի մխայն Երբայական ազգին մարդ չէր, որ խորէր Երբայեցին ու Եգիպտացին. այլ նա համայն աչխարհի, համայն ժողովրդոց մարդն էր։ Նա չը դիտէր Երբէք Հրեայն եւ Սամարա-

ցին խօրել։ Այնպէս կը թուի թէ այդ հարցաբան օրինապէր դպիրն Հրեայ էր, որ զՍամարացին մահու չափ կ'ատէր. Քահանայն եւ Ղեւտացին եւս Հրեայ էին. որք ճամբու վերայ ինկած անյարիր արիւն չաղախ վիրաւորը տեսան եւ առանց երբէք կարեկցելու՝ անցան գնացին։ Զը գիտենք թէ աւազակնէրն հարուածեալ անձն ի՞նչ ազգէ էր. Յիսուս նորա ազգի անունը կը պահէ եւ կը յիշէ միայն անկեալ թշուառին կարեկցող մարդ՝ որ բնիկ Սամարացի էր, եւ իսկոյն գթացաւ խեղճին վրայ, պատեց ու դարմանեց նորա վէրքը։

Ով գիտէ, գուցէ անկեալ վիրաւորն եւս կամ Սամարացի էր եւ կամ անծանօթ մի անձն. սորա համար այդ երկու անցնող Հրեայ ուղեւորներն մոլեկրօնութեամբ իրենց սիրտը խըստացուցին եւ չուզեցին տեսնալ անկելոյն աղէտը։

Երանի՛ քեզ, որդեակ իմ, թէ ազնուասիրտ լինիս եւ այս առակի օրինակէն Քրիստոսի քարոզած ընդհանուր ընկերասիրութեան եւ մարդասիրութեան օրէնքը սրտիդ մէջ խորագոյն դրոշմես, գթասիրտ գորովասիրտ լինիս. այս աշխարհիս հըրապարակին վերայ անկեալ վիրաւորներ շատ կան, չէ թէ միայն ամայի լեռներու մէջ ուր աւազակաց որջերն են, այլ նոյն իսկ բազմաժողով քաղաքներու եւ չինութեանց մէջ. եւ ո՛չ գարկեր ձգեր է ի գետին.— զօրաւորաց ղրկանք եւ հարստահարողաց ձեռք։ Երբ կը պատահին քեզ այդպիսի ղրկեալներն, անկարեկից աչքով մի տեսներ եւ անցնիր առանց կատարելոյ ընկերասիրութեան պարտիքդ որչափ եւ կարող ես։ Աշխարհիս թշուառներ մի զնններ թէ ո՛վ են, քո պարտիքն է թշուառին վերայ գթալ. քեզ ի՞նչ փոյթ նորա լեզուն եւ կրօն։

Ցիշէ, որդեակ իմ, Յիսուսի վերջին պատասխանը, զոր տուաւ օրինապէր դպրին, «Զայդ արա եւ կեցցես»։ Գնա կատարէ ընկերասիրութեան պարտիքներդ. եւ յայնժամ կ'ապրիս դու։

Այլ աւա՛ղ, չը գիտեմ թէ մարդիկ ե՞րբ պիտի ճանչնան այդ մեծ բարոյական զօրութիւն, այդ երկնային զօրավիդ ձեռք, զոր Յիսուս տուաւ իւր հաւատացեալ ժողովուրդին եւ զայն այդ զէնքով զինուորեց. որպէս զի նա կռուի աշխարհի դէմ։

Բոլոր կեանքդ եւ քո անձն թէ Աւետարանին եւ թէ նորա քարոզած ընկերասիրութեան համար նուիրես՝ արժան է։ Սիրոյ մեծ օրինակ մեր առջեւէն անցաւ գնաց Գողգոթային գլուխ։ Սէրն ի սէր մարդկային ընկերութեան նուիրեց իւր անձն, եւ

որ բանիւ կը քարոզէր գայն՝ արդեամբ կատարեց աշխարհին առաջ: Տեսէք ու չափեցէք, մարդիկ. Մեծ քան գայս սէր ոչ գոյ. եթէ ոք զանձն դիցէ ի վերայ բարեկամին. ասաց եւ մեռաւ:

———o———

ՎԵՐԱՒԱՆ

ՍԻՐԱՓ ԱՒՐ ՍԱՄՈՒԷԼ

———o———

ՅԱՆԿԱԼԻ որդեակդ իմ Սամուէլ, կեանքիդ առաջին շրջանի դասերն աւարտեցի. թոյլ տուր ինձ որ փոքր մի հանգչիմ, միտս ու հոգիս կ'ազդուրի, թէ ոչ մնամ ես, եւ Աստուած գէթ ոչ պահէ, մի քարեդէպ ժամանակի մէջ կ'սկսիմ դարձեալ խօսիլ երկրորդ շրջանի դասերդ. զի դեռ եւս գրել կը սիրեմ, ոգիս յօժար է. եւ դու լսել ու կարդալ կը սիրես, ոգիդ փոյթեռանդ է, գիտես ու կը ճանաչես զո յառաջդիմութեան ժամանակ:

Հայրական ու կրթական դասերս խնամով պահէ յուշիդ, միշտ յիշէ թէ՝ եւ ես ֆանի՞ խնամով եւ սիրով խօսեցայ զեզ, ես զո սերմանացան մըշակն եմ, որդեակ, այս իմ սեւ սեւ գրեր իբրեւ մի մի ցորենահատիկ սրտիդ պարարտ երկրին վերայ ցանեցի այժմիկ. երկինք իւր արեւով եւ անձրեւով բուսուցանէ, եւ Աստուած աճեցուցանէ, ինչպէս կը խոստովանի Պօղոս: Դու պտղաբեր լինիս այնչափ մինչեւ միոյն տեղ հարիւր բերես, եւ ես ու զո հայրենեաց կարօտ որդիքերը՝ ուրախ ուրախ վայելենք զո առատ ու շահեկան արդիւնքը:

Քրիստոս իւր ոտով գէզ օրհնէ, ինչպէս օրհնեց իւր մշակ աշակերտները. եւ դու երթալով պտղաբեր լինիս, եւ զո բարի պտուղն ու յիշատակ մնայ աշխարհիս վերայ:

Ես զո հայր Սիրաք ամենայն խնամով աւանդեցի զեզ այս դասեր եւ դու երկիւղած հնազանդութեամբ լսեցիր. բայց գիտցիր, որ միայն լսելով չեն արդարանար. այլ առնելով եւ ուսուցանելով: Եւ դու այժմէն ուխտ դիր որ իմ դասերս որդիներուդ աւանդես եւ այսպէս յորդւոց յորդի, բոռնէ բոռ շարունակուելով՝ անմոռաց եւ կենդանի կը մնայ Սիրաքայ հօրդ խրատներ ու դասեր. որով տիրապէս կատարող կը լինիս Առակաց բանիդ. Որդեակ, զօրէնս իմ մի մոռանար եւ զրանն իմ պահեսցէ սիրտ զո, զի երկայնաւուրբք լիցիս ի վերայ երկրի»:

Վարէ՛, որդեակդ իմ Սամուէլ
Ուղի՛ղ վարէ զմաճն եւ ակօս·
Արձակ դաշտերն են մեր արտեր,
Պարարտ բերուն եւ բարեբեր·
Եւ ես ցանեմ ցորնի հատեր·
Քաղե՛ւ յուսով բազմապատիկ·
Օրհնեա՛լ է հողն եւ մեր սերմեր,
Օրհնեա՛լ՝ մշակք եզնամոլներ,
Օրհնեա՛լ է անդ եւ անդաստան,
Օրհնեա՛լ՝ Աստուած,
Որ տայ անձրեւ եւ արեւ·
Օրհնեա՛լ վաստակ երկրագործին,
Արդար ազատ ի դժրանաց:

ՍԵՐՈՎԲԻ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ
1833—Փետր. 10, 1886

ՀՐԱՀԻՐԱԿ

ԵՐԿՐԻՆ ԱԻԵՏԵԱՅ

——o——

ՇԱՐԱԳՐԵԱՅ Ի ՋԱՓՍ ՀԱՅԿԱԿԱՆՍ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

——o——

Ի ԼՈՅՍ ԸՆԾԱՅԵԱԼ ԲԱՐԵՐԱՐ ՁԵՌՆՏՈՒՀՈՒԹԵԱՄԲ

ԳԵՐԱԶՆԻՒ ԵՂԲԱՐՑ

ԿԻԼԻՊԷՆԿԵԱՆ

——o——

Բ· ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

——o——

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ Ս· ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Տ· ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

——o——

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՑ

ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

1892

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ՍԻՐԵՑԵԼՈՑ ՀՕՐՆ

ՍԵՐՈՎԲԷ ԿԻԼԻՊԻՆԿԵԱՆ

ԿԱՆԳՆԵՑ ԶՀՐԱԽՐԱԿՍ

ԻԲՐԵԻ ԱՆՄԱՀ ՄԱՀԱՐՁԱՆ

ՈՐԴՒՔ ՀԱՐԱՒԱՑ

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ԵՒ ԵՐԱԽՏԱԳԷՏ

ՊԱՏՐԻԿ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԻԼԱՊԻ

ԵՒ

ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ

ՈՒՂԵՐՁ

ԱՌ ԳԵՐԱԶՆԻՒ ԵՂԲԱՐՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

———o———

Ո՞վ էր այն մեռեալ, որ խոկապէս մեռեալ չէր, այլ կը ննջէր քաղցր՝ ի քուն. ո՞յր էր այն՝ օրհնեալ դագաղն, որ յանկարծ դրուեցաւ Քաղկեդոնի Սուրբ Թազաւոր Եկեղեցւոյն մէջ. աշխարհ նորա դագաղին չուրջ թափեցաւ. համայն Կոստանդնուպօլսոյ Եկեղեցական դասն. դիմաղման սխուր Դատեան ողբաձայն երգեց. Պրիմեան հայրիկ նոր դամբանական խօսեց, լացիք դուք որդիք առաքինի հօր, լացին բոլոր ընտանիք, լացին սիրելիք եւ բարեկամք, լացին համայն ազգայինք, լացին զայն առաւել աղքատք:

Եւ ո՞վ էր, որ քան ամէն ուժգին ելաց, դառնապէս ելաց, անմխիթար ելաց, ոչ որդիք, ոչ դստերք, ոչ սիրելիք, ոչ բարեկամք չկարացին մխիթարել այդ զարմանալի ամուսնասէր կին, տիկին՝ մայր տանն Կիւլպէնկեան. ա՛յս ելաց նա վշտակրեցաւ, իւր օրերն սգաւորութեամբ անցին, հեծեծեց, հառաչեց, որպէս արօրիկն այն ամուսնասէր թռչուն, որ լրնկերն կորուսանելով, այլ եւս չկամի յետ սիրելւոյն ողջ ապրիլ. ախ ու վահով եւ հեծեծելով կը մեռնի:

Այսպէս մեռաւ եւ մայրն ձեր սգաւոր մինչեւ գնաց գըրկեց սիրեցեալ ամուսնուն գերեզման. անդ հանգստացաւ, փակեց իւր աչքը, դադարեց արտասուք:

Այլ ընդէ՞ր այսչափ լաց ու կոծ եւ համայն ազգայնոց տխրութիւն, նա մահկանացու մարդ էր եւ մեռաւ: Բայց չգիտէ՞ք միթէ զի մարդիկ չեն կամիր, որ առաքինիք բարձուին աշխարհէս. քանզի այդ կարի դառն կորուստ է ընկերութեան, որպէս կամիս մտածիր դու թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս: Սորա համար առաւել քան զամէն ողբաց Կիւլպէնկեան նահապետական գերդաստանն. ո՛հ, պակասեցաւ նահապետն իւր գլխէն եւ ծերն՝ ի տանէն. ողբացին ողջոյն Վարդապետիկեան շառաւիղք, բարեկամք եւ սիրելիք զի բարի խնամակալն՝ թողուց զերեսնք երկնից Հօր պաշտպանութեան ու գնաց, լացին այն ամէն աղքատ դադարոսներ, զի այն քաց ու պատրաստ կարկառիչ ձեռն՝ կծկեցաւ՝ ի գերեզման:

Ես չգիտեմ, դուք ինձ ասացէք, զի՞նչ էին ձեր հանդուցեալ բարի հօր բարեմասնութեան տիպարներ: Ասացէք եւ ես արձանագրեմ: Թէ ասէք մեր հայր գործավարի որդեսէր ընտանեսէր եւ քաղցր էր. այո՛, դիտեմ եւ դուք քան զիս առաւել գիտէք: Թէ ասէք մեծահաւատ կրօնասէր աստուածապաշտ

էր, այդ աչխարհ պիտի եւ կը վկայէ։ Թէ ասէք, եկեղեցին կը սիրէր, ազգ կը սիրէր, ընկերասիրութեան պարագիր կը կատարէր, դպրոց կը սիրէր, յառաջդիմութիւն կը սիրէր, զայդ ամէն պիտի ժողովուրդ։ Թէ ասէք պարկեշտ էր, համեստ էր միշտ չափաւորութիւն կը սիրէր եւ չէր անձնացոյց, զայդ ես վկայով գիտեմ, նա գուցէ Իմաստնոյն խրատ կը յիշէր, «Որչափ 'ի մեծութեան հասանիցես՝ 'ի խոնարհութեան կալ Նանձն քո»։

Հապա չըմոռնաք ասել, թէ մեր հայր հմուտ, կշռող, խելամտող, անխոնջ աչխատող մեծավարիկ մի վաճառական էր, այդմ ոչ միայն հայ ազգ, այլ եւ Եւրոպ, Ասիա դանազան ազգեր քաջածանօթ են, եւ զի Կիւլպէնկեան տան համբաւ համատարած է։

Թողունք այս ամէն, եթէ մոռնամ, Վասպուրական աչխարհ ինձ յիշել կուտայ սովացեալ ժողովուրդին այն սեւ օրեր։ երբ Պօլսոյ յանձնաժողովին Ատենապետ էր հանգուցեալ հոգին, իւր համաչխատ անդամներով, Վոսփորի ափունքէն մինչեւ 'ի Վան հայց կը մատակարէր սովալլուկ ժողովուրդին, եւ ո՞ կարէ պատմել այդ անձնանուէր եւ ժրաջան գործունէութեան մեծախնամ տնտեսութիւն։

Սորա համար ահա Խրիմեան Հայրիկ պարտականութիւն կղգայ ինքնին, 'ի ճակատ Հրաւիրակիս հանգուցելոյն անուն եւ յիշատակ արձանագրել։

Ահա յԵրուսաղէմ Սիոնի լերան վերայ նստած, մի մարհարձան կերտեցի գրչով։ Մահարձանս մարմարիոն չէ դոր կը քանդակէ գեղարուեստին ձեռք խորհրդաւոր նշաններով. այլ միայն սպիտակ թուղթ սեւագրեալ, որ կը բովանդակէ իւր վերայ Երուսաղէմի փառաց նկարներ։ Աւասիկ թուեմ ձեզ մի առ մի։

Նազարէթ սուրբ Աւետման տաճարին Գաբրիէլի եւ ողջունեալ Կուսին՝ նկար։ Բեթլեհէմի սուրբ Այրին եւ Մորին՝ Մանուկ Յիսուսին նկար։ Յորդանանու այն սուրբ գետին Մկրտեչոյն եւ Մկրտչին, իջման Աղաւնակերպ Հոգւոյն եւ Հօր վկայողին՝ նկար։ Թափօրական լերին վերայ լուսափայլեալ Աստուածորդւոյն փառաց՝ նկար։ Սիոնի սուրբ Վերնատան Յիսուս գառինն եւ գառական գառին՝ նկար։ Գեթսեմանի պարտիզին Հրեշտակին եւ բաժակին, աղօթող եւ քրտինք թափող Ուչէ մչակին՝ նկար։ Գողգոթայի գլխոյն վերայ բարձրացեալ փառաւորեալ խաչեալ Փրկչի Թափեալ արեան կարմիր՝ նկար. Քրիստոսի Գերեզմանին այն ահաւոր վիմին՝ նկար. մեռեալ եւ յարուցեալ Յիսուսի յաղթանակին՝ նկար։

Ահա այսչափ եւ այսքան կենդանի եւ հոգեչունչ նկարներով Մահարձանս պարզարեցի. տեսէ՛ք, դուք ազնուական չառիւղք տանն Կիւլպէնկեան, թէ կարէ՞ք բաղդատել մարմարիոն քարէ արձանին հետ որ բերան ունի՝ չիխօսիր, աչք ունի՝ չիտեսնար, որ կայ յոտին եւ չիչարժիր։

Իսկ իմ գրական կենդանագիր արձանս եւ կը խօսի եւ կը

չարժի եւ կը թռչի համայն աչխարհ, զի իւր թեւերն Քրիստոսի խաչն է եւ իւր բարբառ՝ Աւետարանն է: Գիտեմ թէ դիտէք գնահատել թէ քանի՞ փառաւոր է այս յիչատակարան, զոր կը նուիրեմ ձեմ Ձեր հանգուցեալ Հօր յիչատակին:

Իսկ դուք, որդիք երախտապարտ, ի՞նչ տրիտուր հատուցիք այնպիսի արժանաւոր Հօր: Շա՛տ ապրիք, այնպէս արիք, ինչպէս իւր ցանկութիւնն էր. տարիք թաղեցիք գինքն Քրկչին ծոց, այն մարդասիրական կայանին մէջ, որ լի է աղքատ զաւակներով. հանգուցեալ Սերովբէի գերեզմանը մի մչանջենաւոր սեղան պիտի լինի, եւ նորա չուրջ բոլորեն քաղցեալ հոգիները, ուտեն մեռելոց հաց, օրհնեն եւ ողորմի տան ձեր Հօր հոգւոյն:

Հայրիկն էլ իւր հոգւով սեղանակից կը լինի Ցիսուսի սիրած զաւակներուն, եւ իմ օրհնութիւնս՝ իբրեւ ցօղիկն՝ի յամպէն յերուսաղէմէն եւ Սիօնի լեռնէն կը թափեմ այն գերեզմանին վերայ. յոր կը թափին անձրեւի պէս աղքատաց օրհնութիւնք, եւ կը ցնծան ոսկերոտիք՝ի ներքուստ:

Իսկ հոգւոյն համար, ի՞նչ աղօթեմք, հանգչի հոգին Սերովբէ ծառային, Աբրահամու զոգ, երկնից արքայութեան ծոցն. Ամէն:

———o———

ՆԱԽԱՇԱԽՕՂ

———o———

Մինչդեռ մանուկ երիտասարդ էի, մարմնով առոյգ եւ հոգւով զուարթ, անձամբ անձին գօտի ածէի եւ երթայի յո՛ եւ կամէի. երանի՛ տամ այն աւուրն, յորս կեանք զուարթածաղիկ առաւօտ էր: Պանդուխտ էի եւ նշդեհ. զի անողոք ճակատագիր եւ զիս վարեալ էր յօտարութիւն, բախտակից առնելով ընդ հայրենածին զաւակս:

Որպէս ՝ի բազումս, նոյնպէս եւ յիս զօրացաւ այն սուրբ ցանկութիւն, տեսանել զԵրուսաղէմ, զաչխարհ Փրկչին մերոյ, յորում լոյսն ապաւ, Բանն մարմին եղեւ հրաշապէս եւ բնակեցաւ ընդ մարդիկ: Աչօք իսկ տեսանել զՅանձարուրն եւ զմսուր, յոր եդաւ Մանուկն Յիսուս: Տեսանել անդ զանունս ազգերաց եւ զգեստոց կենդանարար ջուրց, որ ըղխեցին յԵրուսաղէմ, եւ ըթացեալ արբուցին զհաւատացեալան անապատն, զորմէ կանխապէս դուշակելով աւետիս տայր Եսային, «Ուրախ լեր, անապատ ծարաւի»:

Ես հաւատամ, թող երկմիտն տատանի, թէ Աստուած է յայղոյզ զամենայն յամենայնի, եւ ինձ ցանկացողիս յայղոյեաց ՝ի հազար ուրթ հարիւր յիսուն ամի Փրկչին, եւ էի եւ գտի զցանկալին Երուսաղէմ, երկրպագի ամենայն հրաշալայր Ս. Տեղեացն, ուր կան եւ մնան յաւիտենական յիշատակք մարդացեալ Աստուածորդւոյն:

Եւ հովանեօք սուրբ Յակովբեանց Հայոց մեծահռչակ Աթոռոյն, օթեւանեցայ եւ զիս բախտաւոր համարեցի, զի վիճակեցաւ ինձ փոքրկանս մի փոքրիկ սենեակ, չինեալ առանձին ՝ի վերայ տանեաց եւ հայէր դուռն ընդ արեւելս ՝ի լեառն Ձիթենեաց: Նախագուշա՞կ էր արդեօք սենեակն այն. թէ տիրացու Մկրտիչն՝ վարդապետ լինելոց է. զի բնակեցայ ես ՝ի թաղն եւ ՝ի չարս մխարանական դասուն: Յայս նուազ եւս յայց էլի տեսանել գնոյն իմ սիրելի սենեակն՝ տեսի, զի ծերացեալ եւ խարխլեալ էր եւ փլուցին իսկ. աւա՛ղ ասացի, զի եւ իմ տալաւուր մարմնոյս այսպէս փլուզանի, զի ծերացայ եւ հնացայ: Այլ հաւատամ, թէ Տէր պահէ զիս, դեռ եւս տարաժամ է. զի պարտական եմ նմա եւ եկեղեցւոյն:

67 հէլի — Հայրիկ խ–ակղբեւտացի՛գ..ւհան–աբեր,

Անդ յայնժամ ՝ի փոքու սենեկին ամփոփեալ ծուարեալ ձեռնարկի Հրաւիրակիս աշխատութեան, զի վճարեցից զպարտս իմ առ երուսաղէմ:

Յաւուր միում մինչ պարապէի եւ ձայնարկեալ եղանակաւ երգէի եւ դրէի, զի առանց երգելոյ՝ երգ հոգի չունի. յանկարծ եկն եկաց առաջի դրան սենեկին հանգուցեալ Տէր Յովհաննէս մեծագործ Պատրիարքն: Զայնդ առն ասաց, տիրացու Մկրտիչ, զի՞նչ կրկես եւ գրես. Տէր Սրբազան, ասացի, զՀրաւիրակն Աւետեաց եկիբին, գրեմ. զո՞վ հրաւիրես, ասաց. զմանկունս եւ գժողովուրդս Հայոց հրաւիրեմ, Տէր հոգեւոր: Գրեա՛ զգրե՛, օրհնեալ լինիս, Հրաւէր կարդա, թող յուխտ գան Հայոց չերմեռանդ ժողովուրդ. զի բազում գանձուց պէտս ունիմ եւ մտադիր եմ եթէ յայղոյզ Տէր՝ նորանոր չինուածս կառուցանել(*), որ խնամ կարեւորագոյն է ՝ի

(*)Հանգուցեալոյն մեծագործութեան պատկանին այժմեան հոյակապ Պատրիարքարան. խաչաձեւ յատակագծի վերայ գմբեթայարկ փոսաւուր Ուսումնարան՝ եւ հանդէպ նորին մի թաղ ուխտաւորաց, որ այժմ Դպրոցին կը ծառայէ:

պատիւ Ս. Աթոռոյս եւ անուան: Արդարեւ այսօր իւր մեծապարծանութեանց յիշատակը փառաւոր հանդիսանան՝ ի պարծանս ազգին Հայոց եւ Ս. Ցա-
կովբեանց գերապանծ Աթոռոյն:

Իսկ ես յետ աւարտելոյ զերկ Հրաւիրակիս՝ դարձայ՝ ի Բիւզանդիոն. ուր բարեբար ձեռնտուութեամբ Պալեան ճարտարապետ կարապետ Ամի-
բային տպագրեալ՝ ի լոյս հանի ՁՀՐԱԽՐԱԿՆ ԵՐԿՐԻՆ ԱԻԵՏԱՅ: Այժմ կրկնակի տպագրութեան պատեհութիւննն՝ առիթ ետ ինձ՝ ի լոյս հանել եւ յայտնել զծածկեալ անուն Բարեբարին:

Անցին իբր չորեքտասան ամք. ի ժամանակին, յորում ընտրեցաւ Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի հանդուցեալ Տէր Եսայի Պատրիարք. զարթեաւ յիս զարձեալ յիշատակ Ս. Երկրին. ուստի ուզեկցելով ընդ նմին եւի միւս անգամ յերուսաղէմ, եւ կատարելով զուխտն իմ, վերադարձայ՝ ի Կոստանդնուպոլիս եւ ես չէի յայնժամ սոսկ սերացու Մկրտիչ, այլ Վար-
դապետ եւ վանահայր Վարագայ Վանից. իսկ այժմ եմ նաեւ Եպիսկոպոս Գլակայ Վանից եւ ինձ զայ յերազի եւ ասեն զինէն թէ նախկին Պատրիարք եւս լեալ իցեմ Կոստանդնուպոլսոյ: Անցին զինեւ այդ ամենայն եւ եմ այժմ հովիւ առանց հօտի եւ վանահայր առանց վանուց: Միթէ տրտո՞ունջ բառ-
նամ աստ, քա՛ւ, ոչ երբէք, զի ես ճանաչեմ զաչխարհ եւ գիտեմ զճանա-
պարհ սուրբ Հարցն, որոց ոտից փոշւոյն՝ չհամարիմ զանձն իմ արժանի:

Անցին դինեւ այլ եւս բազմադէպ ժամանակք իբրեւ մի քառորդ դար. եւ ես հասի հազար ութ հարիւր իննսունեներրորդ յամն, ոտն փոխելով յաստիճան ծերութեան: Եւ թէպէտ ծերութիւն հանդիսատ խնդրէ, անձն խոովեալ փութայ՝ ի նաւահանգիստն եւ խոնջեալ վաստակեալ ծերոյս հանգստարան պիտոյ էր լինել Վարագայ Աաչի հովանիք: Այլ յիշեցի զարձ-
եալ զերուսաղէմ եւ յուշ եկն ինձ Սիոնի լերինն բարձրացեալ խաչին յի-
շատակ, զի մեծ քան զվարագայն է աստ: Ուստի՝ ի ժամանակի ծերութեան իմում յերրորդ անգամ եւի յերուսաղէմ. զի զէթ՝ ի վերջալոյս կենաց ի-
մոց մի անգամ աւեւս տեսից զշնորհարբեր Աւետեաց երկիրն. յորում երե-
ւեցաւ շնորհն Աստուծոյ Փրկիչ ամենայն մարդկան եւ ոչ միայն Հրէից:

Տեսի այժմիկ զերուսաղէմ, մեծացեալ պանծացեալ եւ փառաւորեալ յոյժ. ի վերայ ամենայն լերանց՝ ի վերայ ամենայն բլրոց կառուցեալ բարձրացեալ կան մեծամեծ եւ նորանոր հաստատութիւնք, վանք, կուսա-
նոց, որբանոց, հիւանդանոց, դպրոց եւ այլ բազմաթիւ կրօնական եւ մարդասիրական հաստատութիւնք, եւ ո՞վ կարող է այժմէն զուշակել զապագայ փառաց մեծութիւն քաղաքին Աստուծոյ Երուսաղէմի:

Այլ Փրկիչն աչխարհի զհամատարած տիեզերս իւրով Աւետարանաւ իբրեւ զերուսաղէմ մի տաճար չինեաց՝ ի տեղի երկրպագութեան համայն հաւատացելոց. զի ասաց Ցիսուս առ Սամարացի կինն, յորժամ վաստակ-
եալ նստէր առ ջրհորովն Ցակովբայ. «կին դու, հաւատա ինձ, զի եկեսցէ ժամանակ, յորժամ ո՛չ՝ ի լերինս այսմիկ եւ ոչ յերուսաղէմ երկիրպագա-
նիցեն Հօր»... Այո՛ յամենայն տեղիս, ուր տիրէ թագաւորութիւն Հօր եւ ուր հնչեց Աւետարանին ձայն եւ հաստատեցաւ հաւատն, պարտ է երկրպա-
գանել Հօր հոգւով եւ ճշմարտութեամբ:

Այլ սակայն կայ մնայ երուսաղէմ դարձեալ դեր՝ ի վերոյ քան զամե-
նայն զերազանցեալ եւ փառաւորեալ իբրեւ նուիրական մայրաքաղաք հա-
մայն հաւատացելոց եւ իբրեւ քաղաք Աստուծոյ. զորմէ զգուշացուցանէր

Յիսուս, մի բնաւ երդնուլ յայն սուրբ եւ պատկառելի անունն, զի ասէր թէ երուսաղէմ քաղաք է մեծի Արքային:

Ցերրորդումնուագիս մինչ դուի զերուսաղէմ, ասացի, այս է հանդիսատ իմ 'ի տան Սրբոց Ցակովբեանց, եւ առաւել մխիթարեցայ երբ զուի զվաղագոյն մտերիմ եղբայրակիցն 'ի Քրիստոս, Ամենապատիւ Տէր Ցարութիւն Սրբազան Հայրն, որ ժողովեաց զմեզ պանդխտութիւն եւ ոչինչ եթող պակաս 'ի պարտուցն եղբայրսիրութեան: Ցաւելցէ Տէր Աստուած 'ի կեանս իւր որպէս զնեղեկիայինն, որ ճգնի անդուլ անդադար բառնալ զպարտս Սուրբ Ցակովբեանց տան եւ բարեկարգ պայծառութեամբ պահել զՄթոռ Հայոց Երուսաղէմի:

Որ սիրեմ զբաղիլ զրովք, ձեռն արկի Հրաւիրակին նորագոյն աշխատութեան եւ տպաւորութեան, վասն զի յետ քառասուն ամաց համայն տպագրեալ օրինակք սպառեալ էին: Եւ նոյն իսկ ցանկալին Երուսաղէմ ներչնչէր եւ թելադրէր զիս նոր խանդով, նոր ճայնիւ, Դաւթին հոգւով նուագել զներուսաղէմ, յորում լրացան աւարտեցան ամենայն խորհուրդքն Աստուածայայտնութեան:

Ի կրկնակի տպագրութեանս, ես ոչ խնայեցի աչխատութիւն, այլ տըքնեցայ յաւէտ, գրեաթէ զվաղեմի երկն վերստին գրել, զքառանդամ տողս չափուցն առաւել եւս ներդաչնակ չարադասել, որչափ պահանջէր լեզուին օրէնք եւ չնորհք, որպէս զի ընթերցուածն առոգանութեան դիւրահնչիւն լինիցի:

Ի դոյն տեղիս ոչ անճահ համարեցի զաչխարհիկ կամ ժողովրդախօս լեզուին զոճն եւ զբան 'ի կիր արկանել, զի մերթ կրճատումն բառին հարկադրէր, եւ մերթ եւս բանն այնպէս յարմարէր: Եւ լնձ այնպէս թուի թէ դեղեցիկ եւս է խառնումն երբ քերթողին՝ զրականն եւ ժողովուրդին՝ աչխարհիկ զիրար զրկեն դուն ուրեք ըստ տեղւոյն վայելչութեան եւ այն առաւել եւս յարմարի 'ի չափական բանս, որոց օրինակք երեւին 'ի նախնի մատենագիրս: Ես բարեկամ եւ սիրող եմ իսկ ողովրդական լեզուին, այլ ոչ երբեք յանդգնիմ զդարական ոսկեզէն լեզու մնեռեալ համարել եւ թափել զայն ընդ մեծին Սահակայ 'ի հող եւ մերթ ապականի՞ ոսկին: Եւ որ զայս ասեն եւ չարագրեն զաչխարհիկ լեզուաւ՝ տեսանեմ, զի տակաւ տակաւ դան մերձենան յաղբերակունս դրական լեզուին:

Որ հետաքրքիր է բանասէր քերթողն, զհին Հրաւիրակն ընդ նորոյս բաղդատելով՝ տեսանէ, զի բաւական տողք յապաւեալ են, այլ բազմապատիկ եւս յաւելեալ: Եւ զի ներչնչող ոգին երուսաղէմ է, խաչեալ Փրկչին զարմանագործութեան հանդիսն է, աչխարհի իշխանին կործանումն եւ զերեալ ոգւոցն ազատութիւնն է, մեռեալ եւ յարուցեալ Աստուածորդւոյն յաղթանակն է:

Այլ չ'գիտեմ թէ յաջողեա՞լ իցեմ, զի կարծէի ես ինքնին թէ ընդ թառամեալ մարմնոյս՝ եւ ոգիս թառամեալ եւ լքեալ է, զի որ 'ի սիս երիտասարդութեան՝ բնութեան բերմամբ ստեղծաբան լինել նկրտէի, մինչ կարիցե՞մ 'ի պակասեալ աւուրս ծերութեան դադարեալ յամուլ մտաց՝ նորանոր ծնունդս արտադրել: Զայս դատաստան թողում քննաբան քերթողին, զանաղանել ընդ մէջ երիտասարդութեան եւ ծերութեան:

Այլ ես այնպէս համարիմ թէ դեռ ոգիս այնչափ թառամեալ չէ, ոգիք դիւրաւ չեն թառամիր, եթէ յերկնից զուարթարար ցօղ ընդունին, եւ ես հաւատամ, Հոգին է կենդանարար, մարմին ինչ ոչ օգնէ, ասաց Յիսուս:

Սիրելի՛ Մանկունք Հայոց, յառաջ քան զքառասուն ամ Հրաւիրակ եղէ ձեզ, Տէր որ կեանս տայ եւ կենաց աղբիւրն է, ողջ պահեաց զիս եւ այժմիկ դարձեալ յետ քառասուն ամաց՝ Հրաւիրակ լինիմ ձեզ եւ ո՞ տայր ինձ որ նման արծւոյ նորափետուր մանկանայի եւ միշտ Հրաւիրակ լինէի ձեզ: Ահա՝ ի Սուրբ լեռնէն Սիօնի ընծայ մատուցանեմ ձեզ դարձեալ ԶՀՐԱԻԻՐԱԿՍ ԵՐԿՐԻՆ ԱՒԵՏԵԱՅ: Աւա՛ղ, մօտ չեմ ձեզ, դի կենդանի բարբառով խօսէի պատմէի զերուսաղէմէն, եւ դուք հարցանէիք զողջունէ եւ զչինուածենէ նորին:

Այլ արդ փոխանակ իմ ժողովս ընդ ձեզ Հրաւիրակս խօսնարան երդոյս, քանզի դիերն կենդանի մնայ եւ ապրի հազար տարի. իսկ ես՝ եմ այսօր եւ եւ վաղիւն ոչ. եւ դուք Մանկունք Հայոց եւ որդիք ժողովրդեան, միշտ նորածնելով եւ ապրելով՝ մշտնջենաւորէք աստի կեանս, կարդացէք եւ Աստուած ողորմի ասացէք,

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՑՐԻԿԻ ՀՈԳԻՈՑՆ։

Զի եղիցի յաւուրս յետինս յայտնի լեառն Տեառն, եւ տուն Աստուծոյ 'ի վերայ գլխոց լերանց, եւ բարձրասցի 'ի վերայ բլրոց, եւ եկեսցեն 'ի նա ամենայն հեթանոսք։ Եւ երթիցեն ժողովուրդք բազումք եւ ասասցեն. Եկայք ելցուք 'ի լեառն Տեառն եւ 'ի տուն Աստուծոյ Յակոբայ եւ պատմեսցէ մեզ զճանապարհս իւր եւ գնասցուք ընդ նա։ Զի ' Սիոնէ ելցեն օրէնք եւ բան Տեառն յԵրուսաղէմէ։

Եսայի Բ. Գ. 2—3 համ.

ՆԱԽԱՑՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ ԻՄԱՍՏԻՑ

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Ե Ր Գ Ո Յ

Ի ՍԿԻԶԲՆ առաջին գլխոյս հրաւիրէ զմանկտին նախ ’ի սուրբ խաղին Նազարէթ· երգէ անդանօր զհրաշալուր Աւետեացն եւ զյղութենէն երջանիկ եւ անարատ Կուսին: Բանիւ եւ յանուութեան առ Նազարէթ յաղագս տեղի լինելոյ այնպիսում շնորհաց եւ յորդորակ առ մանկտիսն նմանող լինել Յիսուսի անմեղ մանկութեանն:

Ածէ անտի ’ի վանս ծննդեան Յովհաննու Կարապետին: Այցելութիւն ելանէ Կոյսն Եղիսաբեթի մօրն Յովհաննու: Գովեստ առ Մկրտիչն Քրիստոսի, որ արժանի եղեւ մատակարար լինել գերագոյն շնորհաց տնօրէնութեան Աստուածորդւոյն:

Բերէ անդուստ ’ի Բեթլեհէմ· եւ անդ նուագէ զսքանչելի ծնունդ Փրկչին մերոյ՝ Աւետիս տալով նախագուշակ տեսանողացն ծածկեալ խորհրդոյն, որ յայտնեցաւ: Համառօտ նկարագիր կոտորման Բեթլեհէմեան մանկանցն:

Տանի յետոյ ’ի Յորդանան գետ: Իջուսն Յովհաննու յանապատէն, եւ բանիւ նորին կշտամբողական առ ազգն Հրէից: Մկրտութիւն Քրիստոսի ’ի նմանէ, եւ իջանելն Հոգւոյն Սրբոյ աղաւնակերպ ’ի վերայ Փառակցին: Վկայութիւն Հօրն զսիրելի Որդւոյն, եւ բան զգուշութեան առ Յակոբ չքողուլ զփառս իւր այլում ազգի: Յորդոր առ մանկտիսն զգոյշ լինել անարատ պահելոյ զընկալեալ շնորհս մկրտութեան, մի՛ գուցէ կոճռպեսցին ’ի յարմատոյն· առ որ պատուաստեցան Քրիստոսի ձրի շնորհաց ձեռամբ:

———o———

ՀՐԱԽՈՐԱԿ

ԵՐԿՐԻՆ ԱԽԵՏԵԱՅ

———o———

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ

Սկիզբն 'ի քէն առնեմ Երգոյս, ո՛վ սուրբ քաղաքդ Նազա-
[րէթ,
Վիճակեալ տուն հայրենի խօսնայր ծերոյն Ասուածահօր.
Որ ըզկոյան 'ի տաճարէն առ եւ պահեաց 'ի Քեզ մաքուր.
Մինչ յածեա՛լ Գաբրիէլի ընդ տիեզերըս բովանդակ,
Ի Քե՛զ եկեալ միայն եզիտ ըզկոյան երանեալ.
Ողջունի՛ւն եա ըզնչան եւ խօսեցաւ զնա Ճիսուսին:
Դու առաջաստ երկնային կազմեալ եղեր անչուք տնակաւոր
Կոյս հարսի՛ն եւ փեսային տնախառուոր պըսակելոցն:
Վայելուչ իմն է, Մանկունք, յառաջ ըզձեզ անդ հրաւիրել
Ի տաճարըն մաքրութեան, ուր եկըն Տէր յանկարծակի.
Եւ 'ի տուն Ասուածաբնակ աղքատ հիւսանըն Յովսեփայ.
Ուր ընտրեալն 'ի բիւրուց Դաւթեան բողբոջըն Մարիամ
Իբրու չուչան փրթթեցաւ 'ի մէջ հովտիս խոնարհագոյն:
Հրաշալեա՛ւ եւ նորաքանչէ դրախտ է տեղիս այս վայելուչ,
Յորում տունկ ծառոյն կենաց երեւեցաւ որպէս յԱդին,
Մարիամըն հրաշագեղ, որ կուսութեամբն անմահչելի
Բոցանիւթ սրով Քերովբէից չուրջ փակեցաւ պարածածուկ,
Մինչ եբեր ըսքանչելի զպտուղ լուծիչ դառնագունին.
Յոր դիւրամերձ լեալ մեր արդ, վա՛յ չ ճաշակեմք ախորժօրէն:
Բոյս վարդին երփնափայլ ցուցաւ աստէն առանց փըշոց,
Ի՛չ եւ նըմաւ սոխակն 'ի նմա վեհ դասապետըն Գաբրիէլ,
Դեղգեղնաց քաղցրախօսակ բանիւ զողջոյն իւր չնորհաբեր.
Թէ վարդիդ գեղոյ չըքնաղ երկնից արքայն է խանդակաթ,
Գայ ի՛ջանէ 'ի ծոցոյ Հօրն եւ ծոց 'ի թփոյդ օթատայի,
Ուրա՛խ լեր, ողջոյն ընդ քեզ, երջանիկ մայրըդ Մարիամ:
Տխլ կալոյն Գեդէօնի ճըշդրիտ ցուցաւ մեզ աստանօր,
Մարիամ գ՚ոմըն մաքուր եւ լուսակիզըն կուսութեամբ
Պարզեցաւ խոնարհ ոգւովն ինքն 'ի ներքոյ երկնից պատրաստ
Լուսեփառն եւ մանրամասն ցօղն իջանէր 'ի գեղմըն սուրբ.
Այսպէ՞ս էլ բանն 'ի Հօրէն, խաւար չ'եռնս բանին խորհուրդ,
Տեսի՛լըն հրաշաւոր ցուցեալ հովուին անդ 'ի Սինա,
Հրավառեալ 'ի մորենին, որ բորբոքէր անծախապէս.
Նոյնահրաչ եւ աստանօր տեսաք 'ի ծառըն Մարիամ,
Որ ըզհուրն աստուածեղէն հայրածին բանն 'ի սկըզբանէ
Յարգանդի տարաւ մարմնով եւ ինքն եկաց անվիղելի:
Նոր երկիր բանեղէն եւ անդաստան իմն անարօր
Երեւեալ աստ Մարիամ սեռման երկնից լեալ ընդունող.
Արբեա՛լ 'ի ջրոյ Հոգւոյն եւ մըշակեալ աջովըն Հօր,

Սովելոյ բնութեանըս մեր Երեր ըզհայըն կենդանի։
Կուսութեամբ կրնքեալ ապրիւըն, որ բան երդոյն Սողոմոնեան,
Աստ յամպոյ երկնից առեալ գկենդանի ջուր յիւր աւազան,
Բղխեցոյց ՚ի Բեթլեհէմ, աղբիւրացաւ աչխարհ համայն։

Երջանի՛կ ես, Նազարէթ, գի քո վերայ բացաւ երկին,
Ուստ ՚ի վայր չոդ արփենոյն հրաչածագեալ Լոյսն ՚ի լուսոյ
Յոլացաւ, եւ սքանչելեօք մուտ ՚ի յարգանդ Կուսին անփորձ,
Ուր բնակեցա՛ւ փառակից Բանն որ մարմին եղեւ ճչգրիտ,
Զոր նախապէ՛ս պատրաստեաց և յարդարեաց հոգին Աստուած։
Երանիս ընդունողիդ անբաւ չնորհաց տամ բիւր անգամ,
Դու նախկի՛ն խանձարուր եւ բնակասնունդ տեղի Փրկչին.
Որ այն ինչ յամսոլ Թեթեւ նըստեալ փախեալ նա յԵգիպտոս
Անդուստ ՚ի հայրենիդ եկըն դարձեալ եւ բնակեցաւ։
Զքոյդ անուշակ օդ ծըծեաց եւ զարգացաւ Յիսուս մանուկ.
Այն որ չընչովըն կենսատուր գոլիս մարդկան գարգացոյց։
Երանի՛ս տամ եւ գաչառացդ, աղբերց, լերանցըդ քարաշատ,
Որ ոտի՛ց Մանկացելոյն եղեն տեղիք եւ ճեմարան։
Առ ՚ի ջրո՛յդ քո էարբ կենդանի ջրոյն առատաբաչխն,
Ի հոդորդ վերայ նընջեաց այն որ բառեղծ յերկրէ գԱդամ։
Ընդ ապաչո՛ւք եւ գեղչկական յարկիւրդ քո անփառունակ,
Պատըսպարեա՛լ օթեցաւ գերդ չինական ոք անաւազ։

Աստ, Մա՛նկունք, ընդ օրինակ Յիսուս Մանկան հայեցա–
[րուք,
Եւ նորի՛ն ըզպաղատութեան զանմեղութիւն ցուցէք ՚ի ձեզ.
Թէ որպէ՛ս Մանուկ եղեալ՝ յանձին երեր ըզմանկականն,
Եւ տակաւ տակաւ ՚ի տիս այրականին վերամբարձաւ։
Նա որ Աստուա՛ծ էր և կարող չոյա յաւելուլ զհասակ մարմնոյն,
Ումմ յաւէ՛տ ըղճալի էր զբեռըն խաչին բառնալ յօժար,
Ելանել ՚ի Գողգոթա եւ զենանիլ ՚ի նմա կամաւ.
Այլ ժուժկալեա՛լ համբերէր ՚ի լնուլ սիրով զՀօրըն սահմանն.
Եւ տա՛լ այսու մեզ ՚ի խրատ մի քան ըզժամ փուլմալ ՚ի գործ,
Զա՛յս ուսոյց նախախոնարհ օրինակաւըն Մանկութեան։

Զե՛ւ տարեալ, Մանկունք, ըզձեզ Փըրկչին ՚ի Ծնունդըն
[Բեթլեհէմ,
Նախ աստո՛ւստ ածել անկ է մեծին ՚ի ծնունդըն Յովհաննու.
Եւ ՚ի տո՛ւն լեռնակողմ Զաքարիայ քահանային.
Որ զողջոյն ՚ի տաճարին առ ընկալաւ նախ քան զկոյսն,
Գաբրիէլի՛ աւետեաց ծնանիլ ծերոյն Եղիսաբեթ։
Ա՛յսր ահա եղեալ ղիմէը կոյսըն յըղի Հոգւոյն չնորհիւ,
Տալ զողջո՛յն տոհմակից մօր Մկրտչին երկեցադոյն.
Նաեւ ՚ի լուր ամուլ ծնողին պատմել բանիւ ուրախական,
Զաւետեա՛ցըն հրաչալուր աղդեալ ինքեան ՚ի Հրեչտակէն,
Մինչ մեղմիկ ձայն ողջունի յունկըն հընչէր պառաւ ամլոյն,
Շո՛յտ ՚ի ներքուստ լըսէր ծառայն եւ կայր յողջոյն Տէառն
[առաջի.
Եւ նրկատի՛չ լեալ Լուսոյն՝ յարգանք Կուսին տաղաւարեալ,

Ցընծալո՛վ խայտայր խաղայր նա ընդ գալուստ Փրկչին յաչ-
[խարհ.
Եւ խոնարհեա՛լ յորովայնէ ՚ի յորովայն երկրպագէր
Կարապե՛ան յառաջընթաց լըցեալ Հոգւովն աստուածեղէն:
Հրաշանայր ընդ այս յաւէտ մայրըն մանկան եղիսաբեթ,
Նոյն հոգւո՛վ լըցեալ եւ ինքն աղաղակէր ձայնիւ առ Կոյն,
Օրհնեա՛լ ես ՚ի կանայս, ո՛վ դու Լուսոյդ մայր Մարիամ.
Որ յարգանդի քումմ անբիծ իրրեւ ՚ի տուն բնակի Լոյսն,
Եւ ուստի՞ ինձ այս բախտ դի եկեսցէ մայր Տեառն առիս,
Օրհնեա՛լ է եւ այդ պըտուղ կենաց ծառին ՚ի քէն բերեալ,
Որ պարգեւի՛ մարդկան ազգի համեղ ճաշակ անմահական:

Մինչ մերձէ՛ր ժամ ծագելոյ արուսեկին ծնընդեամբ յաչ-
[խարհ,
Տեղի տալ Մօրն Արեւուն՝ ժըշէր սիրով եղիսաբեթ,
Որ անդրէն դառնայր աստի ուրա՛ն ՚ի տուն իւր Նազարէթ,
Քանիօ՞ն մեծ խընդուքեան հանդէս լինէր աստէն, Մանկունք,
ի ծնանիլ ամուլ ծերոյն զանհամեմատն ՚ի ծնունդս կանանց,
Զմկրտի՛չն Աստուածորդւոյն, մաքուր ատարակն անապատի,
ի Քրիստոսի՛ բերանոյն ըզդրուատեալն արժանապէս.
Թէ մե՛ծ ոք յորովայն կանանց չ՚է յարուցեալ քան զՅովհաննէս.
Որ անուա՛մբըն չնորհագեղ բաց ըզլեզուն պապանձեալ հօրն
Յորժամ դըժեաց ՚ի տաճտակին ըզտարփալի ձայն Յովհաննէս.
Զարմացան տեսողք հրաչիս եւ որ լուան զլուր նորաբաքնէ,
Ասէլե՛լ գուշակէին, զի՞նչ լինիցի Մանուկս այս:
Մարգարէ՛ բարձրելոյն առ ՚ի հօրէն անուանեցաւ
Երթալո՛վ Տեառն առաջի եւ դառապարս հորդել չաւիղ,
Զանպատրա՛ստ ոգիս մարդկան զոլ դիւր և հարթ Փըրկչին
[ոտից:
Նա՝ հանգո՛յն արուսեկին ընդ մերձ այգուն ծագեալ պայծառ
Զվերարփւոյն աւետիս եւս, որ ՚ի կուսէն հրաչածագէր.
Ղօղեցա՛ւ յանապատին ըզշառաւիղս ամպոփելով,
Ումմ գուարթո՛ւնք ՚ի վերուստ առաքեցան ՚ի սպասաւոր
Պահպանել ըզցանկալին մինչ ՚ի լըրումն երեսնամի:
Զօրէ՞ն եղիայի վարս ըստացաւ ըզհրեշտակաց,
Մաչկեղէ՛ն զօտի ընդ մէջ եւ ՚ի ստեւոյ ուղտու հանդերձ,
Զվայրենի՛ մեղր եւ մարախ պարէն առեալ մարմնոյն ՚ի պէտս:
Այնչա՛փ գերազունի վիճակեցաւ նորոյ չնորհաց,
Մինչ եռանձնեայ Աստուածութեան տեսող եղեւ ՚ի Յորդանան:
Խորհրդեա՛ն Մարմնազգեցին, ումմ ցանկային հեռուստ գու-
[չակք.
Ընդ ազո՛տ տեսին միայն գիանն ՚ի մարմին թանձրացեալ,
Այլ Մըկրտի՛չն Աստուածորդւոյն մարմնոյն աչօք հուպ նը-
[կատեալ,
Յո՛յց մատամբ ինքն ՚ի մօտոյ զԳառն Աստուծոյ բարձող
[մեղաց:
Եւ իւրո՛յ աշակերտացն ՚ի բաց մերժեաց ըզտարակոյսն
Անչո՛ւշտ վըկայելով վասն նորին Աստուածութեանն:

Ես չե՞մ ասէր, Քրիստոս, այլ ընդ առաջ նորա հրեշտակ,
Զայս իսկ վասն իմ ճառեաց տեսողն անդուստ Մաղարիա։
Որ ունի՛ զհարսն անարատ ըզնորածնեալ եկեղեցին.
Ա՛յն է ահա Փեսայն անախտ առ սէր հարսին իւրեաւ յերկնից։
Մի՛թէ ես հարսնուէրս եւ բարեկամ եմ Փեսային,
Ի հանդէս այս հարսանեաց, վա՛չ, փեսային ցընծամ ձայնիւ,
Որ եւ ա՛յս ուրախութիւն սրբոյս իմոյ լըցեալ եղեւ։
Ժա՛մ է ածիլ արդ նըմա մեծ գօրութեամբն աստուածային,
Այլ ի՛նձ մեղմանայ յոյժ տըկար բընութեամբըս մարդկային.
Ես նըման գիչերայնոյ փոքրիկ աստեղն աղօտանչոյլ,
Ծագեցայ նըւազ լուսով գոյդն բանիւ քարոզութեան.
Եւ ՚ի գա՛լ առաւօտեան պայծառ արփւոյն աչխարհալոյս
Ուստի ա՛րդ ես ՚ի նորին ճառագայթիցն աղօտանամ։

Սա գինարբո՛ւ օրինամերժ Հերովդէսին լեալ կըչտամբիչ.
Նա վասն ա՛յն խընդրէր հընարս գործել ըզգաւ մահու նըմին.
Պատկառեա՛լ երկընչէր նա յանբասիր նորին վարուց
Թաթաւե՛լ գձեռն իւր յարիւն յանդիմանչին իւրաւապէս։
Աւա՛ղ, ՚ի ձեռն անպարկեշտ կնոջըն մատնեալ զուր ՚ի ըզնտան՝
Կաքաւա՛մբ լըկտի ըզտեերն՝ զահճին սրբով ըզլխատեցաւ։
Այսպէ՛ս ՚ի ջուր Մըկըրտիչն ինքն ՚ի յարիւն իւր մըկըրտեալ,
Ճրագին այն գեղանըշոյլ՝ լոյս առ աչխարհ աղօտացաւ։
Եւ այսո՛ւ բանդն ՚ի խաւար գնացեալ ելոյց զարձեալ զճրագ
Ցընծութեան աւետաւոր լեալ անդ հոգւոցըն գերելոց,
Որ ՚ի սաուե՛ր մահու նըստեալք՝ փըրկող աչոյն ըսպասէին։
Մինչ ըզձայն Կարապետին լուան աւետեաց այս նորալուր
Ուրդացին նահապետք եւ գուչակաց գունդըն բոլոր։

Այսպէ՛ս նախընթաց եղեւ յերկրի եւ ՚ի գըժոխս
Կանխագոյն տալով նըշան ըզփրկողին գալըստեանն։
Եւ այսպէս ինքըն ցուցաւ վեհ ՚ի ծառայսըն Քրիստոսի,
Եօթնեկի՛ խորհըրդական գըտաւ անուանց արժանաւոր։
Ցովհաննէ՛ս՝ յորջորջելով բացող եղեւ կարկեալ լեզուին.
Մկրտի՛չ՝ ՚ի Ցորդանան զԱստուածորդին մըկըրտելով,
Մարգարէ՛՝ վերջին գալով Մարգարէիցըն կանխագոյն.
Առաքեալ՝ ՚ի նոր քարոզ լեալ ինքն ըսկիզբն Առաքելոյ.
Կարապե՛տ՝ իջելոյ Բանին յաչխարհ յառաջընթաց,
Մարտիրո՛ս՝ մարմնովըն իւր նահատակեալ ՚ի մէջ բանտին,
Աւետի՛ս՝ գոլ ՚ի գըժոխս աւետաւոր գերեալ հոգւոյն։

Ո՛վ, այսքա՛ն չնորհագործ տնօրէնութեան Մարդացելոյն,
Դու եւ ե՛թ ըսպասաւոր ՚ի սուրբ Հոգւոյն որոչեցար,
Ցիսուսի՛ն բարեկամ եւ մըտերիմ սուրբ Ցովհաննէս։
Որ ըզկնի՛ երջանիկ մօր սուրբ ընտանեացն աստուածամերձ
Ցաւէ՛տ սիրելի ցուցար Բանին մարմնացելոյ։
Լե՛ր ուրեմն ընդ Տիրուհւոյն դու առ Քրիստոս աղերսահայց
Ըզմանկանց եկեղեցւոյ հրաւիրելոց ՚ի քո տաճար։
Նա՝ վասն ի՛մ անարժանիս ըզքեզ երգող անուանակիս,
Մաղթե՛մ լինել միջնորդ քեւ ընդունել չնորհս Ցիսուէն,
Որ է՛ս ինձ ըզմեծարեալդ առ ՚ի նմանէ երգաբանել։

Ելանեմք աստի, Մանկունք, արդ եւ՝ ի ծնունդ Փրկչին մերոյ
Բեթլեհէմ, տուն Եփրաթայ, քաղաք Դաւթի մեծ արքային
Ցերջանիկ այրըն հովուաց սուրբ իջեւանն աղքատ Կուսին:
Այլ զի՞նչ առցուք ընդ մեզ, որ ընդ Մոգուցն ընծայաբերս
Զօնեսցո՛ւք Ցիսուս Մանկան արքայ ծնելոյն Իսրայելի:
Ընդ ոսկւո՛յն հողանիւթ՝ ըզկատարեալ ամբիծ հաւատս,
Ընդ կընդրկին եւ զմբոսոյ՝ ըզհուր սիրոյն Քրիստոսի
Բարձեա՛լ՝ ի սիրտ սուրբ եւ մաքուր իրը՝ ի բուրվառ խրն–
[*կամատոյց*
Զօնեսցո՛ւք Մանկացելոյն բարդեալ՝ ի ծուխ անուշահոտ,
Որ բազմի ա՛նդ՝ ի Մբսուր եւ գիրկ Կուսին քրովբէաթոռ.
Ո՛վ, անկեա՛լ՝ ի սուրբ Այրին՝ երկրըպագցուք Մօրն եւ
[*Մանկան,*
Երգեցի՛ց ես անդ ապա զԲանին ծընունդ անճառահրաչ:

Որ զոգի՛ս հանուր մարդկան թըւեալ ունէր իւր՝ ի ձեռին,
Տէ՛ր տիեզերաց եւ թագաւոր միահեծան.
Ո՛վ, ինքն ե՛ւս՝ ի կարգ մարդկան գայր՝ ի համար աչխար–
[*հագրին,*
Ել դիմեաց՝ ի Բեթլեհէմ՝ ի քաղաքէն իւր Նազարէթ:
Այն ի՞նչ արեւն՝ ի մայր իւր մուտս առնէր յերեկորեայ
Ա՛յսր եկեալ հասանէին վաստակեալ ծերն եւ Մարիամ,
Իջեւանեալ՝ ի տուն հովուաց, ո՛հ, օթէին ընդ անասունս.
Հա՛րկ, որ եկեալն էր հանել զմարդիկ յերկնից քաղաքն.
Ի՞նքն՝ ի մէջ երկրի անիջեւան եկաց արտաքս:
Վայելո՛ւչ էր իսկ հովուաց գոլ քոյ Հովուին ասպընջական.
Եւ Եւայի՛ն՝ (*) իւր չիրմաւն, յորում հեծէր ինքըն ցաւօք,
Հիւրընկա՛լ լինել այսպէս ամբիծ ղըստեր իւր եւ Թոռան
Որ գերկո՛ւնըս Մօրն եթարձ անախտ ծնընդեամբըն կուսական:
Աստ՝ ի լըրումն բոլորէր Լուսինըն մայր լուսոյն ծընող
Զննամսեա՛յ ժուժկալեալն՝ ի յարզանդին ծնանէր հրաչիւք:
Որոյ զգե՛ստն աննիւթական լոյսն էր երկնից արփիահրաչ,
Խանձարրո՛ք նիւթականին պատեալ ղընէր՝ ի մէջ մըսրոյն
Զայն փափկի՛կ քընքուչ Մանկիկ՝ ի ծղօտս յարդից քըստըմ–
[*նափուչ:*
Անդ յերկի՛նս յայմմէ Սրովբէք եւ յահեկէ հոյլք Քրովբէից.
Աստ յերկրի՛ ըստ Ամբակումայ զարմանալեօք տեսանողին.
Ի մէջ երկուց կենդանեաց, եղինն ասեմ ես եւ իշոյն,
Ընդ հասանե՛լ ժամանակին անճառ սիրովըն ծանուցաւ:
Որ՝ ի զա՛հ չորեքկերպեան փառօք ընդ Հօր բազմէր յերկինս.
Լո՛յսն անմատչելի միչտ ըզնովաւ պարածածուկ,
Ի մատաղ Կուսին՝ ի գիրկ զըգուեալ եղեւ որպէս Մանուկ:
Եւ որո՛ւմ չ՝բաւէր տեղի երկնից տաճար լայնակամար,
Խոնարհեա՛լ նուաստացաւ բովանդակեալ՝ ի փոքրիկ այր.
Զի նորին խոնարհելովըն բարձրասցուք մինչ՝ ի յերկինս.

(*) Յաւելդութեանէ ասեն թէ Եւայի շիրիմ անդ՝ ի Բեթլեհէմ է, ուր պատահեցաւ ծնունդն Յիսուսի:

Եւ մարմնովըն նուաստացեալ մեծանայեմք ՚ի հոգիս։
Որ ցանկային թաղաւորք ըզմի յաւուրց այս տեսանել,
Յառաջեալ քան ըզնոսա հովիւք տեսին զօրն անդրանիկ.
Եւ զուարթանո՛ցըն զաւետիս նոքին եւ եթ լուան յերկնուստ.
Որ հընչէ՛ր մեծաբարբառ, օն փութացէք ՚ի Բեթլեհէմ,
Նորածի՛ն Աստուածորդւոյն զո՛ւք նախ եղէք խորհըրդազգած։
Զի՞ յայնժամ մի ըզմիով վազվազէին ՚ի տես հրաչիցս։
Այն ի՛նչ մըտին այրին ՚ի ներս տեսին ըզկոյս մի նոր ծընեալ,
Նորահրա՛չ եւ ծիրանի լոյսն ըզնովաւ կամար կապէր.
Զունէ՛ր զոք մերձ մանկաբարձ, այլ միայնիկ գծերըն Յովսէփ.
Ի չգոյէ՛ գոյգն ինչ տեղի՝ եղեալ գՄանուկն ՚ի չոր ՚ի Մըսուր։
Աննըման էր գեղ դիմացն, երեսքըն ողջ լոյս փայլէին.
Յայգւոյն բացեալ վարդի նըման, չաղն ՚ի վերայ մարգարիտ
[էր.
Կոյսըն հրճուէր ՚ի սրտին եւ խելամուտ լինէր իրացն.
Չի ծնաւ փրկիչ աչխարհի եւ ոչ ծընաւ մարդ յաչխարհ։
Որպէ՞ս յայնժամ երջանիկ հովուացն ՚ի ծունկըս խոնարհեալ
Փափագմա՛մբ հոգւով սըրտիւ երկըրպագին Նորածնելոյն։
Զնոյն եւ ես որ հասեալ կամ արդ ՚ի տաճար քո սուրբ
[Մնըմնդեան,
Տենջանո՛ք համբուրեմ գտեղին, յորում խանճարրաւատ
Եզար իբրեւ յօրրան, լացեր աստէն դու տղայարար .
Ո՛վ, հայրածին Բան, վասն իմ կըրկին ծնեալ ՚ի Կուսէն։
Եւ որ Տէր եւ նոյնագոյ Աստուած գոլով հաւասար Հօրդ.
Բա՛րէ ա՛յնչափ խոնարհեալ վոքըրկացար եղեր Մանուկ,
Զի մեզօք ըզմանկացեալս եւ ըզթերիս ՚ի քո չնորհէդ
Ի կատար այրուձեան դու հասուսցես օրինակաւդ։
Այլ քեզ արդ աւետիս տամ, ո՛վ նախահայրըդ մեղապարտ,
Որ ՚ի ձեռն Եւային կերեր զպըտուղըն մահաւիթ.
Ո՛հ, այնու արտաքսելով յաստածատունկ դարաստանէն,
Թափառեա՛լ յերկիր փշոյ բերեր ծնրնդովք ըզփուչ մեղաց.
Դու արդ ցընծա՛ զուարճացեալ, քանզի զարմէ քոյդ գաւակաց,
Յայտնեցա՛ւ առանց փըչոց Կոյս մի ամբիծ եւ անարատ.
Որ ծնող եղեւ Լուսոյն ծածկեալ ՚ի ծոց Մնողին անմայր,
Ա՛յն, որ ըզքեզ իւր Աստուածութեանն ՚ի ճոխ պատկեր
Յօրինեաց ինքնին ձեռօք, փըչմամբ Հոգւոյն կենդանաձիր,
Նո՛յն՝ ըզծառայիդ արդ ըզզեցաւ ըզկերպարան։
Որ զծառայդ ճոխացուցեալ ՚ի վեր անդրէն բարձրացուսցէ
Տիրականին ՚ի պատիւ, յոր պանծայիր անդ ՚ի դրախտին,
Ուսաւ ՚ի վա՛յր անկանելովդ գառ անաւնոց դու հաւասար։
Աւեա՛ւ եւ Եւայիդ, բերկրեալ ուրախ լեր ընդ Դըստերդ,
Որ ելոյծ ծննդեամբըն իւր սրբամածին Մօրդ զերկունս ցա-
[ւոց.
Պարեցա՛ր ՚ի բանսարկուէն անդ յընդեմ դու պատրանօք,
Զձեռդ ՚ի ծա՛ռըն մահածին կարկառեալով զառն ՚ի պըտուղն.
Յաղթեա՛յ սակայն խաբիչ օձին ընտրեալ քո դուստրը Մարիամ
Զաղխելո՛վ լըզլուխ նորին խոնարհութեան զարշապարաւն.

Զի չասաց Աստուած լինիմ, այլ ապաքին եմ ես Տէառն,
Զաւակս անլծապարտ ոչ եւս ծընցիս այսուհետեւ.
Օրհնեցան քո գաւակունք կուսիդ Որդւով անախտածին:
Ցընծասջի՛ր, Դաւիթ արքայ, ընդ քո բողբոջ լուսածագիկ
Ընդ քընքո՛չ դեմն ոլոջիդ, յոր լուսոյ՝ անձրեւ ամպէն
Ի՛ջ եւ յօդեցաւ քաղցրածաւալ Բանն ՚ի վերուստ:
Զբանեղէ՛ն բոյսըս մեռեալ կենդանացոյց ՚ի նոր կեանս:
Թագաւորք ՚ի Սարայէ եւ յԱրաբայ եկեալ տենչմամբ.
Մատուցի՛ն ըզպատարագըս քո Մանկան արքայածին:
Բարձրացաւ քան զԼիբանան պըտուղ ծառոյդ լուսաբողբոջ
Ի քաղաքի՛դ քո եւ Տէառըն ծաղկեցաւ ծաղիկն Յիսուս:
Ցընծասջի՛ր ընդ Հօրդ եւ դու, ո՛վ լմաստուներդ Սօղոմոն,
Ամպակաթի սիրով երգող ըզսէր հարսին եւ վեհայնին.
Բացա՛ւ՝ անճառ կերպիւ պարտիզին այն դուռըն փակեալ.
Ուստ ՚ի դուրս բուրեաց անոյշ հոտ նարդոսի եւ շուշանի,
Ի՛ջ ՚ի նմա եղբօրորդին եւ ճեմեցաւ մարմնանալովն:
Կենդանի՛ ջուր ՚ի նմանէ ՚ի բանաւոր երկիր խաղաց.
Աբրեցո՛ւց ըզպապակեալս, այլ յաւիտեան ոչ ծարաւիմք:
Երջանի՛կ առ ՚ի զարմէ Ամովսածին Եսայիաս,
Գուշակո՛ղ յայտնաբարբառ գԿուսին ծընունդըն հրաշալի,
Ընդա՛ յաւէտ հոգւով ՚ի լրումըն քո բանիդ ըստոյգ.
Աւաղի՛կ ՚ի թագաւարմ չառաւիղէ տանըն Դաւթի
Ընձիւղեա՛լ ծիլ կուսական եւ վըրթթեցոյց ըզնոր ծաղիկն,
Ի հոտո՛յն անուշաբոյր ըզմայլեցաւ աշխարհ բոլոր,
Թմբրեցեալ հոգիքն ՚ի մեղս ըսթափեցան նորին հոտովն:
Յանարօր անդաստանէն ոռոգելոյ ցօղով Հոգւոյն
Ե՛լ բուսաւ ցորեան ատոք յերկնից իջեալ կենաց հացին.
Կոյսըն հրաշի՛ւ յղացեալ ծընաւ զորդին Էմմանուէլ:
Եւ ընդ մե՛զ վըրկողն Աստուած էջ չրջեցաւ իբրեւ ըզմարդ.
Ժողովո՛ւրդն ՚ի խաւարի եաես ըզլոյսն եկեալ յաշխարհ:
Դու եւս ո՛վ լեր զուարճալից հրեշտակացեալըդ Դանիէլ,
Այն փոքրի՛կ վէմն ՚ի լեռնէն բարձրացելոյ խոնարհութեամբն
Ինքնի՛ն ՚ի կոյս մօրէն հատաւ ՚ի գաշտ աշխարհիս այս,
Ուր գկանգնեա՛լ չարին պատկեր մանր փըշրեաց ուժգին հար-
[մամբն,
Զբարձրացեա՛լս հըպարտութեամբ ըզթագաւորս խոնարհե-
[ցոյց,
Մեծութեամբըն լեռնացեալ ելից համայն ըզտիեզերս:
Եւ հին աւո՛ւրց ալեւորն մատաղացաւ նոր մանկութեամբն.
Որ յաթոռ բարձրութեան, ասա յանբանից ՚ի մսուր իջաւ,
Ընդ բիւրաւո՛ր Հրեշտակացն եւ երգեցին ըզնա հովիւքն:
Ըստ ողջունի՛ն Գաբրիէլի բերկեալ ուրախ լեր, Տէր ընդ քեզ.
Աւաւե՛լ քան զամենայն դո՛ւ խրախացիր Կոյս լուսածին,
Լո՛յսն անպարունակ, որ ՚ի յերկրի մարմնոյդ ազաւ,
Ծագելո՛վ ՚ի քէն պայծառ ճառագայթեաց ըզտիեզերս.
Ցընծացի՛ն որ ընդ մահուն մըթով նըստեալ ոգիք մարդկան:
Քե՛ւ բարձան ծանրը երկունք ցաւածին մօրըդ Եւային.

Որ մխայնակ ՝ ինմանէ նոր չառաւիղ անդաստապարտ
Ըստ երգո՛յն իմ Մովսիսի ու յԱրմատան Ցեսեայ բուսաբ,
Դո՛ւ զաւակ օրհնութեան մօրն Եւայի անիծելոյն
Եւ յերկի՛ր կարկամելոյն կանգնիչ եղեր Որդւոյդ ձեռօք.
Կեանք եառուր նախածնողիդ, որ մայր կոչէր ողջ կենդանեաց,
Այլ տիրապէս դու Մայր եղեր նոր Սիոնի ծնեալ մանկանց.
Ո՛վ, ՝ի քեզ մե՞ծ էր խորհուրդն, որ դեր հրաչիք աւարտեցաւ.
Զանըակիզը ծնունդըն Հօր՝ ծնանիլ մարմնով ժամանակաւ,
Եւ ՝ի զբերկի՛գ կաթ ջամբելով ՝ի կոյս ըստանցըդ քաղցրա–
[բուխ
Մնուցանե՛լ դայեկապէս զառածիչ մարդկան բանին կաթամբ.
Եւ երգով մայրական զօրօր ասել Աստուածորդւոյն.
Եւ չըրթամբդդ չուչանազեղ հըպել ՝ի համբոյր անմահչելոյն.
Որ տըւաւ քեզ ՝ի յերկնից համեղ ճաշակ մեղ քաղցրելոցս.
Այս անբա՛ւ գանձու չնորհաց գալիչ եւ միայն արժանաւոր
Դո՛ւ եղեր, ո՛վ ՝ի կանայս անհամեմատըդ Մարիամ,
Սիրալի՛ խոնարհութեամբդ եւ քո վարուքըդ մաքրագարդ:
Զանչափ ըզմեծութիւնդ եղեալ ՝ի կէիս Սողոմոնի՝
Յո՛յց ըզքեզ առաւելեալ յոյժ ՝ի դըստերս հրաչաւորս
Լի չնորհօքդ ամենազան՝ անցեալ զանցեալ զամենեքումբք:
Ի քեզ ո՛չ նըշմարեցաւ սուտ հաճութիւն եւ գեղ պատրիչ.
Դու վասն այն ազատ դըստար աս ՝ի պարտեացըն նախամօրդ:
Եւ տաճար անձեռագործ աս ՝ի Հոգւոյն մաքրագարդիչ
Յօրինեա՛լ պատրաստեցար անճառելոյ Բրնակողին,
Ընդ Կուսի՛ն եւ քեզ հըրճուիլ արդ վայելչ, ո՛վ Բեթլեհէմ,
Որ յերկրի՝ երկին եղեր, Աստուած ՝ի քեզ մարդ երեւեալ.
Այն քո այրիւըդ անձկութեան հանդոյն մաքուր արգանդին մօր,
Կըրկնակի՛ տուն տաղաւար վիճակեցար Անբաւելոյն.
Եւ գըլխոյն անօթեւան, ում ոչ եառն մարդիկ տեղի,
Դու սիրո՛վ ասպընջական լեալ հանգուցեր ՝ի գոգ Մըսրիդ:
Ուր ըղլալո՛յ ձայնիկ բարձեալ եւ արտասուեաց նա տղայապէս,
Սիրայի՛ն յաչաց կաթիլքըն կայլակեալ իջին ՝ի քեզ,
Որ գ՝ի հո՛գս եւ խանձարուրս իմ լացողիս սըրբեաց զարտօսր:
Չի չ՝էր մարդ մահկանացու ծընեալն ՝ի քեզ ըստանչելեօք,
Այլ անմա՛հ Աստուած գոլով՝ ծնաւ առ ՝ի տալ կեանս մեռելոյս:
Զա՛յն առնէր քեզ Աւետեաց նախագուշակըն Միքիաս.
Բեթլեհէ՛մ երկիր Յուդայ չ՝ես դու կըրտսեր կամ աննըշան.
Ի քէ՞ն ելցէ ինձ նոր իշխան հըղօր, Իսրայելի.
Որ հովուէ՛ զիւր ժողովուրդ Տեառն Աստուծոյ մեծ գօրու–
[թեամբ:
Տո՛ւր ուրեմն այժմ աւետիս մարգարէիդ քո խընդալից,
Թէ յայրէ՛ս եւ աւասիկ Մանուկ իշխան ըսքանչելի,
Ում եկեա՛լ երկըրպագին մեծ թագաւորք խոնարհելով:
Երջանի՛կ ես, Բեթլեհէմ, լեալ արժանի դու նախագոյն
Ընդ Գաի՛ն անարատի քոյդ ըզԳառինս տալ ՝ի զենումն.
Չի գայն ողջա՛մբ պահեսցես, որ ՝ի սեղան խաչին անպարտ
Կամաւո՛ր վասն աշխարհի գանձն ընծայեաց իւր յողջակէզ:

Որ ընդ իս այսբը հասեալ հոգւով ճեմիք, փըրկեալ մանր–
[կունք.
Առաջի՛ ձեր նըկարեմ գկոտորումն անմեղ մանկանց.
Զորս Հերովդէս ե՛տ խոխոջել ՚ի գիրկս մարց աղիողորմ
Առ ՚ի բառնա՛լ գկեանըս մանկանն, որ ծնաւ արքայ հրէաս–
[տանի.
Զերկեմեան տղայս սանդեայս, ո՛հ, սուր գահճին անադորոյն
Ի բաց խըլեալ վաղահաս, ո՞վ աստ ազէտ պատմէր բդմարցն.
Իսկ որ պի՛նդ գըզուեալ գորղեակն, եւ նա ըղմօր փաթուկ
[գըսաւինս
Ի բերա՛ն առեալ ծրծէր գկաթըն քաղցրիկ մայրինի ծոց,
Վերացեա՛լ սուրն անարգել ընդ մէջ երկուցըն թափանցեալ
Զդիւսիկին հարեալ կտրէր եւ կամ գըրկին ընդ մէջ գննոյր,
Ո՛հ, արիւն կաթամբ խառնեալ թանայր ըղմօր ծոցըն լընոյր.
Ո՞ր սիրտ յայնժամ հանդուրժէր հայել ՚ի տեսն այն ապաժոյժ:
Թէ խուճապէ՛ր սըրտաբաց մայրըն մանկամբ գերծել ՚ի գաշտ,
Պարտասեալ կրթոտ ծընկովք անկեալ յերկիր ուշաթափէր.
Ո՛հ, ոտիւք հարեալ անգէն, գերթ լդոդկոյզ ՚ի յուռ որթոյն
Ժուռ ու մո՛ւռ ճըմլէր այնպէս ըգնոր մանկիկն ՚ի հընճան մօր.
Կամ նըմանեննա՛ց հանդուսնակ պրճնեալ գեղով կարմիր ծաղկանց
Ճղակոտո՛ր ՚ի կարկէ՝ վայր թօթափին ծիլք ընդ ծաղիկս,
Նոյնակի՛ սպիտակաթոյր փափկիկ մարմինք արիւն թաթաւ
Ի վերա՛յ գեանոյն թաւալ՝ թափեալ ծաղկանց նըմանէին:
Քո բան ասէ՛ն կատարիւր, ո՛ մարգարէդ Երեմիա,
Ի Հոռմայ որդեկոտոր մարցըն դուժեալ ձայն լալականչ:
Այսպէ՛ս, ո՛վ Մանկունք, նախանըւէր հոտանոյշ զոհ
Յիսուսի՛ ընծայեցան Բեթլեհէմեան մատաղ մանկունք,
Ոյց ոգիք լուսատեսիլ կացին թէպէտ փոքր լինչ ՚ի մթան.
Այլ ընդ ամէ՛ն Մանկան Հօր եւ բարձրանալ խաչին ՚ի թեւ.
Որպէ՞ս յայնժամ աղաւնանման եւ ձագախառն երամովին
Թռուցեա՛լք ՚ի վեր գնացին առ Հայրն ըստ Եսայեայ բար–
[բառելոյն
Գըգուի՛լ առ ՚ի նմանէ, ոյր Միածնին փոխան գենան:
Իսկ մեք ապա պի՞նչ տացուք ընդ մեր ՚ի մահ գենեալ Գաւիթն.
Թէ չունի՛մք արեամբ գանձինս այժմ ձօնել նորին փոխան,
Մի՛ սակայն վերջացուք լինել հաճոյ զոհ անարիւն
Ի սեղա՛ն սըրտից մերոց առ սէր նորին ճենճերելով,
Կամ հոգւով խոնարհ ըզմեզ Հօր պատարագ նըւիրեսցուք.
Որ հաճոյ ե՛ւս է նըմին բուրմամբն ՚ի վեր հոտոյն անոյշ:

Ի Ծնընդեան սուրբ Տաճարէս ելեալ իջցուք ՚ի Յորդանան,
Որ ՚ի լերանց Հերմոնի եւ Սանիրայ սահի յորդոր,
Էր երբեմն ոտոտիչ գրախտահանդոյն երկրին Սոդոմ
Մինչ ո՛չ էր սուգեալ ՚ի խորս երկնատեղւոյ հրոյն ծըծմբով:
Այն լինչ բանն ՚ի վերուստ ազդէր պայծառ արուսեակին
Զայն բարբառոյ յանապատի, գայր Յորդանան ձայն արկանէր.
Մկրտիչն Աստուածորդւոյն նախ մկրտէր գժողովուրդն,

Քարողէր գալ՝ի զըղջումն մարմնով՝ի ջուր մկրըրտելոցն։
Կըշտամբո՛ղ ձայնիւըն իւր նա բարբառէր ըստ Եսայեայ
Ընդ առաջ Հանդերձելոյն հարթ ճանապարհըս պատրաստել,
Եւ տա՛լ արժանաւոր պըտուղ զըղջման այսուհետեւ։
Մի՛ պարծիլ բանիւ յանձինս, թէ հայր ունիմք մեք զԱբրահամ.
Զի կարո՛ղ է Տէր Աստուած արդ՝ի քարանց հեթանոսաց
Զորդի՛ս Աբրահամու յարուցանել ըստ հաւատոյն։
Ախտ բանիւքըն որոտայր իբրեւ զըՁորդանանու.
Աւանի՛կ տապարըն սուր ահեղ հրաման Հօր մըշակին
Կա՛յ պատրաստ յարմին ծառոյդ մօտակըտուր առնել զգձեղ.
Եթէ ո՛չ բերչիք այժմիկ դուք զպըտուղ պահանջողին,
Հաւատալ յՈրդին Աստուած, որ՝ի վերուստ գայ՝ի Հօրէն.
Հատանիք խոպատ՝ի բաց՝ի ճըշմարիտ յորթատունկէն,
Անհաւատ դատաստանօք դատեալ մատնիք հրոյ գեհենին։
Սովին խիստ քարոզութեամբ եւ անձկագոյն վարուց չափօք
Կարծեցա՛ւ Հրէից ազգին գոլ Մեսիա ինքն Յովհաննէս.
Ուստի բանի՛ւն իւր խոնարհ զլոյս իւր ճրագին եցոյց նըւաղ
(Առ որով առ ժամանակ մի ցընծացին Իսրայէլեանքն)
Ասէր թէ ես մկրըտեմ ջրով նիւթեղէն առ՝ի զըղջումն,
Այլ որ հուպ ըզկնի գայ իմ՝ յոյժ զօրաւոր է իւր արդեամբքն.
Որում չ՚ե՛մ ես արժանի լուծիչ լինել խրացից կօշկաց.
Ահա նա՛ հրով հոգեղէն մկրըրտեսցէ ըզձեզ ողջոյն։
Որ՝ի ձեռի՛ն հեծանոց ունի զարդար ըզդատաստան,
Կըրկնակի յիւր գալըստեանն, որ՝ի յերկնից իբր ըզհուր,
Ժողովե՛լ զցորեան յամբար զհատատացեալ դասս արդարոց,
Եւ ըզյարդն անչիջանուստ հրոյն տալ յայրումն յաւիտենից։

Իսկ որ դեռ՝ի մէջ մարդկան թագչէր լուսովն՝ի մարմնոյ քօղ
Որ աճեալ զվայելչութեան հասակն առցէ Աղամային,
Գալով գայր եւ հասանէր ժամ յայտնելոյ զինքն աշխարհի,
Ընդ յառաջել կարապետին, փուլթայր եւ ինքն ըզկնի նորա,
Մարմնացեալ Բանն՝ի կուսէն գայր մկրըրտիլ՝ի Յորդանան,
Որ Հոգո՛յն ակամբն ըզնա նախ նըկատեաց՝ի յարգանդին,
Մինչ մարմնո՛յն աչօք՝ի հուպ տես կըրկնակի, ծանեաւ ըզՏէրն.
Ուստի մատամբ տայր նշան աշակերտացն իւր Ամլորդին,
Աւասի՛կ Գառն Աստուծոյ, տեսէք ասէր, ումմ տենչայիք.
Որ՝ի լերանց Գալիլիայի, ո՛վ, հետիոտս խոնարհաբար,
Առի՛ս գայ, հեզ է թէպէտ, այլ ես ահիւ նորին լըցայ։
Եւ յորժամ մերձենալ մօտ էր Տէրն՝ի ծառայն իւր պակուցեալ,
Սիրալի՛ր բանիւ հայցէը առ՝ի նմանէ զմկրըտութիւն։
Մկրտի՛չն հրաժարեալ եւ դողալով աղերս ածէր,
Մի՛ դու գայդ հրամայեր, ո՛վ Տէր՝ի քէն լինձ մկրըրտիլ
Արժա՛ն է հաղոյս անարդ, հի՛մ Աստուծոյդ է խոնարհիլ։
Ո՛վ սիրոյդ, նիւթականի ջրոյս մաքրութեան եւ անկարօտ
Այդպէ՞ս ղիմեալ գաս առիս, իբրեւ ըզմարդ ոք մեղաւոր։
Դո՛ւ մաքրի՛չ աշխարհի առ՝ի Հօրէդ երկիր յաշխարհ,
Եւ կիզի՛չ հրովդ հոգեղէն հնացեալ մեղաց Աղամային.

Եւ կուսակա՛ն յարգանդէ, ո՛վ անտեղծ մարմին ծընեալ·
Ազա՞տ ամենայնիւ ՚ի նախահօրըն յանցանաց,
Զմէ՞ ապա դիս ըստիպես ըզմըկըրտողս ջրով անկատար:
Զիս հրեշտա՛կ Մաղաքիաս, եւ Եսայի ձայն բարբառոյ,
Այլ ո՛չ Գառինդ անմահի դուշակեցին գոլ ինձ լուացող,
Սիրով ըզծառայի եւ եթ պաշտօն տանիմ քեզ արդ՝
Կարապե՛տ լեալ նախընթաց ըզքոյդ ոտից հորդեմ չափիլ·
Եւ տամ նշան ծագման Արփւոյդ՝ աղօտ լուսով արուսեկիս
Որ սակաւիկ մի եւս ծածկիմ եւ դու ծագիս լոյս աշխարհի:
Մի՛ զպաշտօն տիրականիդ տար ծառայիս, ժըտեմ ո՛վ Տէր·
Չհանդուրժե՛մ, ձեռք իմ դողան եւ սասանի սիրտ իմ արկար·
Հուպ մերձիլ յանմատչելի Հուրդ ՚ի մարմնիդ աստուածա–
[խառն·
Յորմէ սրովբէ՛ն սարսելով եւ ունելեօքըն մերձենայր
Ո՞րպէս կարեմ ջուր ածել ափովս զըլխոյդ բարձր եւ անհաս,
Առ որ հայե՛լ ոչ զօրեն թեւաւոքեալ հոյլք հրակերպիցն·
Քա՛ւ, Տէր իմ, չառնեմ զայդ ես, դու մի՛ ստիպեր դիս հեզու–
[թեամբդ:
Թո՛ղ արա, ո՛վ Մըկրտիչ, հեզաբանէր դառըն Ցիսուս,
ի բարձա՛նց խոնարհելոյս, մի՛ արգելիչ լինիր այդպէս·
Որչափ իմից ես ՚ի վայր, այնչափ զանկեալսդ հանեմ ՚ի վեր:
Թող որ այսպէս լընուամ ես գնորոյ կրօնիս արդարութիւն·
Հայր իմ այսպէս պատուէր ետ ինձ, ես հընազանդ եմ Հօր
[կամաց
Որ զՈրդին պարտաւոր է տանել պաշտօն ըզծառայի,
Նո՛յն եւ գկարապետդ իմ դոլ բանից կամակատար,
Լեր հապա հնազանդ հեզոյս եւ մուտ ՚ի ջուր, ո՛վ Մըկըրտիչ:
Զարհուրէր եւ Ցորդանան ընդ Մըկըրտչին հրաժարելոյ
Տեղի տային Տեառըն ոտից ալիքն ՚ի վեր վէտ վէտ դարձեալ,
Եւ դի տես ճըշդիւտ ըզտիպն ոչ ձեռագործ ՚ի տապանակն·
Այլ ՚ի մարմնի կուսական նոր երեւեալ կերպիւ անճառ:
Կամ ոչ յուս քահանայից բաձեալ պատուով Աստուածական·
Կամ ՚ի ծոց ոսկեսպատ արկեղըն սուրբ ծածկեալ յաչաց,
Ոմ Քրովբէք հոլաթեւեալ աստի ու անտի հովանաւոր
Հապա ինքն, որ ՚ի Սինէ գըրեաց ըզտառն ՚ի տախտակին,
Կենդանի եւ նորահրաչ տապանակաւ մարմնոյն ծածկեալ·
Ճըշդիւտ մարդ կերպանալով՝ առ ինքըն գայ եւ մըկըրտի,
Ուստի խոյս տըւեալ վախչէր, Դաւիթն ըզկնի ձայնէր հարց–
[մամբ,
Զի՞ է քեզ, զո տեսեր դու դառնաս անդրէն, ո՛վ Ցորդանան,
Մինչ ըզքոյդ արարիչն եկեալն առ քեզ կերպիւ խոնարհ՝
Դարձիր օն ընկալ ՚ի ծոցդ եւ ջուր լուացմանն տուր Արարչիդ:
Մերկանայր անդէն Ցիսուս ընդ Մկրտչին իջեալ ՚ի գետ,
Վեհային ըզգլուխըն իւր առ ծառային աջով կալեալ
Այնպէս խոնարհ ակն ՚ի կոր յոտին լինէր եւ նուաստանայր·
Յոր ածեալ ձեռնադրողին ջուր ըզմարմնովրն մաքրագոյն,
Լըւանայր, եւ չոյտ անդէն ելեալ ՚ի դուրս՝ կանգնէր յաղօթս,

Բանալին երկինք վերուստ եւ երեւէր Հոգին Աստուած :
Որպէս անդ 'ի սկզբանէ չբրջէր 'ի ջուրս համատարած ,
Նոյն եւ աստ 'ի Յորդանան , այլ հրաշագոյն օրինակաւ
Սաւառնեալ աղաւնակերպ յիւր փառակից վերայ հանգչէր :
Առ նմին եւ հայրական բարբառ լըսիւր որոտագոչ :
Ահա դա՛ է սիրելի եւ անդրանիկ իմ միածին ,
Յառաջ քան զարուսեակ ծնունդ 'ի Հօրէ , որ չ'գիտէ մարդ :
Եւ մինչ ես 'ի յորընչէ գոիեզերս պատրաստէի ,
Դա յի՛ս էր պատշաճեալ իմաստութեամբըն չարժագոյն :
Զոր Հայցէր Սողոմոն գայդ ընդունել յերկնից բարձանց ,
Աւասիկ արձակեցի ամենիշխան յիմ աթոռոյ .
Որ եկեալ դաղարեսցէ 'ի ձեզ կերպիւ այդ մարմնագձեաց .
Գիտէ՛ եւ խելամուտ է դա համայն ճանապարհաց .
Թէ զի՞նչ կամիմ ես յերկինս եւ զի՛նչ հաճոյ է իմ աչացս :
Դարձ , Յակոբ , հայեաց 'ի դա եւ տես ըզլոյսըդ քո ծագեալ .
Բուռն հար ըզզըմանէ , ո՛վ սիրեցեալդ իմ Իսրայէլ .
Մի՛ թողուր գիտուս քո այլում եւ մի զօգուտդ օտարոտւոյ
Դու մի՛ երկբայեր գխոնարհ դորին գալըստեանէ ,
Թէ իցէ դա ինքն անչուտ Փըրկիչ եկեալ Իսրայէլիդ :
Աստ քեզ , ահա Որդւոյս վկայ լինիմ ես 'ի յերկնուստ .
Այսպէս առ 'ի Հօրէն եւ 'ի Հոգւոյն՝ բանըն մարմնով
Մրկրտեալ վրկայեցաւ Աստուածորդի գոլ ճըշմարիտ .
Եւ ըզգլուխըն կամակոր վիշապ օձին բունեալ 'ի ջուր
Ջախջախեալ եւ խորտակեաց առեցելոյ գարշապարօքն .
Եւ օծեալ Քրիստոս արքայ , Յիսուս փըրկիչ՝ Իւղով Հոգւոյն՝
Զօրացաւ քան ըզՅեսու եւ կործանեաց զհին երիքով ,
Եւ յերկիր այս Աւետեաց , որ օրինակէ վերնայնոյն ,
Մոյծ ըզմեզ եւ ժառանգորդ արար սըմա զնոր Իսրայէլ :
Նորագործ մեզ աւազան կազմեաց ըզծոց Յորդանանիս ,
Ուր մրկըրտեալ մերկանամք զհին մարդ մեզաց ըսկըզբնածին ,
Զարդարիմք լուսազգեաց պատմուճանաւն անմեղութեան ,
Կըրկնակի արժանանամք ընդունելոյ զՀոգին չնորհաց :
Երանի՛ է մեզ , Մանկունք , զի գիտաս ազինըն Յակովբայ
Հաւատոյն զօրութեամբ յափըշտակեալ մեզ գրաւեցաք .
Եւ զերկիրս , որ քաղցրութիւն կաթին մեղր բըղխէ զիանին ,
Ժառանգեալ եւ կըշտապինդ այդ վայելեմք 'ի բարութեանցն :
Այլ ըզդոյչ լինել պարտ է ըստ Պօղոսեան ըսպառնալեացն ,
Մի՛ գուցէ կոճոպիցեմք ի յարմատոյն նոր պատուաստեալքս :
Սիրելի՛ էր տընկողին Իսրայէլեան ազգ ձեռնատունկ ,
Ո՛հ , անարգեալ մերժեցաւ , զի զհատատոյն չ'եբեր պըտուղ .
Երկընչիլ արժան է մեզ , մի եւ ոստոցս անհարազատ ,
Դիպեսցի այս եւ յայնժամ 'ի բաց քանցեալ կոճոպիցիմք .
Լեալ չնորհագեղծ անպըտուղ առ պատուաստիչըն բարեխնամ :

———o———

ՆԱԽԱՁՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ ԻՄԱՍՏԻՑ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑ

———o———

Ի յերկրորդ մասն երգոյս հանէ 'ի լեառն փորձութեան եւ անդէն 'ի մէջ բերէ զերրակի փորձութիւնսն դարանամուտ խոտրամանկին եւ զհաջայաղթ լինելն Քրիստոսի ժուժկալութեամբն պահոց եւ իմաստուն պատասխանատուութեամբն: Խրատական բանիւ առ մանկտին, մի երկիրպագանել փառաց ախտին, յորժամ հասանէ նոցա 'ի մէջ աշխարհիս ամբառնալ 'ի գլուխս լերին մեծութեան հրապուրեալ յերեւելի վայելչութեանցն, զոր ընդ առաջ աչաց նոցին բերէ պատրիչն:

Իջուցանէ անդուստ յեզր ծովուն Տիբերական· ուր զկոչմանէն ձկնորսացն յաշակերտութիւն եւ զլուսաւոր քարոզութեանէն, Քրիստոսի համառօտիւք անցեալ՝ դարձուցանէ զոն բանիւն առ ազգն Հրէից եւ զսակաւս բազում եւ զարմանացան սմանչելեացն Յիսուսի 'ի դէմս բերեալ՝ յանդիմանէ զխրստութիւն սրտի նորին, որ չհաւատաց 'ի գալուստ Որդւոյն Աստուծոյ: Աղեխտաբար կենցաղավարութիւն Քրիստոսի եւ նորոյն աշակերտացն՝ այլովքն հանդերձ:

Հանէ ապա'ի լեառն Թափօրական: Պայծառակերպութիւն Քրիստոսի եւ ուշաթափ լինել իրից աշակենտացն: Երեւումն Մովսիսի եւ Եղիայի սմանչելեօք, որոց տայ խօսիլ ընդ Յիսուսի յաղագս անճառահրաշ տնօրէնութեանն եւ զխաչին չարչարանաց, որ կատարելոց էր 'ի նոյն աւուրս յԵրուսաղէմ: Բանիւ՝ ուշամոռաց Պետրոսին առ Քրիստոս վասն տաղաւարաշինութեան: Պատասխանիւք նորին առ նա, մի խնդրել զերկնային փառաց հանգիստ եւ զվայելումն առանց չարչարանաց խաչին:

Ի վերջոյ յորդորէ զմանկունս հետեւել Քրիստոսի խաչակիր առաքինութեամբ· որով արժանանալ ելանելոյ յիմանալի լեառն վերին 'ի Թափօրն երկնից եւ անդ վայելել յաւէրժ յԱստուածային զմայլեցուցիչ հաղորդ տեսութենէն ըստ ընտրեալ երից աշակերտացն:

———o———

ՀՐԱԽԻՐԱԿ

ԵՐԿՐԻՆ ԱՒԵՏԵԱՅ

———o———

ԵՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

Որ յարգանդ աւազանին մկրըտեցաք անդ ՝ի Ծընընդեան,
Աչակնիք ղրոչմեալ խղովն արիացաք գինու Հոգւոյն.
Ի լեառըն Փորձուածեան արիք ելցուք ընդ Քրիստոսի.
Ուր պահոց Օրէնսդիրն անդ ՝ի դրախտին հնոյն Ադամայ
Ժուժկալեալ զաւուրս այնքան՝ պատրաստեցաւ ՝ի պատերազմ.
Եւ որ նմին որդիացեալ էր ՝ի նմանէ առեալ մարմնովն.
Փոխանակ Հօրն անցելոյ զպատուիրանօք ծառոյ պըտղոյն,
Կամաւոր յօժարութեամբ մնայր անճաշակ զքառասուն օր:
Առ որ մերձեալ փորձողին որպէս ՝ի դրախտն առ Եւա
Գոլ հասու լուսոյն ճըշգրիտ որ ՝ի մըթին մարմնոյն ծածկէր,
Եւ զարանս գաղտնագիտին դընել ջանայր պէսպէս հնարիւք
Խելամուտ լինել նորին խորախորհուրդ անօրէնութեանն:
Ո՛վ, ասէր, Աստուածորդիդ դու վըկայեալ առ ՝ի վերուստ,
Զոր լըսայ ՝ի Յորդանան եւ զքէն ունիմ ես տարակոյս,
Թէ Որդի ես արդարեւ Հօր Աստուծոյ եւ սիրելի,
Զես հասպա մարդ ապիկար, այլ համազօր Աստուծոյ,
Որ ըզձեռն իւր բանայ եւ արարածք լընուն հացիւ:
Զի՞ զկարօտ մարդոյ կըրեալ քաղցիւ այդպէս դու տագնապիս
Ճընչելով զմարմինդ այդչափ եւ կենդանւոյն մեռուցանես.
Տուր հրաման թող այդ քարինք հաց լիցին քեզ առատ առատ,
Զի գնասցէ իմ տարակոյս եւ զքեզ ծանեայց անչուշտ Աստուած:
Ո՛չ, ասէր, քաղցեալն Ցիսուս հացիւ լոկով կեայ և եթ մարդ,
Այլ եւ բանիւ պատգամաց ՝ի հրամանէ Աստուածային:
Բուսանի հացն ՝ի հողոյ բուծիչ լինել մարմնոյն մխայն.
Պարզեւի Բանն ՝ի վերուստ ՝ի սնուցանել զոգիս մարդկան:
Չհողածին անարդ մարմնոյն տաս զու հոգալ, որ չ՝օղնէ լինչ,
Եւ զհոգւոյն կենդանաձիր անվոյթ առնես, ո՛վ կեղծաւոր.
Այդպէ՞ս ՝ի մէջ երկուցըն զատ առնես յանիրաւի
Լեալ զրկիչ մեծագունին եւ ընդ փոքուն փութաս հոգալ:
Վերառեալ տանէր ասա ՝ի յաչտարակ վեհ տաճարին,
Արկանել զքեզ ՝ի վայր, մի զանդիտեր, ասէր, զու բնաւ.
Պաշտպան են զունդք հրեշտակաց քեզ թէ Որդի ես Աստուծոյ.
Զայն տայ զքէն խրախուսանաց Դաւիթն անդուստ, մի՛
[*երկնչիր,*
Պատրաստ են նոքին առ քեզ, բազկօք բառնան ըզքեզ ընդ օդս.
Եւ յերկրի զոտըս քոյին չվթողուն երբէք ընդ քար հարուլ:
Զի՞նչ առ այս պատասխան տայր Իմաստութիւն երկնային,
Որ ինքըզ Աստուածորդւոյս զբանդ ՝ի վըկայ դիտես ածել.

Հի՛մ եւ դայն ՝ի Մովսիսէն գըրեալ ՝ի տառս ոչ ընթեռնուս
Որ սպառնայ մի ժրպրծիլ վարձել ըզՏէր Աստուած քոյին,
Շատ լիցին վասն իմ եղեալքն ՝ի Բեթլեհէմ եւ Յորդանան
Տար ՝ի քէն ըզտարակոյս եւ հաւատա ըստուգապէս.
Ես այն եմ իսկ, որ ՝ի գերել ըզքոյդ աւար իջի յերկինից,
Ըզհնարս հաղթից քոյին տակաւ տակաւ խայտառակեմ.
Մի՛ յուսար այլով հնարիւք դիս դարանել ՝ի քո թակարթ:
Իսկ չարին խորամանկ՝ ոչ չատացեալ կըրկին փորձիւք՝
Ցաւել եւ երրակի նոր այլ հընարըս ճարտարել,
Նայն հեատն առեալ հանէր դնա ՝ի լեառն բարձրակատար,
Զգիտե՛մ, զառըն հեղիկ ո՞րպէս երթայր զհետ կամակար.
Եւ նըշմարել տայր անտի զհանուրց երկրի արքայութիւնս,
Եւ նոցին փառք, պերճութիւն, ունայնութեան չուք անցաւոր.
Ցեզ, ասէր, տամ զայդ բոլոր իշխանութիւնս այս աշխարհի
Իմ են համայն եւ ինձ տըւեալք, ում եւ կամիմ տամ ես ազատ.
Թէ անկեալ երկըրպագես, քեզ տաց ահա զայդ ամենայն:
Ի՞ժոռեալ ընդ այս բան՝ Հեզագունին ասէր ցասմամբ
Ե՛րթ, ո՛վ սատանայ, երթ ՝ի յետս իմ, դարձիր ՝ի չիք,
Ո՛չ ՝ի տառսըն գրեալ է, Տեառն Աստուծոյդ երկըրպագես,
Եւ նըմա միայնում տարցես պաշտօն զայդ վայելուչ:
Ո՛վ արուսեակըդ խաւարեալ, որ ընդ առաւօտըս ծագէիր,
Ցերկնաւոր փառաց թափեալ՝ անկար յերկիր այս տարագիր,
Ի՞ւ այդչափ մեծաբանես իրրեւ իշխան աշխարհիս:
Համբեր, այժմիկ դատաստան է, մինչ բարձրանամ կամաւ ՝ի
[խաչ.
Անդ քո գայդ իշխանութիւն հանից ՝ի քէն նոր յաղթութեամբս,
Եւ հզօրիդ ՝ի տուն մրտեալ զգանձըդ բոլոր աւարեցից:
Զինուոր եմ ես Հօրն իմոյ, եկի յաշխարհ ՝ի յասպարէզ,
Փոխանակ պարտեալ մարդոյն՝ արդ ելանեմ ՝ի մարտ ընդ քեզ.
Ո՛չ ուժով աստուածային, այլ առեցեալ մարմնովս անզօր:

Տէրն այսպէս ըզմեքենայս չարահնարին խայտառակեալ,
Ցաղթական հանդիսացաւ ՝ի յասպարէզ նախամարտիս.
Եւ փորձիչն ՝ի բաց լինէր լի ամօթով եւ կորագլուխ:
Շոյտ անդէն մատեան զուարթունք պաշտօն տանել Աստուած–
[որդւոյն,
Սեղան կազմեալ երկնային եւ նորաստեղծ հաց ՝ի վերայ
Ի Հօրէն յըղեալ պարգեւ յաղթող Որդւոյն իւր սիրելի,
Որ թշնամւոյն հնոյն Ադամայ՝ յաղթանակեաց նորն Ադամ,
Ցընծայը Հայրն ՝ի յերկինս, հանդէս առնէր ուրախութեան,
Եւ հիւսեալ լուսոյ պըսակ յաղթող Մանկան իւր առաքէր,
Ուրախոյս կարղար մարտաղրին, ազնիւ, Որդեակդ իմ, գօրա–
[ցի՛ր
Այդպէ՞ս մինչ ՝ի խաչ չարին յաղթող հանդիսացիր:

Եւ մեք եւս, ո՛վ Մանկունք, Փըրկչին մերոյ նախամարտիկ
Հետեւեալ ժուժկալութեամբ յաղթող լիցուք փորձողին:
Թէ մեծութեամբ աշխարհիս լերանց ՝ի գլուխ բարձրանամք,

Մեր աչաց երեւեսցին վայելչութիւնք փազփիւն փառաց.
Որ զօրէն դաչտի ծաղկանց հեչտաաեսիլ են հայելեաց.
Վայրիկ մի դուարթ են գեղով մինչ երջանիկ գարնան է ժամ:
Իսկ ընդ մերձիլ աչնայնոյն եւ ձրմերան մահազուշակ
Փոյթ անդէն լեալ ծաղկընկէց եւ մերկանան տերեւաթափ:
Մի՛ լիցի ուրեմըն մեզ, որ ՚ի չարէն հրապուրելով
Պատրանաց վայելչութեան յառեալ ՚ի գեղն զմայլեսցուք.
Մի՛ եւ խաբեալ երեւելեօք, քաւ թէ անկեալ իբր Աստուծոյ
Ի գլուխ լերին մեծութեան երկըրպագցուք փառաց բախտին.
Թը նըման Յիսուս Փըրկչին չառնեմք երես երեւելեացս,
Յայնժամ եւ մեք փորձողին յաղթող լինիմք խաբէութեան:
Որ յաղթէ, ասէ Աստուած ՚ի Յայտնութեան Առաքելոյն,
Տաց նըմա որ ճաշակէ Մանանայէն թաղուցելոյ,

Օ՛ն իջանեմք, ո՛վ Մանկունք, յափըն ծովուն Տիբերական,
Ուր ըզկնի յաղթութեան էջ Զօրագլուխըն հաւատոյ.
Հեզ ոտիւքըն ճեմելով՝ գաչըս յածէր յայկոյս յայնկոյս,
Առ ՚ի գիւտ ընտրեալ գընդին, թէ ո՛վ գիաչէն իւր բառնայցէ:
Պատրաստ էր եւ չոյտ եգիտ այլ յանտոհմիկ ՚ի մարդկանէ.
Ո՛չ յԱթենեան տաճարէն ՚ի կիրթ ուսման վարժեցելոցն.
Ո՛չ զպրոցէն Աղեքսանդրի, որ համբաւ տայր համայն յաչխարհ
Կամ Հռովմայ մեծի տանէն հռչակելոյն աչխարհակալ:
Ո՛չ եւ զպրաց փարիսեցւոց, որ ճոխ էին արդարութեամբ.
Այլ աղքատ եւ ցածուն ՚ի ձրկնորսաց ծովավաստակ.
Այլ ոամիկ եւ պարզամիտ գեղջիկ յարանց սոսկականաց:
Զի աղքատ Վարդապետին եւ աչակերտն աղքատ պիտէր,
Որ ընդ լըսել ըզձայն հեզիկ կոչման Հովուին երկնաւորի,
Փութացան ըզկնի նորին իբրու զգառինս ՚ի կաթն մօր,
Հոտ առեալ եւ դիմեցին մի ըզմիով յԱղն երկնաւոր,
Զօրս առեալ կոչողին զուռնդ մի փոքրիկ կազմէր զինուոր,
Մարտակից լինել ընդ իւր յորժամ կըռուէր ինքն ընդ աչխարհ:
Ո՛վ, խեցեղէն անօթս ընտրեաց, որ չախչախէ երկաթի զէնս,
Պօղոսն ասէ զյիմարսն ընտրեաց, որ զիմաստունս յամօթ առնէ:
Սկիզբն առնոյր չըրջիլ նորօք ՚ի մէջ երկրին իւր Հրէաստան.
Լոյսն ՚ի ճրագ մարմնոյն լուցեալ՝ վառէր ՚ի տան Իսրայէլի.
Զօր ծածկեալ ամփոփէր զամս երեսուն ՚ի Գալիլեա.
Իբրեւ Որդի մարդոյ սոսկ ՚ի Նազարէթ քաղաք սընեալ,
Տեսին մարդիկ եւ կարծեցին՝ թէ որդի է հիւս Յովսէփին.
Այլ Յիսուս վասն իւր ասէր, Որդի մարդոյ եւ վկայէր:
Իսկ յորժամ ՚ի Յորդանան նա յայտնեցաւ ՚ի վերուստ,
Թէ սիրելի Որդի, է նա Հօրըն լուսոյ յաւիտենից
Ծընունդ անհաս եւ անճառ զոր չըզիտէ մարդ երկնաւոր,
Ո՛չ ժուժայր այնուհետեւ լոկ Յովսէփայ կոչել որդի,
Կամ որ Լոյս աչխարհի էր՝ զԼոյսն յաչխարհէ թաղուցանել:
Եւ որ ինքն ՚ի գլուխ լերինըն սրբըթութեան քաղաք չինէր.
Կենդանի աննիւթական վիմօք բանին նորոյ կատակին.
Ո՛չ կարէր թաքչել երբէք, որ սիրեցին գյայտնութիւնն

սիրեցին եւ փութացան, օ՛ն երթիցուք ՚ի նորա լոյն,
Եկեա՛ք ՚ի յաչխարհ դոյ լուսաւոու խաւարելոցն:
Դիւրամերձ էր նոր Մովսէս, լոյս ՚ի բանէն արտափայլէր
Բացադէմ եւ ոչ քօղով նըման նըմին ծածկէր դէրեսս:
Այլ աւա՛ղ, առ որըս ճառագայթեաց լոյն ճրչդրիտ,
Կափուցին դաչըս իւրեանց, մի՛ տեսանել լոյն ըզդէմս
Որ քաղցր էր եւ ոչ իրրեւ ըզՄովսիսին, որ խայթէր զաչս:
Ո՛չ որպէս անդ ՚ի Սինէ ծածկեալ ամպով մառախլապատ,
Մեծագոչ լերինաթինդ՝ ձայնիւն իւր տայր ըզպատգամս,
Յոր զարհուրէր ծառայն Մովսէս, զընդդայր ահիւ բոլոր բա-
[նակն:
Այլ աստ, ո՛վ, Աստուածորդին ՚ի Սինայէ երկնից իջեալ·
Անցուպ եւ միայնակ, ոչ Ահարօն ունէր ընկեր,
Եւ զի՞ պիտոյ էր Ահարօն եւ կամ զոհ եւ զոհարան,
Ինքն էր զոհ եւ քահանայ եւ զոհարան խաչի սեղան,
Որ միանգամ զինքըն մատոյց ինքնանուէր պատարագ,
Զմեզըր աչխարհի քաւեաց մահուամբ եւ անասնոց բարձան
[զոհք,
Յիսուս երեր զԱեետարան եւ աւետիսն էր կենաց բան,
Ո՛վ, ընդ Մովսէս եւ ընդ Յիսուս քանի՞ լայն է անջրպետ
Աւետարան՝ լի չնորհօք, լի սիրով եւ գորովով
Մովսէս մահ էր ժողովուրդին, որ մեղանչէր առ օրէնս·
Յիսուս կեանք եւ չնորհ, պարտապանին չնորհէր զպարտիս,
Մինն ասէր· քարկոծեցէք զկին մեղաւոր առ օրէնս
Միւսն ասէր· արձակեցէք, եւ ո՞վ ՚ի ձէնջ է անմեղ
Զի՞ մեղաւոր ըզմեղաւոր դատել կարէ ո՛վ կեղծաւորք:
Մովսէս պատուհասիչ աստուած եղաւ Փարաւոնի·
Յիսուս աւետարար Փըրկիչ եղաւ համայն ազանց:
Բերանովըն իւր խօսէր Թարց միջնորդի մըտերմաբար,
Բանըն Հոր զԱետարան եւ ըզպատուէր Հօրըն խօսէր,
Եսայեայ բանին ճշդիւիտ նրկարագիր կըրէր յանձին յանձին·
Ո՛չ վիճէր նա ընդ ումեք եւ կամ հանէր լինչ աղաղակ,
Ո՛չ երբէք լուան մարդիկ ղբարբառ նորա ՚ի հրապարակս:
Անդ անջուր յանապատին յորդահոսան վիմին վըտակ
Հետընթաց խաղայր հրաչիւք գհետ բանակին Իսրայէլեան,
Ջուր անոյչ բաչխէր առատ ծարաւ լեզուացըն տըրտընջող·
Աստանօր կենաց աղբիւր կենդանի վէմըն ինքըն Քրիստոս·
Գետահեռեալ ընթանայր ՚ի սուրբ Երկիրս այս Աւետեաց·
Երկնախօս ՚ի բերանոյն յորդոր բըղխէր զբանին վըտակ,
Ծարաւուտ երկիր հոգւոց արբեալ լինէր ջրովըն կենաց:
Աւա՛ղ, անընդունակ, անբեր երկրիդ Իսրայէլեան,
Ոռոգեալդ ՚ի Քրիստոսի քաղցր ականէն կենդանաբուղխ,
Տակաւին ոչ ընձիւղեալ բողբոջեցար դու հաւատովք:
Երկնաւոր սերմացանն եւ պարարակ եղըն Յիսուս
Յոնարհ մարմնոյն առեալ ըզլուծ վարեաց ըզքեզ ակօս ակօս,
Մարմնաւիկ սուիքըն իւր ընթանալով յայսկոյս յայնկոյս,

Ըզբանին սեամ՝ սուրբ հառիկներ 'ի քեզ ցանեաց յի բուռն յի
[*բուռն*
Եղո՛ւկ, որ չ'ընկալար յեղկիր սրբոյիդ ապառաժուտ
Սիրաչքառ քոյդ մրչակին դու ոչ բերեր բարի պտուղ.
Որ այնչափ վաստակեցար, ո՛հ,, եւ 'ի քեզ թափեաց քրտունս.
Տէրըն ո՛չ բանին յարօր մխայն 'ի վարել գեզ ջանացար,
Նա՝ հրաշիւք զարմանագան Աստուած լինել պինդրն ծանոյց.
Թէ բանիցըն ճչմարիտ քեզ հաւանիլ ծանր էր ունկանդ.
Թող աչացըդ գոնէ քաղցր թուէին հրաչիցըն գործք
Երեւեալ 'ի քեզ պէս պէս, որ գմարդն ածէ 'ի զարմանս:
Ի կանա դու ո՞չ գնացեր 'ի նորահրաչ պինուոյն յարբուձն.
Ուր ընդ Մօրըն հրաւիրեալ 'ի հարսանիս երթայր Յիսուս
Որ ինքն էր Որդի ճչմարիտ եւ բարունակ, կուսէն բերեալ
Ծագկեցաւ, եւ անդ երեք գանուչ գինին նոր նըշանացն
Ո՞չ ուսար թէ այնու գործըն Յուր հնոյն օրինացն
Նոր սերոյն պատուիրանօք 'ի քաղցրութիւն զարձոյց գինւոյ.
Որ աւա՛ղ, քեզ գառն եղեւ եւ ոչ ախորժ քո բերանոյդ:
Ի Նային, ուր գագաղօք ըզմխամօրէն տանէին
Դու չէի՛ր յուզարկաւոր եւ սգանչելացըն տեսանող
Որպէ՞ս մատչէր 'ի գին զորովաչարժ կենդանատուն,
Մեռելոյն ձայն տայր անդէն, ձայն հառանէր հոգւոյն 'ի բանդ
Գեզ ասեմ, պատանեկիկ, արի՛ եւ կաց 'ի մահուանէդ.
Յարուցեալ 'ի մեռելոց լեր դու քարող աւ կենդանիս,
Զի՞նչ անդէն, յառնէր կանդնէր իբրեւ 'ի քնոյ նընջեալն 'ի մահ.
Որ ընդ մօրն 'ի տուն գառնայր, ո՛վ ասա գմօրն չափէր
[*բերկրանք:*
Ծանուցաւ մեռեալ ունկան ձայն Արարչին, ո՛վ սգանչելեացս,
կենդանուոյդ ոչ ազդեցաւ, գի խուլ եղեր դու կամովին
Աւ 'ի ոչ լըսել կանգնել քեզ հաւատով 'ի մահուանէդ:
Ի գաչտին տափարակ, ո՛չ բազմեցար 'ի ճաչ հրաչիցն,
Ուր հընդեակ նըկանակօք ըզհինգ հազարսըն կերակրեաց:
Դու կերեր կըշտապինդ եւ յագնցար աճեալ հացիւն.
Բաւէ՛, հաց մարմնոյդ քան զբան կենդոց քեզ գիւր եկաւ եւ
[*չահեկան:*
Յիշեցե՞ք մխիթ դու ձրի մանանայն եւ լրամարզ
որ ջանացար կացուցանել քեզ Թագաւոր ըդկերակրիչն:
Իսկ ըզՀացըն կենդանի քեզ 'ի վերուստ իջնալ պարզիւ
Ո՛հ, 'ի բաց անարգեցեր եւ ոչ մատեար 'ի ճաչակումն:
Դաւիթն անդուստ իւր հոգւով հրաւէր կարդաց քեզ բարձրա–
[*ձայն.*
Մատեր ուք, քաղցեալ ոգիք, ճաչակեցէք, գի քաղցր է Տէր,
Երանի՛ս տայր եւ քեզ թէ յուսայիր նմա սըրտիւ.
Իսկ դու ոչ հաւատացեր արդ մեռանիս սովամահ:
Ուսա՛ր ըսատուգապէս 'ի ծնէ կուրըն հարցանելով.
Ում այն ինչ 'ի տաճարին Տէրըն կըրկին երեւեցաւ,

Անկեալ երկրպագէր Աստուածորդի խոստովանեալ
Յամօթ եւ նախատինս քեզ ունողիդ աչըս տեսող.
Զոր վակեալ կամովին ըստ Եսայեայ գուշակութեանն,
Մի՛ լուսոյն աչխարհասփիւռ լինել երբէք քեզ նըկատիչ.
Որ զի մի՛ զառնայցես դու հաւատով ՚ի քո բըժիչկն.
Ոգւոյդ աչքըն բացին ըզքոյդ Փըրկիչըն ճանաչել:
Զո՞րն ես ատ ՚ի սքանչելեացըն Քրիստոսի բերից ՚ի ղէմաղ,
Զգաստանա՞լն ՚ի հեզ բնութիւն Գերգեսացւոց դիւահարացն,
Ըզճեմե՛լն ՚ի լուծական ծովուն վերայ իրը ՚ի ղաշտի.
Զհնազանդի՛լն ալեաց հողմոց ՚ի հրամանէ Արարչական
Դու տեսար զանդամալոյծն, որ ըզմահիճս առեալ գնայր,
Ո՛չ հրեչտակ, ոչ ջուրց չարժումն, այլ Յիսուսի ձայն էր բժիչկ,
Դու հրաչիցն հաւատացեր, այլ զչարաթին բերէիր վատ:
Ինդ էիր որ զՂազարոս ՚ի թաղմանէն կոչեաց ՚ի կեանս
Ասէիր միթէ չ՚կարէ՞ նա զսիրելին յարուցանել.
Այսչափ հրաչից հանդէսք չատ ոչ եղեն անհաւատիդ
Ճանաչել Աստուած ըզնա եւ ոչ Որդի մարդոյ եւ եթ,
Որ տակաւին ՚ի նմանէ այլ եւս նըշան պահանջէիր:

Արդ երթեմ եւ ըզչինական անչուք կենաց ըզԲրիստոսին,
Որ ՚ի մարդիկ համարեալ՝ կենցաղ վարեաց նման մարդկան,
Աղքատիկ աչակերտօքն, որ խաչաբարձ գնացին ըզհետ:
Որ զվերին աչխարհ գուարթնոց, զերկիր մարդկան հրաչա-
[կերտեաց.
Ո՛վ անճառ սիրոյն իւրոյ ինքն անվայրկիկ եկաց պանդուխտ.
Անօթեւան եւ անտուն կեանս անցուցեալ աստանդական:
Գանգատէր, ո՛հ սըրտառուչ ՚ի լուր ազգին անհիւրընկալ.
Աղուեսուց որջըս եառուն, ասպընչական եղեն լերինք
Եւ թըռչնոց երկնից ըզբոյնս ծառըն ոստովք ապաստանի.
Ո՛հ, չեառուր, ո՛վ Իսրայէլ, Հիւրոյդ քոյոյ զըլխոյն հանգիստ:
Նախահաւատ Աբրահամ նըստեալ ՚ի դուռըն խորանին
Անծանօթ ուղեւորաց ՚ի հրաւիրումն ընդառաջէր,
Յանկացայ եւ ես երթալ հիւր նագելի ծերոյն այնմիկ.
Մինչ եւես փութացաւ տարաւ հանգոյն զիս իւր ՚ի վրանն.
Ջուր, անգէն վաստակելոյ եւ մարմնաւոր ոտից իմոց
Նա յայնժամ ածեալ անգէն՝ լուանայր ձեռօք եւ դիւր առնէր,
Եւ սեղան լիախորհուրդ կազմեալ հիւրոյս՝ ինքըն պաչտէր:
Որ այսօր պարծիք այդչափ գոլ հարազատ որդիք նըմին,
Զի՞ ապա գնմանութիւն Հօրըն ձերոյ չունիք յանձինս:

Ո՛չ եւ եթ չեղեն յօժար գՁէրըն սիրով ընդունելոյ
Ո՛հ, լըցեալ ատելութեամբ հալածէին վայրէ ՚ի վայր.
Որ երթեալ աչակերտօքն ատ անդ ՚ի գաղտ ծածկէր գերեաս
Մերթ ՚ի գաչտի բացօթեայ՝ հովուաց նըման իջեւանեալ՝
Յօղաթուրմ անձրեւահար լինէր գգիչերըն բովանդակ.
Մերթ ընդ յարկօք չինականաց ննջէր այնպէս գետնախըշտի,
Ընդ փափկութեան աչխարհի ինքն ՚ի վերայ քարակոշտից:
Եւ մերթ եւս ՚ի միջօրեայ տօթաժամու ճանապարհին

Զայն քընքուշ կուսածաղիկ մարմին խարշէր չող արեւուն
Զունէր ցուպ ՝ի ձեռին, խաչն էր նորուն ցուպ հաստագոյն,
Կամ պարկիկ մի հացաբարձ ըստանձնելով աչակերտացն,
Զինչ դընէին առաջի ոչ պահանջէր քան զայն աւել.
Որ խրատէր Մարթայի, ասա սակաւ ինչ պիտոյ է մեզ.
Որ բանիւըն պատուիրէր՝ տալ զօրինակ փութայր արդեամբք.
Հեզ էր եւ ոչ բարձրավիզ Ինքն ՝ի միջի աչակերտացն:
Իչխան եւ կառավար, այլ ոչ յօնօք էր ակնարկող,
Քաղցր եւ ընտանի սիրով խօսէր ընդ մըտերիմսն:
Անչուք էր ըզգեստ անձին, պարզ անպաճոյճ այլ վայելուչ,
Մի պատմուճան, մի վերարկու պարածածուկ, բաւ էր այն
Պատմուճանն էր փորանկեալ, սիրայնոյ մօր մատամբ հիւսեալ
Զողջ գիչերն ապանէր նա ՝ի լերինըն Ձիթենեաց,
Թէ հանգչէր իբրեւ զմարդ, թէ կայր արթուն աչք իւր առ
[Հայրն,
Զունէր պէտըս ինքըն աղօթից, այլ ազագաւ իմ պաղատէր.
Եւ ՝ի տուընջեան ՝ի տաճարին կայր ՝ի քարոզ Բանին կենաց:
Մանո՛ւկ, այլ մըտաւորժ եւ ծերունեացըն խրատատու,
Նոր ոմըն Դանիէլ, այր ցանկալի եւ խորհրդոց,
Զի գիտէր Յիսուս հոգւովն թէ զի՞նչ կրէր մարդն ՝ի հոգին:
Անաչառ բանիւ արդար յանդիմանիչ Փարիսեցւոյն,
Մի՛շտ ուղղիչ էր խոտորեալ ազգին իւրում յԱւետարանն.
Յաղատ օրէնըս չնորհատու որ գնոսա տանէր ՝ի կեանս,
Յերկնից արքայութիւն, զոր աստ յերկրի սպասէին.
Առ ՝ի փրկել գազգն Յակովբայ Հռովմէական յերկաթ լըծէն:
Թուէր սակայն ՝ի մէջ ազգին իբրեւ թիւրիչ ժողովրդեան,
Եւ որ գդեւս ՝ի մարդկանէ հանէր մատամբն աստուածազօր.
Աւա՛ղ, ՝ի գուր բամբասէր իբր իչխանաւ բէեզեբուղ,
Տանէ՛ր այսմ ամենի երկայնամիտ հեգութեամբն:
Գոլով ինքն գառն Աստուծոյ, վասն այն յինքեան կրէր զգա-
[ռինն.
Որ ՝ի բառնալ զմեզս աչխարհի՝ նա համբերէր մինչեւ խաչատ:
Այսպիսի կենցաղ վարեաց Տէրըն փառաց պատուեալ յեր-
[կինս,
Փառո՛ք անպատում եւ մեծութեամբըն հոխացեալ.
Բարէ՛, թափուր ՝ի նոցանէ իբրու կարօտ ոք տառապեալ
Շըրջեցաւ ՝ի Հրէաստան ՝ի տան ազգին իւր սիրելի:

Հանդո՛յն վարդապետին եւ աչակերտքըն հետեւող
Մերկացան ՝ի բնաւ յընչից, թողին ըզտուն եւ զընտանիս
Ընդ անձուկ չուիղ մըտեալ՝ հետեւեցան խաչաբարձին.
Բարեկամ Յիսուսի եւ մըտերիմ մինչեւ ՝ի մահ.
Թէպէտ մարդիկ էին պարզ եւ անպիտակ զապազայէն
Մի՛թէ զշահ անձին իւրեանց ո՛չ ըզգային ՝ի բնութենէ.
Ո՛չ ուսան մի՛թէ նոքա ՝ի Ծովակին Տիբերական,
Զուկ որսալ ձրի առատ, տանել ծախել չահել դրամ:
Վասն որոյ յուչի եկեալ հարցանէին գիտակ լինել.

Տէ՛ր, ահա զգոյս մեր բոլոր թողեալ եկաք մեք ըզկնի քո
Զի՞նչ լինիմք ՚ի վաճառին, եւ զի՞նչ ի ձէն վարձ մեր ՚ի քէն։

Դուք, ասէր որ այդպէս, վասն իմ կամաւ աղքատացայք,
Եւ զթիւիւնս յաժարութեամբ եղիք ընդ իմ խաչիս բեռամբ,
Զե՛զ ասեմ, որպէս հպարտք լինիք ասէն զուք իմ վըշտաց,
Անդ վերինս արժանանայք ձեզ պատրաստեալ յերկնից փառաց։
Եւ ընդկա յաթոռս նըստիլ պատիւ լինել։ արդ խոստանամ,
Յորժամ ես գամ ՚ի դատել զազգս մարդկան։
Թէ փառացըն հանդերձեալ զուք փափագիք լինել տեսող,
Իբրեւ զոյգն առհասարակ ձուցից ըզվիսան ՚ի թափօր։
Օ՛ն առեալ մանկունք, եւ մեք արդ ընդ երից աշակերտացն,
Ելցուք անդրր հզօրով եւ հաւատով տեսցուք զփառսըն։
Բանդի անդ հրաշածագիկ վարդըն Յիսուս մարմնովըն իւր
Ծիրանի եւ երինագոյն զեղով վառեալ պայծառացաւ,
Լո՛յս ՚ի կուսական յանձնէ մարմնոյն արտափայլեալ։
Ձառագայթք առ ՚ի նմանէ հատան իբրեւ ՚ի յարփենուոյն։
Զիւնափայլ զարձան հանդերձք, որ սեաւ եւ մութ էր պարեզօ-
[*արն*

Նոր երկին եղեւ թափօր լըցեալ լուսով անմատչելի
Տէրն ՚ի նմին իրը ՚ի Սինա փայլատակեալ Աստուածութեամբն։
Յորմէ ահիւ զարհուրեալ ընտրեալ երից աշակերտացն
Զհանդուրժեալ ՚ի տես հրաշիցն՝ անկանէին ուշամոռաց։
Եւ նայել ոչ ժուժէին ՚ի հայելին Հօրն՝ անաբատ,
Ի պատկերն առատութեան եւ ՚ի ծագումն ամենափայլ,
Ի ճաճանչըն հրանըշոյլ՝ տիրականին մեծ զօրութեան։
Ո՞վ, ասասկն ես ո՛չ դիտեմ զարագ հրաման Աստուածային,
Զի՞ կոչմամբ այսըր բերէր զՄովսէս ծառայն ՚ի մեռելոց։
Եւ յերկնից զեղեան, նախանձաւոր սուրբըր օրինաց։
Եւ ահա չոյտ ՚ի միջի կացին յայմէ եւ յահեկէ։
Զարմա՛նք հիասքանչ, տիպ յարութեանըն համօրէն,
Ոյք խօսէին ընդ Յիսուսի ըզփրկաւէտ խաչին ելից
Հրաշապէս կատարելոյ առ ՚ի նմանէ յերուսաղէմ։

Օրհնեալ է, ասէր Մովսէս, այդ քո խոնարհ զալուստ,
[*Փրկիչ։*
Որ հանդերձեալ ես կամաւ մատնիլ ՚ի մահ եւ մեռանել։
Ձընձա՛մ ընդ երեւումն անտես դիմացդ աստուածածնհրաշ։
Անդ այնչափ թախանձելով՝ տեսի միայն ըզգարշապարդ,
Վա՛չ, այժմիկ երբըր հայիմ հուպ ՚ի տիպարըդ լուսաճաճանչ։
Մեռանի՛, զուս ասէիր, թէ ոք զերեսդ իմ տեսանէ։
Բա՛րէ, ինձ մեռելոյս արդ կեցուցիչ եղեր տեսլեամբդ։
Անդ ահիւ զարհուրէի, աստ խրախուսիմ եւ՝ զուարճանամ։
Նա յակճիռս եղեալ ափշիմ մինչ նըշմարեմ զհուրըդ կիզիչ,
Որ յայնժամ ըզմօրենին վառէր եւ մնայր անկիզելի։
Եւ այժմիկ նոյնահրաչ ՚ի կուսական մարմինդ վառեալ,
Ո՛վ անհաս քո զօրութեանդ, պահել դիտես զուս զայդ անկէզ։
Այո՛, Տէր, ես հաւատամ Մարգարէն ի՛սկ ես ճըշմարիտ

Յարուցեալ ՚ի վերջ դարուս ՚ի հզօր տանէն քո Յուդայի,
Աւա՛ղ, որ ոչ լըսեն քեզ որդիքըն Թիւր եւ արատոյ.
Զածեն գ՚ի քէն չնորհեալ անբաւ բարիսրդ քո ՚ի յուչ.
Որ բակաւորդ պօրուԹեան հաներ գնոսին յԵգիպտոսէն,
Որ ՚ի տօԹոյ եւ ծարաւոյ պաշտպանեցեր Թեւապարփակ,
Որ խնամով դարմանացեր առատ արդեամբք անդաստանաց.
Որ կոզուով կովուց ու անոյչ կաԹամբ մաքեաց դևնցուցեր,
Որ տարեալ տընկեր գնոսին ՚ի լեառնըդ սուրբ ժառանգուԹեան.
Կեր եւ յագեցաւ Յակոբ ՚ի քէն զայս բարուԹիւնս,
Գիրացաւ եւ յափրացաւ, Թող եւ Թողու զքեզ Արարիչդ.
Ո՛հ, ո՛վ Տէր, ըզսիրելիդ արդ անկուչ խաչին վըշտօք.
Մի՛ սըրամըտիր զու ընդ այս, համբեր քոյին ներողուԹեամբդ,
Թող առցեն ըզհատուցումն ՚ի քէն յաւուր վրէժխնդրուԹեան:
Ինձ փուԹալ է աւասիկ ՚ի փըրկուԹիւն օձահարացն,
Թոյնամահ եղեւ աչխարհ յանրուժելի լարից չարին.
Հասի՛ր, Տէր, սիրովդ անչափ չոյտ բարձրանալ ՚ի ճող խաչիդ,
Որ առ քեզ վիրաւորեալքըն հայելով բըժըշկեսցին:
Եւ ՚ի մահուն սուր ժանեաց դու զմբըռնեալքս ՚ի բանդ ներքին,
Կարկառեա՛ զձեռըն քոյին, կորզեա եւ հան անդուստ յերկինս:
Երթա՛մ եւ աւետիս տամ ըսպասող անդ Նախահարցն,
Զաղատչիդ մերոյ գիմումն ըզմերձ լինելըն քարոզեմ.
Զայս ասէր, լըռէր Մովսէս, խօսիլ առնոյր եւ Հեղիաս:

Դո՛ւ Աստուած նախանձաւոր եւ վրէժխնդիր վատացդ [անուան,
Որ վառելոյս ՚ի քոյդ նախանձ ցուցեր այնչափ ըսքանչելիս.
Իմ բանիւ փակեալ զերկին չետուր անձրեւ Իսրայէլի,
Եւ ԹաԹիւ սիրոյդ ամպոյ զարձեալ ցողեր ծարաւելոցն.
Մինչ առ ջրով հեղեղատին ես Թաքչէի մխայնաւոր,
Ագռաւուց հրաման ետուր հացիւ մըսով գիս կերակրել:
Անհատ խղով եւ ալերք զեղեր ըզտուն այրի կնոջն,
Եւ վըշմամբ իմով դու չունչ նոր չնորհեցեր մեռեալ մանկանն.
Հրաշային հրովդ երկնաչէջ ծախեր ըզզոհն իմ քեզ հաճոյ,
Զիս խընդրող զերկ յիսնապետս պատուհասաւ բոցոյդ կիզեր:
Մաչկեկին իմոյ հարմամբ ըզՅորդանան անջրպետեր,
Ի վերջնումն հրեղէն կառօք հաներ ՚ի դրախտըդ երկնային,
Եւ այսօր դարձեալ անդուստ վայրաքերեր այսր ՚ի Թափօր:
Առ ի՞նչ այս, եւ գի՞ տեսիլ կերպարանացդ նորահրաչ.
Մեղմախառն հեզիկ օդովն երեւեցար ինձ ՚ի Քորեբ,
Օրինա՞կ էր այն մ՚իթէ մարմնոյդ այդմիկ խոնարհակերպ.
Յորում լոյսդ անվայրափակ պարագրելով անճառապէս.
Ի մարմնոյդ արտափայլեալ ծագիս այդպէս իբրու զարեւ
Առ ՚ի վկայ միացելոյ Աստուածային բնութեանդ ՚ի մարդ,
Կամ ՚ի տիպ հանդերձելոյ քոյդ զալըստեանըն միւս անգամ:
Զեւ հասեալ իմ ժամանակ, ընդէ՞ր այժմէն ածեր գիս, Տէր.
Վայելուչ է նախ Փըրկչիդ զպաշտօն լընուլ իւր գիւրկական,
Չ՚ի մահ մատնիլ եւ ՚ի խաչ եւ սիրտ յերկրի Թաղիլ մեռեալ.

Ըզյառնելն եւ համբառնալն եւ ըզնրատլին ընդ աջմէ Հօրն։
Ես ապա հանդերձիմ գայ եւ կարապետ լինիմ յայնժամ.
Եւ ՚ի վէմդ անչարժելի նոր հաստատել զազգն անարդող.
Ո՛հ, որ ՚ի նուազ նախ գալըստեանդ առ ՚ի նոցունց անարգե–
[ցար։

Է՛ջ, ո՛վ Տէր, արդ ՚ի լեռնէս, մի՛ յապաղեր, վուխտայ ՚ի խաչ.
Սիրական որդւոյդ այդ նոր զեղոյ կերպիւղ Ադամային.
Ո՛վ, քանի՞ Հայրըդ ցանկայ եւ փափաքի անձկակարօտ,
Թէ եւ դու առ ՚ի նմանէ անրաժ ծնեալդ ես անորոչ։
Զայս առ Տէր, իսկ եւ իսկ եւ Ինքն անդէն ընդ Մովսիսի.
Մեկնէին ՚ի Քրիստոսէն, մինն ՚ի յերկինս եւ միւսն ՚ի բանդն.
Որոտա՛յր եւ ՚ի միջոյ բարբառըն Հօր հաճոյական,
Դ՚աւազիկ է միածին եւ սիրելի Որդեակ իմ իսկ.
Որպէս անդ ՚ի Յորդանան, գնոյն կըրկնակի ասա վրկայեմ.
Իսկ ըզմայլեալըն Պետրոս ընդ այս տեսիլ Աստուածասքանչ.
Ասէ՛ր իբրեւ թմրեալ եւ զոճ բանիցըն ոչ գիտէր.
Թէ հաճոյ է քեզ, ո՛վ Տէր, այսըր երիս նոր տաղաւարս.
Մեք յօժար եմք յօրինել Քեզ, Մովսիսի, Եղիայի։
Ցոյժ բարւոք է մեզ, ասէր, մնալ յայս վիճակ մինչ ՚ի վախճան,
Եւ ՚ի լոյսըդ երեսաց յառել այսպէս եւ զուարճանալ.
Զի՛ք եւ չիք յերկրի մեզ դիւր եւ հեշտ կեանք խաղաղիկ.
Ագա՛ռ ամենայնիւ յազգէն ըզժպիհ եւ ոխերիմ.
Որ միշտ առեն ըզքեզ եւ հալածեն տարապարտուց,
Թողում զայս եւ աւասիկ խորհին ըզքէն սպանանել։
Ֆա՛ւ, Տէր իմ, մի՛ լեցի քեզ երթալ աստի կամաւ ՚ի մահ.
Եւ սիրոյդ երկնաւորի վազ առ ՚ի մէնջ մեկնիլ, աւա՛ղ։

Մի՛, Պետրէ, ասէր Յիսուս, լեցիս այդպէս ինձ խոչընդոտն,
Որ սիրեմ ինքնին դիմել ՚ի խաչ ՚ի մահ ՚ի Գողգոթա.
Մի քէզ մեծ է սէրդ առիս քան Հօրն իմոյ գորովագոյն,
Այր ես որդի՛ եմ միածին եւ սիրելի անձին նորա,
Այլ ՚ի սիրոյ ձեր յաղթեալ՝ դիս ոչ խնայէ մատնել ՚ի մահ։
Դու առանց վըշտաց խաչի հանգի՞ստ խընդրես, ո՛վ Պետրէ.
Ասե՛մ քեզ, թէ ոչ ընդիս ՚ի խաչ ՚ի մահ դու դիմեսցես,
Մի՛ յուսար լինել երբէք հաղորդ փառացս Աստուածային
Է՛ջ ուրեմն ուր ես երթամ, եկ եւ ըզկնի դու իմ յօժար։

Զա՛յն բանիս, որ առ Պետրոս եւ մեզ լըսի, գիտէ՛ք մանր–
[կունք.

Թէ փառացըն Քրիստոսի մեք փափագիմք լինել հաղորդ,
Օ՛ն ըզկնի նորին սիրով ըզխաչն առեալ հետեւեսցուք
Լեալ նըմին չարչարակից՝ նովիմբ հանդերձ մըտցուք ՚ի փառս.
Որ յորժամ յայտնեսցի ՚սա աւազափող Տարսոնացւոյն
Եւ մեք նման նմին լուսափայլեալ լիցուք դիմօք։
Մի՛ հանգիստ առանց խաչի ասա խընդրեսցուք երբու զՊետրոս,
Զէ՛ եւ չէ հընար զայն գըտանել մեզ հեշտ եւ դիւր.
Եւ մի՛ թարց վաստակելոյ ընդ առապար աշխարհիս այս,
Ելանել յօժարիցիմք յիմանալի երկնից Թափօրն,

Կամ փառացն անճառագոյն արժանանալ տեսանելոյ.
Ցոր այժմիկ սիրով յառեալ պըշնումք յերկրէ յուսոյն աչօք,
Զտիպ նորին տեսանելով ընդ վայելուչ սուրբ հաւատոյն:
Նա՝ ըստ բանի ըմայլողին՝ ի տեսլենէն Աստուածահրաչ
Զերրակի ըզտաղաւարս յօրինեսցուք Երրորդութեանն.
Ո՛չ սակայն հոգանիւթիւ, այլ՝ ի սըրտի խոնարհ ոգւով,
Ցոր եկեալ հանգիցէ Յիսուս ընդ Հօր եւ Սուրբ Հոգւոյն:

ՆԱԽԱՑՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ ԻՄԱՍՏԻՑ

Ե Ր Ր Ո Ր Դ Ե Ր Դ Ո Յ

———o———

Ընդ կենսական այցելութիւն Քրիստոսի՝ ցնծացեալ Հրաեղակին՝ ի սկզբան երգոյս, նրաւիրէ զմանկտին՝ գիւղն Բեթանիա: Յարուքիւն Ղազարու՝ ի չորեքօրեայ թաղմանէն՝ այլովքն հանդերձ:

Նկարագրութիւն մեծահանդէս եւ խոնարհ գալստեան Փրկչին՝ իշով յերուսաղէմ, ընդ որ մանացեալ ոխերիմ երիցանցն Հրէից՝ ի խորհուրդ ժողովին սպանանել զՏէրն:

Հրաւիրէ ապա ի Սիօն վերնատուն, ուր յաղագս ծայրագոյն խոնարհութեան երկնաւոր Վարդապետին, գհաւիչ եւ կենաւարար խորհրդոյն, զմատնիչ Յուդայէն եւ զվերջին ողջունական սրտառուչ սիրոյ բանիցն, որ առ աշակերտսն՝ երգէ տրտմալի ձայնիւ:

Իջուցանէ անդուստ ի պարտէզն ձիթոց· ուր մահուն երկիւղիւ տագնապի Քրիստոս էրտնահար եւ ի յաղօթս կանխէ առանձին· առաքի բաժակաբեր Հրեշտակն ի Հօրէն, որ մերձեալ սահիւ՝ խրախոյս տայ եւ զօրացուցիչ լինի նմա ի դառն տագնապին: Ինքնակամ ըմբռնումն Քրիստոսի մատնութեամբ տիրադրուժ աշակերտին:

Հանեալ ի պարտիզէն քերէ ի տուն Անանիայ Քահանայապետին, ի պատասխանելն սպտակի Տէրն ի դաժան սպասաւորէն· անհաւ հեգութիւն բարերարին եւ ժանտաբարոյ բժշկեալ ծառային ապերախտութիւն: Կապիւն Յիսուսի ի ձիթենեայն ծառ և դալար ստեղամբք հարկանիլ անխնայապէս:

Ածէ անտի ապա ի տուն Կայիափայ Քահանայապետին, ուր ֆարշի Քրիստոս կրկին յատեան եւ ի վկայել զինքեանէ գոլ որդի Աստուծոյ եւ գալ ընդ ամպս երկնից՝ պատառէ Կայիափայ զձորձ իւր եւ ատեանն բողոք բառնայ թէ մահապարտ է· որով հանեալ յատենէն ձաղեն պէս պէս անարգանօք եւ կապեալ ի սիւն՝ գանահարուած առնեն զողջ գիշեր: Դարձ Պետրոսի յուրացութենէն եւ դառնապէս արտասուելն:

Հուսկ յետոյ ածէ ի պալատն Պիղատոսի, ուր եկակոչ լինի Յիսուս եւ ճնշի գոլ մահու անպարտական· բողոքէ խուժանն Հրէից եւ ի հանդոյս նոցին վճռէ դատաւորն ի խաչ հանել զանպարտն եւ արձակել զպարտաւոր Բարաբբայն:

Վերջին դառն եւ դժուարին ձաղանիք Քրիստոսի, փշով պրսակիլ, նախատանաց ծիրանեաւն յաքսոր անարգանայ նստիլ՝ այլովքն հանդերձ:

———o———

ՀՐԱԽԻՐԱԿ
ԵՐԿՐԻՆ ԱԽԵՏԵԱՅ

———o———

ԵՐԳ ԵՐՐՈՐԴ

ՅԸՆԾՈՒԹԻՒՆ է ինձ յաւէտ երգոյս այսմիկ ձայն թմխծալի,
է՛չ քանզի եւ ևկն ինձ յայց կենդանածիր Աստուածն յերկնից.
Ես հրճուիմ յոյժ ՚ի ճառիս, Տէրն իմ աղբրամի վասն իմ եւ լայ.
Մինչ կենդանւոյն ըմբաղեալս ՚ի վեր հանցէ ընդ սիրելւոյն.
Կանգնեցայց, եւ ՚ի յանձնէս լուծել տացէ զկապըն մահուն;
Յայնժա՛մ եւ յարուցիչն առցէ հրճուիլ ընդ յարուցեալս:
Անդ ահա զձեզ հրաւիրեմ, ուր այս եղեւ ինձ, ո՛վ մանկունք.
Ի գեղջիկըն Բեթանիա եւ գերեզման Ղազարու
Քրիստոսի՛ բարեկամին եւ սիրողին հիւրընկալիչ:
Այր այն ինչ լըւաւ ըզմահ կենդանատուն հեռաստանէ,
Մրաեմայցն պատմելով փութայր նոքօք յերուսաղէմ
Մեռանալ ինքնակամ, զի յարիցէ իւր սիրելին:
Իսկ որ առ մահ անձկալւոյն դըժուարացեալ երկընչէին,
Ինրախուսէր զնոսին ՚ի սիրտ քաջըն Թովմաս երկուսրեակն,
Օ՛ն արիք, ասէր եւ մեք ընդ նաղելի Վարդապետին
Երթիցուք եւ ընդ նըմա մեռցուք անդէն սիրով նորին.
Քա՛ւ լիցի զանգիտել ՚ի մահուանէն որ լստ մարմնոյ,
Առ որ ըզմեզ Տէրըն մեր վառեալ զինեաց բանիւ խրատուն,
Զի՞ սիրեմք մնալ յաչխարհիս Թըշուառավայր աղէտալից,
Երկին է մեզ դիւր վիճակ, մեռցուք, զի անդր ելցուք ազատ:
Զձայն գալոյ Ցիսուսին լըւեալ Մարթա ընդառաջէր,
Մինչ ՚ի վէմն, ոյր ՚ի վերայ նըստեալ հանդչէր վաստակաւորն,
Տէ՛ր, ասէր, թէ հանապազ դու ՚ի տան մեր մնայիր մեզ հիւր
Ձմեռանէր քոյդ բարեկամ, ո՛հ, եղբայրիկն իմ Ղազարոս,
Գիտե՛մ, զի կեանք ես դու եւ պարգեւիչ կենդանութեան,
Զինչ հայցես առ ՚ի Հօրէդ, նա տայ քեզ փոյթ, չառնէ երես.
Որ յայս խակ առ ՚ի նմանէ ելեալ երկիր սիրով յաչխարհ,
Յարութիւն մեռեալ բնութեանս տալ քո բանիւդ կենդանարար:
Գայր անդէն եւ Մարիամ լըսիկ ազդմամբըն Մարթային,
Սիրային քոքքըն երկու փարեալ գոտիւք Վարդապետին
Թաւիչին արտասուս եւ սըզային ՚ի մահ եղբօր:
Սէ՛ր անչափ, որ եկեալն էր ըզսուգ մերժել յիւր սիրելեացն.
Հարցանէր, ո՞ւր եղիք զիմէնը զնայր ՚ի գերեզման.
Լա՛յր եւ արտասուէր եւ ցօղէին կաթիլք յաչաց,
Առ ՚ի ցոյց բնութեան մարդոյն, որով ցաւէր կարեկցաբար:
Որ բանիւն իւր զօրութեան լերանց փոխել տայր ՚ի տեղեացն,
Հրամայէր բառնալ ըզվէմն իբրր կարօտ ձեռին մարդկան.
Թող աչօք իւրեանց տեսցեն ըզդին մեռեալ՝ թերահաւատքն.

Ահ որ բանիւ վըկայէր քոյրըն Մարթա հառաչելով,
Տէ՛ր, հոտեալ է արդ մեռեալ գոլով չորեքօրեայ։
Իսկ որ հոտովն իւր անմահ էր նորոգիչ նեխեալ բնութեանս,
Մի՛, ասէր, զայդ ինձ, Մարթա, զիս լոկ անգօր կարծելով
[մարդ.
Թէ յուսա՛ս հաւատալով դիտաս Աստուծոյ տեսցես աչօքդ։
Գայր կանգնէր 'ի դուռն այրին կոչէր ձայնիւ կենդանատուն,
Հրամանաւն Արարչական, որ զարարածըս դոյացոյց.
Սիրելի՛դ իմ Ղազարէ, ել այսր արդ եւ եկ 'ի դուրս,
Թօթափեա ըզմահն 'ի քէն, ձայն Ցիսուսի ըզքեզ կոչէ.
Ե՛լ ողջմամբ 'ի պատանէդ թող ժողովուրդն զքեզ տեսցէ,
Երանի՛ թէ հաւատայր, ազգ անհաւան նըշան խնդրէ։
Ո՞վ ձայնիս ահարկութեան, սարսեալ դողայ սանդարամետ.
Կպեալ հոգին Ղազարու լինէր անդէն չըղթայազերծ,
Եւ յանել ըզանձն բանտին 'ի դուրս վագէր ազատաբար.
Բարապանըքն պակուցեալ 'ի կոչողին ահեղ ձայնէն,
Զդէմ ունել ոչ կարէին միոյ ոգւոյն արձակելոյ,
Որ 'ի բարբառ Տէրունւոյն արագ դիմեալ չոյտ հասանէր.
Ընդ մարմնոյն պատանելոյ գուգաւորէր զարմանապէս,
Ցիսուսի՛ կենդանարուղխ 'ի բերանոյն նոր չունչ առեալ։
Մի թէ 'ի քո՞ւն էր Ղազար, որ 'ի չիրմէն զարթնոյր յառնէր.
Այնպէ՛ս մարմնովըն ողջ պատանապատ պարաւանդեալ,
Զոր լուծանել հրամայէր, որ պատեցին ձեռօք իւրեանց,
Ագա՛տ այնուհետեւ վագել 'ի կեանս յաւիտենից։

Ցիսուսի՛ կենսահրաւէր ձայն եւ ըզմե՛զ կոչեաց, մանկունք.
Որ 'ի դժոխս իջեալ յայրիս թաղեալ էաք, ո՛հ, կենդանեաւ.
Եւ յորժամ տատապէաք 'ի մէջ զրոյն խաւարային,
Լ՚ըլ առ մեզ Ցիսուս փրկիչ, այցելութեամբ եհան 'ի վեր.
Եւ որ հին մեզօք նեխեալ փըտեալ էաք 'ի մեր հոգիս,
Սըրբազործ շնորհիւըն իւր խընկալիր զըմըռսելով,
Դարձեա՛լ ըստ առաջնոյն անապականս արար ըզմեզ։

Ընդ մանկանցն եբրայեցւոց ելէք եւ դուք Հայոց մանկտիք,
Զօրհնութիւնըս նուագելով նոր Արքային որդւոյ Դաւթի
Ի լեռնէն ձէթաստանեայց տարցուք ըզնա յերուսաղէմ։
Մինչ տակաւ տակաւ մօտէր օր փըրկական չարչարանացն,
Անհա՛սըն հեգութեամբ նըստաւ 'ի յէշ եւ յաւանակ.
Որպէս կանխաւ եռես զուշակն եւ աւետիս Մաղաքիա,
«Ուրախ լեր դուստրը Սիօնի եւ պարառեալ դու զուարճացիր
Առ քեզ զայ քոյդ թագաւոր արդար, Փըրկիչ, հեզ եւ խոնարհ.
Հեծեալ յէ՛շ եւ յաւանակ մըտեալ՝ սիրով 'ի քեզ բնակի»։

Այպէ՛ս Տէրն 'ի տաճար իւր զայ յանկարծ, զոր դուք
[խընդրէք.
Այսպէ՛ս Հրեշտակն ուխտին զոր դուք կամիք՝ զայ առ հին
[ուխտն.
Նորոյ ուխտին ճչմարտութեան կընքել նոր ուխտ յԱւետարանն.
Ասէ Տէր ամենակալ, ասէ Աստուած Աբրահամու.

Հաւատացէ՛ք, ո՛վ որդիք, Որդին մարդոյ գայ ձեզ Փրկիչ·
եւ ո՞ ժուժկալեսցէ ընդ յայտնութիւն Աստուածորդւոյն,
Որ զերթ հուր ՚ի հալոցի հալէ մաքրէ զաղգդ մարդկային,
Թէ Հըրէայ թէ հեթանոս, որ հաւատան բանիւ Նորին:
Ընդ գալուստ այս հանդարտիկ Թընդայր ողջոյն երուսաղէմ,
Ամենքեան ամենեքին երագչին ընդառաջել·
Ամէն ծերոցն երթայր յառաջ ՚ի յօրինակ Հրէից ազգին,
եւ ըզկնի մանկտւոյն երամ, որ տիպ էր այն հեթանոսաց·
Իսկ ըզնովաւ ՚ի բոլոր դասք հետեւակ աշակերտացն ,
Ինքն ՚ի մէջի վեհ թագաւոր, ո՞վ, ոչ ՚ի կառս նըստեալ փառօք·
Կամ յերիվար սիգամեմ ոսկեսարեան պալարակապ,
Այլ ՚ի ցած եւ անչուք անհամեմ էչ յուչիկաքայլ·
Որ այնու զհպարտութեան կառս Եփրեմի սատակեսցէ:
Ոմն ՚ի ծառոց ձիթենեաց, ոմն յարտուարթ յարմաւենեաց
Նորընձիւղ ծաղկափըթթիթ ոստս հատեալ արագ արագ·
Բերեալ սըփռէին զճանապարհաւ արքայաճեմ·
Ողջ ուղին քարուտ անբոյս ծաղկազարդէր կանանչագեղ:
եւ այլ ոմն զհանդերձիկըն իւր հանեալ ստիպով սիրոյն,
Ըզգեանով տարածանէր առ ՚ի պատիւ Նոր Արքային·
Որ գայր յերուսաղէմ, ՚ի տալ հրաժեշտ հին տաճարին,
Որ հանդերձեալ էր չինել զնոր տաճար Եկեղեցւոյ:

Տարածեսցո՛ւք, ո՛ մանկտիք, եւ մեք զանձինս խոնարհու–
[թեամբ,
Զի Փըրկիչըն մեր եկեալ սիրով ընդ այն անցանիցէ·
Նա՝ հեզ ոգւով եւ սըրտիւ լիցուք նըմին կենդանի կառք,
Ցոր նըստեալ հանգիցէ որպէս ասէր Եսայիաս:
Ընդ ոստոց ձիթենեաց, որ ըզպտուղ բերէ լուսոյ,
Իբր ՚ի ծառոց բանաւորաց ոստս հատեալ նըւիրեսցուք:
Եւ փոխան գեղաչիտակ արմաւենեացըն բարձրացեալ
Զանուշակ բերեալ պըտուղ ընծայեսցուք Յիսուսին,
Որ ընդունի համօյապէս թէ սուրբ էցէ սըրտի նուէր:
Իսկ յորժամ մեծ հանդիսիւ Փըրկիչն եմուտ յերուսաղէմ·
Քաղաքըն բովանդակ ղըղրղեցաւ ՚ի ահեղ ձկէն,
եւ ձայն Մանկտւոյն բազմութեան ընդոյր զողջոյն ըզհրաշա–
[րակս,
Դիեցիկ տղայոց բերանք ՚ի յօրհնութիւնըս բանային.
Ովսաննա՛յ ՚ի բարձունս, օրհնեալ եկեալ անուամբ Տեառն·
Որպիսեօք ճըչպրտագոյն յայտնի ծանոյց Դաւիթ հոգւովն,
Զօրհնութիւն ՚ի բերանոյ պուճ ըստընդնայց առ ընկալար:
Ամենդացեալ երիցանցն եւ ասէին ըզչարեալով,
Լըսե՞ս, ո՛վ վարդապետ, թէ զի՞նչ դոքին ասեն ըզքէն·
Մատեա՛ զի լըռեսցեն, քեզ չէ արժան երդ Արքայի:
Անցաւումն եւ հեղն ամ ոչ պատասխանէր սիրոյ բանիւն·
Զե՛զ ասեմ, թէ լըռեսցեն որդիքըն ձեր յօրհնութենէն,
Քարի՛նգղ այդ անզգայ աղգք անծանօթ հեթանոսաց
Ամենեն ելեալ հաւատովք՝ լեզուքն ասիս բանին երգովք:

Բացէ՛ք օն, Հայոց մանկունք, դի Տէրն առ մեր ասաց [դայս բան,
Օրհնեցէ՛ք քաղցր երգով դուք զայցելուն հեթանոսաց։
Յայնժա՛մ առ Աբգարու սուրբ արքային նախահաւատ
Այսր էաք եւ մեք Փըրկչին ՝ի գալըստեան հանդիսատեաք.
Հրաւիրել զՅիսուս բժիշկն ՝ի մեր աշխարհըն հեթանոս,
Զի գըլխոյն բորոտելոյ ընդ ախտացեալ ողջ անդամոցն,
Բուժի՛չ առողջարար լիցի դեղովքըն զօրաւոր։
Աստ յայնժամ կենդանիքս, աւա՛ղ, իբրու քարինս թուեցաք,
Գոլ անշունչ տարրեղինաց երկըրպագու իբր Աստուծոյ։
Երանի՛ է մեզ այժմիկ, որ հաւատով հոգի զգեցաք
Ընդ գալուստ Աստուածորդւոյն աղաղակեմք բարձրաբարբառ.
Դաւանեալ ըզնա Մեսիայ ՝նդ երգող մանկանցն Իսրայէլի։
Ո՛վ, առ մեօք փառաւորի Որդին մարդոյ որպէս ասաց,
Ծանուցեալ ինքըն բոլոր հեթանոսաց Տէր եւ Աբգայ,
Եւ անուամբն աշխարհանազ հրատարակեալ ծագէ ՝ի ծագ։
Յայնժամ առ դուրս իբրեւ օտար ՝ի Քրիստոսէն
Փիլիպպոսն առեալ եմոյծ, նովաւ տեսաք լուսոյն երես.
Աւադիկ ընտանեցեալ եւ կոչեցեալք հրաւիրանաւն,
Անմիջնորդ մըտեալ ըզՏէրըն տեսանեմք, յերուսաղէմ.
Աչո՛ք հաւատոյն, որով առաք մեք դերանին։

Իբրեւ այն ինչ հասանէր ժամ յղացելոցն ըզնենգութիւն,
Ամբարիշտ բանիւ ծնանել ըզթիւր խորհուրդ ըսպանութեան.
Որով ըստ իմաստնոյն անջատեցան ՝ի յԱստուածոյ,
Ո՛հ, երկնելով ասէին բանիւ նորին ճըշգըրտաճառ.
Որպէ՞ս մեք արդարոյն լիցուք արդեօք դարանակալ.
Զի՞նչ յանցանս եղեալ նըմին եւ դատեսցուք ըզնա ՝ի մահ.
Որ դըժպըհի եղեւ մեզ եւ միշտ դործոց մեր հակառակ.
Նախատէ բանիւքն ըզմեզ թէ դօրինօք յանցանիցեմք,
Եւ ՝ի դէմըս մեր բերեալ զմեղս մանկութեան յանդիմանէ։
Պարծի յոյժ եւ խոստանայ Ինքն Աստուծոյ ըզդիտութիւն,
Ցանձին ունել լիովին եւ կատարեալ ամենայնիւ,
Թողութիւնք գայս եւ իսկապէս Աստուածորդի անուանէ դինքն.
Մեզ ՝ի վկայ ածէ առ այս պէս պէս ըզգործըս իւր հրաշից,
Եւ ասէ եւ պարծի դոլ հաւասար ինքն Աստուծոյ.
Եմ ասէ Որդի մարդոյ նա եւ Որդի Հօրըն լուսոյ,
Չհանդուրժեմք լըռել տանել այս նորալուր հայհոյութեանց։
Ո՞չ ահա դիտեմք մեղէն ըզնա որդի աղքատ հիւսանն.
Եւ լոկ մարդ ամենայնիւ, անկար առ գործս Աստուածային,
Թէ գիւացն ելումն ասեմք, գայն իշխանաւ՞ նոցին առնէ,
Ո՛չ պատրիմք դերթ խաժամուժն, դիտեմք ըզլաւըն ճանաչել։
Զի՞նչ այս, զի առ երես իշխանաբար գմեզ կըշտամբէ.
Թող գործոց մեր արտաքին՝ յանդիմանիչ է եւ մըտաց.
Քանի՞ ծանր է մեր աչաց եւ տեսանել ըզնա անդամ,
Զի կենցաղ վարուց նորին ոչ են նըման այլոյմ կենաց,
Նորագոյն եւ այլազգի չաւիղըն իւր ՝ի մեր գնացից։

Որ մաքուր եմք օրինօք՝ համարեցաք նըմին ՚ի գարչ.
Խորչի յոյժ յընթացից մեր խոյս տայ լըրեւ ՚ի պղծութեանց.
Այլ Ի՛նքն ընդ մեզաւորս եւ ընդ պոռնիկս ուտել սիրէ։
Թէ ղչիլիմա մարդարէիցն ՚ի չուք պատուհաս գարդարիցեմք.
կեղծաւոր գմեզ համարի եւ կցորդ արեան հարցն ըսպանիչ.
Որ մե՛ծ է քան զամէն՝ հըպարտացեալ բանիւըն իւր,
Անդրադոյն քան զԱբրահամ տարեալ հանէ գօր լինելոյն.
Տիսն է իւր երեկածին, գոլ հին աւուրց մեծաբանէ.
Տեսցուք ուրեմըն փորձիւ գնորին բանից ըստուգութիւն,
Թէ լինի՞ն ճըշգըրտապէս ՚ի վախճանի կենացըն իւր։
Թըշնամանօք եւ դանիւք խոչտանկեսցուք ըզնա պէս պէս.
Եւ ՚ի հաց նորա մարմին արկցուք ըզփայտ չարչարանաց.
Զի գէսփ առցուք հեգութեանն եւ խելամուտ լիցուք բանին.
Ըզփայտ մահու կախեալ այնպէս լիցի Թող խայտառակ,
Եւ անուն եւ յիշատակ եւ կեանք նորա բարձցուք յերկրէ.
Գո՞յ, տեսցուք, այցելութիւն յիւր ՚ի բանիցն եւ յուստեքէ.
Թէ իցէ Ինքն արդարեւ ծնունդ եւ Որդի Հօր Աստուծոյ,
Ապաքէն պաշտպան լինի նա ՚ի վերուստ հըզօր Հօր Աստուծոյ,

Այսպէ՞ս պետք Քահանայից, այսպէս գրպիւք օրինականք
Ըզբերանս եղին յերկինս եւ ըզլեզուս ածին գերկրաւ.
Թիւրեցան ՚ի խորհուրդս եւ ոչ ծանեան գմեծ խորհուրդն,
Որ ծանուցաւ Իսրայէլի խորհուրդ ծածկեալն խակըթանիկ։
Խորհուրդն էր Կուսին ծընունդ Էմմանուէլ ընդ մեզ Աստուած.
Այս իսկ էր ըսքանչելիք, Բանն մարմին եղեւ եւ մարդ.
Եկն ՚ի տուն Յակովբայ, որդիք տեսին եւ ոչ ծանեան.
Քանզի խաւար հին չարին զաչօք մըտաց նոցին պատեալ,
Կուրացան չարեօք կամաց, ոչ գիտացին գխորս Աստուծոյ
Ո՛չ եւ ընտրել կարացին գպատիւ ոգւոյն անարատի,
Կամ վարձուցն փըրկութեան ակընկալեալ ըսպասիչին։
Զ՚իմացան ողիքըն Թիւր գխորհուրդ փայտին անարդանաց,
Զոր Փայտ կենաց ամենեցուն կոչէր հոգւովըն Սողոմոն.
Թէ զոր ինքեանք ՚ի նախատինըս պատրաստեն Աստուած—

[*որդւոյն.*

Ի նմա փառքըն պարծանաց Թագուցանի անտեսարար
Ի մահուն անարգութեան, անմահութիւն յաւէրժական։

Իսկ անպարտըն Յիսուս Թիւր խորհըրդոցս չարութեան,
Տեղի տըւեալ դադարէր ՚ի յԵփրայիմըն հիւրընկալ։
Ցետ ապա երկուց աւուրց այն ինչ Պասեքըն մերձենայր,
Ի Սաղիմ գառնայր անդրէն ուսել ըզգառըն զատկական.
Քանզի գառինն Աստուծոյ գայր մերձենայր գոհին մեծ օր.
Որ ՚ի խաչին պիտէր գենուլ ըստ հին գառանց ազատութեան.
Անդ գրանդիւք գրանց գրոշմէլին յարիւն գառանց խաչանչեան.
Իսկ ատ գրոշմ՛ն մեր ճակատ, ո՛վ, Քրիստոսեան խաչի նշան.
Գոլ մեզ կնիք եւ պահապան ՚ի մահուանէ չարին ատման.
Անդ գորգիան Իսրայէլի, ատ ըզհամայն աշխարհս փըրկել.
Եւ վարել գիշխանն մահու եւ ընկենուլ ըզնա արտաքս,

Վա՛չ, ապատեալ Ազամորդիք գհին թշնամին Նդ ոտիւք առցեն։
Առ քեզ ո՛վ Վերնատուն, լեառըն Սիօն լեառն Աստուծոյ
Առ քեզ բերեմ ըզքոյդ մանկունս, զորս դու ծընար Սիօնի վերին.
Զարմա՛նք, դու ասէիր, թէ ո՛ ծընաւ ինձ ըզդոսա.
Դու, գիտե՛մ, ամուլ էիր հազար հազար յամաց անտի.
Երկնեցեր ՚ի միում աւուր անթիւ ծընաւ լուսոյ որդիս.
Ուրախ լեր, դու մայր ամուլ, քեզ աւետիս տայ Եսային,
Տե՛ս զորդիս քո Թրոուցեալ, եւ ձագախառն երամովին.
Առ քեզ գան, մայրըդ Սիօն, յամեն ազգաց եւ աչխարհաց,
Եւ դու այսպէս ուրախամիտ որպէս ըզմայր որդւովք բերկրեալ։
Իսկ ես արդ, Սիօն վերնատուն, զերդոյս մրմունջ փոխեմ [յողորմ,
Յարմարեալ ընդ սրատուէչ քանից սիրոյ Վարդապետին.
Ձեմ արժանի հուպ սեղանոյդ, յոր Ջատկական խորովեալ [գառն,
Յոր կենաց հաց, կենաց բաժակ, ո՛վ, Գառն էր գառինն [մատակարար,
Տո՛ւր ինձ տեղ միայն առ ղրանդ նըստիմ երգեմ զհիւրըդ [Յիսուս։

Որ ցանկ տենչայր փափագէր զվերջին Պասեք չարչարանացն,
Ուսե՛լ, ելեալ ՚ի քեզ ընդ աչակերտսըն բազմեցաւ,
Թախծալին յայն երեկուն եւ ՚ի յաւուր յետին Ընթրեացն։
Սէ՛րն անմահ եւ անկարօտ սեղանակից լեալ սիրելեացն,
Իսպա՞ռ սիրեաց ըզնոսին, քանզի յետին էր այն Զատիկն.
Առ որ չգիտեմ, ո՛վ Մանկունք, թէ յո՞ր օրէն Աստուածորդին,
Յանկանալո՛վ ցանկանայր, որպէս ասէր առ աչակերտսն.
Ցօրէ՞ն, յոր ըզնոսին ընտրեալ արար իւր բարեկամս,
Թէ անդուստ ՚ի մարդանալըն իւր մարմնով առ ՚ի Կուսէն
Ցելի՞ցն յեղիպտոսէն յորժամ զոչխարսըն տարեւոր
Կերին անսակրաբեկ ցուպ ՚ի ձեռին Իսրայէլեանքն.
Թէ յօրէն վեցերորդի երբ ՚ի դրախտէն Առաջնաստեղծքն,
Պատրանօք բանսարկուին արտաքսեցան սրով Քրովբէիցն։
Որով Հայրըն գրթած ասաց Որդւոյն իւր միածնի.
Զի որ էր առ Աստուած բանն, մարմին առցէ առ ՚ի Կուսէն,
Դուք չաշխարհ եւ չրրջելով ըզմոլորեալսըն խընդրիցէք.
Ա՛չ, զամն այն ցանկացեալսյն ախորժ բերէր վերջին Պասեքս։
Աստ յոխորտուրդ հազորդութեան խորին անհաս ՚ի մեր մրտաց,
Հաստատէր եւ աւանդէր ՚ի կիշատակ իւրոյ մահուանն.
Հաց առեալ եւ օրհնէր եւ բեկանէր ՚ի մասըն մասն.
Առէր, Առէ՛ք եւ կերէք, ո՛վ, դուք ընտրեալ իմ աչակերտք,
Նոյնհարաւ այս մանանայն յերկնից իջեալ, ես իսկ եմ այն.
Այդ է Մարմին իմ ճշմարիտ, որ խօսէի միշտ առ Հրէայս,
Որ կեանս տայ աչխարհի, որ հաւատան եւ ճաշակեն.
Աւասիկ զբանն պարզեալ ուսուցի ձեզ ըզգալապէս։
Ո՛վ, ապրեցէս Աստուած ընդ մարդ, մարդ ընդ Աստուած [լինէր հաղորդ.

Այսպէ՛ս Հայն եւ հաւատն խառնէր ըզմարդն ընդ Աստուծոյ·
Այսպէ՛ս հինն Ադամ նոր Ադամաւ Աստուածանայր,
Մա՛րդ մահկանացուն ընդ Աստուծոյն անմահանայր:

Աւարտէր Ընթրիքըն սուրբ յառնէր Յիսուս 'ի սեղանոյն,
Ի բաց եդեալ ըզհանդերձն լսփաձանէր դիւրեւ դնչակ,
Ջուր առեալ եւ լնոյր 'ի կոնք, յոտին այնպէս կայր 'ի սպասու·
Լո՛ւռ յակճիռս եղեալ անդէն պաշտող դասուցն ապուչ մնային:
Զի՞նչ այս նոր սպաս ծառայի, զոր Տէրըն մեր տանի սիրով,
Մեք գիտեմք, մեք սովոր եմք, մեր աչխարհին չէ այս օրէնք·
Զիք տեսեալ մեր զայս երբէք, որ ընդ սրմա ցանկ չրջեցաք,
Նոր գործ, նոր օրինակ, մեր ուսուցիչ Վարդապետին:
Մի՛ վարանիք, Տէրն ասէր, դուք աչակերտք իմ սիրեցեալք·
Զոր բանիւ անդ ուսուցի՝ գայն ասա ահա լընում արդեամբք·
Ցիչեցէ՛ք, զինչ ասացի Թէ հեզ եմ ես եւ սիրտ խոնարհ:
կարգ չէր անդ մեծագունին, այլ անթափր պաշտէր հաւասր,
Եւ այնպէս բոլոր դասուն դոտըս լուանայր ըզտաժանեալս,
Եւ դենջակաւըն սրբէր, ո՛վ, սուրբ ձեռօքըն սըրբագործ·
Որո՛վ քաջընթացիկս արար զնոսին ընդ տիեզերս,
Համարձակ գընալով 'նդ ոտիւք կոխել գօձս եւ կարիճս·
Ֆարոզե՛լ զԱւետարան, գաչխարհ ամէն աչակերտել:
Ա՛յսր, ո՛վ հիւրասէր Իսրայէլեան տոհմիդ քո Հայր·
Հայեա՛ց եւ տե՛ս Թէ ճանաչե՞ս որ ընդ հրեչտակս քեզ հիւր
[*եկն,*
Ում ընթացար ընդառաջ եւ հանգուցեր 'ի վըրանիդ,
Ջուր ածեր եւ ընդ ծառով գոտըս լուացեր գովացուցեալ·
Նո՛յն փոխան նըմին, գոտըս լուաց քոյդ գաւակաց·
Եւ ոյր անդ կոչեով, կաթամբ, որթու մըսով սեղան կազմեր,
Ն'աւանիկ ըզկենահրաչ մարմինն ընդ այն եաս ճաշակումն:
Գայր առ Պետրոս եւ նա խոյս տայր, բան առ Յիսուս բե–
[*րէր 'ի դէմս*
Տէ՛ր, ասէր, չեմ հանդուրժեր որ սպաս տանես քո ծառայիդ·
Ես մի ձկնորս էի նուաստ, այլ ընտրեցեր զիս առաքեալ·
Որ ըզգեզ դաւանեցի Աստուածորդի Հօր քո աղդմամբ:
Նա եւ 'ի լեառըն Թափօր տեսի ըզլոյդ արտափայլեալ,
Ցարմէ ահիւ չըրտուցեալ յերկիր անկայ ես ուշագնաց:
Զի՛, ո՛վ Տէր, զի քեզ այդչափ ըզչուք անձինդ մերկանալ·
Ո՛վ, գըլխոյդ ամենատէր ծունր կրկնեն երկնային դասք·
Ես Թողում որ խոնարհի՛ մինչեւ մարդոյն յոտս անարդ·
Դո՛ւ գայդ ինձ առնես, ում քո ծառայդ է պարտական:
Ես մի տըգէտ մարդ եմ, ո՛վ Տէր, եւ չըգիտեմ Աստուծոյ բան·
Ուսո՛ւ, զարձեալ, ո՛վ վարդապետ, դեռ ես չուսայ քո դասեր·
Գիտե՛ս քանի՞ դժուարին է քո բան, խորհուրդ, Աւետարան·
Բիրտ անկիրթ Գալիլեացին մի՞թէ կարէ՞ գայդ հասկանալ:
Թող զիս, Տէր, եւ անց գինեւ՝ նա պաղատէր աղերսագին·
Այլ ուսո՛ւ, հազար կրկնէ, որ խելամուտ լինիմ ո՛վ Տէր:

Գիտե՞մ, Պետրէ, դու դեռ մտօք չեղեր բանին խորհրդազդ–
[եաց,
Թէ եկն Որդի մարդոյ՝ պաշտօն առնել անկեալ մարդոյն.
Եւ չտեսա՛ր եւ չըզգացե՛ր ՚ի կոչմանէդ մինչեւ յայսօր,
Եւ չըլինի՞ն քեզ յուշ երբէք համօրէն գործք մարդացելոյս,
Որպէ՞ս կեանս վարեցի հեղ եւ խոնարհ կերպարանօք.
Ու չուսա՞ր խակղբանէ Բանին կենաց նկարագիր:
Որ յերկինս էր՝ եկն յաշխարհ, յանճառ փառացըն թաւիեալով.
Որ լոյս էր ՚ի լուսոյ Հօրն՝ եկն ՚ի մարմին նուաստութեան.
Եւ իբրեւ Որդի մարդոյ՝ նա չըրջեցաւ ընդ մարդիկ,
Մարդ աղքատ եւ անհնչ՝ Աստուած գոլով եւ մեծատուն.
Որ եա գաչխարհ որդուց մարդկան, Ինքն չունէր տեղի գլխոյ,
Քաղցեալ, ծարաւեցայ մարմնոյս կարեօք իբրեւ կարօտ.
Եկի առ Յովհաննէս ՚ի Յորդանան մըկրտիլ.
Նա հրաժարէր որպէս եւ դու, դի չգիտէր բանին խորհուրդ:
Ա՛ւ ծովակին Տիբերական դձեզ ընտրեցի ինձ աչակերտ.
Գոլով Տէ՛ր եւ Վարդապետ, այլ ՚ի մէջի ձեր սպասաւոր:
Դիտո՛ք, տեսիք եւ լըսեցիք՝ որպէ՞ս տարի Հրէից նախանձ.
Որպէ՛ս համբերեցի այն չարախօս բամբասողացն:
Աչխարհի բարկութեան դէմ, ես հեգութեամբ դիմադրեցի.
Բայց դեռ կայ ինձ համբերել եւ նախատիլ մինչեւ ՚ի խաչ.
Է՛ Պետրէ, այս ամէն գործ գոյց ո՛չ էին խոնարհութեան:
Հարց թէ առ ի՛նչ եւ գի՞ այդչափ կեանս վարեցի ես խոնարհ.
Լո՛ւր մտադիւր, ես պատմեմ քեզ, դու խելամուտ լեր բանին:

Որ ըստեղծուածն էր իմ ձեռին՝ Աստուած լինել նա ցանկա–
[ցաւ,
Այլ դի չարին էր հրապոյր, յոյժ խաբեցաւ ոդորմելին.
Որ ակն ունէր բարձրանալ էջ ՚ի դրժոխս առ հրապուրիչն.
Որ Աստուած լինել կամէր եւ Աստուծոյ աթոռակից,
Ո՛հ, զըրկեցաւ թչուառամիտն եւ ՚ի դրախտէն եղեմական,
Սիրելի ձեռակերտին իմոյ դիպաւ այս մեծ աղէտ:
Որ կամէր աստուածանալ ծառոյն պըտղովըն մահաբեր,
Թող այսու ճանապարհաւ խոնարհութեան աստուածասցի:
Անկելոյն սատան չարին ձեզ մի՛ լեցի նմանիլ երբէք.
Որ ասէր եւ ժպրհէր գաթոռն ՚ի վեր դնել ընդ ամպս,
Հաւասար իչխանակից կալ բարձրելոյն աստուածաբար.
Բայց, աւա՛ղ, թաւուր եկաց եւ յիւր փառացըն բարձրագոյն.
Բարկացաւ Տէրըն վրաց, որ ըզփառս իւր չըտայ այլում,
Շանթ եւ կայծակ թափեց ՚ի գլուխ յերկնից վարեց մինչեւ
~ [յանդունդ.
Եւ փոխան երկնից փառաց՝ եկաց ժառանգ տարտարոսին,
Ա՛ւ իւրում անսատութեանն՝ արժանահաս կըրեաց պատիժ:
Լէ՛ր ուրեմըն դիւրանալ, Պետրոս, դու ինձ ամենայնիւ.
Լուա՛ր անդ ՚ի Հօրէն անդիմադարձ լըսել որդւոյս:
Տիրական հրամանին ծառայն սիրով հնազանդ կացեալ.
Զոտս ՚ի կոնք եդեալ ահիւ՝ լուա՛ դու ասէր, Տէր իմ, խոնարհ:

Եւ ապա՛ ճմարիտ որթն, որ գՀայր իւր կոչէր մրչակ,
ի ձեռն առնոյր զպինուոյ բաժակ ըմպէր սիրով գուարթ եւ տը-
[խուր,
Արբէ՛ք ասէր ՚ի սմանէ, այս է բաժակ իմ նոր ուխտի.
Եւ արիւն իմ խոկապէս, զոր ես հեզուա՛ ՚ի մահ խաչին,
ի փըրկանս աշխարհի եւ մեղապարտ մարդոյն քաւիչ:
Ո՛վ, բաժա՛կ, բաժա՛կ որ ըմպանու եւ ըմպինաց տաս նըչան
Ըղձխուս ՚ի մահ վարես, զմարդ մեղապարտ թոպուս ապատ.
Զե՛ս այն բաժակ հարսանեաց, որ ՚ի Կանայ Գալիլեացւոց
Ուր գեղոյր գինին հրաշիւք, ուրախ առնէր զՀարսն եւ փեսայն,
Տէր, միթէ չէ՞ այս բաժակ քո հարսանեաց խորհրդաւոր,
Որ ընդ հարսին եկեղեցւոյ դքեզ պսակէ առօք փառօք:
Զինչ յետոյ բան սըրտառուչ բանայր անդէն Փաչապատ-
[բատն,
Ընդ գինւոյն սուրբ խորհրդական խառնէր բան.
Ոմն ՚ի ձէնջ աւասիկ, ո՛վ սիրեցեալ իմ աչակերտք,
Մատնելոց է զիս ՚ի մահ, առիս գըտեալ, ո՛հ, ապերախտ:
Ընարելոցդ ՚ի Թիւ ըղնա Թէպէտ գրեցի ես առաքեալ,
Ահ, ՚ի դասուց հանեալ ձեր՝ իւրովի արդ որոշէ զանձն.
Երթա՛յ մարդոյ Որդին յօժար ՚ի խաչ ըստ Հօր կամացն,
Այլ եղո՛ւկ մարդոյն այնմիկ, յոյր ձեռն ՚ի դուր մատնիմ ՚ի
[մահ:
Լա՛ւ էր նմա մնալ ՚ի խաւար՝ չերգալ ՚ի կեանս ընդ արեւով,
Քան ծնանել մարդ յաչխարհ՝ լինել մատնիչ Որդւոյ մարդոյ:
Ուսմապէր ՚ի սըրտին ընդ այս Պետրոսն անձնանըւէր,
Առ սիրելին Յովհաննէս ակնարկելով՝ գիտել կամէր.
Որ ըզդաստակս պարզեալ փարէր նա ըզլանջօքըն Յիսուսի,
Բոլոր հոգւով չընչով ողջագուրէր ըզվարդապետն.
Տէ՛ր, ասէր, ո՞վ է մատնիչն այն ապաշնորհ եւ ապիրատ.
Ծանո՛ մեզ եւ մի՛ թողուր, զի սըրտմիգիմք տարակուսեալ:
Որ զբան մի՛ չունէր ծածուկ յիւր մըտերիմ բարեկամացն,
Պատասուէրն թացելոյ՝ նըշաւակէր զմատնիչ Յուդայն.
Ե՛լ, ասէր, ո՛վ նենգաւոր, ե՛րթ եւ արա վաղվաղակի,
Դու զոր ինչ եղեր ՚ի միտս դաւաճանել ըզվարդապետն,
Եւ զարանեալ ՚ի սըրտիդ յափըշտակել ինդրես զաղքատս:
Ահ, չէ՛ քեզ այն երանին, զի դու զանանկէս չար խորհեցար.
Ե՛րթ աստ, մի՛ յապաղեր, քանզի պատրաստ եմ աւասիկ,
Ո՛չ զարանաւոր քոյին, այլ իմ կամաւ երթալ ՚ի մահ:
Ո՛վ սըրտին սալացելոյ աչակերտին անըզգացեալ,
Խըստացեալ բոլորովին զերդ ըզգարբնաց սալ անրնդոստ,
Զոր հրացայտ սիրոյ կռանաւ եհար այսպէս հեզըն Յիսուս.
Ո՛հ, ոչինչ ըզգաց Վարդապետին նըստեալ նկեր կուշտ եւ
[ցյաղ.
Յանախեաց խաբէութիւն՝ չարին զըտեալ ինքն արբանեակ,
Անարգեաց ըզՏէրունեան կենաց մարմնոյն քաղցր ըզմաչակ.
Եւ զբաժակ նորոյ ուխտին արհամարհեալ՝ թափեաց ՚ի վայր.

Յերամէն սուրբ ազաւնեաց եւ խաոնեցաւ ՚նդ ագռաւուց տարմ
եւ որպէս այժ մի սեւագէս ՚ի լուսակիզն անմեղ գառանցն։
Յաթոռոյն դատողական զոր խոստացաւ Տէրըն դատող,
կամովին գահավիժեալ ՚ի վիհն անկաւ անդընդատոյդ։
Դիւրագին վաճառեալ ընդ արծաթոյ ըղՏէրն անդին,
ի տագանդոյն չնարհէ դրրկեալ՝ կորստականին եղեւ գործէ։
Նուագեցան աւուրք նորին, զորմէ կանուխ ծանոյց Դաւիթն,
Ըզվիճակըն պաշտաման տարաւ ընտրեալըն Մատաթի։
Սիրեա՛ց նա զանէծս եւ եղ յիւր գլուխ վաղվաղակի,
Զոգաւ նա յուսաբեկ չուան ՚ի կախ ձգեաց ՚ի ծառն,
կախեցաւ, խեղդեցաւ եւ իւրովի երարձ ըզկեանս։
Աբեւն եհար ՚ի վերուստ, եկաց ՚ի վրէժ իւր Աբարչին,
Եւ այնպէս ուռուցեալ հերձաւ հեղաւ փորըն իւր գարշ։
Թէպէտ գնաց առ Քահանայս առեալ տարաւ զերսուն արծաթին։
Ասաց՝ առէ՛ք, ես մեղա՛յ, զի մատնեցի զարիւն արդար։
Խիղճ իմ ներքուստ հուր վառի՝ այրէ մըրկէ դիս չարաչար։
Ո՛հ, զիւրովի երթամ ես, բառնալ ըզկեանս իմ յերկրէ,
Զըլինի որ երերիմ եւ տատանիմ որպէս կայէն։
Եւ չիցէ որ ինձ Ղամէք, որ ըսպանցէ զիս նետահար։
Կորընչէ՛մ, կորընչէ՛մ, պատռի՛ր երկիր, առ զիս ՚ի ներքս։
Անցնիմ ՚ի խոր անդունդ՝ հանգչիմ ՚ի գոգ Սատանին։
Եւ անուն եւ յիշատակ թող կորիցէ իմ յաչխարհէն։
Զի Յիսուս ջընջեց զանուն, որ կայր ՚ի թիւս աշակերտացն,
Զբրկեցայ ՚ի լուսոյն եւ ՚ի դասէ ընտրեալ զընդին։
Աւրդ պաշտօնեայ լինիմ զիւաց եւ խաւարին իշխանութեան,
Տէրն աթոռ լինձ խոստացաւ որ բազմէի ընդ մեռատանս։
Թողի ըզՏէրն եւ գաթոռ ընդ սատանայ կըռեցի գաչն։
Եւ ՚ի՞նչ եղեւ պատճառ հիքոյս իմ կորըստեան,
Ո՛հ, անիծեալ ագահութիւն, երսուն արծա՛թ, երսուն ար–
[ծա՛թ.
Այլ զի որդի եմ կորստեան, ասաց Տէրն, պարտ էր գրոյն
[լրնանիլ։

Մի՛ չինէք ինձ գերեզման եւ մի՛ գրէք արձանագիր։
Որ մարդիկ անցնին գինեւ՝ կարդան անէծք եւ ասեն,
«Այս է տապան ապիրատին, մատնիչ ագահ Յուդային»։
Այսպէս մեռանէր յոյսն ՚ի սրտին՝ եւ ոչ ելաց նա գառնապէս։
Զկամեցաւ նա օրհնութիւն, հեռի եղեւ ՚ի նըմանէ։

Իսկ երբեւ յիւր ընկերաց տարամերժէր գողըն մատնիչ,
Զի՞ մանկունք, այնուհետեւ Տէրըն բանիւ աւադական,
Ասէ՛ր ըզսիրալիր վերջին կըտակն առ մըտերիման։
Զերթ ուղեւոր հեռագնաց տայր հրաժեշտ գողջոյն վերջին։
Որդեա՛կք սիրելիք եւ մերձաւորք իմ բարեկամք,
Այսօր ՚ի ձէնջ հեռանամ, մնաց լինձ ահա փոքրիկ մի ժամ։
Յերկնից առ ՚ի Հօրէն ելեալ եկի սիրով յաչխարհ։
Զյանձնեալ լինձ արենաեսութիւն կատարեցի ըստ Հօր կամացն։
Յայտնեցի զանուն նորին, քարոզեցի զԱւետարան,

Թէ նա՛ է միայն Հայր մեր յերկինս, Աստուած եւ Տէր
[ամենեցաց.
Պա՛րտ է հոգւով ճշմարտութեան նմա միայնոյ երկրպագել:
Մնայ ինձ սակայն՝ ի լրումն ածել զխորհուրդ խաչին Քրիստոսի
[բանաց.
Զի մահն իմ փրկանք լիցի հանուր մարդկանց ապաւութեան,
Զի մեռցի մահըն կենաց, արտաքս անկցի մահու իշխան
Ես յայնժամ թողում զաշխարհ, յաղթանակաւ երթամ առ Հայր
Յուսով աներկմիտ յԱստուած եւ յիս հաւատացէք.
Ո՛չ թողում զորդեակսըդ որբ, եւ արդ զձեզ Հօրն իմ յանձնեմ.
Ես երթամ ձեզ օթեւանըս պատրաստեմ՝ ի տան Հօրն.
Գամ դարձեալ առնում զձեզ տանիմ երկնից յարքայութիւն.
Ուր՝ ի սեղան լի բարեաց՝ նըստեալ ընդիս խրախանայցէք,
Եւ այլ եւս ոչ ոք՝ ի ձէնջ կարէ հանել ձեր խընդութիւն.
Այն է վարձ եւ փոխարէն ձեզ մըշակացդ աշխատախոնջ.
Որ գհետ իմ առեալ ըզխաչն դուք հետեւիք յօժարակամ.
Որ թողիք զինչս եւ ըզտուն, հայր, մայր, եղբայր եւ սիրելիս,
Որ միա՛կ գիս պաշտեցիք իբրեւ զՏէր եւ Ուսուցիչ:

Նոր պատուիրան աւանդեմ, զոր ես գործով ուսուցի ձեզ,
Եւ դուք ըզնոյն որդեակք իմ, փոյթ լինիջիք առնել միմեանց.
Սիրեցէ՛ք սիրեցէ՛ք, այդ է միակ ձեր նըշանակ,
Որ մարդիկ զձեզ ճանաչեն թէ աշակերտ էք Յիսուսին:
Անկըշիռ սիրոյս առ ձեզ հասու եղէ՞ք եւ խելամուտ,
Ըսկսեալ՝ ի ծովակէն, ուր ձուկ որսալ վաստակէիք:
Եւ գիտէք քանի՞ բարձր է սիրոյ խորհուրդ եւ մեծութիւն.
Սիրով դընեմ զանձն իմ՝ ի մահ, վասն սիրոյ բարեկամացդ,
Վասն աշխարհի, վասն նոցա, որ ձեր բանիւ յիս հաւատան:
Դուք հրաւիրակ երթայք հարսին, որ հանդերձի պըճնիլ
[՝ի զարդ,
Իսկ ձեր զարդն է խաչն եւ արիւն՝ վասն հարսին դնել զանձն
[՝ի մահ.

Հարանարան իմ հրճուի պարէ, զի իւր փառքն է խաչին պրսակ:
Հեզիկ բարս ըստացարուք աղքատ ոգւով խոնարհութեան,
Այր օրինակ նոյնատիպ՝ ցուցաւ յինէն եւ տեսիք դուք.
Քանզի չէք մեծ քան զվՏէրս, այլ հաւասար ծառայակիցք:
Իք՝ ի ձեզ իշխանական երիցութիւն ըստ աշխարհաց,
Որ՝ ի ձէնջ մեծ համարի՝ լիցի կըրտսեր եւ նուաստ.
Բազմեալն իբրու գծառայ, պաշտօղ յոտին առ սեղանով.
Զայս քայիկ տեսիք աչօք, թէ զի սըրտիւ ես անհպարտ,
Ի միջի ձեր երեւեցայ, միթէ գրեցի՞ անձինս ամօթ:
Երանի՛ է ձեզ յաւէտ, յորժամ հանգոյն Վարդապետիս.
Մըտադիւր ծառայիցէք եւ դուք ընտրեալ իմ աշակերտք.
Ուսարո՛ւք՝ թէ զինչ է Բանն, որ զանձն իւր խոնարհ առնէ.
Բարձրանայ մինչեւ յերկինս, եւ հաստանի յաթոռն Հօր:
Եւ թէ աստ անձանց ըզխուք ու ոչ խընդրելով խոնարհ լիջիք,
Անդ յերկինս եօթընպատիկ ձեզ յաւելուն փառաց պատիւք:

Մի՛, մանկունք առազաստի, յորժամ վոգբը լինէ մեկնի փեսային,
Կարծիցէք թէ առ ի ձէնջ կամիմ խոպառ ես վերանալ.
Ուսաի սուդ առեալ վասն իմ վարանեսջիք յանձինըս ձեր:
Քանդի զարձեալ երեւիմ յես յառնելոյն իմոյ վառօք,
Քանդի զարձեալ երեւիմ յես յառնելոյն իմոյ վառօք,
Ցառաջեալ ի Գալիլիա, զիս տեսանիցէք վառաւորեալ,
Զարմանալք եւ ասիցէք, արդեօք Տէ՛ր է այն որ մեռաւ,
Ըզհանդերձ սրզոյ հաննալ՝ դուք լռիցջիք զուրախութեանն,
Դուք յայնժամ թողեալ լսաւդ լրցջիք համակ ուրախու-
[թեամբբ.
Ցրնծացէ՛ք, դի ոչ ոք եւս կողոպտելով հանցէ ի ձէնջ:
Մի՛ յորժամ չար մըշակք այդւոյն իմոյ Իսրայէլեան,
Չհայրարուն եւ սիրատունկ որթըս խրնդրեն մահուամբ.
Ո՛հ, խլիցիք եւ դուք ուռքդ ի հաւատոցըն թուլացեալք:
Հաստատուն կացէք յիս, մինչ ես թագմամբ երեքօրեայ.
Ուրարմատ կանդպեալ գհոգմով մահու խաղ աննիցեմ.
Եւ իբրեւ ի գարնանի վերընձիւղեալ նոր յարուցեամբս.
Եւ դուք ուռքդ նորոգիք եւ կանաչիք նոր հաւատով,
Պարգիք յինէն ուռճացեալ, ի սիրեւ աչխարհըս տարածիք,
Ո՛չ, յայնժամ չնորհիւ որթոյս պրտուղ բերջիք բազմապատիկ:
Մի՛, որպէս ի խնայս նաւուն նընջէի վայրկի մի:
Ծովն աչխարհի գձեզ խռովէ, ո՛հ, կորընչիմք, ձայն բառնայք:
Ես ի սիրա երկրի նընջեմ, մարդիկ կարծեն թէ մեռա՛ւ.
Այլ անդրէն գարթնուսմ ի քնոյ, որպէս հրգոր թաւիլ գգինին.
Եւ յառնեմ ես ինքնագոր, քանզի ապատ եմ ի մեռեալս.
Ուազապէ ծովն այէկոծ, անցանի սուդ եւ խաչին օր.
Սիրա առեալ քաջալերիք ձեզ աւետիս տայ իմ հրեշտակն:

Ո՛ն արիք ասաի ելցուք, գընամբք ի ձորն Գեթսեմանի.
Ես ազօթեմ ի պարտիզին դուք մի՛ ննջէք ծանր ի քուն.
Ո՛չ, կացէք արթուն հրսկեցէք, որ չանկանիք ի փորձութիւն:
Սուրն ահա կամացըն Հօր վայլատակեալ չոգայ վերուստ.
Եւ հուպ է զիս հարկանել գհովիւըս ձեր ըստ դուշակին.
Ո՛հ, ոչխարք իմ սիրատուն ցրուիք լինէն եւ թագչիք.
Թողանիմ ես միայնակ մատնել ի ձեռս ազգին ժըպիրհ:

Դուք եւս ելէք, ո՛ Մանկունք զառինք ծընեալ նոր Սիովնի.
Հովուապէր հօտին հանդոյն իջեալ գնացուք րդկնի հովուին,
Անդ ի պարտէգն ազօթից ՝ ձորըն խոր Գեթսեմանի.
Ուրանօր ի սիրելի աչակերտացըն մենացեալ,
Ո՛վ, ընդ մեր ըտակ ըտակ ծունր կըրկնէը ի խոնարհ.
Տըրտում էր, հոգայր ի ժամն եւ մըտազիւր կայր յաղօթս.
Ժամն էր այն, յոր կամաւ եկն, ի կատարել գՀօրըն վրճիռ:
Տագնապէր մարդապէս ի մահուանէն հասեալ առ դուրս,
Եւ հասէին յորդ քրտունք եւ խառնէին ընդ արտասուս,
Եւ կաթէին ոլոռն ոլոռն ի հող երկրին անիծապարտ.
Ընդ անիծեցն օրհնէր րդկտդն եւ վուչ երկրին դառնայր վարդ:
Ո կարէր ժուժել, Մանկունք, այն ուժգնակի ձայնին ազգմ,

Որով գոչէր ՝ի յերկինս մեծապաղատ առ Հայրըն իւր.
Հա՛յր, ուր ես այժմիկ, լըսե՞ս արդեօք ՝ի վերուստ.
Հայի՞ս այսի զիմոյդ աչօք ՝ի տնանկ որդիդ վաստակեալ.
Որ ՝ի ծոցոյդ քաղցրութեան եւ ՝ի բարձու երկնից գահէդ.
Խոնարհեալ եւ ծառային մեր Ազամայ զկեցայ մարմին.
Արդ ափչիմ եւ պաչարիմ ես ՝ի մահուն տագնապէ.
Յորդորի հոգիս նեղքուսա, յօժարէ յոյժ զիմել ՝ի խաչ.
Խուսափէ բնութիւն մարմնոյս անկար է, Հա՛յր, չ՚կարէ
[ժուժել:
Ակն յիս դարձո՛ այսի, զի միամօր աղքատ եմ ես.
Ի սըրտիս անձկութենէ եւ ՝ի վըշտաց ասաի հան զիս.
Եկն ահա ՝ի վերայ իմ, հաս եւ պատեաց դողդոմն եւ ահ.
Տա՛յր, լինձ որ զթեւս աղաւնոյ, զի թռչէի վերանայի,
Յանապատ երկնից ելեալ՝ յանքոյթ ծոցիդ դադարէի.
Մի՛ լիներ յինէն ՝ի բաց, ահա մերձին յիս նեղութիւնք.
Լե՛ր սատար, եւ զօրավիղ, զի զդէմ կալայց անոյժ մարմնովս:
Վասն որոյ լուր դու ձայնի նեղեալ Որդւոյդ, որ պաղատիմ.
Զբան մի խնդրեմ ՝ի քէն, Հայր, եւ աղաչեմ խոնարհելով,
Թէ հնա՛ր է եւ քեզ հաճոյ անցցէ յինէն դառն այս բաժակ,
Այլ մի՛ երբէք լիցի այս որպէս կամիմ ես մարդկաբար.
Հապա քոյդ եղիցին կամք, առ որ հնազանդ եմ մահու չափ:

Այս բարբառ աղօթանուէր լըսիւր յերկինս առ լաւութեանն.
Սաւառնեալ պատգամաբեր Հրեշտակըն Հօր գայր առ Որդին.
Բաժա՛կ մահահրաւէր դառնաճաշակ իւր ՝ի ձեռին.
Տըխուր էր գուարթնոյն երես, մօտիլ ՝ի Տէրըն վարանէր.
Եւ հուպ կացեալ սարսելով՝ հնազանդելոյն մատուցանէր:
Այս հրամա՛ն է Հօրդ, ասէր, զի գայդ արբցես ախորժապէս,
Առ դորին եկիր, ո՛վ Տէր, կամատո ՝ի ժամս անձկութեան:
Ես կարօտ զօրութեան, Հայր քո յղեց զիս առ Քեզ.
Գոլ այժմիկ զօրացուցիչ խոնարհելոյդ մարմնով քան զիս.
Որ նեղիս յանձկութենէդ, ա՛հ, զի՞ քրտունք արիւնախառն
Ցերևացըր վիժելով կայլակահոս թափին ՝ի վայր:
Մի՛ այլչափ տագնապեր, Տէր, հանգոյն դու կնոջ որ յեր–
[կունս կայ,
Անցանէ ժամդ առ ՝ի քէն եւ գայ քեզ օր ցընծութեան.
Երբ հարսըն քո անարատ ծընցի դողջ ազգ մի փեսայիդ:
Նոր զարմանք, զօրք լուսաձիր, յերկնուստ այսի ակնարկեցէք.
Սքանչացէ՛ք ընդ այս բան, որ չգիտեն երկնային դասք.
Զի՞նչ լիցէ, որ ՝ի ծնանել ամուլ հարսին ըզնոր մանկունս
Փեսային իւր անձկալի կայ աւանիկ կրծել զերկունս:
Խորհուրդ է այս թաքնութեան ծածկեալ յերկինս ՝ի
[հրեշտակաց,
Ո՞վ, յերկրի, մարդկան ազին յայտնեալ մխայն ծածկապէս.
Գիտէր գայս եւ մեզ չասաց հրեշտակապետըն Գաբրիէլ,
Զօրացի՛ր ուրեմըն զու մատակարար մեծ խորհրդոյս.
Առ ՝ի սէր հարսին քոյոյ զու մի՛ խնայեր զանձըդ ՝ի մահ,

Տար գայդ երկանց երաչխէպ, զի զիւր ծնցի նոր քո Սիօն։
Գիտեմ ո՞վ Տէր, քո պատերազմ աշխարհի պէս չէ երբէք.
Աշխարհ կռուի ընդ աշխարհ եւ մեռուցեալ յաղթանակէ.
Իսկ դու տակաւ մարմնով կռուիս, ոչ ձի ունիս ոչ զէն ասպառ,
Քո մարտ չէ ընդ մարդիկ, այլ ընդ իշխանն աշխարհիս այս։
Ո՛վ, մեռանիս խաչի մահուամբ, կենդանանան մեռեալ հոգիք։
Հայրն ասաց, ասա Որդւոյս, ես չեմ թողուր զինքն ՚ի դժոխս,
Զձեռն իմ պարգեմ յերկնից յանդունդ, կորգեմ հանեմ ՚ի
[ձկան փորէն.

Եւ չթողում վիշապ օձին, որ կլանիցէ զնորն իմ Յովնան։
Դանիէլի գունդն է ինքն, զոր վիշապին ձգեցի բերան.
Նա թէ կուլ տայ պայթի պիտի, գունդըն ողջմամբ գայ ՚ի
[դուրս.

Ցետ երից աւուրց ապա ես խորտակեմ զգերեզմանն,
Ցառնէ Մանուկն իմ հզօր փառաւորեալ յարութեամբ։
Վա՛չ, յայնժամ ես ՚ի վիմին գիպող հարկանեմ քոյդ յաղ–
[թութեան.

Որ խնդրեն զքեզ ՚ի մեռեալս, տամ աւետիս, յարեա՛ւ Յիսուս.
Զայս խրախոյս արւեալ գուարթնոյն անդէն ՚ի վեր երթայր
[առ Հայր.

Կամակար յանձնառութիւն հնազանդ Որդւոյն՝ մատուցանէր.
Ասաց Որդեակն քո, Հա՛յր, յօժար ըմպեմ զիսաչին բաժակ.
Թող լիցին կամք Հօրն իմոյ, ես Որդի եմ եւ նա Հայր.

Խոնարհեալ, ո՛վ Մանկունք, համբուրեսցուք զպարտիզին
[հող,

Ուր իջին քըրտանց կաթիլք եւ հեծեծանք ելին ՚ի վեր.
Ուր եմուտ մշակ խաչին գիպուչս անիծից խըլել ՚ի բաց.
Տընկել ջըրել եւ պատրաստել զնոր դրախտն Եկեղեցւոյ.
Ազօթիւքըն սրբատագոյ զՀայրն ընդ աշխարհ հաչտ առնել.
Վերստին հնոյն Ադամայ փակեալ զրախտին դուռըն բանալ.
Աանլ զԱդամ եւ ցԵւայ մըտէք ՚ի ներքըս համարձակ.
Վազեցէք ՚ի կենաց ծառն, Սրովբէից սուր չէ ձեզ արգել։
Արդ ձգեցէք զձեռս ձեր ազատ զանմահ պըտուղըն քաղեցէք.
Կերէ՛ք, անմահացէք, այսպէ՛ս լինիք դուք Աստուած։

Այս, գիտե՛մ, Տէր, քո սիրոյդ անհասական բան է եւ զործ.
Այլ ՚ի կերպըն հայելով՝ տարուբերի մարդոյն միտք.
Որ ասէիր՝ թէ Հայր յիս է եւ ես ՚ի Հայր անբաժան,
Հի՞մ ապա ՚ի սիրայնոյ Հօրէդ թողեալ անօգնական.
Միայնակ, կրեցեր կամաւդ զայնչափ տագնապ անտար ու
[դառն.

Գիտեմ, Տէ՛ր, հնոյն Ադամայ որդիացեալզ միայնակ.
Դու յանձն առեր ըզպարըս Հօր զալ վճարել միայնակ.
Ըզդըժնդակ մահու վճիռ զոր դատաւոր Հայր քո կընքեաց.
Զայն միայնակ լուծել քակել գմարդ վերածել ՚ի նոր կեանս.
Տէ՛ր, վասն այն դու փութացեր եկիր յայս ժամ միայնակ։

Այլ ո՛վ Տէր, մարդ զարմանայ ընդ քո ոգին սիրող ներող.

Որ լալով աղօթէիր վասըն մարդկան ապաշնորհ.
Յայն գիչեր խաւարակուռ Քեզ դաւ դըրին ոգիք խաւար,
Հասին յանկարծ ՚ի վերայ քո, ոյց առաջնորդ էր Յուդան.
Անճնաո՛ւր եղեր ո՛վ լոյս, մարդիկ լցՔեզ ըմբռնեցին.
Հրաշապէս չ՚անցեր գնացիր, որպէս լերինըն յարտեւան.
Դու միամիտ աղաւնի, հըսկեալ յաղօթըս մընչէիր.
Զըկացեր հակառ դուռ չարին, եւ վարեցար տարապարհակ.
Եւ մինչեւ ո՞ւր վարեցար, մինչեւ յատեան դատաւորաց:
Հուսկ ապա գերթ գլխապարտ գնացեր մինչեւ կառավնատեղ.
Մի յայնակ մնացեր, Յիսուս, ո՞ւր աչակերտք եւ բարեկամք.
Փախեա՞ն, որպէս նապաստակք, զվէմս առին ապաստան.
Միայն Պետրոս անճնադիր, եւ սիրելի աչկերտն Յօհան.
Երթային զկնի զանխուլ՝ տեսնել գելիցն ըզվախճան:

Ընդ Քրիստոսի կապելոյն, Մանկունք, եւ դուք սիրով կապ-
[եալ.
Երթիցուք ընդ նըմա ՚ի տուն Աննա Քահանայիին,
Ուր այն ինչ նըստեմացեալքն առ ի լուսոյն ճըշմարտութեան.
Նըստէին դատաւոր քննել դատել զազգն Իսրայէլ.
Որ եկալ էր հատանել գկապանս մարդոյն մահապարտ.
Ո՛հ, ձեռակապ ըզՏէրն անպարտ ածին յատեան Աննային.
Որ յաթոռըն Մովսիսի նըստեալ էր նա դատել ըզՏէրն:
Այսր ահա ՚ի հարցանելն եւ պատասխան տալ Յիսուսին.
Զարաչուք ծառայն անդէն, որ հուպ կացեալ էր հեզոյն.
Ապտակ ածէր սաստկահար, ո՛վ ահաւոր սուրբ երեսացն:
Ա՛ծ յայնժամ ժանտաբարոյն, իմ արդ սոսկայ սիրտ ահիւ.
Մինչ հայիմ ՚ի հեզութիւն ապտակելոյդ վասն իմ, ո՛վ Տէր:
Մեռանէր տեսողն անդէն, ասա ապտակ եւս առեր յերեսդ.
Ո՛չ յանկարծ ընդոստուցեալ՝ դու խրստացար, ո՛վ քաղցրու-
[թիւն.
Եւ ներող բնութեամբըդ քո թողեր գծառայն անպատուհաս:
Տեսէ՛ք ասա Բարերարին զերկայնամիտ համբերութիւնն:
Տեսէ՛ք եւ ապաշնորհ բըժըշկելոյն ըզհատուցումն:
Ծառայ չար եւ ապիրատ, դի՞ մոռացար վաղ ըզպատուէրն.
Ե՛րթ, բուժեալդ այժմիկ, մի՛ մեղանչեր այսուհետեւ:
Եղուկ քեզ, բարւոք լըւար գհրաման քոյոյ Բարերարիդ,
Ո՛չ ՚ի մարդ, այլ ՚ի յԱստուած դու մեղանչել ժըպրհեցար:
Որ դլուծեալ բազկիդ ըզչիզս հաստեաց անդրէն ՚ի չարժումն
Ո՛հ, միթէ ապտա՛կ ածել քեզ երեսացըն կեցուցիչ.
Գիտե՞մ անբոյժ լինել ախտացելոյդ հոգւով ՚ի չարն
Չի՞նչ օգուտ մարմնոյդ զարման, քանզի հոգիդ էր վարակեալ:
Լաւ էր քեզ թէ անյարիր մնայիր այնպէս մարմնովդ ծընկեալ.
Գէթ յերկար ապաշաւանս մաչեալ մարմնովդ գմեղսդ քաւէիր,
Քան յոտին ելեալ առողջ ծառայ եղեր դու անըզգամ:
Մի՛ կարծեր թէ անարգանս բերեր հեզոյն ապտակելովդ.
Դու նախկին ձեռներէց ՚ի մէջ գընդին տիրասպանու.
Այլ յաւէտ պատիւ եառուր եւ ծանուցեր զչափ հեզութեանն:

Զապտակէն թողեալ արդ՝ գմեծն ասացից ըզհարուածոյն,
Զկապիլն առասանաւ ՚ի ձիթենւոյ ծառն լոյիտուս.
Այլ ՚ի չուրջ բոլորելով զինուորաց պատքըն զրժընդակ.
Հաւպ ըսաչպ սասակաղոյն հարկանէին զալար սանդամբք:
Ցա՛ւ ըզգայր ընդ Աբարչին ծառն անխօսուն անըզգայ.
Կապելոյն Յիսուսի լինէր վըկայ հրաշապէս.
Զի պատառեալ բլծոյն բանայր եւ պարուրէր դհարուածեալն,
Այր վախան լեալ ըզգայուն, ծառն արր ըզգան յանըզգայիցն.
Զայս պատմէն եւ ըզբըն՝ աւանդութեամբ հասեալ աւ մեզ,
Զարմանա՛ս, ո՞չ ՚ի մահուն պատեցան վէմք եւ վարագոյր:
Ընդ եզին եւ իշոյ ծառն եւ ծանեաւ զիւր ըստացիչն,
Եւ ՚ի ձեռս ծերոց, մանկանց օրհնաբանեաց ըզնա ոստովքն.
Եղո՞ւկ քեզ, ո՛վ Իսրայէլ, դու ո՞չ ծանեար զՏէր Աստուած.
Որ ստացաւ զքեզ ժողովուրդ իւր սեպհական եւ սիրելի.
Հան յերկրէն գերութեան, ած Աւետեաց յազատավայր.
Ցորենով, գինով, իւղով, կաթով, մեղրով լիացար,
Դու այնչափ պարարտացար, մինչ լայնեցեր զքո անկողին,
Զա՛յս Բարերարին դու հատուցեր ըզփոխարէնն.
Պարգեւօք նորա ձեռնին տանջեալ ըզքո պարզեւատուն.
Կացցէ՛ ծառն քեզ դատաւոր եւ ընդ աղքին Նինուէացւոց:

Ի կըրկին տեսան ելցուք արդ եւ ՚ի տուն Կայիափայ.
Ուր ժողովեալ խորհէին իշխանք Հրէից վասն Օծելոյն.
Շըշընչեալ ՚ի լուր մխիանց բան անօրէն ըզնրմանէ.
Զանմեղն ածին զառաջեաւ իբրեւ ըզԳառն ՚ի մէջ գայլոց.
Որ լսժանիս իւրեանց վազուց՝ սըրեալ էին նենգութեամբ.
Զի՞ արդեօք մահու դատեալ՝ պատառեսցեն զզառն Աստուծոյ:
Հարցանէր Կայիափայ զբան, որ լըւեալ էր բիւր անգամ.
Եւ զարձեալ զնոյն պատասխան լըսէր ասէն ՚ի Ցիսուսէն.
Որդի լինել Աստուծոյ եւ գալ յերկնից փառօք ընդ ամպս:
Ընդ լսել չըրանայր ատեան, ձորձ պատառէր Կայիափա,
Չէն, ասէր, պիտոյ վըկայ արդ մեզ այլուստ ՚ի մարդկանէ,
Լուաք ահա եւ դատեցուք իւր բերանով, դուք զի՞ կամիք.
Մահապա՛րտ մահապա՛րտ, լեզուք համայն գոչեցին:
Սիրտ իմ դելու աստանօր եւ ջախջախի քնար ոգւոյս.
Ձեռք իմ ՚ի դող հարկանի եւ զաղաբի զբիչն ՚ի գիր.
Զի՞ կարեմ ես նկարել ըզձաղանացըն տեսարան.
Ցոր Փըրկիչն անարդութեան թատր եղեւ ՚ի խուժանին:
Ոմանք թուք արձակէին ՚ի լոյս երես Հօրըն փառաց.
Լոյսն էր այն, որ եկն յաչխարհ, որով տեսաք զԱստուած Հայր:
Ոմանք ապտակ ածէին աղու այտիցն սրրբափայլ,
Զորմէ ասէր Սողոմոն, այտք քո իբրեւ զկեղեւ նրան:

Իսկ ոմանք ձորձ ըզգլխովըն պարուրեալ ծածկէին զաչս,
Կռուիբս հանեալ ասէին, մարգարէա՛ց, թէ ո՛վ էր:
Աւա՛ղ ես բիւր անգամ կըրկնեմ ասուէն անմիտ ազգին.
Զոր անդուստ յանգիմանէր Դաւիթ բանիւրն կրչասմբող.
Ծաներո՛ւք ծաներո՛ւք, ո՛վ անգգամբք ժողովրդոց,

Որ ձեռօքըն իւր տնկեաց աւտնկն եւ բառնիցէ զակրն յատոյ,
Որպէ՞ս ոչ լրսէ ինքն եւ տեսանել տնկարանայ։
Այլ զիտեմ ծածկէք ըղձոյն, որպէս զի զուրք չգայք առ լոյսն.
Եթէ զայք, յայտնի լինի թէ չարութեան են ձեր գործք։

Անմուտաց է ինձ եւ այն կիրք Տէրունւոյն դանահարուած.
Ի սիւն կապիլըն մերկուց եւ զան ըմպել խարազանիւք.
Ո՛ինչ քրնքուջ մորթոյն անօսր ակօս ակօս պատառելով.
Ապաժոյժ արեան վրտակք ծորեալ՝ ի գուրս ծաւալէին։
Եւ խաղային լծանէին սուրբ դիրանամբք մինչեւ՝ ի սրունս.
Ողջ մարմինն վիրօք լցեալ, ոչ մընաց ողջ խայծիկ մի տեղ։
Որ՝ ի նընջելն Իսրայէլի՝ պահպանէր Ինքն անքուն ահամբն.
Հանդչէ՛ր եւ քաղցր՝ ի քուն լինէր Յակոբ եւ յօրանայր.
Նահէր գիտե՞մ զինչ առնեմ, տարածանեմ զանկողինս.
Ես Աւետեաց երկրին Տէրն եմ, զոտըս պարզեմ, որչափ կամիմ.
Ո՛վ սիրոյն, զգիչերն՝ ի գլուխ Ինքն՝ ի նմանէ տանջէր աննինջ.
Այնպէ՞ս պարանոցապ՝ ի սիւն պըրկեալ յոտից վերայ։

Այս կըտտանաց զառնազոյն Տէրըն տարաւ անդիմադարձ,
Ըզթիկունս իւր հարուածոց, եւ ըզծնօրս իւր յայտակս.
Ո՛չ զարճոյց աս ամօթոյ զդէմս իւր՝ ի թքոյ անարգանաց.
Ո՛չ բարբառ ինչ արձակեաց եւ կամ ցաւոց եհան մըրմունջ։
Առ վըչտին սաստկագոյն չերացեալ բընաւ զիւր ըզբերան.
Ինքն ասէր Եսայիաս, թէ Տէր եղեւ իմ օգնական.
Առ ոչինչ համարեցի կրելով կամաւ զայս ամենայն.
Եւ իբրեւզվէմ հաստատուն զդէմս իմ Եզի նախատանաց.
Ուսո՛ց ես չամաչել, զի մերձ էր ինձ իրաւարարն.
Որ արդար գիս կացուցեալ՝ զվրէժն իմ առնոյր յանարզողացն։

Ո՞ւր էր Պետրոս մինչ Տէրըն իւր կայր՝ ի ճաղանս կապեալ [՝ի սիւն,
Անդ՝ ի գաւթի առ խարոյկաւ նըստեալ ջեռնոյր, ցուրտ էր օրն.
Մօտէր առ նա աղջիկ մի՝ զվէմըն չարժէր տըկար մատամբ.
Պետրոս հարցեալ լինէր երկցս, նա ուրանայր եւ ասէր.
Ես մի ձկնորս եմ անճանօթ, մարդ սոսկական Գալիլիացի.
Առ ծովուն Տիբերական ձգնիմ միայն զհոգն իմ ճարել.
Անուս անգիր ոմն եմ ես, զի՞ վտյթ ինձ այդ կըրօնի խնդիր.
Ո՛չ, ոչ գիտեմ, ոչ ճանաչեմ, ո՛վ է Յիսուս Նազովրեցին։
Այսպէ՞ս երբ թողուս զմարզ՝ մատն Աստուծոյ գլորի մարդ։
Զայն հաւուն խօսէր անդէն, ձայն արկանէր առ Պետրոս,
Աբի՛ սթափիր զու՝ ի քնոյդ առ երկիւղի թըմբեալ այդպէս.
Զարթի՛ր՝ ի սէր սիրելւոյդ, զարձիր նայեաց՝ ի Վարդապետն.
Իմ ահ խօսեալ երկցս՝ եղէ վրկայ նորա բանին։
Ընդ հաւո՛ւն եւ ինքըն Տէր, ա՛հ, մոռացեալ զձաղանաց վիշտն,
Դարձա՛ւ հայեցա՛ւ, գաչս, ՝ի Պետրոս յառեց ողորմ.
Լո՛ւռ եւ եթ ակնարկելով աչօք լեզուին խօսէր անձայն.
Զի՞ այդ քեզ, պարծող Պետրէ, ո՞ւր այն քո բան մեծաբանիդ.
Թէ արդէն իսկ եղէց դանձն իմ՝ ի վերայ քո, մինչ՝ ի մահ.
Վէ՛մ էիր անխախտելի, այդպէս փուճո՞վ տատանեցար.

Որ ցանկ ընդ իս չերջեցար գամբս երիս մըտերմաբար։
Հայրն իմ ազգեաց, դու ծանեար զիս, Աստուածորդի դա–
[տանեցեր,
եւ դո՛ւ այժմ ուրանա՞ս ըզվարդապետն եւ Ուսուցիչդ։
Զքեզ վէմ եղի անշարժ, ո՛հ, գըլորիս գնաս առ Յուդա՛։
Այլ ես Հօրն աղերս ածի, որ չպակասին քո հաւատք։
Դարձի՛ր օն եւ հաստատեաց, մի՛ սասանիր ուժգին այդչափ։
Զի՞նչ անդէն, հո՞ւր էր թէ լոյս ցայտեց յաչացըն Յիսուսի,
Յոլաց մըտաւ, ՚սիրտ Պետրոսի, հրավառեցաւ ցուրտ ոգին։
Եւ լուցանէր նոր ըզսիրոյ ջահըն չիջեալ ուրացութեամբ։
Յուշ ած Պետրոս, յիշեաց ըզբանն, չկարեց մընալ եւս անդէն,
Եւ արտաքս վաղվազակի, ասեն մըտաւ ՚ի մի քարայր,
Ելա՛ց ելա՛ց դառնապէս, դառնապէս եւ ուժգնապէս։
Աւետարան միայն ասէ դառնապէս, եւ ո՞ չափէ զդառնապէսն։
Դաւիթ թանայր զանկողին, իսկ նա գյատակ այրին բոլոր։
Այսպէ՞ս նա լուաց քաւեց ըզմեղըս մեծ ուրացութեանն,
Ո՞ ժըտի ճառել բանիւ ըզպետրոսին զարձն եւ ըզղումն։
Տէր եւ ինձ տուր արտասուս եւ ես լացից զառնապէս։
Մի թէ արսունք, լաց ու ողբ՝ չէ՞ քո չնորհ առ մեզապարտն։

Ելէ՛ք, մանկունք, տարան զՅիսուս, երթամբք յատեան
[Պիղատոսին,
Ուր ընդ այգուն եղելոյ, ածաւ, տանէն կայիափայ։
Տեսցուք թէ գի՞նչ եւ անդէն կըրեաց կամաւ Տէրըն մեր։
Ա՛հ, կապեալ մարդոյն ձեռօք եկաց հանդէպ դատաւորին։
Որ ասէր իշխանաբար ՚ի դատաստան եկի յաչխարհ։
Ցիսո՛ւս Աստուածորդի դու ապիրատ ինչ ոչ գործեր։
Կամ իբրեւ մարդ նենգաւոր՝ նիւթեր ու մեք չարութիւն,
Կամ աշխարհի իշխանութեան՝ դու հակառակ կացեր երբէք։
Դատեցար եկակոչ, աւա՛ղ, զօրէն մահապարտի։
Իշխա՞ն եւ դատաւոր հանուրց ծնընդոց Ադամային,
Եղար առ ՚ի Հօրէն ՚ի յերկրորդի քոյդ գալըստեան։
Դու ասէիր Հայր իմ ես ինձ իշխանութիւն եւ դատաստան։
Նա ո՛չ դատի զոք երբէք, այլ ՚ի ձեռս իմ ես զամենայն–
Բա՛րի, մարդն զքեզ դատեց՝ եւ դու եղեր դատափետեալ։
Եւ խնարհ կալեալ ըզգլուխդ, ո՛վ հեզութիւն անբարբառ,
Ոչ բան, ոչ պատասխան, այնպէս մնացեր անմռունչ զառն։
Հա՞յրն ասաց քեզ թէ մի՛ խօսեր, որ դատաստանդ համառօտի՞։
Զարմացա՛ւ դատաւորն ընդ քո չերթանցդ անչարժութիւն։
Ո՛վ, Արարիչդ անխօս եղեր որպէս ըզխոսել որ չըլսէ։
Որ յօրիներ ըզբերան՝ խօսուն ՚ի նմա եղեր պլեզուն։
Այլ դու մերթ խօսէիր կարճ եւ ճառէիր զճշմարտութիւն։
Զ՚իմանայր Պիղատոս, զ՚ի զքէն լըսէր անլուր բան։
Հարցանէր թէ գի՞նչ իցէ ճշմարտութիւն, չգիտեմ ես։
Ճշմարտութիւն մարմին զգեցեալ՝ կայր առաջի հեթանոսին,
Նա թուի թէ կարծէր ՚ի միտս ճշմարտութիւն վերացեալ բան,
Եւ չըմբռնէր զճշմարտութիւն թէ թանձրացեալ մարդ եղեր է։

Այլ զի՞նչ մեղ Պիղատոսին, որ չգիտէր գիբրս եւ զօրէնս,
Այլ մեծ մեղք Իսրայէլին, որ զԴաւթին երգէր Սաղմոս.
Ձչմարտութիւն յերկրէ բուսաւ, Յեսուէ տան 'դաւադանէն.
Ինքն եաես եւ չեաես, զի կամաւոր էր կուրութիւնն:

Իսկ Պիղատոս թուի թէ կամէր պաշտպան լինել Արդարոյն,
Գուն գործէր, զդատն ամոքել, թափել զանմեղն 'ի մատնի–
[չացն.
Զի՞ բերիք դուք գայրս առիս իբրեւ մահու պարտական.
Ահա՛ հարցի եւ դատեցի, չգտի ոչինչ վընաս 'ի դմա,
Եթէ կամիք լաւ խրատեմ, թողում ազատ 'ի չնորհս տօնին:
Ժանտաժուռ խըռնեալ խուժանն անդէն բարձին ձայն աղաղակ.
Մի՛ ըզդա, ո՛վ դատաւոր, զայլ քո արժան թող մեզ ազատ,
Ի խա՛չ 'ի խա՛չ ըզՅիսուս, որ հայհոյիչ է օրինակ:
Իսկ ջատագով մարդահաճն առեալ ըզջուր լուանայր
ըզձեռս,
Զարդարոյն անպարտ արիւն՝ ջընջել քաւել կամէր յանձնէն.
Գիտե՛մ, ասէր առ նախանձու զանմեղդ 'ի ձեռս իմ մատնեցիք.
Զայս բանիւ, այլ ըզհաճոյս գործով առնէր կեղծաւորն.
Զարժանին խաչի մահու թողոյր ազատ ընդ Արդարոյն,
Եւ զանպարտըն գանելով՝ խաչիւ դատել տայր մատնողացն:
Թէպէտ յանուրջս եաես երազ հեթանոսին կինն ըզգաստ,
Շոյտ ընդ այգուն բանտաւր յղէր առ Պիղատոս իւր ամուսին.
Ջ'կայ ինչ քո եւ Արդարոյդ, ղո՛յչ զդո՛յչ, մի՛ տար վճիռ.
Զի բազում անգք անցին ընդիս, զարհուրեցայ յերազիս.
Ես հաւատամ Նազովրեցւոյն թէ Աստուծոյ Որդի է նա,
Ի բա՛ց, 'ի բաց տար զքո ձեռն, մի՛ թաթաւեր յարիւն արդար:
Ես լուայ թէ Արդարոյն դու յարենէ լուացիր զձեռսդ,
Եւ 'ի վերայ ազգին մատնիչ թողեր զարիւն անպարտին.
Ո՛չ, զայդ արիւն չ'կարես ջընջել դու սոսկ ջրով, ո՞վ դա–
[տաւոր,
Ո՛հ, սոսկամ ես, զի ընդ Հրէայս լիցիս արեան պարտաւոր.
Ու մեք եւ որդիք մեր դատապարտի՛մք ընդ անիծիւք.
Իսկ դու չքմեղս լինելով՝ մի՛թէ անպա՞րտ ես յարենէն:

Լուաւ զայս Պիղատոս եւ առ ոչինչ համարեաց բանն,
Գիտեմ, ասէ, այդ՝ կարճամիտ կնոջ բան է, չեմ հաւատար,
Եւ այն եւս ոչ թէ լուրջ բան, այլ մի ցընորք խօլական.
Ես դատաւոր եմ 'ի Հռովմայ եւ օրինաց իրաւաբան,
Զի՞նչ իցէ մի կին վկայ առ ողջոյն ազգ եւ ժողովուրդ.
Վերջացաւ դատն եւ վճիռ, դՅիսուս տարան արդ 'ի խաչ,
Գնա՛ բանբեր, ասա տիկնոջ, թող չըլինի երազայոյդ:

Այլ զի՞նչ տեսեր դու, ո՛վ կին եւ զի՞նչ էին բազում անգք,
Մի՛թէ տեսե՞ր, Յիսուս ընդ ամպս իջեալ յաչխարհ 'ի դատաս–
[տան.
Ահեղ առեան կազմեցաւ, նըստէր յաթոռ դատողական,
Պիղատոս կայր առաջի ակնկորեան եւ դողահար.

Նա ծանեաւ զնազովբեցին, զորմէ ասաց «Ա՛յրդ ցձեզ»·
Թաթաւեալ էին համակ ձեռք իւր արեամբ զորս լուաց·
Դատեցա՛ւ կեղծաւորն, սատան վարեաց ՚ի դըժոխս:
Երանի՛ տամ քեզ, ո՛վ կին, վկայ եղեր ճշմարտութեան,
Թէ սրտիւ հաւատացիր, հոգւով ծանեար ըզճշմարտութիւն,
Ճշմարտութիւն ըզքեզ ազատեաց եւ պիղատոս մնաց կապեալ,
Աւետարան զքէն գրեաց, ես կրկնեցի ըզքո յիշատակ:

Զայս իսկ եւ դո՛ւ կամիկիր, ո՛վ կամողին մատնելոյդ ՚ի դատ,
Զի՛ զպարտականըս մահու զվէց հազար ամ կապեալ ՚ի մեզս,
Քո մահուամբդ անպարտական արձակեացո յազատութիւն·
Եւ յարիւնդ քո թաթաւեալ՝ թըռչիլ թողցես ՚ի լեառն երկնից·
Որպիսեօք զաղաւնին ցուցեալ անդէն առ Ահարոն:

Իմ աստ ահա, ո՛վ Մանկունք, սատանի սիրտ, քամնին [ոսկերքս,
Եւ որպէ՞ս հանդուրժեցից զրրել վերջին ըզձաղանացն,
Ում ըզկնի մահու վըճռոյն՝ Հեզըն համբեր սիրովն անհաս:
Քանդի չունք եւ ցուլըք զէրք, ո՛, զիմ Յիսուս առեալ ՚ի մէջ,
Պատեա՛լ պաշարեցին զընդովք իւրեանց վայրենի·
Ձայնմահար ՚ի տատակաց հիւսեալ պըսակ բոլորակի,
Բա՛րէ, եղէն ՚ի գլուխ նորա՝ Դաւթի որդւոյն թագաժառանգ·
Ընդ թագին յօրինելոյ ադնիւ յականց երկոտասան:
Եւ որ մնայր սիրեցելոյ այգւոյն բերել նմա խաղող,
Զոր պարսիակէր ցանկապատով եւ ոտոզէր երկնից ամպով·
Զողաբարձ զարդարէր եւ որթ սորեկ տընկէր ընտիր·
Զաշտարակ պահպանի, դուք եւ հընձան փորէր ՚ի նմա:
Իսրայէլն էր այս այգին, որ փուչ երեր ընդ խաղողին·
Զփուչըն քաղեց պսակ հիւսեց, ո՛վ, եղ ՚ի գլուխ տընկողին:
Ծիրանիս նախատանաց ըզգեցուցին իբր Արքայի·
Եւ յաթոռ անարգանաց բազմեցուցին զհին աւուրց Ծերն·
Ընդ զօրութեան գաւազանին՝ ջախջախ զեղէգն եաւն ՚ի ձեռն:
Ինքն անդանօր բեհեզեայ պատմուճանաւըն սըրբանուէր,
Զարդարեաց զԱհարոն չուրջանակի պըճնըղնաւոր·
Զայս ընդ այն հատուցին ասէն որդիքն անհարազատ,
Երկնաւոր Քահանային, ո՛վ, հատուցմանս անօրինակ:
Քանի՞ դառն էր այս կատակ, զի մերթ առեալ զեղէգն այն,
Ծեծէին զգլուխըն վեհ, զոր Սերովբէն պաշտէր զողով·
Որ հանդերձեալ էր հովուել գաւազանաւըն երկաթեայ·
Եւ որպէս բրտի զանօթ փըշրել մանրել ըզքէնամխ:
Դպիրն երկնից արքայութեան եկն ՚ի գրել նախ զԻսրայէլ,
Որդի՛ս Աստուծոյ եւ անդրանիկ ժառանգ երկնից·
Զգրիչն առին՝ ՚ի գլուխ նորա ջախջախեցին՝ շար ժառանգք,
Իւրովի հանին զինքեանս ՚ի թուոց երկնից ժառանգորդացն:
Այսպէ՞ս նորա մերժեցան ՚ի ձեռանէ քումմէ, ո՛վ Տէր,
Ազգ հեթանոս քեզ հաւատաց, ասաց մեք եմք քո ժողովուրդ:
Զո՞րն ասեմ բիւրակերպ գձաղանացըն չարահնար,
Զորս տարաւ հեգութեամբ, Հրեշտակք, մարդիկ գարմացան.

Արգարոյն Յովբայ նըման՝ ի մէրձաւոր իւր բարեկամս,
Սիրելոյ ազգին ընդ մէջ՝ որդի Կուսին եւ Աստուծոյ,
Այսպէ՞ս՝ ի կատականս եղեւ Արքարն եւ անարատն։
Հընչեց ժամըն երրորդ եւ խաչելոյ ժամն եհաս,
Առէք ձեր զամիթ կարմիր, եւ ազուցէք գիւր հանդերձիկն.
Ծաչն պատրաստ կայ՝ ի դուրս, եւ խաչակիրն է պատրաստ,
Լրացան ամէն կատակ, ձաղանք, մընաց վերջին խաչի մահ։

———o———

ՀՐԱԽԻՐԱԿ

ԵՐԿՐԻՆ ԱԽԵՏԵԱՑ

ՆԱԽԱՑՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ ԻՄԱՍՏԻՑ

ՁՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑ

———o———

ՀՐԱԽԻՐԱԿՆ զճնարն իւր բառնայ հանգոյն Քրիստոսի խաչաբարձին եւ զնորոյն Իսահակայ, թէ ի՞րր երթայր գետ անհրազատ որդւոցն Աբրահամու՝ նուագելով ելանէ ի Գողգոթա· ուր զխորհուրդ խաչին նախագուշակեալ պէս պէս օրինակօք երգէ յաղթական ձայնիւ:

Փեսայն Քրիստոս ելեալ առանձին ի լեառն զմոսոյ եւ խնկեալ ի նմա չարչարանօք՝ բուրէ զանուշութիւն, հոտ առեալ դիմէ առ նա հարսն ի Լիբանանէ:

Ձայն տայ անձկով իւր Փեսային հարսն սգաւոր· սկիզբն առնու աւաղական բանիւ լալ զհեռանալն իւր ի նմանէ, զմիանալն ընդ անմռուչ կուսս էարանց եւ փայտից· եւ ուրախանայ մինչ յաւուր փեսայութեան եկեալ գտանէ զփարելին:

Ցնծայ Հբաւիրակն եւ բերկրի ոգւովն ի նկատելն իւր զայսոսիկ ի վերայ լերինն Գողգոթայի· այլ կրկին ակնարկելով ըստ Ամբակումայ ի գործ խաչեցելոյն, ընդ մերկութիւն եւ տեսիլ նորին անշուքեան՝ զարմանայ եւ զարհուրի յոյժ:

Նկարագիր անկշիռ վշտաց Կուսին, որով խաչակից եղեւ միածնի Որդւոյն:

Յաւալի ողբ նորին առ սիրասուն Որդեակն իւր Յիսուս· եւ սփոփիչ յուսադրական բանիւ Որդւոյն առ Մայրն:

Փոխէ ապա Յիսուս զԷմս բանիցն առ Հայրն եւ ի դէմս ածէ նմին գթողանալն իւր ի նմանէ առանց օգնականի· առաջին արկանէ զնուիրումն անձին հանոյական պատարագ· հայցէ զի հաշտեսցի ընդ աշխարհ եւ թողցէ զյանցանս չարչարողացն իւրոց:

Պատասխանիւ Հօրն առ Որդին վասն փոյթ կատարելոյ սիրով զնորին հայցուած· վաղվաղակի վրէժխնդիր լինել առ անմեղ դատապարտութեանն· եւ խոստանայ դնել զթշնամին ի պատուանդան ոտից նորա:

Հուսկ ապա իջուցանէ Գողգոթայէն ի Պատանատեղ· ուր զանվեհեր համարձակութիւն Արեմաթացւոյն Յովսեփայ, զկրկին կոծ եւ լաց պարկեշտ Մարեմանցն եւ Մօր Տեառն· եւ զպատանիլն Քրիստոսի ի մահկանացու ձեռաց՝ առ որ Սահակայ մեծի զՊարգեւատունն ի մէջ բերէ ի թաղումն Քրիստոսի, ընդորս յաւելու զիւր հիացական բանս եւ վերջացուցանէ:

ՀՐԱԽԻՐԱԿ

ԵՐԿՐԻՆ ԱՒԵՏԱՅ

———o———

ԵՐԳ ՁՈՐՐՈՐԴ

Ա՛ր ըղքնարդ, երդահան, ընդ Ֆրխատոսին խաչաբարձ,
ի լեառըն Գողգոթա եւ աւասիկ նըւաղելով.
Մ՛ինչեւ նոր Սահակն ըզփայտ ողջակիզին բարձեալ ՚ի յուս,
ի տեղին Սաբեկայ տակաւ տակաւ տարեալ հանցէ:
Ահ՛ք եւ դուք, Մանկունք, փոքրիկ փոքրիկ ըզձեր խաչեր,
Զեմք արժանի Յիսուսին, եթէ երթամք առանց խաչի եւ վշտի.
Դիտեցէ՛ք եւ զարմացէք ՚նդ նոր Սահակայ անպարտ զենումն,
Որ ո՛չ էր հնոյն հանդուներակ լեալ ինքն անգէտ իւրոյ զենմանն,
Հայրիկդ իմ, յիս ահա փայտն, իսկ հուր եւ սուր պատրաստ
[՚ի քեզ.
Ո՞ւր գառնուկըն ողջակէզ՝ հարցանելով տեղեկանայր:
Զի գիտէր թէ ուր գնայր, չէր պիտոյ ինչ, ոչ հուր, ոչ փայտ
[եւ ոչ գառն:
Ո՞վ էր, որ վարէր տանէր, աներեւոյթ էր վարիչն.
Հա՛յրն էր, Հա՛յրն, մեծ զոհագործ, որ զսիրելին տայր ՚ի զոհ.
Տեսէ՛ք, հնազանդ որդին որպէ՛ս գընայ անդիմադարձ.
Ոմ չէր անդրէն գառնալ ողջ՝ զխոյն ընկալեալ ՚ի Սաբեկայ.
Ինքն էր իսկ խոյն անարատ ձօնեալ փոխան Իսահակայ:
Խոյն կախէր յեղջերացն, Տէրն ՚ի թեւոց խաչի ծառոյն.
Զոր չգիտեմքք, այլ հաւատամք, յաւիտենի՛ց պատրաստ—
[եաց Հայրն:
Միայնիկ երթայր Սահակ, չէր ընդ նըմին Հայր Աբրահամ,
Այլ որդիքն անհարագատ, որ պարծէին Աբրահամաւ.
Սուր ունէին ըզլեզուս սըրեալ սաստիկ արդարոյն դէմ.
Հուրն էր նոցին այլանիւթ, զնախանձն ասեմ ըզչարութեան,
Որ ՚ի հնոցէ յոգւոցն ՚ի վեր բոց բորբոքէր, կայծ թափէր
Ի վերայ անպարտ գառինն, որ ինքնանուէր սիրով կիզոյր եւ
[խորովէր:
Ի սպանդ իբրու զոչխար վարեաւ լինէր ՚ի զենարան.
Լուռ անձայն եւ անմըռունչ ընդ մըշակացըն չարակամ.
Որ հանէին այգւոյն արտաքս կորուսանել զՀօր ժառանգն.
Եւ ասէին սպանցուք զորդին, զի մեր լիցի ժառանգութիւն:
Ո՛հ, աստէն առուք արեան առ ծանրագոյն խաչի բեռան.
Հոսէին ՚ի բերանոց բացեալ վիրացըն գանահար.
Ցօղէին եւ թափէին յերկիր մեռեալ եւ անիծից.
Երկիր ծըծէր զկենաց արիւն եւ բուսանէր կեանքն ՚ի հողէն,

Եւ հո՛ղն օրհնէր ընդ մարդոյն, վերըստանայր դնոր կեանս.
Ես անկեալ գնայրն լինիմ, ուր հասեցաւ Փըրկչին արիւն:
Տեսե՞ր արդեօք, ո՛վ նախասահեղծ, եւ ամբարձե՞ր զաչըս
[քոյին,
Հայեցա՞ր ընդ Աբարիչդ առ՝ի չերմիդ Գողգոթայի.
Որ առ քեզ գայ Աչաբարձն, որ զազաթանդ՝վերայ խաչի,
Աչքին արիւն ցօղէ՝ի վայր, Գերեզմանիդ՝վերայ թափի:
Եւ լջանէ մինչեւ յոտկերըդ, կենդանանաս դու եւ որդիդ:
Դու ոտիւքըդ կայթելով չողար՝ի ծառըն մահածին.
Տես որպէ՞ս դրախտին Աստուած դխաչն բարձեալ գայ քեզ
[յայց,
Առ՝ի քաւել պատոյն ըմմեղս, եւ գմահ գընել ընդ ոտիւքդ:
Է՛, Յիսուս, վաստակեցար, պահ մի՝ի վայր դիրք գքո խաչ.
Որ չընչովըդ հատուցանել եւ նըւազեալ յուժոյ մարմնոյդ,
Մերթ քայլես կիսուցեալ ծընկօք, մերթ խոնջելով ըզկայ
[առնուս.
Դահճացըն գառնութեան՝ի տիպմանէ տագնապելով,
Ո՛հ, անկա՛ր դու ընդ խաչիւ այլ եւս չկարես ոտընփոխել.
Տեսին գայս խաչահանք եւ ճեղեցին պահակ բերել.
Մի՛ գուցէ անխաչ մեռցի այսպէս՝ի կէս ճանապարհին.
Մեք վասն այն հանեմք՝ի խաչ, որ խայտառակ լիցի մարդկան:
Երանի՛ քեզ, պահակ Սիմոն, եթէ սիրով կրեցեր գայդ խաչ.
Եւ սրտիւ ցաւ ըզգացեր ընդ մահ անպարտ Աստուածորդւոյն:
Բա՛րձ, Տէր իմ, կրկին զխաչդ, մնաց փոքր ինչ, մօտ է գա–
[գաթն.
Խաչն քոյդ է, Սիմոնին չէ, ա՛ռ զի պահակն երթայ չիւր բան.
Ֆա՛ւ թէ դու յաշխարհիս այս բընակի վարեր դոք տարապարտ:
Այսպէ՛ս, Մանկունք, գառն անարատ ածաւ մինչեւ՝ի
[սպանդարան.
Այսպէ՛ս Յիսուս ինքնին բարձեալ զխաչն իւր հասոյց՝ի
[Գողգոթա:

Բե՛ր սիրտ ինձ ասա՝ի ժուժել ընդ անմեղուկ որոյն Յիսուս,
Որպէ՞ս անչարժ կայր առաջի իւր կըտըրչացն ինքն անմրսունչ.
Այնպէ՛ս որ չբանայ զբերան, զոր Եսային եառս կանուխ:
Այլ կըտրիչըք գեռ չրկենալ՝ գմորթն քերթել փուխային.
Զհանգերձիկն ապաշուք եւ գպատմուճանըն վերանկեալ,
Ի բաց քարշեալ յանձնէն՝ մերկ առնէին ըզդեցուցիչն.
Որ մերկացեալ՝ ամօթապարտ մարդոյն կարէր նոր պատ–
[մուճան:

Տարածեցին զխայտ խաչին եւ՝ի վերայ մերկ ըզՅիսուս,
Որ ինքնին դառս եւ ըզձեռս պարզէր ձըգէր՝ի թեւս խաչին.
Պինդ եւ պիրկ բեւեռեցին որ չանկանի վայր՝ի խաչէն.
Աչահանք յամէն կողմանց ձեռըն տուեալ բարձրացուցին.
Կանգնեցին ճիշդ յայն զազաթ, ուր նախահօրն էր զագաթ:
Մովսէս կացեալ անդէն՝ նշանց տայր մատամբ Իսրայէլին.
Տեսէ՛ք ասէր, ո՛վ թիւր ազգ, կեանքն՝ի վայտէն կախեցաւ.

Որ ըզքեզ 'ի միջնադաս բարձեալ բերէր որպէս արծուի.
Բերէր հանգուցանէր եւ հովանի տարածէր թեւս:
Դու ընդ այն գա՛յս հատուցիր զո ազատիչ բարերարին,
Ազգ անմխա, ոչ իմաստուն, ազգ ապիրատ, անհաւան:
Աւաղի՛կ 'ի բարձու գլուխդ ելի հասի, ո՛վ Գողգոթա,
Տո՛ւր ժըտեմ զվէմ ինձ տեղի, ուր ես կացից 'ստ Ամբակումայ,
Կացից եւ հայեցայց ընդ գործ խաչիդ, զոր եաես,
Որ գոչէր նա զարմացմամբ, Տէ՛ր, ըզնո՛ւր զո լուայ ես.
Լո՛ւր ըզխաչէդ, լո՛ւր ըզմահուդ, լո՛ւր ըզփառաց եւ
[*զօրութեանդ.*
Աստուածդ 'ի ձեռս մարդոյն մատնեալ 'ի դատ 'ի խաչ եւ
['*ի մահ,*
Եւ Արդարդ ընդ անօրէնս համարեցար որպէս ըզմարդ.
Յաջ եւ յահեակ զո աւազակք եւ ի միջի Տէրըդ փառաց.
Ո՛վ, ես վասն այն զարհուրեցայ եւ հիացայ ընդ զո բան:
Այլ գիտե՛մ թէ 'ի մահուդ հաստատեցաւ զո զօրութիւնդ.
Գիտե՛մ թէ յերեսացդ ելցեն հարուածք մեծամեծք.
Կապեսցի մահու իշխան, արձակեսցին կապեալքն ազատ.
Եւ 'ի չուիղս հետոց զոյին զնասցեն թռչունք հոգիք արդարք.
Նահապետք, Մարգարէք, եւ արդարոց դասքըն համայն:
Արի՛ եւ դու Եսայիաս, մատիր խաչին 'ի տեսարան.
Որպէ՞ս տեսեր զՏէրըն պաշտեալ 'ի Սերովբէիցըն սրբասաց,
Պատմէ՛ զտեսիլն այն ապաշուք եւ նըկարէ մեզ յանդիման:
Ես, ասէ, տեսի ըզնա յԱստուածային գեղոյն թափեալ.
Լուսափայլ տեսիլ զիմացն անչքացեալ ամենեւին.
Այնպէ՛ս նըւազեալ քան զամենայն որդւոց մարդկան.
Որպէս արմատ 'ի ծարաւուտ երկրի ցամաք եւ անհիւթ
Մերկանայ 'ի զարդուց ծառն 'ի ծաղկանց գեղեցկութեան.
Դէղնին տերեւք մեռելագոյն եւ թօթափին համակ 'ի վայր.
Ասեն թէ ծառըն մեռաւ, բայց միթէ ո՞չ յառնէ 'զարնան:
Այսպէ՛ս, որ համակ զերկին, զերկիր լնոյր փառօքըն իւր.
Եւ եղելոցըս բոլոր չնորհ պարգեւէր գեղեցկութեան,
Կապտեցաւ 'ի ճոխ փառացն եւ մերկացաւ 'ի խաչին, ո՛չ:
Որ եկեալ էր կարկատել զպատառոտեալ հնութիւն մարդոյն.
Հանել ըզհին հանդերձ մեղաց, զգեցուցանել նոր պատմուճան.
Պատմուճան արդարութեան, ապատութեան եւ սրբութեան:
Արդ՝ երգեցից զմանուկըն Հօր, որ վերացաւ խաչին թեւօք,
Վերացա՛ւ 'ի բարձունս, անտի գերել ըզգերութիւն.
Այսր ընդիս եւ դուք, մանկունք, փըրկեալք արեամբ Քաչելոյն,
Այսր ուշի ուշով զհանդէս յաղթող մանկանըս դիտեցէք.
Որ հեծեալ այլ իմն 'ի ձեռին՝ եւ 'ի վերայ Փրկըչատացւոյն.
Դաւթի որդին էր այն հրգօր հար կործանեաց զհին Գողիաթ.
Որ ասէր իմ է աշխարհ, ես տիրապետեմ եմ յաւիտեան:
Այսպէ՛ս յաղթեաց Մանուկըն Հօր առ որ աշխարհ զարմանայ.
Նորահրաչ եղանակաւ մահուամբըն իւր անպարտակիր.

Ուստի յերկրի եւ յերկինս փառաւորեալ եղեւ նա յոյժ.
Թէ եւ աստ մերկ ՚ի փառաց պատիժ խաչի կրեաց անարգ:
Սկրե՛մ ես ըզքաղքն որ վերացաւ հրամանաւ Հօր,
Եկաց թեւատարած եւ ՚ի խաչէն դիտեաց աչօքն.
Զափէր զերկիրըն բովանդակ եւ վերկուբիւն բաշխէր յաչացն.
Փրկութիւն հեթանոսաց, որ ջեռուցեալ էին առ կուռս.
Նա յաւէտ Հըրէին, զի յիւրսըն եկն, այլ չ՚ընկալան:
Յերուսաղէմ եւ ՚ի վերայ Սիօնի լերինըն զաղաթան,
Զոհի սեղան մի կազմեցաւ եւ զոհագործ չէր Մովսէս.
Այլ Սինայի Տէր Աստուած Հայր, որ զնոր Մովսէս ածէր
[*՚ի զոհ.*
Զիւր Միածին պարարակ զեղն՝ յաւիտենից պահեալ ՚ի ծոցն:
Զայն առնէր եւ հրաւիրէր զանառակեալ ազգ մարդկային,
Ի սեղան զենեալ եղիւնն առ ՚ի փրկանս մեղաւորաց.
Որ զիմեալ զարձան առ Հայրն տանջելոք սուգ արդարութեան
Եւ մատեան քաղցեալ ոգւով պարարտ եղիւնն ՚ի ճաշակումն,
Թողեալ ըզբարս անըզգամ՝ ելին խընդրել զիմաստութիւն:
Զողաբարձ օձըն պղընձի, որ օրինակ էր խաչին,
Բարձրացա՛ւ աստէն կանգուն ՚ի տես հանուր աշխարհի.
Ո՛չ եւ եթ Իսրայէլեան ըզվիրաւորսըն բըժըշկել,
Հապա ողջ սեռըս մարդկան զթունաւորեալն ՚ի թշնամոյն,
Թափեա՛ց զօրեղ դեղօք՝ ամբիծ՝ արեամբըն իւր կազմեալ:
Սաբեկայ ծառ խոյաբեր բուսաւ ՚ի բլուրըն Սիօնի.
Ո՛չ անբանըն կախեցաւ յիւր եղջերացն առ ՚ի նմանէ.
Այլ ա՛յն, զոր Տէրըն տես յայտնի բանիւ Աբրահամու.
Ցիսո՛ւսըն կուսաբեր կախեալ խաչին ՚ի յեղջերաց,
Ո՛չ փըրկանս Իսահակայ, այլ եւ հանուր հեթանոսաց:

Ըստ երգոյն՝ Հարսին ՚ի սէր ե՛լ աստ Փեսայն ինքն առանձին,
Եւ խընկալալ զառըն վըշտօք իբրեւ զըմուռս ՚ի հուր ծըխեալ,
Զհոտ բուրեաց անուշութեան, առ հոտոտեաց հարսն ՚ի
[*հեռուստ,*
Վաղեալ եկն առ իւր Փեսայն ինքն յանտառէն Լիբանանու.
Ուր, աւա՛ղ, թողլով զԱստուած զուգաւորեալ էր նա մեղօք,
Ընդ անչունչ կուռըս փայտից անիծագործ կազմեալ ձեռօք:
Դարձի՛ր առ իս, ձայնէր Փեսայն, յառեաց ՚ի դեղն իմ
[*կարմրացեալ,*
Տե՛ս Փեսայիդ վառաց ըզզարդ զթագն ու պսակ եւ ծիրանին,
Զգեցի՛ր եւ դու զդրախտին զարդ, զոր հան ՚ի քէն կապտեաց
[*հին օձն,*
Արի՛ եկ մուտ յառագաստ խորհրդաւոր իմ հարսանեաց.
Քեզ հարսանիք կազմեցի աստ ես ՚ի զինուոյ ամբիծ արեանս,
Ջո՛ւնիս այսուհետեւ արատ ՚ի քեզ տըգեղութեան,
Զրով արեան իմոյ լուացեալ՝ զեղեցկացար ամենեւին:

Զայն յօրինէր Հարսն առ Փեսայն անձկով իւրով եւ ասէր,
Աւասիկ ես, որ սիրով քո կամ ՚ի վաղո՛ւց խանդակաթ.

Անդո՛ւստ մինչ ՚ի գրախտին առագաստէն արտաքսեցայ.
Ո՛հ, զըրկեալ ՚ի վարելոյդ՝ թափառեցայ ՚ի մէջ երկրի,
Ի սիրոյդ ելեալ, աւա՛ղ, գնացի կամաւ առ աւելին.
Յաղատչէդ իմ արձակեալ՝ տոռամբ նորին ես կապեցայ.
Չիս տարաւ եւ հարսնացոյց ընդ իւր ուստերց անչունչ կըռոց.
Ի կենդանւոյդ իմ լուծեալ՝ ընդ անմըռունչըս միացայ:
Երբ ըզմեզաց հեշտութեան զքուն նընջէի ես ՚ի մահիճս.
Եւ զաչօքըս մածեալ էր մըթին գիչեր անգիտութեան,
կարծէի՝ թէ զոր սիրեաց անձն իմ ընդիս է նա բնակեալ.
Ընդրեցի խանդակարօտ, ո՛հ, ոչ գտի զքեզ հուպ առ իս.
Զայնեցի, ձայն ոչ եառուր, ելի խընդիր ես փեսայիդ,
Զողջ գիչեր ՚ի փողոցս եւ հրապարակըս չըրջեցայ.
Եւ այն ինչ ընդ մերձ այգուն երբ արուսեակըդ ծագեցաւ,
Հարսնաւէրն Յովհաննէս՝ ինձ աւետիս եառ խընդաւէտ.
Ասաց մօտ է առաւօտ, ահա ծագի Փեսայն լուսով:
Ուրախ եղէ՝ անցի փոքր ինչ եւ երբ գիչերըն մերժեցաւ,
Անըստուեր ճառագայթիդ լոյս ծագեցաւ յամէն աչխարհ.
Վա՛չ, ըզսիրելիդ գըտի ՚ի լեառըն Սիօնի,
Եւ յաւուր փեսայութեանդ ես հարսըն քո եկեալ հասի:
Աըդ՝ կալեալ զքեզ ոչ թողում այլ եւս յինէն մեկուսանալ.
Մինչեւ զիս տարցես անդրէն ՚ի հարսնարանդ երկինից դրախտ,
Ուրանօր երդեալ ըզՍէր՝ ուրախասցուք յաւէրժաբար:

Թողեալ այժմիկ, ո՛վ Մանկունք, զերգըս Հարսին եւ [Փեսային,
ԶՏեառըն Մօր առնում երգել, որ առ խաչին կայր զալկացեալ,
Մինչ հայէր յիւր Միածին՝ կրէր բիւր մահունս անհնարինս.
Զի հանդէպ խաչեալ Որդւոյն՝ եւ Մայրն անդէն էր խաչակից.
Ո՛չ փայտիս, ո՛չ բեւեռօք, այլ սաստկավէր սըրտին խոցով.
Նոյնավիչտ եւ զուգակիր եղեալ նմին ՚ի չարչարանս:
Անարիւն նահատակէր եւ ո՛ կարէ չափել ըզվիչտն,
Մեծ հեռուոր Նարեկացին չափէ միայն ըզՄօր վիչտն,
Իբրու որոջ անարատ Ինքն ՚ի սեղան սիրոյն մատեաւ.
Հրով անծախ բոլորանուէր ողջակիզեալ անձնատուչոր.
Եկա՛ց կենդանի մըշտաչարչար մեռելութեամբն.
Հայէ՛ր եւ տեսանէր զՈրդին այնպէս անարգամահ.
Յուշ բերէր գԻարբրիէլին բան յաւետեացըն բերկրալուր,
Զդէպ ժամուն այն յիչէր, յանձին հեծէր հառաչելով:
Եւ զի ոչ յաթոռ Դաւթին եառս ըզնա նըստեալ Աբքայ.
Այլ ՚ի գահն անփառունակ ՚ի փայտ խաչին պըրկեալ անարգ.
Եւ ՚ի գլուխըն գերակայ չէր թագ փառաց ականակուռ.
Ո՛հ, ընդ այն անարգութեան պըսակ եղեալ քըսամնափուշ:
Որ արփւոյն էր հանգուցնակ, ըզգիտակին գեղ վայելուչ,
Տեսանէր անաւագեալ ճաղկեալ յարիւն ապաժոյժ:
Փչահերձեալ ՚ի գըլխոյն ծորէր արիւն ոլոռն ոլոռն,
Ի ծայրից գանգուր հերացն իբր ՚ի ծառոց խընկաբերից,
Ի վերայ երեսաց Մօրըն կաթէին իբրեւ զմուռս.

Որ ըղխաչիւրն մածանէր 'ի սէր Որդւոյն սիրասընունդ.
Որ ընդ արեանն բոսոր խառնէին Մօրն եւ արտասուքն:
Աւ խաչին պատուանդանի մերթ դալկանայր ուշաթափեալ,
Մերթ յուշի եկեալ անդէն պատրաստարկէր զինքն 'ի յոտին.
Փարելով հեղուսալինդ րդմիածնին մերկիկ թաթիւք՝
Համբուրէր չրրթամրքըն իւր կափուցելովք արիւնամած:
Շուրջ կային եւ ողբանուէր պաշտող կանայքն Եղերամայր.
Աղաւնին Մարիամ 'ի սիրտ մրընջէր հառաչահան.
Ո՜ւմ այնչափ ղառն էր մընչիւն, միայն իւր ձագուն սըր–
[տակցեալ,
Ո՜ւմ յաւէտ ցաւս յաւելոյր, միայն Մխածնին հոգեհատոր,
Աւ որ չրրթամրքք տասանեալ՝ ողբս յօրինէր աչխարահեծ:

Արարե՛ր ընդ իս այ՛, րգմեծամեծս, հըզօր Որդեակ,
Անդրսաին մինչ ես հոգւով ՔեզԱղաիին խոնարհեցայ.
Մեծութեամբդ անպարագիծ 'ի յարգանդիս ամփոփեցար,
Հուրդ անմերձ 'ի Մովսիսէն՝ րգմորենիս պահեր անկէզ.
Հայրական ծոցդն ծընունդ, կըրկին դու ծնար 'ի Կոյս մօրէս.
ՔեզԱրքայք բնծայարերք խոնարհելով երկրպագին:
Լուսով ծածկեալդ անմատոյց, ո՛վ, իմ ձեռօք խանձարրապատ,
Յանրանից 'ի մսուր եղար իբրեւ գաւակ աղքատածին,
Դարմանիչ տիեզերաց 'ի կաթանէ Մօրս դիեցար:
Տաճարին դուռըն փակեալ բացաւ անդէն քոյդ առաջի,
գըզուելովդ 'ի ծերունւոյն՝ արձակեցեր զնա 'ի կապից:
ՔեւԹագաւորք թագաւորեն, 'ի յարքայէն Հերովդէսի՝
Զքեզ բարձեալ 'ի գիրկս մինչ յեգիպտոս փախուցի,
Դեռ Մանուկ էիր անոյժ, այլ զօրութիւնդ չարժեց զկուռս,
Ջեռագործ անչունչ աստուածք խոնարհեցան ընդ ոտիւքդ.
Ընդ քաղաքիդ երկնային՝ դու բնակեցար 'ի Նազարէթ,
Կատարեալդ Աստուածութեամբ՝ տիեզ աճելով սընար
['ի նմին:
Ընդ ձեռինդ ամենապրաւ հնազանդ էին երկինք, երկիր.
Ո՛վ, հնազանդ Որդի ցուցար դու Յովսեփայ եւ Մօրըդ կոյս,
Եւ 'ի տան ընտանեբար ծառայեցեր միշտ 'ի պէտս:
Կոչո՞ղ ըղհրաւիրեալս 'ի հարսանիս Արքայորդւոյդ.
Դու սիրո՛վ եկիր ընդիս 'ի հարսանիսըն կանայ.
Ուր ըզջուրն իմ ժըտելով փոխարկեցեր յանոյչ գինի:
Այսօքիկ են քո, Որդեա՛կ, գործք անքննին եւ մեծասքանչ,
Յոր դիտեալ եւ խելամուտ լեալ՝ 'ի սրտիս պահէի,
Թողո՞ւմ պանթիւ հրաշից ձեռին քոյոյ Աստուածադոր,
Ներգործեալ մարդկութեամբդ 'ի մէջ ազգիդ անհատան.
Ես որովք ուրախամխա լեալ բերկրէի սրտիս, հոգւով,
Յի՞ս տեսեալ րդՏէրը բոտ Հրեշտակին աւետաւոր:
Այլ ընդէ՞ր այս, ո՛վ Որդեա՛կ, զի՞նչ քո այդ գործ վերջին
[առ իս
Անճա՛ռ եւ մեծահրաչ, զի՞ մարթասցի Մայր քո դիտել:
Չհեգութենանդ չափ գիտե՛մ, բայց անցուցեր քան զպատմանս.

Դու արդա՛ր ամենևին, այդպէս ՝ի խա՛չ զատապարտիս.
Դու անմա՛հ զառն Աստուածոյ, ո՛հ, դէնանի՛ս անմըռունչ.
Դու արե՛ւ աչխարհալոյս ՝ի միջօրէ տիս հասակիդ,
Ցանկա՛ծ ՝ի մուտըս հասեալ՝ նրաեմանա՞ս մահուդ մըթով.
Դու ծաղի՛կ երկնահոտ, ո՛հ, թառամի՛ս կանաչ կանաչ.
Դու ՝ի ծնէ՛ կուրին ականց լոյս չնորհեցեր միայն կաւով,
Այսօր ՝ի ծով քո յաչաց՝ քաղին տակաւ նըշոյլք լուսոյ:
Դու զբաղուկըն գօսացեալ կենդանական ՝ի չարժմանէ,
Զրով արեան զուարթացուցեալ՝ անդրէն զալար հրաչա-
[գործեր,
Այժմ ընդ այն ՝ի չոր փայտին ըզքոյդ բազո՞ւկըս տարածեր:
Ո՞ւր երգոյդ սիրահրաւէր բան առ Որդւոյս իմ Փեսայի,
Երեւեալդ նորուն ՝ի տիպ արքայածինդ Սողոմոն.
Եւ զի չէ ՝ի գլուխըն վեհ պսակ կեփեղեայ մաքուր յոսկւոյ.
Հապա, զի՞նչ, տեսէք ահա, քըստմնելի տատասկափուչ,
Թոյրաթուխ կռածոյ զվարսիւքըն բոլորեալ պըսակօրէն:
Կոչեցէ՛ք, ա՛յ օրիորդք, արդ ըզդըստերըն Սիոնի,
Ելանել եւ տեսանել յիմ Միածին նոր Սողոմոն
Ըզդըլխոյն փըշէ պսակ, զաթոռ խաչին արիւնագանդ.
Այսպէ՞ս մայր իւր Սիօն եկեղեցին Իսրայէլեան
Պըսակեաց այսօր ըզնա յաւուր նորին Փեսայութեան:

Այդ, գիտե՛մ, քաղցր է ըզլխոյդ, ոչ քըստմնիս, աղնիւ
[Որդեա՛կ,
Վաղո՛ւց փափագէիր այդ օրինակ Փեսայութեան.
Այլ, գիտե՞ս, թէ քանի՞ սուզ այդ ՝ի սըրտիս իմ սաստկանայ
Մինչ այսպէս կամ հրաւիրեալ ՝ի հարսանիս խաչապսակիդ:
Որ ի՞նձ հանդերձեալ էք տալ դերանիս, ո՛վ ազգք մարդկան,
Եղո՛ւկ այսօր կարգացէք ցընծացելոյս յԱստուած Փըրկիչ.
Որ մեկնի յինէն մահուամբ եւ խընդութիւն ոչնոյս բառնի:
Աբի՛ դու, ո՛վ ծերունիդ գուշակ ցաւոյս անհանդուրժ,
Ե՛կ եւ կաց ինձ առ ընթեր, հայեաց ՝ի Մայրըս վըշտակոծ.
Տես որպէ՛ս խորամուխ սուրդ անցեալ ընդ անձն իմ աւասիկ,
Մինչ ՝ի սիրտս կարեվէր մըխի, խոցէ զառնակրսկիծ:
Ա՛հ, մեռանի՛մ, մեռանի՛մ, զոնէ հանդիսայց ես ՝ի ցաւոց.
Լոյս գոլ Մանկանս, գուշակեցեր, հեթանոսաց խաւարա-
[նունդ,
Եւ վա՛ռ անդրանիկ ժողովրդեանն Իսրայէլի.
Եկն ահա ժամ խաւարին՝ Լոյսըն պայծառ անըստուեր,
Նուաղեցա՛ւ նըման Լուսնին ՝ի լրումենէն բոլորափայլ:
Զա՛յն առ քեզ արկանեմ, ո՛վ նախամայրդ իմ Եւայ,
Հասիր այսր եւ կարեկից լեր քո դըստերս Մարիամու.
Կուսական ծնընդեամբ թէպէտ ազատ կացի յերկանց ցաւոց,
Սակայն եւս զառնագունի ցաւոց վըշտաց ես դիպեցայ.
Զոր ոչ մա՛յրս եւ սըրտմտածին դըստերդ քո կրեցին նըրբէք:
Դու ՝ի ծառըն մահաբեր չոգար չարին հրապուրանօք
Անդ կերեր քաղցր ըզպտուղ, ասա որովայնըս զառնացաւ,

Զի զորդեա՛կըս տեսանէմ վասըն պարտեաց քոյին այսօր
Ի ծառ խաչին բեւեռեալ, զի քաւեսցէ զմեզս Նախամօրդ.
Եւ այսպէ՞ս, ո՛վ Միածին անդրանիկդ իմ աննըման,
Ըզպարտիս նախածնողաց դու հատուցեր անպարտականդ:
Այլ ինձ Մօրս ողորմելւոյս ձայն տուր այժմիկ, Յիսուս
[որդեակ,
Զմէ՞ լըռեալ ոչ բարբառիս առ Մայրըդ քո աղէկիզեալ,
Զի՞ անուշակ քո լեզուադ չ'լինիս դու Մօրդ սփոփիչ.
Մինչ տակաւ զոյ չունէ՞ ի քեզ խօսեաց եւ տուր գլեամն
[գողջոյնդ
Ո՛հ, քաղին ահա ոգիդ գամ քան ըզգամ նրւաղելովդ,
Եւ մերձ ես աւանդել զՈգիդ քո սուրբ ի ձեռըս Հօրդ:

Շա՛տ է ինձ Ցաչիս իմոյ կըսկիծ անտար ի կըտաել գիս.
Մի՛ Մայրիկդ իմ այդպիսեօք դու ցաւ ի ցաւըս յաւելուր,
Ի ներքուստ աղէկոտոր մորմոքելով հանդէպ Որդւոյս:
Ե՛րթ, ծածկիր յաչաց իմոց, մի՛ զվըշտահան Մայրդ իմ տեսիցդ,
Սէ՛րըն հրզօր զքեզ եւ գիս տանջէ համակ նոյնաչարչար:
Գոհ եմ ըզքէն, օրհնեալ Մայր, վասըն մեծի քո երախտեացդ,
Ցուցեա՛լ ի ծնընդենէն մինչեւ ցայսօր բազմապատիկ:
Հաճեցար խոնարհ ոգւովդ ինձ աղախին լինել եւ Մայր.
Զինն ամիս տաղաւար յարդարեցեր զմաքուր արգանդդ,
Անդայեակ ի մէջ այրին աղքատակերպ ծնար կուսութեամբդ,
Զքառասունըս պահեցեր ըստ օրինացըն Մովսիսի,
Եւ ընդ զոյգ տատրակաց առեալ ածեր գիս ի տաճարն.
Արդ՝ յանձն քո անց վըշտի սուրն, կատարեցաւ ծերոյն բան,
Զիս բազկիդ վերայ բարձեալ՝ հետի փախեար յԵգիպտոս:
Պէսպէս եւ այլ բազում վիշտս կրեցեր ի սէր Որդւոյս,
Անհանգի՛ստ եղեր յազգէդ միշտ բամբասեալ եւ հալածեալ.
Կուսական անոյշ կաթամբդ գիս դիեցեր գորովանօք,
Հանդերձիկս արարեր եւ զգեցուցեր Մանուկ տիոյս,
Եւ այլով ամենայնիւ խնամարկեցեր մայրապէս:
Արդ՝ եհաս եւ Մօրդ իմոյ, որ յետ այնչափ յանձանձանաց,
Ի վերջին օրհաս ժամուս, գալ վըշտակից լինել Որդւոյդ,
Ես ի Ցաչին, դու առ խաչիւս, Մայրըն Որդւովք չարչարեալ:
Մի՛ սակայն սըրտակոտոր լինիր այդ քան, Մայր ցաւակիր,
Անցանէ՛ ժամս առ ի մէնջ իբրու թեթեւ ամպ հողմավար.
Հանգիցեն լալիք քոյին եւ Մարեմանցդ ընդ երեկոյս,
Դու որ գիս արդ տեսանես Արեւուն պէս մերձեալ ի մուտս,
Դայ լուսաբեր առաւօտն, ես նորահրաչ ծագիմ լուսով,
Տեսանե՛ս զՈրդիդ յայնժամ փառաւորեա՛լ Յարութեամբ:
Փարատի՛ այդ տըրտմական սուգն ի սըրտէդ ծանրաթախիծ.
Եւ սըրոյն Սիմէօնեան բուժին անդէն խոցեալ վէրդդ.
Դու լըցեա՛լ ուրախութեամբ, վաղ մոռանաս այդ քո վիշտ:
Ո՛չ թողից ըզքեզ երբէք, սէր է անուն իմ, Մարիամ.
Վայրիկ մի մեկնիմ ի քէն, այլ երեւիմ յետ Յարութեանս:
Արդ՝ ընդ իմ լիցի Որդի եւ խնամատար ի բոլոր կեանսդ.

Մըտերիմ քոյն Յովհաննէս եւ աշակերտն իմ սիրելի,
Որ առ Ֆաչիւ կայ ընդ քեզ՝ դոլ որդեգիր սիրով Կուսիդ.
Նա քեզ որդի, դու նմա մայր մինչեւ եկիցդ առից ըզձեզ:

Զի՞նչ յետոյ զբան սըրատուչ զարձուցանէր Յիսուս
[յերկինս,
Հայր իմ, ընդէ՞ր այդքան յամես, ներկ՞ քո սէր Թողուլ
[զորդիդ,
Քաւ քան ըզքոյդ մեծ լինիցի զուիթ Մօրն իմոյ, որ կայ ընդ իս:
Յորդանան եւ 'ի Թափօր դու կըրկնակի վըկայեցեր,
Ինձ՝ հաճոյ եւ սիրելի որդի լինել անճառ ծնողիդ.
Ո՞ւր եւ արդ սէր քո առ իս, ընդէ՞ր Թողեր զիս միայնակ.
Եւ յինէն հեռացուցեր ըզբարեկամս իմ եւ ծանօթս.
Եղէ՛ ես որպէս մարդ մնացեալ առանց օգնականի.
Արարեր դու զայս ընդ իս, Թըշուառանա՞լ Որդւոյդ այսպէս:
Ձիմ վերա՞յ հաստատեցաւ սըրտմըտութիւն քո սաստիկ.
Ես ցաւօք անհընարին տագնապիմ յոյժ աստ 'ի տանջանս.
Դու այսի անկարեկից լեալ քո Որդւոյս եւ գուարճանաս.
Տեսարան Ֆաչիս իմոյ քեզ 'ի գբօսա՞նս է համարեալ.
Զի գենուլ եռուր 'ի նմա ըզմիածինդ պարարակ եգն.
Եւ խրախճան կազմեալ յերկինս ուրախանաս Թըմբկօք պարուք,
Ի դարձումն անառակին սովեցելոյ հացիդ անմահ:
Մի՛ Հայր իմ, մի՛ դու մերժեր խոպառ 'ի գթոյդ եւ սիրոյդ.
Դարձո՛ զաչերս քո այսի, հայեա՛ց Որդւոյդ 'ի նախատինս.
Ահա եդին զիս նըշաւակ իւրեանց որդիքն Իսրայէլի,
Տեսանե՛ս Թէ զի՞ կացեալ ինձ յանդիման չարժեն ըզգլուխս,
Հայհոյեն եւ բիւրազգի բանըս խօսեն ըզկըծանաց:
Ահա եռուն ինձ կերակուր, ո՛հ, ըզլեղի դառնաճաշակ.
Ընդ պարգեւաց մանանայիդ, որ զեղանէր յանապատին:
Ահա քացա՛խ ինձ արբուցին ծարաւելոյս ոգւոց մարդկան,
Ընդ անոյշ եւ յորդահոս ջրոյդ 'ի վիմէն բըղխեցելոյ:
Մի՛ լըռեր, մի՛ լըռեր, տեսեալ վերուստ զիմ անարգանս,
Սիրո՛ւդ հայրականաւ հայեաց յաղքատս եւ միամայրս.
Ապրեցո՛ զիս 'ի նեղչացս եւ Թըշնամեաց իմոց փըրկեա՛.
Մի՛ զուցէ վա՛չ վա՛չ կարդան անճանց իւրեանց եւ ասասցեն,
Թէ Ֆաչիւ անկուչելով զնա ընկլուզաք 'ի մահուն խոր:
Հա՛ն աստ, մի՛ Թողուր, Հա՛յր, ձըգմամբ ձեռինդ ամենազօր,
Ամօ՛Թ լիցին Թող նոքա, որ զայսոսիկ ինձ հատուցին:
Ես զՀօրդ իմոյ զպատուէր բոլոր սըրտիւ կատարեցի,
Ֆաչըն միայն մնացեալ էր ինձ, ահա ելի եւ բարձրացայ.
Ահա զա՛նձն իմ ողջակէզ հաճոյական քեզ նըւիրեմ,
Ըստ Աբելի պատարագին ընկալ Ֆաչիս իմ պատարագ.
Յոր ինքնանուէր մատեայ ես, քանզի այս էր Հօրդ իմոյ կամք.
Հայցեմ զի հաչտեսցիս, մահուամբ իմով ընդ աչխարհ.
Եւ հայեսցիս քաղցր ակամբդ այսուհետեւ ընդ անկեալ մարդն.
Զոր Ֆաչիւս վերականդնես եւ վերբերես երկինդ դրախտն:
Թո՛ղ նաեւ չարչարողացն իմոյ ըզմեղս, ներող Հայր,

Ոչ չգիտեն թէ զինչ գործեն, զի կուրացեալ են ՚ի լուսոյդ,
Ըզխորհուրդ քոյին ծածկեալ ոչ կարեցին ՚ի միտ առնուլ,
Խաւարեցան եւ ոչ տեսին զլոյսն, որ ՚ի քէն ծագեց յաչխարհ,
Ջանացին եւ ընդ մարմին զլո՛յսն սպաննել մխանդամայն,
Չ՚իմացան թէ ըմբռնի՛ եւ մեռանի՛ լոյսն անմահ.
Թէ այսպէ՞ս անարգամահ բարձին ըզկեանս մարմնոյս յերկրէ,
Այլ ո՛վ Հայր, ես ՚ի քեզ եմ, հոգիս ՚ի քեզ կենդանի է:

Քո հայցուած կատարեալ է, ո՛վ հեզ որդեակդ իմ եւ հնա-
[զանդ,
Վարեալդ ՚ի մահ կամովին յայդ անըզգամ ժողովըրդէն.
Վա՛յ դոցա, որ ոչ ծանեան զփրկող բազուկդ իմ գօրաւոր,
Զոր պարզեցի ես յաչխարհ առ ՚ի փըրկել ըզմարդկան ազգ.
Այլ հատանել հնարեցան, մինչ վերածել դու կամէիր,
Իւրովի յայոյդ հըզօր թողացուցեալ զինքեանս ՚ի բաց,
Յերկիր կործանեցան եւ մերժեցան ՚ի ձեռանէդ:
Անմեղիդ ըզդատաստան ոչ յամեցից, տեսից փութով,
Մերձ եմ ես արդար առնել զքեզ առաջի քո դատողացն.
Առ այդչափ մըտադիւր ծառայելոյդ մարդկան՝ սիրով:
Որ ըզքեզ չարչարեցին՝ հնասցին չուտով իրրեւ ըզձորձս,
Կերիցէ եւ ըզնոսին ցեց մեցամէս պատուհասից:
Տաց ըզչարս վաղվաղակի ես փոխանակ զերեզմանիդ.
Եւ պատիժս մեծամեծս ընդ քո մահուդ անպարտակիր:
Իջանեմ, ես իսկ ձեռամբ սրբեմ ըզվէրըս քո, Որդեակ,
Դու ողջանաս, եւ նորահրաչ մարմին կազմեմ քեզ փառաւոր:
Ո՛չ թողից հըզօր ոգւոյդ կալ ՚ի ըզժոխս վըտարանդէ,
Ք՜ա՛ւ, դու ոչ տեսցես զերեզմանի որդն այն կերիչ.
Այնպէ՞ս ողջ առնեմ ըզքեզ, միայն թողում յոտս եւ ՚ի ձեռսդ
Կարմիր կարմիր զեղեցիկ գնչան վիրացդ արիւնաներկ,
Որ տեսանեն թերահաւատք, եւ հաւատան Աչեալ Փրկչիդ:
Բե՛ր համբուրեմ ըզվէրըս քո, որ ՚ի Աչին հընձան հարեր,
Հարեր միայն, ապի՛ւ Որդեակ, եւ կոխեցեր ըզթչնամին:
Որ յայդ կաոս, Մանուկդ իմ քաջ, ձիաւորեալ ես գօրութեամբ.
Ի՛ջ, խաղայ ՚ի ստոր երկրիդ զհետ իշխանին խաւարասէր,
Մո՛ւտ ՚ի տուն գանձու նորին, կապեա՛ զհըզօրն աշխարհակալ,
Առ գաւարն ՚ի զերուզէն, զարձո՛ առ իս երամովին.
Աւասիկ պատրաստեմ նոցա տեղի եւ օթեւան,
Եւ քե՛զ զերազարձիդ գահ ընդ աջմէ իմ գօրութեան.
Եւ ես ըզնեմ ըզթըչնամիսդ ՚ի պատուանդան քոյդ ոտից:
Որ վոչըր ինչ խոնարհ ցուցար քան ըզհրեշտակս առեալ մարմ-
[նովդ,
Բարձրացի՛ս քան ըզնոսա վեհօք պատուով պըսակեալ.
Իշխան եւ թագաւոր լիցիս հանուր ձեռակերտաց,
Ցխելըք ամէն ընդ քո ոտիւք կացեալ՝ հնազանդեսցին.
Եւ տա՛ց քեզ մեծ անուն եւ քան զամէն անուն ՚ի վեր.
Ուր երկին երկիր ողջոյն ծունր ՚ի խոնարհ կըրկնել ելցեն:
Այսպէ՞ս, ո՛վ մարտադիր, Մանուկդ իմ քաջ եւ յաղթական.

Ցայդ ՝ի Ա՛չ վերանալովդ՝ փառաւորեալ լիցիս դու յոյժ։
Մօտ էր հընչել ժամ իններորդ, ծարաւակրէր կենաց
[Ազբիւրն
Որ ՝պարտիզէն մինչեւ ՝ի խաչ, վաստակեալ էր Աչին մըչակ·
Որ ՝ի վիմէն ջուր եհան, արբ զովացաւ Իսրայէլ·
Ծարաւի՛ եմ, ջուր խընդրէ, նա ՝ի ձեռաց ապերախտիցն։
Չեն պիտոյ այլ եւս քեզ, Տէ՛ր, ո՛չ ջուր, ո՛չ հաց եւ ոչինչ·
Աստ՛ղս քո վերջին բան, թող վերջանան Աչին վիշաք։
Չէլի՛ էլեն կարղաց Ցիսուս, ձայն ՝ի Աչէն հնչեց յերկինս·
Է՛չ խոնարհեցաւ, Հայրն առ Որդին զվերջին ժամն,
Զաչքս յառեց ասաց Ցիսուս Ֆե՛զ աւանդեմ ըզհոգիս·
Եւ միայն քեզ, Աստուած Հայր, խաւարն եգիտ յիս ոչինչ·
Պահ մի պահեա՛ զայդ աւանդ մինչ ես դառնամ յաւարէն։
Ցուդայի հզօր առիւծն ձայն արձակեալ մըռընչեց·
Հան գհոգին, առ դրկեց Հայրն, զոհըն գենաւ ՝ի Աչին·
Հակեալ ըզգլուխն ՝ի խոնարհ՝ մեռաւ Ցիսուս, լրացան բանք։
Գայր ճեպով սատան իչխան մեծ գերեվարն Ադամորդւոց·
Աչէր խուզեմ ըզՑիսուս, եթէ գըտից մեղաց ինչ բան,
Զհոգին կորգեմ ՝ի Հօր ձեռացն եւ պաշտպանեմ զիրաւունս։
Խուզեցի՛, խուզեցի՛, չգիտի եւ ոչ գիշի մեղաց·
Երեւոյթն էր Ադամորդի, այլ զօրութեամբ Աստուած էր նա·
Ցորդանանէն մինչեւ ՝ի Աչէ լրտեսեցի զնորա հետս,
Ուղիղ էր իւր ճանապարհ, կեանք սուրբ եւ անարատ·
Ի վեց հազար ամաց հետէ ես չ՚գտի մարդ մի նման·
Զոր ինչ տեսի՝ զայն վկայեմ, միթէ կարծի՞մ ես Ֆրիստոսեան·
Ո՛չ, քա՞ւ այդ յինէն, զի հակառ եմ եւ յամառ·
Ո՛չ, ես չեմ հաչտ ընդ Ցիսուսին, ուխտն իմ անհաչտ է յա–
[ւիտեան։
Ես գիտե՛մ, հզօր հոգին մըտեալ ՝ի տուն իմ աւարէ,
Փութա՛մ փակեմ ըզդրունս բանտին եւ ամրացեալ պահեմ
[զգանձն·
Զոր յԱդամայ օրէն ցայսօր ես կուտեցի պէս պէս հնարիւք։
Ինեւ մահ մըտաւ յաչխարհ, ե՛ս մեռուցի ըզմարդն անմահ·
Գերեցի զոգիս մարդկան· իմ են այդ գանձք իրաւամբ·
Ո՛հ, ես թողում որ այսօր Նազովրեցին տանի յաւա՛ր·
Եւ զի՛նչ լինի ապա վախճանս, ո՛հ, թչուառանամ, թչուա–
[ռանա՛մ·
Եւ մնայ միայն ինձ բաժին՝ խաւար երկրի ժառանգութիւն·
Եւ հուրն այն յաւիտենից, որ պատրաստեալ է ՝ի վաղուց,
Վասն իմ սատանայիս եւ Հրեշտակացըս համօրէն·
Ես ապրատամբ եմ Բարձրելոյն, իմ գատաստան վճիռն այս է·
Այսպէ՞ս ասաց սատան չար, չոգաւ եկաց առ դրան բանտին։
Հերիք է բանիցըս ողբ ՝ի Գողգոթայ գերաչխարան,
Արդ՝ անկեալ, Սիօնի Մանկունք, առ պատուանդան Աչին
[սըրբոյ,
Հաւատո՛վ երկիրպագցուք երբեւ ՝ի նմա խաչեցելոյն։

Եւ ապա իջեա՛լ անդուստ ՝ի վայրըն սուրբ Պատանաւոր,
Անդ երգեցից ըղպատանիկն եւ ըղթաղումըն կենդանւոյն.
Ումմ ըսպաս տարաւ Յովսէփ, որ աշակերտ էր Յիսուսի,
Որ տեսանէր ՝ի ծածուկ եւ հաւատայր նըմա հոգւով:
Զէր նա կըցորդ խորհըրդոց նենգաւորացըն տիրասպան,
Իշխա՛ն էր եւ նախարար, այլ արդար էր եւ բարեգործ:
Մինչ մըտերմըքըն թագուցանել եւ երեւիլ ոչ իշխէին,
Սա եւ եթ յիշեաց ըզՏէրն, որ ՝ի Ծաչին մեռանել մըննայր.
Ե՛լ ՝ի դուրս ինքն անվեհեր ՝ի բաց եղեալ զահըն Հրէից,
Փութաց եւ եկն յԱրիմաթիայ, մուտ համարձակ առ Պիղատոս:
Դիտե՞ս դու քաջ, ո՛վ դատաւոր, ասէր բանիւն իմաստուն,
Զի ապաշնորհ եւ զառնացող այն ոխերիմ ազգ մեր նենգիչ,
Զանմե՛ղն առ նախանձու քեզ մատնեցին իբրեւ խռովիչ.
Զուր բարուրս կըցկըցելով՝ բողոք բարձին առ քեզ Դըպիրքն,
Լըցին զատեանդ աղաղակաւ, ո՛հ, մահապարտ ցուցին զԱր–
[դարն:
Մինչ զու յաւէտ ձանձրացար ՝ի խուժանիցըն խառնաձայն,
Եւ ի Դպրաց, Քահանայից, որ զոչէին բա՛րձ ըզդա,
Ուստի ելեր ու յանդիման ժողովրդին լուացեր զձեռս,
Քաւեա՛լ եմ ասացեր, ես յարենէ Արդարոյդ,
Հուսկ ապա եառուր խաչել, եւ թիւրեցին զքո դատաստան:
Արդա՛ր էր Նազովրեցին եւ անարատ ՝ի կեանս իւր.
Ո՛չ ոք լուաւ, ոչ ոք ետես եթէ Յիսուս մեղս մեղաւ.
Եւ ինքն ասէր, ո՛վ կարէ զիս, յանդիմանել վասն մեղաց:
Ծանուցաւ Որդի մարդոյ, այլ ինքն Աստուած էր ճշմարիտ,
Այսըմ վըկայեն նորա զարմանագործ ըսքանչելիք.
Եւ թէ զի՞նչ գործեաց Յիսուս՝ պատմեմ քեզ աստ, ո՛վ իշխան:
Նա բժիշկ էր առանց դեղոց, ցաւըս բառնայր միայն բանիւ.
Ֆայլ առին կաղքըն նովաւ եւ լոյս տեսին աչքըն կուրաց.
Զայն առին խուլ ականջք, բարբառեցան լեզուք համրաց.
Զերեսնուքամ անպամալոյծն, եւս զընաց Պրսպատիկէն.
Թողում թէ քանի՛ քանի՛ նա ըզմեռեալըս յարոյց.
Դեռ երէկ զՂազարոս ՝ի մեռելոց կոչեաց ՝ի կեանս:
Այս հրաշէից նորա պէս պէս ականատես եմ, ո՛վ իշխան.
Ես վասն այն աշակերտիլ նըմին սըրտիւ յօժարեցայ,
Մինչեւ ցայժմ իբր ՝ի ծածուկ, այլ յայտնապէս այսուհետեւ:
Եկի ես ապաս տանել վասըն խաչեալ Աստուածորդւոյն.
Նոր գերեզման ունիմ պատրաստ ՝ի պարտիզիս իմ սեպհական,
Տո՛ւր ուրեմն, խընդրեմ ՝ի քէն զմեռեալ մարմինն ինձ ՝ի
[պարգեւ,
Պատեցից արժանապէս եւ թաղեցից ըզնա պատուով.
Ո՛հ, սրգալի՛ մօրըն նորա անհուն ցաւոց զիւր տաց ես զէթ.
Որ առ Ծաչիւըն Թալկացեալ ապէկիզի Որդւոյն ՝ի տես:

Լրա՛ր յօժար Պիղատոս կոչէր անդէն զհարիւրապետն,
Զարմանա՛ր ընդ վատամեռ լինել կամաւ մեռելոյն,
Եւ ընդ մեծ հրաշիցըն զկո՝ ցուցեալ ՝ի ժամ վերջի չընչոյն.

Ուստի սիրով չնորհէր գմարմինն զայն հայցողին մեծափափաք։
Զի՞ յայնժամ սըրտին ըղձիւք փութայր Յովսէփ ածել ըզկատա-
եւ իշխան Նիկոդիմոս բերէր զըմուռս եւ ըղհալուէս,
Երկոքին ֆրխատոսասէրք՝ ի Դողգոթա գոյք ընթացեալք՝
Երկիւղած եւ ջերմ ոգւով մերձեալ՝ ի Խաչն Աստուածակիր,
Զհզելոյն վասն իմ անէծ՝ առին՝ ի վայր գկախեալ մարմինն,
Այսր ահա բերին, Մանկունք, եւ ըդվիմաւ տարածեցին։
Առ գըլխովըն կայր Յովսէփ եւ յոտից կոյս Նիկոդիմոս,
Ատեր ու անտէր՝ Մարեմանք եւ Մայրըն իւր ուշակորոյս։
Ոմն ըղծակեալ ձեռան համբուրէր, եւ ոմըն զոտս վիրարաց,
Եւ այլ ոմն արիւնամած մարմնոյն ըզվէրս լուացեալ սըրբէր։
Իսկ վըշտալին Մարիամ որպէ՞ս անկեալ աղէտակոծ
ի վերայ դալկահար եւ գեղաթափ դիմաց Որդւոյն։
ի վերայ լուսաբրիւ եւ կափուցեալ աչացըն, ո՛հ։
Անբաժա՞ն՝ ի նմանէ խընդրէր լինել անդ՝ ի մահուն։
Ո՞ տայր նըմա ոդջ այնպէս ընդ մի պատան դնիլ ընդ Որդւոյն։
կենդանւոյն՝ ի գերեզման թաղիլ երկուցըն գըրկախառն։
Որ յայրին ընդ հրաշաւոր ծնունդն իւր անախտ հրճուէր
[*հոգւովն*
ի մսուր եղեալ խանձարրապատ՝ մանկիկըն լայր, ինքըն ցըն-
[*ծայր,*
Տեսանէ՛ր, աւա՛ղ, ընձա մեռեալ աստէն իրրեւ գմարդ,
Խանձարուրին փոխան պատան եւ ընդ մըսրոյն՝ ո՞հ, գերեզ-
[*ման։*
Այլ Մայրըն լայր աղէխարշ, ցընծայր հոգւով՝ մեռեալ Որդին,
Որ գնացեալ էր աւարել զգանձըս հոգւոցն՝ ի գերողէն։
Զի՞ աստ կոծ ջայլական ըզմարեմանցն ասեմ, մանկունք,
Որ կուսին լեալ ողբակից ըզտարփալուոյն մահ սրդային։
Ցարտասուաց նոցին թաւիեալ՝ թանայր մարմին Ցիսուսի։
Ցուչ լինէր աստանօր Մարիամու Մագթաղինին,
Բա՛նըն սըրտառուչ, որ գհեղմանէ իւղոյն ազնիւ,
ի գլուխ պարտեաց բաչխողին՝ գոլ նըշանակ նորին թաղման։
Հազիւ ըզգաստըն Յովսէփ գինքն յարական սիրտ պընդեալ,
Ողոքէր ըսփոփելով զեղերական դաս կանանւոյն.
Եւ ըզմարմինն անապական ըստ օրինի զըմըռսելով՝
Զլոյսն՝ ի պատան ծրարէին, որ չոյտ անդէն ցոլայր՝ ի դուրս։
ի մաքուր պաստառակալ եղեալ պատէր զանպարագիրն.
Ո՞ւմ կարէին ըզպատան, որ ըզմահու պատանք պատռել նա
[*մեռաւ.*
Զո՞ դընէին՝ ի գերեզման, մինչ բնակի՞ կեանքն՝ ի հող.
Այո՛, ինքն իսկ գընաց՝ ի գերեզմանս եւ տըքնեցաւ՝ ի տա-
[*պանի,*
Զորմէ ասաց արդարըն Յովբ, մինչ գԱստուած ճառէր բան։
Որ երկկ ըզՂազարոս՝ ի թաղմանէն կոչէր՝ ի լոյս,
Եւ լուծանէր՝ ի նմանէ գերիզապինդըն մահազդեստ.
Ինքն այսր՝ ի մահացուած, բա՛րէ, պատան ըզդենոյր։

Որ Աստուած եւ պարգեւիչ անբաւ բարեացըն ճանաչէը,
Եւ իւրաստեղծ արարածոց բաշխէր ըզձիր առատապէս.
Ո՛հ, ՚ի ծառայէն պարգեւ խընդրեաց ըզնա Յովսէփ.
Նա որ զԱղամ զարդարեաց պատմուճանաւըն լուսաչուք.
Եւ զի՞նչ ընդ այն ըզգեցաւ, ո՛հ, ըզկտաւ անարգանիւթ.
Եւ որ նըմին անդ ըզհոգի եւ չունչ չնորհեաց կենդանատու,
Ի մարմնի անչընչացեալ՝ համարեցաւ աստ ընդ մեռեալս.
Զի նորին անչընչութեամբ՝ չունչ եկեսցէ մեռեալ յոսկերս.
Որ ՚ի չնորհէ ցամաքեալ՝ սրբեալ էաք ՚ի դաշտ երկրիս,
Անդրէն յօդեալք ՚ի մի կենդանացաք հրաշապէս,
Զայս հոգւովն ածեալ ՚ի դաշտն՝ եռեա կանուխ Եզեկիէլ:
Ո՛վ գործոյս Աստուածահրաշ յաւէտ ՚ի մէնջ անճառելի:
Շունչ չնորհեաց անչընչութեամբն ՚ի կըրկնակի Արարչութեանս
Ոտկերացըս հոգանիւթ՝ կենդանութիւն Մեռելութեամբն:

ՆԱԽԱՑՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ ԻՄԱՍՏԻՑ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑ

———o———

ԸՆԴ կանանցն Իղաբերից բարձեալ գիւղ հաւատոյ՝ հրաւիրէ զմանկտին ի Գերեզման Քրիստոսի· ուր զվերջին գործ Տնօրէնութեան նորին յուշ ածելով՝ ափշի զարմացմամբ:

Իջանէ Քրիստոս հզօր Հոգւովն ի դժոխս աւար առնուլ զոգիս արդարոցն· արհաւրօք ըմբռնեալ իշխանին խաւարասէր՝ խուճապի տագնապաւ եւ թափչիլ կամի յերեսացն ահաւոր:

Աստ հոգիք արդարոց խօսին իւրաքանչիւր առ այցելու Փրկիչն յառաջ բերելով զբանս գուշակութեանց իւրեանց:

Եւ ապա ազատիչն զփրկութեան զաջն իւր առ Ադամ եւ առ բոլոր Նահապետս եւ Մարգարէս կարկառեալ՝ խօսի այցելութեան բանիւ· եւ զիւրաքանչիւր նոցին որ վասն իւր գրեալ զգուշակութիւն ի մէջ բերելով՝ աւետիս տայ նոցա ցնծութեան եւ բարոզէ զյաղթող փրկութիւն իւր: Յետ ամենեցուն խօսի առ Դաւիթ եւ ակնարկէ նման լինել պարագլուխ ազատեալ դասուցն եւ հարկանել զտասնաղին օրհնութեան մինչեւ յերկինս: Սատանայ ողբայ զաւարն, եւ զկործանումն իւր դառնապէս եւ յուսահատ:

Փոխեալ աստ Հրաւիրակին զեղանակ երգոյն՝ ընդ Դաւթի հարկանէ զուրախալի ճնար եւ զյաղթականին Աստուածահրաշ եւ փառաւոր հանդէս Յարութեան երգէ հոչակելով պէս պէս օրինակօք խորհրդոց նախագուշակեալ:

Գոհութիւն փառատրութեան առ Հայրն որ յաղթեալ ի սիրոյ եւ ի գթութենէ իւրմէ՝ ոչ խնայեաց մատնել զՈրդին վասն մեր ի մահ:

Մատուցանէ ապա զնոյն շնորհ գոհութեան առ Որդին, որ ոչ շատացաւ մարդ եղանիլ միայն ի Կուսէն, այլ եւ անբաւ հեզութեամբն տարաւ այնչափ վշտաց դառնութեան, զորս մի մի վերստին յիշատակեալ՝ վերջացուցանէ:

———o———

ՀՐԱԽԻՐԱԿ

ԵՐԿՐԻՆ ԱԽԵՏԵԱՅ

———o———

ԵՐԳ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԻՒՂԱԲԵՐ ընդ սուրբ կանանց լի բարձեալ մեր գիւղ
[հաւատոյ,
Մի՛ յանօթ բըրաի չինած, այլ՝ ի մաքուր սըրտի անօթ,
Օ՛ն Մանկունք, հետեւելով դնամք՝ ի պարտէզըն Յովսէփայ.
Ա՛ո քընարան Քրիստոսի՝ մեք չուրջ նրստիմք լո՛ւռ անձայն.
Թող երգէ ողբաձայն գիւր չարական Մեծըն Սահակ.
Այն ականց գոհարաղարդ, զոր մատըն իւր չարահիւսեաց.
Որ Յիսուսի սուրբ Թաղման, ո՛վ, հիացող երգահանն է,
եւ ո՞վ քան զայն կարէ երգել ըզմահու Դատեանն:
Պարզեւատո՛ւն ամենեցուն՝ խընդրի պարգեւ Պիղատոսէն.
Որ գիւրեւ բակ բոլորէ գլոյս ծիրանի իբրեւ զօթոց,
Հաւանի, դժկամակ չէ, պատան գգենու՝ ի Յովսեփայ:
Կենդանատո՛ւն տիեզերաց, ՝ի Գերեզման գընի մեռեալ.
Անմահութեան գանձըն կընքի, ո՛վ, մատանեաւ Քահանայից:
Փըրկութի՛ւն արարածոց վէմըն Քրիստոս Սիոնի հիմն,
Ի նորափո՛ր վիմին եղաւ եւ այն պարգեւ էր Յովսէփայ,
Եւ զոր օրհնեն զօրք երկնից՝ ՝ի գինուորացըն պահպանի:
Որ ծածկոյթ էր մերկութեան հնոյն Ադամայ՝ ի զրախտին,
Ադամայ որդին Յովսէփ ընդ այն պատան տայ տրիտուր:
Անմահութիւն մահկանացուաց խոնարհեցաւ՝ ի հող մահու.
Որ յանմատոյց՝ ի լոյս բնակէր եմուտ մարմնով՝ ի սիրտ երկրի:
Արեգա՛կն արդարութեան եղաւ՝ ի գբի սուսերականի.
Որ ճառագա՛յթ էր փառաց Հօր նա ծածկեցաւ՝ ի մէջ երկրի:
Կուսածին մարմնով Յիսուս գընի՝ ի կոյս Գերեզմանի,
Եւ գըժոխոց երկանց լուծիչ, ո՛վ, ըմբռնի յերկունս մահու:
Արարի՛չն արթուն բնութեամբ՝ նընջէ՝ ի մէջ մահացելոց.
Որ գիսրայէլ պահէր անքուն, գինուո՛րք ըզնա պահեն անքուն:
Ցընծութի՛ւն հանուրց էից արարածոց Յիսուս Բանն,
Որ ցնծա՛յր առաջի Հօր մինչ զարարածս ըստեղծանէր.
Ո՛հ, արտասուեցա՛ւ որպէս մեռեալ՝ ի մտերիմ տրամագրե–
[ցիցն,
Եւ որ բուրէր անմահութիւն ազգի մարդկան ըզկենաց բան.
Խընկեցա՛ւ անոյշ հոտով՝ ի զգաստ կանանց Իւղաբերից:
Այսպէ՛ս երգեց, այսպէս պատուեց գԹաղում Փրկչին Սահակ
[Պարթեւն,
Այլ ո՞ տայր ինձ գէթ մի նուագ եւս, ա՛խ, երթայի յան–
[չուք մատուռդ,

Համբուրէի՛ համբուրէի՛ Գերեզմանիդ այն սեւ քար, ո՛վ
[սբ. Սահակ.
Զմիտս իմ տարար, Հոգի վեհ, զառնամ երգեմ զթաղման
[կարգ:

Տէ՛ր հիանամ ընդ քո բան, որ տանի զիս ՚ի զարմանս,
Զանքննին վերջին այս զործ տեսանելով ափչիմ մնամ.
Ո՞ւր երկինք անմահութեան, ո՞ւր Գերեզման մեռելութեան,
Եւ զի՞ անմահն Աստուած՝ ՚ի Գերեզման մահու եկաց.
Եւ առ ի՞նչ մահու լուծիչն՝ մրտաւ մահուն ՚ի բերան:
Մի թէ Յովնա՞ն էր Յիսուս, որ կէսն եկուլ ըզնա ՚ի փոր.
Զքեզ ճանաչեմ ՚ի Սինայէն, պատմէ Մովսէս, Տէր ահաւոր,
Ըզկամիր ծով պատառեցեր ըզՓարաւոն սուզեր յանդունդ,
[դիտե՛մ, Տէր.
Այլ արդ եւ դու ՚ի ծով մահուն ընկղմեցար մինչեւ յանդունդ,
[եւ ո՞վ զքեզ հանէ ՚վեր.
Զեռըն Հօ՛ր ձեռըն Հօ՛ր, որ զամենայն կրէ զօրութեամբ:
Զվէմդ զիտե՛մ, ծանրագոյն էր, զլորեաց քո Հայր հզօրին
[՚տուն,
Որ քանդես, յաւեր ածես եւ ըզհզօրն կապես անլոյծ:
Հրաչալի՛ վէմ, յանտես լեռնէն հատար անկար ՚ի Բեթլեհէմ.
Ըզվէմդ ծրնաւ կոյն ՚ի յայրին, գլորեց ըզքեզ ՚ի մըսուր.
Տեսին ըզքեզ փոքրիկ Մանուկ, այլ մեծացար դու յոյժ յոյժ.
Վէմըդ թագոյց զլոյն ՚ի մարմին եւ կարծեցին թէ սոսկ
[մարդ ես:

Այլ ըզվէմդ անարգեցին Իսրայէլի տան չինողք.
Վարեցին եւ գլորին բերին հանին Սիօնի ՚բլուր:
Վէմն ծանր էր եւ ծանրագոյն որպէ՞ս հանին Խաչին ՚ի գլուխ,
Եւ ՚ի Խաչէն գլորեցին իջաւ մինչեւ մահուան ՚դուր:
Գլորիչներ խորհեցան, ասեն վիմով փակենք ըզվէմն,
Ամուր փակենք, որ ճնչուի եւ չբխլորտի ՚ի տեղւոջէն.
Ո՛հ, թէ յառնէ վէմըն հրաչիւք՝ անչուչտ քանդէ զՅակոբայ
[տուն:

Ափսո՛ս, հազար ափսոս, որ չըծանեան զվիմին խորհուրդ.
Զի վէմն էր այն միացուցիչ Իսրայէլին, հեթանոսին.
Ի յերկուցն ըզմի Սիօն չինել հոգւով ճշմարտութեան:
Տաճա՛ր տաճա՛ր ասացին, մեզ չէ պիտոյ նոր Սիօն.
Մի թէ թագո՞ւմք այնչափ զոհից առատութիւն չահն ու վաս–
[տակ.

Թէ նոր Սիօն հոգւով կազմի, զի՞նչ է ապա մեր բաժին:
Այսպէ՞ս խորհեցան եւ գատեցին անմիտ չինողք.
Եւ զարմացան երբ տեսին՝ վէմն այն եղեւ գլուխ անկեան:
Թագո՛ւմք ասա, ո՛վ մանկունք, զթաղումըն Տեառն եւ
[Գերեզման,
Թող սակ մի տրքնի մարմնով ՚ի տապանին, Տէրըն մեռեալ,
Նա հոգւովն ամենազօր էջ ՚ի ներքին բանտըն խաւար.
Գնասցո՛ւք եւ մեք ըզհետ հոգւոյն, տեսցուք թէ զի՞նչ առնէ
[հըզօրն.

Շարժեցա՛ւ վէմըն կնքեալ Սիօնի՝ լեռնէն պէպ՝ ի դըժոխս,
Գլորելո՛վ թաւալելով ահեղ եւ մեծ էր որոտումն,
Սարսեցաւ իշխան մահու, ոսոսանեցաւ Անդաստամետ.
Վէմըն զարկա՛ւ եւ տապալեաց սատանի տուն քանդեց հիմամբ:
Միթէ հիւսի՞ էր նա ձեան, որ՝ ի լեռնէն փըրթի փոքրիկ,
Գլորի՛ գլորի մեծանայ եւ ճիւնակոյտ լինի ահեղ լեռնաչափ.
Տապալէ՛ զինչ կայ առաջ, եւ կործանէ զամէն չինուած.
Աւեն թէ յառաջընթաց հովըն հիւսոյ ուժգին է յոյժ.
Որ մինչ չընչէ պայ թափով, ծառք հին աւուրց տապալին վայր.
Քա՛ւ թէ, Տէր իմ, զքո գօրութիւն չափեմ ես աստ ընդ հիւսոյ
[ձեան:

Այլ զի՞նչ արար մահու իշխան, որ գնաց փակել գդուռըն
[բանտին,

Արհաւրօք անհնարին ըմբռնեցաւ հարաւ՝ ի դող,
Խուճապէր տագնապաւ կամէր թագչիլ յերեսացն,
Եւ զերթ օձ գալարէր, սոզայը աստ անդ եւ ո՞ր փախչէր.
Թէ յերկինս՝ անդ էր Հայրն, եւ թէ՝ ի դժոխս՝ մօտ էր Որդին.
Ո՞ տայր նմա տեղ զի թագչէր, որ անցանէր այս բարկութիւն:
Գերահան աւարառուն մըտաւ՝ ի ներքըս համարձակ,
Եւ բացան առաջի դրունքըն փակեալ յաւիտենից.
Որ նըստէին՝ ի սուսերս մահու կապեալ՝ ի բանդ խաւարչին,
Տեսին յանկարծ լոյս ծագեալ եւ՝ ի մէջի լուսոյն՝ Փըրկիչ:
Դաւիթ տեսա՛ւ ծանեաւ զՈրդին վազեց զըրկեց եւ համ–
[բուրեց.

Ասաց Եկի՛ր, ո՛վ իմ Փրկիչ, եկիր փրկել զմեզ՝ գերուղէն,
Արդ՝ ես ցրնծամ՝ ի բանս քո, որպէս այն որ գըտանէ աւար
[բազում:

Սողոմոն մօ՛տ էր տեսաւ, ո՛, եղբօրորդին իմ է ճշդիւթ.
Տեսէ՛ք, կարմիր եւ սպիտակ է եւ նըման է խընճորի.
Որ յանտառի խընձորենեաց կախին՝ ի վայր կարմիր կարմիր.
Եւ ես ըզքեզ տեսի հոգւով խաչի՝ ծառէն կախեալ այնպէս,
Սպիտակ Մարմինդ բոսոր գունով կարմրացած խընձորի պէս:
Ես մեղապարտ եմ քո առաջ, ո՛վ սիրելի եղբօրորդի,
Զի գնացի ըզհետ կանանց եւ պաշտեցի ըզկուռըս նոցին.
Եւ դիտե՛ս Տէր, իմաստուն եմ, ՝ի ղըժոխոց լուայ զքո բան,
Թէ չ՝նկի կոչիլ զարդարս, այլ առաւել ըզմեղաւորս.
Ես մեղաւո՛ր եմ, մեղաւո՛ր եւ զիս կոչեա՛ ընդ Աբդարոցն:

Եսային դիտեց հեռուստ, կարմիր արեամբ պնեւրկեալ սրունն.
Դուէ՛ց, ա՛յն է ա՛յն է Փրրկիչ, որ լըխայիչն հնձան կոխեց,
Եւ ինքն ա՛րդ սրտմտութեամբ կոխել ըզմահ եւ ըզդըժոխս:
Ո՛վ, ցեսցի ծագիկն է այն եւ զաւազան եւ չաուափիղ.
Որ՝ ի Կուսէն ծընաւ մարդ, ընդ մեզ Աստուած էմմանուէլ.
Ջընծացէ՛ք թախճեալ ոգիք, որ՝ ի մահու սուսերաւ նըստիք.
Լոյս ծագեցա՛ւ մեզ Փրկիչն, ելէք՝ ի լոյսն ազատութեան:
Երեմիա՛ս՝ ի զբն նեղքնուժ, զեւ ողբայր զերուսաղէմ,
Ասաց Տէ՛ր իմ, զձայն քո լուայ եւ զո՛ւ լացեր զերուսաղէմ,

Գիտե՛ս, ո՛վ Տէր, ես անդ արկայ ՚ի գուբ տըղմին տառա-
[պանաց,
Զարագոյն եւս արկեալ եմ ասա ՚ի խորս անդունդ եւ անել,
Եկիր ՚ի վեր հանել դու զիս, ո՛ ազատիչ խաչիդ արեամբ.
Եւ ես նըստիմ ընդ հովանեաւդ, ո՛վ դու օծեալ Տէր իմ
[Քրիստոս:

Եզեկիէլ ուշով դիտեց, յո՛ւշ քեզ, ո՛վ Տէր, հանաչե՞ս զիս,
Բաբիլոնի մարգարէն եմ, որ զիս ածեր մեռելոց ՚դաշտ.
Հարց արարեր, Որդի՛ մարդոյ, կենդանասցի՞ն ոսկերդ այդ.
Շուարեցայ, զի՞նչ ասէի, Տէ՛ր, Տէ՛ր, դո՛ւ գայդ գիտես
[միայն:

Շունչ մի չնչեա՛ց, չունչն ՚ի քէն էր, կենդանացան ոսկերք
[մեռեալք.
Շունչ մի չնչեաց, Տէր զօրութեանց, ազատութիւն գերեալ
[հոգւոց.
Եւ ՚ի չընչէդ մեռցի սեւ օձն, խափանեսցի մահու խայթոց:

Դանիէլ ժամադիր էր, զի լըրացան իւր ժամանակք.
Հոգւով անձկով սպասէր նըմա, որ նըման էր Որդւոյ մարդոյ,
Որ գայր ընդ ամպս Հին աւուրցն եւ զայս ետես ՚ի Բաբիլոն.
Հոգին հըրճուեց երբ տեսաւ, որ հասեալ կայ Որդի մարդոյ.
Մօտ գընա՛ց եւ փարեցաւ գոտիւք Փըրկչին, գոչեց ձայնիւ,
Օրհնեցէ՛ք գերեալ հոգիք եւ օրհնեցէ՛ք բարձր արարէք.
Եկըն եհա՛ս հզօր Աւիւծն, որ ՚ի տանէն Ցուդայի,
Հանե՛լ ըզմեզ ՚ի գբոյ ասաի ՚ի բերանոյ չար առիւծւոյն.
Եւ զատամունս նորա փըշրել, խըզել ըզգուբ դըժոխոց:
Անդ էին երիք Մանկունք բոլորեցան ՚ի չուրջ Փրկչին.
Օ՚ն օրհնեցէ՛ք որ էջն առ մեզ անդ ՚ի հնոցին Բաբիլոնի.
Թօթափեաց գհուրն ՚ի մէնջ եւ զարմացոյց ըզթագաւորն.
Որ ըզչորըրորդըն տեսանէր նըման Որդւոյ Աստուածոյ:
Օրհնե՛մք ըզքեզ խաչեալ Փըրկիչ Աստուածորդի,
Որ ՚ի հնոց գեհենին իջեր փրկել զգերեալ հոգիս:

Ո՞ւր էր Յօնան, աղաղակէր նա ՚ի պորտոյ վիշապ ձրկան.
Տէ՛ր, տուր հրաման, որ մօտ գամ Քեզ, չ՚կարեմ ինքնին
[ես խըլըրտիլ.
Լսեմ ասաի, որ Մարգարէք իւրաքանչիւր գիւր բան պատմէ.
Դոքա չ՚գիտեն զդժոխոց բան, եւ ես հմուտ եմ քաջապէս.
Զի ես բնակիմ ՚ի միջավայր Մայրաքաղաքըն ըզժոխոց,
Ի փոր կիտին մեծ եւ անհուն, որ զհամօրէն աշխարհ եկուլ.
Իմաստասէր աշխարհագիր տեղագծողն եմ ըզժոխոց.
Ես յայն օրէն վարժեցայ, երբ յերեսաց քոց փախչելով,
Հրամայեցե՛ր եւ կէտըն մեծ զիս ըմբռնեաց ՚ի ծովուն,
Եկուլ, եւ տարաւ զիս մինչեւ ՚ի խորս անդընդոց:
Անդ տեսի յաւիտենից դրունըս փակեալ յերկաթի նիզս,
Անդ ուսայ թէ կան ՚ի ներքս ընտրեալ հոգւոց դանձք բազում.
Զոր ՚ի դրախտէն մինչեւ ցայսօր գերի տարաւ իչխան մահու:

Յիչեա՛, ո՛վ Տէր, զի ես յայնժամ 'ի ձկան պորտոյ ձայն իմ
[բարձի,
Ի նեղութեան իմում անդ, զքեզ յօդնութիւն կարդացի.
Ա՛խ, իցէ թէ յաւելից դալ 'ի տաճար քո սուրբ ուխտ:
Լուար, Տէ՛ր հրամայեցեր եւ կէտն ևթուք զիս 'ի ցամաք,
Գնացի քարող 'ի Նինուէ, կատարեցի զքո մեծ հրաման,
Դարձայ, մեռայ եւ թաղեցայ ընդ Մարգարէսն առաջին.
Գիտացի թէ մի՛անգամ իջի 'ի գժոխս, եւ այն բաւ էր.
Այլ ինձ վա՛յ եւ հազար վայ, կրկին սուղայ 'ի մահուն ծով.
Կէտն այն մեծ կուլ զիս հոգին, դարձեալ մըտայ ես 'ի փորն.
Մի՛թէ մնա՞մ ասա յաւիտեան, Քոյդ փրկութեան սպասէի,
[Տէ՛ր.
Ես լըսեցի զբան աւետեացդ, յոր օրինակ բերեր դու զիս,
Որպէս Յովնան 'ի փոր կիտին եւ ես 'ի սիրտ երկրի թաղիմ.
Աւրդ՝ լրացան երեք աւուրք, քո Յարութեան ժամն եհաս.
Հազարամեայ զերեալ հոգւոցն ազատութեան ժամն եհաս,
Քառասայր Մաչիդ սըրով հար պատառեա՛ զվիշապին փոր,
Կորզեա՛ 'ի դուրս կըզակէն, զհոգիս ընտրեալ արդարոց.
Եւ 'ի վերայ մահու սրբոյն կանգնեա ըզՄաչ քո յաղթանակ:
Ամբակում լուաւ անդէն զձայն Յովնանու աղերսագին,
Շոյտ եկաւ եկաց հանդէպ յաղթող Փըրկչին եւ ասաց,
Ես Ամբակումն եմ ճանաչե՞ս, փոքրիկ գուշակ քո բանին,
Որ Սաղմէն 'ի Բաբելոն ես ճաչ տարաւ Դանիէլին.
Փոքրիկ եմ, այլ տեսի ես ըզգործըս քո մեծամեծս.
Երկեա՛յ եւ զոչեցի, Տէ՛ր, ըզլուր քո լուայ ես,
Զարհուրեցայ զի զքեզ տեսի 'ի մահու Մաչ բարձրացեալ.
Այլ ցընծացի՝ երբ կարդացի Մաչիդ զրօչակ՝ մահ եւ կեանք.
Մահ սատանին եւ կեանք մարդկան, որ փըրկութեան
[քում սպասեն.
Մարդիկ յերկրի, հոգիք 'ի դժոխս ազատարար Փրկչիդ սպա—
[սեմք.
Մի՛թէ չ'գիտե՞մ ես, ո՛վ Տէր, թէ յերեսաց քո բարկութեան,
Ելցեն հարուածք զըժնդակ, զըժոխք հիմնովին տապալեսցի.
Ընկրկեսցի մահու իչխան, հոգիք ընդ քեզ 'վեր թռչիցեն:
Օրհնեմք զՔեզ կեանք Յարութիւն, որ անդ չընչեր մեռեալ
[ոսկերց,
Շընչեա՛ եւ ասա ազատութիւն մահու դաչաի զերեալ հոգւոցն:
Զաքարիաս Եաես ըզվկրս 'ի ձեռս Փրկչին եւ հարցանէր,
Տէ՛ր, զին՞չ իցեն վէրքդ այդոքիկ, միթէ դու զմա՞րտ մըղեր
[ընդ մարդ,
Որ այդպէս վիրաւորեալ սրտմտութեամբ իջեր այսր.
Եւ 'ի զըժո՞խս ունիս մղել զնոյն պատերազմ ընդ սատանին:
Ո՞չ գիտես, ո՛վ Զաքարէ, Իսրայէլի մարգարէ ես,
Թէ 'ի Հօրէ եկի յաչխարհ զմարդն ազատել 'ի հին չարէն.
Ո՛հ, մարդիկ ո՛չ ծանեան զիս, այլ ընդ չարին կուեցին զաչն,
Վէրս եւ հարուածս Տուն ինձ եւ զազատիչն հանին 'ի Մաչ.
Եւ գիտե՞ս թէ ոյք էին այդ ապիրատ խաչահանք.

Սիրեցելոյ տանն Յակովբայ, որդիքն ըմբոստ եւ ապստամբ,
Որոց ըզվէրս նախ բժըշկել՝ պատուէր առի Ես ՚ի Հօրէն.
Դեղ եռու ըզկենաց բան, ո՛չ ընկալաւ տուն Յակովբայ
Այնպէս մընաց անբուժելի իւր կամակոր յամառութեամբ:
Թողի անդ ըզկենդանիս եւ թող մեռնին անհաւատ.
Եկի կոչել ըզմեռելոց հոգիս ՚ի կեանս, որ հաւատան:
Լռեցին Մարգարէք, ծանեան ըզՏէրն ՚ի նշանացն,
Ծանեան եւ զայն ազատիչ եկեալ հասեալ ՚ի փրկութիւն,
Զոր յԱդամ նախ կարկառեալ ձայն արկանէր արարչագործն.
Ո՞ւր ես, Ադամ, այլ մի՛ թաքչիր, որպէս յայնժամ ընդ [դենեաւ,
Պատկառեալ ամօթիդես, ո՛վ նախաստեղծ իմոյ ձեռին,
Արի՛ որ վաղ նընջես աստ, ե՛լ եւ կանգնեաց ՚ի մեռելոց.
Ես Արե՛ւ լուսաբեր քեզ յայտնեցայ արդ ՚ի բարձանց.
Հերիք եղեւ գեղեցիկ ձեռակերտիդ իմոյ այդչափ,
Ի վայրիդ խաւարակուռ՝ կալ փոխանակ դրախտին վառաց,
Ես ըզքո պարտս վըճարեցի, եղէ որպէս պարտապան.
Զի Որդի եմ ըստ մարմնոյ, Հօրդ ըզպարտիս ես յանձն առի,
Որ ըզքո եւ ծնընդոցդ պատառեցից մահու զմուրհակն.
Դու չըպահեցեր ըզպատուէրն Հօր, զոր ՚ի դրախտին ետ քեզ [Հայրն,
Տե՛ս որպէս հնազանդ Որդին ճըշդիւ զամէնն կատարեաց,
Ընդ արգելեալ պըտղոյն ճաշակ, ես պահեցի զքառասուն օր.
Ընդ անիծից քըրտանց եւ փշոց, որ զքեզ անխնայ չարչարեցին,
Քըրտնեցայ, վաստակեցայ, միշտ անհանգիստ, անօթեւան,
Եւ զանիծիցն այն ըզփուշ բոլորեցի գլխոյս պըսակ:
Դու սփածար մաշկեղինօք ընդ լուսանիւթ պատմուճանին,
Ի դրախտէն արտաքս անկեալ վըճիտ մահու հատաւ քեզ.
Ես թափեալ սիրով քոյին յերկնից փառացն իմ ընտանի,
Զծառայիդ կերպ ըզգեցայ՝ ընդ հանդերձիդ մաշկեղէն.
Անդրադոյն եւ քան ըզքեզ պանդըխտեցայ աղքատ կենօք.
Եւ ՚ի վերջոյ որդիքըն քո՝ գիս ՚խաչ հանին անարգաբար.
Ցիչե՞ս արդեօք թէ մեծագուխ Հայրն իմ հոգաց վասըն քո.
Եւ գիտե՞ս, գի բնակեցոյց զքեզ յանդիման դրախտին յԵդեմ.
Ուսաի կենաց ծառն երեւէր եւ դու յառեալ մորմոքէիր.
Ցերջանիկ դրախտէն զրկեալ՝ նստեալ առ դրանըն ողբայիր.
Ո՞ տայր ինձ զէթ միանգամ պահպան Սրովբէն թողոյր ինձ,
Ես ՚ի դրախտ մըտանէի եւ քաղէի զկենաց պըտուղ,
Ուտէի եւ լինէի ընդ Հրեշտակաց ես անմահ.
Թափէի զմաղձ մահու պըտղոյն, ո՛հ, դառնահա՛մ դառնա- [համ:
Ե՛ս եմ կենաց ծառն, ո՛վ Ադամ, ես եմ պտուղն անմահու- [թեան.
Արի՛, մատի՛ր, եւ ճաշակեաց, անմահացիր յաւիտեան.
Ես մեռուցի մահուամբ զմահ, զմարդն արարի անմահ Աստ- [ուած.
Սերովբէի սուրն վերացաւ, մո՛ւտ ՚ի դրախտըն համարձակ:

Փութայի՛ր եւ դու ըզհետ, ո՛վ նախամայրդ Եւայ,
Ողջ հատոյց ըզքոյդ պարտիս դաւակդ ամբիծ Մարիամ.
Որ ծնաւ զիս կոյս յարդանդէ եւ արդ Փրկիչ քեզ աւաքեաց.
Ես մարմնոյս դարչապարօք առեալ ՚ի քո ղրսաներկդ,
Կոխելով չարչախեցի ըզդլուխ օձին այն պատրիչ.
Որ պրտղովըն ցանկասես ատուած լինել զքեզ յուսացոյց:
Պարծի՛ր դու եւ բարձրացի՛ր օրհրգիդ խոնարհութեամբ.
Մուտ ՚ի ղրախտն երկնային, զոր արնկեցի իմով արեամբ.
Ձձևըն զո յի՛ս ձրգեա քաղէ զպրտուղն անմահութեան.
Ես եմ, Եւա՛, ծաւըն կենաց, կուսին պըտուղ մայրդ աղաս–
[եաց:

Տիպ ճրչգրիտ քալ Հովուիս, Աբէլ արդար սիրող խաչանց.
Մատուցողդ հաճոյական զոհ ՚ի գառանցդ անըբանականին.
Սիրեցի եւ ես հովիւ լինել հօտին իմ բանաւոր.
Ի վեր թողի զանմոլարն՝ եւ գհետ իմի կորուսելոյն.
Օ՛չ, գոհ գայն ՚ի Գողգոթա՝ ես գառն անմեղ գենեալ ՚ի զոհ.
Ցեղբարցն իմ ընտանի, որպէս եւ դու՝ հարազատդ:
Թափեալ արեանըդ գոչումն յերկրէ բղղոք ամբարձ առ իս.
Հասեալ կամ այսր աւադիկ ընդ քեզ ընդ այն գառ առնել այժմ.
Վասն արդարոյդ եմ եկեալ՝ ե՛լ դու, կայչն մնասցէ աստ:
Թախծելո՛յն կարի սըդով ընդ կըրտսերոյն մահուանն ան–
[պարտ.

Մխիթարիչ Որդի եղեալ, Սէթ նախահօրդ ՚ի կերպարան.
Համատիպ քեզ՝ ես Ադամայ որդի ծրնայ բերկրութեան.
Եւ տես դու նըմա՛ն եմ, ճչգրիտ եղէ Որդի մարդոյ.
Դու մխիթար Ադամայ, իսկ ես հանուր աշխարհի:
Ձեռն ՚ի ձեռն տրեալ եկէք, ընդ Ենովսայ նահապետին.
Որ անյուսիցն ՚ի միջի՝ միայն յուսացաւ կոչել ըզՏէր.
Լուայ յերկինսատ եւ աւասիկ հասի նըմին յայցելութիւն:
Առ ընդ քեզ եւ զողջ քո զարմս որդի դրելով Տեառն Աստուծոյ.
Ոչ երբէք ոչ թիւրեցան ՚նդ մարդկան զատերս կայինադարմ.
Դու միա՛յն մարդ երեւեալ ընդ մէջ մարմին եղեալ մարդոց.
Զողի աստուածատիպ անեղծ ՚ի քեզ պահեալ միշտ.
Արդար եւ երկիւղած, Նոյ կատարեալ ՚ի մէջ ազգիդ.
Հանգուցիչ եղեր անդէն յանարժան գործս աչխատելոցն,
Եւ կամելովդ ըղտապան՝ ցուցար քարող ամբարըշտացն.
Որ ըզբանիւդ այպանելով՝ աւա՛ղ, քեզ ոչ հաւատացին.
Զրով սուգմամբ պատուհասեալ՝ անապաշաւ կորեան յերկրէ,
Վրիպեցան ՚ի կենաց, օրհնեա՛լ փայտին արդարութեան.
Որ քե՛զ յուսացողիդ Փրկիչ եղեւ ապատուիթեամբն.
Անյուսիցն ամբարըշտաց՝ պատապարիչ եւ պատուհաս:
Քառակոյս եւ ես ատպան մի, կերտեցի խաչանըչան:
Ի Գողգոթա կանգնեցի՝ զոյ հանդուցիչ ամենեցուն,
Որ նորին բացեալ թիւով առ հոլանեօք պատըսպարին.
Եւ յենուն ՚ի նա յուսով իրրեւ ՚նմին խաչեալ Փրկիչ.
Որ յայնժամ ՚ի հնդձմանէ չուրցն ապրեցար զոյգն լաստիւ,
Արդ՝ վերկութեան մուտ ՚ի նաւն եւ նաւապետ քո Փրկիչն է.

Թող 'ի հեղձումըն դժոխոց մնասցեն ոգիք ամբարբչտաց.
Որ ո՛չ հաւատացին կենաց փայտին ազատութեան:

Զհայրենիդ յօժար թողեր, պանդուխտ չրջիլ եւեր վասն իմ.
Երբ կոչեցի յերկրէ քումմէ, դու աներկմիտ լուար ձայնիս.
Կորուսեր եւ զտուն Հօր քոյ առ մի այնակ գիս գըտանել,
Աբրահամ մեծ նահապետ եւ լի յուսով հաւատացեալ.
Եկի արդ 'ի դըժոխոց կոչել ըղքեղ, ո՛վ Հայր ազգաց,
Ահա զոր դու հայցեցեր՝ արար Հայրն իմ սիրողասէս,
Պատրաստեալ գիս ողջակէզ ընդ սիրելւոյդ Իսահակայ.
Ամբարձե՞ր զաչըս քոյին անդուստ 'ի լեառըն Գողգոթա,
Տեսե՞ր գիս թեւատարած մերկ 'ի ծառոյ Խաչին կախեալ.
Ու որպէ՞ս նըման ճիշդ էր, որ քեզ ցուցաւ անդ 'ի լերինն,
Ի Սաբեկայ ծառէն կախեալ խոյն յեղջերաց ընդ Սահակայ.
Որ ցանկայիր տեսանել գԽաչին զենումն եւ պատարագ,
Տեսեր զայն Իսահակաւ, լըցաւ իղձ քո եւ փափագ:
Ես քո եմ չառաւիղ՝ զաւակ ծընեալ առ 'ի զարմէդ,
Ինե՛ւ օրհնին ազինք, որ հանդերձեալ են հաւատալ:
Աւա՛ղ, զի քո որդիք անհարազատ 'ի բնութենէդ,
Վարեցան ընդ իս իբրեւ ընդ օտարի եւ թըշնամւոյ.
Հիւր եկի ես 'ի քո տունն գիս մերժեցին, Թողին արտաքս.
Դու զենուլ ըզՄիածինդ, ոչ խնայեցեր վասըն սիրոյդ,
Այլ նոքին գիս ատեցին եւ զատեցին մինչ 'ի մահ:
Ողբա՛ դու զորդիսըն քո, ո՛վ Աբրահամ զի մերժեցան յինէն
['ի բաց.
Հեթանոսք հաւատացին մըտին յերկնից ժառանգութիւն.
Աբի՛ դու ընդ Սահակայ, բաղմեաց յերկնից արքայութիւն.
Բայց ընդարձակ ըզդողը քո՝ Թող զան բազմին հաւատացեալք.
Թող որդիքն անհաւատ ելցեն 'խաւարն արտաքին:

Հե՛զ եւ ընդասուն Յակովբ օրհնեալդ 'ի Սահակայ,
Իսրայէլ կոչեալդ յինէն ընդ ժուժկալելդ զօտեմարտիւ.
Դու զինեւ պինդ վարեցար ուժով ձեռինդ հաւատոյ,
Ծոյդ ըզպահաս այլուամ ազգի Թողուլ երբէք ոչ կամէիր:
Ո՛չ զինէն բուռըն հարին, որդիքըն քո Թոյլ անպիտան,
Թողին աւա՛ղ, գիս 'ի բաց՝ եաուն զօգուտն օտարոտւոյ,
Ոյք ինձ վաղ ըսպասէին որպէս կանխաւ գուշակեցեր:
Կորիւն եմ ես առիւծու նըման որդւոյդ քո Յուդայի,
Ի նորին չառաւիղէ վերընձիւղեալ առ 'ի Կուսէն.
Ելի եւ բազմեցայ 'ի քառաթեւ գահն իմ փառաց,
Իջի անդուստ 'ի Գերեզման, ուր արդ նընջեմ առիւծանման.
Եւ ո՞ զարթուսցէ գիս, Հայրն իմ ասաց նընջէ, Ո՛րդեակ,
Եւ ես ըղքեղ զարթուցանեմ, հզօր զօրութեամբ փառաւորեալ:
Յակովբ ծառայ իմ սիրելի, գիտե՞ս թէ գի՞նչ արարի ես.
Կապեցի զորթոյս ճրչդրիտ՝ զէշն ազգիդ քո գհաւատացեալս,
Եւ զգընդակէն յաւանակ՝ զեկեղեցին հեթանոսաց:
Լուացի եւ զպատմուճան մարմնոյս անաղտ յարիւն գինւոյ,

Զուարթացան աչք իմ սիրով, հայել ՚ի քեզ արդ վերկութեամբ·
Հայեաց Յակովբ ՚ի ղըժոխոց, հայեաց ՚ի վեր յիմ առն Բեթէլ·
Տես կազմեալ քեզ անդանօր Աթոռն իմ սանդուխտ յերկրէ
[յերկինս·

Զևթիր ոչ յեսաւայ, այլ անդորձ ՚ի բանսարկուէն:
Ագնի՛ւ եւ զեղեցիկ Յովսէփ ընտրեալդ ՚ի մէջ եղբարց,
Յանկալի ծնողիդ աչաց՝ եղեալ նմին ցուպ ծերութեան·
Ընդ իս ե՛ւս նախանձեցան որդիք հօր քո իբրեւ ընդ քեզ,
Հաց կենաց ՚ի հօրէն առաքեցայ նոցին յերկնուստ,
Որոնեալ ըստէպ ըստէպ ՚ի մէջ դաշտին Հրէաստանի,
Եընդացի յուսապատար մինչ ըղնոսին զբաի ողջմամբ:
Իսկ եղբարք իմ տեսին հեռուստ՝ կորուսանել դիս խորհեցան,
Ժամահեալ դկենաց հալիս, ո՛հ, կապտելով դիս կապեցին·
Զպատմուճան մարմնոյս իմոյ՝ ծաղկեայ դեղովըն կուսական,
Ո՛չ անբան ուլուն ածի, այլ իմ արեամբ թաթաւելով,
Կախեցին մերկ դժայտէ, եւտես Հայրն իմ ողջաց վերուստ:
Ոչ ողջամբ որպէս ըզքեզ վաճառեցին դիս յԵգիպտոս,
Այլ սպանին ձեռօք իւրեանց եւ իշուցին մահուն ՚գուբ:
Արդ հոգւով իմ գօրութեան՝ քեզ այդ իշի գերելոյդ·
Ի բանտդ խաւարչային՝ յարեւ կենաց հանել ըզքեզ,
Տէր կարգել՝ ո՛չ Եգիպտոսին, այլ երկնային արքայութեանն,
Ուրանօր տէրն ընդ ծառայ՝ ծառայք ընդ տեառն թագաւորեն:
Մովսէ՛ս, ծառայդ իմ հեզ, ո՞ւր ես, առ իս ե՛կ խայտալից,
Մի՛ սարսիր յինէն դողմամբ որպէս անդէն ՚ի Սինէ լեառն·
Մեղմացան դէմք իմ ահեղ տնօրէնութեամբըս մարմնառիկ·
Նո՛յն եմ անեզածին Լինն ՚ի Քորէբ քեզ երեւեալ,
Ի բոցահուր մորենւոջ՝ հրաչիւք պահեալ յինէն անկէզ·
Անդ եւ եթ ՚ի յայց իշի չարչարելոցն ՚ի յԵգիպտոս,
Իսկ աստ հանուրց աչխարհի եւ խաւարաւ կաչկանդելոցդ:
Հո՛ւր ՚ի ցասմանէ Հօր բորբոքեալ յոյժ ղօրութեամբ,
Մինչ ներքին ՚ի դժոխս իշի՝ այսպէս յերկնուստ կայծակնա–
[թափ,

Այրե՛լ եւ ճարակել զտուն հըղօրին դըժոխոց·
Եւ անլոյծ կապեալ ըզնա՝ գրաւել գաւարն ՚ի գերդէն:
Գերահրաչ է եղանակ նոր վերկութեանս իմոյ, Մովսէս·
Թէպէտ աստ իչխանաբար բուռըն ձեռամբս Աստուածազօր,
Այլ անդ յաչխարհ միայն մատամբ ես գործեցի խոնարհ
[մարմնով,

Ինաւարն եւտես երկուացաւ, կարծեց թէ սուկ մարդ եմ ես:
Դու չինէն պատուհասիչ Աստուած եղար Փարաւոնի,
Ընչանօք զարմանագան ապչեցուցեր զողջ Եգիպտոս·
Ինուճապաւ հաներ անտի զազգ Յակոբեան յազատութիւն:
Իսկ ես՝ տէր Աստուած քո իբրեւ զծառայդ հեզացայ յոյժ:
Չէր ընդ իս հարուած, պատիժ, այլ քաղցր սէր եւ հեզութիւն·
Ընդ խաւարին չօչափելի՝ լոյս աչխարհի ծագեալ ՚վերուստ·
Ընդ կարկտոյն անասնածախ՝ ցօղ զուարթարար ՚վերայ սիզոյ·
Ընդ հրեշտակին սատակիչ՝ սիեզերաց կենդանատու·

Ա՛յժմ եղեւ իմ գաւազան, նովիմբ հարի դհին Փարաւոն,
Եւ պատառեալ մահուն ըզծով՝ դիւր ձեզ չաւիղ բացի յերկինս.
Ել ՚ի չարատանջ յեգիպտոսէդ յաղատ վիճակ.
Որ անճաչակ մնացեր դու ՚ի յԱւետեաց երկրին բարեաց.
Հրաւիրեմ ըզքեզ, Մովսէս, ՚ի ճաշ երկնից արքայութեան:

Հետեւողըդ Մովսիսի եւ քան ըզնա ցուցեալ յաղթող,
Անուանակիցդ իմ Յեսու, պարտիչ ազգին Ամաղեկայ.
Տարածմամբ աղօթանուէր առ իս բազկացըն Մովսիսի,
Նմին նըման եւ իմ ելեալ մարմնով ՚ի լեառըն Գողգոթա,
Ի վերայ թեւոց խաչին, որ յենարան եղեւ ինձ դիւր.
Զբազուկ իմ պարզի յաղերս առ հաչտութեան Հօրն ընդ
[մարդիկ.
Եւ զինու վառեալ անդուստ՝ լծի յայս գաշտ իբրու ըզքեզ,
Յորտակել ըզգօրութիւն արդ անմարմին Ամաղեկայ,
Քանդել զդըժոխս՝ հին երիքով, որ այլ չ՚կանգնի յաւիտեան:
Այլ զի՞նչ աստ զանգատ բերից այն քո զազգն Թերահաւատ,
Զմեծ ողկոյզն առհաւատչեայ՝ ձիր Աւետեաց երկրին պարարտ,
Զոր ուսով բարձեալ բերեր, զի հաւատան քեզ աներկբայ,
Թէ տէր Աստուած տայ Յակովբայ ժառանգութիւն Սուրբ
[երկրին:
Առին զայդ մերժող ոգիքն եւ ՚ի լծակէ խաչին կախեալ,
Ճըմլեցին քարաձիգ որպէս ըզքեզ անդ ՚ի բանակն.
Եթէ ոչ ամպով վառաց պաշտպանէի չոյտ առ վրանօք:
Զ՚իմացան խելաթափքն եթէ պարզեալ էր այն ՚վերուստ,
Որ քաղցրահոտ ճաշակմամբն՝ հաղորդ առնէր երկնից բար–
[եաց:
Դու սակայն, որ զօրացեալ եղեր յուսով անտարակոյս,
Յրախտեալ եւ դիսրայէլ մուծեր յերկիրըն կաթնաբուղխ.
Ժառանգող եղեր նըմին, յորմէ չուառքըն գըրկեցան,
Արժան է քեզ եւ այժմիկ ժառանգ լինել երկնից բարեաց:
Զօրավար ես, քայլդ Յեսու, ըզքեզ զօրավար կացուցանեմ.
Ես յառաջոյ՝ դու ՚ի յետուստ վարեմք տանիմք ըզհոգւոց
[բանակն:

Որ ճայնիւըդ մեծազոչ գիս կոչէիր դու անճանճիր,
Աբի՛, Տէր, վրկեալ զգերեալքս եւ մի՛ մերժեր ըզմեզ խսպառ.
Ողորմեա՛ մեզ, ո՛վ Աստուած, օրհնեա՛ եւ ցոյց դերեսըս քո.
Աւասիկ հասի առ քեզ, Դաւիթ, հայրիկդ իմ ըստ մարմնոյ,
Այս քո թախանձ սրտագին չարժեաց ըզգուէթ սիրոյ Հօրն իմ.
Զիս ըզհան իւր առաքեաց բուժել զաչխարհ ՚ի մեղաց.
Հանդերձեալ են տեսանել ըզվըրկութիւն իմ ծագք երկրի,
Իչխանք եւ թագաւորք խոնարհելով երկըրպագել,
Ծառայել ինձ երկիւղիւ եւ համօրէն ազգք եւ ազինք:
Ո՛հ, ապառումըն Յակովբ չ՚եռես միայն զիմ վերկութիւն,
Զգէմս դարձոյց, թիկունս եդ եւ զաչըս իւր կափոյց յինէն.
Արար դայն ամենայն, զոր դու կանուխ զուչակեցեր.
Թագոյց ՚ի նանիր լինճ որոգայթ խարդաւանօք,

Եւ 'ի զուր տարապարտ դիս նախատել բերան եբաց·
Հատո՛յց չար ընդ բարւոյ, սիրոյս փոխան գատելութիւն,
Խորհեցաւ անժառանգել զանձն իմ յորդւոց 'ի մարդկանէ·
Ծակեաց զոտս իմ եւ ձեռս, եւ սիրկ 'ի վայս սեւեռնաց,
Զարդարիչըս մերկացոյց եւ խայտառակ եհան 'ի խաչ·
Ե՛ս 'ի կերակուր ինձ ըղձեղի դառնաճաշակ,
Աբծոյց ծարաւելոյս քացախ փոխան ջրոյն անուշակ·
Ի խաչէն իջուցեալ՝ 'ի գրի ներքնում եամ խաւարին:
Աւդ զօրութեամբ հոգւոյս եկի հանել 'ի գրոյդ խաւարային,
Ել 'ի վեր, ո՛վ ցանկացող դու փըրկութեան Աստուածորդւոյս·
Թող իջցեն այդըր նոքա, որ զայսոսիկ ինձ հատուցին:
Հար այժմիկ ընդ առաջ իմ ըզատասնաղիդ քո օրհնութեան,
Որ առաջի Տապանակին կաքաւէիր ուրախ ուրախ:
Ես կենդանի Տապանակն եմ, զիտե՛ս Դաւիթ,
Ցի՛ս է ծաղկեալ գաւազան եւ մանանայն կենաց հացին·
Ցի՛ս է Հին եւ Նոր ուխտին կատարած, Աւետարան:
Զեւ այգուն հասելոյ ժամէ զարթնուլ ինձ Առիւծիս
Զպահապան գունդըս գինուորաց պակուցանել մըրնչելով
Որ գողացեալ համբաւեցին տեսցեն՝ Յարեա՛ւ գոր խաչեցին:
Իսկ դու կրկնէ զայն բան, Դաւիթ, զոր դու հոգւովդ տեսա—
[նէիր
Յընծացա՛յ ես 'ի բանըս քո, որպէս այն որ գտանէ աւար
[բազում:
Տե՛ս, Դաւիթ, քանի չատ են, կարե՞ս թուել գաւարն իմ·
Զայդ ամէն տանիմ յերկինս եւ Հօրն իմոյ տամ պարգեւ:
Իսկ թէ ո՞ւր էր զըժոխապետըն սատան մինչ յաղթական
[Նազովրեցին,
Վարէր տանէր զաւարըն իւր, Խաչին զըրօչն էր առաջնորդ·
Նա 'ի մութ խորչ մի զօղեալ՝ դիտէր զելիցըն վախճան:
Մատուցեալ հրեշտակք չարին, ասեն զի՞ կաս, տէր սատայէլ,
Թափուրացան զրժոխք համայն, առան տարան եղեւ ամէն·
Մինթէ վա՞տ եմք եւ անարի թողուլ զաւարըն մեր այնպէս,
Առանց կռուի եւ քաջութեան գրաւէ տանի թըշնամին,
Եւ մեք նըստիմք յողբ եւ 'ի լաց որպէս կանայք եղերական:
Օ՛ն փութացիր մեծ զօրավար, տուր հարկանել վող մարտի
Կոչեա՛ ըզգունդըն լէգէոն եւ ըզդիւաց ջոկս համօրէն·
Պընդեսցուք դէտ աւարին, մարտ մըղեսցուք քաջաբար,
Մեք չատ եմք, անշուշտ յաղթեմք, վա՛չ թէ կալցուք գնա—
[զովրեցին·
Ո՛վ է այն Որդի մարդոյ, զոր խաչեցին ընդ աւազակս·
Որ պարծէր խօսէր առ իւրան թէ յաղթեցի՛ ես աշխարհի:

Ո՛չ, ասէր բանդէտ սատան, դուք չըգիտէք զանցելոյն բան,
Յիշեցէք ըզփարաւոն, որ պընդեցաւ գէտ Մովսիսին,
Եւ ահեղ իւր բանակօք հեղձաւ 'ի ծովըն կարմիր:
Դուք չըգիտէ՞ք քան ըզՄովսէս՝ Նազովրեցին հզօր է եւ բուռն·
Որ զՂազարու հոգին կոչեաց, ձայն իւր հասաւ սանդարամետ·

Հոգին ազատ եւ դնաց, եւ ո՞ կարաց արգելուլ.
Եթէ պընդեմք դէտ աւարին դուցէ հասցէ մեզ պատուհաս,
Անդրագոյն քան զդղըժոխս հնդձնումք ՚ի ծով անդնդային.
Դուք չըլիչէ՞ք զխոզաց բան, յորս մըտաք զուք իբր ապաստան,
Խոզեանն զիմեց հեղձաւ ՚ի ծով, ելին եկին դեւք ջրաթաթախ.
Ո՛չ, ես խելամուտ, հեռատես եմ, չ՚կամիմ վարել զայդ պայ–
[*ք ար,*
Գուցէ յայնժամ խսպառ բարձցի արքայութիւն մեր զդժոխոց:
Թողէ՛ք թողէ՛ք ողբամ զաւարն, զանգիւտ գանձս իմ զոր
[*կորուսի,*
Ողբա՛մ զանկումն իշխանութեանս, այլ յաւիտեան չ՚կարեմ
[*կանգնիլ:*
Դուք լըսեցի՞ք թէ զինչ ասաց Նազովրեցին Առաքելոյն,
Եառ ձեզ իշխանութիւն կոխել ՚նդ ատիւք զօձս եւ կարիճս.
Վա՛հ, ես սատան եւ զուք հրեշտակք օձ եւ կարի՞ճ լինիմք
[*մարդկան,*
Եւ մարդիկ ըզմեզ կոխեն եւ հաւասար լինիմք հողին.
Վասըն մե՞ր ասաց Դաւիթ թէ թշնամիք Նազովրեցւոյն
Հող կերիցեն ոտից մարդկան, անէ՛ծք, անէ՛ծք մեզ յաւիտեան:
Մատեաւ յայնժամ դեւ մի ճարտար, որ միշտ չըըլչէր ընդ
[*Յիսուսի*
Ասաց, ո՛վ Տէր, քաջալերեա՛ց, պի՞ բան խօսիս անմըխիթար,
Եւ այդչափ յուսահատիս թէ մեր զըժոխք աղքատացաւ.
Նազովրեցին սակաւ տարաւ, եւ չա՞տ բաժին եթող մեզ:
Զաւետարան ես կարդացի, զոր քարոզէր Յիսուս, գիտեմ.
Քանի՞ անձուկ եւ նեղ զրծէր զուղին երկնից արքայութեան,
Եւ քանի՞ մեծ ընդարձակ լայն ճանապարհ եթող մեզ,
Մեք չնորհիւ ձեր մեծութեան չատ չոյտ լընումք զըժոխոց
[*՚տուն:*

Ես քաջ գիտեմ ըզմարդիկ, որ չըգնան նեղ ճանապարհ,
Զի կարե՛ մարմնասէր են եւ մեղկացեալ թուլամորթ,
Եւ առ չարըն հակամէտ ՚ի բնութենէ ասաց Աստուած.
Հոգին մեծ է եւ առատ քան ըզմարմին, ասէ Յիսուս.
Այլ ո՛վ կամի զայդ լըսել, թող թէ առնել, զրժուարի՞ն բան:
Եթէ այսպէս, մեր ժողովուրդ բազում եւ չատ են, ո՛վ Տէր,
Որ ասես աղքատացաւ՝ հարստանայ զըժոխք մեր.
Եւ զարձեալ թագաւորես եւ հաստատի իշխանութիւնդ:

Ո՛չ, ո՛չ, ես յուսահա՛տ եմ յուսահա՛տ, պիս մի՛ ջա–
[*նայք բափոփել,*
Մեթէ կարծէ՞ք խաւար հոգիք վատք եւ պարծանք են զըժոխոց.
Ես համարիմ զնոսին անպէտ, անարգ անօթ տանն իմում:
Դուք մի՛ տըքնիք զխաւարային հոգիս բերել առ խաւարն,
Որչափ զոքա յաւելուն, այնչափ կրկնին մեր տանջանք:
Ես խաւար եմ, լոյս խընդրեմ, գորդիս լուսոյ բերէ՛ք առ իս,
Զի՞նչ օգուտ ՚ի խաւարէն, խաւարն արդէն մե՛րն է մեր.
Եւ ես կամիմ, որ Յիսուսի, բաժնէն խըլէք բերէք ինձ,

Ընարեալ հոգիք, լուսոյ որդիք, այդ են պարծանք մեր ամ-
[րութեան.
Ո՜հ, այդ ամէն անգիւտ գանձք աւարեցան ՚ի հրզօրէն։
Նազովրեցւոյն հնձանոյն՝ հասեց մաքրեց զկալ զըժոխոց,
Զատոք ցարևան ժողվեց տարաւ, դյարդըն թողուց անչէջ
[հրոյն։
Ո՜ւր Ադամ, ո՜ւր Եւա, Աբէլ եւ Սէթ եւ Ենովս.
Ո՜ւր Նոյ արդար եւ Աբրահամ, ո՜ւր Իսահակ եւ Յակովբ,
Երկոտասանք Նահապետօք բարդաւաճեալ, ազգին փառք,
Հապա Յովսէփ այն գեղեցիկ եւ մեծազօրըն Մովսէս,
Յեսու մեծ զօրավար եւ Սամուէլ եւ դատաւորք Իսրայէլի.
Դաւիթ եւ Սողոմոն, որոց թագաւորք ես լարեցի,
ԶՈղորմեայն ասաց Դաւիթ եւ Սողոմոն զՈւնայնութիւնն,
Ո՛չ, ո՛չ ասեմ ես յաւիտեան, զի կամակոր եմ եւ հպարտ։
Ողորմած Աստուած ներեց, զի ես չասի զՈղորմեայն.

Այլ ես զարձեալ պատուէր տամ ձեզ, ո՛վ կամարար
[հրեշտակք եւ զեւք,
Մի՛ աչխատիք դուք ընդունայն չահ եւ վաստակ համարելով,
Զխաւար հոգիս ածել բերել, ճանճով լընուլ ըզդըժոխս։
Ես խաւար եմ աղջամղջին եւ դուք որդիք խաւարի,
Եւ զի՞ զխաւար բերէք բարդէք դուք ՚ի վերայ խաւարի.
Խեղդի խաւարն ՚ի խաւարէն եւ չըքանայ մեր դոյութիւն.
Փակե՛մք փակե՛մք ըզդըժոխս ընդդէմ խաւար ոգւոց մարդ-
[կան,
Ազատ լիցի մեր բնակութիւն, զի սեպհական մեզ եղ Աստուած.
Թէ պէտք են մարդկանց ըզժոխք՝ թող դատաւոր տէր հոգւոյ
[ղայդ,
Մի թէ անհուն ՚ի տիեզերս չ՚կա՞ն տեղիք պատժելոց։
Իսկ ես եմ ճարտարապետ, հիմն ես ըզբի ըզդըժոխոց.
Եւ ո՞ գիտէր թէ իմ դըժոխք՝ ծնանէր երկնից արքայութիւնս,
Արձակէր զկապեալ զերիս, եւ զիս կապէր ՚ի հազար ամ։
Զմարդն հանէր մինչեւ յերկինս, տանէր ըզնէր անկելոյս ՚տեղ,
Եւ զիս կապէր թողոյր այսպէս յաւիտենից յանել բանդ։
Այլ մի՛ ջանայք, անզօր ոգիք, զիս արձակել ՚ի կապանաց.
Հըզօրին ձեռք զիս կապեաց եւ ո՞ կարէ քակել զայն,
Թողէ՛ք թողէ՛ք ՚ի կապանս իմ, զի ողբացից ես յաւիտեան.
Արդարութիւն եկն յաչխարհ ՚ի դատաստան ընդիս ընդ մարդ,
Որ աչխարհի իշխան էր, Արդարութիւն ընկէց արտաքս։
Խոստովանիմ, տէր Արարիչ, արդարութիւնդ զիս դատեց։
Այլ զի՞ է, զի՞ չըկարեմ, ես խոնարհիլ ասել ասել մեղա՛յ.
Ո՛չ, քանզի վէս եմ, ամբարտաւան, ինձ հակառակ է Աստուած։

Իսկ դու Դաւիթ ցընծասջի՛ր, թող սատանայ նըստի, ողբա.
Պինդ կըքեա՛ ըզտան աղիդ, դու զա՛րկ դարձեալ ըզնոյն բան,
Ցընծացա՛յ ես ՚ի բանըս քո, որպէս այն որ զըտանէ աւար
[բազում։
Ատ ահա փոխեմ, Մանկունք, եւ ես երգոյս իմ զեղանակ,

Յարեա՛ւ Աստուած փառաւք, որ սիրա արթուն նըննջէր յերկրի.
Հարկանե՛մ ուրախալի գԴաւթեան քընար աւետաւոր.
Յըրուեցան իւր թըշնամիք դատապարտողքն ըզնա ՚ի մահ:
Ծափահարէք, ո՛վ հեթանոք, եւ ցընծացէ՛ք դուք առ Աստուած.
Օրհնեցէ՛ք, որ եւ թեւօք Նաչին իւրոյ ինքն ՚ի բարձունս
Առ զաւարն ՚ի գերուղէն՝ զարճոյց անդրէն ՚ի հայրենին:
Վասն որոյ յաղթանակին հընչեմ զփող մեծաբարբառ,
Նոր Յեսուն փըրկիչըն մեր արկ ՚ի կործան զհին երիքով.
Ահարկու ձայնիւն իւր, որ ՚ի Նաչին անդ արձակեաց:
Նոր Մովսէ՛ս հրաշարուեստ գաւազանաւըն խաչանիշ,
Պատառեալ մահուն ըզծով՝ հորդեաց որդւոց մարդկան չաւիղ.
Սուզեցաւ հին Փարաւոն եւ գոռ իշխանն աշխարհակալ.
Եւ եթէ՞ նորագոյն մեզ ճանապարհ ազատութեան.
Որ ոչ եւս տանի զըժուար ընդ անապատ Սինէական,
Ուր կարօտ հացի եւ ջրոյ կրէր տըրտընջող հին Իսրայէլ.
Հապա ո՞ւր, ՚ի Սի«ն վերին, յոր լիութիւն է հոգեպէս:
Անդանօր Ահարօնի քոյրն ըզթմբուկն առեալ ՚ի ձեռն,
Պարագլուխ լեալ կանանց՝ երգէր ըզբան օրհներգութեանն:
Իսկ աստէն ընդ ընկզմել Փարաւոնին աներեւոյթ,
Դասագլուխ լինէր կանանց Մագթաղենին Մարիամ,
Որ զեգերէր ՚ի պարտիզին եւ պարտիզպան կարծեալ ըզՅէրն.
Անձկանօք հարցանէր, տէր զո՛ւ բարձեր, արդեօք ըզՅէրն.
Ասա՛ ինձ թէ ո՞ւր եղեր, զի ես առից ըզնա ինձ.
Ո՛, ո՛ Մարիամ, մթթէ Յիսուս քո բաժի՞ն է, որ զայն առնուս [դու մխայն.

Եւ երբ Յիսուս աղու ձայնիւ կոչեց զանուն, Մարիամ,
Մագթաղենին խանդաղատեալ փարիլ կամէր զոտիւք սիրոյն,
Դեռ ասա եմ, Մարիամ, մի՛ խուճապեր մերձենալ յիս.
Ե՛րթ, ասէր, վաղագոյն դու առ եղբարսն իմ թափառեալ.
Ասա՛ տեսի ես ըզՅէրն ՚ի պարտիզին, Յարեա՛ւ Յարեա՛ւ:

Զուարթունն, որ ՚ի ծննդեան հովուացըն տայր մեծ ա– [ւետիս,

Նոյն եւ արթուն զգաստից կանանց հընչէր յայգուն տարփո– [ղելով,

Ո՛չ ՚ի լուր նախ ուսուերց, այլ դըստերացըն Եւայի,
Յարեա՛ւ, եւ դի՞ խընդրէք ըզկենդանին ընդ մեռեալս.
Եւ լայք զառնապէս զայն, որ սըրբեաց Մարդկան զարտօսր.
Սուզ սըրտին ձեր թախծալից՝ թող փոխեսցի խընդութիւն,
Սըրբեսցին յաչաց կաթիլք, որ առ Նաչիւն ցօղեցիք:
ճալիդ է ՞,ըմբը ե՛ւ:ժ,ժի պ Ս մ բբպպբեիեց,ը,, ժոնչե
Սրգաւոր մայրըն Մարիամ խոցեալ ՚ի սուրըն խորամուխ,
Յարութեամբ Որդւոյն անդէն վիրաց խոցուածքըն բուժէին,
Մագթաղենւոյն չ՚ետ համբուրել, Մօրըն խնայեա՞ց ըզհամ– [բոյր:

Հօտ ցըրուեալ ոչխարացն ընդ քաջ Հովուին ՚ի հարկանելն,
Աւետաւք Մարիամու, զարձեալ ՚ի մի ժողովելով,

Ընդալից եղեն յոգիս ամենեքին յուսապատաո.
Նա՝ յուշ բերեալ անդանօր գվարդապետին կանխագոյն ճառ.
Ես թէպէտ մատնեալ կամաւ ՚ի ձեռն ազգին այն դըժկամակ,
Մեռանիմ անպարտօրէն եւ զիս զրնեն ՚ի գերեզման.
Այլ եւ յետ երից աւուրց յառնեմ կանգնիմ ես կենդանի,
Նորահրաչ մանկութեամբ, նոր նորոգիմ արծուոյ նըման:
Գերարփին լոյս համասփիւռ պահ մի ծածկեալ ՚ի ծոց երկրի,
Թաղմամբ երեքօրեայ՝ յինքն ամփոփեաց ըզչառաւիղս,
Եւ զարձեալ ճառագայթող Արեւն ելաւ ՚Գերեզմանէն.
Զուարթաբեր արշալոյս նոր ծագեցաւ սիեզերաց.
Փարատեալ մերժեցաւ մութն եւ ըստուերն աչխարհապատ:
Նըման վախուցելոյ մարդարէին այն Յովնանու,
Տէրըն եկաց ՚ի սիրտ երկրի եւ մուտ ՚ի փոր վիչապ ձրկան.
Սրաժանիք, աչխարհակուլ բերան մահու լայնաբացեալ.
Ասաց, վա՛չ, ըմբռնեմ, ևկն ՚ի բերանս Որդին մարդոյ,
Այլ ըմբռնել ոչ կարաց, խորտակեցան ժանիքքն իւր.
Եւ զի ոչ ՚ի նորն Ադամ եգիտ ըզմեղս հնոյն Ադամայ.
Յոր թափեաց ըզմահու թոյն եւ մահացոյց ողջ ըզծնունդս:
Հօր որսորդն ամենաբուեստ իւր կուսական դոյզըն խայծիւ,
Զկարթըն ձգեաց ՚ի մահու ծովն եւ անդ կալաւ ըզկէտըն մեծ.
Պատառեաց ըզխոր կըղակն՝ ՚ի դուրս եհան ողջ ողջ հոգիս:
Որ բանիւ տեսանողին երկնոյր ՚ի յանձն իւր կենդանի,
Շօշափել յաւուր միում դրստորին վայրըս երկրի մերում.
Աւասիկ զօրեղադոյն զաչն իւր ձրգեալ գիանն ՚ի վերուստ,
Շօշափեաց ած ըզրըտամբ ըզմեծ վիչապըն բանսարկուն,
Զախջախեաց զղլուխ նորին, թաւալեցաւ կիսամեռ,
Յընծացին հոգիք սրբոց, համբուրեցին զՓրկչին աչ.
[դուկըզ վերկոզ:
Գոչէին օրհնեա՛լ է Հայր, օրհնեա՛լ Որդին, օրհնեա՛լ բա—
Մեռուցեր ըզմեր ոսոխն, որ զատախազ կայր միչտ մեզ:
Որ հակառակ կայր արդարոցն՝ չըլթողոյր զմեզ լինել ընդ քեզ.
Արդ ազատեալ ՚ի խաւարչէն, տար ՚ի տուն Հօրդ լուսաչէն.
Զի ասացեր ուր եսն իցեմ, անդ պաշտօնեայք իմ եղիցին:
Յուգայի ՚չառաւիղէն յաղթեաց կըրիւն Աւրհնու,
Զայն ահեղ մըրընչելով՝ դող առ սաստիկ սանդարամետ.
Զարթեա՛ւ արդէն ՚ի քնոյ Տէրն, որ նընջէր ՚ի սիրտ արթուն
Զ՚առ Յաչիւ արբեալ գինին, թաւիեաց յիւրմէն իրրեւ հըզօր:
Որ մահուամբըն վայրիկ մի գաչըս կափոյց իրրեւ ՚ի քուն,
Միթէ ո՞չ այլ եւս անդրէն յաւելուցու յառնել ՚ի վեր:
Հատն ատոք ցորենոյն՝ յանդաստանէ Կուսին բուսեալ,
Ի կալատեղ Գողգոթային կասեալ Յաչին կամնասալիւք,
Նըման սերման յերկիր անկաւ, մեռաւ որպէս հատն ընդ
[հողով.
Հրաչալի՛ էր այն հատիկն, զոր ձեռըն Հօր ցանեց երէկ,
Եւ այսօր հատն ՚ի հողէն բուսաւ փրնջովք բազմապատիկ,
Մի հատիկ էր որ մեռաւ, զանթիւ հատիկս կենդանացոյց,

Բազմազոյն առատաբեր արդիւնս գործեաց ըստ իւր բանին,
Անհամար նըշխեցելոց պըտղովք ՚ի կեանս բարգաւաճեալ:
Որ առ Ինչիւ կացեալ հանդէպ տիրազրուժիցըն խօլ խուժանն,
Կախեալոյն, ո՛հ, ըզփայտէն՝ վա՛շ կարդային չարժեալ ըզ–
[գլուխս.

Զամօթի հարան խսպառ եւ կորակնեալ եղեն գըլուխք,
Մինչ տեսին զոր քակեցին զտաճար մարմնոյն խաչի մահուամբ,
Զայն չինեաց զերիս աւուրս ճարտարապետըն Յիսուս:
Նա՝ պաշտպան եկաց Որդւոյն եւ Հայրըն իւր զատաստանաւ,
Զ՚առ ՚ի նեղչաց զերծուցեալ՝ ծանոյց համայն աշխարհի,
Թէ Ինչեալ մեռեալ Յիսուս, Աստուածորդի է ճշմարիտ,
Եւ զհանդէս արդարութեան Ինչի նորին՝ ցոյց վորձողացն:
Վասն որոյ նախ առ ՚ի մէնջ միշտ մատուցի քեզ օրհնու–
[թիւն,

Սիրոյդ Հօրըդ մերոյ, որ յաղթելով ՚ի գիւտիճենդ,
Առ սիրոյ մարդոյն անկեալ՝ ըզսիրելիդ մատներ ՚ի մահ.
Իբրեւ թողեալ ՚ի խնամոցդ՝ թողեր ՚ի ձեռըս թըշնամեաց,
Զարչարեցի՛ն չարչարեցի՛ն, անձն բոլոր լըցաւ վիրօք.
Զի նորա մարմնոյն վիրօք՝ բըժըշկեացես դու ըզվէրս
Կիսամահ անկեալ Մարդոյն, որ իջանէր յերիքով,
Եւ ՚ի սրոյ աւազակաց վիրաւորեալ հեծէր ողորմ.
Ոյր ՚ի կերպըն գըթալի եւ նուագ ձայնին աղաչելոյ
Չ՚ածին գութ հայել երբէք եւ լըսել անփոյթարարքն:
Զեռըն նոցին ապիկար՝ չգօրէր ըզվէրս նորին բուժել,
Եթէ ոչ ՚ի քէն, ո՛վ Հայր, Սամարացին ելանէր յայց.
Եւ ո՛ կարէ չափել զսէրդ, զոր սիրեցեր դու դաչխարհ,
Մինչ եառուր ըզսիրելիդ անձին քոյոյ առ ՚ի մահ.
Որ յարիւն անպարտ Որդւոյդ, կենդանասցի մեռեալ աշխարհ.
Եւ այսպէ՛ս ցուցեր առ մարդ զանհուն սիրոյդ քո ըզչափ:
Այլ եւ քեզ Որդւոյդ անմահ՝ մարմնով առ մեր մահացելոյդ
Նուիրեսցի յաւէտ եւս չնորհ ՚ի փըրկելոցդս քո արեամբ,
Որ սիրով դու եղանիլ մարդ ՚ի Կուսէն ոչ չատացար.
Նա եւ անբաւ ըզրկանաց քո հեզութեամբըդ տաննելով,
Ի ձեռաց ապաչնորհաց, ո՛հ, եւ ըզմահ ճաչակեցեր:
Թալկանամ, ո՛վ, երբ ըզքոյդ կիրս նըկատեմ, խաչեալդ
[Յիսուս,

Զարտասուեըն ՚ի պարտիզին եւ զընբըռնումըն կամովին,
Զկալըն քո ՚ի յատենի գատաւորաց լուռ անմըռունչ.
Չհարուածով գանին ճաղկիւն ՚ի պինուորացըն ըզբժընդակ,
Զապտակն, ըզխուչ պըսակն եւ զթուքըն պիղծ՝ անարգանաց,
Զխաչակըռնթիւնդ ՚ի Գողգոթա եւ զքայլ ատիցըդ լըքեալ,
Զտարածումդ Ինչի սեղան եւ զուժգնապիրկ սեւեռումն,
Զբարձրանալն յերկրէ ՚ի Ինչ՝ կալ նըչաւակ աշխարհի,
Զվէր կողի քո սիղախոց եւ զպատանիդ լըրեւ մեռեալ,
Եւ կենդանուդդ ըզթաղումն ՚ի գերեզման մահացելոց:
Այս քո վըշտաց յիշատակ եւ Ինչի մահ չարչարելոյդ,
Զոր պատմէ, Աւետարան եւ ես կարդամ զմահուանդ ճառ.

Յիշե՛մ եւ վըշտակրիմ, այլ եւ ցընծամ ընդ փրկութիւնդ.
Զոր ցուցեր ՝ի մէջ երկրի դու նորահրաչ եղանակաւ:
Ո՞ եաես եւ ո՞ լուաւ թէ ըոյն Աստուած զայր՝ մեր յաչխարհ.
Ըոյն ՝ի կուսէն ծնանէր մարդ, Աստուած լինէր Որդի մարդոյ,
Եւ ՝ի վերջոյ երթայր կամաւ ՝ի խաչի մահ եւ Գերեզման.
Գերեզմանէն յառնէր փառօք, այսպէ՛ս կընքէր զխաչին ճառ:
Ես արդ անկեալ ահիւ ՝ի ծունկս՝ երկրպագեմ, Գերեզմանիդ,
Ուր տարրացար դու մարմնովդ զիս զըրկեցեր ՝ի տապանիդ.
Զի զթաղեալս մեղօք ՝ի հող քո յարութեամբըդ վերածես:
Ո՞վ, Գերեզմա՛ն, Գերեզմա՛ն, որ մահու ղրան կափարիչն ես,
Եւ երկնից արքայութեան՝ դուռըն մըտից եւ ճանապարհ.
Յամէն ազգաց եւ աչխարհաց երամովին ղիմեն գան,
Թէ հարցանես՝ թէ ո՞ւր երթայք, ասեն գնամք յերուսաղէմ.
Քրիստոսի Գերեզմանին երկրպագել մեք ուխտ ունիմք.
Կա՛ց դու հանդէպ Գերեզմանին տես դու ո՞րպէս հոգւով ըզճիւ.
Համբուրե՛ն համբուրե՛ն զվէմն անշարժ եւ կենդանի.
Եւ հաւատան քեզ, ո՛վ Տէր, թէ դու մեռար, թաղեցար ասա.
Վա՛չ, մեռելոց աչխարհին, դու կեանս եաուր քո Յարու–
[թեամբդ.
Անչա՛րժ մնասջիր, Գերեզման, Փրկչի մահուան յիշատակ:

———o———

ՆԱԽԱՁՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ ԻՄԱՍՏԻՑ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑ

———o———

ՍԿԻԶԲՆ երգոյս յուշ առնէ նախ զսէր Հարսին սգագգեաց եւ Փեսային հեռացելոյ· որ զկնի Ցարութեանն երեւի բազմիցս եւ Սողոմոնեան երգոց երգոյն ձայնիւ աւետիս տալով՝ մերժէ ի նմանէ զվարանական սուգն եւ հաւատարիմ առնէ նմա զիւր Ցարութիւն:

Հանէ զՄանկտին ի լեառն Զիքենեաց· Նկարագրութիւն Համբարձման Քրիստոսի եւ հանդէս Հօր Աստուծոյ Հրեշտակաց տօնակատարութեամբն՝ այլովքն հանդերձ:

Ի լեռնէն Զիքենեաց հրաւիրէ կրկին ի Սիօն վերնատուն· ուր զգերազօր Հոգւոյն գալստեանէն· զբազմադիմի շնորհաց նորին՝ երգէ հռչակելով եւ գերազանց ցուցանէ զարդիւնս Հոգւոյն· որով լցան իմաստութեամբ տգէտ Աշակերտքն եւ զօրացան լքեալ ոգիք նոցուն:

Հայցուած առ նոյն Հոգին Աստուած ինքնազօր ընդունել ի նմանէ շնորհս ճշմարիտ գիտութեան:

———o———

ՀՐԱԽԻՐԱԿ

ԵՐԿՐԻՆ ԱԽԵՏԵԱՅ

———o———

ԵՐԳ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Բե՛ր ինձ արդ նուագեցիկ Հարսին ըզսէր եւ Փեսային,
Եւ զմանկանցն առագաստի, զնորածնեալ եկեղեցւոյն,
Հաւատով պսակաւորեալ ընդ Փեսային յարուցելոյ.
Հրճուէր Հարսըն հոգեպէս, մինչ առ ինքն էր Փեսայն Յիսուս:
Այլ աւա՛ղ, ժամ հասեալ էր, որ վերանայր անձկալին.
Ուստի ստէպ կարօտելոցն՝ Ինքըն զաւուրս քառասուն,
Երեւէր եւ ըսփոփէր զոգիս նոցին ըզթախծալից.
Եւ իբր Արեւ լուսաբեր՝ ծագէր զիմաց նոցին նըսեմ,
Հալածէր առ ՚ի նոցունց ըզմուխ սըգոյն վարանական:
Նա երթեալ ՚ի Գալիլիա՝ Հովիւըն քաջ եւ անձնադիր,
Նըստեալ փողէր քաղցրալուր, ձայն արկանէր փոքրիկ հօտին.
Որ թափառէր աստանդելով թագուցանէր զինքն ՚ի դայլոցն:
Զայն առեալ զիմէին անդրը զառինքըն հովուասէր,
Կարօտեալ՝ վարդապետին ազին կենաց անուշարար,
Որպէ՛ս անձուկ ոգւով անկեալ յայնժամ երկրպագին.
Գոգ թէ վաղուց ՚ի հետէ չէին տեսեալ ըզՓարեզին,
Եւ լուսափայլ ՚ի ղէմս յառեալ՝ քաղցեալ ոգիք յագեցան:
Այլ ոմանք երկուացան, քանզի տեսին փառաւորեալ,
Մարմին ունէր լուսապայծառ, նուրբ թափանցիկ լուսոյ
[*նըմման.*
Եւ զի չէր պարզ վարդապետն որ ընդ նոսա չըրջէր անչուք.
Այլ Պետրոս եւ Յովհաննէս, այն է ասեն, հաւատացէ՛ք,
Ձիշդ այսպէս տեսաք դնա մեք ՚ի թափօր դէմք լուսափայլ,
Եւ անդ լրցա՛ւ խրնդութեամբ սիրտ բոլորին յուսապատար:
Դարձեալ ՚ի վերնատուն յորժամ թագչէր Հարսըն տրխուր,
Չհանդուրժեալ եւս ՚ի սրտի նոր աւետեօք Մագթաղենուն,
Լայր եւ սըգով վարանէր ըզսիրելոյն, որ մեռաւ.
Գայր յանկարծ Փեսայն իւր ողջ, առ դուրս կացեալ ձայն
[*արկանէր.*
Բա՛ց ինձ արդ, ո՛վ Քոյր իմ, մերձաւոր իմ, աղաւնիկ իմ,
Որ խանդակաթ ես ՚ի սէր քո Փեսայիդ յարուցելոյ:
Սեւաթոյր զքօղըէ սըգոյ ՚ի բաց այժմիկ առ ՚ի գըլխոյդ,
Զգեցիր արդ պըճնեալ ՚ի զարդ պատմուճանաւրդ Հարսնու–
[*թեան,*
Ողջախոհ գօտեաւ պրնդեալ՝ եկ ընդ առաջ իմ պարելով.
Քանզի ձմեռն էանց զինեւ, անձրեւք անցին չարչարանաց.
Գարուն է արդ զեղեցիկ, զձայն տատրակիս յարուցելոյ,

Աւասիկ զամ եւ հընչեմ ՚ի պարտիզիդ քո փակելոյ,
Որ յանձկալուդդ իմ գաւեալ՝ զիս որոչեաց վայրիկ մի խաչն,
Եւ այրի թողեալ ըզքեզ՝ ողբով լըցար դու յուսահատ:
Արդ առ քեզ դարձայ կըրկին եւ դու առ իս զարձիր այժմիկ,
Պինդ գըրկեա զիս հաւատով, չունիմ այլ եւս մեկնիլ ՚ի քէն.
Դու ընդ իս եւ ես ընդ քեզ սիրով կապեալ անխըզելի:
Զայս ասէր եւ դրօք փակեալ մըտեալ առ Հարսըն սըգաւոր,
Ի միջի զօղեալ հօտին կանգնէր յանկարծ Հովիւըն քաջ.
Շողապէս ընդ պատուհան թափանցելով ծագեալ ՚ի ներքս,
Նո՛յն առ ՚ի կուսէն թանձրը մարմնովն ըմբռնելի:
Հարցանէր տեղեկանայր ըզհաւատոյն ողջութենէն.
Եւ զնոսին ՚ի նոյն կըրկին նոր կազդուրէր կ՚ըչտամբելով,
Առ ՚ի չկարծել զինքն անմարմին՝ առեալ ուտէր զձուկն եւ
[խորիսխն:

Ցետ ութից աւուրց ապա բոտ առաջնոյն մըտեալ առ իւրան,
Երեւէր նոյնօրինակ Առաքելոց դասուն ամբողջ.
Ե՛կ հասպ առ իս, ասէր, Թովմաս, բեր զմատունդ մըխեա
[՚ի կողս,

Շօշափեա՛ զգեղարդախոց վէրք իմ կողիս ձեռօքըդ քո.
Տես աչօք եւ նըշմարեա զձակեալ տեղիսըն բեւեռաց,
Դաւիթ հոգւովն ՚ի հեռուստ, դու ՚ի մօտոյ ո՞չ տեսանես.
Հաւատա՛ ուրեմըն յիս եւ ընդ եղբայրսըն քո դասեաց:
Իսկ Թովմաս զոչէր, Տէր իմ, հաւատացի՛ եւ հաւատա՛մ.
Տեսի ըզվէրս խաչելոյդ, զեռ կարմիր են արիւնանիչ,
Եւ մատունք իմ կարմրացան, այլ ոչ մեռայ ես քո հետ.
Որ ձայն տայի երկչոտ դասուն, օ՛ն արդ եւ մեք մեռցուք ընդ
[քեզ,

Տէ՛ր, մատունք իմ վկայ լիցին, խաչիդ նըշան եւ յիշատակ:
Առ ծովակին Տիբերական յայտնէր զարձեալ ըստ Յով–
[հաննու,

Ուր Պետրոսըն ծովատենչ Տեառն ըզպատուէր անյուչ առնէր.
Փափագեալ հնոյ արուեստին որսալ ըզձուկըն դեզերէր,
Մըտերմօքըն որսակից, որ գհետ երթալ յօժարեցան:
Անդ մանկունըս կոչելով՝ յանդիմանէր Տէրն ըզնոսին,
Եւ հրաշիւք ուսկանալիր խուռըն ձըկանց ըմբռնելոց,
Եւ մի ձկամբն որ ՚ի կրակին եւ նորաստեղծ հացն ընդ նըմա,
Յուցանէր անդէն հրաշիւք թէ յարուցեալ Տէրն ինքն է:
Եւ ո՞վ հապա զայդ պատրաստէր այդ անճարակ աշակերտացն,
Որ ղողջ գիչերըն տըքնելով՝ ոչինչ կալեալ տըրտընջէին:
Սիրոյ վարդապետն էր, որ զորովիր հոգայր զամէն.
Նորանոր ըսքանչելեօք գիւրան ՚ի հաւատս հաստատէր.
Զձարուեթիւն իւր ճըշմարիտ՝ հաւատարիմ առնէր նոցա:
Այլ ըզկնի քառասնաւուրց ՚ի Զեթենեաց լեառըն հանէր.
Օ՛ն Մանկունք, ելցուք եւ մեք ընդ Քրիստոսին ՚ի Սուրբ լեառն.
Գոլ նըմին յուղարկաւոր եւ չնորհաբաշխ յաղոյն օրհնել:

Ո՛վ, քանի ցրնծութիւն էր յաղթող Փրկչին մերում յայնժամ,
Որ ըղձոյըն հայրենի թողեալ՝ յաստիս պանդուխտ եկաց,
Անարգեալ՝ ի մարդկանէ՝ դատապարտեալ եղեւ՝ ի խաչ.
Մեռա՛ւ, բայց Յարութեամբն կեանքս չնորհեաց մահացեալ—
[լոցս,
Երեւեալ Ինքըն նրկուն՝ վանիչ եղեւ աչխարհի:
Եւ իբրեւ ըսքանչելի եղանակաւս վարեաց ըղմարան,
Այսր եւ զօրագլուխն եւ նահատակըն խաչագէն,
Զինուորեալ փոքրիկ խմբին նա քաջալերը կարղաց ասէն.
Յաղթեցի՛ ես աչխարհի, յաղթանակաւ պատնամ յերկինս:
Զի՞ բանիւ մրտերմական խօսէր ասէն առ սիրելիան.
Այսօր՝ ի դէնչ վերանամ, երգիչ Մանկունք, Հարսնարանիս.
Այսօր զողջոյն իմ տուեալ՝ յԱչակերտացըղ հեռանամ.
Այսօր ըղձեզ, Որդեակք իմ, օրհնեմ աչխոյս Հայրական:
Դուք իննեւ զօրացարուք, մի՛ լքանիք յուսահատեալ,
Ցեսիք գիս, ուսայք լինէն գնոր եղանակ իմ յաղթութեանս,
Թէ ո՞րպէս պարտ է եւ ձեզ, որ խաչակրիս դրնցայք գինուոր,
Կուռ վարեալ մերկամարմին՝ կըռուել մըրցիլ ընդ աչխարհ.
Ընդ անճուկ չաւիղ գըժուար հետեւեցէ՛ք հանգիսադրիս,
Զրպխեօք ես ընթացայ լեալ իմ Աչխիւս նախամարտիկ:
Թէ ընդ նոյն յօժարակամ գնաչէն իմ բառնայք արիապէս,
Ակրկայէք եւ մեռանիք վասն կրօնի ճըշմարտութեան,
Որպէս ես այնպէս եւ դուք յաղթանակաւ գայք յերկինս.
Գնամ պատրաստեմ ձեզ մրցանակ, եւ ես եմ ձեր պսակադիրն:
Զուարթս ձեր զբոհանի նոր ամբացոյց Հայրն իմ կօչկօք,
Եւ պատչին պատմուճան ազոյց անդրէն մերկացելոցդ.
Տիրական իչխանութեան ըղմատանին մատոյց՝ ի ձեռս.
Յորժամ եղն ես պարարակ զենայ առ ձեր՝ ի Գողգոթա:
Տի՛ անվախ ընթացարուք արդ ընդ աչխարհըս բովանդակ,
Անվեհեր դուք՝ ի վերայ գրլխոյ չարին կոխեալ անցէք,
Քամահեալ գնետիւք նորին, զինու Հոգւոյն զրահաւորեալք:
Մտանուոյն գօրութեամբ տիրող լերուք տիեզերաց,
Խաղացէք զօձիւք, կարճօք, ձեղ ոչ վնասեն թմոյնքըն նոցին.
Եւ փըշրեցի գխաչիոց չարին եւ մեռուցի գմահն ընդ ոտիւք:
Անմըտունչ զաուին նըման գձեզ առաքեմ՝ ի մէջ գայլոց,
Մի՛ կասեալ զանգիտիցէք՝ ի սրաժանեացըն պարտուղ.
Խորագէտ լերուք մրտօք հանգոյն օձի դուք եւ ըղգոյչ,
Զրպէս լինիմ նոյնպէս եւ ձեզ դարան դընէ նենգիչ ոսոխն.
Բիւրակերպ զաղանի հնարիւք գոտըս ձըգել՝ ի թակարդ:
Որ չինէն եղաք որսորդ՝ ի յալեծուփ ծով կենցաղոյս,
Մի՛ լիցի ձեզ ըմբռնիլ յուսկան որսորդ չար սատանին.
Զօրացարուք մանաւանդ, որ զըմբռնեալս՝ ի բանսարկուչն,
Ուսկանաւ քարոզութեան առ իս ձըգեալ որսայցէք:
Լերուք զարձեալ հեզագոյն դուք միամիտ աղաւնւոյ պէս,
Մինչ բըռնի դուք առաջի զատաւորաց քաչեալ տանիք.
Մինչ ըղձեզ նախատեն եւ բան ըղչար խօսին ըղձէնչ.

Մինչ անարգեալ ելանէք դուք 'ի յատենէ դատաւորաց.
Երանի՛ է ձեզ յորժամ զբրկանս կրիցէք դուք զայսոսիկ,
Որ այսու հարազատ իմ Աչակերտ զոլ ճանաչիք:
Այլ մի՛ լուս մնայցէք այնչափ երբ անարգի ճշմարտութիւնն
Ի խօսիլ զերաւացին՝ յանդուգն եղէք եւ համարձակ:
Լոյս եղի զձեզ աշխարհի, 'ի լոյս գնացէ՛ք, մի՛ ընդ խաւար
Դուք Աստուծոյ քաղաքն էք՝ Սիոնի լերին 'վերայ չինեալ,
Անդ կանգեալ է Աչէին զբօչ, եւ 'ի զբօչին ճշմարտութիւն
Ցաչտանակ եկեղեցւոյ եղի զձեզ երբու զճրագ.
Մի՛ դուք զլոյս Աւետարան թագուցանէք ընդ զրուանաւ
Զոր խօսեցայ ձեզ յունկանէ, ելէք 'տանիս քարոզեցէ՛ք:
Աղ երկրի զձեզ կոչեցի, զի համ տայցէք անհամելոցն.
Հզխոտեալս՝ աղիւ կենաց բանիւ իմով անուշեցէք:
Մայր եղէք աղայացելոցն եւ ջամբեցէք զիանին կաթն
Զոր բանիւ ուսուցանէք՝ զնոյն գործով ցուցէք յանձինս.
Ձիս կատարեալ տեսիք զայն, զի ձեզ արդեամբք աւանդեցի
Թէ զերկնիցն ունիք խօսիլ, զաշխարհի բան թողէք 'ի բաց
Թէ զփառացն յաւիտենից՝ խոտեալ խոյս տուք յանցաւորէն
Թէ զկենացն անմահական՝ ընդ առ աշխարհ մեռեալ լերուք
Թէ զինչն ունիք խօսիլ՝ զՄաչն առեալ հետեւեցէք:
Լուսաւոր զվարքս ձեր, լոյս արարէք մարդկանց առաջ.
Զի տեսեալ հաւատասցեն, փառաւորեն զՀայրն իմ յերկինս
Երբ գամենայն գործէք դուք, զոգւիք զձեզ ծառայս անպէտ
Եւ խոստովան եղերուք, թէ զոր պարտն էր, զայն արարիք:
Այլ, գիտե՛մ, զոր ցարդ ընդ ձեզ ես խօսեցայ յայտնապէս,
Հասու ոչ եղէք լիով թաքուն բանից իմ զօրութեան.
Ուստի փութամ առաքել զՀոգին չնորհաց եւ զիւթութեան
Որ 'ի Հօրէ ելանէ եւ զայ բնակի առ ձեզ անբաժ.
Նա բանայ զմիտսըս ձեր եւ ուսուցէ զամենայն,
Թէ մոռասջիք՝ զինչ խօսեցայ, նա յուշ բերէ ձեզ 'ի միտս.
Եւ բանիցըս խորագոյն առնէ հըմուտ եւ իմաստուն.
Ես 'ի ձէնջ մեկնիմ երթամ, փոխան լիցի նա ընդ իմ.
Սգաւորացդ աչխարհի՝ լիցի սփոփիչ եւ մըխիթար,
Զօրավիդ զինուորացդ, որ զպաչէին կրէք ըզդրօչ.
Զայն ազգու խրախուսական՝ լըքեալ ոգւոցըդ դիւրաբեկ:
Դուք ըզՀոգին ըզգեցեալ անպարտելի քաջանայցէք,
Ընդ աչխարհ եւ սատան, եւ ընդ մարմին մարտընչելով;
Յաղթեսջիք աչխարհի, յաղթանակաւ դարձջիք յերկինս.
Օ՛ն գնացէք, այլ մի՛ մեկնիք 'ի քաղաքէն Երուսաղէմ,
Անդ նըստեալ ըսպասեցէք Հօրն աւետեաց, զոր խոստացայ:
Սւարտէր, Յիսուս ըզբան եւ համբարձեալ զձեռս իւր օրհնէ,
Այն աչովն արարչագործ, որ գկաւն արար մարդ կենդանի
Այն աչով նորաստեղծէր զգունդ մի Աղամ իչխան երկրի.
Իչխա՞ն ոչ անասնոց, այլ տիրապէս մարդկան հոգւոց:
Այն աչով ձեռնադրեցան նոր երիցունք եկեղեցւոյ,
Անգէն անոսոխական վարել ըզՀօրն փոքրիկ,

Պաշտել զեկեղեցին, պաշտօն չառնուլ յեկեղեցւոյն,
Քրիստոսի նմանելով զանձն ՚ի փրկանս տալ բազմաց,
Զբարիսել միմեանց վերայ եւ ոչ հօտին եւ վիճակին:
Այդ դատաստան վըճռեց Յիսուս, դուք եղբա՛յր էք ամենեքին,
Որ ասաց միայն չասաց, որպէս յետինքս միայն ասեմք.
Ո՛չ, ասաց եւ արար, լոյսըն հողին սպասաւորեաց:
Այն անէծք, որ ՚ի Հօրէն զեղան ՚ի գլուխս յանցաւորացն,
Յօրհնութի՛ւն փոխարկեցաւ ասա բերանովըն Յիսուսի.
Լինելոյն անդրէն ՚ի հող՝ դառնալ լինել ՚ի հոգենիւթ
ՅԱստուա՛ծ միանալով՝ նովիմբ ՚ի դրախտըն վերբերիլ:
Ընդ աւարտիլ օրհնութեանն գօրացուցիչ եւ չնորհատու,
Նոր եղիայն ինքնաթռիչ եւս հրաչային կառօք մարմնոյն,
Ի միջոյ Աչակերտացն անջըրպետեալ վերանայր:
Զմարգըն քարչեալ տանէր ՚ի վեր, թեթեւացեալ էր մարդոյն
[բեռն,
Զայն ըստանձնեալ էր Փըրկիչն, ազատ թըղէր մարդն ՚ի վեր.
Որ ծանրացեալ էր նա մեղօք, յերկիր հակէր կապարի պէս:
Բա՛րէ, զի՞ ցաւ էր յայնժամ բաժանելոցն առ ՚ի սիրոյն,
Ի՞բր անթարթափ պըշուցեալ ընդ գարչապարս Վարդապետին,
Աղաղակ բառնային Եղիսէի նըման վայրուստ.
Յիսո՛ւս Վարդապետ, դու ոչ միայն կառք Իսրայէլի.
Այլ եւ հանուր հեթանոսաց, գորս քո Աւետիւդ կենաբար.
Այդպէս ունիս վեր հանել իբրեւ կառօք յերկրէ յերկինս.
Ա՛րկ այսի, ժըտեմք ՚ի քէն, ոչ ըզմաչեակըն մաշածոյ,
Այլ ըզհոգին եօթնաչնորհ, որով հարեալ ղեւետ աչխարհիս,
Նըմա՛ն Յորդանանու պատառելով գկուրսըն մեղաց,
Ցայդ վեր կոյս ելցուք եւ մեք ընդ քեզ ՚ի քոյդ չաւիղ նորոգ,
Զոր այդպէս հորդելով լայնես բանաս մեր ընդ առաջ:
Մի՛ զոր մեզ խոստացար ՚ի յառաքումըն յապաղեր,
Ո՛հ, ՚ի քէն թողեալ այրի՝ այժմէն պատիմք տարակուսեալք:
Ակընկալեալ յուսայաք մանկունքըս քոյդ առազաստի
Հոգեզուարճ խընջոյս կազմեալ՝ ակումբ առնուլ եւ պարել
Ցաւէ՛րժ ՚ի Փեսայիդ յարուցելոյ սուրբ Հարսնարան.
Եւ յագիլ ՚ի քո փառացդ, որ ըզգեցար նոր յարութեամբ.
Շուտ լրացաւ քառասուն օր եւ քանի՞ կարճ էր ժամանակն.
Տէ՛ր, կարօտա՞վ թողեր ըզմեզ, փութով այդպէս բաժանեցար:
Երբ ըզմիտըս մեր բացեր փըչմամբ ՚ի մեզ գՈգիդ քո սուրբ,
Իմանալ, որ վասն քո զկանխաճառ բան մարգարէից.
Այն ի՞նչ աչք մեր բացան դիտել զանտեսդ առ ՚ի նոցունց,
Ծածկեցար ամպով ՚ի մէնչ իբրու զարեւ երեկորի:
Որ ծագեցար ՚ի բարձուց ճառագայթիւքըդ գերահրաչ,
Ի վերին մայր Սիոն՝ անդրէն յերկրէ մուտ արարեր:
Ի՞նչ, զի զարձեալ գըտցուք ըզքեզ առ մեզ, Յիսուս,
Եւ տեսլեամբըդ տենչալի, օ՛չ, հոգեպէս հրճուեսցուք:
Զայս նոքին, այլ զի՞նչ անդէն սպիտակազգեստ արք
[լուսաւորք
Երեւեալ եւ աւետիս տային նոցա յուսադրական.

Զի յակճիռս եղեալ ՚ի վեր հայիք այղքան, Գալիլիացիք·
Սիրակաթ աչօք դկնի սիրեցելոյն յափրշտակեալ,
Այդպէս որ չեւ խաչեալ ձեր եւ դո՞ւք յերկինս դնալ կամիք·
Կալ վերին ՚ի Հարսնարան ընդ Փեսային ուրախակցիլ:
Մի՛ կարի ըզտարփալին յուշ բերելով ճմլիք ՚ի սիրտս,
Գայ նա վաղ դոյն օրինակ, որպէս այժմիկ ղընաց յերկինս:
Թախծալից տըխուր դիմօք դարձան անտի յերուսադէմ,
Եկին մըտին ՚ի վանս իւրեանց, անդ խըմբէին ՚ի մխային·
Համայն դասք Աչակերտաց եւ Մարեմանք եւ Մայր Տեառն·
Միշտ յաղօթըս կանխելով ըսպասէին Հօրն աւետեաց·
Ասէին գամէն անցից, զոր կատարեաց Յիսուս Բանն:
Ե՛կ բեր արդ, ըզհրեչտակաց դասուց երգել զոհնակցութիւն
Զոր կարգաւ կատարեցին ընդ համբառնալ Բանին ՚ի վեր·
Դասք ներքին խորհըրդազգածք Մարդացելոյն անօրէնու–
[թեան,
Առ վերին դասս անդիտակ՝ ըղձաձայնեալ բարբառէին·
Համբարձէ՛ք ըզդրունըս ձեր, ա՛յ Պետութիւնք երկնաւորաց,
Թող մըտցէ ընդ այն յաղթող Վեհ թագաւորըն փառաց:
Որ ընդ մէջ երկնի, երկրի զխաղաղութիւն արար էմմանըն:
Համբարձէ՛ք պահապան Քրովբէք սուր ՚ի ղրանէ ղրախտին
[երկնից
Թող անցցէ ազատօրէն Աղամակերպըն Փըրկիչ,
Որ եբաց զայդ ճանապարհ, զոր փակեցիք Աղամայ ղէմ:
Բացէ՛ք եւ ղուք, Սերովբէք, ըզմուտ վերնոյ վարագուրիդ,
Թող մըտցէ ՚ի ներքին կողմն անցեալ կայցէ առաջի Հօրն,
Քահանայն ինքնանուէր պատարագուըն հաչտութեան,
Զանարատ Կուսին պըտուղ ընծայել Հօրն ՚ի մարդկանէ:
Այլ վերինքըն սըխրացեալ ընդ նոր այս լուր մեծասքանչ,
Նա յաւէտ ՚ի չքնաղ կերպ վերընթացող Թագաւորին,
Զարմացեալք եւ ՚ի ներքնոցըն գոլ հասու հարցանէին·
Ո՛վ իցէ այս Թագաւոր, որ դիտակդ էք, ասացէ՛ք մեզ,
Զի՞ դիմեալ արագալիս գայ յԵդովմայ եւ յերկրէ
Դա՛ մարդ է, մարմին ունի, դի՞ վերանայ հրեչտակի պէս,
Մեք տեսաք զենովք Եղիա, որք հրեչտակօք համբարձան վեր,
Կարմիր են ձորձք իւր համակ եւ գեղեցիկ է պատմուճանն·
Թագ ՚ի գլուխ եւ փեսայի նորոյ նըման զարդարեալ ինքն·
Նա՛՝ ցընծայ հըսկայապէս եւ ճոխաբար ընթանայ վեր·
Կարի բուռն է զօրութեամբ իբրեւ յաղթող գայ ՚ի յերկրէ·
Նորաբանչ է դրօշըն իւր խաչանկար ՚ի գոյն արեան,
Եւ անարգել ընթանայ ՚ի ճանապարհըս երկնաչուս,
Միայնակ ինքն առանձին առանց ուրուք օգնականի:
Ո՞իցէ, տուք մեզ նըշան գնոր Աբքայէս ամենասքանչ,
Երեւեալ գերդ առաւօտ, այլ ՚ի յերկրէ զարմանապէս·
Գեղեցիկ իբրեւ գլուսին ջահավառեալ բոլորապէս,
Ընտիր եւ քան զարեւ, ո՛վ, ՚ի սաւորին յերկրէ ծագեալ
Ի հիացումն եւ նոր տեսիլ կարգեալ է մեզ երկնաւորացս·
Գոգ թէ երկնից Տէրն է ինքն եւ փառակից աթոռոյ Հօրն·

Ասացէ՛ք, ո՛վ ներքին դասք, ո՞իցէ Վեհ այս Թագաւոր։

Է՞ր այդպէս անկարանայք դՏէր զօրութեանցըդ ճանաչել։
Այդ իսկ է, ո՛վ Սերովբէք, որում երդէք զերեքսըրբեանն։
Այն է զա, ո՛վ Քերովբէք, ումմ ՚ի հանգիստ փառաց լինիք։
Ո՞չ տեսիք, մինչ ՚ի ծոցոյն հայրականի լուսածագեալ,
Առ ձեօք անց եւ էջ յերկիր բանն ՚ի վերուստ չոգանմամն,
Մուտ ՚ի կուսին սուրբ արգանդ եկն ՚ի մարմին անարատ,
Հրաշապէս ծրնաւ նա մարդ, այլ ո՞ զիտէ զանճառ բան,
Բեթլեհէմի երինուց վերայ մեք երգեցինք զՓառճի ՚ի քար–
[ձուին։

Մանուկ Աստուած մարդ ծընաւ, այլ զօրութեամբ ցուցաւ
[Աստուած,
Աստուած՝ բայց ըմմարդոյն կիւրթս ըոլոր կրըեաց մարմնով։
Ի վերջնում աւուր ապա չոգաւ ինքնին ՚ի հարչարանս,
Մատնեալ՝ եւ զառնապէս վըշտաց Յաչին տարեալ՝ մեռաւ։
Մարմնով եղաւ ՚ի Գեբեզման, այլ էջ հոգւովն ՚ի ներքին
[բանսն։
Անդ քարոզեալ հոգւոցն արդար, հաւատացին թէ Փըրկիչն է,
Արձակեցան կապեալ հոգիքն եւ ընդ Փրկչին հա՛ գան ՚ի վեր,
Տէրըն Յարեա՛ւ ՚ի մեռելոց, զմեռեալս յարոյց ընդ իւր
Այսպէ՛ս քալ մարտադիրն ըղթըչնամին իւր վանելով
Հրաշափառ յաղթանակաւ յերկրէ զարձեալ գայ ՚ի յերկինս,
Օ՛ն արդ երգով օրհնութեան բարձր արարէք ըզնահատակդ։

Իսկ որ հուպ յառեալ ընդ գեղ հրաշանային կարմիր ձորձոյն
Հարցանել ոչ ՚ի ներքնոցն, այլ ՚ի Յիսուէն ըզճանային.
Տէ՛ր, զի՞նչ այդ քո հանդերձ համակ ՚ի գոյն բոսորագեղ,
Մի՞թէ հընձա՞ն հարեր դու նոր որ դեռ կարմիր են սըրունք–
[ներդ։
Եւ լիակոխ առնելովդ ոզջամբ դու զայդ թաթաւեցեր։
Եւ ընդէ՞ր են այդ նշանք վիրաց ՚ի յոտս քո եւ ՚ի ձեռս,
Ընդ ո՞ւմ ինքնին մըղեր ըզմարտ, մի՞թէ չգո՞յր քեզ զօրավիդ,
Զի՞ լըեռնեայն գործներ զայդ, մեք չըլուաք փողոյդ ձայն։
Եւ ո՞ւր էր քո կուսյ տեղ, յերուսաղէմ քաղաք Դաւթի
Ուստ ի վեր դաս արդ փառօք զայդ զեղեցիկ վէրս ընկալեալ։
Թէ անչուշտ որպէս ասեն ըզքէն ներքինք իցես Աստուած,
Հաւատա՛մք եւ մեք ՚ի քեզ Տէր զօրութեանց եւ Արարիչ։
Զի՞ հապա դանեղական Աստուածութեամբըդ լուսագեղ,
Նիւթական եւ զարիւնոտ զդեցեալ ունիս այդ նոր հանդերձ։
կերպդ է իսկ Ազամային, բայց հրաշազոյն է ընթանալդ։
Նա մարմնովըն վայրաբեր, դու վեր այդու ՚ի քեզ եւ սլանաս։
Եւ է՞ր ըզբիւրաւոր բանակս որ քեզ եմք գինուորեալ,
Թողե՞ր եւ զադա ՚ի մէնչ իչեր յաչխարհ միայնակ։
Ոչ գիտեմք, թէ ի՞ւ, ո՛վ Տէր, վանիչ եղեր դու թըշնամոյն,
Այդ մարմնո՞վդ մարդկային թէ զօրութեամբդ Աստուածային։
Ուսո՛ մեզ աւասիկ ըզյաղթութեանդ նոր յեղանակ։

Այս գործ է իմ անքընին, ո՛վ լուսատեղծ հոյլք հրեղինաց,

Մխայնուամ յայտնեալ յինէն եկեղեցւոյս նորածնելոյ.
Թէ տարփայք եւ դուք յաւէտ զայս ուսանիլ ըստուղտակս,
Ոտնարհեալ հասու լերուք ՚ի ստորայնոյ եկեղեցւոյն,
Որ ինձ Հարսն եղեւ նա կոյս եւ ես նըմին Փեսայ մաքուր:
Ո՞ւր արդեօք խորհուրդս այս մեծ կատարեցաւ, դիտէ՛ք,
[գուարթունք.
Ո՞չ ելիք եւ տեսիք զիս, ո՛վ դուք վերին Սիոնի զըստերք,
Ի լեա՛ռըն զմըրսոյ եւ հրաչակերտն իմ Հարսնարան.
Անդ ահա նոր պատմուճան այս առեցեալ մարմնոյս իմոյ,
Որ գեղովըն կուսական՝ չուչանի պէս փայլէը յառաջ,
Դարձա՛ւ բոսորաթոյր, մինչ ես յօրն իմ ուրախութեան,
Բազմեցայ Աչէին ՚ի գահ՝ պըսակեցայ կարմիր արեամբ:
Անդ ըզլի հրնճան Աչէին ես կոխեցի սրբամտութեամբ,
Յորմէ կաթիլք արեան գինուոյն ցայտեալ հանդերձք իմ
[կարմրացան:
Անդէն առի եւ զայս վէրս, ո՛հ, ՚ի տանէն իմ սիրելեացն,
Անկորուստ յիս պահելով՝ ցուցից նոցա յիմ գալըստեանն:

Այսպիսի օրինակաւ, ո՛վ դըւարթունք, գինու մարմնոյս
Պարտեցի ըզբանսարկուն յաղթայարիչ նախասահզծին,
Որ մեզօք ախորժ պըտղոյն մարմնովըն իւր ծանրանալով,
Ի դրախտին բարձրութենէն անկաւ յաչխարհ վայրաքարշ:
Սկըզն Հօր գիս վարեց իչոյց ըզկնի անկեալ մարդոյն,
Որ զմարմին մեղաց նորա առի գինեւ աստուածութեամբս
Ջծանրութիւն բարձի մեղաց, եւ անարատ պահելով զայն՝
Յերկրէ հանեմ ՚ի յերկինս այսպէս ընդ իս թեթեւսնթաց:
Շոյտ ուրեմն արագեցէք, ո՛վ սքանչացող Սրովբէից դասք,
Զխորանին ուստի ելի բացէք այժմիկ ըզվարագոյրն.
Յոր մտեալ մատուցից զայս պատարագ Հօրն իմ հաճոյ:

Զի՛ անդէն սաւառնացեալ սրբրբանըւազ սկբարւիւ գունդք,
Ոմն ըզվառ յաղթանակի առեալ երգէր բարձրաբարբառ.
Ոմն անցեալ ըզխորանին Երրորդութեան բանայր ըզփեղկն.
Մուտ առնէր ընդ այն Ցիսուս, Հայրըն յառնէր զայր ընդ
[առաջ.
Ըզսիրած որդեակըն իւր ողջագուրէր ըզմիածինն,
Համբուրէ՛ր համբուրէ՛ր ըզնոր Փեսայն Ադամակերպն:
Նորն Ադամ, հնոյն Ադամայ որդիացեալ զգեցեալ զպատկերն
Ջհայրն Ադամ ածէր առ Հայրն ՚ի հաչտութիւն եւ համբոյր.
Ո՛վ, սուրբ համբոյր, երկինք, երկիր, Աստուած եւ մարդ
[եղեն մի,
Անդ կրկնեցաւ, փա՛ռք ՚ի բարձունս, խաղաղութիւն երկնից,
[երկրի
Եւ ո՞վ միջնորդ այս հաչտութեան, միակ Ցիսուս եւ ո՛չ ոք:
Եւ ապա Դաւթի բանիւն ասէր ցՈրդին Հայրն Աստուած,
Նի՛ստ, Որդեակ, ընդ աջմէ իմ, որ ՚ի յերկրէ զաս վաստակեալ,
Ա՛նց բազմիր ընդիս յաթոռ այդ առեցեալ մարմնովըդ քո.
Եւ ահա Ադամ եղեւ իբրեւ զմի ՚ի մէնջ Աստուած:

Եկաց յանկարծ անդ սատան, ո՛ ո՛ մխիթէ ես չ'ասացի՞,
Թէ ուտիցէք լինիք Աստուած, ահա Ադամ չըըչեաց զբան քո
[այսպէս

Զի յայտնեսցի բանսարկուիւնդ եւ դու լիցիս խայտառակ։
Զի՞ դու ասա, ո՛վ ապստամբ, քո տեղ զըժո՛խքն է զըժո՛խք.
Ե՛լթ ի հուրն յաւիտենից, զբեզ այրեսցէ քո նախանձ։
Այլ դու ե՛կ, մարտաղիըդ իմ, որ պարտեցեր զմահու իշխան,
Յաղթեցե՛ր Մանուկդ իմ քոյ, տապալեցաւ 'ի քէն աշխարհ,
Զո՞ր պսակըս հնսեցիս, եղից 'ի գլուխ քո գերագոյն,
Նոր անուն տամ ես քեզ, որ քան զամէն անուն վեր է.
Ո՛ամ երկին, երկիր բոլոր երկրպագեն խոնարհելով։
Օ՛ն հապա, ո՛վ հրակերպեան հոյլք Հրեշտակաց եւ Պե–
[տուքիւնք,

Պարակից եղեալ մխմանդ զերգըս Դաւթեան հընչեցուցէք,
Այսօր է օր փրկութեան երկրի, երկնից, մարդկան եւ ձեզ,
Արարեալ յինէն անդուստ իբրեւ օր մեծ եւ հրաշաւէտ.
Հըրճուեցէք պարելով եւ ցընծացէք ուրախամիտ,
Աւասիկ հասայք աւուրն, ում անձկալով ըսպասէիք։

Այլ Որդին, որպէ՞ս յայնժամ զբան իւր առ Հայրն ուղղէր
[այսպէս.

Հա՛յր, արդար, գհաճոյս կամացդ ես կամակար կատարեցի,
Առ 'ի քէն ելեալ իմէ գհետ կորուսեալ մի ոչխարին,
Ի մէջ լերանց աշխարհի յոյժ որոնեալ վաստակեցայ,
Մինչ ելի 'ի գլուխ լերինըն Սիոնի գըտի գայն, վա՛շ,
Ընդուզեամբ 'ի յուս բարձեալ առ քեզ հանի աւասիկ,
Զոր խառնել ընդ անմոլար հօտին այժմիկ արժան է, Հայր.
Եւ զդրացի դասս արդարոց կոչել առ մեզ ուրախակիցիլ։
Նա՝ զօրէն աւելածու կնոջն 'ի միջի տանն աշխարհին
Ճրագ վառեալ գմարմնոյս իմոյ՝ եղի Խաչին 'ի յաշտանակ,
Աւելցի գազբիւրս մեղաց, եւ մուխ յերկիր մոռացեալ,
Զառ 'ի մէնջ ըզկորուսեալ զրամըն գըտի Սիոնի լեառն,
Եւ բժանդքն սրբբելով 'ի հուր արեան իմ կողահոս,
Նոր եղեւ ըստ առաջինն՝ մաքուր փայլուն ոսկւոյ պէս։
Պարզ էր եւ սըրբատեալ զրամըն մարգոյն՝ 'ի բնութենէն,
Բանսարկուին պատրանօք առ արտաքուստ ժանգոտեցաւ.
Ծանեա՛ զայս, յոյժամ 'ի փորձ մատեալ նըմին մարդեղու–
[թեամբս.

Զ'ի բոց հրոյս արկեալ ըզնա բորբոքելոյ 'ի մեծ սիրոյդ,
Հալեցի, սըրբեցաւ ժանգն, զբառս մաքուր որպէս յառաջն.
Եւ ձուլեալ գայն ընդ լուսոյս միացուցի ըզնխլեմականն,
Ահա՛, սուրբ ամէնայնիւս, քեզ ընծայեմ զպատակեր մարդոյն.
Տե՛ս ա՞յն է իսկ նոյնատիպ, զոր անարատ ձեռօք ստեղծեր.
Առ, Հայր իմ, եւ դիր զարձեալ 'ի զանձարանդ արքայութեան։
Հայր իմ, մինչ ես 'ի պարտիզին աղօթէի առ քեզ ուժգին,
Անդ մատուցաւ մահու բաժակ, որ ես ըմպեմ կամակար,
Արբի՛ գայն 'ի Խաչին եւ մատուցի զանձն իմ 'ի զոհ.

'Նդ անբան զոհիցն Ահարոնի՝ Ես քահանայս մատեայ 'ի զոհ.
Մի՛անգամ պատարագեալ նուիրեցայ Քեզ, ո՛վ Հայր.
Առ փըրկութեան մարդոյն զու զայս՝ բաւ համարեա յաւիտ–
[եան:
Ընդ աչխարհ հաչտեաց վասն իմ, քանզի մի՛ջնորդ եմ հաչ–
[տութեան,
Ես քահանայ եմ մըշտակաց 'ի ներքին կողմ վարագուրիդ,
Քեզ յանդիման կացուցանեմ ըղձաչին մահ եւ յիչատակ,
Ես բարեխօս վասն աչխարհի, վասն այնոցիկ որ հաւատան,
Պահեա՛, Հայր իմ, զհաւատացեալս, զի որդիք են Հօր բարձ–
[րելոյդ,
Զորս քեզ Որդիս դրեցի արեամբս եւ ժառանգորդ արքայու–
[թեանդ:

Եւ 'ի քէ՞ն հայցեմ այժմիկ, ո՛վ փառակից, Հոգի Սուրբ,
Է՛լ յաղբարան իմ անտերունչ, որ վըհատեալ են ապչութեամբ,
Է՛լ սիրովդ արդ 'ի նոսա, որ ըսպասեն Քեզ փափագմամբ.
Է՛լ հանգիը եւ 'ի սըրտից նոցին մերժեա՛ զահ, տարակոյս,
Որ զօղեալ 'ի վերնատուն, ո՛հ, պաչարեալ են երկիւղիւ:
Քանզի այն ինչ 'ի Պաչի ժամն Թողի միայնակ ըղնոսին,
Տատանեալ իբրու զեերեւս 'ի չարժմանէ ուժգին հողմոցն,
Ի վիմէս հաստատանոյ 'ի բաց խախտեալ տապալեցան.
Եթէ ոչ իմ Յարութիւն պընդէր զնոսին 'ի հաւատս,
Եթէ ոչ Հայրն իմ պահէր, որում աւանդ եռու յայնժամ,
Մինչ յերեկուն սուրբ Ընթրեաց, աւանդէի սիրոյ կրատակս:
Հասիր օն Հոգի հըզօր վառեա զնոսին եւ զօրացո,
Եւ սըրտիցըն բեկելոց՝ վէմ անզամանդ լեր կարծրազոյն,
Տուր խրախոյս լըքեալ ոգւոց, թո՛ղ 'ի կրկես ընդ աչխարհ:
Քո՛յդ յայսմհետէ 'ի խնամս յանձնեմ զգունդն իմ փոքրիկ,
Զօրավար լեալ նոցին զու խաղացո 'ի յաղթարիդ.
Գիտե՛մ, զի քո մատամբ յաղթահարեն ըզսիեզերս:
Դեռ սրտէտ են իմ Աչակերտք եւ թանձրամիտ գալիլեացիք,
Թէ մոռացան, զի՛նչ խօսեցայ, յուչ ած նոցին զայն ամենայն,
Թէ լի արա զհոգիս նոցա իմաստութեամբ եւ զօրութեամբ:
Զգէմս յերկիր եդեալ, Մանկունք, տացուք համբոյր
[Առնատեղեացն,
Ի Զիթենեաց լեռնէն լ՚ելեալ՝ ելցուք կրկին 'ի վերնատունն
Ուր խմբեալ ընտրեալոց զաւք ըսպասէին աւետեաց Հօրն,
Երգեցից անդ զերկոցին առ 'ի Հօրէ զՀոգւոյն գալուստ:
Որ այն ինչ լրումըն լինէր հընգից տասանց Պենտեկոստէ
Բանըն երթայր, Սուրբ Հոգին զայր, ոչ մեզմագոյն փո–
[ռակցին պէս,
Այլ սաստիկ հողմոյ նըման ահեղաձայն որոտալով,
Մուտ առնոյր այսըր յանկարծ, տունն ողջ լընոյր հրաչէկ
[լոցով,
Երեւէին հրակերպ լեզուք եւ հանդչէին իւրաքանչիւր
Ի վերայ ընտրեալ գասուն որպէս կամէր Հոգին չընորհաց,
Աստ յայնժամ էր տեսանել զձայնից հընչումն այլատարած,

Թէ զի՞ առանց աչխատութեան՝ ոգէտ եւ անուս Աչակերտքն
Հրաշագոյն ՚ի գպրոցիս առ ՚ի Հոգւոյն վարդապետեալ,
Քաջակիրթ ՚ի մի վայրկեան ուսան խօսել զբարբառս այլոց:
Ի հանդէս հոգեվարժիցն խուռն ընթանայր մարդկան ժողով
Նորալուր ըզդէպ հրաշից դիտել աչօք յանվարժ ձընորսս:
Ընդ որս յաւէտ սքխրացեալք եւ ասէին սքանչանալով.
Գիտէ՞ք դուք ըզդոսա, որ են գռեհիկ Գալիլիացիք,
Շինականք եւ անչուք ՚ի գաւառի ծընեալք ողջոյն,
Զմի բարբառ ամենեքին եւ եթ ուսեալք ըզհայրենի:
Բա՛ըէ, զկա՞րդ ըզդրոյր ազգաց լեզուս այժմիկ ուսան խօսիլ.
Ոմն ըզճոխ Հռովմայեցւոց բարբառ ո՞րպէս քաջիկ հընչէ,
Ոմըն պերճ Հայոց բառիւք, զի՞ վայելուչ բանս յօդէ.
Նո՛ր են այս ըսքանչելիք Աստուածահրաչ ցուցեալ առ մեօք,
Զի՞նչ արդեօք լինել կամի, եւ մեք բնաւին անգիտանամք:
Այլ կխոցըն խազ առեալ գմեծամեծօքն Աստուածայինն,
Չհանճարով Հոգւոյն լըցեալս՝ զոլ քաղցուալից՝ համարկին,
Իսկ Պետրոս, որ աղախնոյն հարցմամբ լեզուն կակազէր,
Նըսեմեալ դողայր առ խարոյկին եւ առ ահի զանձըն պահէր,
Զի՞ ասելն յառնէր, յոտին, զոր ուրացաւըն դաւանէր.
Յի՛ս զարձուցէք ունկն, որ զարմացեալդ էք ապչութեամբ,
Ո՛չ որպէս դուքըդ կարծէք, եթէ արբեալ եմք ՚ի գինւոյ,
Այլ ՚ի Հոգւոյն բաժակէ, որ ըստ բանին Յովելեա,
Տկրըն հեզ յոգւոյ իւրմէ առատահոս ՚ի վերայ մեր.
Որով արդ մեք հրաշապէս խօսիմք պէս պէս լեզուս ազգաց:
Այս պարզեւ է Յիսուսին, ում Աչակերտ եղաք յօժար,
Զոր զաւեալ յանիրաւի՝ սպանիք զանմեղն եւ զանպարտն:
Իսկ Աստուած յարոյց ըզնա ՚ի մեռելոց հզօր ձեռամբ,
Որ բազմիցըս երեւեցաւ փառաւորեալ մարմնովըն իւր,
Ցոյց մեզ ըզվէրս խոցեալ կողին, ընդ որ հայեցաք ՚ի Ներչին:
Համբարձաւ եւ զաւետիս Հօրըն իւրոյ մեզ խոստացաւ.
Զոր առաքեաց աւասիկ, ընդ որ այդչափ սքանչացեալ էք:
Զեզ ե՛րս են այս աւետիքս եւ ձեր որդւոցն հաւասար,
Որ կոչին հրաւիրանաւն ՚ի հարսանիս արքայ Որդւոյն,
Թէ զարձիք եւ ՚ի Յիսուս հաւատացէք ապաչաւեալ:

Այսր եւ ինձ է սքանչանալ, որպէս ճառող Լամբրոնացին
Թէ առ ի՞նչ Քրիստոսի այնչափ հրաչիցըն մեծամեծ
Ո՛չ գգաց, ո՛չ չարժեցաւ Երուսաղէմ գալ ՚ի հաւատ,
Ո՛չ զիտաց գոնէ յաւուրս Փրկչին իւրոյ զխաղաղութիւն:
Իսկ աստանօր Պետրոսին մի բարբառոյ քարոզութեանն,
Անձի՛նք երեք հազար աչակերտիլ յօժարեցան.
Որ այսու քարոզեցաւ արդիւնք Հոգւոյն զերազանց:
Բանըն երթայր, Հոգին գայր, եւ զի Հոգւոյն էին պահեալ
Զբանին ընտեսութիւն ածել յաւարտ եւ ՚ի լրումն.
Բանն ըզմարդկան սիրտս արօրեալ՝ զինանին կենաց ցանեալ

[սերմն

Թող այնպէս իբր առ հողով Ինքըն չոգաւ ՚ի յերկինս:
Եկըն Հոգին կենդանարար ցօղեաց ըզցօղ իւր ՚ի վերուստ,

Ո՛վ, անդէն չոյտ ՝ի վեր ծլէին իւր էակքին բանից բոյսք,
Պետրոսի ՝ի մի հատէն, երեք հազար հատ բուսանէր:
Յերկի՛ր, յոր ընթացեալ սերմանահանքն Քրիստոսին,
Հերկել եւ ՝ի նմա ցանել զցորեան սուրբ հաւատոյն.
Զոյգ ընդ բանին ընթանայր վըտակ Հոգւոյն ոռոգանող.
Ջուր տուեալ արբուցանէր, պըտուղ բերէր բազմապատիկ:
Որ չըրջէր անդ խակըղբան ՝ի ջուրս երկրի համատարած
Զօրութիւն տալ եղելոցն առ ՝ի բանէն Աբարչական.
Նո՛յն եւ ՝ի մէջ մըկրտելոցն առ ՝ի Քրիստոս հաւատով,
Շըրջէր Հոգին նորատեղծէր, զնոր Սիօնի ծընեալ որդիս:
Գարո՛ւն աւետաւոր եկըն յաչխարհ յետ Ձիւռւսին,
Որ չընչէր հալէր տանէր սառնամանիս կռամոլութեան.
Տեղի ետ ձըմեռըն ցուրս եւ անձրեւացըն ժամանակ,
Բանաւոր դաչտաց երկրի բացան երեսքըն ձիւնապատ,
Նորափթիթ ամենազան ծաղկունք ՝ի վեր երեւեցան.
Յանուշահոտ բուրմանէ լըցաւ բոլոր մեր աշխարհ:
Թըզենիք անպըտուղք ընձիւղեցին զբողբոջս իւրեանց,
Այգիք՝ զոր չար աղուէսք ապականեալ էին բոլոր,
Պակեցան եւ ծաղկեցան ուռք, որ քանցեալ էին յորթոյն,
Զորս նորապէս պատուաստէր մատըն Հոգւոյն յորթըն Ձիսուս:
Եւ ո՞յք կալան զաղուէսունս, երիչոտ նըկուն նապաստակք,
Որ ՝ի Հոգւոյն զօրացեալք՝ յայգեաց ՝ի բաց հալածեցին.
Եւ հաւատով ցանկապատեալ չուրջ փակեցին զայգին Տեառն:
Յորս չկարէր այլ մուտ առնել նենգող աղուէսըն սատան,
Քանի՞օն այնուհետեւ բարգաւաճէր այգին խոպան,
Ճութ ճութ ողկոյզքըն կախէին, խաչն էր խնչակ բարուննակաց.
Եւ ո՞վ մշակ դարմանիչ, Ձիսուսն ասաց իմ Հայրն է.
Եւ ես եմ Որթըն ճըշմարիտ ՝ի նմա տընկեալ ՝ի Հօրէն,
Եւ ՝ի մէջի աղբիւր Հոգւոյն որպէս վտակ անհատնելոս,
Ընթանայր արբուցանէր զուռս ըզնօրեկ հաւատացեալս.
Որով ամէր Քրիստոսի որթն եւ տայր պըտուղ հազարապատիկ:
Մեծ են ձիրք Հոգւոյն, Մանկունք, ո՞ր բան զօրէ ճառել [զայն,
Կամ նորին պարզեւաց, որ առ մարդիկ՝ լինել քարող:
Եսայի՝ վասըն սորա ձայն առնէ մեզ աւետազուարճ.
Ուրա՛խ լեր եւ ցընծայ յոյժ, ո՛ ծարաւիդ դու անապատ,
Քանզի ջուր կենդանի բըղխեալ յորզեաց ՝ի քեզ առատ.
Դաչտարայք քո անջըրդի՝ զարճցին յաղբիւր եւ ջրալից,
Առ որովք ուրախութիւն լիցի հաւուցըն համերամ.
Զորացեալ երկիրդ անբոյս փոխեսցի ողջ մարզադետին,
Եւ Խաչանցըդ բազմահօտ անդ եղիցի մակաղատեղ:
Աւետիս տամ ձեզ, աղքատք եւ կարօտեալք ամենայնիւ,
Որ ըզջուր խընդրէք յաւէտ, ջուր կենդանի եւ անապատ.
Բացի՛ց Լա ահա զգետս յերուսաղէմ Սիօնի լեռնէն,
Վըտակ վըտակ բաշխելով խաղացուցից ՝ի մէջ դաչտացդ.
Բուսուցից յանջուր երկրէդ զանտառ մայրի եւ ըզտօսական.
Դիժնըկին փոխան ելցէ ծառ մըրտենւոյն անուշահոտ,

Տընկեսցի ցըրտոյն ՚ի տեղ նոճն եւ սօսին, սարդն եւ սարոյն,
Կաղամախն եւ այլ պէս պէս ծառք վայելուչ բուսցին ՚ի քեզ.
Ծանիցե՛ս դու յայնժամ, թէ ձեռն արար իմ զայդոսիկ:
Ժամ է արդ եւ ըզՀոգւոյ մատըռուակացըն երգեցից,
Որ զուարթս փափկութեան արբեալ ՚ի տանըս լիապէս
Լըցեա՛լ ըզմայլեցան եւ զուարթացան յոգիս իւրեանց:
Եւ ըզբաժակն ՚ի ձեռս առեալ ընթանային ընդ տիեզերս
Բաչխե՛լ առատապէս հրաւերելոյն ՚ի Հարսանիս:
Ծո՛վ, ցամաք՝ ոտից նոցին գիւր ճանապարհ լինէր պատրաստ,
Ո՛ կարէր կալ խոչընդոտն եւ արգելիչ հրեղէն ոտից,
Թեթե՛ւս թըռչէին աւետաւորքն արքայութեան,
Ձախր առեալ եւ արծուօրէն վեր սլանային որոտրդքրն քաջ.
Ի վերայ լերանց բարձանց եւ ՚ի միջոյ ծակուց վիմաց,
Զոգիս անառնամիտ վայրենացեալ անբանութեամբ,
Որսային ՚ի գիտութիւն լուսոյ Բանին ճըշմարտութեան.
Եւ զաժան ՚ի բնութենէ փոխեալ անդրէն ՚ի նոր մարդ,
Դառնայի՛ն ոգի ըզգօն, հանդարտ եւ հեզ բարեբարոյս.
Նա՝ ՚ի սըրտից յանդաստանէ նոցին խըլեալ զփըշաթոյս
Զհուր Հոգւոյն արկեալ ՚ի նմա զմեղաց տատասկըս կիզչին.
Եւ հերկեալ զօրութեամբ Բանին խոփովըն խորամուխ,
Ցանէին եւ տափէին զցորեան կենաց առատաբուռն.
Եւ ահա բուսանէին հասկաւորեալ ջրով Հոգւոյն:
Ծառա՛յքն եւ սպասաւորք Աբքայ Որդւոյն Հարսանեաց
Ելեալ կացին ՚ի հրապարակս՝ կատարելով զմեծ հրամանն,
Զխեղս եւ կաղս, կոյրս եւ զպղտաս մուծին ՚ի տուն Հարսան–
[եաց.

Եւ հրաւիրակք ՚ի Հօրէն առաքեցան ՚նդ աչխարհ բոլոր,
Իւր սիրելի միակ Որդւոյն ընտրել ըզՀարսն ամբիծ եւ սուրբ.
Շըրջեցան, եւ երբ գըտին, անդ խօսեցան, նըշան եդին,
Եւ զի՞նչ էր այդ նըշան, Աւետարան էր եւ հաւատ,
Թողուլ ըզկուռս եւ ըզտուն հօր, երթալ գհետ հրաւիրակացն:
Հաւանէր Հարսն յօժար, թողուր ըզտուն բոտ Ռեբեկայ,
Ո՛չ կամէր կալ եւս ՚ի նմա, որպէս ծընողքրն խրնդրէին.
Եւ մինչ լուաւ զայս աւետիս, ամ ըզպատէր նա խանդակաթ,.
Թէ գեղոյ իւր ցանկացող Աբքայորդին նոր Սահակն
Կոչէ գինքն ՚ի Հարսանիս, փեսայանալ կամի Հոգւով:
Վասն որոյ սիրալրցեալ չոգաւ ըգհետ հրաւիրակացն,
Որ ըզնա զարդարեցին նոր հանդերձիւքրն հարսանեաց,
Եւ նարդեան անուշահոտ իւղով օծեալ չնորհաց Հոգւոյն՝
Այնպէս զի յորդառատ երկնաւորքն մուծին յերկիր,
Փեսային Քրիստոսի անդ կացուցին ՚ի յաջմէն,
Իբրեւ ըզկոյս մի ամբիծ, որպէս պարծի Անօթն ընտրեալ:
Ո՛վ հրաշալի Սիոն վերնաւուն, Հոգւն ՚ի քեզ վառեաց
[ըզհնոց,
Թըրծեաց զանօթս հոգանկութ, հրազէ՛ն եղեն ոգիք անդօր.
Ո՛ զարմանագործ արուեստիս, ոսկի զարձան բրուտի անօթք:
Եւ զի՞ ապա Պօղոս ասէ, թէ մեք անօթք ենք խեցեղէն,

Գիտեմ ըզմիտըս քո, Պօղոս, պարծանք Հոգւոյն տալ կամիս.
Այդ խեցեղէն անօթք չէին՞, որ գլորեցան յամէն աշխարհ,
Տապալեցին ըզկոյտ տունս, փըշուր փըշուր եղեն դրօշելքն:
Մեզի անօթն այն Պօղոս, 'ի Սաղիմէն մինչ 'ի Հռոմ,
Ջանգեց, տափեց գհին աշխարհ, մխոյն Աստուծոյ կանգնեց
[տաճար,
Զաստուածոց հօր Արամազդայ, ջընջեց զանուն զՅիսուս դրեց:
Իբրեւ ըզգետ յորդեալ գընայր՝ գԱւետարան տանէր առ ազգս,
Այդ գետն էր որ վարեց տարաւ գհին կրօնին առասպելս.
Ցանծանօթին Աստուծոյ քարոզ կարդաց անդ յԱթէնս,
Կարծեցեալ սերմանաբաղն՝ յամօթարար գիմաստունս,
Այսպէ՞ս Հոգին Աստուած գիեցեղէնս արար անյաղթ,
Այսպէ՞ս ընտրեալ անօթք վայր չըրջեցին գհին աշխարհ.
Եւ 'ի վերայ սըրտին եղին ըզկափարիչ Վէմն անչարժ:

Արդ 'ի վեր համբառնալով գաչըս, Մանկունք, 'ի վեր–
[նատանս
Մաղթեսցուք հաւատով առ ինքնազօր Հոգին Աստուած,
Եւ 'ի մեզ որչափ կամի՝ հեղցէ զկաթիլ իւրոյ չնորհաց,
Հոգի ուղիղ սուրբ գիտութեան եւ հանճարոյ բաչխեսցէ մեզ.
Մերժեսցէ խաւար 'ի մէնչ ըզչնչաւոր թիւր գիտութիւն,
Ըզհաճոյն իւր ուսուսցէ, որ տայ խորհիլ միշտ ըզվերնոյն:
Հոգին տայ, ոչ անխայէ թէ արժանի լիցուք պատրաստ,
Օթեւանըս յարդարել 'ի բնակութիւն նմին մաքրութեամբ:
Եւ զի միշտ ինքըն չըրջի խընդրէ զոգիս երկիւղած,
Որ ըզմարմին վարէ 'ի մեղս չ'առնէ երբէք անդ դաղար.
Նա՝ 'ի թիւր խորհըրդոց եւ նենդաւոր մրտաց փախչի,
Տըրտմի յոյժ յորժամ թափուր մնամք մեք նորին 'ի պար–
[դեւաց:

Ուսաի զանձինըս մեր խորան մաքուր գործով յօրինեսցուք,
կենդանի տաճար լիցուք ըստ Հոգեկիրըն Պօղոսի,
Զի եկեալ դադարեսցէ եւ հանգիցէ առ մեզ Հոգին:

ՆԱԽԱՑՈՅՑ ՊԱՏԿԵՐ ԻՄԱՍՏԻՑ

ՅՕԹՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑ

———o———

Ի ՀԱՍԱՆԵԼ յաւարտ տնօրինական Տեղեացն սրբոյ Քահանայապետին՝ ածէ անդուստ ի գերեզման Սուրբ Աստուածամօրն, որ է ի ձորն Գեթսեմանի: Հրաշափառ վերափոխումն նորին յերկրէ եւ աւանդումն ամենասուրբ եւ պայծառ Հոգւոյն ի ձեռն Միածնի իւրոյ:

Ապա հրաւիրէ Զմանկտին ի գերահոչակ վանս Սրբոց Յակովբեանց: Համառօտ ներբողեան ի Սուրբն Յակովբ որդին Զեբեդեայ եւ ի միւս Յակոբն՝ Տեառնեղբայր կոչեցեալ:

Ի վախճան բոլոր երգոցն՝ յիշեցուցանէ մանկտուոյն հաւատոյիւք զօր դատաստանին գահաւոր ատենին գհանդէս, որ անդ լինելոց է եւ կրկին զտնօրինական Տեղիսն յիշատակելով՝ յուշ արկանէ նոցա զերախտիսն Քրիստոսի:

Խոհուրիւն Հրաւիրակին առ սէրն իւր Յիսուս եւ կնիք երգոց բանից:

———o———

ՀՐԱԽՐԱԿ

ԵՐԿՐԻՆ ԱԽԵՏԵԱՅ

———o———

ԵՐԳ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

*Մ*ՆԱՅ ինձ աստէն տակաւին գձեզ հրաւիրել, ո՛վ Մանկունք,
) Ի հովիտն աչխարհատեսն 'ի ձորըն մեծ Յովսափաթու,
Ի գերեզման հրաչալի Մօրն Աստուծոյ Մարիամու.
Որ այն ինչ գայր հասանէր վախճան կենաց աչխարհի,
Մօրն առ Որդին երթալ պարտ էր, լինել երկնից թագուհի,
Զի ուր Յիսուս՝ անդ պաշտօնեայք, այլ յաւէտ կոյսն, զի
[Մայր էր:
Իջանէր որպէս յառաջն մեծ Գաբրիէլ աւետաւոն,
Ի լեա՛ռըն Զէթենեաց տայր բարբեռն կուսին պըտակ.
Ուրա՛խ լեր եւ արդ, ասէր, ո՛վ երջանիկ Մայր Յիսուսի,
Հանդերձեալ ես աւասիկ կալ ընդ աջմէ նորին փառաց.
Մի խածին Որդեակըն քո, որ թող ըզքեզ չոգաւ յերկին,
Ի պատիւ ծնողիդ ամբիծ նա խոնարհի գայ առ քեզ,
Հրաւիրել ըզՄայրդ 'ի յերկիրէ տանել վերին յերուսաղէմ:
Շա՛տ եղեւ քեզ, Մայր Տեառն, կալ 'ի հովտի, վըշտաց
[աչխարհ,
Եւ այդպէ՛ս աղքատին կեանըս վարել, կրել տառապանս,
Անհանգիստ գոր ամենայն հալածելով յաղտականացդ:
Եկն ահա քո ժամն ուրախ, թողուլ զաչխարհ երթալ յերկինս,
Կալ ընդ Որդւոյդ եւ նա ընդ քեզ մնալ անբաժան յաւիտեան:
Քանի՞ յայնժամ հոգեզուարճ Մայրըն հրճուէր յայս
[աւետիս,
Ուրախամիտ դառնայր անդէն 'ի տնակըն իւր աղքատիկ.
Ժողովեալ զային առ նա պաչտող կանայքն խաչակիր.
Եւ Ահաքեալք, որ քառանկիւն 'նդ աչխարհ բոլոր սրսխեալ էին,
Շուտ զային հասանէին յերուսաղէմ ազգմամբ Հոգւոյն,
Հանդիսացիր լինել Կուսին 'ի գերեզման եւ 'ի յերկինս:
Այնդ ակըմբեալ բոլորին չուրջ ըզմահճօք Մօրն անմահին,
Նախագահեսեալք լուսամատ, եւ պաչտէին զտիւ եւ զիչեր,
Անդադար քաղցր երգովք, ըզկոյսըն սուրբ օրհնաբանեալ:
Հոգին ազդեալ էր, զիտէին եթէ Որդին մխածին,
Որ 'ի ձեռս Հօրն աւանդեաց անդ 'ի Խաչին ըզՀոգին,
Վայե՛լ էր իսկ եւ արժանի, որ ինքն առցէ զՄօր Հոգին:
Եւ ահա չարժումն եղեւ, վերջնային տանն առիք,
Իջանէր Տէրն 'ի յերկնուստ գայր եւ կանգնէր ըզգրլխով Մ'օրն,
Լուսափայլ ամպն էր ոտից իւր պատուանդան եւ կայան.

Եւ հովանի գըլխոյ Կուսին, թափօր լերին հրաշից պէս։
Հրճուէր հոգին կարօտ Մօրն, զուարթանային դէմքն առ
[Որդին,
Ասէր, Որդեա՛կ, եկիր դու հանգուցանել զմաստակեալ Մայրդ,
Առ ահա՛ գոհիս իմ, սահզդող հոգւոց, Տէր իմ Յիսուս,
Աւանդէր քաղցրութեամբ ՚ի ձեռս Որդւոյն աւանդատուր,
Այնպէ՞ս զիւր եւ հնչա, որպէս խընծոր տայր ՚ի ծոցոյն։
Պետրոս հայէր եւ սքանչանայր ընդ լուսապեղ պայծառ հոգին,
Հարցանէր առեղծող ՚Բանէն եւ պատասխան առնոյր անդ.
Թէ զոգիս մարդկան այդպէս պայծառ առնդի բսկըզրան,
Այլ սիրելին մարդիկ բմմելս, հոգին դարձաւ խաւարգոյծ.
Չ՚գիտե՛ս, Պետրէ, մեզքն ըզհոգին խաւար առնէ չարին պէս,
Իսկ անմեղին եւ արդարոյն հոգին պայծառ է լուսոյ պէս։
Վերանայր Տէրն անդրէն, զմօր լոյս հոգին տանէր ՚ի լոյսն,
Եւ ապա պաչառող կանայք պատանեցին զմարմինըն սուրբ,
Եւ բարձեալ Առաքելոց օրհներգութեամբ եւ սաղմոսիւք,
Ցայս տապան բերեալ եդին զանօթ գանձուն, թագուցեալ.
Ուր պահ մի ՚ի պահ եառն, մինչ մրնա՞յր անդ Լուսոյ Մայրն։
Ք՛ե, որ ծընաւ գանապականն՝ ապականէ՞ր զմայրն ՚ի հողին.
Բանն, որ չարա՞ր հրաշապէս ըզմօր մարմինն անապական.
Հաւատա՛մ, Տէր, ոչ երկբայիմ, քո բան հրա՛չք է, հրա՛չք։
Եւ զի յետ երից աւուրց Վերափոխէր Կուսին մարմին,
Այլ թէ ո՞րպէս, ես չըգիտեմ, Աստուածոյ բան է ո՛վ դիտէ.
Հաւա՛տք, հաւա՛տք, այս է միակ հաւատացեալ ոգւոյն կրօն։
Բարդողիմէ Առաքեալ, որ դեգերէր ՚ի տաը աչխարհ,
Ի Փոխումն Աստուածամօր, նա գայր ճեպով, ոչ ժամանէր.
Ուր ըզկուսին տապան գըբկեալ լայր եւ սըգայր անմըխիթար,
Պաղատէր թախանձանօք, ո՛վ Առաքեալք եղբայրակիցք,
Տուք ինձ հրաման, որ զկափարիչն առնում ՚ի վայր բանամ
[զտապանն,
Միթէ կընքեա՞լ են քահանայք եւ կամ զինուորք պահէն ըզնա.
Ո՛չ, ես բանամ եւ համբուրեմ ըզձեան առ Պետրոս,
Տո՛ւր, ասէր, Բարդողիմեայ դու զտիպ Կուսին կենդանագիր,
Թող սփոփանս եւ մրխիթար լիցի ոգւոյն թախծելոյ.
Ընկալեալ զայն խընդալից, առ որ անչափ ըզձիւ տենչայր,
Համբուրէր եւ անձկաբեկ սիրարն լինէր բեկբեկապատառ,
Լեալ այնպէս պարգեւապիւտ, զաւնայր ուրախ ՚ի վիճակին,
Անձեւացեալ աչխարհին զայն ընծայէր զոյ պահապան,
Եւ հալածիչ խաւար չարին ՚ի տեղւոջէն զիւաւորսափ։
Ուր առ ափով Տիզրիս գետոյ չինեցաւ վանքրն Հոգեաց,
Անդ ժողովեալ Կուսան կանայք աւետաւուրք Բանին կենաց,
Քարոզէին զԱւետարան եւ զարթնէին հրաչիս պէս պէս։
Մարմնով անմարմնացեալ՝ լուսեղինաց նըմանէին,
Հոգեաց վանքն էր Հոգւոց տուն, մարմին մեռեալ առ աչխարհ,
Եւ ո՛ւր այժմիկ այդ հողիք, հոգիք պարձան առ աչխարհ,
Գնա՛ց, այլ ոչ զառնայ ձգնաւորաց ժամանակ։
Այլ մեք, ո՛ Մանկունք, առ տապանաւ Կուսին՝ անկեալ

Արտասուօք պաղատեսցուք, դի բարեխօս լիցի առ մեր
Յատենին աչխարհախումբ առ անաչառ Որդին դատող:
Քանզի ասա գայ ՚ի կատուլ ըզկալ մարդկան ժողովելոց,
Հեծանաւն արդարութեան դցօրևանն կուսէ յերկնից ամբար,
Զյարդըն ո՛հ, անչիջելի հրոյ գեհենին մատնէ յայրումն:
Մի՛ ուրեմն հանցուք ՚ի մտաց զահեղ աւուրն ըզհատուցումն,
Մի՛ մեղօք՝ ամօթապարտ ելցուք յատեան Դատաւորին,
Եւ լուիցուք զահեղ վըճիռն, Երթա՛յք յինէն, ո՛վ անիծեալք,
Այլ, զոր սիրոյ ձայնիւ կոչէ, եկա՛յք, օրհնեալք Հօր իմոյ:
Որ քաղցելոց բըրդեցիք հաց, ծարաւելոց եռուք ջուր.
Որ զգեցուցիք ըմբերկ թչուառն, ժողովեցիք զօտարն ՚ի տուն.
Որ հիւանդին գնացիք ՚ի տես, բանտարկելոցն ելիք յայց:
Ագնի՛ւ ծառայք, որ սիրեցիք զԱւետարան եւ ըզպատուէրան,
Սիրել զԱստուած՝ եւ զընկերն, որ հաւասար եղբայր է,
Մըտէք յերկնից ուրախութիւն յաւէտ ընդ Տեառըն լինիջիք:

Այլ դուք, որդիք խաւարի, որդիք անգութք եւ անհնազերք,
Որ չարարիք ողորմութիւն, ոչ աղքատին, ոչ ծարաւին,
Ոչ օտարին, ոչ հիւանդին, եւ ոչ անտէր բանտարկելոյն,
Ոչ մերկացեալ ողորմելոյն, որ դեղերէր առ դուրըս ձեր,
Թո՛ղ այս անդր, եւ կըտիեցիք զանաւագն՝ եւ ճընշեցիք չա-
[բաչար:
Եւ զի՞ աստ միայն արդարոց ըզգթութիւն յիշէ Տէր,
Ընդ այն եւ եթ կըչոէ ըզվարձս, անյուշ առնէ զայլ բարի
[գործս,
Ցո՞յց տայ արդեօք թէ քան զամէն սէր ընկերին եւ գթութիւն,
Մե՛ծ է առաւել, դի սէր ծնանի զայլ բարի գործս.
Եւ առ այս ճառաբանէ քեզ հոգեխօսըն Պօղոս.
Թէ զամենայն ես առնեմ, մինչեւ մատնել զանձն իմ յայրումն,
Թէ չունիցիմ զընկերին սէր, ոչինչ օգտեմ ՚ի գործոցն:
Սէրն է միայն որ կենդանի առնէ ըզգործս ըստ հաւատոցն:
Ցո՛ւչ ձեզ, Մանկունք, ուսարուք, չըմոռանալ սէր ընկերին,
Ունել գորով եւ գթութիւն եւ մարդասէր հոգի ազատ,
Բարերարել անխըտիր, երկնատուր Հօր նըմանելով,
Որ հաւասար տայ աչխարհի զանձրեւըն իւր եւ զարեւ.
Այսպէ՛ս լինիք ճըշգըրտապէս բարի որդիք Բարձրելոյն.
Դատաւորին լըսէք ըզձայն, եկա՛յք, օրհնեալք Հօր իմոյ:

Մինչեւ ցարդ, ագնիւ Մանկունք, ՚ի բոլոր վայրս Տնօրի-
[նական
Մարդացեալ Աստուածորդւոյն, չըրջեալ ընդիս՝ հասաք ՚ի
[լրումն.
Հրաւիրեմ այժմիկ ըզձեզ եւ խաչակրացն ՚ի վկայարանս,
Վեհագոյն եւ հրաչակերտ ՚ի սուրբ Աթոռըն Յակովբեանց,
Վեհագոյն եւ հրաչակերտ ՚ի սուրբ ձօնեալ Հայոց պարգեւ.
Բարձրացեալ յարմարապէս ՚ի գլուխ լերինըն Սիոնի.
Ուր հանդչէի գլուխըն պատուեալ Առաքելոյն Յակովբայ
Որ ընդ իւրումն հարազատ խոստանային ըմպել գբաժակն:

Անդ ՝ի հանդիստ կայ եւ մարմնով, որ արդարոյ կըրկը զանուն,
Մխս Յակովբ աչակերտ, որ Տեառնեղբայր յորջորջէր:
Նախ ՝ի մատուռըն մըտեալ՝ տացուք համբոյր Գրլխոյն
[այնմիկ,
Որ պարծանք է Հայոց ազգին, ում ժողովուրդ զիմէ յուխտ.
Խընդրէ առնու, քանզի Աստուած վառաւորէ զծառայն իւր:
Աստանօր զբարի բողբոջըն Զեբեդեայ զրուատեցից,
Զտարփալին Յակովբն ասեմ, քան ըզնախնին զերազանցեալն.
Նա եւ եթ ՝ի մի գիշեր ըզցանկալին արկեալ ՝ի բուռն,
Թողուլ երբէք ոչ կամէր, չեւ ըզփափաք սըրտին առեալ:
Սա զերբեակ ամբս ողջոյն զտիւ եւ զիշեր միշտ անբաժան,
Ցանկալւոյն ըզհետ չըրջեալ՝ սիրով նորին սիրտըն լընոյր:
Նա ցաւոցն ամոլաջլին չ'հանդուրժելով՝ ձըգէր ըզՏէրն,
Կաղացեալ այլ ոչ կարէր վազել ըզկնի եւ ըմբռնել.
Օրինակ որդւոցըն Թոյլ, որ կաղացան կամօք իւրեանց,
Չհետ չաւղացըն երկնաչուս ճըչմարտութեան ճանապարհին:
Սա որոչեալ ՝ի նոցունց՝ ճետ քաջաչնորհ երեւեցաւ,
Զօրացաւ եւ քաջընթաց անկաղ ոտիւք սուրբ հաւատոյն,
Հետեւեցաւ Քրիստոսին եւ երկնատար կենաց ուղւոյն:
Նա զորդիս երկոտասան ծընեալ մարմնով տայր աչխարհի,
Իսկ սա եղեւ Առաքեալ դնաց ՝ի վիճակն իւր ՝ի Սպանիա,
Անդ ըզԲանն քարոզեաց այն մոլեկրօն անաստուածիցն.
Ի Քրիստոս հոգւով ծընեալ՝ զագըըն ողջոյն՝ տայր երկնից:
Որ Յիսուսին խոստացաւ յօժար ըմպել զմահուն բաժակ,
Այլ ա՛նդ, ուր Տէրըն իւր արբ յիւր ազգէն զբժընդակ.
Վասն որոյ զառնայր անդուստ եւ ՝ի Սաղիմ աճապարէր,
Տեառըն իւր նըմանելով, որ եկն ինքնին ՝ի չարչարանս:
Ուր ՝ի ժանտ Հերովդէսէն եղաւ ՝ի բանտ զերդ Յովհաննէս,
Արբ ըզնոյն բաժակ արեան հատմամբ գըլխոյն Քրիստո–
[սանուէր.
Ում համբուրման տարփացեալք ՝ի սպաս հասին դուարթունք
[երկնից
Եւ բարձա՛ր զայն ՝ի մէջոյ լուսապսպատակ զաստատակաւ,
Բերին այոր յերուսաղէմ, ուր սըզաւորք նըստանալ լային,
Աստուածամայր եւ Յովհաննէս եւ Յակովբոս Առաքեալք,
Անդ առաջի նոցա հղին ըզգլուխըն սուրբ արիւնթաթախ:
Քանի՞ օն եւս կըրկին կոծ յաւելոյր մըտերմացն,
Լացի՛ն լացի՛ն եւ ապա թագուցին աստ զանգիւտ գանձն:
Սիրելի էր Յակովբայ բնակիլ գրլխովն ՝ի Սուրբ Երկրիս,
Լինել հուպ վեհագունի Գրլխոյն մեռեալ եւ յարուցեալ.
Իսկ մարմնովն կալ յիւր վիճակն, ուր քարոզեաց ըզկենաց Բան,
Իբրեւ յօդիչ որոչելոցն ՝ի մի գրլուխըն Քրիստոս.
Յոր միանան հանուր անդամք եկեղեցիք հետքանոսաց:
Նա՝ մասամբըն իւր միով գինքն ընծայեաց ազգիս Հայոց,
Իսկ միւսովըն՝ սեպհական իւր վիճակին Սպանիոյ:
Այսպէ՛ս թէ աստ եւ թէ անդ պարգեւ անգիւտ բաչխեցաւ,
Եւ հոգւովն առ Քրիստոս միշտ բարեխօս նոցին եւ մեզ.

Ուր արդ նըստաւ յաջմէ Փրկչին՝ արեամբն ի մահ մրկըրտեալով։
Դիմեացուք այժմ ի նըշխարս եւ փոքըրկանըն Յակովբայ,
Որ ամփոփին Աւազ խորան առ սեղանով վիմին անչարժ.
Վըշտմբեր ճըղնող ոսկերք, որ փըշրեցան յազգն ժըպիրհ։
Փոքրի՛կ, այլ մեծութեամբ չնորհացըն իւր յոյժ անքանակ,
Արդա՛ր, անարատ գնայր ի չափդս վարուց իւրոց,
Տեառնեղբայր, զի ազգակից եւ մերձաւոր էր Քրիստոսին,
Ամոխաք սիրասնունդ ի մի տոհմէ չառաւիղեալք։
Ակռքիւք պատուեալ եղեւ ի մէջ գընդին Առաքելոցն,
Նախաթոռ յերուսադէմ նըստիլ ի գահ Դաւթի արդւոյն։
Յիսուսին նըմանելով սիրեաց եւ սա զՅակովբայ սուն,
Անդ եկաց, անդ քարոզեաց, որ զիսրայէլ ածէր ի լոյսն։
Այլ քանիւքն իւր խրատու դրէր խօսէր առ հեռաւորս,
Առ ի սիւնս երկոտասան Հրէից ազգացըն նորակոչ.
Յորդորէր, սոսկ հաւատոյն ապաստանիլ ընդունայն է,
եթէ ոչ տալ րզպըտուղ գործոց բարեաց՝ փոյթ ունիցիք։
Ծառ էք նոր Քրիստոսատունկ, որ արդ ծաղկեալ էք հաւատով,
Տո՛ւք պտուղ, զի մի՛ հաջիք սուր տապարան եղեալ ի հուպ։
Սիրտ վառէր աննիւթ բոցովն եւ նախանձու Եղիային,
Ո՛չ նըման նըմին փախչէր՝ զանդիտելով յազգն ոսոխ,
Այլ իբրեւ զվէմ հաստատուն կայր ի մէջն գայթակղելոցն,
Ըզչնորհըս կըշտամբեր, որ զվէմն անկեան անարդեցին։
Դարձեալ սիրով ապաչէր ընարել անդրէն զայն ի չինուած,
Հաւատով մխանալ եւ հաստատիլ ի վէմն անչարժ։
Մի՛, ասէր, հարեալ ի նա զուշ փըշրեցիք մանր ի կորուստ,
Եւ հողմով բարկութեան հոսեալ այսր անդըր ցըրուեսջիք։
Այլ որքիքն ապառում ձանձրացեալ յոյժ յանդիմանչէս,
Ի որհեցան խարդաւանել զերանելին նենդաւ ի մահ,
Դարան գործել Արդարոյն եւ կալ անմահն յօրհնութենէն։
Վասն որոյ հնարիւք հանեալ զնա տաճարին ի յաչատակ՝
Եւ անդուստ արկին ի վայր, որ բարձրացաւ հոգւովն յերկինս.
Մինչ ոչ մեռաւ սքանչելեօք՝ թափչով ըզգլուխըն փըշրեցին,
Բարձին զԱրդարն յաշխարհէս, զի գըժպրհի էր նոցա յոյժ։
Մատուցեալ արդ, ո՛վ Մանկունք, եւ մեք ոգւով փախա–
[գողին(*),
Արդարոյն նըշխարաց տացուք համբոյր սիրոյ չըրթամբք.
Երկնամբարձ գըլխոյն այնմիկ, որ գհամայնից գլուխըն
[Քրիստոս
Ընդունէր, վասն այնորիկ թափչով հարեալ խորտակեցաւ.
Աչա՛ղն արտասուահեղ, որ վասն ազգին լայր եւ հոգայր,
Բերանո՛յն որ լոյս ըզդիէր որպէս խորան Աստուծոյ,
Որ վըկայ լինէր Բանին եւ դաւանէր ըզնա Քրիստոս,
Որ գըզպրաց, փարիսեցւոց յանդիմանիչ էր անչաւառ։
Ձեռա՛ղն Աստուածակիրը, որ պաղատէր տարածելովն,

(*) Սարգիս վարդապետ Շնորհալի կոչեցեալ, որ կաթուղիկեայց թուղթս մեկնեալ է յի ճոխաբանութեամբ։

Որ գպատարագն արիւնագեղ նախանձուէր մատուցանէը։
Սըրտի՛ն այն սըրբազոյն, որ Յիսուսին էր բնակարան.
Որ անխառն էր եւ անախտ ՚ի բնաւ չարեացըն եկամուտ.
Ծընգա՛ցըն խըստացեալ ՚ի կըրկնելոյ ծունր ՚ի յաղօթս,
Որ տըկար էր եւ կըթոտ առ ՚ի պահոցըն պընդութեան.
Ոտի՛ցն ընթացելոց միշտ ՚ի տաճարըն սըրբութեան,
Որ ՚ի տես հիւանդաց՝ երթայր հոգայր եւ աղօթէր։
Համբուրիւ ողջունեացուք զբոլոր մարմինն սըրբասընեալ,
Զպատարագն անուշահոտ եւ զբանաւորըն ողջակէզ,
Հզպարկեշտն եւ ողջախոհ ըղկուսութեամբըն զարդարեալ,
Ըղտաճարըն մաքրութեան կազմեալ մասամբքն արդարութեան,
Ուր եկեալ Քրիստոս ընդ Հօր օթեւանէը ըստ իւր բանին։
Որ երդոյս ձայնիւ, Մանկունք, ելիք հոգւով յերուսաղէմ,
Ուր յայտնեցաւ աչըն Աստուած՝ անձառ սիրովն առ մարդիկ.
Տիպ սիրոյն Աստուածայինն նրկարեցաւ ՚ի հոգիս ձեր,
Բեթլեհէմի Մըսրոյն նըկար, Սիոնի լերին Խաչին նրկար.
Սուրբ Յարութեան վեհ տաճարին, Գերեզմանին վիմին նըկար.
Երանի՛ ձեզ թէ պահիցէք ՚ի հոգիս ձեր ըզնըկարեալսն։
Իբրու ՚ի վէմըս քանդակեալ անեղծ մնասցեն այս յիշատակք։
Զայսոսիկ յուշ ածելով՝ նորոյ Սիոնի ծընեալ Մանկունք,
Ի սէր Փըրկչին վառեալ մըտօք՝ օ՛ն փութացէք յերուսաղէմ,
Ցոր ածի ես ըզձեզ հոգւով եւ Հրաւիրակ եղէ երգովս։
Աւդ յիշատակ թողում ձեզ այս, ես մեռանիմ երթամ առ
[հարան,
Քանըցս անգամ թէ ընթեռնուք միշտ յիշեցէ՛ք զերուսաղէմ.
Ես յիշեցի, երբցս անգամ եկի տեսի զերուսաղէմ.
Շրջեցայ, համբուրեցի, յորս կոխեցին ոտք Փըրկչին,
Ուխտ եղի որպէս Դաւիթ ոչ մոռանալ զերուսաղէմ։
Առ քեզ բանիս ընդդէմ զարձուցիչ արդ, սէր իմ Յիսուս,
Քեւ ըզկնիք յաւարտ երգոյս գընեմ վերջին վայելչօրէն,
Խոստովանիմ թէ քո չընորհ քերթող առնէ զծերն ապիկար։
Խրախուսեալ ՚ի քէն, ո՛վ Տէր, անդ յիսկզբան մրտի յայս
[գուռն.
Քե՛զ ընդ ելանելս՝ աստ ընծայեմ ըզհոգւոյթիւն։
Ո՛վ քո սիրոյդ, մինչ հա՞ւր է, զոր արկեր դու յերկիր
[մարդկան,
Որ զհամօրէն աչխարհ վառէ՝ վարեալ տանի յերուսաղէմ.
Վարեցե՛ր եւ դիս, ո՛վ Տէր, մինչ ես հոգւով կայի վարեալ,
Այլ դու արդ հոգւով մարմնով դիս վարեցեր յերուսաղէմ։
Մինչ Մանուկ էի ուշտաս յիս թագուցեր սիրոյդ ըզկայծ,
Եւ վառեցեր զձրագ բանիդ, որ լոյս տայր ինձ կենաց չարիդ.
Արդ հասի ես, անցին դինեւ եօթանասուն ամք ծերութեան.
Փըտեմ ՚ի քէն, լոյս իմ Յիսուս, պահեալ զձրագն իմ լու–
[սաւոր,
Ո՛հ, չիջանիմ ես ՚ի խաւար եթէ քո լոյս չպահէ զայն։
Եւ մի՛ հանէր զհոգիդ յինէն մինչեւ լցեմ ես մեռեալ.
Զի յամենայն ՚ի սրբոյ զՄարդեղութիւնըդ սիրեցիլ,

Եւ յիշեցից զերուսաղէմ, Սիօնի Սուրբ լեառն եւ Ֆաչիզ ճառ։
Դաւիթ գոչէր, Երուսաղէմ, ո՛վ նախասկիզբն ուրախութեանս,
Թէ մոռանամ զքեզ չը յիշեմ, թող կըցեսցի լեզուս 'ի քիմս.
Եւ ես ըզնոյն կրկնեմ, Յիսուս, յիշել ըզքոյդ Երուսաղէմ.
Տո՛ւր ինձ արեւ, Տէր, դի կեցից եւ յիշեցից զերուսաղէմ.
Յորչափ չընչէ հոգիդ յիս երգ, ես երգեցից զերուսաղէմ։
Այլ թէ կոտրէ մահն ըզգըրիչս եւ խորտակի ոգւոյս քընար,
Ես յայնժամ 'զերեզմանէս երգեմ երկոյս յիշատակաւ.
Չի երգահան եմ Սուրբ երկրիդ եւ Հրաւիրակ Սիօնի որդւոց։
Չի՞նչ տրխտուր կարէի տալ, ո՛վ մեծատուր չընորհաց աղբիւր.
Անբաւ սիրոյդ, Ֆաչիդ մահուն փոխարինել մարդ ունի՞ բան.
Ես ունիմ սիրտ, զայն եառ քեզ, ասա՛ Որդեակ, բաւ է այդ։
Իսկ դու զի՞նչ տաս ինձ, ո՛վ Տէր, յաչխարհ աստ նեղութի՛ւն.
Արդա՛ր ես, Տէր, բայց ապա տաս Արքայութի՛ւն,

[Արքայութի՛ւն, եւ այլ ոչինչ ԱՄԷՆ։

(Վ Ե Ր Ջ)

ՀԱՄԱՌՕՏ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՎԵՐԱՅ ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԵԱՅՆ

ՈՐՔ ՅԻՇԱՏԱԿԵԱԼ ԵՆ

Ի ՀՐԱԽԻՐԱԿԻՍ

———o———

ՆԱԶԱՐԷԹ. Քիսուսի հայրենիք հեռի կայ յերուսաղէմէն իրրեւ երից աւուրց ճանապարհ, յորում էր հայրենի տուն Աստուածահօրն Յովսէփայ եւ է արդ վանք ՚ի ձեռս Լատինաց. ունի վայելչաչէն տաճար մի: Իսկ տեղին, յոր էջ Գաբրիէլ եւ աւետիս ետ Կուսին՝ քանի մի աստիճանօք խոնարհագոյն է քան զյատակ եկեղեցւոյն եւ ունի նմանութիւն բեթլեհէմեան այրին:

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԾՆՈՒՆԴ. Իբր մի ժամ եւ կէս հեռի է յերուսաղէմէն, ՚ի լեռնակողմն՝ ուր չինեալ կայ վանք Յովհաննու ծննդեան. ունի պեղեցիկ եւ վայելուչ եկեղեցի մի ՚ի ձեռս Լատին կրօնաւորաց: Իսկ բուն ծննդավայր ցածուն այր մի է. քանզի վիճակեալ Մկրտիչ ծառային Տեառն իւրում նմանելով ՚ի մէջ այրի ծնանիլ:

ԲԵԹԼԵՀԷՄ. Քաղաք Դաւթի, բացագոյն կայ յերուսաղէմէն իրր երկու ժամ յարեւմտեան ՚ի հարաւակողմն, յորս կառուցեալ կան երից ապաց՝ Ցունաց, Հայոց եւ Լատինաց ընդարձակ վանորայք եւ բազմաթիւ սենեակք ՚ի պէտս միաբան կրօնաւորաց եւ ուխտաւորաց: Մեծ եկեղեցին, որ իբր գաւիթ համարի Սուրբ Ծննդեան տաճարին, ընդարձակ է յոյժ, չինեալ ՚ի վերայ միաձոյլ քարեղէն մեծամեծ յիսնից սեանց, ոյր կամար թուի յառաջագոյն, սբբատաշ քարամբք յօրինեալ էյէ, բայց արդ տեսանելիք ՚ի կարծրագոյն վայրից չինեալ է ՚ի վերջին ժամանակս:

Իսկ այրին հովուաց հրաշալի տեղին Սուրբ Ծննդեան փրկչին մերոյ՝ է ՚ի ներքոյ Աւագ խորանին, յոր իջանեն աստիճանօք եւ ՚ի վերոյ չինեալ կայ սեղան կիսաբոլոր. հուպ ամին հանդիպ Ծննդեան սեղանոյն կայ Մսուրն անբահից, ուր եդաւ նորածին մանուկն Քիսուս հւ ընծայեցաւ ՚ի մոգուցն:

ՅՈՐԴԱՆԱՆ ԳԵՏ. Հեռի կայ յերուսաղէմէն իրրեւ միոյ աւուր ճանապարհ. որ ՚ի հիւսիսոյ ՚ի հարաւ ընթացեալ թափի ՚ի մեռեալ ծով: Եւ մեռեալ ասի զի չիք ՚ի նմա կենդանի: Այժմ յեղեալ Յորդանանու կան երկու փոքր վանորայք Ցունաց, որք իբրեւ հիւրանոցք ծառայեն Ցոյն ուխտաւորաց ոյք կարի չերմեռանդ են երթալ Յորդանան լուանիլ Ջրովն, որով լուաց Փրկիչ զմեզս աշխարհի:

ԼԵԱՒՌՆ ՓՈՐՁՈՒԹԵԱՆ. Կայ հանդէպ երիքովի յարեւմտից կուսէ, եւ է փոքրիկ լեռնակ ուր եկաց Տէրն մեր եւ ժուժկալեալ զքառասուն օր՝ յաղթեաց փորձիչ դաւաճանին:

ՏԻԲԵՐԱԿԱՆ ԾՈՎ. Որոյ չուրն անոյշ է եւ ձկնաւէտ, եւ ձգի հիւսիսոյ ՚ի հարաւ, ուր մարմնացեալ Աստուածորդին յամառ չըՋէր յեղերս ծովակին, եւ անդ ընտրեաց զձկնորս Առաքեալս, որ ապա որսացին զմարդիկ ՚ի կեանս:

ԼԵՒՈՆ ԹԱՓՕՐ. Կայ հանդէպ Նային քաղաքին. յառաջին ժամանակս ի գլուխ Թափօրական լերինն բազում մենաստանք չինեալ կային, որք յետոյ աւերեցան քանդեցան. բայց արդ մնացեալ կան դարձեալ ի ձեռս լատինաց եկեղեցիք եւ յիշատակք Ցիսուսի հրաշալի Ասլակերպութեան:

ԲԵԹԱՆԻԱ ԳԻՒՂՆ. Չմի ժամ հեռու յերուսաղէմէն եւ կից է ի պատանոց Համբարձման լերինն: Անդ է գերեզման բարեկամին Ղազարու, որք զոր յարոյց Տէր ի մեռելոց: Անդ էր եւ տուն Սիմոնի բորոտին. ուր հրաւիրեցաւ Ցիսուս ի մօտակայ աւուրս չարչարանաց եւ օծաւ ի մեղաւոր կնոջէն ազնիւ իւղով նարդեան:

ՍԻՕՆ ՎԵՐՆԱՏՈՒՆ. Որ է մերձ Փրկչին վանուց մերոց ի հարաւակոյս. զոր չինեաց Դաւիթ արքայն եւ անդ հանգոյց զտապանակն Աստուածային: ի մեծահատատ Հեղինէ թագուհւոյն չինեալ կային սատ յառաջին դարս քրիստոնէութեան՝ կրկին եկեղեցիք, մինն ի տեղի իջման Հոգւոյն Սրբոյ, բարձրագոյն կաթուղիկէիւ եւ միւսն ի ներքոյ նորին, ուր կան չերիմք Դաւթի եւ Սողոմոնի. էր երբեմն ի ձեռս Լատինաց. իսկ ՝ վաղուց հետէ Աւրաբացիք զբաւեալ են եւ չկարէ ոք ի քրիստոնէից մտանել անդր:

ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ ՁՈՐՆ. Ցոր ցուցանեն զպարտէզ ուր ալօթեաց Ցիսուս ի դիչերին մատնութեան. Փոքր ինչ բացագոյն է յԱստուածածնայ գերեզմանէն: Այժմ ի ձեռս Լատինաց է պարտէզն. եւ ի չրջապատ պարսիպին ի ներքուստ կողմանէ յորմունս գետեղեալ կան Ցիսուսի խաչակրութեան գանազան զրիւք եւ ձեւով, արձանագործ վոքր պատկերք:

ՏՈՒՆՆ ԱՆՆԱ ԿԱՀԱՆԱՑԻՆ. Որ այժմ եկեղեցի եւ վանք Հայոց. չինեալ ի հարաւակողմ քաղաքին առ պարսպօք սուրբ Յակովբայ վանուց. փոքր՝ այլ գեղեցիկ յոյժ եւ կոչի սա նախկին բանտ Քրիստոսի. քանզի յորժամ ըմբռնեցին զՑիսուս նախապէս ածին այսր, եւ ծառն յոր կապեցին զՏէրն առասանաւ, ասա է:

Թերեւս զարմանայ ընդդէմն, թէ ծառն ապրի՞ մինչեւ ի քան զայս: Այս՛, զայդ քաջ գիտեն Աւրաբացիք, զի յորժամ կարի ծերանայ ծառն՝ դայն կարեն ի հողաբերանոյն եւ անդրէն արմատք նոր մանուկ չառաւելս արձակեն, զի արմատք ձիթենւոյն կենդանի մնան եթէ պահպանին հողով եւ մանրախճով:

ԱՊԱՐԱՆՔ ՊԻՂԱՏՈՍԻՆ. Որ կայ ի մէջ քաղաքին առ ճանապարհաւ, որ հանի ի գրանէն երեւելից. թէ եւ ի ժամանակիկ անտի բազմագիմի փոփոխութիւնս կրեալ է. բայց կայ այժմ աւերն այն չինեալ գինուորանոց ոչխարաբեան:

Հանդէպ այսմ ի միւս կողմ ճանապարհին է տեղին ձաղանաց եւ առի փուշ պսակ. քանզի յորժամ վճիռ եհատ Պիղատոս դատաւոր վասն մահուան կենարարին, այսր ածին գինուորքն զՑիսուս, պսակ կազմեալ խոյսրակի ի փշոց եդին ի գլուխ նորա եւ այլ ոչս ոչս անարժան կերպիւ ձաղեցին զՏէրն մեր:

ՍՈՒՐԲ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՀԱՓՈՁՆ ՏԱՃԱՐՆ. Ցոր ընդ մտանելն ի բարձրակամար դրանէն, հուպ հանդէպ առաջի աչաց երեւի վէմն Պատանաստեղ, որ ահաւոր տպաւորութիւն գործէ ի հոգի մարդոյն, եւ իբր աչօք նկատէ ի վերայ նորուն կենդանին յաւիտենից մեռօրիակ տարածեալ ի վերայ վիմին ի մահկանացու ձեռաց պատանի: Ո՛վ, քանզի՞ փղձկեալ սըրտիւ չերմեռանդագոյն ուխտաւորք զղէմս ի վերայ վիմին եդեալ համբուրեն արտասուօք եւ յիշեն զմահ Տէառն:

ԳՈՂԳՈԹԱ. Չենարան անմահ գառնին բարձրացեալ կայ ի մէջ լայնածաւալ Տաճարին Ս. Յարութեան. ընդ որ ելանեն աստիճանօք, եւ անդ իսկոյն հանդէպ աչացդ երեւի Մարդադէմ պատկեր խաչելոյն. որ կայ բազմատարած ի փայտ մահու սեւեռեալ, ընդ որ ի հայելն ո՞ իցէ այն, որ

սրտիւք ոչ ճմլիցի, եւ անկեալ առ պատուանդան խաչին ոչ երգեսցէ. «Խաչի քո Քրիստոս երկիրպագանեմք, եւ զխաչելութիւնդ քո փառաւորեմք. եկայք հաւատացեալք երկրպագեսցուք Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ», եւայլն:

ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՏԵՂԻՆ. Մօտ առ ընթեր կայ 'ի ձախակողմ Գողգոթային. ուր խաչհան զինուորք տարածեցին նախ զՏէրն 'ի վերայ փայտ խաչին զոտս եւ զձեռս քարշեալ բւեեռեցին, եւ ապա անդուստ վերացուցեալ աղղակաւ բերեալ կանգնեցին 'ի գագաթան Գողգոթայի զոլ 'ի տեսիլ եւ նչաւակ ամենեցուն:

ԳԵՐԵԶՄԱՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ. Որ ընդունարան եղեւ մեռեալ խաչելոյն եւ ուր պահ մի ննջեաց Յուդայի Առիւծն, կայ 'ի միջահէտ Ս. Յարութեան Տաճարին. յորոյ վերայ չինեալ կայ փոքրիկ դմբէթ մի, որ չէ այնքան վայելուչ եւ արուեստաչէն

Յառաջին դրանէ Գերեզմանամատոյնն՝ ընդ մտանելն՝ կայ առաջի մի վէմն, յորոյ վերայ լուսափայլ Հրեշտակն նստեալ աւետէր կանանց՝ «Զի՞ խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս». յերկրորդ դրանէն մտեալ՝ անդ է տեղ Փրկչին Գերեզման եւ վէմն անչարժ, որ 'ի Բեթլեհէմի Մարէն հոլովեցաւ. խորտակեաց զղօրութիւն մահու եւ աշխարհի իշխանին. եւ յարուցեալ 'ի մեռելոց գոչեաց զօրութեամբ «Ո՞ւր է, մահ՝ յաղթութիւն քո եւ ո՞ւր դըժոխք՝ խայթոց քո»: Ո՛վ ասա կարող է չափել զհաւատս ջերմեռանդ հաւատացելոյն, որ անդադար մտանել ելանէն 'ի Գերեզմանամատուռն. եւ համբուրեն զմահու վէմն, որ կեանս եւ մահացեալ ոգւոց:

Երանի՛ թէ ճշդրտահան նկարիչ լինէի եւ կարէի նկարել այն վսեմապոյն հանդէսն, որ լինի 'ի վերջի չարաթ օր 'ի ժամ լուսահանութեան:

Բավանդակ սուրբ Յարութեան Տաճարն ցնծայ զանազան քրիստոնեայ ազգաց լի հաւատացեալովք, յայն մեծ օր, զոր Աստուած առանձին ստեղծ՝ Քրիստոսի ժողովրդոց ցնծութեան օրն է. նա բուռն ցնծութեամբ ծափս հարկանէ. երգէ զԴաւթին քնար . Մա՛ւփս հարէք, ամենայն հեթանոսք: Եւ սային եւս 'ի վերայ զմբէթին կացեալ զղիրս իւր կարդա. «Լուսաւորեա՛ց երուսաղէմ, զի հասեալ է լոյս քո». խաժամուժ կարծեցեալ ամբոխն Լո՛յս լո՛յս աղաղակէ եւ ահա Լուսահան պաշտօնեայք որք կան 'ի ներքս Մատրան Գերեզմանին 'ի կանթեղացն անտի զվարձուն մոմեղինաց վառեալ տան 'ի դուրս: Եւ ահա աստ է տեսանել. ժողովուրդ ցնծութեան ազաղակաւ եւ որոտմամբ վերացուցանէ ըզՏաճարն: Աստ է տեսանել թէ ո՞րպէս լուսաւորնչ հաւատացեալք զլոյսն 'ի ձեռանէ միմեանց յափշտակեն. եւ բարւոք առնեն, զի արքայութիւն երկնից բռնաբարի եւ բռունք յափշտակեն զնա: Եւ ահա 'ի խուն վայրկեանի տաճարն եւ իւր համադաչին հաւատացեալք 'ի մէջ լուսոյ ողողին: Եւ Աստուած Հայր այսպէս փառաւորէ զտեղի սրբութեան Որդւոյ իւրոյ. զի ասաց ինքն «Հա՛յր, փառաւորեա՛ զՈրդի քո, զի եւ Որդի փառաւորեսցէ զքեզ»:

Քաղաքակրթեալ լուրջ եւ զգօն մարդ մի տեսանեմ, որ 'ի բացուստ կացեալ ուշով դիտէ յայս տեսարան, եւ 'ի միտս իւր զառաստան առնէ. միթէ ա՞յս իցէ երկիւղածութիւն եւ փառաւորութիւն Տաճարին Աստուծոյ: Լրջամիտ մարդն այսպէս զատի եւ անդէն զայթակղի 'ի միտս:

Այլ թէ ոք յուշ ածէ զրան փարիսեցւոյն՝ ոչ զայթակղի, այլ առաւել չինի 'ի հաւատս, զի ասացին նոքա վասն Յիսուսի. «Միթէ յիշխանաց կամ 'ի փարիսեցւոց ոք հաւատա՞ց 'ի նա, այլ այն խաժամուժ ամբոխն, որ ոչ գիտեն զօրէնս եւ նզովեալք են»:

Այո՛ Քրիստոսի հաւատացող, եւ զՔրիստոս սիրող եւ պաշտող՝ պարզամիտ եւ խաժամուժ ամբոխն էր, որ յաճախ երթայր զկնի նորա, ուր եւ երթայր: Այո՛ այդ հասարակ եւ առաւել աղքատիկ դասուն ժողովուրդն է, որ յիշէ զերուսաղէմ եւ զտեղիս յիշատակաց մարդացելոյն Աստուծոյ, յամենայն տարի Յերմեռանդ ոգւով զիմէ յուխտ, եւ 'ի վաստակոց քրտանց իւրոց բաժին հանեալ կաթիլ կաթիլ նուիրէ Ս. Տեղեաց 'ի պահպանութիւն եւ 'ի փառս փառաւորելոյն Երուսաղէմի:

ՀԱՄԲԱՐՁՄԱՆ ՏԵՂԻՆ ԳՐԻՍՏՈՍԻ. Ի՝ի կատար լերին Ձիթենեաց յարեւելից կուսէ յանդիման քաղաքին. ուր թէպէտ յառաջին դարս չինեալ կայր փառաւոր եկեղեցի, այլ զանազան բաղադիմի պատճառանօք քանդեալ է եկեղեցին, միայն չքնաղատ Ս. Տեղւոյն պարսպեալ, եւ ի մէջի կայ գըմբէթ մի, յորում կայ Ոտնատեղին Ցիսուսի: Ի տարւոջ մի անգամ յամենայն քրիստոնեայ ազգաց ի տօնի Համբարձմանն անդ վրան հարեալ՝ պատարագ մատուցանեն ի յիշատակ հրաշափառ Համբառնալոյն Մարմնոյեալ Աստուածորդւոյն, որ եթող զաշխարհ եւ գնաց առ Հայրն. յետ կատարելոյ զնաչին եւ փրկութեան խորհուրդ:

ԳԵՐԵԶՄԱՆ ԱՄԵՆՕՐՀՆԵԱԼ ԼՈՒՍԻՆ. Որ ամփոփեալ կայ ի մէջ ձորոյն Գեթսեմանի եւ է խորագոյն յոյժ գրեթէ քառասուն եւ աւելի եւս աստիճանօք իջանեն ի վայր: Ցատակագիծ Տաճարին խաչաձեւ իմն է. եւ վերին կամարք կարի հնաչէն երեւին: Ասեն թէ ի վերայ խորագոյն տաճարիս՝ յառաջին դարս կայր հրաշակերտ եկեղեցի, զոր ի վաղուց քանդեալ են արշաւանաց ոտք: Ցամենայն աւուրս անխափան ի մէջն եւ ի Ցուներց պատարագ մատուցանի ի վերայ դերեզմանի Մօր Տեառն: Ո՞ կարէ պատմել առ զչերմեռանդութիւն արանց եւ առաքել կանանց որք գան եւ րամովին, եւ գրիեն գառագան երկնից Տիրուհւոյն, լան եւ խնդրուածս առնեն ի նմանէ, որ վասն իւր ուխտաւորաց բարեխօսէ առ Որդին իւր Միածին:

ԱԹՈՌ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ. Որ է վիճակ Հայոց եւ առանձին սեփհականութիւն. արդարեւ չնաչխարհիկ է, եւ մեծահռչակ անուամբ հաւատոյ քրիստոնեայ ազգաց տեսութեան տենչալի հանդիսանայ, իրրեւ վերին պանծայ մեծվայելչութեամբն իւր ի քաղաքին Երուսաղէմ. րարձրացեալ ի վերայ լերինն Սիոնի. ուր հանգչէր երբեմն տապանակն Աստուծոյ եւ ուր Դաւիթ արքունիքն էր, որ ի հալածանս իւր սիրահար էր Սիոնին, եւ երգէր Ցաղմոսարանաւն. «Ո՞րպէս սիրելի են յարկք քո, Տէր զօրութեանց, ցանկայ եւ փափագի անձն իմ ի դաւիթս քո»:

Սուրբ Ցակովբեանց վանք, ոչ միայն իւր նուիրական գրիւք պանծալի է. այլ եւ իւր լայնածաւալ ընդարձակութեամբ մեծ առաւելութիւն ունի քան զայլ ամէն վանօրայս, որք կան յերուսաղէմ ի ձեռս այլ եւ այլ քրիստոնեայ ազգաց: Վասն այս իսկ զարմանան ուխտաւորք եւրոպիոյ եւ ասեն՝ չգիտե՞մք, թէ ո՞րպէս յայղեղաչ է, զի այսպիսի անզուգական հաստատութիւն մի՝ բաժին վիճակեալ է, այն անկեալ եւ նուաղեալ ազգին Հայոց: Զայս ասեն եւ չգիտեն զանցելոյ պատմութիւնն՝ թէ Հայք ոչ միայն զվնաս Սուրբ Ցակովբեանց, այլ եւ զեօթանասուն վանօրայս ունէին յերուսաղէմ յառաջին դարս. որոց աւերածեալ տեղիք դեռ եւս նչմարին:

Սուրբ Ցակովբեանց վանք չուրջանակի ամրափակեալ է պարսպօք եւ ի մէջի չինեալք կան թէ ի նախնեաց անտի եւ թէ ի նոր ժամանակս առաւել քան զեօթն հարիւր սենեակք. ի պէտս միաբանից եւ ուխտաւորաց. յորս իրրեւ մեծադործ եւ հոյակապ չինուածք համարին, Պատրիարքարանն, Ուսումնարան եւ մի եւս Նոր Թաղ. որ յիշատակք են ի Տէր Հանդուցեալ Ցովհաննէս Պատրիարքին: Բաց ի յայնչափ չինուածոյն որ իրրեւ պիոքրիկ քաղաք մի ձեւանայ, վանքն ունի նաեւ ընդարձակ պարտէզս, որք առաւել եւս ընդարձակին եւ վայելչացուցանեն զսահմանս վանուց:

Սուրբ Ցակովբեանց վանուց տաճար եւ եկեղեցին թէեւ փոքր է, այլ գեղեցիկ է յոյժ իւր ներքին վայելչութեամբն, ի վերայ չորից սեանց հաստատեալ է կաթուղիկէն. համայն որմունք եւ սիւնք տաճարին զարդարեալ են զանազան խորհրդաւոր պատկերօք. որք յանդիման առնեն աչաց դիտին եւ նոր կտակարանի պատմութիւն զեկեղեցւոյ հարց եւ զմարտիրոսաց Հաստատութիւն: Իսկ յայակոմ տաճարին կայ այն հրաչալի մատուռն, ուր ամփոփեալ է Դլուխն Ցակովբայ Առաքելոյն. յորում հաստատեալ կայ կիսարոլոր մի սեղան, եւ յատուրս չարաթու միշտ պատարագ մատուցանի:

Իսկ Սուրբ Ցակովբեանց տաճարին փառք, եկեղեցւոյ արարողական պաշտամունք, Մեծահանդէս տօնից պայծառափայլ հանդիսանք, թէ ո՞րպիսի Հրաշափառութեամբ կատարին ամենայն կարգապահութեամբ, եւ ոչ

կարեմ զնորա վայելուչ նկարագիրը հանել ՚ի համառօտութեանս, միայն աչք պիտին տեսանել:

Ոչ մոռանամ ՚ի վերջ ծանօթութեանս յիշել հակիրճ բանիւ զհամայն միաբանական ընտանիս Սուրբ Յակովբեանց մեծի Տանն. յորում պարտնակին ոգիք իբրեւ հարիւր եւ ութսուն. եւ բաժանին ՚ի զանազան դասակարգութիւնս. Եպիսկոպոսք, Վարդապետք, Սարկաւագունք, Ուրարակիրք, Դպիրք. անդամք համարին նաեւ քրձազգեաց միաբանք, մայրապետք: Որոց իւրաքանչիւր դասակարգութիւնք ամենայն խղճամիտ հաւատարմութեամբ կատարեն զիւրեանց պաշտօն ըստ վաղեմի կարգադրութեան նախնեաց:

Այլ ո՞վ է որ հաց մատակարարէ եւ հոգայ զբազմադիմի պէտս վանական այս ճոխ գերդաստանին, Հայոց ժողովուրդ: Ո՞վ է, որ սրբանուէր թանգագին ապասիւք, պայծառազգեստ պատմուճանօք եւ յաւիտենական յիշատակօք զարդարեալ՝ պանծալի հանդիսացուցանէ Սուրբ Յակովբեանց Տաճար, Հայոց ժողովուրդ: Ո՞վ է որ յիշէ եւ ո՛չ մոռանայ զերուսաղէմ, այլ յամենայն տարւոջ ձագախառն երամովին գան փառաւոր առնել զտեղի սրբութեանցն, հայոց ժողովուրդ: Իսկ ապա ո՞վ է, որ իբրեւ պահապան հրեշտակ արթնութեամբ հսկէ եւ պահպանէ սուրբ Յակոբեանց Աթոռը եւ չնաչխարհիկ գայթ աւանդ անաղարտ պահելով՝ իւր յոլորդին աւանդէ. զինուորեալ այս անճնանուէր միաբանութիւն, որդիք վանական ուխտին, որ զօրհանապազ աքնին, աշխատին, մերթ եւս նահատակին եւ մեռանին. զի անմահ մնասցէ Հայոց ազգին այս նուիրական յիշատակ:

Ուրեմն օրհնեալ է Հայոց ազգ, որ իւր պաղարերութեամբ չէն պահէ գոռն Սուրբ Յակովբեանց. օրհնեալ են նաեւ ապաստարք տանս, որ ընդ Ջարմնականին գհոգեւորն փոխարինեն կան եւ մնան մշտնջենաւոր պահապան. որոց ակնկալութիւն վարձուց յաշխարհի աստ միայն հաց, իսկ զմբնացեալ վարձն՝ Աստուած հատուցէ ՚ի հանդերձելումն: Ամէն:

(Վ ե ր ջ)

ՊԱՊԻԿ ԵՒ ԹՈՌՆԻԿ

ՊԱՊԻԿ ԵՒ ԹՈՌՆԻԿ

ԳՐԵՑ՝ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ

ԹՈՌՆԻԿՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

ԵՒ Ի ԼՈՅՍ ՀԱՆԻՆ ՅՕԺԱՐԱԿԱՄ

ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲԱՐՔ

ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

ՏՊԱԳՐԵԱԼ

Ի ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱԾՆԻ

1894 — ՌՅԽԴ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԻՒՊԷՆԿԵԱՆ
1861—Յուն. 8, 1894

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՍԻՐԵՑԵԼԻՈՑ ՀԱՐԱՋԱՏԻՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻ

Ի ՏԻՐ ՀԱՆԳՈՒՑԵԼՈՑ

ԿԱՆԳՆԵՒՆ ՅԱՅՍ ՄԱՀԱՐԺԱՆ

ՊԱՊԻԿ *ԵՒ* ԹՈՌՆԻԿ

ԳԵՐԱԶՆԻՒ ԵԼԲԱՐՔ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԿ

ԿԻՒԼԱՊԻ ԵՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՅԻՇԱՏԱԿ

ԱՌ ԳԵՐԱԶՆԻՒ Պ. ՊԱՏՐԻԿ

ԿԻԼԻՊԷՆԿԵԱՆ

———o———

Արդեօք ինձ՝ եւ միայն Հայրիկի՞ն վիճակուած է, որ Կիլիպէնկեան տան յիշատակաց դպիր լինիմ, ո՛չ թէ կենդանեաց համար, այլ յաւէտ մեռելոց, որք թողին զաշխարհ ի Տէր ննջեցին. նոցա առաքինի յիշատակ դրոշմել ի նուագատ մի երկասիլուրեան, թողուլ Ձեր մեծանուն Ազգատոհմին իբրեւ անմոռանալի մի յիշատակ:

Առաւօտ արեւածագին էր, ո՞ւ չը գիտէի թէ Ձեր հարազատին եւ իմ սիրելոյն արեւն ի մայր մտած է: Եւ ես աւա՛դ այն պահուն, երբ գուժ առի թէ մեռա՛ւ յառաջադէմն Յովհաննէս: Ասի առ՛է, ահա պատրաստ է Հայրիկին պսակ, «Պսակիկ եւ Թոռնիկ», տարէ՛ դրէ՛ նորա գերեզմանին վրայ:

Անագորոյն մահուան սուր տապար դեռ չէ ելեր դուրս Կիլիպէնկեան գերդաստանէն, մի փոքր ժամանակի մէջ զարկաւ տապարեց իրարու եւ տեւէն երեք հաստաբուն ճոճիներ, չասաց թէ բաւ է այսչափ, թող փոխանակ հարց եղիցին որդիք:

Կարծեցիմ թէ գնաց հեռացաւ մահուան դժնդակ ոստիկան, բայց անդրէն շուտ դարձաւ, զարկաւ կտրեց այն անճման շառաւիղն, որ նոր պտուաստուած ամուսնական ճղիկով եւ ճղիկէն ծած էր մի նորարոյս մանկիկ. աւա՛դ, անգութ մահու ոստիկան չը խղճաց երբէք, սիրասուն ծնողական գրկերէն մանկիկն ի բաց գլորեց. մի հարուածով կտրեց երկու գուգակցեալ նորատունկ ազիներն, Յովհաննէսն էր եւ Աբահ: Միթէ ուշտե՞ր էին ճոխ եւ ի մահուն անքաժան մնալ:

Թէպէտ Յովհաննէս փութաց առաջ գնաց, թողուց իւր կեանքն անբաղդն Աբահ: Ո՛ւ այլ եւս ինձ համար չեն պիտոյ, ո՛չ աշխարհ եւ ո՛չ կեանք, ասաց Աբահ վազեց եւուէն գնաց, չը գիտեմ թէ ի մի բաբա՞ն ննջեցին սուրբ Փրկչին հանգստարանը, երկու սիրակապ ամուսինք, բայց գիտեմ թէ հոգիներ երկնից մէջ միացան:

Դառնամ այժմ դէպի ձեզ, հոգւոյդ հետ խօսիմ, անձկալիդ իմ Յովհաննէս, դու անճառելի էիր ազգին եւ Հայրիկին ամէն առիթներու մէջ: Վերջին անգամ վիճակ եղաւ ձեզ, որ իբրեւ պատգամաւոր Հայոց Մայր Սուրբ Էջմիածին գնաս եւ Հայրապետական ընտրութեան տաս ձա ազատ ձայն: Ինձ այժմ պատմում են, որ դու ձա այս պարտուց մէջ ամենայն ազնուութեամբ վարուելով՝ թողեր էիր աստ ձեր բարի համբաւ եւ յիշատակ:

Զգիտեմ դու ի՞նչ մտածեցիր արդեօք որ ձա անքաժան ամուսին Աբահն էլ ձեզ հետ առեր էիր, որպէս զի տեսնա՛ր նա Հայոց աշխարհ, Հայոց Մայր Աբոռ, մեր Լուսաւորիչ Հօր հոգեւոր ծննդավանն, որ ծնաւ զազգ մի ողջոյն, տեսնար նաեւ Աբահ դրախտի գետ, ոյր անունով նա կնքուած էր: Այդ մի բաղդ էր թէ ձեզ եւ թէ նորա համար, գէթ միանգամ խմել եւ բասխին անմահական ջուր եւ պահել ու յիշել միշտ մեր Հայրենեաց այդ յաւերժական յիշատակ:

Կիլիպէնկեան տուն ողբաց ձեզ, ողբացին սիրելիք եւ բարեկամք. Հայրիկն էլ ձա բարեկամն էր, որ ձան զամէն աւելի ողբաց. ի մանկութենէ կը նանաչէի զձեզ եւ ոգւոյդ գեղեցիկ յատկանիշներ: Միշտ պայծառ եւ զուարթագին էր ձա դէմքը, իբրեւ մի բացուած գիրք, ես կը կարդայի սրբոտիդ եւ ոգւոյդ նշանագիր, որ դպրոցի կրթութեան օրէն մի բառ միայն

խորագծուած էր՝ *յառաջդիմութիւն*: Երէ սոսկ աշխարհիս գիտութեանց յառաջդիմութիւն լինէր այն՝ ես այնչափ մեծ չէի համարեր, երէ կիւլպէնկեան սան Ազատուածպաշտութեան հաւատոյ համբնթաց չը լինէին յառաջդիմութեանդ հետ:

Ձեր հին հայրենատուր վաճառականութեան ասպարիզին մէջը անվախ եւ խիզախ յառաջ կ'երթայիր եւ ի՞նչ էր ձո միտք եւ նպատակը, հարստանալ, մեծանալ եւ սոսկ աշխարհի պերճութեամբ վարիլ եւ վայելե՞լ կեանքը, ո՛չ, հարստանալ միայն բարերարելու համար· ազգին, եկեղեցւոյն եւ Հայոց լուսաւորութեան համար եւ միշտ առատաձեռնել:

Այլ աւա՛ղ, դու տարաժամ մեռար, ապագայ յոյսերդ անպսակ մնացին: Եւ ո՞վ աշխարհիս մէջ լի պսակեալ յուսով ի գերեզման գնաց: Ո՛հ, ողբացեալ փոքրիկ Յուսիկ ժառանգ մի քաղիր կիւլպէնկեան տան եւ գնացիր, ո՞վ գիտէ, խնամակալ երկնից Հայր պահպանելով զայն, մի օր մեծանայ, զարգանայ, յառաջդիմէ, յիշէ իւր հօր յիշատակ եւ պսակէ ձո յոյս եւ ձո ազնիւ նպատակը:

Իսկ Հայրիկ Արարատայ աշխարհէն, ծեր Արազածայ հովտէն, Մասիսի Նոյայ դարաստանէն եւ վասպուրականի վարագայ սարէն «ՊԱՊԻԿ եւ ԹՈՒՆԻԿ» իրրեւ ծաղկեփունջ մի կապելով կը պսակէ ձո անուն եւ յիշատակ միշտ կենդանի եւ անմահ պիտի մնայ:

Իսկ դու քարեգորով հրիցագոյն ժառանգ կիւլպէնկեան գերդաստանիդ, սիրեցեալդ իմ Պատրիկ, ա՛ռ իմ այս ծաղկեփունջ պսակ, տար դիր հարազատիդ գերեզմանին վերայ· այդ պսակն անթառամ է, դու դարձիր ի տուն, գրկէ եւ համբուրէ ողբացեալ մանկիկն, ասա՛, Ես եմ այսուհետեւ ձո հայր եւ խնամակալ եւ բաւ է:

Ա Ռ

ՇԻՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՍ ՀԱՅՈՑ

ՊԱՊԻԿ ԵՒ ԹՈՌՆԻԿ քեզ համար պրեցի եւ քո անուան նուիրում եմ, իմ սիրելի դաշտարնակ մշակ ժողովուրդ, Հայոց Հայրիկ, որ այժմ ծեծուցած մի պապիկ զարճած է, նա սիրեց եւ փոքրութիւն չհամարեց, որ ինքն պահ մի իրեւ մի չինական պապիկ ձեւանայ, որպէս թէ վաստուրահանի Առճակ դիւղի մէջ ծնած է, վարպետ վանքում մաճկալ եղած է, շատ անգամ ի Պոլիս գնացել եկեր է եւ առանց դպրոցի նա միայն մտիկ անելով եւ դրքեր կարդալով քիչ մի բան սովրած է եւ իւր սովրած կ'ուանդէ իւր սիրական Թոռնիկին։

Պապիկի միակ նպատակն ի՞նչ է որ այս փոքրիկ դիրքը չարաչրեց քեզ համար, որպէս զի դու կարդաս իմանաս ու ճանչնաս քո նշանակութիւն, ճանչնաս ու զգաս միանգամայն քո խեղճ կեանք ու վիճակ։

Երջանիկ ես եւ թշուառ կ'ապրիս, բազմահարուստ դանձի տէր ես եւ դրպանդ մի փող չկայ, երկրիս մեծ կալուածատէրն ես, բայց միշտ հացի կարօտ ու պարտապան՝ երկրի բնդհանուր քաղաքացի ժողովուրդին ամէն կենսական բարիքներ դու կը մատակարարես, թագաւորէն սկսեալ մինչեւ յետին քաղաքացւոց սեղանին հաց կուտաս, իւղ կուտաս, միս կուտաս, հաղուստներու նիւթ կը մշակես, բուրդ կուտաս բամբակ կուտաս, քթան կուտաս, չերամ կուտաս եւ այլ շատ բաներ, զորոնք ես այստեղ չեմ ուզեր թուել։ Բայց ի՞նչ է պատճառ գիտե՞ս արդեօք, որ դու քո թուած այնչափ բարիքներէն միշտ զրկուած կը մնաս, դու կարդա՛ «ՊԱՊԻԿ ԹՈՌՆԻԿ», քանի կ'իմանաս թէ դորա միակ պատճառ ապիտութիւնն է, դանձկութիւն, կարդալ, գրել, հաշուել, մնառեալ չգիտնալն է։ Իսկ քո տգիտութեան եւ այդ վիճակի մէջ տգիտիդ մնալուն պատճառն ի՞նչ է, այն էլ խօսիմ ու բացատրեմ քեզ, դու մտիկ արա, որ գիտենաս եւ խելամուտ լինես։

Ինձ այնպէս կը թուի թէ դու եղեր ես մի մոռացեալ երկիր, ինչպէս աւսւմ է Սաղմոս. դու լայնածաւալ դաշտերու եւ լեռներու վրայ բնակում ես, ի՞նչ զարմանալի բան է, որ քաղքցիք զձեզ չեն տեսնար, քո դիրք չատ խոնարհած գետնահաւասար եղեր է, անխոնջ մրջիւնի նման կ'աշխատես։ քաղքցին բարձրավիզ է, չի տեսներ զքեզ եւ չատ անգամ, ո՛հ, խոխոտելով կ'անցնի քո վրայէն եւ դու կը ճմլես նորա ոտքի տակ։

Քաղաքացիք խոատաակր մատենագիր գարճան, բայց չեն գիշաներ քեզ համար գրքեր գրել, թէ եւ խմբագիրք եւ գիւղատնտեսներ քեզ համար չատ յօդուածներ նուիրում են, դու մի գանդատիր, նոյն իսկ գիւղականի մի գաւակ, որ մի բարերարի չնորհիւ կերթայ Եւրոպայ, կ'աւարտէ իւր ուսումն եւ համալսարանէն կը վերադառնայ, ասացէ՛ք դուք չիտակ գէպ ուր կ'երթայ, դէպ ի քաղա՞ք առանց իւր հայրենի չինական տան ու ծնողաց առաջին ողջոյն եւ այցելութիւն տալու. եթէ ասես, պարոն ինչու մոռանում ես քո գեղ, որ քո ծննդավայր եւ խանձարուրն է։

Տե՛ս դու, ի՞նչ կը պատասխանէ. ես քաղաքակիրթ աշխարհակիրթ աշխարհէն կուգամ, կեանքս եւ ճաշակս բոլորովին փոխուած է. ես լոյս եւ գիտութիւն ունիմ, մինչ կարելի՞ է որ գիւղական խաւար եւ անկիրթ ժողովուրդին մէջ ապրիմ, որ երբէք չգիտեն գնահատել իմ արժէք, ո՛հ, ես յիշում եմ մեր տուն ու խրճիթ եւ այն չարաչճի անզգամ լուբեր, որ գիս կը խաչէին եւ կը տանջէին։ Ուրեմն մեր պ. համալսարանական պիտի բնակի քաղաքում եւ պիտի սպասէ այնչափ, մինչեւ իւր գերը քաղաքակրթուի, խաւար գիւղացիք լուսաւորուին, իւր խրճիթներ ապարանք դառնան, եւ ապա մեր պարոնը վերադառնայ իւր գիւղը։ Ես թէ ասես, մի սպասիր այդ անյայտ երկա՛ր ժամանակին, դու այժմէն գնա կրթէ, լուսաւորէ գիւղացի մանուկներ եւ այդ բախտաւոր ժամանակ դու բեր քո անբաղդ գիւղին հա-

մար, մի՞թէ դու ինքդին պարտականութիւն չունի՞ս, յիշէ այն օրը, երբ պատասխան կիր քո բարերարին թէ դիս ե՞րբ պրկէ, կ՚ուխտեմ եւ կը խոստանամ, թէ ազգ վերադառնամ, ամենայն անձնուիրութեամբ հայրենեացս ծառայեմ. բայց պարտիդ հայրենիք միայն քաղաքն է եւ ոչ թէ գիւղ:

Թողունք ե՞րբ գիւղ համալսարանի պարոնը, որ դուրչ իւր առարկութիւն երբեմն իրաւացի լինին. հապա ի՞նչ ասեմք այն պարոններուն, որ առանց ե՞րբ գիւղ աչքարհ տեսնելու, նոյն իսկ մեր աշխարհին մէջ, կիսակրթութեան փոքր ինչ զարգացումն առանալէն յետոյ՝ իրենց միտք եւ իրենց սրտի թագուն ան՞ձնիք դէպի քաղաքն է, որոց մեծ մասն զարձեալ դիւղացի զաւակներն են, կրթութեան եղանակի՞ն է յանցանք, չը գիտեմ, գաստիարակ ուսուցիչներո՞ւն է յանցանք, չգիտեմ, ժամանակի եւ կեանքի պահանջմա՞նն է յանցանք, զարձեալ չը գիտեմ: Միմիայն այս գիտեմ ես, որ գաղրսի կրթութեան կապանքէն արձակուելէն յետոյ, դէպ ի քաղաք կը վազեն:

Ես լսեցի գիւղացի հայրերու ամանց տրտունջն ու դանդատ, Հայրիկ, ես զաւակս մեծ փափագով կրթութեան տուի, որ ծերութեան ցուպ լինէր, նա դնաց այլ եւս չի դարձաւ, մոռացաւ իւր որդիական պարտիք եւ աւելի ճիշտ է, որ ասեմ ուրացաւ իւր ծնողք եւ այլն:

Կրթութեան այս մեծ խնդիր, ունի շատ իւր դժուարահ հետեւանքներ, եթէ չը մտածենք դէպն ու դարման եւ թողունք որ այսպէս շարունակուի այս կրթական հիւանդութիւնն քիչ ժամանակէն պիտի տեսնամք, որ մեր գիւղացի պատանիներ գարցոյն դէպի քաղաք մի զաղթականութեան ճառագարշ պիտի բանան, եւ ի՞նչ կը լինի յայնժամ, երբ հայ ժողովուրդի ամենամեծ մասի կեանք հողն ու երկիրն է:

Ահա քեզ համար հոգացի եւ պատրաստեցի. «ՊԱՊԻԿ եւ ԹՈՌՆԻԿ», իմ սիրելի գիւղացի ժողովուրդ, որ դու քո հայրենատուր հողն ու դաշտ սիրես եւ երբէք չի բաժանուիս, գիտնալով թէ քո կեանք հողն է եւ հողագործութեան արդար ու հալալ վաստակ: Ուշադրութեամբ կարդա՛ այն խորհրդաւոր գլուխն՝ «ՊԱՊԻԿԻ ՊԱՍԱԿՆ Ի ԴԱՇՏ», թէ ինչպէս Պապիկ իւր Թոռնիկի խաչով, Աւետարանով պահակէն յետոյ, կը տանէ դինքն ի դաշտ եւ ի՚տոէ՝ գիւղացի փեռայլ համար բաւական չէ, ես այժմ կրկին պիտի պահեմ գքեզ հողին ու մաճին, գութքանին եւ հողագործութեան հետ, պէտք է ուխտես երկնից եւ երկրի առաջ, որ այս պահին անքակտելի պահես, ահա կր դնեմ քո գլուխ ցորենաբոյսի ցողուններէն հիւսուած այս դեղեցիկ պըսակ, թող վկայ լինին մեր մշակներ, հօտաղներ եւ մեր լծկան դոմշուհիներ եւ եղներ:

Գիտե՞ս, Թոռնիկ, Աստուած մի արասցէ, եթէ քո ամուսին Շուշան մեռնի, մի ուրիշ Շուշան կարող ես առնել, բայց երբ հող քեզ համար մեռնի, այլոնքն կամ ծախես, կամ ձեռքդ հանես եւ գրկուես քո ժառանգած հողէն, էն ժամանակ դու էլ կը մեռնես, Շուշանն էլ հետ քեզ կը մեռնի եւ Պապիկ տուն եւ օճախ կը քանդուի:

Այսպէս Պապիկ իւր Թոռնիկին վրայ կրկնապատկ մի կատարեց, Հայրիկին էր համայն գիւղական ժողովուրդին ղլուխ կը դնէ իւր պապին՝ Պապիկ Թոռնիկով եւ կ՚ազօթէ որ դու այս պապի՝ անթառամելի պահես, սիրես քո հող եւ հողագործութեան աշխատութիւն, սիրես ուսումն եւ կրթութիւնն, որ քո մշակութեան զրանաթար վաստակ արդիւնաբեր լինին, որով մնայն քո կեանք կր բարւոքի եւ դու ատոտպանաց կապանքէն կ՚ազատուես, որ ազատութեան արդասիքն է:

Վերջին բան առ ձեզ ուզեցայ, ո՛վ վաստպրտական երկիր, իմ անձկալի Հայրենիք. Պապիկ եւ Թոռնիկ յատկացաս Ձեզ համար գրեցի, երաստագիմ Սիոնի լեռան վրայ, խոյլ հովանաց տակ, դու կարգալով կը տեսնաս, որ Պապիկ Թոռնիկի նկատ՝ վաստպրտական երկիր չինական ժողովրդի ծոցիններէն քաղած եմ, դոր վնջիկ կապելով եւ տհա ձերն՝ ձեզ կը նուիրեմ:

Հատատելով այս վտունջը, անդուստ կ՚դգաք եւ վա՞շ կ՚ասէք, Աստճկեցի Պապիկ մեր ծպտին է, Աչքդ Մուշօն մեր ծպտին է, մեռելոց դաշտ մէջ ննջած այն մեծ մեծ ատնուտերերուն խուչքարերու յիշատակներ մեր պարծանքն է:

Կը թուիմ թէ չատ մօտ եմ ձեզ, մխայն հինգօրեայ ճանապարհ մի ան-ջրպետ կայ: Վարագայ խաչի ոար ծածկուած է աչքէս. Վասպուրական Աբ-ծիւն էի երբեմն, բայց այժմ թեւաթափ ծերացած եմ, եւ ո՞ տայը ինձ որ նորափետուր արծուի լինէի, թռչէի վերանայի դէթ վերջի անգամ տես-նայի բարձր քարին վերայ դրուած իմ աւերակ բունիկս:

Այլ եւս ի զուր է այս ցանկութիւն, կը մնայ ինձ հոգւով մօտ լինել ձեզ եւ հոգւով աղօթել վասն ձեր:

Իսկ ձեզ կը մնայ կարգալ Պապիկ Թռնիկ եւ յիշել զՀԱՅՐԻԿ:

Թէ մեռնիմ երթամ զերեզման եւ այլ եւս չկարեմ խօսիլ ձեզ հետ կեն-դանի բարբառով ու գրով. ահա կը թողում ձեզ գիրս իբրեւ մչտախօս կը-տակ եւ յիշատակ. սրոյ միակ նպատակն է, որ հայն իւր հայրենատուր հո-ղէն չը բաժանուի, զի իւր սեփհական ժառանգութիւն է գրախտի երկիր, զոր Տէր Աստուած մեր Ադամ՝ պապուն եւ ժառանգորդներուն տուաւ եւ ասաց գործել զերկիր ու պահել:

ՊԱՊԻԿՆ ԱՌ ԹՈՌՆԻԿ

———o———

Ա.

Սիրելի Թոռնի՛կ, կը տեսնաս ահա. Պապիկդ ծերացել է, հօթանասուն տարին անցուցի, դու միակ ժառանգ մնացեր ես մեր հայրենի տան: Ես միայն մի անգրանիկ զաւակ ունեցայ, Թորոս անուն, որ չատ աննման, կարիճ, աչխատասէր մի զաւակ էր: Մեր տան գործեր բոլոր նա կը գործադրէր: Ժամանակին ամուսնացուցի զինքն, ատ՛ոլ, երկու տարի միայն մըննաց իր սիրական նորահարսին մօտ. Թուղուց գնաց Ըստամպօլ, նորա գնալէն յետոյ դու ծնար. ես Թուղթ գրեցի հօրդ Թէ քեզ մի որդի ծնաւ, մկրտեցին, անուն Ռուբէն դրի. Թորոս, քո հայր չտեսաւ քո ծնունդդ, քո խանձարուր ես չը համբուրեց քո մանկութեան երեսներդ: Երբ երկու երեք տարեկան եղար լեզուդ բացուեցաւ. միայն մայրիկդ ես պապիկ կը կանչէիր. հայրիկդ չը կար որ տեսնայիր ու ճանչնայիր. որչա՞փ դառն բան է այս, երբ մայրեր ատա կը ծնանի, հայրեր Ըստամպօլէն կ'իմանան:

Երբեմն կան այնպիսի հայրեր, որ կամ ձախորդութեան պատճառաւ ես կամ անիսկմանդ լինելով, տասն ես մինչես քան տարով օտարութեան մէջ մնալով՝ իրենց զաւակց երես տեսած չեն: Ես երբեմն Հայրերն ի Պոլիս օգնութեան կը կանչեն իրենց զաւակներն, երբ պանդխտութեան խոր ոտքին մէջ խրուած կարող չեն իրենց՝ դուրս հանել: Շատ անգամ կը պատահի, որ անհետանչ դժբախտ կին՝ ճար հատած իր հասուցած միակ զաւակ՝ աչքին լոյս ի Պոլիս կը դրկէ, կասէ՝ դը նա տես ի՞նչ եղաւ քո հայր, քանի տարիներ եղաւ ո՛չ Թուղթ կը դրկէ ո՛չ դրամ:

Բայց քո Հայր Թորոս այնպէս չէր, նա միշտ ժամանակին Թուղթ ես դրամ կը դրկէր, նա չատ կը պատուէր պապիկդ ես չատ գործակատն սիրտ ունէր զէպի իր ամուսին: Չատ յետքեզ որչա՞փ կը սիրէր առանց դպատանքի ես տեսութեան, սիրուն ու գեղեցիկ յաթեր կը դրկէր քեզ: Մայրիկդ կը հպցունէր ես կասէր Թէ՝ Հայրիկդ զրկած է. դու էլ կը հարցնէիր, Մայրի՛կ, հայրիկս ե՞րբ պիտի գայ Պոլսէն, ուսկեզմիտմիտ մանկիկ էիր չգիտէիր Թէ Թորոս Պոլսէն չպիտի գայ: Մի ժամանակէն յետոյ Թորոսէն Թուղթ եկաւ, որ կը գրէր Թէ, «հիւանդացայ, գեղացիները գիս տարին գրին հիւանդանոց»: Դու չես գիտեր, Թոռնիկ, երբ պապիկ Մայրիկիդ հետ կուլար ու կսկծար Թորոսին մահ. դու կը հարցնէիր, Թէ ինչո՞ւ կուլաք Պապիկ ես Մայրիկ. մենք չուզեցինք տալ քեզ Թէ Թորոս հայրիկիդ համար կուլանք, որ մեռած է ի Պոլիս:

Դու կը կարծես Թոռնիկ թէ՝ միայն այն օ՞ր լացի, ո՛չ. ես երբեմն աւանձնացած կը չարունակեմ նոյն ողբն ու լացս, երբ կը յիշեմ Թորոսին մահն ու յիշատակն, դու չգիտես թէ այդ քաղցր անունն ի՛նչ անցեալ բաներ կը բերէ մտքիս մէջ. իմ մեծ պապս կը պատմէր թէ ուրիշ Թորոսներ ծնած են մեր անկն, ամէնքն ալ ժուռ ու մուռ մեռած են եւ մէկն էլ Պարսից արշաւանքն մեր գիւղի վերայ գալով գերի վարած է:

Խոստովանիմ քեզ, Թոռնի՛կ, այլ պանդխտութեան ճամբան, նախ ես բայց մեր խեղճ Թորոսին առաջ. նա կը տեսնար թէ ի՞նչպէս քանիցս անգամ Պօլիս երթալով գալով, Աստուած յաջողութիւն կուտար բաւական դրամարներ վաստկելով կը դառնայի: Բայց դու գիտե՞ս, թէ ի՞նչ մեծ նեղութեամբ դառն քրտինք թափելով մեր պանդուխտ եղբայրներ զրամ կը վաստկեն: Մի օր չեմ մոռնար, երբ ութ հոգի կտրիճ բեռնակիրներս մի ահագին պալեա ձուլիներու զարկած կը տանէինք, Պօլսոյ նոր խանի դարուս վեր, քրտինք ծնծնալով մեր ճակատէն ճողճող կը վազէր, մեր երեսէն կիջնար ու կը թրջէր մեր բացուած կուրծք. տեսանք որ Հայրիկ մեր դիմաց կուգայ, պալեան վար դրինք կեցանք: Հայրիկ ողջոյն տուաւ մեզ, հարցուց մեր օրպիսութիւն. Մէկերնին ես համարձակ էի, ասի. Հայրի՛կ, ահա մեր օրպիսութիւն, բեռներու տակ ընկճուած կը հեծեմք եւ կը թափեմք մեր դառն քրտինք այս քարայատակներուն վերայ: Ես նայեցայ որ Հայրիկին աչքեր լեցուեցան, ասի մտքիս մէջ, թէ մեր վիճակին ու մեր ճակատին քրտանց դէմն՝ Հայրիկն իւր աչքի արտասուքով կը պատասխանէ: Այո՛, Հայրիկ մի կարճ պատասխան տուաւ, խեղճ դաւակներս, ասաց, այդ բեռն պիտի կրէք մինչեւ կարզալ գրել սորվիլ, մինչեւ ճանչնաք ձեր գեղին ու հողին արժէքը, ուր եթէ թափիէք ձեր այդ չափ աշխատութեան քրտինք, երբէք պանդխտութեան երես չէիք տեսնար: Այսչափ խօսեց Հայրիկ, աչքեր սրբեց ու անցաւ: Ես որովհետեւ փոքր ի չատէ կարդալ գիտէի, իրիկուն իմ ընկերներուս լաւ կերպով հասկցուցի Հայրիկին խօսած բանին մտքը:

Ճշմարիտ է, Թոռնիկ, ես վորձով հասկցայ, եթէ մեք ամենայն հոգւով ու սրտով աշխատենք մշակել մեր հողերն՝ կապրենք եւ երբէք չենք տեսնար պանդխտութեան երես: Ինչպէս վեր խօսեցայ, քանիցս անգամ Պօլիս դնացի դարձայ. առաջ առաջ ստակ բերի, բայց գիտես թէ՝ այդ Ստամպօլէն չահած դրամին մէջ խէր պէրկէքէթ չը կար, կը տեսնայի որ մէկ երկու տարուան մէջ կըսպառէր, աշնան աղբիւրներու պէս չոտով կը ցամքէր: Ախտո՞ս, երկտասարդ ծաղիկ կեանքս պանդխտութեան խորչակով թառամեցաւ, անաղան խելքս ղըլուխս եկաւ: Վերջին անգամ երբ դարձայ Պօլսէն. արդէն միտքս դրած էի, որ առաջին անգամ Աբճակու վանից Ս. Աստուածածնայ տաճարին ուխտ երթամ, մամ, խոնկ, կանթեղին ձէթ պատրաստեցի ու դնացի, մտայ Տաճար, գլուխս բացի, սեղանին առաջ ծունկի վերայ եկայ, աղօթք արի սիրտս փլու

ու չատ լացի. կանչեցի Տէրամայր Աստուածածնին, գործիս յաջողութիւն խնդրելի, Քրիստոսի խաչի սեղանին առաջ ուխտեցի, որ այլ եւս չը հեռանամ գեղէն, չմոռամ տուն ու տեղս, արտերս ու գաշտերս:

Ուրախ սրտով ելայ տաճարէն, մի քաջալերութիւն եկաւ վրաս. ես այն վայրկենէն հաւատացի որ Տէրամայր իմ մուրատ պիտի տայ, եւ Քրիստոս իմ բան պիտի յաջողէ: Իսկոյն Պօղոսէն բերածս գրամով երկու գամէչ եւ վեց հատ եղ գնեցի, գութան ամբողջ գործիքներով սարքեցի, հանի չուխայ լաթեր, հագայ չալէ չալվար, վերցուցի գլխէս մեծ պուխով ալ ֆէս, դրի չինականի թախէ քօղով, հանի ոտքիս ճրուխտուն կօնդոսան, հագայ չարուխ եւ կքեցի թելերը՝ մատանի մի եւս ունէի, էն էլ հանի մատանէս, լաթերուն հետ դրի սնդուկին. ասի պահեմ Թոռնիկիս վեսայութեանն: Այս ամէն անելէն յետոյ երկու երեք մշակ եւս վարձեցի տուի խարտեան, ձգեցի Երզրպահան պատոն, գնացի գաշտ սկսեցի գութան եւ վարուցան, էն օրէն մինչեւ էսօր էլ ես պանդխտութեան երես չը տեսայ:

Այսպէս, Թոռնիկ հոգւով մարմնով հողագործութեան տուի գիս վարեցի՝ ցանեցի, եւ Աստուած չատ հաց տուաւ, երբէք հայի կարօտ չի մնացի: Մեր տուն մի հին նահապետական տուն է. դուռն միշտ հիւրերն անպակաս եւ ես այժմ մեր տան ծերունի նահապետն եմ, թէ մեռնիմ դու պիտի յաջորդես իմ տեղս:

Այժմ դու սիրելի Թոռնիկ, միակ ժառանգն ես մեր տան եւ օճախին, դեռ չի մեռած, քեզ չատ բարի եւ օգտակար գտնել եւ խրատներ պիտի տամ: Գիտե՞ս ես բուսական կարզայ գրել սորված եմ, հասակաւոր ժամանակս՝ ի Վարագայ վանքն, ուր երկար ժամանակ մաճկալութիւն արած եմ: Վերջի ժամանակ երբ այն տեղ երկրագործութեան գաղեր կը խօսուէր, ես չատ ուշադրութեամբ մտիկ կ'անէի ձմեռան պարապ ժամանակ ես միշտ սորվելու կաշխատէի:

Իսկ ամբան բանի ժամանակ աւելի կը սորվէի գործնական փորձառութեան մէջ. վասն զի Հայրիկ ոչ միայն վանահայր էր Վարագայ վանքին, եւ տասնձին գպրոցի պարապդ կը ժողկէր. այլ աւելի գաշտի մշակ էր, զի գիտէր վանական բազմաթիւ ընտանիք եւ գպրոցի աշակերտներ հա՞ց կուգեն հա՞ց: Սորա համար ինքն չատ կը սիրէր հողագործական աշխատութիւն, միշտ մտածմունքն այն էր, որ հին մշակութեան տաժանելի աշխատութիւններ գիւրացնէ, թէ մարդոց հանգիստ լինի թէ խեղճ անասնոց, եւ թէ հողն աւելի խնամով մշակելով արդիւնաբեր լինի: Ուստի մտածելով երբեմն հնարամիտ կերպերը եւ միջոցները ի գործ կը դնէր. իւր միակ նպատակն էր երկրագործութեան արուեստն գոնէ վտքը ի չատ յառաջ տանել ու բարւոքել, որպէս զի հողագործութեան չահաբերութեամբ կառավարուի վանքն ու վարժարան: Վասն զի Վարագայ վանքն բաց իւր հողային կալուածներէն ուրիշ մշտական վարձք բերող կալուածներ չունի:

Այստեղ պէտք է խոստովանիմ, Թոռնիկ, որ ես վարագայ վանուց մշակութեան մանկավարժ լինելով, Հայրիկի փորձառական կերպերէն չատ բան սորվեցայ, եւ այժմ այդ սորված բաներ իրրեւ վարժապետ պէտք է դլուխ դլուխ դաս տալով աւանդեմ քեզ, ուշադրութեամբ մտիկ արա դասերս, վասն զի մեզ համար չատ կարեւոր է· որովհետեւ մեք գիւղացի եմք, մեր ապրուստ եւ կեանք միայն հողագործութեան վաստակն է: Եւ ի՞նչ աւելի արդար, ազատ եւ անխարդախ վաստակ կայ աշխարհիս վերայ քան հողագործութիւն:

Ինչպէս եւ ուզիմ Թոռնիկ, այժմ պիտի սկսէ Պապիկ իւր դասերն· ոչ վարժապետն պէտք է, ոչ գրասենդան, ոչ թուղթ, ոչ գրիչ ոչ մելան, դու տես թէ ո՞ւր պիտի խօսեմ դասերս: Տան մէջ, ախոռին մէջ դաշտին մէջ, լեռներու վերայ, աղբիւրներու դլուխ, դութանին ժամանակ թէ մաճ կը բռնեմ թէ դասերս կը խօսիմ, դու լծան վրայէն ականջ անելով դասերուս լսէ, եւ ձէնովդ լծկանները խրախուսէ: Բացուած ակօսներուն պէս, ես էլ քո միտք պիտի հերկեմ ու բանամ: Սերմանացանի ժամանակ վա՛չ· ի՞նչ սիրուն է· մի կողմէն ցորենի հատիկներ եւ՝ միւս կողմէն դասերս մտքիդ մէջ պիտի ցանեմ: Հունձքի ժամանակ երբ սաբաներն դէպի հովի տակ նստած մանգաղներ կը սրեն, ես էլ կը նստեմ քո դաս կը խօսեմ եւ կը սրեմ քո գուլ միտք: Կայտառն էլ ի՞նչ յարմար դասարան է· երբ դու կամնասայլին վերայ կը կենաս, ես քառէշտ ձեռքս կը չրջեմ կալին բոլոր, մի կողմէն օրան կը դարձնեմ եւ օրանիս հետ դասերս կը խոստնեմ եւ կասելով ցորեն յարդէն կը ջոկեմ, դու լից ու պահէ դայն մտքիդ չտեմարանին մէջ:

Ես այժմ պիտի սկսեմ հողագործութեան բնական եւ դիւրին դասերը տալ քեզ, որչափ լսած եմ եւ որչափ փորձառութեամբ սորված եմ: Խելացի Թոռնիկ, բոլոր ուշդ ինձի դարձուր· լաւ ըմբռնէ դասերս եւ ամփոփէ մտքիդ մէջ: Ժամանակ հասած է, եթէ Պապիկդ մեռնի, դոնէ իմ դասերս եւ խրատներս քեզ ժառանգութիւն կը մնան· եւ դիտե՞ս դու թէ ամէն բանէն աւելի թանկագին է այս ժառանգութիւն: Ո՛վ դիտէ դու եւս օր մի ծերանաս, ինձի նման պապիկ դառնաս ինչ որ այսօր ինձմէ կ՝ուսանիս, դայն քո Թոռնիկին կաւանդես: Բայց նայէ որ Պապկի սակաւամատն այս դասերը բաւական չը համարես, այլ պէտք է ճարտար եւ հնարամիտ լինիս, ինքնաչխատութեամբ նորանոր բաներ սորվես, ժամանակ մէյտ յառաջ կը վարէ ըմմարդիկ, դու էլ պէտք է յառաջ երթաս, պէտք է դիտնաս որ եւս մնացող, հայի կարօտ կը լինի: Երկիրն է որ մեզ հայ եւ ուրիշ բարիքներ կուտայ, ո՛վ որ գործէ գերկիրն այսինքն վարուցան անելով աշխատի, իւր տուն հայով ու բարութեամբ կը լեցուի, իսկ այն որ գութանի մաճն ձեռքէն կը թուղու ծուլութեան ու դատարկութեան մէջ կը չրջի, նորա տուն չքաւորութեամբ կը դատարկանայ, տաշտէն հաց կը պակսի եւ ամանէն իւղ, աղքատութիւն արագոտն սուրհանդակի պէս իւր վերայ կը հասնի, ինչպէս կը խօսի առակն: Եւ այս ամէն ընդարձակ

կերպով պիտի խօսիմ քեզ: Լո՛ւր ուրեմն, Թոռնիկ, Պապկի դասերուն եւ քարի խրատներուն, որ պիտի տոքվիս Թէ ի՞նչ է երկիր եւ իւր բնակիչներ, քաղաքային ու գիւղացին. քաղաքացին իւր արուեստն ունի, գիւղացին իւր հողագործութիւն: Թէ ի՞նչպէս այս երկու դաս ժողովուրդն իրենց աշխատութեան արդիւնքն իրարու հետ կը փոխանակեն: Ի՞նչ է մեր արդի հողագործութեան վիճակ, որ գեռ հնութեան մէջ մնացած է: Ի՞նչպէս կարելի է հեռագիտէ հնութեան կերպեր փոխել եւ նոր բաղդն կերպերով մշակել երկիր, որով մեր աշխատութիւն կը դիւրանայ երկիր աւելի կ'արդիւնաւորէ՝ մեր չահն ու վաստակ կրկնապատիկ կը լինի: Երկրին արդիւնաբերութեան չահ ո՛չ միայն մեզ օգուտ է, այլ եւ տէրութեան եւ բոլոր ժողովուրդին. վասն զի աշխարհիս վերայ հայի խնդիր մեծ է, զի մարդիկ հայով կապրին:

———o———

Ա.

ԵՐԿԻՐ

Սիրելի Թոռնիկ, պէտք է Ադամայ մեր պապէն սկսիմ, Տէր Աստուած երբ մեր յանցաւոր Նախահայր Ադամը դրախտէն դուրս հանեց, մի պատուէր տուաւ անոր, որ երկիր գործէ եւ պահէ, եւ թէ իւր երեսի քրտինքով իւր հաց ճարէ եւ ապրի։

Լաւ ի մէտ առ, Թոռնիկ, որ այս մեր բնակած երկիրը կամ հողագունդը Տէր Աստուած մարդուն ժառանգութիւն եւ կամ իբրեւ դրամագլուխ տուած է. եւ գիտե՞ս թէ որչափ բնագործակ, որչափ անապատ եւ անհատնում է այս ամենառատ, ամենաճոխ երկրի բնական հարստութիւն։ Մտիկ արա, որ թուեմ քեզ. անծայր, անսահման ծովեր՝ անչափ լայնատարած ցամաք երկիրներ, որոց վերայ կը բնակին միլիոնաւոր մարդիկ եւ զանազան ազգեր, գաշտեր, լեռներ, հովիտներ, ձորեր, աղբիւրներ, գետեր, բիւրազգի բոյսեր, ծառեր եւ ծաղիկներ, ծովու ձկներ, ցամաքի վայրի եւ ընտանի անասուններ, եւ թռչնոց երամներ եւ այլ չատ բաներ Տէր Աստուած մարդոյն համար ստեղծեր է. եւ մարդոց տուած է, որ մարդիկ ապրին երկրի վերայ, մարդիկ վայելեն այդ բարիքներ եւ օրհնեն ստեղծողին եւ տուողին անունը։ Ուստի մարդիկ պէտք է պարծենն գերկիր, զի երկիրն է իրենց կեանք պահող։

Բայց դու կը տեսնա՞ս Թոռնիկ, թէ մարդիկ ի՞նչպէս կաչխատեն երկրի վերայ, գիւղացին իւր հողագործութեան մէջ վարած արտին ակօսներ իւր քրտինքով կը թրջէ, քաղաքացին իւր արհեստով գարձեալ նոյն քրտինքը կը թափէ։ Դու տեսե՞ր ես գարբնին թափած քրտինքը, որ բորբոքուած հնոցին դիմաց կեցած կխսամերկ, ահագին եռանդով երկաթ կը ծեծէ, եւ մեր գութանին համար խոփ կը պատրաստէ։ Վաճառական՝ ծովու եւ ցամաքի վերայ ճամբորդելով, աշխարհէ աշխարհ կերթայ, կը տառապի եւ նոյն քրտինք կը թափէ։ Նոյն իսկ աշխարհիս վարիչներ քրտինք թափելով կը վարեն գաշխարհ. Թագաւորն սկսեալ սկսեալ մինչեւ յետին պաշտօնեան նոյն քրտինքն ունին, զի վարիչ եւ կառավարող մխաքն եւս իւր քրտինքն ունի, ամենայն հոգեմաշութեամբ նորա քունը վրդոված է, մինչ հնձող մշակը ցորենի խուրձ դլխուն դրած անուշ կը քնանայ բացօթեայ դաշտին մէջ եւ իւր անկողինը իւր մշակած կակուղ հողն է։ Թէպէտ քրտանց եւ աշխատութեանց մէջ մեծ դանադանութիւններ կան, հողագործ մշակ արեւուն տակ պաշտին վերայ իւր քրտինք կը թափէ, ո՛վ քանի՛ դառն, քանի՛ դժուարին աշխատութիւն է այն դործատրաց համար, որ հինդ հարիւր կանդուն երկրի խորութեան մէջ, անդադար անարեւ տաժանելի աշխատութեամբ քարածուխ կը հանեն, որպէս զի չոգե-

նաւեր, չոգեկառքեր եւ բովանդակ մեքենական դործարաննե-
րը բանին անդադար:

Մեր դաշտերու ադատ մշակները հազար անդամ երջանիկ են անոնցմէն, որ մարդերու վերայ կը չրջին, հովտաց ծաղիկնե-
րու վերայ կը ճեմեն, եւ պաղ ադբիւրի գլուխ նստած՝ իւրեանց հաց կուտեն. փառք տուր Աստուծոյ Թոռնիկ, որ նոյն բախտն ունես եւ քո աչխատութիւն չատ քաղցր եւ անուչ է:

Այսպէս, աչխարհիս վերայ ամէն կարգի եւ աստիճանի մարդիկ թէ առաւել թէ նուազ քրտինք թափելու դատապարտ-
ուած են, որով Աստուածային սահմանած վճիռը անվրէպ կը տարածուի բոլոր մարդկութեան վերայ, այն է «քրտամբք ե-
բեսց քոց կերիցես զհաց քո»: Այսպէս մարդիկ արեւուն տակ, երկրի խորութեան տակ, ցամաքի վերայ, ծովերուն վե-
րայ տաժանելի աչխատութեամբ իւրաքանչիւր մարդ թէ՛ իւր եւ թէ ի՛ւր ընտանեաց օրապահիկ հաց պիտի հայթայթէ: Սո-
րա համար կը խօսի իմաստուն Սողոմոն «Ամենայն ջանք մար-
դոյ ի բերան»: Արդար է այն մարդ, որ միայն իւր քրտանց հացով կապրի. անիրաւ է այն մարդ, որ առանց աչխատու-
թեան ուրիչի քրտանց հաց կուտէ լի զրկանքներով, եւ ո՞վ կա-
րող է չափել այն բազմազիմի զրկանքներ, որ կը լինին արե-
ւուն տակ աչխարհիս վերայ եւ զրկեալներուն դասը ամենամեծ մասն կը կազմէ:

Եւ գիտես դու Թոռնի՛կ, այն որ գիր չգիտէ, կարդալ չը գիտէ, ուսումն չունի անկիրթ է, ռամիկ է. մէկ խօսքով ագէտ է. նորա կեանք միչտ թչուառ է աչխարհիս վերայ եւ ագէտ մարդոյն ճակատագիրն է միչտ զրկանք կրել, եւ նոյն իսկ ագի-
տութիւն ամենամեծ զրկանք է ագէտ մարդոյն համար: Թէ-
պէտ երբեմն եւս ուսեալ եւ կրթեալ մարդ, հարուստ եւ դոր-
ւոր ազէտին ձեռքէն զրկանքներ կը կրէ: Եւ դու մի զարմանար, գի մարդոյն ընկերական կեանքին մէջ չատ հակատակ եւ հա-
կասական բաներ կան, զոր տեսնելով կը տարակուսիմք եւ մերթ եւս նախանձամոլութեան դէմ տրտունջ կը բառնամք, թէ ինչո՞ւ բարիները կը հալածուին, չարեր կը յաջողին:

Դաւիթն եւս կը տեսնար այս բան եւ Աստուծոյ առաջ կը հանէր: «Ահա մեղաւորք են եւ յաջողեալ է նոցա, կան ունին գմեծութիւն աչխարհի»: Թոդունք Թոռնիկ այս խնդիրը, բանի կարգէն դուրս ենք, սկսենք մեր կարեւոր դասերը:

———o———

Բ.

ԵՐԿՐԻ ԲՆԱԿԻՉՆԵՐ

ԳԻՒՂ ԵՒ ՔԱՂԱՔ

Բովանդակ աչխարհիս բնակիչները երկու դասի կը բաժան-
ուին, քաղաքացի եւ գիւղացի: Քաղաքացիք մեծամեծ քաղաք-

ներ չինելով յարմարագոյն տեղեր՝ անոր մէջ կը բնակին: Իսկ դիւղացիք պաշտամայրեր բնարած են եւ իրարմէ բացագոյն փոքրիկ փոքրիկ դիւղեր չինելով միայն երկրագործութեամբ կը պարապին: Քաղաքացւոց պարապումն արհեստ եւ վաճառականութիւն է, եւ փոքր մասն եւս երկրի վարչական կառավարութեան պանապան պաշտօններ կը վարեն: Հարցուր Թոռնիկ, թէ ի՞նչ պանապանութիւն կայ քաղաքացւոց եւ դիւղացւոց մէջ կամ նոցա վարած կեանքի առաւելութիւն կամ նուազութիւն, բարեկեցութիւն եւ թչուառութիւն ի՞նչ են:

Քաղաքացւոց եւ դիւղացւոց կեանքի նկարագիր չատ ընդարձակ է, ես միայն սկիսի պատմեմ քեզ դիւղատար պանապանութիւններ, որ կերեւին մեզ իրենց արտաքին երեւոյթով, մնացեալ մասնը կը թողում քեզ որ դու ինքնին հետամուտ լինես: Սիրելի Թոռնիկ, դու դիւղին մէջ վակուած չես, չարունակ կերթաս քաղաք կուգաս, ամէն բան աչքովդ կարող ես նկատել, որովհետեւ փոքր ի չատէ ուսում ունես մատցի եւ չափահաս ես, կարող ես ինքնին դատել եւ կշռել թէ՛ մեր եւ թէ քաղաքացւոց կեանքը. որ իւրաքանչիւր իր քաղցրութիւն եւ դառնութիւն ունի, բարեկեցութիւն եւ թչուառութիւն ունի, առաքինութիւն եւ մոլութիւն ունի. չատ եւ բազմակերպ բարի եւ չար կողմեր ունին, վասն զի մեր կեանքը՝ մի խառնուրդ է, չար ու բարին ի միասին կապրին, ինչպէս ցորեն եւ որմն ի միասին կը բուսնին եւ կաճին:

Մեզ այնպէս կերեւի, որ քաղաքացիք չատ երջանիկ եւ բարեկեցիկ կեանք ունին. գոլորշնակ կը սեւնամած Վան քաղաք, որ մեզ չատ մօտ է. վայելուչ բարձրաչէն տուներըր, լայնածիր փողոցներ, ուր ծառեր անկուած չարան չարան ջուրերուն եզերքը, որք կարկաչելով կը վազեն չատ փողոցներէն, կը մտնանք տուներու մէջ՝ կը սեւնամած զեղեցիկ նախչուն նախչուն օդաններ, վայելուչ կահ կարասիքներով զարդարուած: Քաղաքացւոց սեղան չատ ճոխ է՝ անոյշ եւ համադամ կերակուրներով, զոր կը պատրաստեն նահապետական բնաւանիք:

Հապա Թոռնիկ, որչա՞փ մեր աչքին սիրուն եւ նպելի կերեւան պէս պէս վայելչաձեւ հագուստներ, որ չատ թանկագին են՝ թէ արանց եւ թէ կանանց, չը մոռնանք այն չար ի չար ոռկի մանեակներ, զոր կիներ եւ աղջիկներ կը կախեն իրենց պարանոցին: Թողում այս մարմնական վայելք եւ հաճոյք, քաղաքացիք ունին նաեւ հոգեւորական եւ բարոյական վայելքներ. նոցա եկեղեցիք եւ եկեղեցւոյ հանդերձանքներ չատ չքնդ եւ փառաւոր են, տօնական հանդէսներ, քաղցրաձայն դպիրներ, հանդիսաւոր թափորներ եւ պատարագներ եւ քան զամէն առաւել՝ բարեկարգ քարոզիչ վարդապետք, որք եկեղեցւոյ փառք են եւ ժողովրդին մխիթարութիւն:

Քաղաքացիք կրօնական եւ հոգեւոր մխիթարութիւնէն ի զատ, ունին նաեւ մեծ մխիթարութիւն մի՝ այն է դպրոց եւ կրթարան. ուր կարդալ գրել կը սորվին իրենց մանուկներ եւ աղջիկներ, որոց համար քաղաքացիք չատ մեծ առաւելութիւն

ունեն մեզմէ, վասն զի կրթութեամբ մխայն մարդը՝ մարդ կը լինի. Թող կուտայ ամկութիւն եւ բրտութիւն, պիտանի անզամ կը կարմէ մարդկային ընկերութեան, ակրութեան երկրին, իւր ժողովրդին եւ ընտանեաց: Իսկ ընդհակառակն՝ ազգ եւ անկիրթ մարդ՝ անպիտան եւ վնասակար է իւր ակրութեան, ժողովուրդին եւ ընտանեաց:

Ախո՜ն, ազնիւ Թոռնիկ, որ պապիկդ կարող չէ երկար ճառերով նկարագրել քեզ եւ ցոյց տալ թէ՝ ի՞նչ է պիտութիւն եւ ի՞նչ է ապիտութիւն: Մխթէ չը պիտո՞ւս դու, վարժապետ քեզ չսորվեցո՞ւց թէ՝ պիտութիւն լոյս է, իսկ ապիտութիւն խաւար. դու չը կարդացի՞ր մեր առաջ եղիչէի իօսքը թէ՝ կոյր մարդ կը զրկուի աբեւու ճառագայթներէն այսպէս նաեւ ազգ մարդ կը զրկուի կատարեալ կեանքէն: Ինչպէս մեզ զլուցիքս զրկուած ենք կատարեալ կեանքէն թէ բարոյապէս եւ թէ նիւթապէս: Բայց պէտք է լաւ նկատես Թոռնիկ, եւ այնպէս չի կարծես, որ քաղաքացւոց վիճակը հաւասարապէս բարեկեցիկ է, ո՛չ, էզպէս մի՛ զատեր: Քաղաքացւոց մեծ մասն չատ թշուառ եւ չարաչար կեանք ունին. մեծ աշխատութեամբ իրենց օրական պարէնն կը ճարեն, խիստ տակաւտակուտութեամբ կապրին. կարօտ են մի աման թանապուրի, մեծ բախտ է եթէ մի կով կամ մի այծ ունենան: Կը տեսնես իրենց տներըն որ մեր խրճիթներէն չատ տարբերութիւն չունին, կը տեսնես իրենց հագուստներ մաշուած ու պատռոտած եւ իրենց դէմք՝ չունի գուարթութիւն եւ կայտառութիւն. զօրհանապատ ընտանեկան հոգածութենէ յոգնած, կը չրջին գատարկ եւ անգործ, որոնք մեծաւ մասամբ իրենց ծուլութենէն այդ վիճակին հասած են:

Կան նաեւ քաղաքացւոց զասէն այնպիսի մարդիկ, որ արտաքին ցուցամոլութեամբ իրենց ներքին յուսութիւն եւ թշուառութիւն ծածկելով՝ վարկ վաստկել կուզեն. նորանոր հագուստներ կը փոխեն, մեծ մեծ բաներ կը խօսեն, այնպէս որ կը կարծես գրամատէր վաստակաւոր եւ տուն չէն պահող մի մարդ է. բայց եթէ մանես նորա տունը՝ կը տեսնես գատարկ նոյն իսկ կարեւոր եւ կենսական բարիքներէ. ոչ տաշտին մէջ հաց կայ եւ ոչ ամանին մէջ մի ղրզալ իւղ, հապա ի՞նչպէս կապրին, ո՛ Թոռնիկ, այդ մի հարցներ, միայն երեք բառով հասկցնեմ քեզ «խարէութեամբ եւ մասամբ նորին»: Քաղաքացիք թէեւ փոքր ի չատէ կրթուած են, ընկերական կեանքի մէջ քաղաքավարութեան չնորհ ունեն քիչ չատ, բայց օրըստօրէ անբարոյական կեանքի զեղծումներ կաւելնան իրենց մէջ: Սիրելի Թոռնիկ, ես կը յիշեմ, տատի յիսուն տարի առաջ քաղաքացի ընտանիք մէկ մէկ նահապետական տուներ էին, երկիւղած եւ Աստուածավախ, ժամասէր եւ աղօթասէր. հաւատքսին ժամհար եղած ժամանակ, տան մէջէն բոլոր ընտանիք կը զարթնէին, այր մարդիկ մանուկներն հետ եկեղեցի կերթային. եւ այսպէս էն ժամանակի բարեպաշտ հայրերը իրենց զաւակներ աղաչութեան հասակէն բարեպաշտութեան մէջ կը կրթէին՝ իրենց բարի օրինակներով: Իսկ ծնողաց կրթութիւն ուրիչ բան չէր,

խրատէն եւ խօսքէն աւելի, բարի օրինակն էր. եւ գիտե՞ս Թոռնիկ, մի բարի օրինակ կարժէ հազար խրատ: Անցաւ դնաց էն բարի ժամանակ, իւր հետ տարաւ այն աւաքինի նահապետական մարդիկ: Արդի ժամանակ նոր նոր մարդիկներ բերաչ աշխարհը. վասն դի ամէն ժամանակ իւր մարդիկներ ունի, այժմ աշխարհ փոխուած է. մարդիկներ յառաջդիմութիւն կը սիրեն, միայն թէ ճշմարիտ յառաջդիմութեան պայման, մէջոց եւ նպատակ ի՞նչ է, դայն դեռ չդիտեն: Մեր քաղաքացիք միայն յառաջդիմութեան մի մասն ըմբռնած են այսինքն դրամ շահել եւ հարստանալ, ի՞նչ մէջոցով կը լինի Թող լինի: Ադահութեան եւ շահամոլութեան ոգին այնչափ տոտակացած է, որ շահավաճառութեան մէջ իւրաքանչիւր մարդ միայն իւր շահ կը փնտռէ. նա հաչիւ չըննէր եւ չգիտէ թէ ընկերին եւ իւր շահ համերաչխութիւն ունեն եւ մարդիկ միշտ շահակից են իրարու հետ: Բայց շահամոլութեան անյագ, անխիղճ ոգին, գիտես թէ միայն կապրի աչխարհիս վերայ՝ եւ կասէ, ես շահեմ, ես հարստանամ, ես մեծանամ եւ վայելեմ աչխարհիս ամէն վայելք, ինձ՝ ի՞նչ փոյթ թէ ընկեր կը կործանի կամ աղքատ Ղազարոսի նման ինկած իմ դրան առաջ, սեղանի փչրանաց կարօտ կը քաչէ:

Բայց Թոռնիկ Թողնենք չհամոլ քաղաքացւոց նկարագիրը՝ դառնանք մեր դիւղ. վասն դի իմ նպատակս է միայն գիւղական կեանքի եւ աչխատութեան վերայ խօսել եւ ցոյց տալ քեզ, թէ ո՞րչափ քաղցր է դիւղական ժողովուրդի կեանք. և որչա՞փ մեծ է հողագործութեան արդիւնք, վասնդի աչխարհիս բոլոր արուեստներուն մայր երկրագործութիւն է. և իրմով միայն աչխարհս կապրի, դի մարդոյն անունդ եւ կեանք հացն է, Թողում այն բազմապատիկ այլ եւ այլ բուսական արդիւնքներ, զորս մարդ իւր ճարտարութեամբ կը պատրաստէ մեր կենաց պէտքերուն համար, եւ այնչափ որ Թիւ եւ սահման չունին, ոբոյ վերայ առ հասարակ յետագայ դասերուն մէջ համառօտ կերպով պիտի ուանդեմ քեզ:

———o———

Գ.

ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԻՒՐ ԱՐԴԻՒՆՔ

Լաւ ուչադիր եղիր, Թոռնիկ, որ լաւ հասկնաս, Թէ աչխարհիս բովանդակ մարդոց անունդ եւ կեանք հողագործութեան արդիւնքէն է: Մեր բնակած լայնածաւալ երկիր իրրեւ մայր կը անուցանէ դմեզ իւր բազմատեսակ բուսական բերքերով: Թէպէտ երկիր ինքնին պատուղ կը բերէ, ինչպէս ասաց Ցիռուս, բայց մարդ պէտք է աչխատակից լինի երկրին: Տէր Աստուած ամէն տեսակ սերմեր իւր բարերար արարչագործութեամբ նախապատրաստեր է, բայց մարդն եւս իւր աչխատու-

թեան մեծ բաժին ունի. պէտք է վարէ, ցանէ, ջրէ եւ պէտք եղած դարմանները հոգայ. որպէս զի կարենայ հնձել՝ կալել ու ժողովել ի չտեմարան. եւ այնուհետեւ վայելել իւր աշխատութեան արդիւնքը: Այսպէս Թոռնիկ, Մայր Եկեղեցին ինքնաբեր արդիւնաւորութեան հետ, անհրաժեշտ է որ մարդոյն աշխատութիւն եւս միանայ: Բայց պէտք է գիտնաս նաեւ որ եկեղեցին ինքնաբերութիւն եւ մեր աշխատութիւն դարձեալ ոչինչ կարող են արդիւնաւորել, եթէ եկեղեցի Հոր բարերար կամքը չըծագէ արեւ աշխարհիս վերայ իւր համատարած լուսով, եւ հրաման չը տայ ամպերուն որ անձրեւ տեղան լեռներուն, դաշտերուն ու մեր ցանած արտերուն վերայ: Դու կը տեսնաս երբեմն, երբ մեք որ սովոր ենք աւելի մեր նեղութեան մէջ յիշել զԱստուած, ժողովուրդ ջերմեռանդ սրտաբեկութեամբ աղաղակ կը բառնայ դէպ երկինք. Աստուա՛ծ, անձրեւ տուր, անձրեւ: Բարեգութ Աստուած լսելով ժողովրդի ձայնին կը թափէ երկնից ամպերէն իւր բարի կամաց անձրեւ:

Կը խելամտի՞ս, Թոռնիկ, երկնից արեւ եւ անձրեւ, երկրի ինքնաբերութիւն եւ մեր աշխատութիւն միանալով, բովանդակ աշխարհի մարդկանց կեանքի սնունդ կը պատրաստուի. մարդիկ կը վայելեն եւ կը լիանան թէ առաւել եւ թէ նուազ: Մեր մշակած ցորենէն հաց, մեր սնուցած անասնոց միսը, կարագ, իւղ եւ պանիր. մեր դարմանած բանջարեղէնք, մեր փեթակներու մեղր, մեր տնկած այգիներուն խաղողն ու գինին, մեր ձեռաստեղծներէն հասուցած պատուական մթերք, կերթան կելլեն մինչեւ թագաւորին սեղան եւ պայն կը զարդարեն թագաւորավայել ճոխութեամբ. աշխարհիս պետական վարիչներ, եւ համայն քաղաքաբնակ ժողովուրդներ կը վայելեն իրենց ստեղծանին եւ կարողութեան չափով. անշուշտ մենք էլ մեր չափով կը վայելեմք մեր քրտանց աշխատութեան արդիւնքը:

Թողունք հաց եւ այլ ամէն բան, զորս գիւղական ժողովուրդ կը պատրաստէ մարդոց կեանքին եւ սնունդին համար, այլ էջ մնայն. եւ տես դու, որ նոյն մշակ ժողովուրդ կը պատրաստէ մարդոց մեկուսութեան ծածկոյթ, զոր Տէր Աստուած միայն միանգամ թգնեաց տերեւով ծածկոց: Այժմ թուիմ քեզ, Թոռնիկ, այն ամէն սկզբնական նիւթերը, զոր մշակելով յաոաջ կը բերէ երկրագործ եւ կը յանձնէ արուեստաւորին: Մեք կը մշակեմք բամբակ՝ կուտամք կտաւագործին, նա ժողովուրդին համար չափիկ կը պատրաստէ, եւ արուեստաւոր տարազագործ քանի՞ բազմատեսակ ծագկնկար չխիմիր կը հնարէ, որով լեցուած է աշխարհի վաճառականաց տուներ եւ չուկաներու խանութներ:

Մեք կը տնկենք թթենին եւ կը հանենք չերամէ այն զարմանալի խոզակ, որ վաճառականաց ձեռքով կը հասնի մեւազործ արուեստաւորին ձեռք եւ նա հիանալի կերպասներ կը պատրաստէ, որով կը պճնին սերմարզի նման աշխարհիս թագուհիներ եւ պատուականներ: Հին ժամանակ այդ պեր-

ճանաչ հանդէսներ մեզի թագաւորական տանց եւ իշխանուհեաց համար առանձնաշնորհեալ պատիւ էր. բայց արդ՝ հասարակ ժողովրդի ընտանիքներն եւս նոյն ծիրանափայլ դիւտանեբով կը զարդարին:

Թողլով չերամի մշակութիւն, հապա ո՞վ կը մշակէ այն պատուական կաւատա, որոյ սերմերէն ձկթ հանելով մեր ճրագները կը վառեմք, մերթ եւս ձկթով վիլլաս կը չինեմք, որ քան զձկթեղնիւ լուղ չատ աւելի օգտակար է: Իսկ կաւատի յօդուածն արուեստաւոր ձեռք ընտրելագոյն քթան կաւներ կը պատրաստէ, որ քան զձուն սպիտակ կը լինի եւ մի չապիկցուն մինչեւ մէկ ոսկւոյ արժէք ունի: Բայց քթանէն եւ բամպակէն եւ մետաքսէն զատ կան տակաւին ուրիշ բուսական նիւթեր, որոնցմէ հնարամիտ արուեստաւորն ոչ միայն հանդերձի համար, այլ եւ բովանդակ աշխարհի զրոյնեբուն համար, տրպազրութեան համար անհուն քանակութեամբ թուղթ կը պատրաստէ. թող բուսական խոտ՝ նոյն իսկ վայրի տաչեղնեղէն անգամ թուղթ կը պատրաստուի, որ մեք գոյն անպէտք համարելով կը վառեմք:

Թողունք, Թոռնիկ, ուտեստի եւ հագուստի վերաբերեալ բաները, որ պիւղական ժողովրդի աշխատութեան չնորհիւ կը պատրաստուին. հապա ո՞վ կը տնկէ անտառի ծառերը, եւ կը պատրաստէ աշխարհիս մարդոց բնակութեան տներու, անհամար չինութեան վայրեր, թող ցամաք երկրին, ծովս վերայ գնացող նաւերուն վայրերը: Թէպէտ ի սկզբան Տէր Աստուած այս մեր աշխարհի լեռներ, դաշտեր ինքնաբոյս անտառներով զարդարած էր. բայց երկրի բնակիչ մարդիկ կարելով սպառած են այժմ այդ հին զարերու յաւիտենական անտառներ: Այնուհետեւ սկսաց անտառաբանութեան մշակութիւն, որ երկրագործութեան մի կարեւոր ճիւղն է: Եւ գիտե՞ս դու, թէ այժմ անկէրով, զարմանելով օրչա՞փ նորանոր անտառներ կը հատցունեն: Երանի՛ թէ բաներ ունենայիր, Թոռնիկ, երթայր երթալ եւ անանալ այն զեղեցիկ մայրի ծառերու եւ այլ սէս սէս որոչ որոչ անտառներ թէ հնատուներ թէ նորատուներ, զորս կը խնամէ եւ կը պահպանէ անտառապահ մշակն, գիտէ ժամանակին հինը կտրել կարդով եւ նոր մատաղ տունկ տնկել, կամ անտառի սերմեր ցանել. եւ այնչափ ճարտարութեամբ զարմանալ՝ որ մի քանի տարուան մէջ, այդ փոքրիկ սերմիկներ մեծ մեծ ծառեր կը լինին եւ կը ծածկեն զետնին երեսը, որոց հովանեաց տակ կը հանդչի աշխատաւոր մշակը. անոյշ անվրդով քուն կը քաչէ եւ անտառին քաղցրահոտիկ օտիակներ յոգնած մշակին օրօր կը կարդան:

Այսչափս մի՛այն լսեսլով, մտամտիր Թոռնիկ, կարծեմ լաւ հասկցար թէ՝ քանի՛ մեծ է եւ պիտանի հողագործութեան արդիւնք, զորս մշակ ժողովուրդ կը մատակարարէ աշխարհիս քաղաքացի ժողովուրդին: Իսկ քաղաքացի ժողովուրդ, ընդունելով այդ ամեն վայելք, ինքը եւս պիւղացի ժողովրդոց խիստ կարեւոր պէտքեր կը հոգայ, որով համեմատիկ մի փո-

խանակութիւն կը լինի երկուսաեք, որով բարւոք կը կառավարեն աչխարհս իրարմէ անջատեալ ժողովուրդներ, պիւղացին ի գիւղ, քաղաքացին ի քաղաք:

———o———

Դ.

ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԻՒՂԱՑԻՈՑ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՑ

Սիրելի Թոռնիկ, կը տեսնաս միշտ եւ պիւրապէս կարող ես լմբռնել, թէ ի՞նչ է փոխանակութիւն մեր տուրեւառական կեանց մէջ: Առանձին մարդ, առակ իւր ինքնաչխատութեան արդիւնքով չի բաւականանար, զի մարդկային ընկերութիւն համաչխատութեամբ կապրի. այսինքն ինչ որ մեք ունինք, զայն կուտամք եւ ինչ որ չունինք, զայն կառնումք: Մեք ունինք շատ բաներ, զոր քաղաքացին չունի. նմանապէս քաղաքացին ունի շատ բաներ, որ մեք չունինք:

Զօրօրինակ, մեք ցորեան ունինք եւ ուրիչ շատ հնտեղէն եւ բանջարեղէն բաներ. ոչխար եւ տաւարներ ունինք, կաթ, պանիր եւ լուղ ունինք. կան նաեւ շատ երկրագործութեան այլ եւ այլ արդիւնքներ, որոց աւելորդը ծախելով կը գնեմք մեզի պէտք եղած բաները, որ շատ քիչ են. զի գեղացւոց կեանքի պէտքեր աւելի պարզ եւ անպաճոյճ են: Մեր հագուստի համար բաւական են չալեղէն եւ կտաւեղէն նիւթեր. ընտանեաց համար վանայ չիթ, կարմիր կտաւ եւ տիղայի մանիսան բաւական էր երբեմն, իսկ այժմ Եւրոպիոյ փտած պատմաներ եւ չուխաներ բաւական չեն համարեր:

Է՛, Թոռնիկ, ժամանակ փոխուած է, պիւղացի ընտանեաց ճաչակն եւս բացուած է քաղաքացւոց պէս: Քաղաքացի ընտանեաց վայելուն պարզարանք անչուչտ կը հրապուրեն մեր պարզասէր ընտանիք: Բայց պէտք է պիւղացի ժողովուրդ ամենայն կերպով աչխատի իւր պարզութիւն եւ իւր սակաւապէտ կեանքի սովորութիւններ պահել: Վասն զի պիւղացին իւր աստիճանին չափով պէտք է ապրի: Եւ առանձին դասով պիտի խօսիմ քեզ զարձեալ այս նիւթին վերայ:

Հագուստն ի գաս, պիւղացւոց աչխատութեան ամենապիտանին երկաթէ գործիքներն են, զոր կը պատրաստէ քաղաքացի արհեստաւոր եւ մեք կառնեմք զրամով: Մեր գուժա նին խոփը, հնձելու գերանդին ու մանգաղ, եւ այլ կարեւոր երկաթէ բաները, որ մեզ համար անհրաժեչտ է, եւ զորս զարբինը կը պատրաստէ մեզ համար:

Չարցո՛ւր, Թոռնիկ, մի թէ կարելի չէ՞, որ պիւղացին իւր ամէն պէտքեր ինքն հոգայ. Ապրի՛ս Թոռնիկ, այդ շատ մի խելացի հարցումն է, կր բաղձամ որ պիւղացին երբէք կարո-

տութիւն չունենայ քաղաքացւոյն: Այո՛, այլ չատ գիւղին բան կերեւի, մինչ թէ գիւղացին եւս գրել, կարդալ սովրի քաղաքացւոց պէս, մինչ բացուի, մտածել գիտնայ եւ իւր չափով յառաջդիմէ. էն ժամանակ՝ նա կը մտածէ եւ քանի մի մտացի մանուկներ քաղաքցի դասրնին քով աշկերտ կը դնէ, քիչ ժամանակի մէջ լաւ կը սովրի, կը դառնայ գիւղ, մի գաղրնի խանութ կը բանայ. ոչ միայն իւր գիւղին, այլ եւ չրջակայ գիւղերու համար կը չինէ, կը պատրաստէ պէտք եղած գործիքներ: Թող այս, մեք մեր պարզ հայրենակներն եւս կրնամք պատրաստել, քանի որ գիւղացին բուրդ եւ բամբակ ունի: Թէպէտ մեր Վանայ երկիր բամբակի մշակութիւն չի յաջողիր, բայց Մուշ, Երզնկայ, Խարբերդ եւ այլ բազում գաւառներ բամբակի մշակութիւն բաւական յաջողած է: Վանայ գիւղացւոց համար էլ բամբակ չի պակասիր, Պարսկաստանի մօտ սահմանէն բազում քանակութեամբ բամբակ կուգայ, Վանեցին կարող է առնել, մանել եւ կտաւ գործել: Բայց աւելի լաւ է, որ գիւղացին իւր ոչխարի բուրդէն չարեղն բաներ գործելով իւր հագուստներ պատրաստէ: Մանաւանդ ձմեռ ժամանակ, որ մշակութեան գործերէն կը դադարի, կարող է չալ գործել եւ ուրիշ արհեստներու պարապիլ, որ գիւղական ժողովուրդին համար կարեւոր եւ պիտանի են:

Շատ կը ցաւիմ Թոռնիկ, որ մեր Վանայ եւ Մշոյ գիւղացիներ չատ ծոյլ եւ անաչխատ կեանք կը վարեն, մանաւանդ քաղաքի չրջապատ գիւղերը, որ խումբ խումբ յաճախելով ի քաղաք, կը զեգերին գինետանց մէջ օրերով՝ արբեցող եւ մուի կը լինին: Ես չեմ ասեր որ աչխատասէր գիւղացին զրկուի այդ վայելչէն, այն ինչ քաղաքային աւելի չափաւանց կերպով կը վայելէ: Եւ գիտե՞ս դու բոլոր Վանայ եւ չրջակայ գիւղերու այգիներն գրեթէ երկու հարիւր հազար լիտր գինի կը լինի, եւ այդ ամէն Վանայ դուարճասէր եւ գինեսէր ժողովուրդ խըմելով կ'սպառէ. եւ ի՞նչ անէ չըսպառէ, վասն զի հետեւեալ տարին քացախ կը դառնայ: Այդպիսի գինեգործութեան արուեստ չեն գիտեր, թէ գիտնային եւս դարձեալ անօգուտ էր. չեն կարող չահագործել, քանի որ փոխադրութեան միջոց չունին, ծովէն չատ հեռու, ճամբաներ ժուռաբին եւ անհաթացած են: Անտառատար տէրութեան չնորհիւ, Թուրքիոյ չատ գաւառներում քաղաքէ ի քաղաք ճամբաներ չինուելով հարիւրաւեան եւ այլ գաւառներուն չահագործութիւն օրըստօրէ յառաջ կերթայ. յոյս ունիմք որ մեր գաւառներն եւս նոյն բախտն ունենան եւ յայնժամ ոչ միայն գինին, այլ եւ մշակութենց արգիւնք պիտի կրնայ փոխադրուել մինչեւ Տրապիզոնի նաւահանգիստը:

Ահա, սիրելի Թոռնիկ, քո հարցման պատասխանելով, կարծեմ այնպէս բերաւ որ ուրիշ բաներ էլ խօսեցայ. բայց պէտք է պատնամ քո հարցման եւ բացատրեմ քիչ աչխարհի անհատութեան մի անհրաժեշտ օրէնքը, որ մարդկային ընկերութիւն ի-

բարու հետ կը կապէ չհաղորդութեան ու առեւտրական մի-ջոցներով. դու կուգես, որ պիւղացին իր աշխատութեամբ իր ամէն պէտքերը հոգայ, երբէք կարօտութիւն չունենայ քաղա-քացիներէն բան գնել եւ իւր պէտքերը հոգալ:

Ի՛հ, Թոռնիկ կը մոլորիս, այդ դատողութիւնը՝ սոսկ ման-կական մի բաղձանք է, հակառակ ընդհանուր մարդկային բն-կերութեան, բարոյական միութեան եւ համերաշխական չա-հուն: Եւ դու պէտք է գիտնաս որ՝ մարդկային ընկերութիւն իրարմով կապրի, միայն կարօտութիւն եւ պակասութիւնը՝ միւսը կը լրացնէ եւ աշխարհիս ամէն բան փոխարինութեամբ կը կառավարուի: Դու ի՞նչպէս կուգես, ցորեան տանես քա-ղաք ծախես եւ չուկայէն բան մի չառնելով՝ ե՞տ դառնաս, այ-սինքն միայն ծախես եւ երբէք ծախու չառնես. այս կերպ առ-եւտուր՝ չատ անիրաւ եւ անարդար է, միանգամայն թէ վա-ճառականաց եւ թէ արհեստաւորաց մեծ դրկանք կը լինի ու կը փակուի նոցա ապրուստին դուռը: Վասնզի դու ինչպէս ցոր-եան եւ այլ մշակութեան բերքեր ծախելով կապրիս, վաճա-ռականն եւս իւր ապրանք ծախելով կապրի: Մի գաւառի ժո-ղովուրդք ամենամեծ մասն գիւղացի է. եթէ գիւղացին իւր առեւտուր կարէ քաղաքէն, մինչ կարելի՞ է քաղաքի ժողո-վուրդն ապրի. նմանապէս գիւղացի ժողովուրդ կապրի՞, եթէ իւր մշակութեան բերքերը քաղաքացւոց չը ծախէ, կամ իւր նե-ղութեան մէջ չը դիմէ քաղաքացի բարեկամին եւ փոխառու-թիւն չանէ: Ո՞վ չի գիտեր որ գիւղացւոց դանձարան քաղաքն է: Ինչո՞ւ գիւղացին իւր մշակութեան բովանդակ բերքերով, կարող չէ տակաւին իւր պէտքը եւ պարտքեր հոգալ եւ ժամա-նակին տէրութեան տուրքեր վճարել: Սորա համար նա միշտ հարկադրեալ է դրամատէր քաղաքացւոյն դիմել եւ փոխ դրամ խնդրել:

Այս մասին դարձեալ պիտի խօսիմ Թոռնիկ, եւ դու պէտք է համոզուիս եւ ուսանիս թէ՝ քաղաք գեղով եւ գեղ քաղաքով կապրին. դի աշխարհի անտեսութեան մի կարգադրեալ օրէնք է, որով կը կառավարուին բովանդակ ազգեր եւ ժողովուրդներ:

———o———

Ե.

ՎԻՃԱԿ

ՄԵՐ ԱՐԴԻ ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ

Տեսնո՞ւմ ես, իմ սրատես Թոռնիկ, որ մեր գիւղական ժո-ղովրդի հոգագործութեան վիճակը նոյն հնութեան խանձա-րուրին մէջն է, դեռ հին հին դարերու մէջ կը թափառիմք. մեր հոգագործութեան ամէն աշխատութիւններ գառնագիրան տանջանք է, մեր բանեցուցած գործիքներ անտաշ, անար-

ուեսա, եւ կոպիտ չինուածներ են, որ չէ թէ միայն զմեզ կը տանջեն, այլ առաւել մեր խեղճ անխօսուն անասուններ:

Տե՛ս, ահա գիւղացի մշակը ցորենի որան բարձած սայլին՝ արաէն կուգայ. մի դոյզ ուժեղ դամչներ լծած է եւ մի դոյզ եզներ, որ սայլը պժուարաւ քաշելով կէս ժամու ճանապարհ մի ժամէն հազիւ կը բերեն ի կալատեղ: Անխիղճ սայլապետ խարտանով չրիքը չրիքը կը վարէ խեղճ դամչուկներ, յեղուներն դուրս հանած չնչառպատ վիճակով կը քաշեն. մօտ երթանք տեսնենք, Թոռնիկ, այդ կոպիտ տակավիթխար սայլը. չափէ սայլի երկայնութիւնն եւ լայնութիւն. սայլին տնտկներով ի միասին կը գտնայ, տնտկի վերայ հեծած մատանր իր ակներով հազիւ երէ կրնանք հարիւր լարէն աւելի է, վասն զի բոլոր թեզի ամուր փայտէ շինուած է. որ շատ ծանր է փայտերուն տեսակին մէջ, ուստի սայլն ինքնին մի տհազին բան է եւ այս բոլոր վերայ կը բանտան մինչեւ հարիւր լիտուն եւ աւելի ցորենի խուրձեր:

Շատ կը մխիթարուիմ, Թոռնիկ, զի կը տեսնամ այժմ վանայ գիւղական ժողովուրդ սկսած է կարծոյ թեթեւ սայլեր գործածել, որ մեծ դիւրութիւն կուտայ երկրագործին:

Երթա՛նք, ահա մօտ այն տեղ արտ կը վարեն. ցոյց տամ քեզ Ադամայ գուխան: տես մի հատ կորաքամակ հացի փայտ է, երեք կանգունէն աւելի երկայնութիւն ունի. եւ սորա անուն էշ կասեն վանայ գիւղացիք, յիրաւի դանդաղ մի էշ է քաշելու համար. այս էշ փայտին յետագայդմ կցուած առատաձն եւ անոր գլուխն անցուցած են երկաթէ խոփը: Վանայ գուխան մի դոյզ ամրագիպ գամչներով եւ երեք դոյզ եզներով կը հերկեն դեռեւն. որուն բացատ ակօսներ հազիւ մի մեծ թզպահափի խորութիւն ունի: Բայց խօսիմ քեզ, Թոռնիկ, եթէ դու Մշոյ գաշտի, Ալաշկերտի եւ Արարատեան երկրի գուխաններ տեսնես, պիտի տեսկաս, իննը դոյզ կուռան գամչներով եւ եզներով հազիւ կը բանեցնեն այդ կոպիտ գուխան. եւ երբեն բացատ ակօսը չատ մեծ տարբերութիւն չունի մեր գուխանի ակօսէն, գիւղի քանի մի տուներ միանալով հազիւ կարող են մի գուխան լծել: Մեր Վանայ գիւղերու գուխաններ, եթէ դոյա հետ բազդատենք չատ աւելի կատարեալագործուած են. վասն զի մեր գուխանի հիւսներ չատ վարպետ են եւ լարաչափով այնպիսի ուղղութիւն կուտան գուխանին, որ երբեմն աւանդ չեզելու զծի վերայ կը քալէ եւ ակօս կը բանայ: Բայց թէ եւ րոպիսյ գուխանին հետ բազդատենք, մեր գուխան եւս կը մրնայ: Վասն զի մի դոյզ գամչ կամ երկու զոյգ եզը, եթէ լծես եւրոպիսյ գուխանին ամենայն դիւրութեամբ գետին կը հերկէ՝ թէ եւ կորդ լինի, այն ինչ մեր գուխան ալէկոք է չորս լծով բանեցնես: Եւ գիտե՞ս, Թոռնիկ, թէ որչա՞փ տնտեսութիւն է երկրագործութեան աշխատութեան համար, երբ չորս լուծի տեղ կարենամք երկու լծով հերկել: Մանաւանդ գիտցի այն

տուներու համար որչա՞փ ձեռնտու եւ չահաւոր է, որոնք չատ լծկան տաւարներ չունին։

Շատ ուրախ եմ, Թոռնիկ, ես լսեցի եւ գնացի տեսայ Վանայ մէջ մի ճարտար հնարամիտ հիւսն կայ ուսթայ Դաւիթ կասեն, որ ամենայն ճշտութեամբ Եւրոպիոյ գութաններուն նման կը շինէ։ Նմանապէս մի այլ արուեստաւոր գարբին կայ Ալէքսան անուն, նա եւս գութանի երկաթէ մասերը կը շինէ, բաւական է որ կաղապար ցոյց տաս։ Այժմ Վանայ չրջակայ գիւղացիք սկսած են այդ գութանը գործածել. գինն չատ ա– ժան է. երեք ոսկիով մի գութան կրնայ շինուիլ։ Որչա՞փ գիւ– րութիւն է գիտե՞ս, Թոռնիկ, գիւղացւոց համար պատրաստի գութան գնել։ Ես գիտեմ խեղճ գիւղացին, թէ՛ գութանի հա– մար թէ՛ սայլի համար եւ թէ մշակութեան պէտք եղած այլ եւ այլ վայրեր գնելու համար, թողլով իւր գաշտի աշխա– տութիւն, օրերով կկրթայ կը դեգերի Վանայ ծառատուննե– րում. որպէս զի յարմար վայրեր գտնայ եւ այն որչա՞փ տուղ կը պարտաւորի գնել։

Երանի՛ թէ՝ Վանայ մէջ մի գործարան բացուէր, ճար– տար հիւսներէն եւ երկաթագործներէն. մի չափաւոր ընկե– րութիւն կազմելով՝ երկրագործութեան պէտք եղած ամէն գործիքներ պատրաստէին այդ գործարանում, ոչ միայն գու– թան՝ այլ եւ փոքր արօրներ, թեթեւ սայլեր, որոյ առանձներ անիւներու մէջ գտնային. կասելու վերաբերեալ բոլոր գոր– ծիքներ կամնասայլ, ջաղջաղ եւ այլն. մանկեռ, տափան, լծա– ներ, եւայլն։ Էն ժամանակ տեսնես դու Թոռնիկ, թէ ո՞րչափ դիւրութիւն կը լինի երկրագործ ժողովուրդին համար։ Եւ ո՞րչափ պիտի չահի այդ փոքրիկ ընկերութիւն, ոչ միայն վա– նայ գիւղացւոց, այլ եւ՝ դրացի գաւառներուն համար եւս՝ կա– րենայ պատրաստել. վասն զի Վանայ ծովակ մեծ դիւրութիւն կուտայ, մշակութեան գործիքներու փոխադրութեան համար։ Եթէ յաջողի այս ձեռնարկութիւն, հին գործիքներ փոխուին ի նոր. չատ պիտի յառաջանայ երկրին արդիւնաբերութիւն, որ ոչ միայն հայասակ ժողովուրդին, այլ եւ Տէրութեան հասոյ– թին կրկնապատիկ յաւելումն կը լինի. զի երկրին մշակու– թեան բարգաւաճանք Տէրութեան գանձարանին հարստու– թեան աղբիւրն է։

Այսպէս Թոռնիկ, հին գործիքներ եւ միանգամայն հին ու– նակացեալ նախապաշարմունք ի բաց թողլով, պէտք է ընդու– նիմք արուեստին հնարած նորանոր գործիքներ. թէպէտ ան– գիտակ ժողովուրդին համար բաւական դժուարին է, այլ երբ ժողովուրդ իւր աչքով տեսնայ գործնական օրինակ, աշխա– տութեան դիւրութիւն եւ միանգամայն չահն ու վաստակ, նա իսկոյն կը քաջալերուի եւ հետամուտ կը լինի փորձել եւ ու– վորել. մէթէ դու այնքան ապուշ եւ ամա՞ր կը կարծես մեր գիւղացի ժողովուրդ, որ իւր չահը աչքին առաջ տեսնայ եւ չաչխատի ձեռք բերել։

Մտի՛կ արա, Թոռնիկ, քեզ մի փոքրիկ պատմութիւն ա-նեմ, համոզուիս թէ մարդիկ՝ ի՛նչ բան որ չհասկեր է, զայն իրարու ձեռքէն յափշտակել կը ջանան:

Կը պատմեն թէ՝ մի Ֆրանսացի բանակութեամբ փաթաթէս, իբր սերմ Ամերիկայէն փոխադրեր է ի Ֆրանսա եւ մի արտ փաթաթէս անկելով՝ յաջողած է մեծ արդիւնք առնել: Եւ որովհետեւ իւր նպատակն այն է եղեր, որ այդ օգտակար տունկին մշակութիւն տարածէ Ֆրանսայի մէջ. ուստի իւր մըչափած փաթաթէս ձրի բաշխել կուտայ ժողովուրդին, ոչինչ կա-րեւորութիւն չի տար ժողովուրդ զուցէ կը ծաղրեն եւս: Դու տե՛ս ի՞նչ կանէ հնարամիտ ազարակատէրը, կառավարութե-նէն ոստիկաններ կուտէ եւ պահապան կը դնէ փաթաթէսի ար-տին: Բայց գաղտնի հրահանգ կուտայ ոստիկաններուն եթէ մտնան փաթաթէսի արտ եւ զողութիւն անեն, պահապաններ այնպէս ձեւանան՝ որպէս թէ չեն տեսնար, թոյլտուութիւն ա-նեն: Մարդիկ կը տեսնան որ, պահապաններ կան արտին վե-րայ, ուրեմն կասեն, արտին մէջ լաւ բաներ կան ուտելու: Կը սկսեն ճարպիկութեամբ գողնալ փաթաթէսներ. առաջ խում խում կուտեն եւ յետոյ կեփեն՝ կը տեսնան որ, մի պատուա-կան բան է. հաւկիթի պէս համ ունի եւ բանականին անունդ կուտայ մարդոյն: Ահա այս կերպով ոչ միայն ի Ֆրանսա այլ եւ բոլոր յԵւրոպայ կը տարածուի փաթաթէսի մշակութիւն, սովու ժամանակ ժողովուրդին համար մի ազատարար որ-նուն դ է:

Տեսա՞ր Թոռնիկ, ի՛նչ վարպետ եղանակ բանեցուց հան-ճարեղ Ֆրանսացին. իւր գիւղը գողերու ձեռքով բոլոր Ֆր-րանսայի երկիրը տարածեց. թող Ֆրանսա, այսօր համայն Եւ-րոպա փաթաթէսի մշակութեամբ կը պարապին. ցորենէն յե-տոյ ամենակարեւոր մի պէտք համարուած է անունդի համար:

Որչա՞փ ցանկալի կը լինէր, եթէ մեր մշակ ժողովուրդն եւս այս օրինակին հետեւելով՝ սովորէր մշակել այդ չհա-ւէտ բոյսն, որ միոյն տեղ մինչեւ երեսուն քառասուն կը պըտ-ղաբերէ. եւ երբ պատահէր որ ցորենի մշակութիւն չի յաջո-ղէր, փաթաթէսի մշակութիւն կը լեցնէր նորա տեղ եւ այլ եւս մարդիկ սովու դառն ազէտէն ազատ կը մնային:

Մշակութեան դործիքներու վերայ խօսելէ յետոյ, դիտե՞ս Թոռնիկ, աւելի կարեւոր կենդանի գործիքներ եւս կան, այն է մեր լծկան աշխատաւոր անասուններ, որ քան զմեզ առաւել կը խոնջին մշակութեան ամենածանր աշխատութեան մէջ: Բայց պիտանի պէտք է, թէ մշակութեան համար ո՞րն է աւելի յարմարագոյն, է՞զ, դամէ՞չ, թէ ձին: Մեք սովորաբար եզ եւ դամէչ կը գործածենք, փորձառութիւն ցոյց կուտայ մեզ, որ հեղաբարոյ եղն աւելի յարմարագոյն է քան դամէչ, գործա-ծութեան համար մեծ դիւրութիւն կուտայ:

Վասն զի դամէչ մեծ պրպտմունք եւ դժուարութիւն կը յա-ւելու մշակին, մանաւանդ գարնան սկիզբն, երբ ի ձմերան ա-

խոռին մէջ գերացած՝ յօրացած դուրս կը հանուին, քանի մի չարաթ պէտք է, որ այդ ամէհի եւ կատաղի կենդանիներն բնաւլացնես եւ ապա կարենաս նոցա ակռ պատռոցը լուծին տակ դնել: Դու տեսե՞ր ես, թէ մշակները ի նչ միջոց ի գործ կը դնեն այդ կուռան գոմէշներ իրարու հետ հաշտեցնել համար: Այնպիսի յիմար եւ կոպիտ միջոց մտածել դուր են, որ գոյա կուռոյ տեսարանին առաջ, մարդ չի կարող դիմանալ՝ երբ փուռկ սիրտ ունի: Երկու կուռան գոմէշներ դաշտ հանելով թող կուռան, տես դու յայնժամ, թէ քանի՞ ուժգնութեամբ գլուխ գլխու կը զարնուի ահագին ճայթումով, կուռոյ վախճան այն կը լինի երբեմն, որ մին առաջին հարուած կրելով կը տեսնայ իւր ակարութիւն եւ խոյս կուտայ. մերթ եւս հաւասար ուժեր երկուստեք յամառելով չեն բաժնուեր, մինչեւ մէկին կամ միւսին ոտքը կը կոտրի կամ կոտրչն արմատէն կը թռչի: Մի զարմանալի օրէնք կայ այս կուռանիներու միջում. երբ մին յաղթող հանդիսանայ եւ միւսն կը փախչի, այլ եւս հաշտ են իրարու հետ եւ խոնարհելով կերթան ի միասին լուծին ներքեւ:

Զարմանանք Թոռնիկ, որ անդէտ գիւղացին գոմէշներու հաշտութեան պայմանը այսպէս կը կնքէ. միթէ աշխարհի հաշտութեան օրէնքն եւս այսպէս չէ՞:

Թող այս, գոմէշին գործածութիւն ուրիշ կերպ աշխատութիւն եւ դժուարութիւն եւս ունի. վասն զի գոմէշներ որչափ որ պինդ եւ հաստակաշի են, բայց չատ փափուկ են եւ մեծ զարմանս կուգեն. ոչ ցուրտի կը դիմանան եւ ոչ տաքի, յամառան օր քանի մ'անգամ պէտք է լուանաս՝ ի ձմեռան եւս գոնէ քանի մ'անգամ պէտք է լուանաս եւ օձիս ձէթով: Եւ գիտե՞ս, թէ քանի՞ դժուարին է գալ այնպիսի գոմէշներ, որ չեն ընտելանար միշտ կոիւ կը սիրեն եւ կը վրդովեն միւսներուն խաղաղութիւն: Մի մշակ պէտք է դորա հետ զբաղի առանձին եւ պահպանէ զայն, գիւղացին միայն հնարք մի ունի, այդ անզուսպ կուռաններըը գործածելու, եւ անմիջապէս կը հնազանդեն: Եւ մերթ եւս գիւղացիք մեծ պարծանք կը համարեն իրենց համար, եթէ կուռան գոմէշներ ունենան. վասն զի ինականի ժողովուրդն եւս իւր չափով փառասիրութիւն ունի: Որչա՞փ կը հպարտանայ մեր Թորոս աղբար, երբ իւր գոմէշն՝ յաղթէ կիրակոսի գոմէշին. տես դու էն ժամանակ Թորոսին եւ Կիրակոսին կուիւն. մանաւանդ երբ յաղթուած գոմէշին վրայնդ պատահած է, կամ ոտք կոտրեր եւ կամ կոտոչ թռեր է. եւ սորա հետեւանք կը լինի ախտութիւն կամ վրէժխնդրութիւն իրարու դէմ:

Ինձ այնպէս կը թուի, Թոռնիկ, մշակութեան ծանր եւ անտանելի գործիքներ պատճառ տուած են գիւղացւոց գոմէշ գործածել: Բայց երբ գործիքներ թեթեւնան եւ գիւրանան, այլ եւս հարկ չի մնար գոմէշի գործածութեան: Այո՛, անասնարուծութեան կարգին գոմէշն եւս իւր պիտանութիւն ունի իւր կաշւոյն եւ մսին համար, հապա կուռոչն, յորմէ Եւրոպա-

ցին իւր ճարտարութեամբ չատ տեսակ բաներ կը չինէ, դանակի, չախուի՝ կոթևը եւ կոճակները, իսկ մեր ձէթ ծախող՝ կոտոշով կը չափէ իւր ձէթ եւ մխայն այսչափ է պիտանութիւն:

Ուստի լաւագոյն է Թոռնիկ, որ գիւղացիք համոզուին եւ սովորեն, աւելի եղն գործածել մշակական աշխատութեան մէջ, որով գարման թէ ամարան եւ թէ ձմեռան չատ հեշտ է, ոչ յուսնալ կուզէ եւ ոչ օձել. բաւական է մխայն քերոցով իւր կռնակ քերել եւ մաքուր պահել: Բայց պէտք է եղներուն սեռունդ աղնուացնել ինչպէս Ալաշկերտ գաւառի եզներ, որ չատ պատուական եւ հսկայ են. մեր Վանայ գաւառի եզներ չատ դաճաճ եւ անոյժ են, դորա պատճառներ կը բացատրեմ քեզ իւր տեղը:

Բայց թէ խօսիմ՝ Թոռնիկ, թէ քան դգմէչ եւ եղն չատ մեծ առաւելութիւն ունի ձին, եթէ գիտնայինք եւ կարենայինք գործածել զայն մեր հողագործական աշխատութեան մէջ: Գիւղացին կը խնդայ թերեւս, նա չէ տեսեր եւ չի կրնար հաւատալ, թէ բոլոր Եւրոպիոյ աշխարհ մխայն ձի կը գործածէ երկրագործութեան համար, թէպէտ անհուն եզներ կը գտրմանէ եւ այդ մխայն՝ մսին եւ կաշւոյն համար է: Զիոյն յատկութիւններ խօսիմ քեզ, նախ որ ձիոյն կուրծքը կրկնապատիկ այժ ունի քան եզան վիզը, երկրորդ ձին չատ արագութիւն ունի աշխատութեան մէջ այնպէս համարենք եթէ եզ եւ գոմէշ լծուած գութեան մի օր յիսուն ակօս կը բանայ, անչուշտ ձիոյ գութեան մինչեւ եօթանասուն եւ աւելի եւս ակօսներ կը բանայ: Մանաւանդ սայլ քաշելու եւ որան կասելու համար, ձիոյն գործածութիւն անհամեմատ է:

Այլ միթէ գիւղացին կը համոզուի՞ իւր հին աւանդական պրութիւն եւ սովորութիւն թողնել, այո՛ Թոռնիկ. գիւղացին եւս իւր իրաւունքն ունի, քանի որ կրթութիւն եւ ժամանակն ձեռնտու չէն իրեն. եւ աւելի քան զամէն իւր խոր արմատացած նախապաշարումն. այդ հնաւանդ գաղափարը իւր մտքէն խլելու համար կրթութիւն եւ հարուստ ժամանակ պէտք է:

Բայց միթէ սպասե՞նք, որ նա կրթուի եւ մտքով հասանի նոր յառաջդիմութեան. ո՛չ, ինչպէս խօսեցայ յառաջ, պէտք է գործնական օրինակով ցոյց տանք գիւղական ժողովուրդին, թող տեսնայ իւր աչքով. վասն զի նա որ գրել կարդալ չի գիտեր կը դժուարի մտքով ըմբռնել. աչքի տեսութեամբ եւ յայտնի օրինակով չուտով կըմբռնէ. եւ գործին չահաւէտ արդիւնք կը մտէ գինքն հետեւիլ օրինակին: Հին աչխարհի գարերում երբ գիր չը կար, ոչ դպրոց եւ ոչ կրթութիւն. ամէն բան եւ արուեստ աչքի վարժութեամբ կը սորվէին իրարմէ. եւ նոյն իսկ արդի մեր արեւելեան աչխարհ նոյն վարժութեամբ կուսանին պարզ արհեստներ զորօրինակ, դերձակութիւն, դերձակութիւն, կօշկակարութիւն, հիւսնութիւն եւայլն, այն ինչ արեւմտեան յառաջադէմ աչխարհ այդ արհեստներ նախ տեսա-

կան կերպով դպրոցի մէջ դաս կ'ուտան եւ երբ դպրոցէն ելլէ աշակերտ, շատ դիւրութեամբ կուսանի գործնական վարժութիւն այհետանոցին մէջ։

———o———

Զ.

ՎԱՐՈՒՑԱՆ

ԵՒ ՄՇԱԿԱԿԱՆ ԱՅԼ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՔ

Մշակական աշխատութեան գործիքներու վերայ բաւական խօսելէն յետոյ, այժմ պիտի սկսիմ Թոռնիկ, վարուցանի եւ այլ գանազան աշխատութեանց վերայ խօսել։ Մեր Վանայ դիւղական ժողովուրդ երկու կերպով գետին կը վարէ, եթէ գետին կորդ է, գութանով կը վարէ. իսկ եթէ գետին անցեալ տարի վարուած լինելով փխրած է հողը, էն ժամանակ հարօրով կը վարէ մի գոյդ գոմէշ կամ եզն լծելով։ Սովորաբար հարօր գարնան միլոցներ կը գործածուի գարի կամ այլ հնդեղէն բաներ ցանելու համար։ Երբեմն Ապրիլ ամսոյ վերջեր եւ երբ գարուն չուտ գայ, եւ երբեմն Մայիս ամսուան մէջէն կսկսին գութան, եւ առաջին նուագին կաթնավար կասեն, երբ հողը կակուղ եւ դիւրավար է. եւ յետոյ հետզհետէ կը պնդանայ՝ մեծ մեծ կոշկոռներ կը լինին վարած ժամանակ։ Սորա համար կաճապարեն մեր դիւղացիք որ գութեան չուտ լծեն. որ կաթնավարի ժամանակ չանցնի։ Բայց Վանայ ծովու եզերք Արճկու եւ Արճիշոյ գաւառները, որոց գետին վարելու եղանակ տարբեր է եւ աւելի արդիւնաւոր. եւ այդ կերպ մշակութեան՝ դիր կասեն, նոքա երկու անգամ կը հերկեն գետինը, առաջին անգամ սկիզբն գարնան խորունկ կերպով հարօրավար կանեն եւ կը տափեն կը մնայ այնպէս մինչեւ աշնան սկիզբն, եւ ապա կսկսին կրկին վարել դարձեալ մի տեսակ հարօրով, որուն խոփի եռեւ կցուած կան երկու տախտակներ կանգուն ու կէս երկարութեամբ եւ թռչափ լայնութեամբ, իսկ վարի մասն մի մատի չափ բաց է տախտակներու երկարութեամբ, այնպէս որ սերմնահան այդ հարօրին եռեւէն երթալով սերմը փոքրիկ բուռով կը ձգէ տախտակներու մէջ եւ անոնց ակօսին մէջ կիյնան կարգաւ սերմի հատիկներ, ակօսը երկու կողմի հողեր թափելով կը ծածկեն սերմեր։ Դու տեսնաս բուսած ժամանակ որչա՞փ սիրուն ձեւ կունենան ուղիղ գծով ակօսէն կը բարձրանան. եւ յաջող տարին մինչեւ մէկին քսան եւ քսան հինգ կուտան։ Այդ կողմի երկրագործներ սերմէն եւս վաստակ ունեն. դի մեր ցանած մի չափի տեղ նոքա էս չափ կը ցանեն, եւ ցանուած սերմի հատիկներ ամբողջապէս կը բուսնին այն ինչ մեր կերպով ցանուածներ մի երրորդ մասն կը կորսուին,

գոր պիտի պատմեմ իւր տեղը: Այս երկու գաւառներու մշակութեան արմիւնքը այնքան բեզմնաւոր կը լինին որ ցորենով կը ինաւ վաստպրական երկիրը. ինչ տարի որ անյաջող լինին այս գաւառներու հունձքը, այլ նշան է որ այն տարին հացի թանգութիւն կը սկսի: Սրճիչոյ եւ Սրճկու գաւառներու մշակութեան մասին միայն այս չափը գրելով կը գոհնամ չարուշանակել Թոռնիկ մեր մշակութեան կարգը:

Կամնամարի հերկազործութիւն չատ չի տեւեր քանի չորեքշաբթէն յետոյ վարելիք արտեր կսկսեն պնդանալ եւ այն ժամանակ տես դու որչա՞փ դժուարութեամբ դուքանը կը ճեղքէ սկսոնները, եւ որչա՞փ մեծամեծ կոխթի կոչտերը պայ պայ կը չարուշանակեն սկսոնները վերայ: Մեր գիւղացիք տակաւին չեն գիտեր տրա գիւրին միջոցը. բայց Խարբերդցին քալ գիտէ, վասն զի պնդացած եւ կարծրացած արտերը նախ կը ջրէ եւ ապա կը վարէ, որ բնաւ այլ եւս կոչկոռներ չի լիներ, որով հետեւ գուքանի ժամանակ գեռ ջուրեր առատ կը լինին:

Որչա՞փ լաւ կը լինէր Թոռնիկ եթէ մեք եւս հետեւելով այս օրինակին կարգ դնելով հետզհետէ ջրէինք պնդացած արտերը եւ այնպէս վարէինք, եւ գիտե՞ս դու երկու կերպով շահաւոր կը լինի այս միջոցը: Ո՛չ միայն արտ գիւրին կը վարի եւ կրուէթ չի տար, հապա ջուրն եւս գօրութիւն կուտայ հողին եւ կ'աւելցնէ նորա բուսական ոյժը: Թող այս՝ արտ ցանուած ժամանակ երբ հերկ մեծ մեծ կոչկոռներ ունի, ցանուած սերմին մի մասն այդ խոշոր կէթներուն տակն իյնալով կը կորսուին, մի մասն եւս հերկ ջրուած առեն ջրասար կը լինին, եթէ հաչուենք նաեւ թէ ջրկալին ոտք որչա՞փ հատիկներ դէպ ի վար կը տանի, հապա երբ սերման բնարութիւն չի լիներ, վրտիա եւ անշահ հատիկներ եւս անբոյս կը մնան: Այս հաչուելով մի չափ սերմի ցորենէն՝ հազիւ կէսը կը բուսնին եւ կէսն 'ի կորուստ կերթայ:

Պէտք է հաչուենք նաեւ ջրկալներուն օրավարձք որ չատ աւելի կը լինի այդպիսի արտերուն համար մանաւանդ երբ ցանուած հերկերը առանց կորի քաչելու կը ջրեն, ինչպէս վանայ չրջապատ քաղաքացւոց եւ ուրիշ գեղերու արտեր: Այս մասին ես չատ ուրախ եմ Թոռնիկ որ մեր Սրճակու գիւղացիք կորի քաչելու չատ վարժ են, եւ մեր արտերն եւս դուրան լինելով չորս ջրկալի տէղ՝ մի ջրկալ բաւական կը լինի, եւ մինչեւ մի ջրապացի ջուր մտ կուտայ մի արտի մէջ եւ կարող կը լինի կառավարել:

Հերկելու կէթներն մի ուրիշ սոսկալի դժուարութիւն էլ կուտան, երբ ցանուելէն յետոյ կը մանկեւէ մշակը. դու տես սեր ես մանկեւ, որ չորս կանգուն երկայնութեամբ մի հատ թեզի կարծր եւ ծանր փայտ է, որոյ վերայ չարուշած են տասն կամ աւելի փայտէ մատներ, որոյ վերայ կը կենայ մշակ չուտնի մի ծայրը կը բռնէ, որոյ միւս ծայրը կապուած է լուծին: Ահա ցանուած արտ մի կը մանկեւեն երթանք աչքովդ տես Թոռ-

նիկ. որ հաւատաս թէ մշակական աշխատութեան մէջ ամենէն սոսկալի դժուարութիւն մանկեան է, տես ինչպէս մեծ բալերուն ատոռիկ զարնուելով եւ չիուելով մանկեա մերթ ընդ մերթ կ'ոսանու յառաջ կը նետուի, մերթ եւս հուժկու կռէթները զլմահարելով մանկեոը կը կեցունեն. բայց անխիղճ մշակին խարազան զարձեալ կը վարէ յառաջ. վերջապէս անխօսուն դամչուհները անհնարին չարչարանքով կ'աւարտեն մանկեաի գործողութիւն:

Հարցուր Թոռնիկ, թէ այս անտանելի աշխատութեան մասն ինչ կերպով կը զիւրանայ: Վերը խօսեցայ որ մի միջոցն այն է, որ կաթնավարէն յետոյ մնացած արտերը ջրեն, եւ ապա վարեն. կան տակաւին ուրիշ հնարքներ, զոր ճարտար եւրոպացին հնարած է յատուկ արտերու կոշկոռներ փչրելու համար, բայց ի՞նչ օգուտ զի մեր գիւղացի աղքատ ժողովուրդ միջոց չունի այդ գործիքները ձեռք բերելու: Լաւ է որ մեր բնական խելքով հնարներ մտածենք:

Ես կասեմ Թոռնիկ, ինչ հարկ կայ որ մեր գութան երկար ժամանակ տեւէ որով վերջին վարելիք արտեր պնդանան. քանի որ նոր գութանի գործածութիւն երկու զոյգ լծով կը լինի. չատ գիւրին է ուրեմն երկու գութան կը լծենք եւ քանի աւուր միջոց քառասուն ապուր գործ կը տեսնեմք. եւ այսպէս կաթնավարի ժամանակ մեր զարնան հերկերու գործը կը լրացնեմք:

Բայց այն հերկեր զոր կը վարեմք այս տարի եթէ թողումք որ ձմեռ անցնի վերայ. դու կը տեսնաս ի գարնան որ ձիւն եւ սառնամանիք այդ կոշկոռներ փչրելով ալուր են դարձուցեր, եւ աշնան սկիզբը երբ միանգամ եւս հարթաւալար անելով ցանուեն չատ աւելի արդիւնաբեր կը լինեն:

Ես լաւ եմ, պատմեմ քեզ Թոռնիկ. կասեն ՎԵՐԳԻԼԻՈՍ իւր մշակական բանաստեղծութեամբ խրատ կուտար Հռոմայեցւոց, որոյ տողեր միտքս պահած եմ:

«Այլ զգ կամըս մշակին
Ագահութեան հերկ այն լցցէ
Որ կրկին համբեր տօթոյ
Եւ կրկնակի սառնամանեաց»

Բացատրեմ քեզ. այն հերկուած արտը մշակի ցանկութիւն կը լեցնէ, որ կրկին ամառան չերմութեան եւ ձմեռան սառնամանեաց դէմ կը կենայ: Վասն զի երկու ամառան չերմութիւն դհոպըն աւելի կեռիկ եւ կրկին ձմեռն եւս հողակոչտեր կը լուծէ եւ կը փխրէ:

Զասե՞ս Թոռնիկ, գպրոցէն ես կուգամ, Վերգիլիոսէն դու կը խօսես: Լ՛ Թոռնիկ, մի քանի տարի գպրոց մնալով կը կարծես որ Պապիկ չափ բան գիտես, ես յիսուն տարի է որ լսելով տեսնելով եւ փորձառութեամբ կը սորվիմ: Ես քեզ պէս գպրոց չեմ մտեր, բայց աշխարհի բաներ, աշխարհի մարդիկներ ինձ համար գպրոց են եւ ես դեռ կը սորվիմ այս ծերութեան ժամանակ, այն ինչ դու նոր գպրոցէն ելար կը կարծես թէ ամէն

բան պիտես. դեռ քեզ չատ հաց պէտք է որ ուտես եւ Պապկի չափ բան պիտենաս: Պապկիդ բաւական յիշողութիւն ունի, ով գիտէ քանի տարի յառաջ երբ Հայրիկ Վերդիվիտսի այդ տողերը կը բացատրէր աշակերտներուն ես մտիկ անելով միտքս պահած եմ:

Երանի՛ թէ հին Հռոմայեցւոց պէս կարենայինք մեր աչքերը մշակել: Վերդիվիտսի խրատէն այս կուսանիմ՝ թէ պէտք է հոգն աւելի զարձնել, զի որչափ հոգը տակն ի վեր չըլլայ. այնչափ աւելի պտղաբեր կը լինի, վասն զի հին ժամանակ հոգն հաւասարապէս կեւի արեւուն առաջ, տակի հողերը խամ չեն մնար, մանաւանդ ցուրտ կլիմաներու տակ այս գրութիւն չատ կարեւոր է: Վանայ գիւղացիք այս մասին չատ անգէտ են եւ անփորձ, մինչդեռ Խարբերդու, Կարնոյ եւ Բասենու գիւղական ժողովուրդ աւելի բանգէտ եւ փորձառու է. երբէք աշխատութիւն չի խնայեր իւր միանգամ վարած արտը երկու անգամ երեք անգամ եւ մինչեւ չորս անգամ հարօրապար անելով հողը չուռ տալ: Կարծես թէ ինչպէս կերակուր կրակի վերայ խառնելով հաւասար կեւի, այսպէս խելացի գիւղացին փորձառութեամբ հասկցած է թէ քանի անգամ որ հողը արեւուն առաջ դառնայ եւ չրջի, այնչափ աւելի բուսական զօրութիւն կառուցանելու եւ այդ աճողական զօրութիւն ցանուած սերմին կուտայ. որով կրկնապատիկ հաւասարաւոր արդիւնաբեր կը լինի արտն:

Բայց դու հարցուր, Թոռնիկ, թէ ինչո՞ւ համար Վանայ գիւղացիք միանգամ միայն կը վարեն արտ եւ չեն հետեւեր միւս դաւառացւոց փորձառու օրինակին: Դուրս պատճառներ չատ յայտնի է Թոռնիկ եւ ես կուզեմ մանրամասն պատմել քեզ վասն զի այս դասը՝ իմ դասերուս ամենակարեւոր մասն է:

Կը տեսնաս Թոռնիկ. որ մեր Վասպուրականի երկիրը յոյժ լեռնաբնակ է, չատ արօտական դաշտեր, լեռներ, հովիտներ, ձորեր եւ մշակելի հողեր ունի. ջուրն էլ նմանապէս չատ առատ է. սորա համար մեր գիւղական ժողովուրդ չատ հարուստ է հոգով՝ եւ իւրաքանչիւր տուն մեծ հողագործիններ ունի, որ հին գիւղական օրէնքով եւ արքունի գրոց համեմատութեամբ բաժին եղած է իւրաքանչիւր ընտանեաց վերայ:

Բայց դու՝ եկ տես Թոռնիկ, որ չինական ժողովուրդ այնչափ ազահ է հողի մասին, որ չեմ կրնար պատմել, ինչպէս աշխարհիս հարուստ գանձատէրեր եթէ լեռան չափ ոսկիներ գիտեն՝ գարձեալ բաւ չեն ասեր, այսպէս հողագործ ժողովուրդ որչափ ընդարձակ հողեր ունենայ իւր ձեռք, հերիք չասեր միշտ անկուշտ է եւ հետամուտ է հող ունենալ: Եթէ մի տուն քան կամ երեսուն արտ ունենայ՝ դու տես գիւղացւոյն հաչիւր, կասէ ինքնին ամեն տարի տան արտ կը ցանեմ, մնացեալներ կորդ կը թողում. որ աւելի արդիւնք տան: Ահա քեզ առաջին պատճառ իւր ազահութեան, եւ ցաւալի է, որ մեր գիւղացիք արտ զօրացնելու համար, միայն մի մէջոց գիտեն, այն է կորդ թողուլ: Բուռ է միտքը, նա չէ կարող մտածել թէ հող

պարարտացնելու համար կան չատ ուրիշ պանագան միջոցներ. Թողունք արուեստին սորվեցուցածը, նա իւր գրան առաջ եւ պիւղին մէջ ղեզաղէզ եղած աղբերուն պիտանութիւն էլ չի պիտեր: Թող այս, մեր մշակ ժողովուրդ հողի ագահութեան հետ ունի նաեւ ատաղիկ տենչ, այն է չատ վարեմ չատ ցանեմ եւ չատ արդիւնք առանամ, խեղճ անտեսագէտ չէ, Թուաբան չէ որ գիտնայ հաշուել, թէ չատ վարուցանի հետեւանքն այն է, որ աշխատութիւն բազմապատկելէն յետոյ՝ բազում ծախքեր եւս կը յաւելու: Թուեմ քեզ, Թոռնիկ, վարելու աշխատութիւն, ցանելու աշխատութիւն, մանկեռի դժնդակ աշխատութիւն, աչնան եւ ամրան ջրելու աշխատութիւն, հնձելու աշխատութիւն, արտէն ի կալատեղ կրելու աշխատութիւն. բարդէ այս բոլոր աշխատութեանց վերայ մշակներուն օրավարձք: Ջարմանալին այն է որ հողագործ տանուտէր իւր տան ընտանեաց եւ զաւակաց աշխատութիւն երբէք հաշուի չի դներ:

Եթէ գիւղացին այսպէս կը մտածէ եւ կը գործէ զարմանք չէ, Թոռնիկ. հապա մեր Հայոց վանքերու վանական եղբայրներ որ գրել կարդալ գիտեն եւ ընդարձակ հողեր ունեն մշակելու, ոչինչ առաւելութիւն ունեն գիւղացի ժողովուրդէն. նոյն խելքով եւ նոյն կերպով է իրենց երկրագործութեան եղանակ: Որոց պարտքն էր գոնէ փոքր ի չատէ յառաջ տանէին մշակութեան գործեր, որով կարող կը լինէին թեմական գիւղերուն օրինակ տալ: Թէպէտ խոստովանիլ պէտք է, մինչեւ ցարդ չեղաւ վանօրէից համար մի վանական հատատուն խորհուրդ որ կարենար կարգ դնել եւ ուղղութիւն տալ:

Թողունք այս բաներ իւր տեղը. լաւ հասկացա՞ր Թոռնիկ, մեր գիւղացւոց սկզբունք. որ միչտ իւր վարուցան տարածել կուզէ, չատ վնասակար է, եւ չգիտէ եւ չուզեր ամփոփել, որ հետեւապէս ձեռնհաս լինի իւր հողերը լաւ մշակելու. փոխանակ տաժանելի աշխատութեամբ տասն արտ մշակելու՝ լաւագոյն եւ օգտակար չէ՞ հինգ արտ միայն մշակել եւ բարւոք մշակել, այնպէս որ հինգ արտի արդիւնք հաւասարի տասն արտին, որով թէ աշխատութիւն եւ թէ ծախս մեծապէս կը չափաւորի:

Ջասես դու, Թոռնիկ, թէ Պապիկ՝ հակասութիւն կանէ, վասն զի երբ տասն արտի աշխատութիւն պիտի բարդուի հինգ արտին վերայ, թէ կրկնակար անելով արտեր, թէ աղբ տալով եւ ուրիշ այլ եւ այլ աշխատութեամբ. ուրեմն նոյն կը լինի աշխատութիւն: Ո՛չ. այդպէս չէ, այլ մեծ պանագանութիւն կայ, մշակութեան տարածման եւ ամփոփման աշխատութեան կերպերուն ժամանակի տեւողութեան մէջ եւ մանաւանդ դիւրութեան եղանակին մէջ, հարկ չէ որ մանրամասն բացատրեմ քեզ, գործնական փորձերու մէջ պիտի տեսնաս ու տորվիս:

Հարցո՛ւր, Թոռնիկ, երբ հինգ արտ միայն բարւոք մշա-

կելով բաւական համարինք, մնացեալ հինգ արան անմշակ եւ ապարդի՞ւն մնայ: Այդ մասին պիտի գրեմ իւր կարգին, այլ այժմ միայն այսչափ յիշեմ, մինչեւ գիւղացւոյն համար ցանելու բան կը պակա՞, թող խոտ մշակէ, առւոյտ ցանէ, կորնկան ցանէ, վարսակ (իւլաֆ) ցանէ, վաթաթէս ցանէ, չողղամ ցանէ, ճակնդեղ ցանէ, բակլայ ցանէ, ոսպ ցանէ, սոխ ցանէ, սեխ, վարունգ, ձմերուկ եւ այլ շատ բաներ որ բոլորն եւս մեր կեանքին պիտոյքներ են: Ախո՛ս, որ Վանայ գիւղացիք միայն ցորեն, գարի, տարեկան (կորեկ) սովորած են ցանել, եւ ուրիշ խոտ պիտանի բաներուն կարեւորութիւն չեն տար:

Աւարտելով հերկագործութեան դասը, այժմ պիտի խօսիմ սերմերու ընտրութեան մասին, որ շատ կարեւոր է լաւ երկրագործին համար:

———o———

Ը.

ՍԵՐՄԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ՍԵՐՄԱՆԱՅԱՆ

Լաւ ուշադրութիւն արա, Թոռնիկ, ես համառօտ կերպով նախ նկարագրեմ քեզ, թէ ի՛նչ են այդ փոքրահատիկ սերմեր, որոց մէջ թագուն մեծ զօրութիւններ կը պարունակուին. զոր Տէր Աստուած աշխարհիս ստեղծագործութեան ժամանակ հրաշապէս միանգամ պատրաստեր եւ դրեր է մայր երկրին արգանդին ծոցն, մարդ կը զարմանայ թէ ի՛նչպէս կը յղանան հատիկներ, կը ծլին հողէն դուրս կ'ելլեն. կամ ին օրըստօրէ եւ կը մեծնան ծառի չափ. ինչպէս Յիսուս իւր առակով կը խօսի մանանեխի հատիկի համար որ այնչափ կը մեծնայ, մինչեւ թռչունները կը հանգչին նորա ոստերուն վերայ:

Կը տեսնա՞ս մեր բնական բովանդակ երկրագունդ, Աստուծոյ արարչագործ ձեռքով ցանուած սերմերով լի է: Բոլոր անտառներ, բոլոր պտղատու ծառեր, ծաղիկներ խոտ եւ այլ զանազան բանջարեղէն բոյսեր, եւ ամէն բուսական բաներ, սերմի հատիկներէն յառաջացած են: Այս տեղ դու վառք տուր Աստուծոյ, համբուրէ հոգւով Նորա նախախնամ ձեռք. որ այս երկիրն իբրեւ ժառանգութիւն եւ իբրեւ անսպառ դրամագլուխ աւելով մարդոյն, ամենայեղ ազգի ազգի սերմերն եւս երկրին հետ պարգեւեց: Եթէ առանց սերմի չոր եւ անբոյս երկիր տար միայն, ի՞նչ կը լինէր մարդոյն վիճակը, նա այլ եւս չէր կարող ապրել, վասն զի մեր սնունդ եւ մեր կեանքն երկրի սերմնաբոյսերն են:

Զգիտենք, Թոռնիկ, թէ հանճարեղ մարդ, ո՞ր ժամանակէն սկսեալ իւր սնունդին համար առաւել քան զամէն ցորենի սերմն

ընտրեց. պայն ցանեց քաղեց, բայց յետոյ իւր ջուրի մէջ խա–չելով իբրեւ հատիկ կերաւ, բայց յետոյ իւր հնարամտու–թեամբ երկանով աղաց, ալիւր եղաւ, ալիւրէն խմոր չաղեց գնտիկ գնտիկ չինելով կրակին վերայ եփեց պատուական հաց եղաւ, եւ այսօր բովանդակ աշխարհի մեծ մասն հացով կապրի. եթէ պակասի հաց մարդ սովամահ կը լինի, թէպէտ կան այ–պիսի երկիրներ եւ ժողովուրդ, որք հացով չեն ապրիր եւ զար–մանալի է, եթէ հաց ուտեն կը վնասին. այլ հացին տեղ բրինձ կուտեն եւ այլ ուրիշ բաներով կապրին: Կը թուի թէ մարդ իւր սովորած բաներով կրնայ ապրիլ, ինչպէս անտառաբնակ վայ–րենիներ պտուղներով եւ որսի միսերով կապրին: Այսչափ մի–այն ընդհանրապէս իմանալով նախապատրաստեալ սերմերու մա–սին. բաւ է. եւ դու տեսա՞ր, Թոռնիկ, որ մեր առօրեայ կեանք սերմերէն կախում ունի, մանաւանդ ցորենաբոյս (հացահա–տիկ) սերմէն: Այժմ պէտք է իմանալ այդ պատուական սերմի ընտրութեան համար. վասն զի յայտնի է որ ցորենի սերման հետ ուրիշ օտարոտի սերմեր կը խառնուին, որք խորթ եւ կնք–նաբոյս զաւակներ են մայր հողին եւ կը բուսանին առանց յա–նելու եւ մշակելու. զորօրինակ որոմն ճլղեկ եւ այլն: Սեր մանացան մշակ, ոչ միայն պէտք է. այդ օտար սերմերը ցո–րենահատէն զատէ, այլ եւ նոյն իսկ վտիտ եւ ցամքած հատիկ–ներ եւս որոշէ կրկին եւ կրկին մաղելով յատակելով այնպէս որ մաքուր հատիկներ մնան, գէր եւ լեցուն:

Ցանելու համար թէպէտ արդի Եւրոպիոյ երկրագործներ այլ եւ այլ արուեստական մեքենաներ հնարած են որ չատ հա–ւասար կը ցանեն եւ արտին մէջ ինկած հատիկներ հաւասար չա–փով իրարմէ հեռու կը լինեն, որով հաւասար կերպով կը բուս–նին հաւասար չափով մայրենի հողէն իրենց անունդ կառնուն:

Զե՞ս դարմանար, Թոռնիկ, որ արուեստին փորձը ցոյց տուած է. թէ մի հատիկին աճման համար, որչա՞փ հող պէտք կը լինի, որ սնուցանէ եւ պահէ սերմի հատիկին մինչեւ հնձե–լու ժամանակ:

Բայց յայտնի է այն արտեր որ կորդ մնալով ուժոյգած են. կամ աղրով պարարտացած են, չատ աւելի սերմ կարող են րն–դունել եւ պահպանել, ինչպէս մի հարուստ մարդ կարող է չատ զաւակներ ձոխութեամբ պահել: Ուստի փորձառու երկ–րագործը քաջ գիտնալով իւր արտին ոյժը եւ տկարութիւն ըստ այնմ կը ցանէ իւր սերմ թանձր կամ նօսր, եւ իրաւունք ունի. մինչ կաթ չունեցող մայր կարո՞ղ է մէկին տեղ երկու զաւակ սնուցանել: Թողունք ցանելու մեքենան, Թոռնիկ, դի մեզ հա–մար գոնէ այժմ չատ գործուարին է զայն գործածել. մեր սերմա–նահան մշակութիւն ձեռք բաւական քաջալերուած է սերմ ցանելու համար ձեռքի բուռը իւր համեմատական չափն է. երբ ուզէ թանձր ցանել բուռը լի կանէ, եւ երբ նօսր՝ բուռը կծկելով կ'ամփոփէ:

Լ՛, Թոռնիկ, այստեղ միտքս եկաւ յիշեցի եւ պատմեմ քեզ: Էր մի ժամանակ, որ դիւղական ժողովուրդ չատ երկիւղած էր, սերմանացանի ժամանակ, նախ կը տանէր սերմն դիւղի քահանային օրհնել կուտար եւ ապա կսկսէր ցանել: Օրհնելի լինին մեր նախնի եկեղեցւոյ Հայրերը, չեն մոռացած, սերմն օրհնելու համար եւս աղօթք չարադրած են Մաշտոցի կարգին մէջ: Ես էլ չատ անգամ օրհնել տուած եմ մեր քահանային, որ աղօթք կարդալով կասէր: «Օրհնեա՛ Տէր Աստուած զսերմն եւ զսերմանողն. որ առատատուր ես ի պարգեւս եւ դու տաս սերմն սերմանողաց. թէպէտ առանց սերման կարող ես յերկրէ հաց հանել. եւ առանց կերակրոյ զքաղցեալս լցուցանել եւայլն: Այսպէս մեր նախնիք պարզամիտ էին ու հաւատով, սերմն, արտ, չոեմարան, այգին, հնձան եւ այլ ամէն արմտիք եւ պաղաբերութիւն օրհնել կուտային եւ տասնորդական բաժին կը հանէին քահանային նոյնպէս եւ վանքերուն:

Թող այս սերմի օրհնութիւն. թէ պատմեմ քեզ, Թոռնիկ, պիտի զարմանաս, սերմանացան տանուտիրոջ երկիւղած ըլլալուն վերայ: Այն օրէն երբ ցանք կսկսէր, նա այլ եւս տուն չէր դառնար դաշտին. այլ բացօթեայ կ՛մնար, իբր զի չերթահանդիստ արտին ակօսն էր, մինչեւ լրանար սերմնացանի ժամանակ. դու տեսնայիր թէ ինչպէս կսկսէր ցանք. նախ եւ առաջ զօտին պինդ կը կապէր բուռն մի սերմէն առնելով չապկի սրտաբացէն կը ցանէր ծոցին երկու կողմը մինչեւ անթատակեր. յետոյ երես խաչակնքելով կսկսէր ցանել արտը: Քանի եւ երեսուն օր կը տեւէր ցանքին աշխատութիւն մինչեւ կը ծըլէին ցանուորի ծոցի հատիկներ, զի արեւ նորա բաց կուտքին վերայ զարնելով չնմոութիւն կուտար եւ ի ներքուստ մշակին քրտինք լսրեւ ցօղ հատիկներ թրջելով ծիլեր կը հանէր: Եւ այդ բան մի բարեգուշակ նշան կը համարուէր ցանուած արտերուն պաղաբերութեան. գիտե՞ս Թոռնիկ, ինչպէս արտավարութեան ժամանակն լծատար անասուններըը այսպէս եւս սերմանացան իւր խորհրդաւոր աղօթքի մրմունջներ ունի:

Ես կը ցանեմ ո՛վ իմ Աստուած
Դու անձրեւ տուր առատ առատ
Զոր հատիկներ ծըլին հոդէն
Պճնին արտերս կանաչ կանաչ.
Եւ ուռճանան հասկեր կապեն
Ատոք ցորեն կարմրահատ
Խընդրեմ, ով Տէր. տուր մէկին տեղ
Երսուն վաթսուն եւ հարիւր
Որ տամ նախ ես իմ տէրութեան
Տասանորդի տուրքն արդար
Եւ ապա տամ պարտատիրոջ
Տոկոսիքներ ծանր ու ծանր,
Ապա գիւղի եկեղեցուն

Աղքատներուն էլ բաժին տանք
Եւ ինչ մընայ այն է միայն
Իմ ընտանեաց հաց եւ ճարակ
Եւ հիւրերուն որ գան ու գնան
Ուսեն տանեն ձրի հաց.
Այս է օրէնք մեր աշխարհին
Մեր նահապետ պապերէն,
Շինականին գուռն է բաց
*Հացն ու սեղան միշտ պատրաստ»:

*Կը տեսնա՞ս Թոռնիկ, թէ մեր աշխատութեան արդիւնքէն ո՛չափ բաժիններ կը լինին. բայց դու երբէք մի վհատիր որքան բաժիններ չատ լինին, այնքան առատ կուտայ Աստուած. գի երկրագործին վաստակ լուծեամբ օրհնուած է, չի սպառեր, միայն թէ երկրագործ ժողովուրդ ակրութեան պաշտպանութիւն եւ խնամք վայելելով՝ կարենայ հանդիստ եւ ապահով կերպով երկիր մշակել եւ արդիւնաւորել իր անխոնջ աշխատութեամբ: Եւ քանի գիտէ Տէրութիւն թէ իր գանձարանին մեծ աղբիւրը մշակ ժողովուրդի գաչտէն կը բղխի. որչափ Տէրութեան տարածեալ թեւուց տակ, բարւոք պաշտպանի այնչափ աւելի եւս կառատանայ գանձարանին աղբիւրը:

Ձմռանամ Թոռնիկ, քիչ մը եւս խօսիմ ցանելու ժամանակին եւ եղանակին վերայ: Ցանքեր սովորաբար երկու եղանակին մէջ կը լինի, գարնան եւ աշնան այն է Ապրիլ եւ Սեպտեմբեր ամիսներ: Մեր Վասպուրականի գաւառ, ինչպէս նաեւ Բարձր Հայք, Ալաշկերտ և Մշոյ քանի մը բարձրագիր գաւառներ ընդհանրապէս գարուն անագան կուգայ, եւ երբեմն մինչեւ Մայիս կը ձգի, որով գարնանացան չի յաջողիր վասն դի անձրեւային եղանակներ կանգնին. երկրագործին համար մեծ բախտ է եթէ գարուն չուտ գայ, եւ ինքն կարենայ Մարտ ամսուն մէջ կամ Ապրիլի սկիզբը գարնանացանի գործը աւարտել, որպէս զի անձրեւներուն կարգ չանցած՝ սերմ հողին մէջ գըտնուելով չուտով բուսնի եւ զօրանայ:

Մեր երկրագործներ չատ մեծ յոյս չունին գարնանացանի յաջողութեան մասին, սորա համար սակաւ կը ցանեն, միշտ ցանքին մեծագոյն մասն աշնանացանքն է, որ սովորաբար կակաչ Օգոստոս ամսոյ կիսէն, եւ այս ցանք կը տեւէ մինչեւ Հոկտեմբեր եւ մերթ եւս կանցնի: Լաւագոյն է Սեպտեմբերէն սկսելով հերկուած արտեր ցանուին, փորձուած է որ առաջին ցանուած արտերն աւելի կը յաջողին, վասն դի չուտով կը ծլեն եւ կը բուսնին եւ արմատ ձգելով կը զօրանան, քանի որ արեւուն զօրութիւն եւս նուազած չէ բաւական կը կանաչին մինչեւ աշնան վերջ ձիւն կուգայ կը ծածկէ, եւ գարուն գալու պէս կանձին կը բարձրանան ցօրենի ցօղուններ, հասկեր կը կապեն եւ գրեթէ երեք ամսէն յետոյ Յուլիսի սկիզբներ մանգաղ ի հունձ կը

մանայ. վասն դի աշնանացան սերմ ամենէն չուտ կը հասնի, եւ գարնանացան ամենէն վերջի հունձքն է:

Գարնանացանէն եւ աշնանացանէն զատ մի ուրիշ տանք եւս կայ, զոր աշնան վերջեր կը թողուն, էն ժամանակ կը տանեն, որ ձմեռնամուտ կը մօտենայ գետին կը սառի եւ այլ եւս սերմին հատիկներ ոչ կը ծլին ե ոչ ւկը բուսանին, այլ այնպէս կը մնան հողին մէջ առանց աճման եւ գարուն գալուն պէս խոկոյն կը բուսանին գարնանացանէն առաջ, որովհետեւ արդէն տանուած ու պատրաստ են եւ սերմեր կակղացած ու ծլած. մինչդեռ գարնանացան անձրեւներու եւ օդերու պատճառաւ ամէն տարի չի յաջողիր, որ չուտ բուսնի:

Կարծեմ բաւական է, այսչափ միայն գրելով սերմի ընտրութեան եւ սերմանացանի մասին, այժմ պիտի խօսիմ, ջրոյ եւ արտօրկից ոռոգման վերայ որ արմտեաց առատութեան մի կարեւոր միջոցն է:

———o———

Ը.

ՋՈՒՐ

ԵՒ ՈՌՈԳՈՒՄՆ ԱՐՏՕՐԷԻՑ ԵՒ ԴԱՇՏԱՑ

Լաւ խելամուտ եղիր, Թոռնիկ, թէ միայն հողը ոչինչ կարէ բուսցնել կամ աճումն տալ եթէ ջուր եւ անձրեւ չ'ոռոգեն զայն. ինքնին ամուլ եւ անբեր կը լինի հողն եթէ ջրոյ եւ անձրեւի զուարթարար զօրութիւն չը միանայ իւր հետ: Բովանդակ համատարած աշխարհ անձրեւով կ'ոռոգին, բայց կան չատ տեղեր. որ անձրեւով եւ ջրով միանգամայն կ'ոռոգին: Սակայն պէտք է գիտնաս, որ անձրեւ եւ ձիւն չատ առաւելութիւն ունին, նախ որ երկնից ամպերէն իջնալով ամենաբարձր լեռներ, եւ դաշտեր կարող են ի միասին հաւասարապէս ոռոգել, բայց գետնէն բղխած աղբիւրներ վազող վտակներ եւ դետեր՝ միայն հարթ եւ ցած դաշտավայրերը կ'ոռոգեն: Եւ պէտք է գիտնաս Թոռնիկ, որ գետնի երեսը վազած բովանդակ ջրերու ամենամեծ աւազանը անձրեւէն եւ ձիւնէն կը գոյանայ. իբրեւ չոեմարան կը ժողովի երկրին ծոցը եւ ապա երկրի ծոցէն դուրս կը բղխին աղբիւրներ, վտակներ եւ մեծ գետեր կը կազմեն: Մերթ եւս առանց երկրին ծոցն իջնալու, գետնի երեսէն սալերէն կը վազեն, ահագին ջրհեղեղ կը յարուցանեն տեղատարափ անձրեւներէն յորդելով:

Այսչափ միայն տեղեկութիւն տալով քեզ. մտացի Թոռնիկ, դու ինքնին մտածելով տես զրոյցը, որ այս երկու տարերքն հողն ու ջուր միանալով բովանդակ բուսական բիւր տեսակ աննման գործակներ կը ծնին ու կը սնուցանեն:

Եթէ համաձինք, որ հողն իբրեւ մայրենի արգանդ սերմեր կընդունի, յարմար է եթէ ջուրն եւս համաձինք իբրեւ հայր, որ կարբուցանէ եւ կը բեղմնաւորէ հողին արգանդ, որով կը ծնին այնչափ անհուն անհամար բուսականք: Սկսիմ արդ ցանուած չրարբի արտերուն վերայ խօսել, թէ որչա՞փ խնամով պէտք է պատրաստել արտը, որ դիւրին ջրուի եւ լիապէս ջուր ամէ: Գարնան անձրեւակարդն անձնելէն յետոյ, բնական է կսկսին չրարբի արտեր ծարաւել եւ ասոր նշանն է, երբ մութ կանաչ գոյն կառանան. էն ժամանակ պէտք է գիտնաս որ սաստիկ ծարաւած են ջուր կուզեն: Եթէ ջուրդ առատ է, պէտք է երկու աւելի ջրկալ բռնես եւ ջուրը բաշխես ուրիչ ծարաւած արտերուն վերայ, պէտք է լաւ հսկես ջրկալ բանուորներու վերայ, որ խնամով ջրեն արտ, հաւասարապէս ջուրն արտին ամէն մասերը պէտք է չօչափէ, չը թողուն որ տեղ մի չոր ու ցամաք մնայ, կամ տեղ մի աւելի ժողովելով ջուրը լճանայ, դի այդ եւս վնաս է բոյսերուն: Վնաս է նաեւ որ թողլի ջուրեր արտի վարի կողմերէն ողողելով դուրս վազեն, այնպէս որ արտին երեսի հողերը դուրս քչեն եւ բոյսերու արմատներ բանան, ո՛հ, բոյսերն էն ժամանակ արմատահան լինելով կը խլուին մայրենի ծոցէն եւ հետեւապէս կը թօչնին եւ կը չորնան:

Մեր Արճակ դիւղի արտեր բնականապէս պատրաստուած են առանց աշխատութեան, այնչափ հաւասար եւ դուրան են որ մի ջրկալ մի չաղացի ջուր կապելով արտին վերայ, կարող է կառավարել եւ մի աւուր մէջ մի քիլա տեղ կը ջրէ, եւ այնչափ դիւրութիւն ունի որ դիչերն եւս կարող է աշխատիլ: Միայն արտին հաւասարութիւն բաւական չէ, կարեւոր է նաեւ արտին դիրքին, յարմար կորիներ քաչել ջրադարձի թումբեր կապել, որով ջրկալին աշխատութիւնն՝ առաւել եւս կը դիւրանայ:

Զգիտեմ, Թոռնիկ, տեսար եւ դիտեցի՞ր Վարագայ վանից արտեր թէ ջրելու ժամանակ ո՞րչափ դժուարութիւն ունին, եւ որչա՞փ օրավարձք կառնեն ջրկալները, դորա պատճառ դիտե՞ս, նախ որ մեծ մասամբ արտերը անհաւասար եւ դարուվար են, երկրորդ առանց կորի քաչելու կը ջրեն, երրորդ կասեն հող արորան է ջուր չի բռնիլ եւայլն: Այս ամէն թէ պատճառանք են եւ թէ նախապաշարմունք, աւելի մեծ պատճառը չ'մտածել եւ աշխատութիւն չը սիրելն է, վասն դի գառիվար եւ ջրատար արտեր, տակաւ տակաւ պարզ աշխատութեամբ կարելի է այնպէս կարգադրել, որ երբէք այդ դժուարութիւններ չունենայ. որոց վերայ առանձին պիտի խօսիմ:

Երկրագործ երբ աւելի առատ ջուր ունի, նա պէտք է ոչ միայն ցանուած արտերուն ջուրը հոգայ, այլ շատ օգտակար է նաեւ եթէ խոտավայրեր եւ խոզան արտերն եւս ջրէ, որ կրկնակի օգուտ ունի. թէ առատ՝ ինքնաբոյս խոտերով անասնոց

արօտ կը մատակարարէ, եւ թէ արտին դի իւր խոտաբոյսերով ինքն անուղղ կառնու, թէ խոտի թափուած տերեւներէն որ կը փտի աղբ կը լինի, եւ թէ նոյն իսկ խոտի արմատներէն ոյժ կըստանայ, որա համար է, որ դիւղացիք արտը երկու տարի ետքէ տարի կորդ կը թողուն որ հողն ուժովնայ, այլ չգիտեն թէ ինչո՞վ է որ կուժովնայ: Այո՛ խոտաբոյսերն են, որ ոյժ կուտան արտին: Դու չես զարմանար, Թոռնիկ, մեր ցանած հատաբոյսեր, յայտնի է որ հողին ոյժը կառնուն իսկ հողին ինքնաբոյսերն փոխանակ առնելու՝ ուժ կուտան:

Այսպէս նաեւ այս ինքնաբոյս խոտերուն հետ՝ ջուրն եւս իւր առանձին յատկութիւններ ունի ոյժ տալու, վասն դի իւր մէջ ով գիտէ ինչ պարարտացուցիչ, հիւթեր կը պարունակէ: Դիտե՛մ Թոռնիկ, դու հետաքրքիր կը լինիս հողին եւ ջրին բնական յատկութիւններ իմանալ, բայց մտածէ որ Պապիկդ չի–նական է, համալսարանէն չի գար, որ իբրեւ բնագէտ ամէն բան բացատրէ քեզ: Պէտք է, բաւական համարես պարզ դասերս:

Երկրագործութեան համար ջուրին պէտք չատ մեծ է եւ չատ բախտաւոր է այն գիւղ, որ առատաբուղխ աղբիւրներ եւ գետակներ ունի, յայտնի է որ այն գիւղի արդիւնագործութիւն կրկնապատիկ կը լինի: Բայց այն գիւղեր, որոց բնական աղբիւրներ նուազ են, կամ թէ ունեն գետեր եւ գետակներ, որք բարձրէն կուգան դաշտերու մէջէն անցնելով կերթան կը թափին ծովակներու մէջ, եւ կամ մեծ գետերուն կը խառնուին. ոչինչ օգուտ չեն ընծայեր խոտաբոյս դաշտերուն եւ մշակեալ արտերուն:

Ահա քեզ օրինակ մի տամ Թոռնիկ, որ աչքիդ առաջն է, մեր Արմակ եւ Ղարակոնիս գիւղի միջավայրէն մի գետ կանցնի, գրեթէ գարնան սկիզբէն մինչեւ երկու ամիսն աւելի այդ գետին ջուր ընդունայն կերթայ, կը թափի մօտ եղած ծովակ, ոչ մեք եւ ոչ յիշեալ գիւղի մարդիկ չենք մտածեր այդ գետի ջրէն օգուտ քաղել, վերի կողմերում արուեստական փոքր փոքր լճակներ կազմել, եւ դորա համար որչա՞փ բնական յարմարագոյն տեղեր ունինք, որոց դիրք փոս եւ ծոցաւոր է, բաւական է որ չրջապատ հողէ թումբեր քաշուին, եւ միայն ջրանցի բերան քարուկիրէ մի ակն չինել եւ գարնան միջոցին գետի ջուրը մէջ թող տալով պահել մինչեւ արտօրէից ջրելու ժամանակ: Մեր նախնիք մեզմէ աւելի խելացի, աչխատասէր եւ հոգացող միտք ունեցեր են, ժամանակին այդպիսի լճակներ չինած են, որոց աւերակներու տեղեր այժմ կերեւին եւ մեք երբէք հոգատարութիւն չունինք, գոնէ նորոգել աւերակ լճակներ: Վանայ արեւելեան լեռներու չրջափակին մէջ մի ընդարձակ հովիտ կայ, որոյ չուրջ բիւրաւոր աղբիւրներ կան որ կը վազեն հովտին ծոցը եւ կը լճանան: Ին ժամանակ Վանայ կողմեր մի բարի եւ ճարտար Քահանայ կը լինի որ իւր պաչտօնէն դուրս ժողովրդի արտերու ջուրն էլ կը մտածէ. ուստի

հովտին վարի նեղ բերան մի քարուկիր թումբ չինելով, այդ լիճ պատրաստած է. սորա համար տեղացիք ՓԷշիշ կԷօլ կանուանեն: Այս լճին ջուր այնքան առատ է որ Վանայ չրջապատի արտօրայքը կ՚ոռոգէ որ շատ ընդարձակ են, նմանապէս նորատունկ այգեստաններ, որոց արդիւնաչատ պտղաբերութիւն կը պարտին այդ քահանայի մեծագործութեան, որ իւր հոգեւորական տնտեսութեան հետ՝ հացի տնտեսութիւն եւս հոգացեր է, իւր անուն մեզ անյայտ է, բայց իւր արդիւնական յիշատակով կ՚օրհնուի այսօր ժողովուրդն: Կան չատ ուրիչ գաւառներ որոց դաշտամէջէն կանցնին մեծ եւ փոքր գետեր առանց ափ մի ջուր տալու ինչպէս Մշոյ դաշտի եփրատ եւ Մեղրագետ: Այժմ կը տեսնուի եփրատ գետի վերակոչմ մի մեծ ջրանցքի հետք, զոր ժամանակաւ բացած է կասեն մի հոգացող տիրապետ, որ Մշոյ դաշտի բաւական մի մեծ մասն ոռոգած է: Ափսոս որ ժողովուրդ չունի հոգածութիւն պեղել ու բանալ այդ մեծ առուն եւ ջրել այնչափ անջրդի մնացեալ արտեր: Դրախտի գետ կանցնի կերթայ մէթէ ջուր կը խնայէ՞ իւր չուրջ բերնակած բնիկ ժողովուրդին, ո՛չ, ժողովուրդ ծոյլ ու յոյլ է. ամէն բան ինքնապատրաստ կուզէ, ինչպէս երկնքէն անձրեւ կը տեղայ նոյնպէս պէտք է եւս գետերուն ջուր ինքնին վազէ եւ ջրէ իւր արտերը: Հոգացող Աստուած չատ բան նախապատրաստած է մարդոյն համար, բայց փոքրիկ աչխատութեան բաժին մի եւս մեզ համար թողած է, որպէս դի կատարուի իւր տիրական անյեղլի վճիռն եւ մարդ իւր ճակատի քրտանց վաստակով իւր հաց ճարէ:

Դու գիտես, Թոռնիկ, ջուր մեծ կարեւորութիւն ունի գիւղական ժողովուրդին համար, եւ կը տեսնաս արտերը ջրելու ժամանակ որքա՞ն կագ եւ կռիւ կը հանեն, եւ մինչեւ անգամ արիւն ջուրին հետ կը խառնուի, սորա համար ես ուզեցի որ ապատ լինիմ այդ սոսկալի կռիւներէն, ես առանձին ինքնաչխատ, իմ ձեռքովս երկու փոքրիկ լճեր պատրաստեցի մեր արտերուն համար որ բաւական կը լինի: Այժմէն պատուէր կուտամ քեզ Թոռնիկ, միչտ աչխատես այդ լճակներու թումբեր հաստատ պահել, եւ ջրատար տեղեր ամէն աչնան վերջերը նորոգել. որով թէ արտերուդ առատ ջուր կուտաս, առատ արդիւնք կը քաղես, եւ թէ գիւղացւոց կռվիա կռիւներէն ապատ կը մնաս, եւ միանգամայն գեղացի դրացիներուն մի օգտակար օրինակ ցոյց կուտաս, որ նոքա եւս հետեւելով ձեր օրինակին իւրաքանչիւր տանուտէր իւր արտերու համար աչխատի նոյնպիսի լճակներ պատրաստել, որոյ չահեկան արդիւնք բազմապատիկ է, վասն դի արուեստական լճակներ ոչ միայն ջուր կը մատակարարեն արտօրէից, այլ եւ մարզագետին դառնալով լճատեղիները առատ խոտ կը բուսնին, եւ միանգամայն կանաչաբոյս արօտատեղի կը լինին անասնոց: Տակաւին չատ դա-

նպատակ կերպով կան ջրամբարներ պատրաստելու համար, այսքան միայն բաւ է, կ'անցնինք այժմ արտօրէից բաժանման եւ կարգադրութեան վերայ խօսել, որ խիստ կարեւոր է եւ կապակցութիւն ունի այս դասիս հետը:

———o———

Թ.

ԱՐՏՕՐԷԻՑ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ

ԵՒ ՀԱՒԱՍԱՐ ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Լաւ ուշադիր եղիր, Թոռնիկ, զի այս դասը երկրագործին համար չատ կարեւոր մի դաս է, որ նա գիտնայ իւր արտերը բարւոք կարգադրել եւ բաժնել: Նախ եւ առաջ պէտք է իւրաքանչիւր արտերու սահմանը իրարմէ որոշել, եւ արտամէջ տեղեր թողնել որ գոնէ երեք կանգունի չափ լայնութիւն ունենայ: Այս արտամէջ տեղեր որ առանց հերկելու միշտ պէտք է կորզ մնան, չէ թէ միայն ճանապարհի համար է որ սայլերը դիւրութեամբ քալեն պլինդ գետնի վերայ, այլ առաւել խոտաբոյսերու համար չատ կարեւոր է. եթէ մեզ համար ցորենաբոյս մեծ պիտանութիւն ունի, հապա աշխատող անասնոց համար որչա՞փ պէտք են խոտաբոյսեր, երբ արտերուն եզերք գտնուելով իրրեւ պատրաստի արօտատեղ կը լինին տաւարներուն որ զուքանէն արձակուելով՝ անմիջապէս արածելու տեղ կը գտնեն հարկ չի մնար հեռաւոր տեղեր տանելու: Հին ժամանակ որ ես տեսած եմ ընդարձակ արտամէջեր կային, զի մեր նախնիք չատ հոգացող եւ խղճմտանքով մարդիկ էին, անասնոց վերայ կարեկցութեամբ, դութ եւ խնամք ունէին: Բայց արդի ժամանակ այլ առաքինութիւն բարձուած է գիւղական ժողովուրդի սրէն, որ միայն իւր հաց մտածել գիտէ, իսկ խեղճ անասնոց համար ոչինչ վոյթ չունի:

Այժմ կը տեսնա՞ս, Թոռնիկ, թէ ինչպէս արտ արտի կրցուած եւ ոչ քայլ մի անդամ միջոց մնացած է: Եթէ յաջողի մի արտի տէր իւր դրացիէն յառաջ լծել դութան, նա կը ջանայ արեւուն առաջ յայտնի կերպով քանի մի ակօս գոդնալ դրացիի արտէն, եւ խառնել իւր արտին եւ այսպէս առանց խղճի գողնալով ընկերոջ բաժնի հողէն մեծ անիրաւութիւն կը գործէ, որուն հետեւանք կը լինի անվերջանալի կռիւ ու կռիւ երկու դրացիներու մէջ:

Սորա համար չատ եւ չատ կարեւոր է. որ ամէն արտատէր իւր արտին չրջապատ թումբ քաշելով որոշէ ճշտութեամբ իւր արտին սահմանն. որով ոչ միայն իւր սեպհականութիւն կապահովի, այլ աւելի ուրիչ օգուտ եւս ունի արտին չրջափակ

թումբ, որ արար ջրուած ժամանակ ջուրն արտէն դուրս չի վազեր ողողելով եւ հեղեղատներ բանալով յորդ անձրեւներու ժամանակ, մանաւանդ երբ արտը հաւասարութիւն չունի դար ու փոս է:

Արտերու բարեկարգութեան մասին մի պայման էլ այն է արտին փոս տեղեր հաւասարել, այնպէս որ արտին տարածութեան մակերեւոյթ մէկ ծայրէն միւս ծայր հաւասար եւ չիտակ լինի. եւ այդ չատ դիւրութեամբ կը լինի, ոչ միայն ձեռքի աշխատութեամբ, այլ նա եւ թէ անձրեւ եւ թէ ջուրը բնականապէս դարերուն հողերը ողողելով փոս տեղեր կը լեցնեն եւ ինքնին կը հաւասարին: Միայն թէ բաւական չէ արտին չորչափակ թումբ, պէտք է արտին մեծութեան եւ դիրքին համեմատ թումբեր քաչուին, պարզ օրինակով բացատրեմ քեզ, Թոռնիկ, որ լաւ ըմբռնես:

Եթէ մի արտ ունինք, որ երկու հարիւր կանգուն երկարութիւն ունենայ եւ հարիւր կանգուն լայնութիւն, եւ այդ արտ երկարութեան վերի ծայրէն սկսեալ մինչեւ վարի ծայր աստիճանաբար դարուվար լինի, ինչպէ՞ս պէտք է հաւասարել: Շատ դիւրութեամբ կը հաւասարի եթէ արտին լայնութեան կողմէն մինչեւ միւս լայնութեան եղր թումբեր քաչուին երկու կամ երեք տեղ ի նկատի առնելով առատարին բարձրութեան եւ ցածութեան դիրք. եթէ խիստ առատար է, պէտք է չիսունական կանգուն չափել եւ թումբ քաչել. իսկ եթէ առատար այնքան պատիւար չէ, բաւական է եօթանասուն եւ հինգ կանգունին մի թումբ քաչել, որով արտը չորս կամ երեք մասի կը բաժնուի: Թումբեր պէտք է քիչ քիչ քաչուին, ամէն տարի զարնան եւ աշնան աշխատելով, պիտի տեսնաս որ երկու եւ երեք տարուան մէջ արտը հաւասարութեան աստիճան գտած է:

Է՛ Թոռնիկ, դիտեմ պիտի ասես թէ արտը իւր ամբողջութենէն բաւական կը կորսնցնէ այդ թումբերուն համար: Ո՛չ, այդ հաշիւը սխալ է Թոռնիկ, ոչ միայն չի կորսնցներ այլ մեծապէս կը շահի, վասն զի արտին պտղաբերութիւն կրկնապատիկ էվէլնալով՝ կորսնցուցած տեղերուն հաշիւը կը լեցնէ: Եւ միթէ այդ թումբեր իրենց չահն եւ օգուտ չունի՞ն, գանէ առնոնց վերայ աւտյտի սերմն, տես ինչպէս պատուական կը լինի, թէ իւր արմատներով թումբ կ'ամրացնէ եւ թէ առատ եւ օգտաւոր խոտ կըստանաս ձմերան համար:

Այժմ խօսիմ, Թոռնիկ, արտերու մաքրութեան մասին, որ երկրագործին աշխատութեան մի գործ պէտք է լինի, միշտ ամենայն խնամով արտերէն դուրս հանել մաքրել, եթէ կան իւր մէջ այնպիսի քարեր, որ հերկագործութեան եւ հնձելու ժամանակ արգելք կը լինին: Թո՛ղ արտին երեսը երեւցած քարեր, կը գանուին նա եւ հողին տակ խոշոր քարեր, որք հերկուած ժամանակ դուլանի խոփին պարնուելով կը կոտրէն գայն. դուլան կը դադրի մինչեւ խոփը քաղաք տարուելով չինուի, ա-

րով բաւական ժամանակ պարապ կանցնի: Ուստի լաւ որ այդ պատահած քարերը փորելով դնանի տակէն հանեն եւ արտէն դուրս վարեն: Փորձուած է, դուխանի խոփերն ուրիշ պատճառներով էլ կը կոտրին. սորա համար կարող երկրագործ նախահոգ լինելով պէտք է ուրիշ պատրաստի խոփ մի եւս ունենայ, որ ի դիպել հարկին դործածէ, եւ չթողու որ աշխատութեան օրը պարապ անցնի:

Քարեր մաքրելէն յետոյ, կարեւոր է նա եւ բարձրաբոյս դաժան փչեր եւ ուրիշ մոլախոտեր արմատոտան անելով մաքրել: Դու յիշէ այսուհետ Թոռնիկ Աւետարանին առակը, թէ փուշեր կը խեղդեն սերմերը եւ անպտուղ կը լինին: Աւելի հոգ տանելու է որոմնաբոյս խլել արտէն երբ ցորենին հետ կամի եւ կը բարձրանայ, էն ժամանակ չատ դիւրին է որոմն ցորենաբոյսէն ժողովել: Կը ցաւիմ որ Վանայ երկրագործներ չատ անհոգ են այս մասին, կը թողուն որ որոմն ցորենին հետ հնձուելով խառնուի, եւ ի միասին կասելով կը ժողվեն չտեբարանը. եւ դիտե՞ս որչա՞փ դժուարին է յետոյ ցորեն մաղելով որոմներ ջոկել: Կան չատ դաւառներ որ ցորեան լուանալու մեծ հանդէս կանեն, բոլոր ընտանիք կերթան ջրաղաց, եւ այնտեղ օրերով մնալով մեծ խնամով կը լուանան ցորեն, ոչ միայն որոմն՝ այլ եւ մանր քարեր եւ ուրիշ օտար սերմնահատեր ամբողջովին կը մաքրեն եւ ապա կաղան, որով հացն անխառն եւ չատ մաքուր կը լինի:

Բայց որոմնաբոյսեր ցորենէն զատելու համար աւելի դիւրին միջոց այն է որ, կանխապէս դեռ արտ չը հնձուած արտի մէջէն քաղել, երբ որոմն փունջ փունջ կը բարձրանայ ցորենաբոյսին հաւասար եւ կսկսի հասկ կապել: Ինչպէս տեղեկացած եմ, սորա օրինակ կուտան մեզ Ֆարբերդու ժրաջան ընտանիք, որ ժամանակին կը թափին արտերու մէջ եւ որոմի փնջեր ամբողջ դուրս կը քաշեն, որով ցորենի աճումն աւելի եւս կը զօրանայ, վասն զի ամէն ինքնաբոյս խոտեր, որչափ չատ բուսանին մի արտի մէջ այնչափ աւելի մեր ցանած սերմի աճումն կը հնչեն եւ կը չքատեն: Զարմանալի է, Թոռնիկ, որ այդ ինքնաբոյս անմշակ խոտեր աւելի կը զօրանան, եւ կը յօրանան, Առակ է այս, որ կը խօսին իմաստուն մարդիկ թէ ինքնածին բոյսեր երբեւ հարազատ զաւակ կը համարուին մայր հողին, զորոնք աւելի կը անուցանէ իւր կաթով եւ հիւթով: Իսկ մեր ցանած սերմն իբրեւ խորթ զաւակներ կը համարուին: Բայց մայր հողին բնական զօրութիւն անխտիր եւ հաւասար է ամէն բոյսերուն համար, նա հնազանդ է Աստուածադիր բնական օրէնքին, աչխարհիս մարդկանց մայրերուն չի նմանիր որ հարազատ զաւակներ միայն կը սիրեն եւ խորթեր ատելով կատեն:

Հետաքրքիր կը լինի՞ս, Թոռնիկ, թէ ի՞նչ է բնական պատճառ եւ թէ ինչո՞ւ համար կուզեմք օտարաբոյս խոտերը քաղհանք անել մեր մշակած երկրէն:

Երանի՛ թէ կարենայի գիտնականապէս բացատրել քեզ դորա պատճառ, բայց ժողովուրդ փորձով հասկցած է, որ ինքնաբոյս խոտերը մեր ցանած սերմնաբոյսերուն բոնաւոր թշնամի են, վասն զի իրենք աւելի աճելով ու զօրանալով կը նուաճեն եւ կը խեղդեն մեր բոյսերը. չեն թողուր որ աճեն եւ զօրանան, ուստի քաղհանք անելով արմատով դուրս կուտան, էն ժամանակ կը տեսնես որ ընտանի բոյսեր չուտով կսկսեն աճել:

Սորվիր, Թոռնիկ, թէ ի՞նչպէս է սորա ներքին եւ բնական պատճառ, ինձ կը թուի որ բոյսեր որչափ ցանցառ լինին, այնչափ աւելի ուժով եւ չուտով կը զօրանան, որովհետեւ աւելի հիւթ եւ սնունդ կրնդունեն մայր հողէն, եւ քաղհանք եղած բոյսերուն բաժին հիւթը իրենք կը ծծեն եւ կուռճանան: Ժողովուրդին մի խօսած առածը պարզապէս կը հասկցունէ այս միտքը. թէ «առխին ճօսր գլուխ կը ձգէ»: Մ'թէ չունի՞մք աւելի բնական օրինակ, մեր մայր երբ երկուորեակ ծնի, նորա ըստինքներու կաթը բաժին կը լինի երկու զաւակաց, այլ երբ մի հատիկ զաւակ ծնի, երկու ստեանց կաթը միանգամայն բաժին կը մնայ նորածին մանկան, որով կաթնկեր մանուկն աւելի առատ ծծելով աւելի կը զօրանայ: Այս չափս հերիք է արտերու մաքրութեան մասին, կարգն է այժմ, որ խօսիմ հողին պարարտութեան վերայ. որ կառաւելու երկրագործին չահն ու վաստակ, եթէ գիտնայ ի գործ դնել ամէն այն միջոցներ որ հողին ուժը եւ պարարտութիւն կուտան:

———o———

Ժ.

ՄԱՅՐ ՀՈՂԻՆ

ՏԿԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՋՕՐՈՒԹԻՒՆ

Փորձ ինքնին իրրեւ վարժապետ կուսուցանէ մեզ, Թոռնիկ, երբ յաճախ առանց հանգիստ տալու մի արտ կը վարեմք եւ կը ցանեմք, կը տեսնեմք որ առաջի տարին մեծ արդիւնք կուտայ, հետեւեալ տարին կսկսի նուազիլ երրորդ տարին բոլորովին տկարանալով ապարդիւն կը լինի: Գիւղական ժողովուրդ ի վաղուց անտի փորձելով գիտէ այս բան. ուստի երկու կերպ միջոցներ ի գործ կը դնէ, վերստին տկարացած հողին ուժ տալ, կամ թող կուտայ, մի քանի տարի որ արտը ինքնին հանգչի եւ ուժ առնելով պարարտանայ. կամ պղը տալով արտին պակսած ուժին տեղ լեցնելով կը մշակէ, եւ այսպէս արտը պարապ չի թողուր, ամէն տարի կը վարէ կը ցան էեւ արդիւնք կ'առնայ, միայն թէ գիտենայ սերմն փոխել, այսինքն

լթէ առաջի տարին ցորեն ցանած է, յաջորդ տարին պէտք է խոտ ցանէ եւ կամ արտն պղտելով բանջարեղէն մշակէ, եւ աչնան վերջ բանջարեղէնք կը վերնան կարող է արտը վարել եւ ցորեն ցանել, որով կրկնապատիկ արդիւնք կառանայ հետեւեալ տարին: Վանայ քաղաքացի երկրագործներ չատ յաւ գիտեն մշակութեան այս կերպ: Իսկ մեր գիւղական ժողովուրդ իր արտերուն ուժ տալու համար մեծ միջոցներ ունի իր ձեռք, չեմ ասեր որ այնչափ տգէտ է, որ չգիտէ, դի քաղաքացի երկրագործաց օրինակ իր աչքին առաջն է. այլ աւելի պէտք է ասել թէ ծոյլ է, եւ աւելի աչխատութիւն չի սիրեր, եւ ինչպէս նախորդ դասերուս մէջ խօսեցայ, մի մեծ պատճառն եւս այն է, որ չափէն աւելի հողեր ունի իր ձեռք կը թողու անվար, որ միայն կորզ մնալով ուժովնան:

Կը տեսնա՞ս, Թոռնիկ, ահա մեր գիւղը աչքիդ առաջն է, որչա՞փ մոխրակոյտեր կան, որ ամէն մի տան առաջ մեծ մեծ բլուրներ կազմեր. թող մոխրակոյտներ չատ աւելորդ կույեր կան աստ անդ վողոցներուս մէջ, ոտքի տակ հող կը դառնան, մեր ապուշ երկրագործներս չգիտեն գործածել այդ պիտանի եւ պարարտացուցիչ պղերուս կոյտեր: Մթէ դժուարի՞ն է լ դարնան եւ աչնան փոքրիկ սայլակներով պղեակոյտ փոխադրել արտերը, որով հողին սպառած ուժը վերստին իրեն տալով՝ հողն անդրէն կը նորոգի եւ կսկսի նոյն առաջին արդիւնք տալ: Գիտե՞ս, Թոռնիկ, այս մի բնական օրէնք է. հողն եւս մարդոյն պէս իւր կեանքն ունի, եթէ դայն չարունակ գործածելով վարես, ցանես, առանց երբէք ուժ տալու, գիտես թէ՝ կը ծերանայ ամուլ կը դառնայ, եւ կը դադրի իր պտղաբերութենէն: Կասեն թէ, Եւրոպիոյ աչխարհին հողերը, վերջին աստիճան ծերացած են: Բայց ի՞նչ կանէ այդ ժրագործ արուեստագէտ ժողովուրդը. այնչափ միջոցներ գտեր է հողին ուժ տալու, որով այդ ծերացած հողը երիտասարդ կը դառնայ եւ բազմածին պտուղներ յառաջ կըբերէ: Մարդ կը զարմանայ, երբ կը լսեմք թէ Ամերիկայի հեռաւոր աչխարհէն նաւերով պղ կը փոխադրուի Եւրոպայ: Կը տեսնա՞ս դու, այդ մեր աչքին անարգեալ պղն եւս վաճառականութեան կարգն անցած է, զի երկրագործին համար չատ պիտանի եւ թանկագին է պղ, քան թէ ազամանդ, որ թէպէտ այդ պատուական քարն ազնուականաց համար մեծ վայելչութիւն է, սակայն երբ սովալլուկ լինի մարդ ազամանդ կը ծախէ եւ հաց կը՝ճարէ:

Աւա՛ղ կարդամ մեր ծուլութեան, եւ առաւել մեր ապչութեան, Թոռնի՛կ, մեր պղ Ամերիկայէն չի գար, այլ մեր տան շուներու առաջ դիզուած է լեռնաչափ, եւ մեք անձմեռ լինելով կը դժուարիմք մինչեւ արտ փոխադրել: Ոչ միայն պէտք էր մտածէինք մեր արտերու պտղաբերութեան համար, այլ եւ պէտք է խորհէինք գիւղի հրապարակին եւ փողոցներու մաքրութեան համար:

Է՛, Թոռնիկ, կարծեմ քիչ մի աւելի խօսեցայ եւ գատեցի, մինչ չինական ժողովուրդ առանց կրթութեան կարո՛ղ է մաքրութեան գաղափար եւ ճաշակ ունենալ: Արդարութիւն չէ առանց կրթութեան մեղադրել գիւղական ժողովուրդ, որ թող տգիտութիւն, կեանքի բազմազիմի ցաւերով պաչարուած է, մի կողմէն եւս խոր նախապաշարմունք կաշկանդեր կապեր է նորա բնական միտք: Եթէ ասես, աղբէր կիրակոս, ձեր գըրան առաջ այնչափ աղբեր գիզուած են, ինչո՞ւ չես կրեր թափեր արտերուդ մէջ: Է՛, կը պատասխանէ, հդ մի աւելի աշխատութիւն է, ինձ համար տարին քանի մի արտ պէտք է, կը վարեմ, կը ցանեմ, մնացեալները կը թողում կորդ թող երթան ինքնին ուժովնան, մեր նախնիք առանց աղբի կը մշակէին, մի՞թէ հայ չէի՞ն վաստակեր, վկայ կը բերեմ բանիս բոլոր յաւիտենական մոխրակոյտեր, որ ի նախնեաց անտի դիզուած են, հօ մենք չը դիգեցինք: Ահա քեզ չինականի փաստաբանութիւն, այնպէս մտածելով ու խօսելով՝ նա կ'մնայ անշարժ իւր մբտաց պաչարման մէջ, եւ մոխրակոյտ եւս իւր տեղ կը մնայ: Դեռ սպասել պէտք է ուրեմն ժամանակին եւ կրթութեան որ գան եւ չարժեն չինական ժողովուրդին միտքը դէպ յառաջդիմութիւն, նա յայնժամ ինքնին կը ճանչնայ աղբին պիտանութիւն, եւ այժմեան գիւղի աղբակոյտերը՝ բոլոր պիտի կրեն տանին թափեն իրենց արտերու մէջ, կուտելով եւ յափշտակելով իրարու ձեռքէն: Բաւ է, որ նորա արդիւնաբերութիւն միանգամ փորձով տեսնան, եւ համոզուին թէ որչա՞փ չահեկան է աղբն արտին համար: Այժմ պէտք է խօսիմ աղբին պատրաստութեան մասին, թէ ինչպէս պէտք է ժողվել եւ պատրաստել դայն, որ առաւել օգտատակար լինի:

Եթէ գիւղին մէջ իւրաքանչիւր անկն գոյացած աղբեր հաստատ տեղ թափուելով մնան այնպէս, ինչպէս այժմ եւ լինին մէկ մէկ հողաբլուր, ոչինչ օգուտ չունին. նախ՝ որ արեւուն ջերմութիւն աղբերուն հիւթական զօրութիւն կը քաշէ, երկրորդ, տեղատարափ անձրեւներ գալով կ'ողողէ աղբանոցը եւ անոնց մէջ եղած հիւթն եւ զօրութիւն կ'առնու կը տանէ, այլ եւս աղբակոյտն ցամքելով իւր հիւթական զօրութենէն, անպիտան եւ անչահեկան կը դառնայ: Ուստի գիւղացւոց իւրաքանչիւր տներ, պէտք է առանձին առանձին իրենց համար յատուկ աղբանոցներ պատրաստեն ուր՛ որ յարմար, նախապէս գիտնալով թէ որչափ աղբ կը գոյանայ տարուան մէջ, նոյն քանակութեան համեմատ երկար քառակուսի փոսեր պէտք է բանան, գոնէ երկու կրկու կանգուն խորութեամբ, այնպէս որ երթ անձրեւի, եւ թէ հալած ձիւներուն ջրերը երթըք աղբանոցի փոսերէն դուրս չը վազեն: կարեւոր է դիտնալ նաեւ թէ աղբանոցի մէջ թափուելիք նիւթեր ի՛նչ են, եւ ո՞րչափ գանազան բանիւ կը բազկանայ ապր: Թոնրի մոխիր, կոյանոցնե[illegible]ու աւելորդը, փտած յարդեր եւ խոտեր, տան աւելուցքներ, կա-

լատեղէն վերցած խոչոր խզուզի յարդեր, որ անասուն չուտեր, մսուրներու մէջի կրճոն աւելուցք եւ այլն: Ահա այս ամէն բաներ աղբանոցին համար նիւթ կը լինին, մոռցած չիշելու աւրուած պուտակի ժաժիկներ, եւ նման բաներ, որք առհասարակ աղբանոցին նիւթ կը կազմեն, որք մէկ տեղ խառնուելով կը փտտին, կը խմորին եւ կը թթուին, մի գօրաւոր նիւթ կը դառնան երկրին պարարտութեան համար:

Ասիմ արդ, թէ ինչ ժամանակ յարմար է արտերն աղբել: Թէ սկիզբն գարնան եւ թէ աշնան վերջ ձիւդ ժամանակն է. բանջարեղինաց պարտէզներ սովորաբար գարնան ցանելու ժամանակ կաղբեն, նմանապէս գարնանացան սերմերու արտեր թէ ցորեն լինի, թէ գարի եւ կամ ուրիչ հնդեղէն բաներ: Բայց աւելի լաւագոյն եւ օգտակար է աշնան ժամանակ աղբել այն արտերը, որոնք աշնան հերկուած են, եւ գարնան գարձեալ հարօրաւար պիտի լինին ցանելու համար. դիտե՞ս, Թոռնիկ, եւ ես փորձած եմ որչա՞փ չահեկան եւ արդիւնաւոր կը լինի, եթէ աշնան աղբուին եւ հաւասար տարածուին արտին երեսը: Նախ անձրեւ եւ ապա ձիւնը գալով աղբին գօրութիւն ամբողջապէս կը թափանցի հողին, եւ մինչեւ ի գարնան հողն աղբին ուժով կը պարարտանայ, մինչդեռ գարնան աղբ նոյն ազդեցութիւն չունի հողի վերայ, վասնզի եթէ անձրեւ պակաս լինի, արեւու ջերմութիւն աղբին կազային գօրութիւն կը քաչէ ի վեր, որով այնչափ արդիւնարեր չի լինիր աղբուած արտը: Թո՛ղ այս, երկրագործը աշնան աւելի ժամանակ կունենայ աղբ կրել արտը, քան թէ գարնան որ ցանքի եւ այլ աշխատութեան օրեր են: Նոյն իսկ ձմեռան օրերը երբ տակաւին այնչափ ձիւն եւ ցուրտ արգելք չի տար, ժրագոտի երկրագործ կարող է աղբեր կրել արտը եւ անմիջապէս ցրուել:

Աղբին պիտանութեան վրայ, այսչափս միայն խօսելով, քեզ կը թողում: Թոռնիկ, որ գործնական փորձով դու ինքնին իմանաս նորա արդիւնարեր չահեկանութիւն եւ չթողուս որ ամէն մի աղբանիւթ բաներ՝ ընդունայն տեղ վատնուին:

———o———

ԺԱ.

ՀՈՒՆՁՔ

Երկրագործին համար որչա՞փ ուրախութիւն է այն օրը, երբ նա կերթայ տեսնել իւր արտորայք թէ հասա՞ծ են, եւ երբ կը տեսնայ որ հասկաւորեալ ցորենաբոյսեր չիկակամիր գոյներով կը ծածանին մեղմաչունչ հովերէն, վա՛չ, կասէ, հնձելու ժամանակ հասած է. լի ցնծութեամբ ի տուն կը դառնայ աւետիս կուտայ բոլոր ընտանեաց. խնդոյն կը պատրաստուին, տան աշխատաւոր կորիճ երիտասարդներ, եւ թէ բաւա-

կան չը լինին երբեմն օրավարձով մշակներ եւս կը բռնեն, եւ այսպէս արտերուն հունձք կսկսի։.

Մի բարի սովորութիւն կար ի նախնեաց անտի գիւղական ժողովուրդին, որու արտ որ չուտ հասնէր, դրացիք եւ բարեկամք կերթային յօգն, նախ նրա արտ կը քաղէին եւ ապա փոխադարձաբար ինքն եւս կերթար անոնց արտը կը քաղէր, եւ այսպէս իրարու օգնելով համաչխատ կերպով, բովանդակ գիւղացւոց արտերը ամբողջապէս կը քաղուէին, թէպէտ այս գեղեցիկ սովորութիւն այժմ չատ նուազած է, ասոր յայտնի է, որ ընկերական ոգւոյ եռանդն եւս պակսած է։

Աչխատիր, Թոռնիկ, որ դու քո արտ քո ձեռքով քաղես, ուրիշի օգնութեան չը կարօտիս։ Սորա համար ես քեզ մի առակ խօսիմ, որ չատ տեղ գրուած է։ Արտաւուիկ Թռչուն մի կայ որ բնականէն խելացի եւ տնտես է, իւր բոյն արտերուն մէջ կը դնէ, ուր որ կուտ ու հատիկներ պակաս չեն։ Սա իւր ձագերուն ապագայ վտանգ դիտնալով առաջուց իրատ կուտայ, որ մտիկ անեն ձագեր եւ պատմեն իրեն, երբ արտին տէր հնձելու ժամանակ մօտենալով կուգայ տեսնել թէ արտ հասած է։ Առաջին անգամ գալով կասէ, տղաս, արտ հասնելու մօտ է, գնա խօսիր մեր բարեկամաց Թող մեզի յօգն գան արտը քաղենք։ Մտադիր ձագեր այս բան կը պատմեն իրենց մօր. մայր կասէ, անհոգ եղիք ձագեր, քանի որ տանուտէր բարեկամաց պիտի սպասէ, արտ չի քաղուիր։ Միւս անգամ կուգայ հնձող տէր կ'տեսնայ որ արտ հասեր է բոլորովին, կասէ, տղաս բարեկամներ չեկան գոնէ մեր դրացիներուն լուր տուր Թող գան օգնեն մեզ փոխադարձաբար, ի՞նչ կը լինի, մեք էլ կերթանք անոնց օգնենք, ուշիմ ձագերն այս խօսքեր կը պատմեն իրենց մօրը։ Մայր դարձեալ նոյն բան կասէ, ապահով եղիք ձագերս արտ չի քաղուեր քանի որ բարեկամներու օգնութեան մնացեր է բանը։ Երրորդ անգամ կուգայ տանուտէր կը տեսնայ որ հնձելու ժամանակ անցեր եւ ցորենաբոյծեր չորցեր ու կծղեր են՝ ո՛հ, կասէ տղաս, խարուեցանք, այլ եւս ոչ բարեկամներէն յոյս կայ եւ ոչ դրացիներէն, գնա չուտով առ բեր մանգաղներ մեք մեր արտ քաղենք։ Այժմ կը հաւատամ ձագերս, որ արտ պիտի քաղուի, ելէք գնենք փոխադրեմ ուրիշ տեղ։

Այս առակ Թող քեզ խրատ լինի, Թոռնիկ, երբէք մտքէդ չը հանես եւ յուսահատ չը լինես. ժիր երկրագործ իւր վարած ցանած արտը պէտք է իւր ձեռքով քաղէ, վասն զի գուցէ օգնող դրացւոյն արտը քո արտին հետ հասնի ի հունձ, մինչ կսրելի է, որ նա Թողու իւր հունձքը եւ գայ քո արտը հնձէ։ Աչխատիր որ հնձող ժամանակ չանցնի, որով Թէ դժուարաւ կը քաղուին եւ Թէ հասկեր Թափուելով մեծ վնաս կը լինի։

Եւ երբ հնձող ժամանակ օրավարձ սարակներ կը բռնես, լաւ խնամ տար նոցա, Թէ հացով Թէ կերակուրով. կան ոմանք

որ չարաչար կը վարին աշխատող մշակներուն հետ, որք ուժէ լքուած վաստակաբեկ կը լինին: Երբ կէսաւուր հաց կուտեն հնձող մշակներ, որչա՞փ բարեսիրտ կը լինիս Թոռնիկ, եթէ թոզուս այն կէսաւուր չողին, խոնջած աշխատաւորներ ղէգերուն հովանեաց տակ ցորենի խուրձեր բարձ անելով գոնէ մի ժամու չափ անուշ քուն քաչեն, յետոյ երթեն մանգաղներ սրբեն եւ սկսեն քաղ: Շատ ուրիշ գաւառներ այս սովորութիւնն ունին, միայն Վանայ գաւառն է, որ անխիղճ կը վարուի մշակներու հետ:

Եւ գիտե՞ս դու Թոռնիկ, որ մեր հնձողները շատ ախորժակով կուչա հաց կուտեն. որչա՞փ վնասակար է մարդոյ առողջութեան, երբ այնպէս առանց միջոց տալու երթեն եւ լիք փորով ծուին եւ մանգաղ քաչեն, թող այս անտեսապէս էլ վնաս է տանուտիրոջ, վասն զի հնձող մշակն արդէն խոնջած է, եւ հաց ուտելով աւելի եւս կը ծանրանայ: Բնական է որ նա անմիջապէս գործի սկսելով, նա չի կարող ջանքով աշխատել: Բայց երբ նա փոքր ինչ քնով կազդուրուելով կուժաւորի, ստամոքսի ծանրութիւն կը թեթեւնայ, տես դու այն ժամանակ որչա՞փ աշխուժով մանգաղ կը չարժէ, այնպէս որ նա մի ժամուայ քնոյ տեղ կրկնակի աշխատութեամբ կը լեցնէ:

Նախորդ դասերուս մէջ կը յիշե՞ս, Թոռնիկ, հարեւանցի կերպով խօսեցայ, որ գերանդին՝ շատ մեծ առաւելութիւն ունի մանգաղէն, միայն թէ կանխես եւ ցորենի եղած ժամանակ հնձես, որ այլ եւս հատիկներ չեն թափիր, եւ աւելի այն արտերը գերանդիով հնձելու է, որ խիտ աճոյ, խոտախառն եւ բարձրահասակ են ցօղուններ: Իսկ այն արտերն, որոց բոյս ցանցառ է եւ կարճ, պէտք է մանգաղով քաղել: Երանի՛ թէ, Թոռնիկ, երթայիր տեսնայիր Մշոյ, մանաւանդ Հացեաց գաւառի քաջաբազուկ մշակներուն հնձելու հանդէս, նոքա չ'գիտեն մանգաղ, ամենայն ինչ գետնի երեսէն բուսածները գերանդիով կը սրբեն, ոչինչ փոյթ չունին թէ հատիկներ գետին կը թափին. վասն զի այնպիսի չնաչխարհիկ հոգեր ունի, որ ինկած հատիկներ մէջ թաղուելով, եւ աշնան անձրեւ վրան գալով կը տեսնաս որ հնձուած արտը նորէն կանաչեր է, որով առանց աշխատութեան կրկնակի արդիւնարեր լինելով հետեւեալ տարին նորէն կը քաղուին: Հնձելու, եւ մեծ մեծ խուրձեր կապելու վարժութեան մէջ արդարեւ Մշեցի երկրագործ գերազանց է, թէեւ հողագործութեան ուրիշ մասերում շատ յաջողակ չէ:

Շամատօա կերպով աւարտելով արտօրէից հնձելու գործ, միտքս եկաւ այն բանը, զոր Տէր Ներսէս Մոմիկեան պատուիրած է, ճոպաքաղ չառնել թէ այլին եւ թէ արտ, դի փոքր ձիուկ եւ խոտուած հատիկը՝ որբերուն եւ աղքատներուն բաժինն են: Ներսէսեայ այս դիտութեան պատուէր ծերունի Պապիկ, Թոռնիկիդ կաւանդէ որ բարեսիրտ եւ գթասէր լինես:

Մեք այդի չունի՛մք, բայց արտեր ունի՛մք, հնձոց ժամանակ պէտք է թողում՛ք որ գիւղի աղքատները, այրիները, որբեր գան ժողովեն թափուած հասկեր ու հայթայթեն իրենց կեանքի պա–րէն: Նոքա մեր գիւղի չքաւոր մասն են, վարուցան չունին, հապա ինչո՞վ պէտք է ապրին՝ պէտք է աշխատութեան բաժին տալ այնպիսիներուն, որ կարող են աշխատել եւ օրավարձ ստանալ. իսկ կան այնպիսիներ, որ ծեր ու պառաւ են կամ փոքրիկ տղէքներ են, ոչինչ աշխատութիւն չենք կարող պա–հանջել իրենցմէ իբրեւ փոխարինութիւն: Ի՛րխատս յատկապէս այսպիսեաց համար խօսած է. «Տուք փոխ այնմ, ուստի ոչ ակն ունիցիք առնել»:

———o———

ԺԲ.

ԿԱԼ

ԵՒ ԿԱԼԱՑԵՂ

Արտորայք հնձելու ժամանակ, երկրագործ մեծ փութա–ջանութիւն պէտք է ունենայ, մի կողմէն քաղուած ցորենի դէզերը սայլերով կրել ի կալատեղ: Այս աշխատութիւն չատ կը դիւրանայ, եթէ կանխապէս սայլի ճամբաներ հարթուած ու պատրաստուած լինին. յայտնի է ամէն գարնան ժամանակ յորդ անձրեւներէն եւ ջրավազ տեղերէն, ճամբաներու վերայ հեղեղատներ կը բացուին եւ մեծ արգելք կը լինին սայլերու ընթացքին, Նկատէ ու տես Թոռնիկ, թէ ո՞րչափ անհոգ է գիւղական ժողովուրդ, դի երբ այդ բնական ճամբաներ կը խանգարուին նա կը մտածէ յայնժամ ուրիշ նոր ճամբու գիծ մի բանալ, որով հին բնական ճանապարհ կամայանայ: Իսկ նոր ճամբան թէ երկար լինի եւ պատյաներ ունենայ, ոչինչ փոյթ է իրեն համար, դի գիւղացին չդիտէ հաշուել ժամա–նակի կորուստ թողդժուարութիւնները: Ուստի, երկրագործին աշխատութեան մեծ դժուարութիւն կը լինի, եթէ տարուէ տարի նորոգուին գոնէ խանգարուած գլխաւոր ճամբաները: Դեռ հունձքեր ի կալատեղ չբերուած չատ կարեւոր է կալատեղի պատրաստութիւն, եւ կասելու համար պէտք եղած գործիքներ, կամնասայլ, ջառջառ եւ այլն: Վանայ արեւելեան եւ հիւսի–սակողմն եղած գաւառները չատ գիւղեր կան, որ երբէք կալա–տեղի պատրաստութեան պէտք չունին, վասն դի գիւղերուն մօտ խիտ եւ մանրաքոյս մարգեր կան, որ գետնին երես ծած–կած են իբր մի կանաչազարդ փռոց, ինչպէս մեր Արճակ գիւ–ղին կալատեղեր, որք բնական են եւ պէտք չունին պատրաս–տութեան: Կը տեսնա՞ս Թոռնիկ, օրանն կասուելէն յետոյ մեր ցորենաչեղջեր որչա՞փ մաքուր եւ անխառն են, ոչ հող, եւ ոչ

քար ունին իրենց մէջ, իսկ այն կալատեղեր, որ անբոյս լերկ հող են, երկրագործ կը պարտաւորի ամէն տարի կալի ժամանակ չինել ու պատրաստել: Կալի տեղ երեսէն փորելով չուր կը թողու վերայ, եւ անհարթ տեղեր բահով հարթելով կուղղէ դեռնին մակերեւոյթ, չուրը ցամքելէն յետոյ յարդ կը ցանեն վերայ, եւ կակին բահի քամակով ծեծել եւ հարթել: Այս կերպ չինուած կալատեղեր դարձեալ խորդ ու բորդ կը լինին, եւ ազատ չի մնար ցորեանն աւազախառն հողերէ: Լաւագոյն կալատեղ այն է որ միանգամ սալայատակ լինի, եւ իւր չրջապատը գոնէ կէս կանգուն բարձրութեամբ թումբ ունենայ՝ որպէս զի օրան կրող սայլ նորա եղերք կենայ եւ չը մտնայ կալատեղ, զի սայլին անիւներն, կալատեղին յատակ կը խանգարեն:

Մեր Վանայ գիւղերուն օրան կասելու կերպ, եւ գործիքներ բաւական յայտ են, թէ կամնասայլ եւ թէ չարչատ ի միասին բանեցնելով մեծ գործ կը տեսնան, աւելի կասող եւ մանրող է չարչատ գործիք, որ փայտէ մի գլանակ է երկու կանգուն երկար, որոյ վերայ չարուած են ոլոր ձեւով երկաթէ սուր ուրագներ, որ անուռաձեւ դառնալով կը կոտրատէ կալի օրանն: Մանաւանդ, երբ ձիեր լծուած լինին չարչատին արագապէս դառնալով կամնասայլէն չատ աւելի գործ կը տեսնան:

Հարցուր, Թոռնիկ, թէ ադքատ գիւղացիք ինչպէ՞ս կալ կանեն, երբ այդ գործիքներ չունին: Է՛, Թոռնիկ, աւելորդ է այդ հարցումն, քանի որ ադքատն արդէն հողատէր չէ, մինչ կարող է վարուցան անել: Ահա տես մեր գիւղի ադքատ Ղազարի կալ, որ ժամանակաւ գեղին առաջին հարուստ համբան էր, այժմ հազիւ մի քանի սայլ ցորեն ունի կասելու: Մի եզ եւ մի կով ունի, լծած է մի մաչած անատամ կամնասայլի, իւր փոքրիկ կալիկ անով կը կասէ: Ես վաղուց կը ճանչնամ ադքատ Ղազար, որ երբեմն տանուտէր էր, դուռը բաց, եւ այժմ այդ վիճակին հասաւ, թէ արտեր թէ իւր ծառաստաններ պարտատէր գրաւեց, թէ երաւ թէ անիրաւ, այդ չը գիտեմ, միայն այս գիտեմ, որ պարտատէր թէ աչխարհին օրինաց առաջ թէ իւր խղճին առաջ ինքն չը՛մնայ նզաւ եւ կարզաց բանաստեղծին այս տողերը.

«Հնազանդով մինչ օրինաց աչխարհի.
Ես կեանքումս մարդոց վնաս չի արի»:

Մինչանկնալ բան պատմելի քեզ, Թոռնիկ, որ պարագ անելէ դադչանաս, ապա թէ ոչ դու ես ադքատ Ղազար կը դառնաս:

Դու չես տեսեր, Թոռնիկ, բայց ես տեսած եմ ի Պօլիս, պատմեմ քեզ: Եւրոպիոյ արուեստագէտ մարդիկ այժմ կալ կասելու համար մի մեքենայ հնարած են, որ ահագին բան է. մեծ սայլի պէս չորս անիւներու վերայ հաստատուած, որու մէջ զանազան մանր ու խոշոր երկաթաթել մաղեր, եւ այլ կասող եւ մանրող սուրեր դնտեղուած են, որ մեզ պէս չինականի

խելք չի հասնիր: Այս մեքենայն կրակով կը դառնայ, երկու մարդ մեքենային տանիս կեցած չարունակ խուրձեր քակելով կը ձգեն ընդունարանի ծակէն ներս, որոնք փչրուելով, մեքենայի երկու ծակերէն դուրս կը վանուին թէ ցորեան եւ թէ յարդ: Այս մեքենայն միշտ դէզերուն քով կը հաստատուի, որովհետեւ դիւրութիւն ունի սայլի պէս վարել տանել ուր որ լինի:

Կը տեսնա՞ս, Թոռնիկ, թէ գիտութիւն որչա՞փ դիւրացուցեր է մարդոց աշխատութիւն, այն ինչ մեք ամիսներով կալ կանէինք, եւ շատ անգամ ձիւներու տակ կը մնան, նաեւ կ'ապահենք մեղմաչունչ հովերուն, որպէս զի էրան անելով ցորեն յարդէն հանենք: Երկու անգամ մաղերէ անցուներմք եւ այլն: Առանց այս բոլոր աշխատութեան մեր մի ամսուան գործը, մեքենայն մի քանի աւուր մէջ կը լրացնէ: Եւ այնչափ մաքուր կը զտէ ցորեան, որու վերայ մարդ կը զարմանայ թէ ինչպէս իսպառ ի մի կողմ անջատուած են քարեր, հողեր, եւ օտար հատիկներ. որով այլ եւս հարկ չի մնար ցորեան կրկին մաղելով մաքրել, եւ ապա տանել ջրաղաց աղալ:

Գիտե՞ս, Թոռնիկ, թէ աշնան կալերու ժամանակ որչա՞փ կաճապարեն գիւղացիք, որ անձրեւակարգ չսկսած կալեր ժողվեն, զի երկրագործը կալի ժամանակ անձրեւ չուզեր, այլ միայն արեւ եւ յաջող քամի: Բայց այս մեքենային մեծ օգտակարութիւնն այն է որ ամէն ժամանակ կարող է բանել:

Սորա համար Եւրոպիոյ մեծ ագարակատէրերը, ցորեանն առանց կասելու շատ ժամանակ դէզերով կը պահեն եւ երբ պէտք լինի, մեքենայն դէզի առաջ տանելով, կը կասեն: Վասն զի փորձուած է, թէ ցորեն աւելի լաւ կը պահուի երկար ժամանակ դէզերուն մէջ իրենց հասկերով ու պատեաններով, քան թէ շտեմարանին մէջ որ շատ անգամ կը տաքնայ, կ'ոլորտի եթէ երբեմն խառնելով չի դարձնես: Մեր աղքատ կալեր մեքենայի պէտք չունին, մեր մեքենան ժրագործ աշխատութեան բազուկներ են: Մ'եթէ կարո՞ղ եմք այդ թանկագին մեքենայն բերել մեր աշխարհ, որ մի հատ հազար լիրայի արժէք ունի, ինչպէս շատ անգամ կրկնած եմ. Եւրոպիոյ երկրագործական աշխատութիւն գիւղական ժողովուրդին շատ դիւրացուցած են, նա պէտք չունի մեքենայ ուսանիլ, վասն զի կան այնպիսի ընկերութիւններ որ յատկապէս այդպիսի մեքենաներ կը գործածեն, գիւղացին վարձք տալով միայն իրենց ամբողջ ունեցած ցորենագէզեր կասել տալ: Եւ գիտե՞ս, որչա՞փ դիւրութեամբ այդ գործարաշարժ մեքենան գիւղ ի գիւղ կը տարուի, միայն երկու ձի լծելով, հարթուած պատրաստուած ճամբաներուն չնորհիւ: Ով գիտէ, անչուշտ կուգայ ժամանակ եւ մի օր, որ այդ մեքենային քալելով կուգայ մեր աշխարհ, ես կը մեռնիմ, եւ դու կը տեսնաս ու կը յիշես Պապկէդ դուշակութիւն:

կալի եւ կալատեղի դասն աւարտելով, այժմ պէտք է խօսիմ չտեմարանի պատրաստութեան վերայ որ կարեւոր է երկրագործին համար:

———o———

ԺԹ.

ՇՏԵՄԱՐԱՆ

Ցանկարծ միտքս եկաւ Թոռնիկ, ինչ զուգադէպ մի օր է այսօր, վաղը մեր Վարագայ Խաչի տօնն է: Ի նախնեաց անտի սովորութիւն եղած է, բոլոր Վասպուրական աշխարհ վաղը հարիսայ կը դնէ, գիւղական ժողովուրդին համար աւելի ցընծութեան օր է, մեք այս աւուր կալի կորկոտ կասենք, վասն զի կալեր կը վերջանան. կալի երախայրիքէն գիւղական տանտիկինները յատկապէս ձերմկահատ ցորեններէն կորկոտ կը պատրաստեն հարիսայի համար, բոլոր գիւղի տները ամէն մէկ իրենց չափով հարիսայ կը դնեն: Էր մի ժամանակ որ գեղի մեծ մեծ համբաներ մէկ մէկ եզ կը մորթէին հարիսայի համար, իրենց մեռելները յիշելով հոգւոյ հաց կը պատրաստէին, բոլոր գեղի ժողովուրդ, աղքատներ կուտէին կուշտ կուշտ եւ կօրհնէին տանուտէր: Գնա՛ց, Թոռնիկ, այն առատութեան ժամանակ, թող եղն, բաւ է թէ կարենան ուլ մի մորթել: Ի հնուց հարիսայի համար չատ երգեր կան բայց ես նորէն մի երգ խօսիմ քեզ:

Էս օր, գիտէ՞ք թէ ի՞նչ օր է
Մեր Վարագայ Խաչի տօնն է,
Եւ մենք կասենք կալի կորկոտ,
Հարիսայի մեծ տօնն է:
Բոլոր աշխարհ Վասպուրական
Հերիսայի տօն կատարէ,
Է՛, տան տիկին, Թոնիր վառէ
Դիր մեծ պղինձ եւ պտուկներ,
Մեք մորթեցինք մեր պարարտ եղն,
Միսն ու կորկոտ պատրաստ է, տե՛ս:
Բոլորեցէք չուրջ պըղընձին
Բոլոր գեղի կըտրիճ լաճեր,
Հարէք ըզ սա ուժգին հարէք,
Կասէ մեր Հայր Լուսաւորիչն:
Էնպէս հարէք մինչեւ հալին
Ոսկորն ու միսն ի միասին,
Հալին խառնին հետ կորկոտին
Այն է նշան լաւ հարիսին:
Զոքէք, մանկտիք, Թախտին վերայ
Սըփռոց չուգեր, չինական եմք,

Լ֊ից տան տիկին ըզ հարիսան
Լ֊իճ լիճ արա եղն ի վերայ։
Տան հարսներ եւ աղջիկներ
Շուտ չուտ բերէք ըզ թաւիթաւիան
Թոռնիկն ելած տաք տաք հացեր,
Ի՞նչ անուշ է հարիսի հետ։
Առէք այն կոպիտ անտաշ
Խոշոր խոշոր մեծ ղըզալներ,
Կերէք կերէք անուշ էլնի
Վաստակաւոր մշակներ։
Օրհնեալ լինի մեր տանտիկին
Լաւ է եփեր ըզ հարիսան,
Օրհնեալ լինի Լուսաւորիչն
Որ տուաւ մեզ լոյս հաւատ,
Հետ հաւատին մեզ աւանդեց
Հարիսային այս յիշատակ։
Օրհնեալ լինի իւր յիշատակ
Պահենք պահենք այս յիշատակ,
Մի՛շտ յիշենք ու չը մոռնանք
Մեր փրկութեան մեծ օրն էր այն։»

Պատմեմ քեզ, Թոռնիկ, հարիսային աւանդութեան եւ յիշատակ, որ մեր Լուսաւորչի օրէն եկեր է մեզ հասեր է։

Ես էլ իմ պապկէս լսած եմ որ այսպէս կը պատմէր, թէ երբ սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ խոր վիրապէն ելաւ եկաւ Վաղարշապատ, վաթսուն օրը ամբողջ քարոզ խօսեց հեթանոս Հայ ժողովուրդին. բիւրաւոր մարդիկ մտիկ կանէին։ Անշուշտ ասոնց մէջ չատ աղքատներ կային, Լուսաւորիչն ուզեց աղքատներուն համար մի ճաշ պատրաստէ. բայց այս ճաշը Քհուսի պէս հրաչքով չը պատրաստեց, հրաման արաց հազարաւոր գեղացիներուն որ չատ եզ ու ոչխար բերին, գանոնք մորթել տուաւ, մեծ մեծ կաթսաներ կրակի վերայ դրին. միսեր մէջ լեցուցին, կորկոտ եւս վրան. հրաման արաց հաստատուն կտրիճ երիտասարդներուն եւ ասաց հարէէ ըսա, *որով այս կերակուրի անուն մնաց* հարիսա։ *Այս կերակուր հայկական մի պատուական կերակուր է, Հայրիկ չատ կը սիրէր հարիսան միշտ եփել կուտար Վարդայ վանքում։ Եւ երբ նա իւր պանդխտութեան մէջ կարօտ կը քաշէր հարիսային, միանգամ նամակ գրած էր Վարդայ միաբանութեան էդ նամակին խօսքեր միտքս պահած եմ։*

Երջանի՛կ միաբանութիւն վարդայ, որ կը բնակիք Աւազ Սուրբ նշանի թեւին տակ, արդեօք կը յիշէ՞ք պանդուխտ Հայրիկ, ա՛խ, ես պձեզ կը յիշեմ. կը յիշեմ Վարդայ Խաչին տօն որ մօտ է. կը յիշեմ վանքին այն պատուական հարիսան, եւ դուք առանց Հայրիկին կ'ուտէք հայրենասէր կերակուր։ Կերէ՛ք թող անուշ լինի, եւ կշտապինդ կերէք եւ խմեցէք վա֊

լսալայ սարի ծոցէն բղխած պղտուկ պղտուկ աղբիւրներուն ջուրը: Իսկ Հայրիկ իւր պանդխտութեան մէջ ա՛խ կը քաշէ հարիսային դէմ: Ի՞նչ կը լինի, որ յիշէք Հայրիկը եւ մի ճլօր հարիսայ Ամբակումայ հրեչտակին յանձնէք, որ բերի ի Բաբիլոն, ուտեմ եւ օրհնեմ դձեզ: Ողջ եղիք:

Է՛, Թոռնիկ, բա՛ւ է, թողունք այս աւանդական հարիսայի բան, դառնանք մեր դասին կարգ:

Գիւղական տնտեսութեան մէջ չեմարանի պատրաստութիւն չատ պարզ ու նախնական է: Սովորաբար գիւղացիք իրենց ցորեն, գարի եւ այլ հատեղէն բաներ մի մարդաչափէն աւելի հոր փորելով կը հորեն ի դեհին, թէեւ հորին կողերը խոտով կամ յարդով կը չրջապատեն, բայց չատ անգամ կը վնասին, խոնաւութիւն առնելով՝ հացը գէջահամ կը լինի: Եւ որովհետեւ այս ցորենի հորեր բացօթեայ տեղեր են, կը պատահի չատ անգամ անձրեւէն եւ ձիւներէն ջուր առնելով կը փտի ցորեն: Այնպէս կը թուի, Թոռնիկ, որ հին հին ժամանակներ գիւղացիք իրենց ցորեան ապահովութեամբ պահելու համար՝ գետնի տակ կը պահէն ինչպէս նաեւ ուրիշ չատ բաներ: Զարմանք է որ այս ապահով ժամանակի մէջ եւս նոյն սովորութիւն պահած են: Բայց այս բան անհոգութեան եւ ծուլութեան մի արդիւնք է: Երբ գիւղացին իրեն համար տուն կը չինէ, անասնոց համար ախոռ, ոչխարներուն համար գոմ, մի՞թէ դժուարի՞ն է որ իւրաքանչիւր տուն իրենց արմտեաց չափով չեմարաններ չինեն: Կան ոմանք որ գաղջին հողէ մեծ մեծ փեթակներ կը չինեն, որոց մէջ մեծ քանակութեամբ արմըտիք կը պարունակեն, փեթակներ չատ լաւ կը պահպանեն հատեղէն բաներ, միայն թէ փեթակներու տանիք լաւ պատրաստելու է, որ կաթիլներ չիջնան փեթակին մէջ:

Բայց մի՛չա լաւագոյն պէտք է համարենք չեմարան, որ որչափ ուզենք կարող ենք ընդարձակ չինել, որպէս զի ամէն տեսակ հնդեղինաց որոշ որոշ անջրպետներ ունենայ իւր մէջ: Ցորեն՝ ժամանակին խառնել դարձնել պէտք է որ օդ առնելով չի տաքնայ եւ ոչլոտի:

Ա՛հ, Թոռնիկ, հոգիս կը հառաչէ, մի՞թէ պարտական գիւղացի երկրագործին չեմարան պէ՞տք է: Ահա մեր բարեկամ Կիրակոս աղբօր կալ, կը չափեն, տե՛ս քան քիլանոց մի ցորենի չեղջ է. վաչխատու քաղքցիք եկեր պատրաստուեր են, չափեցին չեղջը քան քիլա եղաւ: Նախ Տէրութեան տասանորդին տուրք տրուեցաւ, վաչխատուներ ամէն մէկ իրենց տոկոսներու հաչուով չափեցին առին, ի՞նչ մնաց, միայն կալատակն, նորա վերայ եւս աղքատներ թափեցան կալէմատն առին սրբեցին կալատեղ: Դու տես այժմ Կիրակոսին խեղճ վիճակը, նա տխուր երես կախած, առաւ կալին ցախաւել, թիակ, հնձանոց եւ այլն, դնաց տուն, տանտիկին հարցուց, ծօ մա՛րդ, այդ ահագին կալէն մեզ բաժին չը մնա՞ց, ի՞նչ պիտի

ուտեն մեր ճժեր ու պժեր: Տանուտէր պատասխանեց, տարեկա՞ն, տարեկա՞ն, (հաճար) զարին արդէն գնացող եկող հիւրերուն հաղիւ բաւ: Տանտիկին ձեռքեր կլեց ու լացաւ, ա՛հ, Աստուած, դու տեսար, բարկ Թոռնիկն գիմաց տարին բոլոր հաց թխեցի, կերակուր եփեցի, մշակներ հոգացի, ի՞նչ դատաստան է այս Տէ՛ր, ես ու իմ ճժերս կարօ՞տ պիտի մնամք ցորեն հացին: Է՛, տանտիկին դու չդիտե՛ս, ցորեն քաղքցոց, գէր գէր մսացուներ զարճալ քաղքցոց, իսկ գեղացւոյն բաժինն է, տարեկան, կորեկ, եւ թանապուր: Այս եւս բաւական է դու վառք տուր Աստուծոյ, կնիկ, մեզմէ աւելի զրկեալներ կան, զի Մշոյ գիւղացին կլլով միայն կապրի, որ տարեկանէն եւ կորեկէն չատ չնչին է:

Դու հարցո՛ւր, Թոռնիկ, այս անխիղճ եւ անիրաւ վաչխառուներու ձեռքէն մեր գիւղացի ժողովուրդն ե՞րբ պիտի ազատուի, որ թող կալի ցորեն, մեր արտերն եւս կը գրաւեն, որ մեր կեանքն ու ապաւէն է, եւ մեր Արմակ գիւղի գիւղացւոց անպահական հողեր գրեթէ բաւական մասն գրաւած են: Այս բան երկրագործ ժողովուրդին մի սպանման խնդիր է: Եւ սորա միակ ճարն ու դարման հոգացող՝ տէրութեան արդար օրէնք, եւ իշխանական ձեռք միայն կարող են կարճել վաչխառուներու ձեռք, որ ծանրացած է երկրագործ պարտապան ժողովուրդին վերայ:

Արդէն քանի տարիներ յառաջ տէրութեան հոգածութիւն դարձաւ այս բանին վերայ: Ուստի գաւառապետի քաղաքներու մէջ փոխատուութեան անտուկներ հաստատել տուաւ խիստ չափաւոր տոկոսով: Որպէս զի երկրագործ ժողովուրդ թողլով վաչխառուներ, փոխատուութեան կեդրոնին դիմէ: Միայն թէ այդ անտուկներ բաւական պիտի լինի՞ն այն ահագին անհաչիւ բարդուած գումարներուն դէմ, որ այսօր բեռնաւորուած է Տէրութեան երկրին ընդհանուր ժողովուրդին թիկանց վերայ: Կայն ու չտեմարան տուին ինձ, Թոռնիկ, այսքան միայն հարեւանցի կերպով խօսեցայ եւ բաւ է, թողունք այս խնդիրը մեծ անտեսագէտներուն, թող մեծ մեծ հատոր գրքեր չարադրեն երկրին անտեսութեան մասին, որ երկրին բարգաւաճման կեանքն է, զի հացով կապրի Տէրութիւն եւ տէրութեան հպատակ համայն ժողովուրդ:

———o———

ԺԴ.

ՁՄԵՌՆ

ԵՒ ԱՆԱՍՆՈՑ ԴԱՐՄԱՆ

Երբ կը վերչանան կալեր, աչուն կերթայ, ձմեռը կուգայ, ձիւներ կը պատեն մեր դաշտեր ու լեռներ. այնուհետեւ կը դադրին մշակութեան դաշտային գործեր, բոլոր անասուն–

ներ ախոռներու մէջ կը կապուին մուրներու առաջ՝ երբեմն երեք ամիս, եւ երբեմն մինչեւ չորս ամիս եւ աւելի եւս այնպէս կապուած կը մնան եւ պէտք է զգամանքով պիրենք յարդով ու խոտով, որ իրենց աշխատութեան դադնաքեայ բաժինն է, իսկ պատուական մասն մեզ կը մնայ, ցորեան, կաթ, մածուն, պանիր, իւղ եւ այլն:

Բայց դիտե՞ս, Թոռնիկ, ամեր նախապէս լեռներուն դէմ լսելնիլն կակուղ, մի առուն երբ վեր կելլեմք կը տեսնամք, որ լեռներու պազպէտներ ձիւնով ծածկուած են, եւ այդ մի նշան է, ցոյց կուտայ մեզ թէ ամեր մօտ է. լեռնէն պիտի իջնայ զաշ, պէտք է էն ժամանակ գիւղական ժողովուրդ իւր ձմեռան պատրաստութիւններ տեսնայ:

Դու դիտես, մեր գիւղացւոց տներ եւ ախոռներ, խախուտ եւ անհաստատ չէնքեր են, ամէն տարի աշնան պէտք է նորոգուին: Կը կարծե՞ս, Թոռնիկ, որ գիւղական ժողովուրդ լաւ հասկացած է աշխարհիս ունայնութեան կեանք, սորա համար երբէք չուզեր հաստատուն բան շինել: Ո՛չ, այդպէս մի դատեր, նախ որ իւր տնկած ու մշակած վայտ չունի. եթէ գոնէ՝ դրամ չունի, եթէ չինէ՝ չինելու կերպ չի գիտեր, եւ այս ամենուն զարճեալ պիտի խօսիմ իւր տեղը:

Մեր բնակած երկրի ձմեռան սաստիկ կլիման է, որ պատճառ տուած է անասնոց համար ախոռներ չինել: Այս մասին անաչխատ եւ ազատ են հարաւային ջերմին գաւառներ, ուր ոչ ցուրտ կայ, եւ ոչ ձիւն. երկրագործ ժողովուրդին աչխատութիւնն չատ պակաս է, ձմեռան անասնոց դարմանին համար ոչ ինչ հոգ ու մտածութիւն չունին, տարին տասն երկու ամիս անոնց անասուններ կարածեն: Ուստի երբէք պէտք չունին, ոչ ախոռ չինելու եւ ոչ անասնոց համար դարման պատրաստելու, ոչ խոտ եւ ոչ յարդ. ուստի խոտ մշակելու, քաղելու եւ դիզելու երբէք պէտք չունին. ինքնաբոյս խոտ այնչափ առատ կը բուսանի, մանաւանդ Կիլիկիոյ լայնածաւալ խորագաչտ (չուգուր օվայ) որ աշնան ժամանակ կրակ տալով կը վառեն, որով աւելի կուժովնայ հողը, եւ հետեւեալ տարին խոտաբոյսն կրկնապատիկ կը գօրանայ:

Բայց մեր երկրի ձմեռան ցուրտ եղանակն կատիպէ մեզ, անասնոց համար ախոռ եւ դարման պատրաստել: Դու կը տեսնաս, Թոռնիկ, ի՞նչ են մեր ախոռներ եւ ի՞նչ պիտի լինի անոնց պատրաստութիւն, եթէ տարիի մի քանի դեպաններ փըտած են՝ պիտի փոխուին, եթէ մասրներ քանդուած են՝ պէտք է չինուին, նոյնպէս եթէ ախոռին յատակներ դարուփոս եղած են, պէտք է սալարով հարթել եւ այլն:

Շինական երկրագործ միայն այգեքան կարող է պատրաստել իւր անասնոց ախոռ, նա որ իւր բնական խրճիթին համար հոգ չունի, մինչ անկոտ խեղճ անասնոց համա՞ր պիտի մտածէ. եւ իրաւունք ունի, դի մարդ իւր կեանքի չափով կը չափէ ամէն բան:

Թողունք ախոռ, Թոռնիկ, խօսենք անասնոց զարմանին վերայ, եւ թէ պիտեա, մեր խնդ անասնոց զարման՝ չոր յարդն է, խոտ միայն ոչխարներուն կը պահեն, թեպետ երբեմն զարնան մօտ գոմէշներուն եւ եղներուն տանձին՝ օրը միանգամ խոտ տան: Իսկ մատակ գոմէշներ, կաթնատու եւ յղի կովեր, չորթեր արժանի չեն խոտ ուտելու, ահա քիչ մի զրկանք. կովերն, որ կաթ եւ լուղ կուտան մարդոց սնունդին համար, չորթեր կուտան, որ եղ կը լինին երկրագործին համար, ոչինչ նշանակութիւն ունին մեր վանայ գիւղացւոց մօտ. գուցէ ուրիչ գաւառի գիւղացիք այսպէս չեն վարուիր: Դու տեսեր ես, Թոռնիկ, զարնան ժամանակ մեր գրկեալ կովեր այն վիճակին կը հասնին, որ չեն կարող նստած տեղերէն վեր կենալ այլ պարէրէն բռնելով վեր կը հանեն, յղի կովեր շատ անգամ ծնելու ժամանակ գժուարածին կը լինին: Դու տեսնաս այն ժամանակ տանտիկին խղճմտանքի կուգայ եւ մի ամանով լակ պատրաստելով կը բերէ ծննդաբեր կովուն: Ստոյգ է որ կիներ աւելի կուգեն չահել ու գարմանել կովերը. որպէս զի աւելի կաթ տանեն, մածուն չինեն, թանապուր եփեն, որ գիւղական կերակուրն է: Մեզ կովեր ի՞նչ կուտեն որ կաթ տան. չոր յարդ ուտելով միայն կարո՞ղ են կաթ տալ: Մի սակաւ յարդ մի քաչ կաթի տիւթը հազիւ ունի, եւ այս փորձած են վերլուծելով բնագէտ երկրագործք:

Կարգն եկաւ, պատմեմ քեզ, Թոռնիկ, ես լսած եմ որ եւրոպիոյ երկրագործներ յարդ չեն կերցուներ տաւարներուն, այլ աւելի խոտ եւ ուրիչ բուսական բաներ: Հնարամիտ փորձերով այնպիսի գիւտեր գտած են անասունները գերցնելու համար, մարդ երբ լսէ կը գարմանայ եւ չի հաւատար, թէ մի եզ կամ կով մինչեւ եօթանասուն ութսուն լիտր կրէ, այն ինչ մեր գերցած եզներ եւ կովեր շատ շատ հազիւ քսան կամ քսան հինգ քաչ կաթ կուտայ, դու մտածէ, թէ ինչ կուտեն, եւ օրը որչա՞փ քանակութեամբ բան կուտեն, ուրկից քսան քաչ միայն կաթի տիւթ կը գոյանայ: Զարմանալին այն է, որ այդ կովեր թէ ամառ թէ ձմեռ ախոռին մէջ կապուած կը գարմանուին, կը թուի թէ այդ աշխարհ ամրողջ մշակուած երկիր է արօտավայրեր չիկան: Է՛, Թոռնիկ, ուրեմն մեր անասուններ գոնէ ամարան շատ երջանիկ են, որ հովասուն լեռներուն վերայ, ծաղկայից հովիտներու մէջ, կանաչազարդ մարգերուն վերայ ճեմելով կը կայտռին, հապա այն պաղուկ պաղուկ ջուրեր, որ կը խմեն, իրիկուն կը լինի գէղի նախիր գաշտէն տուն կը դառնայ, կովեր ծիծերնին լցած ծանր ծանր, հպարտ հպարտ չորթրալով պռալով կը քալեն. ամէն մէկ իրեն սերոջ տունը կերթայ. տանտիկին հարսներ կթոց կաւնեն կը վազեն, կովը հանդարտ կը կենայ, եւ կսկսին կթել, խղճմտանքով տանտիկին գիտէ կթելուն չափը, բաւական բաժին կը թողու չորթիկան համար. բայց կան անխղճմտանք կիներ, որ խիստ ճմլելով կը

քամեն կովուն պատուհները այնպէս, որ խեղճ որթկան չատ նը-
ւազ բաժին կը թողուն:

Երբեմն, ծուռ կարմիր կովեր կան, որ չատ ուղիղ պա-
տառան կանեն երբ առնտիկին խառութեամբ կը ձգէ պը-
տուկները. կովը կը պայլտնայ կը պարնէ կը խոսիկ կամին, կը-
խոցն էլ հետ կը կոտրէ, եւ այսպէս կը տեսնայ իւր դրկուած
հօրթին պատառատան: Երանի՛ թէ մարդիկ օրինակ առնելով
ծուռ կովու չափ պատառատան տեսնային: Դու կը տեսնաս եւ
դիտես, Թոռնիկ, այնչափ առատ առատ արօտներու մէջ արա-
ծելուն, որչափ կաթ կուտան, հազիւ օրական մի քաչ, կամ
չատ չատ երկու քաչ: Իսկ ձմեռան երբ առատ յարդով կապրին,
խիստ կը նուազի իրենց կաթը, ձորով հօրթերը կը կչատացուննն:

Այնուհետեւ, Թոռնիկ, հետաքրքիր կը լինիս իմանալ, թէ երբ
մեր կովերը գրաստի երկրին մէջ ամենատան ծաղիկներով եւ
խոտերով կը պարարտին, ինչո՞ւ համար Եւրոպայի կովերուն
պէս կաթնաբեր չեն, եւ կամ անոնց չափ միս չեն կապեր:

Ասոնի քեզ, Թոռնիկ, նախ որ մեր կովեր ազնիւ ցեղերէ
չեն, կը տեսնաս դու, փոքրիկ եւ դաճան բաներ են, մինչդեռ
Եւրոպիոյ անասնապահ ամէն ջանք եւ հնարամիտ փորձեր կ'
ղործ կը դնէ, ոչ միայն կովերուն, այլ եւ ամէն տեսակ անաս-
նոց ցեղերը ազնուացնել. մեք ոչ այդ խելքն ունինք եւ ոչ այն-
չափ հոգ. մեք այնպէս կը հաւատամք թէ այդ մի բնական բան
է որ մեր երկրի կովեր գաճան լինեն: Երկրորդ՝ արուեստա-
գէտ լսած եմ թէ արօտական չրջող անասուններ ինչպէս են
կաթնատու կովերը անդադար չրջելով, ծիծերուն աւելորդ
կաթը ուրիչ որակութեան կը փոխուի կամ ջուր կը դառնայ:
Ազգնօք, եթէ սովորութիւն լինէր, ինչպէս ոչխարներն կէս ա-
ւուր պէրատեղ կուգան եւ կը կթուին, նոյնպէս կովերն էլ կըթ-
ուին, գուցէ ծիծերուն մէջ լցուած կաթ պարպելով մինչեւ ի-
րիկուն կրկին անգամ լեցուէր եւ նորէն կթուէր: Սորա փորձ
չատ դիւրին է, բայց մեր անդադար աչխատաւոր գիւղական
բնանեաց վերայ. այս նոր աչխատութիւն եւս կրնա՞նք բար-
դել:

Թողունք այս, եթէ ասենք մեր գիւղացւոց, որ կթան կո-
վերն ախորին մէջ պահեն, գարնան կանաչ խոտ քաղելով կեր-
ցունեն եւ ամառն չոր խոտ: Լաւ կաց, Թոռնիկ, եթէ այսպիսի
մի բան խօսինք բոլոր գիւղացիք կը խնդան մեր վերայ, քանի
որ այնչափ ընդարձակ խոտաւէտ լեռներ, հովիտներ ունինք,
որ անմշակ մնալով միայն արօտական տեղեր են. յիմարութիւն
է այդ պատուական արօտները թողնել, գորս անասուն ինք-
նին իւր բերնով կարածայ առանց մեր աչխատութեան, ելնել
գարնանէ խոտ կերցունել կթան կովերուն, քանդի խոտ միայն
ձմեռան պաչար է: Գիւղացւոց այս դատաստան չատ իրաւացի
է, եթէ Եւրոպացի անասնապահ իւր կովեր այդ եղանակաւ կը
պահէ նա պատճառներ ունի, նախ որ արօտատեղ չունի, երկ-
րորդ՝ կովերու առատ կաթէն մեծ չահավաճառութիւն ունի,

ամէն օր ահագին քանակութեամբ կաթ կը վաճառէ, իսկ մեր պիւղացիք եթէ ունենան առատ կաթ ու եմ պիտի վաճառեն, թէ՛ եւ կարող են իւղ չհնելով քաղաքացւոց վաճառել, բայց այդ իրենց համար մի հնչին շահ է, եւ դու կը տեսնա ս, Թոռնիկ, չինականին խելքն ու հաշիւ, այն ինչ պատրաստ եւ վթիւր, գեղջն բառնալով կը տանի քաղաք կը ծախէ եւ մեծ շահ կը տարի:

Դառնանք մեր առաջի նիւթին վերայ, Թոռնիկ, կամենաս կոմերու վերայ բաւական չատ խօսեցայ, եւ միայն այն է որ ցոյց տամ քեզ, թէ մեր պիւղական ժողովուրդ անասնապահութեան մասին չատ եւս մնացած է. նա չի պիտեր, որ անասնաբուծութեան երկրագործութեան մի կարեւոր ճիւղն է. աւելի չահաւոր եւ արդիւնաւոր, որոց փութոյն եւ զարմանին համար այնչափ տաժանելի աշխատութիւն պէտք չէ ինչպէս հողագործութեան, իւր չահն եւս թերեւս հողագործութենէն աւելի է: Ահաւասիկ քեզ մի կարճ հաշիւ տամ Թոռնիկ, որ աւելի լաւ համոզուիս:

Եթէ ունենամք հինգ կով, հինգ մառակ գոմէշ, հինգ ձի եւ հինգ էշ մառակ, ամբողջ կը լինին քան հատ չորս տեսակէն, հատանական է միշտ որ քանէն տասն եւ հինգ հատ ծնին, եւ երեք տարիէն յետոյ՝ գործածելու կամ ծախելու վիճակին կը հասնին, եւ ամէն տարի եռեւ եռեւ ծնելով որչա՞փ կը բազմանան նոյնչափ չահն եւս կը բազմապատակի: Սոյդ է որ առջի տարիներ այնչափ մեծ չահ ցոյց չիտար այս փոքր դրամագլուխ, բայց այնպիսի ինքնաճուն դրամագլուխ մի է որ երթալով կաճի, եւ քանի աճի իւր չահ կը բազմապատակէ: Զկայ բնաւ աչխարհիս վերայ ուրիչ կերպ չահավաճառութեան այնպիսի չահ, որ հատասարի տատարաբուծութեան չահուն: Օրինակ եւ ապացոյց կուզե՞ս, Թոռնիկ, տես մեր պրացի քիւրդեր, որ քան գմեզ սրամիտ են այսմ մասին, եւ աւելի անասնապահութեան ոյժ կուտան քան սոսկ հողագործութեան, դի փորձով հասկցած են անոր արդիւնք: Տե՛ս հազարներով ոչխար կը պահեն, հարիւրներով սեւատաւար, բազմաթիւ եզներ ըսուած ձիեր եւ այլն: Մեք կը տեսնամք, ոչ կըզգամք եւ ոչ կը հաշուենք թէ կարգ մի ցեղապետ քիւրդերուն հարստութիւն՝ անասնապահութեան երեսէն է: Ասա, Թոռնիկ, նոքա հովասուն ընդարձակ արօտատեղեր ունին, պատեհութիւն ունին եւ ի տարկլ հարկին կարող են պաշտպանել իրենց անասուններ թշնամի հրոսակներէն, այո՛, Թոռնիկ, այդ եւս մի կարեւոր դիտողութիւն է, բայց ես կը խօսիմ սկզբունքի վերայ միայն, թէ անասնոց բուրդ աւելի չահաւոր է: Այդ ձեր ներկայի դիտողութիւն դուցէ այսօր կայ եւ վաղը կը վերջանայ. դի ժամանակ կերթայ եւ ժամանակ կուգայ, եւ կը բերէ իւր հետ խաղաղութիւն եւ ապահովութիւն չնորհիւ մեր աչխարհակէն տէրութեան:

Է՛, Թոռնիկ, այս դասը չատ երկար եղաւ, եւ չատ տեղեր որոչ նիւթեր իրար խառնուեցան, այժմ պիտի խօսիմ քեզ ոչխարի չահաբերութեան եւ դարմանի վերայ:

———o———

ԺԵ.

ՈՉԽԱՐ

ԵՒ ԻՒՐ ԱՄԵՆԱՇԱՀ ԱՐԴԻՒՆՔ

Աչխարհի բոլոր ընտանի կենդանեաց տեսակին մէջ, ամենէն չահաւոր կենդանին ոչխարն է, որ մի տարուան չրջանին մէջ գրեթէ իւր գնոյն չահասար արդիւնք կուտայ՝ մի մաքին մեր երկրի միջին գնով կարժէ յիսուն դահեկան: Մաքին կուտայ տարին մի գառն, որ կարժէ քսանչէն մինչեւ քսան եւ հինգ դահեկան, երկու քաչ պանիր երկու քաչ իւղ կուտայ, այն եւս կարժէ տասն եւ վեցէն մինչ քսան դահեկան, մի քաչ եւս բուրդ կուտայ, էն էլ հինգ դահեկան հաչուելով ամբողջ ի միասին կը լինի քառասուն եւ մէկ դահեկան, թէ որ ժաժիկն էլ հաչուեմ կը հասնի մինչեւ քառասուն հինգ դահեկան:

Ոչխար, չատ օրհնեալ, հեզ, ընդասուն եւ անմեղ կենդանի է. անապատի ճգնաւոր Յովհաննէս Մկրտիչ երբ տեսաւ գՅիսուս Աստուծոյ գառն կոչեց զինքն: Հայր Աբրահամ երբ Իսահակ կապելով զբաւ սեղանին վերայ, որ պիտի մորթէր, հրեչտակ կանչեց զինքն, Աբրահամ դէպ ի վեր նայեցաւ տեսաւ որ պատուական մի խոյ կախուած է Սաբեկայ ծառէն, Աստուած զրկեր էր այդ խոյ որ Իսահակի փոխան՝ զոհ լինի եւ Իսահակն ազատուի:

Ոչխար չատ զարմանալի ածուն կենդանի է, որովհետեւ փոքր եւ հանդարտ բնաւորութիւն ունի. հազարներով կարող ես պահել մէկ տեղ: Ոչխար թէ փափուկ եւ թէ դիմացկուն մի կենդանի է, ամառն չոգէն չատ կը նեղուի մանաւանդ երբ իւր աբօտատեղ դաչտավայր լինի, իսկ ձովասուն լեռներ եւ լեռնադաչտեր ոչխարի համար արքայութիւն է: Այն գիւղերը որ դաչտավայրի մէջ չինուած են, եւ ընդարձակ մարգագետին ունին, ինչպէս մեր գիւղ չատ յարմարութիւն չունին ոչխար պահելու համար. մանաւանդ չքոտ մարգագետիններ մի տեսակ հիւանդութիւն կը պատճառեն արածող ոչխարներուն եւ այս տեսակ հիւանդութեան «Բեախաձակ» կասեն, որ կարծեմ քիւրդերէն պէտք է լինի:

Իսկ լեռնային գիւղերն, որ ընդհանրապէս քիւրդերուն բնակավայրն է, ոչխար պահելու չատ ընդարձակուած է. վասն զի քիւրդեր այս մասին մեզմէ աւելի խելացի

են եւ չահադէտ։ Հազարներով ոչխար կը պահեն եւ պիտեն քաջ դարմանել։ Նախ որ իրենց արօտավայր տեղերը շատ լայնածաւալ են, խոտաւէտ լեռներ, ծաղկաբոյս հովիտներ, աղբիւրաշատ ձորեր՝ մեծ բաժին եղած է իրենց, ուր ամռան կարածեն ոչխարները, եւ ձմերան համար, որչափ ուզեն կարող են խոտ քաղել պատրաստել մեծամեծ դէզերով, եւ միայն այն ժամանակ խոտ կուտան ոչխարին երբ ձիւն սաստիկ կուգայ, եւ կը ծածկէ բոլոր լեռներ եւ արեզդէմ պառնկներ, իսկ երբ ձիւն այնչափ շատ չի լիներ եւ քամին արեզդէմ լեռներու ձիւները կը տանի, ոչխար կարող է արածել եւ կշտանալ, դիշերն եւս ոչխարներ լեռներուն ծոցաւոր տեղեր կը մնան ուր որ հով չի բաներ եւ արեզդէմ է։ Այս բացօթեայ ջերմին տեղերուն քիւրդեր հաւշի կասեն։ Ժամանակ կը լինի որ ոչխարի հօտեր, մինչեւ երեք օր կարող են անօթի մնալ հաւչիներուն մէջ մինչեւ որ ձիւնաբուք քամին անցնի։ Սորա համար ասի քեզ թէ ոչխար ամրան չոգին չի դիմանար, բայց ձմրան ցուրտերուն դէմ կը մրցի։ Տէր Աստուած հոգալով՝ այդ խեղճ կենդանին թանձր բուրդով նորա քամակ պատսպարեր է. մինչ այդ օրհնեալ կենդանւոյն բուրդով մեր թիկունք չի՞ տաքնար։

Իսկ մեք գիւղացիքս, որ մեն մի տան սակաւաթիւ ոչխարներ ունիմք, ձմերան գոմի մէջ կը պահեմք, եւ ցորեկներ դուրս հանելով ձեան վրայ խոտ կուտամք եւ նորէն կը գոմենք։

Ոչխարի գոմ իւր քանակութեան չափով պէտք է ընդարձակ լինի, այնպէս որ առանց նեղուելու նստեն, կանգնին. տանիքէն եւ պատերէն պէտք է երդիք ունենայ, վասն զի ոչխարին համար շատ պէտք է մաքուր օդ, նա սովորած է լեռներուն հովասուն օդ ծծել միշտ։ Ոչխար մաքրութիւն եւ չորութիւն կը սիրէ, պէտք է միշտ գոմին յատակ չոր եւ մանր փայտն պարզել, զոր պէտք է ամրան հաւաքել ու պահել։ Նմանապէս մեծ հոգատարութիւն պէտք է գոմի տանիքին համար, դի կաթիլք շատ վնասակար են ոչխարին։

Գարնան, Ապրիլ ամսոյ կիսուն կսկսին ոչխարներ հետզհետէ ծնիլ, երբ դուրս եղած կարածան նորաբուսիկ եւ հին խոտերով։ Նոր ծնած գառներ եւ ուլիկներ հովիւ իւր իշուկին բառնալով իրիկուան գիւղ կը բերէ։ Մայիս ամսուան մէջ երբ արօտներ կը զօրանան կսկսեն ոչխարներ կթել։ Կէսօրին հովիւ ոչխարներ կը բերէ պէրատեղ, կը տեսնաս որ գիւղի հարսներ եւ աղջիկներ կաթի կժեր եւ կթոցներ առնելով կուգան պէրատեղ, ամէն մէկ իւր ոչխարներ կը կթէ։ Իղ նրջանիկ կթուորներ գարնան գոյնգոյն ծաղիկներով կը գարդարեն իրենց գլուխ եւ կաթի կժերուն բերան, կը չալկեն, ուրախ ուրախ երդերով գիւղ կը գառնան։ Եւ երբ կթին կը լմննայ, գառնարածն որ գառնուկներ եւ ուլեր առանձին տեղ պահած է Թող կուտայ, գու տես էն ժամանակ մի գուարճալի տեսարան, ոչխարներ կը բառաչեն, գառներ կը մայեն, կր թուի թէ մայր ոչխար իւր գառնուկին հետ կը խօսի եւ գառնուկ մօր հետ. հարիւ-

բաւար ոչխարներ պահներ կը խնամուին իրարու հետ, մինչեւ պահն պահներն իրենց բուն մայրերը, բուն մայրը երբէք օտար պահն չի ընդունիր իր տակը: Այս պարմանալի է հովուին հարատարութիւնն, երբ պահն կը մոլորի չի կրնայ պահել իր մայրն, հովիւն իսկոյն կրնկ պահուկն եւ կը յանձնէ իր մօր: Եւ ինչպէս կը նանչնայ պիտի ս, բաւական է որ նա ծնած ժամանակ տեսնայ մի անգամ, պիտես թէ լուսանկարի պէս նորա ձին պահն եւ մօր պատկեր էնպէս կը տպաւորի նորա անմշակ մարմն մէջ, որ նա կարող կը լինի հարիւրաւոր ոչխարներ պահներն՝ առանց եւ նաբր ծնած գոյնով իրարու նման սրատես աչքով սրսէլ իրարմէ: Այսպիսի հովիւներ չատ հազուագիւտ են, եւ պակաս կը կոչուին, որ սրատես եւ ճարպիկ ասել է:

Ջմռանամբ այս տեղ, Թոռնիկ, թէ հովուին համար չատ կարեւոր են գամբռ հոմժկու գայլասեղդ չներ, չատ ձիչտ է թէ որ ասենք հովուին թիկնապահ եւ յառաջապահ գինուորներ են, որ հօտին առաջ երթալով կը գիտեն չորս կողմն: Եթէ մի գայլ տեսնեն հեռուստ, տես դու ինչպէ՞ս խմբովին կը յարձակին, մինչեւ հալածեն: Կր պատահի երբեմն եթէ հասնեն բռնեն գայլ եւ խեղդեն, այն օր հովիւն իւր քաջարի չներուն մեծ ձաշ կուտայ: Որ կը պատրաստուի հացով եւ իւղով, որուն ճաշուն կասեն: Իսկ չներու սովորական կերակուրն է կաթ, որ մի մեծ փայտէ կտոր մէջ կը լեցնէ հովիւն ադամօրէն, գարէ հացն էլ մէջ կը բրդէ, էդ քաղաքավար չներ չուրջ կը բոլորին եւ կուտեն առանց կռուի: Միթէ քաղաքի փողոցի անօթի չնե՞րն են, որ ոսկորի վերայ կռուեն: Հովուի չներ պիտես թէ մի վեհանձն բնաւորութիւն ունին, ոչինչ տեղ չեն հաչեր, բայց հօտին մօտ անծանօթ մարդ տեսնան իսկոյն կը յարձակին:

Վերջապէս, Թոռնիկ, գամբռ չներ չատ պիտանի են ոչխարի հօտին համար, եթէ չը լինին գայլերէն չատ վնաս կը հասնի ոչխարներուն եւ հովիւ միայն կարող չէ պաշտպանել հօտն: Մանաւանդ մշուշ եղած ժամանակն չգիտեմ, գրքեր հովուին անուն չատ կուտան. չներն ինչու չեն լիչեր, որ հովուին օգնական զօրավիգն են: Մեր ոչխարի չներուն լաւ նայէ, Թոռնիկ, եթէ տկարանան ուժաթափ լինին այլ եւս կարող չեն գայլեր հալածել, նմանապէս հովուին եւս լիովին վճարել եւ աւելի հոգայ ու երբեմն պարգեւներ տուր պապօր հովուին: Գիտե՞ս դու, ոչխարի հովիւ ժողովուրդի հովուին չի նմանիր, որ առանց վարձքի ժողովուրդ հովուէ ու համբերէ: Ինչպէս մեր գիւղերու քահանաներ:

Մոռցայ խօսել, Թոռնիկ, թէ ոչխարներուն ժամանակին աղ տալու է, ոչխարներ չափազանց աղ կը սիրեն, եթէ աղ չուտեն իրենց ոչ կաթին եւ ոչ մսին մէջ համ կը լինի: Թէպէտ այն գիւղեր որ վանայ կամ Արճակու ծովուն մօտիկ են՝ աղի տեղ ծովու ջուր կը խմցուենն, որ վնասակար է, վասն զի այդ ծովերուն ջրեր աւելի բորակ ունին իրենց մէջ, եւ ոչ թէ զուտ աղ,

Թող այս երբեմն եւս չափազանց խմելով կը վնասուին, ուստի աւելի լաւագոյն եւ օգտակար համարուած է աղն:

Հովուական կեանք շատ անմեղ եւ երջանիկ կեանք է, Թոռնիկ, թէ եւ մարդիկ կը կարծեն, թէ հովիւները մի ապերջանիկ մարդեր են, մարդոց ընկերական կեանքէն դրկուած, անբան անասնոց հետ կապրին, միշտ ամայի լեռներուն վերայ կը չըրջին, շատ տխմար ու քթամիտ կը լինին:

Այս կարծիք շատ սխալ է, հովիւները իրենց արուեստին հմտութիւն քաջ գիտեն, ոչխարներու ամէն կերպ հիւանդութիւններ կը ճանչնան, գիտեն դեղն ու դարման, լեռներու մէջ դեռ անծանօթ մնացած ամէն ծաղիկներու, բոյսերու արմատներուն զօրութիւն փորձով գիտեն:

Հովուական կեանք հին նահապետաց կեանքի մի պատկերն է, ուր կը տեսնամք ոչ միայն այր մարդ, այլ եւ աղջիկները ոչխար կարածէին՝ ինչպէս Ռեբեկայ, Ռաքել եւ այլն:

Այդ լեռնասուն հովիւները, այո՛, միշտ երջանիկ են, երբէք հիւանդութիւն չը գիտեն. զի նոքա ամենամաքուր օդ կը ծծեն, եւ ինչ՞ է իրենց բնական ու սովորական կերակուր, գիտե՞ս՝ մաքիները կը կթեն. այն փրփրուն անխարդախ կաթին մէջ կը բըղեն հաց, պաղ աղբիւրի մէջ կը դնեն, դըգալով կուտեն. նոքա ուտելու ժամ ու ժամանակ չեն որոշեր. երբեմն գիշերապահուն կաթ կթելով կը դնեն պաղոց մինչեւ առաւօտ, կը նայեա որ այդ կաթին երես մի մատ սեր կապած է, էդ էլ հովուին առաուան նախաճաշիկն է: Հովուին խմած ջուրն, այն սառն–ստակ աղբիւրներու զուլալ ջրերն են. հովուին չունչ ամենազան ծաղիկներու բուրումն է եւ իւր ունգունք նոցա հոտով կը զմայլի: Հովուին գիշերուան քուն շատ անդորր եւ անուշ է. նա չունի կակուղ անկողին, նա կը տառկի գետնախոչոտի, մի քար գլխուն բարձ կը դնէ, եւ իւր թախտ կափանակ վրան կը քաշէ, նա կը քնանայ եւ չներ պահապան կը լինին հօտին: Հովուին քուն շատ թեթեւ ու կարճ է. նա գրեթէ կիսարթնուն կը ննջէ, զի միշտ իւր սրտին մէջ կասկած եւ երկիւղ ունի, թէ գայլեր գիշերուան պահուն յանկարծ կը յարձակին հօտին վերայ: Զարմանալի է երբեմն՝ հովիւ երապի մէջ գայլոց գիշերուան պահուն յանկարծ կը յարձակին հօտին վերայ: Զարմանալի է երբեմն՝ հովիւ երապի մէջ գայլոց վհատականներ կը տեսնայ, նա կսկսի քունին մէջ ինքնախօս լինել եւ չներ քչքչել եւ մերթ եւս իսկոյն լեր կը ցասկէ չխոթուած:

Հովիւ դեղարուեստի դպրոցէն ելած չէ: Թոռնիկ, բայց ինքն բնական երաժիշտ է. նա իւր հովուական փողն առնելով կը նստի բարձր քարի վերայ՝ կսկսի փչել, եւ գիտե՞ս որչա՞փ քաղցր եւ անուշ է այդ հովուական փող: Մերթ եւս հովիւն իւր փողով երբեւ զօրավար մի հրամանատարութիւն կանչ իւր հօտին, ցրուածներ կը ժողվէ եւ իւր մօտ կը կանչէ. մանա–

ւանդ աղ տալու ժամանակ. ի՞նչպէս հօտն միահամուռ կը դիմէ դէպի աղն, որոյ կարօտութեան դէմ հոգի կուտան ոչխարնեը:

Ահա հովուին կեանքն ու գործն, շատ համառօտ նկարագրեցի քեզ, Թոռնիկ, բայց խնդիրը մի կայ, մեք որ հովուին կեանք երջանիկ կը համարինք, բոլորովին ապատ աչխարհի աղմուկներէն, բայց տեսնանք, թէ հովիւն էլ իքնդինքը երջանիկ կը համարի՞ եւ իւր կեանքէն գո՛հ է: Սորա համար խելացի մարդոց մի առակ միտքս կուգայ, խօսիմ քեզ, ուշադրութեամբ մտիկ արա:

Մի հարուստ հովիւ որ շատ ոչխարներու եւ տաւարներու տէր եղած է, մի օր ծովուն մօտիկ մարգագետնի վերայ, երբ իւր անասուններ կարածայ, աչքն դէպի ծով կը դարձունէ, կը տեսնայ ծով մեղմաչունչ գեփիւռէն ծածանելով կը ծիծաղի, վաճառականաց նաւեր առագաստներ պարզած ու լցուած դէպի նաւահանգիստ կուգան:

Մեր անվարձ հովիւն հրապուրուելով այս բաղդին տեսարանէն, մի ա՞ր կը քաչէ եւ կսկսի իւր բաղդէն դժգոհել. երանի՛ ես էլ մի վաճառական լինէի, ծովով ու ցամաքով աչխարհէ—աչխարհ ճամբորդէի, լսէի, աչխարհի՛ բաներ հասկնայի, պատուաւոր վաճառական լինելով անուն հանէի: Ի՞նչ է այս իմ կեանք. գիշեր ցորեկ անասնոց հետ կեանք կը վարեմ, աչխարհ բոլոր քաղաքակրթութեան եռեւ կը վազէ. ես դորա համ ու հոտ չ'գիտեմ, իրաւ է որ տունս ամենայն բարութեամբ լի է, կը վայելեմ Աստուծոյ տուած բարիքները, ոչինչ կարօտութիւն չունիմ:

Բայց միթէ մարդոյն համար միայն ուտել խմել բաւակա՞ն է— հարուստ եմ՝ այլ ինչ օգուտ, որ անծանօթ մնացեր եմ, իբրեւ մի սոսկական հովիւ, թէ մեռնիմ՝ յիշատակս էլ կը կորնչի. ո՛վ է տեսեր որ հովուի գերեզմանին վերայ կոթող մի կանգնեն. ես կուզեմ որ անուն արձանագրուի աչխարհի մեծագործ մարդոց հետ, ապագայ սերունդ կարդայ եւ յիշէ դիս:

Այս խաբուսիկ երեւակայութենէն խաբուեցաւ մեր հովիւ. դնաց վաճառեց իւր բոլոր անասունները, մեծ գումար մի եղաւ. տուաւ դնեց բազում ապրանքներ, տարաւ նա, որ երթայ օտար աչխարհ վաճառէ: Այս մեր անգիր, անհաչիւ հովիւն ուրախ-զուարթ նաւելով նաւուն վերայ՝ ինքնին մտաւորական հաչիւ կանէր, այսպէս առի եւ այսպէս բարձր գնով սիտի ծախեմ, եւ այս առջի անգամին այսքան պիտի չահիմ:

Մինչդեռ հովիւն իւր այս հաչուով կը զուարճանայր, ծովն էլ իւր բնութեան հաչիւն սկսեց. սոսկալի փոթորիկ հանեց, նաւն տարաւ գարկաւ մի ցամաքի ապառաժներուն, խորտակեցաւ նաւ եւ բոլոր ապրանքներ թափեցան ի ծով, խեղճ հովիւն մի վերկութեան տախտակ գրկելով հազիւ ապատեցաւ, ելաւ ցամաք, եւ յետոյ մի ուրիչ նաւով դարձաւ եկաւ տուն՝ մերկ

կողոպուտ: Առաջ տէր էր, յետոյ վարձկան ծառայ դարձաւ, եւ հետզհետէ անասնոց տէր եղաւ, հասաւ իւր առաջի վիճակին: Մի օր գնաց դարձեալ այդ ծովեզրի արօտատեղն տեսաւ որ ծովն առաջուան պէս դարձեալ կը ծիծաղի իւր դէմը եւ նաւեր բարձուած կուգան:

Մեր հովիւ խելաբերելով կասէ, է՛, անիրաւ ծով, այլ եւս քո ծիծաղին չեմ հաւատար, տունս քանդեցիր: Բայց ես էլ քան հասկցայ քո փորձանքէն, թէ հովիւ վաճառական չի կրնայ լինել, եւ պէտք է այսուհետեւ իմ վիճակովս գոհ լինիմ եւ փառք տամ Աստուծոյ:

Տեսա՞ր, Թոռնիկ, այս առակ թող քեզ խրատ լինի, չի լինի թէ դու էլ մի օր ունայն երեւակայութենէն խաբուելով ասես. ոչխարներս ծախեմ, որ գութան տաւարներով ծախեմ, բոլոր արտերս ծախեմ, որ կը լինի մեծ գումար, երթամ ի Վան վաճառական լինիմ, թողնեմ գեղացիութիւն, եղնիմ քաղքցի. գեղեցիկ տուներ չինեմ, երբեմն ես երթամ Ըստանպոլ՝ գամ, մեծ վաճառականի վարկ ու համբաւ ստանամ եւ այլն: Դու չ՛գիտես, Թոռնիկ, դեռ անփորձ ես, թէ քաղաքային կեանքի փորձանք ծովու փորձանքէն էլ աւելի կործանիչ է, թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս: Հեռո՛ւ, հեռո՛ւ քաղաքէն եւ քաղաքացւոց կենցաղավարութենէն: Ապահով կեանք դիւղն է, եւ արդար վաստակ մշակութիւն է, հողագործ՝ վաճառական չի լինիլ, մաճակալն էլ ծովու նաւապետ կամ ղեկավար: Ինամակալ Աստուած ամէն մարդ իւր տեղ դրած է, որ աշխատեն. քաղքցին ի քաղաք, գիւղացին ի գիւղ, նաւապետն ի ծով, մաճակալն ի դաշտ: Մարդիկ երջանիկ կը լինին, եթէ գոհ լինին իրենց գտնուած վաճակէն եւ չ՛ձգտին այն բանին, որ իրենց ուժէն եւ չափէն վեր է, եւ չեն կրնար հասնել: Այնպէս չի հասկնաս, Թոռնիկ, երբ դու յառաջադիմել կուզես, ես քար կը դնեմ ոտքիդ առաջ, որ անշարժ մնաս ուր որ ես: Ո՛չ, իմ միտքս այն է, որ գիւղական կեանքի մէջ յառաջդիմես, տանուտէր լինիս, ագարակի տէր լինիս, հազար–հազար ոչխարներ ունենաս, բայց չը թողուս գիւղն ու դաշտ եւ միշտ յիշելով մեր առակ՝ ծովեզրին չը մոռնաս:

Աւարտելով այս երկար դաս, զոր խօսեցայ քեզի, ոչխարների խնամոց եւ դարմանի վերայ, այժմ պիտի խօսիմ անասնոց հետ գթութեամբ վարուելու մասին:

———o———

ԺԶ.

ԳԹԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԸՆՏԱՆԻ ԱՆԱՍՆՈՑ ՎԵՐԱՑ

Գիտեմք, Թոռնիկ, եւ սուրբ Գիրք կը պատմէ մեզ, թէ Տէր Աստուած երբ ստեղծեց բոլոր անասուններ, մի հանդէս

կապմեց, բոլոր կենդանիներն բերաւ Ադամ թագաւորին առ–ջեւէն կարդ – կարգ անցուց, ցոյց տալով թէ այս ամէն քո իշխանութեան ոտքի տակ դրած եմ: Ինչպէս Դաւիթն էլ կը խօսի. «Զամենայն ինչ հնազանդ արար ի ներքոյ ոտից նորա դիաչն՝ եւ զարջառ եւ զամենայն ինչ»:

Այս անասնոց մի մասն ընտանեցած են մեզ, եւ մեր բոլոր աշխատութեանց մէջ կը ծառայեն, կը հնազանդին ինչպէս որ ուզենք: Մի մասն էլ կայ, որ ազատ եւ ապստամբ են մարդոյն դէմ. զի մարդէն աւելի հզօր եւ պատուող գազան են, որ հե–ռաւոր անապատներ եւ աւելի անտառներու մէջ կը բնակին՝ եւ ստեղծող Աստուած չի մտնար անոնց, կերակուր կուտայ, Ա–րիւծի կորիւնները կը մռնչեն, եւ Աստուծմէ իրենց կերակուր կը խնդրեն: Եւ ի՞նչ է իրենց կերակուր. տկար կենդանիները, դորս պէտք է աշխատութեամբ որսան, ուտեն եւ ապրեն: Այս աշխարհի մի բնական օրէնքն է, որ տկարներ ուժովներուն կերակուր լինեն: Թողունք ցամաքի աշխարհ, ծովու աշխար–հին մէջն էլ այդ օրէնքը կը տիրէ. կը տեսնաս որ փոքրիկ ձուկ–ներ, մեծ ձկներուն միշտ կերակուր կը լինին:

Բայց չը կարծես, Թոռնիկ, թէ այդ անընդել եւ անզուսպ պատանիներ բոլորվին ազատ են մարդոյն տիրապետութենէն. ո՛չ, մարդ իւր ճարտար հնարամտութեամբ կարող կը լինի որսալ այդ կատաղի գազաններ եւ վանդակներու մէջ փակել, եւ այն աստիճան կրթել զանոնք, որք իբրեւ մանուկ մի կը հնազանդին իրենց կրթող տիրոջ:

Իսկ մեր ընտանի անասուններ այնչափ ընտելացած են մեզ, որ մեզ հետ կապրին, գրեթէ ընտանեկից կը համարուին, եւ մեր բոլոր թէ մշտական աշխատութեան եւ թէ ուրիշ բաներու մէջ աշխատակից են:

Թէպէտ մեք մեր անասնոց տէր եւ իշխան ենք, կը ծեծենք կը չարչարենք եւ անպատիժ կը մնամք, թէեւ երկրին օրէնք անասնոց չարչարելու համար սահմանեալ պատիժ ունի: Թող օրէնք, Եւրոպային մէջ յատկապէս անասնոց պաշտպան ընկե–րութիւն կայ, որ կարգուած պաշտօնեաներ ունի, ոստիկանաց պէս կը հսկեն, եթէ տեսան մէկն որ անգթութեամբ կը վար–ուի ո՛ եւ իցէ անասնոց դէմ՝ իսկոյն կը բռնուի եւ իւր պատիժ կը կրէ: Եթէ տեսնան որ կառավար մի իւր ձիերուն զարման խնայելով վատուժ եւ տկար պահած է, այնպիսին իսկոյն պա–տիժ կը կրէ եւ կը տուժէ, իսկ այն որ իւր բեռնատար ձին այն–չափ լաւ զարմանած է, որ ահագին պալեաներ բարձուած մի սայլի՝ միայն կը քաշէ, պաշտպան ընկերութիւն՝ այնպիսի կա–ռապանաց պարգեւ եւ մրցանակ կուտայ:

Մեզ համար այդ բան չկայ՝ ոչ պատիժ եւ ոչ մրցանակ, բայց մեր մրցանակ կամ պարգեւ մեր չահն է, վասն զի մեք մեր աշխատաւոր անասուններ որչափ լաւ զարմանենք, առոյգ եւ ուժեղ պահենք, այնչափ աւելի չահ կը լինի մեզ նոցա կրկ–նապատիկ աշխատութենէն: Իսկ երբ մեր անասուններ տկար

եւ անուժ լինին, մեր վարուցան եւ ամէն ինչ տկար կը լինի, այդ չատ յայտնի բան է, երբ գործիչներ տկար լինին, գործն էլ հետեւապէս տկար կը լինի: Օրինակ աչքիդ առաջ է, Թուռնիկ· այն գութաններ, որ ուժեղ գոմէշներով ու եզներով լծուած են, որչափ աւելի տեղ կը վարեն, քան այն գութան, որոյ անասուններ նիհար եւ ուժաթափ լինելով, մի օրավար տեղն հազիւ երկու օր կը վարեն:

Եթէ միայն մեր չահ նկատելով դարմանենք անասուններ, այդ մի առաքինութիւն չէ, այլ արդարութիւն կը պահանջէ որ բնականապէս գութ ունենանք անասնոց վերայ, վասն զի անասուններն էլ աչխարհիս վերայ մեզի պէս ցաւակցութիւն ունին, կարօտ են մեր օգնութեան: «Արդարն ողորմի անասնոյ իւրում, ապիք ամբարչտաց անողորմ են», կը խօսի սուրբ Գիրք: Տէր Աստուած սուրբ անասուններ տուաւ մարդոց, որ մարթեն եվեն ուտեն, բայց օրէնքով կարգիլէ, որ չգենուն գառն ի կաթն մօր: Երբ նորա մայր իւր նորածին գառնուկին վերայ կը գորովի, որչա՞փ անգթութիւն է կաթնկեր գառնուկին արիւնն կաթին հետ խառնել, որով խեղճ մայր բնական գթով մորմոքելով կը բառաչէ եւ գառնուկ կը կանչէ: Անասնոց բնական գութ ժամանակաւոր է· այնչափ կը տեւէ՝ մինչեւ նորածին գառնուկներ եւ որթիկներ կաթէն կարուին, իսկ մարդկային ծնողական գութ մինչեւ ի գերեզման կը տեւէ: Եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աչխարհ այդ հաչիւ չունի, կաթնկեր գառն էլ, հորթն էլ, ի միասին կուտէ· ոչ Մովսէսին մտիկ կուտայ եւ ոչ բնական գթոյն: Բայց զարմանալի է, երբ օրէնք կը դնէ որսորդներուն համար, որ թռչուններուն ձագ հանած ժամանակ որսորդութիւն չանեն: Այդ ինձի էնպէս կը թուի· այնչափ գթութեան համար չէ, որչափ այն հոգածութեան համար թէ վաղուն գինչ կերիցուք, մի գուցէ այդ համադամ թռչնոց կերակուր պակսի ապնուականաց սեղանէն:

Գթութիւն այնչափ մեծ առաքինութիւն է, Թուռնիկ, որ ոչ միայն զգալ կուտայ մեզ խնայել եւ գթալ մեր ընտանի անասնոց վերայ, այլեւ նոյն իսկ պատառող գազանաց վերայ անդամ կը շարժէ մարդոյն սիրտ: Այդ մասին յարմար մի սիրուն առակ խօսիմ քեզ, որ գթասիրութեան մի ճիշտ օրինակ է:

Մի մատաղ եղնիկ, իւր բնական այրին մէջ ծնած ժամանակ, չգիտեմ ինչպէս կը լինի՝ իւր ձագեր կը մեռնին, խեղճ եղնիկ կը թողու իւր մեռած ձագերն, կելնէ կը չորչի լեռան անտառին մէջ, մի օրչի պատահելով՝ կը տեսնայ որ երկու հատ դայլու նորածին լակոտներ անօթի նուաղած լինկած են: Գուցէ իրենց մայր ոչխար ուտելու երթալով՝ չներչն խեղդուած էր, լակոտներ անմայր մնացեր էին: Գթասիրտ եղնիկ մայրենի գորովով խղճալով գայլու լակոտներուն վերայ, ի՞նչ կը լինի ասաց, որ ես այս անտէր լակոտներ անուցանեմ, քանի որ ծծերս կաթով լեցուած են, մինչեւ որ մեծնան:

Էդ անտառի մէջ մի դրացի ճգնաւոր կար, գիտես, Թուռ-

նիկ, ճգնաւորները աշխարհէ հեռացած աղօթասէր մարդիկ են, բայց ծնողական գթոյ քաղցրութեան չատ ճաշակ չունին: Է՛, անխելք եղնիկ, կասէ ճգնաւորը. կը զարմանամ, դու ի՞նչպէս այդ գայլոյ լակոտները կը սնուցանես, չե՞ս դիտեր, որ դոքա մեծնան գայլ կը լինեն եւ գուցէ առաջին անգամ ձեր արիւն ծծեն: Էդ բան ես չեմ մտածեր, այլ կը մտածեմ միայն բարիք մի անել, կը պատասխանէ բարեսիրտ եղնիկ, ի՞նչ անեմ, ես կաթ ունիմ, ճաղ չունիմ, այս խեղճերը մայր չունին կաթի կարօտ են, պէտք է մայր լինիմ, հոգամ գիրենք: Է՛, ճգնաւոր եղբայր, միթէ՞ մարդոյ ծնածներն ամէնք բարի կը լինին, եւ երբ մեծնան գայլէն աւելի չարագոյն չե՞ն: Այս մի առակ է, Թոռնիկ, ուրիշ մի եղած բան պատմեմ քեզ, զոր ես աչքովս տեսայ, եւ դու տես թէ ինչպէս գթասիրութիւն երբեմն գմարդ ծայրայեղութեան կը տանի, գիտենք, թէ մարդ մարդոյ վերայ կամ ընտանի անասնոց վերայ գթալ սովորած է, բայց չենք տեսեր թէ մարդ գայլոյն գթութիւն անէ, որ միշտ ոչխարներ կը գիշատէ:

Հայրիկ, երբ Հովիւ ընտրուեցաւ Մշոյ վիճակին, Վարագէն Ս. կարապետ երթալու ժամանակ, ես էլ հետն էի, գնացինք հասանք Զիարէթ գիւղ, որ քիչ հեռու է Գլակայ վանքէն: Էդ գիւղի մարդիկ չատ պատիւ արին Հայրիկին, մեղրով սեր, մեղրով կարագ, խորոված գառն կերանք ու կերանք, էրնէ՛կ էն աւուր:

Ճաշէն յետոյ տեսանք էդ գիւղի կարիճ երիտասարդներ մի ողջ գայլ բռնած են, բերին ու ոտքերուն մէջ փայտ դնելով պիրկ կապած՝ էնպէս բերին ձգեցին Հայրիկին առաջ: Է՛, Հայրիկ, ասին մեր բախչիչ տուր, այս միջոցին էդ խեղճ գայլ աչքեր գարձուց դէպ ի Հայրիկն, էն ժամանակ ես տեսայ որ Հայրիկին չատ գժար եկաւ, եւ չատ զգացուեցաւ, հարցուց թէ ո՞ւր տեղ բռնեցիք այս գայլ, ասին թէ դեղին մօտեր. եկեր էր պահուըտեր էր գոմին պատի մի քունջ, որ գիշեր ելնէր ոչխար գողնար ուտէր: Հայրիկն ասաց. միթէ՞ ոչխար ձեզի համար հալալ է, գայլու համար հարա՞մ է. Աստուած գայլն էլ ոչխարին հետ ստեղծեր է եւ իւր գըտմաթ տուեր է. դուք ազատ կերպով ոչխարներ կը մորթէք կուտէք, ի՞նչ կը լինի որ այդ խեղճ լեռան աղքատին էլ բաժին տաք, դուք գրպարտութիւն կանէք այս գայլուն վերայ, նա չէր եկեր ոչխար գողնալ, այլ լսեր էր թէ գէղ խաչ օգնեա մատաղ գայ, եկեր էր մատաղ ուտելու. ո՞վ գիտէ քանի՞ օր անօթի մնալով ուժէ ինկած, հազիւ ինքզինք ձգեր է գէղն, դուք վրան հասնելով բռներ էք, եւ որպէս թէ մեծ քաջութիւն արած էք, քախշիշ կուտէք: Մեծ բախչիչ կուտամ ձեզ, տարէք գէղէն դուրս արձակեցէք խեղճ գայլ, թող երթայ իւր բանին: Այս որ լսեցին գեղացիք, սկսեցին մռմռալ իրարու հետ, ծօ մարդիկ, էդ Հայրիկ հովիւ եկած է մեր երկրին՝ մեր ոչխարներ գայլերո՞ւն պիտի տայ, մեք հազար ճորով գայլ մի բռնեցինք, նա կասէ

արձկեցէք: Հայրիկն այս տրտունջն լսելով՝ սկսեց իւր գայլու առակները: Մտիկ արէք զիւղացիք, ձեզ մի առակ խօսիմ: Մի գայլ եօթն օր եօթ գիշեր սարեր ձորեր չրջելով բան մի չինկաւ ձեռք, տեսաւ որ անօթի պիտի մեռնի, ասաց ուշիկ ուշիկ երթամ մօտի գեղն, գուցէ Աստուած մի գրամաթ տայ ինձ: Ինձմ գայլ խելամաղ իրիկուան մութին կը հասնի մի գիւղ, մի դռմի պատի տակ կը կծկուի: Էդ դռմի պատի ճեղքէն գայլ դէպ ի ներս կը նայի, որ ճրագներ կը վառուին, ոչխարներ կը մորթուին, չներն էլ մի կողմ չնթռկած եւ աչքերնին տնկած իրենց բաժինին կսպասեն:

Այստեղ գայլուն սիրտ դառնացաւ եւ սկսեց ինքնին ասել, է՛, անիրաւներ, այդ բան եթէ գայլն անէր, ի՞նչ վայնասուն կը հանէիք· դուք, հովիւներ չներով բրերով գայն պիտի հալածէիք, ես արդ դրկուած ու նուաղած աչքով կը դիտեմ ձեր այդ արածներն, գայլու անուն եղած է, ոչխարներ դուք կուտէք, դուք յիրաւի կերպարանքով մարդ կք, այլ բարքով մարդազեղ կք, դուք չէք տեսնար այն մեր ղրացի մարդագեղը, որ ընկ խոմբով կը յարձակին եւ ձեր ոչխարի հօտեր պըռանելով կը տանեն, ձեր եւ ձեր չներու քաջութիւն միայն խեղճ գայլերու վերայ կը փորձէք, որոնք չատ սակաւապէտ եւ ձեզմէ աւելի խղճմտանք ունին:

Գայլու այս գանգատն ու դատաստան չատ իրաւացի է, սիրելի գիւղացիք, գայլերն էլ պիտի ապրին աչխարհիս վերայ, դուք կուզէք նոցա սերունդ հատցունել, պէտք է գիտնաք որ գայլեր ձեզ համար չատ օգտակար են, եթէ գայլերուն ահ չը լինի, դուք երբէք ձեր ոչխարներ չէք պաշտպաններ:

Հայրիկին առակ եւ այս խօսքեր բաւական դպաւ գեղացուց սրտին: Երիտասարդներ ասին, Հայրիկ, ինչպէս կիբնայ՝ դուք չատ կը գթաք այս կապուած գայլուն վերայ· մեք քո խաթեր համար կարձակենք ազատ կը թողունք, մեր բախչիւ տուր: Ասին դրախչիւ, խարեցին գՀայրիկ, խեղճ կապուած գայն տարին գեղէն դուրս, չներ թող տուին վերան խեղդեցին, գայլու վոստիկ հանին: Շատ լաւ արին գիւղացիք, Հայրիկ եղեր է նեղսդութեան հաս կը կարդայ գեղի ոչխար ուսուցչ գայլուն:

Այս պատմութիւն արի քեզ, Թոռնիկ, բայց դու զգոյշ կաց, ճիշդ խրատ առնելու օրինակ չէ· միայն պատմեցի քեզ, որ յաւ հասկընաս թէ գթասիրութիւն որչա՞փ կը տիրէ մարդոյն սրտին վերայ, որ պատառով գազան անգամ խնայել կուզէ:

Հապա մեր ընտանի աչխատաւոր անասուններ ո՞րչափ արժանի են մեր գթասիրութեան: Աստուածրաշ եւ անոզորմ են այն երկրագործներ, որ անասուններ չարչարելով տանջելով հաց կը վաստկին· սորա համար է որ այնպիսիներ կուշտ հաց չեն ուտեր, մինչ՞ անասնոց ազազակն ու հեծեծանք չի՞ հասներ երկինք, դու մի կարծեր թէ անասուններ իրրեւ ոչինչ եւ չը–քոթի գումարուած են Աստուծոյ առաջ: Դու չե՞ս կարդացեր

Յովնան մարգարէի գիրք. Տէր Աստուած ամբարիշտ Նինուէացւոց խնայած ժամանակ անասնոց էլ խնայից հաւասար այնչափ տղայոց, որ չգիտէին ձախն ու ձախն:

Ինծի կը գորովիմ Թոռնիկ, գութս կը չարժի, երբ կը տեսնամ, որ մեր գիւղական մշակ ժողովուրդ չատ անխիղճ եւ անխնայ կը վարուի իր ընտանի լծկան անասնոց հետ, միշտ խարազանակոծ կը տանջէ, այնպէս որ անմռունչ անասնոց քամակներու վերայ հարուածոց գծեր չերտ-չերտ կերեւան: Եթէ Բաղամու խօսուն իշու պէս Աստուած հրաշքով բանար անասնոց լեզուն, ի՞նչ աղաղակ ու դանդատ պիտի բառնային մարդոց անգթութեան համար: Այլ մի՛թէ նորա անմռունչ հեծութիւն ու բառաչն մի աղաղակ չէ՞: Հնձող մշակին գրկանաց բողոքն կը հասնի երկինք, մշակին աչխատակից գրկեալ հարուածեալ անասնոց բողոք երկինք չի՞ հասներ:

Երբեմն կը տեսնամ, խեղճ անասուն ուժաթափ լինելով լուծն ի վրին այնպէս ակօսին մէջ կը թաւալի, տես գու էն ժամանակ որչա՞փ խարազան պիտի ուտէ, հարուածին չը տոկալով՝ ճարահատ կը կանգնի, քիչ մի տեղ կերթայ եւ դարձեալ կը թաւալի: Անգութ հերկադործ չի մտածեր՝ պահ մի թողում այդ խեղճ անասուն, թող երթայ արածայ հանգստանայ եւ ապա բերիմ լծեմ: Անգութ մարդիկ էլ կան, որ խարազանի կամ գալար ճիպոտի տեղ, չոր փայտ կը գործածեն. էն ժամանակ ոչ միայն կաշին ու միս, այլ եւ ոսկորներ անգամ կը ջախջախուին անլեզու անասնոց:

Ձիապան կամ իշապան մարդիկ եւս չատ չարաչար կը վարուին այդ բեռնատար անասնոց հետ, երբեմն ծանր բեռներ կը բառնան իրենց ուժէն վեր: Եթէ պատահի որ խեղճ անասուն բեռան տակ ճարահատ լինելով նոտի, կամ դիպուածով իյնայ, ի՞նչ կանեն, գիտե՞ս. անգթաբար կը ծեծեն բեռան տակ, որ ծանրութեան տակ ճնշուած անասուն ինքնին կանգնի, այս պատճառաւ թշուառ անասուն կը վտանգուի կամ մէջքէն եւ կամ ոտքէն:

Կը տեսնա՞ս, Թոռնիկ, թէ մարդոց անգթութիւն որչա՞փ կը ծանրանայ խեղճ անասնոց վերայ, պաչտպան ու փաստաբան չունի, մի՛այն խիղճ ու գթասիրութիւն է անասնոց պաչտպան, այդ եւս չատ հազուագիւտ է մարդոց սրտին մէջ:

Հայրս կը պատմէր ինձ, Թոռնիկ, թէ ժամանակաւ մի կառավարիչ եղեր է ի Վան. էդ մարդ բնականապէս մեծ գթասիրութիւն ունէր անասնոց վերայ. եթէ տեսնար մի մարդ որ չարաչար կը վարուէր անասնոց հետ՝ իսկոյն կը պատժէր զայն եւ յանցանքին համեմատ դառնաթալի պատիժներ կուտար:

Մի օր քաղաքէն ելնելով դէպի Արտամետու աւան կերթայ, կը տեսնայ որ երկու ձիապաններ մի աղբիւրի գլուխ հանգիստ նստած հաց կուտեն, իրենց ձիեր էնպէս բեռան տակ կեցած են, իսկոյն հրաման կանէ որ ձիերուն բեռներ վար իջեցնեն, էդ բեռներն էլ գարի են եղեր, ձիերու տոպրակներ բաւակա-

նին լեցնելով, կախել կուտայ ձիերու գլխէն, էդ բեռներն էլ մէկ–մէկ թակ մարդոց կունակ կը դնէ եւ կասէ մինչեւ ձիեր իրենց դարին ուտեն, դուք էլ պէտք է ոտքի վերայ կենաք էդպէս:

Մի օր եւս քաղաքի դռնէն դուրս ելած ժամանակ, կը տեսնայ որ երկու մարդիկ մէկ ձիու վերայ նստած դէպ Այգեստան կերթան, այս բան կառավարչի աչքին չատ արտառոց կերեւայ, հրաման կանէ որ երկուքէն մէկն ձիէն վար իջնայ եւ խկոյն կը ղրկէ բանտ. մէւսին կասէ դու ծեր ես, քեզ խնայեցի, գնա յուր տուր ընկերիդ համար թէ բանտ տարին եւ տասն օր իւր պատիժ պիտի կրէ:

Մի օր դարձեալ քաղաքէն դուրս չրջած ժամանակ կը տեսնայ մի մարդ մի տապրակ թեւին վերայ ձգած՝ կերթայ, բայց չատ կը զարմանայ, երբ այդ տապրակէն կատուներու ձայներ կը լսէ, մօտենալով կը հարցնէ ի՞նչ կայ այդ տապրակին մէջ, մարդն կը չուարի ժխտել, որովհետեւ կատուներու ձայներ կը լսուին. Ադա, կասէ, դոզ կատուներ են, պիտի տանեմ ձգեմ քաղաք: Ա՛յ անպիտան մարդ, կասէ կառավարիչ, ես զոզեր քաղաքէն դուրս կը հալածեմ, դու կատուներ քաղաք կը տանես: Հրաման կանէ խեղճ կատուներ տապրակէն դուրս կը հանեն եւ այդ տապրակ անցունել կուտայ մարդուն գլուխ, մի ոսոխիան ձեռքէն բռնելով դէպ ի բանտ կառաչնորդէ. Ես խայտառակութիւն կը տեսնան անցնող դարձող մարդիկներ. մինչեւ թէ գլխուն տապրակի չնորհիւ չեն կարող ճանչնալ: Իսկ ատաւած կատուներ ուղղակի դէպ ի տուն կը դառնան, լուր կը տանին տանեցւոց, թէ իրենց տէր բանտ տարին:

Բայց դու հարցո՛ւր, Թոռնիկ, թէ այդ դժատէր մարդ մինչ չարչարուած անասնոց վերայ դութ ունէր եւ այդպէս անաչառ դատաստան կը տեսնար, չէ՞ նոյն դութ եւ անխտիր դատաստան զրկեալ մարդոց համար էլ ի գործ կը դնէր:

Այո՛, Թոռնիկ. երբ մարդ անասնոց վերայ դութ ունենայ, չատ բնական է, որ իւր համացեղ ընկերին վերայ աւելի եւս կզգայ եւ դժատիրութիւն կը չարժի: Այլ ով գիտէ, աչխարհ է, դուցէ կան այնպիսի մարդիկ էլ, որ արտաքուստ բարեսիրտ ձեւանալով, կատուի դատաստան կը տեսնան, որպէս զի ցոյց տան թէ արդարասէր են, իսկ բողոքող զրկեալ մարդու դատաստան ի բաց կը թողուն: Ինչպէս Քրիստոսի ժամանակ կեղծաւոր փարիսեցիներ ուզան կուլ կուտային և մժղուկներ դինու երեսէն կը քամէին. այսինքն Աստուծոյ օրինաց արդարութիւն գանց կանէին եւ փոքրիկ աննչան բաներն արդարութիւն կը համարէին:

Մարդիկ կը կարծեն, Թոռնիկ, որ դատաւոր Աստուած մեզ զրկեալ մարդոց համար վրէժխնդիր կը լինի: Ո՛չ. Ես լսած եմ. եւ գրքերու մէջ եւս կարդացեր եմ, թէ անխօս անասնոց բողքն եւս կը հասնի Աստուծոյ առջեւ. եւ Աստուած դատաստան տեսնալով վրէժխնդիր կը լինի:

Աստրի սուրբ Եփրեմ խաւրին ինքնին կը խոստովանի իւր տրտպայութեան յանցանք, որ գրուած է իւր վարուց պատմութեան մէջ:

Կասկ թէ ես պատանեկութեանս ժամանակ չատ ստահակ անհանգարտ եւ չարաճճի մի պատանեակ էի, մի օր դաշտի մէջ մի յղի կով տեսայ, որ նստած էր, պիտի ծնէր. ես քարաձգութեամբ հալածեցի խեղճ կով, չը թողի որ նա հանդիստ ծնէր իւր հորթիկ. այնչափ լարեցի եաեւէն, մինչեւ տարի անտառին մէջ: Կովն իւր հորթ նետեց եւ չնչասպառ անկաւ դետին. մնաց այնպէս, զապաններ դիչեր կովն էլ հորթն էլ կերան: Էդ կով մի ագռաւի կով էր. բանր ծածուկ չը մնաց, իմացուեցաւ, ու ես տարին բանտ դրին. էդ բանտին մէջ ուրիչ յանցաւորներ էլ կային, որ իրենց մեղքեր իրարու կը պատմէին. մէկն կասէր ես մի անմեղ մարդ սպաննեցի. միւսն կասէր ես մեծ վաճառական մը կողոպտեցի եւ գինքն սպաննեցի եւ այլն: Ձիս էլ հարցուցին, տղա՛յ, քո մեղքն ինչ է. ես պատմեցի կովու անցքը, օ՛, ասին, էդ էլ մե՞ղք է: Վերջապէս ոճրագործ մարդոց դատաստան տեսնուեցաւ տարին կախեցին: Իսկ իմ տպաւորեանս խնայելով գիս մահապարտ չդատեցին, բայց լաւ մի ծեծելով արձակեցին բանտէն. յիսուն քանի ամիսներ բանտին մէջ չարչարուեցայ: Երբէք քուն չունէի. միշտ հալածեալ կովու պատկեր աչքիս առջեւ կուգար:

Ուսանելի որ տպրատի կովու համար պիտի է յաւիտեան ապաշխարիմ. ուստի Թողի տուն, հայր, մայր եւ ամէն ինչ ասի երթամ սար ճգնաւոր լինիմ, անգթութեան ու գրկանաց մեղքերս քաւիմ: Եւ ես այս փորձանքով գղատացայ եւ խեղամուռ եղայ Աստուծոյ դատաստանին, որ անասնոց համար էլ վրէժխնդիր կը լինի, երբ մեք անգթութեամբ վարուինք անխոսուն կենդանեաց հետ:

Այս պատմութիւն Թող խրատ լինի քեզ Թոռնիկ, երբէք մոքդ մի հաներ. եւ միշտ յիշէ Սուրբ Եփրեմի պատմութիւն եւ հալածեալ կովու դատաստան. գիտնալով եւ հաւատալով թէ Արդար Աստուած հաւասարապէս դատաւոր է ինչպէս մարդոյն նոյնպէս եւ գրկեալ անասնոց:

———o———

Ժ.

ՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆ ԾԱՌԱՏՆԿՈՑ

Սիրելի Թոռնիկ, նիւհ ատի հարար – հազար տարիներ առաջ ծնած լինէինք, գիտի տեսնայինք այս մեր քնակած երկրագունդ բովանդակ անտառներով գարդարուած: Եւ ո՛վ էր տնկեր. Արարարիչ Աստուած, որ ասաց եւ եղեւ, ոչ միայն ծառեր, այլ եւ ամենագան բոյսեր ինքնին երկրի ծոցէն վեր

բուսան: Տես այն մթնագոյն լեռները եւ այս ընդարձակ դաշտեր, հովիտները, ձորերը, գուցէ ժամանակով խիտ անտառներով լցուած էին:

Կը թուի թէ հին նախապարու մարդիկ, որ միայն վայրենի որսորդութեամբ կապրէին, գուցէ մոռցած էին մեր Նահապետ մշակութեան արուեստ, որուն սաց Տէր Աստուած գործել զերկիր ու պահել: Էն ժամանակուան վայրենի մարդիկ որ վազուան համար հոգալ չգիտէին, սկսեցին անխնայ կերպով ջարդել, վառել անտառները: Բայց նախապէս հոգացող Աստուած այս մեր երկրագնդին շատ տեղեր երկրաշարժով վեր ի վար շրջնց, անթիւ անհամար անտառներ գետնի խորութեան տակ պահեց ինչպէս մի անսպառ գանձ՝ մարդոց ապագայ սերունդին համար: Ներկայ խելացի սերունդ երկրագունդ քրքրելով եւ երկրին խոր ծոցեր բանալով՝ գանձը գտաւ, եւ ի՞նչ է այդ գանձը· գիտե՞ս, Թոռնիկ, ոչ ոսկի է եւ ոչ արծաթ, այլ սեւացեալ քարածուխ, որ ոսկիէն աւելի պատուական եւ չահեկան է: Վասն զի աշխարհիս յառաջդիմութեան մեքենաներ շոգիի զօրութեամբ կը գործեն, եւ շոգին ջրէն կը գոյանայ վառուած քար ածուխի բորբոքով կրակէն:

Այսպէս ևրբ սեւան մարդիկ, որ Աստուծոյ տնկած հնադարեան անտառներ հետզհետէ կսպառին, այնուհետեւ սկսեցին ամենայն աշխատութեամբ ձեռաստնուկ անտառներ հասցունել եւ այսօր արեւմտեան Եւրոպիոյ աշխարհ մշակուած անտառներով լցուած է, որ լիովին փայտ կը մատակարարէ՝ թէ չինուածոց համար, թէ այնչափ անհամար փայտաչէն նաւերու համար, եւ թէ շոգեկառքերու հարթուած ճամբաներու պատրաստութեան համար:

Իսկ մեր արեւելեան աշխարհ անտառներու հարստութենէն չատ աղքատ է· եթէ կան այժմ սակաւ ինչ բնական անտառներ, այն եւս անկանոն եւ անխնայ կտրուելով ոչնչանալու վրայ են: Ուստի պէտք է աշխատինք մեր հողագործութեան հետ նաեւ ծառատունկ անտառներ հասցունել: Եւ գիտե՞ս թէ որչա՛փ բնդարձակ տարածութիւններ ունի գիւղական ժողովուրդ անտառի մշակութեան համար թէ դաշտագետին եւ թէ փխրահող լերանց: Երկրագործին համար փայտին պիտանութիւն այնչափ կարեւոր է, որչափ հաց իւր կեանք պահելու համար: Եթէ անչուք խրթին մի չինէ, որպէս զի իւր բնտանիք ծուարին նորա մէջ՝ փայտ պէտք է· հապա այն մեծ նահապետական ընտանեաց, որոց թիւ կը հասնի մինչեւ քառասուն եւ յիսուն, որչա՛փ ընդարձակ չէնքերու պէտք կունենայ: Թոռնիկ մեր տուներու չինութիւն, որոց համար քարտի, կաղամախի եւ ուռի փայտեր պէտք են: Իսկ մեր մշակական աշխատութեան համար ուրիշ այլ եւ այլ տեսակ ամուր փայտեր պէտք են: Հացի փայտ պէտք է գութանի կոր էշին եւ առատամի համար· թեզի փայտ պէտք է սայլերու մածան կազմելու եւ առնակի համար, թողունք այլ եւ այլ փոքր գործիքներ, որք առհասարակ պինդ

փայտերէ կը չինուին: Եւ ինչպէս գրեցի յառաջ, երկրագործ գիւղացին այս տեսակ փայտեր ձեռք բերելու համար որչա՞փ պարապ ժամանակ կանցունէ, մինչեւ հեռաւոր տեղեր երթալով գտնէ, բերէ, չինէ եւ գործի սկսի:

Թողունք այս ամէն, Թոռնիկ, դու կը տեսնաս թէ ծառատունկ ունեցող գիւղերը որչա՞փ գեղեցիկ եւ գուարճալի են, եւ միանգամայն գիւղին տեսարանին մեծ չուք կուտան: Դու գըներեցար ե՞ս Արտամետու այն ճոխագոյն ծառաստան եւ մրգաստան, ուր թո՛ղ անտառային անպտուղ ծառեր, որչա՞փ գանագան պտղատու մրգաբեր ծառեր կան թէ խնձոր, թէ տանձ եւ թէ այլ բազմատեսակ անուշահամ պտուղներ, որոց մէջ ամենէն ազնուագոյն կը համարուի համով, հոտով եւ գունով չնաշխարհիկ կարմիր խնձոր, եւ այնչափ առատ, որ բովանդակ Վասպուրական երկրին բաւական կը լինի:

Գիւղի համար ծառաստունկ ուրիշ օգտակարութիւնն եւ հաճոյական քաղցրութիւններ ունի: Յամարան արեւու տօթագին հովանին տարածելով, իսկ ի ձմերան հիւսիսի սաստկաշունչ քամիէն կը պատսպարէ: Հապա որչա՞փ քաղցր կը լինի գիւղական ընտանեաց համար, որք պարապոյ ժամեր՝ իրենց մանկիկներով ծառերու չուքերուն տակ նստելով՝ ձեռագործներով աշխատին եւ զբօսնուն: Սոխակն ու սարեակ ծառաստանէն երգէն, մանկիկներ վարչն խաղալով ճլվլան, եւ երբ գառնուկներն եւս կայտռին ու մայիին, վա՛չ, քանի՞ անուշակ ձայնակիցներ ներդաշնակութիւն կը կազմեն գիւղական պարզ կեանքում:

Ծառաստանք ոչ միայն՝ մարդոց համար իբրեւ վայելք եւ օգուտ են կեանքի պիտոյքներու մասին, այլ եւ շատ կարեւոր են անասնոց համար, վասն զի ծառերու տակ միշտ թարմ կանաչներ կը բուսանին, ուր միայն պէտք է արածեն, նորածին կովերու հորթեր եւ մատակի ճագեր եւ ամարան տօթաժամուն այդ մատաղածին անասնիկներ հովասուն ծառերուն տակ կը հանդչին կանաչներու վերայ:

Բայց, Թոռնիկ, բաւական չէ որ ծառաստանք միայն գիւղի չրջապատներ զարդարեն, երանի՛ թէ մեր դաշտեր անդաստաններն եւս ծառատունկերով զարդարուին, ուր որ ջրի գրնացքներ կան եւ աղբիւրներ կը բղխին. օ՛չ, քանի դիւր եւ հանգըստաւէտ կը լինեն թէ աշխատաւոր մշակներուն եւ թէ լծատար խոնջած անասուններուն, որ այն ինչ կէսաւուր տօթաժամուն լծերէն կը քակուին, իսկոյն այդ հովանաւոր ծառերուն տակ կսկսին արածել եւ յետոյ կը նստին եւ կ'որոճան, իսկ ջրաակը գումչուկները, որ անչափ տաքութեան չեն դիմանար, լծէն արձակուելուն պէս դէպ ի ջուր կը վանեն, եւ թէ ջուրն առատ է՝ մէջ կը նստին, հօտաղ լաւ մի կը լուանայ եւ ապա կը բերէ արօտատեղ: Այդ պահուն խոնջած մշակներ կը նրստին աղբիւրի գլուխ ծառի հովի տակ, եւ կսկսին հարցնել իրարու, արդեօք էս օր տանտիկին ի՞նչ է եփեր մեզ համար. դու

գիտես մեր մշակները չատ սիրահար են իւղալի ճաշին եւ փլաւին, եւ տապրակով քամած մածունին:

Կը տեսնան, որ հացքեր կարիճ աղջիկ չալկւորեր կուգայ չալակ վար կը դնէ, կը բանան կը տեսնան, որ ճիչտ իրենց ուզածին պէս է կերակուրները: Մշակին սեղան կանաչազարդ գետինն է, ուր կը փռեն մէզալ, կը չարեն վրան թաղէ հացեր, կը բանան մածնի տապրակ, հողէ կամ փայտէ կօտիճ մէջ կը հարին զմածուն աղբիւրի պաղուկ ջրով, յետոյ կառնեն ղզլաններ, մի ղզալ փիլաւ մի ղզալ մածնէ թան. օ՛խ, Թոռնիկ, կերեր ես, դու գիտես թէ ո՞րչափ ախորժանօք կուտեն այդ անօթի մշակները, կուտեն եւ կօրհնեն գտանտիկին:

Կէսաւուր ճաշէն յետոյ, գլուխնին կը դնեն հով ծառին տակ, անուշ քուն կը քաշեն, այնպէս որ իշխան իւր ապարանքին մէջ փետրալից անկողնոյ վրայ կարող չէ այն հանգիստ եւ անդորր քուն ունենալ. դորա պատճառներ այժմ չ'գիտես դու, Թոռնիկ, բայց յետոյ կիմանաս, երբ տակաւ զարգանալով աշխարհի քաներուն հետաքրքիր լինիս:

Այսպէս, մտացի Թոռնիկ, լաւ ուշադիր եղար թէ ծառատունկեր որչա՞փ պիտանի եւ չահաբեր են գիւղական ժողովուրդին համար: Ուրեմն աշխատիր որ տարուէ տարի մինչտ տնկելով եւ խնամելով՝ մեր տան սեփհական ծառատունկեր չատցունես: Ես արդէն ի վաղուց մի դրան արտ ցանկապատելով գեղեցիկ ծառաստան մի հաստացած եմ, դու պէտք է որ իմ տնկած ծառերով չը պարծենաս, այլ աւելի քաղցր է, որ դու եւս նոր ձեռատունկեր տնկելով՝ մշակելով անով պարծենաս: Գիտե՛ս, ծառատունկն եւս իրենց առանձին – առանձին խնամքներ ունին տնկելու, էշտելու, կարելու եւ այլն: Ծառեր դարմանելու մասին չատ երկար դասեր պէտք չեն քեզ, դու կը տեսնաս թէ ինչպէս Պապիկդ մի ազգ եւ մի կօտ դանակ առնելով կը մնայ ծառաստան, մինչտ չորցած եւ աւելորդ ճիւղեր կը կտրէ, որպէս զի մնացեալ ճիւղեր աւելի աճեն: Պէտք է մրգաբեր ծառերուն տակն երկու կամ երեք տարին անգամ փորուին. այս աշխատութիւնն եւս իւր չահն ունի, նախ որ գետինն խրխրուելով ծառերուն արմատներ աւելի կը զօրանան, երկրորդ՝ գարի կամ այլ հնտեղէն բաներ ցանելով՝ ծառէն և ծառատակէն միանգամայն արդիւնք կատանաս:

Կը յիշե՞ս, Թոռնիկ, քանի տարիներ առաջ Վանեցիք թըթենիի մշակութիւն սկսեցին, սկզբան չատ յոյզուքեամբ յառաջ տարին: Այսպէս վերահաս պիտուած մի եղաւ, որ Վանեցիք մի քանի տարի միայն չերամի հունտ ծախելով մեծ չահեր ունեցան, այնչափ բարձրացաւ վանայ հունտի գին, որ ոսկիին հետ հաւասար կշռելով կառնէին, վասն զի ուրիչ երկիրներու հունտեր բոլոր աւրուընցան չերամի որդերուն մի կերպ հիւանդութենէն:

Յաւալի է, եթէ պատմեմ քեզ, Թոռնիկ, թէ ինչպէս Վանեցիք այդ չահաբեր ձեռնարկութիւն բոլորովին ի բաց թողին,

քանզի նոքա ի սկզբան այնպէս կարծեցին ու պաշարուեցան, թէ միայն չերամի հունտ ծախելով պիտի չահին, չի կրցան դուշակել թէ այդ մի բազդի դիպուած էր եւ անցաւ, չի կրցան նաեւ ըմբռնել թէ չերամի մշակութիւն սոսկ սերմի վրայ չէ, այլ առաւել խոզակներու վրայ է, վասն զի թթենիի մշակութեան բուն արդիւնք խոզակն է, կամ պէտք է ժամանակին խոզակ ծախել եւ կամ խոզակներէն թել քաշելով ապրշում ծախել: Եւ որովհետեւ ապրշում ինքնին թթեւ բան է, բայց դին ծանր, այս բան չատ ձեռնտու էր Վանեցւոց չահաւաճառութեան համար, հեռի լինելով ծովեզրեայ նաւահանգիստներէն:

Կը թուի ինձ, Թոռնիկ, որ Վանեցիք բարակ ձանձրալի եւ խնամոտ աշխատութիւններ չեն սիրեր, մի կանգուն խորութեամբ հողը չրջելով թթենի տնկել, ամէն տարի ծառատունկեր փորել, չերամատուն չինել, որդերուն աշխատութեան պատչաճ սեղաններ պատրաստել, ամեն օր թթենի տերեւներ բերելով որդեր կերակրել, իբրեւ բժիշկ սուր աչքով որդերուն վիճակ քննելով՝ հիւանդներ առողջներէն զատել, եւ երբ կոկոսին որդեր խոզաններ հիւսել, դոյա փոքրիկ–փոքրիկ ծառի ճղիկներ պատրաստել եւ այլն եւ այլն. հապա խոզակներ կապելէն յետոյ՝ պէտք եղած սերմն առնել, մնացեալ խոզակներ կամ այնպէս վաճառականին ծախել եւ կամ թել քաշել եւ կաժկաժ անելով զուտ ապրշում հանել եւ կապել, օ՛ֆ, ի՞նչ ձանձրալի երկարատեւ աշխատութիւն, որտնջալ կոկոսի ծոյլ, անմտեւ Վանեցին:

Տես, Թոռնիկ, չերամատածութիւն ձանձրալի եւ երկար աշխատութիւն կը համարի Վանեցին, որ չատ–չատ երեք ամիս հազիւ տեւէ բոլոր աշխատութիւն եւ արդիւնք կատանայ, այն ինչ այդի տնկելով եօթը տարի ամբողջ կ'սպասէ եւ ապա տընկած այգւոյն երախայրիք կընդունի: Բայց մըթէ Վանայ սոյն բազմաչատ ու հնատունկ այգիներ արդի սերո՞ւնդ տնկած է. ո՛չ, Նոյ նահապետին հարազատ այգեսէր գաւակներ՝ մեր նախնի Պապիկներ տնկած են եւ մենք այսօր կը վայելեմք, ինչպէս ես մի այգի տնկած եմ, ես մեռնիմ դու պիտի ժառանգես ու վայելես՝ է՛, զուցէ յետոյ պարծենաս ու ասես թէ այս այգին ես տնկեցի:

Այժմէն պատուէր կուտամ քեզ, Թոռնիկ, որ ուրիչ ծառատունկներու մշակութեան հետ չմոռանաս նաեւ թթենիի մշակութիւն, որոյ համար չատ նպաստաւոր են մեր դիւղի չերջապատի հողեր, դի թթենիի տունկ աւազախառն հողի մէջ չատ կը յաջողի: Բայց պէտք է գիտնաս, Թոռնիկ, որ մեր երկրագործութեան սովորական աշխատութիւն չատ բազմազբաղ է: Ուստի դու երբ ծառատնկոց մշակութիւն յառաջ տանիլ կուզես, լաւ է որ բուն հողագործական կամ սերմնացանութեան մշակութիւն, գորգրինակ ցորեն, գարի եւ այլն, չսկսուրես,

որպէս զի կարենաս ծառատնկոց մշակութիւն աւելի արդիւնաւորել:

Բաւական ընդարձակ խօսեցայ, Թոռնիկ, ծառաստանի մշակութեան մասին, դու գիտես Պապիկդ ծառն ու պղպիւը չատ կը սիրէ: Երբեմն աշխատութենէն յոգնած կերթամ կը նըստիմ մի ծառի հովանեաց տակ. կռնակս ծառի բնին կուտամ կը հանդչիմ, ձերացած եմ, Թոռնիկ, այլ եւս ինձ համար ծնուլեան ցուպ եւ յենարան պէտք է: Ցակովբ նահապետ իւր մէկ սիրած որդին ցուպ ծերուլեան կը կոչէր, ես էլ կասեմ քեզ թէ իմ ծերուլեան ցուպն ես, մինչեւ հասնիմ վերջին հանգըստարան:

———o———

ԺԸ.

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ

ՑՈՒՆ ԵՒ ԿԵԱՆՔԸ

Սիրելի Թոռնիկ, դու կարդացեր ես Աստուածաչունչ, եւ դիտես որ հին–հին նահապետներ հաստատ տուն եւ քնակարան չունէին, այլ նոցա տուն չարժական մի վրան էր, այսօր այստեղ, վաղն ուրիշ տեղ: Եւ դեռ այսօր Արաբական ցեղերն նոյն կեանքով կապրին: Մեզմէ չատ հեռու չէ, հարաւային կողմըն կան չատ վրանաբնակ ցեղեր, որ ազգաւ քիւրդ են եւ կէօչար կըսուին, որոց ձմերան քնակութեան տեղեր Նինուէի եւ Բաբիլոնի սահմանին ընդարձակ ջերմին դաշտերն են, ուր ոչ այնքան ձիւն կը տեղայ եւ ոչ սաստիկ ձմեռ կը լինի: Իրենք վրանին տակ կը քնակեն եւ իրենց անասուններ միչտ բացօթեայ կարածեն:

Իսկ ամառն երբ ջերմութիւն կը զայրանայ, այդ բոլոր վրանաբնակ ցեղը, իրենց ոչխարներու բարմաթիւ հօտերով կը չուեն դէպ ի հիւսիսակողմ Կորդուաց եւ Տաւրոսի հովասուն լեռնաշղթաները, ուր չատ աղբիւրներ եւ անթառ արօտատվայրեր կան: Երեք չորս ամիս այդ լեռնասուն եւ ազատ կեանքը վայելելով, յաշնան վերջ դարձեալ կը չուեն դէպ հարաւ ջերմագոյն խորադաշտեր: Սորա համար այդ վրանաբնակ ամառնղական ցեղերն բարմաթիւ ոչխարաց հօտեր եւ այլ անասնոց ջոկերներ ունին, որոց համար ոչինչ հոգածութեան պէտք չկայ, ոչ ախոռ, ոչ դոմ, եւ ոչ ձմերան դարմանի պատրաստութիւն, հետեւելով միայն տաւարաբուծութեան, այս մասին դիւղական ժողովուրդէն աւելի կը հարստանան: Եւ միանգամայն կը վայելեն բնական կեանքի ամենաքաղցր անդորրութիւն:

Հետքրքիր կը լինի՞ս, Թոռնիկ, թէ նախադարերու մար–

դիկ տուն բնակարան չինել եւ նորա մէջ բնակել, ամեռը ցուրտէն եւ ամառ արեւու տաքութենէն պատսպարուել ուստի՞ ուսան կամ օրինակ առին:

Կասեն թէ մարդիկ թռչուններէն եւ անասուններէն սորվեցան տուն չինելու արուեստ եւ ճարտարապետութիւն, տեսան որ թռչուններ ծառերու վրայ բոյն կը դնեն, ծիծառն իւր կաւակերտ բոյն կը չինէ տան հեծանի կողի վերայ, արծիւ որ բարձր սարեր կը սիրէ, իւր որջն ունի. եւ կոյր խլուրդ, որ դեռնի տակ իւր բոյն չինելով դուրս տուած հողր բլուրիկ մի կը ձեւացնէ, հապա մրջիւն, այն նախահոգ չքոտի կենդանին, որ ոչ միայն տուն, այլեւ համբարանոց կը չինէ իւր բունիկին կից, ուր կը ժողվէ ամեռան պաշար: Իսկ զարմանագործ մեղուն ինչպէս համաչափ բջիջներ կը տոզէ մոմի հիւթով, չգիտենք իւր համար բոյն, թէ մեղրատուն կը չինէ, այնչափ խրնամով, առ որ կը զարմանայ մարդկային իմաստութիւն:

Այո՛, Թոռնիկ, բանաւոր մարդիկ չքոտի անբաններէն կուսանին չատ բան. այդ ի բնութենէ արուեստաւորներ մեզ վարժապետ կը լինին, կը տեսնո՞ս այն չարաճճի սարդ, որ կոտուան անելով պատին անկիւն՝ անդադար կը ճգնի, բարակաման թելեր կը հանէ իւր բերնէն եւ ուռկան կը հիւսէ, ճանճեր բռնելու համար, ասաի մարդիկ սորվեցան ոստայնանկութեան կամ կտաւագործութեան արուեստ: Մի թէ սոխակի դայլայլիկէն եւ այլ քաղցրախօս թռչուններուն ձայնէն, ծովու մռնչող ալիքներէն, ջրերու հոսանաց ձայնէն, անտառներու համաչուէչ սօսափէն, բան մի ասաի, բան մի անտի առնելով՝ երգահան մարդիկ չ'իմբագրեցի՞ն երաժշտութեան այնչափ հիանալի եղանակներ եւ դասեր:

Է՛, Թոռնիկ, դարձեալ մոլորեցաւ Պապիկդ, թողով մեր դասին բնական կարգ, քննել կուզէ թէ մարդիկ ուստի՞ սորվեցան տուն չինել երգել եւ այլն, դառնանք գիւղական տրնակներ:

Գիտես, Թոռնիկ, ամէն մի կարգ ժողովուրդ իւր զարգացման համեմատ կապրի աշխարհիս վերայ: Քաղաքացի ժողովուրդ, որ մեզմէ աւելի զարգացած է եւ զարդանալով ճաշակ բացուած է, գիտէ թէ ինչպէս պէտք է բարեկեցիկ կեանք վարելել, ուստի իւր ճաշակին համեմատ չափով կը չինէ:

Իսկ գիւղական ժողովուրդ, որ զարգացումն չունի, ճաշակ փակուած է, նորա համար բաւ եւ չատ են իւր տնակներ: Բայց մի թէ այնքան բթացա՞ծ է չինական ժողովուրդին ճաշակ, որ նա չէ կարող գոնէ մի փոքր ինչ իւր տնակներ կանոնաւորութեամբ չինել, բայց տես դու՝ թէ նա ինճ կը պատասխանէ, այո՛, ես էլ մարդ եմ, փոքր ի չատէ ճաշակ ունիմ, կը տեսնամ քաղաքացւոց գեղեցիկ տներ, հոգիս չուզե՞ր որ ես էլ գեղեցիկ տուն ունենամ. այլ երբ կը մտածեմ թէ ապքատ եմ, պարտապան եւ ապքատին համար խրճիթ չատ է եւ այլն: Իսկ հարուստ տանուտէրը խելացի անտեսութեամբ կր մտածէ, եթէ

ընդարձակեմ տունս, հիւրերը կը չատնան, ծախքերս կրկնապատիկ կը լինին եւ այլն: Շինական տանուտէրոջ այս առարկութիւն իրաւացի է· բայց կայ գարձեալ հիմնական պատճառ, ինչպէս որ վերը բացատրեցի, աղքատութեամբ հանդերձ գիւղական ժողովուրդ տգէտ եւ անճաշակ է, վասն զի կան այնպիսի թեթեւ կարգադրելի բաներ, որ երբէք ծախս չեն պահանջեր, այլ միայն փոքր աչխատութիւն: Որպէս զի րգդալի եւ չօչափելի կերպով ցոյց տամ քեզ, Թոռնիկ, որ աչքով տեսնաս ու նկատես թէ մեր գիւղական ընտանիք ի՛նչ պատն ու չարաչար դժուարութեամբ կը տատապին աւտնին աչխատութեան մէջ՝ մի օրինակ բերեմ: Դուն կը տեսնաս միչտ եւ չես զգար· աչքդ սովորած է· գուցէ կը կարծես, որ գիւղական ընտանեաց վիճակ պէտք է այդպէս լինի կամ նորա ճակատագիրն է այդ:

Ե՛լ ուրեմն, Թոռնիկ, երթանք ի միասին մեր բարեկամ կիրակոս աղբօր տունը: Ճիչտ գեղի թոնիրներու վառուած ժամանակն է, տես ահա թոնրի տուն մխով ծուխով լեցուած է, թոնիր կը վառուի, խաչերկաթին վերայ դրուած են թանապուրի եւ ճաչի պուտուկները, տան մի կողմ երկու օրօրոց դրրուած են, խեղճ երախաներ ծուխէն խեղդուած կուլան, մայրեր կը կարծեն թէ կաթ կուգեն, տան մի անկիւն եւս դոյ–տաքցոյկն բռնուած պառկած է մի պառաւ կին: Թոնիրն լչաւ, ծուխ քաչուեցաւ, տան տիկին ձգեց դրնթեկ, նստաւ թոնրին չուրթ, տան մի հարսն եւս թոնրի սալի վերայ խմորի գնդեր բանալով՝ տան տիկնոջ կուտայ, նա էլ մաչրակայով թոնրին կողը կը փակցունէ: Այս միջոցին տան պահապան զամբռ չուն դրան մէջ թաթիկ պարկելով չնթռկեր է, աչքն ղէպ ի տան տիկին կսպասէ, որ թոնրէն ելած կուտն իրեն տայ:

Կէս օր է, կասէ աղջիկ մօր· ժամանակ եկաւ մայրիկ, մչակներուն հաց պիտի տանեմ, հացն ու կերակուր կը պատրաստուի, ժիր աղջիկ չալակուորած կերթայ դաչտ: Ահա ներս կը մտնայ գեղի գղիր, տանտիկին հիւր եկաւ, նա մի օճ քաչելով հրաման կանէ հարսին, որ մի քանի հաւկիթ կոտրէ ձուադեղ եփէ հիւրին համար:

Կտեսնաս, Թոռնիկ, գեղացիի տունը նահապետական մի վրան է, դուռը միչտ բաց է· կսկսեն եռեւէ եռեւ գիւղի աղքատներուն չարքը, եկաւ ցոպ ի ձեռին դողդոչուն մի պառաւ, տանտիկին, հոգւոյդ մեռնիմ, թազա հացի հոտն առի եկայ, սրբիկ Թոռնիկներս անօթի կուլան, մի հաց, քիչ մի ապուր տուր տանեմ ճժկներուս, պառաւն առաւ ինչ որ ուզեց, օրհնելով գնաց: Եկաւ ուրիչ մի էն էլ առաւ գնաց, այսպէս չատեր էկան առան ու գնացին: Վերջին անգամ էկաւ մի աներես աղքատ որ մի հացով գոհ չէր լինել· բարկացաւ տանտիկին, առաւ Թորվան սեւ աիթրոց տուաւ ասոր կռնակին, տնէն դուրս հանեց: Տեսա՞ր, Թոռնիկ, հացարար տանտիկին մինչեւ հաց լրացուց՝ հացին կէտն գնաց:

Այժմ դառնամ խօսիմ այս Թորվան տան վերայ, զոր չատ դիւրին է բարեփոխել, կը տեսնա՞ս, Թոնիր տան մէջտեղ չինուած է. առիք մեայն մէկ երդիք կայ մուխ ելնելու համար, թէպէտ տան դուռը բաց լինելով մուխն անկից էլ դուրս կելնէ: Եթէ այս Թորվան տեղը փոխենք եւ տան յարմար անկիւնի կողմն դնենք, հղ անկիւնի վերայ լայն պուհարիկ մի կապենք, եւ այս պուհարիկ չատ դիւրին կը լինի եթէ երկու սիւնեակներ անկեն. կակուղ ուռենիով հիւսենք եւ միջոցներն յարդակաւով ծեփենք, նմանապէս տանիքի վերայ եւս նոյն ուղղութեամբ պուհարիկ մի լինելով դոնէ կանգուն կէս բարձրութեամբ, տես դու էն ժամանակ մուխն ինչպէս վեր կը քաշուի եւ տուն բոլորովին ազատ կը մնայ ծուխէն:

Է՛, Թոռնիկ, դու ասա դատաստանով խօսիր այս փոքր բարեփոխութեան համար ի՞նչ դժուարութիւն եւ ծախք կը լինի: Բայց ինչո՞ւ չի մտածեր գիւղացին, չ'գիտե՞ս միթէ դու զուրա պատճառ, ինչպէս չատ անգամ ասած եմ, զարձնալ նոյն կը կրկնեմ, գիր ու կարդալ չ'գիտնալն է, գիրն ու գիրքն է, որ կը բանայ մարդոյն միտք եւ մտածել կը սորվեցնէ:

Սակայն դու մի զարմանար մի մեղադրեր անգիր գիւղացին, երթանք քաղաք, տես այդ բոլոր անգիր վանեցւոց տուներ, որոց ամէնուն էլ Թոնիր տան մէջտեղ չինած են, միայն մի տարբերութիւն կայ, որ քաղաքացւոց տանտուներ բաւական բարձր են, ոչ միայն առիքէն, այլեւ պատերէն չատ երդիքներ ունի, տան մուխ դիւրութեամբ դուրս կը քաշուի: Բայց զարձեալ առիք սեւ ու մրջոտած է. եւ երբ անձրեւէն տան կաթիլ սկսի, կը տեսնաս որ սեւ կաթիլներով տան յատակ եւ փռուածքներ կապականէ: Երբեմն եւս աւելի հին-հին տուներ զարնան մէջոցին առանց անձրեւի մուխ կաթ կանեն՝ որ աւելի զէշ է, զի գետնի փռոցներ, Թորվան ծածկոց եւ ընտանեաց հագուստներ ատ հատարակ կը մրջոտին եւ որչա՞փ դժուարին է այդ մածուցիկ այս մրաններկ լաթի վրայէն հանել ու ջնջել:

Ուրեմն չատես, Թոռնիկ, թէ քաղքցին, որ կարդալ – գրել գիտէ, զարդացած է Պօլսոյ մայրաքաղաք տեսնելով, մաքրութեան օրինակ տուած է, ի՞նչպէս զարձեալ չ'գիտէ բան մի մըտածել ու բարեփոխել իր տունն: Եթէ այսպէս, ինը տասւելութիւն կայ գրին ու անգրին մէջ. երբ կեանքի ընթացքի եւ տնտեսութիւն նոյն կը մնայ: Պատասխանեմ քեզ: Թոռնիկ, նախ պէտք է գիտնաս, որ ամէն գրել–կարդալ գիտցող, տնտեսագէտ չի լինիր, երկրորդ քաղաքացւոց Նոր սերունդ թէեւ արդի դպրոցներում անկատար ուսումն ընդունած է. այդ երբէք բաւական չէ մեր կեանքի բարւոք տնտեսութեան համար, վասն զի այդ կիսակատար հարեւանցի ուսումով մեք կարող չեմք մեր միտքը այնպէս մշակել, որ հին արմատացած նախապաշարումներ ի բաց թօղուին: Ձակուն ինչպէս գիւղացին նոյնպէս եւ քաղաքացին պիտի բնակին մրջոտած տուներու մէջ եւ

պիտի ասեն մեր հայրեր, մեր պապեր այս տուներու մէջ բնակած են, մեք էլ կը բնակիմք, նոցա համար փոյթ չէ թէ ընտանիք կը տատապին մուխին եւ ծուխին մէջ եւ մերթ եւս աչքերնին ափախատար կը լինի:

Ես երբ կասեմ թէ քաղքիք զարգացած են, դու այնպէս մի հասկընար թէ իրօք եւ տիրապէս զարգացած եւ լուսաւորուած են, զոցա մտաւորական լոյս եթէ ամփոփես մի աղօտ ճրագի չափ լոյս չունի, միայն թէ գիւղական անգիր ժողովուրդին հետ համեմատելով փոքր ինչ առաւելութիւն ունին:

Թոռնիկ, թէ քաղաքացւոց եւ թէ գիւղացւոց մտաւորական աչք դեռ բժժոտած եւ մթարմով ծածկուած է, մեք աչխարհին բաներ ճիշդ եւ ուղիղ չենք տեսնար, Յիսուսի կուրին պէս մեք էլ չրջող մարդիկ ծառի պէս կը տեսնեմք: Ուսաի ծառն ու մարդ որոշելու համար լոյս եւ պայծառ տեսութիւն պէտք է, որ միայն կրթութեամբ կտացուի, եւ քանի որ մեք կրթութեան ու գիտութեան լուսատու չնորհք չունիմք մեր տրնտեսական կեանք այսպէս կը մնայ: Գիտութիւն մեզի համար արժան տեսեր է խաւարտչին ու մրջոտած տուներ, մինչեւ զայ ժամանակ ժողովուրդին մտաւորական աչքը բացուի, լոյս տեսնէ, կարենայ ճանչնալ ու որոշել մարդն ու ծառ: Ին ժամանակ ահա եթէ ողջ մնացինք այս մրջոտած տներէն դուրս կելնեմք դէպ ի լոյս եւ յառաջդիմութիւն, ու կազատուինք տգիտութեան ան խեղդիչ մուխէն ու ծուխէն:

Այսչափ միայն, Թոռնիկ, գիւղական անչուք չէնքերու վերայ խօսեցայ, բայց չինական ժողովուրդին առանին կեանք չատ ընդարձակ է եւ ուրիչ բազմազան բաներ ունի: Արդէն Թոռնիկ, դու գիւղական կեանքի մէջ ծնած ես, քեզ կը թողում նորա կեանքի նկարագիր, դու իքննին փորձառութեամբ ուսումնասիրես, այժմ պիտի խօսիմ գիւղական եկեղեցւոյ, քահանային եւ ժողովուրդին վերայ, որ քեզ համար մի հոգեւորական դաս է:

———o———

ԺԹ.

ԳԻՒՂԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՔԱՀԱՆԱՅ

Մեր գիւղական անչուք կեանքի համեմատ, մեր եկեղեցի ու տաճարն եւս նոյն անչուք անզարդ ու խրճնացած պատկերն ունի: Եթէ ի հին նախնիքներէն մնացած է մի գեղեցիկ տաճար քարաչէն եւ հաստատուն, այդ մի բաղդ է գիւղացւոց համար: Կան այնպիսի գիւղեր, որոց կից է վանքը, ինչպէս Որշտունեաց գաւառին մէջ Նարկայ վանք, Թիմարայ գիւղերուն

մէջ Աստուածածնայ հռչակաւոր վանք եւ այլ ուրիշ տեղեր։ Այսպիսի վանքեր իրրեւ եկեղեցի եւ ազօթատեղի կը համարուին մեր ժխթարութիւն է։

Իսկ ընդհանրապէս վաստուրական երկրի գիւղական եկեղեցիներ հողակերտ ու փայտաչէն են. պատերը խառն աղիւսով չինուած, առիք ու տանիք հողով ծածկուած, միայն խորան եւ սեղան մեծ բան է՝ եթէ քար ու կրով չինուած լինի։ Դու մի զարմանար, եթէ միայն գիւղացւոց եկեղեցիները փայտաչէն են, այլ աւելի պէտք է զարմանաս, որ վանայ նման հռչակ ունեցող մի քաղաքի եկեղեցիներ գրեթէ ամբողջ փայտաչէն են. միայն մի քանի եկեղեցիներ կան՝ որոց տաճարները բաւական հնաչէն եւ հոյակապ են, ինչպէս քաղաքամիջի Սուրբ Պօղոս եկեղեցին։

Այգեստանեայց մէջ Այր – յարոյց եկեղեցին մի հնաչէն եւ պատուական տաճար ունէր. այդ եկեղեցւոյ փայտաչէն գաւիթի քանի տարի յառաջ նորոգելով, հնաչէն տաճար գաւթին հետ խառնեցին, ուղելով որ իրենց եկեղեցին Պօղոյ եկեղեցիներու նմանցնեն, կարծելով թէ Պօղոյ եկեղեցիք բուն հայկական տաճարներուն հնութեան ձեւն ու պատկերն ունին։ Ափսո՛ս, հազա՛ր ափսոս, որ այդ հնութեան տաճարներուն մնացորդներ հետզհետէ կը քանդուին եւ օտար ձեւերով եկեղեցիներ կը չինուին և սեղաններ կը կազմուին անվայելուչ ու անճաշակ խաչկալներով։

Թողունք այս, Թոռնիկ, գառնամբ միայն մեր գիւղի եկեղեցւոյ նկարագիրը հանեմք. բաւական է՝ որ այդ նկարագրով իրրեւ մի պատկեր աչքիդ առջեւ տեսնաս։

Մեր գիւղի եկեղեցին զարձեալ հողակերտ ու փայտաչէն է, որ մի քանի տարի յառաջ հազիւ հազ նորոգուեցաւ. տե՛ս, սեղան պարզ, անպաճոյճ, փայտակերտ, կոպիտ չինուած մի խաչկալ ունի. վէմ – քար ու մոմակալ աստիճաններ անչուք մրջոտած կտաւով ծածկուած են. պատարագի ժամանակ հազիւ թէ երկու մոմ վառուին, ուրիշ ժամանակ բաւական է մի փայտէ եռոտանի ճրագակալ եւ վրան հողէ ճրագ բոլորովին ձէթոտած ու մրջոտած. սեղանի տէրունական պատկեր տես ի՞նչ անձեւ եւ անարուեստ է։ Եկեղեցւոյ յատակ եւ սեղանի վրայ միայն փսխաքներ փռուած են։ Գիւղական եկեղեցիներ մեծ մասամբ վերնատուն չունին, այլ մարգիկ առջի կը կանգնին՝ կիներ եռեւի կողմ։

Թողունք այս նիւթական անչքութիւն, որ Աստուծոյ տիեզերական փառաց առջի նշանակութիւն չունի, որոյ աթոռ երկինք է եւ ոտքին պատուանդան երկիր։ Գանք բարոյական մասի նկարագիր հանել։ Մի ծերուկ քահանայ ունիմք ցուպ ի ձեռին դողդոջելով հազիւ եկեղեցի կուգայ, աչքեր Իսահակայ նահապետին պէս վատառես եղած է ի վաղուց. բայց ինքն եկեղեցւոյ ժամերգութեան չատ բաներ բերան եղած է եւ կը

կարդայ. ինքն երկիւղած, բարի եւ ժողովրդասէր մի քահանայ է: Մի քահանայ էլ ունէինք, բաւական կրթութիւն ունէր. ժիր ու գործունեայ էր, բայց նա հարստացաւ, թողեց գեղ, ու քաղաք գնաց: Կը թուի որ գիւղական երէցներուն հարստանալ չատ լաւ բան չէ. վասն զի հարստութիւն գիրենք դէպ ի դիւրակեցութիւն կը մղէ. թէպէտ ուխտադիր է գիւղի եկեղեցւոյն վերայ քահանայ ձեռնադրուելով. բայց կը յաջողին այնպիսիները իրենց ուխտին դէմ գործել, ոչինչ եւ անհիմն առիթներ յառաջ բերելով: Այլ ուղիղ խօսելով եւ գատելով՝ չատ անգամ եւս իրաւունք ունին գիւղական քահանաները. երբ ժողովուրդ կը գլանայ իւր հոգեւոր պաշտօնէին հոգեւոր մատակարարութեանց իրաւունքներ տալու՝ ինչ որ նախնի եկեղեցւոյ սուրբ հայրերէն սահմանուած է:

Սորա ապացոյց ահա մեր ժամանակի մէջ կը տեսնամք, որ ժողովրդին պէս քահանաներն եւս պանդխտութեան կը դիմեն, թողլով գիւղն ու եկեղեցին որք՝ տարիներով կը դեգերին օտարութեան մէջ: Ո՛ր, տեսնաս դու, Թոռնիկ, Պօլսոյ գերեզմանոցներու մէջ թափառելով կսպասեն, որ մի մեռելթաղ լինի, կամ պանդխտ ժողովուրդէն մէկ գայ, եւ իւր ննջեցեալի գերեզման օրհնել տայ:

Այսպէս, քահանայն կը թողու գիւղի կենդանի ժողովուրդին հովուութիւն, յորոց չկրնալով իւր ապրուստ հայթայթել, կերթայ մեռելոց գերեզմանէն գտնել իւր ընտանեաց հացն ու ճարակ: Օրհնեա՛լ լինին այդ ննջեցելոց յիշատակ, որք իւրեանց գերեզմանէն քահանային հաց կը հագան: Մեռելոց գերեզմանն եւս իւր պաղաբերութիւն ունի, ուր հաւատով ու Քրիստոսի անունով ննջեր են ի Տէր:

Այնպէս կը թուի ինձ, Թոռնիկ, որ գիւղական ժողովուրդըն չ'ժողովուրդ համարուած է ազգի վարիչներու առաջ. նա արժանի չէ, որ բարեզարդ եկեղեցի ունենայ, արժանի չէ, որ ուսեալ բարեզգեաց քահանայ լինի իւր հովիւ, նորա համար աւելորդ համարուած են դպրոց, ուսումն եւ կրթութիւն. նա չունի բաղդը որ տարին գոնէ մի քանի անգամ վարդապետի քարոզ լսէ. գիւղական եկեղեցւոյ չեմ այցելութեան ոտքէն չատ հեռու է. վերջապէս նա ամէն հոգեւոր մխիթարութենէն զրկուած է: Մարդ կարող չէ նորա անձնահատեալ վիճակին նկարագիր հանել: Ամէն բան կեդրոնացած է քաղաքներու մէջ, ուր զրուած է աթոռը ընդհանուր վիճակի առաջնորդին: Առաջնորդ քաղաքացւոց համար գիտես թէ մենաւճառ է կամ վարձեալ մի հովիւ, որ միայն քաղաքացւոց կը վերաբերի, միայն քաղաքցի ոչխարներ պէտք է արածայ, դաշտի գիւղական ոչխարներ թող գայլեր տանին: Առաջնորդ էն ժամանակ կը տեսնայ գիւղացւոյն երես, երբ նա մի խնդրոյ համար ազերսագիր կը ներկայանայ երեն: Անձնիւր կեանքդ եւ փառասիրութիւն մեր հոգեւոր հովիւներու վոյթ ու եռանդ

չիջուցեր են, եւ կը կարծեմ դորա պատճառ քաղաքացիք են եւ քաղաքային կեանք։

Գիւղական ժողովուրդին մի դուգնաքեայ մխիթարութիւն մնացած են վանքեր, մանաւանդ վասպուրական գաւառին մէջ. վանական վարդապետները մերթ ընդ մերթ կայցելեն թեմական գիւղերն, թէեւ վանքին իրաւունք եւ պարտին ժողովելու համար է այդ, բայց կան նորա մէջ այնպիսի ժրաջան վանականներ, որք ոչ միայն իրենց այցելութեան պարտք կատարելով հոգեւորապէս կը մխիթարեն ժողովուրդը, այլ եւ գիւղական շատ այլ եւ այլ պատահական գործեր կը կարգադրեն եւ մերթ եւս կռիւներու եւ վէճերու համար հաշտարար պատասխան կը լինին։ Ախտո՞ս, որ այսպիսի պարտաճանաչ վանականներու օրինակ շատ հազուագիւտ է։

Այս դաս շատ ընդարձակ նիւթ կուտար ինձի, բայց Պապիկ մի աշխարհական հողագործ մշակ լինելով՝ համարձակուելին չունիմ իմ հողագործութեան դասերու չրջանէն դուրս ելնել, պէտք է հոգեւորական բան հոգեւորականին թողուլ, նորա ժողովուրդի բժիշկներն են. մինչ կարող չե՞ն իրենց հիւանդութիւն բժշկել, հոգան, խօսին, գրեն եւ ցոյց տան դեղն ու դարմանն։

Այժմ կանցնիմ խօսել, Թոռնիկ, թէ ի՞նչ են այն միջոցները, որով պիւղական ժողովուրդ գոնէ փոքր ի շատէ կարենայ յառաջդիմել, իւր ներկայ վիճակն բարւոքել ժամանակի ընթացքին համեմատ։

———o———

ի.

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ

ՎԻՃԱԿԻՆ ԲԱՐԻՒԱՐՈՒԹԻՒՆ

Մարդ յուսահատ կը լինի, Թոռնիկ, երբ կը տեսնայ գիւղական ժողովրդի վիճակ, եւ նորա վարած դառնաչխատ կեանք. ինքնին մտածելով կասէ, մինչ կարելի՞ է, որ մեր գաշտաբնակ երկրագործ ժողովուրդին վիճակ փոխուի, կեանքն բարւոքի եւ ինքն եւս սկսէ ոտն առ ոտն յառաջդիմել։

Պէտք է գիտնաս, Թոռնիկ, որ աշխարհիս ազգերու եւ ժողովրդոց վիճակը յանկարծ չի փոխուիր, այլ քնական կարգով ու աստիճանաւ կը լինի։ Յառաջդիմութիւն արեւմուտքէն սկսեց, դեռ նոր մտած է արեւելեան դուռը. շատ ժամանակ պէտք է, որ այդ գոնէն ներս մտնելով գայ հասնի մեր աշխարհն։ Յառաջդիմութիւն նախ քաղաքներէն կսկսի եւ ապա կը մօտենայ գիւղերուն։ Բայց քաղաքներ դեռ նոր սկսած են այլ ու բեն. բոլոր նախակրթարաններ բացուած են մատաղ

մանուկներու համար, որ դեռ կարդալ – գրել կը սորվին. քիչ մի եւս քրիստոնէական դասեր. քիչ մի հաշուել, եւ քիչ մի եւս աշխարհագրութեան խարթայի վրայ կը նային. մանուկ դեռ իւր չրջապատի տեղեր չը գիտցած, ղէ՛, Ամերիկայ եւ Ճենաստանի մայրաքաղաք կը հասնի:

Վասպուրականի մէջ գտնուած գլխաւոր դեղերու մէջ արդէն ձեռնարկուած է նախակրթարաններ բանալ. վոքր ի չատէ սկսած են դեղացի մանուկները կարդալ ու գրել սորվիլ: Գիւղական զպրոցներ միայն ձմերան կրնան պարապիլ, իսկ ամրան դիւղացիի դաս տարեկան մանուկ իրեն համար չատ պիտանի է. որթիկներ ու գառներ ո՞վ պիտի արածայ, թող այդ՝ փոքրիկ տղերք հօտաղութիւն կանեն, մշակութեան ամէն քանեռու մէջ գարունէն մինչեւ աշուն նորա ըրած ծառայութիւն չորս հարիւր դահեկանի վարձուց հաւասար է: Մեր աշխարհի մէջ յառաջդիմութիւն, դեռ նոր ծնած մի երեխայ է, տակաւին չատ եւ չատ ժամանակ պէտք է, որ նա զպրոցի լուսաւորութեան ազդանին մէջ մկրտուի, օրըստօրէ զարգանայ եւ մարդ լինի: Զկարծես, Թոռնիկ, որ կրթութեան երեխան այնպէս չուտ կը մեծանայ, ինչպէս մայրերու ծնած գաւակ. քնական ծնունդի զարգացման համար եթէ միայն քան տարի բաւական է, իսկ յառաջդիմութեան եւ կրթութեան զարդացումն երկար դարերու կը կարօտի: Եւ դիտես դու թէ քանի՞ դարերէ յառաջ Եւրոպան սկսեց եւ այսօր հազիւ հասաւ այս աստիճանին:

Սակայն մեր ժամանակի սերունդին համար մեծ բախտ է. վասն զի Եւրոպան տաժանելի աշխատութեամբ մեծամեծ զոհողութեամբ այդ յառաջդիմութեան ճամբան հարթեց ու բացաւ բովանդակ ուսման եւ դիտութեան տարերք պատրաստեց, ինչպէս սեղան մի դրաւ մեր առաջ: Աւետարանին խօսք չատ յարմար է այս բախտին. «Այլք վաստակեցին եւ դուք ի վաստակս նոցա մտիք»:

Զաո՞ւ ուրեմն, Թոռնիկ. այլ եւս ի՞նչ պէտք է մեզ աշխատութիւն, վաստակ, նստինք այդ պատրաստուած սեղանին վերայ եւ ճաշակեմք:

Այդ չատ սխալ դատողութիւն է. դու կարծեցիր որ մեր տակտիկնոջ եփած թանապուր եւ ճա՞շն է այդ սեղան, որ զըրդանն առնելով նստինք ուտենք: Ո՛չ, բազում ջանք, բազում վաստակ, բազում աքնութիւն եւ ճգնութիւն պէտք է, որ մենք կարենանք Եւրոպային պատրաստած սեղանին հասն ուտել. պի այդ հասը՝ զպրոցի անդաստանին մէջ կը մշակուին: Դու ի՞նչ կասես, Թոռնիկ. չվարենք, չցանենք, չղրմանենք, չհրձուենք, չկասենք, ցորեն չ'աղանք ,ալիւր չչաղենք, թոնիր չվառենք, հաց չթխենք, առանց այսչափ քրտնաթափ աշխատութեան՝ նստինք այնպէս դիւրութեամբ ու հանգիստ հա՞ց ուտինք: Դու լսեր ես Աւետարանէն, որ ճնճղուկներ առանց վարելոյ, վաստակելոյ կը կերակրուին: Է՛, ապո՛ւշ Թոռնիկ, դու երբէք է՞ս նկատեր ճնճղկան աշխատութիւն, այդ նկուն թըռչ-

նիկ մինչ իւր չափով ճգնութիւն չունի՞. չե՞ս տեսնար, որ նա իւր սերունդ պահպանելու համար հազար անգամ կերթայ կը դառնայ չղիկներ բերելով իւր բոյն կը չինէ, ձու կածէ, ձագեր կը հանէ, անդադար կերթայ կուգայ, փոքրիկ որդեր դանելով՝ ձագերուն կը բերէ, մինչեւ թեւիկները բուսանին, դու տես էն ժամանակ թէ որչա՞փ կաշխատի կերթութիւն տալ իւր ձագերուն, որ թռչիլ սորվին:

Կը տեսնա՞ս, Թոռնիկ, բնութեան մէջ քան մի չիկայ, որ չաշխատիր, թռչուն, անասուն, սողուն, ինչ որ կենդանի եւ չարժուն է, կաշխատի իւր կեանք պահպանել. թող ցամաքային կենդանիները, ծովու ձկներ եւ բիւր տեսակ լողական կենդանիներ այդ ծովային աշխարհին մէջ կ'աշխատին ու կը տրբնին դարձեալ իրենց կեանք պահպանելու:

Տիեզերքի մէջ անհաւատն կենդանիներ ի բնութենէ մի անգամ սորված են, ստեղծող Աստուած իւր արարչագործութեան դպրոցն այնպէս դուրս հանեց, որ այդ անբան կենդանիներ առանց ուսանելու եւ կրթուելու կարենան իրենց կերակուր ճարել ու ապրել:

Բայց մարդ՝ որ բանաւոր կենդանի ստեղծուած, եւ կիշխէ բոլոր կենդանեաց վերայ, նա առանց դպրոցի, առանց կրթութեան կարող չէ իւր հաց հայթայթել: Թէպէտ մեր աշխարհի ժողովուրդ, որ ամենամեծ մասով ազգս եւ անուս է, դառն ու տաժանելի կերպով իւր օրական պարէնն կը հայթայթէ, տառապանօք եւ նեղութեամբ կուտէ իւր հաց. բայց երբէք կարելի չէ, որ նա գոնէ փոքր ի շատէ բարեկեցիկ կեանք ունենայ, պիտնայ իւր կեանքի անտեսութիւն, տուն եւ բնտանիք կարգով կանոնով կառավարել. գիտնալ աշխարհի բաներ, մարդոց կենցաղավարութեան պայմաններ, գիտնալ տիրապէս լաւն ու վատ. բարին ու չար, առաքինութիւն եւ մոլութիւն: Գիտնալ ստուգապէս, որոշել ճշմարտութիւնն եւ ստութիւն, արդարութիւն եւ անիրաւութիւն, պատիւ ե անարգանք: Եւ որ մեծն է գիտնալ նա եւ իւր պաշտած քրիստոնէական կրօն, Ս. Գրոց եւ Աւետարանի գերագոյն պատուէրներ, թէ ի՞նչ են քրիստոնէի պարտիքներ թէ՛ առ Աստուած, թէ առ ընկերս եւ թէ առ ընտանիս, առ եկեղեցին, առ ազգն, առ տէրութիւն:

Ահա այս ամէն ամենակարեւոր հմտութիւններ դպրոցի կրթարան կուսուցանէ մեզ: Ուսաի գիւղական ժողովուրդի արդի վիճակ փոխելու համար՝ առաջին ու հիմնական պայման դպրոց եւ կրթութիւն է: Ասա դու, Թոռնիկ, կրթարան հաստատելու համար մարդ պէտք է, եւ մարդոյն հետ դրամ. ո՞ւր մարդ, ո՞ւր դրամ եւ ո՞ւր կրթիչ մանկավարժ, եւ կայո՞յ թէ ի հնձանէ: Արդէն գիւղական ժողովրդի վիճակ յայտնի է. նա միտք չունի, որ մտածէ եւ ոչ իսկ կրթութիւն բան կարող է հասկանալ. եթէ ասես թող քաղաքացին օգնէ, դի գիւղական ժողովրդի հնարհիւ կը լինի իւր ամէն առեւտուր եւ չահ: Այո, քաղաքացին ոչ թէ նիւթապէս կարող չէ ամեան տալ, օգնել մր-

չակ ժողովրդի կրթութեան, այլ բարոյապէս եւս նորա ոգին ցուրտ եւ անտարբեր է նոյն իսկ իւր զաւակներու կրթութեան համար: Ահա օրինակ մեզ մօտ է անուանի Վան քաղաք, հարցուր թէ Վանեցին տարեկան ո՞րչափ գումար կը ծախսէ իւր զպրոցներու համար, այդ չեմ խօսիր, կը խնայեմ, միայն այսչափ կասեմ, որ Վանեցին մեծ մասամբ իւր մանուկներ եւ աղջիկներ եկեղեցւոյ նուիրուած դուզնաքեայ մոմագնով եւ իւղագնով կը կրթէ. կրթութեան համար թոշակ տալու սովորած չէ, եւ թէ ուզես՝ կը խոժռի, եթէ սոսկաս՝ տղան դպրոցէն կը հանէ:

Բայց Թոռնիկ, մեզ չէ պիտոյ քաղցցոյց օգնութիւն, չէն մը նայ զիւղական ժողովուրդ, նա տէրութեան պարտքեր կուտայ, այնչափ երթեւեկող հիւրեր կը հոգայ, միթէ կարող չէ՞ մի պարզ մանկավարժ պահել, որ շատ քիչ թոշակով կը բաւականանայ:

Մեք հայ ունիմք, իւղ ունիմք, պանիր ունիմք եւ այլ կաթնեղէն բաներ. մեր վարժապետները շատ սակաւապետ են, ժամկով անգամ դոհ կը լինին: Միայն թէ հոգացող, կարգադրող հեղինակ պէտք է, որ յորդորէ, առաջնորդէ ամէնիկ ժողովրդին դէպ ի կրթութեան ճանապարհ: Ո՞ւր է այդ սեպուհ պարտիք, նախ վիճակաւոր Առաջնորդին եւ երկրորդ վանական վարդապետներն:

Այլ աւա՛ղ, Թոռնիկ, մեր արդի Առաջնորդներ՝ պիտես թէ մի քաղաքական պաշտօնեայ դարձած են. բուն եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւն, դպրոց, կրթութիւն, ուսումն եւ այլի բարձի թողի եղած են: Այս բանիս համար, ո՞վ է մեղաւոր, ժողովո՞ւրդ թէ Առաջնորդ: Մեք այնպէս կը դատենք, որ Առաջնորդն է մեղաւոր, վասն զի՝ նա մի հովիւ է, Աւետարանի պաշտօնեայ է, եւ սոսկ մի հոգեւորական սպասաւոր է Քրիստոսի եկեղեցւոյն:

Բայց տես դու, ժողովուրդն իւր Առաջնորդին հոգեւորական պաշտօն մարմնացուցած է: Նա չի պահանջեր Առաջնորդէն, որ իւր փակուած աչքեր հրաչքով բանայ եւ տեսնայ, թէ ի՞նչ բաներ կան աչիւարհի վերայ, կամ իւր հոգեկան հիւանդութիւնները բժշկէ. այլ մի միայն մը հրաչք կը խնդրէ, որ Առաջնորդ Յիսուսի պէս՝ հինդ նկանակն օրհնէ եւ հինդ հազար մարդ կերակրէ: Եւ այսպէս, քաղցած ժողովրդի հացի խնդիրն յաղթահարած է Աստուծոյ կենաց բանին, որոյ քարոզիչ մատակարար Առաջնորդն է, որչա՛փ ողբալի է, Թոռնիկ, ժողովրդին անգիտակցութեան վիճակ, որով այնպէս կը թուի, որ ինքն աւելի մեղաւոր է քան Առաջնորդ: Այլ ո՞վ կարող է դատել զինքը, երբ ժողովուրդ իւր կեանքի խնդիրներով խեղդուած եւ անձկութենա մէջ պաշարուած, ամէն ճար Առաջնորդէն կը յուսայ: Այո՛, պիտի յուսայ, քանի որ ժողովուրդ սըդէտ է. ուսումն չունի, խօսել չ'գիտէ, երկբիս օրէնք չ'գիտէ,

անչուչտ նա իւր դասին մէջնորդ, փաստաբան՝ Առաջնորդ կը ճանչնայ:

Ուրեմն, Թոռնիկ, բան կը մնայ դարձեալ վանական վարպետներուն վերայ, որոնք ազատ վիճակ ունին: Մեծ պարտականութիւն ունին նոքա եւ երախտապարտ են վիզական ժողովրդին համար ամենայն անձնուիրութեամբ աշխատել, այցելել դիւղ ի դիւղ քարոզել, ուսուցանել, պարզ ու բնական ոճով խօսել այնպէս, որ հասկնայ ժողովուրդ եւ կարենայ ըմբռնել դպրոցի նշանակութիւն, մանուկներու կրթութիւն:

Այս կերպով այցելու վարդապետ ո՛չ միայն կը յաջողի դիւղական դպրոցներ հաստատել, այլ նա կը յաջողի նաեւ դիւղի երիտասարդները, այլական հասակով մարդիկներ եւ նոյն իսկ հնացած ծերուկներ կրթել, որոց կրթարան նկեղեցին է: Եթէ վարդապետ յանախէ իւր այցելութիւն, խօսի, կրկնէ իւր քարոզներ, կարդացած Աւետարանի մի՛քը, բացատրէ, ցոյց տայ Աստուծոյ պատուէրները, կենաց բանին ու հացին սեղան այնպէս պատրաստել ու դնել քաղցած ժողովրդին առաջ, որ նա ուտէ ու լիանայ:

Դիւղական ժողովուրդ թէպէտ քրիստոնէական կեանքի մէջ չատ ծեր է, բայց իւր արդի կեանքը նկատելով, նա մի նորածին կաթնկեր երախայ զարձած է, նորա կեանքի պատկերը տգիտութիւն եւ սոմկութիւն է: Նորա աստմներ դեռ բուսած չեն եւ պէտք չեն նորա համար հաստատուն կերակուրները, այլ՝նքան նուրբ դասեր եւ քարոզներ. նորա համար միայն կաթնեղէն անունդ պէտք է, որ նա կարենայ քաղցրութեամբ ճաշակել ու մարսել: Իրաւ է, որ մանկութեան ուսումն չատ հիմնաւոր եւ հաստատուն է: Երանի՛ թէ ես էլ բախտ ունենայի՝ մանուկ հասակով դպրոց մտնայի ու կանոնաւոր կրթութիւն ստանայի, ինչ որ գիտեմ եւ ինչ որ կը խօսեմ քեզ այս դասերը, չափահաս հասակէս սկսեալ սորված եմ, որ չատ դուշնաքեայ բաներ են, զի միայն լսելով եւ գրքեր կարդալով փորը լ չատ համատցած եմ աչխարհի բաներուն: Գիտե՛ս, Թոռնիկ, ամէն մի գիրք, մի–մի վարժապետ են կարդացողի համար. գրողներ մեռեր գնացեր են, գիրն կենդանի մնացեր է, կան այնպիսի գրքեր, որ անմահ են. թէ անցնին հազար–հազար տարիներ՝ դեռ պիտի խօսեն մեզ հետ:

Այս մի քանի տողեր գրելով՝ հասկցունել կուզեմ քեզ, Թոռնիկ, որ հասակ առած մարդիկ կարող են փորը լ չատ կարեւոր դասեր սորվիլ ու կրթուիլ, միայն՝թէ այդ դասախօս՝ պէտք է լինի մի անձնուէր մարդ, անձանձրոյթ, մշտախօս, անյուսահատ, յարատեւող ու երկայնամիտ: Սորա փորձն ու ապացոյց՝ ես աչքովս տեսայ, պատմեմ քեզ, Թոռնիկ:

Առաջ գրեթէ քան եւ հինգ տարի առաջ, Պօլսոյ Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ հովանեաց տակ կրթութեան մի նորօրինակ ձեռնարկութիւն եղաւ: Այդ բանին սկզբնաւո–

բոլ հեղինակ Ղապարոս Քրիստոստուր անուն մի պատուական անխոնջ աշխատասէր մարդ էր, ախո՜ս. նա մեռաւ երկու տարի առաջ, բայց իւր ձեռնարկութիւն անրնդհատ չարունակեց մինչեւ ի գերեզման: Եւ ի՞նչ էր իւր ձեռնարկութիւն.— կիրակնօրեայ մի լսարան բանալ՝ պանդուխտ բեռնակիրներու կրթութեան համար: Այո՛, բացեց ու յաջողեցաւ, տեսնայիր դու կիրակի եւ տօն օրեր, թողլով սրճարան եւ ուրիշ դուարճութեան տեղերն՝ մեր պանդուխտ եղբայրներ լսարան կը թափէին. պարոն Քրիստոստուր անթոչակ վարժապետ այբէն ըսկսելով իւր պարզ դասեր կաւանդէր: Նա մանկավարժ չէր, բայց այնպիսի դիւրին ոճով ու եղանակաւ կուսուցանէր դասերը, որ այդ թանձրամիտ կարծուած բեռնակիրներ ամենայն դիւրութեամբ կըմբռնէին նորա ասածներն: Եւ ահա փոքր չըրջանում՝ մեր բեռնակիրներ, դուհիկ չինականներ բանգէտ դարձան: Սորվեցան բաւական հայերէն լեզուն, Քրիստոնէական վարդապետութիւն եւ Աւետարանի դասեր, Թուաբանութիւն, տոմարական հաշիւներ եւ այլն:

Դու դիտես, Թոռնիկ, ի՞նչ եղաւ այս արդիւնաւոր ձեռնարկութեան վախճանը. երբ բեռնակիր մարդ ուսման ճաշակն առաւ, փոքր ինչ զարգացաւ նորա միտքն, նա դգաց ու ճանչցաւ իւր արժանիք, գիտցաւ թէ մարդն անասուն չէ, որ բեռ կրէ, Աստուած գմարդն իշխան ստեղծեր է, որ անասնոց վարիչ լինի: Ուստի բեռնակիր ձգեց համէտ (սէմէր) իւր բրտացած քամակէն, գնաց իւր արժանիքին համեմատ դործերու պարապեց: Այդ բեռնակիրներ մինչեւ անդամ մասնաւոր դրպրութեան պաշտօններ ընդունեցին, ոմանք եւս իրենց հայրենիք դառնալով՝ գիւղական դպրոցներու մէջ մանկավարժ եղան:

Երախտապարտ եմ յիշել ու խոստովանել, որ Պօլիս եղած ժամանակ՝ չարունակ կերթայի այդ անճնուէր մարդոյ մտիկ անելու, մանաւանդ իւր խրատական եւ բարոյական դասեր չատ կրթիչ ու օգտակար կին գաւառացի պանդուխտներուն համար: Հանգուցեալ հոգին մի անվեղար, անգաւազան քարոզիչ վարդապետ էր. նա չգիտէր մեթոտ, կամ ճարտասան լեզու գործածել, կամ համառօտ ու հարեւանցի կերպով ասել, անցնել. այլ այնչափ կը խօսէր, այնչափ կը վարէր բեռնակիր աչկերտներուն կորզացած երկիր, մինչեւ խրխրէր նոցա միտքն, ցանէր ու տեղաւորէր իւր դասերու հատիկներ. իւր յիշատակն օրհնեա՛լ եղիցի, եւ Տէր Աստուած հատուցանէ այդ անխոնջ մշակին վարձք:

Այս ճշմարիտ իրողութիւն իրրեւ ապացոյց՝ պատմեցի քեզ, Թոռնիկ, որպէս զի դու եւ գիւղական ժողովուրդ համոզուիք թէ՝ չափահաս մարդիկ եւս կարող են կրթուել, կարող են սովորել, միայն թէ անձնանուէր ուսուցանող լինի, մանաւանդ երբ ուսուցանէ եւ միանգամայն գործէ եւ իւր անձն իրրեւ օրինակ՝ ընծայէ ժողովրդին:

եւ ո՞ւր են այդ անձեր, եւ որչա՞փ հարուստ են չինա-
կան ժողովրդին համար, եւ ո՞ր տեղէն պիտի լինին դոքա յան-
կարծ, անապատէ՞ն պիտի դան Յովհաննէս Մկրտչի նման,
կամ Տէր Աստուած հոգւով իւր ժողովուրդ՝ հովիւներէն մար-
գարէ՞ պիտի հանէ իւր չնորհաց դպրոցէն, ինչպէս կը հանէր
երբեմն Իսրայէլի ժողովրդին համար: Քանի որ հաստատեալ
բարեկարգ կրթարաններ չունիմք, որ ուսեալ եւ կրթեալ ժա-
ռանգաւորներ հասնին, այսպէս կը մնայ ժողովրդին վիճակ:

Հունձք բազում եւ մշակք սակաւ, կասէ Յիսուս: Աղաչե-
ցէք զտէր հնձոց, որ հանցէ մշակ ի հունձս իւր: Մեք ոչ կա-
դաչեմք եւ ոչ կը խնդրեմք, ինքնին Տէր Աստուած գթալով
մեր խեղճութեան վերայ, երբեմն փոքրիկ մշակ, այցելու հո-
վիւ կը հանէ մեր հունձերուն համար, ինչպէս Տէր Դանիէլ
վարդապետ միաբան Վարագայ վանից, որ տասն տարիներէ ի
վեր ամենայն անձնանուիրութեամբ կը հովուէր ոչ միայն մեր
Արճակ գիւղն, այլև բոլոր մօտակայ և հեռաւոր չրջակայ գիւղեր
նորա այցելութեան ոտք հանդիստ չէր գիտեր, այլ անդադար
կը չրջէր· այդ անխոնջ մշակ ոչ միայն Աւետարանի սերմեր
կը ցանէր, բարոյական խրատներ կը խօսէր, այլ եւ գիւղական
տնտեսութեան գասեր եւս կաւանդէր· այնպէ՛ս պարզ, յստակ,
ու հասկանալի ոճով, որ մեք թանձրամիտ չինականներս կա-
րող էինք ըմբռնել նորա ամբողջ խօսքեր: Նա չինեց ու հաստա-
տեց մեր Արճակու դպրոց, եւ միանգամայն նորա չարատեւու-
թեան համար եկամուտներ կարգադրեց, նոյնպէս ուրիշ չատ
գեղերու մէջ եկեղեցիներ չինեց, դպրոցներ հաստատեց: Դա-
նիէլ վարդապետին կեանք բոլորովին պարզ եւ սակաւապետ
էր, նա կը կերակրուէր չինականի սեղանէն, որ սովորաբար
թանապուր եւ մածուն էր, անտրտունջ կուտէր եւ կասէր, Կրօ-
նաւորին համար՝ այսչափս բաւական եւ չատ է: Իւր ոգին առ-
ընչասէր էր եւ ազատ ազահութեան ախտէն: Գումի ունէր, կը
դործէր խեղճերուն վերայ· կը սիրէր տալ՝ քան առնուլ· նա
ունէր մի հաստատուն կամք, ինչ որ սկսէր ձեռնարկել՝ ան-
վհատ ոգւով կաչխատէր յաւարտ տանել· նախապաշարման կա-
պէ արձակուած էր· նա թէեւ չունէր այնչափ ուսումն եւ ըն-
դարձակ դաղափար մխիթ, բայց չատ ընդունակ էր ժամանա-
կի յառաջդիմութեան: Վերջապէս Դանիէլ վարդապետ մխակ
այցելու հովիւ էր գիւղական ժողովրդին համար, որա համար
ժողովուրդ զինքը կը սիրէր եւ ինքն եւս աւելի կը սիրէր գիւ-
ղացի ժողովուրդ:

Երանի՛ թէ չատնային եկեղեցւոյ այսպիսի անձնուէր մը-
չակներ մեր առատ հունձերուն համար· դու տեսնայիր, Թոռ-
նիկ, էն ժամանակ թէ ինչպէս գիւղական ժողովրդին վիճակ
կը փոխուէր ու կը բարւոքէր:

Վերջացնելով այս ընդհանուր դասեր, ժամանակ եկաւ
պիտի խօսիմ եւ յայտնեմ քեզ ա՛յն բան, որ առանձին քո կեան-
քին եւ մեր գերդաստանին կը վերաբերի:

ԻԱ.

ԹՈՌՆԻԿԻՆ

ՀԱՐՍՆԻՔ

Լ՛, Թոռնիկ, ես ծերացայ, մայրիկդ էլ պառաւած է, ո՞վ պիտի լինի տանուտէր եւ տանտիկին, որ չահէ ու պահէ մեր տուն: Աչեփս տամ քեզ, քո ամուսնութեան ժամանակ հասած է· կարծեմ քանի տարին անցուցիր, դու գիտես գիւղացւոց հին նահապետական սովորութիւն, որ իրենց զաւակներ չուտով կը կարգեն, որպէս զի տան աշխատաւորներ հասնին:

Դու կը տեսնաս ես եւ դու միայն ենք, մեր հոգածութիւն բոլոր վարձկան մշակներով կը կառավարենք· լաւագոյն չէ՞, որ տնէն եւս աշխատաւորներ ունենանք:

Թո՛ղ այս, Թոռնիկ, թէ ես եւ թէ մայրիկդ կը ցանկամք չմեռած՝ տեսնալ քո թագն ու պսակ: Պապերու, Հայրերու եւ Մայրերու միակ ցանկութիւնն այս է, որ տեսնան իրենց զաւակներ եւ թոռներ, որոնք Աստուծոյ օրհնութեան պտուղներ են, զի Աստուած երբ օրհնեց մեր նախածնողներ Ադամ ու Եւայ, ասաց, աճեցէք ու բազմացէք եւ լցէք երկիր: Բայց մեր տուն դատարկ է, Թոռնիկ, երեխայ մի չկայ, որ գգուեմ ու սիրեմ, ընտանեկան ուրախութիւն ու բերկրանք՝ այն սիրուն եւ քնքուշ մատաղ տղայոց վերայ է· տղայք տան բնական երաժիշտներ են, կը խաղան, կը ճլվլան, կուլան, կը ծիծաղեն· այդ կենդանի փոքրիկ էակներ, անդադար կը շարժին, հանգիստ չը գիտեն: Որչա՞փ հրճուանք է որդեսէր ծնողաց համար, երբ նոքա սեղանին չուրջ կը բոլորին, ինչպէս կասէ Դաւիթ. «Որդիք քո որպէս նորատունկ ձիթենւոյ չուրջ դսեղանով քով»:

Գիտե՞ս, Թոռնիկ, ամուսնութիւն Աստուծոյ հաստատած մի օրէնքն է՝ մարդկային սեռ պահելու համար. Պապկի տան անուն եւ մեր ընտանիք կը ջնջուի, եթէ դուք չամուսնանաք, եւ պէտք է որ ընդունիք կազմելով մեր ընտանեկան կեանքն ու դերդաստան կենդանի պահէք:

Իրաւ է, որ ամուսնութեան համար քաղաքացին չատ կը մտածէ, բայց չինական ժողովուրդ սովորած չէ մտածել, թէ՝ եւ լինի յետին աղքատ: Մեր մէջ առած մի կայ, կը պատմեն թէ՝ մի աղքատ գիւղացի, որ միայն մի իշուկ ունէր, մի օր իւր կնոջ հետ խորհելով կասէ, կնիկ, կը տեսնաս մեր տան հասաւ, ի՞նչպէս կարգեմք: Եւ որովհետեւ չատ բնական է, որ մայրեր աւելի հոգացող ու հակամէտ են իրենց զաւակ չուտով կարգելու, պատասխան կուտայ էրկան ու կասէ, էշը ծախենք ու տան կարգենք: Ա՛հ, ի՞նչ կասես դու, կնիկ, չ՛գիտե՞ս մեր ումուտ – ապաւէն այդ իշուկն է, մեք վար ու ցան չունիմք,

պարտուը ու ցախ բառնալով կը տանեմ քաղաք կը ծախեմ եւ այդ իւրով մխայն մեր օրական պարէնն կը ճարեմք: Ծո՛, մարդ, դու էլ չատ կը մտածես, Աստուած ողորմած է. տպան կարգենք, նորա հացն Աստուած կուտայ, եւ գուցէ մեր տան բախտ բացուի, իշու տեղ՝ ձիու տէր լինիմք:

Օրհնեա՛լ է Աստուած, Թոռնիկ, մեր տուն բարիքներով լի է, էլ կամ դժկէ ծախելու պէտք չունիմք, ամէն բան անկ է. մեր այն մեծ տահ եկը կը մորթեմք, հարիսայ կը դնեմք, թող գեղով ուտեն: Կը լիշե՞ս Թոռնիկ, թէ ո՞ր եղն է. մի օր դու գութան արած ժամանակ ասիր, Պապիկ, ակօս ծուռ կերթայ, եւ ես ասի քեզ, պիտեմ, Թոռնիկ, ակօսին ծուռիթիւն մեզ եղնէն է. դեռ դու չգիտես աշխարհի բաներ, մխայն անբան եղներ չեն, որ ակօս կը կծռեն, որչա՞փ ակօս ծռող մարդիկ կան, որոց գործն ու կեանք երբէք ուղղութիւն չունի. այդ ակօս ծռողներուն երեսէն է, որ աշխարհի բան ծուռ կերթայ: Չեմ խօսիր քեզ, մխամիտ Թոռնիկ, նոյն իսկ մեր գիւղի մէջ որչա՞փ ակօս ծռողներ կան: Հիմի մեր եզը մորթելով կազատուինք ծուռ ակօսի փորձանքէն, Աստուած ազաչենք, որ ազատէ գմեզ ծուռ մարդոց փորձանքէն:

Գիտեմ, Թոռնիկ, դու այժմ ինքնին կը խօսես մտքիդ մէջ թէ Պապիկ նստեր է իմ հարսնիքի ճառ կը խօսի. կասէ թէ հարսանեաց ճաշ պատրաստ է եւայլն. բայց չասիր թէ՝ ո՞ւր է իմ հարսանեաց հանդերձ, եւ ո՞վ է Թոռնիկին նշանած աղջիկ:

Ապուշ Թոռնիկ, չե՞ս լիշեր դու առջի գլուխ դասիս մէջ խօսեցայ քեզ թէ Ըստամպօլէն վերադառնալով մի ձեռք պատուական չուխայ լաթ ունէի, մինչեւ ցարդ անտուկին մէջ պահած եմ, ահա այն պիտի լինի քո փեսայութեան հանդերձ. միայն թէ երբ հարսնիք լրանայ, պէտք է հանես դնես անտուկ եւ միայն ուրիշ օրեր հագնիս, դու հողագործ աշխատաւոր ես, չալէ չալվար կը վայելէ քեզ:

Իսկ նշանածիդ համար խօսիմ քեզ, որ սիրտդ հանդարտ լինի. մեր գիւղի տանուտէր Մուրատ Համբան կը ճանչնաս, ահա այն պիտի լինի մեզ խնամի, որոյ տուն նահապետական է եւ ամբողջ ընտանիք բարի եւ անվնաս մարդիկ են: Տանուտէր Մուրատին մի աղջիկ կայ չափահաս Շուշան անուն, որ չատ պարկեշտ, անարատ եւ ժրագործ մի աղջիկ է, եւ դու անչուշտ չատ անգամ կը տեսնես գինքը, մեր գիւղական ընտանիք փըռանգատանէն առաջ ալաֆրանկայ են, վասն զի գիւղական ժողովուրդի կեանք հին նահապետական կեանքի մնացորդ մի պահերն է:

Ահա խմացուցի քեզ ամէն բան. գուցէ քո մտքէն չէր անցնիր, դի դու պարզամիտ եւ ուղղախոհ մի զաւակ ես. Պապիկի սուր աչք քո վրան մխիկ կը հսկէր, դու այժմ ժրացիր Թոռնիկ, ինչ որ կասեմ՝ չուտով կատարէ, մխայն վեց օր է մնացեր, յառաջիկայ երկուշաբթի առաւօտ մեր գիւղի եկեղեցւոյ մէջ

սուրբ սեղանին առաջ պատարագին դիմաց՝ աւետարանով ու խաչով քո պապակի խորհուրդ պիտի կատարուի: Դու այժմէն յուր տուր նադարաչի Մխոյին եւ զուռնաճի Մրգոյին. դիտես որ մեր գիւղական հարսնիք առանց այդ բաներուն համ չունի: Ա՛ռ դու այժմ Թոռնիկ, մեր մեծ էչ եւ երկու տիկ. դնա չուտ Շահապազի գիւղ մեր ծանօթ բարեկամէն տասներկու լիտր գինի առ եւ բեր, բայց նայէ որ ջուր չը խառնեն գինուոյն հետ. Շահապազիք մեզ պէս միամիտ չեն, քաղքցոց մօտ լինելով՝ խարդախել սովորած են. ի՞նչ անեն խեղճը, երբ քաղքցին տոկոսն աւելի կը բարդէ, հնոնք էլ ջուր կը խառնեն՝ երբ տոկոսին տեղ գինի տան:

Կարգն եկաւ, մի բան պատմեմ քեզ, որ զարմանաս: Ես մի օր աչնան վերջ Վանայ Առաջնորդարան գնացի, տեսայ որ քաղաքացւոց եւ գիւղացւոց դատաստան կար: Ես էլ նստայ մտիկ արի. էդ քաղքցին մի պղղիկ գինի բերած էր, մի դաւթ լեցուց տուաւ Առաջնորդին. Հայր սուրբ, ասաց, խմէ՛ տես, այս գինի՞ է թէ ջուր. համտես արաց Առաջնորդ՝ եղբա՛յր ասաց, կերեւի որ բաւական ջուր խառնուած է, պատմեց վաչխառու քաղքցին թէ ես այս ինչ գիւղացւոյն վերայ այսքան հազար դահեկան դրամ ունիմ, էդ պարտապան դիւղացին տոկոսին տեղ՝ երբեմն ալիւր եւ երբեմն չիրայ կը բերէ եւ ես կընդունեմ ի հաշիւ տոկոսին. այս տարի աչնան չիտուն լիտր չիրայ բերաւ, ես էլ միամտութեամբ լցի կարասներս: Գիտե՛ս, Հայր սուրբ, ես գինի սիրող մի մարդ եմ, անհամբեր կսպասեմ որ չիրան եւից իջնայ՝ նոր գինի խմեմ, յաճախ կերթամ կը նայեմ կարասներուն կը տեսնամ որ չեն եռար. ի՞նչ բան է կասեմ, նոր գինին անպատճառ պէտք է եռայ, յետոյ իմացայ թէ ի՞նչ պարզամիտ եղեր եմ, չինական գիս խառնած է եւ ջուր խառնած է չիրային հետ: Ես գրոց մարդ չեմ. բայց իմացայ որ ջրախառն չիրան չի եռար: Ահա այս է իմ բողոք, կաղաչեմ Հայր Առաջնորդ, իմ գատաստանս ուղիղ տես:

Կանչուեցաւ գիւղացին եւ նա առջի անգամ այսպէս խոստովանեցաւ, թէ ես ջուր չեմ խառնած, կարելի է որ ջուրն ինքնին խառնուած է, որովհետեւ մեր չիրախանայի պատի տակէն ջուր կանցնի էդ առուէն, ջրծակ ունիմք չիրախանէն լուանալու համար, պատահմամբ բացուած է եւ ջուր վազեր է չիրայի գուբին մէջ:— Լաւ կը պատմես տղաս, բայց չիտակ չես խօսիր, ասաց Առաջնորդ. եթէ ջուրը ինքնին վազած է, անպատճառ բոլոր չիրան ջուր կը դառնար, բայց սա գինուոյն մէջ ջուրն չափով խառնուած է. թող այս. դու եթէ գիտէիր որ այդպիսի փորձանք եղած է, ինչո՞ւ համար ջրախառն գինի բերիր քո աղային:

Հայր սուրբ, հոգւոյդ մեռնիմ մտիկ արա, որ մեղքս չիտակ խոստովանիմ եւ կաղաչեմ, որ դու էլ չիտակ դատաստան տեսնաս:

Անցեալ տարի ես չիտուն լիտր ալիւր բերի աղային, ես

արդէն ալիւր կշռած էի, պիտէք որ դիւղերու կշիռքի քարեր բաւական ծանր են քաղաքի քարերու վերայ. մեք դիտմամբ այսպէս արած ենք, դիտնալով որ մեր բաներ քաղաք կերթայ՝ միշտ պակաս կը հանեն, ինչպէս մեր աղան, բակի մէջէն մի անորոշ եւ կոշտ քար մի բերաւ դրաւ կշիռքին, ինձ ասաց թէ այս մի լիտր է. դու դիտես պարզամիտ չինականներ քաղքցւոց չուտ կը հաւատան. աղան սկսեց կշռել ալիւր եւ ծանր ծանր կշռեց, եւ տես դու, անիրաւ կշիռք հինգ լիտր պակաս բերաւ. Ասածու պէտուն ասի, ագա, իմ ալիւրս լման յիսուն լիտր է.— ո՛չ, մեթէ ես քեզ անիրաւութի՞ւն կանեմ, այսպէս ասաց եւ քառասուն հինգ լիտր հաշուեց: Այս անխիղճ գրկանք ինձի սրտի ցաւ եղաւ, չի կրցայ մոռնալ, մեռքս դրի որ սորա փոխարէն աղայէն հանեմ, ուստի ջուր խառնեցի չերայինն եւ յաւարի, գի մեր աղան գինին ջրախառն կը խմէ, որ գլուխ չի բռնէ:

Ահա Հայր դատաւոր, մեղքս ուղիղ սրտով խոստովանեցայ, դու էլ ուղիղ մտքով պատասխան արա. ո՞վ է մեղաւորը, ե՞ս թէ աղան. միայն անոր համար մեղաւոր եմ, որ ալիւրի խնդիր Ձեր առեանը չը բերի, գի փորձով գիտեմ, քաղքցին ու չինական երբ պատասխանի գան, ո՛վ չի գիտեր որ քաղքցին կը շահի գատը, եւ սորա պատճառներ դու յաւ գիտես, Հայր սուրբ, էլ ի՞նչ ասեմ:

Կը տեսնա՞ս, Թոռնիկ, որ գիւղացւոց աչքը սկսած է կամաց կամաց բացուիլ: Բայց ես խրատ կուտամ քեզ, Թոռնիկ, մի՛ դուցէ դու էլ այս պատմութենէն օրինակ առնելով՝ հետեւիս ճարպիկ գիւղացւոյն, խարդախութեան դէմ խարդախութիւն ի գործ ղնես, գի այդ չատ հակառակ է Աստուծոյ պատուէրին: Թող այս, եթէ միանգամ խարդախել սովորիս, այլ եւս կը լինի քեզ այն արհեստ եւ ունակութիւն. էն ժամանակ դու ոչ միայն խարդախին դէմ նենգել կը ջանաս, այլ գուցէ նա եւ անխարդախ մարդոյն դէմն եւս այնպէս վարուիս: Շատ է որ դու գրկանք կրես եւ վնասիս, քան թէ գրկես եւ վնաս տաս ուրիշին: Բայց աւելի լաւագոյն է, որ արթուն եւ աչալուրջ լինիս, ոչ խաբես եւ ոչ խաբուիս:

Գիտեմ, Թոռնիկ. ես քեզ խրատ կը խօսիմ, այլ դու մրտիլ մէջ ինքնախօս կը լինիս, թէ Պապիկ մեր հարսնիքի խնդիր մոռցաւ, գինու խնդիրն ուրիշ խնդիր հանեց, երկար – երկար ճառ կը խօսի գլխուս: Չէ՛, Թոռնիկ, չէ՛, ամուսնացողին չատ խրատ պէտք է, կարծես որ ձեր Պապիկդ ծանծղեր է, գուցէ մոռցաւ հարսնիքի մեծ խնդիր: Ո՛չ, այսօր չաքաթ է, դու էլ գինին բերիր հասուցիր, ուրեմն ամէն ինչ պատրաստ է:

Այս իրիկուն աղպաւնատում է, գեղի բոլոր նորահաս կրտիճներ պիտի ժողուին, նոր վեհան իրենց մէջ առնելով՝ պիտի խաղան խնդան, ուրախութիւն անոնց մինչեւ լոյս: Առաւօտ կիրակի է, գեղի բոլոր ժողովուրդ մեծն ու փոքր, այր մարդիկ, կիներ, հարսներ, աղջիկներ, պառաւներ, իրենց ճաշերով մեր

Հարսնիքի տուն պիտի լեցուին: Գեղացւոց հարսնիք էսպէս կը լինի, դուռ բաց է, քաղքցւոց հարսնիք չէ որ դուռ փակեն հարսնիք անեն՝ մկներ ուրիքը չիմանան:

Էսօր իրիկուան մօտ հարսի հետ պիտի երթամք, ես եւ պեղի բոլոր մեծ – մեծ համբանները: Հարս պիտի բերենք իջուցենք տուն, քոյր դլխուն թախթին վերայ պիտի նստի, հարսնքոյր իր մօտ էնպէս, ինչպէս պահապան հրեշտակ:

Ժամհար կոչնակ զարնելուն պէս լուսումուխին՝ եկեղեցի պիտի գնամք բոլոր հարեւաններով մէկ տեղ, դու այնպէս պէտք է հաւատաս, որ եկեղեցին քեզ համար մի Ադամայ դըրախտ է, ուր իջած է Աստուած, ձեր պատակ պիտի դնէ եւ օրհնէ քահանային ձեռքով. դու էնպէս համարի թէ մինչեւ ցարդ կեանքիդ մէջ քնած էիր, յանկարծ կը զարթիս, քնաթաթախ աչքդ կը բանաս, որ մի նոր Եւայ Շուշան ծաղիկ բուսած է կշտիդ, ձեռք ձեռքի կուտայ քահանան ու կասէ. «Առեալ լըձեռն Եւայի տուեալ ի յայն Ադամայ» եւ այլն, դու եւս մտքիդ մէջ խօսիր մեր մեծ Պապկին պէս: «Այս այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց եւ մարմին ի մարմնոյ իմոյ եւ այլն: Կոկսի քահանան ուրիչ խորհրդաւոր աղօթքներ կարդալ ձեր վրայ, ձեր ու հարսի բերնէն խոստումներ կանէ, բոլոր ժողովուրդ վկայ կը լինի. դուք Աստուածաղիր օրէնքով էնպէս պինդ կը կապուիք իրարու հետ, որ միայն մահ կը քակէ. աշխարհի ձեռք կարող չէ քակել: Յիսուս իր Աւետարանով աւելի ամրապնդեց Հօր Աստուծոյ կապն եւ առաց, թէ «Զոր Աստուած դուգեաց, մարդ մի՛ մեանեսցէ»:

Պատկն աւարտելէն յետոյ՝ կելնենք եկեղեցիէն, էն ժամանակ կարգ կուգայ ուրախութեան, կոկսին զուռնան–նադարան մունետիկի պէս ձայն կուտան աշխարհին թէ Թոռնիկ եւ Շուշան ամուսնացան, էս օր նոցա հարսանեաց տօն է, մեր կարիճ երիտասարդներ կոկսեն չոր վեռ խաղ. Հ՛, Թոռնիկ, հին պողպատէ վահանին տեղն՝ ամէն մէկ իր ապան կամ կօռտիկ կը փաթթէ մի ձեռքին վերայ, երկու – երկու իրարու հետ կը խաղան մինչեւ ի տուն: Դրան առաջ ոչխար կը մորթեն. էս մի մատաղ է փեսին ու հարսին արեւշատութեան համար:

Մ'իթքս կուգայ այստեղ, Թոռնիկ, պատմեմ քեզ, քառասուն տարիէն յառաջ, երբ Հայրիկ կամուսնանար, ես էլ ինչպէս սովորութիւն է գիւղացւոց՝ իւղով բաղարջ, փոխինդ եւ մի գառնուկ առի գնացի հարսնիք. երբ փեսայ Հայրիկ եկեղեցին տուն կը գառնար, իսկոյն մատնեցի գառնուկս մատաղ անեմ իր առաջ: Գառնուկ գետին դրի որ մորթեմ, Հայրիկ ձիու վրայէն կանչեց, մի՛ մորթէք, մի՛ մորթէք. այն օր Պապիկ իմեր գլուխ դարձեր, ծուռ չինական եղեր էր. քաշեցի

դանակ, արիւն ցայտակց, բայց փոշման եղայ, տեսայ որ Հայրիկի աչք լեցուեցաւ, նա սկսեց տղու պէս լալ. ձիէն իջուցին տարին անհնակ, ուր սաստիկ յուզուեցաւ ու լացաւ. Հարսնիքի տուն իրեն համար սգոյ տուն դարձաւ. այն օրէն ես հասկցայ թէ Հայրիկ որչա՞փ դուէթ ունի անասնոց վերայ, եւ ո՞վ էր լեցուցեր նորա սիրտ այդչափ զորովով. ինքն կը խոստովանի այս բան իւր Խաչէ ճաճի մի ուղերձին մէջ, թէ իւր դաստիարակ հանգուցեալ հօրեղբայր Խրիմեան Խաչիկ աղան է, իսկ նորա սիրտն ո՞վ է լեցուցեր,— Աւետարան գոր միշտ կը կարդար եւ ուրիշ գիրք չ'գիտեր:

Այժմ ճաչու ժամ է, հարսնիքին հարիսային ժամանակ հասաւ, հարսնեւորներ անօթի են, ձգեցէք թաղիսներ՝ թող նստին. երեխան, մեծ ու պզտիկ, հարուստն ու աղքատ, վերի վարի կարգ չկայ, Պապկի տունն է այս. մեծ տանտիկնին, հըրաման արա հարիսան լեցնեն մեծ–մեծ մաթրաթներով, բերէք դրէք սեղան: Իմ սիրելի դրացի բարեկամ գիւղի բոլոր ժողովուրդ, ծեր Պապիկ ձեզ ճաւ կը կարդայ, տուէք ինձ մի բաժակ դինի, Պապիկ պարտական է խմել նախ այս բաժակ մեր երկրին տէր թագաւորին կենաց համար, որ հոգայ, կառավարէ ու պահպանէ իւր հաւատարիմ հպատակ ժողովուրդ: Ըմբռնենք ապա մեր Թոռնիկ թագաւորին կենաց, որ այսօր թագաւոր է եղեր եւ վաղը՝ մաճկալ պիտի լինի: Ջմռռնանք նա եւ մեր Շուշան հարսին կեանք, որ այժմ թագուհի է եղեր, վաղ պիտի լինի Պապկի տան տնաշէն եւ ժրաջլուխ հարս:

Մնաց ձեր կենաց բաժակ, սիրելի հարսնեւոր զեղացինըրս, չնորհակալ եմ որ պատուեցիք Պապկի տուն ու փառաւորեցիք Թոռնիկիս հարսնիք: Կաղօթեմ որ ապրէն ձեր դաւակներուն ու թոռներուն վերայ լինի:

Այժմ հարիսէ ճաշ լըմնցաւ, հարսնիքն էլ կը լըմնայ. ելէք բակ, բռնեցէք ձեր ալաճակէօնու. տղաք այդ մեր քարէ մեծ սանդ լի դինի լեցուցէք, հողէ մեծ կուժիկ վրան դրէք, թող սանդին չուրջ բոլորին, պար խաղան, երգեն մեր գեղի կտրիճներ:

Պապի՛կ պապի՛կ, աչքըդ լոյս,
Թոռնիկ թագւոր է եղեր.
Մամի՛կ մամի՛կ, աչքըդ լոյս,
Շուշան քեզ հարս է եղեր:
Ապրին Շուշան եւ Թոռնիկ,
Եւ ծերանան ի միասին.
Ծըլին ծաղկին ինչպէս չուշան,
Զաւակներով եւ թոռներով:
Պապկի տուն բարգաւաճի,
Թոռնիկ լինի մեծ տանուտէր.
Եւ ումբըշատ լինի Պապիկ.
Տեսնայ թոռան իւր ճեռեր:
Նահապետաց չափ թող ապրի,

Ծաղկին ալիք իւր ձիւնի պէս,
Հասնի մինչեւ խոր ծերութիւն,
Մեռնի երթայ արքայութիւն:
Ուտենք վերջին իւր հոգեճաշն,
Յիշենք, օրհնենք իւր յիշատակ:

Շատ ապրիք եւ դուք՝ իմ գեղացի քաղաքավար աղբարներս. հարսնիքի ճաշ կերաք, ի վերջոյ կուգեք իմ հոգեճաշն է՞լ ուտել: Շատ իրաւունք ունիք. մեր քաղքցի գիտնականներ կը կարծեն որ՝ չինականք իմաստասիրել չըգիտեն, որ՝ չա՞փ բնական է ձեր հոգեճաշի տենչանք, ասոնց դի միշտ բնական հետեւանք է հարսնիքի ճաշին: Հարսնիքի ճաշով մարդիկ կուգան յաչխարհ, հոգեճաշով կերթան: Աստուած թող էնպէս կամենայ, ինչպէս ձեր բարի ցանկութիւնն է:

Բայց Պապիկ ձեզ իրատ կուտայ, բարեկամներ, աշխատեցէք ձեր քրտինքով, որ ամէն օր ձեր ընտանեկան սեղանին վերայ լիապէս ճաշ ուտէք, հարսնիքի ճաշ, մահուան հոգեճաշ՝ փոր չեն կշտացներ: Թողէք հոգեճաշ խեղճ աղքատներուն եւ մանաւանդ քահանաներուն, որոց իրաւունք գլանալով եւ չը տալով՝ միշտ ձեր հոգեճաշին կսպասեն. չիտակ խօսելով՝ մեր քահանայք մեռելներու չնորհիւ աւելի կապրին, քան թէ կենդանեաց:

Է՛, սիրելի հարսնեւորներս, հարսնիք աւարտեցաւ, ուտելու խմելու բաներն էլ լմնցաւ. գինու տակը դատարկուեցան, տանտիկին լուր կուտայ թէ՝ տաշտին մէջ հաց չը մնաց, եւ ամանին մէջ իւղ. միայն հարիսի պղնձի մէջ տակուց մնացեր է, էն էլ աղքատներու բաժին է:

Այժմ ամենայն քաղաքավարութեամբ՝ ելէք ծերունի Պապիկի ձեռք համբուրեցէք, Թոռնիկիս ու Շուշանին արեւշատութիւն մաղթեցէք եւ մնաս բարով ասելով՝ գնացէք ձեր տները: Դիտեմ, անքուն մնացիք եւ շատ էլ խմեցիք, տեսէք ահագին ոռնդի գինին պարպեցիք. հարսնիքէն դացող՝ կասեն թէ մահուռը կը լինի. այս գիշեր հանդիստ քուն եղիք, առաւօտ մութ լուսնալուն պէս դէպ ի գա՛չա, դէպ ի գա՛չա:

Մտածեցէք, եթէ չաչխատիք վարուցանով եւ դաշտի արդիւնք չ'բերէք տուն, ձեր հասած դաւակներ կարող չէք պահել, մինչ դատարկ տնով հարսնիք կը լինի՞: Կաղօթէ Պապիկ, որ Աստուած ձեր աշխատութիւն արդիւնաւորէ, եւ ձեր տներ բարութեամբ լեցնէ, որ դուք եւս հարսնիքներ անէք եւ ձեր որդիքներու եւ թոռներու թագն ու պսակ տեսնաք եւ մխիթարուիք:

Ահա՛ Թոռնիկ, հարսնեւորներ գրուեցան, մնացինք ես դու, մամիկ, եւ նորեկ հարս Շուշան. մեր փոքրիկ ընտանեկան թռւոյն վերայ մի հատիկ աւելցաւ. Աստուած այդ մի հատիկն իրրեւ մի ցօղենահատ ցանեց մեր ընտանեկան անդաստանին մէջ, դու պիտի տեսնաս, Թոռնիկ, թէ այդ մի հատիկ մայրենի սերմէն, որչա՞փ մանկահատիկներ պիտի բուսնին. մի օր կը

տեսնաս, որ տունն լցուած է լաճերով, աղջիկները, որոնք թըռչ–նոց ձագերուն պէս՝ ճիւճիւ ձայն հանելով, բերան բացած՝ պէ–տի աղաղակեն, պապօ՛, հա՛ց կուզենք, հա՛ց: Իրաւ է, որ մարդիկ կը հաւատան ու կասեն թէ՝ Աբարիչ Տէր իւր տեղ–ծածին զամաթ կուտայ: Այո՛, կը հաւատանք այդպէս, բայց Տէր Աստուած զըմաթ եւ հաց նախապէս պատրաստեց. եւ ապա մարդն ստեղծեց. եւ այդ զըմաթ այս մեր բնակած եր–կիր եւ հողն է, որոց համար ասաց գործել ու պահել: Ուստի առանց գործելու, առանց աշխատութեան, առանց վարուցանի մարդոյն համար ոչ հաց կայ եւ ոչ զըմաթ:

Պատրաստուիր ուրեմն, Թոռնիկ, աշնան գութանի ժամա–նակ չանցնի, վասն առաւօտ պիտի երթամք գաշա սկսենք մեր աշխատութիւն: Այժմ դու հան այդ փեսայութեան չուխայ լաթեր, հագիր մշակութեան չալէ չալվար. Շուշանն էլ թող իւր հարսանեկան զարդեր հանէ, մամկի հրամանով աւել ձեռք առնէ, տունն խորդէ, աւլէ, մաքրէ, ամէն բան իւր տեղ դնե–լով կարգադրէ: Այսպէս, Թոռնիկ ի գաշա՝ Շոնշանն ի տան, երթէ աշխատին՝ Աստուած հաց կուտայ:

———o———

ՊԱՊԿԷ ՊՍԱԿ

Ի ԴԱՇՏ

Սիրելի՛ Թոռնիկ, ես նորէն եւ կրկին դքեզ պիտի պսակեմ. դու մի՛ կարծեր, որ եկեղեցւոյ կամ քահանայի պսակ քեզ բաւական է: Այո՛, հոգեւորապէս եւ Աստուծոյ օրէնքով բա–ւական եւ շատ է: Բայց եթէ Պապիկ այդ պսակին վրայ իւր պսակ չդնէ, դու անօթի կը մեռնիս: Ահա աղօթարան բաց–ուեցաւ. հրաման արա մշակներուն, թող գութան սարքեն, տանին գեղի մօտ իսզան աւազարտ. պէտք է այժմէն վարենք, ապրենք այն արտն, եւ գարուն բանջարեղինաց պարտէզ անենք:

Լծեցէ՛ք գութան. դու տես հիմի, Թոռնիկ, թէ ի՛նչպէս պի–տի պսակեմ դքեզ: Գնա՛ նախ գոմշուկներուն եւ եզներուն ճակատներ համբուրէ, արի գութանին մաճին քով խոնարհիր գետին՝ մայրենի հող համբուրէ, ձեռքս մաճին վերայ դրած եմ, համբուրէ Պապկի ձեռք եւ մաճը. ահա քառասուն տար–ուան մաճկալ Պապիկ, այսօր քեզ կը յանձնէ մաճկալութեան վսեմագոյն պաշտօն, զոր Տէր Աստուած Ադամայ մեր մեծ Պապկէն տուաւ, որ գործէ երկիր եւ պահէ:

Ցորենաբոյսէ հիւսուած մի սիրուն, գեղեցիկ, բոլորակ պսակ չինեմ իմ ձեռքովս քեզ համար. բեր գլուխդ Թոռնիկ, դնեմ այս իմ պսակ. եւ այս պսակն, Պապկէդ պսակն եւ յիշա–տակն է, երբէք չը վերցնես գլխէդ մինչեւ մահուանդ օր: Եւ

երբ դու էլ կը ծերանաս Պապկի պէս, այդ պատկ քո անդրանիկ որդւոյդ գլուխ դիր, եւ այսպէս որդւոց որդի թող չարուշանկի. այդ պատկին խորհուրդ բացատրեմ քեզ, որ լաւ ըմբռնես եւ անեղծ պահես այս աւուր յիշատակ քո մտքին մէջ:

Աղն՛իւ Թոռնիկ, իմ խորհրդաւոր պատկիս նշանակութիւն այս է. քահանան զքեզ կը պատկէ հողին հետ, գութանին հետ, դաշտի մշակութեան հետ. եւ ինչպէս Շուշանին հետ, դաշտի մշակութեան հետ. եւ ինչպէս Շուշանին հետ կապեց զքեզ քահանան, եւ դու տէր ես մինչեւ ի մահ, կարող չես դինքդ թողուլ, այնպէս եւս Պապիկն զքեզ պատկելով կը կապէ մայրենի երկրին հետ, որ յաւիտեան չը պիտի թողուս՝ որ մեր հայրենի Պապկենական սեպհականութիւն է: Ադամն ասաց եւ մարդիկ կասեն, թէ՝ կին մարդոց կեանքն է. մի՞թէ հողն էլ մարդոց կեանք չէ՞, մարդիկ աշխարհս վերայ հացով կապրին: Շուշանն քեզ զաւակներ պիտի բերէ. հողն էլ ձեզ հաց պիտի տայ, դաշտի մէջ արածող կովն ու ոչխար՝ ձեզ առատ – առատ կաթ պիտի տան. կաթէն իւղ ու պանիր կը չինէք. այս ամէն բարիքներուն վայելք հողէն չէ՞:

Այժմ, Թոռնիկ, ասա մշակներուն՝ առնեն գութան եւ տաւարներ, դառնանք երթանք ի տուն, մայրիկիդ եւ Շուշանին պէտք է յայտնեմ դաշտի պատկի խորհուրդ:

Մտիկ արէ՛ք որ խօսիմ ձեզ, բարի տանուտիկին եւ Շուշան: Ես այսօր, նոր վիճայ Թոռնիկ տարի դաշտ. գութան լծել տուի, մաճը Թոռնիկին ձեռք տուի, ձեռքս գլխուն վերայ դնելով՝ նահապետական օրհնութիւն կարդացի, եւ դինքն կըրկին անգամ հողագործութեան հետ պատկեցի, հողին եւ գութանին հետ կապեցի, եւ դիտէ՞ք դուք, որ Պապկի պատկն անքակտելի պէտք է լինի. Թոռնիկ այժմ երկու կին ունի, լմաց՛էք, մի կինն Շուշանն է, որու հետ պատկուեցաւ սուրբ ամուսնութեամբ. մի կինն էլ հայրենատուր ժառանգութեան հողն է, որու հետ ես կապեցի Հայր Աբրահամու օրհնութեամբ: Շուշանն զաւակներ պիտի բերէ Թոռնիկին համար, հողն էլ հաց պիտի տայ բոլոր ընտանեաց համար: Կաղօթեմ, որ Աստուած պահէ Շուշանն եւ չա՛ռ ապրի, բայց Շուշանն մահկանացու է, թէ մեռնի, Թոռնիկ մի ուրիշ Շուշան էլ կը գտնէ: Իսկ եթէ հողն մեռնի, էն ժամանակ բոլոր Պապկի տանն ընտանիք ի միասին կը մեռնին: Եւ ի՞նչպէս կը մեռնի հողն, որ Ադամէն մինչեւ ես օր կայ ու կը մնայ անմահ: Իմօսեմ ձեզ թէ հողն ի՛նչպէս կը մեռնի. այն անբախտ օրն, երբ Թոռնիկ ձեռք մաճէն քաշելով՝ հողագործութիւն չի չարունակեր. կամ հարստանալով կը բարձրամտի՝ այլ եւս ամօթ կը համարի գիւղին մէջ, կամ գիւղական ընկերութեան հետ ապրել. կը թողու գիւղն ու հող՝ կերթայ քաղաքացի կը լինի: Եւ կամ դժբախտ օրեր կը հասնին իւր վերայ, երբ յուսալով թէ չատ հողեր ունի, պարտք անելով իրարու վերայ կը բարդէ. պարտատէրը հողեր կը գրաւէ, ո՛հ, Թոռնիկն անհող կը մնայ:

Ահա այն օր հողն Թոռնիկին համար կը մեռնի, զրաւողին համար կենդանի կը մնայ: Այն օր, այո՛, Պապկի տան ճրագ կը մարի, Թոռնիկ տանուտէր՝ վարձուր մշակ կը լինի: Աւա՛ղ, Պապկի հարս, նապէլի Շուշան՝ պիտի երթայ հացթուխ լինի պեղին մէջ, իրիկուան մի քանի հաց դոզնոցին մէջ դնելով՝ բերէ իւր ճաշկնեղուն: Թոռնիկին մայր, բարի տանտիկին, դու Պապկի եաեւէն մեռիր, որ չը տեսնաս այն օր:

Զաւե՞ս, Թոռնիկ. ա՛հ, Պապիկ, ի՞նչ չար դուշակութիւն կանես Թոռնիկիդ վերայ, բերանդ բարի բաց: Ո՛չ, Թոռնիկ, Աստուած չընէ որ դուշակութիւնն ձեր վերայ կատարուի: Ես կաղօթեմ որ դուք այն սեւ օր չը տեսնաք. սորա համար այն սեւ աւուր տխուր կեանքի պատկեր նկարեցի ձեր աչքի առաջ: Որպէս դի տեսնաս ու յիշես Պապուդ հեռատես դուշակութիւնն, յամենայն զօրութենէ աշխատես հողն ձեռքդ չհանել. ոչ միայն հողն քեզ պէտք է, որ հաց կուտայ քեզ, աշխարհիս վերայ կապրիս, այլ եւ նորա համար Աստուած չատ արեւ տայ քեզ. երբ մեռնիս՝ դերեզմանիդ համար էլ երկու կանգուն հող պէտք է, չդիտե՞ս դու, մարդիկ դերեզմանի հողին վերայ էլ կը կռուին. վա՛յ անոր, որ կը մեռնի եւ թաղուելու տեղ չունի, դի գերեզմանի հողն եւս մարդոյն համար մի սեպհական իրաւունք է: Ասել կուզեմ, Թոռնիկ, մարդ իւր ծնած օրէն հողով կապրի. եւ երբ մեռնի, դարձեալ հող պէտք է, որ նորա տակ թաղուի:

Այսպէս, Թոռնիկ. հողն պէտք է կենայ եւ մահու օր. սորա համար Պապիկն զքեզ հողին հետ կապեց ու պահեց, որ պինդ գրկես զհողն. չմոռնաս որ ուրիշներ ձեռքէդ յափշտակեն, դու անհող մնաս, սարուկ լինիս, երթաս ուրիշի դռներ վարձկան մշակ դառնաս, եւ էն ժամանակ ձեր վերայ կատարուի Պապկի կախարդ դուշակութիւն. եւ դու խելաբերելով յիշես, աւա՛ղ, ես տանուտէր էի, նահապետ Պապկէս խրատներուն մտիկ չարի, այժմ անառակ որդւոյն պէս՝ վարձկան մշակ եղայ, թողլով իմ ոչխարաց հօտ, ուրիշներու նախիր կարածեմ. եւ չարաթ մի անգամ գոնէ դուռ չրջելով նախրահաց ժողվեմ:

Այո՛, Թոռնիկ, երբ գեղի տանուտիրոջ բախտին անիւ դառնայ, այնչափ նուաստանայ՝ որ նոյն գեղին նախրորդ լինի, դու մի կարծեր թէ այդ վիճակ կարի դառնադոյն մի վիճակ է. վասն զի գեղի նախրորդ վարձաւոր մի մշակ է, շալկնելով հաց կը տանի իւր տուն. կթան կով ունի, գոնէ մի քանի հատ ոչխար, այծ ունի եւ իւր ընտանիք լիութեամբ կապրին:

Բայց երբ այդ անկեալ տանուտէրին ձեռք նախրորդութիւն չիյնայ, նա ինքնին իւր նախկին վիճակ յիշելով ասէ. Ես տանուտէր էի, ի՞նչպէս կարող եմ վարձկան մշակ լինել գիւղին մէջ, լաւ է որ թողում գեղ, երթամ քաղաքներ եւ իբրեւ անծանօթ մի չքաւոր մարդ, խառնուիմ փողոցի աղքատներուն

հետ՝ լինիմ մուրացկան: Իսկ եթէ իրրեւ հարստութենէ ինկած «տէօվլէթտէն տիւշկիւն» յաջողիմ վիճակի Առաջնորդէն մի վկայական առնել, այդ ինձ համար մի մեծ բախտ կը լինի. կերթամ աշխարհէ աշխարհ, եկեղեցիներուն, հարուստներուն կը դիմեմ, եւ այսպէս ժողովք անելով՝ դառնամ դամ պարտքս տամ եւ պահեմ իմ ընտանիքս:

Ահա, Թոռնիկ, դժնդակ եւ դառնագոյն վիճակն այս է. երբ տանուտէր մուրացկանութեան կը դիմէ, հաւատալով թէ այդ անարդ եւ անպատիւ մուրոդութեամբ կարող կը լինի բաւական գումար հայթայթել ու վերստին կանգնել իւր կործանեալ տունն: Դու կը հաւատա՞ս, որ հողագործին կործանեալ տուն մուրացկանութեամբ կանգնի: Բովանդակ ծերութեանս կեանքի մէջ ես այդպիսի բան չը տեսայ: Վասն զի տանուտէր գեղացւոյն տան հաստատուն հիմն հողագործութիւն է. երբ տանուտէրն հողն ու հողին վաստակ թողու, նա արդէն կործանուած է եւ յաւիտեան կանգնել չունի. նա չքաւորութեամբ պիտի ապրի մինչեւ մեռնի:

Է՛, սիրելի՛ Թոռնիկ, բաւական եղաւ, աւարտենք դաշտի պսակ եւ դաշտի դասերս: Ես պէտք է պատմեմ նաեւ գեղի էրէցուն եւ գեղացւոց, թող աշխարհ իմանայ, թէ Առճակու Պապիկ էսպէս մի տարօրինակ բան արած է. իւր Թոռնիկ նոր վեցան տարեր է դաշտ հողին ու դութանին վերայ պսակեր է. մարդ չի գիտեր ի՞նչ պսակ է այդ, որ առանց քահանայի, առանց խաչի եւ Աւետարանի ու ժողովրդի վկայութեան՝ դաշտի մէջ կատարուեր է:

Թող մեր գիւղացիք այսպէս դատաստան անեն. Թոռնիկ, Բաւական է, որ դու լաւ հասկցար այս պսակին խորհուրդն. ես կը մեռնիմ, դու ողջ կը մնաս՝ կը տեսնաս, յետոյ գեղացին էլ կը հասկընայ եւ ողորմիս կուտայ Պապկի հոգւոյն:

———o———

ԻԴ.

ՄԵՌԵԼՈՑ ԴԱՇՏ

ԵՒ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՑ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

Պահ մի թողունք, Թոռնիկ, մեր կենդանի դաշտ, արի երթանք մեռելոց դաշտին այցելութիւն անենք. գիտե՞ս, մահ տակաւ – տակաւ կը մօտենայ Պապկին, կուգեմ վերջին անգամ քանի կենդանի եմ, ոտքովս երթամ չըլլիմ մեռելոց ննջարանն, մինչեւ այն օր, երբ գիս նաշիւն վերայ դրած ԲԱՆԴ ԱՍՏՈՒԱԾ ասելով կը բերեն կը դնեն գերեզման, ես էլ կը հանգչիմ մեր պապերուն ծոցը:

Գերեզմաններն էլ մեզ համար մի խոսուն դասարան են.

խաչաքարեր եւ մեռելոց յիշատակներ դեռ կը խօսին մեզ հետ. տեսնանք թէ հին եւ նոր ժամանակի մէջ ի՞նչ մարդիկ ծներ, ելեր են աշխարհ.. ապրեր են, գործեր են, թէ բարի թէ չար, եւ գարձեալ թողեր են այս աշխարհ, արեւն ու կեանք, տուն եւ ընտանիք, մեր ծածկուեր են մեռելոց այս մութ աշխարհին մէջ: Ամէն քրիստոնեի գերեզմանին վերայ մի–մի խաչաքար տնկուած է. վրան գրած են մեռնողին անունն եւ կեանք, որ տեսնող կարդայ եւ ողորմիս տայ:

Կարդանք ուրեմն, Թոռնիկ, այդ հին ու նոր յիշատակարաններ, տեսնանք թէ ինչ հարուստ տանուտէրեր եւ այլ աշխատաւոր եւ նշանաւոր մարդիկ եղած են պիւզանդական ժողովրդի դասէն, որոց անցեալ կեանքն առաքինութեան դասեր են մեզ համար: Գիտե՞ս, կան այնպիսի մեռեալներ, որ մինչեւ ի կատարած աշխարհի կը խօսին մեզ հետ: Գրքերով կը խօսին, անմահ յիշատակներով կը խօսին, գերեզմանի քարերով կը խօսին:

Տկսիր, Թոռնիկ, կարդա՛ այս տապանագիրն.

«Այս է տապան Առճակցի տանուտէր Օհանէսեանի, որ ութսուն տարի ապրեցաւ, ոչ գիւղէն, ոչ տնէն հեռացաւ, երբէք չքողուց ձեռքէն գութանի մաճն մինչեւ օրն մահուան: Նա նորոգեց մեր գիւղի փլած եկեղեցին եւ մի արտ յիշատակ տուաւ եկեղեցւոյն:»

«Ասացէք Աստուած ողորմի իւր հոգւոյն:»

Կարդա սորա կՀի խաչաքարն:

«Ես Միրզօյենց Մարխաս, որ առաջ ադխատ ու վարձկան մշակ էի, թիզ մի հողի կարօտ, աշխատեցայ եւ Աստուած յաջողեց իմ հալալ վաստակովն բաւական հողեր գնեցի, հարստացայ եւ տանուտէր եղայ, կտակ արի յետնամնաց գաւակներու, որ տարուան հինգ տաղաւարի մեռելոց օրեր մատաղ անելով աղքատաց կերակուր բաշխեն: Ասացէք Աստուած ողորմի Մարխասի հոգւոյն:»

Երթանք, Թոռնիկ, այն մեծ խաչքարի գրեր կարդա՛:

«Այս է հանգիստ մեծ տանուտէր Ադամին, որ շատ հաղատէր էր, երեք փախով գութան կը լծէր, ֆառուն մշակ ունէր, մեր գիւղի մեծ նահապետական տունն էր, իւր ընտանեաց թիւ մինչեւ հօթանասուն կը հասնէր. երբ հոգեճաշ տար կամ մատաղ անէր, հազար հազար մարդ կը կերակրէր. նա շատ առաքինի մարդ էր, մեռաւ հարիւր տարեկան. բոլոր գիւղացիք լուցին նորա մահուան վերայ. նա կտակ թողուց, որ վարագայ եւ Առճակու վանիքներուն իւր կալուածներէն չորս արտ տան եւ իւր ձիթահանէն գիւղի եկեղեցւոյն շարունակ լուսավառութեան ձէթ տան: Որ հանդիպիք ասացէք Աստուած ողորմի մեծ տանուտէր Ադամի հոգւոյն:»

Մի՛ անցնիր, այդ մօտի փոքրիկ խաչաքարի գրեր կարդա՛:

«Ես եմ նաղարաչի Մարգօն: Այս խաչաքարի տակ հանգիստ պառկեր եմ. բոլոր կեանքս ուրախութեամբ անցուցի. ձմեռն հարսանիքներով եւ ամառ պահէզ դնելով: Ամեն գար–

նաև կուգայի Առճակ գիւղ պահէզ կը դնէի. առատ սեխ ու ձմերուկ կը հանէի, ցորնի, գարւոյ, եղի, պաւրի, ժաժկի հետ կը փոխէի, տուս առատութեամբ կը լեցնէի, աշխատութեամբ շատ երջանիկ ապրեցայ· երբ տեսայ թէ պիտի մեռնիմ, կտակ արի որ զիս խաղաք չի թաղեն, այլ տանին Առճակ գիւղ թաղեն· Աստուած շէն պահի այն գիւղ, որ շէն պահեց իմ տուն: Ասացէք Աստուած ողորմի նաղարաչի Մարգոյի հոգւոյն:»

Կարդա, Թոռնիկ, զորա կշտի միւս առպանաքար, որու վրայ մի հատու պատկեր կը տեսնուի:

«Ես եմ հաւպան Մարկոս, գեղեցի էի. բայց հող չունէի· մտածեցի թէ ի՛նչ անեմ, որ ապրիմ· մի գիշեր երազի մէջ շատ հաւեր ու հաւկիթներ տեսայ, ասի սա իմ քախտն է· առաւօտ ելայ երազիս մեկնութիւն կատարեցի· առաջ մի փոքրիկ հաւճուց շինեցի, տասն հատ հաւ դնելով թուխս դրի, մի բանի տարուան մէջ հաւերուս թիւ հասաւ մինչեւ երեք հարիւրի, միշտ հաւ ու հաւկիթ կը ծախէի գեղի հիւրերուն եւ բաղաքացւոց· ես եւ իմ ընտանիքս լաւ ապրեցանք հաւու մսով եւ ձուագեղով: Աղուէսներ եւ կատեր որ շատ բշնամի են հաւերուն, ես անոնց համար որոգայթ շինեցի, ամէն տարի ձմեռան բաւական աղուէս եւ կուզ բռնելով՝ նոցա մարթեբէն բաւական շահ կանէի: Հաւբանութեան շնորհիւ պատուութիւն էլ տարվեցայ· վերջ մեռնելուս ժամանակ կտակ արի զաւակներուս ,որ հասնոց ու հաւեր երբէք ձեռէն չը բողուն, որ միակ իրենց հացն ու ապրուստն է:

«Ասացէք Աստուած ողորմի հաւպան Մարկոսի հոգւոյն:»

Ինչ մի հեռու կերեւի մի գերեզմանաքար, որուն գրեր մամուռած են Թոռնիկ, եւ վրան մեղուի վեճմակի նշան կայ· կարդա տեսնանք ով է:

«Ես եմ մեղուապահ մշակ Պետօն, փոքրիկ տնակէս ի զատ ոչինչ բան չունէի· մտածեցի մտածեցի, գնացի պարտէ արի, հինգ փեթակ առի, պզտիկ մեղուանոց մի շինելով մէջ դրի· Աստուած յաջողեց, մեղուներս բազմացան մինչեւ հարիւր փեթակ եղաւ, որ շատ առատ մեղր ու մոմ կուտային, եւ ես զաղամ տանելով դրամով կը վաճառէի, եւ ես գեղի մէջ հացի ու եղի հետ կը փոխէի· ընտանիքս մեղրով ու կարագով կը պահէի· մեռնելուս օր խրատ տուի անդրանիկ որդւոյս, որ չը հեռանայ մեղուանոցի դռնէն եւ մեծ խնամով պահպանէ մեղուներ, որ մեր ժրաջան անվարձ մշակներն են· կտակ արի նաեւ որ առէն կիրակի եւ պատարագի օրեր գեղի եկեղեցւոյ սեղանին վերայ մոմ վառեն եւ խահանայն չիշէ զիս իւր աղօթքով:

Ասացէք Աստուած ողորմի մեղուապահ Պետօյի հոգւոյն»:

Սորա քով մի անտաշ խաչաքար կայ կարդա տեսնանք թէ որո՞ւ գերեզման է:

«Ես եմ նախրորդ Նազար, երեսուն տարի նախրորդութիւն արի, շէն մնայ Առճակ գիւղ, երկու հազար տաւար էր իմ նա-

խիր, ամէն շաբաթ ազուխ շալակ շալակ նախրահաց կը ժողովէի, տանս մառան հացով կը լեցուէր, մեր տանտիկին խմոր շաղել, հաց եփել չը գիտէր, մեր գիւղացիք կը կարծեն որ նախրորդութիւն բան մը չէ· ոչ, նախրորդութիւն էլ գիւղական մի աշխատութիւն է· ես երբէք գանգատ չունիմ, մինչեւ մահուանս օր հացի կարօտութիւն չի ֆաշեցի:

Ասացէք Աստուած ողորմի նախրորդ Նազարի հոգւոյն:»

Թոռնիկ, դու լսեր ես, գեղացիք միշտ գանգատ կանեն ու կասեն, թէ՝ գեղի գրիչները չատ անիծած եւ հայհոյիչ մարդիկ կը լինին, բայց ես լսեր եմ, որ ժամանակաւ մեր գիւղն մի բարի գրիչ եղած է· չատ բարեսէր ու խոհեմ, երբէք գրկանք չէր աներ, հիւր տալու կարգն ճշտութեամբ կը պահէր, եւ միշտ կը ջանար աղքատներ խնայել, մինչեւ յայսօր գեղացին այդ բարի գրչի անունն կը յիշէ: Ահաւասիկ նորա գերեզմանն, գարմանք, Թոռնիկ, Առճակու գրիչն էլ իւր գերեզմանի խաչքարն եւ յիշատակն ունի, կարդա՛:

«Առճակու շէն գեղի գրիչ կազօն եմ ես, օ՛խ, ի՞նչպէս հանգիստ պառկած եմ հողին տակ, ականջներս դնչացեր է գեղեցուց հայհոյանիէն, զուր եւ անիրաւ անէծքէն, հապա այն խստաբարոյ անհամբեր պահանջող հիւրերու ձեռքէն ի՞նչ ֆաշեցի, ծեծ կերայ, չարչարուեցայ, գզուեցայ բամբակի պէս, սպառ համար անուանս գրիչ դրած են, կարծելով թէ ես ուրիշներ կը գթեմ: Աստուած հոգիս առեց, մեռայ ազատուեցայ: Աղխատ ապրեցայ, աղխատ մեռայ, ոչինչ բան չունիմ կտակելու, միայն խրատ կուտամ ձեզ, գեղացի աղխատներ, գեղի գրիչ մի լինիք, գացէք հողագործութեան մշակ եղէք, հազար անգամ լաւ է հողի մշակ, քան գեղի գրիչ, վասն զի, գեղի գրչութիւն չար մշակութիւն է:

Ասացէք Աստուած ողորմի գրիչ Կազօյի հոգւոյն»:

Թողունք այս փոքրիկ մարդոց փոքրիկ խաչաքարերն, թէ եւ փոքրիկ կարծուածներն էլ իրենց չափով նշանակութիւն ունին: Երթանք, Թոռնիկ, դանենք այն մեծ խաչաքարերն, որոց տակ կը հանդչին այնպիսի հոգիներն, որք մեր գիւղին փառք եւ պատիւ եղած են· ժողովուրդ չի մոռնար, կը յիշէ նոցա բարերարութիւն եւ յիշատակ:

Գեղէն բաւական հեռու մի բլրակ կերեւի, կը տեսնա՞ս Թոռնիկ, այդ բլրակին գագաթ մի մեծ խաչաքար կայ· այն տեղն է մեծ–մեծ կտիր ոչխարներու տէր հովիւ Յակոբի գերեզման· այդ բլրակից արդէն մի աղբիւր կը բղխի եւ այդ աղբիւրին Յակոբի աղբիւր կասեն, ուր Յակոբի կթան ոչխարներ կուգային պէր տալու:

Յակո հովիւ, թէպէտ իբրեւ հողագործ տանուտէր չէր մեր գիւղին մէջ, բայց իբրեւ հովիւ խաչնարած մեծ տանուտէր կը համարուէր, վասն զի չորս կտիր ոչխար ունէր, ամէն մի կտիր հազար հատ էր· կասէին քառասուն հոգի վարձկան հովիւ եւ գառնարած ունէր, բոլորն էլ ամուսնացուցեր էր: Աղջիկ–

ներու թիւ չեմ գիտեր, իւր տունն թոռներով լցուած էին, ինքն չատ դժուսէր, առատաձեռն մարդ էր. իւր օրհնեալ տունն աղքատներուն ապաւէնն էր: Ոչխարաց կտուրի ժամանակն՝ բուրդ կը բաշխէր աղքատներուն. Յակօ հովիւ Յովթայ պէս կարող էր ասել թէ աղքատներուն մերկացած թիկունք՝ իմ բուրդովս կը ջեռնուէին: Նմանապէս կաթէն՝ կաթ, պանրէն՝ պանիր, իւղէն՝ իւղ բաժին կը հանէր կարօտեալ գեղացի բնտանեաց: Յակօ հովիւ անխարդախ կը մատակարարէր, նա չէր որոշեր իւրջրջապատ եղած անընտանի օտարացեղ ազգերու կարօտեալներն. ով որ դիմէր, ով որ խնդրէր՝ նա կուտար եւ չէր խաբեր: Սորա համար իր անուն եւ համբաւ չատ մեծ էր նոյն իսկ դրացի պայպատ քիւրդ ցեղապետներուն առաջ: Մի անգամ Պարսից կողմի թշնամի քիւրդեր գարկին Յակօյի ոչխարներու կէսն տարան. մեր Յակօն Աբրահամ նահապետին պէս՝ առաւ իւր կարիճ լամեր եւ գիւղի քաջ ոտամարդեր, գնաց կրուելուա եւ իւր թալան դարձուց:

Հովուական պարզ կեանք չատ երկար կեանք տուին մեր նահապետ Յակօյին, նա ապրեցաւ մինչեւ հարիւր քսան տարի, իւր բոլոր կեանքի մէջ նա վերջին անգամ հիւանդացաւ, ինքն զգաց եւ իմացաւ թէ պիտի մեռնի, կանչեց ժողվեց իւր մահճին չուրջ, բոլոր զաւակներ, թոռներ եւ տան ընտանիք. նահապետական բերնով օրհնեց գամէնքն, համբուրեց իւր հովուական ցուպն ու փող, զոր զրած էր կչտին, դողդոջուն ձեռքով առաւ ու տուաւ Ապրսամ անդրանիկ որդւոյն: «Քեզ կը յանձնեմ, որդեակ, ասաց, իմ հովուական եւ տանուտէրական իրաւունքս, կառավարէ ինչպէս եւ կառավարեցի, պահպանէ մեր տուն եւ ոչխարի հօտեր. մի մոռնար գթութիւն եւ կարեկցութիւն, ոչխարաց արդիւնքէն միչտ բաժին հան գիւղի աղքատ եւ չքաւոր կարօտեալներուն, իբրեւ անջնջելի կտակ՝ կաւանդեմ քեզ որդեակ, որ տարուան հինգ տաղաւարաց մեռելոցի օր, քան ոչխար պէտք է մատաղ անէք, աղքատներուն լիապէս հաց եւ կերակուր տաք, գիւղի քահանայն իւր պատարագին մէջ բոլոր մեռելոց հոգիներուն հետ յիչէ նաեւ հովիւ Յակօյի հոգին: Որդեակ իմ Ապրսամ, օրհնելով կատպրեմ քեզ եղբայրներ սիրէ, ընտանիք սիրէ, ոչխարաց հօտեր սիրէ, որ մեր հարստութեան գանձերն են. աչխատիր որ հովուական այդ մեծ նահապետական անուն չվերնայ հովիւ Յակօյի տնէն: «Ալ եւս չկարեմ խօսիլ, հրեչտակն եկաւ, հոգիս պէտք է տամ» ասաց ու աւանդեց հոգին: Բոլոր գեղացիք լացին ու սգացին նորա մահուան վերայ, եւ ինչպէս ինքն կտակած էր՝ հանդուցելոյն մարմին բերին թաղեցին այս բլուրին ծոց:

Կը պատմեն թէ Յակօյի թաղման օրը գեղի բոլոր ժողովուրդ թափեր էր այս բլուրին վերայ. հովիւներն Յակօյի երկու հազար կթան ոչխարներ բերեր էին պէրատեղ: Ապրսամ անդրանիկ որդին հրաման կանէ, որ այն աւուր ոչխարի ամբողջ կաթ ժողովուրդին եւ աղքատներուն տան. Վանեցիք գի-

նի կը տանէն եւ գերեզմանին վերայ կը բաշխեն աղքատներուն իսկ Յակոբի գերեզմանի վերայ գինւոյն տեղ կաթն էր. բոլոր ժողովուրդ փայտէ կօտիկով նոր կթուած վրիւրուն կաթ խմեցին, աղքատներն էլ իրենց ամաններ լցին եւ ողորմիա տալով՝ օրհնեցին հանգուցեալոյն գերեզմանն: Իսկ հովիւները գիտե՞ս ինչ արին, Թոռնիկ. կը խօսին թէ՝ հովիւներն էլ մէկ-մէկ մէծ ամանով կաթ բերին թափեցին Յակոբի գերեզմանին վերայ: Ի՞նչ քաղցր եւ խորհրդաւոր է այս բան. մէծ տանուտէր Յակոբ հովիւ, կաթ կերաւ, եւ երբ մեռաւ՝ իւր գերեզմանն էլ կաթ ծծեց:

Ապրսամ որդին՝ մի մէծ խաչքար անկեց իւր հօր գերեզմանին վերայ, որոյ վերայ գրուած է իւր բարի յիշատակ. կարդա, Թոռնիկ:

«Այս է տապան մեծ տանուտէր հովիւ Յակոբին, որ ինչպէս կտակ արած էր գինէ՝ այս բլուրին վերայ թաղեցին, իւր յիշատակն օրհնեալ լինի:

Ասացէք Աստուած ողորմի մեծ տանուտէր հովիւ Յակոբի հոգւոյն»:

Դառնանք, Թոռնիկ, ասաի, երթանք մեր աւերակ Աստուածածնայ վանք, որոյ տաճար միայն ողջ մնացած է. էդ Տաճարի դուրսի պատի տակ, ուր մի աղբիւր կը բղխի Տաճարի հիման տակէն, եւ աղբիւրին մօտ մի հաստաբուն ուռենի ծառ տնկուած է. աւանդաբար կասեն թէ այդ տեղ մի անչէշատակ գերեզման կայ առանց խաչաքարի, եւ այդ գերեզման աչուղ Մուշօյին է: Աչուղներ աշխարհիս վերայ աննման համարուած աղքատ մարդիկ են, ո՞վ պիտի նոցա հոգին հոգայ, կամ յիշատակն պատուէ, մի խաչաքար անկէ նոցա գերեզմանի վերայ, բայց երջանիկ է աչուղ Մուշօն, զի իւր գերեզմանաքար Աստուածածնայ փոքրիկ տաճարն է, որոյ հովանւոյ տակ կը հանգչի արդար հոգի Մուշօյին:

Ինչպէս լսած եմ, մեր գիւղի հին ծերունւոց պատմութենէն, պատմեմ քեզ, Թոռնիկ, Մուշօյի կեանքն ու վախճանն եւ դու լաւ ուշադիր եղիր, տե՛ս որչա՞փ խորհրդաւոր եւ հետաքրքրական է:

Աչուղ Մուշօն բնիկ մեր գիւղէ պատկն է, եւ աչուղ Զիչակին աշկերտ եղեր է, որոյ գերեզման ցոյց կուտայ այսօր Խաբակոնիս գիւղի սուրբ Թորոս եկեղեցւոյ դարի վրան:

Գիտէ՞ք, Թոռնիկ, աչուղներ ազատ կեանք սիրող մարդիկներ են, տնաչէն չեն. իրաւ է, որ չատ սիրահարական երգեր ունին, բայց իրենք ամուսնանալ չատ չեն սիրեր: Կան աչուղներ ալ, որ աւելի բարոյական խրատներ ունին եւ գեղեցիկ բանաստեղծական գովասանքներ կը չինեն սուրբերուն վրայ: Մեր աչուղ Մուշօն այս կարգէն էր: Ցիսուս առաքելոց պատուիրեց որ գնալ եւ մախաղ չառնեն ի ճանապարհին, աչուղներ ճիշդ կը պահեն այս պատուէրն, անտուն, անընչաւէր, թափառաշրջիկ մարդիկ են: Միայն մի սազ ունին, կր

ձգէն թեւերին եւ կը չրջէն գեղէ ի գեղ. ուր հարսնիք, հոգեճաշ լինի, անհրաւէր, ազատ կերպով կերթան. գիտեն պարտագային յարմար՝ ուրախական եւ ողբական երգեր ու խաղեր կանչել: Ձմեռ ժամանակն իրենց համար չատ նպաստաւոր է. երբ գիւղացիք գաշտային աշխատութենէն կը դադրին, տաք սխոռներ կը քաշուին. մանաւանդ երբ լսեն թէ աշուղ եկեր է գիւղ, ամէն տեղերէ կուգան կը հաւաքին: Երգահան աշուղ կսկսի իւր խաղն ու հեքիաթն: Տեսնաս դու, Թոռնիկ, որչա՞փ դմայլելով մարիկ կանեն մեր անգիր ու պարզամիտ ժողովուրդ, նոցա համար աշուղ՝ տիրացուէն չատ գերազանց է, վարդապետի քարոզէն աւելի՝ հեքիաթն անուշ է:

Մեր Մուշօյի համար մի զուարճալի բան կը պատմեն: Լըսելով թէ մօտակայ գիւղ հարսանիք կայ, գիշերանց այնտեղ կերթայ, եղանակ ձմեռն է, սաստիկ էլ ձիւն կուգայ, ճանապարհին քանի հատ անօթի գայլեր զինքն կը պաշարեն: Մուշօն ճարպիկ էր, գայլեր խաբելուն կերպ լաւ գիտէր. իսկոյն մէջկապ կը քակէ եւ ծայրը քաշ գետին կը ձգէ. գայլեր կսկսին ծայրին հետ խաղալ, մի կողմէն եւս իւր քմահն կը զարնէ: Կը թուի թէ Մուշօն փորձով գիտէր, թէ գազաններն էլ ականջ եւ ճաշակ ունին երաժշտութեան գեղարուեստին: Այսպէս սիրտ դող աշուղ Մուշօն կերթայ կը հասնի մի մեծ ծառի մօտ, որ գեղէն քիչ հեռու էր, իսկոյն արագութեամբ Մուշօն ծառի վրայ կելլէ եւ կը չարունակէ գայլերուն սիրած եղանակը նուագել, ծառին բոլորտիք չարուելով կը նստին՝ մարիկ կընեն: Գիւղի հարսնուորներ քմահի ձայն առնելով կը հասկնան որ Մուշօն է կուգայ, դուրս կելնեն դիմաւորելու, խեղճ գայլերու քօնակն հարամ կը լինի: Մուշօն ազատուելով կը մտնայ հարսնեստունն եւ կսկսի նոյն քաղցր եղանակ զարնել: Աշուղ Մուշօն գայլեր ողոքելով կրթեց, որ մարդ չուտեն, իրենց բաժին կերակուր միայն ոչխարն է: Կը թուի ինձ Մուշօյի միտքն այն էր, որ գայլեր կրթելէն յետոյ՝ կուգէր գեղացւոց բրտութիւնն էլ կրթել, որ իրարու միս չուտեն, ոչ թէ անոր համար՝ որ արեւնակից եղբայր են, այլ աւաւել Յիսուսի պատուէրին համար, որ կուսուցանէ թէ դուք ամենեքեան եղբայր էք:

Մուշօն միայն գիւղական ժողովուրդին աշուղն էր. նա չէր սիրեր երբէք քաղաք երթալ, նա կը սիրէր աւելի գիւղեր, դաշտեր, լեռներ, ծաղիկներ, կարկաչահոս աղբիւրներուն ջուրե:ր Վերջապէս նա չատ սիրահար էր Արարչին ձեռքով նկարուած բնութեան պատկերին: Սորա համար նա երբեմն, գիւղէն աներեւոյթ կը լինէր: Իւր սիրական բնակեր սարն էր, կը ձգեր թեւ, կերթար ման կուգար դաշտային ու լեռնային վայրեր, նա ամէն տեղ իւր փոր կչտացնելու համար հաց կը գտնէր:

Մեր գիւղացի աշուղ Մուշօն, չատ մեծ անուն ունէր, իւր սարին ու քմահին հետ՝ ձայնն էլ չատ քաղցր եւ ազդեցիկ էր, իւր բնաւորութիւն՝ ուրախ զուարթամիտ մի մարդ էր նա:

թող այս, նա խիստ ջերմեռանդ հաւատաք ունէր դէպ ի Սուրբքը, ամեն տարի Մշոյ սուրբ Կարապետ ուխտի կերթար. իւր տաղ դերեզմանին վերայ դնելով կաղօթէր. «ո՛վ մուրատաւուր Ս. Կարապետ, որ Քրիստոսին քաւոր եղար, քո ծառայ Մուշոյին երգելու չնորհք տուր»: Աչուղներ էնպէս կը հաւատան, որ այդ անապատին լուսակաց ճգնաւորն՝ իրենց փիրն է: Զարմանալի է, որ լարախաղացն էլ նոյն հաւատով իւր ճարպիկ արուեստին համար դարճեալ նոյն չնորհն կը խնդրէ:

Մուշոն Սուրբ Կարապետէն դառնալով՝ տովորութիւն առած էր, կուգար Աչիչատ՝ կը մտնար Սուրբ Սահակայ մատուռն, գլուխ գերեզմանին վերայ դնելով՝ կուշտ կուլար: Զրգիտեմ, էտ մարդ ոչ գիր գիտէր, ոչ պատմութիւն, ո՞ւր տեղէն տովորած էր Սահակայ Պարթեւի մեծութիւնն եւ նշանակութիւն: Կը թուի թէ այդ երգախօս աչուղներ մեր եկեղեցւոյ Շարականաց երգիչներն կը ճանչնան:

Աչիչատէն կելնէր կերթար Ատաքելոց վանք, իւր ուխտ կատարելէն յետոյ՝ կանցնէր տաճարին արեւելեան կողմ, ուր թաղուած են Սուրբ Թարգմանիչներն, կը համբուրէր նոցա գերեզմաններն, եւ վաստակած լինելով՝ պահ մի կը նստէր էն տեղ եւ սազն ձեռք առնելով՝ կը չարունակէր Յորնոյ ծերունոյն ողբերն: Ինչն կ'երգէր, ինչն կուլար. իւր ողբոյն արձագանգն միայն իւր դպայուն սիրտն էր:

Մուշոն լացով մխիթարուելէն յետոյ, Տովասարէն կիջնար, կը հասնէր մի ձորաբերան տեղ, ուր հնուց ի վեր մի ջրաղաց կար չինուած, եւ Ջաղցպան Մուշոյին ծանօթ բարեկամն էր, վասն զի աչուղներ չատաչրջիկ լինելով՝ ամէն տեղ ծանօթ ունին: Մուշոն բարեւ տալէն յետոյ՝ հարցուց, աղրէր Միսօ, ջաղցի կլօճ ունի՞ս, չատ անօթի եմ: Ո՛ւ, ի՞նչ կը հարցնես, բարեկամ Մուշօ, չե՞ս տեսնար, ջուր էկաւ ջաղաց տարաւ, ալուր, թոնիրն էլ հետ տարաւ. ես ո՞ր տեղէն տամ քեզ ջաղցի կլօճ: Մուշոն տեսաւ, որ ջաղցպան ջաղցի աւերակին մէջ բան կը փնտռէ, կը հարցնէ թէ՝ ի՞նչ կը փնտռես այս ջրաւեր ջաղցին մէջ. ջաղացին ջախջա՞խ կը փնտռեմ, ջախջա՞խ, կը պատասխանէ ջաղացպան:

Մուշոն խոկոյն սազն թեւէն վար կառնէ, կը նստի մի աւերակ թումբին վերայ եւ կսկսի իւր ողբաձայն երգն.

Է՛, ջաղացպա՛ն, ջաղացպա՛ն,
Արի, նստիր, քեզ սազ անեմ.
Մխիթարուիր, ով բարեկամ.
Ջուրն եկեր ջաղաց տարեր,
Դու ելեր ես մուրիկ – մուրի՛կ,
Կը փընտռես քո ջախջախիկ.
Ի՞նչ տի անես անպէտ ջախջախ,
Երբ ջաղցի ցիցն ու կամրջակ,
Կեցնայ քարերը, դունդն ու փառեր.
Ցորնի ուզոմն եւ այլն ամէն,

Գլորեր տարեր է հեղեղն.
Երբոր գոռան երկնուց երես
Մրրկալից սեւ սեւ ամպեր,
Եւ երբ բացուին դարնան դըռներ,
Շնչէն չերթա անուչ հովեր.
Վերէն թափին կուժ – կուժ անձրեւ,
Վարէն հալին ձիւնակոյտեր.
Տես դու էն ժամ մեծ ջրհեղեղ,
Որ գայ ֆչայ վիշապի պէս.
Ուժգին թափով ինչպէս հիւսի,
Գլորէ բալ – բալ գոմչաքարեր.
Ձինչ կայ առաջ քանդէ գլորէ,
Դեղն ու քաղաք վէրան կանէ.
Ո՞ւր կը մնայ քո խեղճ Ջաղաց.
Որ դիմանայ հեղեղին դէմ:
Փորձ ու խրատ ա՛ռ, Ջաղացպան,
Թող Ջաղացի այդ աւերակ.
Այսուհետեւ դու քո Ջաղաց՝
Էլ մի չինիր ձորի բերան:

Լաւ կ'երգես ու կը խօսիս, Մուչօ բարեկամ. Ջաղացպան չես, որ Ջաղցի բան դիտնաս: Մի թէ կը կարծե՞ս, որ Ջաղացպաններ անուս մարդիկ են, գիր ու կարդալ չգիտեն: Երբ սուրբ Կարապետի վանքի դպրոց կարդացեր եմ, բայց բանտն դիս ջաղացպան արած է. է՛, ինչ կը լինի, ես տեղ մի կարդացեր եմ, թէ Աթէնքէն դարձող Մովսէս Խորենացին՝ վերէ–վերէ Ջաղացպան եղեր է. երբ նա իւր վաստակած իմաստասիրութիւն մատաղին մէջ դրած՝ իրրեւ անձանօթ կը չրջէր մեր աշխարհին մէջ, ոչ ոք ծախու կառնէր նորա վաճառներ, ո՛վ դիտէ, գուցէ նա այս Ջրատար Ջաղցի մէջ Ջաղացպանութիւն արած է:

Հիմի մտիկ արա՝ որ խօսեմ քեզ, Մուչօ, Ջախջախի մեծ նշանակութիւն, դոր կը փնտռեմ ես: Օրհնեալ լինի այդ փայտի կտոր Ջախջախ, որ դիս ազատեց, ապաթէ ոչ ես էլ Ջաղացի հետ Ջրատար կը լինէի: Գիտես դու, Ջախջախ Ջաղցի աքաղաղն է. բայց պարմանալի է մեր աքաղաղ, երբ ձայն հանէ, խօսի, ես անհոգ, անուչ կը քնանամ, իսկ երբ ձայն կտրէ, խոկոյն կը զարթեմ, կը տեսնամ, որ Ջաղաց գաղրած է: Ո՛հ, այս անգամ հեղեղ գարկաւ, Ջաղցի Ջրատուն քակեց, Ջախջախ ձայն կտրեց, դուրս ելայ Ջաղցէն, Աստուած դիս ազատեց:

Էտ քո Ջաղցի աքաղաղ Ջախջախ՝ իրաւի հրաշալի բան է եղեր, ասաց Մուչօն. աշխարհ ձէն տալէն կը զարթի, իսկ Ջաղացպաններ միայն երբ Ջախջախի ձայն կտրի, էն ժամանակ կը զարթին: Կը խոստովանիմ, որ էդ Ջախջախի նշանակութիւն չատ մեծ է, չատ բան կարժէ այդ Ջախջախ, փնտռէ որ գտնաս:

Մուչօ՛ սիրելի, Աստուածաչունչ գիրք կարդացե՞ր ես. հին Իսրայէլի ազգին մէջ ձայն տուող Ջախջախ մարգարէներ կա-

յին, Յակովբայ տան ջաղաց կը բանէր, եւ երբ այդ Աստուածախօս ջախջախներ իրենց ձայն կարեցին, ջուր տարաւ Յակովբայ տան ջաղաց եւ մինչեւ այսօր էլ դեռ աւերակ մնացեր է: Մենք էլ ունէինք երբեմն մեր վարդապետ ջախջախները. երբ լսեց նոցա ձայն, իմացանք թէ ջուրն եկաւ մեր ջաղացն էլ տարաւ: Է՛, Մուշօ բարեկամ, հասկցա՞ր այժմ ջախջախի նշանակութիւն. կապչեմ, որ խայտ մի չարաչարես այս ջախջախին վերայ, միշտ չրջես ու կանչես այս խաղն, միթէ աշուղի խաղն ու սազ մեր ջախջախներ չե՞ն:

Թողնենք ջախջախ, դու մի ուրիշ խրատ էլ կուտաս ինձ, Մուշօ, որ թողնեմ ձորաբերնի ջաղցի աւերակն եւ ուրիշ տեղ չինեմ իմ ջաղաց, բայց ո՞ւրտեղ չինեմ, Մուշօ բարեկամ, դու չգիտե՞ս, որ ամէն տեղ իւր տէրն ունի. այդ ջաղաց իմ հօրենական ու պապենական մի ժառանգութիւն մնացել է ինձ. ես չեմ թողուր, որ այդ ջաղաց անչէն աւերակ մնայով՝ կորչի մեծ պապերուս յիշատակ. պէտք է դարձեալ պարտք անեմ, ճար անեմ, չինեմ իմ ջաղաց, որ միակ իմ ընտանեաց յոյս եւ ապաւէն է. արտ չունիմ, լծկան չունիմ, միայն ջաղացով կապրիմ:

Ուրեմն, ասաց Մուշօն, երբ Աստուած կը յաջողէ, ջաղացըդ կը չինես, այժմէն քեզ խրատ տամ, որ ձորաբերան հեղգատին կողմն մի հատ ամուր քարուկիր պատ քաշես, էն ժամանակ քո ջաղաց կապահովի:

Ո՛ւ, բարեկամ Մուշօ, ջաղացպանին հալ չը պիտես, մեծ մեծ կը բրդես: Ես այդչափ ծախս ո՞ւր տեղէն ճարեմ, հին պապիներս այդ բան չը մտածեցին, ե՞ս պիտի մտածեմ, իմ ջաղաց ինչպէս տեսայ, էնպէս պիտի չինեմ ես. այդ քո ասած բան անօթի, աղքատ մարդու բան չէ: Գիտե՞ս, Մուշօ, էս ջաղաց չորս դիր եղաւ, որ չրատար կը լինի. ա՛վ գիտէ, գուցէ Աստուած զթութիւն անէ խեղճուկ աղքատիս, հեղեղներու երեսէն պահպանէ այս անգամ իմ ջաղացն:

Այս որ լսեց Մուշօն, լուռ կեցաւ, պահ մի մտածեց եւ յետոյ ասաց. չատ իրաւունք ունիս բարեկամ, էս մեր աշխարհի գործերն պէտք է խոհեմութեամբ յառաջ տարուին, լաւ է որ ամէն մարդ իւր չափով գործէ, ջաղացպան իւր չափով, Մուշօն էլ իւր սազով:

Է՛, ջաղացպան, մնաս բարով, ես կերթամ, դու չինէ քո ջաղաց, ջաղցի ջախջախ մեծ նշանակութիւն ունի. այժմ հասկցայ, որ Մուշօն էլ իւր սազով ջաղացի ջախ ջախ է:

Մուշօն դարձաւ Մուշէն Արճակ գիւղ, չատ մալուլ էր. օր կիրակի էր, Մուշօն գնաց եկեղեցին, մտաւ Աւանդատունն, կանչեց քահանան, խոստովանեցաւ եւ նոյն օր Ս. հաղորդութիւն առաւ. իրիկուան դիմաց խունկ ու մոմ առաց գնաց Աստուածածնայ վանք, մտաւ Ս. Տաճար, իւր խունկ ծխեց ու մոմ վառեց, չոքեց սեղանին առջեւ, մի երկար աղօթք մրմնջաց. ապա համբուրեց խաչն ու Աւետարան: Տաճարէն դուրս ելաւ և–

կաւ այս ծառին տակ աղբիւրին գլուխ, քիչ մի բաղարջ եւ փոխինդ ունէը հետ. գիտես թէ այդ իւր վերջին ընթրիքն էր, որ չատ ախորժանօք կերաւ, եւ գինւոյն տեղ խմեց պաղ աղբիւրին ջուր, յետոյ սաղ ձեռք առաւ սկսեց երգել, իւր այս երգ չատ սրատուչ ու ողբական էր, ուրիչ ժամանակ Մուշօն ուրախ եւ զուարթ կերգէր, իսկ այս վերջին անգամ՝ գիտես թէ կարաղ թռչունի նման իւր մահուան ողբերգութիւն կը դաշնակէր, իւր ամպոտ աչքերէն կաթիլներ կը թափէին. չըննկատի թըթռուն թևերուն վերայ: Ինձ կը թուի թէ Մուշօն Յորենացւոյ ողբ բերան եղած կերգէր, դի ջրատար ջաղացն ու ջախջախ չատ ապրեցին իւր որդւոյն վերայ: Մուշօն իւր մահուան կարդն ու «դատեան» ատարեց, սակն գլխուն դրաւ, պատկեցաւ հով ծառին տակ, այնպէս անուշ քնացաւ, որ էլ վեր չելաւ. հրեշտակ կսպասէր, Մուշօն հոգին ատանդեց:

Նոյն իրիկուն պատաւ չերմեռանդ կին, որ սովորութիւն տրած էր՝ ձէթ ու խունկ կը բերէր Աստուածածնայ տաճարին, տեսաւ, տեսաւ որ Մուշօն ծառին տակ պառկած է. ասաց երթամ ձայն տամ, դիշեր չը մնայ այս տեղ. կանչեց, Մուշօ՛, Մուշօ՛. Մուշօն ձայն չը տուաւ, մօտ գնաց ձեռքով էրէբցուց, տեսաւ որ Մուշօն փայտ դարձեր է. վա՛յ, ասաց, Մուշօն մեռեր է: Պատաւ գնաց գիւղ, քահանային իմաց տուաւ. իսկոյն Մուշօյի մահ տարածեցաւ գիւղին մէջ. տէրտէր, ժամկէ եւ ողջ ժողովուրդ թափեցաւ Աստուածածնայ վանք: Քահանային ծանուցումն արաց, յայտնեց Մուշօյի կտակն. ասաց թէ՝ լուսահոգի Մուշօն ինքն զգացած էր թէ պիտի մեռնէր, այս առաւօտ եկաւ եկեղեցի, խոստովանեցաւ, Սրբութիւն առաւ: Այժմ յայտնեմ ձեզ Մուշօյին կտակ. նա երդումով խնդրեց՝ ասաց «Տէր Հայր, ես անտուն, անբնակ չըլլոզ մի մարդ եմ, կաղաչեմ, ուր որ կը մեռնիմ, այնտեղ թաղէ գիս. չ'մոռնաս, իմ սիրական սագն էլ հետ ինձ թաղէ»: Ես էնպէս կը յուսամ ու կը հաւատամ, որ երբ դատաստանին օր Գաբրիէլ իւր փող փչէ, Մուշօն իւր սագով պիտի երթայ արքայութիւն եւ հրեշտակներու հետ փառաբանէ զԱստուած: Միթէ այդ ազատ աշխարհին մէջ, ազատ հոգիներու համար, երգիչ աչուղներ պէտք չե՞ն:

Ժողովուրդն լսեց այս ծանուցումն, սիրով ընդունեց Մուշօյի կտակն, իսկոյն Տաճարի պատին տակ փորեցին դերեզման, թաղեցին Մուշօն. ժողովուրդն Աստուած ողորմի տալով Մուշօյի հոգւոյն՝ դարձան գիւղն:

Այսպէ՞ս մեռաւ, Թոռնիկ, ժողովուրդին սիրական աչուղ Մուշօն: Մեք էլ նոյն ողորմիս տալով դառնամք գիւղն եկեղեցւոյ Տաճարին մօտ՝ մի ուրիչ դերեզման կայ, ուր հանգչած է գրեթէ երեսուն տարի յառաջ՝ Մահտեսի Ագրիպպաս, Հայրիկին մտերիմ եւ անձնուէր բարեկամ:

Տէ՛ս, Թոռնիկ, մի անտաչ քար ձգուած է դերեզմանին վերայ, անգիր՝ անյիշատակ: Այժմ պատմեմ քեզ, Թոռնիկ, թէ

ո՛վ էր Տըպալեան Ագրիպպաս, բնիկ Վանեցի, ու Հայրիկի տան դրացի:

Այս հանգուցեալ բարի անձն, ես էն ժամանակէն կը ճանչնամ, երբ Հայրիկ առաջին անգամ պանդխտեցաւ ի Պօլիս, որ դեռ վարդապետ չէր, այլ Մկրտիչ Վարժապետ: Իբրեւ հայրենակից եւ մտերիմ բարեկամ, այդ բարեսիրտ եւ զուարթամիտ անձն, միշտ ասպընջական կը լինէր Հայրիկին. նորա ամէն անձկութեան կը հասնէր եւ դիւրութիւն կուտար: Սորա կարգին՝ չեմ մոռնար յիշել Պարոն Գրիգոր Զրբաչեան, որ դիրք ու կարգալ սիրող մարդ էր. առանց դպրոցի ու քերականութեան, անխալ կը հասկնար լեզուն, եւ յաճախ կարգալով՝ վարժուած էր գրոց բառերու ուղղութեան: Երբ առաջին անգամ Հրաւիրակ Աբարատեան կը տպագրուէր, չատ անգամ սրխալ տեղեր Հայրիկին ցոյց կուտար: Դեռ կենդանի է ինքն, եւ այժմ իբրեւ անվեղար վարդապետ կապրի Վարագայ վանուց մէջ, պարապելով նոյն ընթերցասիրութեան: Սա եւս իբրեւ մանկութենէ ծանօթ, մտերիմ բարեկամ էր Հայրիկին, զոր միշտ կընդունէր իւր պանդխտավայր յօթեւանն:

Իսկ երբ Հայրիկ տպարանով վերադարձաւ ի Վան եւ հաստատեցաւ ի Վարագայ վանք եւ սկսեց իւր ձեռնարկութիւններ, յիշեալ Մ. Ագրիպպաս՝ անձնուէր հոգով օժանդակ եւ աջակից էր Հայրիկին. նա միայն սոսկ խօսքով քաջալերը չէր կարդար, երբ տեսնար վարագայ վանուց անձկութիւն, պէտք եղած դրամ փոխ կուտար առանց տոկոսի, եւ մերթ եւս պարտամուրհակներուն ամէն վստահութեամբ կերաշխաւորէր:

Հանգուցեալ հոգին մեր գիւղին էլ բարեբար եղած է, Թոռնիկ, նա թէպէտ արուեստով դպրոց էր, բայց կը սիրէր գիւղական կեանք եւ մշակական աշխատութիւն. սորա համար մեր գիւղացւոց հետ յարաբերութիւն ունէր, եւ միշտ կերթեւեկէր: Առաջին անգամ նա պատճառ եղաւ մեր գիւղի մէջ դպրոցի հաստատութեան: Նա ձեռնարկեց էրմանց գիւղի սահմանին մէջ գտնուած Առճակու լճին քանդուած թումբն վերստին շինել, որոյ առատ ջուր մեր դաշտի արտերուն վերայ գալով, ցանքերու արդիւնաբերութիւն բազմապատիկ կը լինի:

Աատի իբր երեսուն տարի յառաջ, մի օր իրիկուան առջի դիշերապահուն՝ չարաշուք աւազակներ Աղտաղու կամ Արտաղու դաշտի մի ձորակի մէջ քաչելով՝ չարաչար հարուածներով ըսպանեցին այդ անմեղ անձն, Մահտեսի Ագրիպպաս: Էն ժամանակ Հայրիկն Մշոյ Ս. Կարապետի վանքն դնացած էր. վարագայ դպրոցի ուսուցիչ Մանուէլ վարժապետ մի ողբերգութիւն գրեց այդ անգութական բարեկամին մահուան վերայ, որ մինչեւ ցայսօր Վանայ երգեցիկ մանուկներ խիստ սրտառուչ եղանակով կերգեն: Հայրիկն էլ մի ողբերգութիւն գրած է վաղուց իւր մտերիմ բարեկամին վերայ, եւ ես բերան արած եմ այդ սրտառուչ ողբերգութիւն, խօսիմ՛ քեզ:

Անցել էր առաւօտ, կէս օր,
Մօտ էր վերջինք իրիկուն.
Ես ի՞նչ գիտէի թէ այն օր
Իմ վերջին օրն էր:
Պառաւներուն կախարդ ագռաւ
Տանիքէն կանչեց կա՛ռ, կա՛ռ,
Հասկցայ ես իւր լեզուն,
Կասէր կա՛ց, կա՛ց, մի՛ գնար:
Ասի ես չեմ հաւատար
Խաբեբայ այդ չար գուշակին,
Որ խաբեց մեր Նոյ նահապետ,
Գնաց էլ չի դարձաւ եւս:
Տանէն հեծայ ես իմ ձին,
Ձին էնպէ՛ս նայեց ինձ ողորմ,
Ասի քալէ՛, քալէ՛, իմ ճերմակ.
Ձակատագիր է մարդոյն:
Եկայ մտայ ես ի դաշտն Արտաչու,
Դաշտէն ահ ո՛հ, արեան հոտ.
Փոնկատացի ցնցեցաւ գլուխս,
Զարդանդ եկաւ վերէս,
Ձիս առեց ահ ու դող:
Մեր արեւ ժողվեց իւր լոյս,
Գնաց մտաւ անուշ քուն.
Սար ու ձոր մթնեց վերէս,
Ձիս պատեց գիշերն աղջամուղջ:
Դեռ նոր նորեր էր լուսնակ,
Կապեր էր ոսկեշար մանէակ.
Եղջերիկներէն կախուած էին
Ցոլ աստղունք հազար – հազար:
Ասի թէ կըճատ լուսնիկով
Ես կերթամ իմ ուղիղ ճանապարհ.
Ո՛հ, այն էլ ծածկեց աչքէս
Վիշապագլուխ մի սեւ ամպ:
Ուրուականք հասին եռեւէս,
Զարաչուք ոսոխ ոգիներ
Զարկին թիկանց կուսէ ուժգին,
Պայթեցաւ գլուխս եւ ուղեղս:
Տապալեցայ ես ձիէն գետին,
Այնպէս անչուշնչ կիսամեռ.
Ոտքէս քաշէ քաշ տարին
Թալեցին մի ձորակի մէջ
Եւ այլ չատ վէրքեր գրին վերէս,
Ձիս արին անշարժ կոճղի պէս.
Ասին թէ՝ մեռա՛ւ, մեռա՛ւ.
Ձիս թողին էնպէս ու գնացին,
Միայն իմ սըրտիս խորին մէջ,

Կը թրթռփար իմ հոգիս։
Երիքովի ճամբորդն էի ես,
Ինկած աւազակաց ձեռք։
Ո՛հ, չ՛կար ինձ համար մարդասէր,
Այն գիշած Սամարացւոյն պէս։
Անցի՛ր սեւ ամպ, անցի՛ր,
Բաց լուսնակին աչք։
Թող տեսնէ վկայ լինի,
Իմ անպարտ արեանս։
Գիտեմ, ո՛վ լուսնակ,
Երկնակամարէս
Ձեւ ուզեր տեսնալ,
Մարդոց բիրտ եղեռն։
Այո, չես կամիր,
Կապուտ երկնքէն,
Որ գայ սրտիդ լոյսդ,
Սեւ դաշտի վերէն։
Անցիր գնա՛ եւ դու լուսնակ,
Խաւարաւ աչերս
Էլ չեն պիտոյ ինձ ո՛հ,
Ոչ լուսին ոչ արեւ։
Սակաւ մի եւս մեռանիմ ա՛հ,
Մթնում է իմ կենաց լոյս արեւ.
Հով, դու որ չնչես
Վարագայ սարէն,
Գուժ տար ի Տարօն.
Լուր բեր ինձ Արծուէն.
Հասիր սէր իմ Արծուի,
Դեռ ողորի հոգիս.
Տամ քեզ յետին ողջ — մնաս,
Ապա տամ հոգիս։
Թռաւ հոգի Արծուոյն,
Իջաւ մահու գաչտ
Տեսաւ իւր սիրելին,
Ինկած մեռուկնակ։
Թաւալած ի գետին,
Արեան մէջ լողար.
Գարուն էր եղանակ,
Ծաղիկներ բացուած։
Ո՛հ, անմեղ զոհին
Արիւնով ներկուած,
Դեռ տաք էր արիւն.
Հոգին ծծէր փըրփրէր։
Արեան պղպջակներ
Զայն տային Արծուոյն,
Հոգին հոգւոյն հետ

Խօսէր անլեզու։
Եկէ՛ր, Հայրիկ, տես
Մահ քո սիրելւոյն.
Ձեռք անագորոյն,
Թափեց իմ արիւն։
Թափեց իմ արիւն։
Բա՛րձ աստի, մի՛ թողուր,
Դիակս իմ ապաժոյժ.
Մի տանիր քաղաք,
Տար դիս Առճակ գիւղ։
Փորել տուր գերեզմանս
Եկեղեցւոյն մօտ.
Մի հանէք անձնէս՝
Իմ արնոտ չապիկս։
Կարմիր պատանքով
Թաղէ գիս, Հայրիկ.
Երբ գայ Տէր դատաւոր,
Նստի դատաստան,
Ես բողոք տի հանեմ՝
Նորա մեծ ատեան.
Թող վկայ լինի ինձ,
Իմ արնոտ պատան։
Մի՛ լուանաք մարմինս,
Մի՛ սրբէք վէրքերս արիւնհոս.
Դրէք դիս էնպէս անլուայ,
Գերեզմանին փոս։
Կնքէ Հայրիկ, չերմս,
Քո ձեռաց խաչով.
Որ անշարժ մնամ ես՝
Մինչեւ վերջին օր։
Հաչ մի տնկէ վրաս,
Գրէ յիշատակս.
Թէ աստ կայ է հանգիստ՝
Ազրիպպաս նահատակ։
Ողջամբ մընաս, Հայրիկ.
Թէ երթաս Վարագ,
Ցիշէ դիս, մի՛ մոռնար.
Ցորժամ առնես պատարագ։
Աւազ թռաւ հոգին,
Գնաց առ ԱՍՏՈՒԱԾ։

Մենք էլ յիշենք, Թոռնիկ, լուսահոգի հանգուցեալն, ասենք Աստուած ողորմի իւր հոգւոյն. այլ եւս հերիք է, աւարտենք այստեղ գերեզմանի մեռելոց յիշատակներն. այժմէն կըզգամ, Թոռնիկ, թէ մահս մօտ է, իմ յիշատակս էլ պիտի խառնուի սոոնց հետ։

ԻԴ.

ՊԱՊԿԷ ԿՏԱԿ ԵՒ ՄԱՀ

Սիրելի Թոռնիկ, ժամանակս հասած է, անցեր է կեանքիս դուարթ առաւօտ. անցեր է կէսօրն, վերջինք եւ իրիկուն մօտ է. պէտք է քնանամ, հանդչիմ ինպէս, որ էլ վեր չելնեմ: Կր տեսնես ուժէ ընկած եմ, քայլերս կր դողդողին, ցուպն էլ օդուտ չունի. ձեռներս աշխատութենէ դադրած են. օ՛հ, աչքերս էլ Իսահակ նահապետին պէս վատառես եղած է. բոլոր մարմնովս անպիտանացած եմ, էլ ոչինչ օդուտ չունիմ, ոչ քեզ՝ ոչ աշխարհին: Էն մարդ, որ աշխատութենէն կը դադրի՝ նորա կենդանութիւն չատ աւելորդ է. թէ մեր ընտանիքին եւ թէ ղեղացւոց համար ես մի բեռ եմ. ձեռքովս չ'վարած, չի ցանած եւ չի հնձած հաց ուտել, որչա՞փ դառն է, եւ հակառակ Աստուծոյ այն պատուէրին, որ կասէ թէ՝ Երեսիդ քրտինքով պէտք է ուտես քո հաց: Մարմինս չոր ոսկոր դարձած է. էլ իմ ճակատս քրտինք չի ծնծնար, վասն զի քրտինքն աշխատութենէն կուգայ:

Թէպէտ զաւակներ ու թոռներ մեծ պարտականութիւն ունին, իրենց ծերացած հայրերն ու պապեր մեծ խնամով անտրտունջ դարմանել ու պահել մինչեւ մահուան օր: Ծերոց ներկայութիւնը տան ու ընտանիքին համար մի օրհնութիւն է: Սորա համար կասէ Սուրբ Գիրք. «Ծեր ի տանէ քումմէ մի՛ պակասեցի»:

Բայց ես տեսեր ու լսեր եմ, Թոռնիկ. չատ անգամ ընտանիքներու մէջ, երբ ծերացած հայրեր, պապեր ու պառաւներ, երկար ժամանակ կը տառապին մահիճներու մէջ, էն ժամանակ նոյն իրենց սիրելի ընտանիքներն՝ կսկծին տրտունջ բառնալ. օ՛հ, չը մեռաւ որ ազատուէինք, ի՞նչ է այս մեր քաշած: Նոքա կը մոռնան, չեն յիշեր իրենց ծնողաց եւ պապերուն սէրն ու գորովանք, հայրական ու մայրական երախտիք, որոց խրնամով իրենք մեծցած, մարդ եղեր են:

Թողունք այս, Թոռնիկ, դու դեռ չ'գիտես մարդոց ընտանեկան կեանքի մէջ ի՛նչ բաներ կան. երբեմն մի ընտանեաց հայր, որ չատ հարուստ է, եւ իր անառուկներ լիք են ոսկիներով, բայց երբ ինքն բնաւորութեամբ աստիկ ագահ եւ կծծի է, ամենախիստ ժլատութեամբ կը տնտեսէ իւր տան ծախքեր, եւ կապրի չքաւոր աղքատի պէս, դու լսեր ես թէ այդ ագահ մարդու ընտանիք ինչ կաղօթեն, Աստուած առ սորա հոգին, մենք ազատուինք սորա խստասիրտ տնտեսութենէն:

Երբեմն Աստուած կը լսէ այդպիսի աղօթքն եւ կառնէ ագահ տանտիրոջ հոգին. հոգին. պահ մի կուլան ընտանիք, մինչեւ կատարուի թաղման մեծ հանդէսը, երբ կը փակեն ա-

գահին մարմին գերեզմանին մէջ, այնուհետեւ կը բանան ոսկեչեղից անուշկներն, չոայլութիւն, մսխանք, պերճութիւն կուգայ կը տիրէ ազահին տան վերայ, չատ չի տեւեր, չոայլութեան ժամանակ կարճ է, չուտով կը գատարկուին ոսկւոյ սըն տուփերն, կերթայ չոայլութիւն՝ կուգայ կը տիրէ մշանջենաւոր աղքատութիւն:

Ուրախ եմ, Թոռնիկ, դու բարի գաւակ ես. չես սպասեր պապիկդ մահուան, պապիկդ ազահ մարդ չէ. չինական ազահ չի լինիր, քանի որ իր դուռ բաց է. դու որը մի տղեկ էիր, վարդի պէս պահեցի զքեզ: Ոսկւոյ անուշկներ չունիմ որ ասես, ի՛նչ լաւ կը լինէր, եթէ մեռնէր Պապիկս, ոսկիներուն տէր լինէի եւ ուզածիս պէս կեանքս վարէի:

Իմ ժառանգութիւնս, որ կը թողում քեզ, ոսկի չէ, այլ ոսկիէն չատ աւելի թանկագին ու չահաբեր է: Ի՞նչ է ոսկին որ տեղ մի չի կենար, այլ ժիվայի պէս կը ցրուի կերթայ ու կը չքանայ, չատ անգամ էլ ճարպիկ գողեր ականբանալով կը գողանան ազահին դիզած գանձերն:

Ես կը թողում քեզ մեր հայրենի ժառանգութիւն, դաշտերը ու հողեր, որ միչտ իր տեղն անփոփոխ, հաստատուն է, կը թողում քեզ դրեթան երկու փոխ տաւարներով, կը թողում կթան կովեր ու հարիւրաւոր ոչխարներ: Խոնք են ահա պապիկ կարմիր ոսկիներ. միայն թէ աչխատիս հաչիւ պահել ու մչակել, անասուններ դարմանել էնպէս, ինչպէս որ դուս տրեցի քեզ, երկար – երկար, պարզ եւ ընտանի կերպով բացատրեցի քեզ հողագործութեան արուեստին համար:

Ծօխմ քեզ, Թոռնիկ, դարձեալ ես ինքնին կղգամ թէ մահս մօտեցած է, մահու հրեչտակ եկեր է Պապիկ դուռն կը զարնէ. եթէ հաղար նիզ ու սողնակ ձգեմ դրանետեւէն, ոչինչ օգուտ չունի, պատուհանէն կանցնի, զի հրեչտակներ թափանցիկ պօրութիւն ունին, որ պողպատի պէս կարծր մարմիններէն կանցնին. թէ ասես երթամ Ովկիանոս ծովուն խոր անդունդի մէջ պահուիմ, մահու հրեչտակ էն տեղն էլ կը հասնի մարդու ետեւէն:

Վազ կերթակի է, Թոռնիկ. մաքր թեւս, տար զիս եկեղեցին. ես էլ Մուչօյին պէս պէտք է խօսիմ, խոստովանիմ, աղօթեմ, վերջին պատարագ տեսնամ, սուրբ հաղորդութիւն առնեմ, այն է իմ վերջին թոչակս. կը հաւատամ, որ այդ Քրիստոսի աւանդած կենաց հացի թոչակով արժանի կը լինիմ սուրբ արքայութեան: Ժամէն դառնալով, Թոռնիկ, թաղսկ մահիճս ձգել տուր, պառկեմ հանգստանամ, գլուխս չատ ծանրացած է, սիրտս սկսած է բաբախել, ոտներս էլ սառած են. դիտեմ այդ սառն կամաց կամաց ղէպի սիրտս պիտի գայ, որ մարմնոյս կեդրոնն է, էն ժամուն բոլոր մարմնովս պիտի սառիմ եւ յանկարծ պիտի տեսնաք, որ Պապիկ մեռա՛ւ եւ իւր կեանքի ճրագ մարեցաւ: Ես կաղաչեմ Աստուծոյ, որ մի քանի օր ինձ կենդանութիւն տայ, մինչեւ կտակս աւարտեմ:

Առաջին ընտանեկան կտակս այս է, Թոռնիկ։ Այրի քո ծը-նող մայրիկիդ, որ այսօր մեր տան տանտիկին ու տնտեսն է, պէտք է ամենայն ակնածութեամբ պատուես իբրեւ ծնող մայր, ինչպէս սուրբ Գիրքը կը պատուիրէ. «Պատուեա՛ զհայրդ քո եւ զմայրդ, զի բարի լինիցի քեզ»։ Հայրդ մեռած է, միայն մայ-րիկ մի ունիս՝ որուն դու մէկ հատիկ մխիթարութեան պատճառն ես։ կը տեսնաս թէ ինչպէս կը գուրգուրայ ձեր վերայ։ Իւր ծե-րութեան ժամանակ ամէն խնամք պէտք է տանիս նորա վերայ, դգուշացիր որ երբէք չը տրամեցնես զինքն որ եւ իցէ կեր-պով, այլ աչքատեսը տանտիկին ու տնտեսն է. մեր տան տեր-քին բոլոր կառավարութիւն նորա ձեռքն է, նա միայն պիտի հրամայէ։

Իսկ դու Շուշան, հարսնութեանդ մեծ պարտիք հնազան-դութիւն է, ամենայն սիրով հլու, հնազանդ, կամակատար հարս պէտք է լինիս սկեսրոջդ առաջ։ Նա չատ բարի կին է. իբրեւ մայր մի գորովանօք կը սիրէ զձեզ։ Գուցէ լսած էք թէ՝ կան այնպիսի կեսուրներ, որ կանարգեն եւ կը տանջեն իրենց հարսներն, ով գիտէ, թերեւս իւր հարսներն էլ չատ պակա-սութիւններ ունին։ Բայց դու որ քանի տարուան հարս ես, մի օր լսեցիր ու տեսա՞ր, որ կեսուրդ մի դառն խօսք խօսեց, կամ անարգ կերպով վարուեցաւ քո հետ։ Ցիշէ Շուշան, որ դու էլ մի օր կեսուր կը լինիս, ինչ որ անես, այն կը դտնես. պապկի այս խրատները մի մոռնար։

Կաւանդեմ քեզ, մեր նահապետական տան պատկառանքն ու պարկեշտութիւն. պէտք է անդադ պահես այդ տոհմական առաքինութիւն։ Կարդա միշտ սուրբ Գրքի մէջ նահապետնե-րու պատմութիւն, ուր նկարագրուած է նոցա կեանքի պատ-մութիւն եւ անմեղութիւն։

Տէր Աստուած սուրբ պատկով քեզ Շուշան ծաղիկ մի տը-ւաւ. Շուշանին համար էլ մի Թոռնիկ, չը կայ քեզ համար մի ուրիշ Թոռնիկ մինչեւ օրն մահուան։ Կ՚օրհնեմ զձեզ, որ չատ ապրիք եւ սիրով ապրիք. ձեր սուրբ ամուսնութեան ծառն միշտ նորանոր պտուղներով պտղաբեր լինի, Յակոբ նահապե-տի տան պէս բազմազան որդիքներդ։

Բայց գիտցիր Թոռնիկ, որ բազմածին գաւակներն այնչափ պարծանք չեն իրենց ծնողաց, եթէ անկիրթ մնան, անտուկ լի-նին։ Գիտե՛ս այդպիսի գաւակներ որչա՞փ նախատինք կը լինին իրենց ծնողաց։ Աչխատիր մանուկ հասակի մէջ լաւ կրթութիւն տալ գաւակներուդ, երբ նոքա դեռ դալար ճղիկ են, եւ մոմի պէս կակուղ. եթէ թողուս որ հաստանան ու պնդանան, այլեւս կը դժուարի կրթութիւն. վասն զի ամէն բան իրեն համար ժամանակ ունի. նայէ, որ չը թողուս անցնի ժամանակի պա-տեհութիւն։

Կեանքդ ու վարքդ ուղիղ պահէ, Թոռնիկ, չիտակ քալէ, որ որդիքներդ էլ քեզ հետեւին. չը լինի որ խեչպատին պէս մխա-կողմանի քալելով, իրատ տաս ճագերուդ թէ՝ ուղիղ քալե-

ցէք: Գիտցիր, որ նոքա պատասխան պիտի տան քեզ. «Հայրի՛կ, մեք կը տեսնամք թէ ինչպէս կը քալես»:

Ուխտիւ կը պատուիրեմ քեզ, Թոռնիկ, կեանքիդ բոլոր դարձերու մէջ ուղղութիւն պահէ. պէտք է դիտնաս, որ ուղղութիւն կը յաւելու քեզ ժողովուրդին վարկ եւ վստահութիւն, որով բարի համբաւ եւ պատիւ կատանաս ժողովուրդին առջեւ:

Ամենամեծ բարոյական հարստութիւն է քեզ համար, Թոռնիկ, եթէ կարենաս ժողովուրդին աչքն ու համակրութիւնը գրաւել դէպ ի քեզ. աչխարհի լավանդակ ոսկին՝ դրա հետ չի հաւասարիր: Դու առանձին մի գիւղի մէջ կապրիս, մի՛ ասեր թէ առաքինութեանս չբջանակ չատ նեղ է: Բաւ եւ չատ է քեզ, Թոռնիկ, եթէ նախ մի գիւղի ժողովուրդին սիրելի ու յարգելի լինիս. բարի համբաւ թեւ ունի՝ գիւղէ գիւղ կը թռչի, կը հասնի մինչեւ ի վան եւ կը տարածի բոլոր Վասպուրականի աչխարհին մէջ: Ցիչէ Հովիւ Յակոբին եւ մեր գիւղի մեծ տանուտէրներուն համբաւ, թէ ինչպէս բոլոր գիւղերու մէջ հռչակուած էր:

Հարցո՛ւր այժմ, Թոռնիկ, թէ ի՞նչ են բարոյական միջոցները եւ բարի գործերը, որով մարդոյն արժանիք եւ անուն կը բարձրանայ ժողովուրդին առաջ: Այդ միջոցներն են՝ սիրել, բարեբարել, գթասիրտ լինել, քաղցեալին ոչ միայն հաց տալ, այլեւ թանապուրին մէջ ձեռքով հաց բրդել, անկեալ ու դժբախտ ընտանիքներուն ձեռքէն բռնել, զրկեալ անձինքներն պաչտպանել եւ այլն: Աւետարան կարդալով, Թոռնիկ, կը յիչէք, որ Ցիսուս դատաստանին օր Թողլով բարեգործ մարդոց ուրիչ այլ եւ այլ բազմադիմի առաքինութիւնները, աւելի կը յիչէ ողորմած մարդոց գթասիրութիւն, որ փոքրոյին մէջ մնացած՝ անառուն, անճարակ օտարներ ժողվեր են, որ աղքատ, անօգնական հիւանդներուն տես գնացեր են, որ բանտարկեալներուն այցելութիւն արած են, որ քաղցեալին հաց, եւ ծարաւին ջուր տուեր են: Ողորմած մարդոց գթասիրութեան այս բարիքներ ա՛մէն ընդուներ ողորմածներէն. յայտնի է թէ ժողովուրդին նեղեալ, չարչարեալ դասն ընդունած է, որ չէ կարող փոխարէն վճարել իւր բարեբարներին: Մարդ համար աղքատին պարտք Քրիստոս կը վճարէ. եւ ի՞նչ կը վճարուի, գիտե՞ս, երկնից արքայութիւն՝ կտոր մի հացի եւ բաժակ մի ջրի տեղ:

Բայց պէտք է դիտնաս, Թոռնիկ, որ ժողովուրդ ձրի մարդ չի սիրեր, եւ բան չատած՝ չնորհակալութիւն չի տար: Մէյմէկ դռան աղքատն առանց հացն առնելու, օրհնութիւն կուտա՞յ, կամ բարեբարեալ մի՝ առանց բարիքն ընդունելու, բերան կը բանա՞յ չնորհակալութիւն տալ: Աչխարհս վերայ ամէն բան փոխարինութիւն է:

Կան, այո՛, բերաններ, որ միշտ անչնորհակալ են, եւ չատ անգամ եւս բարերութեան դէմ ապերախտ կը գտնուին. թերեւս չար եւ անզգամ լինելով՝ չարիք էլ կը փոխարինեն, եւ

կը կապեն բարեբարքին ձեռք, որ սարջանայ եւ չը բարեբարէ։

Սակայն դու այս հաշիւները թող, Թոռնիկ, Աւետարանին մտիկ արա՛, որ կը ապտուիրէ առելիներուն բարի առնել, որք թէպէտ անարժան լինին, բայց դու չե՞ս տեսեր, որ մեր երկնից Հայրը, իւր անձրեւ հաւասար կուտայ մեր դաշտերուն, չի խտրեր չարն ու բարին, նմանապէս իւր լուսատու արեւ հաւասար կը ծագէ բոլոր աշխարհիս վերայ։ Բարեբարութեան արդիւնք եւ ազդեցութիւն չատ գօրաւոր մի դեղ է, չարերու ոգին կամոքէ, եւ սրտի դառնութիւն կը փոխէ, երբ կը տեսնայ, որ իւր չարութեան դէմ բարիք կընդունի, եւ այդ բարիք կրակի պէս կը վառէ նորա ներքին խիղճն։ Սորա համար Պօղոս կասէ, թէ «Այս անելով կրակի կայծեր կը թափես նորա գլխուն վերայ»։ լաւագոյն միջոցն է այս, միշտ բարութեամբ չարին յաղթելը։ բարութիւն ջուր է, որ կը չիջուցանէ բորբոքուած կրակ։

Բարեբարութիւն ընկերսիրութեան եւ քրիստոնէական մարդասիրութեան մի կամաւոր պարտք է, որ մարդ իւր նիւթական կարողութենէն բաժին կը հանէ ժողովուրդի կարօտեալներուն, բայց սա չէ միայն, որով ժողովուրդ դինքն կը սիրէ եւ բարեբար կը ճանչնայ, այլ բուն անձնական արժանիք եւ առաքինի կեանքն եւս բարեբար մարդոյն փառք կը յաւելուն ժողովուրդին առաջ։ Ահաւասիկ, Թոռնիկ, կը դնեմ ձեր առաջ, թէ ի՛նչ են այդ հոգեկան առաքինութիւնք։

Հայրենի եկեղեցւոյ հաւատք, երկիւղած եւ անկեղծ Աստուածապաշտութիւն, հեզ եւ բարեհամբոյր բնաւորութիւն. սէր, որ իւր ընկեր անձին պէս հաւասար կը սիրէ, արդարութիւն, որ իւր եւ ընկերին բաժին հաւասար կը բաշխէ, բարի խղճմտանք, որ երբէք ընկերին վնաս կամ զրկանք չաներ. աւելի կը սիրէ զրկանք կրել, քան զրկել. ժողովրդասիրութեան ոգին, որ միշտ ժողովրդին բարին ու շահ կը մտածէ, գործարքամիտ առատաձեռնութիւն, որ չատ սիրելի է ժողովուրդին, մեծագործ ձեռնարկութիւնք, որ հասարակաց համար կը լինի, այսինքն եկեղեցի, դպրոց, հիւանդանոց, աղքատանոց, որբանոց, զանազան նուիրատուութիւնք, կտակ եւ այլն՝ ինչ որ ժողովուրդի կեանքին եւ յառաջդիմութեան համար պէտք են։

Հապա այն անձնուէր մշակներն, թէ եկեղեցական լինին թէ ուսխարհական գործն, երբ անձնատուր են ժողովուրդին համար, ոչինչ չը խնայել, ամեն բան զոհել եւ նոյն իսկ անձն ի տխալել հարկին. էն ժամանակ ժողովուրդ չի բաւականանար միայն սիրել, այլ եւ պաշտել կուգէ իւր անձնուէր մշակներն։ Եթէ մեռնին եւս, չեն մոռցուիր, ժողովուրդ նոցա անունն տօնելով կը փառաւորէ եւ յիշատակին համար յաւերժական արձան կը կանգնէ։

Ահա Թոռնիկ, այս է ժողովրդասիրութեան արդիւնք. աչխատիր այդ արդիւնք եւ փառք ձեռք բերել, որ մեռնելէն յե-

տոյ անմահ մնաս, ժողովուրդն զքեզ յիշէ եւ քո յիշատակն օրհնէ։

Սիրելի՛ Թոռնիկ, զեռ քեզ հետ պիտի խօսիմ, բայց կը ցանկամ որ այսօր մեր զիւղի քահանաներ, տանուտէրներ եւ համբաներ կանչես. Պապիկ պարտական է իւր վերջին մնաս բարով տալ զիւղի ժողովուրդին, որոց հետ այնչափ ժամանակ ապրած եմ, եւ վայելած եմ չատ նոցա յարգանքն ու պատիւ. ինչպէս քեզ, զիւղացւոց համար էլ պատուէրներ ունիմ։

Բարի եկաք, իմ սիրելի եւ աչքի լոյս զիւղացիք, կը տեսնաք Պապիկ պառկեր է, էլ վեր չընելու յոյս չկայ, գձեզ կանչեցի, որ իմ վերջին ողջ – մնայք ասեմ ձեզ եւ երթամ իմ ճանապարհ, որ չիտակ դէպ երկինք կը տանի. այնպէս կը հաւատայ Պապիկ ծառային, որ իւր Տիրոջ տեսոյն արժանի պիտի լինի։

Կը յիշէ՞ք Թոռնիկին հարսնիքին օրն, երբ կերաք հարսանեաց ճաշն, խմեցիք Շահպատու գինին, սկսեցիք ուրախական խաղեր կանչելով, թէ կերանք Թոռնիկին ճաշն, բարով ուտենք Պապկի ճաշն, եկաւ ահա հասաւ այն օրն, որ պիտի ուտէք իմ հոգեճաշն։

Սիրելի՛ գիւղացիք, անուշ ուտէք. բայց պէտք է Պապկի վերջին խրատներն էլ ճաշի պէս ուտէք։ Անչուշտ դուք կիմանայիք, որ քանի տարիներէ ի վեր ես իմ Թոռնիկիս չատ դասեր ու խրատներ տուի, թէ գիւղական երջանիկ կեանքի համար եւ թէ հողին ու հողագործութեան արուեստին յատկացմութեան համար. վերջին անգամ Թոռնիկիս իրրեւ կտակ ապսպրեցի, որ ինքն էլ նոյն դասերը ձեր զաւակներուն աւանդէ։

Իսկ աժմ կենդանի բերանով իրրեւ կտակ կը թողում ձեզ, Պապիկ իւր մահուան մահճին մէջ պառկած զեռ խօսել կուզէ ձեզ հետ։ Լսեցէք, ինչ որ կը խօսիմ, բարեմիտ գիւղացիք։

Տէր Աստուած աշխարհիս վայելչութեան լաւագոյն մասն գիւղական ժողովրդին բաժին հաներ է։ Կը տեսնա՞ք, ձեզ տուած է հողագործութեան ընդարձակ դաշտերը, լեռները, հովիտները, զետեր, աղբիւրներ, Աստուծոյ մչակած բիւրագան բոյսերով եւ ծաղիկներով զարդարուած։ Դուք ձիշդ բնութեան զրախտի մէջ կը բնակիք եւ կը վայելէք նոյն բնութեան տուած առատ ու անապատ բարիքներն այն ինչ քաղաքացիք այս զրախտէն զուրս կապրին. նոցա վայելչութիւն իրենց ձեռագործ մեծամեծ չէնքերն են. նոցա ամէն պերճանքներն, միշտ վազանցուկ եւ փոփոխական են, այսօր կան եւ վաղիւն ոչ. իսկ ձեր պերճանք, զոր նախախնամութիւն վաղուց ի վեր պատրաստած է, կան ու կը մնան, միշտ անփոփոխ դաշտեր, լեռներ, բոյսեր, զետեր, աղբիւրներ, միշտ նոյն կը մնան. միայն թէ բնութեան պատրաստած այդ ճոխագոյն բարիքներն՝ մարդ պէտք է գիտնայ թէ ի՞նչպէս վայելելու է։

Ինչ որ Տէր Աստուած Ադամայ ասաց, նոյն մինչեւ ցայսօր

կը խօսի Աղամայ զաւակներուն, այն է՝ գործել զերկիր եւ պահել: Դուք փորձով գիտէք թէ արան՝ առանց ցորեն ցանելու, ցորեն չի բուսանիր, առանց անկելու եւ ջրելու՝ ծառ չի աճեր. առանց հողագործական աշխատութեան՝ ոչ ոք կարող է երկրէն արդիւնք հանել ու ժողովել իւր ամբարն: Հողագործ մարդու կեանք միայն աշխատութեամբ կարդիւնաւորի, հողագործ հողով կապրի եւ երջանիկ կապրի, ինչն ապրելէն յետոյ, քաղաքացի ժողովուրդին էլ հաց կուտայ:

Ուրեմն դուք ձեր հողերով, ձեր գաշտերով, ձեր լեռներով, ձեր կալճառու կովերով ու ոչխարներով, եւ այլ պիտանի անասուններով՝ չատ ու չատ հարուստ էք քաղաքացիներէն: Իրրեւ զեղացի, փորձառու Պապիկ խրատ կուտամ ձեզ, չը լինի՛, չը լինի՛, որ գէղ թողուք, հող թողուք եւ երթաք քաղաք բնակիք, գիտցէք որ թչուառ կը լինիք. երբ հողն կորնչցնէք, ձեր կեանքն էլ հողին հետ կը կորսուի: Կարօտութիւն եւ թշուառութիւն կը հասնի ձեր վերայ եւ էն ժամանակ դուք յուսահատ վիճակի մէջ կը պաշարուիք, էլ ուրիշ ոչինչ յոյս չի մնար ձեր առաջ, այլ միայն պանդխտութիւն, ձգելով ընտանիք, զաւակներն անտէր, երթալ յօտարութիւն, չարաչար աշխատութեան մէջ տառապիլ, թողլով հողագործութեան քաղցր ու ազատ աշխատութիւն, ո՛հ, երթալ բեռնակի՞ր լինել. թողլով գիւղի կանաչ գաշտավայրերն, մաճն ու լծկաններն, ծառն ու ծաղիկ, հովասուն լեռներն, անմահական աղբիւրներու ջրերն, քաղցրաչունչ առոջարար օդն, կաթն ու մածուն, սերն ու կարագ եւ այլ չատ բնական ու նահապետական բարի վայելքներն, դուս մայրենի երկիր կը պարգեւէ իւր զաւակներուն: Պապիկ չատ փորձառու է պանդխտութեան դառն կեանքին, ձեզմէ չատերն էլ նոյն փորձն առած են. աշխատեցէ՛ք, աշխատեցէ՛ք, որ այդ օտարութեան կեանքի դառնութիւններ չի ճաշակէք. ես էլ կաղօթեմ ձեզ համար, իմ հայրենակից գիւղացիք, որ պանդխտութեան երես չի տեսնաք, ձեր հայն մայրենի երկրին մէջ գտնէք:

Բայց գիտէ՛ք, բարեպաշտ զեղացիք, թէ մարդիկ միայն հացով չեն ապրեր. կերթաք ժամ, Աւետարանին մակ կանէք, լսեցէք ի՞նչ կասէ Քիստոս թէ «մարդ միայն հացով չի ապրիր, այլ եւ Աստուծոյ բանով պէտք է ապրի»: Վասն եթէ մեր մարմին հացով կապրի, հոգին էլ պէտք է ապրի, եւ հոգւոյ կեանքն ու հաց Աստուծոյ պատուէրներն են, եւ պատուիրաններու գլուխ սէրն է. ուստի մարդիկ սիրով կապրին եւ իրարմով կապրին:

Զեզ պարզ օրինակ տամ. մէկ լծով կութան չի լինիր, մէկ մարդով չպտցի քար, կամ ձիթահանի գերան կարելի չէ տանիլ իւր տեղն դնել. աշխարհիս ամէն դժուար բաներն մարդիկ ոտրած են ընկերական միացած ուժով գործել: Դուք փորձով գիտէք, երբ որ մեր գիւղի համար մի ծանր բան լինի, բոլորս կը միանանք եւ այնպէս կը գործենք: Կը յիշէ՞ք քանի տարի

յառաջ՝ քիւրդեր մեր գիւղի ոչխար գարկին տարան, էն ժամանակ գիւղի բոլոր կարիճներ հաւաքուեցան, որն ձիով, որն ոտով, գերանդիներ սուրի տեղ առին՝ գնացին թալան դարձուցին: Հիմի դուք ասէք, մի մարդ գիւղի ողջ թալան կարո՞ղ էր դարձունել:

Հասկացաք այժմ, որ մարդիկ իրարու օգնելով կապրին, հարցուցէք, թէ ինչո՞ւ համար իրարմով կապրին: Մտիկ արէք, պարզ կերպով խօսիմ ձեզ: Որովհետեւ աշխարհիս վրայ, ամէն տեղ գեղն ու քաղաք մարդոց կեանք անհաւասար է· որն հարուստ է, որն աղքատ է, որն իշխան է, որն հասարակ ժողովուրդ է, որն տէր է, որն ծառայ է, որն տանուտէր է, եւ որն միակ է: Ահա այս անհաւասարութիւն է, որ մարդիկ իրարու հետ կը կապէ եւ մի ընկերութիւն կը կազմէ· ժողովուրդ իշխանին հետ կը կապէ, ծառայն տիրոջ հետ, աղքատն հարուստին հետ, ինչպէս մեր գիւղի աղքատ մշակներն՝ հարուստ տանուտէրներուն հետ կապած է:

Ի՞նչ կասէք դուք, եթէ այդ մշակներն աղքատ չը լինէին, յանձն կառնէի՞ն մտնել ծառայութեան ծանր լծին տակ: «Աղքատութիւն զայր խոնարհեցուցանէ», կասէ սուրբ Գիրք· ապա թէ ոչ, մարդ եթէ զգայ իւր անձին արժանաւորութիւն, երբէք չի խոնարհիր ծառայութիւն անելու: Բայց միթէ լա՞ւ կը լինի, եթէ ամէն մարդ հաւասարապէս ազատ լինի, հարուստ լինի, աղա լինի: Ո՛չ, էն ժամանակ աշխարհիս կարգ կը խանգարուի, հայոց առած մի կայ՝ կասէ, «Ես աղա, դուն աղա, մեր աղուն ո՞վ կաղայ»: Այո՛, ծառան եւ ջաղացպան պէտք է ալուր պատրաստեն, որպէս զի աղան կարենայ առանց ջաղաց երթալու հաց ուտել:

Աշխարհիս ժողովուրդին ամենամեծ մասն՝ բանուոր, գործաւոր, մշակ եւ ծառայ են, որոց թափած քրտինքին արդիւնքն է, որ աշխարհ կը կերակրէ· նախախնամութեան յաւիտենական օրէնք մարդկային ընկերութեան կեանքն այնպէս կարգադրած է, որպէս զի մարդիկ իրարմով ապրին: Դուք կը տեսնաք ձեր աչքով եւ փորձով գիտէք, որ մեր գիւղական կեանքն էլ անհաւասար է· զի մէկ մասն հողատէր ու տանուտէր է, մասն մի եւս վարձկան մշակ է, որ իւր ղառն քրտանց աշխատութիւն՝ խիստ սակաւ վարձքի հետ կը փոխարինէ: Զը լինի որ ձեր մշակներու վարձ կտրէք, կամ ձգձգէք այսօր չէ վաղն· Տէր Աստուած կը պատուիրէ, որ վարձկան մշակին վարձն մինչեւ իրիկուն չի մնայ, այսինքն, օրն չանցնի վրան, ուստի զի հնձող մշակներու բողոքն մինչեւ երկինք հասնելով, Աստուած Եսայի մարգարէին բերնով կը յանդիմանէր Իսրայէլի հողատէր տանուտէրը: Զարաչար խստութեամբ մի վարուէք մշակներու հետ: Ես տեսայ որ ոմանք չափէն աւելի կը տանջէին, կը հայհոյէին եւ կը կռիւէին գիրենք, գրկանք եւս հասցնելով, գիտէք, թէ մշակներուն տէր դուք չէք, Աստուած է, որ վրէժխնդիր կը լինի եւ գրկեալներուն պատասխան կը

տեսնայ: Որչափ քաղցրութեամբ ու արդարութեամբ վարուիք հողագործ մշակներուն հետ, այնչափ լաւ եւ չահաւոր է ձեզ համար. էն ժամանակ նոքա աւելի ուրախութիւն կը լինին, եւ սրտի մտօք կաչխատին, որով հողագործութեան արդիւնք՝ չատ չահաբեր կը լինի տիրոջ համար:

Տանուտէր եղբայրնե՛ր, չը լինի որ դուք ազատ աչխատատուր մշակներն իբրեւ անարդ ստրուկ համարելով՝ արհամարհկերպով վարուիք նոցա հետ. դուք եկեղեցի կերթաք, Աւետարանին մտիկ կանէք, մեթէ չ'գիտէ՛ք եւ չէ՞ք հասկցեր, որ Յիսուս իւր բոլոր հաւատացեալներ մեծ ու փոքր, հարուստ ու աղքատ, իշխան եւ ժողովուրդ, տէր եւ ծառայ, ամէնքը հաւասարապէս մի սիրոյ եղբայրութիւն կազմելով, ասաց այս բան. «Դուք ամենեքին եղբայր էք»:

Այս խօսքով չէ թէ Յիսուս մարդկային ընկերութեան իրաքանչիւր դասակարգի կամ աստիճանի պատիւն ու յարգանք կեղծանէ. ո՛չ. Պօղոս Առաքեալ Քրիստոսի այս խօսքն բացատրելով կուսուցանէ մեզ, որ մեք իւրաքանչիւր մարդոց աստիճանին համեմատ՝ տանք մեր պատիւն ու յարգանք եւ բարոյապէս: Աւետարանի սիրոյ պարտք անխտիր է, պէտք է իրաքանչիւր մարդ ինչ դիրքի եւ աստիճանի մէջ կը լինի՝ թող լինի ,պարտաւոր է հատուցանել իւր ընկերին: Բայց արտաքին պարտքերու համար էլ Յիսուս վճռաբար ասաց ու կատարեց, «Տուք կայսերն կայսեր եւ զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ»:

Կարդն եկաւ, խօսիմ ձեզ, գիւղացի եղբայրներ, պարտաճանաչ եղէք, եւ միշտ հաւատարիմ կացէք ձեր պարտքեր վճարելու, ումի որ կը լինի: Սակայն առաջին անհրաժեշտ մեծ եւ ամենակարեւոր պարտք հպատակ ժողովուրդին համար՝ տէրութեան պարտքերն են որուն պարտական է երկրին ժողովուրդ, քաղաքացին եւ գիւղացին վճարել ճշդութեամբ եւ հաւատարիմ երկիւղածութեամբ: Յանցաւոր է այն մարդ, ոչ միայն երկրին օրինաց առաջ, այլ նաեւ Աստուծոյ յայտնած պատուէրներուն առաջ, եթէ նենգէ ու խարդախէ այս պարտուց մէջ:

Աչխատեցէք միշտ տէրութեան տրոց պարտքերն ճշդութեամբ վճարել, եւ ժամանակին վճարել. մի թողնէք որ դիանայ եւ ծանրանայ ձեր վերայ, եւ յետոյ պարտաւորիք ինչ որ ունիք ծախել ու վճարել տուրքն: Եւ ի՞նչ ունիք դուք, հող եւ լծկաններ. եթէ ծախէք՝ ձեր կեանք կը ծախէք, եւ կեանդանւոյն կը մեռնիք թշուառութեան մէջ:

Մեր գիւղի աղքատներ ձեզ կը յանձնարարեմ, բարեսիրտ տանուտէրներ, տէրութեան տրոց բաշխումն ուղիղ եւ արդար արէք, թեթեւ դրէք չքաւոր տներուն բեռն, դուք որ կարող էք, ձեր վերայ առէք աղքատներուն բեռն. գիտցէք, ով որ ընկերին բեռն բառնայ, կը կատարէ նա սիրոյ պատուիրանին մեծ օրէնք:

Տէրութեան տրոց պարտքէն յետոյ, գիտեմ, քաղաքացւոց էլ չատ պարտք ունին մեր գիւղացիք. չատ անբախտ են նո-

քա, որք հողեր ծախելով իրենց պարտքեր վճարեցին, եւ ո–մանք էլ արտեր գրաւ դնելով՝ պարտք պարտքի վերայ կը յա–ւելուն ծանր–ծանր տոկոսներով, որոց վախճան չատ ճախորդ ու դառն է, զի վերջ–վերջ չը պիտի կարողանան վճարել եւ էն ժամանակ պարտապահանջ իրաւունք պիտի ունենայ գրաւել ձեր արտերն:

Ուստի խրատ կուտայ ձեզ Պապիկ, աչխատեցէք նախ, որ պարտք չանէք. իսկ երբ նեղութիւն եւ անձկութիւն կը տիրէ վերայ, եւ դուք անճարակ կը լինիք եւ պարտք կանէք, աչ–խատեցէք չուտով վճարել քիչ պարտքն, քանի չէ էվելցեր: Պարտուց գործին մէջ միչտ հաւատարիմ եղէք, թէ առնելու եւ թէ տալու ժամանակ բնաւ նենգութիւն մի գործէք, ուղղու–թեամբ վարուեցէք եւ ուղիղ արէք ձեր հաչիւներ, գիտցէք որ, գիւղացի ժողովուրդին վարկ ու պատիւ իր հաւատարմութեան վերայ է. ով որ նենգէ եւ ուրացութիւն անէ, էլ այնուհետեւ նորա վարկն ու պատիւ կը մեռնի քաղաքացւոյն առաջ. ուի որ դիմէ եւ աղաչէ՝ կարող չէ փոխառութիւն անել: Ասացէք. Պա–պիկ, դու չէ՞ս ճանաչեր քո գեղացին, որ գիր ու հաչիւ չի գի–տեր. ինչպէ՞ս կարելի է իւր հաչիւ գիտնալ ու պահել. նա մի–այն անգիր, անթուղթ մտահաչիւ ունի. սորա համար չատ ան–գամ կը մոռնայ եւ ուրացութեան կը դիմէ:

Շատ ըղորդ է այդ բան, կը խոստովանիք դուք ձեր բեր–նով. ես էլ կը վկայեմ ձեզ հետ, որ գիւղացւոց տուն քանդող եւ մխակ մեծ պատճառն այն է, որ ինքն գիր ու հաչիւ չը գի–տէ: Մեր կեանքի տնտեսութիւն՝ պէտք է գրով ու հաչուով լի–նի. որովհետեւ մարդոյս միտք մոռացկոտ է, այս աւուր բան վաղը կը մոռնայ. գիրն ու հաչիւ հնարուած էէ, որ մեր մտքի բան անմոռաց պահէ: Ով որ գիր ու հաչիւ չունի, նորա տնտես–սութիւն խանգարուած է, եւ ինքն իւր բոլոր առեւտուրի մէջ միչտ կը վնասի: Շատ անգամ խօսած եմ ձեզ եւ այսօր վերջին անգամ՝ իբրեւ կտակ կաւանդեմ ձեզ իմ խրատներս:

Մեր գիւղի զպրոցին հոգ տարէք, որպէս զի ձեր տղաք կրթուին, գիր ու հաչիւ սորվին, դուք արդէն ժամանակն ան–ցուցած էք, անհաչիւ ապրեցաք, անհաչիւ պիտի մեռնիք, գոնէ ձեր տղաքներն կրթուելով՝ բանգէտ լինին, գիտնան իրենց կեանքի տնտեսութեան գործերն: Երբ քաղքցին ամէն բան գը–րով ու հաչուով կը գործէ, ինչո՞ւ համար գիւղացին էլ քաղ–քցուն պէս հաչիւ չը գիտնայ: Որչա՞փ ամօթ է գեղացւոյն հա–մար, երբ խաբուի, սկսի տրտնջալ ու ասել թէ՝ քաղքցին զիս խաբեց եւ այլն: Միթէ գիւղացին մարդ չէ՞, բանականութիւն չունի՞: Այո՛, մեք էլ մարդ ենք, այլ մեր բանականութեան աչքը՝ տգիտութեամբ փակուած է: Մեք աչքն ունիմք եւ իբրեւ կոյր կը չրջիմք աչխարհիս վերայ, սորա համար քաղքցին ըզ–մեզ անբան, անխելք կը համարի. ո՜հ, երբեմն աւելի նախա–տելով՝ յիմար էլ կանուանէ: Այս անտանելի նախատինք յա–ւիտեան չի բարձուիր մեր վրայէն, քանի որ մեք կրթութիւն

եւ ուսում չունիմք. եւ քանի որ մեր մտաւորական աչք բացուած չէ, մենք մոլորուած պիտի լինիմք աշխարհիս մէջ, եւ դիտէք դուք թէ մոլորուած մարդու կեանքի ճանապարհ քշուտուածեան փչերով լի է, եւ վախճան ղէպ ի կորուստ կը տանի:

Ուրեմն, սիրելի՛ ղիւղացիք, այս կորստեան ճանապարհէն ազատուելու համար, պէտք է մեզ համար անխոտոր ուղիղ ճանապարհ, եւ ի՞նչ է որ չիտակ ուղին կը բանայ մեր աչքին առաջ, այդ չէ թէ յորնկուան արեւն է, դիշերուան լապտերն ու ճրագն է. ոչ, այդ աշխարհի լոյսեր բաւական չեն մեր կեանքին համար, եթէ մենք մտաւորական լոյս չունենանք, որ է ուսումն եւ կրթութիւն, զոր կատանայ մարդ իւր մանկական հասակն: Ուստի կրթեցէք ձեր մատաղ մանուկներն, որ մեծնան մարդ լինին, թող բացուի նոքա մտքին աչքը՝ իբրեւ կոյր չլլլին աշխարհիս վերայ. կրթեցէք նաեւ ձեր աղջիկներ, որ խելացի անտես եւ բարի մայրեր լինին, պէտք է դիտենաք որ տան չինութիւն, կարգաւորեալ անտեսութիւն մեայն կիներուն ձեռքով կը լինի: Մի թէ կիներ մարդ չե՞ն, հոգի ու միտք չունի՞ն. Տէր Աստուած կին՝ իբրեւ ամուսին տուաւ այր մարդուն, ոչ թէ միայն զաւակ ծնելու համար, հապա իբրեւ ընկեր եւ օգնական տուաւ, որ աշխատութեան մէջ գործակից լինի. մարդ դաշտին մէջ աշխատի, կինն էլ տան մէջ: Դուք տեսե՞ր էք որ մէկ եղով հարօր բանի, այր եւ կին զոյգ լծակիցներ են. եթէ լաւ նկատենք, աշխատութեան մեծ բաժին կիներուն վերայ ծանրացած է. խելօք կիներ իրենց ծնած զաւակներ անուցանելէն յետոյ, որչափ ծանր ու դժուարին է առանին անտեսութեան այնչափ բաներ հոգալ. մտիկ արէք, որ մի առ մի չարմ ձեզ պիտացի կնիկներուն աշխատութեան գործերն: Ամէն օր համար չաղղել, բարկ թոնիրին դիմաց հաց եփել, կերակուր պատրաստել, դաշտի մշակներուն հաց տանել, իրիկուն առաւօտ մատակներ, կովեր կթել, երթալ պտրաստեղ ոչխարներ կթել, կաթնարարութեան գործեր տեսնալ, ծծում կամ տիկ զարնել, իւղ եւ պանիր չինել, հիւրեր հոգալ. չատ անգամ տխոռներ մաքրել, փթիր թխել, ամրոց չինել՝ ձմրան համար վառելիք պատրաստել, բուրդ գզել, մանել, դուլպա, թաշկոյն հիւսել եւ ուրիշ չալէ բաներ գործել, լուացք, կար ու կարկատ անել, երթալ դաշտեր, լեռներ ներկի ծաղիկներ ու արմատներ ժողվել, նախշուն կապերտներ գործել. էլ ո՞ր մէկն ասեմ. կան տակաւին ուրիշ չատ գործեր, որ գնդացի կիներուն բաժին լինկած է. խելօք կիներ անմոռանչ հնազանդութեամբ այս ամէն աշխատութիւններն կը տանին: Դուք դիտէք ու կը տեսնաք այս աշխատաւոր կիներէն ոմանք, իրենց խոտաբարոյ եւ անխիղճ էրիկներէն չարաչար ծեծ կուտեն եւ հայհոյանքներ կը լսեն:

Գիտեմ, պիտի պատասխան տաք, է՞ պապիկ, ի՛նչ բաներ, կը խօսիք մենք մեր անզգամ լեղուանի կիներն եթէ չը ծեծենք եւ չիեստանք, կարո՞ղ ենք զսպել. դուք խրատ կուտաք մեզ,

որ աղջիկներն էլ մանչերուն պէս կարդալ սորվին: Դուն գիտե՞ս, ի՞նչ կը լինի էն ժամանակ, մինաքսերին կը բացուի, լեզուանի եւ անդգամ կը լինին, ամէն բանին համարձակ պատասխան կուտան, իրենց բնական ամօթխածութեան քօղ կը պատռեն, հնազանդութեան լուծն կը կոտրեն. դուն տես էն ժամանակ էրիկ կնկան կռիւ. տան խաղաղութիւն կը վրդովի, մեր հին նահապետական կարգն ու կանոն կը խանգարուի: Մեք մեր պապերէն այնպէս սորված եմք, որ կիներ լուռ ու մունջ կեանան: Սորա համար մեր հարսներ սորված են եօթն տարի լեզուակապ մնալ տան մէջ, ոչ ոքի հետ չը խօսին, միայն իրենց ամուսիններու հետ խօսին. էն էլ ոչ թէ մարդոց առաջ, այլ առանձին: Երբ մեր աղջիկներ կարդալ սորվին, յետոյ ամուսնանան հարս լինին, էլ անոնց լեզուն կը բռնուի՞. մանաւանդ թէ բանգէտ լինին, գիրքեր կարդալով աչխարհի բաներ իմանան. թող այս, չինականի աղջիկներ մի թէ ժամանակ ունի՞ն, որ դպրոց երթալ կարդալ – գրել սորվին. մեր տան ու դաշտի գործեր ո՞վ պիտի տեսնայ:

Մեք Պօլիս երթալով գալով տեսեր ենք ու գիտենք, էդ Պօլսոյ կիներ երբ կարդալ – գրել սորվեցան, ամէնք ճարտար վաստաբան դարձեր են, խեղճ ամուսիններ գերի դարձեր են իրենց ձեռք. մինչեւ անդամ կը համարձակին բողոք կուտան Հայոց Պատրիարքարանին եւ էրիկներ դատաստանի կը քաչեն: Մեք այս բաներ տեսնելով, կը վախնամք. լաւ է որ կիներ տըգէտ մնան ու հնազանդին մեզ:

Լաւ կը հասկանամ ձեր խօսքեր, սիրելի գիւղացիք, մտիկ արէք, որ պատասխան տամ: Երսուն քառսուն տարի յառաջ՝ ճիշդ խոտսովանիմ, որ Պապիկն էլ ձեզ պէս կը մտածէր ու կը խօսէր, բայց երբ որ կարդալ սորվեցայ, գրքերու համն առի, պանդխտութեան մէջ չրջելով՝ աչխարհի բաներ, փոփոխութիւններն աչքովս տեսայ, էլ այնուհետեւ սկսեցի մտածութիւններս փոխել, պէտք է գիտնաք, որ ժամանակ ամէն բան իւր հետ կը փոխէ: Դուք ի՞նչ կը մտածէք, կուզէք որ հնութեան մէջ անփոփո՞խ մնայք: Դուք եթէ այժմեան ձեր վիճակի մէջ մնաք, էնպէս անչարժ, ինչպէս լճացած ջուր՝ կենդանի գետերու վտակներու պէս յառաջ չերթաք, պիտի ցամքիք ու չորնաք տգիտութեան ու թչուառութեան մէջ. մարդ պէտք է ժամանակին հետ քալէ, ով որ ետ մնայ, հայի կարօտ կը լինի, պէտք է գիտնաք որ աչխարհիս վրայ աւելի տգէտներն են, որ խեղճ ու թչուառ կեանք ունին:

Կար ժամանակ, որ քաղաքցին ու գեղացին առ հասարակ տգէտ էին և տգիտութեան մէջ հաւասար կերպով կապրէին: Այժմ քաղաքացին յառաջ կերթայ իւր դպրոցներով, մանչ ու աղջիկ հաւասարապէս կը կրթուին. մեք գիւղացիք, եթէ ոչ քաղաքացոց չափ, գոնէ փոքր ի չատէ ուսմունք սորվելով չը

կրթուինք, էն ժամանակ մենք քաղքցուց յառաջ սարուկ կը լինինք վասն դի տգիտութիւնն է, որ մարդ սարուկ, գերի կը դարձնէ. ահա սորա համար է, որ քաղաքացին յառաջ կերթայ, կը հարստանայ, իսկ գիւղացին ետ կը մնայ ու կը չքաւորի:

Դուք էնպէս կը կարծէք ու կը դատիք, որ երբ աղջիկներ դրկել ու կարդալ սորվին, լեզուանի ու անպզամ կը դառնան, եւ այլ եւս իրենց բնական պատկառանք եւ համեստութիւն կը կորսընցնեն: Ձեր այս դատաստանն չատ սխալ է. օրինակ մեր աչքին առաջին է, մեր բնական գիւղ երկու հարիւր տունէն աւելի է. մեր գիւղին կիներն ամէնքն եւս հաւասարապէս տգէտ են, դրել կարդալ չգիտեն, դուք ի՛նչ կասէք, այդ ձեր ասած անդամ եւ լեզուանի կիներ պակա՞ս են միթէ: Դուք չգիտէք դեռ թէ ամէն չարաբարոյութեան ազբիւր տգիտութիւնն է. եւ կիներու տգիտութիւն աւելի վնասակար է մի ընտանեկան գերդաստանին, քան թէ այր մարդոց: Մտիկ արէք թէ ինչ կասէ Սողոմոն իմաստուն. «Իմաստուն կանայք չինեցին զտունս, իսկ անզգամք ձեռօք իւրեանց քակեցին»: Դուք էնպէս կը կարծէք, որ տուն չինել, չէնցունել, պահել, միայն այր մարդիկ են, կիներ չինութեան համար ոչինչ նշանակութիւն չունին: Բայց պէտք է գիտնաք, որ տան չինութիւն ու լիութիւն կիներուն ձեռքն է: Դուք դաշտի վաստակներ կը բերէք կը լեցնէք տուն, բայց եթէ կին տգէտ ու յիմար լինի, չ'գիտնայ տուն կառավարել, չգիտնայ թէ ինչպէս պէտք տան կարիքներն մատակարարել, չափով ու խնայութեամբ տնտեսել. էն ժամանակ կը տեսնաք դուք, որ տարուան պարէնն, կէս տարուան մէջ կսպառի, ոչ ամբարին մէջ ալիւր կը մնայ եւ ոչ մառանին մէջ իւղ, պանիր եւ այլ նպարեղէններ. վասն դի տնտեսելու համար խելք, իմաստութիւն պէտք է, եւ երբ տանտիկին անխելք է, տան չինութիւն կսկսի ներքին կողմէն քակուիլ:

Թողունք տան նիւթական չէնք եւ հացի տնտեսութիւն, մի տուն, կամ ընտանեկան գերդաստան չէն ու հաստատ լինելու համար, աւելի եւս բարոյական չէնք պէտք է, եթէ այդ չէնք չի պահպանէ տունն, չուտով կը փլչի նիւթական չէնք: Եւ ի՞նչ է այն, որ տան բարոյական չէնք հիմէն սկսելով կը կառուցանէ, գիտէ՛ք, խօսիմ ձեզ, մայրենի կրթութիւն եւ խնամքն է. Եւ ի՞նչպէս կարող է մի մայր կրթել իւր մատաղածին մանուկներն, երբ ինքն անկիրթ եւ տգէտ է: Սորա համար է, որ չարաբարոյ կը լինին մեր մանուկներն. երբ մայրերն անմիտ են, այնչափ որ՝ իրենց ծնած զաւակներն անգամ կարող չեն անուցանել: Այդ պատճառաւ է որ մեր զաւակներն մատաղ – մատակ կը մեռնին: Ջարմանալի է, շատեր կը կարծեն թէ դիւցազական ժողովուրդ աւելի բազմածին է ու կը բազմանայ: Այս կարծիք չատ սխալ է. մենք կը տեսնամք որ ծնածներէն կէսն անգամ չի մնար. խեղճ տղայք իրենց մայրերու անկրթութեան զոհ կերթան: Մենք իրաւունք չունինք մեղադրել այդ մայրերն.

դուք կը կարծէք որ տղաքներն ծնիլ ու պահել դիւրի՞ն բան է. տղաքներ մեր դպրեվրու ինքնաբոյս խոտեր չեն, որ ինքնին առանց դարմանի աճեն եւ զօրանան: Մի միայն կրթուած մօր խնամքն է, որ դիտէ լաւ տածել ու սնուցանել իւր պաւակներն:

Մի այնպէս կարծէք եւ ասէ՛ք թէ կաթն ու հաց բաւական են տղայոց սնունդին համար, մեք կը տեսնամք որ թռչունք, անասունք, այլեւայլ միայն կր հոգան, երբ ձագերուն թեւիկներ բուսնին՝ կը թռչին իրենք կիրճերք կր հոգան. նմանապէս որ թեւիկներ, երբ կաթէն կտրուին՝ կսկսին դաշտն երթալ արածալ եւ իրենց ճարակ գտնել:

Ի՛ սիրելի դիւղացիք, չ'գիտէք ուրեմն, թէ դուք բանաւոր մարդ էք, ձեր կեանք թռչնոց եւ անասնոց կեանքին հետ նըմանութիւն չունի: Տէր Աստուած Ադամայ անէծք տալով ասաց. քո հաց ճակատիդ քրտինքով ուտես, այսինքն՝ տաժանելի աշխատութեամբ ճարես հացդ, բայց թռչնոց եւ անասնոց համար ոչինչ բան չասաց, վասն զի երկնաւոր հայր կը կերակրէ զանոնք, ինչպէս կը վկայէ Յիսուս: Մեք եթէ միայն հացով ապրինք, էն ժամանակ անասուն կը դառնամք: Սորա համար Յիսուս ասաց. մարդ ոչ միայն հացով կապրի, այլ Աստուծոյ բանիւ:

Դուք ի՛նչ կասէք, Աստուծոյ բան, երկնից արքայութիւն միայն ա՞յր մարդոց համար է, կիներ մասն չունի՞ն, զրկուա՞ծ են. Աստուածաշունչ գիրք, օրէնք, պատուիրան, Աւետարան, միայն այր մարդոց համա՞ր տուաւ Աստուած: Ո՛չ, այդպէս չէ, Տէր Աստուած Ադամայ եւ Եւայի հաւասարապէս տուաւ իւր պատուէր. նոյնպէս նոցա սերունդին հաւասար կերպով աւանդած է իւր Աստուածային պատուէրներն Մովսէսին եւ Յիսուսին ձեռքով:

Ուրեմն կին – արմատն էլ պէտք է դիտնայ ու հասկնայ այդ Աստուածային պատուէրներն, որք բովանդակուած են հին ու նոր կտակարանին մէջ, եւ ի՞նչպէս կարող է կարդալ ու հասկընալ Աստուծոյ բան, եթէ փոքրիկ հասակէն սկսեալ նա չը սորվի դպրոցին մէջ, որ յետոյ մեծնալով նա կրթուած մայր լինի եւ կարող լինի կրթել իւր ծնած մատաղ պաւակներն: Դուք չը գիտէք որ այդ փոքրիկներն միայն իրենց ծնող մօր կրթութեան ու խնամոց յանձնուած են, հայրեր ոչինչ փոյթ չունին, մանաւանդ գիւղացի հայրեր, որ բոլորովին դրաղած կը լինին իրենց մշակական աշխատութեան: Ո՛վ է որ տղուն առաջին անգամ երես խաչակնքել կը սորվեցնէ, քրիստոնեայ մայր. ո՛վ է, որ հետագրքիր մանկան ամէն մէկ հարցմունքներուն քաղցր ու մայրենի գորովով պատասխան կուտայ անձանձիր, մայր. ո՛վ է որ երբ մանուկ աչերն դէպ երկինք դարձնելով՝ կը տեսնայ կապոյտ երկնքին երես լուսաւոր բաներ, կը հարցնէ թէ ի՞նչ են, մայրն է որ կը պատասխանէ թէ արեւ, լուսին, աստղեր են, Աստուած ստեղծեր է մեզի համար, որ ցորեկ ու գիշեր լոյս տան: Հապա երբ մանուկ իւր չրջապատ մօտ եղած բաներն կը

տեսնայ ու կը հարցնէ, այդ ամէն բաներուն պատասխան տը-
ւող ո՛վ է, զարձեալ մայրն: Այո՛, մանուկ իւր լեզուն մօրմէն
կը սորվի. Աստուած, եւ Աստուծոյ բաներն էլ մօրմէն կը սոր-
վի: Մարդիկ էնպէս կը կարծեն, որ այդ բաներն միայն վար-
ժապետէն կամ՝ վարդապետէն պէտք է սորվին մանուկներն:
Այդպէս չէ, մտիկ արէք բացատրեմ ձեզ: Մեր նորածին երա-
խաներն կը տանեն եկեղեցին, քահանան կը մկրտէ աւազանին
մէջ, կնքահայր անլեզու երախայի կողմէն թարգման կը լինի,
հաւատք, յոյս, սէր խնդրելով քրիստոնէութեան դաւանու-
թիւն կուտայ. բայց ո՞վ է, որ կը մկրտէ երախան մայրենի
տան աւազանին մէջ, այդ մկրտիչ բնական քահանայն նոյն իսկ
ծնող մայրն է, որ երբ երախային լեզուն ու միտք կը բացուի,
կսկսի սորվեցնել քրիստոնէութեան համառօտ՝ պարզ ու բնա-
կան դասերն նորա մատաղ սրտին մէջ կը ցանէ սուրբ կրօնի
սերմիկներն, որք հետզհետէ կը բողբոջին իւր աճման հետ:

Հիմի տեսա՞ք, որ տան ընտանեկան դպրոցին առաջին բնա-
կան եւ մեծ ուսուցիչ ու կրթիչ ծնող մայրն է, չենք սխալիր
թէ որ ասենք, քրիստոնէական ուսման եւ նախակրթութեան
մէջ, առաջին վարժապետ, վարդապետ, աստուածաբան, դաս-
տիարակ մայրն է, եւ մանաւանդ բարեպաշտ մայրն, որ միայն
լեզուով չուսուցաներ, այլ եւ իւր մայրենի բարի օրինակով
կը կրթէ զաւակներն: Մեր գիւղացի ժամասէր մայրեր, կը
տեսնա՞ք, իրենց երախաները գրկելով կերթան եկեղեցին, Աստ-
ուածածնայ եւ խաչի պատկերներուն առջ մոմ կը վառեն,
ծունր կը դնեն, ազօթք կանեն, երախան իւր մօր այս օրինակ-
ներն տեսնելով կը տպաւորէ ինչպէս կնիք իւր մանկական մա-
քուր սրտին վերայ: Իսկ երբ տակաւ – տակաւ դարգանայ, սկսի
հարցնել, մայրիկ, ո՛վ է Աստուածածին, ո՛վ է Քրիստոս,
ինչո՞ւ համար խաչուած է Քրիստոս, ի՛նչպէս յարութիւն ա-
ռած է, եւ համբարձեր է երկինք. ո՛հ, այստեղ անուս եւ տգէտ
մայր կարող չէ պատմել Քրիստոսի ծնունդ եւ այլ գործքերն:

Հասկա՞ք այժմ, գիւղացի եղբայրներ, թէ մայրերն են
միակ առաջին վարժապետ ու կրթիչ իրենց զաւակներուն: Այս
եւս բաւ է, վարդապետի չափ երկար քարոզ ու խրատ խօսեցայ
ձեզ. պահեցէք իմ այս վերջին կտակ, հոգ տարէք այսուհետեւ
ձեր զաւակներն, մանչն ու աղջիկ հաւասար կերպով կրթել:
Ինչպէս լսեցած եմ Թոռնիկիա դասերուն մէջ, մեր գիւղական
դպրոցներ մեծ–մեծ ծախքեր չունին. լոկ իւրաքանչիւր տուն
կալի ժամանակ մէկ–մէկ կօտ ցորեան տան, դպրոցի բոլոր
ծախքեր կը հոգացուին: Գիտեմ, դուք չատ ցաւեր ու տուրքեր
ունիք հոգալու, բայց դպրոցի համար եղած տուրքն այնպիսի
մի կարեւոր եւ չհաւատր տուրք է, որ ձեր այդ չատ ցաւերուն
պարման կը լինի. դուք այս խօսքեր չէք հաւկնար, բայց պիտի
հասկնաք այն օր, երբ տեսնաք կրթութեան արդիւնքն, պիտի
յիշէք զիս եւ ողորմիա տաք Պապկի հոգւոյն:

Սիրելի գիւղացիք, կարծեմ այսչափս չատ բաւական եղաւ,

իմ խրատ ու կտակ պահեցէք եւ ձեր զաւակաց ժառանգ թողէք. դեռ շատ բան կայ ձեզ խօսելու, բայց չունէս սպառեցաւ, էլ չեմ կարող չարունակել: Մնաք բարեաւ խաղաղութեամբ, աղօթեցէք ինձի համար, որ բարի հրեշտակ քաղցրութեամբ առնէ հոգիս. չեմ արժանի երկնից արքայութեան լուսեղէն դարպասին, շատ է ինձ համար, եթէ նորա դրան սպասաւոր ու դրնապան լինիմ, դուք երկրէն աղօթեցէք, ես էլ երկնից արքայութեան դրան առաջ ծունկ չոքած հոգւով կաղօթեմ, բարեբար Աստուած ողորմութիւն անէ բոլոր աշխարհին եւ մեր խեղճ հայ ազգին, ամէն:

Է՛, սիրելի Թոռնիկ, ժամանակ հասած է, որ հոգիս աւանդեմ, հրեշտակ կսպասէ, տակաւին մի վերջին կտակ ունիմ ձեզ, զոր պէտք է ամենայն հաւատարմութեամբ եւ ճշդութեամբ կատարէք եւ ժառանգէք Պապկի օրհնութիւն:

Ես կը մեռնիմ Թոռնիկ, դիս տարէք թաղեցէք մեր պատով արտի մէջ, որ գերեզմանոցի մօտ է: Գերեզմանս փորել տուր արտի մի քունջ, ուր բարտի, ուռենի ծառեր կան: Դու դիտես, որ շատ ժամանակ Պապիկ աշխատութենէն յոգնած, կերթար այդ ծառերուն տակ կը նստէր, կը հանգստանար: Երբեմն ես գլուխս ծառի բունին վերայ դրած՝ անուշ կը քնանար, իսկ այժմ գերեզմանին մէջ պիտի ննջեմ, մինչեւ Գաբրիէլ իւր փող հնչէ:

Այդ իմ գերեզմանի արտ երբ կը վարես, ցորեն կը ցանես, պատուէր կուտամ քեզ, որ այդ արտի մաքուր ցորենէն, բաւականի չափ աղաս ալիւր անես, յանձնես գիւղի քահանային, որ նչխար գործէ, Պապկի հոգւոյն համար պատարագ անէ հինգ տաղաւարաց մեռելոցի օրերն: Նմամանապէս մեր այդին երբ կերթես, լաւ ու հասուն խաղողներ ձեռքովդ դատէ ու քամէ, բոլոր տարուան բաժակցուն պատրաստելով՝ քահանային յանձնէ, թող պահէ եկեղեցւոյն մէջ:

Իմ հոգեճաչն ամենայն առատութեամբ պատրաստէ, ձեր հարսնիքին սեւ ծուռ եղն մորթեցինք, նայէ դարձեալ, մեր պուճախի տաւարներէն ծուռ եղներ պակաս չեն լինիր, որ լծընկերին հետ հաւասար չեն քաչեր եւ միշտ խոյն ակօսէն կը հանեն. եթէ կան մորթէ, Պապկէ հոգւոյն մատաղ արա, բոլոր գիւղի աղքատներ լիութեամբ կերակրէ: Դու այժմ չուտ մարդ դրկէ Վարագայ վանք, թող կանչեն Դանիէլ վարդապետ, որ գիւղի յառաջդիմութեան աշխատող բարի մշակն է, թող գայ դիս թաղէ եւ ասէ հոգւոյն: Մի գոմէշի նորահաս ձագ հոգեբաժին տուր Վարագայ վանքին, վասն զի այդ վանքի չքնորհիւ մեք կարգալ սորված եմք:

Թոռնիկ, գերեզմանիս վերայ մի խաչքար անկէ, եւ այսպէս գրէ յիշատակս: «Այս է տապան Առջակեցի Պապկէն, որ հող ու մաճ սիրեց, իւր Թոռնիկին հաղագործութեան դասեր խօսեց, իւր կտակն աւանդեց ու մեռաւ: Որ հանդիպիք, ասացէք Աստուած ողորմի Պապկէ հոգւոյն»:

Հոգեհանգիստս ժամ կը հասնի, Թոռնիկ. կանչէ մայ-

բիկդ, կանչէ Շուչան եւ իւր պատկիներն. եկէք ի մխաին Պապկի ձեռք համբուրիցէք, ասէք իմ վերջի օրհնութիւն եւ դուրս գնացէք, գիս առանձին թողէք, որ պահիկ մը հանգիստ մնամ աւանդեմ հոգիս:

Իմ պահապան բարի հրեշտակ, ոստիկանի պէս գլխուս վերայ կեցեր ես, կը տեսնա՞ս անձս բոլոր մահուան քրտինքին մէջ կը լողայ. այն քրտինք որ ես կը թափէի դաշտին մէջ, ո՛հ, այս վերջին քրտինքն է, որ մահուան համար կը թափեմ. այլ եւս պէտք չեն ինձ աշխարհիս հաց. միայն թէ երկնից արքայութեան հացին արժանի լինիմ:

Բարի հրեշտակ, շատ չնորհապարտ եմ քեզ, խանճարուրիս ծննդենէն մինչեւ մահուանս վիճակ գիս պահպանեցիր, շատ անգամ գքեզ վշտացուցի, բայց շատ անգամ էլ ուրախացուցի, թէ մեղանչէի, երես դարձուցած կը տրտմէիր, թէ գըղջացած ապաշաւէի, կը ցնծայիր, բոլոր կեանքիս չը գիտեմ որչա՞փ լացիր, որչա՛փ խնդացիր. օրհնեալ է Աստուած, այս վերջին հոգեհանութեանս պահուս, խիստ պայծառ կերեւիս. ոգիս յուսով կը լեցուի, կը հաւատամ թէ հաւատով պիտի աւանդեմ հոգիս: Միայն կը խնդրեմ որ ասես ինձ, մահու հրեշտակ, հոգիս առնելով ո՞ւր պիտի տանես:

Մթէ չը գիտե՞ս, Պապիկ, դու գրոց աչակերտ ես, թէ հաւատացելոց հոգիներն նախ պէտք է Քրիստոս դատաւորին առաջ երթեն, միայն քննող դատաւոր կ'որոշէ մարդկանց հոգիներու համար վիճակ եւ տեղերն. դորա համար մի մտածեր, Քրիստոսի Հօր տուն շատ ընդարձակ է, եւ բազում որոշեալ օթեւաններ ունի:

Ուրեմն կաղաչեմ, բարի հրեշտակ, ինձ համար բարեխօս եղէք Քրիստոսի առաջ. ես տուն, օթեւան չեմ ուզեր, ես դաշտի հողագործ մարդ եմ, աշխատութեան սորված,, երկնից արքայութեան դաշտին միայն փոքրիկ արտիկ մի կուզեմ, վարուցան անեմ. գիտեմ, արքայութեան արտեր շատ պարարտ ու բերդուն են աշխարհիս արտերէն, որ տատասկ, փուշ եւ որոմն խառն կը բուսցնեն:

Ներէ Պապիկ, խելքդ հողին ու աշխատութեան ես տուեր, չես գիտեր ինչ կը խօսիս. կը թուի ինձ, որ Յիսուսի Աւետարանի խօսքեր մոռցած ես. գուցէ ծերութիւն դառամութիւն բերեր է վրադ. դու չ'գիտե՞ս, որ արքայութեան մէջ ամէն աշխատութիւն դադրած է ադամորդւոց համար. օրհնեալ լինի Քրիստոս, որ ձեր Ադամայ պապուն վրայէն վերցուց այն անէծք, թէ քրտամբ երեսաց քո կերիցես գհաց քո: Պէտք է գիտենաս, Պապիկ, որ արքայութեան մէջ աշխատութիւն, քրտինք, ցաւ, տառապանք ոչինչ բան չկայ, արքայութիւն միայն Աստուծոյ փառաց վայելքն է. մարմնեղէն մարդիկ մեզ պէս հրեշտակ կը դառնան, ոչ հաց պէտք է, ոչ ջուր, ոչ հանդերձ, մարդն ու հրեշտակ Աստուծոյ փառքով կը յագենան եւ լուսոյ մէջ կողողին. բայց այս խօսեմ քեզ, Պապիկ, ամէն ծնած

մարդ, ինչ որ ցաներ է աշխարհիս վերայ, դայն պիտի հնձէ, այսինքն ինչ որ գործեր է, իւր գործոց չափով պիտի ընդունի. բարի գործոց համար Քրիստոսի արքայութիւն է բաժին, իսկ չարագործաց համար դժոխք:

Այդ գիտեմ, բարի հրեշտակ, եւ դեռ այս անճառ մահաժամ վայրկենիս սորվել կուզեմ քեզմէ, եթէ իւրաքանչիւր մարդ, ինչ որ ցաներ է այս աշխարհիս մէջ՝ դայն պիտի հնձէ անդիի աշխարհ, ուրեմն երկնից արքայութեան մէջ ինձ համար գործ կայ, այստեղ ցանածս այնտեղ բուսած կը լինի եւ հասած է այժմ, իմ գերանդիս հետս առնեմ, որպէս զի ցանուածներս քաղեմ:

Դու կասես արքայութեան մէջ ուտել խմել չը կայ, հապա ի՞նչ է այն բարելից սեղան, զոր կը պատրաստէ Քրիստոս իւր սիրելեաց համար եւ ինքն էլ գօտի ածելով կը ծառայէ սեղանին: Ահ, Պապիկ կը ցանկայ, որ աշխատի այդ երկնային սեղանին հաց պատրաստէ: Մինչէ առանց հացի սեղան կը լինի, կամ առանց այդի տնկելու գինի· ես հացի մշակ եմ, Մասիսի Նոյ նահապետն էլ թող այդի տնկէ, գինի պատրաստէ:

Շատ պարզամիտ ես Պապիկ, ի՞նչ բաներ կը խօսես· Յիսուս եկաւ աշխարհ, ամէն բան Աւետարանով ձեզ պատմեց, երբ ձեզ նման մարդ եղաւ, եւ ինքն մարդիկ տեսաւ փորձեց ու վկայեց թէ՝ այս աշխարհիս որդիքներ աւելի իմաստուն ես քան լուսոյ որդիքներ: Բայց ես կը զարմանամ ձեր վերայ Պապիկ, երբ դուք մահու հրեշտակին հետ կատակով խօսել կուզէք, դու չգիտե՞ս որ հրեշտակները կատակ չեն սիրեր: Զաքրիան թերահաւատութեան կատակ մի արաց՝ իսկոյն պատժուեցաւ: Կասես թէ գերանդիս հետս առնեմ, կարծելով թէ մեք հրեշտակներս հնձող գերանդի չունիմք· չե՞ս կարդացեր Յայտնութեան գիրք եւ մարգարէից տեսիլքներու մէջ երեւցած գերանդիները, մեք մէկ գիշերուան մէջ Երուսաղէմ պաշարող Սենեքերիմի զօրքերէն հարիւր ութսուն հազար հոգի հնձեցինք: Աւելի կը զարմանամ այն բանին, որ կը ցանկաս արքայութեան մէջ քեզ մի արտիկ տան եւ դու արքայութեան սեղանին հաց պատրաստես:

Է՛, Պապիկ, դու չես կարող ըմբռնել այժմ երկնային խրնջոյք, որոյ սեղանն անմահական է, հացն անմահական, գինին անմահական, դու ո՛վ ես, մահկանացու ապիկար մարդ, որ կը մեծամտիս այն սեղանին հաց պատրաստել, զոր միայն Յիսուս իւր Խաչով եւ արիւնով պատրաստեց: Այլ ես բան մի յաւելուր, Պապիկ, տարաժամ է, տուր հոգիդ, հաւատայ ու հանգիստ եղիր: Գիտէ Աստուած թէ իւր հաւատարիմ ծառաներ ինչպէս պէտք է վարձատրել: Գիտեմ, Պապիկ, վարձքդ մեծ է երկնից մէջ, երբ ընկերսիրութեան պարտքդ կատարեր ես,

ումեք ղրկանք չես արեր, ձակատիդ քրտինքով հացդ կերեր ես, մինչեւ ցայսօր եւ այժմ բարի մահով պիտի ննջես:

Պապիկ պինդ բռներ է իւր հոգին, դեռ խօսել կուզեր, այլ երբ տեսաւ որ հրեշտակ համբերութիւն չունի, ձեռքեր խաչեց սրտին վրայ, փակեց իւր նուազած աչքեր, եւ վերջին բարբառ մրմնջեց: Ասաց, ահա հոգիս առ, բարի հրեշտակ: Այնչափ դուարթ ու պերճութեամբ տուաւ Պապիկ իւր հոգին, ինչպէս խնճոր մի ծոցէն հանելով, ուխտուն երկու տարի կեանքի ծառէն կախուելով՝ բոլորովին կարմրած հասունցած էր:

Խնճոր ծառէն կաթուկ արած՝ հրեշտակ հասաւ վերէն առեց թռաւ:

Այսպէս մեռաւ Պապիկ, աւանդեց իւր հոգին եւ հոգւոյն հետ աւարտեց նաեւ իւր ՊԱՊԻԿ ԹՈՒՆԻԿ:

Աստուած ողորմի Պապիկ ևահապետի հոգւոյն, ամէն:

———o———

(Վ Ե Ր Ջ)

ԹԱՓԱՒՈՐԱՑ ՃՈՊԼՈՎ

«ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ»Ի

ԹԱԳԱՒՈՐԱՑ ԺՈՂՈՎ

«ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ»Ի

———o———

Չգիտեմ ինչպէս պատահում էր,
Թէ ձայն տուին եւ հրաւէր,
Մեր աշխարհի թագաւորները
Ժողվան մի օր եկան մի տեղ,
Սկսեցին կարգով խօսել,
Եւ իրարու էէֆ հարցնել.
Արդեօք, ասեն, ամենուս մէջ
Ո՞վ հանգիստ հուն ունի գիշեր.
Այնչափ անհուն հոգ, զբաղմունք
Մի՞թէ տան մեզ անխռով հուն:
Ասաց առաջ Բրիտանիոյ
Մեծ տիրապետն Ովկիանու.
«Իմ հուս խաղաղ է եւ անուշ,
Ունիմ ահեղ նաւատորմիղ,
Անպարտելի եմ ի ծովին,
Ովկիանոսն է իմ պարիսպ.
Կոգիս փակեր է շրջապատ,
Իմ բազուկներս պարգեր եմ ես
Մինչ Հնդիկս եւ Ճենաստան:
Թէ հալածեն գիս ցամաքէն,
Ես ի ծովուն լողալ գիտեմ.
Զերթ Լեւիաթան ջուր փչելով,
Ողողեմ ես աշխարհ բոլոր:
Մեծ Նապոլէօն, այն գոռ վիշապ
Ցիշաց մրցեց ընդ Լեւիաթան,
Որ իր զօրեղ պոչով ոլրեց
Տարաւ փակեց Հեղինէ կղզին:
Թո՛ղ այս բնական իմ զօրութիւն.
Ես հարուստ եմ այնչափ անհուն,
Գլուխս դնեմ ոսկի բարձին
Հանգիստ ննեմ ես ապահով:»
Կարգն էր ապա Գերմանիոյ
Խրոխտ ինքնապանծ կայսերին,
Ասաց, «Ջունիմ ես ոսկեբարձ,
Ունիմ կրթեալ զինուորութիւն,
Անպարտելի ահեղ բանակ.
Ես ցոյց տուի իմ զօրութիւն
Գերման–Ֆրանս պատերազմին:

Սոսկ ռազմական չէ զօրութիւնս,
Գերմանիոյ թագին պարծանիք
Իր գիտութիւնն է հոչակուած:
Ես հուն չունիմ, շարժուն եմ միշտ.
Իմ բնարն ի՛նչ է, գիտէ՞ք,—
Կրուպի ահեղ թնդանօթ:
Բլուխս դնեմ վերէն բնեմ,
Վստահ լինիմ գիշերն ի բուն:
Մի ուխտ ունիմ եւ ցանկութիւն,
Կամիմ յայտնել ի ժողովիս.
Ո՞ւր է մնացել Արեւելեան
հարցն ի վաղուց ժամանակի:
Վեհաժողովըն Բերլինի
Խնդիր լուծե՞ց թէ կախ թողեց,
Վաթսուն եւ մի երրորդ յօդուած
Հայոց ազգին յոյսն ու հաւատ,
Կատարեցաւ բանն ի ներհակ.
Հարիւր հազար հայ գոհուեցաւ:
Ոմանք ասեն թէ Թիւրքիան
Հիւանդ է յոյժ առ ի վախճան,
Ես բժիշկ եմ, թողէք դուք ինձ
Դարման տանեմ խեղն հիւանդին,
Եւ ես կարեմ զայն բժշկել,
Աշխարհ տեսնայ եւ զարմանայ:
Բժշկութիւն իմ փորձն այս է.
Փոքր–Ասիոյ երկաթուղին
Տանեմ մինչեւ ի Բաբելոն,
Իմ շահ փոքր է որոշ չափով,
Իսկ Թիւրքիոյ մեծ է, բան գիմ,
Երկիրն իւր հարստանայ,
Եւ ժողովուրդ բարգաւանի.
Գուցէ այսպէս տակաւ, տակաւ
Արեւելեան հարցն լուծուի:»
Լսեցին այս վեհապետք,
Խոժոռեցան աստի անդի:
Բանին կարգն է Գաղղիոյ
Նախագահի հանրապետին.
Ասաց. «Ես չեմ մեծ թագակիր,
Այլ պարզ մի մարդ առանց փօրմի,
Թագ Նապոլէօն տարաւ իւր հետ.
Երբայ բարով, չդառնայ ետ:
Ջունիմ մեծ հոգ ինչպէս դուք,
Իմ պաշտօն կարճ է, համառօտ:
Բայց նզովեալ արբայասպանիք
Ջգիտեմք երբէք չարն ու բարին,
Թէ թագաւոր, թէ հանրապետ

Գլուխ է, ասեն, պէտք է կտրել·
Քաղաքակիրք եղան ազգեր,
Էլ չեն պիտոյ գլուխ եւ թագեր:
Ես չունիմ բուն, փախեր է բուսս,
Երբ յիշում եմ բարի կարնօճ:
Մի բան էլ կայ, ո՛չ միայն ես,
Այլ եւ բոլոր ազգ Գաղղիոյ
Անբուն առնէ, տանջէ հոգին,
Աւա՛ղ, չկարեմ արտասանել···
Ալգաս–Լօրէնն է այդ բան:»
Օ՛, խոժոռեցաւ Գերման կայսր:
Խօսք առեց հին պետութեան
Աւստրիոյ Յովսէփ կայսր·
«Ես էլ ունիմ շատ պատճառներ,
Որ չտան ինձ բուն ու հանգիստ,
Միահատիկ որդիս մեռաւ
Չեղեւ թագին, ո՛հ նա ժառանգ:
Թագուհիս իմ անձնաճ
Սպանեցին վատ դաւաճանիք,
Թողում այս ցաւ ընտանեկան,
Որ հատանէ բուն իմ աչացս:
Երկիր ունիմ ես բարեշէն,
Որ չէ կազմեալ մի ազգ մի ցեղ,
Այլ մի խառնուրդ այլալեզու
Միշտ հակառակ կան իրարու,
Քաղաքակիրք, բայց Բաբելոն:
Քանի՛ ՛ան է եւ դժուարին
Ղեկավարել հակառ ազգեր,
Միայն Աստուծոյ ձեռն է կարող,
Որ հակառակ տարերք վարէ:
Դուք գիտէք եւ վկայ էք,
Իշխանութիւնս է հայրական·
Ես չկամիմ բնաւ երբէք,
Որ բռնութիւն դնեմ ի գործ·
Ծերագոյն եմ եւ փորձառու,
Գիտեմ ես քաջ թէ բռնութիւն
Ծնանի զայլ իմն ըզբռնութիւն,
Հաւատացէք, ո՛վ թագաւորք,
Ես պատմութիւն բերեմ վկայ:»
Հիւսիսայինն մեծ պետութեան
Գահակալին էր բանին կարգ·
Ասաց· «Ունիմ լայնածաւալ
Աշխարհ անեզր ու անսահման·
Ուր ես կամիմ, դրնեմ գլուխս
Եւ բուն լինեմ իբրեւ առիւծ,
Որ կայ ի բուն եւ արթուն է:

Եւ ո՞ կարէ վրդովել ֆուռն,
Բիւրաւոր ֆաջ կազակներ
Ինձ պահապան կան առ դրունս:
Մեծ Նապոլէօն մտաբերեց,
Մինչ Մոսկուա արշաւել,
վտանգեցաւ, ստրկացաւ,
Միջակոտոր դարձաւ յետս:
Էնվալիդի գերեզմանէն
Եթէ լսէ, թէ Գաղղիա
Դաշնակից է Ռուսիոյ,
Հին ոսոխին եւ թշնամոյն,
Խռովեն անշուշտ ոսկերոտիք,
Բողոք բառնան առ հայրենիք:
Է՛, ժամանակ, ժամանակ,
Որ փոփոխէ զամենայն ինչ·
Ոսոխն առնէ դաշնակից:
Բայց խօսեմ ձեզ, ո՛վ թագակալք,
Արեւմուտէն, Եւրոպայէն
Ջունիմ քնաւ երկիւղ կասկած,
Այլ իմ վախն է Արեւելք,
Ճենաստա՛ն է, Ճենաստան,
Որ հատանէ ֆուռն յաչացս:
Ո՞վ գիտէ գայ ժամանակ,
Որ գօրանայ ազգ Ճենաց,
Քաղաքակիրթ լինի մեզ պէս,
Վարժեալ ի զէն եւ պատերազմ,
Կազմէ առեղ գօրաբանակ
Եւ ջրհեղեղ լինի, յորդէ
Արեւելէն մինչ Արեւմուտք,
Համայն աշխարհ իմ ոդոդէ
Մանջուրիայէն մինչ Նեւա գետ·
Մայրաքաղաքն իմ Պետերսբուրգ,
Եւ ո՞վ կարէ թումբ հաշել դէմ,
Մանջուրան է իւր ճանապարհ:
Ջրոդո՞ւ արդեօք, որ ես գրաւեմ
Մի առեղ թումբ հաշել իր դէմ:
Ապագային այս մեծ վտանգ
Մտաբերեմ, սոսկամ այժմէն,
Հոգածութիւն զիս խռովէ,
Ֆուռն եւ հանգիստ քառնալ չինէն,
Զէ՞ֆ հաւատար դուք այս քանին,
Փոքրիկ ձաքոնն է ապացոյց:»
Սուլթան խալիֆ Թուրքիոյ թագ
Ասաց· «Ո՛վ դուք աշխարհակալք,
Ինձ կարգ տուէք ես էլ խօսեմ,
Մի՞թէ դուք զիս փոքր համարէք,

Զաւակ եմ ես Իսմայէլի,
Աբրահամու ցիշտ սերունդէն·
Ո՞ւմ խոստացաւ Տէր Աստուած մեր
Զաւակներուն տալ բաժին,
Պատգամ տուաւ հրեշտակին,
Հրեշտակ խօսեց խեղճ Հագարին,
Թէ Իսմայէլ մեծ ազգ լինի,
Տիրէ ազգաց եւ աշխարհի,
«Ձեռ ևորա յամեևեսին,
Ամեևեցուև ձեռն ի ևա»։
Ո՛վ թագապանծ իշխանիս երկրի
Գիտէ՞ս արդեօք պատգամին միտ·
Ձեռ ձեր ֆարշեն գիս չորս կողմէն,
Իմ ձեռ բոլեր ձեր օձիէն,
Ֆարշեցէմ որչափ կամիմ,
Եւ ես անշարժ մնամ ի կեդրոն
Ձևաշխարհիկ Բիւզանդիոն,
Վա՛յ աւուրն, որ միանամ
Ձիս մի կողմէն ֆարշէմ ի բաց,
Այդ յաւիտեան դուն չէմ տեսնար·
Իմ այս բաժին Աստուած է տուեր,
Ընդէ՞ր հապա դուն նախանձիս,
Միթէ կարէ՞ս ջնջել պատգամ։
Ունիմ եւ դուն մեծ–մեծ բաժին,
Գիտեմ ես ֆաջ ի՛նչ է ձեր միտ,
Գուցէ կարծէմ Թուրիոյ կեանս
Ծերացեր է, մօտ է ի մահ,
Մի՞թէ սպասէմ դուն այն աւուր,
Դրախտի նման հարուստ երկիրս
Բաժին–բաժին անել ձեր մէջ։
Ֆանի՛ դժուար է, դուն գիտէ՞ս
Երբ խնդիր կայ բաժնել վերէն,
Որ առիւծն է եւ զօրաւոր,
Բաժին խնդրէ մեծ–մեծ կտոր։
Աստ է յայնժամ կռիւ, պայքար,
Արիւնահեղ գոռ պատերազմ,
Եւ ի՞ւ լինի վախճան կուռյն,
Այս է միայն — ուրիշ ոչինչ·
Արաբիոյ մեծ խալիֆան
Թողուլ իւր գահ Բիւզանդիոն,
Խաղաղութիւն լինի աշխարհ։
Հարցէմ դուն այժմ, հանգի՞ստ է իմ ֆուն։
Օրհնեա՛լ է Աստուած, խոր է իմ ֆուն,
Ես հաւատամ եակատագրին·
Ինչպէս Աստուած կամի յերկինս,
Այսպէս լինի երկրիս վերէն

Բանին սկիզբն եւ իւր վախճան:
Բայց դուք ընդէ՞ր վշդովէք ինձ
Արեւելեան հարց հանելով,
Ես ուրախ եմ եւ բաղդաւոր,
Անցաւ յինէն դժպատեհ հարց,
Գնաց մտաւ ի ձեռնատան,
Ո՞ տայր, որ անդ կենար մնայր,
Կրկին ի յետ չդառնար:
Բայց թէ դառնայ էլ, չէ ինձ փոյթ·
Փորձուելով, փորձուելով
Ես լաւ ուսայ զփոլիքիկ·
Գիտեմ ինչպէս պէտք է վարուել:
Իմ գանձարանս թափուր է միշտ,
Ձուենեմ գլխոյս ոսկէ բարձիկ,
Կամ թնդանօթ այն Կրուպի:
Բայց ես ունիմ պատրաստ բարձեր,
Ժամանակին հետեւելով
Ըզմինն ընտրեմ, դնեմ գլխոյս,
Եւ ապահով նինջեմ ի քուն:
Թէ ժամանակ, թէ փոլիքիկ
Երբ փոփոխեն աշխարհիս,
Յայնժամ փոխեմ բարձն իմ գլխոյս,
Ընտրեմ յաւէտ յարմարագոյն:
Բարձերուն վարձ ահագին է
Ժամանակէն բռնադատեալ·
Զոր չկամիմ, ո՛հ, զայն առնեմ,
Այս է միայն իմ փոլիքիկ
Ժամանակին հետեւելով:
Զարմացան ողջ թագակիրք·
կեցցէ՛, ասեն, Սուլթան խալիփ
Քաղաքագէտ է հան զմեզ:
Վերջնական կարգն էր Պելճիոյ
Փոքրիկ երկրին, փոքրիկ թագին,
Այլ նա մեծ էր եւ իմաստուն,
Սողոմոնի պէս էր խօսում:
Լուարուք ինձ, թագաւորք·
Ո՞վ ետ ձեզ այդ իշխանութիւն·
Եթէ ասէք՝ յերկնուստ է այն·
Եւ հաւատք՝ թէ կայ մի տէր,
Նա Աստուած է ամենիշխան,
Եւ թագադիր է ձեր գլխուն,
Ձեզ յանձներ է այս մեծ աշխարհ
Վարել, դատել արդարութեամբ,
Եւ դուք ունիք համար տալու
Դատաստանի օր պահանջման:
Ի՞նչ է ան որ մեծաբանէք.

Մինն պարծի ոսկի բարձով,
Միւսն Կրուպի թնդանօթով,
Այլ ոմն աշխարհ իւր ընդարձակ
Համարի իւր ապաստան,
Ձասէ ոչինչ թէ Աստուծով:
Թագաւորէէ երկրիս վըրայ:
Գանգատ բառնաք՝ թէ ֆուն չունիք,
Չէ՞ ապա դուք անհուն առնէք
Եւ չարչարէք խեղճ ժողովուրդ.
Ասացէք ինձ, ո՞վ վեհապետք,
Թէ ո՞ւմ վրայ է հաստատուն
Ձեր գանձ, աթոռ եւ տէրութիւն.
Դուք կարծում էք թէ գանձ աթոռ
Կարէ ինքինին կալ հաստատուն.
Թէ չունիցի նա պատուանդան
Հաւատարիմ իր ժողովուրդ,
Որ անձնուէր է թագաւորին.
Եթէ շարժի եւ կամ խախտի
Ձեր աթոռի ամուր խարիսխ,
Ո՛հ, կործանի գահն ու աթոռ
Եւ թագաւորն թագն ի գլուխ:
Աշխատեցէք, ո՛վ վեհապետք,
Ձեր պատուանդան հաստատ պահել
Հաւատարիմ ժողովրդով:
Քանի որ կայ մեր այս աշխարհ,
Պիտոյ է միշտ աշխարհավար,
Թագաւոր ժողովրդին
Եւ ժողովուրդ թագաւորին:
Երկու դասն ի միասին
Կազմեն մի կեանք համերաշխ,
Աստուածադիր է այս կարգ,
Մարդ չկարէ փոփոխել զայն:
Ներողութիւն, ո՛վ մեծ իշխանք,
Դուք խօսեցիք իւրահանչիւր
Թէ ինչ բարձեր են ձեր գլխոյն,
Որով հանգիստ լինիք ի ֆուն:
Արդ ես ասեմ, ինչ է իմ բարձ,
Գուցէ խնդաք եւ զարմանաք,
Պելճիոյ հեզ թագաւորին
Ժողովուրդի սիրտն է իւր բարձ,
Ուր ես գլխիկս դնեմ խաղաղ,
Թագ հրեշտակին տամ առ ի պահ,
Եւ ես ննջեմ հանգիստ, անվախ,
Ժառանգութեան իմ այս երկիր
Ես հեզութեամբ ժառանգում եմ,
Կարծեմ արդար է իմ այս բան,

Ըստ Քրիստոսի երանութեան:
Մի բան ունեմ, վերջին է բանս,
Զայն չկարեմ ես մոռանալ,
Բանս արդար է եւ ճշմարիտ
Եւ թագերուդ է մեծ պարտքի:
Թէ առնիցէք, երջանիկ էք
Դուք եւ ձեր ողջ հպատակներ:
Ցանկալի է, յոյժ ցանկալի,
Խաղաղութիւն մեր աշխարհին,
Խաղաղութիւն թագաւորաց,
Խաղաղութիւն ժողովրդին.
Խաղաղութիւն հյուծտակ երկնից
Խաղաղութիւն քերաւ աշխարհ,
Խաղաղութիւն թողուց աւանդ,
Ո՛հ, կորուսաք խաղաղութիւն.
Քա՛ւ, մի՛թէ մեզի ամբարիշտ եմք:
Հերիք այսման մեծութեան տեղ,
Բաւ եւ շատ է, սահման դրէք,
Հերիք անթիւ գէշ ու բանակ,
Զինուորական տուրք անհանգակ
Ժողովրդի բառնալ համակ,
Բարդելով բեռըն ծանրագոյն
Անտանելի եւ դժնդակ,
Ազգեր ողջոյն հեծեծ ողորմ,
Բողոքում են մինչեւ յերկինս:
Մի՞թէ կալծէք արդար Աստուած
Անտես առնէ իւր դատաստան:
Բաւ է, դրէք սուրն ի պատեան,
Ողջունեցէք խաղաղութիւն:
Յոտին կացեալ աշխարհապետք,
Կեցցէ՛, ասին Պելինոյ թագ,
Նա բան խօսեց ճշմարտութեամբ,
Աւետարանն էր իւր բերան,
Բայց մեզի դառնամբ ի մեր բան...

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ

Ի Ս. Էջմիածին գրեց այս բան:

———o———

ՎԵՐՋԱԼՈՅՍԻ ՉԱՅՆԵՐ

ՈՂԲԱԳՐԵՑ ԵՒ ՀՈԳԵԳՐԵՑ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

———o———

ԳԱՀԻՐԷ

ՏՊԱԳՐ. Ե. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

1901

ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ · ԿԱԹՈՒԼԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ Տ· Տ· ՄԿՐՏԻՉ Ա·

Վեհափառ Հայրիկ,

Մանուկ էի դեռ, երբ վարժարանական սեղաններուն վրայ, օր մը, Ձեր բարձր ներկայութեամբ անցուցած քննութիւններէս մէկուն մէջ, զիս կը քաջալերէիք նուիրելով Ձեր սրբատառ ձեռագիրը վեհօրէն ճակտին դրոշմած Ձեր «ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԱՐՔԱՑՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՆԻՑ» մակագրեալ գրքոյկէն մէկ օրինակ։

Սակաւաթիւ զարդերու իրրեւ ամենէն թանկագինը, մինչեւ այսօր պահած եմ այդ անուագիւտ ՄԱՐԳԱՐԻՏԸ։ Կեանքիս մէջ թերեւս ունեցայ ուրիշ իսկական գոհար ու մարգարիտներ· բայց, չգիտեմ ինչո՞ւ, չկարողացայ հաշտուիլ անոնց հետ, ու մինչեւ վերջը պահել· ա՛րդեօք ամեն ինչ ծախող ու սպառող ժամանակը եղծե՞ց ու աչքէս հանե՞ց մարգրիտներու ծովէն քաղուած, նոյն իսկ այդ ամենէն անեղծ կարծած գոհար ու մարգարիտներուս փայլն ու գեղը։ Չգիտե՛մ։

Տարիներ անցան· բայց Ձեր ինձ նուէր ըրած մեծագին ՄԱՐԳԱՐԻՏԻՆ փայլը մնաց անե՛ղծ, անմե՛ռ· ու ես կը պահեմ զայն տակաւին ու պիտի պահեմ, ո՛վ գիտէ քանի՛ տարիներ եւս, մինչեւ դերեզմա՛ն…։ Ձեր ՄԱՐԳԱՐԻՏԸ, Վեհափառ Տէր, մի գանձ է թանկագին· դիտե՛մ· անոր փայլն ու գեղը չեն մեռնիր, որովհետեւ երկնքէն քաղուած է։

Ժամանակի արագընթաց հոսանքին· մէջ ի՛նչ է կեանքը մարդուն· մանկութենէ մինչեւ երիտասարդութիւն քայլ մ՚է միայն։

Ու երբ ես այդ քայլը կ՚ընեմ, այսօր Հայ կանանց համար իմ նախաձեռնութեամբ «ԱՐՏԷՄԻՍ» անունով հանդէսիս հրատարակութեան առթի՛ւ ալ՝ ինձ կը նուիրէք տպագրական նորաձոյլ տառերու հետ մէ ուրիշ մեծագին Մարգարիտ եւս. Ձերդ Վեհափառութեան այս անտիպ երկասիրութիւնը՝ «ՎԵՐՋԱԼՈՑՍԻ ՁԱՑՆԵՐ»՝ Ձեր բարձր կարգադրութեան համեմատ ինձ կը շնորհէք, եւ անոր հասոյթը կը տրամադրէք սկսելիք հանրային ձեռնարկիս ի նպաստ։

Բարեբաղդ ու երջանիկ կը զգամ ինքզս, Վեհափառ Տէր, երբ Ձեր այդ բարձր շնորհին արժանանալէ վերջ այսօր կը յայտնեմ մամուլին յանձնելու Ձեր «ՎԵՐՋԱԼՈՑՍԻ ՁԱՑՆԵՐ» յորջորջուած ընտիր մարգարիտներն եւս։ Բարեբաղդ եմ, այո՛, այնո՛ւ, որ այդ բարձր շնորհին կ՚արժանանամ ուղղակի իմ սկսելիք գործովս. երջանիկ եմ այնու, որ ես կը դառնամ ուղղակի միջնորդը Ձեր սրբազան Հնարին Այրարատեան վերջալոյսներով ներշնչուած ու գունագեղուած ողբ-երգերուն հրատարակութիւնը իմ սիրելի Ազգիս ներկայացնելով։

Վայրկ կարօտը կը քաշէր արդէն Հայը Ձեր սրբազան Ինարին հայրենասիրական աղիներու ներդաշնակութիւնն ունկնդրելու, թուլացած չեն դեռ կորովի լարերը Մասեաց Գուսան Ձեր Մովսէսին. վեհափառ Արարատի ու սպիտակագլեստ Արագածի ոտքերուն վրայ անտես յածող մեր հին Դողթնի Մուսաները իրենց սուրբ տաւիղով իջեր ու մրմնջեր են երգերը երիքովի ճամբուն վրայ վիրաւոր բնկած Հայ Սամարացւոյն: Հայոց հրեշտակի թեւերուն վրայ վերացուած այդ Ոգին, երբեմն մտքի աչքերով կը յածէ, կը սաւառնի «Մեռելոց դաշտը», Արեան դաշտ, ուր լճացած արեան ճապաղիք, դիզացած սրբազան ոսկերոտիք, լալահառաչ մայրերու ու ծերերու ոդրն ու մայրակորոյս որբերու աղեխորով ճիչը կը խռովեն ու կարեվէր կը խոցեն իր մեծ սիրտը: Ու կ'առնէ իր քնարը լալկան ուռիներէն կախուած, ինչպէս ալ կուլայ դառնագին, կը պնդէ արցունքով անոր թուլացած լարերը, ու կորովի կը հնչեցնէ երգը «Արեան դաշտի խոնջեալ» ու յաւիտենական հանգստով նիրհող նահատակներուն:

«Ո՛ տայր, Օծեալ Տէր, որ հանուրց հիւսիսականաց վեհագոյն Սարի ստորոտէն թռչող ու ալացող Ձեր այդ բողոքի արդար աղաղակները հասնէին մինչեւ Ամենակալի աթոռին առջեւ, եւ Հայոց Հրեշտակը իր փրկարար թալասանը բերեր, կտաւատով եւ ձէթով շաղախէր, ու դնէր Երիքովի ճամբուն վրայ վիրաւոր ընկած Հայու սրտին, որու բոլոր վէրքերը Ձեր անձին վրայ մարմնաւորած, կըսպասէի «աւուր այցելութեան»:

Տա՛յր երկինք, որ որպէս Ներսունին Սիմէօն ի Տաճարին, Ձեր Ս. Օծութիւնն եւս «Իմման Քարին» վրայ ողջագուրէր Հայու արիւնէն վերածնած առողջ ու կայտառ մանուկն Ազատութիւն»:

Սրտագին երախտագիտութեամբ առլցեալ Ձերդ Վեհափառ Օծութեան Սրբազան Աջոյն մատչելով ի համբոյր,

Մնամ Ձերդ Վեհափառ Սրբութեան ամենաերախտագէտ աղախին

Հրատարակիչ

ՄԱՌԻ ՊԼՃԼԻՐԵԱՆ (ՍՕՆԷ)

2)15 Յունիս 1901
Գահիրէ

ՎԵՐՋԱԼՈՅՍԻ ՁԱՅՆԵՐ

ՈՂԲԱՑԵԱԼ ՋԻՆՈՒՈՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

———o———

Ինձ համար չէ՛ գերեզման,
Եւ խաչաբարին այն յիշատակ·
Ա՛հ, մեռանիմ ես ի մահու դաշտ,
Կորչի անունս անյիշատակ:

Ինձ համար չէ՛ շքեղ դագաղ,
Դիազարդին ունայն պատրանք·
Ո՛չ բարեկամք յուղարկաւոր,
Ո՛չ ընտանիք իմ սըգաւոր:

Այլ ինձ համար կա՛յ մի խոր վիհ,
Զոր ես ձեռօքս փորեցի·
Հազար հազար մեռեալներուն
Մի գերեզման է հողաբլուր:

Հանէ՛ք անձնէս իմ համազգեստ·
Առէ՛ք նըշանս եւ իմ զէնքերս·
Թողէ՛ք բաժին ինձի միայն
Իմ արիւնոտ շապիկ պատան:

Ձիւնուրի գին չունի պատիւ,
Յոտից բարշեալ ձըգեն ի վիհ,
Որպէս խրձուք ի կալոցին
Դիլեալ կուտեն ի քարդոցին:

Մահու դաշտէն ուղեւորեալ
Հասիք ահա մեր հանգիստ·
Հանգչեցէ՛ք արդ բուն անխրոով
Արեան դաշտի՛ խոնջեալ զինուորք:

Այլ մինչ հնչէ Գաբրիէլի փող,
Շարժի՛ յայնժամ մեր հողաբլուր,
Եւ մեք յառնեմք ի կեանըս նոր,
Որպէս արծուի նորափետուր:

Գայ Քրիստոս Տէր դատաւոր,
Գահերն ամեն կոչին յատեան,
Արդար Աստուած չառնէ՛ անտես
Արեան դաշտի մեծ դատաստան:

Ողջա՛մբ մնասջիք, դուք, ողջ զինուորք,
Կըտակ թողում ձեզ յետ մահուս·
Ես սուր առի սըրով անկայ
Յուշ առնեմ ձեզ Քրիստոսի քան:

Աստուած ըստեղծ զմարդ հողագործ,
Դաշտի մըշակ աշխատաւոր,
Անէ՛ծք ձեռին այն չարաբաստ,

Որ զմարդն արար արիւնագործ:
Ասեն մարդիկ աշխարհաբան.
— Գայ ժամանակ մեզ ոսկեդար,
Գահերն ամեն գան ի համբոյր,
Ուխտեն դնել սուրն ի պատեան:—
Ախիւծ՝ դառնայ հեզ, անմբռունչ,
Գայլ՝ ընդ գառին շրջին յարօտ,
Արեան դաշտեր ծաղկին շուշան,
Խաղաղութիւն տիրէ աշխարհ:—
Այդ երա՛զ է, չե՛մ հաւատար.
Ես միշտ բերեմ Քրիստոսի բան.
Յարիցեն ազգ ազգի վերայ,
Աշխարհ դառնայ մի ծով արեան:
Յիսո՛ւս, Փրկի՛չ խաղաղարար,
Եկար տեսար Դու մեր աշխարհ,
Մարդիկ խեղ են եւ խօլամիտ,
Դեռ եւս չուսան Աւետարանդ:
Ո՛վ մարմնացեալ սիրոյ հրեշտակ,
Դու կոչեցիր զմարդիկ եղբայր.
Տուր մեզ ըզհոյդ խաղաղութիւն,
Զոր չկարէ տալ մեզ աշխարհ:

———o———

ՈՂԲԱՑԵԱԼ ՋԱՆՇԵԻԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

———o———

Հրեշտակ հոգիս իմ վերացոյց,
Տարաւ իջուց մեռելոց դաշտ.
Ո՞ւր է, գիտէ՞ք մեռելոց դաշտ.
Ի Բաբելո՞ն թէ Հայաստան,
Հայաստա՛ն է, Հայաստա՛ն,
Հայոց աշխարհ եւ հայրենիք,
Ուր գոհուեցան անմեղ անպարտ
Հայ զաւակներ բիւր բիւր հազար:
Ես շուրջ եկայ մեռելոց դաշտ,
Հոգիս պատեց զարհուրանիք.
Դաշտին երես լեցուած էր ոդջ
Մարդոց ցամքած ոսկերտեօք:
Ասի՛. աւա՛ղ, ոսկերք հայոց,
Դուք տի տեսնա՞ք խաչէն յետոյ
Այն հրաշալի յարուքեան օր:
Կոյս մը նստած վէրէն կուլար,
Տեսայ մի տեղ բարակարկառ,
Կոյս մի նստած վերէն կուլար,

Գերեզման էր բարակարկառ,
Ո՛չ գիր ուներ, ո՛չ խաչաբար:
Ասի՛. ա՛դջիկ, ինչո՞ւ կուլաս,
Ի՞նչ է անուդ, ուստի՞ ես դու,
Քաղքցի՞ ես, քէ գիւղացի,
Ի՞նչ բան ունիս մեռելոց դաշտ:
Ասաց.— «Սօնէ՛ է իմ անուն,
Ես չգիտեմ բաղաբն ինչ է.
Ես գիւղացի՛ եմ գիւղացի՛.
Մըշոյ դաշտի խորնոյ գիւղէն,
Ես այս դաշտին մէջ ծրնած եմ,
Մեր Եփրատայ գետին եզերք,
Ինչպէս պատմեր է ինձ մայրիկս
Ձեմ մոռացել ես, կը յիշեմ.
Նա մինչ կերբար ոչխարին կիր,
Ցաւն ու երկունք բոներ է գինք,
Եւ հասնելով Եփրատին ափ
Ձիս ծներ է ողջամբ աղջիկ.
Սուրբ Եփրատին ջրրով լուացեր,
Ո՛հ, չունելով խանձարուրիկ
Կակուղ կաճաչ խոտով ծրարեր
Եւ տուրիկին(*) մէջն է դրրեր,
Կաթի սափորն հետ տուրիկին
Ուսին առած գեղն է դարձեր.
Ես գիւղացի՛ եմ, գիւղացի՛,
Ձարխաշ աղջի՛կ եմ գիւղացի.
Դու ասում ես, ինչո՞ւ կուլաս.
Ես որբ մնացի ապա չի լա՛մ:»—
Ասի՛. Սօ՛նէ, խօսի՛ր դու ինձ ցաւերուդ ճառ,
Գուցէ գտնեմ ես բեզ մի ճար:
— «Ցաւըս մե՛ծ է, լեռներո՛ւ չափ,
Դու չկարես գտնել մի ճար.
Հէրիկս այստեղ ըսպանեցին,
Այս բարերուս մէջ ծածկեցին.
Մէրիկս առաւ տարաւ գերի,
Ա՛հ, ի՛մ մէրիկ, անո՛ւշ մէրիկ,
Սօնէն թողիր որր ու մենիկ:»—
Ասի՛. Սօ՛նէ, չունի՞ս բուրիկ,
Որ մենութեանդ ընկեր լինի,
Եւ վշտերուդ բո վշտակից:
— «Ա՞հ իմ բուրիկ, Նազո՛ւ բուրիկ,
Որ նշանուած էր Մուշեղին,
Էն էլ հետ մօր գընաց գերի,
Որ բրթի տան նա հարս լինի:

(*) *Տուրիկ՝ կը նշանակէ մախաղ. մշեցւոց բառ է:*

Լըսեց Մուշեղ խայ մըշեցին,
Հեծաւ արագ իւր ընժոյգ ձին·
Ասաց· կ'երթամ ես ի կըռիւ,
Կա՛մ կազատեմ գերի Նազլուն,
Կա՛մ կը մեռնիմ ճորա սիրոյն:»—
Ասի՛, Սօ՛նէ, չունի՞ս ախպէր
Քո վերջի յոյս եւ ապաւէն:
Ասաց· «Ունիմ ես մի ախպէր·
Կտրիճ Զիւան հայրենասէր·
Նա պաժ(*) ունէր սօսի ընկաճ,
Ուսէն կախէր թուրն ու վահան,
Ա՛հ նա թողեց հայրենի տուն,
Գընաց օտար երկիր պանդուխտ,
Ո՛չ թուղթ ունիմ, ո՛չ բարի լուր,
Չգիտե՛մ ո՞ւր է, մեռա՛ւ թէ ողջ:»—
Ասի· Սօ՛նէ, անքա՛ղդ Սօնէ,
Աշխարհիս վէրէն էլ տէր չունի՞ս:
Ասաց· «Աստուա՛ծ է, եւ Զանշեւ,
Որ որբերուս նա հայր լինի:»—
Ասի՛· Զանշեւ դու ճանաչե՞ս:
Ասաց· «Միւոյն ատուն լսեմ,
Ես որդեգիր եմ Զանշեւին,
Աշկերտ ճորա որբանոցին:»—
Ասի· Սօ՛նէ, ես լուր ունիմ,
Լուրըս վա՛տ է, չկարեմ խօսիլ,
Գուժկան լինել խեղճ որբիկիդ,
Եւ վրդովել մատաղ հոգիդ:
— «Խօսի՛ր· բա՛նբեր· դու մի՛ պահեր,
Ե՛ս էլ երազ վատ եմ տեսեր·
Աստուած բարին դարձընէ,
Չեմ վրդովիր ու խռովիր·
Ես վարժած եմ ցաւեր տանիլ·
Պատմեցի էեզ, միթէ մոռցա՞ր
Ինչե՞ր անցան իմ սեւ գլխէս,
Չկարեմ խոյս տալ եակատագրէս:»—
Ասի· Սօ՛նէ, ո՛հ եւ աւա՛ղ···
Նար գուժ հնչեց Մոսճուայէն·
— *Մեռա՛ւ* Զանշեւ եւ թաղեցին:
Պարծող Սօնէն լսեց այս գուժ····
Շատ տատանուեց, կանացի՛ ոյժ·
Պահ մի մնաց նա լուռ ու մունջ,
Ինչպէս արձան որ չի խօսում·
Խաժ աչերուն զոյգ ակներէն
Հոսեց թափեց աղի արտասուիճ,

(*) Պաժ՝ կը նշանակէ հասակ:

Լեզուն բացուաւ, ձայն արձակեց·
— «Ա՜հ, ի՜մ Ջանշեւ, մի՜թէ մեռար,
Ո՛չ· անունդ է անմահ յաւէտ·
Հայր եւ մայր իմ թողին զիս որբ:»—
Ցոյսը հասաւ Սօնէին յօգն,
Սօնէն դարձաւ լուրջ եւ ըզգօն·
Սրբեց աչեր դարձուց ի վեր
Դէպի երկնուց կապոյտ վըրան·
Կեցցէ՛, գոչեց, ՅՈՅՍ ու ՀԱՒԱՏ·
Մեռա՜ւ Ջանշեւ մահկանացուն·
Ողջ ես Դու, ո՜վ երկնաւոր Հայր·
Աստուա՛ծ գըթած եւ բարերար,
Որ կը հոգաս ննջեղուկներ,
Դու չե՛ս մոռնար որ խեղճ որբեր:

Ասի· Սօ՛նէ, ես տի դառնամ,
Հայոց դաշտի ծաղկըներէն
Քաղէ՛, կապէ՛ մի ծաղկեփունջ
Տո՛ւր որ տանիմ որ Ջանշեւի
Գերեզմանին պըսակ դընեմ:

Ասաց· «Գիտե՜ս դու շուրջ եկար·
Մեռելոց դաշտ ծաղիկ չունի՜·
Խորշակ փըչեց հարաւ կուսէն,
Խամրեց թափեց բոյն ու ծաղիկ·
Իմ վարսերէս փունջ մի հաւեմ,
Ոլորելով պըսակ հիւսեմ,
Թաց աչերուս ցօղով թրջեմ·
Տա՛ր Ջանշեւի անմահ շիրմին·
Ա՛յս է միայն սուրբ յիշատակ
Իւր ողբացեալ հէգ Սօնէին:»—
Հարցուց Սօնէն· «Ո՞վ էր Ջանշեւ,
Պատմէ դու ինձ ընկարագիր:»—

Ասի՛· Ջանշեւ փոքրիկ մարդ էր,
Հասակ՝ կարնիկ, ուսեր՝ կուզիկ,
Հոգին՝ բարի, սիրտն էր ազնիւ·
Իր ուսումն էր իրաւաբան,
Միշտ ջատագով ճշմարտութեան·
Բարի խորհուրդ տալ պատրաստ էր,
Ով որ լինէր նա չէր խնայեր·
Գըրի մըշակ էր մեր Ջանշեւ,
Տիւ ու գիշեր անխոնջ տրճնէր,
Թափէր աչէն լոյսն ի թղթին·
Թուղթըն լինէր փող ու ոսկի,
Ոսկին փոխէր հաց ու սընունդ,

Ճարակ լինէր իւր որբերուն:

Ասաց Սօնէն. «Ափսո՜ս, ափսո՜ս,
Պէտք էր Ջանչեւ, որ շա՜տ ապրէր.
Մեզ որբերուս խրճամ տանէր,
Աստուծոյ կամք օրհնեա՜լ լինի:»

Ասի. Սօ՛նէ, ողջամբ մընաս,
Յոյսն ու Հաւատ ըզքեզ պահեն,
Հերի՛ք ողբաս, լաւ կոծես,
Թա՛ղ գերեզման բարակարկառ,
Թո՛ղ մեռելոց դաշտի ողբեր,
Կանցնի՛ ձըմեռ, կուգայ գարուն,
Մեռելոց դաշտ ծաղկազարդի,
Անջատ, անջատ ոսկերոտիք
Շարժին հրաշիւք, կըցին իրար,
Շունչ մի շնչէ կենդանարար,
Յառնի կանգնէ մեռելոց դաշտ.
Սօ՛նէ, չմեռնիս, ապրի՛ս անչափ
Մինչեւ հասնիս հարսնութեան օր:

Ո՛ տայր եւ ես ողջ մընայի,
Ֆո հարսնութեան երգ երգէի,
Մինչ վերածնին հայոց որդիք,
Եւ Հայաստան յառնէ փառօք,
Օրհնեա՜լ է օրն այն յարութեան.
Ասաց հրեշտակ իմ առաջնորդ,
Ե՛ս եմ զուարթուն աւետաւոր,
Ե՛ս տի հնչեմ յարութեան փող.
Ասաց այս բան եւ վերացաւ:

Ասի՛. հրե՛շտակ, գիս ո՞ւր թողուս,
Ա՛ռ տա՛ր դու գիս ուստի բերիր:

Ասաց. «կա՛ց դու մեռելոց դաշտ,
Սպասէ՛ աւուր յայց ելութեան:»

Ասի՛. հրե՛շտակ, ո՛հ, մինչեւ ցե՞րբ
Նստիմ ու լամ ողբանուէր:

Ասաց. մինչեւ տեսնաս Աղեղն
Նոյեան ընշան եւ ծիածան
Կամար կապած երկնից երես
Մի ծայր Մասիս, միւսն Արագած.
Եւ եսայիի հնչէ պատգամ.
Այսպէս ասէ Տէր զօրութեանց.
Այլեւս հաշտեալ եմ ես ընդ քեզ
Ո՛վ տառապեալըդ Հայաստան:

Որ զայս հիւսեց եւ ողբագրեց,
Ուժգին ելաց ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ:

ԻՍԱՀԱԿԱՅ ՋԵՆՈՒՄՆ

«Որ գիրկական ըո օր
Անարատ պատարագիդ կենաւմն
Յանկացաւ Աբրահամ տեսանել,
Ետես Սահակաւ եւ ցնծացաւ։»

ՇՆՈՐՀԱԼԻ

Հաւախօսի վերջին պահուն
Երբ Աբրահամ վրանայարկին
Ներբեւ հանգիստ նիջէր ի ըուն.
Խիղճըն մաքուր, սիրտն անխըռով,
Ձէր վրդովէր նորա ըուն։
Ձայն մի կանչեց, ձայն հաւուն չէր.
Ձայն երկնային հրեշտակին էր.
Աբրահա՛մ, Ա՛բրահամ։
Զարթեաւ իսկոյն մեծ Նահապետ.
Ահաւասիկ պատրաստ եմ, Տէ՛ր։
Ա՛ռ սիրելի որդիդ Սահակ,
Տա՛ր Սաղիմայ բարձանց վերայ,
Հա՛ն ողջակէզ Տեառն Աստուծոյ,
Զոր դու պաշտես եւ հաւատաս։
Տէ՛ր. ըո հրաման միշտ օրհնեա՛լ է.
Դու ինձ տուիր Սահակ որդիս,
Իսկ այժմ յինէն առնել կամիս.
Օրհնեա՛լ ես դու, օրհնեա՛լ ըո կամք.
Թէ՛ Աբրահամ եւ թէ Սահակ
Ծոյդ են, ո՛վ Տէր, ինչպէս կամիս.
Չի ըո սուրբ կամք բարի է միշտ։
Տէ՛ր, Դու գիտես, ես չեմ մոռնար,
Ես յուշ բերեմ ըո այն խոստումն,
Թէ աշխարհիս ազգ եւ ազինք,
Պիտի օրհնին իմ զաւակովս,
Այնքան աճին ու բազմանան,
Ինչպէս աւազ ծովափերուն,
Եւ կամ երկնից աստղերուն չափ։
Ասաց ինքինին Հայր Աբրահամ.
Բարի Աստուած զոր ես պաշտեմ
Ձառնէ չար ինչ իւր ծառային։
Խորհուրդ է այս զոր չգիտեմ.
Աստուծոյ բան է, ո՛վ գիտէ.
Ես ծառայ եմ հող ու մոխիր,
Տիրոջ հրաման պէտք է լըսեմ։

Դրժար մի բան կայ իմ առաջ,
Ի՞նչպէս ծածկեմ բան Սառայէն.
Հապա եթէ լսէ՛ Սառան,
Միթէ քոզո՞ւ մայրենի գութ
Ողջակիզել միակ որդին:
Նա Իսմայէլ տընէն հանեց,
Որ իմ Սահակ ժառանգ լինի.
Հազար անգամ աղաչեցի
Զլսկանէ չանել խեղճ Հաբարին:
Ես զարմացայ երբ Տէր Աստուած,
Հաւանեցաւ կընոջ խելքին,
Ինձ հրամայեց որ հետեւիմ.
Չէ՛. չե՛մ ասեր ես Սառային:
Ես տի պահեմ այս բան գաղտնի:
Այլ ինձ ի՞նչ փոյթ ընել այս բան,
Խախտել հաւատ իմ աներկբայ,
Կամ վարանիլ տարուբերիլ.
Մի՞թէ ես ծառ եմ հողմավար,
Եւ կամ մի մարդ թերահաւատ:
Թէ պակասի Սահակ որդիս,
Մնամ անժառանգ եւ անորդի,
Միթէ չկարէ՞ Տէրն իմ կարող
Ժէռ քարերէն հանել որդիս
Իւր ծառային Աբրահամու:
Ամուլ պառաւ էր Սառայ կինս.
Ինչպէս ծընաւ նա աւետեօք
Իմ անդրանիկ Սահակ որդիս,
Չկարէ՞ միթէ կրկին ծնանիլ
Մի այլ Սահակ նոր աւետեօք:
Ասաց այս բան հայր Աբրահամ,
Կապեց գօտին, պնդեց հաւատ,
Առաւօտու արշալոյսին
Փայտ կոտորեց բարձեց իշուն,
Ինքն եւ Սահակ երկու ծառայք
Կազմ եւ պատրաստ ելան ճամբայ:
Գնացին, գնացին մինչ երեք օր.
Հայր Աբրահամ դիտեց հեռուստ,
Նա նշմարեց լերան բարձունք,
Ուր լուսատիպ հրեշտակ մի կար.
Ողջակէզին սուրբ տեղն էր այն:—
Կացէ՛ք, ասաց իւր ծառայից,
Սպասեցէ՛ք մինչեւ դառնամ:
Ես եւ որդեակն իմ Իսահակ,
Երթամք տեղին այն սրբավայր,
Երկրպագեմք Տեառն Աստուծոյ:
Հայր Աբրահամ էշը բոզուց,

Փայտեր բարձեց Սահակի ուսն·
Երջանիկ էշն Աբրահամու
Կրցորդ եղաւ խաչի գործին,
Ինչպէս Սիմօն Կիւրենացին:
Մինչ երթային հարցուց Սահակ·
Հա՛յր, ահա՛ հուր եւ ահա փայտ,
Ո՞ւր է ոչխար մեր ողջակէզ:
Պատասխանեց հայր Աբրահամ·
Դու մի՛ հոգար, որդեա՛կ իմ, այդ
Թողուցիք Աստուած ք-ոյ պատրաստէ
Իւր ողջակէզ եւ պատարագ:
Ասաց Սահակ· ի՞նչ բան է այդ,
Ո՞վ է լրսեր, ո՞վ է տեսեր,
Որ իւիքրն Աստուած իւր ողջակէզ
Իւիքրն հոգայ եւ պատրաստէ,
Հապա ի՞նչ է մարդոյն նուէր,
Կամ պատարագ ընծայաբեր:
Մեք աղա՞տ եմք եւ չրճաւո՞ր·
Աստուած օրհնել է մեր տուն,
Հազար հազար ոչխար ունիմք
Մեք ի դաշտին արօտական,
Միթէ խնայե՞լ մի պարարտ խոյ
Ողջակիզել Տեառն Աստուծոյ:
Այլ մինչ հասին այն սուրբ տեղին,
Հայր Աբրահամ չկարաց պահել,
Պատմեց որդւոյն իւր Սահակայ
Ծածկեալ խորհուրդ ողջակիզին:
Ասաց· որդեա՛կ իմ, Տէր Աստուած,
Զոր ես պաշտեմ լի հաւատով,
Նա հրամայեց իւր ծառային,
Որ սուրբ լերանց բարձանց վրայ
Զիեզ ողջակէզ հանեմ Նըմա:
Ասաց Սահակ· դու ի՞նչ ասիր·
—Ասի· պատրաստ եմ, աւասի՛կ:
—Ե՛ս էլ, ով հայր, նոյն ասեմ ձեզ,
Թէ· աւասիկ պատրաստ եմ ես:
Որչա՛փ ուրախ լինիմ, ո՛վ հայր,
Թէ ընդունի զոհն իմ Աստուած:
Ապրի՛ս· որդեա՛կ իմ դու հնազանդ,
Զոհի փայտեր ուսէդ վա՛ր առ·
Շինեմք սեղան փայտեր վէրէն:
Ժա՛մ է ահա, թոյլ տուր, որդեա՛կ
Կապեմ ոտներդ եւ ֆո ձեռներդ,
Որ չը շարժիս ու խըլրտիս,
Արիւն ցայտէ իմ հանդերձիս:
Հայրիկ, ժըտեմ, գիս մի՛ կապեր,

Հոգւով սրտով խոնարհ եմ ես·
Միթէ՞ չունիմ ես ֆո հաւատ·
Չի ֆո որդին եմ հարազատ:
Թոյլ տուր ինձինն ես կամովին
Չիս տարածեմ սեղնի վէրէն,
Թեւերս պարզեմ խաչանըման
Այնպէս մնամ անշարժ հանդարտ,
Ինչպէս գառնուկ մի անմըռունչ,
Դու կատարէ զոհին սուրբ գործ:
Չէ՛, որդեա՛կ իմ, ը-ո՛ղ տուր, կապե՛մ·
կապանքն ալ իր խորհուրդն ունի:
Ասաց Սահակ· հնազանդ եմ, հա՛յր,
Արա՛, ինչպէս Աստուած եւ դու
Գիտէք ձեր բան եւ ձեր խորհուրդ:
Երկինք գետին, դուք լուռ կացէք,
Եւ դիտեցէք զոհիս հանդէս:
Հայր Աբրահամ մինչ պատրաստ էր
Զոհին սուրբ գործ փոյթ կատարել,
վէրէն երկնից բարձրութենէն
Դիտեց Աստուածն Աբրահամու,
Ասաց Որդւոյն իւր Միածնին·
Արի՛ իջնամք երուսաղէմ,
վեր ամպերուն նստեալ նայիմք,
Սիօնի լերան բարձանց վէրէն
Ես ցոյց տամ ֆեզ նախատօնակ
Ֆո հանդերձեալ խաչի տօնին:
Հանդիսատեսն է Աբրահամ,
Պատարագիչ եւ ֆահանայ·
Ո՞վ է օրհներ գինի ֆահանայ·
—Մելխիսէդեկն է օրհներ:
Տե՛ս դու, ո՛րդեակ, ուսի՛ր այժմէն,
Խաչիդ նրկարն է Իսահակ:
Որդին տեսաւ սիրտ գորովեց,
Սահակ կապած սեղնի վէրէն
վ.իզրն պարզած եւ ուղն ի ձիգ
Այնպէս պատրաստ էր խեղճ գառնիկ·
Աչկունք ողորմ հայէր ի վեր,
Որ իբր անխօս աղերս ածէր·
Ո՛վ միածնի Որդի ֆո Հօր,
Ես էլ իմ հօր միածինն եմ,
Դու բարեխօս եղիր առ Հայրդ:
Ահա հայրն իմ սուր վերուցեր,
Ասէ՛· Աստուա՛ծ է հրամայեր,
Չֆեզ տի զեռւմ ես ողջակէզ:
Սրտառուչ բան Իսահակին
Շարժեց ի գութ Սիրոյ որդին,

Մատեաւ իսկոյն աղերս մատոյց·
Հա՛յր իմ ես կամ միշտ արդար է·
Եւ ես վըճիռն անդարձ է·
Խաչի վըճարն իմ պարտիճն է,
Դու գիտես, Հա՛յր, եւ ես գիտեմ,
Իսահակայ ողջակիզումն
Չկարէ փրկել աշխարհ ողջոյն:
Խեղճ է միակ Սահակ որդին,
Զոր աւետեօք ծըննաւ իւր մայր:
Հայր Աբրահամ խաղ չըգիտէ·
Մենք փորձ արինք նա կըստուգէ,
Եւ ցոյց տայ մեզ իւր մեծ հաւատ:
Հրաման տուր, Հա՛յր, իջնամ արագ,
Եւ ազատեմ գառնուկ Սահակ:
Գիտե՞մ, որդեա՛կ, տէրդ անհուն է,
Արգահատիս դու առ մարդիկ,
Գրնա՛, փրկել գեհմոն սըրէն
Քո նախատիպ այն Իսահակ,
Չի ես անուն վաղ կնքած եմ,
Դու Փրկիչ ես ազգի մարդկան:
Բայց գիտե՛ս դու մեր Աբրահամ
Առանց զոհի չկարէ մնալ,
Աստուածապաշտ հոգի նորա
Գուցէ խոռվի եւ սիրտ մըննայ,
Թէ Տէր Աստուած չընդունեց զոհս:
Ես հրեշտակին պատուէր տուի
Որ երկնայինն մեր հօտերէն
Մի պարարտ խոյ եւ անարատ
Առնու բերէ Սիոնի բարձունք,
Եւ Սաբեկայ ծառէն կախէ:
Դու ցոյց տուր այդ Աբրահամու,
Թող Սահակայ փոխան գենէ:
Գիտե՞ս, ո՛րդեակ, Սաբեկայ խոյն,
Որ կախուած է եղջիւրներէն,
Այդ ալ իւր մեծ խորհուրդն ունի:
Ժանտ որդիներ Իսրայէլի·
Որոց համար էր հո սուրբ կեանք,
Պիտի կախեն կեանքդ ի փայտէն
Ինչպէս խոյիկն այն եղջիւրէն·
Պիտի տեսնան իրենց աչքով
Որդիքըն չար եւ ապիրատ,
Զոր գուշակեց ծառայն Մովսէս:
Սաբեկայ ծառն եւ կախեալ խոյն
Մի այլ ընկար է հո խաչին:
Իջեր այժմիկ Փրկիչ որդեակ,
Քեզ ըսպասէ կապեալ Սահակ:

Է՛ջ ի Հօրէն Փրկիչ Որդին
Լոյս ծաւալեց Սիօնի սուրբ լեռ,
Լուսոյն մէջէն ձայն մի հնչեց·
Ձայն արարիչ Փրկիչն էր·
Շրտեցաւ յոյժ հայր Աբրահամ
Սուրն ի ձեռին դող առեց:
Է՛, Աբրահա՛մ, Աբրահամ,
Դարձո՛ւր ես սուր պատանեկէդ·
Բաւ է այդչափ, փորձ լըրացաւ·
Ես գիտէի եւ գիտացի
Թէ երկիւղած ես Աստուծոյ:
Դու վեր նայիր, ո՛վ Աբրահամ,
Տե՛ս Սաբեկայ ծառի ճղէն
Խոյ մի կախուած եղջիւրներէն,
Ա՛ռ դու զենի այդ ողջակէզ
Քոյդ Սահակայ փոխան է այն·
Տէր ճեզ բաշխեց Սահակ որդիդ
Մեծ հաւատոյդ շնորհն է եւ գին:
Երբ Աբրահամ անակընկալ
Տեսաւ այս բան եւ զարմացաւ,
Հոգին ցնծաց, սիրտ՝ հրճուեցաւ·
Անպատում էր իւր ցնծութիւն
Եւ ո՛վ կարէ ճառել զայն:
Իսկոյն արձակեց կապեալ Սահակ,
Սահակն ելաւ կանգնեց ողջամբ
Ողջագուրեց զինքն Աբրահամ:
Ասաց· ո՛րդեակ, չասի՛ ես ճեզ,
Տեսա՞ր ինչպէս Տէր պատրաստեց
Իւր ողջակէզ եւ պատարագ:
Ուստի՞ էր խոյն ի Սաբեկայ·
Ո՞վ էր կախեր ծառէն ի վայր·
Արդեօք երկնի՞ց բերաւ հրեշտակ·
Ձէ՛, նորաստեղծ մի խոյ է նա,
Մեր խոյերուն չէ նա նըման,
Եղջիւրիկներն են խաչաձեւ,
Եւ ծայրերէն արիւն կաթէ,
Գեղմըն կարմիր, բոսորագոյն,
Աչկունք ողորմ նայէր նուաղ:
Հեզ է այս խոյն, կապ չէ պիտոյ,
Տե՛ս ինչպէս կայ չհանէ մըռունչ:
Բռնէ ոտէն եւ ես գլխէն,
Պարզենք այնպէս սեղնի վէրէն,
Ես կը զենեմ, դու փայտ վառէ·
Ողջակիզեմք երկնից պարգեւ,
Որ ազատեց զո կեանք մահէն:
Ասաց Սահակ· օրհնեա՛լ Աստուած,

Օրհնեա՛լ իւր ձեռ՛ք, որ շուտ հասաւ.
Թէ չհասնէր այդ օրհնեալ ձեռ՛ք,
Վաղուց ֆո՛սուր զիս զեռում էր:
Եւ դու ի՞նչպէս դառնայիր տուն,
Հարցնէր Սառան ծրնող մայրիկս
Ի՞նչ պատասխան պիտի տայիր:
Իրա՛ւ է այդ, որդեա՛կ Սահակ
Պատուէր տամ ֆեզ դու պահէ զայն.
Սառային՝ մօրդ մի՛ յայտներ բան.
Դու լաւ գիտես ֆո մօր բնութիւն,
Ցասկոտ, խոժոռ կին է Սառան.
Պատմե՛մ, որդեա՛կ, ֆեզ անցեալ բան,
Երեֆ հրեշտակ մեզ հիւր եկան.
Ինձ աւետիս տուին ուրախ.
Ասին, Սառայ կին ֆո պառաւ
Ֆեզ տի ծընի մի նոր զաւակ:
Սառան լըսեց վրանին ետեւ,
Ծիծաղեցաւ թերահաւատ:
Լըսի՛ր, ո՛րդեակ, ուսիր այս դաս,
Ինչ որ մարդոց անհընար է.
Աստուծոյ մօտ հնարաւոր է:
Այսպէս ահա հայր Աբրահամ,
Իւր Սահակայ ողջակիզով
Խաչին խորհուրդ ճիշտ ընկարեց
Իսկապէս եւ գործնապէս:
Այլ մարգարէֆ միայն բանիւ
Գուշակեցին խաչին խորհուրդ
Իսկ Աբրահամ հանեց ի ցոյց
Խաչին պատկեր եւ տեսարան.
Որչա՞փ ընման եւ իսկատիպ
Մարդ հիանայ հայելւն ի նա:
Որ խանդակաթ եմ առ ի սէր
Խաչի ճառին եւ խաչելւոյն.
Ես հայեցայ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿՍ,
Բան ըստեղծի 'նդարձակեցի.
Իսահակի զենման խորհուրդ
Սուրբ Շնորհալին Շարակնոցին
Զորս տողերով բովանդակէ.
Զոր նուիրեմ այն հայրերուն
Բարի պըտուղ զաւակներուն,
Որ հաւատով որդիացած
Կոչին որդիֆ Աբրահամու:
Այլ ոչ ընման Հընէից պէս,
Որֆ պարծէին եւ պանծային,
Մեֆ որդիֆ եմֆ Աբրահամու
Զոր կշտամբէր Փրկիչ Յիսուս:

Այլ ճշմարիտ որդիք լինիլ,
Գործել ըզգործն Աբրահամու.
Զի սոսկ հաւատ չունի արդիւնք,
Եւ համարի մեռել անշունչ.
Գործ միացած հաւատոյն հետ
Կենդանանայ հաւատն անշունչ.
Երանի՛ որ ունի գհաւատն,
Բարի գործով իւր պըսակել:
Ո՛վ դու Աստուած Աբրահամու,
Դու մի՛ հաներ յինէն գհաւատ.
Մինչեւ երթամ ի գերեզման.
Էլ չեն պիտոյ ինձ անդ հաւատ.
Այլ դէմ առ դէմ սուրբ տեսութեանդ,
Աբրահամու գոգն ընդարձակ,
Ղազարոսին մօտ բընակիմ:
Զի սիրեցի fո աղfատներ,
Եւ fո սիրած այն փոfրիկներ,
Մեր աշխարհի անարգուածներ,
Զորս դու փոխան fեզ համարիս,
Ո՛վ Յիսուսի դուք փոfրիկներ,
Միջնորդ կացէք առ Տէրըն մեր.
Ես ալ ձեզ հետ ի միասին
Մտնեմ ի դուռն ուրախութեան,
Որ պատրաստեալ է սիրելեաց:

———o———

ԴԻՒՑԱԶՆ ԿԱՐԻՆԷԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

———o———

Գուժը հնչեց Մըշու աշխարհ,
Թէ ահա գայ Լէնկթիմուր խան,
Աշխարհաւեր այն բռնաւոր,
Որ արեւէն մինչ արեւմուտք
Քալեց չափեց իւր կաղ ոտով:
Լըսեց Սասնոյ մեծ Ամիրէն,
Զարհուրեցաւ նա երկիւղէն,
Հրնարամիտ այս բռնաւոր
Սատանայէն ուսաւ իւր դաս..
Վա՛շ, վա՛շ կարդաց, հըպարտացաւ,
Ասաց. գըտի հնար եւ ճար:
Մըշոյ երկրի ողջ ժողովուրդ
Հաներեմ, վարեմ ես ի Սասուն,
Այդ շէն աշխարհ թողում թափուր
Ո՛չ մարդ մընայ, ո՛չ շուն, կատու.

Երբ Լենկթիմուր գայ մեր աշխարհ,
Տեսնայ երկիրն ամայացած,
Գեղ ու բաղաք աւեր դարձած,
Եւ չունելով հաց ու ճարակ,
Ցետըս դառնայ ամօթահար:
Ասաց այս բան հրաման հանեց,
Սասնոյ լերան վայրագ ցեղեր
Սեւ ամպերու պէս կուտակուած,
Կամ մարախի նման ժողոված,
Ողջ թափեցան Մըշոյ աշխարհ:
Խուճապ, տագնապ տիրեց Տարօն
Մուշը պատեց թուխպ մըշուշով,
Մէրը մանուկ իւր ուրացաւ,
Փեսէն նոր հարսըն մոռացաւ,
Շէն շէն տրներ թողին անտէր,
Փախան, գնացին լեռներ ձորեր:
Ո՞վ էր դիւցազն կին առնացի·
Քաջ Կարինէն էր Մըշեցի·
Թուէր թէ մեռած էր ամուսին,
Ունէր մանկիկ մի ութամեայ,
Միակ որդի իւր սիրական:
Անտոհմիկ կին չէր Կարինէն,
Մամգունի տան շառաւիղ էր·
Հասակ հսկայ բարձր ու շըֆեղ,
Աչկունճ՝ պայծառ ականց փայլէր,
Դէմմ իւր ըզգաստ, պատկառելի,
Ունէր քաջուկ նա կորովի,
Ինչպէս Թաթուլ վանանդեցին:
Ձէր հնարամիտ ինչպէս Յուդիթ·
Այլ անվեհեր յայտնի գործէր:
Նա մըտածեց խոյս տալ չարէն,
Կապեց մէջէն հայրենի քուր,
Ժառանգ թողուած ծեր Մուշեղէն,
Կախեց ուսէն պողպատ վահան,
Ձինուոր դարձաւ ասպետափառ:
Առեց որդին Մուշեղ մանուկ,
Կանչեց Աստուած, ելաւ ուղի·
Հրեշտակ Ռափէլ էր ուղեցոյց
Ազատ անվախ երբ նա կերքար,
Ո՛հ, ետեւէն չարեր հասան·
Նա մի անգամ դարձաւ ի յետս
Գետին փըռեց վատազգիներ:
Այլ երբ տեսաւ հեռուստ աչքով
Թէ գան բազում գազան գրտեր,
Գոչեց· Աստուա՛ծ իմ, դու գիտե՛ս
Թէ մա՛յր եմ ես յոյժ որդեսէր,

Այլ իմ հաւատ եւ ֆո մեծ սէր
Ցաղթահարէ մայրենի սէր:
Ես տի մոռնամ ծնողական գութ
Եւ մօր սրտի բնական գորով,
Զոհեմ որդիս իմ ֆեզ ձեռօֆս:
Աբրահամու թեւ բռնեցիր,
Որ չի զոհի միակ որդին.
Դու մի՛ բռներ թեւս իմ, ո՛վ Տէր,
Ահա չարեր հասին ինձ մօտ,
Թող որ զոհեմ մատաղ գառնուկս:
Ասաց ֆաշեց սուր պատենէն.
Մորթեց Մուշեղ իւր աղաւնիկ
Ինչպէս հաւիկ մի որ զենես
Նա թեւ շարժէ եւ թրթռփայ.
Այսպէս Մուշեղ մօր ոտին տակ
Ո՛հ թրթռփաց եւ մեռաւ,
Թռաւ հոգին աղաւնիկին,
Գնաց խառնեցաւ լոյս երամին:
Օ՛հ, ասաց ֆաջ կարինէն,
Ես փրկեցի հոգին հաւատ
Լրսեր եմ ես Աւետարան,
Հոգին է միակ կենդանարար,
Մարմին ոչինչ է եւ ուճայն:
Ֆաջ կարինէն կատարեց զոհ,
Տեսան այս բան այն բարբարոսֆ
Զահի հարան եւ սոսկացին
Մնացին ապուշ իրենց տեղեր:
Այլ կարինէն նոր թեւ առեց,
Սլաւցաւ ի վերջ ինչպէս արծուի
Մի բարձրագոյն ֆարի գագաթ,
Որոյ մի կողն էր սարաւանդ,
Մարդ որ նայէր խելքըն մաղէր.
Զոֆեց կարինէն ֆարի վէրէն,
Աչքեր դարձուց կապոյտ երկինֆ,
Խորոց սրտէն հանեց մրմունչ.
Մի՛ համարիր. Տէր իմ, այս մեղֆ,
Թէ որդեսպան է կարինէն:
Դու զիս գիտես, Տէր սրբտագէտ,
Հայրենատուր իմ սուրբ հաւատ
Ես պահեցի աւազանէն,
Եւ պահեցի պարկեշտութիւն,
Որ ֆո շրնորհն էր եւ պարգեւ:
Ես յիշում եմ Շամուռնէ մայր,
Կին որբասէր, մեծահաւատ,
Եօթն որդիս տուաւ ի զոհ,
Հաստատ պահեց ֆո սուրբ օրէնֆ:

Տէ՛ր, դու գիտես փոքր է իմ զոհ,
Անհուն մեծ է ձո խաչին Զոհ:
Տուր զօրութիւն ծառայի ձո:
Որ նուիրեմ անձն իմ ի զոհ:
Ձեմ յուսահատ ես անձնասպան,
Այլ հնճնակամ զոհիմ սիրոյդ·
Ասաց այս բան ձայջ կարիներէն,
Խաչակնքեց պայծառ երես,
Այն ահաւոր սարաւանդէն
Ձիներըն ձրգեց վայր ի գետին,
Կըտոր կըտոր եղաւ մարմին,
Հոգին ողջամբ թըռաւ երկինք·
Հրեշտակ բացաւ դարպասին դուռ,
Եւ կարիներէն մըտաւ ի լոյս,
Գըտաւ այնտեղ իւր աղաւնեակ,
Հոգին հոգւոյն հետ միացաւ,
Մայրըն որդւով իւր բերկրեցաւ:
Օրհնա՛կ առէ՛ք, Հայոց մայրեր,
Որչափ կարդաք իմ այս տողեր·
Զոր գըրեր է ծերած ՀԱՅՐԻԿ,
Դուք յիշեցէք գկարիներէն,
Որ ի պահել պարկեշտութիւն
Հաւատ եւ կրօն աստուածատուր,
Այսպէս տուաւ անձն ի կորուստ,
Գըտաւ երկնից արքայութիւն·
Իւր յիշատակն օրհնեա՛լ լինի:

———o———

ԲԵԹԼԵՀԵՄԻ ԾԱՂԻԿ

———o———

«Եւ բոխեսցի գաւազան յարմատոյն Յեսսեայ,
եւ ելցէ ծաղիկ յարմատոյ անտի»:

ԵՍԱՅԻ ԺԱ· 1·

Մեծահանդէս տօնի ծննդեան
Խորհնացին է երգահան,
Որ զճնար հոգւոյն առեալ
Թռչի երթայ Երուսաղէմ,
Բեթլէհէմի սուրբ այրին դուռ
Նստի, երգէ զփրկչին ծընունդ:
Եւ զիմ հոգիս, երգիչ սուրբ Հայր,
Տար ընդ հոգւոյդ ի Բեթլէհէմ·
Ես ձայն առնում եւ դու երգէ

Քաջահնչիւն ֆո շարական,
Զոր ֆու մատուռիֆ բանահիւսէր·
«Խորհուրդ Մեծ եւ Սքանչելի,
Որ յայսմ աւուր յայտնեցաւ։»
Ո՞ւմ յայտնեցաւ, զարմանա՛ց բան,
Ո՛չ իմաստնոց աշխարհիս այս,
Այլ հօտարած հովիւներուն։
Թողուց Աստուած Երուսաղէմ,
Թողուց տաճար Սողոմոնին,
Անշուք այրին մէջ յայտնեցաւ·
Թողուց բանգէտ մեծ բարբունիֆ
Աստուածաշունչ գրոց ճօտարֆ,
Հապա Դրպիրֆ Փարիսեցիֆ,
Որ պանծային յանձինս իւրեանց,
Սքանչելի եւ մեծ խորհուրդ
Անգէտ հովուացըն ծանուցաւ։
Վասն է՞ր այդպէս կամեցաւ Հայր·
Լո՛ւր, ֆեզ Պօղոս տայ պատասխան,
Թէ՝ գյիմաբս ընտրեաց Աստուած,
Որ իմաստունս ամօթ առնէ,
Աթենական յ'Արիսպագին
Հովիւ Պօղոս բանախօսեց,
Զխաչի ճառէն եւ գխաչելոյն,
Զնոյն մեռեալ եւ յարուցեալ·
Շնորհն Աստուծոյ երեւեցաւ,
Փրկիչ եղաւ Ազգի մարդկան։
Գիտնոց կաճառ Աթենացւոց
Ասեն ընդ ծաղր եւ զարմանան։
Զի՞նչ նորալուր բան խօսի մեզ
Սերմանաբաղ մըշակս այս։
Եթէ ասեն անհաւան միտ,
Հովիւ վրկայֆ մեզ չ'են յարգի,
Աստուած հանեց տար աշխարհէն
Իշխանաւոր այն մեծ մոգեր,
Որ տեսնեն աստղ մի յարեւելս,
Լուսապայծառ էր իւր ծագումն։
Մի տաղասաց բան ստեղծէ·
Ի մէջ աստղին տեսայ մի Կոյս,
Եւ Կուսին գիրկ մանուկ Յիսուս։
Գուշակելով Փրկչին ծնունդ,
Մոգերն եկան լի հաւատով,
Երկրպագին Փրկչին մերոյ։
Լոյս ծագեցաւ Երուսաղէմ,
Ո՛հ, ծածկեցաւ նորա աչէն·
Ազգ հեթանոս տեսաւ հեռուստ,
Երկրպագեց եւ հաւատաց,

Ազգ հեթանոս վկայ եղեւ,
Փառաւորի Փրկչին ծընունդ:
Եսայիաս կանխաձայնէր
Յուշ առնեմ բեզ, ծառայ Ցակոբ,
Երբ տեսնաս դու Լուսոյն ծագումն,
Դու բուրըն հար, բրռնէ՛ ըզլոյսն,
Այդ բո փառբն է մի՛ տար այլում,
Որ օտար է եւ անծանօթ:
Ո՞հ, բուլացաւ Ցակոբայ ձեռբ,
Ազգ հեթանոս բռնեց զլոյսն,
Սուկ փառբ մրնաց Ցակոբայ տան.
Ծեր Սիմէօն ի տաճարին
Լոյսն ի գրկին ունաց այս բան:
Թողլով զկարգ նախաերգոյս,
Արդ ըսկըսիմ ըզծնունդըն սուրբ,
Ծաղիկ ծաղկեալ Դաւթի տընկեն,
Նախասկզբէն պատմել ոնով:
Բեթլէհէմէն հեռու մի ժամ
Կայ մի տեղի աղօթավայր,
Կանանչաւէտ ու ծաղկազարդ:
Ա՞նդ է արդեօք ծաղիկ դաշտաց,
Եւ կամ չբնաղ շուշան հովտաց,
Զոր Սողոմոնն առնու ի չերգ,
Երգ փեսային եւ իւր հարսին:
Ուր ասեն թէ հովիւ Դաւիթ
Ցեսսէի տան արածէր հօտն.
Եւ ա՛յն օրէն մինչեւ այսօր
Տեղն այն կոչի հովուաց անուն,
Ուր հօտերուն հովիւներուն
Մի հանգրուան է գիշերուն:
Անգէտ, տրգէտ մեր հովիւներ
Երբ ժողովին ի միասին,
Նստեն, ժոլին սարէն ձորէն.
Չ'ունին ոչինչ հետ բաղաբին:
Երբեմն պարծին իւրաբանչիւր
Գամբռն հուժկու մեծ շրներէն,
Ոմանբ առնուն փող ու սրրինգ,
Քաջ երաժիշտ են հովիւներ.
Հրաւէր կարդան եղանակաւ
Նստել, հանգչիլ ու որոճալ.
Եւ երբ հնչեն մեղմիկ անուշ,
Այդ նըշան է լինել ի բուն:
Հովիւն էլ իւր օրօրն ունի,
Ինչպէս մօր երգ օրօրոցին:
Հովիւներէն կան պապոյներ,
Որ սրրատես ճանաչող են,

Հազար հազար գառն ու ոչխար
Երբ խառնակին իւարու հետ,
Գառներ մայրեր յոյժ բառաչեն·
Մայրն զգառնուկ, գառնուկ զմայր
Մոլոր մոլոր որոնեն,
Պսպղր հովիւ գիտէ զատել
Մէն մի գառնուկ տալ իւր մաճուն,
Այս բան հովուին մեծ *հունարն* էր,
Ասեն նաեւ թէ հովիւներ
Դեռ չի ծրնած գառնուկներէն
Սեռ որոշել գիտեն փորձով,
Է՞գ է արդեօք, եթէ որձ:
Է՛ երջանիկ, դուք հովիւներ,
Թողէք սըրինգ եւ ձեր փողեր,
Ձեզ աւետեաց փող տի հնչէ:
Յանկարծ երկնից լոյս փայլեցաւ,
Դաշտեր լեռներ լուսով լըցան,
Հօտերն ամեն վրդովեցան,
Եւ հովիւներ մնացին ապշած,
Ասին· ի՞նչ է այս հրաշալից բան,
Կէս գիշե՛ր է, չէ առաւօտ,
Արեւուն չէ այս պայծառ լոյս:
Տեսան հրեշտակ մի լուսաւոր,
Ձայն աւետեաց հնչէ վերուստ·
Աւետիս ձեզ, բարի հովիւք,
Փրկիչ ծրնաւ ձեզ Բեթլէհէմ,
Այս նըշանակ տամ ձեզ ստոյգ,
Վազէք գրնացէք Բեթլէհէմ,
Մրտէք այն այր, որ դուք գիտէք,
Ուր տի տեսնէք Փրկիչ Մանուկ
Խանձարուրին մէջ պատատած,
Այնպէս դրուած է ի մըսուր:
Հովիւք դարձան հայեցան վեր,
Տեսան երկնից դուռըն բացուեր.
Լուսեղինաց ամբողջ դասեր
Բոնեցին ողջ երկնից երես·
Սաւառնէին եւ խաղային
Եւ երգէին բաղցր ձայնով,
«Փառք ի բարձունս Աստուծոյ:»
Ասեն հովիւք· ի՞նչ է այս բան,
Զոր Տէրն մեր ցոյց տուաւ մեզ:
Ելէ՛ք երթանք ի Բեթլէհէմ,
Շնորհաւորեմք Փրկչին ծնունդ:
Առէք մեզ հետ մատաղ գառներ,
Տանիմք մեր ձօն Փրկչին ծնունդ:
Առէ՛ք սպիտակ փափուկ բուրդեր,

Տանինք փրոոց չոր մըսուրին։
Մեր դաշտերու ծաղիկներէն
Շուշան ծաղիկ եւ անթառամ,
Բաղեցէ՛ք, փունջ փունջ կապէք,
Տանինք շարենք մսրին բոլոր։
Մեր նոր ծաղիկ Մանուկ Փրկչին
Ծաղիկներով պըսակ ընեմք։
Մի հովիւ էլ այս բան յիշեց,
Ասաց։ անշուշտ Փրկչին ծընողք
Յոյժ աղքատ են եւ չքաւոր,
Որ իջեւան մի չեն գըտեր
Մեր Բեթլէհէմ քաղաքին մէջ,
Եկել գըտել են մեր այրիկ
Մութ ու մրճոտ եւ յոյժ փոքրիկ,
Ես էլ կուզեմ մանին կըթեմ,
Մի պուտուկ կաթ առնեմ տանիմ,
Ուտէ աղքատ ծընող մայրիկ,
Շուտ շուտ ծիծ տայ մանուկ Փրկչին։
Հովիւք հասան մըտին սուրբ այր,
Տեսան իրենց մրճոտ մութ այր,
Համակ լուսով լցուած էր այն,
Եւ լուսոյն մէջ լուսածին մայր։
Տեսան Փրկիչ խանձարուրով
Պատած, դրուած ի մըսուրին,
Մի կողմ իշուկ մի էր կապուած
Միւս կողմ եզնիկն էր պարարակ,
Եւ ի միջի Փրկիչ մանուկ։
Զոր Ամբակում տեսաւ հոգւով։
Մեր հովիւներ քաղաքավար,
Ողջո՛յն, ասին, ո՛վ Տիրամայր,
Մեք հովիւներս, դաշտի ծառայք,
Պարզ, միամիտ շինական եմք,
Ո՛չ գիր գիտեմք եւ ոչ կարդալ,
Անբան հօտին եմք պահապան,
Ձեմք ի համար մարդկան դասին,
Մարդիկ զմեզ կոչեն անբան։
Մի՞թէ անպէտ մարդ է հովիւ։
Հովիւն էլ իւր շընորհն ունի,
Հայր Աբրահամն ալ մեծ հովիւ էր,
Բոլոր որդիքն Յակոբայ
Հովիւ էին եւ հօտարած,
Օրհնեա՛լ լինի Փրկչին ծընունդ,
Հովիւներուս յարգ բարձրացոյց։
Զի Տէր Աստուած մեր հաճեցաւ,
Թողուց քաղաք Երուսաղէմ,
Թողուց բանգէտ մեծ բարուհիք,

Հովիւներուս յայտնեց իւր փառ:
Մի լուսափայլ հրեշտակ երկնից
Մեզ աւետեց ըո սուրբ ծընունդ.
Ասաց. գնացէք ի Բեթլէհէմ,
Տեսէք Փրկիչ ի մէջ մսրին:
Ահա եկաճ տեսաճ աչ ոով,
Երկրպագեմք մեք հաւատով
Մանուկ Փրկչին եւ ծընող Մօրդ:
Մեք ուրախ եմք եւ շատ ուրախ.
Հովիւներուս անշուշ այս այր
Ասպնջական եղաւ ըեզ. Մա՞յր:
Մենք ի՞նչ ընծայ տամք մեր Փրկչին,
Ջունիմք ոսկի եւ թանգ բաներ,
Դաշտի վաստակն է մեր ընծան:
Ահա բերենք մեր գառնուկներ
Մատաղացու հայր Յովսէփին,
Բերենք փափուկ գառանց բուրդեր,
Փրոնց արա խեղճ Մանկիկիդ,
Որ դըրեր ես ի մէջ մսրին,
Վեր չոր գետնին եւ չոր յարդին:
Դու ձեռահիւս գիտես, Մայրիկ
Մեր բուրդերէն մանէ՛, հիւսէ՛,
Անկարանի մի պատմուճան,
Տաճուկ տաճուկ հագնի Մանկիկ,
Մեր ծաղկաբեր հովիտներէն,
Ծաղիկներու փունջեր բերենք,
Դիր ի մըսուր խանճարուրին,
Ծաղիկ ծաղկին ըո զարդարանք:
Բերենք սափոր մի մաճու կաթ,
Անուշ արա՛ առատ առատ:
Բանի մընաս մեր այրին հիւր,
Մենք տի բերենք ըեզ կաթ, մածուն,
Դու միշտ կաթ տուր երեխայիս,
Որ շուտ աճի եւ զօրանայ,
Եւ մեր Փրկիչ զոր դու ծընար,
Ողջ աշխարհիս հովիւ լինի:
Մենք հովիւներս լեռնացի եմք,
Պարտաւոր եմք հօտեր պահել,
Գիշեր ցորեկ հսկել հօտին,
Գուցէ չկարեմք կրկին անգամ
Գալ համբուրել մեր Փրկչին ոտ:
Թոյլ տո՛ւր, ո՛վ Մայր, վերջին անգամ
Մօտիմք Մսրին եւ համբուրեմք
Սուրբ խանճարուր մեր Փրկչին:
Օ՛խ, ի՞նչ անուշ հոտ է բուրում,
Մի երկնաբոյս ծաղիկ է Սա.

Մեր դաշտերուն ծաղիկ չէ այս,
Մեր ծաղիկներ ծաղկին գարուն,
երբ գայ աշուն թոռմին թափին.
Իսկ այս ծաղիկ անթառամ է,
Հոտով, գունով անմահ է:
Մնաս բարո՛վ, Մա՛յր երջանիկ,
Աստուած պահէ որդւոյդ արեւ:
Հարցէ՛ք թէ ի՞նչ արաւ Յովսէփ.
Հովիւներէն բերած գառներ,
Բոլոր մորթեց, մատաղ արեց,
Բեթլէհէմի կաթօտ մանկտին
Երբ լսեցին թէ մատաղ կայ,
Ողջ թափեցան սուրբ այրին դուռ,
Կերան կուշտ, կուշտ գառանց մատաղ:
Հարցին. ո՞ւր է Մանուկ Յիսուս.
Մենք համբուրեմք Նորա սուրբ ոտ,
Որ ի շրնորհս իւր ծնեղեան
Փաղցած մանկտին կերաւ մատաղ:
Շնորհակալ ենք, Հայր Յովսէփ,
Աստուած պահէ fո երեխէն.
Նա մեծաձայ եւ զօրաձայ
Իշխան լինի Բեթլէհէմէն:
Ես աստ յիշեմ Երուսաղէմ,
Չ'կարեմ մոռնալ Երուսաղէմ.
Յիշեմ սուրբ Ծնունդ եւ Բեթլէհէմ:
Ո՛վ միաբանք սուրբ Սաղիմայ,
Զոյգ Յակոբեանց մեծ աթոռոյն,
Որ ի տօնի սուրբ ծրնրնդեան,
Երթայք խմբով ի Բեթլէհէմ,
Տօն կատարէք մեծահանդէս,
Եւ մեծամեծ կաթսաներով
Դուք պատրաստէք գհարիսէն.
Ողջ ժողովուրդ Բեթլէհէմի
Ուտեն կուշտ կուշտ գհարիսէն.
Դուք յիշեցէք, գիս մի մոռնաք.
Փոքրիկ պուտկիկ մի հարիսայ
Տուէք հրեշտակին Ամբակումայ.
Առնէ բերէ ի յԱրարատ,
Ուր բնում է ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ.
Ես կաթօտ եմ եւ յոյժ կաթօտ
Բեթլէհէմի հարիսային:
Հայր Յովսէփայ մատաղի բան
Դուք փոխեցէք գհարիսայ,
Պինդ պահեցէք դուք այդ աւանդ
Ի յիշատակ Փրկչի ծնեղեան:

ԻՄ ՈՒԽՏ ԹԱԴԷԻ ՎԱՆՈՒՑ

———o———

Հրեշտակ Հայոց քեւերըդ քաց,
եւ քեւերուդ վէրէն գիս առ
Տա՛ր ի յԱրտազ Թադէին վանիք,
Ուր վեհագոյն տաճարին մէջ
Հանգչին ոսկերք Թադէոսի·
եւ մօտ վանուց մի ասպարէզ
կայ մի մատուռ փոքրիկ անշուք
Ուր կայ տապան հանգստարան
Սուրբ նահատակ կուսին Սանդուխտ:
Ես ուխտ ունիմ, ուխտս ի վաղուց
Ո՛հ, չ'կարեմ կատարել ուխտս,
Ես ծերացել եմ, ծերացե՛լ,
Եւ կաշկանդուած են իմ ոտքեր:
Որ խաչակիր է սուրբ ուխտիւ
Միթէ կարէ՞ նա կաշկանդիլ
Թէ կաշկանդի մարմին տըկար,
Հոգին ու միտք թռչին ազատ:
Թըռի՛ր, հոգի իմ սիրավառ,
Սլացի՛ր, իջիր Թադէի վանիք,
Մըտի՛ր ի մուք անյոյս տաճար,
Մի մոմ վառէ, որ դու տեսնաս
Ո՞ւր է տաճար սուրբ Թադէին,
Զոհիր ի ծունկ եւ համբուրէ,
Ա՛ռ ֆո փափագըդ անձկալից:
Սուրբ տապանէն ձայն մի հնչեց,
Ձայն տրտունջ էր իրաւացի
Եւ սրտառուչ մի գանգատ:
Հարցուց Թադէն թէ ո՞վ ես դու·
Ասի· ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿՆեմ ես,
Եւ անարժան Կաթուղիկոս
Հայոց ազգին մեր Աբամեան,
Սուրբ աբոռիդ աբոռակալ:
Ասաց Թադէն թէ, Առաքեալ
Աշխարհիս վերայ աբոռ ունի՞,
Ունիմք միայն աբոռ յերկինս
Զոր խոստացեր է մեր Փրկիչ·
Ո՞վ է հնարեր այդ օտար բան,
Աբոռ, Աբոռ եւ մայր Աբոռ
Վեհուփառ եւ վեհարան,
Էջմիածին, Էջմիածին,
Լուսաւորիչ, Լուսաւորիչ,

Իսկ Թադէին համար ոչի՛նչ։
Խաչի երկրէն ելայ եկայ,
Ե՛ս լոյս բերի Հայաստանին,
Ես վարեցի այս կորդ երկիր,
Քարոզեցի Աւետարան,
Եւ ցանեցի սերմըն բանին,
Ոռոգեցի իմ արիւնով։
Աստուած հանեց Գրիգոր մըշակ
Որ աճեցոյց իմ ցանած սերմ,
Աւա՛ղ, ես արդ անուն չունիմ,
Զիս մոռացել է Հայոց ազգ։
Էջմիածին շէն ու պայծառ,
Թադէի վանք աւեր դարձել,
Ո՛չ շինարար, ո՛վ վանահայր,
Ո՛չ ժամ ասող, ոչ պատարագ,
Ո՛չ միաբան տօնակատար։
Էջմիածին ջահեր վառին,
Իսկ իմ տաճար ճրագ չունի,
Գերեզմանիս կանթեղ շիջած,
Զկայ լուսարար, որ վառէ զայն։
Տես վեհ տաճար զոր կանգնել են
Այն մեծագործ նախնի սուրբ հարք,
Այս յիշատակ անտէր մնացել
Եւ աղաւնիք բոյն են դրրել·
Եթէ մընայ այսպէս անտէր,
Ո՛հ, տի կորչի՛ իմ յիշատակ։
Գրնա՛· ո՛վ դու ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ,
Տար իմ տրտունջ Հայոց ազգին,
Պատմէ՛ ինչ որ աչքով տեսար
Իմ Թադէի վանուց վիճակ։
Համբուրեցի սուրբ գերեզման
Ելայ լալով ի տաճարէն,
Գնացի մըտայ փոքրիկ մատուռ
Սուրբ Նահատակ կուսին Սանդուխտ
Որ ի միջի վըկայուհեաց
Նա առաջին կոյս վըկայն է,
Զոր Սանատրուկ այն ահաւոր
Շղթայակապ մատնեց ի բանտ։
Ասեն թէ մի պատեհ ժամու
Գնացել Թադէն Սանիկին այց,
Համբուրե՛լ է համբուրել
Կուսին շղթայն սուրբ շրթունքով,
Խրախուսել իւր Սանդուխտ կոյս
Աւետել է հարսնութեան օր։
Ես հարսնուոր եմ փեսային
Քո փեսայն է խաչեալ Փրկիչ,

Առագաստն է լուսոյ երկինք,
Զօրացի՛ր դու հաւատով,
Թող ես մարմին շղթայն պնդէ,
Հոգիդ ազատ վերաբերէ,
Երքայ խառնի լոյս երամին:
Թադէոս շղթայն համբուրեց
Եւ ինձ մըճաց կուսին տապան.
Ես գրկեցի այն սուրբ շիրիմ,
Գլուխս դըրի բարի վէրէն,
Համբուրեցի լի անձկաձօք:
Ասի. Հրե՛շտակ, ուխտս իմ լըցաւ,
Ուխտեմ չմոռնալ մինչեւ ի մահ
Սուրբ Թադէին այս յիշատակ:
Դարձո՛ւ, տա՛ր զիս դու Արարատ,
Ուխտեմ չմոռնալ մինչեւ ի մահ,
Սուրբ Թադէին այս յիշատակ

———o———

ՄՐՄՈՒՆՋՔ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԻ

ԱՌ ՔԱԶՆ ՎԱՐԴԱՆ ԵՒ ՆԻԶԱԿԱԿԻՑՍ ԻՒՐ

Ի ՑԻՇԱՏԱԿ ՏՕՆԻ ՍՈՒՐԲ ՆԱՀԱՏԱԿԱՑՆ

———n———

Հոգի Աստուածավառ Քրիստոսազօր բանակին
Քաջապանծ զօրավար,
Նոր Մակաբէ, Յուդա, խրախուսիչ մարտադիր,
Յաղթող ի կեանս եւ ի մահ.
Ընդդէմ պարսկադեհին դիմագրաւ շահատակ,
Առ ի սէր սուրբ Կրօնին եւ Հայրենի ազատութեան,
Ո՛վ մեծի սիրոյդ, չխնայեցեր զանձդ.
Դու մեռար, յարեա՛ւ Հայաստան.
Ո՛ Մամիկոնեան վարդան:
Խաչազէն գինուոր դու, աշտանակեալ ի ձի սպիտակ,
Ո՞ւր երթաս այդպէս ըշտապ.
Ես քաջին վարդանայ համհարզ նիզակակիցն եմ,
Երթամ հասանեմ յԱրտազու դաշտ,
Նեթկիչ եղջերք խաչին խորտակեմ ես անդ
Սեաւ այծից երամս.
Գնա՛, գնա՛, սուր ֆո առ թշնամիս...
Ո՛ խռոխռոուիդ խորէն:
Երկնաձիր իմաստութեամբ զգօնացեալ, հոգի՛ սիրավառ,
Դէմ հրապաշտ Պարսկին իմաստութեամբ մղեր դու մարտ.
Ետուր զէզ ի գոհ, թողեր այս աշխարհ
Երկինք է ֆո վարձ.
Մեծ իմաստութեամբ էր այս ֆո տուր եւ առ
Ո՛ իմաստուիդ Հրմայեակ:
Տիրակերտ մայր Սիօնին Այրարատայ վէմ ընտրելագոյն,
Հատեալ ի Մասեաց սարէն՝ գլորեցար մինչեւ ի յԱրտազ.
Հարեր, կործանեցեր զատրուշանս մոգակրօն դեւին.
Բարձրացաւ խաչին փառ, կոր ի գլուխ եղեւ
Սատան թշնամին,
Ո՛վ զարմանալի՛դ Տաճատ:
Իսկ այն ո՞վ է որ հեծեալ ի սեաւ ձիոյգ իւր օդապարիկ
Աչկունք իւր հուր ցայտեն, ոչ ձախ հայի եւ ոչ յաջ,
Գնայ ի մահ յօժարասիրտ.
Դա գիտէ սուրբ է Հայրենիք, մեռանիլ վասն նորա
Է սեպուհ պարտիք.
Գնա՛ շուտ, գնա՛ շուտ, սիրեմ զհոգիդ
Այդ ուխտ սուրբ է.
Տո՛ւր արեւդ եւ կեանքդ՝ զոր ետ ֆեզ Հայրենիք,
Այդպէս մեռանիլ անմահութիւն է.
Զոր չգիտեն աշխարհիս անգգամ մարդիկ.
Ո՛վ Պալունիդ Արտակ:
Քաջերունեան աշխարհի քաջասերունդ շառաւիղ
Վեհ քաջամարտիկ,
Մեռանիմ այդ սօսափիլ հասակիդ,
Որ ամբարձեր է զգլուխդ դէպ յերկինս.
Աստուած ֆեզ ուռճացոյց, տո՛ւր մի՛ խնայեր այդ հասակ եւ կեանք

Վասն Եկեղեցւոյ եւ Ազգին,
Յանի՛ր այդ պարարտ սերմ, ոռոգեա՛ կարմիր արեամբ,
Որ բուսանի շուշան գեղեցիկ,
Ո՛ հրաշակերտ Ներսեհ:
Մանուկ հրեշտակատիպ, գեղանի զուարթածաղիկ
Ի Գնունի բուրաստանէն.
Աստուած զքեզ տնկեաց, կոյր յազկերտ խլեաց.
Դու դեռ կանաչարեւ եւ կենդանի կաս.
Ո՛հ, ի՛նչ մատաղ զոհ ասն Հայրենեաց
Մատեար կամակար.
Սուրբ Գրիգորի հօր նոր Սահակ սիրասնունդ
Զերք գառնուկ զեներ.
Ո՛հ, նագելիդ Վահան:
Սիրտ ի սուրբ նախանձ զինավառեալ ի վրէժ
Վասն հաւատոյ եւ Հայրենի երկրին,
Մտեր յԱւարայրի դաշտ, աւար հարեր, սատակեցեր
Խաւարին Որմզդայ զորդիս,
Որ կամէր վառել զատրուշան, շիջուցանել սուրբ Գրիգորի
Լուսափայլ ճրագ,
Ֆո արիւն շիջոյց Ատրուշանս, լուսաւորեաց
Հայաստանին ջահ.
Ո՛վ ցանկալիդ Արսէն:
Անդ յատեան յազկերտին, աստ յԱրտազու դաշտին,
Ի բան, ի պատասխան, ի զէն միշտ յառաջադէմ,
Բոցավառ սիրահար առ ամբիծ կրօն, առ Յիսուս,
Եւ Հայրենեաց ազատութիւն,
Երկու սիրային հարազատօդդ, խաղապատեալ զիրեարս
Ննջեցիք խաղցր ի քուն.
Անոյշ է այդ քուն, թող հանգչին պահ մի
Ֆո վաստակեալ բազուկք.
Շիրմիդ մահարձան են, գլխոյդ հովանի սփոեն
Շաւարշանայ ծաղկունք,
Ո՛վ յառաջադէ՛մ Գարեգին:
Յարէայական տանէն ազատ Աստանիկ,
Երկու սիրաքեր Արծուիք,
Յոստանայ սարէն սաւառնեալ արագապէս հասիք
Մինչեւ յԱւարայր.
Յի՞նչ արդեօք, որսիկ առնել անդ անսուրբ կենդանիս
Խաւարածնունդ Զրուանայ որդիս,
Կարքաձեւ մազօք ճիւ ճիւ առնելով
Սեաւ ագռաւուց զերամս.
Ֆաջ ֆաջ կռուեցայք, հարիք եւ հարայք,
Հուսկ ուրեմն անկայք.
Ո՛չ, այլ կենդանի էք, եւ դեռ կանգուն կայք
Ի սէր Հայկազնց,
Ո՛ մեծ ասպետ Արծրունիք, Վահան եւ Սահակ:
Պարծի՛ր, ո՛վ Գրիգորէ, բարձրացի՛ր, ահա ֆո գառիվ
Ֆաջուպէս մարտուցեալ ընդ ուրացող գայլս,
Թաքաւեցան յարեան ճապաղիս.
Յերկնուստ այտի տե՛ս, աւասիկ թեւաբուսեալք,
Աղաւնեբամ թռուցեալ յերկրէ գան առ ֆեզ.
Ընդարձակեա՛ զգոգդ, տա՛ւր հանգիստ դոցա,
Վաստակեալ են ֆո որդիք.
Թուեա՛ դու մի մի, հազար երեսուն եւ վեց վկայք են,
Զորս ընծայէ երկնից՝ ֆո ծնեալ եկեղեցին:
Դու Աստուած Գրիգորի, Աստուած Ներսիսի, Աստուած Սահակայ
Աստուած մեր սուրբ Հարց,

Ահա ինձ գոհ քոյրաձուէր, ինձ պատարագ հաճոյական,
Ինձ այսպիսի Նահատակաց սուրբ արիւն ընծայ.
Ընկա՛լ Տէր, յիշեա՛ Տէր, գթա՛ Տէր եւ այց արա
Տառապեալ Հայրենեաց սրբոյն Վարդանայ:

1869

———o———

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՐ ԲԱԶՆ ՎԱՐԴԱՆ ԵՒ ՆԻԶԱԿԱԿԻՑՍ ԻՒՐ

ՅԻՇԱՏԱԿ ՏՕՆԻ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ՆՈՑԻՆ

———o———

Ի Տարօն Մամգունի ֆաջաց աշխարհին
յԱշտիշատու մայր Եկեղեցւոյ խորանին առաջ,
Ո՛վ է դիւցազն այն սպառազէն
Որ սահակայ պապուն խաչբարին հանդէպ
Պաղատի հոգեհառաչ.
«Ես ասէ թոռնիկն եմ ֆո կարմիր Վարդան,
Գօտեւորեալ երթամ յԱրտաշատ.
Երթամ զանձն տալ վասն Եկեղեցւոյ
Վասն Հայրենեաց ազատութեան.
Ահա ձեռն դնեմ ուխտեմ ի խաչ եւ յԱւետարան.
Ո՛վ սուրբ Հայրապետ, յերկինս մօտ ես
Հոգւով աղերս ած
Առ պետականն Աստուած.
Եւ տո՛ւր ինձ զօրավիգ սատար
Ֆո օրհնագէն բարձր աջ:»
«Ես խոռվեալ եմ սրտամնաց մեռայ.
Դառնացեալ եմ յոյժ առ Հայոց աշխարհ
Առ անընտրող եւ տիրադրուժ նախարարս.
Որ զբազձն Արշակունի փառաց թոռին
Ո՞ի, ստրկացան ընդ իշխանութեամբ Պարսիկ մարզպանաց:
Այլ հաշտ եմ ընդ ֆեզ, իմ ազատասէր ճետ.
Ձաջն իմ կարկառեալ ի տխրագին տապանէս
Ձֆեզ օրհնեմ, ո՛վ Հայրենասէր զօրավար,
Երկնից զօրութիւն հասցէ ֆեզ արագ.
Սուր ֆո հարցէ զբշնամիս չարաչար,
Ցաղթական բարձրասցիս քէ ի կեանս քէ ի մահ.
Ե՛րբ ողջմամբ որդեակ իմ
Ֆաջապատ՞կ վարդան:»
Զինակիրբ իմ, ածէք զզէնս, զգեցուցէք զրահ,
Բերէք սաղաւարտ, կոչէ զիս վարդան.
Ես նորա ֆաջ նիզակակից եմ
Ո՞ի, չմեկնիմ ի նմանէ, ոչ ի կեանս, ոչ ի մահ.
Երթամ ընդ նմա պահել սուրբ կրօն
Պաշտպանել սուրբ Հաւատք, կանգնել Խաչին փառք.
Երթամ պատուել զԱւետարան
Պատառել Յազկերտին մահաշունչ հրովարտակ,
Որ սպառնայ շիջուցանել Ցիսուսի

Սիրոյն հուր եւ վառել Որմզդայ կրակ:
Գնա՛, գնա՛, այդ ուխտ նուիրակսն է.
Կրօնի՛ք, Հաւատի՛, խաչ, Աւետարան
Դեզ լիցին օգնական
Ո՛վ նորխոռոնի՛դ խորէն:
Երեսին գոյս արտափայլեն
Գոգ քէ ի թափօրէն իջեալ,
Երքայ յԱւարայրի Գողգոթայն,
Յիսուսին հետեւելով չդնէ միտ Պետրոսին,
Խոյս տալ ի խաչէն, լռին կալ յանապատ.
Տեսէ՞ք որչա՞փ ինճնայօժար
Որչա՞փ հրճուանօք հոգեվառեալ
Վազէ երքայ ի պատերազմ.
Զայս ամէն մոռանայ, չհամարին ինչ յաչս.
Զափեցէ՛ք, երկինի՛ք, զվարձ դորա
Եւ տուի՛ զարժանին պսակ.
Պայծառացի՛ր,
Ո՛ Պալուճի՛դ Արտակ:
Նոր Զարմայրն է այն, ի Տրովա՞յ երքայ
Թէ ի յԱւարայր,
Հեծեալ ի նժոյգ իւր ճերմակ,
Այնպէս մըրկալից ռրոտայ, անցանէ
Զերք յամպոց փայլակող կայծակ
Հուր հարեալ մաշէ զանտառ Մատեան գնդին
Ի մոխիր դառնայ կարծեցեալ բանակ.
Այլ ռդրամ զինզ, ֆայ շահատակ,
Վատ Պարսկին սուր զինզ տապատ արկ
Եւ ոչ Աֆիլէսին ճիզակ:
Առէ՛ք զոգի դորա, լուսաթեւ հրեշտակ,
Տարէ՛ք, կանգնեցէ՛ք յերկինից վեհ տաճար.
Մեռաւ Յազկերտ, կորեաւ Մատեան գունդ
Այլ ֆո յիշատակ եւ հոգիդ անմահ կայ,
Ո՛ զարմանալի՛դ Տաճատ:
Ելէ՛ք եւ տեսէ՛ք, սուրբ Գրիգորի որդիք,
Ո՞ւր երքայ, յառաջ մղի անժոյժ
Զիաւորն այն խաչադրօշ.
Այնպէս արբեալ է խաչելոյն սիրով,
Ոչ երբէք զգայ զօրահաս մահուն.
Դա հանճարեղ է, գիտէ կշռել ֆայ
Թէ մեռանիլ վասն հաւատոյ
Կեանի է եւ անմահութիւն:
Բա՛րէ, այսպէս հաւատաց, չարար երես մահուն,
Զաշխարհ եւ զանձն ետ, գնաց զկեանս յաւազոյն,
Ո՛ Յեսմաստունն Հմայեակ:
Հապա ո՞վ է այն գեղապատշաճ
Հրացոլակ սպայն
Որ յարձակեալ յերկուս ճեղէ
ԶԱրեաց գնդին կուռ ճակատ.
Միշկան Նիւսալաւուրտ մռնչէ,
Զայն տայ յառաջ ածել փղաց գերամակս
Ուր անդիմադարձ խիզախէ դիւցազնաբար.
Հուսկ ուրեմն անկանի հասակն այն սասաբարձր,
Զաչկունս կափուցանէ, հոգին վերաքեւէ,
ԶԱստուած տեսանէ,
Եւ ի մահուն կանգնի յաղթական,
Վա՞շ իմ հրաշակերտ Ներսեհ:
Յո՛ւշ, յո՛ւշ, Հայոց մանկունի՛ք,

Յառեցէք զաչս մեր յայն Գնունի մանուկն.
Դա գինեհարեալ է, չգիտէ թէ ո՞ւր երթայ
ի հարսանի՞ս թէ ի կոչ մահուն.
Ասէ ես երթամ յԱւարայր,
Երթամ յարիւնակոխ հնձան
Երթամ ճմլիլ անդ զերք ողկոյզ Յիսուսի որթոյն:
Այդպէս յապայոյժ ճմլեցար,
Մանուկ դու մանկական գեղովդ
Սպիտակ եւ ամբիծ առրնովդ.
Այլ գի՞ վայելուչ կարմրացար ողջամբ
Որպէս որդւան բռնարազոյն.
Ո՛հ, ի մէջ շուշան ծաղկանց
Ի մէջ արիւնոտ դիականց
Թուի թէ նիջես ի հուն.
Զայն տամ էհզ մատռուակ Գնունի,
Թափեա զգինիդ ի էն, Յիսուս կոչէ զեզ,
Զարքի՛ր, զարքի՛ր,
Զեզ հրեշտակք տանին յերկինս,
Ո՞ փարելիդ Վահան:
Հաւատ, Հայրենիք, երկինիք
Զեզ վառեցին սուրբ նախանձով,
Հոգի արդար եւ զգօն,
Արդեօք Յիսուսի հո՞ւրն է ր այն
Զոր արկ նա ի եզ, եւ դու ողջամբ հիզար ի զոհ
Յորդահոս թափեցեր զարիւնդ
Շիջուցեր զմոլեգնախանձ բոց
Ամբարիշտ դենին մոգակրօն,
Որ խանձել լափել կամէր
Զեկեղեցւոյ նոր դրախտ
Եւ սուրբ Գրիգորի հօր
Մշակեալ ձեռաւորւնկ.
Այլ ճո արիւն շիջոյց աստուշանին հուր,
Բանդեաց մոխրապաշտին տուն,
Պայծառացոյց սուրբ Հաւատոյ լոյս,
Եւ դու յաստեղս վերափայլեցար.
Ո՞ ցանկալի՛դ Արսէն:
Միթէ մոռանա՞մ զձեզ
Ոստանիկ պայազատ,
Կապել զձեզ ի մի ընդ խմբին առաքինեաց.
Զձեզ սուրբն եղիշէ թուեաց եւ գրեաց.
Զգիտեմ ո՞ր ոխերիմ ձեռն եղծելով ջնջեաց
Զանուանն ձերոյ բաջափայլ յիշատակ.
Յնծացէք, հոգիք, երկինք զձեզ գիտէ
Եւ ես յերգ անման դրոշմեմ յայս արձան.
ՈրյԱբտօսայ սարի գագաթէն դէտակն կալեալ
Յարծուաքեւ հասիք ի յԱրտազ,
Խաչասուր մագլօք հարեալ խլեցիք
Կոյր Յազկերտի մի զակն.
Անդ երդուայք մահուամբ շիջանիլ
Զի վառ մնասցէ Հայոց տաճարին ջահ
Եւ Աւետարանին աշխարհալոյս ճրագ.
Ո՛ Արծրունի ասպետք
Վահան եւ Սահակ:
Օ՛հ, զարմացէք, ո՞վ է այն
Որ գմինն ի յայ եւ գմիւսն ի ձախ թեւն առեալ
Ո՛հ, բաւ չէ ինքն միայն
Զերկուս եւս այլ զոհ ի միասին տանի

Անբաժան մեռանիլ երթայ ոգեյօժար:
Զայն տուբ վարդան յետուստ է.
Ո՞ւր այդպէս նեպրնիթաց յինի անվախ դիմազրաւ.
Միթէ կարծէ՞ իմին թէ անդրէն երթայ
Ձառել գիաչէն ի Պարսից ատեան:
Ո՛չ, ո՛չ, մի՛ այնպէս կարծէէ,
Ես անգիտակ չեմ եւ դեռ գիշեր չէ.
Գիտեմ ստոյգ թէ ի լոյս գնամ.
Ես յառաջադէմ Գարեգին եմ,
Վառ մեռանիլ կամիմ,
Եւ վասն եմ խաչելոյն կռուիմ ընդ աշխարհ.
Ես երկնից սիրահար եմ, երթամ առ սէրն իմ.
Ողջ կացցես, Հայրենիք,
Ողջամբ կացչիք, սիրելիք.
Զիս եւ զեզբարս մի՛ ողբայք
Որբացեալ տուն Սրուանձտեան:
Բարապան հրեշտակք բացէք գդուռն երկնից,
Պատրաստեցէք գերիս պսակս.
Ո՛հ, երկու հարազատօք
Անկաւ Գարեգին, մեռաւ Գարեգին
Թռա՛ւ ի վեր հոգեակն:
Ամենակալ մեծանուն Տէր Աստուած մեր սուրբ հարց
Աստուած ներող, գթած,
Ահա ես պատարագ
Վերընծայէ Հայոց աշխարհ,
Հազար երեսուն եւ վեց զոհ
Նուիրական սուրբ ողջակիզաց.
Ես հանոյ լիցի, Տէր, որպէս երբեմն առ Նոյիւ
Ի գլուխ անդ Մասեաց.
Տե՛ս թէ քանի՞ հոտ անոյշ է
Ծուխ զոհից սուրբ Գրիգորի,
Որ բուրէ առ ես յԱրտազու բարձանց:
Տէր, հայր մեր, ո՞ւր է օրն այն
Ցոր ներէիր մեզ որպէս Յակովբայ տան.
Ցո՛յց եւ այժմ սիրոյդ ծիածան,
Կամար ած ի վերայ Հայոց յերանց,
Ասա, Տէր գթած, թէ այլ եւս հաշտեալ եմ ընդ ես
Ո՛վ տառապեալդ Հայաստան:

1875

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՏՕՆԻ ՍՐԲՈՑ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆՑ

———o———

Ո՞վ ես դու, նոր եղիազար fաջափառ,
Հոգի նախանձաւոր եւ հանդիսադիր,
Զհաչն ի յուսդ առեալ, զԱետարան ի գիրկդ,
Վազես երթաս վկայել վասն Յիսուսի·
Քեզ ոչ ինչ փոյթ է թողուլ զպատարագն ի սեղան
Թողուլ զերախան աւազանին մկրտարան,
Թողուլ զհարսն ի fօղ եւ փեսայն ի պսակ·
Ո՛հ, միթէ գոյժ եհաս fեզ ի վաճառդ,
Թէ մոխրապաշտ Մոգf հասին մտին ի Հայաստան·
Յազկերտ հրամայէ, fակին եկեղեցիf, շինին Ատրուշանf·
Ելցէ Յիսուս ի տաճարէն, մտցէ Որմիզդ ընդ սատան·
Օ՛ն, զինուոր դու զօրավարին Նազովրեցւոյ,
Կրօն, Հաւատ եւ եկեղեցի կոչէ զfեզ ի մարտ·
Գնա՛ վկայէ եւ մեռիր,
Ո՞վ սուրբ Ղեւոնդէ:
Մեծին Գրիգորի տան եւ գահին ժառանգ
Սուրբ հայրապետդ Յովսէփ·
Լո՛ւր, ի վայոց ձորէն հնչէ վա՛յ ի Հայաստան·
Ե՛լ, հա՛ր զվանդակ սուրբ տաճարին Էջմիածնի,
Ա՛ռ զգրիչ fռ շոյտ գրեա՛ զկոնդակ·
Տո՛ւր հրաւէր Հայոց հօտին եւ հովուաց,
Աշխարհախօսումբ լինել յԱրտաշատ·
Անդ կնfել նոր ուխտ միաբեան·
Անարատ պահել գհայրենի հաւատ,
Կռուիլ վասն կրօնի եւ վասն եկեղեցւոյ ազատութեան·
Թող մեռցին հովիւf ընդ հօտին եւ հարf ընդ որդիս,
Թող ի գոհ երթան վասն Եկեղեցւոյ
Յովսէփ իւր ընկերօf, վարդան իւր նիզակակցօf·
Թէ բառնի կրօն եւ Հաւատ
Զի՞ այնուհետեւ մեզ կեանf եւ աշխարհ:
Ընդշտունեաց աշխարհին հսկող հօտապետ Սահակ,
ՅԱրտօսաշ բարձրասար դիտաննոցէն
Հայի՞ս ընդ գագաթ Մասեաց միգապատ·
Ես զիա՞րդ ի կասպիական ծովէն
Հողմավար գան սեաւ ամպոց երամf,
Գան խոնին բարդին յԱյրարատ եւ յԱրտազ·
Զրադաշտ գայրագին գոռոյ թափել կարկուտ սաստկահար,
Փշրել զորքատունկս Գրիգորի, fանդել սուրբ օրինաց ցանկ·
Է՛ջ այտի, հասի՛ր յԱրտաշատ,
Ղեւոնդ Յովսէփ եւ համայն ուխտ Եկեղեցւոյ
Քեզ սպասեն անդ, զի լիցիս դու նոցա թարգման·
Տեսցուf զի՞նչ խօսի մոլեկրօն Պարսիկ·
Թէ ասէ՝ թողէf զՅիսուսի Աւետարան
Եւ մեր հարց սրբազան Հաւատ,
Հոգի՛ անվեհեր, տուր անդէն fայ fայ պատասխան·
Ասա՛ համարձակ քէ Հայf մեռանիմ

եւ չքողուն հայրենի սուրբ աւանդ:
Մուշէ, Արսէն, եւ Սամուէլ
Քաջագօտի երիցուիմ եւ պաշտօնեայք Աւետարանին,
Հաւասար մրցողք յասպարէզ նահատակութեան,
Ընդ Յովսեփայ, Սահակայ եւ Ղեւոնդի.
Ո՛վ, շինական հօտարած փոքրիկ հովիւք,
Եդիք զանձինս իւրեանց ի վերայ փոքրիկ հօտին.
Դո՞ւք էք արդեօք այն փոքրիկն
Որ մեծ է յարբայութեան երկնից.
Ո՞ ծառայք ազնիւք ի սակաւուն հաւատարիմ,
Մտէ՛ք յուրախութիւն Տեառն:
Աբրահամ եւ Քաջաջ սարկաւագունք,
Առէք զբուրվառս ձեր եւ լցէք գիուր,
Խաչանմաւ արկէք զուրարս զկապանս մահուն.
Երթամք նախ ի բացօթեայ տաճար
Աւարայրի մեռելոց դաշտին,
Ուր կազմին սեղանք գոհից, զեւանին սուրբ Գրիգորի գառինք,
Ուր ընդ սուր եւ ընդ հուր անցեալ
Ոդջակիցին Եկեղեցւոյ որդիք.
Սարկաւագունք, խունկ ծխեցէք ի հոտ անոյշ
Շաւարշանայ շիրմաց անմահ մեռելոց.
Օ՛ն քողէք արդ զորդւոց շիրիմս, երթամք յԱպար աշխարհ,
Օրհնեմք անդ զհարց գերեզման,
Եւ զյիշատակ կատարման նոցա:
Ձեռս ի վեր կալէք, ձեռս ի վեր, Յովսէփ, Սահակ եւ Ղեւոնդ,
Երիցուիք եւ սարկաւագունք,
Ո՛, ծերանալոյ ձեր ժամն եհաս.
Ահա կապեն զձեզ ի գօտի մահուն,
Ահա վարեն տանին զձեզ ի Պարսս հեռագոյն,
Յերկիր նժդեհ ի բաղաքն Նիւշապուհ:
Կամաւ ձեր չէ մարգարտահեռ, այլ շղթայ է ծանրակուռ.
Ո՞ տայր ինձ համբուրել զկապանս ձեր սուրբ.
Ձեօք արձակեցաք ազատ որդիք եկեղեցւոյ.
Յաղթանակ տարաւ խաչ, փառաւորեցաւ Յիսուս.
Ո՛վ սուրբ Ղեւոնդեանք:
Զարաշուհն այն Դենշապուհ
Յանձնէր զձեզ Մոգպետին մոլեռանդ,
Որ նովին շղթայիւք պրկեալ
Դրնէր ի գէն եւ խաւարտչին բանտ.
Մարմին էր ձեր զէն, եւ կռուելով տակացիք,
Վշտակրեալ ի դառն կտտանս,
Ոչ փշրէր անօք հոգւոյն ձեր անվկանդ.
Դուք յոյս ի խաւարի յոյս ծագեցիք անդ
Մոգպետին խաւարապատ աչաց,
Որ ի մահ ննջէր Զրադաշտին ուսմամբ, հրաշիւք բացան աչք,
Տեես զյոյս Յիսուս, եւ հաւատաց յԱստուած.
Ո՛վ սուրբ Ղեւոնդեանք:
Անցանէր այս Ծաղկազարդ
Մեծ Պասեքին օր գայր հասանէր անդ,
Մերձենայր տակաւ տակաւ Գողգոթային խաչ.
Պիտոյ էր ձեզ Սիօնի վերնատուն մի զարդարեալ համակ,
Պիտոյ էր ձեզ սուրբ Ընթրեաց սեղան եւ կենաց բաժակ.
Զայդ պատրաստէր շոյտ Մոգպետն այն հաւատացեալ,
Ինձնին լինէր ձեզ անդ կոչնատէր եւ հրաւիրակ.
Զաթէի նման հայցէր, յոյս եւ փրկութիւն տանէր իւր տան.
Լուանայր զոտս ձեր, զջուրն արկանէր զանձամբ.
Մկրտէր եւ պաշտէր զձեզ իբրեւ զԱստուծոյ հրեշտակ.

Սեղան կազմէր ճահապետական, սեղան բարելից եւ առատ·
Ո՛հ, խաղցեալ սովատանջ էին հիւրք գառասուն օր ի բանտ·
Ցանկանալով կերէէ, կշտապինտ կերէէ, ո՛ խաչապատրաստ վկայ է,
Այդ է ձեր վերջին ընթրիք, վերջին երեկուն ու գատկական գառն,
Ո՛վ սուրբ Ղեւոնդեանք:
Ելէ գոհացէ եւ օրհնեցէէ գսեղան· հասին ձեզ դահիճ անգութ·
Ո՛հ, հանեալ ի գուարթ սեղանոյդ,
Կրկին կապեալ վարեն գձեզ ընդ առապար աւազուտ·
Զոյգ գոյգ լըծեալ անագորոյն սպանչաց,
Քարշեն գձեզ անխնայ ընդ խար եւ ընդ քուփ·
Դուք իբրեւ այն մշակին հարօր գերկիր հերկելով
Ուղիղ վարէէ տանիճ գարբայութեան ակօսն·
Իբրեւ ցորենահատ դուք ցանեալ ցրուիճ,
Որպէս առակէ յիւր բան՝ սերմանահան Յիսուս:
Անդ ի խուժաստան ծածկին փշրանիճ ոսկերաց
ձերոց ի հող,
Աստ ի Հայոց աշխարհ բուսանիճ ցորեան ատոճ եւ հասկաթուռ·
Այսպէս մեռելութիւն ձեր՝ կենդանի եւ բարգաւաճ արար գորդիս
Եկեղեցւոյ,
Ո՛վ սուրբ Ղեւոնդեանք:
Դեռնշպուտ յոտին կայ սուր ընդ մէջ թերաթաթ,
Առ նմին կանգնին դահիճք դաժանադէմ մերկասուր պատրաստ·
Կանգնին նաեւ առ ձեօք երկրահրաւէր հոգեւառնդ հրեշտակք·
Ծամ եհաս, ո՞հ, գոհին եւ գեներան,
Կափուցէ՞ք, ո՛վ Սուրբք, առ աշխարհ պահ մի գաչս ձեր,
Տեսցուք զի՞նչ առնէ Յազկերտ եւ աշխարհ
Ցետ բառնալոյ աստի գձեր մահկանացու կեանք:
Ո՞հ, գիեզ նախանուէր գեներն, Սահակ գօրաւորդ ի բան,
Որ յոէ ես ճարտար լեզուն ազատ եւ թարգման·
Ցառաջ մատի՛ր ի սուր, Ղեւոնդ ձայն էեզ,
Ո՛վ հայրապետ Յովսէփ,
Ասէ, պատուեմ գիեզ աստ, դու վեհ ես էան գիս·
Ցառաջ մատի՛ր ի սուրբ, Ղեւոնդ ձայնէ էեզ·
Մի՛ վարանիճ, տուք գձեր պարանոց, առէ գանմահութիւն·
Զմեռանիմ ես Ղեւոնդ, մնամ ձեզ յետին տրուպ,
Մինչեւ մի մի յուղարկեմ գձեզ առ Յիսուս,
Ո՛ իմ խաչակից վկայ, այդ է իմ սուրբ ուխտ:
Իսկ դու զի՞ առնես, հոգի՛ գօրավիգ,
Հոգի՛ հզօր եւ մինչ ի մսի անյաղթ·
Ջընկերս էո ամէն ետուր ի սրոյ բերան·
Միթէ մնա՞ց այլ եւս էեզ նոր ինչ կասկած·
Մատիր եւ դու ի սուր, կան սպասեն էեզ մարտիրոս մշակ
Խմբովին երթալ առ վարձատուն Յիսուս եւ կալ յանդիման,
Ասել համարձակ· Տէ՛ր, վասն Հայոց աշխարհի մեռաք,
տո՛ւր գվարձ մեր արեան·
Առէք գձեր պսակն անեղծ անթառամ,
Ո՛վ իմ ազնիւ ծառայք:
Գրիգորէ, Ներսէս եւ Սահակ,
Առէք ընդ ձեզ գթոռնիկն ձեր գկարմիր վարդան·
Պսակազգեստ շքով ելէք ելէք ընդ առաջ յաղթական առաքինեաց,
Ահա գան առ ձեզ Ղեւոնդեանց հարք, որ ընդ որդիս մեռան·
Առէք տարէք յանդիման կացուցէք Պետական աթոռին առաջ,
Տուք գաղերսագիր եւ յիշեցէք զտառապեալ Հայաստան:

1876

———o———

ՈՂԲԱՅՈՂ
ԽՈՐԵՆԱՑԻՆ

———o———

Գրեց

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

———o———

ՎԱՂԱՐՇԱՊԵՏ

ՏՊԱՐԱՆ Մ. ԱԲՈՒՌՈՑ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ

1902

ՈՂԲԱՑՈՂ ԽՈՐԵՆԱՑԻՆ

Ի ՑԱՇՏԻՇԱՏ ԵՒ ՑՕՇԱԿԱՆ

———o———

Ո՞վ էր այն հարուստ փարթամ,
Որ յԱթենայ ծովափէն գայր,
Բեռնաւորեալ նաւ շահաբեր:
Թանգար էր նա ճոխ գիտութեան,
Ամենարուեստ եւ թանկագին,
Մարգրիտ գոհար էր իւր վաճառ,
Զրի բաշխէր, ո՛վ որ խնդրէր,
Եւ փոխարէն չառնոյր ոչինչ:
Հրաւէր կարդայր նա բարձրագոչ,
Առէք, ասէր, կղերք Հայոց,
Առէք մանկունք ուսման կարօտ,
Գանձ անկապուտ է իմ վաճառ,
Ոչ ոք կարէ հաճել ձեզմէ:
Ո՛հ, ո՛վ լսեց նորա հրաւէր,
Եւ ո՞վ գնեց իւր մարգարիտ,
Աւա՛ղ, ոչ ոք եւ ոչ մի:
Որ փարթամ էր ամենաճոխ,
Չհաւորեալ աղքատացաւ:
Մշոյ երկիրն էր հայրենիք,
Իւր խանձարուրն էր Խորնոյ գեղ,
Զուարէր նա տուն եւ օթեւան,
Աստանդական շրջէր թափառ,
Ցուպն ի ձեռին, պարկն ի յուսին,
Դեգերում էր Հայոց աշխարհ,
Զուարէր հանգիստ եւ կայան,
Քրիստոսին էր նմանակ,
Չկար տեղի գլխոյն դադար:
Ո՛վ էր այս մարդ, ո՛հ, մոռացեալ,
Ազգի զաւակ էր իւր Ազգէն,
Դեռ չմտած ի գերեզման:
Ասա դու ինձ, ո՛վ ազգ Հայոց,
Թէ ամաչես ասել զանուն,
Միթէ կարե՞ս քագուցանել·
Աշխարհ գիտէ նորա անուն,
Արեւելքէն մինչ արեւմուտք
Ոսկի տառով է ճանդակուած,
Եւ պատմութիւն արձանագրած:
Աստ յայտնի խոստովանիր,

Գէք ֆաւեսցես ֆո նախնեաց մեղ։
Եւ ես ասեմ ֆեզ, դու ծանիր,
Քերթողահայր փիլիսոփայ,
Խորենացի Մովսէսն էր այն,
Անծանօթ եւ ծանուցեալ,
Այլ ո՞ ծանեաւ այդ անգին գանձ։
Յայտնի շրջէր եւ չէր ծածկեալ։
Զոր չտեսին կուրաց աչֆ։
Ասեն երբեմն եւ շատ անգամ
Խորենացին լինէր անյայտ։
Եւ ո՞ւր էր նա, ի յԱշտիշա՛տ, ի յԱշտիշա՛տ,
Սուրբ Սահակայ գերեզման։
Ուր օրերով եւ ժամերով
Զայնարկեալ ինֆնախօսէր,
Նա լայր ուժգին բան ստեղծէր,
Գերեզմանին հետ խօսում էր։
Մինչ խայտայի յուսով ի դարձ,
Բիւզանդիոնէն Հայոց աշխարհ,
Հոգիս հրճուէր, զուարթ ուրախ,
Ո՛հ, չտեսի զֆեզ ողջամբ,
Ողջագուրիլ ի էն, սուրբ Հայր։
Գերեզմանիդ հասի, աւա՛ղ,
Գլուխդ վեր առ գերեզմանէդ,
Տես կարօտով ֆո որդեգիրդ,
Յառաջադէմն եմ ֆոյդ Մովսէս։
Ո՛հ, մնացի ես որբացեալ։
Ոչ պաշտպան, ոչ խնամակալ,
Ոչ տուն ունիմ, ոչ օթեւան,
Առ գիս ի ֆո գերեզման։
Ո՞ տայր ինձ որ ննջէի
Ֆո սուրբ շիրմիդ գրկաբաց,
Եւ հանգչէին խոնջեալ ոսկերքս
Ի ֆո ծոցիդ հայրական։
Անտէրունչ, անհանգիստ եմ,
Վաստակաբեկ եղայ սուրբ Հայր,
Եւ չգտի յարգող ուսման,
Եւ ոչ երէֆ ոֆ մեկենաս։
Ես հալածե՛լ եմ հալածե՛լ,
Միթէ օտա՞ր եղէ ես ո՛հ,
Իմ հարազատ եղբայրներէս,
Կամ որպէս խորթ օտարածին,
Հայաստանի Մօրն իմոյ։
Եւ ո՞յֆ էին իմ հալածիչֆ,
Շմուէլի եւ Բրֆիշոյ
Ապաշնորհ ժանտ որդիֆներ,
Անարժանիֆ յանարժանից

Կաշառատրօք ձեռնադրեալք,
Որք եղծին աղարտեցին
Աստուծոյ տան վայելչութիւն.
Եւ մեր սուրբ հարց կարգն ու կանոն,
Որ չարագոյն ֆան սատանայ
Հակառ էին եւ թշնամիք,
Սահակայ Պարթեւի հօր
Հոգեծնունդ դպիրներուն,
Եւ նա չէր ողջ հոգին հզօր
Որ պաշտպաներ իւր բարձր աջով:
Համբուրէ՛ր, համբուրէ՛ր
Սահակայ հօր սուրբ դամբարան,
Ելնէր ապա եւ ո՞ւր երթայր.
Ի յՕշակա՛ն ի յՕշակա՛ն
Սուրբ Մեսրովպայ գերեզման,
Մտնէր մատուռ գրկէր տապան,
Նոյնաձայն եղանակաւ,
Կրկնում էր նա մեծահառաչ
Յաշտիշատի ողբերգականն:
Ո՛վ հրաշալի դպրութեան Հայր,
Դու գիր տուիր եւ դպրութիւն,
Գիր չի սիրեր Հայոց ազգ,
Անսիրող է իմաստութեան,
Հոգին հպարտ եւ բարձրայօն:
Ես ձայն բառնամ առ գերեզմանդ,
Գերեզմանէդ խօսիր հետ ինձ,
Ես Մովսէսն եմ Ֆո աշակերտ,
ՅԱբեղեկան ճեմարանէն
Ողջամբ դարձայ ես Հայաստան,
Եղո՛ւկ ինձ չգտի ես ողջ
Սահակ Մեսրովպ զոյգ ամոլներ.
Որ հերկեցին Հայոց դաշտեր,
Հայ դպրութեան դարաստանիներ.
Ցանեցին սերմն գրոց ուսման.
Հունձ բարձրացաւ հասունացաւ.
Եւ ո՞ւր է արդ հնձող մշակ,
Ժիր մշակ եմ գերանդաւոր,
Աշխատաւոր ձրի անվարձ,
Հաց բերան եւ այլ ոչինչ:
Լայնատարած Հայոց դաշտեր
Աւա՛ղ, մնացեր են կոբզացած:
Միթէ ի զո՞ւր աշխատեցայ
Ես դպրութեան մշակ Մովսէս,
Տճնելով տիւ ու գիշեր
Քերթող եղէ եւ վերաբան.
Ո՛հ ընդունայն եղեւ վաստակս,

Եւ ես մնացի անգործ պարապ:
Թող այս, գանգատ բառնամ ես հայր.
Մեր հացալից Հայոց դաշտեր,
Եւ Շիրակայ լիճ ամբարներ
Չե՞ն բաւական կարօտներուն.
Խեղճուկ Մոսկէս լիութեան մէջ
Մնացեր հաղցած եւ ցօթի:
Մինչ շրջէի շուարած մոլոր,
Հասայ մի շէն գիւղի մօտ,
Թաժա հացի հոտ առի ես,
Եւ հոտին հետ գնացի այն տուն,
Շիտակ մտայ ես ի տանուտուն*).
Տանտկին մամիկ հաց էր թխում.
Ես կանգ առի թորվան մօտիկ,
Կօտիկ ցպոյս վէրէն յեռած,
Ասի ողջոյն ես տանտիկին,
Ձամբորդ եմ ես յոգնած դադրած,
Երկու օր է հաց չեմ կերած:
Բարի տանտկին ինձ գթացաւ,
Ասաց արի նստիր հանգիստ.
Թորվան կշտին եւ տաքացիր.
Վա՛հ, կը դողաս ցուրտ ձմեռ է:
Ան ես տաք տաք լոշ լոշ հացեր,
Թորվան կողէն նոր եմ հաներ.
Տանտկին ասաց իւր հարսներուն,
Բերէք աման մի թանապուր,
Մի պնակ էլ եղով թանհուս(1).
Թող ուտէ խեղճ ծերուհին,
Օրհնէ գձեզ որ շատ ապրիմ:
Եւ տնաշէն տանտկին լինիմ:
Եւ ես կերայ հաղցած հաղցած,
Մշոյ կանգռով էր այն եփուած:
Օ՛խ, ի՛նչ անուշ էր թթու թան,
Անօթի մարդոյն համար
Թթուն հաղցր է մեղրի նման:
Հարցուց մամիկ սեւ ես հագեր
Անբախտի՞ ես թէ կրօնաւոր.
Եւ կամ սգւոր, մեռե՞լ ունիս:
Ասի մամիկ վարդապետ եմ,
Սուգ ունիմ ես մինչեւ ի մահ,

(*) Տան մէջի այն որոշ տուն կամ սենեակ, ուր թոնիր կայ, վառեցիմ տանտուն կասեն:

(1) Թանհուս, ալրով եւ հարած թանով եփած ճաշ, որուն վերայ իւղ ածելով կուտեն. ծերոց համար փափուկ կերակուր է:

Երկու մեռել ունիմ մեծ մեծ·
Թագւոր մեռաւ, Պապըս մեռաւ,
Եւ Հայոց տուն անտէր մնաց:
Բայց միամիտ պարզ տանտկին
Թէ ի՞նչ էր բան, նա չիմացաւ
Ո՞վ էր թագւոր, ո՞վ էր պապիկ·
Եւ ի՞նչ փոյթ էր գեղջուկ կնկան
Մեր աշխարհի բան իմանալ,
Երբ անխորհուրդ իմացող միտք
Անմտացան եւ չիմացան:
Անտացեալ Արտաշիրէն
Տիրական թագն Արշակունի
Ո՛հ, կապտեցին խելակորուսք
Նախարարք ազգին Հայոց,
Եւ ո՞ւմ գլուխ դրին գիտէ՞ք,
Գազանին եւ վարազին,
Որ երկաթի ժանիքներով
Պատառեց եւ խորտակեց,
Ցետոյ յետոյ ստրջացան,
Երբ յաճախեց հիւանդութիւն·
Վաղվաղեցին առ Մեծ բժիշկն
Կորիգլուխ խոնարհելով,
Պաղատէին մեծագոչ:
Ո՛վ, Հայրագութ դու մեր հովիւ,
Մեղա՛յ գոչեմք առաջի քո,
Մեք թիւրեցաւք քո սուրբ խրատէն
Վաճառեցիւք ազատութիւն·
Ստրկացաւք յիմարաբար,
Մեզ պաշարեր է յամենուստ
Թէ ի ներքուստ թէ արտաքուստ
Մեզ աշարեր է յամենուստ,
Մահաստուեր հիւանդութիւն
Հրապաշտ ազգին հուր ճարակեալ
Վառեց լափեց ողջ Հայոց տուն:
Ո՛հ, մեռանիմք, մեռանիմք,
Դեղ ու դարման ժտեմք, Սուրբ Հայր:
Մեծագորով Սահակ Պարթեւ,
Յոգւոց հանեալ խորոց սրտէն,
Պատասխանեց իւր վերջաբան:
Հիւանդութիւն առ ի մահ է,
Եւ չէ նման Ղազարոսին,
Ո՛հ, ես չունիմ դեղ ու դարման,
Քուք բացիք դուռ ձեր կորստեան·
Եւ ո՛վ կարէ փակել զայն:
Քուք մահ բերիք Հայոց աշխարհ,
Քուք մեռուցիք ազատութիւն

Եւ տի մեռնիմ ստրկութեամբ.
Դուք մեղապարտ Արտաշիր,
Հանիմ ատեան որ ես դատիմ,
Քրիստոսի բան յուշ առնեմ ձեզ,
Թէ ո՛վ ձեզմէ արդար, սուրբ է
Թող բար արկցէ Արտաշիրին:
Հազար անգամ աղաչեցի,
Որ իմ հօտին հիւանդ ոչխար,
Դուք մի փոխէք գազանին հետ,
Որ կարծէք թէ առողջ է,
Հոգւով հիւանդ անհաւատ է,
Զարիմ ի միտ կնիմ հաւատոյն
Աւազանին մկրտութեան:
Հինաւուրց Արարատի,
Բարձր կաղնի ծառի վէրէն,
Բոյն էր դրել մեծ Արագիլ,
Պարթեւական Արշակունիմ:
Հայ ժողովուրդ գերք ննջողուկ,
Ապաւինէր բունին ի շուրջ:
Բոյն բանդեցիմ մեծ արագլին,
Եւ նետահար արարիմ զայն.
Թռաւ գնաց վիրաւոր,
Ո՛հ, արագի՛լ, արագի՛լ.
Էլ չը դարձաւ նա ի յետս:
Առիմ տապար, հարիմ ուժգին,
Ծառն արմատէն տապալեցիմ,
Շուրջ հովանին բարձիմ երկրէն,
Արեւ ապաշտ ազգին կրակ,
Պիտի վառէ զձեզ չարաչար:
Է՛, դուք անզօր ննջողուկներ,
Ո՞ւր տի գտնէք ձեր ապաւէն.
Եւ ես գիտեմ դուք զինչ առնէք:
Անմիաբան բաժան հոգին,
Բանդել է զձեզ միութենէն,
Դուք իրարմէ անջատ, անկախ,
Անմատչելի բարձանց վէրէն,
Դնէք ձեր բոյն ինչպէս արծուի,
Շինէք ամուր ամուր բերդեր,
Եւ անձնապահ ապաստանիմ:
Իսկ Հայոց տուն եւ ժողովուրդ
Լքեալ քողուք բաց անտերունչ՝,
Մեր հայրենեաց քշնամւոյն ոտք,
Կոխեն, եմլեն ինչպէս խաղող:
Եւ ի՛նչ փոյթ ձեզ խեղճ ժողովուրդ.
Յո՛ւշ, յուշ առնեմ ձեզ չար հետեւանիմ,
Եւ չարադէպ մութ ապագայն.

Դուք մոլորեալ անհեռատեսք,
Զառնուք ի միտ վախճանին ելք:
Այլ ես այժմէն զուշակեմ ձեզ,
Այն չարաբեր դժպատեհ օրն,
Երբ աւերի երկիր Հայոց,
Եւ չքանայ Հայ ժողովուրդ,
Ամայանայ մեր հայրենիք,
Դուք ո՞ւմ իշխան լինիք, ասէ՛ք,
Անշուշտ եւ դուք ի միասին
Ժողովուրդին հետ կորնչիք:
Պատգամախօս մարգարէն,
Զայն կուտար Յակոբայ տան,
Ո՛վ Իսրայէ՛լ Իսրայէլ,
Քո կորուստ ես տնէն է,
Եւ ոչ երբէք օտարէն:
Նոյն եւ ես կրկնեմ այսօր,
Ո՛վ, անլսող տուն Հայոց,
Կորուստ ես միշտ ի բէն է
Ո՛չ Պարսկէն եւ ոչ Յոյնէն:
Այլ դուք որդիք եղչերիկք
Խցիք ամուր ձեր ականջներ,
Որ չը լսէք Հօր խրատներ.
Այսուհետեւ կերիջիք դուք
Դառըն պտուղ ձեր արդեանց:
Գնացէ՛ք գնացէք, ով նախարարք
Ես վշտահար եմ վշտահար,
Ձիս մի առնէք անհանգիստ.
Ապաշաւանք ապաժամ է:
Թողէք ողբամ ես զկորուստ
Արշակունեաց թագին հզօր.
Թողէք ողբամ ես զքաղումն,
Ստրկութեան գերեզմանին.
Երկնային արդարութեան,
Թաթն գրեց ինձ յանդիման,
Որէս անդ ի Բաբելօն,
Բաղդասարի պալատի յորմ,
Ես կարդացի, ողբացի յոյժ,
Դատավճիռն արձակուած է,
Ազատութեան թագ վերացաւ,
Եւ Հայաստան ստրկացաւ:
Անցելոյն այս յիշատակ
Երբ յուշ գան ինձ, լինիմ անյուշ,
Սիրտս եւ հոգիս իմ տոչորի,
Թողում անցնիմ բանիս կարգ:
Ասի տա՛նտկին, մնաս բարով,
Օրհնեալ լինիս դու եւ քո տուն,

Աշխատաւոր գաւակներով,
Հարսներով եւ թոռներով·
Աբրահամու տան օրհնութիւն
Աստուած թափէ ըտ տան վերէն
Գեղացու տուն թող շէն մնայ,
Դէմ հիւրերուն միշտ բաց լինի:
Մամիկ խնդրեմ ըեզմէ մի բան,
Ճամբաս երկար է, շատ երկար,
Տուր ինձ ճանի մի թաժա հաց,
Դնեմ ի պարկ ճամբուս պաշար:
Ասաց մամիկ իւր հարսներուն,
Կեօնդ մի փոխինդ պատրաստեն շուտ
Ցամաք հացին հետ թող ուտէ·
Շնորհակալ եմ, ասի մամիկ,
Ելայ տնէն ես ի դուրս:
Հպարտ հոգիս իմ յուզուեցաւ
Այնչափ կարե՞մ ես հեզանալ
Նման երկնաւոր վարդապետին:
Աստ ես լացի դառն իմ վիճակ,
Կրկնեցի նոյն ողբերգականս,
Ողբա՛մ գԷզ Հայոց աշխարհ,
Մովսէսն եղեր է մուրացկան:
Տմարդի ցուրտ իմ եղբարբ,
Զիս դուրս հանին սեղանատնէն·
Որ ուտէին լի կշտապինդ
Ժողովուրդին սեղանէն·
Ասեն Մովսէս Հայ ժառանգ չէ,
Աքենացի Յոյն է նա,
Զունի բաժին մեր սեղանէն:
Ես համարիւն հայրենակից,
Մշոյ երկրի գաւակ Մովսէս,
Ժողովուրդի լի սեղանէն
Ո՛հ, զրկեցին ու մերժեցին,
Եւ ես մնացի կարօտագին:
Թէ վանականիս փակեցին դուռ,
Բաց էր ըտ դէմ արձակ արձակ,
Մեր հիւրասէր գիւղացւոց դուռ,
Չէ՞ր դու տրտունջ հանես, Մովսէս,
Թէ կարօտ եմ, եւ յոյժ կարօ՛տ,
Ո՛ տայր ինձ հաց եւ կերակուր·
Ես մարդ եմ, հացով կապրիմ,
Չեմ ես հրեշտակ անկերակուր:
Ո՛վ սիրահար դու դպրութեան,
Ի՞նչ փոյթ էր ըեզ թէ ջուր թէ հաց,
Թէ փակ էր ըեզ վանիերու դուռ,
Թող երթայիր խորնոյ ըտ գեղ,

Հայրենի տուն հանգիստ էր ինձ:
Միթէ վաղուց մեռա՞ծ էին
Հայրենի տան ողջ ընտանիք,
Եւ տուն անշէն էր մնացեր:
Դու խաչակիր եւ ուխտադիր,
Վաղ իսկ թողիր եւ մոռացար
Հայրենի տուն, յոր դու ծնար,
Ուր կապեցին քո խանձարուր,
Եւ կնքեցին Մովսէս անուն:
Հայ ժողովուրդ չէ մոռացել,
Աւանդաբար խօսի նա քան,
Քանի՞ դժար է հաւատալ,
Թէ մեր Մովսէս խորենացին
Հոգեպահիկ հացին կարօտ՝
Թողեր գրիչ, թողեր գրքեր,
Գնացել ջաղցպան է եղեր:
Լուր տարէք եւ աւետիս
Առ վանական եղբարս ուխտին,
Թող ցնծան, ուրախ լինին,
Քերթողն եղեր է ջաղացպան,
Թողեր գրիչ, առեր կռան,
Ջաղցի քարերն է սրում.
Որ ուսուցիչ էր եւ կրթիչ,
Քերթել զմիտս Հայոց մանկտւոյն,
Աւա՛ղ, իբրեւ անուս գեղջուկ,
Արդ ջաղացին է ծառայում:
Արագ արագ պտոյտ առէք
Իմ ապաւէն ջաղցի քարեր,
Մանր աղացէք, ալուր ածէք,
Հաց պատրաստէք Հայոց ազգին,
Դեռ նա միայն հացով կապրի,
Չէ պէտ ասէ քան եւ ուսումն:
Եւ վանական կրօնաւոր հարք
Նոյն կրկնելով քարոզէին,
Զի՞ փոյթ է մեզ խոր գիտութիւն,
Լինել բանգէտ Փիլիսոփոս,
Բաւ է եւ շատ Դաւթին սաղմոս,
Զոր ի բերան առեալ ասեմք,
(Այո՛ առանց միտ առնելու)
Թէ ի խցին եւ տաճարին,
Տիւ ու գիշեր պաշտեմք զՏէր:
Այլ ինձ այսպէս վիճակեցաւ,
Ի ջաղացին պաշտել զՏէր:
Նոյ արդար ի տապանին,
Որ տատանէր ջրոց վէրէն,
Ի տատանման պաշտէր զՏէր,

Մինչեւ տապան դադար առեց
Մասեաց գլուխ նաւահանգիստ:
Աբրահամ մեծ նահապետ,
Թէ ի վրանին թէ ի դաշտին,
Բացօթեայ երկնից առաջ,
Մեծ հաւատով պաշտէր զՏէր:
Յակոբ ծառայն Աստուծոյ,
Ի Բեթէլին պաշտէր զՏէր.
Ուր տեսաւէր տեսիլ հրաշքին.
Աստուած իջեր էր ի Բեթէլ,
Իւր ծառային օգնական.
Սնարին բար կանգնէր արձան,
Եւ օծելով սրբագործէր.
Ի յիշատակ սուրբ տեղին:
Եւ գեղեցիկըն Յովսէփ,
Դաւաճանեալ եղբայրներէն,
Եգիպտոսի խաւար բանտին,
Պաշտէր Աստուածն Իսրայէլի:
Սինայի անապատում,
Ուր Մորենին բոցավառէր.
Հովիւ Մովսէս կօշիկ հանէր,
Եւ ափշելով պաշտէր զՏէր:
Վիրալից նահապետ Յոբ,
Լեռնալ թողեալ ընտանիէն,
Վէր աղբիւսին օթագայէր,
Անյուսահատ պաշտէր զՏէր.
Պայքար մտաւ ոսոխին դէմ,
Յաղթանակեց սատան չարին:
Դանիէլ ի Բաբիլօն,
Իւր պալատի պատուհանէն,
Որ հայէր դէպ Երուսաղէմ,
Աղօթէր առ սուրբ տաճար,
Ում արգելուած էր աղօթել:
Յօնան փախչող Մարգարէն,
Ըմբռնեցաւ ի մեծ կիտէն,
Ի խոր ծովուն ձկան փորէն,
Աղաղակէր պաշտէր զՏէր:
Իսկ Յիսուս խաչին առուրս,
Սողոմոնին տաճար թողուց,
Իջաւ պարտէզ Գեթսեմանի,
Ձիթաստանեայց ծառերուն տակ,
Աղօթելով պաշտէր զՀայր:
Հապա մոռնա՞մ մեր լուսատուն,
Լուսաւորիչ Հայոց ազգին.
Որ անլռյս եւ անարեւ,
Արտաշատի խոր վիրապին.

Անօրինակ ճգունս կրէր.
Գետնի տակէն պաշտէր զՏէր:
Վա՛շ երջանի՛կ եմ երջանի՛կ,
Յորեկն արեւ գիշեր լուսին:
Երկնից անհուն ցոլցոլ աստղուիմ,
Հապա երկրիս վայելչութիւմ,
Դաշտեր լեռներ ծառն ու ծաղկուիմ,
Կարկաջահոս աղբերակուիմ,
Արաէս, Եփրատ դրախտի գետեր,
Ձմռռնամ եւ իմ ջաղցի առուն,
Ուռիճազարդ եւ զովաշունչ,
Եւ երաժիշտ երգող թռչունիմ,
Որ սփոփեն սիրտ իմ տխուր:
Եւ այս ամէն ես վայելեմ,
Եւ փառըս տամ ստեղծողին,
Գետնի երես ի ջաղացին,
Ուրախութեամբ պաշտե՛մ զՏէր:
Աղօթարան է տիեզերք,
Ուր որ լինի մարդ երկնից տակ,
Կարէ պաշտել իւր տէր Աստուած:
Է՛ ջախջախիկ, ջախջախիկ,
Հետ էեզ խօսիմ անխօս փայտիկ
Դու իմ ջաղցի խօսնակն ես,
Ջէնդ անդիւր է, բայց ազդարար.
Երբ լսեմ ձէնդ ապահով եմ,
Թէ իմ ջաղաց սազն է բանում,
Իսկ երբ կտրի ձէնդ ականջէս,
Ես խոր քնէն զարթնում ի վեր,
Ո՛հ ջաղացին ջուրն է կտրեր:
Այսօր տօն է Ծննդեան,
Արի հետ էեզ տօն կատարեմք.
Ձունիմք տաճար մեք փառաւոր,
Ի ջաղացին կատարեմք տօն.
Ես վարդապետ, դու էլ դպիր,
Ես երգեմ գիմ Շարականն,
Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի,
Աստուած իջեր է ի մսուր,
Դու էլ երգէ էո կուկլուկուն:
Երրորդ պահն է գիշերուան,
Խօսիր հաւիկ, կրկնէ երիցս,
Թէ իմ եղբարք ուրացան զիս.
Երանի՛ քէ. Պետրոսի պէս
Յետ ուրացմանն գային ի գեղջ,
Լայի՛ն լային դառնապէս:
Ոչ լացին, ոչ զղջացին,
Ոչ յիշեցին ոչ հարցուցին,

Ո՛ւր է Մովսէս, չէ ի միջի։
Մի որոնէք զիս ի տաճար,
Հանդիսադիր տօնակատար,
Դասակից ընդ իւր եղբարս,
Հրաշափառ առաքք Յիսուսեան
Տօն կատարէ երգակցելով,
Աւետիս տայ ցնծութեան,
Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց։
Մի որոնէք ի նեմարան
Եւ կրթարան Հայոց մանկտւոյն
Հայկական եւ Յունական
Ճոխ դպրութեանց ղեկավարող·
Ուսուցանող եւ վերծանող
Նոր արուեստիւ Աբեղական։
Այլ եկէք դուք ի Տարօն,
Յաշտիշատ, Եփրատին մօտ
Ի ջաղացին գտէք Մովսէս·
Միթէ կարէ՛ք զիս ճանաչել,
Հնոտի ցնցոտ եմ սեւազգեստ
Ալրի փոշով է ծածկուեր,
Ես չեմ մոռնար գիրն ու գրիչ,
Դեռ եւս տճնիմ ես անպարապ,
Անդադար ջախջախի ձայն
Ձի շփոթեր միտք իմ ազատ,
Ինչպէս մարդոց չար լեզուներ։
Պատմութիւն Հայոց ազգին,
Գրել խնդրէ Բագրատունին,
Եւ ո՞ւր գրեմ, ի ջաղացի՞ն,
Ուր չիք դարան եւ ոչ մատեան։
Ես ողբ գրեմ ի ջաղացի՞ն,
Եւ զի սրտիս իմ դառնացած
Ողբն է միայն դիւր սփոփանք։
Փոքրկեալ ծփող ալիք
Խռովեալ նաւակս իմ վարեցին·
Ջաղաց գտայ նաւահանգիստ,
Թէ ապրիմ եւ թէ՛ մեռնիմ,
Մօտ ի ջաղաց թող թաղեն զիս։
Լուր տանին, աւետիս տան
Հեռու եւ խեռ եղբայրներուս,
Մեռաւ Մովսէս եւ թաղեցին,
Թող հանեն ոխ սրտերէն։
Ոխն ու վիրէժ սահման ունին,
Մինչեւ ի մահ եւ գերեզման։
Ո՛հ, ես այժմէն կասկած ունիմ,
Միթէ կարէ՞ մարդ հաւատալ,
Թէ ապիրատ անհաշտ ոգիք

Ահեղ ոճիր մտաբերեն,
Գերեզմանիս հետ խաղալով,
Անօրինակ վրէժ լուծեն.
Տէր, մի թողուր, ցրուէ խորհուրդ:
Այլ ինձ ի՞նչ փոյթ մարմնոյն համար,
Որ շնչաւոր սերմն է ի հող;
Երբ զգեցումէ մեզ հոգեւորն,
Պօղոսն էր մեր երաշխաւոր:
Տէ՛ր, աղաչեմ, դու ներելով,
Մի համարիր նոցա այն մեղք.
Զուինիմ տրտունջ զքէն, ով Տէր,
Թեթեւ խաչիկ տուիր ինձ բաժին,
Ոչ մահու փայտ եւ ոչ բեւեռ,
Ոչ արիւն ոչ կողին խոց,
Միթէ պարծի՞մ ես խաչակիր,
Միայն արբի բացախ լեղի
Դառն ու կծու լեզուներէն:
Մի բարեկամ ունէր Մովսէս,
Շատ ի վաղուց ճախածանօք,
Նորա անունն էր Մոսիկ,
Հարուստ էր նա եւ ջաղցի տէր.
Սա դրացի էր Մովսիսին
Եւ միշտ կուգար եւ կայցելէր,
Ջաղցի գործեր կարգադրէր,
Նա ճանաչում էր Մովսիսին,
Մեծ վարդապետ Հայոց ազգին.
Երբ տեսնում էր, սիրտ գորովէր.
Ո՛հ, եկեղեցւոյ սուրբ վարդապետ
Ի՞նչ բան ունի ջաղացին հետ:
Մի օր տեսաւ Մովսէսին դէմ
Որ շատ տխուր էր եւ տրտում.
Հարցուց Մոսիկ իւր մտերիմ,
Ինչո՞ւ այդչափ, Պատուական Հայր,
Դու տրտում ես աչերդ ի լաց:
Ասաց Մովսէս մահս մօտ է,
Ես անցուցի բան հարիւր ամն,
Ըսպասեցի՛, ըսպասեցի՛,
Սիմէօնի ծերունւոյն պէս,
Հայաստանի փրկութեան օր,
Տեսնել մանուկն ի գրկիս,
Մխիթարեալ պաղատէի,
Տէր արձակեա զիմ հոգիս.
Ո՛հ, չտեսած մեռանիմ ես:
Կտակ ունիմ, ազնիւ Մոսիկ,
Նուիրական է իմ կտակս,
Քեզ կաւանդեմ եւ միայն քեզ,

Դու կատարէ յօժարակամ:
Երբ կը մեռնիմ, թաղէ դու զիս
Մօտ ջաղացի ուռենեաց տակ,
կանչէ միայն մի բահաձայ
Յաշտիշատի Տէր Սահակ:
Զեն պիտոյ ինձ հանդէս թաղման,
Ոչ մեռելի գանձ լալական,
Ոչ շարական որոտաձայն,
Բաւ է եւ շատ, ես հաւատամ,
Մի հանգստի Աւետարան.
Թող թաղէ զիս բահաձայն
Եւ կնիէ իմ գերեզման:
Մի խաչաբար պարզ եւ անզարդ
Կանգնէ գլխոյս ի յիշատակ,
Այսպէս դրոշմէ արձանագիր:
Ատ հանգչին մաշեալ ոսկերք
Մովսիսի խորենացւոյն
Որ ողբաց Հայոց աշխարհ,
Ի վերջն եղաւ Նա ջաղացպան,
Եւ թաղեցաւ ջաղացին մօտ.
Որ անցանէք, ո՛վ ազգ Հայոց,
Մի մոռանաք, դուք ողորմիս
Մովսիսի՛ ողբացողին:
Մի այլ կտակ էլ կաւանդեմ,
Ձմռոանաս եղբայր Մոսիկ,
Իմ անուն եւ յիշատակ
Ամէն տարի մեռելոցին
Իմ գերեզմանս դու օրհնել տուր.
Յաշտիշատի բահաձային.
Եւ մի մուճիկ(1) մաքուր ալուր,
Նուէր արա Սուրբ սեղանին,
Նախշար գործէ պատարագէ,
Յիշէ հոգին խեղճ Մովսիսին:
Իսկ իմ ջաղաց բեզ նուիրեմ,
Յետ իմ մահուս դու տէր լինիս.
Միայն ջաղցի եկամուտէն
Աղքատներուն բաժին հանես.
Կօրհնեմ զբեզ, բարի Մոսիկ,
Որ դու ապրիս երկար ամօք,
Քո ջաղացներդ յաջող բանին.
Եւ չկարի ջուրն յականէն:
Մի օր խռոված ջաղցպան Մովսէս

(1) Մուճիկ, փոքրիկ մի չափ է մաղի նման, զոր վաճեցի ջաղացպանները կը գործածեն, ցորեն աղալու վարձք առնելու համար:

Ելեր ևստեր ջաղցի գլուխ,
Ողջ փոշոտած շնորհալի դէմք
Դուց գուց ջրով կուշտ լուացեր,
Լուացեր եւ զուարթացեր·
Թուղթն ու գրիչ առեր է ձեռք,
Հետ լացեր է հետ գրել է·
Ողբամ զքեզ Հայոց աշխարհ,
Թափեր արցունք ջրի առուն,
Առուն տարեր մինչ Եփրատին,
Եփրատ տարեր մինչ Ովկիան
Խորհեացուն յորդ արտասուս,
Հասեր մինչեւ Ովկիանոս:
Եփրա՛տ, Եփրա՛տ եւ զիմ կաթիլ
Խորհեացու արտասուաց հետ
Տար եւ խառնէ ընդ ջրերուդ:

Անցել, գնացել ընդ հազար ամ,
Մովսէս ողբաց Հայոց աշխարհ,
Ողբով կնքեց իւր գերեզման·
Յետնոց կտակ թողուց ողբեր:

Ո՛վ դու հոգի ողբանուէր,
Հայոց ազգի երեմիաս,
Նա ողբաց Երուսաղէմ,
Յիսուս ելաց Երուսաղէմ,
Իսկ դու լացիր եւ ողբացիր
Քո հայրենի Հայոց աշխարհ:

Ո՞ւր ես այժմիկ, թողեր ջաղաց,
Ելար, մտար լուսոյ կայան,
Ուր գտար դու Սահակ, Մեսրովպ,
Քո անձկալի հոգեւոր Հարք,
Դադար առին ողբերգ ու լաց:
Դու լռեցիր, այլ ընդ ողբերդ
Պիտի խօսին մինչ յաւիտեան·
Հէ՞ր չտարար հետ ընդ ողբերդ,
Եւ յետ մահուդ չմոռացար,
Կտակք ողեր մնացորդաց·
Շարունակե՛լ, շարունակե՛լ:
Քո կտակ կատարի միշտ,
Դու մի հոգար, հանգիստ եղիր,
Ողբացեալ Մայր Հայաստան
Ծնանի նա միշտ իւր ողբերգակ:
Շատ են եւ շատ ձայնարկուք·
Եմ, եմ եւ ես մի ձայնարկու
Շարունակող ողբերգուքեանդ,
Յորչափ շնչէ շունչն ի հոգիս,
Մովսիսի ողբացողիդ
Կտակակատար ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ:

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

ԾՐԱԳԻՐ

ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՄԱՆ

Կ· ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱՐԱՆ Ց· Գ· ՓԱԼԱԳԱՇԵԱՆ
1909

ԲԱՐՆՈՐՈԳՄԱՆՑ ԾՐԱԳԻՐ

Այսպէս կը համարիմ եւ կը հաւատամ այժմէն որ գաւառի գիւղական ժողովրդոց այցելութեան ժամանակն հասած է, քանզի քիւրտերուն բարեկարգութեան խնդիրը Բ. Դրան ուշադրութիւնը գրաւած է այսօր. որոյ վասն Յանձնաժողովդ կարգուած է բարեկարգութեան ծրագիր մը պատրաստել. ուստի բաղդ եւ պարտք կը համարիմ ինձ՝ եթէ յաջողիմ սոյն տեղեկագրովս մասնակից գտնուիլ այդ վերանորոգ եւ աշխարհաչէն ջանից, որոց ձեռնարկութիւնն ու նպատակը կայսերական երկրին նոր կեանք, նոր յառաջդիմութիւն եւ նոր փառք կը խոստանան:

Ձր գիտեմ, գաւառապետ պաշտօնեայք մինչեւ ցարդ ընդհանրապէս քիւրտերու ներկայ դրութեան համար ի՞նչ տեղեկութիւն հաղորդած են Բ. Դրան. եւ կամ թերեւս այնպէս կարծուի թէ քիւրտերն նոյն են՝ ինչպէս էին երբեմն՝ աստիւրբ երեսուն տարի յառաջ. մինչ յայտնի ապստամբք էին տէրութեան դէմ եւ իրենց այլ եւ այլ ցեղապետներով կը տիրապետէին ժողովրդոց վերայ, զոր օրինակ անուանի Պէրիխան պէյ, Խան Մահմուտ, Խան Աւտալ, եւ այլն, զորս առ հասարակ նուաճեց, նկուն դարձուց յիշատակաց արժանի Օսման փաշան. ուստի քիւրտերուն բոլոր ցեղապետաց մէջ երբեք մի յայտնի եւ գօրաւոր ապստամբ չկայ. եւ իրենց այժմեան դիրքով բնաւ նշանաւոր գօրութիւն մը չեն կազմեր, որոց բնակութիւնը եւ սահմանը դրեթէ խիստ ցիր ու ցան վիճակի մէջ է, եւ ընդհանրապէս ամփոփուած են Տիգրանակերտի, Կարնոյ կուսակալութեանց եւ առաւել մեծ մասամբ Վանայ Միւթէսարըֆութեան ներքեւ, որոց ընդարձակ սահմանին մէջ տարածուած են մինչեւ Պարսից եւ Ռուսաց սահմանագլուխը: Իսկ հարաւոյ կուսէ Տօրոսի լերանց գօտիներէն սկսեալ մինչեւ Բաբելոնի սահմանները կը հասնին:

Քիւրտերու ցեղապետները թէեւ հզար կամ հինգ հարիւր տուն եւ վրան ունին իրենց առանձին տիրապետութեան ներքեւ, սակայն այդ ցեղերն ու ցեղապետները ի քնէ անտի միշտ թշնամի եւ անհաչտ հակառակորդ են միմեանց հետ, ինչպէս Հէյտէրանցի կոչուած ցեղը՝ Հասնացի եւ Ճիպրանցի ցեղերուն դէմ. նմանապէս ուրիշ ցեղ մի՝ ուրիշ ցեղի դէմ ոխ եւ թշնամութիւն տանելով՝ միշտ իրենց սովորական գործն է իրարմէ յափշտակել, աւարել, սպանանել եւ մերթ եւս կատաղի վրէժխնդրութեամբ իրենց ցեղերով բանակ կը կազմեն եւ միմեանց վրայ կը յարձակին, որոց կուռյ աստղէզը՝ երկրագործ ժողովրդոց դաշտերն, անդաստաններն են, որք առհասարակ նոցա անկարդ հրոսակաց առաջ առաքուր

կը կոխտուէին եւ իրենց ամէն վաստակ ու ստացուածք աւարառութեան կը ժառնային: Շատ դարմանք է այս, Տէրութեան երկրին մէջ պիտուրական բանակին մօտ, տեղական կառավարութեան աչքին առջի ինչպէս կը համարձակին նոքա կատարել բանակին կռիւ. էթէ այնպէս կարծուի թէ տեղական կառավարութիւն իւր սահմանապահ զօրքերով կարող չէ Քիւրտերու արշաւանքները զսպել, սուտ կը խօսիմք. այլ ատոյգ խօսելով պէտք է խոստովանիմք թէ տեղական կառավարութիւնք այս մասին չատ պատասխանատու են իրենց պաշտօնին մէջ եւ պատասխանատու Բ. Դրան առաջ:

Վան զի եթէ նոքա արթուն կառավարութեամբ հսկեն, եթէ Քիւրտերու ցեղապետները եւ Թօսուն կոչուած տոհմական Սեպուհները հաստատուն երաշխաւորութեամբ զսպուին, եւ մերթ եւս նոցա խիստ ոճրագործ հարստահարիչները անաչառ օրինօք պատուհասին, եւ երբ տեսնան ու հաւատան քիւրտերն թէ իրենց չարութեան պատիժ կայ, անհնարին է որ նոքա իրենց այժմեան տկար դրութեամբ կարենան խլրտիլ եւ Տէրութեան երկիրն ապականել:

Ուստի ճշմարտութեամբ պէտք է այս եզրակացութիւն հանենք թէ Քիւրտերուն բռնամոլիմի հարստահարութիւնք՝ իրենց վայրենութենէն ու զրկութենէն չէ այնչափ, որչափ տեղական կառավարութենց անվայել եւ ապիկար դրութենէն, եւ մերթ եւս նոցա նպատակաւոր թոյլտուութենէն, որպէս զի առիթ ունենան մեծամեծ կաշառատութեամբ, այսինքն, ոչխարով, լուզով, պանրով, նժոյգ ձիերով, դեղցիկ զօրքերով եւ ոսկւով իսկ տուժել զՔիւրտն:

Ո՞վ չգիտեր եւ չվկայեր թէ երբ տեղական կառավարութիւնք կը զեղծանին եւ այս կերպով կը վարին իրենց քաղաքային պաշտօնին մէջ, որ խապտո ընդդէմ է Տէրութեան կամաց եւ օրինաց, Քիւրտերն եւս իրրեւ իրաւունք կը համարին իրենց կաշառատութեանը փոխարէն՝ երկրագործ ժողովուրդը հարստահարել, եւ առ այս՝ նոքա փաստ եւս ունին եւ յառաջ կը բերեն ասելով, թէ մենք եւս կառավարութենէն կը հարստահարուինք. չատ ճիշդ է թէ որ այնպէս դատենք թէ Քիւրտերը կեդրոն մը չարժական եւ չհատու կալուածներ եղած են տեղական կառավարութեան ձեռք:

Հանապազօրեայ փորձ եւ իրողութիւնք կը հաստատեն պայ. վան զի երբեմն ինչո՞ւ համար արդեօք Քիւրտերուն հարստահարութիւնք փոքր ինչ կը զսպերին եւ երկրագործ ժողովուրդը պահ մը չունչ կ'առնու. այդ յայտնի է, զի երբ տեղական իշխանութիւնք արդար եւ սաստող իշխանական արժանաւորութեամբ կը կառավարեն, զիաես թէ ամէնքը կրթեալ քաղաքացի զարձեր են: Քիւրտերը թէպէտ քաղաքներէ եւ քաղաքային կրթութենէ հեռի՝ լեռնական կիսավայրենի ժողովուրդ կը համարուին, սակայն չատ արամիտ եւ չատ ճարտար են, եւ իրենց երկրին քաղաքականութեան խաղեր եւ հաչիւներ

քալ գիտեն. նոքա՝ երբ նոր կուսակալ եւ կառավարիչ մ'երթայ, լեռան գլխէն աւագ աչքով կը դիտեն. մի քանի անգամ կը փորձեն եւ այնուհետեւ գիտեն որոշել իրենց ընթացքը, եւ թէ տգէտ եւս լինին, Քիւրտերը չատ ուսուցիչ վարժապետներ ունին, լրտեսներ ունին, նոյն իսկ կառավարութեանց տուները, որք ի հարկին պաշտպան եւ ներկայացուցիչ են, որով չատ անգամ նոցա չնորհիւ սիրով կը տուժեն. բանտէ եւ պատուհասէ կ'ազատին եւ զարձեալ ապահով լինելով՝ վերստին կ'սկսին իրենց հայրենի արուեստը:

Ասոնք այժմ Քիւրտերուն ուժին եւ զօրութեան վերայ, որոց համար թերեւս տեղական կառավարութիւնք անգիտութեամբ՝ սխալ տեղեկութիւն հաղորդած են ի. Դրան, որպէս թէ Քիւրտերն ահաւոր զօրութիւն մի կը կազմեն եւ կամ թէ նոցա կարգադրութեան համար ակրութիւնը կը պարտաւորի զօրաց բանակներ հանել եւ մեծ գանձ մսխել:

Նոքա եթէ այսպէս կը խօսին, կը գրեն եւ կը համոզեն զի. Դուռն, անշուշտ նոցա նպատակն այն է, զոր վերագոյն բացատրեցի անպատրուակ կերպով թէ Քիւրտերու ազատ եւ անգանձ կեանքը տեղական կառավարութեանց համար չահաբերութեան մշտնջենաւոր կալուածք մըն է եւ նոցա յոռի նպատակն այն է որ այդ կալուածը յարատեւէ, բնաւ չի խորհելով եւ չը հոգալով թէ Քիւրտերուն այդ ինքնագլուխ դիրք եւ վիճակ՝ Տէրութեան անպատուական գանձ կը վատնէ, երկրին չահ եւ բարգաւաճումը կը քանդէ, աշխատասէր երկրագործին վաստակը կ'աւարէ եւ չատ անգամ եւս ցորենի եւ խոտի դէպերը բարբարոս վրէժխնդրութեամբ կը հրկիզէ, գիւղացին առանց հացի եւ անասուններն առանց դարմանի կը թողու ձմրան սառնամանեայ օրերուն մէջ:

Քիւրտը հերկագործ խոփին երբեք կարեւորութիւն չըտար. նա մանգաղ եւ գերանդիէն իրեն համար գէնք կը ճանչէ: Քիւրտը գէնք ունի եւ կը կրէ, այլ գինուոր չէ. երկրի արքունական տուրքերուն բնաւ մասնակցութիւն չունի, բաց ի աչխարի տուրքէն, եւ այն եւս բան մասին առանց հաչուելոյ. պաշտպան եւ լեռնային հողերուն ամենապատուական եւ արդիւնաբեր մասն իրենք զրաւած են, առանց բնաւ կալուածագրի. սխալ չէ՝ թէ որ լսենք թէ իրենց սահման եւ կալուածագրերը Տէրութեան օրինաց անգործածութիւնն է:

Ստոյգ է որ Քիւրտերը հին ժամանակուան պէս գիւղերը տուներնը չեն ձմերեր. նոքա այժմ չատ գիւղեր չիներ են. բայց մայն ձմրան համար, եւ երբ պարուն գայ՝ նոքա պարձեալ քոտ մեծի մասին լերանց հովասուն վայրերը վրանաբնակ կը չըջին, մինչ տեղէ տեղ փոփոխելով, եւ ասով մեծ դիւրութիւն ունին նոքա իրենց ամէն աւար յափշտակութիւն ամարան մէջ կատարել: Այդ թափառաչրջիկ Քիւրտերու համար ձի եւ գէնք չատ է եւ բաւական. նոքա կարող են այդ վտրրիկ զրամագլխով տարին բոլոր ձրի հաց ուտել հաւով եւ հաւկիթով հան-

դերձ, միանգամայն եւս ձիերուն առատ առատ գարի կերցնել. վա՛յ ա՛յն գիւղացւոյն որ քիւրտ մի գոհութեամբ իւր տունէն դուրս չը հանէ, զի քիւրտին վրէժխնդրութիւն արագ արագ կը հասնի իւր վրայ. եղներն ակօսէն եւ ոչխարներն ի գաշտէն կը յաւիշտակուին եւ կը տարուին:

Հարստահարեալ անձարակ գիւղացին միթէ կը համարձակի՞ տեղական կառավարութեան առաջ բողոքել իւր զրկանաց համար, զօրհանապազ աչքին առաջ բերելով ապազայի վրէժխնդրութիւնը: Եւ միանգամայն քիւրտն իրեն դրացի ըլլալով՝ միշտ նորա վրէժխնդրութեան ենթակայ է. թող այս, ատոյգ եւ փորձով գիտէ նա՝ որ քիւրտն իւր սովորական կաչառառուութեամբ կարող է զարձեալ ազատիլ կառավարութեան առեանէն եւ այնուհետեւ լուծել իւր վրէժը:

Քիւրտին համար ոստիկանութիւն չըկայ, չատ զարմանալի է այս կէտը, վասն զի ոստիկանութեան կարեւորութիւն եւ հակոդութիւնը միայն տեղական կառավարութեանց եւ քաղաքներու մէջ ամփոփուած է: Նայնպէս օրհանոցներն եւ դինուորներն. որպէս թէ այդ պահպանութիւնը միայն քաղաքացւոց իրաւունք լինէր, եւ չինական ժողովրդոց համար՝ ո՛չ երբեք: Եթէ քաղաքի դռդերն երբեմն դիշերապահուն մէջ խիստ դաղտագողի եւ երկիւղով միայն մի քաղաքացիի տունը կը կողոպտեն, Քիւրտերն ցերեկի արեւուն առաջ առանց բնաւ ակնածութեան կարող են դաշտի հօտն ու նախիրը կողոպտել: Ի՞նչ կարող են ընել զաւառագլուխ եղած փոքրիկ պաշտօնեաներն կամ Գըրսէրտարի ըսուած պահակները՝ իրենց սակաւ եւ ապիկար զրուեամբ, որք չատ անգամ նոյն իսկ խորհրդակից եւ զողագարան են աւարառու Քրդաց:

Քիւրտերու խժաբարոյ կեանք եւ նոցա հարստահարութեան ձեւերը չատ բազմազիմի են. մենք միայն հարեւանցի յիշատակութիւն այսքան բաւ կը համարիմք: Այժմ հարկ է եւս նկատողութեան առնուլ թէ ի՞նչ եւ որչա՞փ է Քիւրտերու կարեւորութիւն եւ չահ Տէրութեան երկրին մէջ:

Աչխարհ կը վկայէ եւ Տէրութեան Գանձուն հաչիւը առ այս մեծ ապացոյց է, որ Տէրութեան երկրի բնակչաց մեծ մասն երկրագործ եւ դաչտային ժողովուրդն է, եւ հետեւապէս նոցա վաստակ եւ արդիւնքն է երկրին հարստութեան աղբիւրն եւ չահ: Քիւրտերն եւս այս չահաբեր ժողովրդոց կարգին մէջ կ'ապրին իրրեւ դաչտային ժողովուրդ. բայց միայն ոչխար, պաճարեղէն եւ ձի դարմանելու կը պարապին: Իրաւ է որ այս պարապումն եւս երկրագործութեան մէկ չահաբեր ճիւղն է, եթէ արդարութեամբ, օրինօք եւ տիրապէս հպատակութեամբ պարապէին եւ մչակէին այդ օգտակար ճիւղը: Բայց քանի որ նոքա ուրիչի ցանածը կը հնձեն, ուրիչի վաստակը կը կողոպտեն, ուրիչի դարմանածը կը յաւիշտակեն, եւ այս վարմունքով երբ վաստակաւոր երկրագործին չահերը կը բռնաբարեն, նոյն իսկ Տէրութեան Գանձուն չէ՞ այս վնասը, եւ թէ այս

վնասուն դէմը կը համապատասխանէ՞ իրենց տուած չահը, որուն համար վերը խօսեցայ թէ խիստ դժունաքիայ եւ աննչան է: Սակայն չեմ՛ք ժխտեր թէ Քիւրտերն բոլորովին անպէտ եւ անպիտան են Տէրութեան երկրին: Այո՛, շատ արդիւնաւոր եւ չահաբեր կը լինին նոքա, եթէ տեղական կառավարութիւնք ա– մէն հոգ ու ջանք տանին նոցա ներկայ դրութիւնը փոխել եւ իսկապէս երկրագործ ժողովուրդ կազմել զիրենք, եւ դըժ– ուարին չէ այս:

Խօսինք նաեւ Քիւրտ ազգին այլ կարեւորութեանց վերայ, զորս տեղական կառավարութիւնք դուցէ իրրեւ քաղաքագէ– տութիւն իմն կը համարին եւ բարւոք կը դատեն որ Քիւրտերն իրենց հին դրութեամբ մնան:

Նախ այնպէս կը կարծեն թէ նոքա տէրութեան բանակին համար քաջագէն հեծելազօր մի են եւ՝ի հարկին չատ պիտա– նի: Այս անատոյգ կարծիքը հերքելու համար բաւական է ա– րեւելեան պատերազմի դէպք՝ յորում այդ կարծեցեալ քաջ չա– հատակները տէրութեան բանակին առաւել խոչընդոտներ ե– ղան. կուռ ասպարէզին մէջ նոքա իրենց աւարը կ՛որոնէին եւ մխանդամայն եւս՝ի փախուստ կը դառնային թնդանօթին ձայ– նէն: Նոքա փոխանակ թշնամւոյն բանակ կողոպտելու, նոյն իսկ տէրութեանց բանակ եւ ծառայող խեղճ ժողովուրդը կո– ղոպտեցին: Քիւրտերու քաջութիւնը սոսկ հոչակ է, եւ նոքա քաջ են միայն սարուկ եւ անզէն ժողովրդին վրայ, քաջ են աւարելու եւ կողոպտելու մէջ: Երկրորդ՝ չատ վատ, յոռի եւ թիւր քաղաքականութիւն է, եթէ մտածեն ոմանք, եւ ցաւալի է՝ եթէ կան այնպիսի անհեռատես մտածողներ, որք հակառակ մեր բարեխնամ տէրութեան կամաց եւ օրինաց՝ այնպէս կը խորհին թէ Քիւրտերն իրենց աւերիչ դրութեամբ միշտ հա– տատ մնալու են, որպէս զի նոցա հարստահարիչ ձեռք ծանրա– նայ ու ճնշէ երկրագործ ժողովրդոց կորացեալ պարանոց. սա նպատակաւ նոքա բարգաւաճին ու զօրանան: Աւազի Աստու– ծոյ առաջի աշխարհի եւ տէրութեան արդար օրինաց, քրէա– կան յանցանք եւ սոսկալի ոճիր է այս՝ տիրասէր, երկիւղած, միամիտ, վաստակաւոր, համբերատար եւ միշտ հաւատարիմ Ազգին եւ ժողովրդին դէմ: Նոքա որ այնպէս կը մտածեն, մի– թէ բարեկամ է՞ն տէրութեան. խորհիլ արժան է թէ ո՞վ կը տուժէ, եթէ Քիւրտերն իրրեւ փուչ երկրագործին արտը հեղ– ձուցանեն, տէրութիւնը իւր տասանորդ չտանայ եւ քաղա– քացին իւր հացը. ի՞նչ կը լինի յայնժամ խեղճ ժողովրդին խեղճ վիճակը: Երկրէն հաց կը պակսի եւ տէրութեան գանձա– բանէն դրամ: Աւելուն պէս պայծառ ճշմարտութիւն մի է այս:

Եթէ հողագործին խուին ակօսին մէջ գաղրի, անչուշտ գին– ուորին գէնք իւր պատեանին մէջ կը մնայ. եւ միթէ գինուորն ինքնին ուժ ունի՞ եւ նորա բազուկները կը չարժի՞ն առանց հացի եւ զօրութեան: Երկրագործին խրճիթը երբ վրէի, ձայն կը հասնի մինչեւ տէրութեան Պալատ. ո՞վ չը գիտէ թէ աշ–

թարեխնե Պետրոսեան Հաստատութեան հիմն ու խարխոյ չի-նական ժողովրդոյ խրճիթն է: Արդ՝ ի՞նչպէս կարելի է ժող-լատրել որ Քրիստոսին աւետաձու ձեռք հոգեզործին տունը քան-դէ եւ պալատ սիւները խախտին:

Ուրեմն ժամանակ հասած է. պէտք է կայսերական երկրէն կարճին այն ամէն հարստահարիչ ձեռք, որպէս զի ոչ միայն չինական ժողովուրդ, այլ եւ քաղաքային եւ բնիկ հանուր Օս-մանեան ազգութիւնը վերանորոգ բարեկարգութեամբ, յառաջ-դիմէ ի լաւագոյն ապագայ:

Այլ եւս կը մնայ մեզ Քրիստերու հիմնական եւ հաստա-տուն բարեկարգութեան համար մի քանի կարեւոր եւ հնարա-ւոր դարման յիշել, եւ առ այս հրաւիրել Յանձնաժողովդ յու-շագրութիւն, որոյ յանձնուած է ամենայն խնամատարութեամբ եւ իմաստութեամբ նոր բարեկարգութեան բարւոք հիմնադիծը պատրաստել:

Առաջին բարեկարգութեան հիմնաքարն է այս. նախ եւ ա-ռաջ Քրիստերը իրենց արդի անորոշ եւ անհաստման դրութենէն հանելով՝ յատուկ եւ սեպհական հող եւ երկիր որոշել իրենց բնակութեան համար, նոյն իրատամբ եւ օրինօք՝ ինչպէս դիւ-ղացի ժողովրդոց համար արդէն սահմանադրած է տէրութեան օրէնք. եւ այս առթիւ նոցա ցիրուցան դրութիւնն ամփոփե-լով նոր կազմութիւն տալ՝ նախ դիւրութեամբ կառավարելու համար, եւ երկրորդ՝ թէ՛ բռնաւի եւ թէ՛ առևտրական Քրիստերը, որք առանձին առանձին Քրիստերու եւ քրիստոնէից դիւղերու մէջ բնակութիւն հաստատեր են, յաւիտականութիւն հեգձ դիւղացւոց հողերը, անիրաւութեամբ հոգատէր եղած են, եւ կամ թէ հող եւս չունենալով՝ այնպէս քոնատեր եւ նատեր են դիւղերու մէջ. մանաւանդ չեմ գիտեր թէ նոքա ի՞նչեր կը գործեն, պի այդ ինքնին յայտնի է: Ուստի պէտք է այդ մանաւանդ տու-ները բառնալ այն ամէն դիւղերէն՝ ուր կը գտնուին եւ խառ-նել դիրենք իրենց ցեղերուն հետ, եւ այս միջոցաւ նախ այդ դիւղերը ի՛ապահովին նոցա անմիջական եւ վերահաս բռնութե-նէն. եւ երկրորդ՝ այլ եւս պատճառ չը մնար իրենց տիրող ցեղասպանելուն, որ չատ անգամ անդական կառավարութեանց առաջ կը ճգնին արդարանալ կամ անպատասխանատու մնալ, ա-ռարկելով թէ այդ մանաւանդ տունները ինքնագլուխ մեր իշ-խանութենէն եւ հսկողութենէն հեռի մնալով կը համարձակին չարիքներ գործել եւ այլն: Սոյն բարեկարգութեան հետը չի մտանալով նաեւ բոլոր Տաճկաստանի քիւրտ ցեղերուն ճիշտ եւ կատարեալ աշխարհագրութիւն մի առնել՝ որոյ համար չատ մեզապրելի են պատառագիրք, որ մինչեւ ցայսօր Տէրութեան, երկրին եւ կառավարութեան այս կարեւոր մասին համար գան-գատութիւն են բլած, եւ մինչ կարելի է իսառնուրդ երկիրը մը բարեկարգել առանց կանոնաւոր աշխարհագրութեան:

Երկրորդ՝ Քեւրտ կարճն ամանք եւ այնպէս գաւառն թէ քիւրտերն ատ առհասարակ բռնադատ իրենց ցեղերով ըմբռստ

եւ հարստահարիչ են. ո՛չ. եթէ ամբողջ քիւրտերուն թիւը մին-չեւ երկու հարիւր հազար հասնի, պէտք է դիտնալ որ այս մեծ թիւէն հապիւ հազ հարիւր տուն կան կամ թոռուն կիշխածնե-րը, եւ կամ մասնաւոր անձինք, որք իրօք եւ տիրապէս բռնա-ւոր եւ հարստահարիչ են քրիստոնէից եւ միանգամայն իրենց ցեղերուն:

Ուստի Կայսերական գօրութեան առաջ ոչինչ դժուարու-թիւն չկայ այս փոքրաթիւ մասին համար պէտք եղած կար-գադրութիւն առնել, դաշտային եւ լեռնական կեանքէն հանել զիրենք եւ տեղափոխել քաղաքներու մէջ, Վանայ սահմանէն ի Կարին բերել, Կարնոյ եւ Մշոյ սահմանէն ի Վան տանիլ: Հարկ չէ մտածել թէ ի՞նչպէս կարելի է որ լեռ ու դաշտ սիրող, ոչ-խար եւ անասուն դարմանող քիւրտերը քաղաքներու մէջ բը-նակին. ինչպէս պէտք է ապրին նոքա՝ առանց մշակական մի-ջոցներու:

Առ այս իմ պատասխան այս է. Քիւրտերն երբ քաղաքացի լինին, կարող են ապրել այնպէս՝ ինչպէս կ'ապրին այնչափ տաճկի ժողովուրդ Կարնոյ, Վանայ, Բաղիշոյ եւ Մշոյ մէջ, ո-րոց թիւը քան հազարի կը հասնի եւ նոցա մեծ մասը զարձ-եալ երկրագործութեամբ կ'ապրին: Եթէ այս միջոցը ղժ-ուարանայ, կայ ուրիշ մէջոց մի եւս: Կարնոյ եւ Վանայ մէջ Մանազկերտ հին աւերակ քաղաք, որ այժմ բաւական բնա-կիչներ ունի իր դաշտերով, լեռներով, առատ ջրերով եւ յարմարագոյն դիրքով, խիստ վայելուչ տեղ մի է. ապագային թերեւս նշանաւոր քաղաք մի դառնայ, եթէ տէրութիւն այժ-մէն նորա վերանորոգութեան հիմը դնէ, այսինքն նոր Միւթէ-սարըֆութիւնն եւ կամ Գայմագամութիւնն մի հաստատէ եւ Քո-ւուն կոչուած Քիւրտերն հոն ամփոփէ կառավարութեան աչ-քին տակ: Այլ եւս պատճառ չի մնար նոցա բսելու թէ մշա-կութեան եւ անասուն դարմանելու տեղ չունիմք քաղաքնե-րու մէջ:

Երբորդ կը մնայ հեռատեսել արդ՝ երբ այդ գլխաւոր Քո-ւուններ թէ՛ քաղաքներուն մէջ եւ կամ տեղ մի ամփոփուին, միթէ մնացած այն քառմիլիւ Քիւրտերուն ձեռք հարուստա-րութենէ կը դպչի՞ն, եւ կամ թէ նոքա իրենց Քոուններուն արբանեակ չե՞ն:

Ինչպէս յայտնի է, գաւառաց կեդրոնական կառավարու-թիւնը Քիւրտերուն ամսմանէն քանի մի աւուր ճանապարհ հեռի լինելով՝ չատ դժուարին է անմիջական իշխանութեամբ եւ արթնութեամբ հսկել նոցա վրայ, մանաւանդ ձմրան ժա-մանակ՝ երբ ցրտաշունչ եղանակը եւ ձիւներուն խանգրու-թիւնը ամէն երթեւեկութիւն կը զժուարացնեն: Նոյնպէս ա-մառն ուրիշ զժուարութիւններ ունի, երբ Քիւրտեր գեղական բնակութենէն ելնելով՝ վրանարնակ կը լինին եւ մարախի պէս կը սփռուին, գանազան լեռներու գլուխ. եւ իրենց բնաւորական կեանքէն յայտնի է մեզ, թէ կիները միայն հաճնարարութեան

կը հեաեւին, իսկ այրերը խումբ խումբ ձիաւորելով՝ անդաստանական կը չորչին, անչուչա գոյնալու՝ կողոպտելու՝ տալտալելու համար: Մերթ եւս սահմանապլխին անցնելով, Պարսից եւ այլ կողմերը ոչխար, ձի եւ ուրիչ անասուններ աւարելով, կը դառնան այս կողմը, եւ տատի կը հեաեւի մեծ թըշնամութիւն Պարսից եւ Տաճկաստանի Քիւրտերուն մէջ, որով միմեանց դէմ վրէժխնդրութեամբ վառուելով՝ այնուհետեւ կը սկսին արշաւանք եւ կռիւ, եւ այս պարագային մէջ բոլոր սահմանապլուխ եղած գիւղերը ոտնակոխ կը լինին եւ չատ անգամ Քիւրտերու կողոպտութեանը տեղը խնձ գիւղացի ժողովուրդ կը կողոպտուի:

Ուստի այս ամէն անտեղութեանց առաջքն առնելու համար, հարկ է Քիւրտերու բնակութեանց տեղերը յարմար գիւրքերու վրայ մի քանի փոքր զօրանոցներ հաստատել, գէթ հարիւրական ձիաւոր զօրքեր պետդել նոցա մէջ: Մի զօրանոց Ապաղու գաչէին յարմար կողմը՝ Հէյատրանցի կոչուած Քիւրտերու համար: Կը մնայ երկու զօրանոց եւս վանայ եւ Մշոյ հարաւային կողմերը հաստատել, որպէս զի թէ՛ հոն տեղի լեռնական Քիւրտերը եւ թէ Քօղար կոչուած ցեղերը հրոսակողութեան տակ առնուին, որք Տիգրանակերտի գաչէն ամեն ամրան եկնելով՝ կը տարածին Տօրոսի լերանց գօտիները մինչեւ:

Այս զօրանոցներն անհրաժեշտ հարկաւոր են, եւ բնաւ ծանր ծախուց կարօտ չեն տէրութեան համար. այլ աւելի ե՛ւս այդ հեծելազօրաց համար իրենց պէտքերը հայթայթելու մեծ դիւրութիւն կայ թէ՛ զօրքերու եւ թէ՛ ձիոց համար. գաչուային բարեբերութիւնը ամեն պիտոյքներն առատապէս կը մատակարարէ. փոխադրութեան եւս հարկ չը մնար, զի հաց եւ խոտ զօրանոցի չրջապատը լի պատրաստ են:

Զորրորդ՝ Քիւրտերու ոճրագործութեան համար մի ներքին, բուն ուրիչ մեծ սկզբնապատճառ կայ, որ աներեւոյթ կը կարծուի, եւ այն է քիւրտ չէյխերուն խիստ գաղտնագործ, ծայրայեղ եւ մոլեռանդ բարք, որք ծածուկ թելագրութեամբ ամեն հարստահարութեանց եւ զողութեանց մատնու կը լինին, որոց համար չէ բնաւ տէրութեան հրովարտակ, կրօնի ապատութիւն. դոքա են, որ ամեն կերպով կը թունաւորեն եւ կը գրգռեն Քիւրտերը Քրիստոնէից դէմ, ամէն ոճիրներ անխղճօրէն գործել տալու համար: Ես չեմ կրնար թուել թէ քանի՞ եկեղեցիք, քանի՞ վանքեր եւ որչա՛փ անմեղ մարդիկ դոցա մոլեռանդութեան զոհուած են տէրութեան օրինաց հակառակ: Որոց համար մեծ ապացոյց են Հայոց Պատրիարքարանի կողմէն գրուած այնչափ բողոքներ, եւ թէ ի՞նչ է սորա դարմանը, ես կը դժուարիմ գրել. միայն Բ. Դրան ուշադրութեան կը յանձնեմ, որոյ ձեռն հզօր եւ կարող է, գիտէ քայլ դարժանն անօրինել, այն որ Քրիստոնեայ ժողովրդոց կրօնի ազատութեան համար, արդէն իւր բարձրաչունչ հրովարտակը հը-

բատարակած է եւ միչտ նոյնը կրկնէ: Բոլոր պատասխանատուութիւնը գաւառապետաց վրայ կը ծանրանայ, որ մեր բարեխնամ Տէրութեան կամք եւ օրէնք ի գործ դնելու ձեռնարկութեան մէջ կը դեղեւին, եւ միչտ անստոյգ պատճառներ յառաջ բերելով՝ նոյն իսկ իրենք ամեն հրամայեալ բարեկարգութեանց դէմ խոչընդոտներ կը հանեն, եւ ահա՛ այս է պատճառ որ մինչեւ ցայսօր բարեկարգութեանց հիմը ըստ մասին դրուեցաւ եւ չենք չաւարտեցաւ. գուցէ այս անգամ եւս գաւառապետք միեւնոյն բան կրկնեն, թէ երբ իշխանական զօրութեամբ եւ սահպանօք ձեռնարկեմք Քիւրտերու դրութիւնը բարեկարգել, անշուշտ քիւրտ ցեղերու պէյերը իրենց ժողովրդով հանդերձ Պարսից եւ Ռուսաց սահմանը պիտի գաղթեն Կայսերական երկրէն, եւ ասով Տէրութեան չահ վտանգի, եւ այլն: Այս պատճառանքը սոսկ ենթադրութիւն մի է, վասն զի Քիւրտերը այնչափ յիմարացած չեն որ ընդարձակ, ջրաչէտ եւ խոտաւէտ երկիր թողուն, մանաւանդ երբ ամենքն իրենց գիւղ եւ բնակութիւն հաստատած են: Այս գաղթականութեան փորձը սահմանագլուխ եղած Հէյտէրանցի ցեղը երբեմն ցոյց կուտայ ոչխարի տրոց համար, սակայն այդ ամէն՝ սուտ ձեւեր են, որպէս զի երկրի կառավարիչը ստիպուի ոչխարի տուրքը առանց համարատուութեան կարգադրել: Նկատել արժան է այս, մ'թէ երկրին չահ կը պակսի՞ եւ կամ Տէրութեան դանձուն վնասակա՞ր է՝ եթէ մի քանի հարիւր տուն քիւրտ գաղթեն: Մ'թէ նոցա գուղնաքեայ չահը իրենց բազմապատիկ վնասուց հետ՝ հաւասարութիւն ունի՞, եւ կամ թէ հաւատարիմ գիւղացի ժողովրդոց բիւրապատիկ չահը կարելի՞ է զոհել: Մեծ օրինակ եւ զգալի փորձ մի կայ մեր առջեւ. գրեթէ չորս հարիւր հազարէն աւելի Զերքէզ ցեղ Ռուսիոյ Կովկասու լեռներէն յայսկոյս Տաճկաստանի գաղթեցին, մ'թէ Ռուսիան վնասե՞ց (եւ մենք չահեցա՞նք), որոց դէմը քառասուն տարի ամբողջ պատերազմ մղեց եւ զիրենք նուաճելէն յետոյ՝ սակաւ կամ զէնքն ի բաց դնելով դաչտաբնակ եւ երկրագործ ժողովուրդ դառնալ եւ կա՛մ գաղթել ուր իրենց կամքն է: Մեծ չահ համարեց Կովկասեան երկիրը նոցա աւերիչ ձեռքէն ազատել:

Հինգերորդ՝ մեր ցոյց տուած այս բարեկարգութեան մէջ ցոցները եւ Ճանճաժողովոյդ բոլոր չանք ընդունայն են. ընդունայն են ամեն խորհուրդ, ամեն բարձրագոյն հրաման եւ ամեն օրինական հրահանգներ, եթէ իմաստուն, բարեկարգիչ եւ հզօր գործադիր ձեռք չ'լինին, զի այդ ձեռքն է միայն ամեն բարեկարգութեանց պսակ. եւ այդ ձեռք պէտք է լինի քաղաքակիրթ, արդարակորով, կարողաձեռն, անխոթ եւ հաւատարիմ պաշտօնեայ տէրութեան: Ուստի Բ. Դուռը նախ պէտք է ընտրէ եւ որոչէ այնպիսի ձեռք մի Վանայ Կուսակալութեան վերածել, վասն զի Վանայ գաւառը խիստ ընդարձակ է եւ գրեթէ քիւրտերու մեծ մասն այդ աչխարհին մէջ տարածուած

ԼՆ։ Թո՛ղ այս, միանգամայն սահմանապուխ է Պարսից եւ Ռուսաց տէրութեան։

Այս նահանգը իր ամէն հանգամանքներով ուշադրութեան արժանի է. պէտք է հզօրաձեռն կուսակալութեամբ նշանակութիւն եւ հաստատութիւն տալ եւ բարեկարգութեամբ սրբել իր ամէն գեղծումներէն, որպէս զի երբիրը բարւոքելով զաղթականութիւնը դադրի։

Վանայ ընդարձակ կուսակալութիւնը իւր չրջապատ հեռաւոր գաւառները տիրապէս եւ դիւրութեամբ կառավարելու համար կարեւոր միջոց մի կայ, որ տէրութեան երկրին եւ գանձուն մեծ չահ կ'ընձեռէ։ Եթէ Վանայ ծովուն վերայ փոքրիկ չոգենաւ մի լինի, որով բոլոր ծովեզերեայ գաւառները կեդրոնին հետը կը կապուին, չորս եւ հինգ օրեայ հեռաւոր տեղերը միայն հինգ եւ վեց ժամու կը լինին եւ ասով երկու քաղաքաց հետը իւր հաղորդակցութիւնը կը դիւրանայ։ Կարին որ կարաւանի ընթացքով տասներկու աւուր ճանապարհ է, վեց կամ եօթը աւուր ճանապարհ կը մնայ։ Արծկէ (Ասիլ քավազ) գիւղաքաղաքէն, որ Վանայ ծովուն ճիշդ արեւմտեան կողմը նաւահանգիստ է, նմանապէս Բաղէշը՝ որ հնգօրեայ ճանապարհաւ հեռու է Վանէն, վեց կամ չատ չատ ութ ժամու ճանապարհ կը մնայ, հինգ ժամ ծովէն եւ երեք ժամ ցամաքէն։ Որով խիստ դիւրին եւ չահաւոր է Բաղէշոյ նահանգը Վանայ Կուսակալութեան հետ կապել։

Այս մասին համար միայն այսչափ յիշելով այժմ, ուրիշ պատեհ առիթ ծառայութեան պարագ համարիմ ինձ՝ առանձին աչխարհագրութեան տախտակով մի՝ մանրամասն հանդամանքներով բացատրել թէ քանի՛ չահ ունի տէրութեան եւ երկրին ժողովրդոց, եթէ հաճի Բ. Դուռը Վանայ ծովուն հա՛ ·· տնօրինել սոյն օգտակար ձեռնարկութիւնը։

Որչափ որ վերը յայտնեցինք թէ յիշեալ երեք գաւառաց ջրեկարգութեան համար անհրաժեչտ պէտք են երեք բարեկարդիչ ձեռք, սակայն տակաւին բաւական չեն այդ ձեռքերը, եթէ Բ. Դուռը զօրավիգ չը լինի իւր ամենազգու հրամանն կատարելապէս հաստատուն կամօք բարեկարգութիւն պահանջելով գաւառապետ պաչտօնեաներէն։

Ներողութիւն խնդրելով կը համարձակիմ այս ամենակարեւոր պարագայն եւս յիչել ասա՝ գաւառական կուսակալաց այն փոփոխական եւ յողդող դրութիւնը, յորմէ վհատելով բարեկարգիչ գաւառապետներէն ոմանք իրրեւ իրաւունք յառաջ կը բերեն թէ այն ինչ ձեռնարկելով կը չահանք յառաջ տանել երկրին կարգապրութիւնը՝ յանկարծ պաչտօնանկ լինելով անդէն կը լքանիմք եւ մեր ակաճն մեր յաջորդը կը քանդէ եւ յաջորդին քանդածը՝ ուրիշ յաջորդ մի կամ կը սկսի նոր անդրէն չինել եւ կամ աւելի եւս քանդել։

Ճշմարտութիւն կը սակայ դմեզ ուղղութեամբ խոստովանիլ։ Նոքա որ ամենայն հաւատարմութեամբ կը վարեն տէրու-

թեան պաշտօնը, մեծ իրաւունք ունին այս դառն տրտունջ յառաջ բերելու: Մենք մեր օրով եւ մեր աչքով տեսանք կարնոյ մի քանի կուսակալներն, որք սրտի մաօք աշխատեցան քիւրտերու հարստահարիչ ձեռք կարճել, մանաւանդ յիշատակաց արժանի իմայիլ վաչան: Սորա օրով քիչ մնաց որ քիւրտերը ղէն ի բաց դնելով՝ հողագործ երկրագործ պատնային, վասն զի յիշեալ պաշտօնեայն հաստատուն մտադրութիւն ունէր եւ փորձառութիւն համոզուած էր թէ մինչեւ քիւրտերուն ղէնքերն իրենց ձեռքէն չառնուին, անհնարին է որ նոքա ղիջանին հեր կաղործութեան մաճը բռնել եւ սուրին տեղը երկաթէ խոփն ընդունին: Առանց պատերազմի՝ խաղաղութեան ժամանակը՝ ի՞նչ չահ եւ օգուտ ունի ղէնք քիւրտին ձեռք, եւ եթէ պէտք լինի՝ միայն այն ժամանակ տալ ձեռքը, երբ տէրութիւնը ղէնք ի պատերազմ կը կոչէ: Բայց յիշեալ անձին այս խորհուրդներն՝ որ երկրին բարւոքում կը խոստանային, առանց լիովին գործադրութեան՝ ոչնչացան, երբ Բ. Դուռը կինքը իր պաշտօնէն կոչեց:

Ի վերջոյ կ'ուսարեմ Տեղեկագիրս՝ դարձեալ նոյն բանն միշտ չեշտելով, թէ Քիւրտերուն եւ այլ եւ այլ գաւառաց կարգադրութեան համար առաջին պէտք բարեկարգիչ ձեռքն է, աշխարհաչէն մարդն է, Բ. Դրան արդար եւ անխարեբլի կամքն է, տէրութեան օրինաց անթերի գործադրութիւնն է, հապատակ ժողովրդոց հաւասար եւ անխտիր ազատութիւնն է հաւատարիմ ու կարող պաշտօնէից փորձառական ընտրութիւնն է, գաւառական պաշտօնէից անփոփոխ չարունակութիւնն է, եւ այս ամէնուն պսակը՝ Բ. Դրան անխաթ եւ անդրժելի պահանջումն է եւ այլ ուրիչ ոչինչ, եւ այս է միայն կայսերական երկրին բարեկարգութեան կատարումն եւ վախճան:

———o———

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ

———o———

Տեղեկագրիս կարգին մէջ մոռնալով խիստ կարեւոր մի կէտ, աստ իբրեւ յաւելուած կը գրեմ։ Երբ Քիւրտերը տէրութեան երկրին մէջ իբրեւ հպատակ ժողովուրդ ճանչցուած են, եւ միանգամայն դաւանութեամբ բուն Մահմետական ժողովրդին հետ հաւասար կրօնակից են, տէրութեան պարտքն է զիրենք տակաւ առ տակաւ քաղաքակրթութեան մէջ դնել բերել, եւ նոցա իրաւունքն է պահանջել զայս։

Գիտեմք, քիւրտը իւր ներկայ դրութենէն գոհ է յաւիտեան եւ ինքնին կրթութիւն չը պահանջեր։ Սակայն ո՛չ միայն կրօնն, այլ եւ տէրութեան եւ մարդասիրութեան պարտիք կը պահենջեն որ քիւրտերն եւս արժանի համարուին տէրութեան չնորհաց եւ կրթութեան։ Ուստի ձեռնարկուած բարեկարգութեան մէկ գօրաւոր եւ բնական միջոցն այս է՝ որ տեղական կառավարութիւնք քիւրտերու զաւակաց կրթութեան հոգ տանին, գէթ պաղուական կոչուած թոսուիններուն զաւակները կուսակալութեանց մէջ հաստատուած Մէֆթէպի Ռիւշտիյէ անուն տէրութեան դպրոցներու մէջ ընդունել, պէտք եղած ուսմունքներ տալով, որով միայն հնար է Քիւրտերու վայրենի բարքը մեղմել ու բարւոքել եւ դանոնք հետզհետէ քաղաքակրթութեան մէջ դնելով՝ տէրութեան եւ երկրին հաւատարիմ ժողովուրդ կազմել։

(Վ Ե Ր Ջ)

Ն Ա Խ Ն Ի

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹ

ԱՌ ԱՄԵՆԱՅՆ ԵԿԵՂԵՑԻՍ

Հ Ա Յ Ո Ց

ՈՐ ԸՆԴ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Կ· ՊՈԼԻՍ

1871

ՆԱԽՆԻ

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹ

ԱՌ ԱՄԵՆԱՅՆ ԵԿԵՂԵՑԻՍ

ՀԱՅՈՑ

ՈՐ ԸՆԴ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

———o———

ՄԿՐՏԻՉ Ծառայ Ձիսուսի, Քրիստոսի, եւ Շնորհալի Սուրբ Հոգւոյն Վարդապետ Վարագայ Ոլխտին, Եպիսկոպոս Գլակայ վանից եւ Պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ.

ՋՏիրամանդ Անդրանիկ ողջոյն Աւետարանի խաղաղութեան նուիրեմք առ հասարակ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ համայն լրութեան. նախ պաշտօնակից եղբարց մերոց. Առաքելապատիւ Սրբազան Եպիսկոպոսաց, ընդհանուր վիճակաւոր Առաջնորդաց, Վանական Հարց եւ եղբարց, պաշտօնասէր Քահանայից, Հովուաց, եւ Հօտից միանգամայն ի Քրիստոս հաւատացելոց. ընդ ձեզ, որ լրումն էք եկեղեցւոյ աղօթակից եմ եւ պաղատիմ առ Տէր կալ մնալ ձեզ ի չնորհս Աստուծոյ, ի ճշմարիտ կրօնս աստուածպաշտութեան յանառերիւր հաւատոյ ուղղափառութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Սրբոյն Հարց Գրիգորի, Ներսէսի եւ Սահակայ, անկղճ եւ անարատ պահելով զաւանդութիւնս եկեղեցւոյ, զոր ուսուցին մեզ բազմադիմի ճգամբք նահատակութեան. որոց անխոտոր չաւղաց հետեւելով՝ անսայթաք գնալ ի ճանապարհս Տեառն եւ ակն ունել հանդերձեալ փառացն, զոր ընդ վաղ իսկ պատրաստեալ է Տէր Սիրելեաց իւրոց, ոյք սիրեցն զնա, հաւատան ի նա եւ երկնչին ի նմանէ, եւ անկեղծութեամբ պաշտեն զԱստուած զամենայն աւուրս կենաց իւրեանց:

Ցետ նուիրելոյ Տիրամէր ողջունիս եւ նախընծայ թղթոյս, ո՛ սիրելի Հօտք եւ Հովիւք Հայոց, չեմ կարող անմեղանալիր առնել դիս այլ կը խոստովանիմ հրապարակաւ անձինս հեղգութիւն առաջի համօրէն աղգիս, որ Օսմանեան բարեխնամ Պետութեան տակ կը բնակին որոց Հովիւս կոչեցայ ի տեառնէ. Ես որ տրուպն եմ ի մէջ եղբարց, դեռ տակաւ փոքիս աղդարար ձայն չհասուցի սիրելի Հօտիս:

Ա՛ռ այս անպատասխանի եմ, եթէ յառաջ բերեմ չարաչար զբաղմանցս վիճակ, քաղաքական խառն գործքեր, անհուն անհատական խնդիրներ, հայրենի գաւառաց բազմադիմի հեծեծանաց աղաղակները որ սիրտս եւ հոգիս կը պաբաւանդեն. լռին հոգածութեան մէջ. այս պատճառներ երբէք չեն կարող դիս չջմեղս առնել, երբ երանելին Պօղոս բանաեն մէջ, իւր կապանաց մէջ, ծովուն վրայ, ցամաքին վրայ, գատաւորաց առաջ, իւր ամէն վշտակրութեան մէջ, տակաւին իւր հոգեկիր թղթով կը մխիթարէր հաւատացեալները: Ո՛հ, այս պարտաւանցութեանս մէջ մեծ ամօթ մի զգալով հանդերձ՝ պիտի համարձակիմ աղդին սիրոյն եւ համակրութեան վրայ վստահանալով նոր տարւոյ բարեգուշակ չրջանին մէջ՝ ահա սկիզբն առնում անդրանիկ չրջարերականովս խօսել ընդ ձեզ, Ժողո՛վուրդ Հայոց, եւ նախ տրամախառն ուրախութեամբ չնորհաւորել քու հինաւուրց ծերութիւն, որ Հայկայ նահապետին չորս հազար տարուան հաստատմամբ չառաւիղն ես այսօր աչխարհի վրայ, թէպէտ չատ փառաւոր ոստերդ քանդուեցան, դեռ չատ կանաչ ճիւղեր ունիս եւ պիտի ապրիս յաւիտեան արեւու տակ: Այլ եւս մի երկնչիր վերահաս չարիքներէն, դուն փրկուած ես, որ թէեւ անցեալդն

փառքով անմխիթար կը մորմոքիս, ներկային մէջ յամենուստեք պաշարուած ես, այլ ապագային յուսով զօրացիր եւ ներկայ կեանքիդ հաշիւը ուղղէ: Նոր տարւոյ չրջանը խնդութիւն է, մարդիկ կը հրճուին, իսկ մտախոհ ոգին կը զարմանայ երբ մարդիկ տարեդարձի բլուրներու վրայ պատրէզով կը խաղան գէպի գերեզման, մէկ կողմէն երբ սեաւ չիրմին ահաւոր փախչին դարձեալ նոյն ճանապարհին վրայ կը դառնան. չկայ աչխարհս կերպարանքէն սարսափելով խոյս կուտան դէպ ուրիչ ճանապարհ, կը փախչին դարձեալ նոյն ճանապարհին վրայ կը դառնան. չկայ աչխարհս վրայ ճանապարհ, որուն ելք դէպ ի գերեզման չերթայ: Անհաւատ մահկանացուին դառն է, այս ճանապարհ հաւատացելոյն համար քրիստոս քաղցրացոյց: Երանի՛ մարդոյն, որ յառաջ քան զգերեզման իւր պարտուց եւ կենաց հաչիւները կ'ուղղէ: Զի ով որ արեւուն տակ կ'ապրի, նորա լոյս կը վայելէ եւ նորա լուսով կը գործէ՝ հաչիւ ունի տալ: Ո՞վ, ի՞նչ մեծ է այս չնորհ, որուն վրայ Դաւիթն ալ հիանալով կը նուագէ. «Ելանէ մարդ ի գործս իւր ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչեւ երեկոյ»: Ինձ այնպէս կը թուի, Աստուած որ ութերաց անտեսն է՝ երկնից կամարին վրայ երկու հաւատարիմ ու հսկող հաչուեկալներ հաստատեր է՝ արեւ եւ լուսին, մէկին տուեր է իշխանութիւն տուընջեան, միւսին իշխանութիւն գիչերոյ. խաւարագործ մարդիկ, որք ճշմարտութիւն չէն սիրեր եւ չորեկուան լուսէն կը խուսափին՝ կ'սպասեն որ արեւ ննջէ եւ գիչերային մթութեան մէջ ապահով եւ անխռով գործեն, բայց լուսին արթուն է չի նիրհեր, իւր աղոտանչոյղ աչքով կը դիտէ մարդոյն գաղտնածածուկ գործը եւ կ'արձանագրէ իւր ամսական տոմարին մէջ: Թող այս՝ երկու հաչուեպահանջ ոստիկաններ եւս ունի Աստուած, մէկին անուն խիղճ է, որ իրրեւ դատաւոր սրտի աթոռին վրայ բազմած կը սպրճահարէ միչտ — միւսին անուն հրեչտակ, որ Աստուծոյ հարամանակատար գլխաւորն է: Ո՛հ, մարդոյն վիճակ չամենուստեք պաշարուած է, ո՞ւր կարող է փախչիլ այս անողոք ոստիկանաց ձեռքէն: Մարդ իւր խղճին ձեռք կալանաւոր բանտարկեալ մի է, եթէ ապստամբի ոգին, խղճին չղթաներ ջախջախէ, եթէ նորա բողոքող ուժգնակի ձայն խպառ խեղդէ, եթէ եկեղեցւոյ պարտիզին մէջ իրրեւ սին անպտղատու ծառ երկիր խափանէ, եւ երբ բարերար դարմանողին պայմանաժամ կը լրանայ ահա նոյն վայրկենին տիրող հրեչտակ կը հատանէ ընդ մէջ եւ կը թաւալի ծառ ահեղ չառաչմամբ ցուրտ չիրմին մէջ: Այսպէս մարդոյն հողագանգուած անօթ կ'իյնայ կը փչրի գերեզմանաքարին վրայ. մարդ մահուան պարտական եղած կէս հաչիւ մի կ'աւարտէ, կը մնայ դատաստանի հաչիւ:

Ո՛հ, հանդերձելոյն ատեան, դատաստանին հաչիւը դժուարին եւ անփախուստ է, զի ահ մեծ է անկանիլ ի ձեռս Աստուծոյ: Աչետարանի այս հաւատոյ վարդապետութիւն, ցնորք եւ երեւակայութիւն կը թուի անհատ երկրասիրաց առաջ. ուստի կ''ըսեն «Եկայք վայելեսցուք ի բարութիւնս, որ կան, զի չիք այլեւս յոյս կամ հանդերձեալ ի վախճանիլ մարդոյ»: Այս իմաստուն կարծուած չիմարներուն մի հաւատաք, կը զառանցեն, եթէ մարդոյն կեանք զրաւէր գերեզմանին մէջ, եթէ վհ եւ Աստուածպատկեր մարդոյն վայելք միայն այս տժգանչի աչխարհ լինէր, եթէ մարդոյն յոյս մեռնէր եւ վարձուց ակնկալութեամբ նա չհայէր երկինք, աւա՛ղ մարդ ողորմելի ու խեղճ էր արարածոց կարգին մէջ եւ ոչ իսկ երկարակեաց ճնճղուկէն երջանիկ կը լինէր նա: Եթէ այսպէս է եւ աներկայ մտօք կը հաւատանք հանդերձելոյն ինչպէս կ'ուսուցանէ եկեղեցին եւ կ'ենթաչաւորէ խորագիտացն Պօղոս թէ՝ Գերեզմանի հողին մէջ մարդ կը սերմանի իբրեւ մարմին չնչաւոր եւ կը յառնէ մարմին հոգեւոր: Ուրեմն մարդոյն վախճան երկինքն է, մարդն առ Աստուած պիտի դնայ, զի նորա նմանակից պատկերն է. Աստուած միացաւ մարդոյն հետ, պէտք է որ մարդն եւս իւր Աստուծոյն հետ միանայ, հոն կ'եղերի միայն վախճան հաւատացելոյն, եւ նորա փառքով միայն կը յագենայ անհուն տենչանք մարդոյն: Երանի՛ էր մեզ, եթէ այժմէն ուշարերելով մեր առօրեայ կեանք չափէինք այս գերագոյն վախճանին հետ, եւ այնպէս ընթանայինք ըստ Առաքելոյն, որ դիւրաւար մեզ երկինք հասնելու անձուկ ճանապարհ:

Հապա ո՛վ Քրիստոսի բարի հաւատացեալք, եթէ երկնից յուսով կ՚ապրիք աշխարհիս վրայ, գործեցէք մինչ օր կայ, վաստակեցէք մինչ ժամանակ ունիք, հատուցէք նախ սիրոյ պարտքեր, երկրորդ ընկերին պարտքեր, երրորդ նոյն իսկ անձին պարտքեր: Այս խուռն պարտականութեանց ցանկ Սուրբ դիրքն է, կարդա եւ կ՚ուսուցանէ քեզ ուրոյն ուրոյն, թէ ի՞նչ են քո որդիական պարտիք երկնից հօր, ահաւասիկ թուեմ քեզ: Սիրել զՏէր Աստուած յամենայն սրտէ, ոչ մի բան, դոր թանկ կը համարին մարդիկ աշխարհիս մէջ՝ փոխանակել նորա սիրոյն հետ, երկնչիլ ի նմանէ, քանզի տէր է եւ արդար, դիտէ պատժել մեսամոլարա ծառայ. սոսկ արտաքին փառիսական երեւոյթով չպաշտել զինքն, այլ առաւել սրտին խոնարհ ծնրադրութեամբ նորա առից պատուանդան, համբուրել. երախտագէտ լինել օրհնել նորա ամենամեծ անուն որ կանք կուտայ, որ արեւ կը ծագէ, որ անձրեւ կը ցօղէ, որ երկրէն հաց կը հանէ, որ բարւոյն եւ չարին իւր պարգեւ հաւասար կը բաշխէ: Զեմ դիտեր, այս անկիւռ երախտեաց փոխարէն պարգեւընկալ մուրացիկ մարդ ի՛նչ տրնտուր կարող է տալ, ուրիշ ոչինչ՝ եթէ ոչ առ Աստուած անվճար մնացած պարտիք գէթ ընկերին վճարելով կատարէ օրէնք:

Համառօտեմ քեզ նաեւ պարտուց հաշիւ, զոր ունիս առ ընկերդ: Գերագոյն ընկերասիրութեան հեղինակ եւ օրինակ Յիսուս է, նա աշխարհ եկաւ այսպէս քարոզեց, որ մարդոց ախանջին նորալուր կը հնչէր «Մեծ քան զայս սէր ոչ ոք ոյ եթէ ոչ զանձն դիցէ ի վերայ բարեկամին» նորա Սուրբ կտակն այս է, վերջի իրիկուն խօսեց եւ առաւօտ մեռաւ: Ինքն գնաց, բայց իւր Աւետարան կը խօսի, սիրեցէք զմիմեանս: դուք եղբայր էք: Ո՞վ աքանչելի սիրոյ խորութիւն եւ բարձրութիւն: ո՞վ կարող է զքեզ չափել, երկինք հողիզմնին չափ անհուն ես, Ովկիանոսին չափ առատ ես, չատ էր եթէ մարդիկ այս սիրոյ հոսանքէն մի կաթիլի չափ սիրէին դիրար, ամէն գրկանք եւ բռնութիւն պիտի խեղդուէր նորա մէջ: Մարդիկ ազատ եւ երջանիկ պիտի ապրէին, գայլեր ու գառներ ի միասին ճարակէին: Յիսուս ընկերասիրութեան հանդէս այսպէս կատարեց, Քրիստոնեայ դու, եթէ կարող չես նորա սիրոյն հետ մրցիլ, գէթ վճարէ ընկերասիրութեան պարտիքները որչափ ձեռնհաս ես, քաղցելոյն նկանակ մի հաց, կաթօտելոյն բաժակ մի ջուր, մերկին մի շապիկ, տուր այս փոքր գին եւ դնէ զարքայութեան մարգարիտ: Իսկ եթէ այլ եւս բարձրագոյն անձնանուիրութեամբ հանդիսանալ կ՚ուզես բուռն ընկերասիրութեան ասպարիզին մէջ. ահա քեզ օրինակ Հրէայ մեծն Մովսէս եւ Հայ քաջն Վարդան, թող Փարաւոնին տուն, թող անձնասիրութիւնդ եւ առանձին չահերու ագահ տենչանք, գնա՛ տառապեալ եղբօրդ այցելութիւն արա, նորա Սուրբ նախանձով վառուիր, զրկողին ձեռքէ փրկէ քու եղբայրդ, եկեղեցւոյ սիրով, Հայրենեաց սիրով, Ազգին սիրով մեռիր Աւարայրի դաշտին մէջ, կ՚ուխտէ քեզ Հայաստանեայց եկեղեցին, որ քո յիշատակն ալ խառնէ Սուրբ Վարդանին հետ: Այս մեծ անձնանուիրութեան արդիւնք Յիսուսի Խաչն բղխեց, յորում ինքն ընկերասիրութեան այն փրկաւէտ զոհ կատարելով կարմիր դրօշակ մի բացաւ Գողգոթային գլուխ, բիւրաւոր եկեղեցւոյ որդիք երամովին նոյն օրինակ տիրոջ Խաչով նահատակեցան. որոց մահ կեանք էր. բայց աշխարհիս անզգամները կարծեցին թէ յիմարաբար չարչարուելով մեռան: Ընկերասիրութեան պարտուց հաշիւն այս էր, կը մնայ արդ այն փոքր հաշիւ, զոր անձինդ պարտական ես, որ գրեթէ հիմն եւ սկիզբն է ընկերասիրական պարտուց, զի ազնիւ սիրոյ բողբոջ պէտք է, որ մարդոյն անձին արմատէն սկսի. նախ պէտք է մարդ իւր անձին դէմ հաւատարիմ մնայ, իւր պարտուց հաշիւները ուղղէ եւ ապա ընկերին: Ի՞նչ են այս ներքին եւ անձնուիրական պարտիքներ. չատ են, բայց գլխաւորն կը համարիմ միայն քանի մի պարտք յիշել ասա, որ է զգաստութիւն կրից եւ վարուց, հոգւոյ եւ մարմնոյ կեանքին. զգաստութիւն՝ ողջախոհ վարուց մէջ, զգաստութիւն՝ բարեխառն ժուժկալութեան մէջ: Զգաստութիւն սակաւապէտ կենաց մէջ, զգաստութիւն՝ արդար անտեսութեան մէջ, այսինքն տալ իւրաքանչիւրին բաժին, մարմնոյն՝ հաց եւ հոգւոյն՝ Աստուծոյ բան: Այս են մարդոյն երրակի պարտուց հաշիւները, զոր միայն գոյդն բանիւ բացատրեցի: Մեծն Պօղոս երբեմն

ի միասին բովանդակելով այսպէս կը խօսի «Զգաստութեամբ եւ արդարութեամբ եւ Աստուածպաշտութեամբ կեցցուք յաշխարհի»:

Այսօրիկ են ահա, ժողո՛վուրդ Հայոց, անհատական մարդոյն առ Աստուած, առ ընկերն եւ առ անձն ունեցած պարտիքները, բայց ազգ մի ամբողջ իւր միութեան մէջ մեծամեծ պարտիքներ ունի, ա՜հ, եթէ ազգ իւր անցեալոյն մէջ՝ Քրիստոնէական ընկերսիրական պարտքերը ճանչնար ու անթերի կատարէր, այսօր ներկային մէջ երջանիկ էր: Անցեալն էանց, կը մնայ մեզ անցելոյն փառքով եւ յիշատակով միշտ մորմոքիլ, բայց այս հերիք չէ, այլ պէտք է հետազօտել, քննել, դտնել այն ամէն աղէտից պատճառները, որք եկին հասին յարգս մեր, եւ քանդեցին Հայկայ տուն եւ հայրենիք: Թողլով արտաքին բարբարոս ազգաց յաճախակի արշաւանքներուն աւերած, բուն իսկ ներքին ընտանի եւ բնածին չարիքները, այն է տգիտութիւն եւ երկպառակութիւն բազմապատիկ վնասներ հասուցին: Երկպառակութիւն՝ տգիտութեան չար ծնունդն է, որ իրրեւ դարանակալ օձ մտաւ Հայոց դրախտին մէջ, սիրոյ եւ միութեան բողբոջները կրծելով չորցուց: Թող չի կարծէ մէկ թէ այս օձ միայն Հայոց աշխարհին մէջ մտաւ. ո՛չ, այդ օձ երկրագունդին վրայ ամենուրեք սողաց, ուր որ խաւար էր:

Ուրեմն, ժողո՛վուրդ Հայոց, այդ հին վիշապ օձին դլուխ չախչախելու համար, ուրիշ հնար մի փնտռէր, լոյս պէտք է, այո՛, պէտք է լուսով խաւար հալածենք եւ սիրոյ միութեամբ երկպառակութիւն վանենք: Այլ ինձ ցաւ է աստանօր, ո՛վ ազգ Հայոց, դու դեռ լուսոյ հրաշքին չես հաւատար, եւ այնպէս կը կարծես թէ քո ներկայ չարա՛ղէտից պատճառ տգիտութեան խաւար չէ, հապա չարիքներ դէպք են եւ համայն ազգաց ճակատագիր, որոց բաժանորդ դտնուած է Հայոց ազգ. եւ թերեւս ուրիշ կերպ ալ համարիս թէ քու թշուառութիւններդ Աստուածառաք են ինչպէս երբեմն կը կարծէր իսրայէլ եւ Տէր Աստուած ցոյց կուտար մարդարէին բերնով թէ «Կորուստ քո իքէն է, Իսրա՛յէլ: Իսկ եթէ տարակուսաբար կը հարցնես թէ այս կորստեան սահման մինչեւ յա՞րդ է, մինչեւ ե՞օթանասուն ա՞մ, այդ թիւը Բաբիլոնի դերեզաց աղատութեան սահմանն է. մինչեւ չորս հարիւր ա՞մ, ո՛հ այդ եւս անաւոյգ է, հապա մինչեւ յա՞րդ, լո՛ւր եւ մարգարէանամ քեզ:

Մինչեւ որ Աւետարանի պարզ դասեր սորվիս, մինչեւ որ Քրիստոնէական ընկերսիրութեան պարտիքներ ճանչնաս, մինչեւ որ մտաւորական տգիտութեան մուխէն ի լոյս դաս, մինչեւ որ դաստիարակութիւն սիրես եւ բարոյական լուծին տակ պարանոցիդ խոստութիւն խոնարհի, մինչեւ քո այն հին բարձրայօնութիւն փոխի ի լաւագոյն բարո–քաղաքակրթութեան, մինչեւ չես հառաչանաց ու աղաչանաց ձայնդ հասնի երկինք, եւ Տէր քո հասած հունձերուն մշակները հանէ եւ հայրենի եկեղեցւոյ տաճարին՝ Զօրաբաբել:

Այսչափ եւ այսօրիկ են ահա քո վերանորոգութեան պայմանները. փութա այլ եւս մի հեղգար. եթէ կ'ուզես քո գարաւոր աղէտներէն ազատիլ, օրինակ առ քեզ ու հետեւող եղիր աշխարհս ամէն յառաջադէմ ազգաց, որ դար մը առաջ քեզ պէս էին. իսկ այսօր հին աշխարհի մեռելութենէն կեն–դանացած յառաջ կ'երթան: Շուրջդ նայէ. ազգերն ամէն առողջացած անդամալոյծ վիճակէն՝ դէպ ի նոր կեանք կը վազեն. դու միայն մնացեր ես պրոպատիկէ ասպանին փակ, անչարժ նստած կողկողաքին ձայնիւ կը պաղատիս. «Տէր ոչ գոք ունիմ, որ արկանէ զիս յաւազան:» Այո՛, հիւանդ աչխարհս վրայ ոչ ոք օգնական, ընդունայն յուսով մի՛ սպասեր, դու ինքն ես քո օգնական, ջանք արա, չարժիր դէպ ի աւազան, Տէր քո մօտ կեցած է, ձեռք կարկառէ. խօսք տուր թէ կամիս ողջ լինել. առանց այս երաշխաւորութեան չիք քեզ բժշկութիւն:

Այլ դուք լծակից՝ եղբարք իմ, հրեչտակք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, չարժեցէ՛ք ելիրատայ յորդ աւազան. թող կրկին միրտուի ժողովուրդ ուսման եւ դաստիարակութեան ջրով. չարժեցէք ուսուցանելով, սփռեցէ՛ք, տարածեցէք Աւետարանի ազատարար լոյս եկեղեցւոյ որդւոց վրայ, որ զրկեալ են, որ հարստահարեալ են. ոչեւրեցէ՛ք այդ լքեալ ժողովրդոց սիրտ, որ լի է որմմութեամբ. յոյս տուք քաչալերեցէ՛ք, թող երկայնամիտ լինին, թող հաւատան թէ Աստուած վրէժխնդիր է, Տէր Աստուած ի–

բաւարար դատաւոր է, թէ նա զրկելոց աղաղակին ձայն կը լսէ: Բացէ՛ք Սաղմոս, տուէ՛ք ժողովրդոց ձեռք, թող աղօթեն Դաւթի բերնով. «Մինչեւ յե՞րբ մեղաւորք, Տէ՛ր, մինչեւ յե՞րբ մեղաւորք պարծեսցին: Ջժողովուրդ քո Տէ՛ր, խոնարհ արարին եւ ժառանգութիւն քո չարչարեցին: Զայրին եւ զպանդուխտն սպանին, զորբս կոտորեցին եւ ասացին, ոչ տեսանէ զայս Տէր եւ ոչ ի միտ առնու, Աստուած Յրիգորի, Աստուած Ներսիսի, Աստուած Ի— սահակայ եւ Աստուած մեր սուրբ Հարց»: Այս քո աղօթից մրմունջ, քո որտառուչ հեծեծանք կը հասնին երկինք, ժո՛ղովուրդ Հայոց. Գրիգոր եւ Ներսէս քո նուիրական աղօթից բուրվառն են, կը մատուցանեն զայն Աստուածպետական Ամբոխին առաջ: Արդարեւ քո տառապանաց օրեր երկարացան, դուն ալ այն գերեվարեալ Հրէից ազգին պէս մաչեցար օտարութեան Բաբիլոնին մէջ եւ նոյն իսկ հայրենի երուսաղէմին մէջ, կը տեսնաս դու եւ կը հանդուրժես, որ թշուառութեան հնոց զաւակներդ կը տապակէ: Ուսմի նոյն երեք մանուկներու ձայն կը կրկնես եկեղեցւոյդ մէջ. «Եւ արդ նուաղեցաք մեք քան զամենայն ազգս, եւ եմք տառապեալ յամենայն երկրի այսօր՝ վասն մեղաց մերոց»:

Տարէ՛ք, մի՛ վհատիք, Աւետարանի հեզ եւ համբերող որդիք, տակաւին պահ մի եւս այդ հրակէզ վշտաց. յառէ՛ք ձեր աչք դէպ երկինք, օրհնեցէք զԱստուած, հրեչտակ ամենակալին պիտի հասնի ձեզ ի զօրավիգ, երկինք օրհնութեան ցօղով պիտի չիջուցանէ այդ բոց, որ բնաւ գէղ չի ծախէ. Աստուած քո մէջն է, անկէզ եւ առանց այրման պիտի մնաս Քորեբ լեռան գլուխ վառուած մորենւոյն պէս: Ամէն ազգերէն նուազեալ ես, այո՛, որ երբեմն անթիւ անհամար բարգաւաճեալ էիր, եւ այսօրուան մնացեալ որդիքերդ սակաւաթիւ են: Բայց մի՛ վախնար թէ կ'սպառիս, կամ չորս հազար տարուան քո հինօրեայ յիշատակ պիտի բարձուի Նոյի եւ Մասեաց աշխարհէն եւ ընդմէջ Հայաստան անուն: Ո՛չ, դու Պարթեւական հօր, այն ժրաջան մշակին անկած սերբելի այգին ես, թէպէտ մեծամեծ որթերդ, ընտիր ընտիր ողկոյզներդ քո դրացի թշնամիներ անխնայ քանդեցին ու ճմրլեցին. այլ մնացորդ զաւակներովդ. գգեղ իրրեւ ճիւռ մի նախախնամող ձեռք դեռ անապական պահած է Աբեւելեան Դրախտին մէջ, զի Աստուծոյ օրհնութիւն կայ քու վրադ. թող աչխարհ գքեզ խոպանացած կարծէ: Նա, որ բարկացաւ քեզ եւ թոյլ տուաւ որ թշնամիք քո պարիսպներ քակեն, եւ անցաւորներ յափշտակեն. նա գարձեալ խնայելով պիտի պարսպէ գքեզ, անմատչելի մնաս եւ կրկին քաջաբեր որթերովդ բարգաւաճիս: Ով չի դիտեր թէ դու Քրիստոնէական Սուրբ կրօնին հաւատացող ուրն ես, Աւետարանի ժրադործ մշակներ, Թադէոս եւ Գրիգոր արիւնով պատուաստեցին գքեզ այն ճշմարիտ որթին վրայ որ ձողաբարձ անկեցաւ Գողգոթայի դարին գլուխ, ուր Քաչին հնձան ճմլեց մարմնացելոյն Աստուծոյ կուսաբեր ողկոյզ ցաւտեց փրկաչէտ արիւն, կենդանացաւ հողագունդ: Ցիսուսի որթն անմահ է, հաւատա՛ մի երկմտիր, այս անմահ որթին վրայ հաստատուած ուռերդ յաւիտեան անմահ պիտի մնան:

Բայց մի մոռնար, յիչէ՛ Աւետարանին սպառնացող առակ. «Ծառին տակ պատրաստ է», եթէ պտուղ չըտաս, եթէ հրէական ցանկասպառ այգւոյն պէս խաղողին տեղ փուչ բերես, աւա՛ղ քեզ դի սուր յօդիչ մի կայ գքեզ զարմանողին ձեռք, այն ամէն ուռ, որ անպտուղ է, պիտի կտրէ յորքէն, որ առաջնայն ցամաքելով կենդանարար կեանքէն կը զրկուի, իսկ որ պտուղ բերէ՝ մեծ խնամով կը սրբէ գայն, որ առաւել պտղաբեր լինի: Ո՜վ քանի՛ մեծ է մեր երկնաւոր հօր մարդասիրական գորով, որ Տէր է, այլ իրրեւ ծառայող մշակ իւր սերբելի որդւոյն անկած նկեղեցւոյ որթատունկները կը խնամէ: Օ՜ն ուրեմն, ժողովուրդ Հայոց, պտղարերենք, զի Տէր Աստուած անպտղատուռ ազգաց հաստատմամբ որթերը հիմնովին կը քանդէ եւ կը բառնայ աչխարհէս: Ուստի խոնարհելով երկնից առաջ՝ Դաւթին ձայնով Երեմիային ողբով պաղատինք առ Տէր. «Աստուած զօրութեանց, դարձ հայեաց երկնից եւ տես այց արա այգւոյս այսմիկ եւ դարման տար սմա, զոր տնկեաց աչ քո, յիչե՛ Տէր, որ ինչ անցք անցին ընդ մեզ, նայեաց եւ տես զնախատինս մեր, ժառանգութիւն մեր դարձաւ յօտարութիւն եւ հայրենի բնակութիւն մեր ի դառն նժդեհութիւն, աղքատացաք, կարօտացաք

Տէր, զմուր մեր զնոյ արբաք եւ հաց մեր դառնութեամբ ճաշակեցինք, համական եղեաք եւ յամէն ուրեք թափառեցաք եւ ոչ զտաք հանդիստ: Լքան յուրախութենէ սիրտք մեր, եւ դարձան ի սուգ օրհնութիւնք պարուց մերոց, անկաւ պսակն ի գլխոց մերոց, վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, զի մեղաք: Վասն այսորիկ տուաւ մեզ սիրտ ցաւագին, վասն այսորիկ խաւարեցան աչք մեր ի վերայ լերինն Սիօնի, զի դարձաւ յապականութիւն եւ աղուէսք մուտ եւ ել առնէին ի պահս նորա: Եւ դու, Տէր, յաւիտեան կաս եւ Աթոռ քո յազգէ մինչեւ յազգ, ընդէ՞ր մինչեւ խապառ մոռացար զմեզ, հարեր թողեր եւ լքեա՞ս զմեզ մինչ յերկար ժամանակս: Դարձո՛ զմեզ Տէր, եւ դարձցուք, նորոգեա զմեզ Տէր, իբրեւ զաւուրսն զառաջինս, մինչ մերժելով մերժեցեր զմեզ զի բարկացաւ սրտմտութիւն բարկութեան քո մինչեւ խապառ:»

Այսպէ՞ս կ'ողբար ու կը պաղատէր Երեմիաս հին Երուսաղէմի համար, այսպէ՞ս պէտք է նատինք ու ողբանք նոր Սիօնի որդիքս հայրենի եկեղեցւոյն համար: Բայց պահ մի եւս դուլ եւ դադար տուր քեզ, հերիք լաս, հերիք ողբաս իբրեւ յուսահատ, կանգնիր, թօթափէ ի քէն մոխրաց փոշիներ, կարդա զՏէր Աստուած քո, քաջալերեաց, զօրացիր որ տառապեցոյց զքեզ, նոյն պիտի ողորմէ, զի ողորմութիւնք Տեառն անսպառ են եւ ոչ նուազին զթութիւնք նորա:

Այլ արդ, դառնալով ի ձեզ՝ սիրովն Քհսուսի կ'աղաչեմ եւ կը յորդորեմ զձեզ, ո՛ լծակից եղբարք իմ, որ Աւետարանին պաշտօնեայ էք, որ Քրիստոսի հօտին հովիւ էք, որ Եկեղեցւոյ դերդաստանին անառես էք, որ կենաց բանին քարող էք, որ աչխարհի լոյս էք, Աստուծոյ տան ճրագն էք, ժողովրդոց աղն էք, նոր Սիօնի Մարգարէ էք, Դաւթի եւ Երեմիասի ոգւով սիրեցէք եկեղեցին, վչտակից եղէք նորա խաչակրութեան մէջ, յոյս տուք, զօրացուցէ՛ք լքեալ ձեռքեր, կթուցեալ ծունկեր, թող համբերեն խապառ, իսպառն մօտալու է, աղէտներ վախճան ունին, Հայք պիտի ապրին, եւ փրկուած են այսօր:

Քարոզեցէ՛ք մի միայն բան, այլ եւ հաց· յուշ բերէք՝ զքեզ Քհսուս նօթի ժողովրդոց հաց ալ բաչխեց· հոգւոյ կեանքին հետ, աչխատեցէք մարմնոյն կեանքն ալ բարւոքել: Ծնեհսութիւն քարոզեցէք, զղուչացուցէ՛ք ժողովուրդ զեխ եւ չռայլ կեանքէն, քարոզեցէ՛ք քաղաքացւոց որ արհեստ սորվին, ընկերութիւններ կազմեն, չհավաճառութեան հետեւին· քարոզեցէ՛ք զեղացւոց, հայրենի հող սիրեն, ամոլ՝ եզներ սիրեն, մաճ սիրեն, քրտինք չհարեր հողի վրայ թափեն, չարաչար պանդխտութեան չդիմեն· Քարոզեցէ՛ք առ հասարակ եկեղեցին սիրեն, դպրոց սիրեն, լոյս սիրեն, դաստիարակութիւն սիրեն, Ազգ սիրեն, Հայրենիք սիրեն, Երկինք սիրեն, Հայր սիրեն, նորա Արքայութիւն խնդրեն եւ բաւական է:

Այս է քո փրկութիւն եւ կեանք, ժողովուրդ Հայոց· յանձն առնեմ զքեզ Տեառն, նա հովուեսցէ զքեզ, եւ քեզ ինչ ոչ պակասեսցի:

———o———

ԽՕՍՔ

ՀՐԱԺԱՐՄԱՆ
ԽՐԻՄԵԱՆ
Ս· ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՀԱՅՈՑ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ

64–ՐԴ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԻՍՏԻՆ ՄԷՋ

ՈՐ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱՒ 1873 ՕԳՈՍՏՈՍ 3–ԻՆ

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՔ ՀԱՅՈՑ

———o———

Այսօր իմ արձակման օրն է, կ՚աղաչեմ, որ թոյլ տաք այս Տաճարին մէջ, Հայոց Երեսփոխանութեան առաջ, մի քանի խօսք խօսիմ· եւ արձակում խնդրեմ այս Ատենէն, որ 1869 Յունուն Սեպտեմբեր 4–ին իւր քուէի ազատ ընտրութեամբ զիս կապեց եւ Տարօնէն վարեց մինչեւ ցայս վայր: Նոյն տարւոյ Նոյեմբեր ամսոյ սկիզբը, Պօլսոյ Մայր Եկեղեցւոյ բեմին վրայ մեր Գահակալութեան հանդէսն կատարուեցաւ: Զգիտեմ, կը յիշէ՞ք, այն իմ Մաղկազարդի օրը, ես խօսք տուի Ձեզ եւ ուխտեցի այսպէս· «Երեսփոխա՛նք եւ Ժողովո՛ւրդ Հայոց, դուք զիս բազում դժուարութեամբ յայս գահ բարձրացուցիք, կ՚ուխտեմ ահա՛ յանդիման Ձեր, որ առանց աչքառութեան ես ինքնին կ՚ընթամ այս գահէն, խոնարհ յարգանօք համբուրելով համայն Ազգի կնիքը կրող Ձեր վճռակիրը· զի օրինօք կապեցայ· կը փափաքիմ դարձեալ օրինօք արձակիլ: Միայն սա կ՚աղաչեմ, վասն փառաց Եկեղեցւոյ եւ Հայոց Ազգին, խաղաղութեամբ թողէ՛ք որ երթամ:

Այո՛, մեծ ակնկալութեամբ ընտրեցիք զիս ու բերիք· գիտե՛մ, դըժուարին է դիւրութեամբ թողուլ: Ի՞նչ էր արդեօք Ձեր եւ հանուր Թուրքիոյ Հայոց ակնկալութիւնը: Ահաւասիկ· կ՚ակնկալէիք որ Մրմեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ փառք կը յաւելուր· կը յուսայիք թէ նա եկեղեցւոյ պաշտօնէից աղաւաղ դրութիւնը կը վերանորոգէր· կը հաւատայիք որ նա անդաստար քարոզելով՝ գպրոց, դաստիարակութիւն, լոյս եւ այլն· աղգային յառաջդիմութեան կառք կը վարէր եւ դէպ ի իւր նպատակ կը տանէր: Թո՛ղ այս մեծ ակնկալութիւն, մի եւս այն էր, թէ Մրմեան, իբրեւ Սահմանադրական Պատրիարք նա ինքն ձեռնհաս պիտի լինի չոյս եւ արագապէս իւր Արծուի թեւերով Սահմանադրութիւնը բառնալ ու տանել սփռել Հայոց աշխարհին վերայ· քաղաքացին եւ չինական, գիտուն եւ ոամիկ առհաւասարակ միահամուռ մկրտել՝ լուսաւորել եւ նոր սահմանադրական ժողովուրդ կազմել: Առաւել քան զայսոսիկ, ամենամեծ ակնկալութիւն գաւառացի ժողովրդոց այն էր, թէ Մրմեան Պատրիարք եղաւ, ուրեմն աւելի՛ս, պէտք էր որ ազատուինք հարստահարութեան ամէն ձեւերէ: Զարմանքն այս է· որ ես էլ ճիշդ Ձեզ նման կը հաւատայի թէ կարող եմ այդ մեծամեծ հրաշքները գործել եւ արդիւնաւորութեամբ պսակել այդ

նախթուեալ մեծամեծ ակնկալութիւնք: Սորա համար իմ սրտի գեղուն ղաւակմամբ եւ անկիւիս երեւակայութեամբ չափեցի թէ արդեօք Տարօն Քռղում, Վարագ Թողում, իմ այն փոքրիկ ազարակինը՛ը, յորս կ՝աշխատէի եւ կը մխիթարուէի գոնէ դուղնաքեայ վաստակօք, ու երթամ Մեծն Բիւզանդիոն Հայոց Պատրիարք լինիմ, պիտի կարենա՞մ ասկէ աւելի ազգին չհասարեր լինել: Անկեղծարար խոստովանելով՝ ես կը ճանաչէի զիս, թէ Պատրիարքութեան լարձր Աթոռին վայելուչ յատկութիւններ չունէի, ոչ իմաստութեամբ, ոչ ուսումնականութեան հանճարով, ոչ քաղաքագիտութեամբ եւ ոչ մի քանի լեզուաց հմտութեամբ: Այսչափ տկարութեամբ հանդերձ, քա՛ւ թէ փառասիրութեան տենչանք մղեց զիս յայս պաշտօն. ոչ, այլ միայն Ազգի սէրն եւ Հայրենեաց օգնելու եռանդն: Ինքնին այս միայն կը մտաբերէի, թէ պահ մի երթամ պատրիարքութեան Գահին վերայ կեռնամ, թերեւս այդ իշխանութեան կեդրոնէն ձեռնհաս լինիմ դարման մի գտնել ու հայթայթել բազմակարօտ Ազգին: Իմ այս ապիկարութեանս չափը նոյն իսկ Երեսփոխանական Ժողովը քաջ իսկ դիտէը. Աբրիմեան իւր Ազգին անձնանօք չէը, բայց չդիտեմ թէ ի՞նչ նպատակաւ, գուցէ խաղաղութեան համար, պահ մի ապշեցաւ ու մոռացաւ Սահմանադրութեան օրինադրած անժխտելի յատկութիւնները, եւ ընտրեց մարդ մի, որուն կեանքը առաւել կը սիրէր լեռ, դաշտ եւ վանական զբաղմունք: Բայց ասկէ աւելի ի՞նչ պիտի ընկիր, Երեսփոխանութիւն Հայոց, նախագահակ հեռատեսութեամբ հայտնեցիր, որպէս զի ժամանակին հնձէիր առանց չուարմանի: Վանայ փոքրիկ ագարակի մի մէջ ինքնաբոյս Աբրիմեան գտար. վա՛չ, ասիր ու ընտրեցիր: Այդ ինքնաբոյս ծառերուն պտուղ այսչափ է. Իրաւունք չունիս տրտունջ բառնալ:

Երեսփոխանութիւնն զիս Տնտես կարգեց. անչուշտ իր իրաւունքն է համար պահանջել. տակաւին պայմանաժամ կար, բայց ես կանխեցի իմ համարս տալ, մտածելով որ, եթէ Թողում, այլ եւս ժամանակ անցնի, առաւել եւս պիտի ծանրանան յիմ վերայ համարատուութեան պարտիք: Մինչեւ նոյեմբեր ամսոյ սկիզբը մեր ընտրութեան չորրորդ տարին կը լրանայ. եւ ես կ՝ամաչեմ թէ այս չերկանին մէջ ո՞ր գործեր յառաջ բերեմ ու թուեմ. որ ինձ եւ Սահմանադիր Վարչութեան գոնէ փոքր ի շատէ պարծանք լինին եւ Ազգը յոյսերով ոգեւորի:

Վաթսուն երեքերորդ անգամ Երեսփոխանական Ժողովոյդ նախագահեցի. ի սկզբան՝ երբ առաջին նիստն կազմեցաւ, տեսան բայսուեցաւ, ի՞նչ էր նախագաս եւ կարեւոր խնդիրն — ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ: Զորս տարուան չերկանին մէջ, այս ամենակարեւոր խնդիրը խնդրոց կարգին մէջ անլուծելի մնաց. Ցանձնաժողովի նախապատրաստեալ ծրագիրը մերժուեցաւ, որպէս զի լաւագոյն եւս ծրագրուէը: Քանի մի ամիս յառաջ նոր վերաքննիչ Ցանձնաժողով մը եւս ընտրեց Երեսփոխանութիւնն. այդ Ժողովն, ինչպէս որ կը լսեմ, դեռ եւս ոչ հատուած մի վերաքննեց: Այս խնդիրն այսպէս տակաւին անկատար կայ ու կը մնայ: Երեսփոխանութիւնն այլ եւս ի՞նչ խնդիր լուծեց. Սսոյ խնդի՞րը լուծեց. այո՛ այս խնդիրը լուծեց մեծ հեռատեսութեամբ: Հարստահարութեան խնդի՞րն յուզեց. այո՛ այս խնդիրն մահու եւ կենաց խնդիրը էր տառապեալ Ազգի մի համար. զոր երկիցս Բարձրագոյն Դրան յանձնելով չնորհ եւ զթութիւն հայցեցինք յանուն Ազգին, եւ դեռ կ՝սպասենք այցելութեան: Կան ուրիշ քանի մի Ընդհանուր Ժողովոյ տեսան ելած խնդիրներ. զոր օրինակ,

Առեւտական կանոնագրութեան խնդիր.

Կեդրոնացման եւ Ապակեդրոնացման խնդիր.

Կաթողիկոսական եւ Պատրիարքական յարաբերութեանց խնդիր.

Վեհափառ Կաթողիկոսի կոնդակի խնդիր.

Ազգամարտյ Կաթողիկոսութեան խնդիր:

Սոյն խնդիրներէն թէ ո՞րն կարեւոր էր, եւ ո՞րն անկարեւոր. ո՞րն լուծուեցաւ եւ ո՞րն անլոյծ մնաց. Ձեզ կը թողում իմաստասիրել, թէ արդեօք չահեցա՞՝ թէ ի զո՛ւր վատնեցաւ Երեսփոխանական Աւեանն:

Քաղաքական Ժողովոյ, Տեսուչ Խորհրդոց, Կրօնական Ժողովոյ, Հոգաբարձութեանց, մէկ խօսքով համայն Ազգային Վարչութեան գործքեր

եւ որոշումները: Դիւանական վիճակագրութիւնն կրնաք տեղեկանալ թէ այլ խնդիրները եւ զործերը ամենամեծ մասամբ անհատական եւ մասնաւոր են: Այ՛սպիսի անթիւ եւ անհատնում խնդիրներով միշտ զբաղեցաւ Ազգային Վարչութիւնն իր ամէն ճիգերով, բայց ի չԸնդհանուր ժողովին: Այսչափով պահ եղաւ եւ երբէք չխնայեցաւ՝ թէ սահմանադիր օրինաց առաջ իւր մեծ պարտիքն էր նկատել Ազգին վիճակը, Ազգին վիճակը, ընդհանուր խնդիրներ յառաջ բերել, այն խնդիրներու համար է խօսքս, որ Ազգին կեանքը վերանորոգել կ՛երաշխաւորէին: Սոյդ խօսելով, ես ընդ աչս դասել չեմ ուզեր. եւ չեմ կրնար մեզադրել կրօնական եւ ֆազաբական ժողովները, թէ Ազգին ընդհանուր խնդրոց համար նոքա եւս ինձի պէս չեն խորհիր եւ չեն մտաբերեր: Այո՛ թերեւս առաւել քան զիս կ՛զգան ու կը խորհին Ազգին պէտքերը: Բայց ե՞րբ, ո՞ր ժամանակին մէջ ձեռնհաս են խորհելու. այդ ժամանակին ինձ համար անծանօթ է. զի խուռն եւ բազմապիսի մասնական խնդիրներ յափշտակիր են զանի: Դիւանին վերայ խոնած թուղթերը, Սարկաւագանի զրան վերայ կեցած ճնշող ժողովուրդր քեզ ե՞րբ ժամանակ կուտան որ զոնէ օր մի, պահ մի, Ազգին ընդհանուր եւ նեղբին խնդրոց վերայ խորհիս: Ինչպէս են,

Ա. Ազգային Վարչութիւնն իրաւունս կեդրոնական եւ հանրային զրուցեան վերաբեր. կ. Պոլսոյ համար առանձին Տեղական Վարչութիւն կազմել:

Բ. Ազգային պահեստիկներ՝ բարեխնամ կառավարութեան հետ ուղեցած յարաբերութիւնն աւելի օգտակար եւ օրինաւոր զրութեան վերածել:

Գ. Սահմանադրութեան ընտրողական օգտակար սկզբունքը չարաչար չզործածուելու համար՝ ապահով եւ կարեւոր եղանակ որոշել:

Դ. Ազգային տուրքը կանոնաւորել եւ ընդհանրացնել:

Ե. Ազգային պահեստիկութեան համարատուութիւն պարտաւորիչ եղանակի մէջ դնել:

Զ. Եկեղեցականաց ներկայ անկերպարան վիճակը եւ ընթացքը կերպարանաւորել եւ կանոնաւորել, համաձայն Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ նախնի ոգւոյն օրինաց եւ ուղղութեան:

Է. Առաջնորդական պահեստիկաւարութեան եւ համարատուութեան օրինաւոր եւ անխուսափելի եղանակ սահմանել:

Ը. Ազգային վանօրէից եւ եկեղեցեաց կալուածներն ու եկամուտներն ապահովել եւ Ազգի բարոյական օգտին ծառայեցնել:

Թ. Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ անկախութիւնն հաստատուն պահելու եւ քրիստոնէական ճշմարիտ դիտութեան լոյսը Ազգին մէջ ծաւալելու համար ամէն կարեւոր միջոցներ ձեռք առնուլ. եւ ջանալ Ազգին մէջ պատահած կրօնափոխութեան առաջքն առնուլ:

Ժ. Ազգին մէջ ուսումն եւ դիտութիւն ծաւալելու համար նոր եւ ազդու միջոցներ ձեռք առնուլ:

ԺԱ. Ազգային դաստիարակութեան համար զրամագլուխ հաստատել:

ԺԲ. Նախակրթական ուսումն ընդհանրացնելու դիւրութիւններ զբաղել, եւ քանի մի կեդրոնական բարձրագոյն ուսումնարաններ բանալ:

ԺԳ. Հայոց ազգային ընտանեկան կեանքն, այն է՝ ամուսնական եւ բարոյական կապերը ամրապնդել. դեղծումներ բառնալ, պանդխտութեան առաջքն առնուլ եւ Ազգը մի հանրական ընտանիք կազմելու զրութեան վերածել: Ներքին եւ արտաքին հարաբերութիւնները բառնալու համար բարեխառն Տէրութենէն աւելի զօրաւոր միջոցներ խնդրել. Գաղթականութիւնն արգելուլ. Ազգային անհատական իրաւունքները պաշտպանել, որով եւ Ազգի ամրապնդութիւնն ապահովել:

Վարչական ընթացից նկատմամբ սոյն համառօտ դիտողութիւններս յայտնելէն յետոյ՝ դիտեմ անհամբեր կը սպասէ երեսփոխանական ժողովէ, որպէս զի փութամ յայտնել այն կարեւոր պատճառներն, որք անհրաժեշտ կերպով ստիպեցին զիս լինթնակամ յօժարութեամբ հրաժարիլ: Հեռատեսութեամբ նկատելով որ Ազգին չահ, եկեղեցւոյ չահ, ժամանակի ծանր ծանր պարագաներ, այսպիսի պահ մի կը պահանջին կրնէն: Սահակ Նահապետին չափ պատրաստ եմ առ այս, միայն կ՛ազաչեմ որ երեսփոխանական ժողովէ իւր սուր վճիռը պատրաստէ:

Իմ հրաժարելուս առաջին պատճառն ձանձրութիւն եւ յուսահատութիւն է. դործելու համար եկայ, եւ բան մի չդործեցի. մէկ երկու տարի իրրեւ անփորձ, հազիւ թէ փոքր ի շատէ խելամուտ եղայ Ազգային դործոց եւ ընթացից: Այսօր չեմ համարիր այսպէս խոստովանիլ. վասն դի եւրոպայի ամենէն իմաստուն կարծուած անձն իսկ տակաւին կարօտ է փորձառութեան եւ դործակից աշակցութեան:

Սոյն փորձառութեանս մէջ ստուգապէս վերահասու եղայ եւ կը վկայեմ առաջի ազգին եւ երեսփոխանութեան որ Սահմանադրութեան տրամադրած քանի մի ժողովներն երբեք անրաւական չեն Հայոց Ազգի պէտքերը հոգալ: Մի կրօնական ժողով ունիմք, որուն պարտքն էր ըստ եկեղեցւոյ օրինաց եւ սահմանադրութեան՝ եկեղեցին բարեղարդել, Բարեպաշտութիւնը եւ կրօնի զգացումն ժողովրդոց սրտի մէջ կենդանի պահել: Այս պարտքերը կատարելու յաջողեցա՞ւ արդեօք. եթէ հարցնէք՝ պիտի պատասխանէ՝ ո՛չ. վասն զի ժամանակ չունեցաւ, թո՛ղ թէ զաւառական եկեղեցւոց համար հոգալ եւ բարեկարգութեան օրէնքները տալ՝ նոյն իսկ մայրաքաղաքիս երեսուն եւ երկու եկեղեցւոց եւ այսքան քահանայից պէտք եղած բարեկարգութիւններն հաստատելու անձեռնհաս եղած է միշտ, եւ այս դրութեամբ երթալով՝ ոչ մի ժամանակ ձեռնհաս պիտի լինի:

Սահմանադրութիւնն՝ մի անվարձ եւ անթոշակ ֆաղաքական ժողով ստուած է Ազգին համար, որուն պարտքն է Թուրքիոյ երեք միլիոնի մօտ ժողովրդոց պէտքերն հոգալ, չաբաթն մի անգամ խորհուրդ կազմելով եւ այն հազիւ երեք ժամու տեւողութեամբ: Մեր ֆաղաքական ժողովոյ վիճակն անձամբ եւ ներկայութեամբ նկատեցի. տեսայ որ այս ժողովն միշտ անձեռնհաս եղած է նոյն իսկ դատական եւ այլ մասնաւոր խնդիրներ լուծել, թո՛ղ թէ Ազգին ընդհանուր ներքին եւ կենսական խնդիրները յառաջ բերել եւ խորհիլ: Կ՛աղաչեմ, ծանրաբեռնած է այդ ժողովը. վերուցէ՛ք իւր թիկանց վրայէն բոլոր Դաւառական խնդիրները, տեսցուք թէ դա կրո՞ղ է նոյն իսկ Մայրաքաղաքիս Թաղային դործերը կարգադրել. եւ ահա՛ այդ դործերուն երեսէն է, որ երկի Հայոց Պատրիարքարանը կուուշ ասպարէզ դարձաւ ի ցաւ ամէն ողջմիտ աղդասիրաց: Այսպէս է նաեւ միւս Տեսուչ Խորհրդոց վիճակն, որոց դործելու ասպարէզն միայն մայրաքաղաքիս չրջանակն եղած է եւ միթէ ի Պրուսա եւ ի Թօտոսթօ երթալու ժամանակ ունի՞ն:

Դիտէ երեսփոխանութիւնդ, որ Սահմանադրութիւնն աշխատութեանց բաժանման սկզբունք ընդունած է. ուստի, վարչական ընթացից գոնէ ըստ մասին դիւրութիւն մի տալու համար, ասկէ իրր տարի մի յառաջ այս դժուարին իրաց պարադաները մի համոզական բանիւ ու արդարացի փաստերով ֆաղաքական ժողովոյ Ատենին ներկայացուցի, խնդրելով՝ որ երկու մասնաժողովներ յատկանան. ժողով մի Տեղական դործոց, ժողով մի Ֆաւառական մասնաւոր գործոց: Մեր այս պարզ եւ օրինաւոր խնդիրն այնքան թիւր կարծիքներու ենթակայ եղաւ ֆաղաքական ժողովին առաջ որ աւելորդ եւ անկարեւոր դատեց զայն ուշադրութեան առնուլ, եւ ես խոհակնութիւն համարեցի չվնդիլ մինչեւ ժամանակ անցնի եւ փորձառութիւնն դիրենք համոզէ: Այն օրէն եւ այս խնդրէն ծնաւ անհամաձայնութիւն մեր եւ ֆաղաքական ժողովին մէջ, եւ երթալով մեծցաւ այլ եւ այլ առիթներով: Զարմանալ պէտք է. թէ այս ամենապարզ խնդրէն կարելի՞ է յոռի նպատակ մի հանել եւ մինչեւ իսկ ասել թէ՝ հակասահմանադրական է այս դրութիւն եւայլն: Երբ տեսայ, որ ֆաղաքական ժողովն, այս խնդրոյն չուեքն միշտ կը խրտչի, այլ եւս անկարելի է ընդունել ասլ՝ խորհեցայ հիմնական կերպով այդ խնդրոյն լուծումն Ընդհանուր ժողովին բերել Վերաքննիչ յանձնաժողովին ձեռօք:

Ուստի, իրր երկու ամիս առաջ, երբ ինքն պաշտօնական դրով մեր ֆիժողութիւնը խնդրած էր Սահմանադրութեան յօդուածոց մասին, յայնժամ պատեհ առիթ համարելով այս ամենակարեւոր խնդիրն, իրրեւ առաջին դիժողութիւն, դրեցի եւ անձամբ մատուցի Ճանձնաժողովին, եւ շատ համոզիչ փաստերով խօսեցայ, բացատրեցի խնդրոյ բուն ոգին եւ օգուտն որ թէ մանուկ լսէր, կը համոզուէր: Բայց ցաւօք սրտի կը յայտնեմ յԱտենի Ազ-

գային ժողովոյս, թէ ինչպէս Քաղաքական ժողովը՝ նոյնպէս եւ վերաքննիչ Ցանձնաժողովը նուազ կարեւորութիւն ապալով մեր խնդրոյն. զայն մասնաւոր տեղեկագրով Ընդհանուր ժողովոյս բերել հարկ չէ համաբած, Ժողովը՝ որ Սահմանադրութիւնն ամրողջ վերաքննուելէն յետոյ Ընդհանուր ժողով գայ: Աստ ահա՛ իմ համբերութիւն հատաւ, զի ես չգիտեմ ու չեմ հաւատար թէ այդ վերաքննութեան ատարտամ՝ ո՞ր թուականին է: Այս խնդրոյն ոգին լաւ ըմբռնելու համար պէտք է կարդամ Ցանձնաժողովին տուած առաջարկութեան ճիշտ պատճէնը եւ ապա դառնամ ու բացատրեմ երկրորդ պատճառը, որ մերհրաժարման փոքր առիթ չէ:

Վսեմաշուք Ատենապետ

Ազգ. Սահմանադրութեան վերաբննիչ Ցանձնաժողովոյն

Քանի մի օր յառաջ յայտագիր մը ընդունեցի վերաբննիչ Ցանձնաժողովոյն Ատենէն որով մեր կարծիքն ու դիտողութիւնները կը խնդրէ Սահմանադրութեան մէջ պարունակեալ վերաբննելի յօդուածոց վերաբ:

Ա՛ն այս, ինչպէս բերանացի Ձեր Ատենին խօսեցայ, առ այժմ միայն խնդրոյ հակիրճ քանիւ առաջին դիտողութիւնս կը յայտնեմ:

Ազգային վարչական կազմութիւնը (բաց յ'ընդհանուր ժողովէն) միշտ անբաւական եւ անձեռնհաս է համայն Թուրքիոյ Հայոց Ազգին խնդիրները ըստ օրինի եւ ընթացիկ հարմարական լուծելու, թէ՛ օրուան պատահական խնդիրները, թէ ներքին եւ կենսական գործերը, որ անհատական մասնաւոր անձի մը կամ առանձին գաւառի մը չեն վերաբերիր, այլ բովանդակ ազգին, Ձի Ազգին շահ եւ յառաջդիմութիւն այս խնդրոց մէջն է: Այս խնդիրներն իսպառ բարձի թողի եղած են, միայն բերանով կը խօսուին. լրագիրք կը հարոզեն, բայց առանց արդեանց եւ առանց ձեռնարկութեան մնացած են մինչեւ ցայսօր, եւ սորա ներքին բուն պատճառն է վարչական ժողովոց սակաւութիւնը եւ ժամանակի անձկութեան պակասը:

Ազգային Սահմանադրութիւնն Թուրքիոյ Հայոց իւր առտնին խնդիրները լուծելու համար միայն մի Քաղաքական ժողով, մի Կրօնական ժողով եւ իրենց հանի մի մասնաւոր ճիւղերը հաստատած է: Այս ժողովները շաբաթը միայն երկու անգամ հազիւ կարող են ժողովիլ ժամ ուրիշ եւ շատ անգամ անցած՝ ատեանը բանալ, խնդրոց կարգը յառաջ բերել եւ լուծել: Եթէ կայ կէտ մի, որ Սահմանադրութեան խմբագիր ժողովոյ մտէն վրիպած է, ահա այս կէտն է, ինձ այնպէս կը թուի որ այդ օրէնքը խմբագրող ժողովը բերեաս նկատելով որ Սահմանադրութենէն յառաջ միայն Գերագոյն եւ Հոգեւորական երկու ժողովները կարող եղեր են Ազգը կառավարել, եւ ներա խնդիրները լուծել: Ուստի Գերագոյն ժողովին տեղ՝ Քաղաքական ժողով եւ Հոգեւորականին տեղ՝ Կրօնական ժողով բաւական եւ շատ համարեր է: Արդեօք չե՛ն մտածեր եւ չեն կրցեր նախատեսել: Եթէ Սահմանադրութենէն առաջ Հայոց համար տարեկան հազար խնդիր կար, Սահմանադրութենէն յետոյ երկու հազարի հասաւ, զի խիստ բնական է. երբ ժողովուրդը բուէի իրաւունք ստանայ, երբ Ազգին մէջ պարտուց եւ իրաւանց սկզբունքն օր ըստ օրէ յարգուի, անշուշտ բազմապատիկ խնդիրներ կը ծնանին, եւ այս խնդիրներն շատ անգամ վէճ եւ կռիւ, որոյ հետեւանքն եղած է միշտ չարաչար զբաղմունք վարչական ժողովոց: Թո՛ղ այս, ոչ միայն Սահմանադրութիւնը Հայոց խնդիրներուն թիւը տասներկու տարուան միջոց բազմապատիկ առաւելցուց. այլ եւ ժամանակ, յառաջդիմութիւնն, ամէն օր. աւէն ժամ եւ նոյն իսկ վայրկեաններուն մէջ խնդիրներ կը ծնանին: Այս ոչ միայն մարդն՝ այլ եւ Աւետարանին վկայութիւնը կը ստուգէ թէ՝ վաղեան օր իրեն համար խնդիր ունի. «Ոչ գիտես թէ վաղիւն զի՞նչ ծնանելոց է»: Սահմանադրութիւն գծողներն ասկէց դուրս ուրիշ վրիպակ մի եւս ունին, մասնաւոր խնդիրներն՝ ընդհանուր խնդրոյ հետ շփոթեր են. զոր օրինակ՝ բուն Մայրաքաղաքիս տեղական գործերը Գաւառային եւ ընդհանուր խնդրոց հետ խառներ են: Փորձառու ճշմարտութեամբ վերահասու լինելով կը վկայեմ թէ Սահմանադրութեան հաստատած հանի մը անձուկ ժողովները բաւական չեն իսկ ներկայ դրութեամբ Մայրաքաղաքիս մէջ գտնուած բնակչաց գործերը կարգադրել, թո՛ղ թէ հանուր Գաւառա-

կանաց: Ստուգապէս խօսելով որ Պօլսոյ համարեա քէ, հարիւր հազար Հայ բնակչաց խնդիրները, կը հաւասարին երկու միլիոն գաւառացի Հայոց խընդիրներուն, կը թողում, չեմ յիշեր քէ ինչպէս շատ անգամ Տեղական խընդիրները նախապատուութեամբ եւ զօրութեամբ կը նուաճեն Գաւառացւոց խնդիրները: Այս շփոթութիւնը եւ այս ընթացքը, մեծ եւ ահագին գրկանքներ պատճառած է երկու մասին եւ, քէ՛ Մայրաքաղաքիս Հայոց եւ քէ Գաւառացաց· եւ զարմանալին այն է որ այս գրկանաց վերայ երկու մասն եւս անտարբեր մնալով չեն խելամտիր եւ գոնէ իրաւացի բողոքներ քառնալ:

Ուստի այս խնդրոյն վերաբերեալ յարակից պատճառները որ շատ են, զայն յԱտենի ժողովոյդ բերանացի բացատրելով, ներկայ խնդրոյս համար այս եզրակացութիւնը հանեմք: Կա՛մ պէտք է Տեղական կամ Գաւառական խնդիրներն իսպառ իրարմէ անջատել եւ Պօլիս իբրեւ կեդրոնական գաւառ մի նկատելով Սահմանադրութեան տրամադրած ժողովներ հաստատել նախագահ պաշտօնէի մը տակ, բուն տեղական գործոց եւ խնդրոց համար. եւ կամ նոր մի պաշտօնէութիւն մի հաստատել, որ շաբաթ մինչեւ ցգլուխ շարունակ նիստեր ընելով· ամենօրեայ խնդիրները լիազօր իշխանութեամբ լուծէ, բայց դարձեալ Ազգին կենսական եւ ընդհանուր խնդրոց համար առանձին ժողով մի պէտք է, որ գոնէ շաբաթը մի անգամ իւր նիստերը շարունակելով՝ Ազգային յառաջդիմութեան ճանապարհները հորդէ ու բանայ, որ շատ եւ ահագին խոչընդոտներ ունի:

Ահա, այս է այժմ մեր ամենակարեւոր խնդիրը, զոր այսօր ժողովոյդ ուշադրութեան կը յանձնեմ, եւ այնչափ վերահաս ծանրացած եւ անհրաժեշտ խնդիր մի է Ազգին համար, զոր պէտք է ժամ մի յառաջ լուծել, զի Ազգին շահն այս կը պահանջէ· եթէ տակաւին ազգային վարչական ժողովոց այս ընթացքը շարունակուի, ոչինչ յոյս չկայ Սահմանադրութենէն՝ եւ հետեւապէս մեր յուսացած յառաջդիմութիւնը ձեռ չբերուիր, եւ տակաւին հեռի կը մնայ Հայոց ժողովրդէն: Ոչ Գաւառացին իր մեծամեծ խնդրոց լուծումն պիտի տեսնայ եւ ոչ Մայրաքաղաքացին իւր անուան եւ տեղւոյն պահանջած յառաջդիմութեան նորանոր արգասիք պիտի կարենայ ցոյց տալ աշխարհի առաջ՝ քէ ինքն Եւրոպիոյ Ազգաց դրացի է եւ իր պարտիքն է հան զամեն գաւառացիս յառաջդիմութեան օրինակ հանդիսանալ· ո՛րչափ ցաւալի է թպալական կռիւներով զբաղիլ, այդ չնչին խնդիրներով միշտ Պատրիարքարանի ժողովները ճնշել, ոչ ժամ, ոչ ժամանակ թողուլ գաւառական խնդրոց: Այս ապարդիւն ընթացքը զրկանք է եւ ոչ պարծանք Մայրաքաղաքացի ազգայնոց, զի ինքն է նախածնող մայր Ազգային Սահմանադրութեան, իւր պարտիքն է Գաւառացւոց համար անխնայ զոհել դրամ եւ ժամանակ, վասն զի համայն Թուրքիոյ գաւառացի հայերէն իրենք են միայն ուսմամբ եւ հարստութեամբ ձեռնհաս եւ ազատ այն ամէն հարստահարութեանց աղէտներէն, զորս կը կրեն անճարակ ու խեղճ Գաւառացիք՝ լոյս, բարեկարգութիւն, յառաջդիմութիւն եւ ազատութիւն միշտ Պօլսոյ կեդրոնէն սպասելով: Շատ սպասեցին, աչերնին հալեցաւ, յուսահատութիւնը մօտալուտ է, պէտք է ուշադրութիւն տալ Գաւառական խնդրոց, եւ սորա միայնակ միջոցն է գործոց եւ խնդրոց բաշխումն եւ վարչական մեքենային ամենօրեայ շարժումն:

11 Յուլիս 1873
ի Պատրիարքարանի Հայոց
Կ. Պօլիս

Ազգին յառաջդիմութեան ցանկացող
(*Սառաւելութիւն*)

Ցիշեցէ՛ք, մի՛ մոռնաք, երեսփոխա՛նք Հայոց, այն օր երբ Սահմանադրութեան համար յինէն ուխտ պահանջեցիք, ես այն օր հեռատեսութեամբ նկատեցի, որ անհնար է մեծն Մովսիսէ չափ այդ օրինաց տառն ամենաճշտութեամբ պահել, այնչափ, որ կիրակի օր ցրտահարութենէն սառիլ խոհս ժողվող պառաւը քարկոծել տալ· եւ քուէարկութեան մէջ չփոթութիւն հանող անձինք չորս տարի քուէի իրաւունքէն զրկեալ հրատարակել: Ուստի բաւ եւ շատ համարեցի ուխտել միմիայն Սահմանադրութեան Ոգւոյն եւ անփոփոխելի Սկզբանց վերայ· բայց ներկայ քաղաքական ժողովոյ կազմութեան օր՝ Ատենապետիր էֆէնտին, չդիտեմ ինչ նկատումով,

դիւանական սեղանին վերայ Սահմանադրութեան օրինագիրքն դնելով այսպէս յայտարարեց, «Պէ՛տք է Սահմանադրութեան տրամադրած յօդուածները մի առ մի ճշդութեամբ կատարել:» Այն օրէն մինչեւ ցայսօր այս յայտարարութեամբ վարուեցաւ Ժողովը, եւ ես հնազանդելով յարգեցի իւր ամէն որոշումները եւ ստորագրեցի. բայց մերթ ընդ մերթ միայն դիտողութեամբ յայտնեցի, խնամով եւ զգուշութեամբ ի գործ դնել այդ օրէնքը, մինչեւ Ժողովուրդն ընտելանայ, մինչեւ քուէաթուղթ գրել սորվի, մինչեւ օրինաց ոգին ճանչնայ, ըմբռնէ, սիրէ ու գրկէ: Երանի՜ թէ Ատենադպիր Էֆէնտիին այդ յայտարարութեան արդիւնքը վայելէր Ազգն. այլ ընդհակառակն՝ օրինաց խստիւ եւ տառական գործածութենէն հետեւեցան այսքան ազմկայոյզ խռովութիւնք, Պօլսոյ Թաղերուն եւ Գաւառներուն մէջ. թո՛ղ ապացոյցին վկայ լինի հազար ութ հարիւր եօթանասուն եւ երեք Յուլիս 30 Հայոց Պատրիարքարանի դժպատեհ դէպք: Միթէ կարելի՞ է ընդդէմ գիտակցութեան մեղանչելով այս խօսքերէն թիւր հետեւութիւն մի հանել եւ ասել՝ ուրեմն Պատրիարքն իբրեւ հսկող օրինաց, իւր պարտիքը չճանաչելով՝ Սահմանադրութեան դէմ կը խօսի եւ նորա տրամադրած օրէնքները ճշդիլ կատարելու փոյթ չունի: Այս դատաստանին դէմ Այսօր եւ Յաւիտեան կը Բողոքեմ. զի Երիմեան յառաջ քան զվաթսուներրորդ թուական 1820 Ապրիլ չորս՝ անդստին ի մօրէ Սահմանադրութենէն յառաջ սահմանադրական ծնած է եւ ցորեկ արեւուն լուսով աշխարհ եկեր է, խիստ Դժուարին Է զանի իբրեւ Հակասահմանադրական ամբաստանել: Ես Սահմանադրութիւնը գրկել կ'ուզեմ, բայց չեմ ուզեր զանի այնչափ ճշդել ու սեղմել, մինչեւ գրկիս մէջ մեռնի: Ես այնպէս կը համարիմ թէ նորա թերթերը վարդի թերթէն աւելի փափուկ են, խստութեամբ մի չօչափէք՝ պատառ պատառ կը լինի: Մանաւանդ, որչա՞փ սարսուռ կը զգամ երբ Ոստիկանութեան ձեռք կը դպի, այսինքն անխորհուրդ անհեռատես մարդիկ օրինաց դիմահարները զսպելու համար ոստիկանութեան զէնք յօգնութիւն կը կանչեն, որոյ վախճանը թէ մինչեւ ո՞ւր կ'եզրերի՝ Ձեզ կը թողում խելամտել:

Ժամ է արդ որ խօսիմ ու բացատրեմ իմ հրաժարելուս երկրորդ պատճառը, այն Եկեղեցւոյ վիճակն, որ ամենամեծ եւ կարեւորագոյն է այնչափ որչափ Աստուած, իւր Աւետարան եւ Եկեղեցին բարձրախորհուրդ են: Ուշ դի՛ք, Երեսփոխանք Հայոց, ուշ դի՛ք, պաշտօնակից եղբարք իմ, Թուրքիոյ Հայոց Եկեղեցւոյն վերայ պիտի խօսիմ, որ խոնարհեր աղքատացեր եւ նուազեր է յոյժ: Թո՛յլ տուէք որ հազար երեք հարիւր տարի յառաջ մեր Սուրբ Խորենացւոյ մրմունջն կրկնեմ աստանօր:

«Ողբամ զքեզ Եկեղեցի Հայաստանեայց խրթնացեալ ի բարեզարդութենէ բեմին, զրկեալ ի քաջ հովուաց եւ հովակցաց»: Գիտէ՛ք, Երեսփոխա՛նք Հայոց, ես յոտին տրուպ եւ անարժանս այդ Եկեղեցւոյն հսկող հովիւն էի, Ս. Էջմիածնայ Վեհափառ Հայրապետին կողմէն Փոխանորդ կարգեալ. Դուք ձեռքս Սահմանադրութիւն տուիք եւ պահանջեցիք, որ ուխտեմ եւ հաւատարիմ մնամ Սահմանադրութեան: Եթէ զեղծանիմ, զիս Ձեր քուէով կը դատապարտէք. յառաջ քան զՍահմանադրութիւն Յիսուս էլ իւր Աւետարանը ձեռքս տուաւ: Միթէ այդ մեծ եւ ահաւոր Աստուածամարդն իրաւունք չունի՞ յինէն համար պահանջել. այո՛. առաւել քան զՁեզ: Ո՜հ, ես այդ Աւետարանը ձգեցի եւ այժմ բաժանարար պաշտօնեայ մի եմ Պատրիարքարանի դատարանին մէջ նստած, քանի մի գործակից եղբայրներովս:

Սահմանադրութիւնն՝ անշուշտ եկեղեցւոյ եւ Աւետարանի պաշտօնէութիւնը չէր մոռնալով՝ իւր քսան եւ ութերորդ յօդուածով իմ գործակից Կրօնական Ժողովոյ պաշտօնը այսպէս կը սահմանէ. «Ազգային կրօնական գործոց ընդհանուր տեսչութիւն եւ իւր պարտաւորութիւնք են Ազգին մէջ կրօնական զգացումն զարգացունել, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դաւանութիւնը եւ աւանդութիւնները անխախտ պահել. Եկեղեցեաց եւ եկեղեցականաց բարեկարգութեան հսկել. Եկեղեցականաց ներկայ վիճակը լաւացնել եւ ապագան անդորրելու եւ ապահովելու միջոցները ձեռք բերելու հոգ տանիլ: Ազգային վարժարանաց երբեմն երբեմն այցելութիւն ընելով Քրիստոնէա-

կան վարդապետութեան ուսուցման վերայ հսկողութիւն ընել. արժանաւոր եւ բանիբուն վարդապետներ եւ քահանաներ հաստունել եւ Ազգին մէջ ծագած կրօնական վէճերը քննելով եկեղեցւոյ օրինաց համեմատ լուծել»: Իմաստ վայելուչ եւ պատշաճաւոր չարագրած են այս պարտիքները, դո՛ւ, Օրէնսդի՛ր Ժողովդ Հայոց. եւ ծանր ծանր պարտուց բեռներ բարդեր դիրեր են իմ եւ կրօնական Ժողովոյ թիկանց վերայ. չվհատեմ անգամ մի հարցուցիր համար պահանջեցի՞ր թէ այս պարտիքներէն ո՞րը կատարեցինք եւ ո՞րը թողուցինք. քեզ ցաւօք սրտի գուժ կուտամ այդ յօդուածին վերի ամբողջ պարբերութիւնները, Սահմանադրութեան թուղթին վերայ մեռած մնացած են եւ միայն վարի պարբերութիւնը, այն է՝ «Ազգին մէջ ծագած կրօնական վէճերը» քննելով որոշում կուտամք. այլ չէ թէ եկեղեցւոյ օրինաց համեմատ ըստ Սահմանադրութեան, այլ խղճի օրէնքով եւ երբեմն եւս յաւանդութենէ կամ ի սովորութենէ պահուած պայմաններով: Ա՛հ, արդար եւ անաչառ դատաւոր մի լինէր ասա. ես քեզ հետ դատաստանի մանէի, Օրէնսդի՛ր Ժողով, դու այսչափ մեծամեծ պարտիքներ բաժին հաներ ես ինձ եւ կրօնական Ժողովոյն. երբէք չյիշեցի՞ր թէ այդ պարտիքներու հետ իրաւունքը անբաժանելի կերպով կապուած է. դու միայն պարտիքները կը սահմանես, իրաւունքները կը մոռնաս. մի գուցէ այդ պարտիքները կատարելու համար եկեղեցւոյ պաշտօնէից մեծ չահերու արդիւնքը միթէ եկած է. այսինքն: Մկրտութեան դրամ, Մեռելի դրամ: Այդ պատուղները մեր սակաւաթիւ կենաց պարէնն է. մեր կեանք պահող լոկ հացի գին է. կամ թէ յափշտակեալ երեւակայութեամբ, հազար ուղի հարիւր տարի յառաջ երթալով, կարծեցիր որ Աւետարանի արդի պաշտօնեաներն, առանց ցաւոյ, առանց մահապի եւ առանց գօտին մէջ պահուած պղնձին կարող են Պոլսէն մինչեւ Տրապիզոն երթալ եւ կամ Քրիստոսի գարուն եւ Առաքելոց նման առանց մահօնայի հրաշքով գործել: Ուստի քանի որ այսչափ պարտեաց դէմ իրաւունք սահմանած չես այդ պարտիքներու կատարման արդիւնքը կարող չես տեսնալ. որոյ իրրեւ ապացոյց յառաջ կը բերեմ այս իրողութիւնը, որով ես եւ իմ կրօնական Ժողովոյ եղբայրներս չուարած կեցած ենք: Երբ Հայաստանի այլ եւ այլ չուտ գաւառներու վիճակներն հովիւ կ'ուզեն. հովիւ չիկայ: Խարբերդի ճոխ բազմահայ վիճակին հովիւ պէտք է, ուր բողոքականութիւնն յառաջ կ'երթայ. այդ Ժողովուրդը Սուրբ Գրքոյրի գաւթին մէջ պահող հովիւ չիկայ: Աբապկիր հովիւ կ'ուզէ, իր իրաւանց ճշդութիւնն էր: Ակնոյ վիճակին հովիւ պէտք է, հովիւ չիկայ: Զմչկածագի հովիւ ինքնին խոյս տուած է: Եւդոկիոյ վիճակը անհովիւ է եւ խռովութեանց մէջ կը յուզի: Ամասիա եւ Մարզուան գարձեալ անհովիւ մնացած կը յուզուին: Երզնկա հովիւ կ'ուզէ, անհովիւ մընայ: Տէրճան վաղուց անտի հովիւ կ'ուզէ, հովիւ չիկայ: Մուշ հովիւ կ'ուզէ, հովիւ չիկայ: Բաղէշ հովիւ կ'ուզէ, զի իւր հովիւ տարադիր եղած է: Վան հովիւ մի ընտրելու համար ահագին կռիւ բացուած է: Զեմ յիշեր կիւլիկիոյ վիճակի տարաբախտ Ժողովրդոյ անտէրունչ վիճակը, որոյ համար Սսոյ խեղճ կաթողիկոսն հանապազ ղրկելով, թախանձելով վարդապետ կ'ուղէ. հազիւ հազ Ուլնիցի Դաւիթ կազ վարդապետ մի գտայ եւ իրեն ղրկեցի:

Ահաւասիկ եկեղեցւոյ վիճակ, ահա՛ւասիկ իւր սրտառուչ նկարագիրը, երեսփոխա՛նք Հայոց. զոր հարիւրէն մին հազիւ զբեցի. զոր ինչպէս զիս սիրա, եւ Ձեր սիրտ դառնացուց ու ճմլեցուց, թէ դեռ անտարբեր էք, եթէ այդպէս, ուրեմն վերցուցէ՛ք, մի՛ խղճիք, վերցուցէ՛ք միանգամ եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը ոչ Հայրապետ, ոչ Պատրիարք, ոչ Եպիսկոպոս, ոչ Վարդապետ, ոչ Քահանայ: Թո՛ղ Տէր ինքնինն հովուէ իւր եկեղեցին եւ Ժողովուրդը, դուն ալ Հրէական ժողովուրդին պէս երեսդ երկինքէն դարձուր եւ խօսի՛ր այս բանը: «Անտէրունչ չրջեսցուք եւ առ Քեզ ոչ եկեսցուք. եւ այլն»:

Իսկ եթէ առ այս քա՛ւ կ'ըսես եւ կը սրամտես այսպիսի քրէական հայհոյութիւնք քո սրտէն քո երեսմունքէն եւ քո բերնէն հեռու են. դուն սուրբ Գրիգորի ամբոխ հաւատքն ունիս եւ նորա տնկած արքաւունին ես, անշուշտ կ'ըսես, ինձ համար Մշակ պէտք է. հովիւ պէտք է. քահանայ պէտք է, պատարագ պէտք է, Խունկ պէտք է: Մինչեւ յե՞րբ. մինչեւ այսօր

եւ վաղ եւ ի կատարած աչխարհի: Քանի որ Քրիստոնեայ ես, Հաւատք ունիս եւ Աւետարան գիրկդ է: Եթէ այսպէս երեսփոխա՛նք ժողովրդեան, ուրեմն արդարութեան կշռով օրէնք սահմանեցէք. Կրօնական ժողովոյ պարտեաց հետը իւր իրաւունք հաստատեցէք եւ այնուհետեւ եթէ տակաւին նա իւր պարտիքը յանուն Եկեղեցւոյ չի դրծադրէ, Խստութեամբ եւ դատաստանաւ հաչիւ պահանջէք:

Այս խնդիրը կատակ մի է. ես կը թողում իմ յաջորդին եւ միայն կ'աղաչեմ զձեզ. որ քան զամէն խնդիր՝ առաւել ուշադրութեան առնուք: Մի՛ վարանիր, զարմանն գիւրին եւ հնար ձեռդ է. վասն զի Եկեղեցւոյ մեծ մասակարար Դուն ես, Նորա Տաճարին բանալին եւ դանձը հնր ծոցդ եւ հնր հսկողութեան տակն է: Մեք այժմ այդ տաճարին վարձաւոր եւ ստրուկ մշակներն ենք, թէ իմաստուն ես, Եկեղեցւոյ փառք կը սիրես եւ կը խորհիս աղնուացուցանել Քրիստոսի Եկեղեցւոյ պաշտօնեաները, այդ փառք եւ չահ գործեալ ինձ կը վերադրեին:

Ահաւասիկ իմ իրաւացի պատճառներ, Երեսփոխա՛նք Հայոց, զոր կ'աղաչեմ բարձր ուշադրութեան առնուք եւ նորա խորը թափանցէք պիտի տեսնէք, թէ Սրմեան՝ ոչ միայն անկեղծ գիտակցութեամբ այլ եւ փորձառական ճշմարտութեամբ գրած է, իրրեւ կտակ կ'աւանդեմ ձեզ, չայտ եւ արագ վութացուցէք ՎԵՐԱԲՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ, Սահմանադրութեան իրաւանց եւ պարտուց հիմնական օրինաց որչափ կարելի է անվրէպ գործադրութիւն. Վարչական կազմութեան մէջ՝ աչխատութեան բաժանումն. Գործադիր իչխանութեան անդամոց միութիւն եւ համաձայնութիւն. Գիտցէ՛ք, այդ վարչական մեքենան առանց այս համեմատութեան չի չարժիր: Այսչափ եւ այսքան բաւ է:

Ներողութիւն կը խնդրեմ, այն ամէն թերութեանց համար, զոր իրրեւ սխալական մարդ գործած եմ. Ներողութիւն կը խնդրեմ համայն երեսփոխանական դասէն. Ներողութիւն կը խնդրեմ իմ վաստակակից Կրօնական ժողովոյ Ս. Հարց դասէն. Ներողութիւն կը խնդրեմ Քաղաքական ժողովոյ Մեծապատիւ անդամներէն. ես զձեզ չ'ամբաստանեցի, այլ գրութիւնն ամբաստանեցի, որոյ ուղղութիւնն եւ փոփոխութիւնն Օրէնսդիր ժողովոյն կը պատկանի:

Այլ եւս կը մնայ ինձ օրհնել համայն Հայոց Ազգը եւ հրաժեչտ մատուցանելով առ երեսփոխանութիւնդ Հայոց՝ Վահանայ Գողթնացւոյն պէս պաղատիլ.

«Արձակեցէ՛ք, որ տեսանեմ զորչափութիւն աւերածոց երկրին իմոյ Հայրենեաց»:

Թո՛յլ տուէք այս Աթոռէն ելնեմ եւ հոն նստիմ. Թերեւս այսու խաղաղութեան օրինակ մի ընծայեմ իմ յաջորդիս: Թո՛յլ տուէք, եթէ իրրեւ Պատրիարք՝ չի կարացայ՝ իրրեւ Սրմեան Վարդապետ զործել, Թերեւս իրրեւ Սրմեան՝ կարենամ իրրեւ Պատրիարք գործել:

Երթա՛ս բարեաւ, Արծո՛ւի, ասացէք, Գնա՛ զերիր Վարապ քու սիրած խուցն ու գրիչ եւ սակաւիկ մի Թանապուր: Հո՛ն մնացիր, զի նաւ խոովեալ փութայ ի Նաւահանգիստ:

———o———

ՑԱՆԿ ԵՐԿԵՐՈՒ

	Էջ
Յառաջաբան	
Հրաւիրակ Արարատեան	1
Մարգարիտ Արքայութեան	107
Վերջին Շաբաթ — Խաչի Ճառ	165
Ժամանակ եւ Խորհուրդք Իւր	237
Վանգոյժ	251
Դրախտի Ընտանիք	279
Սիրաք եւ Սամուէլ	405
Հրաւիրակ Երկրին Աւետեաց	513
Պապիկ եւ Թոռնիկ	637
Թագաւորաց Ժողով	779
Վերջալոյսի Ձայներ	791
Ողբացող Խորհնացին	833
Ծրագիր Բարեհորոգմանց	851
Նախնի Շրջաբերական Թուղթ	Բ–1
Խօսք Հրաժարման	Բ–8